KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

EDİTÖR

Dr. Bülent POLAT

EDİTÖR YARDIMCILARI

Arş. Gör. Hasan KIZILDAĞ
Uzm. Çiğdem ŞAHİN

Year: 8 Number: 30 March 2022

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

EDİTÖR/EDITOR IN CHIEF/ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Dr. Bülent POLAT

SUBEDITORS/ПОМОЩНИК РЕДАКТОРА/EDİTÖR YARDIMCILARI

Arş. Gör. Hasan KIZILDAĞ

Uzm. Çiğdem ŞAHİN

E-mail: kesitakademi@gmail.com
Web: www.kesitakademi.com

ISSN: 2149-9225
Firat University Faculty of Education
Department of Turkish Education
Elazig-TURKEY

ИССН: 2149-9225
Фиратский Университет, Факультет Образования
Турецкий Образования Департамент
Элазиг-ТУРЦИЯ

25/03/2022

Yıl/Year/Год: 8, Sayı/Number/ Номер: 30, Mart/ March/ Март 2022

Hakkında

Kesit Akademi Dergisi, 2015 yılında yayın hayatına başlayan, akademik, bilimsel ve araştırmaya dayalı makalelerin yayınlandığı uluslararası indeksli-hakemli bir dergidir. Kesit Akademi Dergisi, özel sayılar dışında, yılda düzenli olarak Mart, Haziran, Eylül ve Aralık dönemlerinde yayınlanmaktadır.

About

The Journal of Kesit Academy is an international indexed-peer-reviewed journal that begins its publication life in 2015 and publishes academic, scientific and research-based articles. The Journal of Kesit Academy, regularly published in March, June, September, and December periods.

Amaç

Kesit Akademi Dergisi, bilim insanları ve araştırmacılar için açık erişimli bir yayın platformu olarak hizmet etmeyi amaçlamaktadır.

Aim

The Journal of Kesit Academy aims to serve as an open access publishing platform for scientists and researchers.

Kapsam

Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy), "Eğitim Bilimleri Temel Alanı, Filoloji Temel Alanı, Güzel Sanatlar Temel Alanı, Hukuk Temel Alanı, İlahiyat Temel Alanı, Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanı, Spor Bilimleri Temel Alanı, Sağlık Bilimleri Temel Alanı" gibi doçentlik temel alanlarında yayın yapan akademik, açık erişimli bir dergidir.

Scope

The Journal of Kesit Academy is an academic, open access journal that publishes in Social Sciences, Psychological Sciences, Economics and Business, Education Sciences, Social sciences, Right, Political science, Social and economic geography, Mass media and mass communications, Other social sciences, Humanities, History and Archaeology, Linguistics and literary studies, Philosophy, ethics, religious studies, Art History, Other humanities.

Çift Taraflı Kör Hakemlik

Yayınların incelenmesi için çalışmaların içeriğine ve hakemlerin uzmanlık alanlarına göre en az dört hakem editör(ler) tarafından atanır. Tüm hakem değerlendirme raporları elektronik ortamda isimsiz olarak gönderilir. Değerlendirmeyi yapan hakemlerin isimleri çifte körleme yöntemi gereği raporlarda ve dergide belirtilmemektedir. Talep edilmesi halinde, hakem olarak dergiye katkı sağlanıldığına ilişkin yazılı bir belge hakemlere verilebilir. Dergide yayın yapmış tüm yazarlar, gelecek sayılarda hakem olarak dergiye katkı sağlamayı kabul etmiş sayılırlar.

Peer-Review Process

The Journal of Kesit Academy is a double-blind peer-reviewed international academic journal. A minimum of four peer reviewers, who are recognized specialists specific to the topic and area of the submissions, are appointed by the editors. All peer review reports are electronically and anonymously delivered to the contributors. Reviewers' names are withheld by the journal to protect the integrity of the double-blind peer-review process. Upon request, written reports can be provided to the reviewer that attests to their contribution. All published authors accept to act as reviewers for future issues.

Açık Erişim Politikası

Kesit Akademi Dergisi, herkesin yayınlanan

Open Access Policy

The Journal of Kesit Academy allows anyone to

makalelerin tüm metinlerini okumasına, indirmesine, kopyalamasına, dağıtmasına, yazdırmasına, aramasına, bağlantı vermesine veya atıf yapmak suretiyle faydalanmasına izin vermektedir. Kesit Akademi Dergisi, Budapeşte Açık Erişim Girişimi'nin kararlarını esas almaktadır.

read, download, copy, distribute, print, search, link, or make use of texts of published articles through its open access model. The Journal of Kesit Academy is based on the decisions of the Budapest Open Access Initiative on open access.

Yayın Etiği

Kesit Akademi Dergisi, yayın etiği konusunda editörler ve yazarlar için uluslararası ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors), BOAI ve COPE (Committee on Publication Ethics) kriterlerini benimseyen açık erişimli bir dergidir.

Publication Ethics

The Journal of Kesit Academy is an open-access journal that adopts the international ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors), BOAI and COPE (Committee on Publication Ethics) criteria for editors and authors about publication ethics.

Etik Kurul Onayı

Kesit Akademi Dergisi, "insan, toplum ve insanın etkileşim içinde bulunduğu tarihi eser ve kültürel varlıklar üzerinde yürütülecek anket, test, ölçek, mülakat, gözlem, bilgisayar ortamında test, video/film kaydı ve ses kaydı" gibi veri toplama yöntemleri ile yapılacak her türlü bilimsel araştırma ve çalışmalara ilişkin "Etik Kurul Onayı" talep edilmektedir.

Ethics Committee Approval

The Journal of Kesit Academy request "Ethics Committee Review" for all kinds of scientific research and studies related to data collection methods such as "human, society, and human interact with historical artifacts and cultural assets to be conducted on the survey, test, scale, interview, observation, computer environment test, video/film recording and voice recording".

İntihal Politikası

Dergi sistemine yüklenen bütün çalışmalar intihal taramasından geçmek zorundadır. Çalışmaların tamamı ileri düzeyde intihal tespit yazılımı İntihal.net tarafından kontrol edilir.

Plagiarism Policy

All studies uploaded to the journal system must undergo plagiarism screening. All studies are controlled by advanced plagiarism detection software İntihal.net.

Telif Hakkı

Kesit Akademi Dergisi, Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 (CC-BY-NC) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Kesit Akademi Dergisi, kullanıcıların bir makaleyi kopyalamasına, dağıtmasına ve iletmesine, yazarın atfedildiği ve makalenin ticari amaçlar için kullanılmadığı sürece makaleyi uyarlamasına olanak tanır.

Copyright

The Journal of Kesit Academy is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC-BY-NC). The Journal of Kesit Academy allows users to copy, distribute, and transmit an article, adapt the article as long as the author is attributed and the article is not used for commercial purposes.

Feragat Politikası

Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy) editörleri dergide yayın gönderen gelişmekte olan ülkelerdeki (Research4Life Countries) yazarlara feragat ve indirimler sunabilir. Feragat ve indirimler için editörler kurulu kararıyla belirlenmiş olan ülkelerdeki yazarlar, taleplerini dergiye yazılı olarak bildirdikleri takdirde talepleri editörler kurulu

Waiver Policy

The Journal of Kesit Academy editors may offer waivers and discounts to writers in developing countries (Research4Life Countries) who submit publications in the journal. If the authors in the countries determined by the decision of the editorial board for waivers and discounts report their requests to the Journal in writing, their requests will be evaluated by the editorial board.

tarafından değerlendirmeye alınır.

Dizinlenme

Kesit Akademi Dergisi, SOBİAD (Sosyal Bilimler Atif Dizini), EBSCO, Index Copernicus, MLA, Microsoft Academic, ScienceGate, ROAD (Directory of Open Access Scholarly Resources), Academickeys, Wizdom, Scite_, Readcube, Research Journal Impact Factor, Worldcat, Scientific Indexing Services (SIS), ESJI (Eurasian Scientific Journal Index), DRJI (Directory of Research Journals Indexing), MIAR (Information Matrix for The Analysis of Journals), SIFr, Sparc Index, IIJIF, TEİ (Türk Eğitim İndeksi), Research Bible, CIF, I2OR, ARAŞTIRMAX, SJIF, Citefactor, İdealonline, Rootindexing, Scilit, SAJI, ISI gibi onlarca uluslararası veritabanı ve indeks tarafından taranmaktadır.

Indexing

The Journal of Kesit Academy scanning by Sobiad (Sosyal Bilimler Atif Dizini), EBSCO, Index Copernicus, MLA, Microsoft Academic, ScienceGate, ROAD (Directory of Open Access Scholarly Resources), Wizdom, Scite_, Readcube, Academickeys, Research Journal Impact Factor, Worldcat, Scientific Indexing Services (SIS), ESJI (Eurasian Scientific Journal Index), DRJI (Directory of Research Journals Indexing), MIAR (Information Matrix for The Analysis of Journals), SIFr, Sparc Index, IIJIF, TEİ (Türk Eğitim İndeksi), Research Bible, CIF, I2OR, ARAŞTIRMAX, SJIF, Citefactor, İdealonline, Rootindexing, Scilit, SAJI, ISI …

Dil

Makalelerin dili, başta Türkçe olmak üzere, İngilizce, Almanca, Rusça, Fransızca ve Arapça'dır.

Language

The Journal of Kesit Academy accepts articles in Turkish, English, German, Russian, French and Arabic languages.

Makale İşlem Ücreti

Kesit Akademi Dergisi, YÖK ve ÜAK şartnameleri bakımından "Kabul veya ret şartına bakılmaksızın başvuru sırasında yayın ücreti alan dergiler" kategorisindedir. Dergiye gönderilen çalışmalardan 310 TL yayın ücreti talep edilmektedir.

APC

The Journal of Kesit Academy is in the category of "Journals that receive a publication fee at the time of application regardless of acceptance or rejection conditions". A publication fee of 310 TL is requested from the studies submitted to the journal.

Кесит Академии Журнал это международный рецензируемый журнал открытого доступа, который публикуется четыре раза в год. Все статьи, опубликованные в Кесит Академии журнале, язык, наука и все авторские права защищены Кесит Академии журналом. Опубликованные статьи частично или полностью никоим образом не могут быть напечатаны, воспроизведены без письменного разрешения издателя. Редакция журнала абсолютно свободна в том, публиковать или не публиковать все статьи, присланные в журнал. Представленные работы авторам не возвращаются. Кесит Академии Журнал имеет лицензию CC-BY-NC. Все исследования, загруженные в систему журнала, должны пройти проверку на плагиат. Кесит Академии Журнал-это двойной слепой рецензируемый международный академический журнал.

ISSN: 2149-9225
Firat University Faculty of Education
Department of Turkish Education
Elazig-TURKEY

ИССН: 2149-9225
Фиратский Университет, Факультет Образования
Турецкий Образования Департамент
Элазиг-ТУРЦИЯ

25/03/2022

DERGİ YÖNETİMİ/JOURNAL ADMINISTRATION/УПРАВЛЕНИЕ ЖУРНАЛА

EDİTÖR/EDITOR IN CHIEF/ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Dr. Bülent POLAT

EDİTÖR YARDIMCILARI/SUBEDITORS/ПОМОЩНИК РЕДАКТОРА

Arş. Gör. Hasan KIZILDAĞ
Uzm. Çiğdem ŞAHİN

EDİTÖRLER KURULU/EDITORIAL BOARD/РЕДКОЛЛЕГИЯ

Prof. Dr. Sedat Cereci-Mustafa Kemal Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Orhan Küçük-Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Nuri Gömleksiz-Fırat Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Hanife Nalan Genç-Ondokuz Mayıs Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Fulya Topçuoğlu Ünal-Kütahya Dumlupınar Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Esra Dereli-Eskişehir Osmangazi Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Damla Bulut-Ondokuz Mayıs Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Bülent Kırmızı-Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Ali Haydar Şar-Sakarya Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Tofiq Abdühasanli-Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi-Azerbaycan
Prof. Dr. Leyla Gadyiveya-Dağıstan Devlet Üniversitesi-Rusya
Doç. Dr. Yasin Doğan-Pamukkale Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Uğur Abakay-Gaziantep Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Turgay Bucak-Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Meltem Akın Köstereliođlu-Amasya Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Mehmet Gürlek-İstanbul Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. İlker Köstereliođlu-Amasya Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Hatice Güngör Seyhan-Sivas Cumhuriyet Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Fazıl Karahan-Pamukkale Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Fatih Özek Fırat Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Emre Özşahin-Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Çağatay Benhur-Selçuk Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Cemile Zehra Köroğlu-Uşak Üniversitesi-Türkiye
Dr. Suzana Canhasi-Piriştine Üniversitesi-Kosova
Doç. Dr. Liailia Ihsanovna Mingazova-Kazan Federal Üniversitesi-Rusya
Doç. Dr. Kulzhanova Bakytgul-Kazakistan Milli Üniversitesi-Kazakistan
Dr. Öğr. Üyesi Yeliz Yeşil- Trakya Üniversitesi-Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Ali Köroğlu-Uşak Üniversitesi-Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Aslı Sağıroğlu Arslan-Erciyes Üniversitesi-Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi A. Nurdan Tümbek Tekeoğlu-İstanbul Ticaret Üniversitesi-Türkiye
Dr. Menent Shukrieva-Shumen Üniversitesi-Bulgaristan
Dr. Julia Bartha-Debrecen Üniversitesi-Macaristan
Dr. Guzalıya Khazieva-Tataristan Bilimler Akademisi-Rusya
Dr. Elbrus Veliyev-Nahçıvan Devlet Üniversitesi-Azerbaycan
Dr. Bulat Sıbgatov-Tataristan Bilimler Akademisi-Rusya
Dr. Rahil Necefov-Azerbaycan Milli İlimler Akademisi-Azerbaycan
Dr. Öğr. Üyesi Alireza Zadeghan-Tebriz Üniversitesi-İran
Dr. Öğr. Üyesi Fatima Hocin-Üsküp Blaje Koneski Filoloji Fakültesi-Makedonya

YABANCI DİL EDİTÖRLERİ/EDITORS FOR FOREIGN LANGUAGE/РЕДАКТОРЫ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

Almanca/German/Германский

Doç. Dr. Şenay Kayğın-Atatürk Üniversitesi-Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Seval Karacabey-Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi-Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Aykut Haldan-Trakya Üniversitesi-Türkiye

Rusça/ Russian/Русский

Doç. Dr. Reyhan Çelik-Akdeniz Üniversitesi-Türkiye

Arapça/Arabic/Арабский

Dr. Öğr. Üyesi Mürüvvet Türken Çakır-Mardin Artuklu Üniversitesi-Türkiye

Doç. Dr. İsmail Bayer-Artvin Çoruh Üniversitesi-Türkiye

Fransızca/French/Французский Язык

Dr. Öğr. Üyesi Zühre Yılmaz Güngör-Anadolu Üniversitesi-Türkiye

Öğr. Gör. Senem Seda Şahenk Erkan-Marmara Üniversitesi-Türkiye

İngilizce/English/Английский

Dr. Öğr. Üyesi Özge Gümüş-Adıyaman Üniversitesi-Türkiye

Dr. Öznur Yemez-Selçuk Üniversitesi-Türkiye

Türkçe/Turkish/Турецкий

Doç. Dr. Fatih Özek Fırat Üniversitesi-Türkiye

İNDEKS SORUMLUSU/PRINCIPAL OF INDEXING/СПЕЦИАЛИСТ ПО ИНДЕКСАЦИИ

Arş. Gör. Hasan KIZILDAĞ Ondokuz Mayıs Üniversitesi-Türkiye

GRAFİK TASARIM/ GRAPHIC DESIGN/ГРАФИЧЕСКИЙ ДИЗАЙН

Furkan KARAKAYA -Türkiye

YAZI İŞLERİ SORUMLUSU/EDITORIAL OFFICER/СОТРУДНИК РЕДАКЦИИ

Ekrem Demir-Ondokuz Mayıs Üniversitesi-Türkiye

DANIŞMA KURULU/ADVISORY BOARD/КОНСУЛЬТАТИВНЫЙ СОВЕТ

Prof. Dr. Hayati Develi-İstanbul Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. İbrahim Kavaz-Fırat Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. Musa Duman-Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. Hülya Argunşah-Erciyes Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. Ömür Ceylan-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. Mustafa Özkan-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. Mustafa Argunşah-Erciyes Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. Abdullah Uçman-İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. Mustafa Çiçekler-İstanbul Medeniyet Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. Günay Karaağaç-Ardahan Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. Hanife Nalan Genç-Ondokuz Mayıs Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. İsmail Bekçi-Süleyman Demirel Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. Nuri Gömleksiz-Fırat Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. Sedat Cereci-Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. Muhittin Eliaçık-Kırıkkale Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. Tarık Özcan-Fırat Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. Nadir İlhan-Ahi Evran Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. Vedat Çınar-Fırat Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. Cihan Işıkhan-Dokuz Eylül Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. Tofiq Abdühasanli-Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi-Azerbaycan

Prof. Dr. Mustafa Bulat-Atatürk Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. İsa Eliri-Kırıkkale Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Murat Sunkar-Fırat Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Bahir Selçuk-Fırat Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Engin Öner-Van Yüzüncüyıl Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Nedim Bakırcı-Ömer Halis Demir Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Mehmet Güneş-Marmara Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Gülay Karşıcı-Marmara Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Süleyman Can-Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Ganire Hüseynova-Erciyes Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Ergün Serindağ-Çukurova Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Esin Ozansoy-İstanbul Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. İrfan Kalaycı-İnönü Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Hüsamettin Karataş-Fırat Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Beşir Mustafayev-Siirt Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Leyla Gadyiveya-Dağıstan Devlet Üniversitesi-Rusya
Doç. Dr. Ayşe Derya Kahraman-İstanbul Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Fatih Özek-Fırat Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Önder Yağmur-Atatürk Üniversitesi-Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Turan Sinan-Fırat Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Liailia Ihsanovna Mingazova-Kazan Federal Üniversitesi-Rusya
Doç. Dr. Kulzhanova Bakytgul-Kazakistan Milli Üniversitesi-Kazakistan
Dr. Rahil Necefov-Azerbaycan Milli İlimler Akademisi-Azerbaycan
Doç. Dr. İnci Bilgin Tekin-Üniversitesi-Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Tahir Çelikbağ-Fırat Üniversitesi-Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Celal Aslan-Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi-Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Sevgi Sümerli Sarıgül - Kayseri Üniversitesi-Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Alireza Zadeghan-Tebriz Üniversitesi-İran
Dr. Öğr. Üyesi Fatima Hocin-Üsküp Blaje Koneski Filoloji Fakültesi-Makedonya
Dr. Guzalıya Khazieva-Tataristan Bilimler Akademisi-Rusya
Dr. Bulat Sıbgatov-Tataristan Bilimler Akademisi-Rusya
Dr. Elbrus Veliyev-Nahçıvan Devlet Üniversitesi-Azerbaycan
Dr. Suzana Canhasi-Piriştine Üniversitesi-Kosova
Dr. Menent Shukrieva-Shumen Üniversitesi-Bulgaristan
Dr. Julia Bartha-Debrecen Üniversitesi-Macaristan

DIŞ TEMSİLCİLER / REPRESENTATIVE OF FOREIGN COUNTRY/ПРЕДСТАВИТЕЛЬ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

Dr. Menent Shukrieva-Shumen Üniversitesi-Bulgaristan
Dr. Guzalıya Khazieva-Tataristan Bilimler Akademisi-Rusya
Dr. Elbrus Veliyev-Nahçıvan Devlet Üniversitesi-Azerbaycan
Dr. Öğr. Üyesi Alireza Zadeghan-Tebriz Üniversitesi-İran
Dr. Öğr. Üyesi Fatima Hocin-Üsküp Blaje Koneski Filoloji Fakültesi-Makedonya
Doç. Dr. Kulzhanova Bakytgul-Kazakistan Milli Üniversitesi-Kazakistan
Dr. Suzana Canhasi-Piriştine Üniversitesi-Kosova
Dr. Öğr. Üyesi Alireza Zadeghan-Tebriz Üniversitesi-İran

KESİT AKADEMİ DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

GENEL İLKELER

Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy), uluslararası hakemli bir dergi olup yılda 4 kez yayınlanır. Gerekli durumlarda özel ya da ek sayılar da yayınlanabilir.

Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy), sosyal ve bilimlerin her alanından yazı yayınlayan bir dergidir. Bu çerçevede özgün bilimsel makaleler, çeviriler, çeviri-yazılar, röportajlar, kitap, makale, sempozyum, panel ve bilimsel etkinlik tanıtma çalışmaları ile nekroloji metinleri yayınlar. Ayrıca, sunulduğu yer, toplantı ve tarihin kaydedilmesi ile başka bir yerde yayınlanmamış olması şartıyla sempozyum bildirileri de yayınlanabilir. Ancak bu yayın etkinliğinden kaynaklanması muhtemel herhangi bir sorunun sorumluluğu yazara aittir.

Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy)'ne gönderilen yazıların daha önce herhangi bir mecrada yayınlanmamış olması ve sisteme eklendiğinde bir başka yayın organının yayın değerlendirme sürecinde bulunmaması gerekir.

Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy)'ne yayınlanması için yazı göndermek isteyenlerin, yazılarını www.kesitakademi.com adresinde yer alan Makale Takip Sistemi'ne üye olarak buradan göndermeleri gerekir.

Yayınlanma aşamasında, yayınlanmaya değer bulunan çalışmaların yazar kısmına üyelikte kullanılan isim ekleneceğinden dolayı, yazarların, Makale Takip Sistemi'ne akademik etkinliklerini yürütürken kullandıkları isimleriyle üye olmaları gerekir.

Herhangi bir yazının Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy) Dergisi'nin elektronik sistemine eklenmesi, yazının yayınlanması için başvuru olarak kabul edilir ve yazının değerlendirilme süreci başlar.

Başvurunun yapılmasından yazının yayınlanması aşamasına kadar uzanan süreçteki bütün işlemler elektronik ortamda gerçekleşir.

Yayınlanması için Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy)'ne gönderilen yazıların basım ve yayın hakları dergiye devredilmiş olur. Bu yazılar dergi yönetiminden izin alınmaksızın bir başka yayın organında yayınlanamaz, çoğaltılamaz ve kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy), yayınlamış olduğu metinleri çeşitli mecralarda yayınlayabilir.

Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy)'ne gönderilmiş yazılardan kaynaklanması muhtemel herhangi bir yasal, hukuksal, ekonomik ve etik sorumluluk, söz konusu yazı yayınlanmış olsa bile yazarlarına aittir. Dergi herhangi bir yükümlülük kabul etmez.

Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy)'nin yayın dili Türkçe olmakla birlikte İngilizce, Almanca, Rusça, Fransızca ve Arapça dillerinden gelen yazılar da değerlendirmeye tabi tutulur ve hakemler tarafından yayımlanması uygun görüldüğü takdirde yayınlanır.

DEĞERLENDİRME SÜRECİ

Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy)'ne gönderilen yazılara isim veya yazarın kimliğini deşifre edici herhangi bir bilgi yazılmamalıdır. Hakem sürecinden geçerek yayınlanması uygun görülen yazıların yazarlarına ait bilgiler yayın aşamasında editörler tarafından eklenir.

Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy)'nin sistemine yüklenen her yazı, ilk olarak editör veya editör yardımcıları tarafından yazım ve yayın ilkelerine uygunluğu bağlamından değerlendirilir. Bu değerlendirme sonucunda, yazar tarafından yapılması gereken düzeltmeler olursa, yazı, editörler tarafından düzeltme istenerek yazara iade edilir.

Yazım ilkelerine uygun olmayan yazılar hakeme gönderilmez.

Yazım ve yayın ilkeleri açısından değerlendirilmeye uygun bulunan yazılar hakemlere yönlendirilir. Editör onayından geçen her yazının değerlendirilmesi için en az iki hakem görevlendirilir. Ancak editörün bilgisi ve incelemeleri dâhilinde yazılar tek hakeme de gönderilebilmektedir. Hakemler yazının temsil ettiği alan ve anabilim dalında uzmanlıkları bulunan kimseler arasından seçilir.

Hakem ve yazarların isimleri karşılıklı olarak birbirlerinden gizli tutulur.

Hakemlerin kendilerine gönderilen yazıyı değerlendirme süreleri azami 20 gündür. Bu süreç sonunda rapor edilmeyen yazı için yeni bir hakem tayin edilir.

Alan değerlendirmesinden iki olumlu hakem raporu alan yazı yayınlanmaya hak kazanır. Bir olumlu bir olumsuz hakem raporu alan yazı, üçüncü bir hakeme gönderilir ve yazının yayınlanıp yayınlanmaması üçüncü hakemin raporu doğrultusunda belirlenir. Ancak, yazı eğer editör incelemesinden sonra tek hakeme gönderildiyse, tek hakem raporuyla da yayın durumu tayin edilebilir.

Hakemler, düzeltme istedikleri yazıyı yayınlanmadan önce bir kez daha görmek isteyebilirler. Bu talebin raporda belirtilmesi durumunda metnin düzeltilmiş biçimi sistem tarafından otomatik olarak hakeme gönderilir.

Yazarlar, makul çerçevede ve ikna edici verilerle birlikte hakem raporuna itiraz edebilirler. İtirazlar dergi yönetimi tarafından incelenir ve uygun görüldüğü takdirde konu ile ilgili olarak farklı bir hakemin (ya da hakemlerin) görüşlerine başvurulabilir.

Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy)'nin elektronik sistemine eklenen yazıların değerlendirme sürecinin hangi evresinde olduğu, yazarlar tarafından kendi üyelik bilgileri kullanılarak takip edilebilir. Hakem süreci titizlikle izlenmeli, sistem yalnızca bir kez değişiklik hakkı verebildiğinden dolayı yapılması muhtemel değişiklikler için her iki hakem değerlendirmesinin de sonuçlanması ve raporların sisteme girilmesi beklenmelidir.

Dergi editörleri, hakemler tarafından verilen düzeltmeleri titizlikle takip eder. Bu doğrultuda, editörler tarafından bir yazının yayınlanması ya da yayınlanmaması yönünde karar alınabilir.

Dergide yayınlanacak yazıların vergi, intihal raporu, tasarım, uluslararası indekslere tanıtımı, DOI numarasının satın alınması Asos Eğitim Bilişim Danışmanlık Hiz. San. Tic. Ltd. Şti. tarafından yapılmaktadır. Makalenin hakem sürecinin başlatılması; intihal raporunun alınması ve intihal raporunda herhangi bir sıkıntı olmaması koşulu ile başlatılır. Makale intihal raporu dergi yönetimi tarafından alınacak olup oranın yüksek çıkması durumunda yazara bilgi verilecektir.

YAZIM İLKELERİ

Yayınlanması amacıyla Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy) Dergisi'ne gönderilmiş olan özgün makalelerin başında en az 100, en fazla 150 kelimeden oluşan Türkçe (Özet), İngilizce (Abstract) ve 3-5 kelimelik Türkçe (Anahtar Kelimeler), İngilizce (Keywords) ile Türkçe ve İngilizce başlık yer almalıdır.

Özetler (Türkçe-İngilizce) anahtar kelimelerde dahil olmak üzere sağ ve sol taraftan 1 cm içeride olmalıdır.

Makalelerde yapılan atıflar için yazarların tercihine uygun olarak ve elbette metin içerisinde bütünlüklü bir standart gözetilerek öncelikle APA sistemini kullanmalıdır.

Metnin sonunda KAYNAKÇA başlığı altında çalışmada kullanılan kaynakların bir listesi verilir. Çalışmada kullanılan referansların listelendiği bu kaynakça, yazar soyadı sıralamasına göre ve alfabetik olarak hazırlanır.

Yazılara, yazar bilgisi, üst-bilgi, alt-bilgi ve sayfa numarası verilmez. Yazılar kesinlikle kimliksiz olmalıdır.

İmla ve noktalama işaretleri için, metnin içeriği ile ilişki olan farklılıklar dışında TDK'nın yazım ve imla kılavuzu esas alınır.

Microsoft Word programında yer almayan özel bir yazı tipinin (font) kullanıldığı çalışmalarda, sisteme makale ile birlikte font dosyası da eklenir.

Sisteme eklenecek yazıların sayfa düzeninin yazar tarafından ve şu değerlere uygun bir biçimde yapılmış olması gerekir:

Kâğıt Boyutu: A4 Dikey (Makalede yatay sayfalara yer verilmemeli)

Üst Kenar Boşluk: 3 cm

Alt Kenar Boşluk: 3 cm

Sol Kenar Boşluk: 3 cm

Sağ Kenar Boşluk: 3 cm

Yazı Tipi: Palatino Linotype

Yazı Boyutu: Başlıkta 10, metinde 10, özetlerde 10 ve dipnotlarda 9 punto

Paragraf Aralığı: Önce 6 nk – sonra 0 nk

Paragraf Girintisi: Metinde İlk Satır (First Line) 1 cm, dipnotlarda Asılı (Hanging) 0.4 cm

Satır Aralığı: Metinde 1.15, dipnotlarda Tek

Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy) Yayın İlkeleri'ne herhangi bir açıdan uygunluk arz etmeyen yazılar değerlendirilmeye alınmaz.

Metin içi göndermede hangi metot kullanılmışsa Kaynakça için de aynı metot kullanılmalıdır. Metin içi göndermeler ve Kaynakça örneklerde belirtildiği gibi olmalıdır.

APA 7:

Tek yazarlı kitap ya da makale:

Yapıtta "gerçekçiliği bazıları daha çok yöntem bakımından benimsemiştir, bazıları ise konu bakımından ele almıştır (Moran, 1994: 36);

Berna Moran, gerçekçiliği bazıları daha çok yöntem bakımından benimsemiştir, bazıları ise konu bakımından ele almıştır (1994: 36).

Kitabın bütününe gönderme yapılmışsa: (Kansu, 2009).

İki yazarlı kitap ya da makale:

İki yazarı olan yapıtlara gönderme yapılırken her iki yazarın soyadı verilir. Türkçe makalelerde: (Sümer ve Güngör, 1999: 25); yabancı dildeki makalelerde, (Johanson and Jessica, 2003: 21)

Yazar sayısı ikiden fazla olan yayınlar:

İlk göndermede tüm yazarların isim ve soy isimlerinin tamamı yazılır: (Selçuk, Günaydın, Sümer ve Uysal, 2005: 26). Daha sonraki göndermelerde ise: (Selçuk vd., 2014: 17). veya Selçuk vd. (2005: 17)'ne göre

Aynı yazarın farklı yıllarda yayımlanan eserlerine gönderme:

... (Hesse, 1996: 12; 1999: 38–40)

Aynı gönderme aynı yazarın aynı yılda yayımlanan iki farklı yayınına yapılırsa:

.. (Bayrak, 2011a: 24-31; 2011b: 31-50).

Aynı Gönderme ayrı yayınlara yapılırsa:

(Şahin, 2009: 37-40; Yıldırım, 2010: 29). Gönderme yayının tamamına yapılmışsa: (Dinçol, 2003; Gökçek ve Akyüz, 2013).

Yazarı belli olmayan yapıt:

Yapıtın yazarı belirtilmemişse alıntı yaparken yapıtın adının ilk birkaç sözcüğü kullanılır. Diğer bir kaynakta (College Cost Book, 1983) belirtildiği gibi... College Cost Book'ta (1983) belirtildiği gibi... Yazarı belli olmayan eserin belli bir cümle, kavram ya da paragrafına gönderme yapılıyorsa gönderme yapılan kısmın sayfa numarası tarihten sonra verilir: (College Cost Book, 1983: 48).

Anonim yayına gönderme:

(Anonim, 1997: 18).

Aynı soyadını taşıyan yazarlar:

Jale Parla (1989); Taha Parla (1993).

Kişisel görüşme:

Kişisel görüşmeler metinde belirtilmeli ama kaynakçada yer almamalıdır. (E. Öztan, kişisel görüşme, 24 Aralık, 2011).

Kuruma gönderme: (Türkiye İstatistik Enstitüsü, 2013).

Web adresine gönderme:

Web adresine gönderme yapılacaksa metin içerisinde, alıntılanan metin veya materyalin sonuna dipnot eklenir ve dipnotlar bölümünde "URL-1, URL-2, URL-3..." şeklinde sıralama yapılır. Kaynakçada ise "Kaynakça" başlığının sonuna "İnternet Kaynakları" başlığı yazılır ve internet alıntıları "URL-1, URL-2 ..." şeklinde sıralanır. (URL-1: "Kişisel Verilerin İşlenme Şartları". https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/4190/Kisisel-Verilerin-Islenme-Sartlari (Erişim Tarihi: 27.06.2020).)

Alıntılayan ya da aktaran kaynak:

Çalışmalarda birincil kaynaklara ulaşmak esastır, ama bazı güçlükler nedeniyle ulaşılamamışsa, göndermede alıntılanan kaynak belirtilir: (alıntılayan Gürbilek, 2004: 115);

Alıntılanan metin, orijinal kaynaktan değil de ondan yararlanan bir kaynaktansa; yani dolaylı alıntı yapılıyorsa bu durum, parantez içinde kısa künye bilgileri verilirken şöyle belirtilir: Orijinal kaynağın yazarının soyadı yayın yılı: sayfa; aktaran: soyadı yayın yılı: sayfa. Örnek: (Arat 1951: 74; akt.: Tezcan 1994: 49).

Kısaltmalar metinde ilk kez sunulurken paranteze alınır, sonraki kullanımında alınmaz:

Sayısal veriler Türkiye İstatistik Kurumu'ndan (TÜİK) alınmıştır. TÜİK, belli dönemlerde araştırmalar yaparak bu verileri ortaya koymaktadır. Sayfa numarası olmayan bir web belgesinden aktarma yapılıyorsa, paragraf numarası belirtilmelidir. Örnek: Dursun, Avatar filmindeki hikâyenin anti emperyalist veya ABD karşıtı olmadığını öne sürmektedir (Dursun, 2009, parag. 10).

APA Kaynakçanın Hazırlanması Kaynaklar yazarların soyadına göre alfabetik olarak sıralanır. Eğer yazar adı yoksa yapıt adı esas alınır. Bir yazarın birden çok yapıtı kullanılmışsa kaynaklar kronolojik sırayla yazılır. Bir yazarın aynı yıl yayımlanmış birden fazla yapıtı kullanılmışsa yapıt adlarının alfabetik sırasına göre "2008a", "2008b" şeklinde sıralanır.

Kitap isimleri ve dergi isimleri italik olarak yazılmalıdır.

Tek yazarlı ya da editörlü kitap:

Ülgen, G. (2001). *Kavram geliştirme*. Pegem.

Erdoğan, N. (Ed). (2002). *Yoksulluk halleri: Türkiye'de kent yoksulluğunun görünümleri.* Demokrasi Kitaplığı Yayınevi.

İki yazarlı kitap:

Çağdaş, A. ve Şahin, Z. S. (2002). *Çocuk ve ergende sosyal ve ahlak gelişimi.* Nobel Yayınları.

Bassnett, S. and Lefevere, A. (1990). *Translation, history and culture*. Printer.

Çok yazarlı kitap:

Rodopman, A.A.; Bereket, A. ve Ateş, E. (2011). *Kim korkar ergenlikten (gençler ve anne babalar için ergenlikle başa çıkma rehberi)*. Doğan Egmont Yayıncılık.

Dergide makale:

Tekerek, N. (2007). Yaratıcı dramanın özgürlüğü, alışkanlıkların kalıpları ve bir uygulama örneği. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20 (1), 189-219.

Gözden geçirilmiş ya da genişletilmiş baskılar:

Alpay, N. (2004). *Türkçe sorunları kılavuzu* (2. baskı). Metis.

Yazarı belirsiz kitaplar:

The 1995 NEA almanac of higher education. *(1995). National Education Association.*

İki ya da daha fazla ciltten oluşan kitaplar:

Moran, B. (1995). *Türk romanına eleştirel bir bakış* (Cilt 2). İletişim.

Çeviri Kitaplar:

Bolman, L. ve Deal, T. (2008). *Organizasyonları yeniden yapılandırmak* (Çev.: A. Aypay ve A. Tanrıöğen). Seçkin Yayıncılık.

Bir dergide çeviri makale:

Bruce, T. (1994). Çocukların yaşamında oyunun rolü (Çev.: A. F. Altınoğlu). *Eğitim ve Bilim*, 18 (92), 64-69.

Derlemede yer alan bir yazı ya da bölüm:

Irzık, S. (2004). Öznenin vefatından sonra kadın olarak okumak. İçinde Parla ve Irzık (Ed.), *Kadınlar Dile Düşünce* (s. 35-56). İletişim.

Başvuru kitaplarındaki bölüm ya da yazı:

Akün, Ö. F. (1992). Divan Edebiyatı. İçinde *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C 9*, ss. 398-422). Türkiye Diyanet Vakfı.

Ansiklopediler:

Akün, Ö. F. (1992). Divan Edebiyatı. İçinde *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C 9*, ss. 398-422). Türkiye Diyanet Vakfı.

Bergman, P. G. (1993). Relativity. In *New Encyclopaedia Britannica* (Vol. 26, pp. 501-508). Encyclopaedia Britannica.

Sözlük:

Türk Dil Kurumu (1969). *Türkçe sözlük (genişletilmiş baskı).* Türk Dil Kurumu Yayınları.

Sadie, S. (Ed). (1980). *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* (6th ed. Vols. pp.1-20). Macmillan.

Dergi:

Aydemir, İ. (2002). Altay Tuvaları-Altaylarda unutulmuş bir Türk halkı. *Bilig*, 48, 1-12.

Yayımlanmamış Yüksek lisans/Doktora Tezi:

Arslan, Ş. (2006). *Fıtrat kavramı çerçevesinde eğitimde insanın ne'liği sorusu* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yayımlanmış Bildiri:

Kaygısız, A. C. (2021). Türkiye'nin Nazi Almanya'sı ile ticari ilişkileri (1933-1939). İçinde M. Özcan (Ed.), *USVES Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu Tam Metin Kitabı* (ss. 23-36). https://kongre.akademikiletisim.com/

Elektronik Kaynaklar:

"Kişisel Verilerin İşlenme Şartları". https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/4190/Kisisel-Verilerin-Islenme-Sartlari (Erişim Tarihi: 27.06.2020).

Filmler:

Fleming, V. (Director). (1939). *Gone with the wind* [Film]. Selznick International Pictures; Metro-Goldwyn-Mayer.

Kaya. O. (Yönetmen). (2018). *Deliler: Fatih'in Fermanı* [Film]. Angel Film.

Yasaların Kaynaklarda Gösterilmesi:

Milli Eğitim Temel Kanunu (24 Haziran 1973). Resmi Gazete, 1739/14574. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982).

Derleme eserlerden yapılan alıntıların kaynaklarda gösterilmesi derleme eserlerin kaynaklarda gösterimi kitaplarla aynı şekilde yapılmalıdır. Ancak, yazar ya da yazarların adlarından sonra parantez içerisinde "derleyen" yer almalıdır. Özel, Oktay ve Öz, Mehmet (drl.) (2000). Söğüt'ten İstanbul'a, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar. Ankara: İmge Kitabevi.

Gazetelerden yapılan alıntıların kaynaklarda gösterilmesi:

Kızılot, Şükrü (7 Kasım 2009). "Neriman Teyzenin Torunu Evlenince Vergiden Kurtulacak". Hürriyet Gazetesi. 31.

GENERAL PRINCIPLES

The Journal of Kesit Academy is a peer-reviewed journal and its publishing place is Elazig-Turkey. It is published 4 times a year. When necessary, it can be also published as special publicatıons and extra-publications apart from these publications.

The Journal of Kesit Academy is an academic journal that publishes studies such as presentation articles, translations, interviews, scientific articles about all branches of educatıon scholarship, theology, economic and administrative sciences, drawing, music, physical education, history, the history of art, geography, linguistics all branches about liberal arts like literature. That scientific articles, interviews, translations, and presentation articles are added to the journal system and are accepted as an application for publishing the article, and the article is sent to peer-reviewed journals.

All the copyrights of the articles sent to The Journal of Kesit Academy belong to the journals, and it can't be published in another journal copied or used without showing as a source without getting a permit from The Journal of Kesit Academy.

The publication language of The Journal of Kesit Academy is Turkish, French, English, Arabic, Russian and German. On the other hand, if necessary, the article can be accepted in other languages. There must be at least 200 vocabulary Turkish (summary) and English (abstract), 3-5 vocabulary Turkish (keywords), and English (keywords). There must be Turkish and English titles. The articles which don't fulfill these conditions are not published even if they completed their peer-reviewed duration.

Because the articles sent to The Journal of Kesit Academy are going to be in the process of the referee, there mustn't decipher knowledge of the identification or the name of the author in the articles added to the system. After completed the duration of the article's peer-reviewed, it will be added in the information about the author or authors.

After the article is stored in the system by the author, the processes below have occurred. The loaded article has been checked about the rules of publishing and spelling by the editor or the assistant of the editor. After the editor has completed the approval, the article has been directed to the writing referee. Three referees have been appointed for every article having been confirmed. One of these referees is the language summary referee. The other two referees consist of professional academics in their branches. The author must check the duration of the referee of his own article from his main page.

After the articles are sent from the personal page in The Journal of Kesit Academy through the e-mail and password, the referee duration of the articles can be followed from the same page. After this stage, it must have waited for the reports tı come to do the correction. Because the author can add only one correction. When one referee does the correction he wanted and the article is added to the system, ın the next stage, if the second referee wants to correct something, these corrections won't be done.

The articles added to the system of the journal mustn't be published in another place. The symposium report can be published with the expression of the situation in the article.

The work referred under the title of REFERENCES at the end of the article must be organized by the way in the order of the author's surname, the author's surname is in the capital author's name is in small letter.

When you want to a member of The Journal of Kesit Academy as an author or a referee, all information required must be filled completely. The work and interests of the author/referee in the title of autobiography must be put in order. In the title of the main branch first, the main branch must be written and then the branch must be written. Ex: Management/management an organization; Turkish language and literature/new Turkish language

Writing must be organized just like measures below while they are added to the journal system.

Articles must be written in the Microsoft Word/WPS Office/Libre Office Writer programs and pages must be organized like below. FORMAT A4 Vertical Top margin 3 cm Bottom margin 3 cm Left margin 3 cm Right margin 3 cm. Font Palatino linotype. Font style normal. Writing and gap size of 10

Size (footnote text). 9 Paragraph spacing first 6 nk-then 0 nk paragraph indent 1,15 cm line spacing only 1.

In the writings used a special font which isn't in the Microsoft Word Programme, font style which is used must be added while the article is added to the system.

There are not be details such as page number, header, and footer in the articles.

In the terms of spelling and punctuation, except when the article or the topic is compulsory, the Turkish Language Institute spelling guide must be taken essentially.

In the referred system done in the articles, one of the APA 7 system could use. But there must be a references at the end of every article.

KESİT AKADEMİ DERGİSİ
ISSN: 2149-9225
The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 – 9225
Yıl/Year: 8
Sayı/Number: 30
Mart/ March 2022

ИССН: 2149-9225
Год: 8
Число: 30
Март 2022

İÇİNDEKİLER-CONTENTS-СОДЕРЖАНИЕ

Araştırma Makalesi /Research Article/ Научная Статья

Bibliometric Analysis of the Anatolian Vernacular Architecture Literature (1983-2021)
1-19
Anadolu Yöresel Mimarisi Literatürünün Bibliyometrik Analizi (1983-2021)
Fatma Sezin DOĞRUER

The Impact of the Coronavirus Pandemic on Trade between Turkey and the European Union Countries
20-48
Koronavirüs Pandemisinin Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkeleri Arasındaki Dış Ticarete Etkisi
Mohamed ALSANUSİ-Hayriye ATİK-Muhammad Mansur KABİR

Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Öğrencilerle Çalışan Öğretmenlerin Bilimsel Dayanaklı Uygulamalar Hakkındaki Görüşleri
49-73
Opinions of Teachers of Students with Autistic Spectrum Disorder on Evidence-Based Practices
Duygu ÖZDEMİR-Serhat ODLUYURT

Ana Dili Ediniminde ve İkinci Dil Öğrenmede Bitmeyen Tartışma: Kritik Yaş Eşiği Hipotezi
74-91
The Endless Debate in First Language Acquisition and Second Language Learning: The Critical Threshold Hypothesis
Ferhat KARABULUT

3D Baskılı Tekstillerle Dijital Tasarım Uygulamaları
92-118
Digital Design Applications with 3D Printed Textiles
Fatma BULAT

Beşeri Sermayenin Tasarruflar Üzerindeki Etkisi: E7 Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama
119-141
The Impact of Human Capital on Savings: An Application on E7 Countries
Serap BARIŞ

Oktay Rifat'ın "Bir Kadının Penceresinden" Romanında Toplumsal Cinsiyet
142-156
Gender in Oktay Rifat's Novel "From A Woman's Window"
Selda UYGUR GÜRBÜZ

Türkiye'de Öğretmenlerin Hizmet İçi Eğitimine Yönelik İhtiyaçlarının Belirlenmesi: Bir Meta-Sentez Çalışması (2011-2020)
157-180
Determining Teacher's Needs for In-Service Teacher Training in Turkey: A Meta Synthesis Study (2011-2020)
Hikmet DOĞRUL-Alican GÜLLE-Cenk AKAY

Ayşe Kulin'in Handan Adlı Romanına Metinler Arası Bir Bakış
181-197
A Intertextual Look on the Novel Called Handan by Ayşe Kulin
Hanife Nalan GENÇ-Feray ŞAHİN

Özel Eğitim Öğretmen Adaylarının Çevrim İçi Öğrenmeye Yönelik Hazır Bulunuşluk Düzeylerinin İncelenmesi
198-224
An Investigation of the Level of Readiness for Online Learning among Special Education Pre-Service Teachers
Engin KARADUMAN-Mürşet ÇAKMAK-Nihat KAVAN

Çocuk Hakları ve Eğitimi Dersinin Üniversite Öğrencilerinin Çocuk Haklarına İlişkin Tutumlarına Etkisi
225-241
The Effect of Child Rights and Education Course on the Attitudes of University Students about Children's Rights
Emine Merve USLU

İslam'ın Toplumu İnşâ Sürecinde Vefâ
242-261
Loyalty in the Process of Building Islam's Society
Mekki SOLMAZ

Hayat Ağacı Motifinin Türk Dokumacılık Sanatına Yansımaları
262-286
Reflections of the Tree of Life Motif on Turkish Weaving Art
Dilek TÜM CEBECİ

Manisa Yazma Eser Kütüphanesinde Bulunan 2818 Envanter Numaralı En'am-ı Şerif'in Süsleme Özellikleri
287-306
Ornamentation Features of En'am-i Sharif with Invention Number 2818 in the Manisa Manuscript Library
Hüseyin ELİTOK

S-300 / S-400 Füzelerinin Entegre İstihbarat Analizi
307-323
Integrated Intelligence Analysis of S-300 / S-400 Missiles
Andaç KARABULUT

İklim Değişikliği ve Küresel Isınma ile Mücadelede Yerel Yönetimlerin Rolü: Tespitler ve Öneriler
324-354
The Role of Local Governments in Combating Climate Change and Global Warming: Findings and Recommendations
Yusuf UYSAL

Postmodern Sanatta Afiş Tasarımı ve Asimetri
355-369
Poster Design and Asymmetry in Postmodern Art
Mehmet Ferruh HAŞILOĞLU

Ortaokul Öğrencilerinin Zihin Haritalarında Doğal Afetler Algısı
370-390
Perception of Natural Disasters in Mind Maps of Secondary School Students
Adem UZUN-Mehmet Efe KAYA-İncilay ÇOŞKUN

Türk Müziği Ekollerinden Kemençevî İhsan Özgen'in Acemkürdî Taksiminin Teknik Analizi
391-405
Technical Analysis of Acemkürdî Taksim of Kemencheist İhsan Özgen, One of the Schools of Turkish Music
Cüneyt ÖBEK

Sanatta Hayvanların Varlığının Joseph Beuys'un Eserleri Üzerinden İncelenmesi
406-447
Examination of the Presence of Animals in Art through the Artworks of Joseph Beuys
Figen GİRGİN

Mutluluk Değil Sevincin İzinde: Mustafa Kutlu'nun "Hayat Güzeldir" Hikâyesi
448-458
In Pursuit of Joy, Not Happiness: Mustafa Kutlu's story "Hayat Güzeldir"
Ferda ZAMBAK

Günümüz Resim Sanatında Soyut Uygulamalar
459-481
Abstract Art in Contemporary Painting
Emel GÜRAY

Perakende Balık Satış Yerlerinde Çalışanların Demografik ve Sosyo-Ekonomik Durumu: Adıyaman İli Örneği
482-496
Demographic and Socio-Economic Status of Employees in Retail Fish Places: Example of Adıyaman Province
İlkan Ali OLGUNOĞLU-İsmail UKAV-Engin ARTAR-Mine Perçin OLGUNOĞLU

Öğretmen Adaylarının Problem Çözme Süreçlerinin İncelenmesi
497-527
Examination of Pre-Service Teachers' Problem Solving Processes
Kübra YILMAZ-Oben KANBOLAT

Osmanlıca Sinema Sürelilerinin Tespiti, Arşiv Araştırması ve Dijitalizasyonu
528-542
The Identification, Archive Research and Digitalization of the Cinema Periodicals Written in Ottoman Turkish
Ülhak ÇİMEN-Ömer ALANKA-Fatih DEĞİRMENCİ

İşletmelerin Girişimcilik Yönelimiyle İhracat Yönelimi Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi: Kuyumculuk Sektörü Üzerine Bir Araştırma
543-569
Evaluation of the Relationship between Entrepreneurial Orientation and Export Orientation of Enterprises: A Research on the Jewelry Sector
Mehmet SAĞLAM-Mehmet Fatih SARI

Kamu Diplomasisi Bağlamında Sportif Etkinliklerin Sunumu: 4. Dünya Göçebe Oyunları Tanıtım Filmi Analizi
570-590
Presentation of Sports Activities in the Context of Public Diplomacy: 4th World Nomad Games Promotion Film Analysis
Yelda KORKUT

20. Yüzyıl Sözlükçülerinden Ahmed Vâhid Moran'ın A Condensed Dictionary English-Turkish Adlı Sözlüğünde Erkeklere Özgü İfadeler Üzerine
591-601
About Men's Expressions in A Condensed Dictionary English-Turkish Dictionary of Ahmed Vâhid Moran, One of the 20th Century Lexicographer
Murat AKSAKALLI

Değerlendirme (Derleme) Makaleleri/Review Article/Обзорная Статья

Coğrafi Faktörlerin Aden Körfezi'ndeki Deniz Haydutluğu Eylemlerine Etkisi
602-634
The Effect of Geographical Factors on Privilege Actions in the Gulf of Aden
Murat ÇINAR

Kırsal yerleşmelerin dönüşümü: Gümüşhane'nin Kale Bucağı örneği
635-649
Transformation of Rural Settlements: The Case of Gümüşhane's Kale
Vedat ŞAHİN-Sedat ŞAHİN

Faşizm Sanatının Toplumlar Üzerindeki Aynılaştırma Etkisi
650-662
The Homogenizing Effect of Fascist Art on Societies
Nesibe Hilal ÇAMAĞAÇ

Kitap Kritiği/ Book Review/ Обзор Книги

"Sözlükselleşme: Genel Sözlükler İçin Sözlük Birim Seçimi" Adlı Eser Üzerine
663-668
About of the "Lexicalisation: Lexeme Selection Criterion for General Dictionaries" Named Book
Nazmi ALAN

KESİT AKADEMİ DERGİSİ
ISSN: 2149-9225
The Journal of Kesit Academy

Editörden

Bilim dünyasının değerli insanları,

Kesit Akademi Dergisi *(The Journal of Kesit Academy)* otuzuncu sayısını yayınlamış bulunmaktadır. Kesit Akademi Dergisi olarak amacımız uluslararası bir boyutta "Eğitim Bilimleri Temel Alanı, Filoloji Temel Alanı, Güzel Sanatlar Temel Alanı, Hukuk Temel Alanı, İlahiyat Temel Alanı, Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanı, Spor Bilimleri Temel Alanı, Sağlık Bilimleri Temel Alanı" gibi doçentlik temel alanlarında nitelikli yayınlar sunarak bilim dünyasına hizmet etmektir. Kesit Akademi Dergisi uluslararası akademik bir dergi olmakla birlikte, yazı ve düşünce ile meşgul olan herkesin söz söyleyebileceği disiplinlerarası bir bilim platformudur. Akademik hayata bir nebze katkı sunmak üzere çıkmış olduğumuz bu yolculukta, bilim dünyasının siz değerli insanlarını yazar ve hakem olarak yanımızda görmek; ayrıca görüş ve önerilerinizle bizleri en mükemmele ulaştırma noktasında yönlendirmeniz bizlere güç katacaktır. Bu bağlamda Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy) olarak vereceğiniz her türlü destekten dolayı teşekkür eder, saygılar sunarım.

From the editor

Distinguished scientists,

The Journal of Kesit Academy has published number thirty. Our aim as The Journal of Kesit Academy is to serve the world of science by publishing qualified publications in the fields of "social sciences, psychological sciences, economics and business, education sciences, social sciences, right, political science, social and economic geography, mass media and mass communications, other social sciences, humanities, history and archaeology, linguistics and literary studies, philosophy, ethics, religious studies, art history, other humanities" in an international dimension. In addition to being an international academic journal, The Journal of Kesit Academy is an interdisciplinary science platform where anyone engaged in writing and thinking can have a say. In this journey that we have embarked on to contribute a little bit too academic life, it will add strength to us to see you valuable people of the scientific world as writers and reviews, as well as to guide us to the point of transportation to the most perfect with your opinions and suggestions. In this context, I would like to thank and pay our respects to you for all your support as The Journal of Kesit Academy.

Editör/Editor in Chief

Dr. Bülent POLAT

KESİT AKADEMİ DERGİSİ
ISSN: 2149-9225
The Journal of Kesit Academy

Bibliometric Analysis of the Anatolian Vernacular Architecture Literature (1983-2021)

Anadolu Yöresel Mimarisi Literatürünün Bibliyometrik Analizi (1983-2021)

Fatma Sezin DOĞRUER*

Article Information/ Makale Türü/ Информация о Статье: **Research Article/ Araştırma Makalesi/ Научная Статья**

Citation / Atıf / Цитата

Doğruer, F. S. (2022). Bibliometric analysis of the Anatolian vernacular architecture literature (1983-2021). *The Journal of Kesit Academy*, 8 (30), 1-19.

Doğruer, F. S. (2022). Anadolu yöresel mimarisi literatürünün bibliyometrik analizi (1983-2021). *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (30), 1-19.

10.29228/kesit.57546

Submitted/ Geliş/ Отправлено:	07.11.2021
Accepted/ Kabul/ Принимать:	13.03.2022
Published/ Yayın/ Опубликованный:	25.03.2022

This article was checked by Intihal.net. Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. Эта статья была проверена Интихал.нет This article is under the Creative Commons license. Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

* Dr., T.R. Culture and Tourism Ministry, Turkey, sezin.dogruer@hotmail.com

KESİT AKADEMİ DERGİSİ
ISSN: 2149-9225
The Journal of Kesit Academy

Bibliometric Analysis of the Anatolian Vernacular Architecture Literature (1983-2021)[1]

Anadolu Yöresel Mimarisi Literatürünün Bibliyometrik Analizi (1983-2021)

Dr. Fatma Sezin DOĞRUER

Abstract: Anatolian vernacular architecture is composed of traditional and historical buildings in Turkey, mainly by the use of local building materials representing informal and unclassified designs rather than designed in a strict manner. This analysis study comprehended 95 publications written by 155 authors from 10 countries, on indexes in Web of Science (WoS) Core Collection between 1983 and August 2021. The study showed that Turkey produced 87.37 % of the world's publications on 'Anatolian vernacular architecture'. The most used keywords in the literature were detected as 'traditional house', 'cultural heritage' and 'restoration. English is the most used language of the Anatolian vernacular architecture literature with 72 articles followed by Turkish and Croatian. VOSviewer was used as the freeware tool for creating bibliometric networks in this article. Moreover, The United Nations (UN) system for country classification was applied in the outputs of the countries. This study is the first bibliometric study that investigates the documents including approximately 40 years of the Anatolian vernacular architecture literature in WoS database. It is expected that it may encourage scholars to carry out further studies on Anatolian vernacular architecture published in this reliable and popular database (WoS), and promote the topic outside of Turkey, which is the most productive country in this field.

Keywords: Architecture, vernacular architecture, traditional residential architecture, Anatolia, bibliometrics, bibliometric analysis.

Öz: Anadolu yöresel mimarisi, katı kurallara göre tasarlanmaktan ziyade enformel veya sınıflandırılmamış tasarımları temsil eden, yerel yapı malzemelerinin kullanıldığı, Türkiye'deki geleneksel ve tarihi yapılardan

[1] Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article.
"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

oluşmaktadır. Bu analiz çalışması, 1983-Ağustos 2021 tarihleri arasında Web of Science (WoS) Core Collection'daki indekslerde 10 ülkeden 155 yazar tarafından yazılan 95 yayını kapsamaktadır. Literatürde en çok kullanılan anahtar kelimeler "geleneksel ev", "kültürel miras" ve "restorasyon" olarak tespit edilmiştir. İngilizce, 72 makale ile Anadolu yöresel mimarisi literatüründe en çok kullanılan dildir ve onu Türkçe ve Hırvatça izlemektedir. Bu makaledeki bibliyometrik ağları oluşturmada kamuya açık bir yazılım olan VOSviewer kullanılmıştır. Ayrıca, ülkelerle ilgili sonuçlarda Birleşmiş Milletler'in (UN) ülkeleri sınıflandırma sistemi uygulanmıştır. Bu çalışma, Anadolu yöresel mimarisi literatürünün yaklaşık 40 yıllık tarihini WoS veritabanındaki belgelerde inceleyen ilk bibliyometrik çalışmadır. Çalışmanın, araştırmacıları Anadolu yöresel mimarisi hakkında güvenilir ve popüler veri tabanı olan Wos veritabanında daha fazla araştırma yapmaya teşvik etmesi ve bu alanda en üretken ülke olan Türkiye'nin dışına da konuyu tanıtması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mimarlık, yöresel mimari, geleneksel konut mimarisi, Anadolu, bibliyometri, bibliyometrik analiz.

Introduction

Anatolian vernacular architecture is composed of traditional and historical buildings in Turkey, mainly by the use of local building materials representing informal and unclassified designs rather than designed in a strict manner. There are various terms such as 'traditional residential architecture', 'folk tradition' and 'rural architecture' besides vernacular architecture. Many scholars have discussed the terms and concepts referred to the Anatolian vernacular architecture studies, which is a particular area of the vernacular architecture literature.

However, none of the studies on Anatolian vernacular architecture was prepared to address the intellectual structure of the field of Anatolian vernacular architecture, the networks of the collaboration among the countries in the field according to an analysis, relationship among the countries and the keywords, or subject clusters identified in the Anatolian vernacular architecture literature, relating to the terms used in keywords. Lack of those studies stems from the lack of 'document analysis'.

Document analysis is a method of analyzing the sources of documents about a topic in detail lacking in-depth interviews and observations (Yıldırım & Şimşek, 2018). The term 'bibliometrics' is an analysis which is used for quantitative and qualitative analysis of the target academic field (Van Eck & Waltman 2010). This type of analysis is a method that is used for the review of the studies in the literature by measuring the certain indicators (Thelwall, 2008). It is about the analysis of data such as subject, author, cited documents and cited sources of the scientific studies, countries, research

areas and keywords presenting the general structure of a particular field of study in light of the statistical data gained from the analysis (Zan, 2012: 15; Deng, Tian & Zhang, 2009).

Bibliometrics provides statistical and holistic information of a scientific literature in a stated working area. It has become progressively popular in the last decades in the academic literature, and a total of 13369 bibliometric studies have been published in the time period of this study (August 2021) according to the WoS databases, which is understood when title search of the keywords 'bibliometrics', 'bibliometric analysis' or 'bibliometric study' were done. There is one bibliometric study on the vernacular architecture in general about the 715 documents published between the years of 1956 and 2019 in WoS database (Benkari & others, 2020: 72). On the other hand, Anatolian vernacular architecture literature contained no bibliometric analysis. In order to exclusively utilize from Anatolian vernacular architecture studies, data analysis is one of the necessary studies in this field. This study aimed to offer data of a holistic bibliometric analysis of the Anatolian vernacular architecture.

In methodology section, materials and methods are going to be stated. The literature review on Anatolian vernacular architecture from the main guiding reources is the next section. In the bibliometric analysis parts, analysis on the general feature of the literature, outputs according to countries, authors, journals and institutions, and analysis of citations, keywords and bibliometric network are discussed. Finally, conclusion section is the brief overview and future implications of the study.

Methodology

The bibliometric analysis of the articles on Anatolian vernacular architecture which were indexed in WoS Core Collection, involves a period between 1983 and August 2021. After the scanning process, a total of 95 publications were reached in this literature. The analysis comprehends 95 publications written by 155 authors from 10 countries, where architecture, engineering civil and environmental sciences ecology were identified as the main fields related to the research. This bibliometric analysis study comprises the countries, institutions and authors related to this topic.

The data of this article have been obtained from the WoS database under SCI-Expanded, SSCI, A&HCI, emerging sources citation index (ESCI), conference proceedings (CPCI-S, CPCI-SSH), book citation index (BKCI-S, BKCI-SSH) and chemical indexes. 'Vernacular architecture', 'residential architecture', 'rural architecture', 'domestic architecture', 'house', 'houses and 'dwelling' keywords in one row; and 'traditional' or historical' or 'anonymous' keywords in one row were used as the pivotal keywords to search the WoS Database. These keywords were searched in the title section. 'Turkey' or 'Turkish' or 'Anatolia*' were searched in all fields. The search included only

OPEN ACCESS creative commons COPE

WoS database which is a reliable and comprehensive data service using multiple databases on many different academic disciplines. All documents on Anatolian vernacular architecture published between 1983 and August 2021 were analyzed in the WoS Database. Since the first article on Anatolian vernacular architecture was published in this index in 1983, it was chosen as the starting year.

VOSviewer is the freeware tool that was used for creating bibliometric networks in this article.[2] Moreover, The United Nations (UN) system for country classification was applied in the outputs of the countries.[3]

Literature Review of the Anatolian Vernacular Architecture

Anatolian vernacular architecture is a field of study, on which many scholars have studied and classified the terms and concepts referred to the discussions and studies. To begin with vernacular architecture, there are studies that give attention on the definition of 'vernacular' (Brunskil, 1970). Rapoport (1969) classified the term 'vernacular architecture' in scope of built forms; and defined it' as 'anonymous buildings' unknown architects or builders. Differently, Stea (1990) argued idea of possibility to have architectural products without registered architects; Rudofsky (1964) contrarily supported the 'architecture without architects' notion. 'Vernacular architecture' is identified by Germen (1974: 5) as the dwellings built in an informal way. The use of 'vernacular' also implied the meaning of being 'historical'.

> "Vernacular architecture is the product of a wide range of environmental, functional, social and cultural factors relevant at a given period. A vernacular house becomes the reflection of the spirit of an age by expressing the combined effect of these factors on a way of life. The study of the evolution of a vernacular type is instrument to understanding the real significance of historical developments" (Fuchs & Meyer-Brodnitz, 1989: 419).

Therefore, different terminology was used to discuss the vernacular architecture in different discourses. The keyword of 'traditional' is also discussed in the 'vernacular architecture' context (Oliver, 1989; Bourdier, 1989; Rapoport, 1989). 'Folk tradition' also implied a similar meaning in this sense; 'folk tradition' is about the culture of the public; while 'traditional houses' are about having a recognized model of buildings (Rapoport, 69).

Lawrence (1987: 16) added the synonyms such as 'anonymous', 'indigenous' and 'spontaneous' to this discussion. Rudofsky (1964) likewise introduced the term of 'rural'.

[2] URL-1
[3] URL-2

Stea (1990: 22) defined the term of 'traditional' related to the building age. "It is a measure of its 'tradition-ness' than its degree of common acceptance as a cultural norm".

> "Vernacular building is a sort of building which is deliberately permanent rather than temporary, which is traditional rather than academic in its inspiration which provides for the simple industrial enterprises, which is strongly related to place, especially through the use of local building materials, but which represents design and building with thought and feeling rather than in a base or strictly utilitarian manner" (Brunskill, 1981: 24).

Oliver (1989: 74) argued that 'traditional building' term is invalid and 'traditional architecture' has no place in the field; there are merely buildings that represent traditions. He preferred to use 'know-how' term in order to pinpoint 'vernacular'; discussed how technology affected the vernacular architecture in his latter studies (Oliver, 1990: 147). Bourdier (1989: 5) contrarily used 'traditional dwellings' as the constructed face of the heritage transferring from one generation to another.

Rapoport (1990: 82) clarified the product and the process of vernacular environment. Consequently, the 'process characteristics' in vernacular architecture referred to the ways in which the environment is formed, while 'product characteristics' of vernacular environment referred to environment's nature and quality.

Pursuant to Lawrence (1987, 1990), perspectives on vernacular architecture discussed 'the aesthetic and formalist interpretation', 'the typological approach', 'an evolutionary theory', 'social and geographical diffusionism', 'building technology', 'site', 'materials', and 'socio-cultural factors'.

What follows is the Anatolian vernacular architecture, which is a prolific field of study with its wealthy samples belonging to various centuries and civilizations (Denel, 1990: 165). Anatolian traditional dwellings are altered due to the changing urban life or deteriorated or demolished by the disasters or due to the requirements of modern life (Asatekin, 2007: 389).

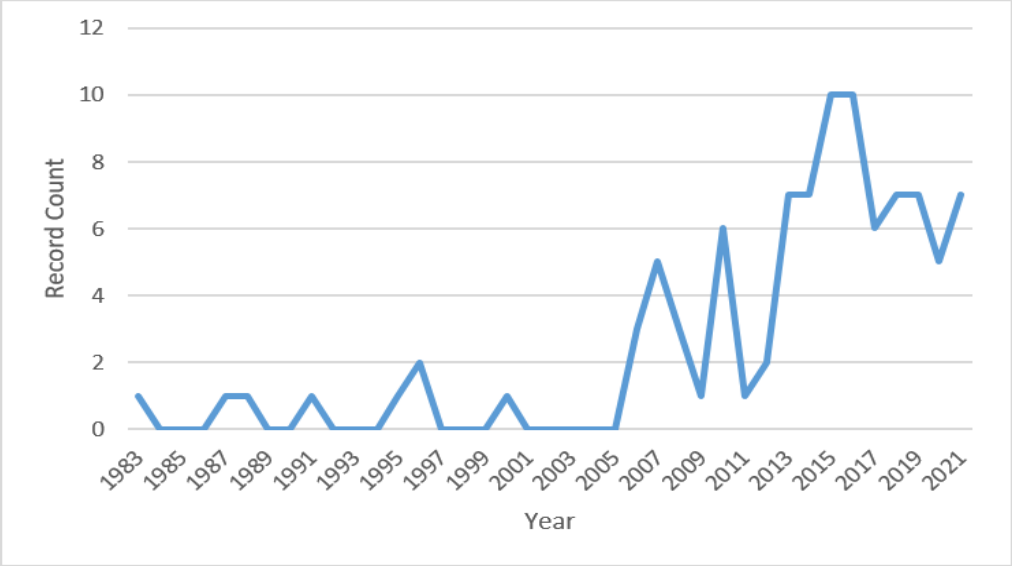
Anatolian vernacular architecture is discussed under Turkish, Islamic or Ottoman origin in reference to the historical data taken from literary and architectural evidences. Different terminologies used in the literature are 'Turkish civil architecture' (Aksoy, 1963), 'Turkish house' (Arseven, n.d.; Eldem, 1984; Küçükerman, 1973, 1995; Bektas, 1996), 'Ottoman House' (Eldem, 1984; Arel, 1982), 'Turkish hayat house' (Kuban, 1995), 'Anatolian vernacular house' (Sözen, 1996) and 'Anatolian traditional dwelling" (Asatekin, 2007). Scholars proposed different assumptions and theories about the historical development of a common house type. Typological and morphological approaches dominated the discussion in many studies.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Bibliometric Analysis

Analysis on the General Feature of the Literature

The search comprises 95 articles in the literature of Anatolian vernacular architecture in the WoS database between 1983 and August 2021. 33 documents were all open access. According to the number of publications, the peak years were 2015 and 2016 with 10 articles each (Fig.1). English is the most used language of the Anatolian vernacular architecture literature with 72 articles followed by Turkish, Croatian, German and Russian (n=20, 1, 1 and 1, respectively; Table.1).

Data Source: WoS, 2021.

Figure 1: Number of Anatolian vernacular architecture publications by year in the WoS database.

Table 1: Languages on Anatolian Vernacular Architecture Literature between 1983 and August 2021 in the WoS Database.

Language	Record Count	% of the 95 Articles
English	72	75.79
Turkish	20	21.05
Croatian	1	1.05
German	1	1.05
Russian	1	1.05

Data Source: WoS, 2021.

The most studied research areas are detected as architecture, engineering, environmental sciences ecology, construction building technology and materials science (33.68, 24.21, 18.95, 16.84 and 10.52 %, respectively; Table.2). The most common document types were articles, proceedings papers and book chapters (Table.3). Of the Anatolian vernacular architecture documents published between 1983 and August 2021 in

the WoS database, 76 (80 %) were articles, 16 were proceeding papers (16.84 %), and 2 were book chapters (2.11 %) (Fig.2). Between January and August 2021, the most common document types were articles, early access and corrections (n=7, 2 and 1; respectively).

Table 2: The Most Studied Research Areas in Anatolian Vernacular Architecture Literature between 1983 and August 2021 in the WoS Database.

Research Area	Record Count	% of the 95 Articles
Architecture	32	33.68
Engineering	23	24.21
Environmental Sciences Ecology	18	18.95
Construction Building Technology	16	16.84
Materials Science	10	10.52
Art	9	9.47
Urban Studies	9	9.47
Arts Humanities Other Topics	7	7.37
Science Technology Other Topics	7	7.37
Public Administration	6	6.32
Archaeology	3	3.16
Psychology	2	2.11
Social Sciences Other Topics	2	2.11
Agriculture	1	1.05
Allergy	1	1.05
Business Economics	1	1.05
Chemistry	1	1.05
Development Studies	1	1.05
Energy Fuels	1	1.05
Forestry	1	1.05

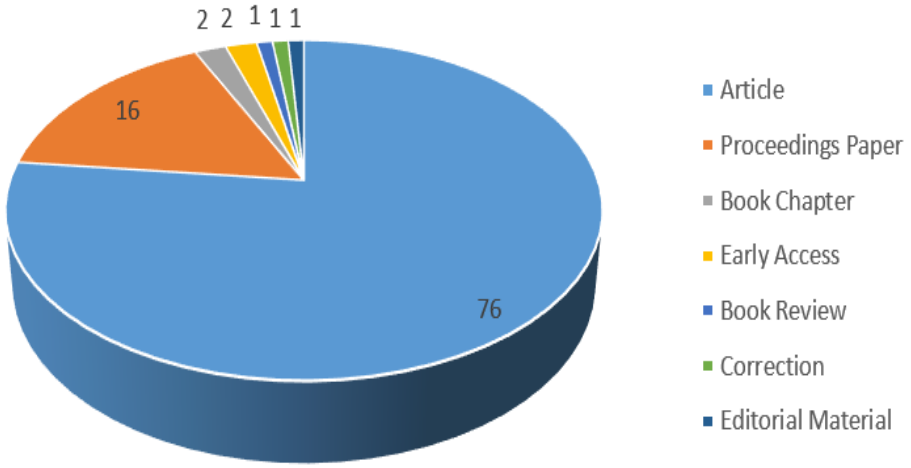
Data Source: WoS, 2021.

Table 3: Document Types Published in the Anatolian Vernacular Architecture Literature between 1983 and August 2021 in the WoS Database.

Document Type	Record Count	% of the 95 Articles
Article	76	80.00
Proceedings Paper	16	16.84
Book Chapter	2	2.11
Early Access	2	2.11
Book Review	1	1.05
Correction	1	1.05
Editorial Material	1	1.05

Data Source: WoS, 2021.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Data Source: WoS, 2021.

Figure 2: Distribution of the document types on Anatolian vernacular architecture published between 1983 and August 2021 in the WoS database.

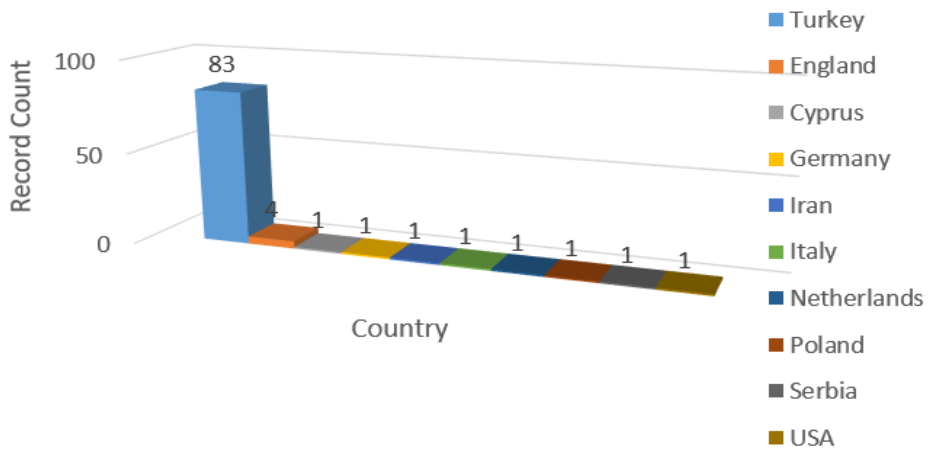
Outputs According to Countries, Authors, Journals and Institutions

Regarding the publication numbers about 'Anatolian vernacular architecture', Turkey produced 87.37 % of the world's publications on 'Anatolian vernacular architecture', which is the first country with the highest number of publications with 83 documents (Table.4) and followed by England, Cyprus, Germany, Iran and Italy (n=4, 1, 1, 1 and 1, respectively; Fig.3). Turkey which contributed the most is among the developing countries according to the UN classification, followed by Iran (n=1) among the developing countries. Variously, Serbia, which published one document, is among the economies in transition. The developed countries those are located in the continents of America and Europe contributed the literature with one document each. In 2021, Turkey produced all documents of the world's publications (n=8) on 'Anatolian vernacular architecture'.

Table 4: Ten Countries on Anatolian Vernacular Architecture Literature between 1983 and August 2021 in the WoS Database.

Country/Region	Record Count	% of the 95 Articles
Turkey	83	87.37
England	4	4.21
Cyprus	1	1.05
Germany	1	1.05
Iran	1	1.05
Italy	1	1.05
Netherlands	1	1.05
Poland	1	1.05
Serbia	1	1.05
USA	1	1.05

Data Source: WoS, 2021.

Data Source: WoS, 2021.

Figure 3: Ten countries on Anatolian vernacular architecture literature between 1983 and August 2021 in the WoS database.

Erdoğan N is the most prolific author of the Anatolian vernacular architecture literature between 1983 and August 2021 with 5 documents (5.26 %) followed by Guchan NS, Gunce K and Yildirim M (n=3, 3 and 3, respectively; Table.5). Of the 20 most prolific authors in the Table.5 Turkish authors were 18. Piazza M is the most prolific editors of the selected period with 4 articles (4.21 %) followed by Riggio M, Amer MS, Carlos G and Correia M (n=4, 2, 2 and 2, respectively; Table.6). Among the 20 most prolific editors of the Anatolian vernacular architecture literature between 1983 and August 2021 in the WoS database, no Turkish name was detected.

Table 5: The 20 Most Prolific Authors of the Anatolian Vernacular Architecture Literature between 1983 and August 2021 in the WoS Database.

Author	Record Count	% of the 95 Articles
Erdoğan N	5	5.26
Guchan NS	3	3.16
Gunce K	3	3.16
Yildirim M	3	3.16
Akin CT	2	2.11
Akyuz U	2	2.11
Aycam I	2	2.11
Bagbanci MB	2	2.11
Canitez IS	2	2.11
Canitez T	2	2.11
Dalkilic N	2	2.11
Erdil B	2	2.11
Hanson J	2	2.11
Hillier B	2	2.11
Karaman OY	2	2.11
Misirlisoy D	2	2.11
Nabikoglu A	2	2.11
Orhun D	2	2.11
Ozdeniz MB	2	2.11
Turer A	2	2.11

Data Source: WoS, 2021.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Table 6: The 20 Most Prolific Editors of the Anatolian Vernacular Architecture Literature between 1983 and August 2021 in the WoS Database.

Editor	Record Count	% of the 95 Articles
Piazza M	4	4.21
Riggio M	4	4.21
Amer MS	2	2.11
Carlos G	2	2.11
Correia M	2	2.11
Naselli F	2	2.11
Pollice F	2	2.11
Rocha S	2	2.11
Amoeda R	1	1.05
Berlund B	1	1.05
Braganca L	1	1.05
Brebbia CA	1	1.05
Candeias PX	1	1.05
Catarino JM	1	1.05
Costa AC	1	1.05
Cruz H	1	1.05
Cruz PJS	1	1.05
Guedes MC	1	1.05
Jalali S	1	1.05
Lamont EP	1	1.05

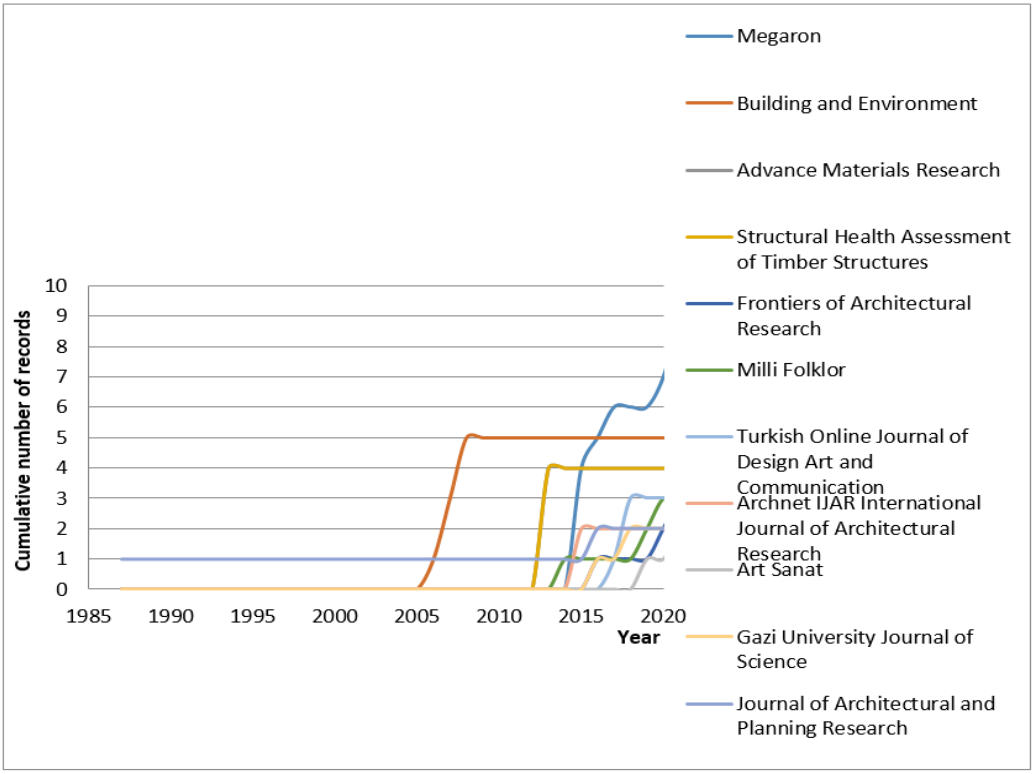
Data Source: WoS, 2021.

The publications with the most contributions to the Anatolian vernacular architecture literature were *Megaron*, *Building and Environment*, *Advanced Materials Research*, *Structural Health Assessment of Timber Structures* and *Environment and Planning B Planning Design* (n=9, 5, 4, 4 and 3, respectively; Table.7). "Advanced Materials Research" and "Structural Health Assessment of Timber Structures" publications contained only 4 proceedings in 2013 each (Fig.4). The book series with the most contributions to the Anatolian vernacular architecture between 1983 and August 2021 in Wos database were *Advanced Materials Research*, *Procedia Social and Behavioral Sciences*, *Fabbrica Della Conoscenza*, *Lecture Notes in Civil Engineering* and *Wit Transactions on Ecology and the Environment* (n=4, 2, 1, 1 and 1, respectively; Table.8). The most productive conference in the field of Anatolian vernacular architecture was the "2nd International Conference on Structural Health Assessment of Timber Structure SHATIS" with 4 documents (4.21 %) followed by "Conference on Urban Planning and Architectural Design for Sustainable Development UPADSD", "International Conference on Vernacular Heritage and Earthen Architecture CIAV versus 7th ATP" and "10th International Conference on Structural Analysis of Historical Constructions SAHC Anamnesis Diagnosis Therapy Controls" (n= 2, 2, 1 and 1, respectively; Table.9). Istanbul Technical University (Turkey) was the most productive institution in the Anatolian vernacular architecture literature between 1983 and August 2021 with 10 documents (10.52 %) followed by Yildiz Technical University (Turkey), Dicle University (Turkey), Karadeniz Technical University (Turkey) and Dokuz Eylul University (Turkey) (n=9, 8, 6 and 5, respectively; Table.10).

Table 7: The Publications with the Most Contributions to the Anatolian Vernacular Architecture Literature between 1983 and August 2021 in the WoS Database.

Sources	Record Count	% of the 95 Articles
Megaron	9	9.47
Building and Environment	5	5.26
Advanced Materials Research	4	4.21
Structural Health Assessment of Timber Structures	4	4.21
Environment and Planning B Planning Design	3	3.16
Frontiers of Architectural Research	3	3.16
Milli Folklor	3	3.16
Turkish Online Journal of Design Art and Communication	3	3.16
Archnet IJAR International Journal of Architectural Research	2	2.11
Art Sanat	2	2.11
Gazi University Journal of Science	2	2.11
Journal of Architectural and Planning Research	2	2.11
Journal of Architectural Conservation	2	2.11
Journal of Asian Architecture and Building Engineering	2	2.11
METU Journal of the Faculty of Architecture	2	2.11
Open House International	2	2.11
Procedia Social and Behavioral Sciences	2	2.11
Urban Planning and Architectural Design for Sustainable Development UPADSD	2	2.11
Vernacular Architecture and Earthen Architecture Contributions for Sustainable Development	2	2.11

Data Source: WoS, 2021.

Data Source: WoS, 2021.

Figure 4: The cumulative number of records for the sources with the most contributions to the Anatolian vernacular architecture literature between 1983 and August 2021 in the WoS database.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Table 8: The Book Series with the Most Contributions to the Anatolian Vernacular Architecture Literature between 1983 and August 2021 in the WoS Database.

Book Series	Record Count	% of the 95 Articles
Advanced Materials Research	4	4.21
Procedia Social and Behavioral Sciences	2	2.11
Fabbrica Della Conoscenza	1	1.05
Lecture Notes in Civil Engineering	1	1.05
Wit Transactions on Ecology and the Environment	1	1.05

Data Source: WoS, 2021.

Table 9: The Conferences in which the Number of the Presented Documents on Anatolian Vernacular Architecture was the Most, between 1983 and August 2021 in the WoS Database.

Meeting title	Record Count	% of the 95 Articles
2nd International Conference on Structural Health Assessment of Timber Structure Shatis	4	4.21
Conference on Urban Planning and Architectural Design for Sustainable Development UPADSD	2	2.11
International Conference on Vernacular Heritage and Earthen Architecture CIAV versus 7th ATP	2	2.11
10th International Conference on Structural Analysis of Historical Constructions SAHC Anamnesis Diagnosis Therapy Controls	1	1.05
1988 Conference on Healthy Buildings	1	1.05
1st International Conference on Structures and Architecture ICSA	1	1.05
3rd International Conference on Advances in Education and Social Science ADVED	1	1.05
3rd International Conference on Design and Nature	1	1.05
Conference on Historical Earthquake Resistant Timber Framing in the Mediterranean Area Heart	1	1.05
Heritage and Technology Mind Knowledge Experience E	1	1.05
International Conference on Sustainable Construction Materials and Practices	1	1.05

Data Source: WoS, 2021.

Table 10: The 10 Most Productive Affiliations in the Anatolian Vernacular Architecture Literature between 1983 and August 2021 in the WoS Database.

Organization-Enhanced	Country	Record Count	% of the 95 Articles
Istanbul Technical University	Turkey	10	10.52
Yildiz Technical University	Turkey	9	9.47
Dicle University	Turkey	8	8.42
Karadeniz Technical University	Turkey	6	6.32
Dokuz Eylul University	Turkey	5	5.26
Kocaeli University	Turkey	5	5.26
Trakya University	Turkey	5	0.87
Eastern Mediterranean University	Cyprus	4	4.21
Middle East Technical University	Turkey	4	4.21
Gazi University	Turkey	3	3.16

Data Source: WoS, 2021.

Analysis of Citations, Keywords and Bibliometric Network

The calculated metric value to measure productivity and citation impact in Anatolian vernacular architecture literature (h-index) is detected as 11. The total number of citations were 499 (478 without self-citations) and the average number of citations is 5.25 per item, as of the date of August 2021.

The most cited document was an original article titled "Complexity, liking and familiarity: Architecture and non-architecture Turkish students' assessments of traditional and modern house facades" published in 2000 by Imamoglu, C. (Table.11). It was cited 77 times. That study aimed to explore the role of complexity and familiarity between the facades of two-story high traditional and modern houses. That study results showed that "the manipulated complexity levels were perceived as intended and the relationship between complexity and preference was an inverted U-shape, such that drawings representing the intermediate level of complexity were favored over the most and the least complex one" (Imamoğlu, 2000).

Table 11: The Most Cited Articles Published in the Anatolian Vernacular Architecture Literature between 1983 and August 2021 in the WoS Database.

Article	Author(s)	Year	Total Citation	Average Citations per Year
Complexity, liking and familiarity: Architecture and non-architecture Turkish students' assessments of traditional and modern house facades	Imamoglu, C	2000	77	3.5
A shape grammar: The language of traditional Turkish houses	Cagdas, G	1996	47	1.81
Observations on earthquake resistance of traditional timber-framed houses in Turkey	Guchan, NS	2007	38	2.53
An architectural evaluation method for conservation of traditional dwellings	Ipekoglu, B	2006	34	2.13
Evaluation of traditional architecture in terms of building physics: Old Diyarbakir houses	Sozen, MS and Gedik, GZ	2007	31	2.07
Sustainable development in historic areas: Adaptive re-use challenges in traditional houses in Sanliurfa, Turkey	Yildirim, M and Turan, G	2012	30	3
Evaluation of ecological design strategies in traditional houses in Diyarbakir, Turkey	Baran, M; Yildirim, M and Yilmaz, A	2011	23	2.09
Seismic Resistance Evaluation of Traditional Ottoman Timber-Frame Himis Houses: Frame Loadings and Material Tests	Aktas, YD; Akyuz, U; (...); Guchan, NS	2014	21	2.63
Assessment of Adaptive Reuse Practices through User Experiences: Traditional Houses in the Walled City of Nicosia	Gunce, K and Misirlisoy, D	2019	20	6.67
Comparison of urban housing satisfaction in modern and traditional neighborhoods in Edirne, Turkey	Erdogan, N; Akyol, A; (...); Dokmeci, V	2007	18	1.2

Data Source: WoS, 2021.

The most used keywords in the Anatolian vernacular architecture literature were 'traditional house', 'cultural heritage', 'Turkish house, 'Ottoman architecture' and 'Anatolia' (Table.12). Bibliometric network analysis of the most used keywords repre-

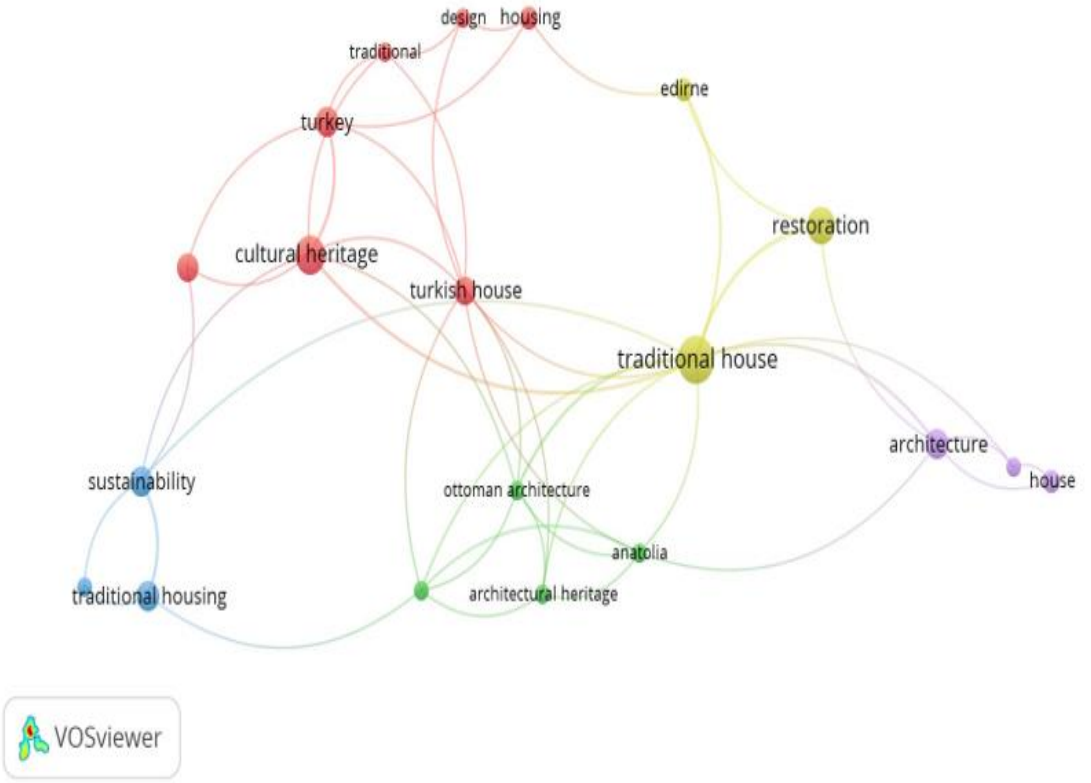

OPEN ACCESS creative commons COPE

sents a 'starburst pattern' in which 'traditional house', 'cultural heritage', 'Turkish house' keywords are centered (Fig.5). When analyzing the co-authorship among countries, the most collaborative country is identified as Turkey. The study showed that the distribution of the countries is decentralized around Turkey (Fig.6).

Table 12: The 20 Most Used Keywords in the Anatolian Vernacular Architecture Literature between 1983 and August 2021 in the WoS Database.

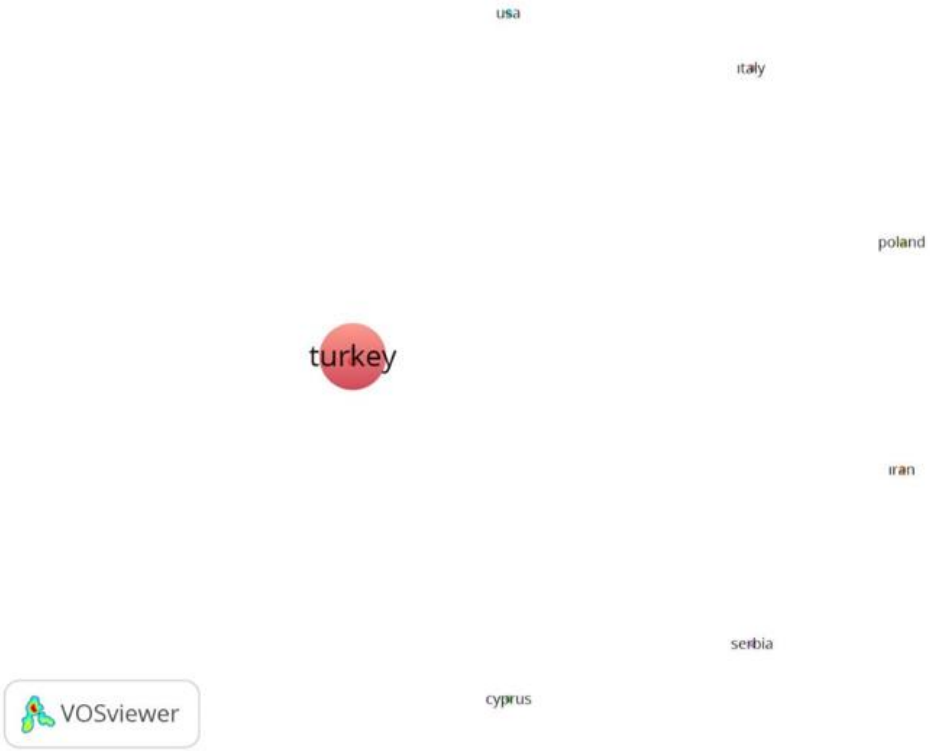
Keywords (Total Link Strength)					
1	Traditional house	17	**11**	Restoration	5
2	Cultural heritage	9	**12**	Edirne	4
3	Turkish house	9	**13**	Traditional	4
4	Ottoman Architecture	7	**14**	Traditional housing	4
5	Anatolia	6	**15**	Design	3
6	Architecture	6	**16**	Facade	3
7	Sustainability	6	**17**	Housing	3
8	Turkey	6	**18**	Traditional Houses	3
9	Urban conservation	6	**19**	Ecology	2
10	Architectural heritage	5	**20**	House	2

Data Source: VOSviewer, 2021.

Data Source: VOSviewer, 2021.

Figure 5: Bibliometric network of the most used keywords in the Anatolian vernacular architecture literature in the WoS database.

Data Source: VOSviewer, 2021.

Figure 6: Bibliometric network of the co-authorship among countries in the Anatolian vernacular architecture literature in the WoS database.

Conclusion

Vernacular architecture covered a wide area of the built environment in the world, and Anatolian vernacular architecture is a particular field with wealthy samples of the general. Although this study showed a growing trend in published documents on Anatolian vernacular architecture after 2010s, the total publications are limited in number in this field published in the WoS database, which is one of the most trustworthy databases for literature analysis, Even the main reference guides, mentioned in this article, have not taken place among the publications in the WoS database. It is detected in the study that the half of the ten countries by total number of publications on 'Anatolian vernacular architecture' between 1983 and August 2021 in WoS database are from the countries in developed category, however one country (Serbia) is in the category with economy in transition, two countries (Turkey and Iran) are in the developing category of UN classification. However, Turkey is the most productive country of all. The developed countries those are located in America and Europe contributed the literature with one document each.

Despite bibliometric studies have been prevailing recently, no bibliometric reports have been published on Anatolian vernacular architecture. As far as is known, this study is the first bibliometric study that investigates the documents including app-

OPEN ACCESS creative commons COPE

roximately 40 years of the Anatolian vernacular architecture literature in WoS database. It may encourage scholars to carry out further studies on Anatolian vernacular architecture published in this reliable and popular database, and promote the topic outside of Turkey, which is the most productive country in this field.

References

Aksoy, E. (1963). Orta mekan: Türk sivil mimarisinde temel kuruluş prensibi. *Mimarlık ve Sanat*, 7 (8), 39-92.

Arel, A. (1982). *Osmanlı konut geleneğinde tarihsel sorunlar*. Ticaret Matbaacılık.

Arseven, C.E. (n.d.) *Türk sanat tarihi: Menşeinden bugüne kadar mimari, heykel, resim, süsleme ve tezyini sanatları.* Milli Eğitim Basımevi.

Asatekin, N.G. (2007). Understanding traditional residential architecture. *The Journal of Architecture*, 10 (4), 389-414. https: //doi.org/10.1080/13602360500285518

Bektaş, C. (1996). *Türk evi*. Yapı Kredi Yayınları.

Benkari, N., Jamali, S.M., Caldieron, J. M. & Ebrahim, N.A. (2020). Research trends in vernacular architecture: A bibliometric study. *ISVS e-journal*, 8 (2), 72-91.

Bourdier, J.P. (1989). Reading tradition. In Bourdier J. P. & Alsayyad N. (Eds.), *Dwellings, settlements and traditions: Cross-cultural perspectives* (pp.35-52). University Press of America.

Brunskill, R.W. (1970). *Illustrated handbook of Anatolian vernacular architecture*. Faber&Faber.

Brunskill, R.W. (1981). *Traditional buildings of Britain: an introduction to Anatolian vernacular architecture.* Victor Gollanz.

Denel, B. (1990). Maxims and traditions: Anatolian vernacular. In Turan M. (Ed.). *Vernacular architecture, paradigms of environmental response* (pp. 165-182). Gower.

Deng, S., Tian, Y. & Zhang, H. (2009). Using the bibliometric analysis to evaluate global scientific production of data mining papers. In *First International Workshop on Database Technology and Applications* (pp. 233-238). IEEE Computer Society.

Eldem, S.H. (1984). *Türk evi: Osmanlı dönemi*. Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı.

Fuchs, R. & Meyer-Brodnitz, M. (1989). The emergence of the central hall house-type in the context of 19th Palestine. In Bourdier J. P. & Alsayyad N. (Eds.), *Dwellings, settlements and traditions: Cross-cultural perspectives* (pp.403-424). University Press of America.

Germen, A. (1974). Yöre mimarisi. *Mimarlık*, 11(127), 5-9.

İmamoglu, Ç. (2000). Complexity, liking and familiarity: Architecture and non-architecture Turkish students' assessments of traditional and modern house facades. *Journal of Environmental Psychology*, 20 (1), 5-16. https: //doi.org/10.1006/jevp.1999.0155

Kuban, D. (1995). *Turkish hayat house*. Eren Yayınları.

Küçükerman, Ö. (1973). *Anadolu'daki geleneksel Türk evinde mekan organizasyonu açısından odalar*. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları.

Küçükerman, Ö. & Güner, Ş. (1995). *Anadolu mirasında Türk evleri*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Lawrence, R.J. (1987). *Housing, dwellings and homes: Design, theory, research and practice*. John Wiley and Sons.

Lawrence, R.J. (1990). Learning from colonial houses and lifestyles. In Turan, M. (Ed.). *Vernacular architecture: Paradigms of environmental response* (pp. 219-260). Gower.

Oliver P. (1989). Handed down architecture: tradition and transmission In Bourdier J. P. & Alsayyad N. (Eds.), *Dwellings, settlements and traditions: Cross-cultural perspectives* (pp.53-76). University Press of America.

Oliver, P. (1990). Vernacular know-how. In Turan, M. (Ed.). *Vernacular architecture: Paradigms of environmental response* (pp. 146-160). Gower.

Rapoport, A. (1969). *House, form and culture*. Prentice Hall.

Rapoport, A. (1989). On the attributes of tradition. In Bourdier J. P. & Alsayyad N. (Eds.), *Dwellings, settlements and traditions: Cross-cultural perspectives* (pp.77-106). University Press of America.

Rapoport, A. (1990). System of activities and systems of settings. In Kent, S. (Ed.). *Domestic architecture and the use of space: an interdisciplinary cross-cultural study* (pp. 9-42). Cambridge University of Press.

Rudofsky, B. (1964). *Architecture without architects.* Doubleday and Co.

Sözen, M. & Eruzun, C. (1996). *Anatolian vernacular houses*. A Cultural Publication of Emlak Bankası.

Stea, D. (1990). The ten smudge pots of vernacular building: Notes on explorations into architectural mythology. In Turan, M. (Ed.). *Vernacular architecture: Paradigms of environmental response* (pp. 20-30). Gower.

Thelwall, M. (2008). Bibliometrics to webometrics. *Journal of Information Science*, 34 (4), 605–621. https: //doi.org/10.1177/0165551507087238

Van, E.; Nees, J. & Waltman, L. (2010). Software survey: Vosviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*, 84 (2), 523–538.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, 11th Edition, Seçkin Publishing.

Zan, B.U. (2012). Türkiye'de bilim dallarında karşılaştırmalı bibliyometrik analiz çalışması [Published doctorate dissertation]. Ankara University Social Sciences Institute.

Online Resources:

URL-1: "Vosviewer". http: //www.vosviewer.com/ (Access Date: 3 September 2021).

URL-2: "World Economic Situation and Prospects as of mid-2021." https: //www.un.org/development/desa/dpad/publication/world-economic-situation-and-prospects-as-of-mid-2021/ 2021_UPDATE.pdf (Access Date: 01.09.2021).

KESİT AKADEMİ DERGİSİ
ISSN: 2149-9225
The Journal of Kesit Academy

The Impact of the Coronavirus Pandemic on Trade between Turkey and the European Union Countries

Koronavirüs Pandemisinin Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkeleri Arasındaki Dış Ticarete Etkisi

Mohamed ALSANUSİ*
Hayriye ATİK**
Muhammad Mansur KABİR***

Article Information/ Makale Türü/ Информация о Статье: **Research Article/Araştırma Makalesi/Научная Статья**

Citation /Atıf / Цитата

Alsanusi, M., Atik, H., & Kabir, M. M. (2022). The Impact of the coronavirus pandemic on trade between Turkey and the European Union countries.*The Journal of Kesit Academy*, 8 (30), 20-48.

Alsanusi, M., Atik, H. ve Kabir, M. M.(2022). Koronavirüs pandemisinin Türkiye ve Avrupa Birliği ülkeleri arasındaki dış ticarete etkisi.*Kesit Akademi Dergisi*, 8 (30), 20-48.

10.29228/kesit.57336

Submitted/Geliş/ Отправлено:	20.01.2022
Accepted/ Kabul/ Принимать:	13.03.2022
Published/ Yayın/Опубликованный:	25.03.2022

This article was checked by Intihal.net. Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır.Эта статья была проверена Интихал.нет This article is under the Creative Commons license. Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

*PhD Student, Erciyes University, Turkey, mohalsanusi@eps.misuratau.edu.ly
**Prof. Dr.,Erciyes University, Turkey,atik@erciyes.edu.tr
***PhD Student, Erciyes University, Turkey,muhdmansur85@gmail.com

KESİT AKADEMİ DERGİSİ
ISSN: 2149-9225
The Journal of Kesit Academy

The Impact of the Coronavirus Pandemic on Trade between Turkey and the European Union Countries[1]

Koronavirüs Pandemisinin Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkeleri Arasındaki Dış Ticarete Etkisi

Mohamed ALSANUSİ
Prof. Dr. Hayriye ATİK
Muhammad Mansur KABİR

Abstract: Turkey-European Union (EU) relations started with the Ankara Agreement signed on 12 September 1963 and have come to the present with the customs union agreement that entered into force on 1 January 1996. Turkey is currently a candidate country in the negotiation phase with the EU. After the customs union agreement came into force, Turkey-EU trade gained a significant momentum. However, international trade has been adversely affected during the COVID 19 Pandemic. The aim of this article is to reveal whether the EU trade, which has a share of at least 50% in Turkey's foreign trade, is affected by this process. Our analysis using monthly data for the period January 2020-June 2021 showed that the ratio of deaths to total new cases of COVID-19 has a negative impact on Turkey-EU trade. On the other hand, it has been observed that GDP, population, and exchange rates have a positive effect on foreign trade.

Keywords: COVID-19, international trade, European Union, Turkey, exports, imports.

Öz: Türkiye-Avrupa Birliği (AB) ilişkileri 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan Ankara anlaşması ile başlamış, 1 Ocak 1996 yılında yürürlüğe giren gümrük birliği anlaşması ile günümüze kadar gelmiştir. Türkiye, şu anda AB ile müzakere aşamasında bulunan bir aday ülkedir. Gümrük birliği anlaşmasının yürürlüğe girmesinden sonra, Türkiye AB ticareti önemli bir ivme kazanmıştır. Ne var ki, COVID 19 Pandemi sürecinde uluslararası ticaret olumsuz etkilenmiştir. Bu makalenin amacı, Türkiye'nin dış ticaretin-

[1] Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article. Author Contributions: %50-%25-%25. Corresponding Author: Hayriye ATİK

"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir. Katkı Oranı Beyanı: %50-%25-%25.Sorumlu Yazar: Hayriye ATİK

de en az %50'lik paya sahip olan AB ticaretinin bu süreçten etkilenip etkilenmediğini ortaya koymaktır. Ocak 2020-Haziran 2021 dönemine ait aylık verileri kullanarak yaptığımız analizler, COVID vaka sayılarının Türkiye-AB ticareti üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Buna karşılık, GSYİH, nüfus ve döviz kurlarının dış ticaret üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19,uluslararası ticaret, Avrupa Birliği, Türkiye, ihracat, ithalat.

Introduction

Efforts to liberalize world trade started after World War II and developed in two directions. The first of these is the reduction of tariff rates in all member countries within the framework of the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT). This practice is known as the "universal approach". The World Trade Organization (WTO), which was established with the agreement signed in Marrakesh in 1994 and entered into force on January 1, 1995, has replaced the GATT. Since the WTO is based on three separate agreements, it is more comprehensive than the GATT, which only targets the liberalization of trade in goods. These agreements: They are the General Agreement on Tariffs (GATT), the General Agreement on Trade in Services (GATS) and the Trade-Related Intellectual Property Rights Agreement.

The second of the efforts to liberalize world trade is economic unions or economic integrations between some countries. The efforts of countries to liberalize trade between them through economic unions (economic integrations) are called the "regional approach". The EU and the North American Free Trade Area (NAFTA) are economic mergers that we can give as examples of the regional approach.

Economic integrations can range from tariff reductions on certain goods to comprehensive types of economic integrations that involve the harmonization of monetary and fiscal policies. The emergence of different types of economic integrations has led to different definitions. According to one of these definitions, economic union or integration is: "Some countries come together in order to increase their own welfare and life levels, ensure the free movement of goods, services, capital and human movements among them and form communities by agreement" (Oğuz, 1969). While Kindleberger defines economic integration as "making the prices of factors of production equal" (Serin, 1970). It can also be defined as "the optimization of international economic cooperation"(Tinbergen, 965).

As it is clear from these definitions, the first step in any economic integration is to ensure free movement of goods or free trade between the member countries. Economic integration movements are emerging among both developed and developing

OPEN ACCESS creative commons COPE

countries. The EU, the European Free Trade Zone (EFTA), the North American Free Trade Zone (NAFTA) are examples of integration movements between developed countries. Latin American Integration Association (LAIA), Association of Southeast Asian Nations (ASEAN), Black Sea Economic Cooperation (BSEC) and Asian and Pacific Economic Cooperation (APEC) can be given as examples of economic integration movements between developing countries. Customs union agreement between Turkey and the EU is an example of integration between a group of mostly developed countries and a developing country.

Turkey-EU relations started with Ankara agreement, known as association agreement, and signed on 12 September 1963. An important goal of this agreement was to establish a customs union so that Turkey could trade goods with the European countries without trade restrictions. Customs union between Turkey and the EU was started on 1 January 1996. Now, Turkey is a candidate country with 84 million population in the year 2021(TÜİK, 2021) and started full membership negotiations with the EU on 3 October 2005. As an official candidate, Turkey generally follows EU policies and strategies in every field closely (Dura et al., 2007).

Customs union agreement increased trade between Turkey and the EU. However, Turkish import increased more than export to the EU (Gündüz et al., 2007). In another study it was found that customs union agreement increased trade between Turkey and the EU (Kızıltan et al., 2008). When the foreign trade figures are examined, it is seen that the Customs Union is a factor that increases the total trade volume of Turkey. We can say that it has an effect. The EU has always had a very important share in Turkey's foreign trade. While the rate was 48% before Customs Union, it reached over 50% after Customs Union (Nart, 2010).

The impact of COVID-19 on foreign trade was discussed for some countries in the literature. However, we could not find any study which explores the impact of pandemic on the trade between Turkey and the EU. So, this study will be the first study which discusses this impact. This study aims to estimate the trade relation between Turkey and the European Union countries during the COVID-19 pandemic.

This article is divided into five sections: Section one summarises the literature. Section two shows the trends in Turkey and in the EU through some important statistics during COVID-19. Section three explains data and methodology used in empirical study. Section four presents and discusses empirical findings and section five concludes the paper.

Literature Review

In December of 2019 the World Health Organization’s regional office in Beijing informed by the Chinese authorities that they have noticed a pneumonia of unknown

cause detected in the city of Wuhan in Hubei province, and until 04th January 2020 WHO reported many cases but until that date it was with no deaths (WHO, 2020).Decision-makers at the bigenning believed that this could be contained and controlled within the region and disruption of world trade, which affected the supply and the demand of the global economy, because many governments ordered for temporary closure of non-essential manufacturing facilities, while some corporations took the same decision because of the reduction in the supply of labour or have simply decreased production due to disruptions in their supply chains, the pandemic caused worst economic crisis in a century, pushing more than 48 million people to poverty worldwide (Gruszczynski, 2020), but after that the situation got worse in 11th of March WHO characterized COVID-19 as a pandemic, but the virus had already spread in many countries around the world so by April 2020 about 80% of the countries around the world had imposed strong social distancing measures to control the spread of the disease (Loayza, 2020), these measures have had an impact on all economies, and through trade and tourism on partner economies (Maliszewska et al., 2020).

Economists around the world responded to this pandemic quickly and they investigated the economic impacts of COVID-19, Especially the impact on the international trade. In a study for the impacts of the pandemic on the international trade and using data from 186 countries for the first quarter of 2020, it was found that the impact in exporting countries, but not in the importing countries, has a significantly negative effect on trade and this negative effect was seen from developing countries but not from developed countries, on the other hand the impact in an exporter's neighbouring countries has a positive effect on its exports, and importers' COVID-19 burden has positive effects on trade in the agricultural industry, whereas exporters COVID-19 burden has negative effects, particularly in the textile, footwear, and plastic industries (Hayakawa, et al 2020).The same authors empirically investigated the role of E-commerce (EC) on COVID-19 trade impacts. During the months of January to August in 2019 and 2020, they calculated gravity equations for bilateral commerce between 34 reporting countries and their 145 partner countries. The researchers discovered that an increase in the number of confirmed cases or deaths in both importing and exporting countries reduces international trade.

Using data for the period of March-July 2020 (Megits et al., 2020) found that the volume of mutual trade between China and some countries of Eastern Europe decreased by 1.62% to 6.14%, and (Mou, 2020) study found that Chinese imports and exports with Korea, Japan, and the USA in the first quarter of 2020 are negative, especially with USA, the import rate was -23.54% and export growth rate -36.47% on March2020, In (Kejzar et al., 2020) study they highlighted the role of supply chain connections for the transmission of Covid-19 induced shocks using the monthly trade data of the EU

OPEN ACCESS creative commons COPE

members and using the framework of the gravity model and found a significantly negative trade effects associated with Covid-19 cases per capita in both origin and destination country, they also find that the export decreases twice as much in response to an increase in Covid-19 cases in the destination country than in the origin country, and it becomes more sensitive to the Covid-19 situation in the origin country over time, telling that import demand shocks have a more immediate effect than export supply ones.

In another study (Müller et al., 2021) examined priorities of EU trade strategy in the face of the COVID-19 epidemic. The authors analysed how the EU's trade policy has changed in the first eight months February to September 2020, since the COVID-19 pandemic in Europe. Furthermore, the authors examine the extent to which unique protectionist measures have infiltrated the EU's trade policy implementation. The paper seeks to be one of the first of its type to examine the changes in EU trade policy formation brought forth by COVID-19. The report indicates that, throughout the first eight months of the epidemic, EU trade policy was open and protectionist measures were rarely used. However, the EU will face rising protectionist pressures from both the internal and external settings in the future.

On the other hand (Mirza et al., 2020) investigated the impact of COVID-19 on the solvency profile of the firms in the EU member states, and they found that the solvency profile of all firms deteriorates, and the manufacturing, mining, and retail sector are most vulnerable to a decline in market capitalization and a reduction in sales revenues and their suggestion was that for a moderate deterioration in economic conditions, a tax deferral is sufficient but in the event of exacerbating business shocks, there should be hybrid support through debt and equity to avoid a meltdown.

By estimating the impact of COVID-19-induced uncertainty shock on the world output (Caggiano et al., 2020) predict a peak response of world industrial production of about 1.6%, and a cumulative output loss over one year of about 14%.

In another study (Khorana et al., 2021) examined the impact of the COVID-19 pandemic on global and intra-Commonwealth trade flows using the gravity model of international commerce. They estimated the impact of the pandemic on Commonwealth nations commerce by combining bilateral monthly export statistics at the HS6 level with the number of COVID-19 cases and fatalities, as well as the severity of the virus's containment efforts. The analysis reveals that COVID-19 has had an influence on Commonwealth trade flows in both exporting and importing nations, and that the magnitude of the effect varies depending on the development level of trading partners. In addition, the study offers a series of policy choices and suggestions aimed at achieving long-term recovery and resilience in Commonwealth economies such as Commonwealth nations may see the current scenario as a great chance to deploy new technology to promote recovery efforts, given their rising engagement in global commerce.

However, they found that EC development in importing countries contributes to mitigating this negative effect of COVID-19 on trade while that in exporting countries does not.

In another work (Lin, 2020) investigates the impact of the COVID-19 pandemic on global food supply and markets. They used a unique firm-level survey data to assess the impact of COVID-19 on agricultural export enterprises in China. Their findings show that, while agricultural businesses exports decreased on average, exports of some agricultural products, particularly grain and oil, remained stable or even increased, implying the critical demand for staple food during the pandemic, and that COVID-19 had a greater impact on smaller businesses than on larger businesses.

In the most studies we reviewed we found that it used the data for 2020 only, and we didn't find a study estimating the impact of covid-19 on the trade between EU and Turkey, So our contribution in this study will be that we will use data for a longer period as It's already has been more than a year and a half since the start of the COVID-19 pandemic, and we will see the impact of the pandemic on trade between the European Union and Turkey, especially that there is a customs union agreement between EU and Turkey and some EU countries have borders with Turkey and Turkey is the 6th trade partner with the EU in 2020, and therefore we will try to identify whether this pandemic affected trade between them and whether the impact was greater on imports or exports and we will try to identify the most important reasons that led to these results.

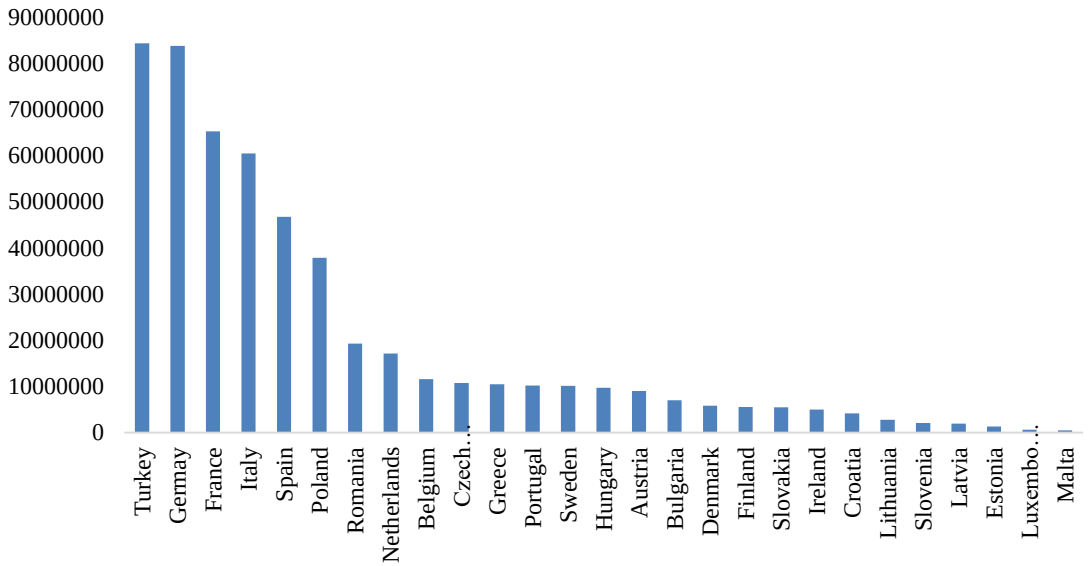
GDP, export, import and CODID-19 indicators in Turkey and in the EU during Pandemic

In this section we will show figures for the most important data for this study, the figures are good way to show the changes over the period and the differences between the countries.

In figure 1 we see the population of the European Union countries and Turkey, as we can see that Turkey has the highest population then Germany.

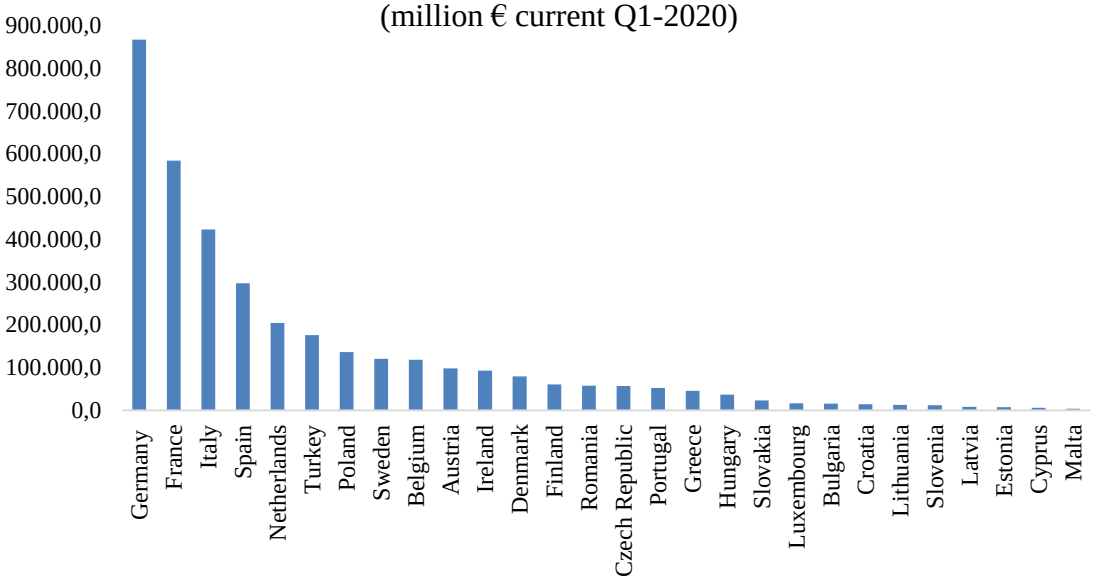

OPEN ACCESS creative commons COPE

Figure 1: Turkey and European countries population in 2020

Source: URL-1

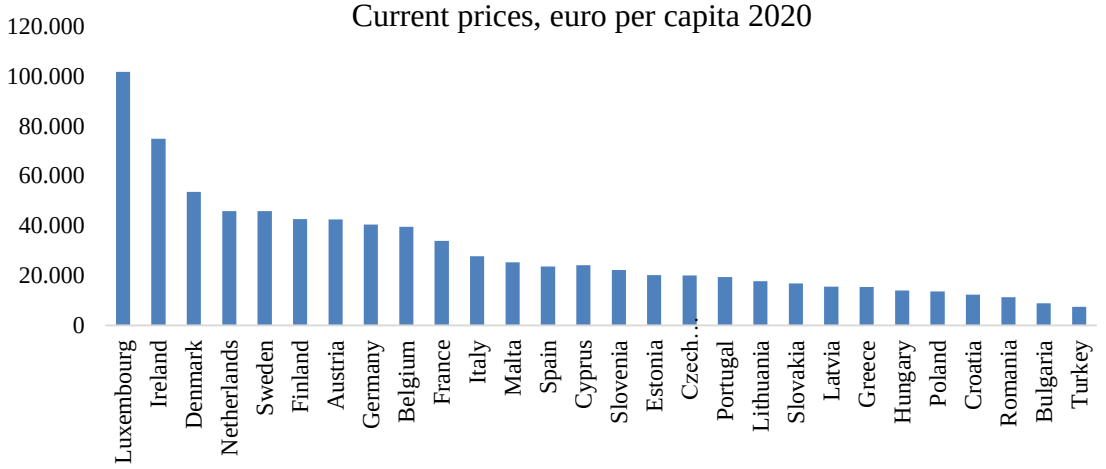
Figure 2: Turkey and European countries GDP
(million € current Q1-2020)

Source: URL-2

In figure 2 we can see the gross domestic product at market prices for Turkey and the European union countries, with the highest amount for Germany then France, but for the GDP per capita we can see in figure 3 that Luxembourg has the highest amount then Ireland, while Turkey is ranked 6thin terms of the size of the GDP, but due to the large size of the population, we find that Turkey is in the last rank in terms of GDP per capita.

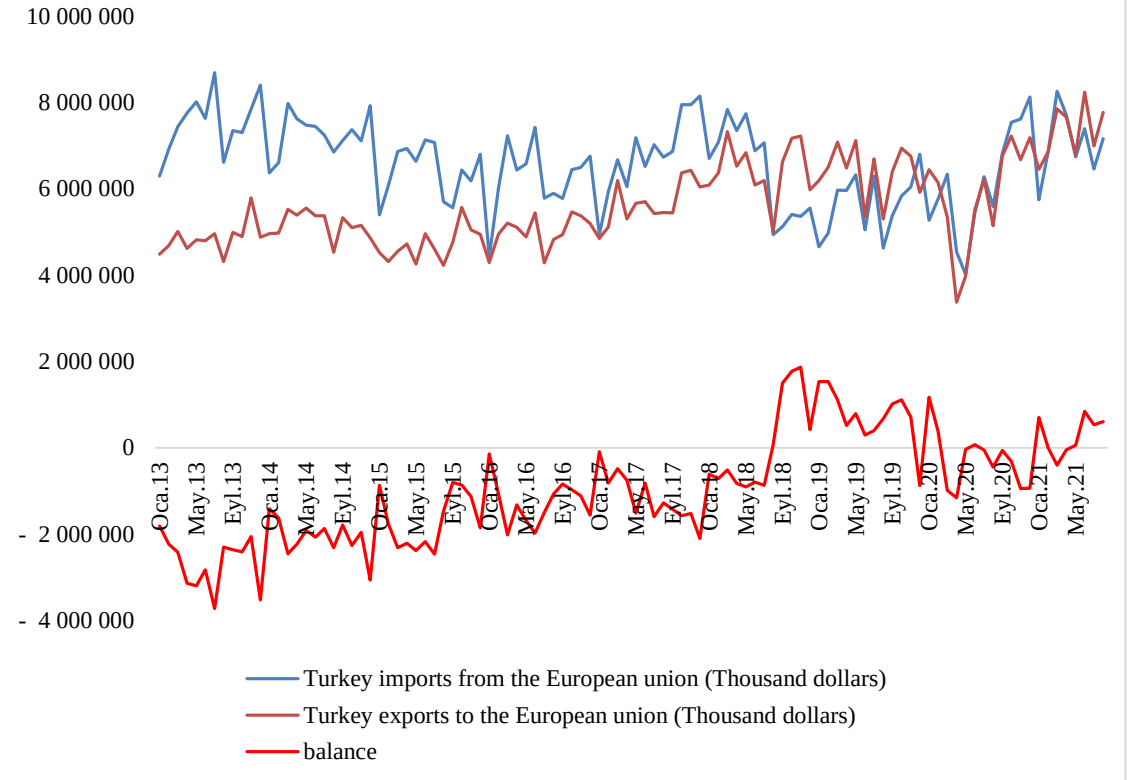
Figure 3:Turkey and European countreis GDP per capita
Current prices, euro per capita 2020

Source: URL-3

The figure 4 shows the monthly trade data between Turkey and the European union since 2013, we can see that the trade balance was negative for Turkey from 2013 to July 2018, then it became positive, but in 2020 it was negative starting from March 2020to April 2021 and it was only positive in June 2020.

Figure 4:Turkey imports and exports with the European union
(Thousand dollars) Monthly

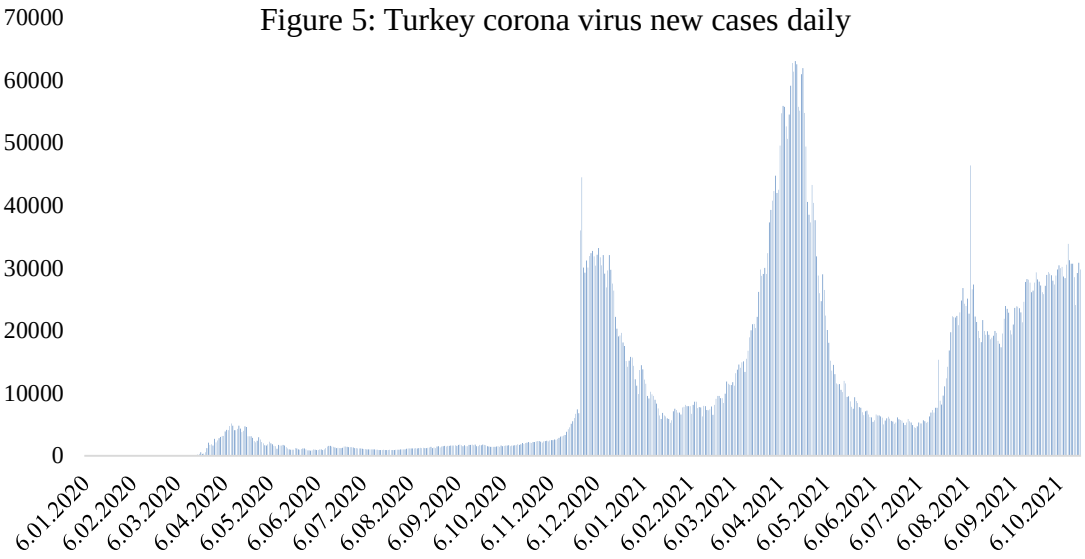

Source: URL-4

OPEN ACCESS creative commons COPE

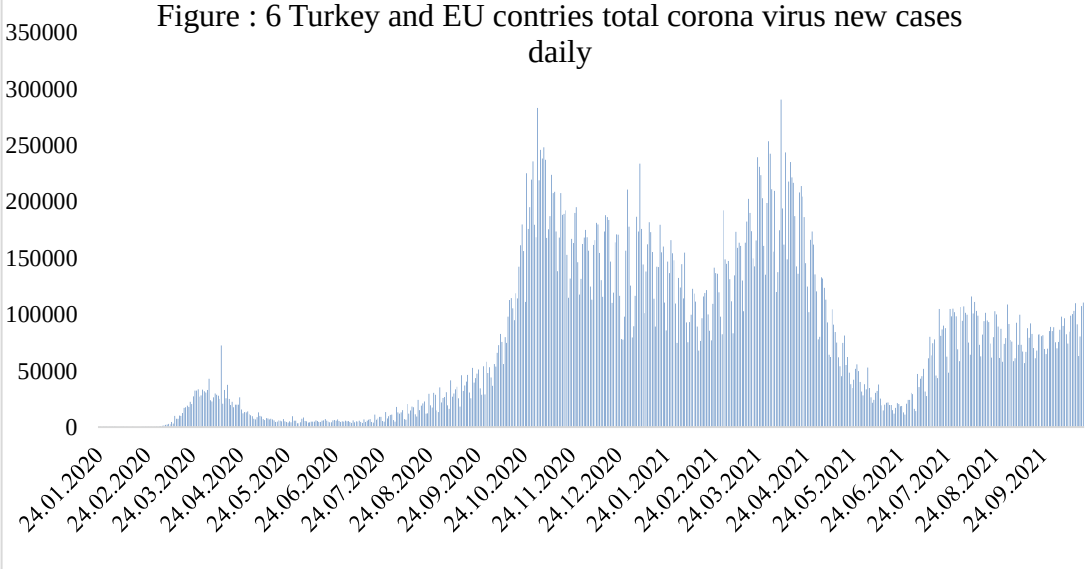
In December 2019 the COVID-19 was discovered, and then the corona virus has spread around the world and changed the people lifestyle, affecting almost everything, the first corona virus case in Turkey was on 11th March 2020 and Since that time the virus has spread, and there have been periods when cases of infection rise dramatically, as we can see in the next two figures.

Figure 5: Turkey corona virus new cases daily

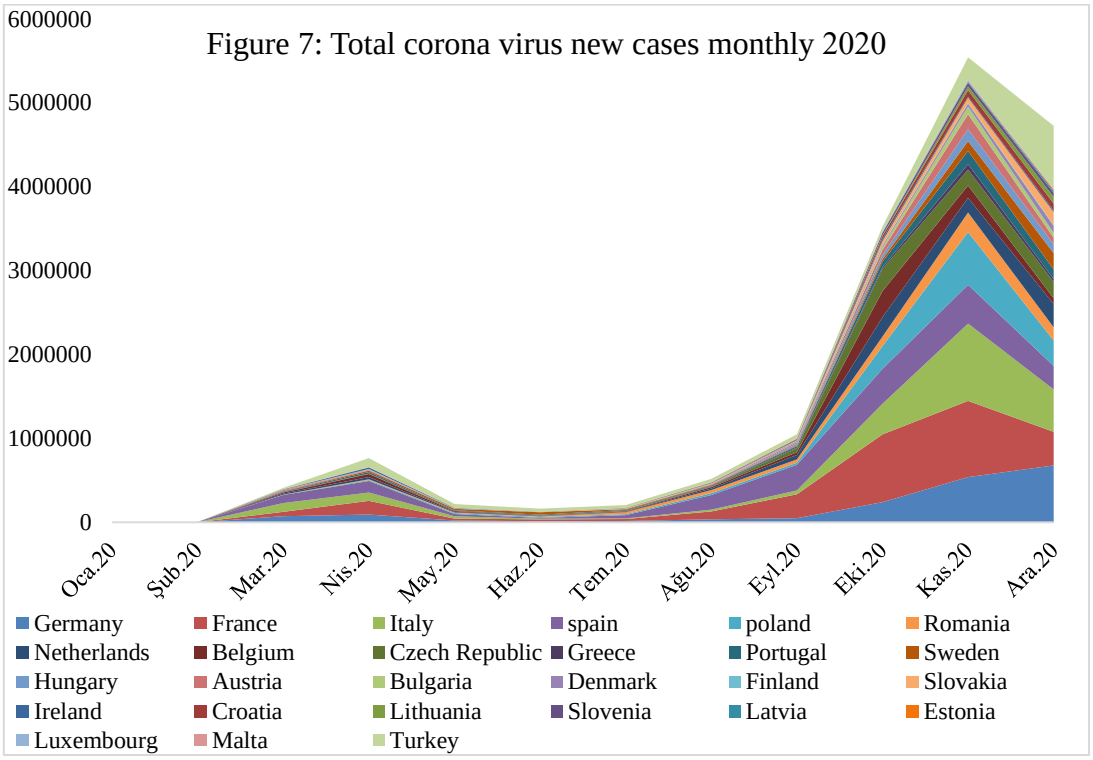

Source: URL-5

Figure : 6 Turkey and EU contries total corona virus new cases daily

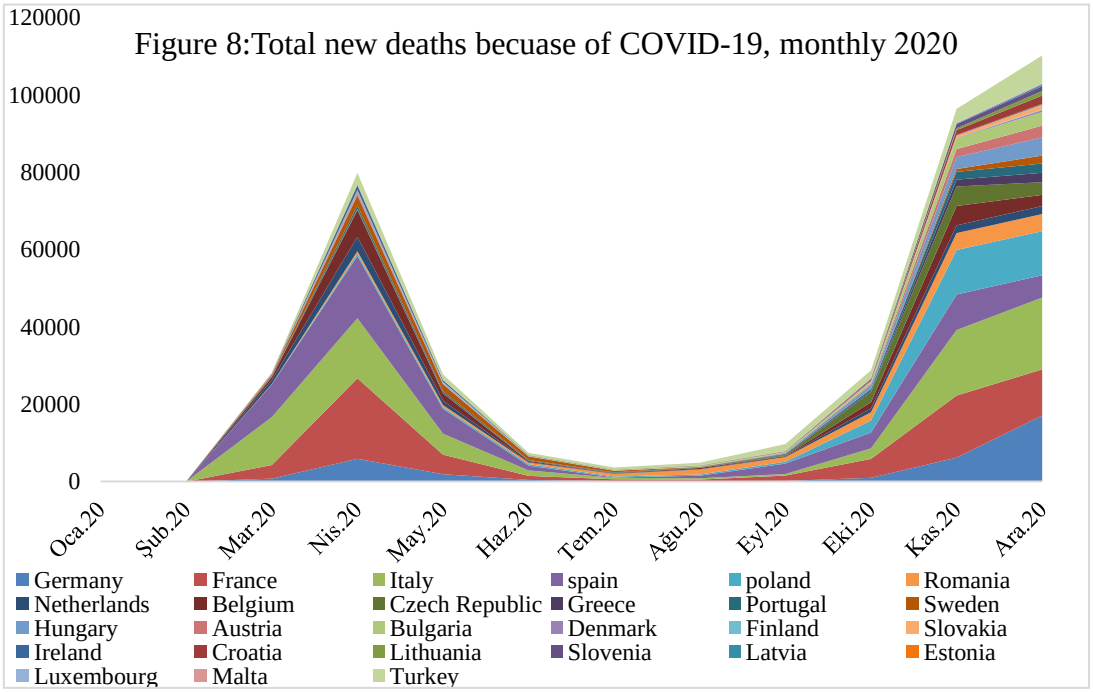

Source: URL-6

In figure 7 we see the monthly new cases of COVID-19 in Turkey and the EU countries in 2020, where we can see the first highest point was in April then the cases decreased in May and June, increased again to reach its highest point in November 2020, and increased in December.

Source:URL-7

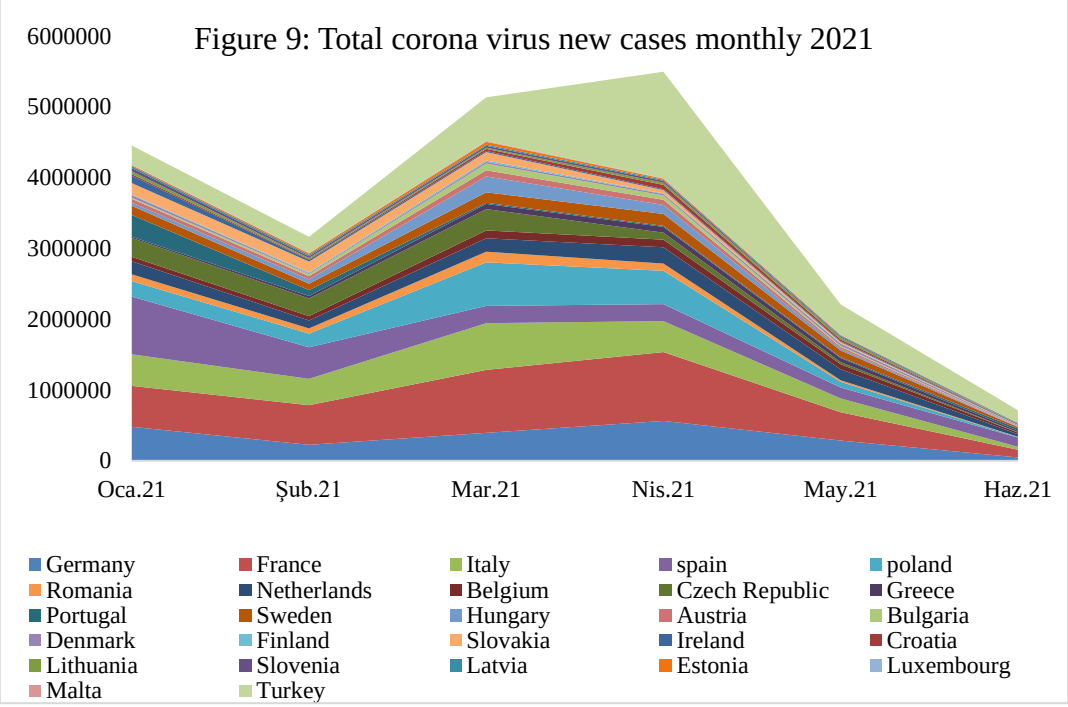
In figure 8, we see the monthly new deaths because of COVID-19 in Turkey and the EU countries in 2020, where we can see the first highest point was in April then the deaths decreased, but then increased again to reach a high point in November 2020 and increased more in December.

Source: URL-8

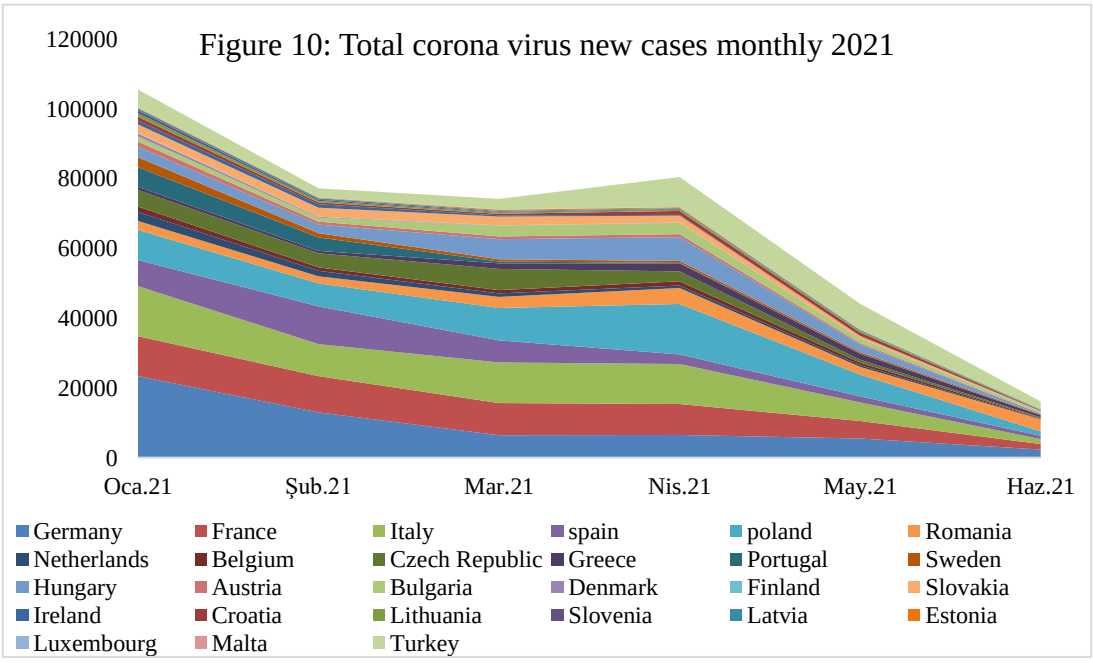

OPEN ACCESS creative commons COPE

In figure 9 we can see that the new cases continued decreasing in January then it increased again to reach the highest point in April 2021, and a strong drop in the number of cases after that in May.

Source: URL-9

In figure 10 we can see that the new deaths start decreasing in January with a little increase in April 2021, then A strong drop in the number of deaths after that.

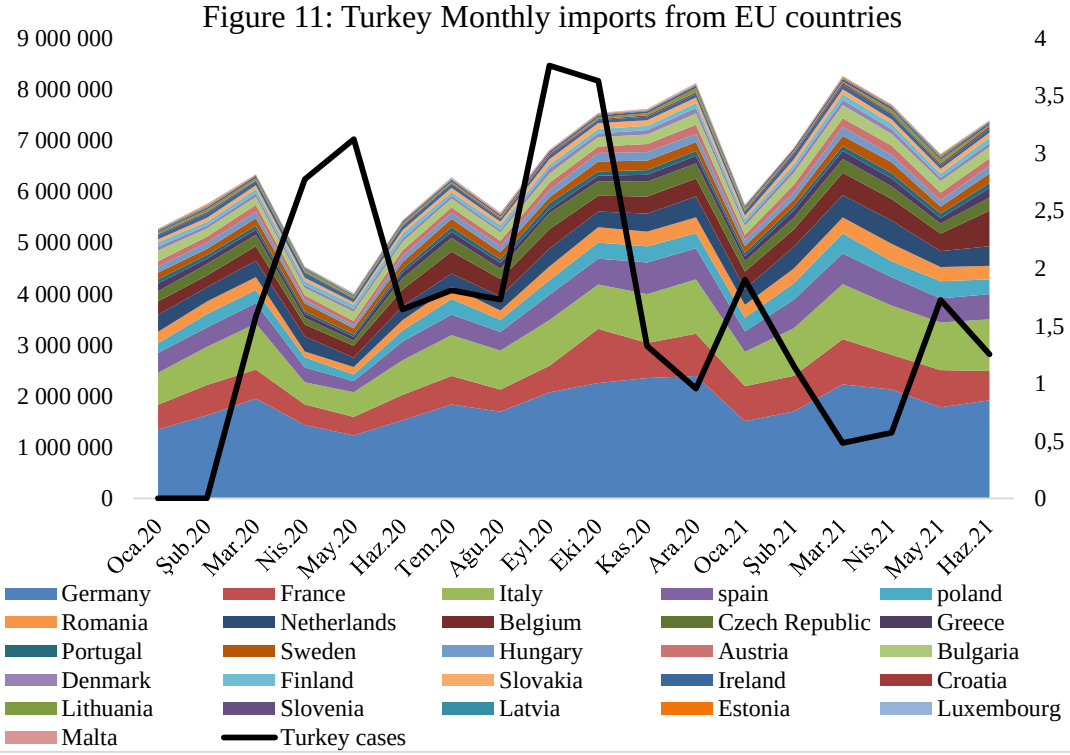

Source: URL-10

In the next two figures we put the ratio of deaths to the new cases in Turkey data chart with the trade data chart, in the figure 11 we can see a decline in Turkish imports in April and May 2020 and that could be because of the first shock of COVID-19 as the first corona virus case in Turkey was on 11th of March 2020, after that the imports increased in June and July, then a minor decrease in August, and then an increase until the end of the year, it fell again in January 2021, recovered in February, March, and April, and then fell again in May.

We note that Germany accounts for the largest percentage of Turkish imports, after that France, Italy, and Spain.

The black line shows the ratio of deaths to the new cases in Turkey.

Figure 11: Turkey Monthly imports from EU countries

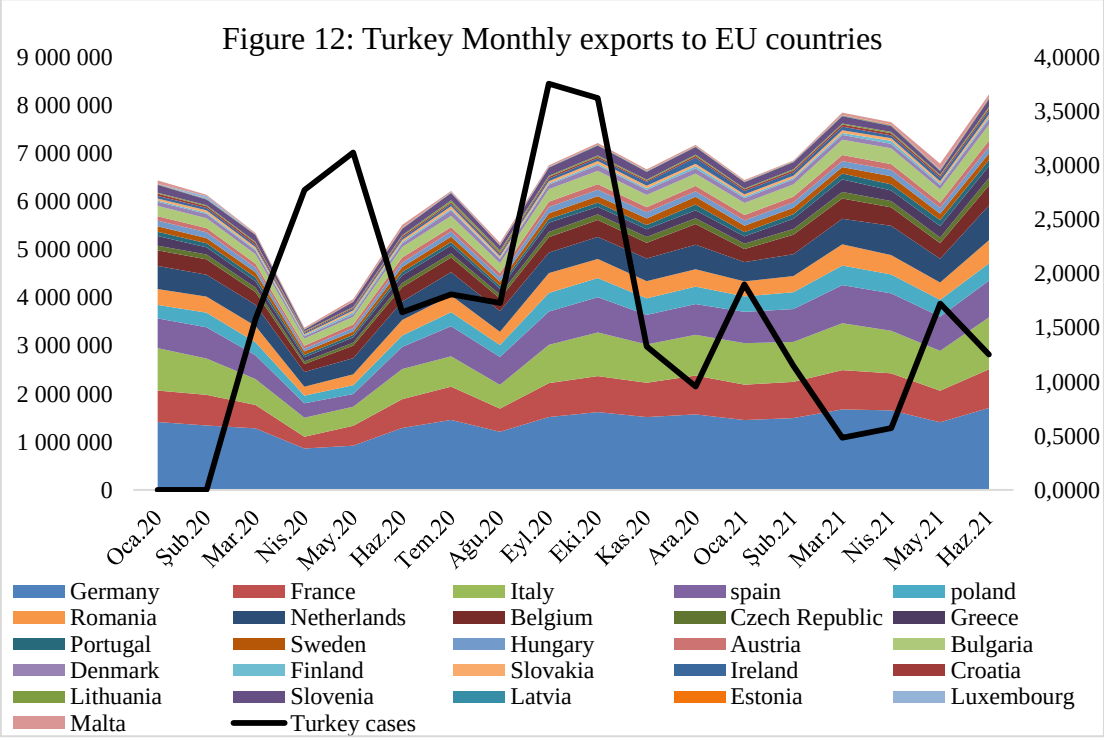

Source: URL-11

The black line shows the new monthly confirmed cases of Covid-19 in Turkey. Source: https://ourworldindata.org/covid-cases, date accessed: 11/12/2021

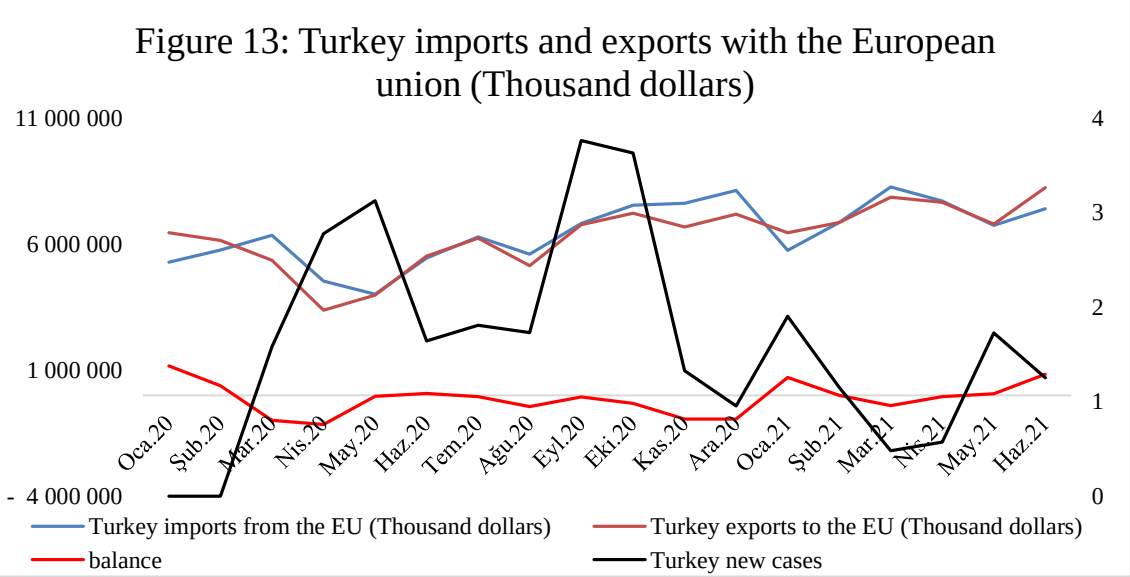
In Figure 12, the reduction in exports began in February which means that the decrease in the exports happened before the decrease in the imports, and reached its lowest point in April, then increased but another decrease in August, and then a little decrease in May 2021.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Source: URL-12

The black line shows the new monthly confirmed cases of Covid-19 in Turkey. Source: https://ourworldindata.org/covid-cases, date accessed: 11/12/2021

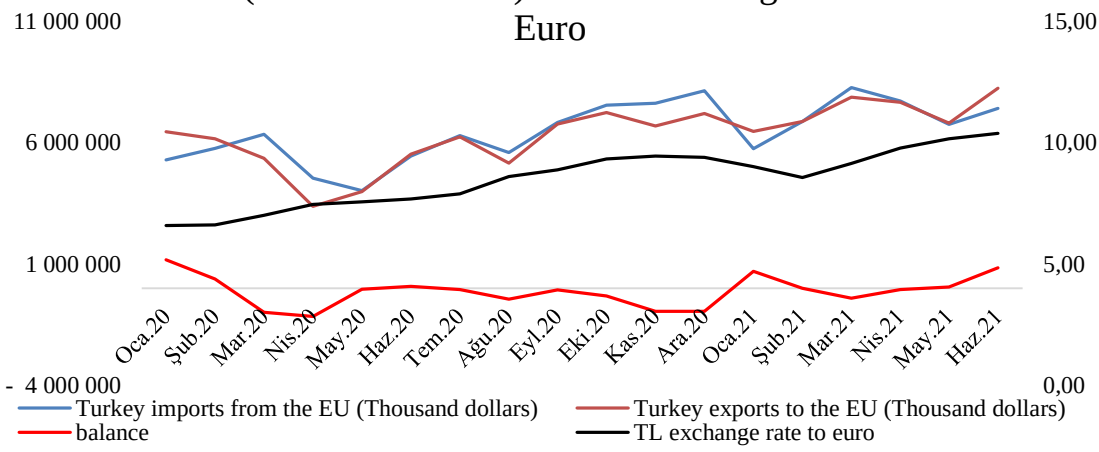

Source: URL-13

The black line shows the new monthly confirmed cases of Covid-19 in Turkey. https://ourworldindata.org/covid-cases, (Date accessed: 11.12.2021)

In the figure 13, the Turkey exports, imports, and trade balance with the EU, along with the ratio of deaths to the new cases in Turkey, we can see the with every in the ratio of the deaths to the new cases a decrease in exports and imports will happen, and in the beginning of the pandemic the exports effected before the imports.

When we talk about the trade, we must show data about the exchange rate, and in the figure 14 we see that the value of the Turkish currency against the euro decreased from the beginning of 2020 until November 2020 then increased a little in December 2020, January and February 2021 then decreased again until June 2021, and we can see that the trend of the exchange rate is almost the same as the exports and imports, which mean that the Turkish currency depreciation increases the imports and the exports.

Figure 14: Turkey imports and exports with the European union (Thousand dollars) and the exchange rate TL to Euro

Source: URL-14

The exchange rate was calculated by the researcher using data from (*National Currency to US Dollar Exchange Rate: Average of Daily Rates for Turkey*, 2021)

Data and methodology

For our study we collected monthly data from January 2020 to June 2021, to analyse the impact of COVID-19 on trade between Turkey and EU countries. The data we collected includes exports and imports for Turkey and EU countries and obtained from TUIK, GDP for Turkey and EU countries obtained from Eurostat which was quarterly data converted to monthly data using EViews, and data about COVID-19 obtained from Our World in Data and we calculated the ratio of deaths to the new cases as we think that the people and decision makers make their decisions based on this rate (URL-15). In June 2021 the ratio of deaths to total new cases was 113%, as the new deaths were higher than the new cases.

OPEN ACCESS creative commons COPE

We will use the gravity model to estimate the impact of the COVID-19 pandemic in this study (Khorana et al., 2021). The gravity model is based on Isaac Newton's law of gravity, and it was first introduced in economics by (Isard et al., 1954), and then incorporated into a model by Dutch economist (Tinbergen, 1962), and Tinbergen's equation can be written as:

$$T_{ij} = \frac{GDP_i^{\alpha} GDP_j^{\beta}}{D_{ij}^{\theta}}$$

In this equation, Tij denotes bilateral trade between countries i and j, GDP denotes domestic production in both countries i and j, and Dij denotes the geographical distance between them, assuming that trade is directly proportional to both countries GDP and inversely proportional to the distance between trading partners, but because we are using panel data to estimate the equation between Turkey and the European union countries so we will use only the GDP of the trade partner country not Turkey.

We will add more variables to the equation for this study, the first variable we will add is about the COVID-19 cases and because the new deaths are correlated to the new cases, we will use ratio of COVID-19 deaths to total of COVID-19 new cases:

$$Covid = \frac{new\ deaths}{new\ cases}$$

then linearize the equation using natural logarithms.:

$$\mathrm{T_{ijt}} = \mathrm{a_j} + \beta_2 \ln(\mathrm{Y_j}) + \beta_4 \ln(\mathrm{P_j}) + \beta_5 \ln(\mathrm{D_{ij}}) + \beta_6 \ln(Tcovid) + \beta_7 \ln(covid) + \beta_8 \ln(Exchange) + \beta_{10} \mathrm{DUM_Eur} + \varepsilon_{\mathrm{it}}$$

Where is:

T_{ijt}: total trade (exports plus imports) between Turkey (i) and trade partner (j) in time t, and only exports from Turkey (i) and trade partner (j) in time t, and imports to Turkey (i) and trade partner (j) in time t.

Y_j = GDP of Turkey's trade partner.

P_j = Population of Turkey trade partner.

D_{ij} = Distance between the capital of Turkey (Ankara) and the capital of the trade partner in kilo metres (Great Circle distances between Capital Cities of World) (URL-16).

$Tcovid$ = ratio of deaths to total new cases in Turkey, $covid$ = ratio of deaths to total new cases in the trade partner.

$Exchange$= the exchange rate for the Turkish Lira to US dollar.

DUM_Eur = Dummy variable, and its value is 0 if the trade partner uses Euro currency (€), and its value is 1 if the trade partner doesn't use Euro currency (€), and the count-

ries in the European union and don't use Euro are Bulgaria, Croatia, Czech Republic, Hungary, Poland, Romania, Sweden, and Denmark.

To estimate the gravity model, we will use the Poisson pseudo maximum likelihood, first we will use total trade as dependent variable, then we will use only Turkish exports as dependent variable and then we will use Turkish imports.

The results

Table 1:Summary statistics

	TOTAL-TRADE	*EXPORTS*	*IMPORTS*	*YJ*	*PJ*	*DIJ*	*TCOVID*	*COVID*	*EXCHANGE*	*EURO*
Mean	491277.3	243323.4	247954	10.85291	15.93856	7.557317	0.409285	0.557983	2.133179	0.307692
Median	224038	114929	113924.5	10.90636	16.04849	7.483901	0.47756	0.404954	2.167253	0
Maximum	3964561	1704407	2394366	13.68896	18.24375	8.600384	1.324568	4.733697	2.33957	1
Minimum	9127	2329	1432	8.015228	12.99803	6.617631	-0.729529	-2.231512	1.883472	0
Std. Dev.	698445.9	323206	383893.4	1.408743	1.245295	0.43819	0.556005	1.022697	0.138284	0.462032
Skewness	2.819937	2.30201	3.266959	0.084019	-0.058209	-0.138928	-0.180453	0.443389	-0.390565	0.833333
Kurtosis	11.87004	8.682876	14.91857	2.304648	2.805451	3.397261	2.56578	3.384463	1.987144	1.694444

OPEN ACCESS creative commons COPE

87.40394	99.69231	144	0	468	468	468	468	468	468	468
31.90281	8.930137	998.3276	0	468	468	468	468	468	468	468
18.21666	488.4392	261.1361	0.000111	468	468	468	468	468	468	468
6.216602	144.3691	191.5456	0.044677	468	468	468	468	468	468	468
4.582892	89.66896	3536.824	0.10112	468	468	468	468	468	468	468
1.002345	724.2044	7459.244	0.60582	468	468	468	468	468	468	468
9.979149	926.7879	5079.161	0.006809	468	468	468	468	468	468	468
3602.517	6.88E+13	1.16E+08	0	468	468	468	468	468	468	468
1043.096	4.88E+13	1.14E+08	0	468	468	468	468	468	468	468
2154.472	2.28E+14	2.30E+08	0	468	468	468	468	468	468	468
Jarque-Bera	*Sum Sq. Dev.*	*Sum*	*Probability*	*Observations*						

Through Table 2, we use the total trade as a dependent variable, we note that the results are identical to the economic theory, as an increase in the GDP of the trading partner of Turkey by 10% leads to an increase in the volume of trade by 4.8%, and increasing the population by 10% leads to an increase in the volume of trade exchange by 4.6%, Also, increasing the distance between the Turkish capital and the capital of the trading partner by 10% leads to a decrease in trade exchange by 6.4%, We also note that an increase in the exchange rate by 10% leads to an increase in trade exchange by 7.3%, and if the trade partner isn't using Euro currency this will lead to decrease in the trade exchange between Turkey and this country.

We can see the COVID-19 impact on the total trade through two variables, the first one is the ratio of deaths to total new cases in Turkey, if the ratio of deaths to total new cases in Turkey increase by 10% the trade exchange will decrease by 1.3%, and if the ratio of deaths to total new cases in the trade partner increase by 10% the trade

exchange will decrease by 0.58%.

Table 2: results for total trade

Dependent Variable: TOTALTRADE
Method: ML/QML - Poisson Count (Newton-Raphson / Marquardt steps)
Date: 12/25/21 Time: 11:10
Sample: 2020M01 2021M06
Included observations: 468
Convergence achieved after 4 iterations
Coefficient covariance computed using observed Hessian

Variable	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
YJ	0.480160	0.000208	2311.851	0.0000
PJ	0.457234	0.000221	2064.909	0.0000
DIJ	-0.638198	0.000243	-2623.928	0.0000
TCOVID	-0.129579	0.000117	-1107.291	0.0000
COVID	-0.057740	7.02E-05	-822.2476	0.0000
EXCHANGE	0.726399	0.000492	1474.926	0.0000
EURO	-0.121168	0.000205	-591.2082	0.0000
C	3.304391	0.002978	1109.633	0.0000

R-squared	0.913118	Mean dependent var	491277.3
Adjusted R-squared	0.911796	S.D. dependent var	698445.9
S.E. of regression	207432.8	Akaike info criterion	59174.13
Sum squared resid	1.98E+13	Schwarz criterion	59174.20
Log likelihood	-13846738	Hannan-Quinn criter.	59174.16
Restr. log likelihood	-1.55E+08	LR statistic	2.83E+08
Avg. log likelihood	-29587.05	Prob(LR statistic)	0.000000

In table 3 we want to see the impact on the exports only, which we can note that the results are identical to the economic theory too, as an increase in the GDP of the trading partner of Turkey by 10% leads to an increase in the exports by 3.1%, and increasing the population by 10% leads to an increase in the exports by 5.8%, Also, increasing the distance between the Turkish capital and the capital of the trading partner by 10% leads to a decrease in the exports by 5.9%, We also note that an increase in the exchange rate by 10% leads to an increase in the exports by 7.17%, and if the trade partner isn't using Euro currency this will lead to decrease in the exports from Turkey to this country.

We can see the COVID-19 impact on the exports, if the ratio of deaths to total new cases in Turkey increase by 10% the exports will decrease by 1.4%, and if the ratio of deaths to total new cases in the trade partner increase by 10% the exports will decrease by 0.66%.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Table 3: results for exports

Dependent Variable: EXPORTS
Method: ML/QML - Poisson Count (Newton-Raphson / Marquardt steps)
Date: 12/25/21 Time: 11:19
Sample: 2020M01 2021M06
Included observations: 468
Convergence achieved after 5 iterations
Coefficient covariance computed using observed Hessian

Variable	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
YJ	0.314611	0.000292	1078.392	0.0000
PJ	0.582934	0.000314	1855.296	0.0000
DIJ	-0.587749	0.000334	-1760.766	0.0000
TCOVID	-0.143535	0.000166	-864.3502	0.0000
COVID	-0.066029	0.000100	-658.9628	0.0000
EXCHANGE	0.717104	0.000699	1026.197	0.0000
EURO	-0.207848	0.000288	-720.8247	0.0000
C	2.137060	0.004148	515.1822	0.0000

R-squared	0.899754	Mean dependent var	243323.4
Adjusted R-squared	0.898229	S.D. dependent var	323206.0
S.E. of regression	103108.0	Akaike info criterion	41902.83
Sum squared resid	4.89E+12	Schwarz criterion	41902.90
Log likelihood	-9805254.	Hannan-Quinn criter.	41902.86
Restr. log likelihood	-74468019	LR statistic	1.29E+08
Avg. log likelihood	-20951.40	Prob(LR statistic)	0.000000

In table 4 we see the impact on the imports only, the increase in the GDP of the trading partner of Turkey by 10% leads to an increase in the imports by 6.5%, and increasing the population by 10% leads to an increase in the imports by 3.3%, Also, increasing the distance between the Turkish capital and the capital of the trading partner by 10% leads to a decrease in the imports by 6.9%, We also note that an increase in the exchange rate by 10% leads to an increase in the imports by 7.4% and this is not identical to the economic theory but we can anticipate two reasons for that, the first reason is that when the Turkish currency depreciation the exports will increase so the imports of the raw materials and semi-finished goods will increase to increase the production of the exported goods, the other reason is the special situation of the COVID-19 pandemic has made the provision and import of goods more important than looking at their price, especially in cases of countries closing due to the pandemic.

From the dummy variable we can see that if the trade partner isn't using Euro currency this will lead to decrease in the imports from this country to Turkey.

We can see the COVID-19 impact on the imports, if the ratio of deaths to total new cases in Turkey increase by 10% the imports will decrease by 1.15%, and if the ratio of deaths to total new cases in the trade partner increase by 10% the trade exchange will decrease by 0.49%.

Table 4: results for imports

Dependent Variable: IMPORTS
Method: ML/QML - Poisson Count (Newton-Raphson / Marquardt steps)
Date: 12/25/21 Time: 11:28
Sample: 2020M01 2021M06
Included observations: 468
Convergence achieved after 5 iterations
Coefficient covariance computed using observed Hessian

Variable	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
YJ	0.651015	0.000297	2194.195	0.0000
PJ	0.329858	0.000313	1053.731	0.0000
DIJ	-0.691276	0.000355	-1947.900	0.0000
TCOVID	-0.115580	0.000165	-700.6735	0.0000
COVID	-0.049151	9.85E-05	-499.2024	0.0000
EXCHANGE	0.736605	0.000694	1060.996	0.0000
EURO	-0.029037	0.000292	-99.43915	0.0000
C	3.060335	0.004287	713.8978	0.0000

R-squared	0.894627	Mean dependent var	247954.0
Adjusted R-squared	0.893024	S.D. dependent var	383893.4
S.E. of regression	125560.9	Akaike info criterion	32136.56
Sum squared resid	7.25E+12	Schwarz criterion	32136.63
Log likelihood	-7519946.	Hannan-Quinn criter.	32136.58
Restr. log likelihood	-85005269	LR statistic	1.55E+08
Avg. log likelihood	-16068.26	Prob(LR statistic)	0.000000

In the previous tables we used the panel data for the European union countries, but we want to see the impact of the COVID-19on the trade between Turkey and the main trade partners in the European union, so we estimated the results for Germany, France, and Italy because they are the biggest trade partners from the European union.

OPEN ACCESS creative commons COPE

A. Germany: for Germany we can see in the next 3 tables that the ratio of deaths to total new cases in Turkey and the ratio of deaths to total new cases in Germany had a negative impact on the total trade, and on the exports and imports.

The GDP and the exchange rate have a positive impact on the exports, imports, and total trade.

Dependent Variable: TOTALTRADE
Method: ML/QML - Poisson Count (Newton-Raphson / Marquardt steps)
Date: 12/25/21 Time: 11:54
Sample: 2020M01 2021M06
Included observations: 18
Convergence achieved after 2 iterations
Coefficient covariance computed using observed Hessian

Variable	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
YJ	0.862665	0.004368	197.5190	0.0000
TCOVID	-0.089301	0.000240	-371.8334	0.0000
COVID	-0.078370	0.000145	-538.7087	0.0000
EXCHANGE	0.709145	0.000981	722.9979	0.0000
C	1.774772	0.059307	29.92502	0.0000

R-squared	0.758049	Mean dependent var	3242715.
Adjusted R-squared	0.683602	S.D. dependent var	546801.2
S.E. of regression	307571.7	Akaike info criterion	20998.34
Sum squared resid	1.23E+12	Schwarz criterion	20998.58
Log likelihood	-188980.0	Hannan-Quinn criter.	20998.37
Restr. log likelihood	-808771.3	LR statistic	1239582.
Avg. log likelihood	-10498.89	Prob(LR statistic)	0.000000

Dependent Variable: EXPORTS
Method: ML/QML - Poisson Count (Newton-Raphson / Marquardt steps)
Date: 12/25/21 Time: 11:55
Sample: 2020M01 2021M06
Included observations: 18
Convergence achieved after 2 iterations
Coefficient covariance computed using observed Hessian

Variable	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
YJ	0.975976	0.006610	147.6563	0.0000
TCOVID	-0.112377	0.000365	-307.4625	0.0000
COVID	-0.059416	0.000221	-268.6508	0.0000
EXCHANGE	0.620993	0.001479	419.8231	0.0000
C	-0.417475	0.089777	-4.650129	0.0000

R-squared	0.675717	Mean dependent var	1409065.
Adjusted R-squared	0.575937	S.D. dependent var	234919.8
S.E. of regression	152980.0	Akaike info criterion	13024.71
Sum squared resid	3.04E+11	Schwarz criterion	13024.95
Log likelihood	-117217.3	Hannan-Quinn criter.	13024.74
Restr. log likelihood	-357840.2	LR statistic	481245.7
Avg. log likelihood	-6512.075	Prob(LR statistic)	0.000000

Dependent Variable: IMPORTS
Method: ML/QML - Poisson Count (Newton-Raphson / Marquardt steps)
Date: 12/25/21 Time: 11:56
Sample: 2020M01 2021M06
Included observations: 18
Convergence achieved after 3 iterations
Coefficient covariance computed using observed Hessian

Variable	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
YJ	0.772849	0.005819	132.8117	0.0000
TCOVID	-0.072134	0.000319	-226.3522	0.0000
COVID	-0.092647	0.000193	-479.5001	0.0000
EXCHANGE	0.776628	0.001311	592.5703	0.0000
C	2.286434	0.079004	28.94056	0.0000

R-squared	0.663768	Mean dependent var	1833650.
Adjusted R-squared	0.560312	S.D. dependent var	353230.9
S.E. of regression	234223.9	Akaike info criterion	21196.87
Sum squared resid	7.13E+11	Schwarz criterion	21197.12
Log likelihood	-190766.9	Hannan-Quinn criter.	21196.91
Restr. log likelihood	-583826.5	LR statistic	786119.2
Avg. log likelihood	-10598.16	Prob(LR statistic)	0.000000

B. France: for France we can see in the next 3 tables that the ratio of deaths to total new cases in Turkey and the ratio of deaths to total new cases in France had a negative impact on the total trade, and on the exports and imports.

The GDP and the exchange rate have a positive impact on the exports, imports, and total trade.

Dependent Variable: TOTALTRADE
Method: ML/QML - Poisson Count (Newton-Raphson / Marquardt steps)
Date: 12/25/21 Time: 12:03
Sample: 2020M01 2021M06
Included observations: 18
Convergence achieved after 3 iterations
Coefficient covariance computed using observed Hessian

Variable	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
YJ	1.657192	0.006033	274.6867	0.0000
TCOVID	-0.073365	0.000406	-180.6910	0.0000
COVID	-0.063436	0.000250	-253.9568	0.0000
EXCHANGE	0.557369	0.001777	313.6368	0.0000
C	-9.084511	0.079052	-114.9179	0.0000

R-squared	0.582327	Mean dependent var	1276007.
Adjusted R-squared	0.453812	S.D. dependent var	306383.7
S.E. of regression	226431.5	Akaike info criterion	30026.36
Sum squared resid	6.67E+11	Schwarz criterion	30026.60
Log likelihood	-270232.2	Hannan-Quinn criter.	30026.39
Restr. log likelihood	-658727.2	LR statistic	776990.0
Avg. log likelihood	-15012.90	Prob(LR statistic)	0.000000

OPEN ACCESS creative commons COPE

Dependent Variable: EXPORTS
Method: ML/QML - Poisson Count (Newton-Raphson / Marquardt steps)
Date: 12/25/21 Time: 12:06
Sample: 2020M01 2021M06
Included observations: 18
Convergence achieved after 3 iterations
Coefficient covariance computed using observed Hessian

Variable	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
YJ	1.119200	0.008335	134.2781	0.0000
TCOVID	-0.120228	0.000565	-212.6670	0.0000
COVID	-0.086353	0.000350	-246.4488	0.0000
EXCHANGE	0.493892	0.002470	199.9876	0.0000
C	-2.441973	0.109237	-22.35477	0.0000

R-squared	0.608764	Mean dependent var	652179.5
Adjusted R-squared	0.488384	S.D. dependent var	154940.2
S.E. of regression	110824.6	Akaike info criterion	16564.84
Sum squared resid	1.60E+11	Schwarz criterion	16565.09
Log likelihood	-149078.6	Hannan-Quinn criter.	16564.88
Restr. log likelihood	-358258.9	LR statistic	418360.6
Avg. log likelihood	-8282.144	Prob(LR statistic)	0.000000

Dependent Variable: IMPORTS
Method: ML/QML - Poisson Count (Newton-Raphson / Marquardt steps)
Date: 12/25/21 Time: 12:05
Sample: 2020M01 2021M06
Included observations: 18
Convergence achieved after 3 iterations
Coefficient covariance computed using observed Hessian

Variable	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
YJ	2.234094	0.008748	255.3858	0.0000
TCOVID	-0.023724	0.000584	-40.63359	0.0000
COVID	-0.039338	0.000356	-110.3909	0.0000
EXCHANGE	0.622566	0.002560	243.2163	0.0000
C	-17.63724	0.114604	-153.8970	0.0000

R-squared	0.423657	Mean dependent var	623827.5
Adjusted R-squared	0.246321	S.D. dependent var	177483.4
S.E. of regression	154081.6	Akaike info criterion	24865.08
Sum squared resid	3.09E+11	Schwarz criterion	24865.32
Log likelihood	-223780.7	Hannan-Quinn criter.	24865.11
Restr. log likelihood	-415328.1	LR statistic	383094.8
Avg. log likelihood	-12432.26	Prob(LR statistic)	0.000000

C. **Italy:** for Italy we can see in the next 3 tables that the ratio of deaths to total new cases in Turkey and the ratio of deaths to total new cases in Italy had a negative impact on the total trade, and on the exports and imports.

The GDP and the exchange rate have a positive impact on the exports, imports, and total trade.

Dependent Variable: TOTALTRADE
Method: ML/QML - Poisson Count (Newton-Raphson / Marquardt steps)
Date: 12/25/21 Time: 12:12
Sample: 2020M01 2021M06
Included observations: 18
Convergence achieved after 3 iterations
Coefficient covariance computed using observed Hessian

Variable	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
YJ	0.877248	0.004992	175.7269	0.0000
TCOVID	-0.152225	0.000336	-452.4507	0.0000
COVID	-0.071419	0.000282	-253.5578	0.0000
EXCHANGE	0.701659	0.001462	479.8435	0.0000
C	1.544532	0.064350	24.00196	0.0000

R-squared	0.787260	Mean dependent var	1574474.
Adjusted R-squared	0.721802	S.D. dependent var	351805.2
S.E. of regression	185557.9	Akaike info criterion	18346.64
Sum squared resid	4.48E+11	Schwarz criterion	18346.89
Log likelihood	-165114.8	Hannan-Quinn criter.	18346.67
Restr. log likelihood	-719006.1	LR statistic	1107783.
Avg. log likelihood	-9173.042	Prob(LR statistic)	0.000000

Dependent Variable: IMPORTS
Method: ML/QML - Poisson Count (Newton-Raphson / Marquardt steps)
Date: 12/25/21 Time: 12:14
Sample: 2020M01 2021M06
Included observations: 18
Convergence achieved after 3 iterations
Coefficient covariance computed using observed Hessian

Variable	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
YJ	0.121547	0.006919	17.56585	0.0000
TCOVID	-0.157184	0.000465	-338.1135	0.0000
COVID	-0.057760	0.000390	-148.0438	0.0000
EXCHANGE	0.832535	0.002073	401.6583	0.0000
C	10.38617	0.089125	116.5346	0.0000

R-squared	0.652344	Mean dependent var	821363.4
Adjusted R-squared	0.545373	S.D. dependent var	186542.8
S.E. of regression	125778.4	Akaike info criterion	15932.84
Sum squared resid	2.06E+11	Schwarz criterion	15933.09
Log likelihood	-143390.6	Hannan-Quinn criter.	15932.88
Restr. log likelihood	-385647.8	LR statistic	484514.4
Avg. log likelihood	-7966.144	Prob(LR statistic)	0.000000

Dependent Variable: EXPORTS
Method: ML/QML - Poisson Count (Newton-Raphson / Marquardt steps)
Date: 12/25/21 Time: 12:13
Sample: 2020M01 2021M06
Included observations: 18
Convergence achieved after 3 iterations
Coefficient covariance computed using observed Hessian

Variable	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
YJ	1.702053	0.007217	235.8310	0.0000
TCOVID	-0.146808	0.000488	-300.8709	0.0000
COVID	-0.086773	0.000408	-212.9225	0.0000
EXCHANGE	0.573551	0.002065	277.7811	0.0000
C	-9.586812	0.093104	-102.9683	0.0000

R-squared	0.738974	Mean dependent var	753110.8
Adjusted R-squared	0.658658	S.D. dependent var	195805.1
S.E. of regression	114398.1	Akaike info criterion	13557.84
Sum squared resid	1.70E+11	Schwarz criterion	13558.08
Log likelihood	-122015.5	Hannan-Quinn criter.	13557.87
Restr. log likelihood	-464358.6	LR statistic	684686.2
Avg. log likelihood	-6778.640	Prob(LR statistic)	0.000000

Conclusion

OPEN ACCESS creative commons COPE

This paper examines the impact of the COVID-19 on the trade between Turkey and the European union countries which Turkey has customs union with it since 1996, we used the gravity model and monthly data for the period January-2020 to June-2021 to achieve the goal of this paper, and we used the ratio of deaths to total new cases as the independent variable to represent the COVID-19 impact on trade.

The main results were that the ratio of deaths to total new cases in Turkey and the ratio of deaths to total new cases in Turkey trade partner has a negative impact on the exports, imports and total trade between Turkey and the European union countries.

The GDP, population and exchange trade has a positive impact on the exports, imports, and total trade while the distance has a negative impact on the exports, imports and total trade between Turkey and European union countries, and we got the same result when we used data of Germany, France, and Italy separately.

The pandemic is still continuing at time of writing this paper and new variant "Omicron" has appeared that worries the world once again so considering the results of this paper we think that Turkey and the European union should focus on how to decrease the ratio of deaths to total new cases through decreasing the new cases and decreasing the deaths due to the virus by providing vaccines, treatments and improving medical care, and this will help to reduce the negative effects of the COVID-19 on the trade, and because the population in Turkey is greater than the population of any other country in the European Union, this means that Turkey is required to make greater efforts to reduce the number of people infected and deaths due to the COVID-19, and therefore Turkey must invest more in the health sector than any other country in the European Union.

On the other hand, the value of the Turkish currency against the euro also decreased significantly, and for Turkey the depreciation of the Turkish lira against the euro leads to an increase in the trade with the European union, but Turkey should reduce the negative effect of the devaluation of the currency internally as it has benefits in terms of foreign trade.

References

Caggiano, G., Castelnuovo, E. & Kima, R. (2020). The global effects of Covid-19-induced uncertainty. *Economics Letters*, 194, 109392.

Dura, C. ; Atik, H. ve Dumrul, C. (2007). *Avrupa Birliği gümrük birliği ve Türkiye*. Nobel Akademik Yayıncılık.

Gruszczynski, L. (2020). The COVID-19 pandemic and international trade: Temporary

turbulence or paradigm shift? *European Journal of Risk Regulation*, 11 (2), 337-342.

Gündüz, O. ve Kemal, E. (2007). The effects of the customs union on Turkey's foreign trade with the European Union (15). *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 1, 43-49.

Hayakawa, K. and Mukunoki, H. (2020). *Impacts of covid-19 on international trade: evidence from the first quarter of 2020* (No. 791). Institute of Developing Economies, Japan External Trade Organization (JETRO).

Isard, W. and Peck, M. J. (1954). Location theory and international and interregional trade theory. *The Quarterly Journal of Economics*, 68 (1), 97-114.

Kejzar, K. Z. and Velic, A. (2020). Covid-19, trade collapse and GVC linkages: European experience. *Covid Economics*, 61, 219-240.

Khorana, S.; Martínez-Zarzoso, I. & Ali, S. (2021). *The Impact of COVID-19 on the global and Intra-Commonwealth trade in goods*. International Trade Working Paper 2021/08. London: Commonwealth Secretariat.

Kızıltan, A.; Mustafa, E. & Özgür, P. (2008). Effect of the customs union on Turkey's export and import with the European Union. *Atatürk University Journal of Economics and Administrative Sciences*, 22 (1), 83-99.

Lin, B. X. ve Zhang, Y. Y. (2020). Impact of the COVID-19 pandemic on agricultural exports. *Journal of Integrative Agriculture*, 19 (12), 2937-2945.

Loayza, N. (2020). *Costs and trade-offs in the fight against the COVID-19 pandemic: A developing country perspective*. World Bank Research and Policy Briefs, (148535).

Maliszewska, M.; Mattoo, A. & Van Der Mensbrugghe, D. (2020). *The potential impact of COVID-19 on GDP and trade: A preliminary assessment*. World Bank Policy Research Working Paper, (9211).

Megits, N.; Neskorodieva, I. & Schuster, J. (2020). Impact assessment of the COVID-19 on trade between Eastern Europe and China. *Journal of Eastern European and Central Asian Research (JEECAR)*, 7(3), 385-399.

Mirza, N.; Rahat, B. Naqvi, B. & Rizvi, S. K. A. (2020). Impact of Covid-19 on corporate solvency and possible policy responses in the EU. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, September.

Mou, J. (2020). Research on the impact of COVID-19 on global economy. In IOP Conference Series: Earth and Environmental Science, 546 (3) 032043). https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/546/3/032043

Müller, V. and Terem, P. (2021). Globalization of EU trade policy in the COVID-19 era.

In SHS Web of Conferences (Vol. 92). EDP Sciences.

Nart, E. (2010). Impacts of the customs union on Turkey's foreign trade: A panel data analysis. *Journal of Yaşar University*, 5 (17), 2874-2885.

Oğuz, O. (1969). GATT ve son gelişmeler. *Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi*, 5, (1), 1-7.

Serin, N. (1970). *Uluslararası iktisat*. Doğan Yayıncılık.

Tinbergen, J. (1962). *Shaping the world economy; suggestions for an international economic policy*. Twentieth Century Fund.

Tinbergen, J. (1965). *International economic integration*. New York.

Electronic References

URL-1: "Population by Country". https://www.worldometers.info/world-population/population-by-country. (Date accessed:14.12.2021).

URL-2 : https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00001/default/table?lang=en. (Date accessed: 14.12.2021)

URL-3: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00001/default/table?lang=en. (Date accessed: 14.12.2021)

URL-4: https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=2 (Date accessed: 14.12.2021)

URL-5: https://ourworldindata.org/covid-cases (Date accessed: 11.12.2021)

URL-6: https://ourworldindata.org/covid-cases (Date accessed: 11.12.2021)

URL-7: https://ourworldindata.org/covid-cases (Date accessed: 11.12.2021)

URL-8: https://ourworldindata.org/covid-cases (Date accessed: 11.12.2021)

URL-9: https://ourworldindata.org/covid-cases (Date accessed: 11.12.2021)

URL-10: https://ourworldindata.org/covid-cases (Date accessed: 11.12.2021)

URL-11:https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=2 (Date accessed: 14.12.2021)

URL-12: https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=2 (Date accessed: 14.12.2021)

URL-13: https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=2 (Date accessed: 14.12.2021)

URL-14: https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=2 (Date

accessed: 14.12.2021)

URL-15: "Coronavirus (COVID-19) events as they happen". https://www. who. int/emergencies/diseases/novelcoronavirus-2019/events-as-they-happen (Date accessed: 14.12.2021);https://ourworldindata.org/covid-cases, (Date accessed: 11.12.2021)

URL-16: "Great circle distances between Capital Cities of World". http://www.chemical-ecology.net/java/capitals.htm (Date accessed: 14.12.2021)

OPEN ACCESS creative commons COPE

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Öğrencilerle Çalışan Öğretmenlerin Bilimsel Dayanaklı Uygulamalar Hakkındaki Görüşleri

Opinions of Teachers of Students with Autistic Spectrum Disorder on Evidence-Based Practices

Duygu ÖZDEMİR*
Serhat ODLUYURT**

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: **Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья**

Atıf / Citation / Цитата

Özdemir, D. ve Odluyurt, S. (2022). Otizm spektrum bozukluğu olan öğrencilerle çalışan öğretmenlerin bilimsel dayanaklı uygulamalar hakkındaki görüşleri. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (30), 49-73.

Özdemir, D. & Odluyurt, S. (2022). Opinions of teachers of students with autistic spectrum disorder on evidence-based practices. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (30), 49-73.

doi 10.29228/kesit.54150

Geliş/ Submitted/ Отправлено:	10.11.2021
Kabul/ Accepted/ Принимать:	14.03.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный:	25.03.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

*Uzman Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, Türkiye, govercinduygu@gmail.com
**Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, Türkiye, syildiri@anadolu.edu.tr

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Öğrencilerle Çalışan Öğretmenlerin Bilimsel Dayanaklı Uygulamalar Hakkındaki Görüşleri [1]

Opinions of Teachers of Students with Autistic Spectrum Disorder on Evidence-Based Practices

Duygu ÖZDEMİR

Serhat ODLUYURT

Öz: Bu araştırmanın amacı, Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) olan öğrencilerin özel eğitim öğretmenlerinin alan yeterlikleri bağlamında bilimsel dayanaklı uygulamalar (BDU) hakkındaki görüşlerinin belirlenmesidir. Bu araştırmadan elde edilen bulgular ile özel eğitim öğretmenlerinin BDU ile ilgili görüşlerini, bu konuda kendilerini nasıl geliştirdikleri ile ilgili bilgi sağlanacağı düşünülmektedir. Katılımcı grubunu, Millî Eğitim Bakanlığı'na (MEB) bağlı bir okulda OSB'li öğrencilerle çalışan 18 özel eğitim öğretmeni oluşturmaktadır. Nitel araştırma yaklaşımlarından fenomenolojik desenle gerçekleştirilen araştırmanın verileri araştırmacı günlüğü ve yarı yapılandırılmış görüşme soruları ile toplanmış ve içerik analizi ile analiz edilmiştir. Araştırmanın bulguları, etkili öğretim sunmak isteyen özel eğitim öğretmenlerinin anlayışlı, sabırlı, bireyselleştirmeyi bilen, nitelikli meslek bilgisine sahip öğretmenler olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Öğretmenler öğretim süreçlerinin tüm aşamaları ile planlanması gerektiğini belirtmişlerdir. Etkili yöntem belirlerken ise öğrencilerin bireysel farklılıklarının göz önüne alınması, yöntemlerin beceriye uygun olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin büyük bir bölümü BDU terimini ve kapsamını bilmediklerini ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin geneli uygulamaların akade-

---

[1] "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma Anadolu Üniversitesi Etik Kurulu'nun 27.022019 tarih ve 10124 sayılı izni çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma birinci yazarın yüksek lisans tezinden türetilmiştir. Katkı Oranı Beyanı: %50 -%50. Sorumlu Yazar: Serhat ODLUYURT

Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. This study was prepared with the approval of Anadolu University Ethics Committee. This study is derived from the first author's master's thesis. Author Contributions: %50-%50. Corresponding Author: Serhat ODLUYURT

misyenler tarafından araştırmalar yapılarak bilimsel dayanaklı seçildiğini ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Özel eğitim, bilimsel dayanaklı uygulamalar (BDU), otizm spektrum bozukluğu (OSB), öğretmen alan yeterlikleri.

Abstract: The aim of the study is to determine the opinions of special education teachers working with students with autism spectrum disorder (ASD) on evidence-based practices. The group consists of 18 special education teachers working with individuals with ASD in a school affiliated to the Ministry of National Education. One of the qualitative research approaches, the data of the research, which was conducted with phenomenological design, was collected with semi-structured interview questions and analysed with content analysis. In determining the methods and techniques, they stated that the individual differences of the students should be taken into consideration and should be appropriate to the subject to be explained. They think that the importance of evidence-based practices is due to being effective and efficient. They have noted the ethics of attention to the impact of research in determining reliable methods. They have made different suggestion about the points that should be considered during a support or training planning process that will be realized by using evidence-based practice. The findings obtained from the research were correlated with the practices in the literature and recommendations.
Keywords: Special education, effective teaching, evidence-based practices, autism spectrum disorder.

Giriş

Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB), Amerikan Psikiyatri Birliği'nin Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı'na göre (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders), belirtileri erken çocukluk evresinde başlayan, iletişim ve etkileşimde yetersizlikler ile sınırlı, yineleyici davranış örüntüleri, ilgi ya da etkinler ile kendini gösteren, toplumsal yaşamda soruna yol açan bir bozukluktur (American Psychiatric Association [APA], 2013). OSB'li bireyler kendilerine özgü yetersizlikleri nedeni ile tipik gelişim gösteren bireyler için hazırlanmış olan öğretim programlarından farklı eğitim programlarına ve ortamlarına ihtiyaç duymaktadırlar (Kırcaali-İftar ve Tekin-İftar, 2016; Simpson, 2004; Tekin-İftar ve Değirmenci, 2016). Alanyazında OSB'li bireylerin eğitimlerinde kullanılan uygulamalar odaklanmış uygulamalar ve kapsamlı uygulamalar olarak iki farklı şekilde ifade edilmektedir. Odaklanmış uygulamalar, OSB'li bireyler için gelişimsel ve onlara özgü (örn; tekrarlayan) davranışların yönetiminde, belirli beceri ya da kavramları öğretmede kullanılan uygulamalardır. Kapsamlı uygulamalar ise, OSB'li bireylerin eğitimlerinde ve gelişimlerinde ilerleme kaydedilmesini sağlayan bir dizi uygulamaları içermektedir (Kurt, 2016). Farklı özellikteki uygulamaların bulunması hangi uygulamanın seçileceği konusunda karışıklıkları ortaya çıkar-

maktadır. Alanyazında Bilimsel Dayanaklı Uygulamaların (BDU) OSB'li bireylerin eğitimlerinde tercih edilmesi durumunda daha etkili ve verimli sonuçlar elde edilebileceği ifade edilmektedir (Kurt, 2016; Tekin- İftar ve Değirmenci, 2016).

BDU vadettiği sonuçları yapılan yüksek kaliteli çalışmalar sonucunda ortaya koyan, hakemli dergilerde yayımlanmış, yeterli sayıda deneysel araştırmaların bulunduğu, öğrenciler üzerinde olumlu etkilerinin ispatlandığı uygulamalardır (Cook ve Cook, 2011; Kurt, 2016; National Autism Center [NAC], 2009). OSB'li bireylerin eğitimlerinde kullanılan uygulamaların BDU olarak ifade edilmesi amacıyla bazı kuruluşlar, araştırmacılar, belirli ölçütler geliştirmişlerdir (The National Professional Development Center on Autism Spectrum Disorders [NPDC], 2014; Odom vd., 2005). Gersten ve diğerleri (2005), bir uygulamanın BDU kabul edilmesi için, en az iki yüksek kaliteli grup çalışması veya dört kabul edilebilir grup çalışması gerektiğini bildirmiştir. Horner ve diğerleri (2005) ise en az toplam 20 katılımcının bulunduğu, en az üç farklı coğrafi bölgede yürütülen en az beş adet tek deneysel çalışmanın gerektiğini bildirmiştir (Cook, vd., 2009). Bu çalışmalardan sonra bazı kuruluşlar, araştırmacılar BDU ölçütlerini oluşturmuştur (Rakap, 2018). NAC ve NPDC BDU'nun belirlenmesi için araştırma derleme çalışmaları yapan iki kuruluştur. Her iki kuruluş da birbirinden bağımsız olarak incelemede bulunmuş olmasına rağmen sonuçlar birbirine benzerdir. NPDC tarafından BDU olarak kabul edilen 21 uygulama NAC tarafından BDU olarak kabul edilmiştir (NAC, 2015; NPDC, 2014). NAC (2015), uygulamaları üç ayrı başlık altında; BDU, umut vadeden uygulamalar ve bilimsel dayanaktan yoksun uygulamalar olarak sınıflandırmıştır. BDU OSB'li bireylerin eğitimlerinde yapılan araştırmalar sonucunda olumlu sonuçlar sağlayan uygulamalardır. Umut vadeden uygulamalar, OSB'li bireylerin eğitimlerinde olumlu sonuçlarının yanında daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulan uygulamalar olarak tanımlanmıştır. Bilimsel dayanaktan yoksun uygulamalar ise OSB'li bireylerin eğitimlerinde kullanıldığında sonuçları ve etkileri zararlı olan, ya da hiç etkisi olmayan uygulamalardır. OSB'li bireylerin eğitimlerinde BDU kullanıldığında etkili sonuçları olduğu vurgulanmaktadır. (Betz vd.,, 2008; Cowan ve Allen, 2007; Ergenekon, 2012; Odluyurt vd., 2015). OSB li bireylere öğretim sunarken seçilen yöntemlerin etkililik göz önünde bulundurularak ve uygulama güvenirliği sağlanarak uygulandığında akademik ve davranışsal alanlarda ilerlemelerin olmasına katkı sağlayacağı belirtilmektedir (Güleç-Aslan, 2017b; Kretlow ve Blatz, 2011).

Öğretmenlerin nitelikleri, deneyimleri, mesleki yeterlikleri OSB'li bireylerin eğitimlerinde önemli rol oynadığı için de bu süreçte özel eğitim öğretmenlerine büyük sorumluluklar düşmektedir. Öğretmenlerin OSB'li bireylerin özellikleri, eğitimlerinde kullanılan etkili ve güvenilir yöntemler ile ilgili bilgi sahibi olması gerektiği vurgulanmaktadır (Crimmins vd., 2004; Güleç-Aslan, 2017a; 2017b). OSB'li bireylerle çalışan özel eğitim öğretmenlerinin eğitimlerinde kullandığı yöntemler, bu yöntemleri nasıl

OPEN ACCESS creative commons COPE

kullandıkları, öğretim sürecinde neler yaptıkları, BDU ile ilgili bilgileri, BDU'ya nasıl ulaştıkları, yeni uygulamaları nasıl takip ettikleri ile ilgili bilgilerin belirlenmeside yurt içinde ve yurt dışında sınırlı sayıda araştırmaya ulaşılmıştır (Alhossein, 2016; Burns ve Ysseldyke, 2009; Çiftçi-Tekinarslan vd., 2018; Gable vd., 2012; Greenway vd., 2013; Güleç-Aslan, 2017b; Jones, 2009). OSB'li bireylerin eğitiminde yer alan öğretmenlerin mesleki gelişimi, deneyimleri ve niteliklerinin; uygulamaları güvenilir bir şekilde sunmalarında ve bu bireylerin başarısında önemli bir yeri vardır (Güleç-Aslan, 2017b; Crimmins vd., 2004).

Milli eğitim Bakanlığığı (MEB) (2018), özel eğitim öğretmenlerinin özel alan yeterliliklerini görme, işitme ve zihin engelliler öğretmenliği olarak üç ayrı başlıkta tanımlamıştır. İletişim ve sosyal beceriler, öğretim programını uyarlama, okul aile ve diğer meslek alanları ile işbirliği yapma, davranış yönetimi, mesleki gelişimi sağlama alanlarında mesleki yeterlik başlıkları belirlemiştir. Bu mesleki yeterlikler üç düzey olarak ifade edilmiştir. A1 düzey, öğretmenin öğretmenliğe ilişkin temel bilgi düzeyi ve tutumlarını, öğretim programlarına ilişkin farkındalıklarını ifade etmektedir. A2 düzey öğretmenin uygulama süreçlerinde mesleki tecrübeleri ile çeşitlendirdiği, öğrenci ilgi ihtiyaçlarını göz önüne aldığı performansı göstermektedir. A3 düzey ise öğretimi özgün bir şekilde uygulayarak yeni uygulamalar geliştirdiği performansı ifade etmektedir. OSB'li bireylerin eğitimlerinde genellikle zihin engelliler öğretmenliği mezunu öğretmenler görev almaktadır (Rakap vd., 2017). Öğretmenlerin lisans eğitimleri esnasında kazandıkları bilgi ve becerileri zaman içerisinde değişen koşullara da uygun olarak geliştirmeleri beklenmektedir. Ayrıca güncel, araştırma odaklı, veriye dayalı uygulamaların belirlenmesi ve uygulanması noktasında öğretmenlerin desteğe gereksinimi olduğu bilinmektedir. Buna dayalı olarak alanyazında özel eğitim öğretmenlerinin yeterlikleri ve eğitim ihtiyaçlarına ilişkin görüşlerinin (Ergenekon, 2005; 2009; Ergül vd., 2013; Karasu vd., 2014; Koçak, 2018; Öğülmüş, 2014; Özyürek, 2008) alındığı çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Buna ek olarak sadece BDU'ya ilişkin öğretmen veya öğretmen adaylarının görüşlerinin alındığı araştırmaların (Alhossein, 2016; Burns ve Ysseldyke, 2009; Çiftçi-Tekinarslan vd., 2018; Gable vd., 2012; Greenway vd., 2013; Güleç-Aslan, 2017b; Jones, 2009) ise sınırlı sayıda olduğu görülmektedir.

OSB'li bireylerin eğitimleri için kullanılan birbirinden farklı uygulamalar bulunmaktadır. Bu uygulamaların içinde etkili uygulamaların yanında etkili olmayan uygulamaların da bulunması nedeniyle OSB'li bireylerin ve ailelerinin zarar görmemesi ve uygun eğitimlerin verilmesi açısından BDU kullanılması gerekli olduğu vurgulanmaktadır (Kurt, 2016; Özdemir, 2017; Tekin-İftar ve Değirmenci, 2016). Bu nedenle özel eğitim öğretmenlerinin alan yeterlikleri bağlamında BDU hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi bu araştırmanın problemini oluşturmaktadır. Bu araştırmadan elde edilen bulguların özel eğitim öğretmenlerinin güncel, bilimsel, etkili yöntemlere ilişkin yeter-

likleri ile ilgili bilgi sağlayacağı ve BDU konusuna odaklanacak ileri araştırmalara temel olacağı düşünülmektedir. Ayrıca, BDU seçmek ve uygulamak için bilinmesi esas olan etkilik, güvenirlik, verimlilik, değerlendirme, etik sorumluk gibi kavramlara ilişkin alanda çalışan öğretmenlerin görüşleri ileride yapılacak hizmet içi eğitim ve araştırmalara ışık tutacaktır. Tüm bu bilgiler ışığında OSB olan öğrenciler ile çalışan özel eğitim öğretmenlerinin etkili öğretmen olmak, BDU tanım ve süreçleri hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında şu sorulara cevap aranmıştır. Özel eğitim öğretmenlerinin;

- Etkili özel eğitim öğretmeninin özelliklerine ilişkin görüşleri nelerdir?
- Öğretim süreçlerinde dikkat etmesi gereken unsurlara ilişkin görüşleri nelerdir?
- Öğretimi planlarken etkili ve güvenilir uygulamaları belirlemeye ilişkin görüşleri nelerdir?
- BDU' nun temel esaslarına ve BDU ları belirleme süreçlerine ilişkin görüşleri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Araştırmada, MEB'e bağlı özel eğitim uygulama merkezinde OSB'li öğrenciler ile çalışan özel eğitim öğretmenlerinin alan yeterlikleri bağlamında BDU hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırma nitel araştırma yaklaşımlarından fenomenolojik (olgubilim) desenle gerçekleştirilmiştir. Böylece araştırmaya katılan özel eğitim öğretmenlerinin alan yeterlikleri bağlamında BDU'ya ilişkin deneyimleri ve görüşleri derinlemesine tanımlanacağı düşünülmüştür. Fenomenolojik desen, deneyimler, algılar, olaylar, durumlar ile ilgili kişi veya grupların farkında olduğu fakat tam anlamıyla kavranamayan ya da derinlemesine bir anlayışa sahip olunamayan olgulara odaklanır. Bu desen, birkaç kişinin bir fenomen veya kavrama ilişkin deneyimlerini tanımladığı bir araştırma desenidir (Creswell, 2018; Ersoy, 2017; Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu desende veri kaynağı, yaşanılan olguyu aktarabilecek bireylerdir. Fenomenolojik desende veri toplama araçlarından biri de görüşmedir. Bu desende genellikle yapılandırılmamış ve yarı yapılandırılmış görüşmeler tercih edilmektedir (Ersoy, 2017; Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Böylece araştırmaya katılan özel eğitim öğretmenlerinin mesleki yeterlikler bağlamında BDU'ya ilişkin görüşlerinin ayrıntılı ve derinlemesine bilgi edinmek amacı temel alınmıştır.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın katılımcılarını 2018-2019 eğitim-öğretim yılı MEB'e bağlı bir

OPEN ACCESS creative commons COPE

Özel Eğitim Uygulama Okulu'nda görev yapan ve çalışmaya katılmak üzere gönüllü olan 18 özel eğitim öğretmeni oluşturmaktadır Araştırmada yer alan katılımcılar amaçlı örnekleme yöntemlerinden olan kolay ulaşılabilir durum örneklemesi yoluyla seçilmiştir. Bu okul tüm öğrencilerin OSB tanısına sahip olması ve araştırmacının tam gün bu okulda görev yapması nedeni ile katılımcıların seçiminde araştırmacıya uygunluk ve ulaşılabilirlik ölçütü de göz önüne alınarak tercih edilmiştir. Bu okulda görev yapan toplam 19 özel eğitim öğretmeni bulunmaktadır. Araştırmacı her özel eğitim öğretmeni ile ayrı ön görüşmeler düzenleyerek gönüllü katılım formunda yer alan bilgileri öğretmenlerle paylaşarak araştırma süreci ile ilgili bilgi vermiştir. Okulda bulunan tüm öğretmenler (araştırmacı hariç) araştırmaya gönüllü katılmıştır. 18 özel eğitim öğretmeninden ikisi işitme, birisi görme engelliler, ikisi özel eğitim öğretmenliği ve 13'ü zihin engelliler öğretmenliği mezunudur. Katılımcılardan biri yüksek lisans eğitimine devam etmekte, diğeri ise edebiyat alanında yüksek lisans eğitimine devam etmektedir. Katılımcıların yaş ortalaması 25'tir. Katılımcılardan 12'si kadın, altısı erkektir. Mesleki hizmet süreleri bir yıl ile üç yıl arasında değişmektedir. Bir katılımcı yedi yıllık mesleki tecrübeye sahiptir. OSB'li bireylerle çalışma süreleri de benzer olarak bir yıl ile üç yıl arasında değişmektedir. Bir katılımcının altı yıllık çalışma süresi bulunmaktadır. Katılımcıların sekizi haricinde özel eğitim ile ilgili farklı seminer veya kurs aldıkları belirlenmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu mezun olduktan sonra da OSB ile ilgili farklı konularda basılı veya çevrimiçi kaynaklara ulaştıklarını ifade etmişlerdir.

Veri Toplama Aracı ve Veri Analizi

Araştırmanın amacı doğrultusunda yapılan alanyazın taramaları sonucunda araştırmacılar tarafından "Görüşme Soruları" oluşturulmuştur. Görüşme soruları etkili öğretmen özellikleri, BDU için gerekli kavramlara (örn, etkililik, güvenilirlik vb.) ilişkin görüşler ve BDU ya ilişkin görüşler şeklinde bir akışla düzenlenmiştir. Formda öğretmenlere ait demografik bilgilere ve BDU'ya yönelik sorular yer almaktadır. Görüşme sorularının uygunluğu konusunda özel eğitim alanında yüksek lisans derecesi olan dört uzmandan uzman görüşü alınarak gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Görüşme soruları düzenlendikten sonra iki özel eğitim öğretmeni ile pilot görüşme yapılmıştır. Pilot görüşmeler araştırmacılar tarafından dinlenip ve görüşme sorularına son hali verilerek 10 soru hazırlanmıştır. Birinci araştırmacı tarafından 18 katılımcı ile görüşme için randevuları düzenlemiştir. Birinci araştırmacı görüşme öncesinde ve sonrasında araştırmacı günlüğünde önemli bulduğu noktaları not etmiştir. Araştırma verileri 2018-2019 öğretim yılı bahar döneminde 08.05.2019-21.05.2019 tarihleri arasında toplanmıştır. Görüşmede "Gönüllü Katılım Formu" ve "Görüşme Soruları" düzenlenmiştir. Görüşme soruları Tablo 1 de yer almaktadır. Görüşme öncesinde iki adet ses kayıt cihazı, kâğıt, kalem bulundurulmuştur. Görüşmeler toplam 5 saat 43 dakika 28 saniye

sürmüştür. Görüşmelerden bir tanesi evde, diğerleri ise okulda yüz yüze yapılmıştır.

Araştırma verilerini açıklamaya yönelik kavramlara ve ilişkilere ulaşarak derinlemesine bilgi sağlamak amacıyla bu araştırmada görüşme dökümleri içerik analizi yolu ile analiz edilmiştir. İçerik analizinde birbirine benzeyen veriler, kavramlar ya da temalar oluşturularak düzenlenir. Böylece içerik analizinde veriler tanımlanarak gizlenmiş bilgiler ortaya çıkarılır. Veriler dört aşamada analiz edilmektedir: a) verilerin kodlanması, b) temaların bulunması c) kodların ve temaların düzenlenmesi, d) bulguların tanımlanması ve yorumlanması (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Her iki araştırmacı, verileri tek tek okuyarak araştırma amacına dâhil olan tüm boyutları saptamıştır. Doğrudan ortaya çıkan verilere göre ve ortaya çıkan anlama göre kod üretmiştir. Daha sonra oluşturulan kodların benzerlik ve farklılıklarını belirleyerek birbiri ile ilişkisi bulunan kodları bir araya getirerek temaları oluşturmuştur. Araştırmacılar temaların iç tutarlığını ve dış tutarlığını sağlamak için kodları iki defa kontrol etmiştir. Araştırma kapsamında temalar ve alt temalara ulaşılmıştır. Elde edilen bulgulardan sonuçlar çıkararak bulgular arasındaki ilişkileri açıklamış, yorumlamış, sonuçların önemi ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur.

Tablo 1. Görüşme Soruları

1.	Etkili özel eğitim öğretmeninin özellikleri ne olabilir?
2.	Etkili bir özel eğitim öğretmeni öğretim süreçlerinde nelere dikkat etmelidir?
3.	Sizce etkili bir özel eğitim öğretmeni, öğretim süreçlerinde kullanacağı yöntem ve teknikleri belirlerken neleri göz önünde bulundurmalıdır?
4.	Siz bir uygulama yönteminin etkili olup olmadığını neye göre belirlersiniz?
5.	Bilimsel dayanaklı uygulama sizce neyi ifade etmektedir? Açıklar mısınız?
6.	Sizce bir yöntemin bilimsel dayanaklı uygulama olması neden önemlidir?
7.	Sizce bir öğretim yöntemin bilimsel dayanaklı/kanıt temelli bir uygulama olmasına nasıl ve kimler tarafından karar verilir?
8.	OSB olan çocuklarla sunduğunuz öğretimde etkili ve güvenilir uygulamaları nasıl belirliyorsunuz?
9.	BDU kullanılarak gerçekleştirilecek bir destek ya da öğretim planlanması sürecinde dikkat edilmesi gerekenler hakkında ne tür önerilerde bulunabilirsiniz?
10.	BDU ile ilgili bir destek ya da eğitim sürecine katılmak ister miydiniz?

Verilerin Güvenirliği

Bu araştırma kapsamında verilerin güvenirliği ve geçerliği için birinci araştırmacı görüşme dökümleri yapıldıktan bir hafta sonra görüşmeleri tekrar dinlemiştir. Özel eğitim alanındaki bir yüksek lisans derecesi olan uzmana yansız atama ile görüşmelerin %30'u seçilerek dinletilmiştir. Seçilen altı görüşme 107 dakikadan oluşmaktadır. Uzmanın, hatalı aktarılmış olan görüşmeler üzerinde yaptığı düzenlemeler de tamamlanarak görüşme dökümlerinin son hali verilmiştir. Birinci araştırmacı, ikinci araştırmacı ile eş zamanlı olarak dökümleri kodlamıştır. Kodlama sürecinin tamamında araştırmacı ve uzman görüş birliği sağlamıştır. Uyuşma yüzdesi hesaplanırken görüş birliği / (görüş birliği+görüş ayrılığı) x 100 formülü kullanılmıştır (Tekin-İftar ve Kırca-

OPEN ACCESS creative commons COPE

ali-İftar, 2016). Bu doğrultuda uzman ile yapılan güvenirlik çalışmasında %100 uyum bulunmuştur. Temalar oluşturulduktan sonra araştırmacılar tarafından tekrar incelemiş, oluşturulan kodlar kontrol edilmiştir. Bulguları desteklemek amacıyla her görüşmeden sonra araştırmacı günlüğü tutulmuş ve bulgular düzenlenirken araştırmacı günlüğü notları destekleyici olarak kullanılmıştır. Araştırmanın resmi etik kurul izni çıktıktan sonra pilot görüşmeler gerçekleştirilmiş araştırmacılar tarafından birlikte dinlenerek görüşmelerin planlamaları yapılmış ardından katılımcılar ile görüşmelere başlanmıştır. Katılımcıların isimleri araştırma sürecinde ve döküm sürecinde gizli tutulmuştur. Katılımcılara isimlerinin yerine araştırmada kod isimler kullanılacağı bilgisi verilmiştir. Katılımcılara Gönüllü Katılım Formu imzalatılmış ve araştırmadan istedikleri zaman ayrılabilecekleri konusunda bilgi verilmiştir.

BULGULAR

Araştırma verilerinin analizinin sonucunda ana temalara ve bu temalara ilişkin alt temalara ulaşılmıştır. Bu bölümde görüşme sorularına verilen cevaplara göre belirlenen her bir tema ve alt temada benzer görüşte olanlar gruplanarak katılımcı sayısı ve alıntılarla desteklenerek verilmiştir.

1. Etkili Özel Eğitim Öğretmeninin Özellikleri ve Öğretim süreçleri

OSB'li bireylerle çalışan özel eğitim öğretmenlerinin etkili özel eğitim öğretmeninin özelliklerinin neler olabileceği temasına ilişkin katılımcıların tanımlamaları frekanslarla birlikte Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Etkili Özel Eğitim Öğretmenin Özellikleri Teması

Alt Temalar	N
Anlayışlı/sabırlı Sevgi dolu olmak	12
Bireyselleştirme/uyarlamayı bilmek	7
İşbirliğine açık olmak	7
Nitelikli meslek bilgisine sahip olmak	7
Kendini geliştirme çabasında olmak	9
Alan mezunu olmak	1

Etkili bir özel eğitim öğretmeninin özelliklerini anlayışlı/sabırlı sevgi dolu olmak şeklinde tanımlayan katılımcı Ö1, *"…sabır düzeyi, anlayış düzeyi, sevgi düzeyi yüksek olmadığı sürece öğrendiği hiçbir teoriyi uygulamaya geçireceğini düşünmüyorum."* şeklinde görüşünü ifade etmiştir. Bireyselleştirme/uyarlamayı bilmek olarak tanımlayan Ö12 *"… öncelikle öğrencilerini çok iyi tanımalı ve öğrencinin yetersizlik türüne göre uygun müdahale yöntemlerini bilip bunları uygulamalıdır."* diyerek görüşünü bildirmiştir.

Etkili bir özel eğitim öğretmeninin öğretim süreçlerinde yapacaklarına ilişkin tema da özel eğitim öğretmeni tüm aşamaları ile öğretim sürecini planlamalı şeklinde tanımlayan katılımcı Ö3 *"Iı işte etkili öğretim sürecinde materyaller çok önemli. Materyaller öğrenciye uygun mu? Seviyesine uygun mu? Öğrenci için hani nitelikli olucak mı? Onun dik-*

katini çekebilecek mi?" şeklinde ifade ederken bireysel farklılıkları göz önünde bulundurmalı şeklinde tanımlayan katılımcı Ö17 ise *"Öğretim süreçlerinde bireye göre yol almalıdır. Hani bireyin özelliklerine göre materyal seçmeli, ne biliyim ortamı ona yönelik sağlamalı."* şeklinde ifade etmiştir. Katılımcıların bu tanımlamaları frekanslarla birlikte Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: Öğretim Süreçlerinde Dikkat Edilmesi Gerekenler Teması

Alt Temalar	N
Tüm aşamaları ile öğretim sürecini planlamalı	18
Bireysel farklılıkları göz önüne almalı	13
Öğretmen öğrencinin dikkatini toplayıp sürdürmeli	6

2. Etkili Yöntem Belirlerken Dikkat Edilmesi Gerekenler ve Karar Süreci

Bir özel eğitim öğretmeni yöntem belirlerken neleri göz önünde temasına ilişkin katılımcıların bu tanımlamaları frekanslarla birlikte Tablo 4.'de sunulmuştur.

Tablo 4: Yöntem Belirlerken Dikkat Edilmesi Gerekenler Teması

Alt Temalar	N
Bireysel farklılıkları göz önüne almalı	18
Anlatılacak konuya uygun olmalı	9
Eğitim ortamına uygun olmalı	7
Kendini yeterli gördüğü yöntemi seçmesi	2

Bireysel farklılıkları göz önüne almalı şeklinde tanımlayan katılımcı Ö9 "*Önce çocuğu tanıyacak. Yani tanıması için de kaba değerlendirmeyi alıyoruz. … Yöntemimizi belirlerken de en başta çocuğu merkeze alcaz kendimizi değil."*şeklinde ifade etmiştir. Bir yöntemin etkili olup olmadığını neye göre belirlendiği temasına ilişkin katılımcıların tanımlamaları frekanslarla birlikte Tablo 5'de sunulmuştur.

Tablo 5: Etkili Yöntemin Belirlenmesi Teması

Alt Temalar	N
Çocuktaki etkisi	14
Yazılı değerlendirme sonuçları	5
Aileden alınan dönüt	2
Uygulamanın verimliliğine göre belirleme	2

Etkili yöntemi çocuktaki etki olarak tanımlayan katılımcı Ö13, *"Kalıcı hale getirmiş mi? Genelleyebilmiş mi? Hani eğer bunu yapmışsa evet derim yani tabi ki de etkilidir derim yani."* şeklinde ifade etmiştir. Etkili bir özel eğitim öğretimi bir yöntemin etkili olup olmadığını belirlerken yazılı değerlendirme sonuçları olarak tanımlayan katılımcı Ö6, *"Atıyorum belli bir aşamadan sonra nereye geldi bunun çizelgesini alıyoruz. Hani çocuğun bu eğrisini giderek arttığında çocuk bunu kazanırsa eğer ki bence etkili olup olmadığını buna göre anlarız…"* şeklinde ifade etmiştir.

3. Bilimsel Dayanaklı Uygulamanın Tanımı ve Önemi

OPEN ACCESS creative commons COPE

"Bilimsel Dayanaklı Uygulama" tanımı temasına ilişkin katılımcıların tanımlamaları frekanslarla birlikte Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: Bilimsel Dayanaklı Uygulama Terimlerinin Tanımı Teması

Alt Temalar	N
Bilmiyor/Yanlış biliyor	12
Deneyle kanıtlanmış olması	6
Lisans ders içeriklerindeki yöntemler	4

Bilimsel dayanaklı uygulama terimini bilmiyor/yanlış biliyor şeklinde tanımlayan katılımcı Ö7 *"Maalesef bunu bilmiyorum. Bilimsel tem… Kanıt temelli bilmiyorum."* görüşünü bildirmiştir. Bilimsel dayanaklı/kanıt temelli uygulama terimlerini deneyle kanıtlanmış olması şeklinde tanımlayan katılımcı Ö15 *"Bilimsel dayanaklı uygulamalar yani alanda daha önceden araştırılmış, geçerliği, güvenilirliği kanıtlanmış uygulamalar ilk geliyor benim aklıma."* şeklinde ifade etmiştir. Bir yöntemin bilimsel dayanaklı olmasının neden önemli olduğu temasına ilişkin katılımcıların tanımlamaları frekanslarla birlikte Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7 Yöntemin Bilimsel Dayanaklı Olmasının Önemi Teması:

Alt Temalar	N
Etkili ve verimli olması	10
Denenmiş/faydası görülmüş olması	9
Geçerli ve güvenilir olması	3
Önemli değildir	1

Bir yöntemin BDU olmasının öneminin, etkili ve verimli olması olarak tanımlayan katılımcı Ö6 *"Çünkü hani neyi ne kadar ilerleme katettiğimizi, hani çocuğu nerden nereye taşıdığımızı hani görmemiz gerekir. Çünkü atıyorum belki de işimize yaramıycak yani çocuğun vaktini boşa çalmamak için almamak için."* şeklinde görüşünü ifade etmiştir. Bir yöntemin bilimsel dayanaklı uygulama olmasının öneminin, önemli değildir olarak tanımlayan katılımcı Ö5 ise *"Yani bence önemli değildir. Sonuçta çocuğun davranışlarında öğrendiğini gösteren bi şey varsa benim için yeterdir..."* şeklinde ifade etmiştir.

4. Bir Yöntemin Bilimsel Dayanaklı Seçilmesi ve Güvenilir Olması

Bir yöntemin BDU olmasına nasıl karar verildiği temasına ilişkin katılımcıların tanımlamaları frekanslarla birlikte Tablo 9.'da sunulmuştur.

Tablo 8: Bir Yöntemin Bilimsel Dayanaklı Seçilmesi Teması

Alt Temalar	N
Araştırmalar yapılması	12
Bilmiyor	6

Bir yöntemin bilimsel dayanaklı seçilmesinde araştırmalar yapılması şeklinde tanımlayan katılımcı Ö3 *"…proje oluşturulmuşsa… bilimsel olduğu ifade eden çalışmalar yapılmıştır ya da hipotez gibi düşünecek olursak ya da bi düşünce bi uygulama. O uygulama*

işte belli bi süreçleri oluyo akademik bilimsel anlamda. O süreçlerden geçiliyo ve bi sonuç elde ediliyosa…" şeklinde ifade etmiştir.

Bir öğretim yönteminin güvenilir olup olmadığını neye göre belirlendiğine ilişkin tema da katılımcıların tanımlamaları frekanslarla birlikte Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9: Güvenilir Yöntemin Belirlenmesi Teması

Alt Temalar	N
Yapılan araştırmaların etkisi	10
Çocuk üzerindeki etkisi	8
Çok sayıda çocukta tutarlı uygulama yapılması	5
Meslektaşlarla görüş alışverişi	1

Bir öğretim yönteminin güvenilir olup olmadığını belirlerken yapılan araştırmaların etkisi diyen katılımcı Ö10 *"Herhalde ne kadar çok kitleler tarafından uygulanıp olumlu sonuçlar alınırsa o zaman daha güvenilir olacağını düşünüyorum…"* şeklinde ifade etmiştir.

5. BDU Eğitim Sürecine Katılım İsteği ve Sebepleri

"*BDU ilgili bir destek ya da eğitim sürecine katılmak ister misiniz*?" sorusuna katılımcıların hepsi "Evet" cevabını vermiştir. Tablo 10'da katılımcıların BDU ile ilgili eğitime katılım sebeplerine ilişkin tanımlamaları frekansları ile yer almaktadır.

Tablo 10: BDU ile İlgili Eğitim Sürecine Katılım Sebepleri Teması

Alt Temalar	N
Kendini mesleki anlamda geliştirmek için	10
Öğrencilere sunulan öğretimin kalitesini arttırmak için	8

Kendini geliştirmek olarak tanımlayan katılımcı Ö5, *"Tabi ki de isterim. Hani hem kendimi geliştirmek adına hem çocuklara faydalı olmak adına böyle bi şeye katılmak isterim."* derken, Ö6*"İsterim tabi çünkü ıı açık konuşmak gerekirse bu sorularda pek de yeterli olabildiğimi düşünmüyorum."* demiştir.

TARTIŞMA

Bu araştırmada OSB'li bireylerle çalışan özel eğitim öğretmenlerinin alan yeterlikleri bağlamında BDU hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. İzleyen bölümde elde edilen bulgular benzerliklerine göre bir araya getirilerek tartışılmıştır. Buna dayalı olarak önce etkili öğretmen olmak ardından öğretimde etkili ve güvenilirlik kavramları, ardından BDU ya ilişkin katılımcıların görüşleri sınıflandırılarak alanyazınla ilişkilendirilerek tartışılmıştır (Özdemir, 2019).

Etkili Özel Eğitim Öğretmeninin Özellikleri ve Öğretim Süreçleri

Genel eğitim öğretmenlerinin yeterlikleri ile ilgili yapılan araştırmalarda öğretmenlerin kişilik özelliklerinde; sabırlı ve anlayışlı olması, iletişim becerilerinin yüksek olması gerektiği (Işıktaş, 2015; Tanrıverdi ve Apak, 2013) vurgulanmaktadır. Özel

OPEN ACCESS creative commons COPE

eğitim öğretmenlerinin öğretim süreçlerinde küçük parçalar halinde öğretim yaptıkları için diğer öğretmenlere göre daha sabırlı ve özverili davranmaları gerektiği (Başaran, 2001; Girgin ve Baysal, 2005; Şahin ve Şahin, 2012) düşünülmektedir. Fakat MEB (2017) tarafından belirlenen özel eğitim öğretmenlerinin özel alan yeterliklerinde de belirtilen etkili özel eğitim öğretmenlerinin özelliklerinde (Tekin, 2005) bu özellikler (sabır, anlayış, vb.) bulunmamaktadır. Çünkü etkili bir özel eğitim öğretmeni mesleki yeterliklerine sahip olduğunda daha etkili öğretim yapabilmektedir (Güleç-Aslan, 2014). Bu nedenle bu bulguların frekansının yüksek olması düşündürücüdür. Bunun sebebinin özel eğitim öğretmenlerinin ikinci ve üçüncü düzey destek gerektiren OSB'li bireylerle çalışıyor olmalarından kaynaklı olabileceği düşünülmektedir (Özdemir, 2019).

Alanyazında etkili özel eğitim öğretmenleri öğrencilerin bireysel farklılıklarına uygun olarak öğretilmesi gereken becerileri planlaması gerektiği ifade edilmektedir. Özel eğitim öğretmenleri, davranışa ve beceriye uygun yöntemleri belirlemesi gerekmekte; davranış değiştirme konusunda bilgili olması, akademik becerilerin öğretiminde etkili yöntem ve teknikleri kullanması konusunda bilgi ve beceri sahibi olması gerekmektedir (Hallahan ve Kaufman 2003; Kargın, 2018; Özyürek, 2008; Tekin, 2005). Bu anlamda bu bulgu bu yönü ile alanyazındaki noktalarla ile örtüşmektedir. Yapılan araştırmalarda alan mezunu öğretmenlerin alan dışı mezun olan öğretmenlere göre daha nitelikli meslek bilgisine sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Koçak, 2018; Öğülmüş, 2014). Elde edilen bulgular ile araştırma bulguları birbiri ile örtüşmektedir (Özdemir, 2019).

Özel eğitim hizmetlerinden yararlanması uygun görülen bireylerin ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda BEP hazırlanmaktadır. BEP, öğretim sürecini planlarken öncelikle öğrencinin var olan performans düzeyinin dikkate alındığı, öğretimde öğrencilerin bireysel özelliklerine uygun olarak kullanılacak yöntem ve tekniği, değerlendirme süreçlerini, materyal planlamayı içeren bir programdır (Tekin-İftar ve Değirmenci, 2016; Kargın, 2018). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği' ne göre BEP düzenlemesi bir zorunluluktur (MEB, 2018). Bu nedenle öğretmenlerin BEP hazırlama konusunda mesleki yeterlikleri olmalıdır (Güleç-Aslan, 2014). Bu açıdan bakıldığında bu araştırmaya katılan öğretmenlerin bu gereksinimin farkında olduklarını söyleyebiliriz. BEP'in hazırlanma sürecinde öğretmenlerin sorumlulukları fazla olması nedeniyle öğretmenlerin bu konuda alan bilgisine sahip olmaları gerekmektedir (Avcıoğlu, 2011). Özel eğitim öğretmenlerinin öğrencinin bireysel farklılığına göre ve öğretilecek konuya göre uyarlama yapması gerekmektedir (Kargın, 2018; Sucuoğlu ve Kargın, 2012; Tekin-İftar ve Değirmenci, 2016; Özdemir, 2017). Sivrikaya ve Yıkmış (2016) yaptıkları çalışmada özel eğitim sınıflarında görev yapan özel eğitim öğretmenlerinin müfredatı öğrencilerin özelliklerine göre uyarladıkları bulgusuna ulaşmıştır. Öğretimin diğer önemli parçalarından birisi de materyallerdir. Materyaller öğretilecek konuya ve öğrencinin bireysel

özelliğine uygun şekilde uyarlanmalıdır (Sucuoğlu ve Kargın, 2012). Yapılan araştırmalarda bazı özel eğitim öğretmenlerinin materyallerle ilgili desteğe ihtiyacı olduğunu (Güleç-Aslan, 2014), bazı öğretmenlerin ise eğitimde kullanacağı materyalleri kendilerinin hazırladığını ifade etmişlerdir (Ergenekon, 2005). Yapılan araştırmalarda öğretmenlerin öğretim yöntem ve teknikleri konusunda desteğe ihtiyacı olduğu, bu nedenle destek almaları gerektiği (Ergül vd., 2013; Kodal, 2006; Sivrikaya ve Yıkmış, 2016; Vuran vd., 2003) vurgulanmıştır. Elde edilen bulgular alanyazındaki bulgular ile örtüşmektedir. Bu açıdan araştırma bulgularına bakıldığında farklı katılımcıların farklı öğretimsel düzenlemelere vurgu yaptığı görülmektedir. Katılımcılar tarafından öğretimsel uyarlamaların tamamının ifade edilmemesi görüşme sürecinde katılımcıların aklına gelmemesinden kaynaklı olabileceğini düşündürmektedir. Bununla birlikte katılımcıların bir kısmının farklı bölümlerden (görme engelliler öğretmenliği, işitme engelliler öğretmenliği) mezun olmaları ve lisans eğitimi düzeyinde ilgili dersleri farklı içeriklerde ve düzeylerde almaları bu bulgunun farklı çıkmasına sebep olmuş olabilir (Özdemir, 2019).

Etkili Yöntem Belirlerken Dikkat Edilmesi Gerekenler ve Karar Süreci

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu bir uygulamanın etkililiğini çocuk üzerindeki etkisine bakarak belirlediklerini ifade etmiştir. Etkililik, bireyin öğretilen beceriyi öğrenip öğrenememesidir (Tekin-İftar ve Kırcaali-İftar, 2016). Alanyazında OSB'li bireylerin eğitimlerinde kullanılan farklı yöntemlerin etkililikleri ile ilgili araştırmalar yapılmıştır (Betz vd., 2008; Cowan ve Allen, 2007; Çuhadar ve Diken, 2011; Ergenekon, 2012; Eliçin ve Avcıoğlu, 2014; Eliçin vd., 2015; Göç, 2016; Gülsöz ve Çıkılı, 2018; Güzel-Özmen, 2005; Mısır-Horasan, 2011, Murdock vd., 2013; Odluyurt vd., 2016; Talas, 2017). Katılımcıların çocuk üzerinde etkisi şeklinde ifade etmesi daha yüzeysel bir ifade kullandıkları düşünülmektedir (Araştırmacı günlüğü). Katılımcıların az bir bölümü yazılı değerlendirme sonuçlarını kullandıklarını ifade etmişlerdir. Yapılan araştırmalarda özel eğitim öğretmenlerin öğrencileri ölçüt bağımlı ölçü aracı, soru-cevap, gözlem, performans kayıt çizelgesi kullanarak değerlendirme yaptıkları (Ergenekon, 2005; Güleç-Aslan vd., 2014; Sivrikaya ve Yıkmış, 2016) bulgulanmıştır. Bu bulgu alanyazındaki araştırma bulguları ile örtüşmekle birlikte katılımcıların öğretim süreçlerini veriye dayalı yürütmedikleri, öğrenci davranışlarındaki değişimleri kayıt altına almadıkları ve öğrenci ilerlemesini kişisel gözleme dayalı belirledikleri görülmektedir. Bu açıdan katılımcıların veriye dayalı öğretim yapma, öğretim etkililiğini belirleme konularında desteğe gereksinim duyduklarını söyleyebiliriz (Özdemir, 2019).

Bilimsel Dayanaklı Uygulama Kavramı ve Karar Süreci

Yapılan araştırmalarda özel eğitim öğretmenlerinin (Gable vd., 2012; Hendricks, 2011; Jones, 2009), genel eğitim öğretmenlerinin (Rakap vd., 2018) ve özel eğitim öğretmen adaylarının (Çiftçi-Tekinarslan vd., 2018) BDU ile ilgili yeterli düzeyde bilgi

OPEN ACCESS creative commons COPE

sahibi olmadıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Çiftçi-Tekinarslan ve diğerleri (2018) özel eğitim öğretmen adayları ile yaptığı çalışmada BDU'nun tanımına geçerliği güvenirliği kanıtlanmış uygulamalar olarak ifade ettiklerini bulgulamışlardır. Ayrıca OSB'li bireylerin eğitimde kullanılan yöntem ve teknikler sorulduğunda sadece dört tane BDU söylemişlerdir. Bu nedenle araştırmaya katılan özel eğitim öğretmen adayları BDU ile ilgili yeterli bilgiye sahip değildir. Bu araştırmada özel eğitim öğretmenlerinin verdiği cevaplar Çiftçi-Tekinarslan ve diğerleri (2018) araştırma bulgularına benzer olarak BDU terimini; BDU'nun ölçütleri incelendiğinde (Cook vd., 2009; NPDC, 2014; Odom vd., 2005) yeterli düzeyde açıklama yapmadıkları düşünülmektedir. Katılımcıların bir bölümü de bilimsel dayanaklı uygulama terimini deneyle kanıtlanmış olması, okul kitaplarındaki yöntemler şeklinde belirtmişlerdir. Greenway ve diğerleri (2013) yaptıkları çalışmada özel eğitim öğretmen adaylarının BDU'yu kavramsallaştırırken en fazla kanıt kelimesini vurguladıkları bulgulanmıştır. Katılımcılar, okul kitaplarındaki yöntemleri bilimsel dayanaklı olarak tanımlamasında yine BDU ile ilgili bilgi eksikliklerinden kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Alanda özel eğitim öğretmenlerinin BDU ile ilgili bilgilerinin orta düzeyde olduğu iki araştırmaya (Alhossein, 2016; Güleç-Aslan, 2017b) rastlanmıştır. Güleç-Aslan (2017b) araştırmasında UDA'ya dayalı bilgilerinin alanyazınla örtüştüğünü bulgulamıştır. Bu bulgu alanyazındaki araştırma bulguları ile kısmen örtüşmektedir. Ancak tartışılması gerekli bazı noktalar bulunmaktadır. Yetersizliğe sahip bireylerin eğitimlerinde BDU kullanılması bireylerin gelişimleri açısından önemlidir (Burns ve Ysseldyke, 2009). MEB tarafından belirlenen Özel eğitim öğretmen yeterliklerine (MEB, 2017) bakıldığında, "*Mesleki gelişime yönelik uygulamalarda bilimsel araştırma yöntem ve tekniklerinden yararlanabilme*" alt başlığı altında yer alan "*Özel eğitim süreci ve uygulamalarında bilimsel araştırma yöntem ve tekniklerinin gerekliliğinin farkındadır.*" koşulu BDU kullanılmasının gerekliliği ile örtüşmektedir (Özdemir, 2019). Bu açıdan katılımcıların hem lisans eğitimleri sırasında hem de meslek içi süreçlerde bu kavramlar ve kapsamı hakkında detaylı olarak desteklenmeleri gerektiğini söyleyebiliriz. Ayrıca katılımcılar görüşme sürecinde BDU olduğu bilinen bazı yöntemlerden (uygulamalı davranış analizi (UDA), yanlışsız öğretim vb.) bahsetmişlerdir. Öğretim sürecinde uyguladıkları bu yöntemlerin BDU olarak tanımlandığını bilmedikleri görülmektedir (Özdemir, 2019).

OSB alanında BDU'nun ne olduğu ile ilgili kesin standartlar yoktur (Rakap, 2018; Kurt ve Subaşı-Yurtçu, 2017). OSB'li bireylerin eğitimlerinde kullanılan uygulamaların BDU olarak ifade edilmesi amacıyla bazı kuruluşlar (NAC, 2009; 2015; NPDC, 2014) ile araştırmacılar (Chambless ve Hollon, 1998; Gersten vd., 2005; Horner vd., 2005; Nathan ve Gorman 2007; Rogers ve Vismara 2008) belirli kriterler geliştirmişlerdir (NPDC, 2014; Odom vd, 2005). Kuruluşlar, farklı alanlardan uzmanların oluşturduğu ekipler tarafından, belirlemiş oldukları standartlara göre alanyazın taraması yaparak uygulamaların bilimsel dayanaklı olup olmamaları hakkında karar vermektedir-

ler (NAC, 2009; NPDC, 2014). Elde edilen bulgular alanyazın ile örtüşmektedir (Özdemir, 2019). Katılımcıların bir bölümü BDU karar veren kişiler olarak öğretmenler demiş ve bir bölümü de bilmediğini ifade etmiştir. Katılımcıların hangi uygulamanın BDU olduğunu, bunları kimlerin nasıl belirlediğini bilmiyor olmaları oldukça düşündürücüdür. BDU yöntemleri belirleyen araştırmacı ekiplerinin ve uluslararası resmi kuruluşların (örn. NAC, NPDC vb.) varlığından ve bu konu ile ilgili ulusal boyutta sınırlıda olsa kitap ve makalelerin ve uluslararası boyutta ise çok sayıda yayın ve raporların olduğundan habersiz oluşları oldukça çarpıcıdır. MEB (2017), özel eğitim öğretmenleri özel alan yeterliklerinde, "*Öğretmenlerin yöntem ve tekniklerle ilgili bilimsel araştırmaların kullanmasının mesleki yeterlik kapsamında bir zorunluluk olduğunu*" vurgulamıştır. OSB'li bireylerin eğitim süreçlerinde kullanılması için farklı yöntemler bulunmaktadır. Eğitim sürecinde yöntemlerin bilimsel araştırmalara dayandığı ve hangi yöntemlerin güvenilir olmadığı belirlenmelidir (NAC, 2009). Çünkü OSB'li bireylerin eğitimlerinde zarar görmemeleri, daha uygun yöntemlerle eğitim almaları için BDU'nun kullanımı önemlidir (Kurt, 2016; Özdemir, 2017; Simpson, 2004; Tekin- İftar ve Değirmenci, 2016; Ünlüol-Ünal, 2019), fakat birçok öğretmen yaptığı uygulamalarda başarılı olmalarını sağlayacak olan BDU' dan haberdar değildir (Ünlüol-Ünal, 2019). Jones (2009), araştırmasında öğretmenlerin BDU az kullandıklarını ifade etmiş, Greenway ve diğerleri (2013) ise, araştırmasında öğretmenlerin BDU ile ilgili bilgi bulmakta zorluk yaşadıkları bulgusuna ulaşmıştır. Elde edilen bulgular alanyazındaki bulgular ile benzerdir (Özdemir, 2019). Katılımcılar BDU terimini bilmediğini ifade ederken BDU önemi sorulduğunda doğru cevaplar vermişlerdir. Bu konu ile ilgili katılımcılara ek bilgi verilmemesine rağmen doğru cevap vermeleri çarpıcı bir bulgudur. Katılımcıların bilgi sorusuna doğru cevap vermemelerinde kaygı yaşadıkları, önem sorusunda daha az kaygı yaşadıkları için doğru cevaplar verdiği düşünülmekle birlikte katılımcıların BDU konusunda karmaşa yaşadıklarını düşündürmektedir. Bunu araştırma sorularının sınırlılığı olarak belirtebiliriz (Özdemir, 2019).

Bir öğretim yönteminin güvenilirliğini katılımcıların büyük çoğunluğu yapılan araştırmaların etkisini dikkate alarak belirlediklerini ifade etmişlerdir Katılımcıların büyük çoğunluğunun bu iki farklı soruya benzer cevaplar vermesi düşündürücüdür. Güvenirlik, bağımsız ölçümler sonucunda bir değerin kararlılık göstermesidir. Öğretilen beceriye (bağımlı değişken) ve öğretimde kullanılan yönteme (uygulama güvenirliği-bağımsız değişken) ilişkin iki tip güvenirlik bulunmaktadır. BDU'nun yanında uygulama güvenirliği öğrenci başarısını yükselten önemli bir faktördür (Kretlow ve Blatz, 2011). Çünkü eğitim süreçlerinde kullanılan uygulamalar doğru bir şekilde uygulandığında hedeflenen sonuca ulaşılmaktadır. Fakat bir uygulama etkili bir şekilde uygulansa bile bilimsel dayanağı yoksa hedeflenen sonuca ulaşılmayacaktır. Türkiye'de BDU ile ilgili yayınlar çok sınırlıdır. Genelde İngilizce yayınlar bulunmaktadır (Özdemir, 2019). Öğretmenlerin BDU'ya ulaşmak için OSB'li bireylerin eğitimlerinde

OPEN ACCESS creative commons COPE

kullanılan BDU ile ilgili bazı kuruluşlar NAC ve NPDC; güncel bilgileri yayımlayan Journal of Special Education, Exceptional Children dergileri, What Works Clearinghouse, Best Evidence Encyclopedia gibi güvenilir internet kaynaklarını takip etmeleri gerekmektedir (Kretlow ve Blatz, 2010; Rakap, 2018). Bu araştırmada katılımcıların genel ifadeler kullanması ve bu kaynaklardan hiçbirinden bahsetmemeleri BDU ile ilgili bilgilerin sınırlı olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca katılımcıların çoğunluğunun demografik bilgilerde OSB ile ilgili kitapları okuduklarını ve makaleleri takip ettiklerini ifade etmeleri bu konuda araştırma yaptıklarını desteklemektedir. Fakat BDU ile ilgili bilgilerinin sınırlı olması bu durumla çelişen bir bulgudur (Özdemir, 2019).

Bilimsel Dayanaklı Uygulamalarla İlgili Eğitim Sürecine Katılım

Bu araştırmada katılımcıların tamamı BDU ile ilgili bir destek ya da eğitim sürecine katılmak istediklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların çoğu kendini geliştirmek, öğrencilere sunulan öğretimin kalitesini arttırmak için katılmak istediklerini belirtmişlerdir. Çiftçi-Tekinarslan ve diğerleri (2018) araştırmasında özel eğitim öğretmenleri BDU ile ilgili daha ayrıntılı bilgi almak istediklerini ifade etmişlerdir. Yapılan araştırmalarda özel eğitim öğretmenlerinin OSB (Ergül vd., 2013; Güleç-Aslan vd., 2014; Hendricks, 2011; Karasu vd., 2014) konusunda bilgi eksiklerinin olduğu ve eğitime ihtiyaç duyduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcılardan bazıları üniversite eğitiminin yetersiz kalmasından dolayı hizmet içi eğitime katılmak istediğini ifade etmiştir. Türkiye'deki üniversitelere bakıldığında özel eğitim bölümlerinde birkaç üniversite hariç akademisyen eksiğinin çok fazla olduğu bilinmektedir (Güner-Yıldız vd., 2016). Bu nedenle özel eğitim öğretmenleri üniversitelerden yeterli bilgi almadan mezun olmaktadırlar. Öğretmenlerin kişisel olarak farklı eğitimlere katılıp kendilerini geliştirmesi gerekmektedir. Katılımcıların yaş ortalamasının 25 yaş ve meslek deneyimi iki ay-yedi yıl arası değiştiği düşünüldüğünde genç öğretmen grubu olduğunu ve kendini geliştirme motivasyonunun yüksek olmasının kabul edilebilir olduğunu söyleyebiliriz. Tüm katılımcıların kendilerini belli bir konuda geliştirmek için desteği kabul etmeleri oldukça umut vericidir (Özdemir, 2019).

Özetleyecek olursak, katılımcıların BDU hakkındaki görüşleri alınmıştır. Katılımcılar etkili özel eğitim öğretmenlerinin özelliklerinin genel olarak anlayışlı olmaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Katılımcıların çoğunluğunun kişisel özelliklere vurgu yapmaları "görece ağır özellikleri olan" ikinci ve üçüncü düzey destek gerektiren OSB'li bireylerle çalışıyor olmalarından kaynaklı olabileceğini düşündürmektedir. Katılımcılara öğretim süreçlerinde dikkat edilen noktalar sorulduğunda genel olarak tüm aşamaları ile öğretim sürecinin planlanması ve bireysel farklılıkları dikkate alınması gerektiğini ifade etmişlerdir. Katılımcıların geneli tüm aşamalardan bahsetmemiştir. Bunun nedeninin görüşme sürecinde aklında gelmemiş olmasının yanında yeterli bilgiye sahip olmadığını da düşündürmektedir. Yine katılımcıların BDU tanımı ve kap-

samı ile ilgili görüşleri alınmıştır. Genel olarak öğretmenlerin yeterli bilgiye sahip olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır (Özdemir, 2019)

Sınırlılıklar

Araştırma bulguları, uzman görüşü alınarak geliştirilen yarı-yapılandırılmış görüşme soruları ve araştırmacı günlüğü ile sınırlıdır. Araştırma, OSB'li bireylerin devam ettiği sadece bir okulda bulunan özel eğitim öğretmenlerinden alınan verilerle sınırlıdır.

Uygulamaya Yönelik Öneriler

Araştırma bulgularında özel eğitim öğretmenlerinin OSB'li bireylerin eğitimleri ile ilgili yeterli donanıma sahip olmadığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, öğretmenlere BDU ile ilgili bir öğretim planlandığında öncelikle OSB'li bireylerin ve ailelerinin özellikleri, etkili öğretim yöntemleri, BDU kavramı ve süreli yayın takip etme, bilimsel araştırma okuma ve yorumlama vb. pek çok bilginin yer aldığı kapsamlı bir içeriğin öğretmen yetiştirme programlarına eklenmesi gereklidir diyebiliriz. Öğretmenlerin OSB ile ilgili daha fazla bilgi ve beceri sahibi olabilmeleri için yazılı ve bilgilendirici materyaller hazırlanabilir. Eğitim kurumları, BDU ile ilgili bilgilendirmelerin yapıldığı hizmet içi eğitim kursları, seminerler ya da toplantılar düzenleyebilir ve alanda çalışan öğretmenlerin katılımı okul yönetimleri tarafından desteklenebilir. Yapılacak bilgilendirici seminer, konferans vb. çalışmaların öğretmenlere ulaşması için üniversiteler, MEB ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapabilir. Ülkemizde BDU'yı belirleyen ve öğretmenleri yönlendiren kuruluş ve ekiplerin olmadığı düşünülerek yasa koyucular, bu konuda çalışan akademisyenler ve alanda çalışan öğretmenlerden oluşan bir ekiple BDU konusunun önemi ve yaygınlaşması arama konferansları ve sonuç raporları hazırlanabilir. Üniversitelerin özel eğitim yetiştiren bölümlerinde BDU ile ilgili teorik ve uygulamalı eğitimler arttırılabilir.

İleri Araştırmalara Yönelik Öneriler

Bu çalışma fenomenolojik desende, yarı-yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla sadece bir okulda gerçeklemiştir. Alanyazında OSB'li bireylerin eğitimleri ile ilgili BDU'ların kullanılmasına ilişkin öğretmen görüşlerinin alındığı bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan bulgular ileri araştırmalara kılavuz olarak kullanılabilir. Bu araştırma meslek deneyimi iki ay-yedi yıl arasında değişen yaş ortalaması 25 olan genç bir katılımcı grubuyla yürütülmüştür. Meslek deneyimi ve yaş gurubu daha yüksek olan bir grupla görüşülüp sonuçlar karşılaştırılabilir. Ayrıca öğretmenlere BDU ile ilgili hizmet içi eğitimler verilerek gelişimlerinin izlendiği araştırmalar yapılabilir.

Etik Kurul Onay Bilgileri

Araştırma sürecinde etik ilkelere dikkat edilmiştir. Araştırmadan önce Anadolu

OPEN ACCESS creative commons COPE

Üniversitesi Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 19.02.2019 tarihinde araştırma izni alınmıştır ve etik kurul izin belgesi (Protokol No: 10124) temin edilmiştir. Ardından araştırmanın yapılacağı okulun bağlı bulunduğu Hatay ili valiliği 8093068 numaralı kararı ile araştırma izni alınmıştır.

KAYNAKÇA

Alhossein, A. (2016). Teachers' knowledge and use of evidence-based teaching practices for students with emotional and behavior disorders in Saudi Arabia. *Journal of Education and Practice, 7*(35), 90-97.

American Psychiatric Association, (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders-5th edition. https://www.psychiatry.org/psychiatrists/practice/APA.

Avcıoğlu, H. (2011). Zihin engelliler sınıf öğretmenlerinin bireyselleştirilmiş eğitim programı (BEP) hazırlamaya ilişkin görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 12*(1), 39-53. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000156

Başaran, I. (2001). Özel eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin çalışma koşulları. *Ege Eğitim Dergisi, 1*(1), 41-53. https://doi: 10.12984/eed.75260

Betz, A., Higbee, T.S., & Reagon, K.A. (2008). Using joint activity schedules to promote peer engagement in preschoolers with autism. *Journal of Applied Behavior Analysis, 41*(2), 237-241. doi: 10.1901/jaba.2008.41-237

Burns, M. K., & Ysseldyke, J. E. (2009). Reported prevalence of evidence-based instructional practices in special education. *The Journal of Special Education, 43*(1), 3-11.

Chambless, D. L., & Hollon, S. D. (1998). Defining empirically supported therapies. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 66*, 7-18. https://doi: 10.1037//0022-006x.66.1.7

Cook, B. G., & Cook, S. (2011). Unraveling evidence-based practices in special education. *The Journal of Special Education, 47*(2), 71-82. https://doi: 10.1177/0022466911420877

Cook, B. G., Tankersley, M., & Landrum, T. J. (2009). Determining evidence-based paractices in special education. *Council for Exceptional Children, 75*(3), 365-383. https://doi.org/10.1177/001440290907500306

Cowan, J. R., & Allen, D. K. (2007). Using naturalistic procedures to enahance learning in individuals with autism: A focus on generalized teaching within the school setting. *Psychology in the Schools, 44*(7), 701-715. https://doi.org/10.1002/pits.20259

Crimmins, D. B., Durand, V. M., Theurer-Kaufman, K., & Everett, J. (2004). *Autism*

program quality indicators: A self-review and quality improvement guide for schools and programs serving students with autism spectrum disorders. New Jersey Department of Education.

Çiftçi-Tekinarslan, İ., Arı, A., Bozak, B., Çay, E. ve Çiçek, M. (2018). Özel eğitim öğretmen adaylarının bilimsel dayanaklı uygulamalar hakkındaki görüşleri. *International Journal of Human Sciences, 15*(3), 2458-9489. https://doi: 10.14687/jhs.v15i3.5373

Çuhadar, S., & Diken, İ. H. (2011). Effectiveness of instruction performed though activity schedules on leisure skills of children with autism. *Education and Training in Developmental Disabilities, 46*(3), 386-398.

Eliçin, O. ve Avcıoğlu, H. (2014). Otizmi olan çocuklara duyguları ayırt etme becerisi kazandırmada replik silikleştirme ile yapılan öğretimin etkililiği. *Eğitim ve Bilim, 39*(171), 317-330.

Eliçin, O., Yıkmış, A. ve Cavkaytar, A. (2015) Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklara işlevsel okuma becerilerinin kazandırılmasında tablet bilgisayar aracılığı ile sunulan programın etkililiği. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 13*(25), 255-279.

Ergenekon, Y. (2005). *İşe yeni başlayan zihin özürlüler öğretmenlerinin mesleksel sorunlarının belirlenmesi ve bu sorunları gidermeye yönelik önerilerin geliştirilmesi.* Eskişehir: Anadolu Ünivesitesi Yayınları.

Ergenekon, Y. (2012). Teaching basic first-aid skills against home accidents to children with autism through video modeling. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 12*(4), 2739-2766.

Ergül, C., Baydık, B. ve Demir, Ş. (2013). Özel eğitim öğretmen adaylarının ve öğretmenlerinin zihin engelliler öğretmenliği lisans programı yeterliklerine ilişkin görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 13*(1), 499-522.

Gable, R. A., Tonelson, S. W., Sheth, M., Wilson, C., & Park, K. L. (2012). Importance, usage, and preparedness to implement evidence-based practices for students with emotional disabilities: Acomparison of knowledge and skills of special education and general education teachers. *Education and Treatment of Children, 35*(4), 499-520.

Gersten, R., Fuchs, L. S., Compton, D., Coyne, M., Greenwood, C. R., & Innocenti, M. S. (2005). Quality indicators for group experimental and quasi-experimental research in special education. *Exceptional Children, 71*, 149-164. https://doi.org/10.1177/001440290507100202

OPEN ACCESS creative commons COPE

Girgin, G. ve Baysal, B. (2005). Tükenmişlik sendromuna bir örnek: Zihinsel engelli öğrencilere eğitim veren öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyi. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni, 4*(4), 172-187.

Göç, S. (2016). *IPAD yoluyla sunulan etkinlik çizelgelerinin otizm spektrum bozukluğu olan çocuklarda bağımsız ödev yapma becerileri üzerindeki etkisi.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Greenway, R., McCollow, M., Hudson, R. F., Peck, C., & Davis, C. A. (2013). Autonomy and accountability: Teacher perspectives on evidence-based practice and decision-making for students with ıntellectual and developmental disabilities. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities, 8*(4), 456–468.

Güleç-Aslan, Y. (2014). Zihin engelliler öğretmenliği programındaki öğretmen adaylarının otizm spektrum bozukluğuna ilişkin deneyim ve algıları. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 22*(3), 869-896.

Güleç-Aslan, Y. (2017a). Otizm spektrum bozukluğu (OSB): Eğitim ve öğretim süreci. İçinde Diken İ. H. ve Bakkaloğlu H. (Eds.), *Zihin yetersizliği ve otizm spektrum bozukluğu* (ss. 264-275). Pegem Akademi.

Güleç-Aslan, Y. (2017b). Otizm spektrum bozukluğu olan bireylerle çalışan eğitimcilerin uygulamalı davranış analizine yönelik algıları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 32*(4), 1032-1044. https://doi: 10.16986/HUJE.2017027228

Güleç-Aslan, Y., Özbey, F., Sola-Özgüç, C. ve Cihan, H. (2014). Vaka araştırması: Özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin sorunları ve ihtiyaçları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7*(31), 639-654. https://doi: 10.17984/adyuebd.306775

Gülsöz, T. ve Çıkılı, Y. (2018). Otizm spektrum bozukluğu olan öğrencilere soğuk içecek hazırlama ve sunma becerisinin video model ile öğretimin etkililiği. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18*(1), 210-229. https://doi: 10.17240/aibuefd.2018..-379998

Güner Yıldız, N., Melekoğlu, M. A. ve Tunç Paftalı, A. (2016). Türkiye'de özel eğitim araştırmalarının incelenmesi. *İlköğretim Online, 15*(4), 1076–1089. http://dx.doi.org/10.17051/io.2016.06677

Güzel-Özmen, R. (2005). Otistik bir çocuğa dil öğretimi. *Eğitim ve Bilim, 30*(138), 18-27.

Hallahan, D. P., & Kauffman, J. M. (2003). *Exceptional learners: Introduction to special education*. Allyn and Bacon.

Hendricks, D. (2011). Special education teachers serving students with autism: A descriptive study of the characteristics and self-reported knowledge and practices employed. *Journal of Vocational Rehabilitation, 35*, 37-50. https://doi: 10.3233/JVR-

2011-0552

Horner, R., Carr, E., Halle, J., McGee, G., Odom, S., & Wolery, M. (2005). The use of single subject research to identify evidence-based practice in special education. *Exceptional Children, 71*, 165-180. https://doi.org/10.1177/001440290507100203

Işıktaş, S. (2015). Öğretmen adaylarının iyi öğretmen olma ile ilgili görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 30*(4), 119-131.

Jones, M. L. (2009). A study of novice special educators' views of evidence-based practices. *Teacher Education and Special Education, 32*, 101–120. https://doi.org/10.1177/0888406409333777

Karasu, N., Aykut, Ç. ve Yılmaz, B. (2014). Zihin engelliler öğretmenlerinin hizmet içi eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Özel Eğitim Dergisi, 15*(1), 41-53. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000191

Kargın, T. (2018). Bireyselleştirilmiş eğitim programı (BEP) hazırlama ve öğretimin bireyselleştirilmesi. İçinde Diken, İ. H. (Ed.), *Özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim* (ss. 72-99). Pegem Akademi.

Kırcaali-İftar, G. ve Tekin İftar, E. (2016). Otizm spektrum bozukluklarına yönelik program örnekleri. İçinde Tekin-İftar, E. (Ed.), *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ve eğitimleri* (ss. 237-263). Vize Yayıncılık.

Koçak, V. (2018). *Özel eğitim iş uygulama merkezi (okulu) kademe III'de görev yapan özel eğitim ve alan dışı mezunu öğretmenlerin mesleki yeterliklerinin incelenmesi.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Kodal, B. (2006*). Eskişehir ilinde otistik çocuklarla çalışan özel eğitim öğretmenlerinin yaşadıkları sorunlar ve sorunların çözümüne ilişkin görüşleri.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Kretlow, A. G., & Blatz, S.L. (2011). The ABC's of evidence-based practice for teachers. *Teaching Exceptional Children, 43*(5),8-19. https://doi: 10.1177/004005991104300501

Kurt, O. (2016). Otizm spektrum bozukluğu ve bilimsel dayanaklı uygulamalar. İçinde Tekin-İftar, E. (Ed.), *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ve eğitimleri* (ss. 81-116). Vize Yayıncılık.

Kurt, O. ve Subaşı-Yurtçu, A. B. (2017). Otizm spektrum bozukluğu olan bireylere yönelik kapsamlı uygulamalar. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 7*(1), 155-182. https://doi: 10.19126/suje.273808

Mısır-Horasan, M. (2011). *Otizmli çocuklara kaybolan nesnelerini sözel talep etme becerilerinin öğretiminde fırsat öğretiminin etkililiği.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi].

OPEN ACCESS creative commons COPE

Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Millî Eğitim Bakanlığı (2018). *Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği.* https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.html.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2017). *Özel eğitim öğretmeni özel alan yeterlikleri.* http://oygm.meb.gov.tr/www/ilkogretim-ozel-alan-yeterlikleri/icerik/257

Murdock, L.C., Ganz, J., & Crittendon, J. (2013). Use of an IPAD play story to ıncrease play dialogue of preschoolers with autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 43*(9), 2174-2189. https://doi: 10.1007/s10803-013-1770-6

Nathan, P. E., & Gorman, J. M. (2007). *A guide to treatments that work (3rd ed.).* Oxford University Press.

National Autism Center. (2009). *National standards report.* https://www.nationalautismcenter.org/

National Autism Center. (2015). *Findings and conclusions: National standards project, phase 2.* https://www.nationalautismcenter.org/

National Professional Development Center On Autism Spectrum Disorders. (2014). *Evidence-based practices for children, youth, and young adults with autism spectrum disorder.* https://autismpdc.fpg.unc.edu/

Odluyurt, S., Aldemir, O., & Kapan, A. (2016). An investigation on the effects of PECS and observational learning in initiating and maintenance of communication among children with autism. *International Journal of Early Childhood Special Education, 8*(2), 151-164. https://doi: 10.20489/intjecse.284658

Odom, S. L., Brantlinger, E., Gersten, R., Horner, R. H., Thompson, B., & Harris, K. R. (2005). Research in special education: Scientific methods and evidence-based practices. *Council for Exceptional Children, 71*(2), 137-148.

Öğülmüş, K. (2014). *Alan mezunu ve alan dışı lisans programlarından mezun özel eğitim öğretmenlerinin mesleki yeterliklerinin değerlendirilmesi.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Özdemir, D. (2019). *Otizm spektrum bozukluğu olan öğrencilerin özel eğitim öğretmenlerinin alan yeterlilikleri bağlamında bilimsel dayanaklı uygulamalar hakkındaki görüşleri.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Özdemir, O. (2017). Otizm spektrum bozukluğu (OSB): İyi uygulamalar. İçinde Diken, İ. H. ve Bakkaloğlu, H. (Eds.), *Zihin yetersizliği ve otizm spektrum bozukluğu* (ss. 282-307). Pegem Akademi.

Özyürek, (2008). Nitelikli öğretmen yetiştirmede sorunlar ve çözümler: Özel eğitim örneği. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 6*(2), 189-226.

Rakap, S. (2018). Özel eğitimde bilimsel dayanaklı uygulamalar. İçinde Aksoy, V. (Ed.), *Özel eğitim (*ss. 181-194). Pegem Akademi.

Rakap, S., Balıkçı, Ş., & Kalkan, S. (2018). Teachers' knowledge about autism spectrum disorder: The case of Turkey. *Turkish Journal of Education, 7*(4), 169-185. https://doi: 10.19128/turje.388398

Rakap, S., Birkan, B. ve Kalkan, S. (2017). *Türkiye'de otizm spektrum bozukluğu ve özel eğitim.* https://www.tohumotizm.org.tr/wp-content/uploads/2018/10/tosboe2017.pdf

Rogers, S. J., & Vismara, L. A. (2008). Evidence-based comprehensive treatments for early autism. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 37*(1), 8-38. Doi: 10.1080/15374410701817808

Simpson, R. L. (2004). Finding effective intervention and personnel preparation practices for students with autism spectrum disorders. *Council for Exceptional Children, 70*(2), 135-144. https://doi.org/10.1177/001440290407000201

Sivrikaya, T. ve Yıkmış, A. (2016). Özel eğitim sınıflarında görev yapan özel eğitim mezunu olan ve olmayan öğretmenlerin öğretim süreciyle ilgili gereksinimleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 16*(4), 1984-2001.

Sucuoğlu, B. ve Kargın, T. (2012). *İlköğretim'de kaynaştırma uygulamaları*. Kök Yayıncılık

Şahin, F. ve Şahin, D. (2012). Engelli bireylerle çalışan özel eğitim öğretmenlerinin tükenmişlik düzeyinin belirlenmesi. *Öğretmen Eğitimi ve Eğitimcileri Dergisi, 1*(2), 275-294.

Talas, S. (2017). *Otizmli bireylere sosyal öykülerin tekli sunumuyla çoklu sunumunun karşılaştırılması.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Tanrıverdi, B. ve Apak, Ö. (2013). Öğretmen yeterlikleri açısından eğitim fakültesi programlarının değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 46*(2), 297-318. https://doi: 10.1501/Egifak_0000001307

Tekin, E. (2005). Etkili öğretim. İçinde Ataman, A. (Ed.), *Özel eğitime giriş* (ss. 103-117). Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Tekin-İftar, E. ve Değirmenci, H. D. (2016). Otizm spektrum bozukluğu olan çocukların öğretimi. İçinde Tekin-İftar, E. (Ed.), *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ve eğitimleri* (ss. 265-319). Vize Yayıncılık.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Tekin-İftar, E. ve Kırcaali-İftar, G. (2016). *Özel eğitimde yanlışsız öğretim yöntemleri.* Vize Yayıncılık.

Ünlüol-Ünal, N. (2019). What do we know about evidence-based practices? *International Journal of Innovation Education and Research, 7*(5), 238-247. https://doi: 10.31686/ijier.vol7.iss5.1505

Vuran, S., Çolak, A. ve Gürgür, H. (2003). Davranış kontrolü ve beceri öğretimi konusunda hizmetiçi eğitime katılanların programa ilişkin görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 4*(1), 1-17.

Yıldırım, A. ve Şimsek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Seçkin Yayıncılık.

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Ana Dili Ediniminde ve İkinci Dil Öğrenmede Bitmeyen Tartışma: Kritik Yaş Eşiği Hipotezi

The Endless Debate in First Language Acquisition and Second Language Learning: The Critical Threshold Hypothesis

Ferhat KARABULUT*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: **Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья**

Atıf / Citation / Цитата

Karabulut, F. (2022). Ana dili ediniminde ve ikinci dil öğrenmede bitmeyen tartışma: Kritik yaş eşiği hipotezi. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (30), 74-91.

Karabulut, F. (2022). The endless debate in first language acquisition and second language learning: The critical threshold hypothesis. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (30), 74-91.

10.29228/kesit.57533

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 08.02.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать: 15.03.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.03.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

*Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Türkiye, ferhatkarabulut@yahoo.com

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Ana Dili Ediniminde ve İkinci Dil Öğrenmede Bitmeyen Tartışma: Kritik Yaş Eşiği Hipotezi [1]

The Endless Debate in First Language Acquisition and Second Language Learning: The Critical Threshold Hypothesis

Doç. Dr. Ferhat KARABULUT

Öz: Dilin gizemini koruyan, tartışmalara ve deneylere konu olan önemli bir yönü de "edinildiği" veya "öğrenildiği" dönemdir. Bazı bilim ve fikir adamlarına göre insanoğlu, dili öğrenmeye anne karnında başlar ve doğumdan sonra uzun süre öğrenme devam eder. Bir kısım araştırmacıya göre ise "kritik yaş eşiği" denen bir dönem vardır. Bu dönem beş veya altı yaşına kadar devam eder. Kritik yaş eşiği konusunda önemli çalışmaları olan Lenneberg, insanın dili iki yaşından itibaren edinmeye başladığını ve ergenlik civarında sürecin sona erdiğini ileri sürer. Bu konuda ortaya atılmış bir birini reddeden veya tamamlayan pek çok farklı hipotez vardır. Bu çalışmada, ileri sürülen bazı hipotezlerin ışığında şu soruların cevabı arandı. Dil ediniminde veya öğreniminde kritik bir dönem veya eşik var mıdır? Eğer varsa, kritik yaş eşiğinin ana dilini edinmede önemi nedir? Bazı bilim adamlarının iddia ettiği gibi kritik yaş eşiği beş yaşına kadar mı devam eder? Belli bir yaştan sonra çocuklar ve yetişkinler dil öğrenemez mi? Kritik yaş eşiği bazılarının iddia etiğinin aksine, daha uzun bir süreci kapsamaz mı? Dil de bir öğrenme eylemi olduğuna göre, insan her yaşta dil öğrenemez mi? Bu sorulara cevap vermek için dil bilimi, tıp ve zihin bilim çalışmalarında ileri sürülen görüşlerden kuramsal altyapı oluşturacak şekilde faydalanıldı.

Anahtar Kelimeler: Kritik yaş eşiği, ana dili edinimi, ikinci dil öğrenme, dil bilimi.

Abstract: Another important aspect of language, which remains mysterious and is subject to discussions and experiments, is the period in which it is

[1] "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article.

"acquired" or "learned". According to some researchers, human beings begin to learn language in the womb and learning continues for a long time after birth. According to some, there is a period called "critical age threshold". This period continues until the age of five or six. Lenneberg, who has important studies on the critical age threshold, argues that people begin to acquire language from the age of two and the process ends around adolescence. There are many different hypotheses that have been put forward in this regard, which either reject or complement each other. In this study, answers to the following questions were sought in the light of some hypotheses put forward. Is there a critical period or threshold in language acquisition or learning? If so, what is the significance of the critical age threshold in first language acquisition? Does the critical age threshold continue until the age of five, as some scientists claim? Can't children and adults learn languages after a certain age? Doesn't the critical age threshold encompass a longer period, as some claim? Since language is also an act of learning, can't a person learn a language at any age? In this study, critical age threshold hypotheses were discussed in the light of these questions. For this, the views put forward in the studies of medicine and mental science, especially linguistics, were used to create a theoretical infrastructure.

Keywords: Critical age threshold, mother tongue acquisition, second language learning, linguistics.

Giriş

Konu ve Amaç

Çocukların, dil edinme veya öğrenme konusunda yetişkinlerden daha yetenekli ve hızlı oldukları açıktır. Çocuklar, ana dillerine ilave olarak, ikinci ve/veya daha çok dili "tam" edinebilirler ve hepsinden öte, genellikle ana diline benzer bir aksana da sahip olabilirler. Çocukluk döneminden sonra dil öğrenen bir yetişkinde ise, öğrendiği dilde bir eksiklik ve aksan söz konusu olur/olabilir. Çocuklar ile yetişkinler arasında dil merkezli oluşan bu tür farklılıklar, pek çok hipoteze konu olmuştur. Bu hipotezlerden biri de "Kritik Yaş Eşiği Hipotezi (Dönemi) Hipotezi"dir. Kritik Yaş Eşiği Hipotezi, "İkinci Dil Öğrenme" üzerine çalışan araştırmacılar arasında hala güncel ve geniş çapta tartışılan bir konu olmaya devam etmektedir. Araştırmalar, son zamanlarda daha çok yetişkin öğrenicilerde biçim sözdizimi ve telaffuzu incelemeye odaklanmış durumdadır.

Kritik yaş eğişi hipotezi, hayatın ilk birkaç yılının, bir bireyin yeterli uyaranlarla sunulduğunda ilk dili edinebileceği çok önemli bir zaman olduğunu ve ilk dil ediniminin nöroplastisiteye (Lenneberg, 1967) dayandığını belirtir. Hipotez, biyoloji biliminden hareketle eğitim bilimlerine ve sinirbilime aktarılmış bir kavramdır. Biyolojide, kritik yaş eşiği, bir organizmanın bir beceri veya yeteneği edinmesi gereken yaş aralı-

OPEN ACCESS creative commons COPE

ğını ifade eder. Biyologlara göre, kritik yaş eşiğini aştıktan sonra, söz konusu organizma elde etmesi gereken yeteneği hayatı boyunca bir daha elde edemez. Biyolojideki bu kavram, insanın bilgi edinme ve kullanma kısıtlığını ifade etmek için dilbilimine ödünçlenmiş ve adına *kritik dönem (eşik) hipotezi* denmiştir.

Kritik yaş eşiği ((dönemi) hipotezi, dil edinme becerisinin biyolojik olarak yaşla ne ölçüde bağlantılı olduğu hususunda dil bilimi ve dil ediniminde de uzun süredir devam eden bir tartışmanın konusu olmuştur. Bu hipotez, dili elde etmek için ideal bir "zaman penceresi" olduğunu ve bu dönemden sonra ileri seviyede dil ediniminin çok daha zor ve zahmetli hale geldiğini iddia eder. Ana dilinin öğrenilmesinde ve ana dil bilincinin oluşmasında bu dönem çok önemli sayılmıştır. "Kritik dönem, bireylerin yaş değişkenine bağlı olarak belirli beceri alanlarında sergiledikleri performans ve davranışların edinilmesinde avantaj sahibi oldukları dönem olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda gelişim ve öğrenme çıktıları üzerinde önemli etkileri olduğu kabul edilen kritik dönem olgusu, birinci ve ikinci dil edinimiyle ilgili olarak yapılan çalışmalarda, bireylerin hedef dilde sahip oldukları becerilerin edinilmesinde ve yetkinlik düzlemleri bağlamında dilin kullanımına dönük sergiledikleri performansın değerlendirilmesi bakımından odak noktasında bulunmaktadır"(Kaygısız, 2018: 437). İkinci dil öğrenmede de biyolojik temelli kritik bir dönem olduğu ve ikinci dilde daha yaşlı öğrenicilerin anadili seviyesinde yeterlilik kazanmasını engelleyen bir sürecin bu dönemden sonra başladığı fikri, hem teorisyenlere hem de sosyal politika yapıcı ve uygulayıcılarına her zaman çekici gelmiştir (Bailey, Bruer, Symons & Lichtman, 2001).

Tarihse Boyut ve Tartışmalar

Kritik dönem hipotezi dil temelinde ilk olarak nörolog Wilder Penfield ve Lamar Roberts tarafından 1959 tarihli *Speech and Brain Mechanisms* (Penfield 1959) adlı çalışmada önerilmiştir. Çalışmada, yaş ilerledikçe sinir hücreleri arasındaki esnekliğin ortadan kalktığı, buna bağlı olarak da dil ediniminde sorun yaşandığı ifade edilmiştir. Hipotez, Eric Lenneberg'in *Biological Foundations of Language* (1967) adlı çalışması ile yaygın hale gelmiştir. Lenneberg (1967: 176) beynindeki yarı küreler (hemispheres) arasındaki bağlantının ve denetimin *(cerebral dominance)* kurulmasının 2 yaş civarında başladığını ve 12 ila 13 yaş civarında ise son bulduğunu ifade etmiştir. Bireyler bu süre zarfında esnek nöron yapısına dayalı olarak hem ana dillerini hem de ikinci bir dili kolaylıkla edinebilirler. Çünkü bilindiği gibi doğumdan sonraki ilk birkaç ayda bebeklerin sinirsel ağları arasındaki bağlantı son derece zayıf ve dağınık durumdadır. Her ne kadar Lenneberg'den günümüze uzun bir zaman geçse de pek çok araştırmacı onun bu tespitini ve iddiasını önemsemeye devam etmektedir. Bununla birlikte aradan geçen zamanda beyin üzerine yapılan çalışmaların çok ilerlediğini ve yeni ve önemli tespitlerin yapıldığını hatırlatmak gerekir. Bugün bazı araştırmacılar kritik yaş eşiğini 5-6 yaşına kadar götürürken bazı araştırmacılar ise 15-16 yaşına kadar götürmektedir. "Yap-

tığı çalışmalarda Stockard (1978) zamanlamanın, organizmanın biyolojik gelişimi üzerinde oldukça önemli bir etmen olduğunu ortaya koymuş ve o tarihten itibaren kritik dönem olgusu, başta nörolojik gelişim ve dil edinimi olmak üzere pek çok alanda yapılan çalışmada etkili olmuştur" (Kaygısız, 2018: 438). Kritik dönemle ilgili çalışmalar, özellikle dil edinimi alanında yapılan araştırmalarla birlikte önemli bir ilerleme kaydetmiştir (Bailey ve diğer 2001; Bruer & Greenough 2001: 209–232).

Davranışsal kanıtları kullanan sonraki araştırmaların da kritik eşik hipotezini doğruladığı görülür (Johnson, 1992; Johnson & Newport, 1989; Oyama, 1976; Patkowski, 1994). Bu çalışmalarda elde edilen verilere göre, dil yeterlilik ölçüsü değişkendir (sözlü konuşma derecelendirmeleri, dilbilgisel yargı görevleri) ve en dikkat çekici sonuç ise, ikinci dile ilk kez maruz kalma yaşı arttıkça yeterlilik puanlarının düşmesi olarak tespit edilmiştir.

Çoğu bilim adamı tarafından kritik eşik (dönem) kuşkusuz çok önemsenmiştir. Bunun sebebi; insan beyninin bu dönemde çok hızlı çalışması, çok hızlı gelişmesi ve çok çabuk ve kalıcı bilgi kaydetmesidir. Doğumdan sonraki ilk birkaç yılda (hatta ayda) duyusal bilgiye dayalı olarak nöronlar arasındaki bağlantı hızlı bir biçimde kurulmaya başlar ve sinirsel bağlantı erişebileceği en son noktaya ulaştığında ise sinir ağlarının silinmesi işlemi gerçekleşir (Eagleman, 2015). Bu süreçte aktif biçimde kullanılan sinir ağları korunurken, diğer bağlantılar silinir. Bununla birlikte bu dönem için bir sınır çizmek mümkün müdür? Yani gerçekten bir kritik dönem var mıdır ve bu dönem özellikle ana dilinin edinilmesinde çok önemli midir? Doğumdan itibaren insan beyninin çok hızlı ve efektif çalıştığı büyük oranda doğru olsa da dil edinme ve dil öğrenme sadece bu dönemde gerçekleşmez. Bize göre dil edinme ilk yaşlarda çok hızlı iken dil öğrenmenin ise yaşı yoktur. İnsan her dönemde dil öğrenebilir, ancak öğrenmenin hızı ve miktarı yaş ilerledikçe yavaşlar veya ikinci dilde özellikle aksan ve biçim söz dizimsel hatalar da artabilir.

Çocukların dili, yetişkinlere göre çok hızlı öğrendiği doğrudur. Ayrıca çocuklar daha hızlı kelime öğrenirler ve özellikle anadilin aksanına tam olarak hakim olurlar. Çocuklar, bu dönemde ikinci dil öğrenirken de hızlıdır. "Birinci dil edinimi, biyolojik çevre içerisinde 4 ila 6 yaş arasındaki dönemde tamamlanmaktadır" (Ortega, 2013: 12). Buna karşın ikinci dil öğrenme/edinme, öğrencilerin hedef dili öğrenmeye başladıkları yaşa göre farklılıklar göstermektedir. Bu bakımdan birinci ve ikinci dil edinimi arasında kişinin yaşı oldukça önemli bir etken olarak ortaya çıkmaktadır.

Gerçek olan şudur, her ne kadar dil, kritik eşik sonrasında da öğrenilse, bu dil hiçbir zaman erken yaşlarda öğrenilen dil kadar hatasız olmaz. Dil edinimi, nörolojik olarak programlandığı için (en azından öyle olmalı) sosyal etkileşim içinde hedef dile maruz kalan herkes, aynı kritik yaş dönemi içinde dil edinimin sürecini zahmetsizce tamamlar (Lightbown ve Spada, 2013). Bizim burada itiraz ettiğimiz husus şudur. Kri-

OPEN ACCESS creative commons COPE

tik dönem çok erken yaşlarda başlamakla birlikte hemen bitmez. Bize göre kritik dönem aşamalardan oluşur. Birinci aşama 3-6 (aslında 1-6 yaş olmalı) yaş arası iken, ikinci aşama 6-15 yaş arası olur. Bu iki dönemden sonra bir de üçüncü dönem olmalıdır. Bu da 15 yaş ve sonrası için geçerlidir, çünkü her yaş döneminin, dil edinim süreci açısından avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Yapılan araştırmalarda, yaşa bağlı olarak bireylerin öğrenim sürecinde farklı dilsel alanlara ağırlık verdikleri görülmektedir. Buna göre; 3-7 yaş arasındaki çocuklar fonolojik unsurlara ağrılık verirken, 8-9 yaş civarındaki çocuklar morfolojik unsurlara, 9 yaş ve üzerindeki çocuklar ise leksikal ve sözdizimsel unsurlarla ağırlık vermektedir (Herschensohn, 2007: 101). Bazı araştırmacılar ise kritik dönem hipotezini; fonetik, morfoloji ve sözdiziminin farklı dil alanlarını ayırt edebilme ve hatta söz varlığını tam olarak edinme dönemini kapsayacak şekilde tanımlamaya çalışmışlardır (Long, 2007).

Bir örnek olması bakımından Genie'den bahsedebiliriz. Genie, Amerika Birleşik Devletleri'nde babası tarafından çok küçük yaşta hapsedilmiş bir çocuktur. Babası ona hiçbir zaman dil öğretmez. Hatta Genie bazı sesler çıkardığı zaman babası onu susturur ve sadece köpek gibi hırlayarak onunla iletişim kurar. Uzun süre toplumsal etkileşimden uzakta yaşayan Genie, 14 yaşında bulunduktan sonra anadilini öğrenmeye başlar. Genie bu süreçte sırasıyla önce tek sözcük *(one word stage)* ve iki sözcük aşamasını *(two-word stage)* geçirir ve anadilinin dilbilgisine dair bazı özellikleri edinir, ancak bu edinim süreci kısa sürede sonlanır. Genie'nin temel dilsel becerilerde gösterdiği başarı sınırlı kalmıştır (Trask, 1999: 181). Trask'ın verdiği bilgi her ne kadar doğru olsa da eksiktir. Burada Genie ile ilgili eksik olan nokta, onun kritik dönemi nasıl ve hangi şartlarda geçirdiğinin dikkate alınmamasıdır. İkinci gözden kaçan nokta ise onun otistik bir çocuk olup olmadığıdır. Onun dil öğrenmede yavaş veya yetersiz olmasının birincil nedeni, zihinsel olarak yaşadığı travmadır/travma olabilir. Bir diğer neden de iyi bir eğitimden geçirilmemiş olmasıdır.

Piaget'ye göre, çocuğun zihinsel süreçlerinin gelişiminde dört aşama vardır: 1. Algısal-motor aşaması, 2. Ön operasyon aşaması, 3. Fiziksel operasyon aşaması, 4. Biçimsel operasyon aşaması. Bu aşamalar içinde dil edinimi için en önemli olan aşama, doğumdan yaklaşık iki yaşına kadar süren duyusal-motor aşamasıdır. Bu aşamada çocuk kendi ortamında somut nesnelerle deneyler yapar. Sonraki aşama, iki ila yedi yıl süren operasyon öncesi aşamasıdır. Bu aşamada çocuk, somut nesnelerin nasıl karşılaştırılabileceği, hareket ettirilebileceği ve dönüştürülebileceği konusundaki önceki anlayışına dayanarak kelimeleri ve cümleleri değiştirmeye başlar. Piaget'nin çalışmasında dikkat çeken husus, dil edinimini zihinsel gelişimin daha genel ilkeleri açısından açıklama girişimi olmasıdır (Heo ve diğer, 2011: 733-739). Burada beynin ve zihnin bilgiyi depolaması ile insanın fizik-motor yeteneğinin koşut olmadığını belirtelim. Bir insan fiziksel olarak yetmiş yaşında maraton koşamayabilir, ama matematik işlemlerini ya-

pabilir, roman okuyabilir ve şiir yazabilir. Hatta bu geç yaşta belli bir seviyeye kadar bir yabancı dil de öğrenebilir.

Bazı bilim adamlarına göre ise, 2 yaşındaki çocuk henüz kritik yaş aralığını geçmemiş bir çocuktur. Araştırmalar, beynin, dil öğrenme konusunda 2 ile 4 yaşlar arasında kritik bir kapı araladığına işaret eder. Bazı bebeklerde gecikme olsa da çoğu bebekler, 12 aylık olduklarında 50 kadar kelime öğrenmiş olabilir. Ama altı yaşına geldiklerinde kelime hazineleri 5 bin kelimeye çıkar. Londra'daki *King's College* ile ABD'de Rhode Island'daki *Brown Üniversitesi*'nden bilim insanları araştırmalarını, 1 ile 6 yaş arasında beyin gelişimi normal 108 çocuk üzerinde yaptılar. Çalışmaya King's College'dan Dr Jonathan O'Muircheartaigh başkanlık etti. Yaptıkları beyin taramalarında, doğumdan itibaren beyin devreleri içinde gelişen *miyelini* (sinir iplikçiğini yalıtan yağdan kılıf) izlediler. Özellikle de dil öğrenmeyle ilgili devrelerin bulunduğu beynin sol ön kısmını gözlediler. *Miyelinin* dağılımının bu bölgede dört yaşından sonra sabit kaldığını keşfetmek araştırmacıları şaşırttı. Bu sonuç, beynin dört yaşından önce daha esnek olduğunu göstermiş oldu. Araştırmacılar, dış etkenlerin beyin üzerindeki etkisinin erken yaşta çok daha güçlü olduğunu tahmin ettiler (Deoni ve diğer, 2012: 1038-1053). Bununla birlikte yapılan başka pek çok çalışma farklı sonuçlara ve farklı inançlara yol açmıştır. Bize göre yapılan bu tespit bir noktaya kadar doğru olabilir. Çocukların altı yaşına kadar 5 bin kelime öğrenmeleri, bundan sonra çok daha fazla kelime öğrenmedikleri anlamına gelmez. Ayrıca kelime sayısı hiçbir zaman ölçülemez, ölçülebilse de bu bir kıstas olamaz. Bugünkü teknoloji ile bir insanın ne kadar kelime veya cümle bildiğini ölçmek imkânsızıdır. Yapılan bu türü çalışmalar sadece bazı ipuçları verebilir, mutlak kanıt sunmazlar. Çocuğun erken yaşta dış tesirlere daha çok açık olduğu doğru olmakla birlikte, bu dış tesirin hayat boyu devam etmediği anlamına da gelemez. Ayrıca her insanın dış tesirlerden aynı derece etkilendiğini iddia etmek de doğru değildir. Çocuğun gelişiminde anne karnından itibaren pek çok iç ve dış etkenin rol oynadığını, bunu sınırlamanın ise zor olduğunu belirtmek gerekir

Eğer davranışçıların (Skinner ve takipçileri) görüş açısından bakarsak yirmili yaşlardaki bir gencin ana dilini akıcı bir şekilde öğrenmesi olası bir durumdur. Eğer doğuştancılar (Chomsky, Pinker ve takipçileri) bakış açından bakarsak, yaş ne olursa olsun bir şekilde dil öğrenilebilir. Davranışçı kurama dayalı olarak yapılan çalışmalarda, kritik dönem olarak kabul edilen 12-13 yaşa kadar olan süreçte dil ediniminin başlaması özellikle ikinci dil öğrenme açısından son derece önemlidir. Bu süreçten sonraki dönemde beynin esnekliği ortadan kalkar. Bu nedenle dil edinim sürecinde zorluklar yaşanır. Bu süreçte, öğrenilen hedef dilin seviyesi hiçbir zaman ana dili seviyesine ulaşamaz. Dil edinim süreci kritik dönemden sonra başlayan bireyleri en zayıf oldukları alan ise fonoloji (ses, tonlama, vurgu) olur. Buna göre; fonoloji, söz dizimi ve sözlükçe gibi farklı dilbilgisel alanlarla, bu alanlara ait çekim gibi alt sistemleri, kritik döneme

OPEN ACCESS creative commons COPE

bağlı olarak etkilenmektedir (Eubank ve Gregg, 1999).

Bu durum Flege'in de (1999: 125) belirttiği gibi anadildeki konuşma sesleri, bu seslere ait fonolojik kategoriler ve bu kategorilere ait zihinsel sunumların 5-7 yaş arası dönemde edinilmesi ve stabilize olmasıyla ilgilidir. Çünkü birinci dil edinim sürecindeki fonolojik bilgi, fonotaktik sınırlılıklar *(phonotactic constraint)*, fonemik envanter *(phonemic inventory)*, parçalarüstü yapı (suprasegmental) gibi bir dizi bilgiden oluşur (Durand ve Laks, 2002) ve bu fonolojik bilgi, ilk olarak edinilen bilgi konumundadır (Herschensohn, 2007, 234). Dil girdisi bu sürenin sonuna kadar gerçekleşmezse, birey bir daha asla tam bir dil hakimiyetine ulaşamaz"(Lenneberg 1967: 176). Biyolojik gelişim süreci içinde doğumdan sonraki ilk birkaç yıl, beyin gelişimi açısından son derece önemlidir. Bu süreçte dış etmenlerin de etkisiyle sinirsel bir ağ oluşturulduğu ve Aydın'ın da (2014: 33) ifade ettiği gibi ömür boyu öğrenilen tüm bilgilerin bu sinirsel ağda kaydedildiği kabul edilmektedir.

Bazı araştırmacılar tarafından kritik bir dönem varsa, bunun çocuklarda prefrontal korteksin gecikmiş gelişiminden en azından kısmen kaynaklanabileceği öne sürülmüştür(Lenneberg 1967: 176).[2] Araştırmacılar, prefrontal korteksin gecikmiş gelişiminin ve buna bağlı olarak bilişsel kontrolün gelişiminde bir gecikmenin, küçük çocukların dili bilişsel olarak olgun yetişkinlere ve daha büyük çocuklara göre çok daha kolay öğrenmesine izin vererek geleneksel öğrenmeyi kolaylaştırabileceğini öne sürdüler. Bu prefrontal gelişim modeli, benzer memeli (ve primat) türleri arasında insanlara özgüdür ve insanların dili öğrenmede neden bu kadar becerikli olduğunu açıklayabilir(Dye 2010). "Toplumlar, bu tür kültürel ve dil bilimsel gelenekler ve bunların geniş bir yelpazesi üzerine inşa edilmiştir. Sosyal hayvanlar olarak insan yavruları, bir şekilde sadece "kültür ve dil"e değil, kültürlerinin ve dillerinin özelliklerine de hakim olmalıdır. Çocukların tüm bu bilgileri nasıl öğrendiklerini açıklamak çetrefilli bir iştir. Burada gözden geçirilen araştırma, doğanın çocuklara vermiş olabileceği bir avantajı ortaya koymaktadır: Geleneksel öğrenme söz konusu olduğunda, çocukların alışılmadık veya esnek düşünememesi büyük fayda sağlayabilir. Gerçekten de bir dizi nörolojik çalışma, sıklıkla belirgin dil gecikmeleri ve kendine özgü dil gelişimi sergileyen otistik çocukların, yaşamlarının ilk iki yılında prefrontal kortekste muazzam bir aşırı büyüme yaşadıklarını göstermektedir. Bu çocuklar, yetişkinler gibi düşünebilselerdi, medeni hayata uyumda şu an tanık olduğumuzdan farklı bir boyutta olurlardı. Eğer çocuklar yetişkinler gibi yavaş öğrenselerdi, sonuçta biz yetişkinler onlarla girdiğimiz

[2] Bu arada Lenneberg (1967)'den bu bugüne aradan çok zaman geçtiğini belirtelim. O zamanın bilgi birikimi ve teknolojik gelişme ile bugünün bilgi birikim ve teknolojik gelişme arasında oldukça büyük farklar vardır. Yaklaşık elli yılda bilim bu konuda epey yol almıştır. Bizim burada Lenneberg'in fikirlerine itibar etmemizin nedeni, onun bu konuda önemli hipotezlerinin olması ve bazı iddialarının bugün bile kabul ediliyor olmasıdır.

herhangi bir yarışı kazanamayabilirdik"(Dye, 2010). Görüldüğü gibi Dye'a göre, prefrontal korteksteki aşırı gelişme otizme yol açarken, aynı zamanda çocukların dengeli düşünmesine de engel olmaktadır. Prefrontal korteks ne kadar yavaş büyürse çocukların dile dikkatleri daha fazla olmakta ve bu yüzden dili yetişkinlere göre daha kolay ve doğru öğrenmektedirler. Bu da aynı zamanda insanı hayvandan ayıran bir özelliktir. Yani prefrontal korteks, hayvanlarda beynin diğer bölgeleri ile eş zamanlı gelişirken, insanda gelişmenin yavaş olması sağlıklı olmanın bir gereğidir. Aksi halde ortaya zihinsel olarak normal olmayan bir insan çıkar. "Bilişsel mimarimizin kendine özgü ve benzersiz bir özelliği de prefrontal korteksin şaşırtıcı derecede yavaş gelişimidir. Diğer hayvanların beyin bölgeleri eşzamanlı olarak gelişirken, insanlarda prefrontal korteksin gelişimi diğer alanların çok gerisinde kalmaktadır. Prefrontal korteks, ön frontal lobları oluşturan gri madde grubudur ve işlevsel olarak, çok çeşitli karmaşık planlama ve dikkat odaklı davranışlarda yoğun bir şekilde yer almaktadır. Bu korteks, gerçekten de genellikle beynin "kontrol" merkezi olarak adlandırılır. Ana işlevlerinden biri, duyulardan gelen bilgileri seçici olarak filtrelemek, belirli eylemlere, hedeflere veya görevlere katılmamıza izin vermek gibi görünmektedir"(Dye, 2010).

Aslında konu çok genel bir ifade ile sadece dilin kendisi ile sınırlı değildir. Dil, pek çok alt katmana sahip karmaşık bir yapıdır. Dilin tüm kelimelerine sahip olan bir kişi, dilin gramerine hakim değilse doğru konuşamaz. Kişi, dilin gramerine hakim olsa da vurgu ve tonlamayı yerinde yapamazsa dili etkili ve doğru kullanamaz. Bu nedenle, kritik dönem hipotezini ve dil edinme ve dil öğrenme kavramlarını bu bağlamda da düşünmek gerekir. Dilin kritik döneminin tartışılması, telaffuz, tonlama, hece vurgusu, zamanlama ve ifade düzeni gibi şeyleri içeren dilde anadili benzeri yeterliliği belirleme öznelliği nedeniyle karmaşıktır (Hill, 1972: 308-317). Dilin vurgu ve tonlama ayarı, dilbilgisel kural öğrenme, sesletim (artikülasyon) kontrolü ve dağarcığa kelime kazandırma gibi dilbilgisel yönler, kritik dönemlere dayanırken dilsel bazı zayıf yönler ise her yaşta eğitimle önemli ölçüde giderilebilir" (Tallal ve diğer, 1996: 81-84). Kritik yaş eşiğini çok küçük yaşlarla sınırlayan araştırmacılar, dilin eksiksiz tüm yönleriyle edinilmesi veya öğrenilmesinin ancak bu yaş aralığında gerçekleştiğini ve konuşurun daha sonra bir daha bu şansa sahip olmadığını ileri sürmüşlerdir. Bunlara göre; "prefrontal sentez gibi dilin diğer yönleri, güçlü kritik dönemlere sahiptir ve kritik dönemin bitiminden sonra eksik yönler giderilemez" (Vyshedskiy, 2017). Bu dönem Scott'un (1978: 11) da ifade ettiği gibi hızlı hücre üretiminin ve gelişimsel dönüşümlerin yaşandığı dönemdir. Sinir hücrelerinin esnekliğini yitirmesi ve sertleşmeye başlamasıyla da öğrenme gerçekleşmekte fakat bu süreçte bazı güçlükler ortaya çıkmaktadır.

Kritik dönem/yaş eşiği, kuşkusuz her bireyde vardır ya da olması gerekir. Bu dönem hem dil öğrenmede hem de diğer bilgileri elde etmede önemlidir. Bununla birlikte bu yaş aralığının ne olduğu (genelde 4-5 yaş dense de) araştırmacılar arasında hep

OPEN ACCESS creative commons COPE

tartışma konusu olmuştur. Ayrıca bir genelleme yapmak da doğru değildir. Her ne kadar beyin, tüm insanlarda aynı çalışma sistemine sahip olsa da her insan, beynini aynı şekilde kullanmaz/kullanamaz. Benzer şekilde mantık sistemi tüm insanlarda aynı olsa da her insanın mantığı farklı işlemektedir. Öyle olmasaydı tüm insanların tek bir düşünce yapısına, hayat anlayışına, inanç sistemine, v.b. sahip olması gerekirdi. Bu da robotlaşma demek olurdu. Başka bir şekilde söylersek, herkesin mantığı aynı işleseydi dünyada tek bir ırk, tek bir dil, tek bir millet olurdu. Oysa sistem aynı olsa da beyin (mantık) her bireyde farklı işlemektedir. Durum böyle olunca bir genelleme yapmak bazen yanıltıcı sonuçlara neden olabilir. Kritik yaş eşiğinin gerçekliğini kabul etmek önemlidir, bununla birlikte bu dönemi olabildiğince daraltmak yanlış bir hipotez olabilir. Bizce kritik yaş hipotezi pek çok yönden doğru olmakla birlikte, her bireyde ve hatta her toplumda farklıdır/farklı olmak durumundadır. Nitekim dil edinimi için varsayılan kritik dönem (yaş aralığı) literatürde farklı şekillerde tanımlanmıştır(Singleton, 2005: 269-285). Lenneberg'in kritik dönemi iki yaşından ergenliğe kadar uzanırken (yaklaşık 13 yaşına kadar) (Lenneberg, 1967:176), başka bilim adamları sınırı 15, 16 hatta 18 yaşına kadar uzatırlar(Muñoz, 2011: 1-35). Lenneberg'den farklı olarak, bugün çoğu araştırmacı, dil öğreniminde kritik dönem için bir başlangıç ve bitiş yaşı tanımlamıyor, ancak bazıları, ergenlik çağından çok daha erken (örneğin 9 yaş veya fonolojik yetkinlik için 12 ay gibi erken bir zaman) bir yaşın, kritik dönem olasılığından bahsetmektedir(Ruben, 1997: 202-205).

Bir diğer husus ise şudur. Kritik dönem yalnızca örtük öğrenme (bilinç dışı) süreçlerini mi, yani yalnızca kendiliğinden/öğretilmeden dil edinimini mi kısıtlıyor, yoksa aynı zamanda (en azından kısmen) eğitimli öğrenme (bilinçli) için de geçerli midir? Çoğu araştırmacı, kendiliğinden olma(DeKeyser, Shabtay & Ravid, 2010: 413-438) konusunda hemfikirdir, ancak çoğu araştırmacı da özellikle ikinci dil öğrenmede en azından biraz eğitim (öğrenim görme) almış olmak gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, söz konusu dil alanlarında kritik yaş hipotezinin kapsamının ne olduğu konusunda da bir fikir birliği yoktur. Çoğu araştırmacı, kritik yaş eşiğinin büyük olasılıkla telaffuz ve dilbilgisi edinimini kısıtladığı konusunda hemfikirdir (Birdsong, 2006: 9-49).

İkinci Dil Öğrenmede Kritik Eşik Tartışmaları

Aslında, son zamanlarda, kritik dönem hipotezi; öğrenme oranından ziyade ikinci dil yeterliliğinin 'nihai kazanımına' veya 'son durumuna' odaklanmıştır denebilir(Krashen, 1975: 211-224). İkinci dil öğrenmenin başlangıç aşamalarında, yetişkin kişilerin çocuklardan daha hızlı ilerlediği gözlemlenmiştir. Bunlar ve ilgili diğer kapsam tanımlama sorunları, kritik süreç hipotezi araştırması; Birdsong (2006: 9-49), DeKeyser, Shabtay & Ravid (2010: 413-38), Long (2007) ve Muñoz ve Singleton (2011: 1-35) tarafından daha ayrıntılı olarak tartışılmıştır.

Kritik yaş eşiği, bazı araştırmacılar tarafından, ikinci dil öğrenimi için ileri yaş-

lara kadar genişletilmiştir, ancak bu çok da fazla kabul görmemektedir. Elbette, ikinci bir dili daha geç yaşta öğrenenler, ilk aşamalarda çocuklardan daha hızlı ilerlerseler de daha genç öğrencilerin sergilediği anadil akıcılığına nadiren ulaşırlar. David Singleton, ikinci bir dil öğrenmeyi "daha genç = uzun vadede daha iyi" olarak ifade eder, ancak birçok istisna olduğuna da dikkat çeker. O, ayrıca, yetişkin iki dillilerin yüzde beşinin kritik dönem sona erdikten çok sonra öğrenmeye başlasalar bile, ikinci bir dili iyi bir şekilde öğrendiklerini de iddia eder (Singleton, 1995).

İkinci bir dil öğrenme penceresi asla tamamen kapanmazken, bazı dilsel durumlar, öğrencinin yaşından ziyade diğer dış etkenlerden daha fazla etkileniyor gibi görünmektedir. Örneğin, yetişkin iken ikinci dil öğrenenler, mükemmel dilbilgisi sergileyenler de dahil olmak üzere, anında fark edilebilir bir yabancı aksana sahip olurlar(Oyama, 1976: 261-285). Bu yabancı aksanın ortaya çıkması ve kalıcı olması, düzgün telaffuzun veya sesletimin kritik yaş eşiğine duyarlı olması ile açıklanabilir (Singleton & Lengyel, 1995). Konuşma seslerinin telaffuzu, nöromusküler (neuromuscular) fonksiyona bağlıdır. Yeni bir dil öğrenen yetişkinlerin, yeni nöromusküler (sinir-kas) işlevleri ve dolayısıyla telaffuzları, öğrenmenin ilk çağını geçmiş olduklarından ikna edici bir anadili aksanı edinmeleri pek olası değildir. Araştırmacılar, anadilinin morfem ve söz diziminden önce, ses sisteminin tam olarak öğrenilmesi için kritik yaş aralığının önemine dikkat çekmişlerdir. Singleton ve Lengyel (1995), ikinci bir dilde kelime öğrenmek için kritik bir dönem olmadığını, çünkü kelime dağarcığının *bildirimsel bellek* kullanılarak bilinçli olarak geliştirildiğini ifade etmişlerdir(Paradis, 1999: 77-85). *İşlemsel (procedural) belleğin* yaşla birlikte yıpranması, birinci dil öğreniminden tamamen farklı bir süreç olan yeni dilleri öğrenmek için *bildirimsel (declarative) belleğin* kullanımının artmasına neden olur. İşlemsel belleğin esnekliğinin 5 yaşından sonra azaldığının iddia edildiğini yukarıda söylemiştik. İşlemsel belleğin esnekliğinin yıpranması, bir ikinci dil kullanıcısının ikinci dili konuşma yeteneğini otomatik olarak engeller. Çocuklar, 3 yaş gibi erken yaşlarda ikinci dile maruz kalsalar bile bilinçli çaba sarf edebilirler. Bu çaba beyin aktivitesi ölçülerek gözlemlenir. Erken yaşta ikinci dile maruz kalan çocuklar, ana dillerini (birinci dil = D1) kullanırken ikinci dili (= D2) kullanmaya göre daha düşük beyin aktivitesi seviyeleri gösterirler. Bu, D2'lerini konuşurken ek kaynakların harekete geçirildiğini ve dolayısıyla daha yorucu bir süreç olduğunu gösterir.

Bazı araştırmacılar, kritik dönem hipotezinin ikinci dil edinimi için geçerli olmadığını ve ikinci dil yeterliliğinin öğrenenin yaşına göre değil, öğrenme süresince harcanan zaman ve çaba ile belirlendiğini iddia etmişlerdir(Loewen & Reinders 2011). Robertson (2002), kişisel motivasyon, kaygı, girdi ve çıktı becerileri ve öğrenme ortamı gibi başarılı ikinci dil öğreniminde yaş dışındaki faktörlerin daha da önemli olabileceğini gözlemlemiştir. Bu nedenle kritik yaş eşiği kavramı yerine o, "fırsat pencereleri" (Windows of opportunity) kavramını kullanır. Ona göre, kritik yaş eşiği gibi bir sınır-

OPEN ACCESS creative commons COPE

lama hem öğrenciyi hem de öğretmeni psikolojik olarak olumsuz etkileyebilir. Bu faktörlerin bir kombinasyonu genellikle ikinci dil öğrenme deneyimlerinde bireysel farklılaşmaya yol açar (Robertson, 2002). Bialystok ve Hakuta (1994) ve Hakuta, Bialystok & Wiley (2003: 30-31), yayınlanan materyali gözden geçirirken, ikinci dil öğreniminin mutlaka biyolojik kritik dönemlere tabi olmadığı, ancak "ortalama olarak, yaşla birlikte öğrenme becerisinde sürekli bir düşüş olduğu" sonucuna varmışlardır.

Davranışçı-doğuştancı karşıtlığında dil edinimi ve kritik dönem

Yukarıda davranışçı ekolün en önemli temsilcisi olan Skinner'dan kısaca bahsetmiştik. Skinner (1957), edimsel koşullamanın etkileşim yoluyla çevre ile nasıl bağlantı kurduğunu detaylandırır. Skinner davranış ve sonuç ilişkisi üzerinde önemle durmuştur. Ona göre, bireyin davranışı bir ödülle sonuçlanırsa, aynı davranışı birey, sürekli yapmaya çaba sarf eder. Hoş veya hoş olmayan sonuçların bireyde yarattığı değişikliklere edimsel koşullanma denir. Skinner gibi düşünen Hobart Mowrer (1960) da fikirlerini dil edinimine uygular. Mowrer, Skinner ile birlikte dillerin, 'dil modellerinin' ödüllü taklidi yoluyla elde edildiğini varsayar. Ona göre, modelin öğretenle (örneğin ebeveyn, kardeş) duygusal bir bağı olmalıdır, çünkü taklit, olumlu pekiştirme işlevi gören hoş duygular getirir. Mowrer'a göre, hayat boyunca davranış ve çevre arasında yeni bağlantılar oluştuğu ve yeniden biçimlendirildiği için, her yaşta dil (diller) de dahil olmak üzere yeni beceriler kazanmak mümkündür(Mowrer, 1960). Doğuştancılara göre ise, dil edinim cihazı ile dünyaya gelen çocuklar bir süre sonra kendiliğinden dili edinip kullanmaya başlarlar. Chomsky'nin başını çektiği bu anlayışa göre davranıştan çok zihin ya da düşünce, dil kullanımında öncü rol üstlenir. Chomsky'ye göre çevresel koşullar da dil edinmede etkilidir, ama bu çok da kayda değer bir etki değildir.

Chomsky 1969'dan başlamak üzere, D1'i edinen çocukları çevreleyen pek çok farklı faktör nedeniyle, çevresel faktörlerin dilin ortaya çıkışı için nispeten önemsiz olması gerektiğini ileri sürmüştür. "Bilgimizin ve kavrayışımızın bir bölümü doğuştan vardır, bu biyolojik özelliğimizin bir bölümüdür, genetik olarak belirlenmiştir, tıpkı kanatlı olmak yerine, kol ve bacaklı olmamıza neden olan ortak özelliklerimizin unsurları gibi"(Chomsky, 2009: 15; alındı: Altınörs, 2012: 70). Dolayısıyla Chomsky, deneyciliğin doğuştan "boş levha" iddiasına karşılık, zihinci öğretilerin "doğuştancı" tarafında durur. Chomsky'de töz anlayışı yoktur. Ona göre insanda, kendine özgü biyolojik yasaları olan ve bu yasalara göre olgunlaşarak gelişen zihinsel ve dilsel yetiler vardır. Bu yetilerin nasıl gelişeceği doğuştan gelen biyolojik faktörlere bağlıdır. Bu anlamda Chomsky'de dil yetisi, kendi ifadesiyle, "genetik olarak belirlenmiş" ilkelere bağlıdır(Chomsky, 2009: 27; alındı: Altınörs, 2012: 70; Müldür, 2016: 60). Bu ilkeler, dil içinde varyasyon için sınırlı olasılıkları belirtir ve çocukların (öğrencilerin) çevreden toplanan *ham girdiden* bir dilbilgisi oluşturmalarını sağlar (Chomsky, 2009). İkinci dil edini-

mi için en uygun yaşı tanımlamasa da teori, yetişkinlerin ilk dili öğrenimi sırasında geliştirilen ilkeleri yeniden etkinleştirmesi ve bir ikinci dil yolunu oluşturması gerektiğinden, küçük çocukların dilleri daha büyük öğrencilerden daha kolay öğrenebileceğini ima eder. Çocuklar birkaç dili aynı anda öğrenebilir. İlkeler hala etkindir ve yeterli dil örneklerine maruz kalırlar. "Çocuklar, resmi eğitimden yararlanmadan, üç yaşına kadar karmaşık dilbilgisi cümlelerini akıcı bir şekilde konuşurlar. Duyduklarından daha sistemli diller icat edebilirler, hiç duymadıkları dillere yakınlık/yatkınlık gösterirler ve çevrelerinde kanıtı olmayan ince dilbilgisi ilkelerine uyarlar." (Pinker & Bloom, 1990: 707).

Çocuklar ve yetişkinler arasında gözlenen dil öğrenme farklılıklarını açıklamak için, çocukların her gün sayısız yeni bağlantı kurduğu ve dil öğrenme sürecini yetişkinlerden daha etkili bir şekilde idare edebilecekleri varsayılmaktadır. Bununla birlikte, bu varsayım bizce yeterince test ve tespit edilmemiştir/edilememiştir. Test ve tespit etmek çok da kolay değildir, çünkü her birey kendi içinde özeldir ve her ortam kendine özgüdür. Yani bu güne kadar yapılan pek çok çalışma, çocukların ikinci dili öğrenmeye yönelik yetenekleri için tartışmasız güvenilir kaynaklar olarak kabul edilmemelidir. En azından her çalışma kuşku ile karşılanmalı ve tüm yönleri ile tartışılmalıdır. Örneğin, doğuştancılara göre; davranışçı yaklaşımın problematiği, sözlü ve sözlü olmayan tüm öğrenmenin aynı süreçlerle gerçekleştiği varsayımıdır. Daha genel bir sorun, Pinker'ın (1995) belirttiği gibi, herhangi birinin seslendirdiği hemen hemen her cümlenin, daha önce hiç söylenmemiş kelimelerin orijinal bir bileşimi olmasıdır, bu nedenle bir dil yalnızca tekrar ve koşullandırma yoluyla öğrenilen kelime kombinasyonlarından oluşamaz; beyin, sınırlı bir kelime dağarcığından sonsuz miktarda dilbilgisi cümleleri yaratmanın doğuştan gelen yollarını içermelidir. Bu tam olarak Chomsky'nin (1965) evrensel bir gramer önermesiyle ortaya attığı görüştür.

Evrensel gramer ve ikinci dil edinimi arasındaki ilişkiyle ilgili temel bir soru şudur. Chomsky ve takipçileri tarafından sunulan dil edinme aracı, ikinci bir dil öğrenenler için hala erişilebilir/işlevsel midir? Kritik dönem hipotezinin belirli bir yaşta erişilemez hale geldiğini ve insanın giderek açık öğretime (bilinçli dil öğrenimi) bağlı duruma düştüğünü yukarıda söz konusu etmiştik. Diğer bir deyişle, dilin tamamı evrensel gramer tarafından yönetilse de daha yaşlı insanlar, hedef dilin temel kurallarına yalnızca olumlu girdilerden erişme konusunda büyük zorluklar yaşayabilir(Singleton, 2005: 269-285). Chomsky'nin evrensel dilbilgisi tezi özetle şunu önerir: "Bazı dilbilgisi kuralları beyne sıkı sıkıya bağlıdır ve öğretilmeden ortaya çıkar eder", çünkü düşünce doğrudan bunu üretir. Chomsky'nin zihinciliğinin yanı sıra başka bir teori de daha önce İsviçreli psikolog Piaget tarafından orta atılmıştı.

Piaget'nin bu teorisi, *Theory Of Cognitive Development* olarak bilinir. Piaget, çocukların dil edinimi gerçekleşmeden önce zihinsel olarak gelişmeleri gerektiğine inanı-

OPEN ACCESS creative commons COPE

yordu. Ona göre çocuklar önce zihin içinde zihinsel yapılar (şemalar) oluşturur ve bu şemalardan dil gelişimi gerçekleşir. Piaget (1926), çocukların doğuştan gelen belirli dil yetenekleri olduğu konusunda tereddütler olan bir psikologdur. O, beyni homojen bir hesaplama sistemi olarak görür ve dil ediniminin genel öğrenmenin bir parçası olduğunu ileri sürer. Bu gelişmenin doğuştan gelebileceğini kabul etmekle birlikte, beyinde belirli bir dil edinim modülü olmadığını da iddia etmektedir. Bunun yerine, dış etkiler ve sosyal etkileşimin, dil edinimini tetiklediğini öne sürer. Bu kaynaklardan toplanan bilgiler, sembolik ve işlevsel şemalar (düşünce veya davranış kalıpları) oluştururlar. Piaget'ye göre, bilişsel gelişim ve dil edinimi şemaları, sürekli güncellenen ve yeniden düzenlenen ömür boyu aktif süreçlerdir. O, çocukların çevreye göre bir kimlik duygusu oluştururken bir dil (ana dili) geliştirdiklerini söyler ve yaşla birlikte sistematik olarak değişen süreçler ve kalıplarla genel bilişsel gelişimin aşamalarını tanımlar. Piaget, dil ediniminin, bu karmaşık bilişsel gelişimin bir parçası olduğunu ve bu gelişim aşamalarının çocuklukta dil edinimi için en uygun dönemin temeli olduğunu varsayar. Piaget'nin fikirlerinden türetilen *etkileşimci yaklaşımlar*, onun teorisini destekler. Bazı çalışmalar, örneğin Johnson ve Newport (1989: 60-99), ergenlikten sonra ikinci dil yeteneğindeki ani değişikliklerden ziyade, dil becerisinin yaşla birlikte azaldığını, diğer bilişsel yeteneklerdeki düşüşlerle çakıştığını ileri sürmüşler ve böylece Piaget'yi desteklediğini göstermişlerdir.

Johnson ve Newport'un yapmış olduğu çalışmada ABD'ye gelen katılımcıların yaş aralığı 3 ile 39 arasındaydı. Çalışma, dilbilgisel ve dilbilgisel olmayan öğeleri değerlendirmede 7 yaşından itibaren istikrarlı bir düşüş olduğunu buldu. Bu düşüş, 17 yaşına kadar devam ediyordu ve bu noktada performans eşitleniyordu. 17 yaşından sonra ise dil öğrenimi yaşla daha fazla paralellik göstermiyordu. Bu tespit; dil edinimi veya öğrenimi için en azından 7 yaşından 17 yaşına kadar "ikinci bir kritik dönem" olduğunu göstermiş olmaktadır. Çalışma; ayrıca, azalarak da olsa, öğrenmenin bundan sonra da devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Bununla birlikte bu çalışma "kritik eşiği" 7 yaş olarak belirlemesi açısından diğer görüşlerle de örtüşmektedir.

Bialystok ve Hakuta (1994) ve Hakuta, Bialystok & Wiley (2003, 30-31, Johnson ve Newport tarafından uygulanan metodoloji ile ilgili çeşitli eleştirilerde bulunmuşlardır. Bialystok ve Hakuta; ilk olarak, kalış süresinin (5 yıl) nihai başarı seviyelerine ulaşmak için yeterli olmayabileceğini savundular; ikinci olarak, testin kendisi çok uzun sürmüş olabilir. Ayrıca, varış yaşının bazı açılardan testin yapıldığı yaşla karıştırıldığını savundular. Bununla birlikte, DeKeyser, Shabtay & Ravid (2010), bu türden karşıt ve destekleyici eleştirileri ele aldılar ve daha çok Johnson ve Newport'un çalışmasına benzer sonuçlar elde etti.

Sonuç

Bu çalışma ile ana dili edinimi ve ikinci dil öğrenme üzerinde "kritik dönem olgusunun" etkili ve önemli olduğunu görmüş olduk. Kritik dönem üzerinde yapılan çalışmaların ise temelde iki görüş etrafından toplandığını tespit ettik: Kritik yaş eşiğini ilk 10 yaş içerinde kabul edenler ve kritik yaş eşiğini kabul etmekle birlikte süreci daha geniş bir zaman dilimine (15-16 yaş ve hatta ömür boyu) yayanlar.

Dil edinimi açısından değerlendirildiğinde kritik dönem, birinci dil edinim sürecinde başat konumda bulunmaktadır, çünkü birinci dil edimini ancak ve ancak gelişimi tamamlanmış bir zihin ve yeterli miktarda dil girdisiyle mümkün olmaktadır. Birinci dil edinimi üzerinde kritik dönemin varlığına ilişkin diğer kanıtlar ise beyin kimyasalları üzerinde yapılan çalışmalara dayanmaktadır.

Kritik yaş esiği sonrasında da dil edinmenin mümkün olduğunu görmekle birlikte, bu dönemde edinilen dilde özellikle vurgunun, tonlamanın, parçalar üstü (suprasegmental) dil yetkinliğinin zayıf kaldığını/kalabildiğini tespit ettik. Buna göre , kritik eşik sonrası dil edinen ve öğrenen kişilerin aksanından ve sözcük dağarcığından dolayı hemen diğerlerinden ayrıldığı görülür. Kritik dönem dilin tüm ayrıntısına hakim olmak için önemli olsa da herhangi bir dil daha sonraki yaşlarda da belli orandan öğrenilir. Sözcük dağarcığı sadece edinmeyle değil öğrenme ile de ilgilidir. Bu nedenle dili sonradan öğrenen birinin söz dağarcığı, ana dili olarak öğrenenden daha zengin olabilir, ancak aksan değiştirmek mümkün olmaz. Bu nedenle özellikle uluslaşma sürecinde olan toplumların ana dili konusunda özellikle kritik dönemi önemsemesi gerekir. Bu dönme aynı zamanda ana dili bilinci de aşılanmış olur. Ana dili bilgisi ve ana dili bilinci zayıf olan çocuklar, ilerleyen yaşlarda istenilen düzeye getirilemeyebilir. Bu da bireyin ve toplumun milli bilinci üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olabilir.

KAYNAKLAR

Altınörs, A. (2012). Dile davranışçı yaklaşımlara Chomsky'nin itirazı üzerine. *Karadeniz Dergisi*, 14, 65-90.

Aydın, B. (2014). Gelişimin doğası. İçinde B. Yeşilyaprak (Ed.), *Eğitim Psikolojisi Gelişim ve Öğrenme* (pp. 29-55), Pegem Akademi.

Bailey, D. B., Bruer, J. T., Symons, F. J., & Lichtman, J.W. (Eds.) (2001). *Critical Thinking about Critical Periods*. Paul H. Brookes.

Bialystok, E., & Hakuta, K. (1994). *In other words: The psychology and science of second language acquisition*. Basic Books.

Birdsong, D. (2006). Age and second language acquisition and processing: A selective

OPEN ACCESS creative commons COPE

overview. *Language Learning*, 56, 9-49.

Bruer, J. & Greenough, W. T. (2001). The subtle science of how experience affects the brain. In D. B. Bailey (Ed.), *Critical Thinking Abouth Critical Periods* (pp. 209-232). Paul H Brookes.

Chomsky, Noam (2009). *Bilgi sorunları ve dil: Managua dersleri* (Çev.: Veysel Kılıç). Bgst Yayınları.

Chomsky, Noam (1965). *Aspects of the theory of syntax*. The MIT Press.

Dekeyser, R.; Shabtay, I. A.; Ravid, D. (2010). Cross-linguistic evidence for the nature of age effects in l2 acquisition. *Applied linguistics*, 31, 413-438.

Deoni, S. C. L., Douglas, C. D., Jonathan O'Muircheartaigh, H. D., & Beth, A. (2012). Jerskey investigating white matter development in infancy and early childhood using myelin water faction and relaxation time mapping. *Neuroimage,* 63(3), 1038-53.

Durand, J. & Laks, B. (2002). *Phonetics, phonology and cognition.* Oxford University Press.

Eagleman, D. (2015). *The brain: The story of you*. Vintage Books.

Eubank, L. & Gregg, K. R. (1999). Critical periods and language acquisition: divide et ımpera. In D. Birdsong (Ed.), *Second language acquisition and the critical period hypothesis* (65-199). L. Erlbaum.

Flege, J. E. (1999). Age of learning and second language speech. In D. Birdsong (Ed.), *Second language acquisition and the critical period hypothesis* (101-131). Lawrence Erlbaum Associates.

Hakuta, K., Ellen, B., & Edward, W. (2003). Critical evidence: A test of the critical-period hypothesis for second-language acquisition. *Psychological Science*, 14(1), 30-38

Heo, J., Han, S., Koch, C., & Aydin, H. (2011). Piaget's egocentrism and language learning: Language egocentrism (le) and language differentiation (LD). *Journal of language teaching and research*,. 2(4), 733-739.

Herschensohn, J. (2007). *Language development and age.* Cambridge University Press.

Hill, J. (1972). On the evolutionary foundations of language. *American anthropologist*, 74 (3), 308-317.

Johnson, J. S. (1992). Critical period effect of written versus auditory materials in the assessment of grammatical competence. *Language learning*, 42, 217-248.

Johnson, J. S.& Newport, E. (1989). Critical period effects in second language learning: the ınfluence of maturational state on the acquisition of a second language. *Cognitive psychology*, 21(1), 60-99.

Krashen, S. (1975). The critical period for language acquisition and its possible bases. *Annals of the new york academy of sciences*, 263, 211-224.

Lenneberg, E. (1967). *Biological foundations of language*. Wiley.

Lightbown, P. M. & Spada, N. (2013). *How languages are learned* (4 b.). Oxford University Press.

Long, M. H. (2007). *Problems in SLA*. Routledge.

Loewen, S. & Reinders, H. (2011). *Key concepts in second language acquisition*. Palgrave Macmillan.

Mowrer, O. H. (1960). *Learning theory and behavior*. John Wiley & Sons.

Muñoz, C. & Singleton, D. (2011). A critical review of age-related research on l2 ultimate attainment. *Language teaching*, 44(1), 1-3.

Müldür, F. (2016). Noam Chomsky'de üretici dilbilgisi: Derin yapı ve yüzey yapı ayrımı. *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 27, 59-74.

Ortega, L. (2013). *Understanding second language acquisition*, New York: Routledge.

Oyama, S. (1976). A sensitive period for the acquisition of a nonnative phonologicalsystem. *Journal of Psycholinguistic Research*, 5, 261-285.

Paradis, M. (1999). What bilingual aphasia tells us about language processing in the unilingual brain. In J. Argenter (Ed.), *Language, brain and behavior* (pp. 77-85). Institut d'Estudis Catalans.

Patkowski, M. (1994). The critical age hypothesis and ınterlanguage phonology. In M. Yavas (Ed.), *First and second language phonology* (205–221). Singular Publishing Group.

Penfield, W. & Roberts, L. (1959). *Speech and brain mechanisms*. Princeton University Press.

Pinker, S. & Bloom, P. (1990). Natural language and natural selection. *Behavioral and Brain Sciences*, 13, 707-784

Pinker, S. (1995). *The language ınstinct*. Harper Collins Book.

Robertson, P. (2002). The critical age hypothesis: A critique of research methodology. *Asian EFL Journal*. 4 (1), 4-25.

Skinner, B. F. (1957). *Verbal behavior*. Appleton-Century-Crofts.

Scott, J. P. (1978). *Critical periods*. Hutchinson Ross Publishing Company.

Scovel, T. (1988.). *A time to speak: A psycholinguistic ınquiry ınto the critical period for human speech*. Newbury House.

Singleton, D. & Lengyel, Z. (Eds.) (1995). *The age factor in second language acquisition: A critical look at the critical period hypothesis*. Multilingual Matters.

Singleton, D. (2005). The critical period hypothesis: A coat of many colours. *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*, 43(4), 269-285.

Stockard, C. R. (1978). Developmental rate and structural expression: an experimental study of twins, ''double monsters'' and single deformities and the ınteraction among embryonic organs during their origin and development. In J. P. Scott (Eds.), *Critical periods*. Hutchinson Ross Publishing Company.

Tallal, P., Miller, S. L ., Bedi, G., Byma, G., Wang, X ., Nagarajan, S. S., Schreiner, C., Jenkins, W. M., & Merzenich, M. M. (1996). Language comprehension in language-learning impaired children improved with acoustically modified speech. *Science*, 271(5245), 81-84.

Trask, R. L. (1999). *Key concepts in language and linguistics*. Routledge.

Vyshedskiy, A., Mahapatra, S., & Dunn, R. (2017). Linguistically deprived children: meta-analysis of published research underlines the importance of early syntactic language use for normal brain development. *Research Ideas and Outcomes*. 3: e20696. doi:10.3897/rio.3.e20696.

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

3D Baskılı Tekstillerle Dijital Tasarım Uygulamaları

Digital Design Applications with 3D Printed Textiles

Fatma BULAT*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: **Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья**

Atıf / Citation / Цитата

Bulat, F. (2022). 3D baskılı tekstillerle dijital tasarım uygulamaları. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (30), 92-118.

Bulat, F. (2022). Digital design applications with 3D printed textiles. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (30), 92-118.

10.29228/kesit.57575

Geliş/ Submitted/ Отправлено:	07.02.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать:	14.03.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный:	25.03.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

***Öğr. Gör. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Türkiye, fatmabulat71@gmail.com**

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

3D Baskılı Tekstillerle Dijital Tasarım Uygulamaları[1]

Digital Design Applications with 3D Printed Textiles

Öğr. Gör. Dr. Fatma BULAT

Öz: Gelişen teknoloji ile dijitalleşmenin sunduğu olanaklar geleneksel yöntemlerle gerçekleştirilmesi mümkün olmayan, yeni biçimsel sunumların oluşmasına, yeni tasarım ve üretim biçimlerinin doğmasına sebep olmuştur. 3D baskı, Dijital baskı, Sanallaştırma, Lazer kesim, Yapay zekâ, CAD sistemleri gibi dijital teknolojiler tekstil ve moda tasarımcılarına müşterinin yenilik beklentisini karşılamak bağlamında önemli avantajlar sunmaktadır. Bazı teknolojiler yaygın kullanıma sahipken, bazıları ARGE kapsamında tasarım dünyasındaki yerini almaktadır. Bu çalışmada, dijital tasarım programı olan Adobe Illüstrator kullanılarak deneysel geliştirme yöntemiyle üç boyutlu yazıcılarda üretilebilecek giysi ve aksesuar tasarımları yapılmış, tasarım süreçlerine ilişkin veriler ve görseller paylaşılmıştır. Sonuç olarak, müşteri beklentilerini karşılamak, memnuniyetini artırmak için tekstil ve moda sektöründe dijital teknolojilere olan talep artmıştır. Bu teknolojilerin tasarım ve üretim bağlamında önemli fırsatlar sunduğu kabul edilmektedir. Ayrıca, bu teknolojiler sürdürülebilirliğin sağlanması açısından önemli bir potansiyele sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Tekstil tasarım, moda tasarım, dijitalleşme, 3D yazılımlar, 3D yazıcılar.

Abstract: The opportunities offered by digitalization with the developing technology have led to the formation of new formal presentations, new design and production styles that cannot be realized with traditional methods. Digital technologies such as 3D printing, Digital printing, Virtualization, Laser cutting, Artificial intelligence, CAD systems offer important advantages to textile and fashion designers in terms of meeting the customer's innovation expectation. While some technologies have widespread use,

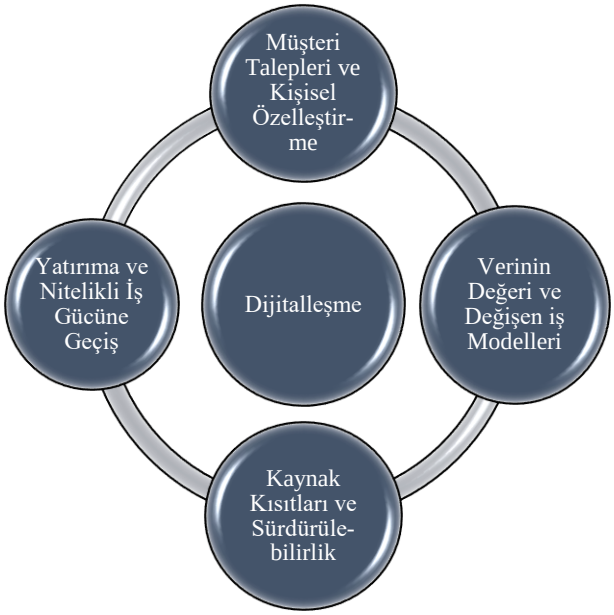
[1] "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article.

some take their place in the design world within the scope of R&D. In this research, digital technologies used in textile and fashion design were examined, clothing and accessories designs that could be produced in three-dimensional printers were made using the two-dimensional digital design program Adobe Illustrator with experimental development method, and data and visuals related to the design processes were shared. As a result, the demand for digital technologies in the textile and fashion industry has increased in order to meet customer expectations and increase satisfaction. It is accepted that these technologies offer significant opportunities in terms of design and production. In addition, these technologies have an important potential in terms of ensuring sustainability.
Keywords: Textile design, fashion design, digitization, 3D software, 3D printing.

Giriş

Sanayi devrimi sonrasında ardı ardına gelen teknolojik buluşlar 20 ve 21. yüzyılların önemli gelişme alanlarından biri olan bilgi teknolojilerinin gelişmesini sağlamış ve dijitalleşmenin önünü açmıştır. Dijitalleşme ve tüm alanlarda üretilen bilginin bilgi denetim araçları ile yönetilmesini ve internet teknolojisi ile iletilerek geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır (Aslıyüksek, 2016: 88). Dijitalleşmeyi sağlayan teknolojik gelişmeleri Web 2, internet, mobil teknolojiler, geniş bant internet, bulut bilişim, dijital medya, büyük veri, yapay zekâ, artırılmış gerçeklik, nesnelerin interneti ve 3D yazıcılar olarak tanımlamak mümkündür ve bu gelişmeler tüm sektörlerde yeni bir dönem başlatmıştır (TÜBİTAK'a, 2019; Rahman, 2021: 114). Bu yeni dönemde teknolojik gelişmeler, işlerin daha yaratıcı, hızlı, etkili ve ucuz yapabilmesi, bilginin anında kaydedilmesi, çok hızlı işlenmesi, iletilmesi, karar süreçlerinde kullanılması gibi kolaylıklar sağlamıştır. Geleneksel yöntemlerle yönetilen iş süreçlerini dijital ortama aktarmayı sağlayan bu teknolojiler aynı zamanda bilgiye daha hızlı etkin ulaşmayı sağlamış işletmelerin iş süreçlerinde inovatif gelişmeler yaşanmıştır. Klein'e göre (2020), işletmelerin dijital dönüşüm yaşadığı alanlar iş modelleri, iş süreçleri, organizasyon olarak ele alınmaktadır (Klein, 2020: 26). Gerbert vd. (2017) ise dijital değişimin temel unsurlarını; müşteri talepleri ve kitlesel özelleştirme, verinin değeri, değişen iş modelleri, kaynak kısıtları, sürdürülebilirlik, yatırıma ve nitelikli iş gücüne geçiş olarak tanımlamışlardır (Şekil 1) (Gerbert, Lorenz, Rüßma, Harnisch, Engel, Justus ve Waldner, 2017).

OPEN ACCESS creative commons COPE

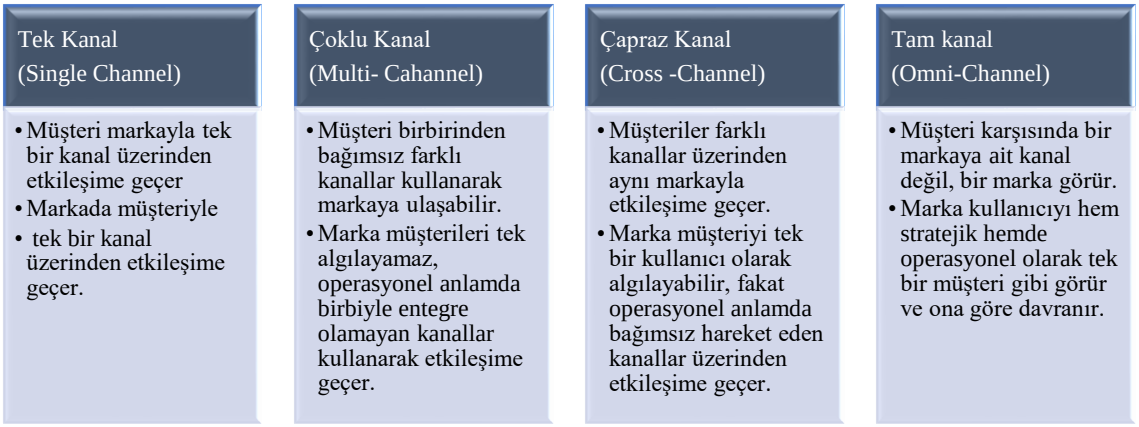

Şekil 1: Dijital değişimin temel unsurları (Gerbert vd., 2017)

Tekstil ve moda sektöründe dijitalleşme sürecinin tasarım, üretim ve pazarlama alanlarında iş süreçleri açısından köklü değişiklikler ortaya çıkardığı kabul edilmektedir. Moda endüstrisini yaratıcılık ve verimlilik açısından başka bir boyuta taşıyan teknolojinin sürekli olan gelişimi, moda kavramının doğasında bulunan sürekli değişimin tasarımcılar tarafından gerçekleştirilmesine olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda teknoloji tekstil ve moda endüstrisinde gelişmiş ürün ve sistemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle müşteri beklentilerinin ve beğenisinin önem taşıdığı tasarım alanlarında sayısallaştırılmış veri ve süreçlerden yararlanarak; bu beklentilere yönelik tespitler yapılabilmektedir. Aynı zamanda kayıt sistemlerindeki müşteriye ilişkin sosyal medya kanalları, e-posta, pazarlama platformları, mobil uygulamaları, kişiselleştirme sağlayıcıları vb. yola çıkarak müşterilerin demografik özelliklerine, davranışsal bilgilerine, tarihsel etkileşimlerine, işlemlerine ilişkin veri sağlanabilmektedir (Yankın, 2019: 14). İhtiyaç duyulan verilere zamandan ve mekândan bağımsız ulaşabilmek, üründen çok verilerin ve hizmetlerin ön planda olduğu bir ticaret ortamını oluşturarak verimlilik ve büyüme beklentisi oluşturmaktadır (Schwab, 2017: 12). Endüstri 4.0'ın sonucu olarak dijital dönüşüm başarılı şekilde geleneksel üretim modelleri ile entegre edilmesi durumunda tüm sektörlerde verimlilik artışı sağlanacağı ve tekstil sektöründe de %10–16 potansiyel verimlilik artışı tahmin edildiği belirtilmektedir (Sagbaş ve Gülseren, 2015: 5).

Bu çalışmada tekstil ve moda tasarımında kullanılan dijital teknolojiler incelenerek, 2D dijital tasarım programı olan Adobe İllüstrator kullanılarak deneysel geliştirme yöntemiyle 3 boyutlu yazıcılarda üretilebilecek giysi ve aksesuar tasarımları yapılmış, tasarım süreçlerine ilişkin veriler ve görseller paylaşılmıştır.

1. Tekstil Tasarım ve Üretim Süreçlerinde Kullanılan Dijital Teknolojiler

Gelişen teknoloji ile dijitalleşmenin sunduğu olanaklar geleneksel yöntemlerle gerçekleştirilmesi mümkün olmayan, yeni biçimsel sunumların oluşmasına, yeni tasarım, üretim ve pazarlama biçimlerinin doğmasına sebep olmuştur. Dijital teknolojilerinin kolay ulaşılabilir hale gelmesi şirketlerin tam kanal (omni- channel) stratejisi (Şekil 2) ile müşteri alışkanlıklarında değişikliklere yol açan trendleri takip edebilmesini ve bu trendleri kendi lehine kullanabilmesini kolaylaştırmaktadır (Kantarcı, Özalp, Sezginsoy, Özaşkınlı ve Cavlak 2017: 22). Müşterinin özgünlük ve benzersizlik arayışı artan rekabet ortamında ürünleri farklılaştırma ihtiyacı, özellikle tekstil ve moda endüstrisini zanaat üretimini canlandırmaya itmiştir (Buckley, 2011: 4). Bu süreçte yeni teknolojiler tasarımcıların farklılık arayışlarını karşılayacak biçimde kullanılmaya başlanmıştır.

Şekil 2: Omni-channel'a Giden Yolculuk (Kantarcı vd., 2017: 25)

Dijital teknolojilerin sağladığı sınırsız fırsatlar tasarımcıların yaratıcı fikirler ortaya koymasını desteklemektedir. Yeni teknolojiler ile oluşan tasarım ve ifade teknikleri, tüm alanlarda geleneksel tasarım sürecini farklılaştırmaktadır. Bu bağlamda dijitalleşme sürecinin öncüsü kabul edilen, CAD sistemleri, Lazer Kesim, Dijital Baskı, 3D Tarama, Kumaş Sanallaştırma, Dokuma Taraması, 3D Yazıcılar, gibi yeniliklerin hem fiziksel ürün hem de dijital tekstil, giysi ve aksesuarların tasarım ve üretiminde yaratıcılığın sınırlarını genişlettiği kabul edilmektedir.

CAD Sistemleri

Dijitalleşme sürecinde teknolojinin çok hızlı ilerlemesi tasarım ve mühendislik alanlarında da kullanılabilecek gelişmiş programların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Computer Aided Design'' teriminin kısaltmasından oluşan ve Bilgisayar Destekli Tasarım (CAD) programları, ürün tasarımın dijital ortamda yapılması, düzeltilmesi, geliştirilmesi, iyileştirilmesi, çözümlenmesi ve sunulması gibi işlevlere sahip yazılımlardır (Demirel ve Karaağa, 2014: 52). Bu yazılımların bazıları sadece tek bir

OPEN ACCESS creative commons COPE

uygulama alanında kullanılabilirken bazıları ise birden fazla amacı gerçekleştirebilen içerikte modüllere sahiptir. Endüstriyel tasarımın tüm alanlarında yoğun şekilde kullanılan yazılımlar bulunmaktadır bununla birlikte tekstil ve moda tasarım süreçlerinde de kullanılmak üzere pek çok yazılım geliştirilmiş. İplik tasarımından başlayarak bitmiş ürün tasarımına, hatta pazarlama aşamasına kadar tasarım ve üretim sürecinin her alanına yönelik CAD sistemleri mevcuttur. Bu programlar kullanıldıkları alanlara göre; iki boyutlu Grafik tasarım programları (Adobe Illustrator, Adobe Photoshop, CorelDraw, Corel Corp), iki boyutlu kumaş tasarım programları (Kaledo Weave, Penelope, Arahne, Nedgraphics, Apex 3), iki boyutlu giyim endüstrisine yönelik programlar ((Lectra), Fashion studio (Gerber), NedGraphics), iki boyutlu kalıp yazılımları (Assyst (Bullmer), Lectra CAD, Accumark Gerber) ve üç boyutlu giydirme programları (CLO 3D, Optitex, Vidya (Assyst), Browzwear, Modaris (Lectra) olarak gruplandırılabilir (Sayem, Kenon ve Clarke., 2010, 53; Özkum ve Üreyen, 2020: 29).

CAD programlarıyla kumaş mekaniği tahmini yapabilmenin yanında dokuma kumaş yapısı hesaplama işlemleri de yapılabilmektedir. Kolcavova vd, (2010) göre bu programlar kullanıcılara hız, esneklik, kullanım kolaylığı, teknik destek ve yazılım güncellemesi bakımından avantajlar sunmaktadır aynı zamanda bu proğramlarla farklı tasarımların oluşturulması, geliştirilmesi veya düzeltilmesi oldukça kolaydır (Akt. Başaran ve Arslan, 2020: 98). Bitmap ve vektör tabanlı bu yazılımlar yüksek kalitede görüntü oluşturma olanağı ve özgürlüğü sağlamaktadır aynı zamanda iş süreçlerini kolaylaştırmanın yanında malzeme ve genel işçilik giderlerinden tasarruf sağlanmaktadır. Bununla birlikte tekstil yüzeylerini gerçek doku ve renk bağlamında dijital ortamda sanallaştırmak, iki boyutlu (2D), üç boyutlu (3D) simülasyonu oluşturmak mümkündür (Hinds, Mccartney, Hadden ve Diamond, 1992: 6-14).

Günümüzün yenilikçi tasarım programları, üç boyutlu (3D) giydirme programlardır. Çoğunlukla üç boyutlu tarama sistemleri ile birlikte çalışan bu programlar giysilerin vücutta duruşunu sanal ortamlarda üç boyutlu olarak net bir şekilde müşteriye sunma kolaylığı sağlamaktadır. İş süreçlerinde ve maliyetlerde önemli avantajlar sunan iki boyutlu tasarım programları ile üç boyutlu tasarım programları arasında farklılıklar bulunmaktadır. İki boyutlu giydirme işleminde harita çizgileri ve düz ip yönünde kaplama işlemi uygulanırken 3D giydirme programlarında ise uygulama, insan vücudu çevresine 3D olarak yerleştirilebilen poligonal ağ düzlemleri ile gerçekleştirilmektedir. Sanal manken üzerine kalıp parçaları bu ağlar ekseninde yerleştirilerek gerçek bir giydirme simülasyonu yapılmaktadır. Oluşturulan kalıpların "sanal duruşu" değerlendirilmekte, duruşun iyileştirilmesi için düzenlemeler yapılabilmektedir (Kim ve LaBat, 2013: 165-180). Kişiselleştirme bağlamında da 3D tasarım programları önemli avantajlara sunmaktadır. Vücut tarama sistemleri ile entegre kullanıldığında canlı model üzerinden alınan ölçüler ve sanal

ortamlarda müşterinin avatarına dönüştürülerek tasarım bu avatar üzerinde yapılabilmektedir. Bu sistem prova süreçlerine duyulan ihtiyacı ortadan kaldırmaktadır ve daha başarılı üretim olanağı sağlamaktadır.

Lazer Kesim

Günümüzde termo-plastik liflerden elde edilen lazer kesimle şekillendirilmiş kumaşlar popüler hale gelmiştir ve çoğu modacının defilesinde lazer kesim işlemleri ile desenlendirilmiş kıyafetler yer almaktadır.

Lazer kesim, yüksek yoğunluklu bir lazer ışınının yüzey üzerindeki küçük bir noktaya odaklanabilmesine ve o noktadaki yüksek ışın yoğunluğunun malzemeyi eritmesi ve buharlaştırması olarak tanımlanmaktadır (Çelen, 2014: 41). Yoğun lazer enerjisi karşısında pek çok malzeme saniyenin dörtte biri gibi sürede sublime olmaktadır. İşlenen malzemede çapak, iplik vs. kalmamasıyla beraber, lazer ile işlem gören ürün bir sonraki işleme (ara işlem ihtiyacı olmadan) hazır hale gelmektedir. Bu teknoloji tekstil yüzeyinin süsleme amaçlı kesiminde, kitlesel üretimde toplu kumaş kesimlerinde, deri ve kot kumaşı aşındırma çalışmalarında kullanılmaktadır (Gürcüm ve Bulat, 2016: 121). Bu yöntem özellikle kumaşların şekillendirilmesini faklı bir boyuta taşımıştır ve tasarımcılar müşteriye farklı ürün sunma bağlamında bu yöntemi kullanmaktadır.

Görsel 1,2,3: Iris Van Herpen Lazer Kesim 3D Anamorphic Elbise (URL-1).

Tasarımcı Iris Van Herpen, 'insan şeklinin evrimi' olarak tanımladığı, gök haritalarından ve uzay galaksilerinden ilham aldığı koleksiyonunu Lazer kesim kullanarak oluşturmuştur (Görsel1,2,3). Herpen 'in Paris'te Palais Des Beaux-Arts' ta sunulan 'değişim ruhları' başlıklı haute couture koleksiyonu, çok katmanlı, on sekiz

OPEN ACCESS creative commons COPE

giysiden oluşmaktadır. Giysilerde 3D baskı ve lazer kesim kullanarak "Simbiyotik" hacimler, mitolojik yaratıklar gibi vücutla simbiyoz içinde uçan boyutsal varlıklar, hibrit kuş şekilleri oluşturulmuştur (Marchese, 2019).

Dijital Baskı

Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte, baskı tekniklerinde yaşanan son gelişme dijital baskı teknolojisidir. Dijital baskı; herhangi bir fotoğraf, diyapozitif, negatif ve basılmış görüntünün tarayıcı veya dijital kameralarla bilgisayara aktarılarak, doğrudan veya üzerinde değişiklikler yapılarak, grafik dokümanın bir dijital baskı makinası yardımıyla doğrudan baskı materyaline basılmasına olanak tanıyan sistemin geneline verilen addır (Kodaman ve Sarı, 2013: 76).

Konvansiyonel baskı yöntemlerini göre baskı hazırlama ve renklendirme açısından birçok işlemi azaltan ve kolaylaştıran bu yenilik düz dokuma olarak üretilen kumaşların desenleme sürecinde kullanılmaktadır. Dijital baskı uygulaması, büyük hacimli kumaş kullanma gereksinimini ortadan kaldırmakta, farklı baskılı küçük kumaş partilerinden çok çeşitli giysiler yapılmasına izin vermektedir (Rahman, 2021: 117). Bu yöntemde dijital ortama yüklenen veya dijital ortamda tasarımı yapılan her görüntü, baskı deseni olarak kullanılabilmektedir. Sınırsız renk ve desenleme yelpazesi sunan teknoloji kişiselleştirme bağlamında da önemli fırsatlar sunmaktadır (Akpınarlı ve Bulat, 2016: 169). Tekstil yüzeylerinin dijital araçların doğrudan uygulanabilirliğine bağlı hale gelmesiyle birlikte, bilgisayar destekli programlar ve dijital baskı entegrasyonu, tasarımcıların ve sanatçıların çalışma biçimini kolaylaştırmış ve değiştirmiş; sağladığı avantajlarla her geçen gün artarak önem kazanmıştır. Çizim ve fotoğrafları düzenleme ve değiştirme imkânı veren Bitmap tabanlı Adobe Photoshop; aerodinamik şekiller ve keskin geometrik formlar gibi grafik çizimlerin ve efektlerin yapılabilmesini mümkün kılan vektör tabanlı Illustrator gibi yazılımlar, tekstil tasarımı ve tasarımcıları için standart araçlar haline gelmiştir (Bowles ve Isaac, 2013, 24).

Dijital baskı teknolojisinin moda dünyasında oldukça geniş yer kaplamasının ardından Alexander McQueen, Issey Miyake,Hüseyin Çağlayan, Mary Katrantzou, Miuccia Prada, Ralph Rucci, Jonathan Saunders, Tristan Webber, Christopher Brooke, Bruno Basso gibi isimler dijital baskı tekniklerini koleksiyonlarına taşıyan öncü tasarımcılardan olmuşlardır (Yurt, 2020: 527).

Görsel 4: Alexander McQueen Dijital Baskı (URL-2).

Geniş bir kullanım alanına sahip olan "ekolojik açıdan geriye atık boya bırakmayan, kumaşa tutunduktan sonra kimyasal olarak işlemden geçirilebilme özelliğine sahip olan bu teknoloji ile baskı endüstrisi önemli bir yenilik kazanmıştır" (Özpulat ve Yurt, 2011: 31).

Sanallaştırma

Sanallık kavramı 1960 yılında kullanıcılarına birden fazla sistemde çalışma imkânı veren bir sistem için IBM tarafından kullanılmıştır (Sheau-Pyng, Ming-Fong ve Chin-Yuan, 2012: 147). Bu kavram Türk Dil kurumu sözlüğüne göre: "gerçek olan ama somut olmayan" şeklinde ifade edilmektedir ve temelde kullanıcısına, 3 boyutlu bir görüntü ekranı aracılığı ile görsel bir deneyim yaşatan bir sistemi tanımlamaktadır. Son yıllarda, 3D tarayıcılar, sanal ve artırılmış gerçeklik ve 3D yazıcılar gibi yenilikçi teknolojilerin çeşitli sektörlerde kullanılmaya başlanmasıyla sanallaştırma konusu önem kazanmıştır (Bartesaghi, Colombo ve Morone, 2015: 805).

Tekstil ve moda tasarım sektöründe sanallaştırma, tasarımların gerçek ürün özelliklerine sahip ancak gerçek ürüne dönüşmeden sanal ortamda müşterilere sunulmasına olanak sağlayan bir sistemdir. Maliyetlerin azaltılması bağlamında önemli olan bu sistem, tasarımcılar için temel zorluklardan biri olan düşünce-ifade-uygulama arasındaki kopuklukları ortadan kaldırılabilmektedir. Bununla birlikte kumaşların ağırlık, kalınlık, sertlik, gerginlik, drape dökümü, yüzey (texture) görüntüsü, sanallaştırma programlarıyla (CLO Fabric Kit) taranarak, gerçek kumaş ile validasyon aşaması sonrası kumaşın dijital ikizi oluşturabilmektedir. Bu çalışma sonrasında sanal kumaş kartelası oluşturulabilmenin yanında 3D tasarım

OPEN ACCESS creative commons COPE

programlarıyla sanal kumaşların kullanıldığı giysiler tasarlanabilmektedir (URL 4). Moda tasarım sürecinde ise sanallaştırma, teknik çizimler, kumaş yüzey tasarımları, giysi kalıpları ve üç boyutlu (3D) sanal prototip hazırlama gibi işlemleri kolaylaştırmakta (Cambhell, 2011; Başaran, 2020: 19-20) ve gerçek olan ama gerçekte var olmayan giysi tasarımlarını müşteriye sunma kolaylığı sağlamaktadır. Tasarımcılar kütüphanelerinde bulunan örnek model, renk dizilimleri, raport çeşitleri vb. sayesinde, tekstil tasarımları gerçekleştirilebilmekte; renk varyasyonları veya raport değişiklikleri izlenebilmekte, çizimin gerçeğe yakın doku efektlerine dönüşmesi anında izlenebilmektedir (Başaran, 2020: 19). Kişiselleştirme bağlamında önemli avantajlar sunan bu yenilik, tasarımların kişi üzerinde prova edilmesi ve geliştirilmesini sağlamaktadır (Ağca ve Kozbekçi Ayranpınar, 2021: 9). Ayrıca mobil, tablet, PC veya bulut bilişim sistemleri üzerinden müşterilere ürün/katalog tanıtımı yapılabilmektedir.

Sanallaştırma teknolojileri girişimcilere rekabet üstünlüğü sağlama konusunda büyük avantajlar sağlamaktadır. Bu teknolojinin zaman, malzeme, enerji, genel işçilik, amortisman giderleri ve bilgi işlem altyapılarının yönetim maliyetlerini önemli ölçüde azaltması işletmelere önemli ölçüde tasarruf avantajı sağlamaktadır (Çam, Özdemir ve Naralan, 2016: 55). Bu teknolojinin sağladığı avantajlar ve faydalar hem uygulama alanlarını genişletmekte hem de ülkemizde ve dünya da kullanımını arttırmaktadır.

Yapay Zekâ

Tekstil ve moda tasarım ve üretim alanlarında kullanılmaya başlanan yenilikçi teknolojilerden biri de yapay zekâ teknolojisidir. Yapay zekâ(Artificial Intelligence); insan zekâsına sahip bilişsel fonksiyonları ve otonom davranışları sergileyen bir işletim sistemidir. İnsana özgü olan algılama, öğrenme, düşünme, fikir yürütme, sorun çözme, iletişim kurma, çıkarımda bulunma, karar verme vb. fonksiyon ve davranışları makinelerin yapabilmesini amaçlamaktadır (Thomassey ve Zeng, 2018: 48). Bu sistemler, tekstil endüstrisinde üretim, kalite, maliyet, bilgi, istatistiksel süreç kontrolü, tam zamanında üretim ve bilgisayarla bütünleşmiş üretim gibi unsurları entegre etmek için kullanılan mevcut seçeneklerden biridir (Doke ve Shanmugam, 2002: 49). Yapay zekâ, her biri benzersiz ancak birbiriyle karıştırılabilen birkaç farklı disipline ayrılabilir. Bunlar: uzman sistemler, sinir ağları, bulanık mantık, genetik algoritmalar ve doğal dildir. Bu teknoloji tekstil ve moda endüstrisinin tasarım, üretim, dağıtım süreçlerinde önemli katkılar sunmaktadır. Üretim süreçlerinde işletmelerde bulanık yapay sinir ağları veya genetik algoritma kullanan yapay zekâ uzman sistemlerin karar destek sitemlerinde sıkça kullanıldığı görülmektedir (Çörekcioğlu vd., 2021: 15). Üretim süreçlerinde kumaş üretimi sırasında iğne kırılmaları, delik vb. kusurları tespit etmek için gerçek zamanlı bir yuvarlak örgü kumaş kontrolünde ayrıca, kumaş deliği, çift atkı, kopmuş iplik ve kalın ve ince yerler dahil olmak üzere çeşitli dokuma kumaş

kusurlarını belirlemek için derin öğrenme tabanlı sinir ağı modelinin uygulanması üzerine araştırmalar yapılmıştır (Rahman,2021: 123).

Tasarım süreçlerinde ise yapay zekanın kullanılması, makine öğrenmesi sağlayarak gerçekleşmektedir. Yapay zekâ, girilen veriler ve soru cevap yöntemiyle, kullanıcıdan aldığı verilerle renk seçimi, stil ve doku tercihlerine göre tasarım oluşturabilmektedir (Gök, 2020: 225). Tasarım parametrelerinin kullanıcı tarafından yönlendirildiği yapay zekâ uygulaması "Project Muzzle" Google ve çevrimiçi moda platformu Zalando ortaklığı ile geliştirmiştir. "Kullanıcının zevk ve tercihleri doğrultusunda tasarım geliştirmek," amacıyla yapılan çalışmada altı yüz civarında trend belirleyicinin farklı ruh halleri, zevk ve stilleri, yapay zekâ ile çözümlenmek üzere veri havuzuna tanımlanmış geniş kapsamlı bir alt yapı oluşturulmuştur (Nadasbaş, 2020: 203).

Görsel 11: "Project muzzle" tasarımda yapay zekâ uygulaması (URL-3).

Makine öğrenme sistemleri moda trend tahminlerinden, kullanıcıların kombinlerini "beden, renk, stil ve trend" dörtgeninde analiz ederek kullanıcıların modaya uygun kıyafet seçimleri yapabilmelerine kadar pek çok alanda kolaylık sunmaktadır (Thomassey ve Zeng, 2018: 978). E-ticaret sitesi Alibaba Grup, 2018 yılında hayata geçirdiği "FashionAI" adını verdiği girişimi ile mağazasında bulunan yapay zekâ destekli aynalarla online alışveriş deneyimini mağazaya taşımıştır (Kılıç, 2019: 1). Deneysel veriler, yapay zekanın tekstil üretimine entegre edebileceğini ve yönetim verimliliğini ve üretim verimliliğini iyileştirebileceğini göstermektedir (Yan, Zhang ve Liu, 2021: 1). Gelecekte bu sektörde yapay zekâ kullanımının yaygınlaşacağı, aynı zamanda tasarım-üretim süreçlerinden pazarlamaya kadar, kullanım alanının genişleyeceği tahmin edilmektedir.

OPEN ACCESS creative commons COPE

3D Baskı

Dijitalleşme sürecinde tasarımdan üretime bir ağ içinde üretim sürecinin gerçekleştiği önemli teknolojilerden bir tanesi de 3D yazıcılardır. Bu teknoloji bilgisayarda modellenebilen herhangi bir üç boyutlu nesnenin başka bir alete ihtiyaç duyulmadan üretilmesine olanak sağlamaktadır. Üretim teknolojisine önemli yenilikler getiren bu yazıcılar, yaratıcı fikirlerin ve tasarımların, gerçek modellere, son ürün ve prototiplere hızlı bir şekilde dönüştürülmesini sağlamaktadır (Bulat ve Başaran: 2018a: 259).

2000'li yıllardan günümüze tekstil ve moda tasarım ve üretim süreçlerinde kullanılan bu yazıcılar Iris Van Herpen, Julia Koerner, Ganit Goldstein, Neri Oxman, Anouk Wipprecht, Jessica Rosenkrantz, Jun Kamei, Oleg Soroko ve Minstev Kirill, Maria Alejandra Mora-Sanchez, Matija Čop Andreia Chaves gibi tasarımcıların yeni nesil tasarımlarında yerini almıştır. Bununla birlikte 2012 yılından günümüze 3D yazıcıları ürün geliştirme süreçlerinde kullanan Nike, New Balance ve Adidas gibi spor giyim markaları tarafından piyasaya sürülen ve elektronik örgü ile 3D baskılı tabanların bir arada kullanıldığı örme spor ayakkabılar, pazardaki örneklerden sadece birkaçıdır (Bulat ve Başaran, 2018b: 125). Bu teknoloji kişiye özel giyim ve aksesuar üretimi açısından bir potansiyele sahiptir.

Görsel 5,6: Julia Koerner, ARİD koleksiyonu (URL-4).

Julia Koerner Marvel filmi Black Panther (2018) için kostüm tasarımcısı Ruth E. Carter'a 3D baskılı giyilebilir cihazlar konusunda yardımcı olmak da dahil olmak pek çok projede çalışmıştır. Tasarımcı Polyjet yazıcılarla kumaş üzerine yazdırma metoduyla multicolor renklere sahip giyilebilir giysiler üzerinde çalışmaktadır.

Geometrik yapıların çok renkli olarak kumaş üzerine yazdırılmasıyla elde edilen giysiler, renk efektleri yaratmak konusunda oldukça başarılıdır. Tasarımcı' nın ARID, adını verdiği koleksiyon sanal olarak, ARS Electronica Festivali'nde tanıtılmıştır (Görsel 5,6). İklim değişikliğinin sebep olduğu kuraklık ve kuraklıkların sağlık, gıda ve beslenme üzerindeki uzun vadeli etkileri hakkında farkındalık yaratmak için tasarlanan fonksiyonelliğin ön planda olduğu ARİD koleksiyonu 38 parçadan oluşturmaktadır ve parçalar dikişsiz olarak birleştirilecek şekilde özel olarak tasarlanmıştır. Üç boyutlu yazıcılarla üretilmiş koleksiyon; elbise, etek, bluz ve yelek olmak üzere farklı şekillerde düzenlenebilmektedir (Koerner, 2020).

Bu teknoloji aynı zamanda giysi aksesuarlarının (düğmeler, fermuarlar, süslemeler, vb.) üretim sürecini kısaltmaktadır. Özellikle ayakkabı, çanta gibi aksesuarlarda, 3D baskı teknolojileri daha fazla kullanılmaktadır (Korger, Bergschneider, Lutz, Mahltig, Finsterbusch ve Rabe, 2016: 2; Bulat, 2019: 46).

Görsel 7,8,9,10: Mango aksesuar modelleri (URL-5).

Moda endüstrisinin önemli isimlerinden biri olan Mango, üç boyutlu yazıcılar aracılığıyla sürdürülebilirlik bağlamında giysiler üretmek konusuna odaklanarak çalışmalar yapmış Fransız 3D Startup Comme des Machines işbirliği ile 2021 koleksiyonunda bitkisel esaslı malzemelerden yapılmış geri dönüştürülebilir termoplastik Poliüretan'a (TPU) yönelmiş ve koleksiyon, huş ağacı, PLA, pişmiş toprak, seramik, ahşap veya biyolojik olarak parçalanabilen bitki bazlı plastikler gibi %90 sürdürülebilir malzemelerden oluşan aksesuarlar üretmiştir (URL 3).

2. YÖNTEM

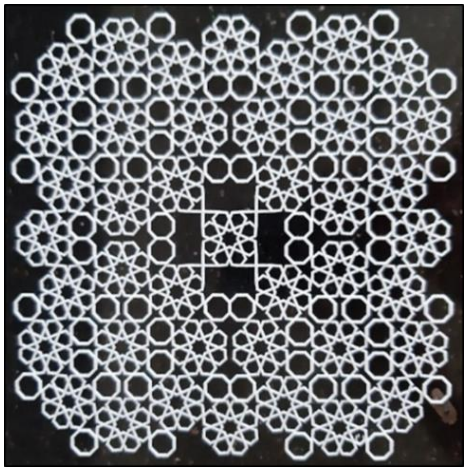
Araştırma iki bölümden oluşmaktadır, ilk bölümde kavramsal analiz yöntemiyle gerekli bilgilere alan yazın taranarak ulaşılmış ve tekstil ve moda tasarımı bağlamında dijital teknolojiler, tasarım, üretim bağlamında betimlenmiştir. İkinci bölümde ise 2D dijital tasarım programı olan Adobe İllüstrator kullanılarak deneysel

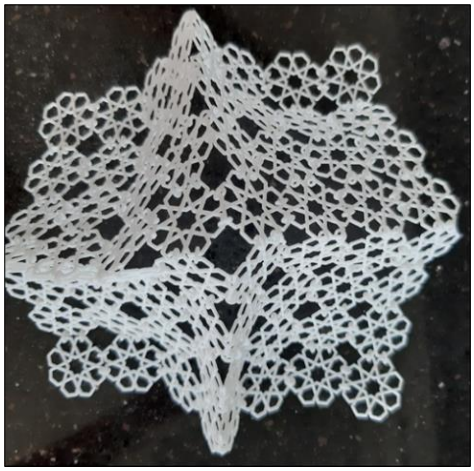

OPEN ACCESS creative commons COPE

geliştirme[2] yöntemiyle 3 boyutlu yazıcılarda üretilebilecek giysi tasarımları yapılmış, tasarım süreçlerine ilişkin veriler ve görseller paylaşılmıştır.

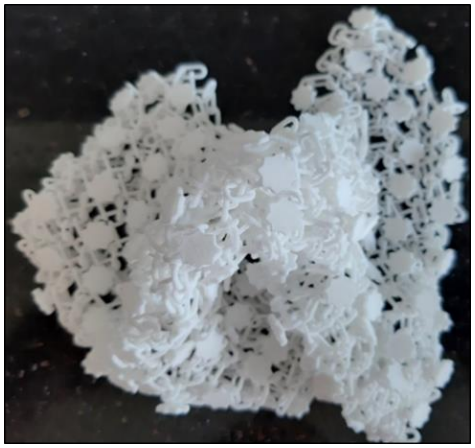
Araştırmada Selective Laser Sintering (SLS) yazıcılarda, Poliüretan (PA) malzemeyle üretilmiş geometrik desenlere sahip üç tekstil yüzeyi, modellerin tasarlanmasında ilham kaynağı olarak kabul edilmiştir (Görsel12,13,14,15).

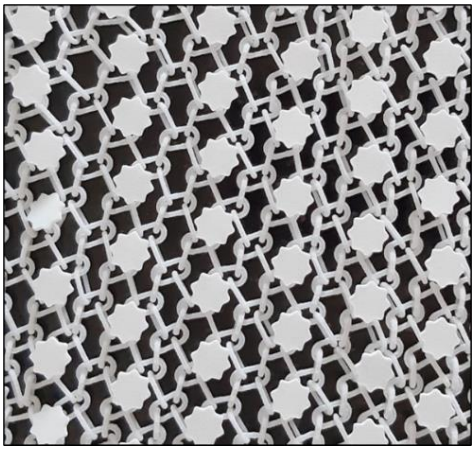
Tasarım sürecinin görsel araştırma ve zihinde imge oluşturma sürecinden sonraki ilk aşaması olan model çizim aşaması, dijital ortamda CAD çizim programlarıyla gerçekleştirilmiştir. Motif tasarımında 3D yazıcılardan elde edilen tecrübelerden yola çıkılmış, motifler maliyet avantajı elde edilecek şekilde seçilmiştir.

Görsel 12: 3D tekstil yüzeyi 1(Bulat, 2019: 103) **Görsel 13**: 3D tekstil yüzeyi 2 (Bulat,2019: 106)

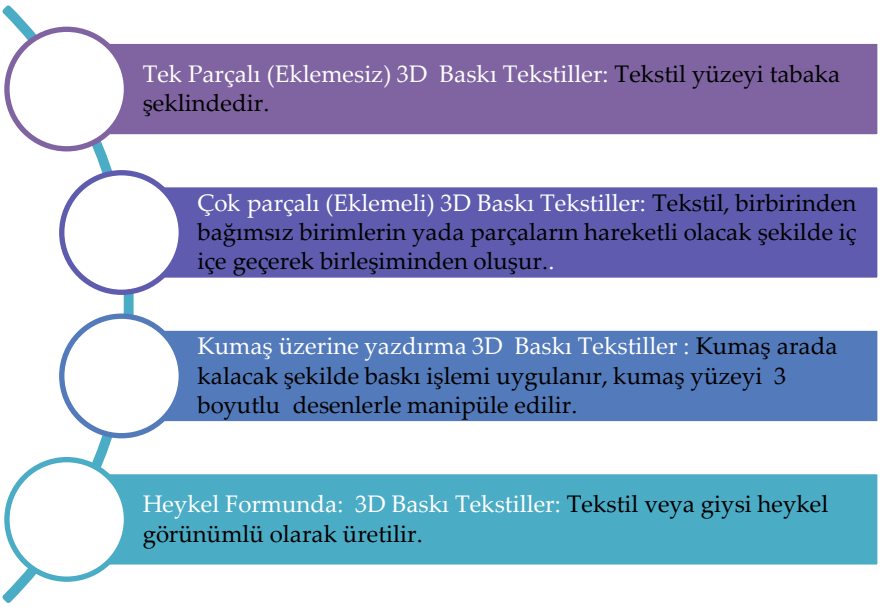

Görsel 14: 3D tekstil yüzeyi 3a (Bulat, 2019: 108) **Görsel 15**: 3D tekstil yüzeyi 3b (Bulat, 2019: 107)

[2] Deneysel geliştirme yöntemi; Araştırma ve/veya pratik deneyimden elde edilen mevcut bilgiden yararlanarak yeni malzemeler, yeni ürünler ya da cihazlar üretmeye; yeni süreçler, sistemler ve hizmetler tesis etmeye ya da halen üretilmiş veya kurulmuş olanlar ı önemli ölçüde geliştirmeye yönelmiş sistemli çalışmadır (TÜBİTAK-b).

Üç boyutlu tekstil yüzeyleri yapısal özelliklerine göre; tek parçalı (eklemesiz), çok parçalı (eklemeli), kumaş üzerine yazdırma, heykel formunda 3D tekstil yapıları olarak sınıflandırılmaktadır (Şekil 3).

Şekil 3: Yapısal özelliklerine göre 3D baskı tekstiller (Bulat ve Başaran, 2018a: 265).

Araştırmada Adobe Illustrator programı kullanılarak 10 parçadan oluşan bir koleksiyon hazırlanmıştır. Tasarımlarda 3D baskı tekstillerin yapısal özelliklerini yansıtmak amaçlanmış ve bu özelliklerden, tek parça eklemesiz, çok parçalı (eklemeli), ve heykel formunda olmak üzere üç yüzey türünün tasarımlara yansıtılmasına karar verilmiştir. Üç boyutlu baskı tekstiller tasarımlarda tek başına aynı zamanda konvansiyonel tekstillerle birleştirilerek kullanılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. 3D baskılı Tekstillerle Dijital Tasarım Uygulamaları

Tasarım, "Belirsizlik içerisinde karar verme", "Fiziksel bir yapının doğru fiziksel bileşenlerini bulma", "Şimdiki zamanın gerçeklerinden gelecek zamanın olasılıklarına hayali sıçrama", yaşamı yeniden şekillendiren ve duygularımıza yön veren bir eylem (Gürsoy, 2010: 37), bir problem çözme ve karar verme eylemi (Bayazıt, 2004: 51) olarak tanımlanmıştır. Tasarlama işlemi kısaca; tasarlayıcının zihninde oluşan imgenin somutlaşması süreci olarak tanımlanabilir ve bu imgeleri somutlaştırma bağlamında günümüz teknolojilerinin tasarımcılara yeni ufuklar açtığı kabul edilmektedir. Tasarımcıların bu bağlamda faydalandığı teknolojilerden biride 3D yazıcılardır.

Araştırmada 3D baskı tekstillerden esinlenilerek yine 3D yazıcılarla üretilmesi planlanan 10 parçalık giysi ve aksesuar koleksiyonu sunulmuştur. Tasarlanan giysi ve

OPEN ACCESS creative commons COPE

aksesuarlarda çok parçalı ve tek parça motifler bütün oluşturacak şekilde bir araya getirilmiştir. Modellerde 3D baskı motiflerin yerleşimi vücuda uygunluk ve tasarım parametreleri açısından önemlidir. Modellerin bazıların da aynı 3D baskı tekstiller kullanılırken, bazıların da da doku çeşitliliği yaratmak amacıyla farklı tekstillerden yararlanılmıştır.

Görsel 16: Model I

Görsel 17: Model II

Model I, geleneksel giysi formu ile 3D yazıcılardan elde edilen yapıların bir araya getirileceği melez bir giysi elde etmek amacıyla tasarlanmıştır. Tasarım, tek parçalı ve çok parçalı tekstil yapıları bir arada kullanılarak oluşturulmuştur. Model kolsuz, yakasız, üst kısmı bütün ve birleşim yeri arka ortası olacak şekilde planlanmıştır. Etek bölümünde motiflerin halkalarla bir araya getirilmesi sağlanarak tasarımdaki volanlı görünümün elde edilebileceği varsayılmıştır. Üretim süreci sonunda, 3D volan parçanın kumaş etek ile birleştirilmesine karar verilmiştir. Tasarımı tamamlayan şapka ise büyüklükleri birbirinden farklı üç adet, tek parça motifin ayrı ayrı üretilerek üst üste yerleştirilmesi ile elde edilecektir.

Model II temel olarak Model I ile aynıdır ancak Model II'nin de tamamen 3D yazıcılarla üretilebilecek bir giysi olması planlanmıştır. Böylece birbirinden farklı olarak tasarımı yapılan yüzeylerin alternatif kullanım önerileri de beraber sunulmaktadır. Tasarımdaki alt etek ağ benzeri zincir yapıların (Görsel 14,15) bir araya getirilmesiyle planlanmıştır.

Görsel 18: Model III

Görsel 19: Model IV

Model III farklı tekstil yapıların bir araya getirilmesi ile planlanmıştır. Tasarımın arkasına düz tabaka şeklinde üretilmiş bir parça eklenmiştir. Model, beden

OPEN ACCESS creative commons COPE

kısmı vücut hatlarına uygun bantlarla yerleşecek şekilde tasarlanmış aynı zamanda elbisenin kol tarafına ilave edilen parça ile modele asimetrik denge kazandırılmıştır.

Model IV heykel formunda tek parça olarak tasarlanmış arka ortası birleşme alanı olarak belirlenmiştir aynı zamanda alt elbisenin kumaşından oluşan biyelerle kapanma sağlanmıştır. Kolsuz ve yakasız olarak planlanan elbise minimalist özellikler sergilemektedir.

Görsel 20a : Model V Ön görünüş **Görsel 20b :** Model V Arka görünüş

Üç boyutlu yazıcılarla üretilen tekstiller bir giyside tek başına kullanılabileceği gibi konvansiyonel tekstillerle bütünleştirilerekte kullanılabilir. Ön ve arka görünüşleri (Görsel 20a,20b) verilen Model V iki parça olarak planlanmış etek ve bluzdan oluşmaktadır. Modelde 3D yazıcılarla elde edilen tekstiller, konvansiyonel tekstillerle bir arada kullanılmış ve melez bir tasarım elde edilmiştir. Bu kullanım şeklinin müşterinin konfor beklentisi açısından tercih sebebi olabileceği kabul edilmiştir.

Görsel 21: Model VI

Model VI'nın kol detayında zincir yapılı 3D tekstiller kullanılmıştır. Bu tasarımda Model V'te olduğu gibi tüketicilerin bir giysiden beklediği duyumsal

OPEN ACCESS creative commons COPE

konfor özelliklerini karşılamak aynı zamanda tasarıma yeni bir görünüm kazandırmak amaçlanmıştır.

Görsel 22: Model VII

3D yazıcıların kullanım alanlarından biri de giysiyi tamamlayan aksesuarlardır. Model VII tek parça ve kesintisiz olarak üretilmesi planlanan bir çantadır. Model de farklı motifler yanyana kullanılarak doku farklılığı yaratılarak görsel zenginlik elde edilmeye çalışılmıştır. Şeffaf olarak planlananan modelin, taban kısmında, yan duvarlarında ve sap kısmında ağırlık taşıma kapasitesi göz önünde bulundurularak beyaz deri kullanılması planlanmış ve tasarım tamamlanmıştır.

Görsel 23: Model VIII

Üç boyutlu yazıcılarla aksesuar üretim süreçlerinde başarılı sonuçlar elde edilmektedir. Kişiye özel ayakkabı üretimini mümkün kılan bu teknolojiyle, 3D tarayıcılarla ayak ölçüsü alınarak en uygun ayakkabı üretiminin yapılabilmektedir. Nike, New Balance gibi spor ayakkabı markaları tarafından kullanıldığı özellikle ayakkabı tabanı üretiminde bu teknolojinin kullanıldığı bilinmektedir. Model VIII abiye bir ayakkabı olarak tasarlanmıştır üst kısmına şeffaf bantlar yerleştirilen tasarım tabanı ve üst kısmı dahil 3D yazıcılarla üretilmek üzere planlanmıştır.

Görsel 24: Model IX

Görsel 25 : Model X

OPEN ACCESS creative commons COPE

Şapka giysileri tamamlayan kullanımı yüzyıllara dayanan bir aksesuardır en eski tekstillerden biri olan keçeden başlayarak, örme ve dokuma kumaşların şapkanın üretiminde kullanıldığı gözlenmektedir. Üç boyutlu yazıcıların şapka üretimi için uygun bir yöntem olması özellikle kalıplama aşamasına gerek kalmadan baş şeklinin verilebilmesi bu yöntemin avantajı olarak kabul edilmektedir. Bu yazıcılar tüm şapka üretiminde kullanılabileceği gibi konvansiyonel tekstillerle bir arada kullanılabilecek parçaların üretiminde de kullanılabilir. Tasarımlarda, dokuma kumaşlar ve 3D yazıcılarla üretilen tekstillerin bir araya getirilmesi planlanmıştır. Motifler, Model IX'da kelebek figürü oluşruracak şekilde bir araya getirilmiş ve tasarıma Retro bir görüntü kazandırılmıştır. Model X ise klasik sperlikli bir şapkadır motifler tek parça olarak üretilen motiflerden hareketle tasarlanmıştır.

4. SONUÇ

Tasarım ve üretim süreçlerinde kullanılan dijital teknolojilere ilişkin sonuçlar

Tekstil ve moda sektörü geçmişten günümüze yenilikçi süreçlere uyum sağlayan yenilikleri hızla avantaja çeviren bir doğaya sahiptir. Son yıllarda yaşanan teknolojik gelişmeler tasarımda ve üretimde dijitalleşme sürecini başlatmıştır. Tasarım, üretim ve dağıtım ve pazarlama alanlarında yaşanan bu bütüncül dönüşümü ifade eden "dijitalleşme", ortaya çıkan ürün üzerinde önemli değişikliklere yol açmaktadır.

Tekstil ve moda sektöründe yaratıcılık son derece önemlidir, dijital teknolojiler yaratım sürecinde farklı fikirlerin geliştirilmesi, uygulanması ve yeni tasarımların ortaya çıkmasında önemli katkılar sunmaktadır. CAD yazılımları, Lazer kesim, Dijital baskı, 3D yazıcılar, Sanallaştırma, Yapay zekâ gibi tasarım ve üretim tekniklerindeki gelişmeler yeni tasarımların geleneksel yöntemlerin dışında yöntemlerle üretilmesine olanak sağlamaktadır. Tekstil ve moda tasarımının en önemli unsuru insandır, insanların yaşamını kolaylaştırmak ve zevklerine hitap edebilmek en önemli parametredir. Müşterilerin değişen beğeni ve beklentilerini tespit edebilmek ve onlara ihtiyaçlarını karşılayacak en iyi ve en güzel ürünü sunmak dijitalleşme sayesinde mümkündür. Bu bağlamda tasarımcılar geçmişin tecrübesi ve yeni teknolojilerin imkanlarını deneysel yöntemlerle birleştirerek özgün tasarımlar oluşturabilmektedir. Aynı zamanda bu teknolojiler ürün döngüsünün kısa olduğu tekstil ve moda sektöründe, günümüzün en önemli sosyal sorumluluklarından biri olan sürdürülebilirlik problemine katkıda bulunma potansiyeline sahiptir. Sürdürülebilirlik günümüzün en önemli konularından biridir özellikle Dijital baskı, Lazer kesim ve 3D yazıcılar, konvansiyonel üretim süreçlerinde ortaya çıkan israfı ortadan kaldırmaktadır.

Dijital Tasarım Uygulamalarına İlişkin Sonuçlar

Araştırmada 3D baskı süreçleri ile üretilen tekstillerden esinlenerek giysi ve aksesuar tasarımı yapılmıştır. Tasarımlarda kullanılan Adobe Illustrator programıyla motifler vektörel çizime dönüştürülmüştür. Tasarımlarda bulunan motiflerin boyutunun büyümesi ya da küçülmesi sürecinde kalite kaybının yaşanmadığı, vektörel çizimlerin istenildiği gibi ölçeklendirildiği ve çözünürlük probleminin yaşanmadığı değerlendirilmiştir. Tasarım sürecinde insan vücudunun yapısına göre motiflerin küçültülüp büyütülmesi vücut yapısına uyumlu hale getirlmesi gerekmiş ve bu süreç 3D tekstillerle tasarım sürecinin en zorlayıcı kısmı olarak tanımlanmıştır. Tasarımın oluşturulması, düzeltilmesi, yeniden düzenlenmesi, renk alternatiflerinin oluşturulması, tasarım arşivi oluşturulması gibi işlemleri hızlandırması ve zaman tasarrufu sağlanması bağlamında ele alındığında Adobe Illüstratör işlevsel bir program olarak değerlendirilmiştir. 3D baskı, tekstil ve moda ürünlerinin üretilmesinde kullanılan dijital teknolojilerden biridir ve 3D tasarım proğramları ile teknik detayları planlanmış her tasarım 3D yazıcılarla doğrudan üretilebilmektedir. Bu teknoloji aynı zamanda tasarım ve üretim süreçlerinin dijital ortama taşınmasına yardımcı olabilme potansiyeline sahiptir. Bütün iş süreçlerinde dijitalleşmenin önem kazandığı günümüzde 3D tarama sistemleri, 3D tasarım programları ve 3D baskı teknolojilerinin kombine kullanılabileceği projeler geliştirmek bu sürece katkıda bulunmak bağlamında son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

Ağca, G. ve Kozbekçi Ayranpınar, S. (2021). Moda sektöründe artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik. *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, 25, 1-15. http: //10.17484/yedi.731854

Akpınarlı, F ve Bulat, F. (2016). Tekstil yüzeylerinin manipülasyonu ve dijital transfer baskı denemeleri. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 9 (17),* 167-186. https: //dergipark.org.tr/tr/pub/mahder/issue/28383/301754

Aslıyüksek, K. M. (2016). Bilgi teknolojileri ve dijitalleşmenin Türkiye'de bilgi bilim literatürüne yansıması: Bilgi dünyası dergisi örneği (2000-2014), *Bilgi Dünyası, 17 (1), 87-103.* http: //bd.org.tr/index.php/bd/article/view/480/565

Başaran, F. N. (2020). *Bileşik yapılı dokuma teknikleri*. Karınca Yayınları.

Başaran, F. N. ve Arslan, P. (2020). Nedgraphics örneğinde Jakarlı dokuma kumaş desen tasarımı ve raporlama çeşitleri. *Folklor Akademi Dergisi. 3 (4),* 94 -115. https: //dergipark.org.tr/tr/pub/folklor/issue/58667

Bayazıt, N. (2004). *Endüstriyel tasarımcılar için tasarlama kuramları ve metotları*. Birsen Yayınevi.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Bartesaghi, S., Colombo, G., & Morone, S. (2015). Spatial augmented reality and simulations to improve abdominal aortic aneurysm diagnosis and monitoring. *Computer-Aided Design and Applications, 12 (6),* 803–810. http: //10.1080/16864360.2015.1033347

Bowles, M. & Isaac, C. (2013). *Dijital Tekstil tasarımı*. Kerasus Kitap.

Bulat, F. (2019). *Üç boyutlu Yazıcılarla elde edilen Tekstil yüzeylerinin performans özelliklenin incelenmesi*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü.

Bulat, F. ve Başaran, F. N. (2018a). Tekstil tasarımında yenilikçi yaklaşımlar: 3BYazıcılarla deneysel çalışmalar. *Kesit Akademi Dergisi, (15),* 257-273.

Bulat, F. ve Başaran, F. N. (2018b). 3B yazıcılarla tekstil yüzeyi tasarımında FDM yöntemi. *Academic Studies Fine Arts And Design*. 124-139.

Bulat, F. (27-28 Kasım 2021). Dijital dönüşüm sürecinin Tekstil ve Moda tasarımına etkisi (Yeni nesil tasarımlar*), 4.Uluslararası Sanat ve Estetik Sempozyumu.*

Buckley, P. J. (2011). International integration and coordination in the global factory. *Management International Review, 51(2),* 269.

Çam, H., Özdemir, A. ve Naralan, A. (2016). Organizasyonlarda maliyet tasarrufu sağlayan etkin bir strateji: Sanallaştırma teknolojisi. *Global Journal of Economics and Business Studies, 4 (8),* 46-56. https://dergipark.org.tr/tr/pub/gumusgjebs/issue/24946/263328

Çelen, S. (2014). Mikro-İmalat uygulamalarında kullanılan yeni nesil Lazer makinalarının genel bir değerlendirmesi. *Makine Teknolojileri Elektronik Dergisi,11(2),* 39-47.

Çörekcioğlu, M., Ercan, E. ve Elibüyük, A. S. (2021). Yapay Sinir Ağı yöntemlerinin Tekstil Sektöründe kullanım uygulamaları. *Teknik Bilimleri Dergisi, 11(2),* 14-20.

Demirel, M. Y. ve Karaağaç, İ. (2014). Bilgisayar destekli üretim süreçlerine genel bir bakış, *Mühendis ve Makina, 55 (652),* 51-61.

Doke, S.S. & Shanmugam, N. (2002). Artificial intelligence and its applications in textiles. *Asian Textile Journal, 7, (11),* 49-54.

Gerbert, P., Lorenz, M., Rüßma, Harnisch, M., Engel, P., Justus, J., & Waldner, M. (2017). *Industry 4.0: The Future of Productivity and Growth in Manufacturing Industries.* Boston Consulting Group.

Gök, O.M. (2020). Tasarımda sanal modanın yeri *GSED, 26 (44),* 222-228. http: //10.32547/ataunigsed.672040

Gürcüm, B.H. ve Bulat, F. (2016). Tekstil tasarımında inovatif bir yaratıcılık aracı olarak Lazer Kesim. *İdil*, 6 (28), 107-130.

Gürsoy, T. A. (2010). *Giyim kültürü ve moda*. Ömür Matbaacılık.

Hinds B.K., Mccartney J., Hadden C., & Diamond J. (1992). 3D CAD for garment design. *International Journalo of Clothing Science and Technology*, 4(4), 6-14.

Kantarcı, Ö., Özalp, M., Sezginsoy, C., Özaşkınlı, O. ve Cavlak, C. (2017). *Türkiye'nin sanayide dijital dönüşüm yetkinliği*. TÜSİAD.

Korger, M., Bergschneider, J., Lutz, M, Mahltig, B., Finsterbusch, K., & Rabe, M. (2011). Possible applications of 3d printing technology on textile substrates, *Materials Science and Engineering*. 141, 012011: http: //10.1088/1757-899X/141/1/012011

Klein, M. (2020). Digital transformation ın businesses and ıts drivers. .*Journal of Business in the Digital Age*, 3 (1). DOI: 10.46238/jobda.729499.

Kılıç, B., (2019). Yenilikçi bir iş birliği: Yapay zekâ ve moda. https: //denemenlazim.net/yenilikci-bir-is-birligi-yapay-zeka-ve-moda/ (Erişim tarihi, 10. 01.2022).

Kim, D. E. & LaBat, K. (2013). An exploratory study of users' evaluations of the accuracy and fidelity of a threedimensional garment simulation. *Textile Research Journal*, *83(2),* 171-184.

Kodaman, L.ve Sarı, S. (2013). Disiplinler arası bağlamda tuval resimlerinin, dijital baskı yöntemi kullanılarak giyilebilir sanatta uygulanmasına yönelik bir çalışma. *Cumhuriyet International Journal of Education-CIJE e–ISSN: 2147-1606*, 2 (4), 72-83.

Koerner, J. (2020). ARİD koleksiyonu Sunumu. Julia Korner, Digital Vogue ARS Electronica 2020 (Re-Fream Project Presentation). https: //www.youtube.com/watch?v=iRvk5O-L5CI (Erişim tarihi, 10. 01.2022).

Marchese, K. (2019). Iris Van Herpen lazer kesim 3D anamorphic elbise. https: //www.designboom.com/design/iris-van-herpen-spring-2019-paris-couture-01-23-2019/

Nadasbaş, S. E. (2020). Bilişsel bilişim teknolojilerinin moda endüstrisinde kullanımı. *Journal of Social and Humanities Sciences Research, 7(50),* 195-213.

Özkum. Ö.E. ve Üreyen, E.M. (2020). Dijital giysi tasarım yazilimları ve kadın giyiminde kullanim olanakları. *Journal Interdisciplinary and Intercultural Art, 5, (11),* 29-49.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Özpulat, F. ve Yurt, D. (2011). Günümüz baskı desenli kumaşlarında desen tarzları ve teknikleri. *Akdeniz Sanat, 4 (7*), 29-32.

Rahman, M. (2020). Applications of the digital technologies in textile and fashion manufacturing industry. *Technium, 3(1),* 114-127.

Sağbaş, A ve Gülseren, A. (2019). Endüstri 4.0 perspektifinde sanayide dijital dönüşüm ve dijital olgunluk seviyesinin değerlendirilmesi. *European Journal of Engineering and Applied Sciences, 2(2), 1-5.*

Sayem, A.S.M., Kennon, R. & Clarke, N. (2010). 3D CAD Systems for the clothing ındustry. *International Journal of Fashion Design, Technology and Education, 3(2), 45–53.*

Schwab, K. (2017). *The Fourth ındustrial revolution*. Portfolio Penguin.

Sheau-Pyng, J., Ming-Fong, l. & Chin-Yuan, F. (2012). Using patent analysis to analyze the technological developments of virtualization, *Procedia- Social and Behavioral Sciences,* 57, 146-154. https: //doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.09.1168

Thomassey, S. & Zeng X. (2018). Introduction: artificial ıntelligence for fashion ındustry in the big data era. In: Thomassey S., Zeng X. (eds) *Artificial Intelligence for Fashion Industry in the Big Data Era. Springer Series in Fashion Business. Springer, Singapore.* https: //doi.org/10.1007/978-981-13-0080-6_1

TÜBİTAK-a. (2019). Dijital dönüşüm nedir? https: //www.dijitalakademi.gov.tr/

TÜBİTAK-b (2022). Deneysel geliştirme. https://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/BTYPD/kilavuzlar/Frascati_Presentation.pdf

Verner, A. (2020). Iris van Herpen January 20, 2020. https: //www.vogue.com/fashion-shows/spring-2020-couture/iris-van-herpen (Erişim tarihi, 10. 01.2022).

Yan, L., Zhang, Q. & Liu, W. (2021). Garment textile correction system based on artificial ıntelligence under computer parameter optimization design. *The 2nd International Conference on Computing and Data Science. Journal of Physics: Conference Series 1881 (2021) 042017 IOP Publishing*. http: //10.1088/1742-6596/1881/4/042017

Yankın, B.F. (2019). Dijital dönüşüm sürecinde çalışma yaşamı. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi, 7 (2),* 1-38.

Yurt, D. (2020). Moda tasarımında dijital baskı desenli kumaşlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 71 (13),* 525-531.

İnternet Kaynakları

URL-1: "Iris Van Herpen Lazer Kesim 3D Anamorphic Elbise". https: //www.designboom.com/design/iris-van-herpen-spring-2019-paris-couture-01-23-2019/ (Erişim tarihi, 10. 01.2022).

URL-2: "Alexander Mcqueen, Dijital Baskı". https: //blog.pattern-vault.com/2015/05/11/alexander-mcqueen-fabric-part-1-prints/ (Erişim tarihi, 10. 11.2021).

URL-3: "Project muzzle". https: //medium.com/bespokify/is-ai-ready-to-rule-the-runway-e6e81bfcd44f (Erişim tarihi, 10. 01.2022).

URL-4: "ARİD Koleksiyonu". https: //re-fream.eu/pioneers/digital-vogue-between-synthetic-and-organic-processes/(Erişim tarihi, 10. 01.2022).

URL-5: "Mango aksesuar modelleri". https: //www.zaxe.com/tr/post/mango-tamami-3d-baskidan-olusan-yeni-aksesuar-koleksiyonu-cikardi/ (Erişim tarihi, 10. 01.2022).

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Beşeri Sermayenin Tasarruflar Üzerindeki Etkisi: E7 Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama

The Impact of Human Capital on Savings: An Application on E7 Countries

Serap BARIŞ*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: **Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья**

Atıf / Citation / Цитата

Barış, S. (2022). Beşeri sermayenin tasarruflar üzerindeki etkisi: E7 ülkeleri üzerine bir uygulama. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (30), 119-141.

Barış, S. (2022). The impact of human capital on savings: An application on E7 countries. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (30), 119-141.

10.29228/kesit.52876

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 10.08.2021
Kabul/ Accepted/ Принимать: 10.03.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.03.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

***Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Türkiye, serap.baris@gop.edu.tr**

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Beşeri Sermayenin Tasarruflar Üzerindeki Etkisi: E7 Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama [1]

The Impact of Human Capital on Savings: An Application on E7 Countries

Doç. Dr. Serap BARIŞ

Öz: Klasik iktisadi teorinin homojen bir üretim faktörü olarak kabul ettiği emek faktörünün kalitesine özellikle de işgücünün eğitim ve öğretim düzeyine yönelik 1960'lı yıllardan itibaren artan bir ilgi gösterilmiştir. Giderek artan bu ilgi bir dizi kişisel, ekonomik ve sosyal fayda sağlayan bireylerin becerilerini ve diğer niteliklerini içeren beşeri sermaye kavramının ortaya çıkmasına neden oldu. Nitelikli emeği temsil eden beşeri sermaye, işgücü tarafından içerilen bilgi, beceri ve sağlıklı olma durumunun toplamıdır. Bireyin büyük ölçüde eğitimle kazanacağı beşeri sermayesi onun yaşamı boyunca (çalışma hayatında) elde edeceği gelir düzeyi, tüketim, tasarruf, yaşam şekli, sağlık gibi pek çok sosyo-ekonomik değişken üzerinde etkili olmaktadır. Bu çalışmada özellikle beşeri sermaye-tasarruf ilişkisine odaklanılmıştır. Beşeri sermaye ve tasarruf ilişkisi E7 ülkelerinin 1990-2019 dönemi verileri kullanılarak panel veri analiz yöntemleri ile araştırılmıştır. Analiz bulguları, beşeri sermaye ile tasarruf arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İktisat, beşeri sermaye, tasarruf, eğitim, panel veri analizi.

Abstract: Since the 1960s, increasing attention has been paid to the quality of the labor factor, which is accepted as a homogeneous production factor by classical economic theory, especially to the education and training level of the workforce. This growing interest has led to the emergence of the concept of human capital, which includes the skills and other qualities of individuals who provide a range of personal, economic and social benefits. Human capital, which represents skilled labor, is the sum of the

[1] "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article.

knowledge, skills and health status contained by the workforce. The human capital that an individual will gain through education has an impact on many socio-economic variables such as the income level, consumption, savings, lifestyle, and health that she will gain throughout his/her life (working life). In this study, especially the human capital-savings relationship is focused. The relationship between human capital and savings was investigated using panel data analysis methods using the 1990-2019 period data of E7 countries. Analysis findings show that there is no statistically significant relationship between human capital and savings.
Keywords: Economics, Human capital, Savings, Education, Panel Data Analysis.

1. Giriş

İşgücü tarafından içerilen bilgi ve becerilerin toplamı olarak tanımlanan beşeri sermaye günümüzde geleneksel üretim faktörlerinden daha önemli hale gelmiştir. Ekonomik gelişmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan bu değişim, hemen hemen tüm dünyada insana yapılan yatırımların artmasına yol açmıştır. Bu yatırımlar sonucu beşeri sermaye düzeyini yükselten ülkelerin hızlı bir ekonomik büyüme ve kalkınma gösterdikleri görülmektedir (Atik, 2006: 3). Dolayısıyla beşeri sermaye ülkeye ve mikro düzeyde de bireye daha yüksek bir gelir düzeyi sunmaktadır. Bireyin sahip olduğu gelir de tüketim teorilerine göre tasarrufları belirleyen en önemli faktördür. Bu zincire göre beşeri sermaye artışı sonucu meydana gelen gelir artışlarının tasarruf artışına katkı sağlaması beklenmektedir.

Bilindiği üzere yurtiçi tasarruflar yatırımların en güvenilir ve en masrafsız kaynağı olmasına rağmen tasarruflara verilen önemin ve vurgunun azalmasıyla birlikte tasarruf oranları bazı ülkelerde gerilemiştir. Tasarrufların düşük olduğu ülkelerde yatırımların finansmanını dış kaynaklarla sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu da özellikle dış kaynaklara olan bağımlılığı artırmaktadır. Dış tasarruflardaki artış ise kısa süreli uluslararası sermaye hareketleri ile sağlanıyorsa sermaye akımlarındaki ani azalma ekonomiyi makroekonomik ayarlamalara zorlayabilir (Uzay, 2011: 86). Tasarrufların düşük olması nedeniyle dış kaynaklara olan bağımlılığın artması, bugün bir kısır döngü içinde olan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin de önemli bir sorunudur.

Tasarrufların önemli bir bölümünü özel tasarruflar, özel tasarruflar içinde de hanehalkı tasarrufları oluşturduğu düşünüldüğünde, hanehalkının sahip olduğu bilgi, beceri ve yetenekler, onun yaşamı boyunca (çalışma hayatında) elde edeceği gelir düzeyi, tüketim, tasarruf gibi sosyo-ekonomik faktörleri üzerinde etkili olmaktadır. Dolayısıyla beşeri sermaye düzeyi tasarrufları belirleyici bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Beşeri sermayenin tanımlamalarında genel olarak bireyin sahip olduğu bilgi,

beceri ve yetenek gibi kavramların ön plana çıkması nedeniyle beşeri sermaye denildiğinde ilk akla gelen eğitimdir. Eğitim işgücünün nitelikli hale gelmesinde önemli rol oynayan bir unsurdur. Bu nedenle bu konuda yapılan pek çok çalışmada eğitim ve beşeri sermaye eş anlı olarak kullanılmıştır (Atik, 2006: 4). Ülkelerin beşeri sermaye stokları da genellikle eğitim kayıtları (nüfusun farklı eğitim düzeyleri arasındaki dağılımı), eğitim düzeyi (nüfusun ortalama eğitim süresi), mali (eğitime yapılan yatırımlar/harcamalar) ve fiziki (eğitimle ilgili çeşitli sayılar) göstergeler ve okuryazarlık durumları gibi eğitim göstergeleri kullanılarak ölçülmektedir. Ayrıca son yıllarda eğitim ya da beşeri sermaye ile ilgili çeşitli indeksler de geliştirilmiştir. Bu çalışmada beşeri sermayenin göstergesi olarak Penn World Tablo'sunda yer alan ve eğitim süresini ve getirisini dikkate alarak hesaplanmış olan Beşeri Sermaye İndeksi kullanılacaktır.

Beşeri sermaye ile ilgili çalışmaların asıl kaynağını eğitim oluşturmakla birlikte, bireyin sağlıklı olma durumu da beşeri sermayeyi besleyen ve gelişmesine önemli katkıda bulunan diğer bir unsurdur. Çünkü bireylerin hem iyi bir eğitim almaları hem de ekonomik ve sosyal faaliyette bulunabilmeleri sağlıklı olmalarına bağlıdır. Daha sağlıklı bir işçi, üretim sürecine daha fazla katkıda bulunabilmesinin yanı sıra sağlıklı bir kişinin daha fazla ve kolay öğrenebilmesi, sağlığın, eğitimin getirisini belirlemede önemli bir rolü olduğunun bir göstergesidir (Qadri, 2011). Mikro düzeyde de bireyin sağlık durumu onun tüketim ve tasarruf davranışını da etkilemektedir. Sağlıksız bireyler sağlıklı olanlara göre daha fazla sağlık harcaması dolayısıyla daha az tasarruf yapacaklardır. Lugauer ve diğerleri (2019) sağlıksız bireylerin daha düşük tasarruf yaptığını Çin örneğinde ortaya koymaktadır. Literatürde ortalama ömür, doğumda yaşam beklentisi, sağlık harcamaları, hastane ve yatak sayısı, sağlık personeli sayısı gibi sağlıkla ilgili çeşitli göstergeler de beşeri sermaye göstergesi olarak kullanılmaktadır.

Bahsedilen teorik açıklamalar ekseninde bu çalışmada beşeri sermaye ve tasarruf arasındaki ilişki incelenmektedir. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu E7 ülkeleri ve bu ülkelere ait 1990-2019 dönemi verilerinin örneklem olarak seçildiği araştırmanın planı şu şekilde organize edilmiştir: İkinci kısımda beşeri sermaye ile ilgili açıklamalara yer verilmiştir. Üçüncü kısımda beşeri sermaye ve tasarruf ilişkisine dair kuramsal ve ampirik literatürden bahsedilmiştir. Dördüncü kısım analiz bulgularının sunulmasına ayrılmıştır. Beşinci kısım ise çalışmanın sonuç ve önerilerini içermektedir.

2. Beşeri Sermaye

2.1. Kavramsal ve Kuramsal Açıklamalar

Beşeri sermaye genel bir tanımlamayla işgücünün sahip olduğu bilgi, tecrübe ve beceriler/hünerler stokudur. Beceriler ve yetkinlikler büyük ölçüde öğrenme ve deneyim yoluyla kazanılır, ancak doğuştan gelen kapasiteleri de yansıtabilir. Motivasyon ve davranışın bazı yönleri ile bireylerin fiziksel, duygusal ve zihinsel sağlıkları gibi

OPEN ACCESS creative commons COPE

nitelikleri de beşeri sermaye olarak kabul edilir (OECD, 2001). Özünde ise beşeri sermaye bir kişinin fiziksel ve zihinsel olarak bir işe verdiği her şeydir.

Literatürde beşeri sermayenin çeşitli tanımları yapılmıştır. Örneğin, OECD (2001: 18) beşeri sermayeyi şöyle tanımlamaktadır: Kişisel, sosyal ve ekonomik refahın yaratılmasını kolaylaştıran, bireylerde vücut bulan bilgi, beceri, yetkinlikler ve niteliklerdir. Bu tanımda olduğu gibi beşeri sermaye üzerine önemli çalışmaları olan Mincer (1958), eğitim ve öğretimi beşeri sermayenin önemli bileşenleri olarak öne çıkarmış ve beşeri sermayedeki eşitsizliğin nedenini bireylerin gelirlerindeki farklılıklarla açıklamıştır.

Beşeri sermaye üzerine yapılan ilk araştırmalar, eğitim, öğretim ve deneyim olmak üzere üç boyuta özel önem vermiştir. Sonraki yıllarda ise eğitimin yanı sıra beceri, hünerler ve sağlık bileşenlerine de odaklanmıştır. Örneğin, Schultz (1961) eğitim ve öğretimle birlikte sağlık ve iç göçü beşeri sermayenin önemli bileşenleri olarak ortaya koymuştur. Ona göre beşeri sermaye bilinçli yatırımla geliştirilebilecek faydalı beceriler ve yeteneklerden oluşmaktaydı. Yazar verimlilikteki farklılıkları eğitime ve sağlığa bağlamıştır. Yine de literatürün büyük bir kısmı beşeri sermaye denildiğinde eğitim, öğrenme, deneyim, bilgi, tecrübe ve beceri kavramlarına odaklanmaktadır. Dzinkowski (2000) beşeri sermayeyi, ekonomik değer üretebilecek işleri yürütmek için yetkinliklerin, bilgi ve becerilerin birikimi olarak tanımlamıştır. Booth (1998) ve daha pek çok yazar da beşeri sermayeyi çalışanların becerilerini, eğitimini ve hünerlerini içerecek şekilde tanımlamıştır. Buradaki tanımlamalardan hareketle beşeri sermayenin üç temel bileşene ayrıldığı söylenebilir. Bu bileşenler eğitim, deneyim/öğrenme ve sağlıktır. Beşeri sermaye ancak bu bileşenlerdeki iyileşme ile artabilecektir.

İnsanların yaşamları boyunca biriktirdikleri ve toplumun üretken üyeleri olarak potansiyellerini gerçekleştirmelerini sağlayan bilgi, beceri ve sağlıktan oluşan beşeri sermayenin iktisat biliminde dikkate alınıp, nitelikli emeğe hakkının teslim edilmesi yıllar almıştır. İktisat biliminde dört temel üretim faktöründen biri olan emek, klasik iktisat teorisinde homojen şekilde kullanılmıştır. Modern iktisat biliminin kurucusu Adam Smith, emek faktörünün sahip olduğu bilgi, hüner ve yeteneklere dikkat çekip emeğin homojen olmadığını belirterek beşeri sermayeye vurgu yapmıştır. Smith, sermaye tanımına "toplumun tüm sakinlerinin veya üyelerinin kazanılmış ve faydalı yeteneklerini" de dâhil etmiştir. Sabit sermayenin[2] bir türü olarak nitelendiği hünerli, becerili ve eğitimli emeğin durumunu Smith meşhur eseri Milletlerin Zenginliği'nin ikinci kitap birinci bölümünde şöyle ifade etmektedir:

[2] Adam Smith Milletlerin Zenginliği'nde 4 tür sabit sermaye tanımlamıştır. Bunlar: (i) faydalı makineler, ticaret aletleri, (ii) gelir elde etme aracı olarak binalar, (iii) arazi iyileştirmeleri ve (iv) toplumun tüm sakinlerinin veya üyelerinin edinilmiş/sonradan kazanılmış olan faydalı yetenekleri (Smith, 1776/2006).

> *"Topluluk içindeki kimselerin ve topluluk üyelerinin elde etmiş oldukları faydalı hünerlerdir. Bu gibi maharetlerin el edilmesi, onu edinen kimseye eğitimi, okuması ya da çıraklığı sırasındaki geçimi dolayısıyla her zaman gerçek bir masrafa mal olur. Bu ise, sanki, o kimsenin varlığında perçinleşip gerçekleşmiş bir sermayedir. Bu marifetler onun kendi zenginliğinin bir parçasını oluşturduğu gibi, bir yandan da üyesi olduğu topluluğun bir servetidir. Bir işçinin geliştirilmiş bulunan el yatkınlığı; emeği kolaylaştırıp kısaltan bir masrafa mal olmakla birlikte, bu masrafı ödeyip yerine koyan bir zanaat makinesi veya aleti sayılabilir." (Smith, 1776/2006: 300).*

Smith'in dikkat çektiği bu sermaye tanımı dolayısıyla emeğin nitelikli olma hali maalesef ne kendi çağında ne de kendinden sonraki uzun yıllar boyunca iktisatçıların ortak dili olamamıştır. Smith'ten sonra da klasik iktisatçılar ve neoklasik iktisat emek faktörünü sadece fiziksel sermaye gibi (makine) görmüştür. Fiziksel olarak çalışmaya istekli ve sağlıklı olmaları koşuluyla, ne bildikleri ya da yeteneklerinin ne olduğu çok da önemli değildi.

Beşeri sermayenin anlaşılması için 20. yüzyılın ikinci yarısını beklemek gerekti. Robert Solow'un (Solow, 1956) 1950'lerde ekonomik büyüme konusundaki öncü çalışması, büyüme muhasebesinin formüle edilmesine ve "artık" ya da "kalıntı"nın keşfine yol açtı. Solow'un ABD ekonomisine ait verilerle büyümenin kaynaklarını araştırdığı çalışmasında ekonomik büyümenin, fiziki sermaye stoku, işçi sayısı ve çalışma saatleri gibi fiziksel üretken faktörlerdeki artışla açıklamayan bu artık kısmın, teknolojinin sabit olduğu varsayımı altında, verimlilik artışlarından yani emeğin verimliliğindeki artıştan kaynaklandığı anlaşıldı. Önceleri artık sonraları ise teknolojik gelişme olarak adlandırılan ve verimlilik artışlarına neden olan şey, bilgi, beceri, eğitim ve öğretim yoluyla emek girdisinin sanki arttırılmış olmasıydı. Başka bir deyişle, artıkın çoğu beşeri sermayedeki artıştan kaynaklanıyordu.

Solow'un çalışmalarından sonra beşeri sermaye konusu Chicago Okulu'nun ekonomistleri özellikle Gary Becker, Jacob Mincer ve Theodore Schultz tarafından popülerleştirilmesinden sonra ekonomide yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Terimin modern neoklasik iktisat literatüründe kullanımı, Mincer'in (1958) "Beşeri Sermayeye Yatırım ve Kişisel Gelir Dağılımı (Investment in Human Capital and Personal Income Distribution)" makalesine dayanmaktadır. Sonraki yıllarda Schultz, beşeri sermayeyi modern ekonomide ulusal ekonomik büyüme için önemli faktörlerden biri olarak kabul eden çalışmalara (Schultz, 1961) imza atarak, beşeri sermayenin iktisat literatüründe dikkate alınmasına önemli katkılar sağlamıştır. Becker'in ilk olarak 1964'te yayınlanan "Beşeri Sermaye (Human Capital)" adlı kitabı, uzun yıllar standart bir referans haline gelmiştir. Beşeri sermaye teorisine önemli katkıları olan Becker (1994) kitabında beşeri sermayenin fiziksel üretim araçlarına benzediğinden dolayısıyla yatırım yapılabilir olduğundan bahsetmektedir. Yine 1960'lı yıllarda Kenneth Arrow'da "yaparak

OPEN ACCESS creative commons COPE

öğrenme (learning by doing)" yaklaşımı ile beşeri sermaye oluşumunun öncülüğünü yapmıştır.

1980'li yılların sonu ve 1990'lı yıllarda bazı araştırmacılar (Lucas, Romer, Mankiw, Jones, Weil, Rebelo), Solow modeline beşeri sermayeyi ekleyerek modeli genişletmişlerdir. Böylece işçinin sahip beşeri sermaye de büyüme denklemlerinde modellenmeye başlanmıştır. Lucas (1988) ülkelerin uzun dönemli ekonomik büyümelerinde en önemli faktörün beşeri sermaye olduğunu, fiziksel sermayenin abartıldığını belirtmiştir. Lucas'ın modeli sonraki yıllarda beşeri sermayenin büyümeye etkisini inceleyen çalışmalarda temel alınarak kullanılmıştır.

Bütün bu gelişmelerden sonra günümüzde eğitim ve beşeri sermayenin ülkelerin ekonomik gelişme ve büyümedeki katkıları yadsınamaz. Uzun dönemli ekonomik büyümenin ve sürdürülebilir ulusal ve uluslararası rekabet gücünün arkasındaki temel gücün yenilikler (Shefer ve Frenkel, 1998: 187) olduğu gerçeğinden hareketle bu yenilikleri ortaya çıkaran beşeri sermayenin üretim sürecindeki rolü tartışılamaz.

Hızlı teknolojik değişime yanıt olarak işin doğası geliştikçe beşeri sermayeye yapılan yatırımlar giderek daha önemli hale gelmiştir. Dünya Bankası'nın 2019 Dünya Kalkınma Raporu'nda (World Bank, 2019) vurgulandığı gibi işlerin değişen doğası gereği, piyasalar giderek daha yüksek düzeyde beşeri sermayeye, özellikle gelişmiş bilişsel ve sosyo-davranışsal becerilere sahip işçiler talep ediyor. Örneğin Vietnam'da rutin olmayan analitik işler yapabilen işçiler, yapamayanlardan yaklaşık % 25 daha fazla kazanıyor. Özetle bugün biliyoruz ki beşeri sermayenin bireyler, toplumlar ve ülkeler için büyük getirileri vardır.

2.2. Beşeri Sermayenin Ölçümü

Beşeri sermayenin büyüme sürecinde oynadığı önemli role giderek daha fazla inanılmasına rağmen, ölçülmesi ya da ne ile temsil edileceği konuları tartışmalı olmaya devam etmektedir. Çünkü beşeri sermaye tanımları, beşeri sermayenin soyut (bilgi, beceri, yetenek) olduğunu, dolayısıyla fiziksel sermayeninki gibi doğrudan gözlemlenemediğini belirtmektedir. Çalışmanın bu kısmında beşeri sermayenin ölçümünde kullanılan bazı gösterge ve indekslerden bahsedilecektir.

İlgili literatür beşeri sermayenin ölçümünde genel olarak üç temel yaklaşım sunmaktadır. Bunlar; eğitim temelli, maliyet temelli ve gelir temelli yaklaşımdır (Le vd., 2005). Bu yaklaşımların hepsinde de eğitim ve bilginin beşeri sermayenin en temel bileşeni olduğu düşüncesinden hareket edilmiştir. Eğitim temelli yaklaşım diğer iki yaklaşımdan (maliyet ve gelir temelli) farklıdır. Bu yaklaşım "okuryazarlık oranları", "okula kayıt oranları", "birikmiş okul yılları", "ortalama okullaşma yılı" ve "test puanları" gibi eğitim çıktı göstergelerini (Barro ve Lee, 1993; Nehru vd., 1995; Psacharopoulos ve Arriagada, 1986; Barro, 1999) ölçerek beşeri sermayeyi tahmin eder. Dolayısıyla

burada parasal bir ölçüt dikkate alınmamıştır.

Maliyet temelli yaklaşım, kişinin beşeri sermayesi için yatırılan maliyetlerin toplanması yoluyla beşeri sermaye stokunun ölçülmesine dayanır. Bu yaklaşım çok kaba bir şekilde beşeri sermayeyi, kişinin ana-babası için çocuk yetiştirme maliyetlerine dayalı olarak tahmin eder. Gelir temelli yaklaşım ise bireyin gelecekteki kazançlarının kişisel yaşam masraflarından arındırılmış bugünkü değerini hesaplayarak bir insanın parasal değerini tahmin yoluyla hesaplar (Robinson vd., 2008). Daha açık bir ifadeyle bu yaklaşım, bir bireyin eğitim yatırımları yoluyla emek piyasasından elde ettiği/edeceği kazançlara, getirilere dayanarak (Dae-Bong, 2009) beşeri sermayeyi ölçmektedir.

Burada bahsedilen yaklaşımların bir takım dezavantajlı yönleri (bkz. Dae-Bong 2009) olması nedeniyle beşeri sermayenin göstergesi olarak son yıllarda çeşitli indeksler geliştirilmiştir. Bunlardan biri Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilen hem ekonomik hem de sosyal kalkınmayı dikkate alan ve yaşam kalitesinin bir göstergesi olan Beşeri Kalkınma İndeksi (Human Development Index: HDI) ya da Türkçe literatürde yaygın kullanılan diğer adıyla İnsani Gelişme İndeksi, çok yönlü bir ölçüttür. Beşeri Kalkınma İndeksi 1990 yılından beri üç göstergeye dayanılarak hesaplanan birleşik bir indekstir. Bu göstergeler, uzun ve sağlıklı bir yaşam, okullaşma oranı ile ölçülen eğitim (bilgi) ve kişi başına reel gelir ile ölçülen iyi bir hayat standardıdır. Bir ülke doğumda beklenen yaşam süresi uzadığında, eğitim süresi uzadığında ve kişi başına düşen gelir daha yüksek olduğunda daha yüksek bir Beşeri Kalkınma İndeks puanına sahiptir (UNDP, 2018).

Beşeri sermaye ölçümü için geliştirilen bir başka indeks 2012'den bu yana Dünya Ekonomik Forumu tarafından hesaplanan Küresel Beşeri Sermaye İndeksidir. (Global Human Capital: GHCI) Forum, Küresel İnsan Sermayesi Raporunu her yıl yayınlamaktadır. Bu raporlardan biri olan Küresel İnsan Sermayesi İndeksi 2017, 130 ülkeyi, beş farklı yaş grubunda dört tematik boyutta 0 (en kötü) ile 100 (en iyi) arasında bir ölçekte (World Economic Forum, 2017) beşeri sermayelerini ne kadar iyi geliştirdiklerine göre sıralamıştır.

Dünya Bankası tarafından yayınlanan Beşeri Sermayesi İndeksi (Human Capital Index: HCI) beşeri sermayenin temel bileşenlerini ekonomiler arasında kıyaslayan uluslararası bir ölçümdür. Beşeri Sermayesi İndeksi (World Bank, 2021), tüm çocukların tam potansiyellerine ulaşabilecekleri bir dünyaya doğru ilerlemeyi hızlandırmak için küresel bir çaba olan Dünya Bankası'nın "Beşeri Sermaye Projesi'nin" bir parçası olarak 2018'de başlatılmıştır. Bugün doğan bir çocuğun 18. yaşına kadar elde etmeyi bekleyebileceği beşeri sermayesini ölçen beşeri sermaye indeksi, farklı boyutların ölçümlerini içermektedir: (i) Doğumdan okul çağına kadar hayatta kalma (5 yaş altı ölüm oranları kullanılarak ölçülmüştür), (ii) Eğitimin niceliği ve kalitesine ilişkin bilgileri

OPEN ACCESS creative commons COPE

birleştiren beklenen okullaşma yılı, (iii) sağlık. İndeks 0 ila 1 puan arasında değişmektedir. Bugün doğan bir çocuğun tam sağlık ve tam eğitim potansiyeline ulaşmasını bekleyebileceği bir ülkede 1 değerini alacaktır.

3. Beşeri Sermaye ve Tasarruf İlişkisi: Teori ve Literatür

Literatürde beşeri sermaye ve tasarruf ilişkisi esas itibariyle *Sürekli Gelir Hipotezi* çerçevesinde ele alınmıştır. Bu hipoteze göre bireyin toplam geliri, sürekli ve geçici gelirin toplamından oluşur. Hipotez, bireyin tüketiminin onun sürekli gelirine bağlı olduğunu ifade eder. Sürekli gelir ise bireylerin sahip olduğu beşeri ve beşeri olmayan servet ile her yıl elde etmeyi bekledikleri ortalama gelire eşittir. Bu gelir kişinin yaşı, eğitimi, kariyeri gibi unsurları dikkate alır. Geçici gelir ise gelirin devamlılığı olmayan kısmıdır. Milli piyango ya da spor toto gibi şans oyunlarından kazanılan paralar geçici gelirdir. Friedman'a göre (1957) bireyler sürekli gelirini harcarken, geçici gelirlerinin büyük bir kısmını tüketim düzleşmesi yapmak için tasarruf etmeyi tercih eder.

Sürekli gelir tüketimin (tasarrufun) temel belirleyicisi olması nedeniyle gelir dağılımı, eğitim ve nüfusun yaş yapısı bireysel bir düzlemde sürekli geliri değiştirerek tüketim davranışını etkileyeceğinden, ulusal tasarruf düzeyinin de önemli birer belirleyicisi olacaktır. Ayrıca, bireyin sahip olduğu beşeri sermaye ve servet sürekli gelirin düzeyini ve zaman içerideki gelişimini belirleyerek tasarruf kararı üzerinde önemli bir etkisi olur (Çolak ve Öztürkler, 2012). Hatta çeşitli çalışmalarda (Cilasun ve Kırdar, 2009) eğitim, sürekli gelirin bir göstergesi olarak kullanılmaktadır.

Toplam tasarrufların eğitim düzeylerine göre neden farklılaştığı ile ilgili literatürde yer alan çeşitli nedenler vardır. Burada bu nedenler üzerinde durulurken uygulamalı çalışmalardan da örnekler verilmektedir.

Eğitimin yararları ile ilgili tartışmaların çoğu, bireyin elde edebileceği yaşam boyu (sürekli) gelirinin, okullaşma/eğitim düzeyi ile arttığına işaret etmektedir (Solmon, 1975: 257). Eğitim gelirle güçlü bir şekilde ilişkili olduğundan, tasarruftaki gelirle ilgili farklılıklar kısmen eğitimdeki farklılıklarla açıklanabilir (Beverly, 1997). Gelir ve eğitim arasındaki korelasyon düşünüldüğünde, esasında eğitim grupları arasında tasarruf dağılımının yüksek öğrenim grupları için daha yüksek daha yüksek olması şaşırtıcı değildir. Örneğin Solmon (1975) daha yüksek eğitimli bireylerin yaş, aile büyüklüğü gibi faktörler kontrol edildiğinde daha yüksek ortalama tasarruf oranlarına sahip olduğunu bulmuştur. Benzer şekilde Bernheim ve Garrett (1996) ile Zhan ve Grinstein-Weiss (2007), eğitimin tasarruflar ile pozitif ilişkili olduğunu göstermiştir. Kibet ve arkadaşları (2009) Kenya'nın Nakuru bölgesinde öğretmen, girişimci ve çiftçilerden oluşan 359 kişilik örneklem grubunda hanehalkı reisinin eğitim düzeyinin tasarrufları pozitif etkilediğini göstermiştir. Nijerya'nın kırsal bir bölgesinde (Kwara eyaleti) hane halkının tasarruf davranışını inceleyen Obayelu (2012), beşeri sermayenin göstergesi

olarak kullandığı eğitim durumu değişkeninin tasarruflar üzerinde pozitif etkisi olduğunu raporlamaktadır. Al-Awad ve Elhiraika (2003) Birleşik Arap Emirlikleri'nde, Swasdpeera ve Pandey (2012) Tayland'da, Kahn ve diğerleri (2013) Pakistan'da, Gandelman (2014) 9 Latin Amerika ülkesinde ve Lugauer ve diğerleri (2019) Çin'de özel tasarrufların belirleyicilerinden birinin eğitim olduğunu ve eğitim yılı arttıkça tasarrufların arttığını ortaya koymuşlardır. Uluslararası literatürde olduğu gibi Türkiye örneklemi için Cilasun ve Kırdar (2009), Özcan ve Günay (2011), Dünya Bankası ve Kalkınma Bakanlığı (2011) Aktaş ve diğerleri (2012), Temel Nalın (2013), Şengür ve Taban (2016), Erdem (2017) ve Kanık ve Dinç (2017) eğitim ile tasarruf arasında pozitif ilişki elde etmişlerdir.

Bireylerin daha fazla eğitim alması ise her şeyden önce daha fazla gelirle ilişkilidir. Çünkü iyi bir eğitim daha fazla harcamayı dolayısıyla daha fazla geliri gerektirmektedir. Daha fazla/yüksek eğitim başlangıçta kişinin gelir elde etmesini geciktirebilir. Hatta eğitim için daha fazla harcama yapmasına yol açar ancak daha sonra, daha az eğitimli insanların yaşadıklarından daha fazla –aşırı- gelir artışı anlamına gelmektedir. Tasarruf davranışları gelirin zaman boyunca izlediği yola bağlıdır (Solmon, 1975: 252). Cilasun ve Kırdar'ın Türkiye için hanehalkı bütçe anketlerine dayanarak yaptıkları analizlerinde eğitim düzeyi arttıkça tasarruf oranlarının arttığını, üniversite mezunlarının tasarruf miktarının diğer grupların üzerinde olduğunu göstermişlerdir. Ayrıca eğitim, gelirin doğasını ve kaynaklarını değiştirebilir ve dolayısıyla tasarruf davranışını etkileyebilir. Eğitimli insanların gelirleri dönemden döneme, kaynak açısından (ister fiziksel ister beşeri sermaye) ve şekil açısından (ücretler ve ücret dışı faydalar bakımından) farklılık gösterebilir (Solmon, 1975: 252).

Esasen tasarruf, mevcut ve gelecekteki malların göreli değeri hakkındaki belirli kararlardan kaynaklanır. Eğitim, bireylerin bu kararı vermesinde etkili olabilmektedir. Ancak bu konudaki görüşler farklılık göstermektedir. Daha eğitimli bireylerin kazançları/gelirleri hızlı bir şekilde arttığından gelecekteki malların değeri onlar için daha düşük olacak böylece her cari gelir düzeyinde daha az tasarruf edip daha fazla harcayacaklardır. Öte yandan daha eğitimli bireyler bugün ve gelecekteki malların değerini daha iyi anlayabilir ve bu yüzden daha fazla tasarruf edebilirler (Solmon, 1975: 252).

Daha eğitimli bireyler, aile büyüklüğü, yaş veya yer bakımından daha az eğitimli bireylerden farklı olduğu dikkate alındığında, bu faktörlerdeki farklılıklar eğitim grupları arasında tasarrufta gözlenen farklılıklara neden olabilir. Örneğin, eğitimli bireylerin aile büyüklükleri daha küçük (Janowitz, 1976) olabilir. Çocukların sayısının az olması bağımlılık oranını azaltacağından bağımlılık oranı düşer ve tasarruflar artabilir (Mason, 1988). Ancak Kelley'in (1980) argümanını takip ederek eğitimli hanehalkı reisleri çocuklarının eğitimi için daha fazla harcamayı tercih edebilirler. Kelley (1980) ve Akhtar'a (1987) göre, eğitimli ebeveynlerin eğitimli çocuk sahibi olma eğilimi göster-

OPEN ACCESS creative commons COPE

mesi nedeniyle eğitimli hanehalklarının daha yüksek eğitim, tüketim harcaması vardır. Bu, çocuk başına daha yüksek harcamaya neden olur. Yine Burney ve Irfan'ın (1991) Pakistan için, eğitimli ebeveynlerin çocuklarını eğitme olasılıklarının daha yüksek olduğunu belirtmektedirler. Böylece, belirli bir gelir seviyesi için, eğitimli kişiler tarafından yönetilen hanehalklarının harcamalarının daha yüksek olması ve dolayısıyla tasarruflarının düşük olacağı tahmin edilmektedir. Özetle, daha eğitimli hanehalkları daha fazla tüketim harcaması yapmakta dolayısıyla muhtemelen daha az tasarruf etmektedirler.

Tasarruf edilen miktarı etkileyen faktörlerden biri de bu tasarruflardan elde edilen getirilerin toplamıdır. Eğitimli bir hanehalkı eğitimsiz olanla karşılaştırıldığında, şimdi ve gelecek harcamaları arasında daha rasyonel tahsis yapabilir ve tasarruf araçlarından -finansal enstrümanlardan- haberdar olabilir. Eğitimli bireyler tasarrufları ve finansal yatırımları ile ilgili olarak gazete, radyo, televizyon, telefon gibi geniş bir yelpazede teknolojik bilgiden yararlanabilir ve bu bilgiler ışığında karar verebilirler (Akhtar, 1987). Ayrıca daha eğitimli bireyler daha analitik düşünebildiklerinden daha etkin bir portfolyo seçebilir ve daha fazla getiri elde edebilirler. Eğitimin bir amacı da analitik düşünme yetisi kazandırmak olduğundan, yüksek eğitimli bireyler portfolyo seçiminde daha rasyonel davranabilir ve elde ettikleri getiriyi daha yükseltebilirler (Solmon, 1975: 259).

Eğitim ve tasarruf arasındaki ilişki negatif de olabilir. İlk olarak eğitim harcamaları başlangıçta tüketimi artırır ve mevcut kullanılabilir gelirleri azaltır. İkinci olarak, yüksek eğitimli kişilerin işsiz olma olasılığı daha düşüktür. Ayrıca işsizler işsizlik sigortası tarafından kapsanıyorsa ihtiyati tasarruf ihtiyacı düşük olacaktır (Morisset ve Revoredo, 1995). Browning ve Lusardi'ye göre (1996) hanehalkı eğitim düzeyi ne kadar yüksek olursa diğer şartlar sabitken (ceteris paribus) o kadar az tasarruf yapar. Bu, yükseköğrenime sahip hanehalklarının artan ya da gelecekte daha az belirsiz bir gelir beklediklerini ve dolayısıyla tüketimini ileriye götüreceklerini (gelecek yıllara yayacaklarını) yansıtabilir. Burney ve Kahn (1992) da Pakistan'da çeşitli eğitim kategorilerinin hanehalkı tasarrufları üzerinde önemli bir negatif etkisi olduğunu bulgulamaktadır. Yazarların bu bulgusu, hanehalkının eğitim seviyesi arttıkça tasarrufların azaldığını göstermektedir. Ayrıca, kırsal hane halkı için kentsel nüfusa göre etki nispeten küçüktür. Bu durum kırsaldaki bireylerin eğitim düzeyinin daha düşük olması ile açıklanmaktadır. Yine Pakistan'da tasarruf davranışlarını inceleyen Rehman ve diğerleri (2010), eğitim durumunun hane halkı tasarruflarını önemli ölçüde ve ters yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Saqib (2016) de Pakistan'ın Chitral bölgesinde kırsal ve kentsel alanda hanehalkı tasarrufunun belirleyicilerini araştırmış ve eğitim değişkeninin hanehalkı tasarruflarını pozitif etkilediği sonucuna varmıştır. Kulikov ve diğerleri (2007) eğitim düzeyi yüksek bireylerin değişken olmayan gelir akımlarına maruz kal-

dıklarından daha az tasarruf ettiklerini belirtmektedir. Yazarlar, 2002 ile 2005 yılları arasında hanehalkı bütçe araştırmalarının mikroekonometrik analizine dayanarak Estonya'da hanehalkı tasarrufunun belirleyicilerini incelemişler -Burney ve Kahn'a benzer şekilde- daha yüksek eğitim seviyelerinin daha düşük tasarruflara yol açtığını bulgulamışlardır. Yazarların bu sonuçla ilgili yorumları gelecekte yüksek ve/veya istikrarlı gelir akışları bekleyen yükseköğrenim gören hanehalkları ile ilgili olabileceği şeklindedir. Denizer ve diğerleri (2002) de geçiş ülkelerinde eğitimin tasarrufla güçlü negatif ilişki içinde olduğunu ortaya koymuştur. Yazarlar eğitim düzeyi yüksek bireylerin maaşlı ve ücretli bir işte çalışma olasılıkları daha yüksek olduğundan eğitim durumu düşük insanlara göre daha düşük tasarrufa sahip olacaklarını belirtmişlerdir. Eğitim düzeyi düşük insanlar ise muhtemelen kendi nam ve hesaplarına çalıştıklarından (işveren ya da esnaf) daha fazla tasarruf yapabileceklerini vurgulamışlardır. Nitekim çalışmalar (Kelley ve Williamson, 1968; Aktaş vd., 2012) işveren ya da kendi nam ve hesabına çalışanların daha fazla tasarruf yaptıkları ile ilgili deliller sunmaktadır.

Eğitim ve tasarruf arasındaki ilişki cinsiyet açısından da analiz edilebilir. Kadınlar yüksek eğitime eriştikçe daha nitelikli işlerde çalışma imkanı bulabilmekte ve ücret/maaş düzeyleri yükselmektedir (Mason, 1988: 138). Böylece haneye giren gelirin daha yüksek olması harcamaları artıracağı gibi aynı zaman da tasarruf yapılmasını da sağlar. Yapılan araştırmalar kadınların eğitim alıp nitelik kazandıkça işgücüne/istihdama katılım oranı arttıkça tasarrufların arttığını göstermektedir (Lawson ve Gilman, 2009).

Eğitim ve tasarruf ilişkisinde çeşitli handikaplar söz konusudur. Hanehalklarının tüketimi sadece hanehalkı reisi tarafından değil, diğer hanehalkı üyelerinin tüketici tercihleri ile de belirlenir. Ancak hanehalkının eğitim düzeyi ile ilgili kompozit bir indeks hazırlamak güç olduğundan çalışmalarda tasarrufun ne kadar olacağı kararı genellikle hane halkının yöneticileri tarafından alındığı ön kabulünden hareket edilmekte ve hanehalkı reislerinin eğitim düzeyinin hanehalkı tasarrufları üzerindeki etkisi dikkate alınmaktadır (Burney ve Kahn, 1992: 38). Böylece hanehalkı reisinin eğitim düzeyi kukla değişkenler aracılığıyla regresyon denklemlerine dahil edilmektedir.

Beşeri sermaye denildiğinde genellikle eğitim, öğrenme ve beceriler anlaşılsa da daha önce değinildiği gibi sağlık da beşeri sermayenin önemli bir unsurudur. Ancak beşeri sermaye tasarruf ilişkisine dair çalışmalarda eğitim ön plana çıkmış, sağlık-tasarruf ilişkisi ne yazık ki fazlaca çalışılmamıştır. Bu çalışmaların (Fisher ve Montalto, 2010; Fisher ve Annong, 2017; Brown vd., 2021) genelinde ise sağlıklı olma halinin tasarrufların belirleyicisi olduğu sonucu elde edilmiştir.

Burada belirtilenler çerçevesinde gerek teorik gerekse ampirik bağlamda beşeri sermayenin toplam tasarruflar üzerindeki net etkisinin ne olduğunu (olumlu, olumsuz, nötr) henüz açıklığa kavuşmamıştır.

OPEN ACCESS creative commons COPE

4. Ekonometrik Uygulama

Çalışmanın bu kısmında beşeri sermaye ve tasarruf arasında teorik olarak var olduğu düşünülen ilişki ekonometrik olarak analiz edilecektir. Bu amaçla çalışmanın veri seti ve modeli tanıtıldıktan sonra analiz bulgularına yer verilecektir.

4.1. Veri ve Model

Beşeri sermaye ve tasarruf arasındaki ilişki E7 (Emerging 7/ Gelişen 7) ülkeleri olarak bilinen ve son yıllarda gelişme hızının yüksek olduğu Çin, Hindistan, Brezilya, Meksika, Rusya, Endonezya ve Türkiye'den oluşan ülke grubunda analiz edilecektir. İlişkinin analiz edilmesinde 1990-2019 dönemi beşeri sermaye, tasarruf ve kişi başına gelir verileri kullanılmıştır.

Modelin bağımlı değişkeni olan tasarruflar gayri safi yurtiçi tasarruflar olarak Dünya Bankası Gelişme Göstergeleri'nden (World Development Indicators: WDI), alınmıştır. GSYİH'den nihai tüketim harcamalarının (toplam tüketim) çıkarılmasıyla hesaplanan gayri safi yurtiçi tasarruflar GSYİH'ye oran olarak analizde kullanılmıştır.

Bağımsız değişken olan beşeri sermayeyi temsilen bu analizde Penn World Tablo'da üretilen Beşeri Sermaye İndeksi tercih edilmiştir. Bu indekse ait veriler Penn World Tablo versiyon 10'dan alınmıştır. İndeks okullaşma yılına ve eğitimin getirisine dayalı olarak hesaplanmaktadır.

Tasarrufların en önemli belirleyicileri olan gelir ve bağımlılık oranı modelde kontrol değişkenleri olarak kullanılmıştır. Gelir değişkeni kişi başına gelir cinsinden cari ABD Doları cinsinden analize katılmıştır. Yaş bağımlılık oranı, bağımlıların (15 yaşından küçük veya 64 yaşından büyük) 15-64 yaş arasındaki çalışma çağındaki nüfusa oranıdır. İki veri seti de yine "Dünya Bankası Gelişme Göstergeleri"nden alınmıştır.

Beşeri sermaye ve tasarruf arasındaki ilişkiyi analiz edebilmek amacıyla 1 no'lu model kullanılmıştır. Modelde $TAS_{i,t}$, i ülkesinin t dönemindeki yurtiçi tasarruflarını; $BES_{i,t}$, i ülkesinin t dönemindeki beşeri sermayesini; $GSYH_{i,t}$, i ülkesinin t dönemindeki kişi başına düşen gelirini; $BAG_{i,t}$, i ülkesinin t dönemindeki bağımlılık oranlarını ve $\varepsilon_{i,t}$ hata terimini göstermektedir.

$$TAS_{i,t} = BES_{i,t} + GSYH_{i,t} + BAG_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (1)$$

Kurulan modelde yer alan değişken verileri genellikle oran olduğundan yapılan analizlerde orijinal değerleri kullanılmıştır. Değişkenlere dair özet bilgiler ve istatistikler Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Tanımı	Kısaltma	Ortalama	Maksimum	Minimum	Standart sapma
TASARRUF	Yurtiçi tasarruf oranı (%)	TAS	28.19	51.08	15.09	8.46
BEŞERİ SERMAYE	Beşeri Sermaye İndeksi	BES	2.35	3.434	1.48	0.44
GELİR	Kişi başına gelir (cari Dolar)	GSYH	4889.83	15974.64	301.15	3952.52
BAĞIMLILIK ORANI	Bağımlılık oranı (%)	BAG	53.14	77.01	36.48	9.21

4.2. Bulgular

4.2.1. Ön Testler

Beşeri sermaye ve tasarruf arasında var olduğu düşünülen ilişkiye ait modeli tahmin etmeden önce analizin ilk aşaması olarak gözlemlenemeyen bireysel etkilerin varlığını/yokluğunu test etmek gerekir. Bu amaçla burada amacıyla Anova F testi yapılmıştır. Sabit etkiler modeli ile klasik model arasında karşılaştırma yapan testin "Tüm bireysel etkiler sıfıra eşittir." (Yerdelen Tatoğlu, 2016: 170) şeklindeki sıfır hipotezi %1 anlam düzeyinde reddedilmiştir (Bknz. Tablo 2). Bu sonuç, verilerin birimlere göre farklılık gösterdiğine, dolayısıyla klasik modelin (Havuzlanmış EKK) geçersiz olduğuna işaret etmektedir.

Bireysel etkilerin varlığını test eden Breusch-Pagan LM testinin sonuçları da %1 anlamlılık düzeyinde bireysel etkilerin var olduğunu göstermektedir. Sıfır hipotezi "Klasik model doğrudur." olarak kurulan ve klasik modeli tesadüfi etkiler modeline karşı test etmekte kullanılan Olabilirlik Oranı (LR) (Yerdelen Tatoğlu, 2016: 173, 178) test sonuçları [$\chi 2$ = 219,02 (0,000)] da birim etkilerin var olduğunu, özetle klasik modelin uygun olmadığını ortaya koymaktadır. Bireysel etkilerin varlığını sınamak için son olarak Bottai (2003) tarafından önerilen ve Olabilirlik Oranı testinden üretilmiş, buradaki örneklem kümesinde olduğu gibi küçük örneklemlerde daha iyi sonuçlar veren Score testi yapılmıştır (Yerdelen Tatoğlu, 2016: 181). Score testi de bize birim etkilerin var olduğunu ve klasik modelin uygun olmadığını göstermektedir.

Özetle tüm test sonuçları H_0 hipotezinin reddedildiğini göstermektedir. Bu durumda birim etkiler vardır ve klasik model uygun değildir, sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 2: Bireysel Etkilerin Belirlenmesi ve Tahminci Seçimi

Test Adı	Test İstatistiği	p değeri
F Testi	F(6, 200)=81,56	0,000
Breusch-Pagan LM Testi	$\chi 2$ =854,27	0,000
LR Testi	$\chi 2$ =219,02	0,000
Score testi	$\chi 2$ =60090,87	0,000

OPEN ACCESS creative commons COPE

Klasik model geçerli olmadığından, bu aşamada sabit ve rassal etkiler modellerinin karşılaştırılarak uygun olan modelin seçimi için Hausman testi uygulanmıştır. Testin sıfır hipotezi "Parametreler arasındaki fark sistematik değildir." olarak ifade edilmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2016: 186). Model için yapılan Hausman testi sonuçları Tablo 3'te sunulmaktadır. Elde edilen ki-kare istatistiğine göre H_0 hipotezi %5 anlam düzeyinde reddedilmektedir. Bu durum rassal etkili modelin varsayımlarının karşılanmadığı, genelleştirilmiş en küçük kareler tahmincisinin yansız ve tutarlı olmadığını (Ün, 2015: 70), bundan dolayı sabit etkili modeline ait tahminci ile tahmin süreçlerine devam edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 3: Hausman Test Sonuçları

	b **sabit etki**	**B** **rassal etki**	**(b-B)** **fark**	**standart hata**
BES	-7,342	-7,010	-0,332	0,515
GSYH	0,000	0,000	0,000	0,000
BAG	-0,436	-0,442	0,005	0,014
b=H_0 ve H_a altında tutarlı				
B=H_a altında tutarsız H_0 altında etkin.				
$\chi 2$ =8,76		Prob	0,012	

Panel verilerde kullanılan modellerin (havuzlanmış en küçük kareler, sabit etkili model, rassal/tesadüfi etkili model) yapısı temelde yatay kesitsel bağımlılık, otokorelasyon ve değişen varyans problemlerinin olmadığı varsayımlarına dayanmaktadır. Panel veri modellerinde bahsedilen bu varsayımlardan bir ya da birkaçının sağlanmaması tahmin edilen parametrelerde etkinlik kaybına ve standart hataların yanlış tahmin edilmesine yol açar (Ün, 2015: 71). Dolayısıyla modele ait bu varsayımların geçerli olup olmadığının istatistiksel olarak test edilmesi gerekir.

Hausman testi sonuçlarına göre modelin tahminin sabit etkili model kullanılacaktır. Sabit etkili modelde değişen varyans sorunu doğrudan panel veri modelinin hata terimlerinden kaynaklanır. Değişen varyans sorunun olup olmadığının tespitinde sabit etkili modeller için değiştirilmiş (Modified Wald Test) Wald testi kullanılabilmektedir. Varyansın birimlere göre değişip değişmediğini araştırmaktadır (Ün, 2015: 72). Test sonuçlarına göre, %1 anlam düzeyinde değişen varyans sorunu olduğu görünmektedir.

Modelde otokorelasyonun varlığını sınamak için Modifiye Edilmiş Durbin-Watson ve Baltagi-Wu LBI testleri kullanılmıştır. Test istatistikleri ikiden küçük ise otokorelasyonun olmadığını belirten sıfır hipotezi reddedilmektedir. Sonuçları Tablo 4'de verilen her iki teste ait istatistikler (0,618 ve 0,683) ikiden küçük olduğundan otokorelasyon problemi vardır.

Tablo 4: Değişen Varyans, Otokorelasyon ve Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Test	Test İstatistiği	P değeri
Değiştirilmiş Wald Testi	27,03	0,000
Modifiye Edilmiş Durbin-Watson	0,618	
Baltagi-Wu LBI	0, 683	
Pesaran (2004)	-0,548	0,583

Yatay kesit bağımlığının sınanması amacıyla Pesaran (2004) CD LM Testi kullanılmıştır. Sonuçlara göre, %1 anlamlılıkta "yatay kesit bağımlılığı yoktur" olarak ifade edilen sıfır hipotezi reddedilememiştir (Tablo 4).

4.2.2. Birim Kök Testleri

Panel veriler aynı zamanda zaman serisi içerdiğinden model tahmininden önce birim kök içerip içermediğinin (durağanlıklarının) test edilmesi gerekir. Ancak hangi nesil (birinci veya ikinci nesil) birim kök testi yapacağımıza karar verebilmek için birimler arası korelasyona yani yatay kesit bağımlılığına bakılması gerekir. Birinci nesil birim kök testleri birimler arası korelasyonu dikkate almaz, bu nedenle korelasyon yoksa birinci nesil uygulanır. Birimler arası korelasyon tespit edilirse, ikinci nesil birim kök testleri uygulanır. Burada varsayımları test etme aşamasında zaten yatay kesit bağımlığı testi yapılmış ve yatay kesit bağımlılığının olmadığı sonucuna varılmıştı. Birimler arası korelasyon olmadığı için birinci nesil birim kök testleri yapılması gerekir. Modeldeki değişkenlerin durağanlık durumları birinci nesil birim kök testleri olan Levin, Lin ve Chu, Im, Pesaran ve Shin, Fisher ADF ve Fisher PP testleriyle araştırılmıştır. Buna göre tasarruf (TAS) ve bağımlılık oranı (BAG) değişkeni düzeyde durağan iken beşeri sermaye (BES) ikinci farkında ve kişi başına gelir (GSYH) birinci farkında durağan olmuştur.

Tablo 5: Birim Kök Testleri

Düzey	TAS	BES	GSYH	BAG
Levin, Lin & Chu	-2,086[b] (0,018)	0,109 (0,504)	2,496 (0,993)	-4,565[a] (0,000)
Im, Pesaran & Shin	-2,747[a] (0,003)	3,793 (0,999)	3,456 (0,999)	-3,387[a] (0,000)
ADF-Fisher Ki-kare	34,165[a] (0,002)	7,256 (0,924)	7,256 (0,924)	36,572[a] (0,000)
Fisher-PP Ki-kare	20,056 (0,1284)	18,066 (0,203)	18,066 (0,203)	103,975[a] (0,000)
Farklar	**TAS**	**BES (2.fark)**	**GSYH (1. fark)**	**BAG**
Levin, Lin & Chu		-6,575[a] (0,000)	-4,878[a] (0,000)	
Im, Pesaran & Shin		-6,373[a] (0,000)	-5,437[a] (0,000)	
ADF-Fisher Ki-kare		-66,653[a] (0,000)	56,654[a] (0,000)	
PP-Fisher Ki-kare		112,174[a] (0,000)	83,132[a] (0,000)	

Not: Not: a, b ve c sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 anlam düzeylerini göstermektedir.

4.2.3. Modelin Tahmini

Otokorelasyon ve değişen varyans söz konusu olduğundan bu problemlere karşı dirençli standart hata üreten tahminciler seçilmelidir. Bunu için Huber-White düzeltmesi uygulanmıştır. İlgili durağanlık düzeyleri dikkate alınarak tahmin edilen

OPEN ACCESS creative commons COPE

modele ait panel regresyon analiz sonuçları Tablo 6'da verilmiştir. Sonuçlara göre, beşeri sermaye değişkeninin katsayısı anlamsız ve negatif olarak bulunmuştur. Modelde kontrol değişkeni olarak kullanılan gelir, %5 anlam düzeyinde istatistiki olarak anlamlı ve teorik beklentilere uygun olarak katsayısı pozitif bulunmuştur. Diğer kontrol değişkeni olan bağımlılık oranı ise %10 anlam düzeyinde anlamlı ve katsayısı yine teorik beklentilerle uyumlu olarak negatiftir. Modelin tümünün anlamlılığını test eden F testine göre %5 anlam düzeyinde modelin tümüyle anlamlı olduğu görülmüştür.

Tablo 6: Sabit Etki Genelleştirilmiş EKK Tahmin Sonuçları

	Katsayı	Dirençli Standart Hatalar	t Değeri	p Değeri
BES	-11,7755	35	-0,33	0,750
GSYH	0,0006	0,0001	3,30	0,016**
BAG	-0,2237	0,113	-1,98	0,095***
SABİT	39,9626	5,9223	6,75	0,001
Gözlem Sayısı	196			
R^2	0,1656			
F(3,6)	9,7			
Prob >F	0,012			

Not: ***, ** ve * sırasıyla % 10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

SONUÇ

Beşeri sermaye ekonomik büyüme, kalkınma ve rekabetçilik açısından anahtar bir faktördür. Bu bağlantı, birey, firma ve ulusal düzeyde birden fazla yoldan çalışır. Çalışanların eğitimleri, bilgi, beceri ve yetenekleri firmalarda üretkenliğe (verimliliğe) ve yeniliğe yol açar. Ulusal düzeyde ise verimlilikteki ve yenilikteki artış –modern büyüme teorilerinin de ortaya koyduğu gibi- ekonomik büyümeye yol açar. Ayrıca beşeri sermaye sahip olduğu nitelikler (eğitimle kazanacağı bilgi ve beceri) nedeniyle daha kolay iş bulabilir, iş sürecine kolay adapte olabilir. Böylece niteliksiz emeğe göre daha yüksek ücret alabilir. Dolayısıyla bireyin beşeri sermayesi yaşamı boyunca (çalışma hayatında) elde edeceği gelir düzeyi, tüketim, tasarruf, yaşam şekli, sağlık gibi pek çok sosyo-ekonomik değişken üzerinde etkili olmaktadır. Bu çalışmada beşeri sermayenin tasarruf üzerindeki etkisi (olup/olmadığı) sorgulanmıştır.

Beşeri sermaye-tasarruf ilişkisi hem kavramsal ve teorik düzeyde hem de E7 ülkeleri özelinde ampirik olarak incelenmiştir. Panel veri analiz yöntemlerinin kullanıldığı çalışmada E7 ülkelerine ait 1990-2019 dönemine ait veriler örneklem olarak seçilmiştir. Örneklemi oluşturan değişkenler yurtiçi tasarruf (GSYH'ye oran olarak), beşeri sermaye, gelir (kişi başına) ve bağımlılık oranıdır (genel/toplam bağımlılık oranı) oluşmaktadır. Modelin bağımsız değişkeni olan beşeri sermayeyi temsilen Penn World Tablo 10. Versiyon'dan alınan Beşeri Sermaye İndeksi kullanılmıştır. Eğitimin getirisi ve okullaşma yılına göre hesaplanan İndeks, verilerine ulaşılan ülkeler için 1950 yılın-

dan beri üretilmektedir. Sabit etkili modelle tahmin edilen modelin analiz bulgularına göre E7 ülkeleri için Beşeri Sermaye İndeksi (BES) ile tasarruflar (TAS) arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Modelin kontrol değişkenleri ile tasarruflar arasında teorik beklentilerle uyumlu şekilde ilişkiler olduğu görülmüştür. Gelir (GSYH) %5 anlam düzeyinde istatistiki olarak anlamlı ve katsayısı pozitiftir. Bu durum gelirdeki bir artışın tasarrufları artıracağı anlamına gelmektedir. Bağımlılık oranı ise %10 anlam düzeyinde istatistiki olarak anlamlı ve negatif katsayıya sahiptir. Bu bulgunun ifade ettiği anlam ise bağımlılık oranındaki bir artışın tasarrufları azaltacağıdır.

Çalışmanın literatür kısmında da açıklandığı üzere (bknz. Bölüm 3) beşeri sermaye ve tasarruf ilişkisi pek çok sosyo-ekonomik değişkenden etkilendiğinden gerek teorik gerekse ampirik olarak henüz açıklığa kavuşmamıştır. Burada yapılan analiz sonucu da bu iki değişken arasında ilişki olmadığını göstermektedir. Bu sonuç ele alınan ülke grubundan ya da dönemden kaynaklanmış olabilir. Analize dahil edilen ülkeler özelinde her ülke için ayrı ayrı zaman serisi yöntemleriyle yapılacak bir analizde ilişki bulunması muhtemeldir. Literatürde fazlaca çalışılmamış olan beşeri sermaye ve tasarruf ilişkisinin aydınlığa kavuşması için çok sayıda çalışmaya ihtiyaç duyulduğu aşikardır.

OPEN ACCESS creative commons COPE

KAYNAKÇA

Akhtar, S. (1987). Dependency, urbanization, education and household savings: Some preliminary evidence from Pakistan. S*avings and Development*, 11(4), 337-353.

Aktaş, A., Güner, D., Gürsel, S. ve G. Uysal (2012). *Structural determinants of household savings in Turkey: 2003-2008.* BETAM Working Paper Series.

Al-Awad, M. ve Elhiraika, A. (2003). Cultural effects and savings: Evidence from immigrants to the United Arab Emirates. *The Journal of Development Studies*, *39*(5), 139-151.

Atik, H. (2006), *Beşeri sermaye, dış ticaret ve ekonomik büyüme* (1. Baskı). Bursa.

Barro, R. J. and Lee, J.-W. (1993). International comparisons of educational attainment. *Journal of Monetary Economics*, 32(3), 363-394.

Barro, R. J. (1999). Human capital and growth in cross-country regressions. *Swedish Economic Policy Review*, 6(2), 237-277.

Bernheim, B. D. and Garrett, D. M. (1996). *The determinants and consequences of financial education in the workplace: Evidence from a survey of households*. National Bureau of Economic Research.

Becker, G. (1964). *Human capital: a theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. Cambridge.

Beverly, S. G. (1997). *How can the poor save? Theory and evidence on saving in lowincome households.* Center for Social Development, Washington University.

Booth, R. (1998), The measurement of intellectual capital. *Management Accounting*, 76(10), 26-28.

Brown, S., Ghosh, P., Gray, D., Pareek, B. and Roberts, J. (2021). Saving behaviour and health: A high-dimensional Bayesian analysis of British panel data. *The European Journal of Finance*, 1-23.

Browning, M., Lusardi, A., (1996). Household saving: micro theories and micro facts. *Journal of Economic Literature*, 34(4), 1797-1855.

Burney, N. A., & Khan, A. H. (1992). Socio-economic characteristics and household savings: An analysis of the households' saving behaviour in Pakistan. *The Pakistan Development Review*, 1992, 31-48.

Burney, N. A., & Irfan, M. (1991). Parental characteristics, supply of schools and child school-enrolment in Pakistan. *The Pakistan Development Review*, 30(1), 21-62.

Cilasun, S. M., & Kırdar, M. G. (2009). Türkiye'de hanehalklarının gelir, tüketim ve tasarruf davranışlarının yatay kesitlerle bir analizi. *İktisat İşletme ve Finans*, 24 (280), 9-46.

Çolak, Ö. F. ve Öztürkler, H. (2012). Tasarrufun belirleyicileri: küresel tasarruf eğiliminde değişim ve Türkiye'de hanehalkı tasarruf eğiliminin analizi. www.tbb.org.tr/Dosyalar/Arastirma_ve_Raporlar/colak.pdf (18.06.2021).

Dae-Bong, K. (2009). Human Capital and its measurement. *3rd OECD World Forum on Statistics*, p.3-4.

Denizer, C., Wolf, H. and Ying, Y. (2002). Households savings in the transition. *Journal of Comparative Economics*, 30, 463-475.

Dzinkowski, R. (2000), The measurement and management of intellectual capital: an introduction. *Management Accounting: Magazine for Chartered Management Accountants*, 78(2), 32-36.

Dünya Bankası ve T.C. Kalkınma Bakanlığı (2011). Yüksek büyümenin Sürdürülebilirliği: yurtiçi tasarrufların rolü rapor. (No.66301-Tr). http://siteresources.worldbank.org/TURKEYINTURKISHEXTN/Resources/455687- 1331626580764/CEM_YurticiTasarruflar_tammetin.pdf (02.04.2020).

Erdem, B. P. (2017). *Türkiye'de hanehalkı tasarruflarını etkileyen faktörler*. T.C. Kalkınma Bakanlığı.

Fisher, P. J., and C. P. Montalto (2010). Effect of saving motives and horizon on saving behaviors. *Journal of Economic Psychology*, 31, 92-105.

Fisher, P. J., and Anong, S. T. (2017). An exploration of health and household saving behaviour. *International Journal of Home Economics*, *10*(1), 41-49.

Friedman (1957). A *theory of the consumption function.* Princeton University Press. http://papers.nber.org/books/frie57-1 (12.06.2020).

Gandelman, N. (2014). A comparison of saving rates: micro evidence from nine Latin American countries. *IDB Working Paper Series*.

Janowitz, B. S. (1976). An analysis of the impact of education on family size. *Demography*, *13*(2), 189-198.

Kanık, Z. B. ve Dinç, D. T. (2017). Eğitim-tasarruf ilişkisi: Türkiye için bir uygulama. *Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi*, *2*(11), 59-91.

Kelley, A. C. and J. G. Williamson (1968). Household saving behavior in the developing economies: the Indonesian case. *Economic Development and Cultural Change*, 16(3), 385-403.

Kelley, A. C. (1980). *Interactions of economic and demographic household behaviour. In Richard A. Esterlin (ed) Population and Economic Change in Developing Countries*. National Bureau of Economic Research.

Khan, T., Gill, A. R. and Haneef, S. (2013). Determinants of private saving: a case of Pakistan. *Asian Journal of Economic Modelling*, 1(1), 1-7.

Kibet, L., Mutai, B., Ouma, E., Ouma S. And Owuor, G. (2009). Determinants of household saving: case study of smallholder farmers, entrepreneurs and teachers in rural areas of Kenya. *Journal of Development and Agricultural Economics*. 1 (7), 137-143.

Kulikov, D., Paabut, A. and Staehr, K. (2007). A microeconometric analysis of household saving in Estonia: income, wealth and financial exposure. Eesti Pank.

Lawson, S. and Gilman, D. B. (2009). *The power of the purse: gender equality and middle-class spending*. Goldman Sachs, Global Markets Institute.

Le, T., Gibson, J. and Oxley, L. (2005). *Measures of human capital: a review of literature.* New Zealand Treasury.

Lucas, R. E. (1988). On the mechanics of economic development, *Journal of Monetary Economics*. 22, 3-42.

Lugauer, S., Ni, J., Yin, Z. (2019., Chinese household saving and dependent children: theory and evidence. *China Economic Review*, 57,101091.

Mason, R. (1988). Saving, economic growth, and demographic change. *Population and Development Review*, 14(1), 113-144.

Mincer, J. (1958), Investment in human capital and personal income distribution. *Journal of Political Economy*, 66(1), 281-302.

Morriset, J and Revoredo, C. (1995). *Savings and Education: A life-cycle model applied to a panel of 74 countries.* IMF.

Nehru, V., Swanson, E. and Dubey, A. (1995). A new database in human capital stock in developing industrial countries: Sources, methodology and results. *Journal of Development Economics*, 46(2), 379-401.

Obayelu, O. (2012). Saving behavior of rural households in Kwara state, Nigeria, African. *Journal of Basic and Applied Sciences* 4 (4), 115-123.

OECD (2001). *The well-being of nations: The role of human and social capital*. OECD Publishing, Paris.

Özcan, K. M. ve Günay, A. (2011). Türkiye'de özel tasarrufları belirleyen unsurlar. İçinde Uygur, E. (Ed.) *Türkiye'de Tasarruflar*. TEK.

Penn World Table (2021). Penn World Table 10. www.ggdc.net/pwt (12.06.2021).

Pesaran, H. M. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. *University of Cambridge Working Paper*, 0435.

Psacharopoulos, G., & Arriagada, A. M. (1986). The educational composition of the labour force: An international comparison. *International Labour Review*, 125 (5), 561-574.

Qadri, F.S. (2011). *Human capital and economic growth: tiem series evidence from Pakistan.* Pakistan Business Review, 815-833.

Rehman, H. Faridi, M. Z. and Bashir, F. (2010). Households saving behaviour in Pakistan: A case of multan district. *Pakistan Journal of Social Sciences (PJSS)*, *30*(1).

Robinson, D., Hooker, H. and Mercer, M. (2008). *Human capital measurement: approaches, issues and case studies.* Workforce Planning Guide, p.86.

Saqib, S., Panezai, S., Ullah, H., Ali, U. ve Usman, H. (2016). Determinants of household savings in rural and urban areas: The case of Chitral District, Pakistan. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 6(3), 54-64.

Schultz, T. W. (1961). Investment in human capital. *American Economic Review*, 51, 1-17.

Shefer, D. and Frenkel, A. (1998). Local milieu and ınnovativness: some empirical results. *The Annals of Regional Science*, 32, 185-200.

Smith, A. (1776/2006). *Milletlerin Zenginliği* (Çev.: Haldun Derin). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Solmon, L. C. (1975). The relation between schooling and savings behavior: An example of the indirect effects of education. In *Education, income, and human behavior* (pp. 253-294), National Bureau of Economic Research.

Solow, R. M. (1956). A Contribution to the theory of economic growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65-94.

Swasdpeera, P. and Pandey, I. M. (2012). Determinants of personal saving: a study of salaried individuals in Thailand. *Afro-Asian journal of Finance and Accounting*, *3*(1), 34-68.

Şengür, M. ve Taban, S. (2016). Türkiye'de hanehalkı tasarruflarının gelir dışındaki belirleyicileri. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 29-53.

Temel Nalın, H. (2013). Determinants of household saving and portfolio choice behaviour in Turkey. *Acta Oeconomica*, 63(3), 309-331

UNDP (2018). Human Development Report Office BACKGROUND PAPER 2018, A New Generation of Data for Human Development By Peter Hackl.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Uzay, N. (2011). Gelir dağılımı-tasarruf ilişkisi: Kayseri'deki girişimcilerin tasarruf davranışını belirlemeye yönelik bir uygulama, içinde Uygur, E. (Ed.) *Türkiye'de Tasarruflar*. TEK.

Ün, T. (2015). Stata ile Panel Veri Analizi. İçinde Güriş, S. (Ed.) *Stata ile Panel Veri Analizi Modelleri*. İstanbul.

World Economic Forum (2017). The global human capital report 2017, Preparing people for the future of work, https://www.weforum.org/reports/the-global-human-capital-report-2017 (10.08.2021).

World Bank (2019). World development report 2019: The Changing Nature of Work, World Bank, https://documents1.worldbank.org/curated/en/816281518818814423/pdf/2019-WDR-Report.pdf

World Bank (2021). The human capital index 2020: Human capital in the time of Covid-19, https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34432 (03.07.2021).

Yerdelen Tatoğlu, F. (2016). *Panel veri ekonometrisi stata uygulamalı* (3. Baskı.) İstanbul.

Zhan, M. and Grinstein-Weiss, M. (2007). Educational status and savings performance in individual development accounts. *Journal of Policy Practice*, 6(1), 27-46.

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Oktay Rifat'ın "Bir Kadının Penceresinden" Romanında Toplumsal Cinsiyet

Gender in Oktay Rifat's Novel "From A Woman's Window"

Selda UYGUR GÜRBÜZ*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: **Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья**

Atıf / Citation / Цитата

Uygur Gürbüz, S. (2022). Oktay Rifat'ın "Bir kadının penceresinden" romanında toplumsal cinsiyet. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (30), 142-156.

Uygur Gürbüz, S. (2022). Gender in Oktay Rifat's novel "From a woman's window". *The Journal of Kesit Academy*, 8 (30), 142-156.

10.29228/kesit.57896

Geliş/ Submitted/ Отправлено:	14.02.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать:	15.03.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный:	25.03.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

*Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Türkiye, suygur@nku.edu.tr

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Oktay Rifat'ın "Bir Kadının Penceresinden" Romanında Toplumsal Cinsiyet[1]

Gender in Oktay Rifat's Novel "From a Woman's Window"

Dr. Öğr. Üyesi Selda UYGUR GÜRBÜZ

Öz: Toplumsal konulara ayna tutan önemli edebi türlerden biri olan romanın ele aldığı sorunsallar, yaşanan (anlatılan) zaman ve toplumla ilişkilidir. Bu bakımdan romanda ortaya konulan kurgusal yapı disiplinlerarası çalışmalar için uygun bir zemin oluşturur. Bu alanlardan biri edebiyat sosyolojisidir. Edebiyat sosyolojisi metin merkezli eleştirilerin hâkim olduğu dönem-den sonra kadın araştırmalarının ve feminist hareketin de katkılarıyla yirminci yüzyılda daha etkin hale gelmiştir. Feminist edebiyat eleştirisinin gündeme getirdiği ve edebi eserlere doğru-dan yansıyan konulardan biri toplumsal cinsiyet meselesidir. Toplumsal cinsiyet, genel olarak biyolojik cinsiyet farklarının dışında kültürlerin oluşturduğu kadınlık ve erkeklik davranışları olarak tanımlanabilir. Toplumun yansıması olan roman türünde de kültürlere ve sosyal koşullara göre kadın ve erkek karakterlerin davranışlarının bir sorunsal olarak kurgulanması kaçınılmazdır. Türk romanında da toplumsal cinsiyete bakışın, bireysel ve toplumsal değişimlere paralel olarak dönemsel farklılıklar gösterdiği gözlemlenmiştir. Oktay Rifat'ın kaleme aldığı Bir Kadının Penceresinden romanı da toplumsal cinsiyet sorunsalının yazma anının gerçekliğini yansıtan bir içeriğe sahip olduğu söylenebilir. Oktay Rifat, 1970'ler Türkiye'sinin az gelişmiş toplumunu kadının sınırlandırılmış dünyasından yansıtır. Erkek baskısı altında bunalan kadının özgürlük arayışı toplumsal cinsiyet kodlarının da göstergesidir. Kadın merkezli bakış açısıyla beliren toplumsal cinsiyet sorunları, kadınların gündelik hayatta yaşadığı zorlukların kurgunun her ayrıntısında yansıtılmasıyla genişler. Bu makalede Oktay Rifat'in Bir Kadının Penceresinden romanında toplumsal cinsiyet sorunları romanın yazıldığı ve anlatıldığı

[1] "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article.

dönemin koşullarıyla paralel bir şekilde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Türk edebiyatı, toplumsal cinsiyet, Oktay Rifat, Bir Kadının Penceresinden, roman.

Abstract: The problematics of the novel, which is one of the important literary genres that mirror social issues, are related to the lived (described) time and society. In this respect, the fictional structure revealed in the novel creates a suitable ground for interdisciplinary studies. One of these fields is the sociology of literature. The sociology of literature became more active in the twentieth century with the contributions of women's studies and the feminist movement, after the period when text centered criticism was dominant. One of the issues brought up by feminist literary criticism and reflected directly on literary works is the issue of gender. Gender can generally be defined as the behaviors of femininity and masculinity formed by cultures apart from biological gender differences. In the genre of novel, which is the reflection of society, it is inevitable that the behaviors of male and female characters are constructed as a problem according to cultures and social conditions. It has been observed that the view of gender in Turkish novel shows periodic differences in parallel with individual and social changes. It can be said that Oktay Rifat's novel, From a Woman's Window, has a content that reflects the reality of the writing moment of the gender problematic. Oktay Rifat reflects the underdeveloped society of 1970s Turkey from the restricted world of women. The search for freedom of women, who are overwhelmed under the pressure of men, is also an indicator of gender codes. Gender problems that appear with a woman-centered perspective expand with the reflection of the difficulties women experience in daily life in every detail of the fiction. In this article, gender issues in Oktay Rifat's novel, From a Woman's Window, will be discussed in parallel with the conditions of the period in which the novel was written and narrated.

Keywords: New Turkish literature, gender, Oktay Rifat, novel, From a Woman's Window.

Giriş

Batı'da 19. yüzyılda popüler hale gelen, toplumumuzda da başlangıç aşamasında çeviriler yoluyla, ardından özgün eserlerle kendisini gösteren roman türü, çeşitli eleştiri yöntemleriyle incelenerek topluma ayna tutmaktadır.

Romanın birey ve toplum arasındaki ilişkiyi yazılı metne yansıtması, edebiyat sosyolojisi için önemli düşünme alanları yaratır. "Sosyoloji; dönüşen ve dönüştüren, etkileşim halindeki toplumun incelemesidir. İçinde yer aldığı toplumsal gerçekliğin araçlarını basamak yaparak kendi ifade araçlarına ulaşan edebiyat, yazarın yorumladığı şekliyle, bu etkileşimi yansıtan ve okuyucu gibi toplumu da etkisi altına alan kültürel bir üründür. Yani, o da sosyolojiye benzer şekilde, bir yandan toplumu yansıtırken diğer yandan da şekillendirir (Dolgun, 2021: 38)." Dolayısıyla edebiyat ve sosyoloji,

OPEN ACCESS creative commons COPE

toplum, birey ve toplum-birey ilişkisini odağa aldıkları için yakınlaşır. Bilhassa roman ve öykü gibi türler bu anlamda sosyolojinin inceleme alanına dâhil olur.

Yeni Eleştiri, Rus Biçimciliği, Yapısalcılık gibi eleştiri biçimlerinin yazın metnine uygulandığı yirminci yüzyıl, edebiyat toplum ilişkisi bakımından dinamik ve tartışmalı bir dönemdir. Yeni Eleştiri, Rus Biçimciliği gibi ekoller metni tarih, toplum, yazar bağlamından soyutlayıp edebi gelenek içine yerleştirirler; ancak anlam ve yorumu bütünüyle yadsımazlar. Yapısalcılık ise yazın metnini ve özel bir dil olan sanat dilini nesneleştirir. Toplumsal cinsiyet rollerinin toplum yaşamında olduğu gibi yaratıcılıkta da önemli rol oynadığı, hayal gücünün şekillenmesinde çok önemli olan bilinçaltının toplumsal yapıdan bağımsız olamayacağı gerçeğinin ortaya çıkmasıyla feminist eleştiri önem kazanır (Parla ve Irzık, 2020: 17-18-20). Romanın sosyolojik çözümlemesinde, roman karakterlerinin incelenmesinde toplumsal cinsiyet odaklı değerlendirmelere geniş yer verildiği görülür (Şeker, 2020: 1-2). Toplumsal cinsiyet sorunsallarının belirlenmesinde kadın ve kadınlık sorunlarının ön plana çıktığı görülmektedir: "Zamanla romanlardaki kadın temsilleri de sosyal analizin konusu olmuş, kadın cinsiyeti ve kadın gerçekliği edebiyatın merkezinde yer alan konulardan biri olma özelliğini kazanmıştır… Önceleri romanlarda kadınlar için biçimlenen rollerin kurulu cinsiyet ideolojisinin yansımalarını taşımakta olduğu kabul edilirken, roman yazarları yapıtlarında feminist edebiyat eleştirisinin ve kadın çalışmalarına olan ilginin artmasıyla bu anlamda patriarkal yapının etkilerine daha az maruz kalma noktasında fark edilebilir bir sorumluluk almaya başlamışlardır (Şeker, 2020: 3)."

Parla'ya göre feminist eleştirinin temelinde 18. yüzyılda kadın-erkek rollerinin toplumsal tanımlamalarının kadın açısından ne olduğunu anlamaya yönelen kadın hareketi yatar. Feminist eleştirinin kullandığı araç, kültürel olarak kullanılan cinsiyettir (2020: 19-21). Parla, kadının toplumca belirlenen konumunu, her yönüyle irdeleyen çalışmaların edebiyat eleştirisine öncelikli katkısının eleştirmenleri kadın imajı konusunda düşünmeye zorlamak olduğunu belirtir (2020: 23). Yirminci yüzyılda pek çok yazar, kadın imajı üzerine düşünerek eserler kaleme almıştır. Feminist kuramın en önemli eserlerinden biri olan Simone de Beauvoir'in *İkinci Cins* adlı kitabında, erkek karşısında "öteki" olarak nitelendirilen kadının bireysel ve toplumsal varoluşunun bu nitelendirmeden nasıl etkilendiğini incelenir (2020: 23). Direk'e göre *İkinci Cins*'in devrimci bir eser olmasının sebebi kadının varlığının olumlanmasıdır. *İkinci Cins*'te kadınların mahkûm oldukları ve kendilerini kurtarmaları gereken durum "içkinlik" olarak açıklanabilir (2017: 48-49). İçkinlik ve edilgenlik eş değerdir. Cinsiyetler arasındaki bu farklılıklar, her kültürün cinsiyetlere verdiği rollerin etkisiyle çeşitlenmiştir. Bu noktada toplumsal cinsiyet; "belli bir cinsiyeti olan bedenin üstlendiği kültürel anlamlarsa, toplumsal cinsiyetin diğer anlamdaki cinsiyetten olumlu bir biçimde çıkarsanabileceği söylenemez. Cinsiyet/toplumsal cinsiyet ayrımını mantıksal sonucuna götürürsek, cin-

siyetli bedenler ile kültürel olarak kurulmuş cinsiyetler arasında temel bir kopma ortaya çıkar (Akt.: Irzık, 2020: 47; Butler, 1990: 6)."

Eleştirel Feminizm Sözlüğü'nün tanımlamasına göre biyolojik temelli olduğu düşünülen cinsiyet ile toplumsal temelli olduğu düşünülen toplumsal cinsiyet (İngilizcede gender) arasında genellikle karşıtlık kurulmaktadır. "İnsan toplumları, toplumsal bütünün tümü itibariyle her iki cinsiyete farklı (bölünmüş, ayrılmış ve genellikle hiyerarşik) işlevler atfederek, dikkat çekici bir monotonlukla biyolojik farklılaşmayı kültürel zemine taşır. Toplumlar, bu farklılaşmaya bir "gramer" uygular. Kültürel olarak, 'dişi'ye, onu toplumsal bir kadına dönüştürecek bir toplumsal cinsiyet rolü; erkeğe ise, onu toplumsal bir erkeğe dönüştürecek "erkek" rolü dayatılır. Toplumsal cinsiyet maddi olarak iki temel alanda kendini gösterir. Bunlardan ilki toplumsal cinsiyetli iş bölümü ve üretim araçlarının toplumsal cinsiyetli bölünmesi; ikincisi üreme emeğinin toplumsal örgütlenişidir. Burada kadınların doğurganlık kapasiteleri çeşitli toplumsal müdahalelerle dönüştürülür ve büyük çoğunlukla arttırılır (Hırata, Laborie, Le Doaré ve Senotier, 2015: 76-77)." Toplumsal cinsiyet genel anlamıyla kültürün etkileriyle şekillenerek "erkek" ve "kadın" kimliklerine belirli roller dayatır. Vatandaş, 'genel olarak cinsiyet rollerinin toplumun bireyden istediği davranışa vurguda bulunmak olduğunu' belirtir. Bu bağlamda rol bir boyutuyla toplumsal diğer boyutuyla bireyseldir; toplumsallığın bireyde davranışa dönüşmesidir (2011: 33). Toplumsallığın bireyselliğe dönüştüğü erkeğin özne, kadının nesne olarak algılandığı toplumların çoğunda kadın erkeğe göre aşağı toplumsal konumdadır. "Erkekler, simgesel iktidarı korumaya ya da genişletmeye çalıştıkları evlilik stratejilerinin öznesiyken, kadınlara, her zaman ittifakları tescil etmeye yönelik simgeler gibi dolaşıma girdikleri bu mübadelelerin nesnesi olarak davranılmıştır. Kadınlar böylece erkek idealine uyarak, simgesel değerlerini korumak için sürekli uğraşmaya zorlanmışlardır (Akt.: Şeker, 2021: 10; Bourdieu, 2014: 173)." Toplumsal cinsiyet rollerinin (değerlerini) yenilenme, şekillenme ve yeniden öğrenilme sürecini edebi eserler üzerinden ele almak mümkündür. Edebi eserler (bilhassa kurgusal edebi eserler) toplumsal cinsiyet sorunları bağlamında yaşanan değişimleri nesnel zamanla paralel olarak doğrudan yansıtmaktadır. Türk edebiyatında da edebi bir tür olarak romanın ortaya çıkışından itibaren toplumsal cinsiyet rollerinin ve sorunlarının doğrudan yansımalarını bulmak mümkündür. 1976 yılında yayımlanan *Bir Kadının Penceresinden* romanı da yazıldığı dönemin toplumsal cinsiyet sorunlarını yansıtır. Romanı toplumsal cinsiyet bağlamında önemli kılan yanlarından biri bakış açısının kadın merkezli olmasıdır.

Kadın Merkezli Bakış Açısı

1950-1980 yıllarında yaşanan kentsel yapıdaki değişmeler edebiyata da yansır. Ayrıca bu zaman dilimini kapsayan 12 Mart döneminin yarattığı sarsıntılı ortam da edebi metinlerde kendini gösterir (Moran, 1998: 13). İlk baskısı 1976 yılında yapılan *Bir*

OPEN ACCESS creative commons COPE

Kadının Penceresinden 12 Mart dönemi sorunlarını dile getiren romanlarla aynı zaman diliminde yazılmıştır. Bu bakımdan romanın satır aralarında dönemin siyasi kaos ortamıyla ilgili bilgiler (gazete başlıklarının verilmesi gibi) verilir. Bunun yanı sıra dönem romanlarına benzer şekilde devrimci öğrenci karakterine, siyasi karışıklıklara yer verilir. Bunlara rağmen anlatının odak noktası günlük yaşamın koşulları arasında sıkışıp kalmış "kadın"dır.

Judith Butler, kişinin kadınlığın verili ve kabullenilmiş anlamlarından daha fazlası olduğunu belirterek kadınlık terimin yeterince kapsayıcı olmadığını vurgular ve terimin yetersiz kalmasının sebepleri üzerinde durur: Butler'e göre "toplumsal cinsiyet"i her zaman içinde üretilip süregeldiği siyasi ve kültürel kesişme noktalarından ayırarak değerlendirmek imkânsızdır (2008: 46).

Rifat'ın *Bir Kadının Penceresinden*'de yarattığı kadın karakter, siyasi ve kültürel etkilerle şekillenmekte ve biyolojik cinsiyet anlamlarından sıyrılıp, toplumsal cinsiyet rolüne ve bu rolün sorunlarına yoğunlaşmaktadır. Yazar, romanın birinci bölümünde azgelişmiş toplumların günlük yaşamına dair kesitler sunma derdinde olduğunu, bunu da dar bir çevre içinden ve kadın merkezli bakış açısıyla gerçekleştirmek istediğini belirtir. Böylece, kadın yazarların gözünden kadınların daha yoğun anlatıldığı 1980 sonrasında yazılan roman örneklerden farklı olarak Oktay Rifat, erkek yazar olarak kadınlık sorunlarını 1970'ler Türkiye'sinin toplumsal koşulları paralelinde kurgular. Ezen ezilen mücadelesini sınıf çatışması ekseninde değil; kadın erkek rollerinin toplumsal yapıda bulduğu karşılıklarıyla somutlaştırır. Romanın kahramanlarından Filiz, eğitimsiz bir ev kadını; Bedri ise geçimlerini sağlamak için gazetecilik yapan gece eğlencelerinden geri durmayan -arkadaşlarına göre- yazacağı kitapla Türk yazınına damga vuracak büyük bir yazar adayıdır. Oktay Rifat, romanda Bedri ile Filiz'in ilişkisi üzerinden inşa edeceği sorunları biraz da yazara verdiği toplumsal sorumlulukla (aydın sorumluluğu) ilişkilendirmiştir: "Azgelişmişlik, toplumun alt ve üst yapılarıyla belirli bir yaşam düzeyinde sıkışıp kalmasıdır. Bu sıkışmanın nedenlerini ortaya çıkarmak, gelişmiş sömürgen toplumların azgelişmiş toplumun kaderindeki yerine parmak basmak bir öykücüden çok bir bilim adamına düşer. Ama ne olursa olsun bir yazarın yine de bu konuya eğilmesi, hiç olmazsa azgelişmişliğin nitelikleri üstünde, öyküsünü aydınlatacağı ölçüde, durması zorunludur (Rifat, 2019: 7)." Bu romanın sorunları ile bir yazar (aydın) olarak kendi önceliklerini kesiştiren bu beyanlarının ardından romana odaklanır ve romanındaki kadın bakış açısının romanın sorunsallarıyla ilişkili olduğunu vurgular: "Öykümüze girmeden önce şu birkaç sözü de ekleyelim. Öykümüzdeki dar çevre, azgelişmişliğin yoğun olduğu bir çevre değildir. Ama dediğimiz gibi kendini duyurmakta ve olayların akışını değiştirmektedir. Yazar, gerçekçi kalmak amacıyla bulanık ayrıntılara girmektense olayların sadece görünen yüzünü anlatmaya çalışmış, hatta kadın kahramanın dar açısından dışarı taşmamayı yeğlemiş ve gerisini

okuyucunun yorumuna bırakmıştır (Rifat, 2019: 11)."

Romanın ana karakteri Filiz, yazarın tabiriyle 'az gelişmiş toplumun' değer yargılarıyla uyumlu bir şekilde annelik ve erkeğe hizmet etmek dışındaki benlik değerlerini unutmuş, eğitimsizliği ve ekonomik boyutlardaki çaresizliği sebebiyle de özgürlüğünü yitirmiş 1970'ler Türkiye'sinin kadın temsilidir. Onun karşıt kutbunda ezici güç olarak kocası Bedri konumlanır. Filiz'in bakış açısının oluşmasındaki başat unsur da kocası Bedri'dir. Kadının kocası ve çocuklarıyla sınırlandırılmış dünyasının bilinç akışı tekniği kullanılarak yansıtılması, anlatının uyandırdığı gerçeklik duygusunun etkin hale gelmesini sağlar.

Çocuk sayılabilecek bir yaşta evlenen Filiz, anlatma zamanında (olay örgüsünün anlatıldığı zaman diliminde) yirmi sekiz yaşındadır; on iki yıldan beri evlidir en büyüğü on bir yaşında olmak üzere üç çocuk annesidir. Filiz doğru dürüst bir aile içinde büyümemiştir (Rifat, 2019: 13). Elbise dolabının olmadığı, maltızda yemek pişirilen bir evde büyümesi, onun Bedri karşısında duyduğu eksiklik duygusunun da temelini teşkil eder. Çünkü Maltızda yemek pişirmek Bedri'ye göre hor görülesi bir şeydir. Maltızda yemek pişirenin kafası da elleme kömürü gibi kara olmaktadır (Rifat, 2019: 13). Bedri, evliliğin başından itibaren erkeklik gücünün yanı sıra ekonomik olarak da Filiz'i kendinden aşağı bir sınıfa yerleştirmiştir.

Filiz'in kaderi annesinin kaderine benzemektedir. Annesi, Fehim Paşaların evlatlığı Necibe'dir. Filiz'in annesi köşk yaşamının ve yıkılan değerleriyle evlatlık sisteminin temsilidir. Ferhunde Özbay, edebi metinlerde evlatlıkların ele alınışıyla ilgili değerlendirmesinde evlatlıkların hep küçük yaşta alındıklarını kimi kimsesiz olduğu için, kimi de çeşitli nedenlerle ailesi tarafından satılarak eve -çoğunlukla kente- getirildiklerini belirtir. 1964'te yasaklanana kadar evlatlık uygulamaları devam etmiş yanlış uygulamalar sonucunda hizmetçiliğe dönüşmüştür (Davidoff, 2021: 28). Filiz, eksikliğinin sebebini biraz da kaderle paylaşmak istediğinden, annesinden gelen geçmişinde arar. Besleme kızı olduğu için haline şükretmek zorundadır. Fehim Paşalar'a el etek öpmek için götürüldüğü zamanları hatırlayarak kocasının ona sunduğu "buzdolabı", "çamaşır makinesi", "havagazı" gibi imkânların değerini bilmesi gerektiğini kendisine telkin eder. Ancak Bedri ile yaşadığı çatışma zamanla yaşamının her alanına hükmeder. Bedri'yi sevmemektedir: "Sevmiyordu kocasını. Ne var ki kocası da görünüşte onu sevmiyordu. Yalnız sevmese iyi, bastırıyordu onu sevmemekte. Altta kalmak, sevmemek konusunda bile altta kalmak çıldırtıyordu Filiz'i. Bu yenilgiden, seven ama sevilmeyen bir kadın olarak sıyrılabileceğini biri kulağına fısıldamış gibi, bir ödevi yerine getirircesine kocasının üstüne düşüyordu (Rifat, 2019: 13)."

Filiz'in düşüncesine göre Bedri onda bir eksiklik bulmaktadır; aslına bakılırsa Bedri'ye göre herkes kusurludur. Bedri, kendisi gibi 'modern' fikirleri olan arkadaşlarını evde rakı sofralarında ağırlayarak uzun tartışmalara girişir. Geleneksel toplum

OPEN ACCESS creative commons COPE

değerlerine tümüyle karşıdır. Eleştirel her örneği Avrupalı olamamakla ilgilidir. Çoğu, erkek olan bu arkadaşlarını bazen Filiz'le odada yalnız bırakır. Filiz'in görevi ise anlamsız bulduğu bu tartışmaları uzaktan dinlemek, sofraya hizmet etmektir. Kimi zamansa huysuzluk yapan çocukları uyutmak görevi Bedri'ye düşer. Çekirdek aile içindeki rol dağılımı henüz yerli yerine oturmamıştır. Aile içinde rol dağılımındaki belirsizlik dönem Türkiye'sinin de sorunlarındandır. Bilhassa 1950'li yıllardan sonra pek çok romancı, toplumsal cinsiyet sorunlarını kadının aile içindeki yaşantısı üzerinden dile getirir: "… o dönemdeki pek çok romancının benimsediği geleneksel kaygılar nedeniyle kadın, ister istemez aile ve ev içerisinde düşünülmüş ve orada somutlaştırılmıştır (Balık, 2008: 445)." Kandiyoti'ye göre modernleşen Türkiye artık, daha önce hiç olmadığı kadar, aile içi toplumsal cinsiyet ilişkilerini düzenleyen birbirinden çok farklı rejimlerin yan yana yaşadığı bir ülkedir. Türkiye'nin sonunda, gelenekselliken modernliğe götüren bir yola girdiği kabul edilmektedir ve bu sürecin aile ve karı-koca ilişkilerinde de onlara tekabül eden yapılara sahip olduğu düşünülmektedir. Sosyolojik ve demografik araştırmalar geniş aileyi kırsal; geleneksel, çekirdek aileyi ise modern ve kentsel olarak betimler (1997: 193). Bedri'nin amacı da çekirdek ailesinin modernleşmesidir. Çocuklarını da kendi görüşleri doğrultusunda yetiştirerek toplumunun dayattığı geleneksel kültürel kodlardan sıyrılarak gerçek bir Avrupalı aydın olma peşindedir. Ancak Tanzimat dönemi romanlarında ele alındığı gibi bu arzusunu içselleştiremediği için aile felaketinin müsebbibi olur. Karısının ve karısının aşığı genç Selim'in felaketinden Bedri sorumlu olacaktır. En büyük erkek çocuk olan Sermet, hesapçı davranışlarıyla babasına, ortanca çocuk Muhtar ise içten gelen doğallığıyla annesine benzer. Henüz okula gitmeyen Yonca ise küçük kız çocuğu davranışları sergiler. Yazar, çocukların yetiştiriliş biçimlerinde ve oynama şekillerinde dahi toplumun dayattığı cinsiyet kalıplarını sezdirir. Örneğin Yonca, yapıştırmalarla oynadığı kadar kamyonlarla da oynamaktadır. Çocukların geleneksel Türk aile yapısından farklı olarak kendilerine ait odaları vardır. Bedri ranza sistemi kurarak çocukların cinsiyet farkı gözetilmeksizin aynı odada kalmalarını ister. Ancak anlatıcı, Bedri'nin bu modernleşme teşebbüsünün samimiyetini -Fransız dergisinde görerek uyguladığı ayrıntısını vererek- sorgular. Tanzimat romanlarında kahramanın yaşadığı ikiliği Bedri de kişiliğinde barındırır. Bedri'ye göre kutsal hiçbir şey yoktur. Bu anlamda evliliğin de kutsallığı tartışılabilir. Aile, ahlak, gelenek gibi bütün değer yargılarını yitirmiştir. Filiz ise felsefi olarak düşünemese de sezgisel yolla bu durumları anlamaktadır. Bedri'nin pratikteki (günlük yaşamdaki) takıntıları, felsefi düşüncelerinin derinliğini de geçersiz kılar. Kadına atfettiği yüzeysel değerler onun modernleşmeyi yorumlama, yeni aile düzenini şekillendirme biçimlerini de gösterir. Bedri'ye göre Filiz'in gardırop kullanmasını, çamaşır yıkamasını, sokağa çıkmasını, alışveriş yapmasını bilmemesi, Avrupalı kadınlar karşısındaki yenikliğinin göstergeleridir. Dönemi içinde aydın olarak kabul edilen, gazetecilik yapan, kitap okuyan, arkadaşları ve çevresi tarafından geleceğin büyük yazarı olarak

addedilen Bedri, bu şekilde Avrupalı kadınlar da dâhil olmak üzere kadına yine evle sınırlı yerleşik düzeni ihlal etmeyen bir rol biçer. "-Bizim kadınlarımız günde on iki saat evin içinde ırgat gibi çalışır, ter döker, iki kap yemeği zor hazırlar. Oysa Avrupalı kadın az emekle çok iş görmesini bilir. Koşullar da elverişlidir buna. Nedenleri ortada (Rifat, 2019: 14)." Filiz sezgisel olarak Bedri'nin tutarsızlıklarının farkındadır. Onu isyan ettiren, gece yarısı sokağa fırlayıp Üsküdar sokaklarında yürümesine, kendisini sorgulamasına sebep olan şey ise bu şartların kendisine sağlanmaması, Bedri'nin bu durumu bildiği halde kendisini küçük görmesidir. Filiz klasik anlamda kendini koruyup kollayacak, sevecek, sağlıklı güçlü bir erkek arayışı içerisindeyken; Bedri davranış olarak gerçekleştiremediği sözde fikirler ağına hapsolmuştur. Karısının başka erkeklerle birlikte olması isteği eyleme dönüşünce Bedri'nin tutarsız düşüncelerini ve karakterini tamamlayan cinayetle sonuçlanır.

"Belki onu sıksa, kıskansa, bir kaçamak aklına gelebilirdi ama, bu başıboşluk, kocasının ille de onu başka bir erkeğin kucağına atma isteği, sevişmenin böyle ikinci bir erkeğin varlığına bağlı kalması Filiz'i aşktan soğutmuştu. Başka kimsede benzerini görmedikçe öteberi alamayan kimseler gibi Bedri de başka bir erkek değer vermedikçe karısını sevemiyordu demek! Başka türlüsü yok bu işin (Rifat, 2019: 15)."

Filiz'in bakış açısıyla aktarılan bu gelişmeler, psikanalitik bir yorumla da değerlendirilebilir. Psikanalizin ortaya koyduğu kadın erkek ilişkilerine dair yorumlar da kadınlık ve erkeklik dürtülerinin yanı sıra toplumsal cinsiyet sorunları üzerinden inşa edilmiştir. Kadının başka erkekler tarafından arzulanıyor oluşu erkekte rekabet hissi uyandırarak cinsel arzunun artmasına neden olmaktadır. Freud'a göre erkeğin kadına bakışında "incinmiş bir üçüncü yan" bulunmasının gerekmesi önkoşulu vardır. Söz konusu kişinin aşk nesnesi olarak asla serbest bir kadını değil, kocası, nişanlısı ya da arkadaşı olarak başka bir erkeğin üzerinde hak iddia edebileceği bir kadını seçmesini şart koşar. Freud, bazı olgularda bu önkoşulun çok inandırıcı olduğunu belirtir. Herhangi bir erkeğe ait olmadığı sürece bir kadın ihmal hatta reddedilebilir ama bir başka erkekle bu türden ilişkilerden birine girer girmez tutkulu duyguların nesnesi haline gelebilir (Freud, 2006: 57). Aynı önkoşul Bedri için de geçerlidir. Romanın ilerleyen bölümlerinde rakip olarak Selim devreye girince Bedri'nin Filiz'e karşı davranışları değişir, cinsel tutkusu artar; ancak Bedri, modernleşme çabası içinde karısını kıskanan, peşine adam takan klasik anlamda kodlanmış bir erkektir. Toplumsal bilinçdışı karısını paylaşma düşüncesine ket vurur. Romanda bir başka kahraman olan Nüvit aracılığıyla aktarılan bölümde "Yüzüne bakıyor Nüvit aynada ve Bedri'nin bir düşüncesini geveliyor kafasında: 'Azgelişmiş bir toplumun yurda yalnız makine ve endüstri malları sokması yetmez, diyor Bedri, sözgelimi Batılı biçimde sevişmeyi de getirmesi gerekir. Başka bir deyimle ruh ithali de zorludur. Yenileşme edebiyatımız batılı duyarlığı aktardı yazımıza. İlk namlı ve başarılı roman ve ruh ithalatçılarındandır Uşaklıgil. Aşk'ı Mem-

OPEN ACCESS creative commons COPE

nu Batılı anlamda sevilen ve duyan bir çiftin öyküsüdür'. Doğruya benzer bir düşünce bu. İki türlü sevişme var bu toplumda: Batılı sevişme ve töresel sevişme (Rifat, 2019: 124)." sözleri Batılı sevişme taraftarı olan Bedri, Aşk-ı Memnu'daki aşkı savunsa da bilinçdışında evli kadınların başkalarına âşık olmasının yasak olduğu fikrinden kurtulamadığını gösterir. Bu noktada Bedri'nin Türk romanını ilk örneklerinden beri karşımıza çıkan ve erkeklik rolünü temsil eden kahramanlarla aynı safta yer aldığı ve Sancar'ın örnek verdiği Yeryüzünde Bir Melek romanındaki kahramana benzediği söylenebilir: "İmparatorluğun en önemli sorunu kadın-erkek ilişkilerine indirgendiğinde görücü usulü evlilik, yaşlı erkek – genç kız evliliğidir. Ahmet Mithat Efendi 1875'te yazdığı *Yeryüzünde Bir Melek* (1879) romanında evli bir Müslüman kadınını, temiz de olsa evlilik dışı bir ilişkiye soktuğu için ağır biçimde eleştirilmiştir. Evli kadınların başkalarına âşık olma yasağı devam eder. Daha sonra da roman metinlerinde kadınların ihanetini görmeyiz (Akt.: Sancar, 2020: 135)." Berktay'a göre, Türkiye Cumhuriyeti'nin "yeni kadın" kalıbını belirlemeye girişenler de kendilerine "Yeni Adam" adını verseler bile, hiç de yeni olmayan bir erkek kimliği çizerler ve burada asıl ilginç olan, Batıcı/modernleşmeci erkekler ile gelenekselciler arasında fazla bir fark olmamasıdır. "Yeni kadın", "ailevi, içtimai, milli vazifelerini benimseyen ve başkaları için yaşayan" bir varlıktır. Kadının en belirgin meziyeti, fedakârlığı ve feragatidir (Berktay, 2010: 108). Berktay, Cumhuriyet'in erken dönemine vurgu yapsa da *Bir Kadının Penceresinden* romanın yazıldığı dönem için de aynı yorumların yapılabileceği görülmektedir. Bedri'nin çelişkili davranışlarının ilk örneği; evliliklerinin ilk zamanlarında Filiz, arkadaşından geç döndüğü için ona tokat atmasıdır. "Filiz o tokatla insanlığından bir şeyler yitirdiğini duymuş, bundan böyle, ikinci bir Tanrı'nın buyruğunda yaşayacağını anlamıştı (Rifat, 2019: 96)." Her adımını kocasına uydurmak Filiz için başlangıçta rahatlıkken sonrasında kâbusa dönüşür. Romanda erkeğin hiçleştirici teşebbüsleri kadının bakış açısından verildiğinde sorunların etkisi ve etkileyiciliği de artırılmış olur. "Oysa Filiz hiçti, bir hiç. "Kadınlığım da yok!" diye yineliyordu. Güzel olduğunu söylüyorlardı. Yetmiyordu bu ona istediği kadar güzel olsun (Rifat, 2019: 90). "Filiz'in kusuru kendisinde aramasının sebebi Bedri ve çevresinin kendisine dayattığı değerlerdir. Bedri'nin fiziksel portresi de davranışlarıyla paralel olarak çizilir. "Ufak tefek bir adamdı.. Kalın kaşları, irice küt burnu, kaşlarına yakın bir yerden başlayan kırçıllaşmaya yüz tutmuş dalgalı ve uzun saçları olmasa bir çocuk denebilirdi Bedri'ye. İspenç horozu gibi çalımlı ve biraz çarpık (Rifat, 2019: 21)." Kadının bakış açısını pekiştiren bu tasvir, romanda odaklanılan asıl sorunun kadınlık oluğuna işaret emektedir. Dolayısıyla kadının bakış açısından verilen roman dünyasında en önemli sorun eve hapsolmuş kadınlıktır.

Eve Hapsolmuş Kadınlık

Türk romanında ev içi sorunlardan toplumsal sorunlara doğru genişleyen bir kurgusal tercih olmuştur. Sorunlar büyük ölçüde ev içinden başlar ancak kahramanla-

rın dünya görüşü, toplumla ilişki kurma biçimleri çatışmalar doğurur. Bu bağlamda *Bir Kadının Penceresinden* romanında da aile içinde yaşananlar ve sorunlar toplumsal sorunların prototipidir. Bedri ile Filiz arasındaki ilişkide Bedri'nin modernleşmeyi anlama biçimindeki tutarsızlık sorunların çıkış noktasıdır. Modern bir ilişki ve aileden modern topluma ulaşılabileceğine inanan Bedri, yalnızca söylem düzleminde kalır. Filiz'le ilişkisinde ortaya koyduğu davranışlar romanın ve toplumsal çatışmaların somut göstergesi haline gelir. Bu çatışmanın ortaya çıkmasında modernleşme anlayışındaki tutarsızlığı pekiştiren erkeklik rolünün de etkisi vardır. Bedri'nin patriarkal tutumu Filiz'i eve hapsolmuş, hiçleşmiş bir kadın konumuna düşürür. Filiz'i bunaltan, hiçleştiren durumlardan biri evden, çocuklardan, alışveriş yaptığı esnaftan ve bir iki komşusundan ibaret yaşamıdır. Kadın bakış açısına göre Üsküdar'da bodrum katındaki ev bütün gün temizlenmesine, tozlarından arındırılmasına rağmen pis gözükmektedir. Çamaşır yıkamak 'bütün evin sümüğü'ne maruz kalmaktır. Yemek kokusu, çirkef kokusuna karışır. Bedri gibi mekân da çirkindir. "Çirkindi bu oda. Çirkindi bu eşyalar. Çirkindi duvarların badanası, kapılar, kapıların kilitleri, kolları, süpürgelik. Çirkindi perdeler, alüminyum raylar. Çirkindi masa, sandalye, kitaplık. Oysa avuç dolusu para karşılığı alınmıştı her biri. İstanbul'da evlerin döşemesi eğreti elbiseler gibi sarkar odaların üstünden (Rifat, 2019: 23)."

Ev işlerinin kadınlarca yapılmasının normalleştirilmesi de toplumsal cinsiyet sorunlarıyla ilişkilidir: "Ayrıca, çarpıcı olarak, böylesi işler her zaman ve her yerde kadınlar, özellikle yetişkin kadınlar tarafından yürütülmemiştir; bu işleri tümüyle yetişkin kadın rolünün bir parçasıyla özdeşleştiren yalnızca bizim basmakalıp düşünce tarzımızdır. Gerçekten de bu 'ev işi' kavramının kendisi kültürel olarak kurulmuştur (Mead, 1970, akt.: Davidoff, 2021: 147)."

Modernleşmeye çalışan erkek bakış açısını yansıtan Bedri'ye göreyse kadınların ev işleri yapması bir hastalıktır.

"Bir hastalık olduğunu söylüyordu bunun, kocası. Bu ne biçim hastalıktır ki yakasını bu dertten sıyırabilmiş kadın yok gibidir mahallede. Bu mahallede bütün kadınlar sabahtan akşama dek kıyı bucak temizliği yaparlar evlerinde. Baygın düşene dek çalışırlar, yine de doymazlar. "Bir azgelişmişlik hastalığı! Cinsel" de diyor Bedri ya, Filiz buna inanmıyor. Her zamanki gibi "Toplumsal" dese çok daha inanacak. Cinsel organlarında bir ısı yükselmesi, bir yaşlık, bir istek duyduğu olmadı hiç. Belki bir iki kez düşünde, hatta ileri aşamada. Ama ne ilgisi olabilir bunun durmadan ovmak, parlatmak, silmek isteğiyle (Rifat, 2019: 43)!" Bedri, okuryazar kimliğiyle kadının temizlik yapma hastalığıyla cinsel tatminsizlik arasında bağıntı kurar. Ancak bütün bu değerlendirmeler eve hapsolmuş kadın için anlamsızdır.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Kadının Özgürlük Arayışı

Bir Kadının Penceresinden romanında, çatışmayı doğuran toplumsal cinsiyet sorunlarını aşma çabaları da çatışma unsurunun bir parçası olarak dile getirilir. Romanın ikinci kısmı olarak değerlendirilebilecek bölüm, Filiz ve Selim'in yaşadıkları aşkı ve Filiz'in özgürleşme çabasını kapsar. Bedri'nin iş yerinden tanıdığı aynı zamanda mühendislik öğrencisi olan Selim'i eve yemeğe davet etmesiyle günlük yaşamın akışı değişir. Filiz ile Selim'in yakınlaşmalarının Bedri tarafından tasarlandığı izlenimi verilir. Filiz, Selim'le tanıştıktan sonra yaşadığı gerçekliği somut olarak fark eder. Ev işleri, Bedri'nin kendisine acımadan evi kirletmesi, zorluklarla temizlediği halının üzerine basması, çocuklarının da aynı şekilde davranması, özensizlikleri ve yaramazlıkları daha görünür hale gelir. Selim ve Filiz'i yakınlaştıran durum Bedri ve Bedri'nin arkadaşı Nüvit'ten farklı olarak bunalımlı, çelişkili aydın tipinden uzak olmalarıdır. Selim de Filiz gibi az gelişmişliğin sıkıntılarını çeker. Köy kökenli olması, Lüleburgaz'daki köyünde bir karısı ve çocuğu olması, aynı zamanda devrimci genç temsili olarak sosyal konulara duyarlılığı Filiz üzerinde olumsuz bir etki yaratmaz. Filiz için Bedri olmadan Selim ve çocuklarla birlikte Gebze'ye geziye gitmek özgürlük adımıdır. Selim'le Filiz Üsküdar'da Selim'in bir arkadaşının ailesine ait bir evde buluşurlar. Filiz, ilk kez Selim'le birlikteyken edilgen halinden sıyrılır. Beauvoir'ın belirttiği içkinlik halinden kurtulup kendini gerçekleştirme çabasına girer ve Selim'le yaşadığı cinsellikle edilgenliğinden kurtulur. Ancak toplumsal kodlarla erkeği mutlu etme kaygısından sıyrılamaz.

"*Bir Kadının Penceresinden* romanında açık-geniş mekân Filiz'in olgunlaşma sürecini tamamladığı ve kendini gerçekleştirdiği Selim'in ödünç evidir. Roman boyunca az gelişmişliğin bir simgesi olarak karşımıza çıkarılan Filiz, bu yeni mekân boyutunda, olgunlaşma sürecini tamamlar (Özcan, 1999: 413)."

Köy kökenli olan Selim'in kadına bakışı, Bedri'den farklıdır. Bir kadının kendi isteğiyle erkeğe gelişini doğal karşıladığını sansa da yadırgar. İçinde, bu davranışın anlatıcının tabiriyle "daha çok bir yosmaya yakışacağına" inanan, pis ve tortulu bir yer vardır (Rifat, 2019: 128)." Selim de idealleri ve kadın-aşk ikilemi arasında sıkışır. Öğrenci yürüyüşleri, mitingler, ezen – ezilen çatışması gibi toplumsal meselelerle küçük kent soylu olarak düşündüğü kadın arasında kalır. Ancak Filiz'e âşık olduğunu duyumsadıkça şüphelerinden kurtulur. Bedri'nin eniştesi Nuri'yle ablası Remziye'nin Selim'i yalılarını soymakla suçlaması, tutuklatmaya çalışmaları da Selim ve Filiz'in ortak çaresizlikleridir.

Filiz'in kendilerini takip ettirdiğini düşünerek Bedri'den şüphelenmeye başlamasıyla toplumsal etkiler devreye girer. Karısının başka erkeklerle olması isteğini açıkça belli ettikten, Filiz ve Selim'in yakınlaşmaları için her türlü imkânı sağladıktan sonra Bedri değişir, Selim hırsızlıkla suçlanır, ardından peşine takılan bir adam tarafından öldürülür.

Filiz, Selim ve Bedri'nin ortak tanıdıkları Nüvit'in intiharı da yine yalnızlık, toplumda yer edinememe, aşkına karşılık bulamama gibi durumlarla bağdaştırılabilir. Bedri'ye göre Nüvit'in âşık olduğu -sevici olduğu dedikodusu dolaşan ve herkesle birlikte olan- Gülseren bu intiharın sebeplerinden birisidir. Gülseren onlar için tehlikeli bir kadındır. Ancak burada da Avrupa'ya özendikleri halde toplumsal cinsiyet dayatmasıyla kadını yargılayan erkek bakış açısı devreye girer.

Türk modernleşmesinin kamusallığı tek cinsiyetli kurumlara dayanır. Tek cinsiyetli modernliği koruyan bu zihniyet, kadının fitneye ve karmaşaya neden olduğu fikriyle beslenir. Bu bağlamda Cumhuriyet dönemi edebiyatında kadınlar erkeklere göre daha güçlü ve hırslı görünmektedirler. Kişilerarası ilişkilerde ve özel alanlarda etkinlikleri ortaya çıkmaktadır (Akt.: Sancar, 2020: 134; Saraçgil, 2005: 266). Buna rağmen *Bir Kadının Penceresinden* romanında çatışmanın ortaya çıkışında kadının edilgen konumdan kurtulma arzusunun etkili olduğu söylenebilir.

Sonuç

Feminist eleştirinin etkin hale gelmesiyle birlikte toplumsal cinsiyet konusu üzerinde çeşitli tartışmalar da başlamıştır. Simone de Beauvoir, Judith Butler gibi yazarlar 'kadın' konusu üzerine eserler kaleme alarak kadının toplumsal yaşamda içkinliğe sürüklenerek edilgen hale getirildiklerini, erkek karşısında öteki konumunda olduklarını vurgulamışlardır. Toplumsal meseleleri yansıtan edebi eserlerde de yaratılan kadın ve erkek karakterleri bu eleştiriler ışığında okumak, bu yolla toplumsal çözümlemeler yapmak mümkündür.

Tanzimat döneminden itibaren modernleşme çabasında olan Türk toplumunda ve edebiyatında da cinsiyet meselesine bakışın farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Bu farklılıkların tarihsel olarak bir süreci ifade ettiği dikkat çekmektedir. Cumhuriyet'in ilanından sonra yeni kadın ve erkek tipleri edebi eserlerde farklı bakış açılarıyla işlenmiştir. Oktay Rifat'ın 1976 yılında kaleme aldığı *Bir Kadının Penceresinden* romanında da meseleye farklı bir perspektiften değinilir. Bu romanda kadın ve kadın sorunları bir kadın kahramanın bakış açısıyla erkek yazar tarafından dile getirilmiştir. Erkek bir yazarın kadının bakış açısından sorunlara eğilmesinin yanı sıra erkek yazarın taraflı oluşu da romanı özgün kılan yanlardandır. *Bir Kadının Penceresinden* romanı modernleşme çabasında ancak geleneksel kodlarla şekillendirilmiş erkek tarafından az gelişmiş olarak adlandırılan, eksik hissettirilen kadının günlük yaşamından, eve hapsolmuş evreninden kesitler sunar. Bilinç akışı tekniğinin kullanılması ana karakter olan Filiz'in dar alanlara sıkışmış yaşamını daha gerçekçi kılar. Romanda, toplumsal cinsiyet rolleri kapsamında; kadın erkeğin gözünden dünyayı görmekte, ev ekonomisi, çocuk bakımı, ev temizliği, alışveriş gibi görevlerle sorumlu tutulmaktadır. Erkek ise Avrupalı gibi düşünme ve yaşama çabasındayken toplumsal bilinçdışının etkileriyle ikilik içinde kalır. Düşünceleri ve davranışları arasındaki uyumsuzluklarla hareket eder. Kadının

OPEN ACCESS creative commons COPE

özgürleşmesi ise ilk kez bütün dayatmalara rağmen kendi isteklerinin ve aşkının peşinden gitmesiyle gerçekleşir. Ancak romanın çözüm kısmı; az gelişmiş toplum koşulları içinde bu özgürleşmenin tam olarak gerçekleşemeyeceğine dair bir düşünceyi de destekler niteliktedir. Bütün bu açılardan bakıldığında *Bir Kadının Penceresinden* romanı 1970'ler Türkiye'sine dar bir çevreden ancak toplumun genelini yansıtan bir bakış sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Balık, M. (2008). *Nazlı Eray öyküsünde kentli kadın kimliği.* Yazın ve Deyişbilim Araştırmaları, İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları.

Berktay, F. (2010). *Tarihin cinsiyeti*. Metis.

Bourdieu, P., Wacquant, L. (2014). *Düşünsel bir antropoloji için cevaplar*. (Çev.: N. Ökten). İletişim.

Butler, J. (1990). *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. Routledge.

Butler, J. (2008). *Cinsiyet belası: feminizm ve kimliğin altüst edilmesi*. (Çev.: B. Ertür). Metis.

Davidoff, L. (2021). *Feminist tarihyazımında sınıf ve cinsiyet*. İletişim.

Direk, Z. (2017). *Cinsel farkın inşası, felsefi bir problem olarak cinsiyet*. Metis.

Dolgun, U. (2021). Edebiyat sosyolojisi yapmak ya da yapamamak! İçinde A. Şeker ve E. Özcan (Ed.), *Edebiyat sosyolojisini güncel kılmak*. Nika.

Freud, S. (2006). *Cinsellik üzerine*. (Çev.: E. Kapkın). Payel.

Helena H., Françoise, L., Helene La D. ve Senotier, D. (2015). *Eleştirel feminizm sözlüğü*. (Çev.: G. A. Savran). Dipnot.

Moran, M. (1998). *Türk romanına eleştirel bir bakış 3*. İletişim.

Mead, M. (1970). *Male and female: a study of the sexes in a changing world.* Penguin.

Özcan, T. (1999). *Oktay Rifat'ın şiirlerinin ve romanlarının incelenmesi.* Yeni Türk Edebiyatı Doktora Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Irzık, S. ve Parla, J. (2020). K*adınlar dile düşünce.* İletişim.

Rifat, O. (2019). *Bir kadının penceresinden*. Yapı Kredi.

Sancar, S. (2020). *Türk modernleşmesinin cinsiyeti*. İletişim.

Saraçgil, A. (2005). *Bukalemun erkek: Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde ataerkil yapılar ve modern edebiyat.* (Çev.: S. Aktaş). İletişim.

Şeker, A. (2020). *Edebiyat ve toplumsal cinsiyet.* Gece Kitaplığı.

Vatandaş, C. (2011). *Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı*. İstanbul Journal of Sociological Studies.

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Türkiye'de Öğretmenlerin Hizmet İçi Eğitimine Yönelik İhtiyaçlarının Belirlenmesi: Bir Meta-Sentez Çalışması (2011-2020)

Determining Teacher's Needs for In-Service Teacher Training in Turkey: A Meta Synthesis Study (2011-2020)

Hikmet DOĞRUL*
Alican GÜLLE**
Cenk AKAY***

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: **Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья**

Atıf / Citation / Цитата

Doğrul, H., Gülle, A. ve Akay, C. (2022). Türkiye'de öğretmenlerin hizmet içi eğitimine yönelik ihtiyaçlarının belirlenmesi: Bir meta-sentez çalışması (2011-2020). *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (30), 157-180.

Doğrul, H., Gülle, A., & Akay, C. (2022). Determining teacher's needs for in-service teacher training in turkey: A meta synthesis study (2011-2020). *The Journal of Kesit Academy*, 8 (30), 157-180.

10.29228/kesit.54915

Geliş/ Submitted/ Отправлено:	09.12.2021
Kabul/ Accepted/ Принимать:	02.03.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный:	25.03.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

*Doktora Öğrencisi, Mersin Üniversitesi, Türkiye, hikmetdogrul33@gmail.com
**Doktora Öğrencisi, Mersin Üniversitesi, Türkiye, alicangulle@gmail.com
***Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, Türkiye, cenkakay35@hotmail.com

KESİT AKADEMİ DERGİSİ
ISSN: 2149-9225
The Journal of Kesit Academy

Türkiye'de Öğretmenlerin Hizmet İçi Eğitimine Yönelik İhtiyaçlarının Belirlenmesi: Bir Meta-Sentez Çalışması (2011-2020)[1]

Determining Teacher's Needs for In-Service Teacher Training in Turkey: A Meta Synthesis Study (2011-2020)

Hikmet DOĞRUL
Alican GÜLLE
Doç. Dr. Cenk AKAY

Öz: Eğitimde değişen ve gelişen yeni uygulamalar, eğitim sistemi, eğitim programı ve eğitim felsefelerindeki değişimlerin uygulama sürecinde başarıya ulaşılmasında en önemli görev, öğretmenlere düşmektedir. Dünya üzerinde yaşanan olaylar, değişen ihtiyaçlar, öğretmenlerin kendilerini yenileme ve geliştirebilme ihtiyacını zorunlu hale getirmektedir. Öğretmenlerin toplumsal ve teknolojik ilerlemelerle değişen kuşaktaki bireylerin ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için, yeni mesleki gelişim ihtiyaçları oluşmaktadır. Bu nedenle öğretmenlerde var olması gereken mesleki beceriler ve yeterliliklerin dinamik bir süreç olduğu düşünülmektedir. Öğretmenlerin kendilerini mesleki anlamda yenilemeleri ve geliştirebilmeleri için mesleki gelişim çalışmalarında sürecin bir aktif bir katılımcısı olarak çalışmalara katılmaları gerekmektedir. Bu bağlamda öğretmenlerin mesleki gelişimlerine yönelik ihtiyaçlarının belirlenmesi; buna yönelik çalışmaların planlaması ve gerçekleştirilmesi önem taşımaktadır. Bu araştırmanın amacı, öğretmenlerin hizmet içi eğitim ihtiyaçlarını konu edinen nitel araştırma bulgularını meta- sentez araştırma yöntemine dayanarak bütünsel bir bakış açısıyla inceleyerek yorumlayıp tartışmaktır. Yapılan araştırma sonucunda Türki-ye'deki öğretmenlerin hizmet içi eğimlerine ilişkin birçok ihtiyaçlarının olduğu, bu ihtiyaçların ''Mesleki İhtiyaçlar", "Hizmet İçi Eğitim Programına Yönelik İhtiyaçlar", "Teknoloji Temelli İhtiyaçlar'' temaları içerisinde birleştiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim bilimleri, hizmet içi eğitim, hizmet içi eğitim ihtiyacı, meta sentez.

---

[1] "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir. Katkı Oranı Beyanı: %34-%33-%33.Sorumlu Yazar: Alican GÜLLE

Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article. %34-%33-%33. Corresponding Author: Alican GÜLLE

Abstract: The most important task in achieving success in the implementation process of changing and developing new practices in education, education system, curriculum and educational philosophies falls on teachers. Events in the world, changing needs make it necessary for teachers to re-new and develop themselves. New professional development needs arise in order for teachers to meet the needs of individuals in the changing generation with social and technological advances. For this reason, it is thought that the professional skills and competencies that teachers should have are a dynamic process. In order for teachers to renew and develop themselves professionally, they should participate in professional development studies as an active participant in the process. In this context, determining the needs of teachers for their professional development; It is important to plan and carry out studies for this purpose. The purpose of this research is to interpret and discuss the qualitative research findings on teachers' in-service training needs by examining them from a holistic perspective based on the meta-synthesis research method. As a result of the research, it was concluded that teachers in Turkey have many needs regarding their in-service training, and these needs are combined under the themes of "Vocational Needs", "Needs for In-Service Training Program", "Technology-Based Needs".
Keywords: Educational sciences, in-service training, in-service training needs, meta-synthesis.

Giriş

Milli Eğitim Bakanlığı'nın belirlediği amaçlar doğrultusunda eğitim öğretim süreçlerini planlayan, organize eden ve uygulamasını yapan bireyler öğretmenlerdir. Bilgiye ulaşma, rehberlik etme ve aktarma, planlama, organize etme, değerlendirme yeterliliklerinin öğretmenlik mesleğinin başarıya ulaşabilmesi adına öğretmenlerce sahip olması beklenilmektedir. Bu bağlamda; öğretmen adayları üniversitelerde ''Alan Bilgisi, Pedagoji Bilgisi, Pedagojik Alan Bilgisi'' eğitimi almaktadır (YÖK, 2018). Üniversitelerce verilen hizmet öncesi eğitim süreçlerinin tamamlanmasıyla birlikte değişen ve gelişen yeni uygulamalar; toplumsal ve teknolojik gelişmeler öğretmenlerin mesleklerine yönelik yeni bilgi ve becerilerin elde edilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Eğitimde değişen ve gelişen yeni uygulamalar, eğitim sistemi, eğitim programı ve eğitim felsefelerindeki değişimlerin uygulama sürecinde başarıya ulaşılmasında en önemli görev öğretmenlere düşmektedir (Fullan, 1991; akt.; Demircioğlu vd., 2016: 161). Bu bağlamda; öğretmenlerin sahip olması gereken yeterliliklerin kazanılması ve geliştirilmesi amacıyla öğretmenlerin eğitimleri hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimi olmak üzere iki aşamada gerçekleştirilir (Hakan vd., 2011). Hizmet içi eğitim süreçleri; öğretmenlerin doğrudan deneyimler ve diğer öğretmenlerle etkileşim sağlayarak öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği bilgi ve becerilerin kazanılmasında önemli bir yaklaşımdır (Wight ve Buston, 2003: 525). Öğretmenlik mesleği hizmet öncesi eğitimleri ülkemizde üniversitelerce, hizmet içi eğitimleri ise Milli Eğitim Bakanlığı'nca yapılmaktadır.

Toplumsal ve teknolojik gelişmeler kuşaklar arası farklılaşmaya yol açmaktadır. Günümüzde 2000 yılından sonra doğan çocuklar için ''Z kuşağı'' betimlemesi yapılmakta olup; bu kuşaktaki çocuklar için ''indigo çocuklar, kristal çocuklar, dijital kuşak'' gibi tanımlamalar yapılmaktadır (Seymen, 2017: 473). Bu bağlamda; öğretmenlerin de toplumsal ve teknolojik ilerlemelerle değişen kuşaktaki bireylerin ihtiyaçlarını karşılayabilmesi adına yeni mesleki gelişim ihtiyaçları oluşmaktadır. Öğretmenlerin kendilerini mesleki anlamda yenilemeleri ve geliştirebilmeleri için mesleki gelişim çalışmalarında sürecin bir aktif bir katılımcısı olarak çalışmalara katılmaları gerekmektedir (Guskey, 2002: 385). Alexandrou vd. (2005: 67) Avrupa'da yürütülen mesleki gelişim süreçlerini ''Birey Yönelimli Yaklaşım; Mesleki Yönelimli Yaklaşım; Sistem Yönelimli Yaklaşım'' olmak üzere üçe ayırmış olup; ayrıca mesleki gelişim süreçlerinin ve uygulamalarının başarıya ulaşmasında bu üç yaklaşımın harmanlanması gerektiğini belirtmişlerdir. Alan yazın incelendiğinde öğretmenlerin mesleki gelişim ihtiyaçlarının ''Mesleki Yeterlilik Geliştirme'' ve ''Mesleki Becerilerini Geliştirme'' bileşenlerinin sıkça vurgulandığı görülmektedir (Ayvaz Tuncel ve Çobanoğlu, 2018; Cañado, 2014; Collin vd., 2013; Göktaş ve Arıbaş, 2014; Gök ve Yıldırım, 2016; Hong ve Stonier, 2015; İnce vd., 2019; Potgieter- Groot vd., 2012; Sönmez vd., 2018).

Öğretmenlerin Mesleki Yeterlilikleri

Yeterlik bir alana ilişkin görevlerin etkili ve verimli yerine getirilebilmesi için gereken bilgi, beceri, tutumlar ve değerlerdir (MEB, 2017). Bu bağlamda; öğretmenlik mesleği genel yeterlilikleri öğretmenlik mesleğinin yerine getirilebilmesi için sahip olunması gereken bilgi, beceri ve tutumlardır (MEB, 2006). Öğretmenlik mesleğine ilişkin genel yeterlikleri ''genel yeterlilikler'' ve özel alan yeterlilikleri'' olarak iki temada incelenmiştir. Öğretmen genel yeterlilikleri ''kişisel ve mesleki değerler, öğrenciyi tanıma, öğretme ve öğrenme süreci, izleme ve değerlendirme, çevreyi tanıma, okul ve aile ilişkiler gibi başlıklardan oluşmaktadır. Öğretmen özel alan yeterlilikleri ise ''öğretme ve öğrenme ortamı, gelişim izleme ve değerlendirme, kişisel ve mesleki nitelik, toplumla ilişkiler, sanat ve estetik, dil becerilerini geliştirme, kişisel sorumluluklar ve sosyalleşme, beden eğitimi ve güvenlik gibi başlıklardan oluşmaktadır (MEB, 2006).

Türk Eğitim Derneği (TED, 2009: 35-36) bir öğretmenin sahip olması gereken yeterlilik alanlarını;

- Öğretmenlerin öğretme ve öğrenme süreçlerinde öğretim programları, konu alanlarına hâkimiyet ve anlama,
- Öğretimi planlama ve uygulama,
- Öğretimin etkililiğini, öğrenci gelişimini izleme ve değerlendirme,
- Öğretim sürecini ve öğrenci davranışlarını yönetme,
- Öğretimi öğrenci özelliklerine göre uyarlama,
- Bilişim teknolojilerini etkili biçimde kullanabilme,

OPEN ACCESS creative commons COPE

- Öğretme ve öğrenme ortamında etkili bir iletişim sağlayabilme,
- Bireysel ve mesleki gelişimi planlama ve gerçekleştirebilme,
- Öğretmenler, veliler ve okul çalışanları ile iş birliği sağlayabilme,
- Etik kurallar çerçevesinde sorumlu ve eleştirel davranabilme şeklinde belirtmiştir.

Öğretmenlerin Mesleki Becerileri

Çelikten, Şanal ve Yeni (2005: 213)'ye göre öğretmenlik mesleğine hazırlık genel kültür, özel alan bilgisi ve öğretmenlik mesleği bilgisinin birlikte yürütülmesiyle gerçekleştirilen sürecin sonunda öğretmenlerin öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği becerilere sahip olması beklenir. Öğretmenlerin bu süreçler sonunda sahip olması gereken mesleki özellikler ve becerilerine ilişkin temalara dair bilgiler aşağıda Tablo.1'de verilmiştir.

Tablo 1. Öğretmenlerin Mesleksel Özellikleri ve Becerileri

ÖĞRETMENLERİN MESLEKSEL ÖZELLİKLERİ ve BECERİLERİ		
Alan Bilgisi	***Öğretmenlik Meslek Bilgisi***	**Genel Kültür**
	Öğretim Sürecini Planlama Çeşitlilik Getirebilme Öğretim Sürecini Etkili Kullanma Katılımcı Öğretim Ortamı Değerlendirme Öğrencilerdeki Gelişi İzleme	

Tablo 1'de yer alan öğretmenlerin mesleksel özellikleri ve becerilerine ilişkin olarak belirlenen temalarda öğretmenler;

- Zamanı etkili kullanır, derslere zamanında başlar, zamanında bitirir.
- Yönetici ve diğer öğretmenlere işbirliği yapar.
- Öğrencinin sorunlarını, fizyolojik, duygusal, sosyal özelliklerini bilir ve bunu geliştirmeye çalışır.
- Öğrendiklerini pratiğe dönüştürebilen bireyler yetiştirir.
- Öğrencileri bir üst öğrenime, topluma ve hayata hazırlamaya çalışır.
- Öğretim ve öğrenmeyle ilgili son gelişmeleri izler ve sınıfta uygulamaya çalışır.
- Sınıf yönetiminin tüm etkinliklerinde öğrencinin katılımını sağlar.
- Kendini sürekli geliştirmenin arayışı içerisinde olur.
- Güvenilir ve geçerli ölçme tekniklerini kullanarak öğrenci başarısını objektif değerlendirir.
- Öğrencilere eğitimin, öğrenmenin yaşam boyu devam eden bir süreç olduğu bilincini kazandırır.

- Özgür bir sınıf ortamı hazırlayarak öğrencilerin girişken, kendini gerçekleştirebilen bireyler olmasını sağlamaya çalışması gibi mesleki özellikler ve becerilere sahip olması beklenir (Çelikten vd., 2005: 218-219).

Araştırmanın Önemi ve Amacı

Alan yazında yer alan çalışmalar ve elde edilen sonuçlar doğrultusunda öğretmenlerin sahip olması gereken mesleki beceriler ve yeterlilikler dinamik bir süreç olup değişen ihtiyaçlar ve dünya üzerinde yaşanan olaylarla birlikte kendini yenileme ve geliştirebilme ihtiyacını zorunlu hale getirdiği söylenebilir. Öğretmenlerin mesleki gelişimlerine yönelik ihtiyaçlarının belirlenmesi ve buna yönelik çalışmaların planlaması ve gerçekleştirilmesi önemli görülmektedir. Bu kapsamda yapılan araştırmanın amacı, Türkiye' deki öğretmenlerin hizmet içi eğitim ihtiyaçlarını konu edinen nitel araştırma bulgularını meta- sentez araştırma yöntemi kapsamında inceleyerek, yorumlayıp tartışmaktır. Bu doğrultuda araştırmanın problemi ''Türkiye'de öğretmenlerin hizmet içi eğitimlerine ilişkin ihtiyaçları nelerdir?'' olarak belirlenmiştir.

YÖNTEM

Bu araştırmada, nitel çalışmalarda ulaşılan tüm veriler üzerinden araştırma konusuna ilişkin yorum yapılabilmesine olanak sağlayan meta-sentez yöntemi kullanılmıştır. Walsh ve Downe'a (2004: 208) göre meta-sentez, bir dizi farklı ancak birbiriyle ilişkili nitel araştırmadan elde edilen sonuçları birleştirmeye çalışan ve nicel çalışmaların meta-analizinin aksine, toplama yerine yorumlayıcı bir amaca sahip yöntemdir. Bu araştırma kapsamında da Türkiye'de öğretmenlerin hizmet içi eğitimlerine ilişkin ihtiyaçlarına yönelik yapılmış nitel araştırmalardan elde edilen veriler toplanmış ve yorumlanmıştır.

Bu araştırmada Nitel Araştırma Sentezinin Raporlanmasında Şeffaflığın Arttırılması Protokolü (ENTREQ) kullanılmıştır. ENTREQ protokolü, nitel çalışmaların sentezinin açık ve kapsamlı raporlanmasını desteklemek için geliştirilmiştir (Tong, vd. 2012: 7). Yapılan meta-sentez süreci Erwin vd. (2011: 191- 197) geliştirdiği altı basamaklı süreçle yürütülmüştür. Bu basamaklar aşağıda verilmiştir.

Adım 1. Araştırma Probleminin Açıklanması

Adım 2. Kapsamlı Bir Literatür Araştırmasının Yapılması

Adım 3. Dahil Etme Kriterleri İçin Çalışmaların Değerlendirilmesi

Adım 4. Nitel Araştırma Bulgularının Bütünleştirilmesi ve Analiz Edilmesi

Adım 5. Çalışmalardan Edinilen Bulguların Sentezinin Sunulması

Adım 6. Bulguların Araştırma Konusuna Yansıtılması

Adım 1. Araştırma Probleminin Açıklanması: Meta-sentez araştırması söz konusu

OPEN ACCESS creative commons COPE

olduğunda, araştırma problemini açık bir şekilde sunmak önemlidir. Nitel verileri sentezlemenin amacı, araştırma konusu kapsamında bulguları sentezlemek ve yorumlamak olduğundan, araştırma probleminin iyi ve anlaşılır bir şekilde yapılandırılması gerekir. Aksi takdirde, senteziniz ne kadar kaliteli ve kapsamlı olursa olsun, problemin daha derinden anlaşılmasına katkı sağlamayabilir. Bu araştırmada Türkiye'de öğretmenlerin hizmet-içi eğitim ihtiyaçlarının ne olduğu ve bu konudaki beklentilerin, ihtiyaçların tespit edilmesi ve genel olarak yorumlanması amaçlandığından araştırma problemi bu şekilde belirlenmiştir.

Adım 2. Kapsamlı Bir Literatür Araştırması: Yapılan araştırmada Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı'nda görev yapmakta olan öğretmenlerin hizmet içi eğitim ihtiyaçlarını tanımlamak amaçlanmaktadır. Bu kapsamda literatür taraması yapılarak öğretmenlerin hizmet içi eğitim ihtiyaçlarına yönelik yapılmış çalışmaların nitel bulguları karşılaştırılıp değerlendirilmiştir. MEB (2011)' in almış olduğu karar sonucu 2011 yılından itibaren hizmet içi eğitimlerin Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğüne verilmesi ve yeniden yapılandırılması sebebi ile araştırmaya konu olan özelliğin 2011- 2020 yılları arasında incelenmesi gerektiğine karar verilmiştir. "Google akademik", "Sobiad", "Dergipark" veritabanlarında meta senteze konu olacak çalışmalara yönelik incelemeler gerçekleştirilmiştir. "hizmet içi eğitim+ öğretmen+ ihtiyaç", "hizmet içi eğitim+ öğretmen", "hizmet içi eğitim+ ihtiyaç", anahtar kelimeleri kullanılarak veri tabanları incelenmiştir.

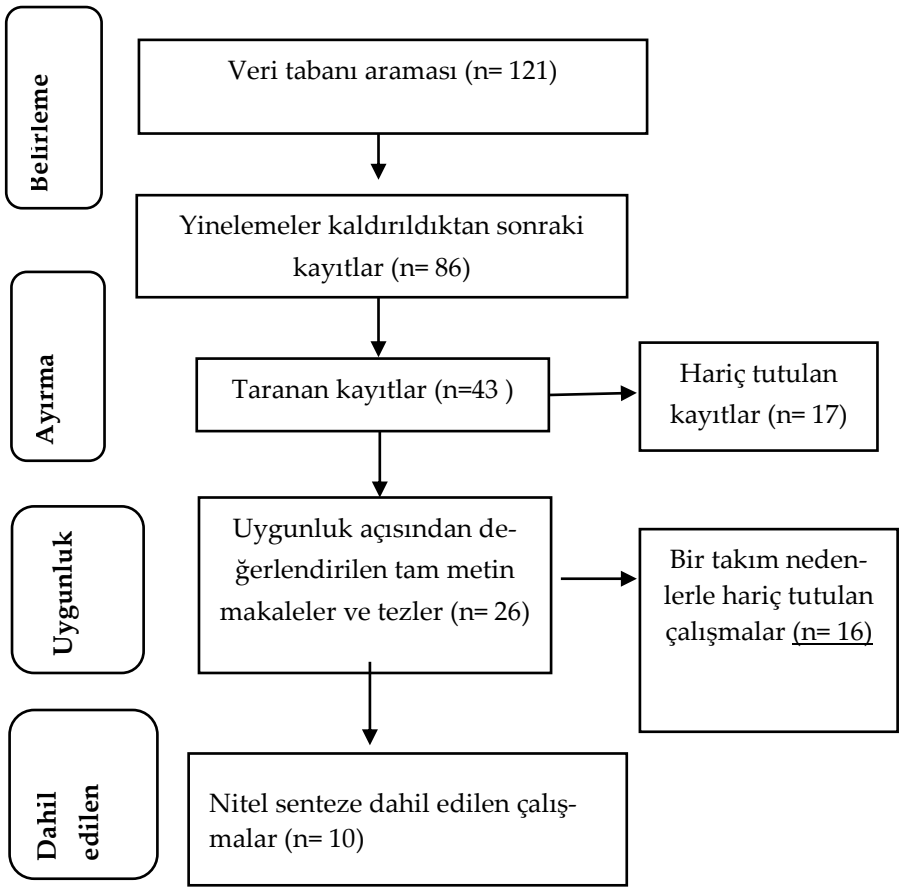
Adım 3. Meta Senteze Dahil Edilecek Çalışmaların Değerlendirilmesi: Yapılan araştırma kapsamında 10 araştırma meta- senteze tabi tutulmuştur. Meta-sentez çalışmalarına dahil edilen çalışmalar için gereken minimum çalışma sayısı konusunda katı bir kural yoktur ama dikkat edilecek nokta nitelikli çalışmaların tercih edilmesidir (Leary ve Walker, 2018: 527). Araştırmaların seçiminde kullanılan dahil edilme ve hariç tutulma kriterleri Tablo 1. de belirtilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaların Dahil Edilme ve Hariç Tutulma Kriterleri

Dahil Edilme Kriterleri	Hariç Tutulma Kriterleri
Nitel / Karma yöntemle yapılmış araştırmalar	Nicel yöntemle yapılmış araştırmalar
Makaleler	Tez çalışmaları
2011- 2020 yılları arasındaki makaleler	Kitap bölümleri
Öğretmenlerin hizmet içi eğitim ihtiyaçlarına yönelik yapılan araştırmalar	
Türkçe yazılmış makaleler	

Tablo 1. de belirtilen dahil edilme ve hariç tutulma kriterleri meta- sentez ilkele-

ri ve meta senteze konu olan özellik doğrultusunda araştırmacılar tarafından belirlenmiştir. Bu kapsamda 2011- 2020 yılları arasında nitel ve karma yöntemle öğretmenlerin hizmet içi eğitim ihtiyaçlarına yönelik yapılmış araştırmalar seçilmiştir. Tam metin tez ve nicel yöntemle yapılmış araştırmalar hariç tutulmuştur.

Şekil 1. Literatür taramasında izlenen sistemli adımlar süreci.
Kaynak. Moher vd. (2009)

Şekil 1. incelendiğinde meta senteze konu olacak araştırmaların seçimine yönelik gerçekleştirilen veri tabanı incelemesi sonucunda toplam 121 araştırmaya ulaşılmıştır. 111 araştırma çoğaltılarak yayınlanma, tez çalışmaları, kitap bölümleri ve nicel bulgular çıkarılmıştır. Bunun sonucunda meta sentez araştırmasına yönelik 10 adet araştırma seçilmiştir.

Meta sentez araştırmalarına dahil edilen nitel çalışmaların kalitelerinin değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Bu kapsamda nitel araştırmaların kalitelerinin değerlendirilmesinde Critical Appraisal Skills Program (CASP) kullanılmıştır. CASP niteliksel araştırma raporlarının titizlik, güvenilirlik ve uygunluk açısından geniş çapta değerlendirmelerine yardımcı olmak için tasarlanmış 10 soru içeren bir programdır (Chenail, 2011: 236). Yapılan araştırmada araştırmaların kalitesi CASP kriterleri doğrul-

OPEN ACCESS creative commons COPE

tusunda iki uzman tarafından değerlendirilmiştir. Araştırmaların kalite puanları Pluye vd. (2009: 539) belirttiği (Kalite puanı=[(Karşılanan kriter Sayısı)/(Toplam Kriter Sayısı)]x100) formül ile hesaplanmıştır. Örneğin Tablo 2. de Demircioğlu vd. (2016) araştırmasına yönelik 1. uzmanın yapmış olduğu değerlendirmede kriterlerin 8' i sağlanmıştır. Bu kapsamda Kalite puanı= [(Karşılanan kriter Sayısı) / (Toplam Kriter Sayısı)] x 100 olduğundan araştırmanın kalite puanı (8/10) x 100= 80 olarak hesaplanmıştır. Tablo 2. de CASP kriterleri doğrultusunda 2 uzman tarafından yapılan değerlendirmeler ve kalite puanları belirtilmiştir.

Tablo 2. CASP Özeti

ARAŞTIRMALAR	Araştırmacılar	Araştırmanın amacı açıkça belirtilmiştir.	Nitel araştırma yöntemlerinin uygun kullanımı	Araştırma tasarımının gerekçesi	Uygun örnekleme stratejisi, örneklemi tanımlama ve örneklem ile ilgili tartışma	Veri toplama yöntemlerinin uygun şekilde tanımlanması	Veri toplama ve analizinde araştırmacıların kendi rollerinin ve potansiyel önyargılarının eleştirel olarak incelenmesi	Uygun bir kuruluş tarafından onay kanıtı	Analiz sürecinin yeterli ve derinlemesine açıklaması	Bulguların açık ifadesi, kanıtların tartışılması, güvenilirlik, dürüstlük	Mevcut bilgilere katkı, aktarılabilirlik	Kalite Puanı
1) Demircioğlu vd, 2016	**1. Uzman**	1	1	0	1	1	0	1	1	1	1	80
	2. Uzman	1	1	1	1	1	0	1	1	0,5	1	75
2) Karadağ, 2015	**1. Uzman**	0,5	1	1	1	1	1	0	1	1	0,5	80
	2. Uzman	1	1	1	1	1	1	0	0	0,5	1	75
3) Arıbaş ve Göktaş, 2014	**1. Uzman**	1	1	1	1	1	0	1	1	0	1	80
	2. Uzman	1	1	1	1	1	0	1	1	0	1	80
4) Sarıtepeci vd,	**1. Uzman**	1	1	1	0	1	0,5	0	1	1	1	75
	2. Uzman	1	1	1	0	1	0	1	0	1	1	70

2016												
5) Sönmez vd, 2018	**1. Uzman**	0	1	1	1	0	1	0	1	1	1	70
	2. Uzman	0	1	1	1	1	0	0	1	1	1	70
6) Gök ve Yıldırım, 2015	**1. Uzman**	1	1	1	1	0	1	0,5	1	1	0,5	80
	2. Uzman	1	1	1	1	0	1	0	1	1	1	80
7) Arslan vd, 2019	**1. Uzman**	1	1	1	1	0	1	1	1	0	0,5	75
	2. Uzman	1	1	1	1	0	1	1	1	0	0,5	75
8) İnce vd, 2019	**1. Uzman**	1	0	1	0	1	1	0,5	1	1	1	75
	2. Uzman	1	0	1	0	1	1	0,5	1	1	1	75
9) Önalan ve Gürsoy, 2020	**1. Uzman**	1	1	1	1	0,5	0,5	1	1	1	0	75
	2. Uzman	1	0	0,5	1	0,5	0,5	1	1	1	1	75
10) Bağ ve Ay, 2015	**1. Uzman**	1	1	1	1	1	0,5	0	1	1	1	85
	2. Uzman	1	0,5	1	1	1	0,5	1	1	1	0	80

Tablo 2. incelendiğinde CASP kriterleri doğrultusunda incelenen araştırmaların kalite puanlarının %70 üzerinde olduğu görülmektedir. Araştırmaların kalite puanlarının %70 üzerinde olması, araştırmaların kalite olarak kabul edilebilir düzeyde olduğunu göstermektedir (Sibeoni vd. 2017: 7). Araştırmaların kalitesi iki uzman tarafından değerlendirildikten sonra uzmanlar arasındaki kodlama güvenirliği için Miles ve Huberman'ın formülü (Güvenirlik = görüş birliği / (görüş birliği + görüş ayrılığı)*100) kullanılmıştır. Kodlayıcılar arası görüş birliğinin en az %80 olması araştırma sonuçlarının güvenilir olduğunu göstermektedir (Miles ve Huberman, 2016). Uzmanlar arası kodlayıcı güvenirliği .81 olarak bulunduğundan, kodlayıcılar arası görüş birliğinin güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3. te meta sentez kapsamında incelenen araştırmaların "Yazar/yıl/numara, yöntem, veri toplama aracı, örneklem, veri analizi, çalışma tipi" başlıkları kapsamında özellikleri belirtilmiştir.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Tablo 3. Meta senteze dahil edilen araştırmaların özellikleri

Yazar/ Yıl	Yöntem	Veri toplama aracı	Örneklem	Veri Analizi	Çalışma tipi
Demircioğlu vd. (2016)- (1)	Karma Yöntem	Yarı yapılandırılmış görüşme	8	Betimsel analiz	Makale
Karadağ (2015)- (2)	Fenomenoloji	Yarı yapılandırılmış görüşme	30	Betimsel analiz	Makale
Arıbaş & Göktaş (2014)- (3)	Nitel	Yarı yapılandırılmış görüşme	9	Betimsel analiz	Makale
Sarıtepeci vd. (2016)- (4)	Karma Yöntem	Açık uçlu sorular form u	61	İçerik analizi	Makale
Sönmez vd. (2018)- (5)	Karma Yöntem	Odak grup görüşmesi	17	Betimsel analiz	Makale
Gök & Yıldırım (2015)- (6)	Durum Çalışması	Yarı yapılandırılmış görüşme	15	İçerik analizi	Makale
Arslan vd. (2019)- (7)	Karma Yöntem	Yarı yapılandırılmış görüşme	10	İçerik analizi	Makale
İnce vd. (2019)- (8)	Fenomenoloji	Yarı yapılandırılmış görüşme	12	Betimsel analiz	Makale
Önalan & Gürsoy (2020)- (9)	Karma Yöntem	Odak grup görüşmesi	20	İçerik analizi	Makale
Bağ & Ay (2017)- (10)	Karma Yöntem	Görüşme formu/ Yarı yapılandırılmış görüşme formu	20	Betimsel analiz	Makale

Tablo 3. incelendiğinde meta senteze tabi olan araştırmaların 2014- 2020 yılları arasında gerçekleştirildiği görülmektedir. Araştırmaların 6 tanesinin karma, 2 tanesinin fenomenoloji, 1 tanesinin nitel, 1 tanesinin durum çalışması olduğu; veri toplama araçları olarak açık uçlu sorular formu, yarı yapılandırılmış görüşme, odak grup görüşmesi kullanıldığı; betimsel ve içerik analizi gerçekleştirildiği ve araştırmaların makale tipinde olduğu görülmektedir.

Adım 4. Nitel Araştırma Bulgularının Bütünleştirilmesi ve Analiz Edilmesi: Erwin vd. (2011: 194) göre araştırmacılar bu basamakta tüm kavramların ve ilişkilerin keşfedilmesini sağlayabilmek amacıyla her makaleyi detaylıca okurlar ve bu çalışmalardaki birinci, ikinci ve üçüncü derece yapıları dikkate alırlar. Birinci derece yapılar, meta-senteze alınan araştırmalardaki çalışma grubunda bulunan bireylerden yapılan alıntılar iken ikinci derece yapılar ise bu araştırmaları yazan kişilerin geliştirdiği yorumlayıcı temalardır. Üçüncü derece yapılar da meta-sentez araştırması sonucunda

ulaşılan ve ortaya konan yeni yapılardır. Bu araştırmada problemle ilgili olarak araştırmalarda geçen birinci ve ikinci derece yapılar 5. Adımda sunulmuştur. Üçüncü derece yapılar ise 6. adımda verilmiştir.

Adım 5. Bulguların Sentezlenerek Sunulması: Meta sentez araştırmalarının 5. adımında nitel veriler, tema ve alt temalar kapsamında sentezlenir. Nitel verilerin sentezlenmesi ile, meta sentez sürecinde ele alınan nitel araştırma bulgularının bir arada yorumlandığı ve büyük yapının ortaya konulduğu söylenebilir. Bu kapsamda araştırmalarda yer alan nitel bulgular araştırmacılar tarafından incelenmiş, tema ve alt temalar oluşturulmuştur. Nitel bulgular 1. derece, 2. derece ve 3. derece olmak üzere 3 yapıda kurgulanmıştır. 1. derece yapılar çalışmalardaki katılımcıların görüşlerini; 2. derece yapılar katılımcılardan elde edilen görüşlerin çalışmalardaki araştırmacılar tarafından yorumlanmasını; 3. derece yapılarda meta sentez araştırmasını gerçekleştiren araştırmacıların 1. derece ve 2. derece yapılar doğrultusunda gerçekleştirdiği sentezi temsil etmektedir.

Araştırmanın 'Türkiye'de öğretmenlerin hizmet içi eğitimlerine ilişkin ihtiyaçları nelerdir?" problemine yönelik gerçekleştirilen 1. derece, 2. derece yapı örnekleri ve sentezlenmiş 3. derece yapı, Tablo 5. de belirtilmiştir.

Tablo 5. 1. ve 2. derece yapı örnekleri ve sentezlenmiş temalar

Tema	Alt Tema	1. Derece Yapı	2. Derece Yapı
Mesleki İhtiyaçlar	**Mesleki Beceriler**	"Önce bize alternatif ölçme değerlendirme teknikleri neler, nasıl kullanılır? Bunlar anlatılmalı. Yeni olarak proje, performans veriyoruz ama onları da tam anlamıyla uygulayabildiğimi söyleyemem." 3	Buradan özellikle öğretmenlerin alternatif ölçme değerlendirme yöntem ve tekniklerinin "neler olduğu" ve bu yöntem tekniklerin "nasıl uygulanacağı" hakkında hizmet içi eğitim ihtiyacı içinde oldukları söylenebilir. 3
		"Çoğu tekniği belki ismen duymuşumdur ama nasıl kullanıldığını tam olarak bilmiyorum. Ayrıca zaten proje performans ödevleri dışında başka bir değerlendirme de yapmıyoruz, yapamıyoruz. Madem süreç önemli bize de bireyi nasıl değerlendireceğimize yönelik teknikler anlatılsa sistem de buna göre düzenlense iyi olur." 3	Öğretmenlerin birçok yeni tekniği sadece ismen hatırlayabildiği ve bu yöntem ve teknikleri hangi konuda ve nasıl uygulayacakları konusunda kendilerini yetersiz hissettiği görülmüştür. 3 Katılımcılar tarafından özellikle ölçme ve değerlendirme alanında çok az hizmet içi eğitim verildiği belirtilmiştir. 8
		"Ölçme değerlendirme ala-	

OPEN ACCESS creative commons COPE

		nında almak isterim. İngilizce öğretmenliği alanında bir görüşme yapmıştım. Ölçme değerlendirmede çok az kişi hizmet içi eğitim almış onu fark etmiştim.” 8	
	Mesleki Yeterlikler	“Genel olarak sürekli yenilenen müfredat, sürekli değişen teknolojik süreçler dolayısıyla bu değişime ayak uydurmak açısında bu eğitimin alınması gerekmektedir.” 8 “Bence gerekiyor yani ben kendi adıma konuşayım 98 mezunuyum okulda gördüğüm özel eğitim dışında başka bir şey görmedim. İşte 94-98 yılları arasında eğitim gördüm hatta bir dönem gördüm özel eğitimi bir şey görmedim ve kendimi yetersiz görüyorum bence bu konuda eğitim alınmalı” 5 “İyi bir eğitim almak gerekiyor evet”. 5 “Bu eğitimin daha çok pratiğe dayalı olması gerektiğini düşünüyorum. Yani bu teknolojileri derslerimizde nasıl kullanacağımızı bize göstermeleri gerekir. 6	Gelişen çağa uyum sağlamak ve teknolojik gelişmelerde yeterli olabilmek için hizmet içi eğitimlerin önemli olduğu belirtilmiştir. Bu eğitimlerle öğretmenler eğitimdeki yeni yaklaşımları da öğrenerek, akademik ve mesleki gelişim-lerini sağlamış olacaklardır. 8 Öğretmenlerin sınıf içi uygulamalar için öneriler içeren pratik içeriklere ihtiyaç duydukları cevaplardan anlaşılmaktadır. 9
Hizmet İçi Eğitim Programına Yönelik İhtiyaçlar	**Alan Uzmanı İhtiyacı**	“Bunu illa bir müfettiş ya da akademisyen değil kim yeterli ise o versin. Kendini yetiştirmiş biri isterse beş yıllık öğretmen olsun yirmi yıllık bir akademisyenden daha faydalı olabilir.” 3 “Uzmanların nitelikleri öncelikle alanlarında kesinlikle yüksek lisans yapmış olma-	Öğretmenlerin alan uzmanı kişilerce hizmet içi eğitimin verilmesini bekledikleri görülmüştür. 3 Hizmet içi eğitimi veren kişilerin alanında uzman, konuya hâkim olması gerektiği tüm öğretmenler tarafından özellikle vurgu-

	lı. Çünkü karşınızda gelen insanın sizden daha bilgili olduğunu bildiğinizde, daha farklı şeyler öğrettiğini gördüğünüzde daha bilgili yaklaşıyorsunuz o kişiye karşı. Dersi dinleme isteğinizde fazlasıyla artıyor." 8 "Yeni ölçme değerlendirme teknikleri hakkında bir eğitim verilirse bunu alanında uzman kişilerin vermesi gerekir. Bir formatör öğretmenin ya da müfettişin gelip iki slayt gösterip gitmesini istemem. Özellikle bu eğitimi alanında uzman akademisyenlerden almak daha faydalı olacaktır." 3 "Yani alanına kesinlikle çok fazla hakim olması lazım. Hitabet yeteneğinin güçlü olması gerektiğini düşünüyorum." 8	lanmıştır. Yapılan çalışma göstermiştir ki öğretmenler hizmet içi eğitim almak istemesine rağmen uygulamada kendilerine katkı getirecek alan uzmanı kişilerden eğitim alamadıklarından yakınmaktadırlar. 3
İçerik İhtiyacı	"YEGITEK, hizmet içi eğitimleri öğretmenlerin alanlarına göre düzenlemelidir. Kurslarımızda neler yapabileceğimizi gösterebilirler. Yani, Coğrafya öğretmenleri hizmet içi eğitime kendi gruplarında katılabilirken, Tarih öğretmenleri, Matematik öğretmenleri ve Fen öğretmenleri kendi gruplarındaki derslerinde bu teknolojilerin özel kullanımını öğrenebilirler. Örneğin, Tarih öğretmenlerine bu teknolojileri kullanarak öğretmenlerinin 'İstanbul'un Fethi' konusunu nasıl öğretebileceklerini gösterebilirler. " 6 "Eğitimleri zorunlu değil de	Öğretmenlerin çoğu hizmet içi eğitimlerin düzeyinin kendilerine uygun olmadığını belirterek, farklı teknolojik altyapıya sahip öğretmenler için farklı düzeylerde eğitimler olması gerektiğini ifade etmişlerdir. 6 Görüşülen kişilere göre hizmet içi eğitim programı bir ihtiyaç analizi yapılarak geliştirilmelidir. 7 Araştırmadan elde edilen sonuçlar hizmet içi eğitime katılan Türkçe öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun aldıkları eğitimleri "kısmen yeterli" bulduklarını ortaya koymuştur. 2

OPEN ACCESS creative commons COPE

önce bize sorup sıkıntı nerde, hangi ölçme araçlarını kullanmakta sıkıntınız var? Ya da hangi teknikler hakkında bilgi almak istersiniz? diye sorup ona göre verseler daha iyi olur.” 3

"Hizmet içi eğitimlerde sadece öğretmenlerin EBA'da e-içeriklere nasıl ulaşabileceklerine değil, öğretmenlerin bu teknolojiler için kendi e-içeriklerini nasıl geliştirebileceklerine dair konular da olmalıdır." 6

“Temel sorunlar donanım sorunları, e-içerik eksikliği, teknik eleman sıkıntısı ve eğitimlerin süresinin ve kapsamının arttırılması gerekiyor. Geniş bir öğretmen kitlesine çalakalem eğitim verilip geçildi ama birçok arkadaşımızda benim gibi çok daha geniş bir eğitime ihtiyaç duyuyor.” 4

“Türkçe öğretimi ile ilgili katıldığım hizmet içi eğitimi yeterli ve etkili bulmuyorum. Yani hizmet içi eğitimle öğretmenlerimizin bilgi seviyesi yükselmiyor, birçok insanın bir yere gidip de bir kişiyi dinlemesi ya da dinlediği kişiden elde ettiklerini hayata uygulaması tek başına çok zor. Bunun hizmet içi eğitim olarak değil de müfredatta birtakım düzenlemeler yaparak Türkçe’ de daha etkili olunabileceğini düşünüyorum.” 2

	Nitelikli Personel ve Donanım İhtiyacı	"Teknik destek sorunu yaşayınca okulda yardımcı olacak kimse bulunmuyor. Donanımların nasıl kullanılacağına yönelik uygulamalı eğitimler arttırılmalı." 4 "Hızlı internet olmadığından tahta takılıp kalıyor derste nete bağlanmak dersi sabote etmek bence. Hızlı net olmayışının yanında MEB'de bütün sitelerin yasaklı olması" 4	Katılımcı öğretmenlerin paylaştıkları bu düşünceler sunulan hizmet-içi eğitimlerin tek başına yeterli olmadığını, öğretmenlere sunulan teknik desteğin de bu eğitimlerin önemli bir tamamlayıcısı olduğunu göstermektedir. 4
Teknoloji Temelli ihtiyaçlar	**Bilgi İletişim Teknoloji**	"Bilgi iletişim teknolojilerinin neler olduğu açıklanmalı" 1 "Bilgi ve iletişim teknolojisi araçlarını nereden bulacağız anlatılmalı" 1 "Kimya dersinde teknoloji kullanımının yararları nedir bunların bizim tarafımızdan bilinmesi gerekmektedir." 1 "Bilgi teknolojileri alanında almak istiyorum. Çünkü bu konuda kendimi çok yetersiz hissediyorum. Çünkü teknoloji çok hızlı ilerliyor ve öğrencilere uyum sağlayamıyoruz." 8 "Bir powerpoint sunusu nasıl hazırlanır, sunu hazırlanırken dikkat etmemiz gereken noktalar neler bunlar anlatılırsa yararlı olur." 1 "Öncelikli olarak şunu söylemek istiyorum animasyon ile simülasyon aynı şey değil mi? Aynı şeyler değilse aralarında ne gibi farklar var" 1	Öğretmenlerin teknoloji konusunda kendilerini yetersiz gördükleri anlaşılmaktadır. 1 Gelişen çağa uyum sağlamak ve teknolojik gelişmelerde yeterli olabilmek için hizmet içi eğitimlerin önemli olduğu belirtilmiştir. Bu eğitimlerle öğretmenler eğitimdeki yeni yaklaşımları da öğrenerek, akademik ve mesleki gelişimlerini sağlamış olacaklardır. 8 Öğretmenler, bilgi iletişim teknoloji hakkında yeterince bilgi sahibi olmayıp bilgi iletişim teknolojiye ulaşma ve kullanma konusunda eksiklerdir. 1 Öğretmenler, bilişim teknolojilerinin günlük yaşamda kullanımına yönelik farkındalıklarını geliştirebilmede kendilerini daha az yeterli görmektedirler. 10

OPEN ACCESS creative commons COPE

	"Anlatacağım konu da animasyonları ya da simülasyonları nereden bulacağımı bilmiyorum." 1 "Simülasyonlar animasyonlar gösterilerek faydaları anlatılmalı." 1	
TPACK	"Daha önce hiç duymadığımı söylemeliyim. Bilgim yok bu konuda o yüzden. Kendi adıma beni geliştirecek her şeyi öğrenmek isterim." 1 "Bu (TPACK) modelin mesleki yaşantımda bana neler katacağını ve öğreneceklerimin öğrencilere neler katacağını merak ediyorum." 1 "Okullarda ne gibi değişiklikler olacak, bu değişikliklerin neresinde olacağız öğrenmek isterim." 1	Tpack ile ilgili elde edilen veriler öğretmenlerin modeli duymadıklarını göstermektedir. Ancak modeli duymamalarına karşın öğretmenler, bu modeli tanımak istediklerini belirtmişlerdir. 1 Buradan anlaşılacağı gibi, çalışmaya katılan öğretmenler, BİT ve TPACK ile ilgili HİE kursu almamışlardır. 1

Tablo 5. incelendiğinde öğretmenlerin hizmet içi eğitim ihtiyaçları "Mesleki İhtiyaçlar", "Hizmet İçi Eğitim Programına Yönelik İhtiyaçlar", "Teknoloji Temelli İhtiyaçlar" olmak üzere 3 tema da birleşmektedir. "Mesleki İhtiyaçlar" temasında 2 alt tema (mesleki beceriler, mesleki yeterlikler); "Hizmet İçi Eğitim Programına Yönelik İhtiyaçlar" temasında 3 alt tema (alan uzmanı ihtiyacı, içerik ihtiyacı, nitelikli personel ve donanım ihtiyacı); "Teknoloji Temelli İhtiyaçlar" temasında 2 alt tema (bilgi iletişim teknoloji, tpack) yer almaktadır. Alt temalar doğrultusunda 1. derece, 2. derece ve sentezlenen 3 derece yapı örnekleri tabloda belirtilmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Adım 6. Bulguların Araştırma Konusuna Yansıtılması: Nitel verilerin sentezi sonrasında öğretmenlerin mesleki gelişim eğitimlerine ilişkin ihtiyaçları ayrı ayrı olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda; tartışma süreci incelenen çoklu çalışmaların sentezinden türetilen üçüncü dereceden yapıların bir sunumu şeklinde belirtilmiştir.

Bu araştırmada Türkiye'de öğretmenlerin mesleki gelişim ihtiyaçlarını belirle-

meye yönelik yapılan araştırma bulgularının sentezi sonucunda öğretmenlerin birçok ihtiyaçlarının olduğu saptanmış olup; bu bulguların tema olarak ''Mesleki İhtiyaçlar (Mesleki Beceriler ve Mesleki Yeterlilikler), Hizmet İçi Eğitim Programına Yönelik İhtiyaçlar (Alan Uzmanı İhtiyacı, İçerik İhtiyacı, Nitelikli Personel ve Donanım İhtiyacı), Teknoloji Temelli İhtiyaçlar (Bilgi İletişim Teknolojisi, Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi) olmak üzere üç ana tema 7 farklı alt tema altında ele alınmıştır.

Mesleki İhtiyaçlar: Türkiye'de mesleki gelişimde öğretmenlerin en önemli ihtiyaçlarının birisinin de mesleki ihtiyaçlar olduğu yapılan araştırma sonucu görülmektedir. Bu ihtiyaçlarının ise mesleki beceriler ve mesleki yeterliliklerine yönelik ihtiyaçlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Öğretmenler lisans eğitimlerinin zaman içerisinde mesleki gelişmeleri karşılamada yetersiz kaldığını, ölçme değerlendirme teknikleri ve uygulama süreci alanında yetersiz kaldıklarını bu kapsamda mesleki olarak yeterli olabilmek adına düzenli aralıklarla uygulama içerikli bir hizmet içi eğitime ihtiyaç duyduklarını belirtmektedirler. Alan yazında yer alan öğretmenlerin mesleki gelişim ihtiyaçlarının da bu çalışmaya paralel olarak mesleki beceriler ve mesleki yeterliliklerine yönelik ihtiyaçlarda yoğunlaştığı tespit edilmiştir (Arıbaş ve Göktaş, 2014; Ayvaz vd., 2018; Cañado, 2016; Collin vd., 2013; Gök ve Yıldırım, 2015; Hong ve Stonier, 2015; İnce vd., 2019; Potgieter- Groot vd., 2012; Sönmez vd., 2018). Ortaya çıkan bu tablonun nedeninin öğretmenlerin hizmet öncesi eğitimden sonra başlayan mesleki süreç yaşantılarında toplumsal gelişmeler ve değişimler, teknolojik değişimler, kuşak farklılarının doğurduğu yeni ihtiyaçlardan dolayı olduğu düşünülebilir. Ayvaz vd. (2018: 159), Cañado (2016: 269) mesleki gelişim süreçlerinin yaşanılan çağın gerektirdiği yeni ihtiyaçlar doğrultusunda öğretmenlerin bu süreçten direk etkilenerek profesyonel gelişim odaklı olarak mesleki becerilerin geliştirilmesinin önemli olduğunu belirtmişlerdir.

Hizmet İçi Eğitim Programına Yönelik İhtiyaçlar: Türkiye'de mesleki gelişimde öğretmenlerin en önemli ihtiyaçlarının birisinin de hizmet içi eğitim programına yönelik ihtiyaçlar olduğu yapılan araştırma sonucu tespit edilmiştir. Bu ihtiyaçlarının ise alan uzmanı ihtiyaçları, içerik ihtiyaçları, nitelikli personel ihtiyaçlarına yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Öğretmenlerin hizmet içi eğitim programlarında eğitim veren kişilerin öğretmenlerin ilgili eğitime yönelik ihtiyaçlarına gideremediklerini belirtmişlerdir. Bu durum Türkiye'de uygulanan hizmet içi eğitim programı eğitimi veren kişilerin yeterliliklerine ilişkin eksiklik olduğunu düşündürmektedir. Ayvaz vd. (2018: 169) öğretmenlerin hizmet içi gelişim süreçlerinde verilecek olan eğitimin başarılı olarak organize edilmesinde ve uygulanmasında en önemli değişkenlerden birinin de nitelikli eğitmen olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca; nitelikli eğitmenlerin vermiş oldukları eğitimin öğretmenlerin profesyonel gelişim odaklı gelişim süreçlerinin devamının sağlanmasında önemli bir role sahip olduğu vurgulanmaktadır. Öğretmenlerin almış oldukları hizmet içi eğitim süreçlerinin içeriklerinin eğitim sonrası sınıf uygulama süreç-

OPEN ACCESS creative commons COPE

lerine doğrudan katkı sağlamadığı ve ihtiyaçlarını gideremediklerini belirtmişlerdir. Bu durum hizmet içi eğitim programı içeriğinin hazırlanmasında alan uzmanlarının verilecek olan eğitimin sınıf uygulama süreçlerinden çok bilgilendirme temelli olarak hazırlanmış olabileceğini düşündürmektedir. Collin vd. (2013: 109) öğretmenlerin mesleki gelişim ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik hazırlanacak hizmet içi eğitimi programının teori, uygulama ve metodoloji bileşenlerini aynı anda içermesi ve çok yönlü bakış açısıyla hazırlanması gerektiğini belirtmiştir. Öğretmenlerin almış oldukları eğitim sonrasında yaşanılan sorunların çözümüne ilişkin nitelikli personellere ulaşmada ve sorunlarının çözümlenmesine dair yeterince destek alamadıklarını belirtmişlerdir. Bu durum hizmet içi eğitim programı uygulayıcılarının eğitim süreçleri sonrasında kurumlara ve öğretmenlere yeterince destek olma konusunda yetersiz kaldığını düşündürmektedir. Potgieter-Groot vd. (2012: 65) yapmış oldukları çalışmada öğretmenlerin hizmet içi eğitimlerinin eğitim süreci ve sonrasındaki tüm eğitim süreci ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğine yönelik ihtiyacın olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmenler hizmet içi eğitim süreçlerinde ve sonrasında donanımlara ve kaynaklara ulaşmaya yönelik ihtiyaçları olduğunu belirtmişlerdir. Bu bağlamda; hizmet içi eğitim programlarının hazırlanması, uygulanması ve sonrasında öğretmenlerin donanım ve kaynaklara ulaşabilme adına yetersiz kaldığı söylenebilir. Cañado (2016: 280), Hong ve Stonier (2015: 114) yapmış oldukları çalışmada bulmuş oldukları öğretmenlerin hizmet içi eğitim programlarına yönelik materyal ve kaynaklara ulaşmada yaşanılan ihtiyaçlar bu çalışmanın sonucunu desteklemektedir.

Teknoloji Temelli İhtiyaçlar: Türkiye'de mesleki gelişimde öğretmenlerin en önemli ihtiyaçlarının birisinin de teknolojik temelli ihtiyaçlar olduğu görülmektedir. Yapılan bu çalışmada Bilgi İletişim Teknolojisi (BİT) ve Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi (TPAB) kavramlarına ilişkin yeterince farkındalıklarının olmadığı, yetersiz hissettikleri ve bu konu alanlarına dair merak duydukları tespit edilmiştir. Cüre ve Özdener (2008), Karagiorgi ve Charalambous (2004) yapmış oldukları çalışmalarda öğretmenlerin özellikle Bilgi İletişim Teknolojisi (BİT) hakkında ve kullanımına ilişkin yeterli bilgiye sahip olmadıklarını belirtmişlerdir. Çalışmanın bu sonucunun alan yazında yer alan bu üç çalışmanın sonucunu desteklediği görülmektedir. Bu durum; öğretmenlerin teknolojik temelli uygulamaların farkındalığı ve eğitim süreçlerine teknolojinin entegrasyonuna yönelik desteğe ihtiyaç duyduklarını düşündürmektedir. Öğretmenlerin TPAB konusunda kendilerini yetersiz hissettikleri ve hizmet içi eğitime ihtiyaç duydukları alan yazında yer alan çalışmalarda görülmektedir (Cüre ve Özdener, 2008; Kayaduman vd., 2011). Bu bağlamda; öğretmenlere hazırlanan hizmet içi eğitimlerinin teknolojik temelli farkındalık geliştirme, teknolojik temelli uygulamaların eğitim süreçlerine entegrasyonunun üzerinde durulması gerektiği söylenebilir.

Bu araştırmaya ilişkin sonuçlar;

1. Öğretmenler mesleki beceriler olarak ölçme değerlendirme teknikleri ve uygulama süreci alanında yetersiz kaldıkları için, bu alanda hizmet içi eğitime ihtiyaç duymaktadır.
2. Öğretmenlerin lisans eğitimleri zaman içerisinde mesleki gelişmeleri karşılamada yetersiz kaldığından, mesleki olarak yeterli olabilmek adına düzenli aralıklarla uygulama içerikli bir hizmet içi eğitime ihtiyaç duymaktadır.
3. Öğretmenler alan uzmanı tarafından gerçekleştirilen bir hizmet içi eğitime ihtiyaç duymaktadır.
4. Öğretmenler, görüşleri alınıp ihtiyaçları doğrultusunda içeriği hazırlanan ve gönüllülük esaslı bir hizmet içi eğitime ihtiyaç duymaktadır.
5. Öğretmenler bilgi iletişim teknoloji alanında yeterli bilgi, beceri seviyesinde olmadığından, bu alanda düzenli aralıklarla gerçekleştirilen ve güncellenen içeriğe sahip bir hizmet içi eğitime ihtiyaç duymaktadır.
6. Öğretmenler teknoloji entegrasyonu modellerinin yer aldığı bir hizmet içi eğitime ihtiyaç duymaktadır.

Araştırma sonucunda Türkiye'deki öğretmenlerin hizmet içi eğimlerine ilişkin birçok ihtiyaçlarının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin ''Mesleki İhtiyaçlar, Hizmet İçi Eğitim Programına Yönelik İhtiyaçlar, Teknoloji Temelli İhtiyaçlar'' gibi hizmet içi eğitim ihtiyaçlarına yoğunlaştıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Öneriler

- Öğretmenlerin hizmet içi eğitimlerine yönelik ihtiyaç analizleri yapılarak bu doğrultuda elde edilen sonuçlara göre öğretmenlerin ihtiyaç duydukları hizmet içi eğitim programlarına yönlendirilmesi sağlanabilir.
- Öğretmenlerin hizmet içi eğitim programları sonrasında yaşanılan sorunlara çözüm geliştirilmesi amacıyla hizmet içi eğitim destek portalları kurulabilir. Bu hizmet içi eğitim destek portalları alan uzmanlarıyla öğretmenlerin yaşadıkları sorunlara ilişkin çözüm getirilebilir.
- Öğretmenlerin özellikle hareketlilik sağlama ve kültürleme süreçlerini geliştirebilmek amacıyla diğer şehir ya da ülkelerde hizmet içi eğitim programlarına katılımlarının arttırılması sağlanabilir.
- Öğretmenlerin hizmet içi eğitim programlarında yaşanılan sorunların meslek hayatlarında karşılaşılabilecek temel sorunlar olarak ele alınarak hizmet öncesi eğitim süreçlerinde öğretmen adaylarının bu konulara ilişkin yeterliliklerinin arttırılması sağlanabilir.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Araştırma Yapacaklara Öneriler

- Öğretmenlerin hizmet içi eğitime yönelik ihtiyaçlarından bir tanesi merkeze alınarak derinlemesine incelenebilir.
- Türkiye'deki öğretmenlerin hizmet içi eğitimine yönelik ihtiyaçları ile diğer ülkelerdeki öğretmenlerin hizmet içi eğitime yönelik ihtiyaçlarının karşılaştırılmasını içeren bir araştırma yapılabilir.

KAYNAKÇA

Abazoğlu, İ., Yıldırım, O. ve Yıldızhan, Y. (2016). Geçmişten günümüze Türk eğitim sisteminde öğretmen yetiştirme. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2016(6), 143-160.

Alexandrou, A., Field, K. & Mitchell, H. (Eds.). (2005). *The continuing professional development of educators: Emerging European issues.* Symposium Books Ltd.

Ayvaz, Tuncel, Z. ve Çobanoğlu, F. (2018). In-service teacher training: Problems of the teachers as learners. *International Journal of Instruction*,11(4),159-174.

Bondas, T. & Hall, O. C. E. (2007). Challenges in approaching metasynthesis research. *Qualitative Health Research*, 17(1), 113-121. https://doi.org/10.1177/1049732306295879

Cañado, M. L. P.(2016) Teacher training needs for bilingual education: In-service teacher perceptions. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 19(3), 266-295,

Chenail, R. J. (2011). Learning to appraise the quality of qualitative research articles: A contextualized learning object for constructing knowledge. *The Qualitative Report*, 16(1), 236-248.

Collin, S., Karsenti, T. & Komis, V. (2013). Reflective practice in initial teacher training: Critiques and perspectives. *Reflective Practice*, *14*(1), 104-117. https://doi.org/10.1080/14623943.2012.732935

Cüre, F. ve Özdener Dönmez, N. (2008). Teachers' information and communication technologies (ICT) using achievements and attitudes towards ICT. *Hacettepe University Journal of Education*, 34, 41-53.

Çelikten, M., Şanal, M. ve Yeni, Y. (2005). Öğretmenlik mesleği ve özellikleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 207-237.

Demircioğlu, G., Yadigaroğlu, M., ve Demircioğlu, H. (2016). Kimya öğretmenlerinin teknolojik pedagojik alan bilgisine (tpab) yönelik hizmet içi eğitim (HİE) ihti-

yaçlarının belirlenmesi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 10(2), 156-185.

Erwin, J. E., Brotherson, J. M. & Summers, A. J. (2011). Understanding qualitative metasynthesis: Issues and opportunities in early childhood ıntervention research, *Journal of Early Intervention*, 33(3), 186-200. https://doi.org/10.1177/1053815111425493

Fatma, C. ve Özdener, N. (2008). Öğretmenlerin bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) uygulama başarıları ve BİT'e yönelik tutumları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(34), 41-53.

Fullan, M. & Stiegelbauer, S. (1991). The new meaning of educational change (London, Cassell). *MCSER Publishing, Rome-Italy January 2014*, 95-113.

Gök, A. ve Yıldırım, Z. (2016). Fatih projesi kapsamındaki hizmetiçi eğitimler hakkında öğretmenlerin görüşleri ve ihtiyaçları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(3), 1453-1468.

Göktaş, Ö. ve Arıbaş, S. (2014). Ortaokul matematik dersi öğretmenlerinin hizmet içi eğitime ve alternatif ölçme değerlendirmeye yönelik hizmet içi eğitim ihtiyaçlarına ilişkin görüşleri. *Adıyaman üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi*, (16), 17-42.

Guskey, T. R. (2002). Professional development and teacher change. *Teachers and teaching*, 8(3), 381-391. https://doi.org/10.1080/135406002100000512

Hakan, A., Sağlam, M., Yaşar, Ş., Gültekin, M., Deveci, H., Kürüm-Yapıcıoğlu, D. ve Kasa, B. (2011). İlköğretim öğretmenlerinin öğretmenlik mesleği genel yeterlikleri alanlarındaki hizmet-içi eğitim gereksinimleri. *Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları*, (2215).

Hong, J. E., & Stonier, F. (2015). GIS in-service teacher training based on TPACK. *Journal of Geography*, 114(3), 108-117. https://doi.org/10.1080/00221341.2014.947381

İnce, M., Karataş, S. ve Çiftçi, A. (2019). Branş öğretmenlerinin hizmet içi eğitim ihtiyaçlarına ilişkin görüşleri. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 2140-2164.

Karagiorgi, Y. & Charalambous, K. (2004). Curricula considerations in ICT integration: Models and practices in Cyprus. *Education and Information Technologies*, 9(1), 21-35. https://doi.org/10.1023/B:EAIT.0000024259.91951.44

Kayaduman, H., Sırakaya, M. ve Seferoğlu, S. S. (2011). Eğitimde FATİH projesinin öğretmenlerin yeterlik durumları açısından incelenmesi. *Akademik bilişim*, 11,

OPEN ACCESS creative commons COPE

123-129.

Leary, H. & Walker, A. (2018). Meta-analysis and meta-synthesis methodologies: Rigorously piecing together research. *TechTrends*, 62(5), 525-534.

MEB (2006). *Öğretmenlik mesleği genel yeterlilikleri*. Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü. Erişim adresi: https://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_12/13161921_YYretmenlik_MesleYi_Genel__YETERLYKLERi_onaylanan.pdf

MEB (2017). *Öğretmenlik mesleği genel yeterlilikleri*. Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü. Erişim adresi: http://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_12/11115355_YYRETMENLYK_MESLEYY_GENEL_YETERLYKLERY.pdf

MEB (2011). *Hizmet içi eğitim enstitüleri*. Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Yetitirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü. Erişim adresi: http://oygm.meb.gov.tr/www/tanitim/icerik/633

Miles, B. M. & Huberman, M. A. (2016). *Qualitative data analysis* (Translate Editors: S. Akbaba Altun ve A. Ersoy). Pegem Akademi.

Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., Altman, D. G. & The PRISMA Group (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and meta- analyses: The prisma statement. *PLoS Med*, 6(7), e1000097. https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1000097

Pérez Cañado, M. L. (2016). Teacher training needs for bilingual education: In-service teacher perceptions. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 19(3), 266-295. https://doi.org/10.1080/13670050.2014.980778

Pluye, P., Gagnon, M. P., Griffith, F. & Johnson-Lafleur, J. (2009). A scoring system for appraising mixed methods research, and concomitantly appraising qualitative, quantitative and mixed methods primary studies in mixed studies reviews. *International Journal of Nursing Studies*, 46, 529-546. https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2009.01.009

Potgieter-Groot, L., Visser, M. & Lubbe-de Beer, C. (2012). Emotional and behavioural barriers to learning and development in the inclusive education classrooms in South Africa: Developing a training programme for teachers. *Journal of Child & Adolescent Mental Health*, 24(1), 59-71. https://doi.org/10.2989/17280583.2011.639775

Sandelowski, M., Docherty, S. & Emden, C. (1997). Qualitative metasynthesis: Issues and techniques. *Res. Nurs. Health*, 20, 365-371. https://doi.org/10.1002/(SICI)1098-240X(199708)20:4<365::AID-NUR9>3.0.CO;2-E

Seymen, A. F. (2017). Y ve Z kuşak insanı özelliklerinin Milli Eğitim Bakanlığı 2014-2019 stratejik programı ve TÜBİTAK Vizyon 2023 öngörüleri ile ilişkilendirilmesi. *Kent Akademisi*, 10(32), 467-489.

Sibeoni, J., Orri, M., Valentin, M., Podlipski, M-A., Colin, S., Pradere, J. & Revah-Levy, A. (2017) Metasynthesis of the views about treatment of anorexia nervosa in adolescents: perspectives of adolescents, parents, and professionals. *PLoS ONE*, 12(1), 1-21. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0169493

Sönmez, N., Alptekin, S. ve Bıçak, B. (2018). Okul öncesi eğitim öğretmenlerinin kaynaştırma eğitiminde öz-yeterlik algıları ve hizmetiçi eğitim gereksinimleri: bir karma yöntem çalışması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(4), 2270-2297.

TED (2009). *Öğretmen Yeterlilikleri.* Türk Eğitim Derneği. Erişim adresi: http://portal.ted.org.tr/yayinlar/Ogretmen_Yeterlik_Kitap.pdf

Tong, A., Flemming, K., McInnes, E., Oliver, S. & Craig, J. (2012). Enhancing transparency in reporting the synthesis of qualitative research: ENTREQ. *BMC Medical Research Methodology*, 12(1), 1- 8. https://doi.org/10.1186/1471-2288-12-181

Walsh, D. & Downe, S. (2005). Meta-synthesis method for qualitative research: A literature review. *Journal of advanced nursing*, 50(2), 204-211. https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2005.03380.x

Wight, D. & Buston, K. (2003). Meeting needs but not changing goals: Evaluation of in-service teacher training for sex education. *Oxford Review of Education*, 29(4), 521-543. https://doi.org/10.1080/0305498032000153061

YÖK (2018). *Öğretmen yetiştirme lisans programları.* Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı. Erişim adresi: https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/AA_Sunus_%20Onsoz_Uygulama_Yonergesi.pdf

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Ayşe Kulin'in *Handan* Adlı Romanına Metinler Arası Bir Bakış

A Intertextual Look on the Novel Called *Handan* by Ayşe Kulin

Hanife Nalan GENÇ*
Feray ŞAHİN**

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: **Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья**

Atıf / Citation / Цитата

Genç, H. N. ve Şahin, F. (2022). Ayşe Kulin'in Handan adlı romanına metinler arası bir bakış. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (30), 181-197.

Genç, H. N. & Şahin, F. (2022). A intertextual look on the novel called Handan by Ayşe Kulin. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (30), 181-197.

doi 10.29228/kesit.54767

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 27.11.2021
Kabul/ Accepted/ Принимать: 02.03.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.03.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

* Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye, ngenc@omu.edu.tr 0000-0002-7618-4825
** Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, fer_aysahin@hotmail.com 0000-0002-5400-7481

KESİT AKADEMİ DERGİSİ
ISSN: 2149-9225
The Journal of Kesit Academy

Ayşe Kulin'in *Handan* Adlı Romanına Metinler Arası Bir Bakış[1]

A Intertextual Look on the Novel Called Handan by Ayşe Kulin

Prof. Dr. Hanife Nalan GENÇ
Feray ŞAHİN

Öz: Ayşe Kulin'in *Handan* adlı romanı yazarın bu romandan önce kaleme aldığı serinin son kitabıdır. İsmini başkişisi *Handan*'dan alan roman bir başka kadın yazar Halide Edip Adıvar'ın kadın dünyası ve psikolojisini, sosyal açıdan konumunu öz yaşam öyküsel ögelerle güçlendirdiği ve aynı adla kaleme aldığı *Handan* adlı romandan esinlenir. Yayımlanış tarihleri arasında yüzyılı aşan bir zaman olan romanlar gerek isimleri gerekse başkişileri *Handan* ve onun dünyasından aktarılan olaylar bakımından oldukça benzerlikler taşır. Aşk, evlilik, ihanet ve insan ilişkilerinin kadın kahraman gözünden anlatıldığı romanlar arasında benzerlik, ortaklık ya da farklılıklar aynı isimli iki kadının birinin diğeri üzerinden sorguladığı yaşamı üzerinden ele alınır. Ayşe Kulin'in romanının başkişisi *Handan*, Halide Edip Adıvar'ın *Handan*'ı aracılığıyla bir yandan yaşamını sorgularken diğer yandan kendini ve yaşanmışlıklarını yeniden keşfeder. Kulin romanda iki *Handan*'ı yüzleştirir. Bu yüzleşmeyle orta yaşlarını süren *Handan* yaşamına yeni bir yön vererek kendisi ve sevdikleri için köktenci kararlar alır. Kadının toplumsal konumuna *Handan* aracılığıyla yaklaşan Kulin bunu kadın dünyasından bakan bir gözle irdeler. 70'lerin çocuğu *Handan*'ı, Osmanlı'nın son döneminde yaşayan *Handan* eşliğinde bir hesaplaşma yolculuğuna çıkartır. Kulin'in sıra dışı kahramanı *Handan* bir otel odasında tanışır eski zamanlardan geldiği belli olan Adıvar'ın *Handan*'ı ile. İkisini bu büyülü, düşle gerçek arası belirsizlikte buluşturan tek şeyin isimleri değil yazgıları olduğunun ayırdına varır. İçinde Adıvar'ın *Handan*'ının öyküsünü dinlemek için durdurulamaz bir arzu duyan Kulin'in *Handan*'ını sonu bilinmez bir yolculuk bekliyordur. Sözü edilen bu benzerlikler ve/veya ortaklıklar

[1] "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir. Katkı Oranı Beyanı: %80-%20. Sorumlu Yazar: Hanife Nalan GENÇ

Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article. Author Contributions: %80-%20. Corresponding Author: Hanife Nalan GENÇ

nedeniyle bu çalışmada gerek iki roman gerekse aynı isimli iki kahraman metinler arası bir bakış açısıyla değerlendirilerek okura farklı bir okuma yaklaşımı sunmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ayşe Kulin, Halide Edip Adıvar, *Handan*, metinler arasılık.

Abstract: Ayşe Kulin's novel *Handan* is the last book in the series that the author wrote before this novel. The novel, named after the protagonist *Handan*, is inspired by another woman writer Halide Edip Adıvar's novel *Handan*, in which she strengthens the women's world and psychology and social position with autobiographical elements. With more than a century passed between their publication dates, the novels are very similar both in terms of titles and events from the protagonist *Handan* and her world. The similarities, partnerships or differences in the novels in which love, marriage, betrayal and human relations are told through the eyes of the heroine are discussed over the lives of two women with the same name, and one of them questions the other. *Handan*, the protagonist of Ayşe Kulin's novel, not only questions her life but also rediscovers herself and her experiences through Halide Edip Adıvar's *Handan*. Kulin confronts two *Handan*s in the novel. *Handan*, who enters her middle age with this confrontation, takes radical decisions for herself and her loved ones by giving a new direction to her existing life. Kulin approaches the social position of women through *Handan* and examines it from the women's world. Kulin takes *Handan*, a child of the 70s, on a journey of reckoning with *Handan*, who lived in the last period of the Ottoman Empire. Kulin's extraordinary hero *Handan* meets *Handan* from Adıvar, who seems to be from ancient times, in a hotel room. In this magical, dream-realistic obscurity, he realizes that the only thing that brings the two together is their destiny, not their names. An unstoppable journey awaits Kulin's *Handan*, who has an unstoppable desire to listen to the story of Adıvar's *Handan*. Due to these mentioned similarities and/or commonalities, in this study, it is aimed to present a different reading approach to the reader by evaluating both the novel and the two heroes with the same name from an intertextual perspective.

Keywords: Ayşe Kulin, Halide Edip Adıvar, *Handan*, intertextuality.

Giriş

Günümüz biyografi ve roman türünün önde gelen yazarlarından biri olan Ayşe Kulin aynı zamanda öykü, anı ve şiir türünde de yapıtlar kaleme almıştır. O, yalnızca bu yönüyle değil gazeteci, sanat yönetmeni, editör, muhabir, sahne yapımcısı ve senarist kimlikleriyle de adından söz ettirmiştir. Yazınsal yaratımları farklı alanlara, bu alanlarsa farklı yaratımlara itmiştir onu. Kimileri biyografik, kimileri kurgusal, kimileriyse gerçek olaylara dayanan yapıtları bu yönleriyle reklam ve sinema filmi olarak

sektörde yerlerini almıştır. Geniş Zamanlar isimli öyküsü dışında Köprü, Gece Sesleri ve Veda isimli kitapları aynı adlarla televizyon dizisi olarak yayımlanmıştır. Biyografik kitabı Türkan ise hem aynı adla dizi olarak yayımlanmış hem de tiyatro oyunu olarak sahnelenmiştir. Yazarın yalın ve akıcı biçemi yazınsal yaratımlarının pek çok ödüle layık bulunmasına vesile olmuştur. Bu yönüyle birçok öykü ve romanı senaryolaştırılıp beyaz perdeye aktarılan yazarın bu alanda da çok sayıda ödül aldığı bilinmektedir. Bu ödüllerin bazıları kendisine, bazılarıysa yazınsal yapıtlarına olmuştur. Örneğin, Adı Aylin adlı romanının kazandırdığı ün, Kulin'e gazete yazarlığı yolunu açmıştır. Aynı roman 1997 yılında kendisine yılın yazarı ödülünü getirmiştir. Yine Gülizar isimli öyküsü Kırık Bebek adıyla sinemaya uyarlanmış ve Kültür Bakanlığı Ödülü'nü almıştır. Sahne yönetmenliğini üstlendiği Ayaşlı ve Kiracıları isimli dizideki çalışmalarıysa ona En İyi Sanat Yönetmeni Ödülü'nü getirmiştir. Yazarın kendisi dışında yapıtları da birçok ödüle layık bulunmuştur. Örneğin, Foto Sabah Resimleri adlı öykü kitabı Haldun Taner Öykü Ödülü ve Sait Faik Hikâye Armağanı'nı kazanmıştır.

Ayşe Kulin deneme, araştırma, öykü, otobiyografik ve özellikle de biyografik romanları ile çeşitlendirdiği yazınsal yapıtlarıyla tanınan bir yazardır. Bu yapıtlar içerisinde *Handan* isimli romanı diğerlerinden gerek günlük türünde ele alınmış olması gerekse postmodernist anlatı geleneklerinden metinler arasılık tekniğiyle kurgulanmış olmasıyla ayrılır. Fona, Halide Edip'in aynı isimli romanını yerleştiren yazar, salt başkahraman *Handan*'a göndermede bulunmaz; aynı zamanda ustam dediği Halide Edip'e de söz arasında anıştırmalarla selam gönderir. Ayşe Kulin'in deyimiyle Halide Edip'in "kurgu *Handan*"ı yeni yapıtta bir kahramana dönüşürken Halide Edip de romanın isim annesi olarak bu yeni yaratımdaki yerini alır.

Ayşe Kulin *Handan*'da, anlatı evrenine ihanet, yalnızlık, cinsel yönelim, annelik gibi çok çeşitli izlekler yerleştirse de okura asıl vermek istediği ileti, 1912 yılının *Handan*'ına uzanarak tüm bu izleklerin toplamı olarak yazın dünyasında Halide Edip'le başlayan ve Müslüman dünyada kadının özgürleşme ve kimlik bulma savaşımında Türk kadınının geçirdiği ve belki de ulaşması özlenen evrimi ortaya koymaktır. *Handan*, merkezine bir kadının dramını, sevdasını, travmalarını yerleştirmekle birlikte Ayşe Kulin'in Sevdalinka, Nefes Nefese romanlarında olduğu gibi toplumsal olaylara yaslanan bir gerçekliği de yansıtma görevi üstlenir. Türkiye'nin yakın tarihine Gezi Parkı Olayları olarak geçen ve Taksim Gezi Parkı odağında ülkede yaşanan kaotik ortam, *Handan* ve yeğeni Defne'nin de olayların ortasına çekilmesiyle romanın kurgudan öte gerçeğe yaslanan tarafını gözler önüne serer. Yazar böylece romanda tarihe de ışık tutabilecek bir gerçekliği sergiler.

Halide Edip'in 1912'de yayımlanan romanı *Handan*'da aşk ve evlilik kavramları ekseninde kadın-erkek ilişkileri sorgulanır. Bu yönüyle de Moran romanı, "bireysel, psikolojik aşk romanı" (2005: 153) olarak tanımlar. Kadın psikolojisini yine onun top-

OPEN ACCESS creative commons COPE

lumsal varlığı ile bütünleştirdiği ve yer yer öz yaşam öyküsel izler taşıyan roman Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki kadını anlatır. Romanda dönem ve toplumsal yaşam koşulları yüreği aşk acısıyla dolu bir kadının penceresinden ağırlıkla toplumsal cinsiyet bakış açısından ele alınır. Öte yandan Ayşe Kulin'in 2014 yılında yayımladığı *Handan*, yazarın kendi ifadesiyle kadın sesiyle yazma arzusunun sonucu olarak doğmuştur. Romanda yalnız bir kadın olan *Handan*'ın yaşadığı aşklar kadar düş kırıklıkları ve acılarla dolu yaşamından süzülenler Halide Edip'in *Handan*'ı ile görünür kılınır. Bu temel izleklere aşk, aldatma kadar aldanmalar, ölüm ve insan ilişkileri de eklenir. Onları yer yer düşsel yer yerse gerçek yaşamda buluşturan ortaklıklarıysa yalnızca isimleriyle sınırlı değildir. Kulin'in orta yaşlarını süren kadın kahramanı *Handan* kendisiyle aynı ismi taşıyan Halide Edip Adıvar'ın *Handan*'ıyla biraz tuhaf biraz da gizem dolu bir uzam ve zamanda karşılaşır. Kulin'in *Handan*'ı Ege'de bir tatil köyündeki bir otel odasında karmakarışık duygular içindeyken çıkıp geliverir Adıvar'ın romanındaki adaşı. Bu karşılaşmayla kendisinden yüzyıl kadar önce yaşamış olan *Handan* ile yaşamlarının ilginç bir şekilde kesiştiğinin ayırdına varır. Düşle gerçeğin iç içe geçtiği bir uzamda bu davetsiz misafir onu yaşamını sorgulamaya ve keşfetmeye iter. Kulin'in *Handan*'ı bu karşılaşmanın onun kararlarını ve yaşamını tümüyle değiştireceğinden habersizdir henüz. Daha önce odada konaklayan bir müşterinin unuttuğu Adıvar'ın *Handan*'ını okudukça yaşamının onunkine benzerliği karşısında kafası allak bullak olur. Bu şaşkın ve merak dolu anlarda odada beliren bir kadın silueti kendisini Halide Edip'in romanından *Handan* olarak tanıtır. Onun öyküsünü dinlemek isteyen *Handan* çocukluğuna döner ve roman bu karşılaşma sahnesinden açılım yapar.

Romanların Biçem Özellikleri

Cumhuriyet Dönemi Türk Yazını'nın önemli isimlerinden biri olan Ayşe Kulin daha çok biyografik romanlarıyla tanınır. Anlatım tekniklerinde adıyla özdeşleşen bu türün izlerine rastlamak olasıdır. *Handan* isimli romanda olay akışının bu türe yakınsanan niteliklere yaslandığı söylenebilir.

Ayşe Kulin Halide Edip Adıvar'ın *Handan* isimli romanından esinlenerek kaleme aldığı *Handan*'da aynı isimle aynı yaşamların öznesi iki kadını odağına alır. Romanda iki kadın kimi zaman birbirleriyle karşılaştırılır kimi zamansa biri diğerinin yerine geçer, onunla duygudaşlık kurar. Halide Edip'in *Handan*'ından farklı olarak Kulin romanın fonuna Gezi Parkı olaylarını yerleştirip bunları kadın kahraman *Handan*'ın gözünden aktarır. Kulin'in *Handan*'ı Adıvar'ın *Handan*'ı sayesinde kendini bulur, yaşamının geri kalan kısmını tümüyle değiştirir ve bambaşka birine dönüşür. Bunu da tek kişiye, adını aldığı *Handan*'a borçludur.

Adıvar'ın *Handan*'ı sayesinde *Handan* tüm yaşamını sorgulamaya başlar. Tüm yaşamı ve yaşadıkları bir film şeridi gibi gözlerinin önünden geçer. Yazar *Handan*'ın İzmir'de başlayan çocukluk yıllarının ardından İstanbul'da devam eden çalkantılı ve

yalnız yaşamını mercek altına alır. Bu yolla da neredeyse benzer şeyleri yaşadığı adaşı *Handan*'dan ayrıldığı yönlerini ön plana çıkartır. Kulin'in *Handan*'ı kendi dönemini anlatır diğer *Handan*'a. Artık ne sevdalar gizlidir ne kimse sevda uğruna için için yanar, ne de aşklar umutsuzdur. *Handan*, diğer roman kişisi *Handan*'la söyleşmeleri aracılığıyla yaşamının tüm gizlerini ve açmazlarını paylaşır okurla. Kulin'in *Handan*'ı hem Adıvar'ın aynı adlı romanına gönderme yapmakta hem de onun dönüştürülmüş bir biçimini anıştırmaktadır. Bu yönüyle roman metinler arasılık açısından ele alınabilir. 1960'lı yıllarda Julia Kristeva'nın ortaya koyduğu bu kuram şu şekilde tanımlanmaktadır: "Metinler arasılık metinlerin anlamının başka metinler tarafından şekillendirilmesidir. Bir yazarın önceki bir metni ödünç alması ve dönüştürmesi için kullanılabildiği gibi bir metni okuyan bir okurun bir başka metne başvurması için de kullanılabilmektedir" (Aktulum, 2011: 452). Yazarın önceki metni dönüştürmesi başka anlamlara yelken açmasıyla eş değerdedir. Buna başvurulmasının altında yatan sebeplerden biri okurun bir başka metne başvuru yapmasını sağlamak ise diğeri de eleştiri getirmektir. "Esasında metinlerarası metinler arası, çoğunlukla postmodern söylemin bir eleştiri yöntemi olarak tarihsel veya psikolojik eleştiri gibi yöntemlere karşı olarak metin merkezli bir eleştiri üretme amacını öne sürer" (Korkmaz, 2017: 72-73). Yapıtın anlamı tek olmadığı gibi okurdan bağımsız da değildir. Yazar, metin ve okur üçlemesinde bir inceleme olanağı sunar. "Bir yazar bir başka metni kendi metninin bağlamında yeniden oluşturur. Bu dönüşüm alıntı, anıştırma, öykünme-pastiş, çalıntı, alaycı dönüştürüm, parodi tarzında açık ya da kapalı göndermeler vasıtasıyla gerçekleşir" (Aktulum 2000, 93-133). Bu yönelimler yapıtı yeniden yaratırken oluşum halkalarını güçlendirir ve anlamsal boyutunu varsıllaştırır.

Ayşe Kulin'in *Handan*'ı birçok açıdan metinler arası yaklaşımla değerlendirilebilir. Postmodernist yönelimde başvurulan metinler arasılık tekniklerinden yararlanan yazar, romanını Halide Edip'in *Handan*'ının olay akışına yaslamıştır. Yazar romanda konuya farklı bir derinlik kazandırmıştır. Nitekim Halide Edip'in *Handan*'ı bu romanın oluşmasında hareket noktası işlevi görür ve romanın izleğini çerçeveler. Bir bakıma Kulin, Adıvar'ın metnini yer yer ödünç almış yer yer dönüştürmüştür. Bu yolla da kendi romanının okurunu Adıvar'ın *Handan*'ını okuması ya da ona başvurması için yönlendirmiştir.

Mutsuz daha çok da düş kırıklığıyla sonlanmış bir evlilik ve aşkın yarattığı buhrandan yola çıkarak kadın psikolojisini ele alan ve ruh çözümlemelerinin geniş yer bulduğu Halide Edip'in *Handan*'ı bilinç akışı ve mektup biçiminde yazılmıştır. "Mektubun en temel özellikleri mahrem bir iletişimi taşıması, ki çoğunlukla mektuplar bir kişiden diğerine yazılırlar, samimi ve kişisel olmasıdır. Mektubun bu özellikleri kadınların ve kadın yazarların onu bir iletişim ve anlatım aracı olarak sıkça kullanmalarına vesile olmuştur" (Karataş, 2012: 2182). Türk Yazını'nda Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın

OPEN ACCESS creative commons COPE

Sevda Peşinde ve Mutallaka, Reşat Nuri Güntekin'in bu türde yazılmış tek romanı olan Bir Kadın Düşmanı, Oya Baydar'ın kurgusunu kediler tarafından yazılan mektuplarla oluşturduğu Kedi Mektupları ve Halide Edip Adıvar'ın *Handan*'ı mektup türünde yazılmış roman örnekleri arasında yer alır. Romanda mektupların ana izleğini aşk ve evlilik oluşturur. "Ancak bu kez mektuplaşmaların tarafı olarak erkek kahramanlara da yer verildiği görülür" (Dereli, 2010: 47). Türk Yazını'nda mektup roman türünün önemli örneklerinden olan yapıtta anlatı başat olarak kahramanların birbirlerine yazdıkları mektuplar üzerine kuruludur. İnsanlık tarihinde önemli bir yere sahip olan mektup birbirinden uzakta olan insanların özlemlerini, düşüncelerini, düşlerini anlatma isteğine aracılık etmiştir. Babacan, mektubun zamanla sadece fizikî uzaklıktaki insanları değil, psikolojik ve sosyal mesafeler nedeniyle uzakta olan insanları da birbirine ulaştıran bir araca" dönüştüğünü belirtmektedir (2006: 216). Bu da insanın kendini anlatma ve diğerini anlama isteğini perçinler.

Halide Edip romanın bütününde anlatı yerlemlerini mektuplarla güçlendirmiştir. "*Handan* mektup şeklinde yazılmış roman olması nedeniyle bir ben romanıdır" (Aktaş 2000: 93). Mektup roman, toplumun aksayan ya da yanlış yanlarını eleştirme amacı yanında kadınla ilgili izleklerde Kefeli'nin dikkat çektiği gibi "Aşk kavramı ve değişik tanımları, kadın erkek ilişkileri, toplumda kadın, evlilik, evlilikte uyumsuzluk, ihanet, kendini anlatma-açıklama ihtiyacı" gibi kavramların anlatılmasında görev üstlenir (2002: 169). Romanın sonunda "*Handan*'ın Tahassüsleri" adlı bir bölüm ve üçüncü kişi bakış açısıyla anlatılan ve anlatıda ikincil kahramanların ana kahramanlar hakkındaki düşüncelerine yer verildiği bir bölüm de bulunmaktadır. Halide Edip'te romanın yapısına hâkim olan mektuplar, Ayşe Kulin'de birinciye benzemek ereğiyle yerleştirilmiş tek bir mektupla sınırlandırılmıştır. Şöyle ki kuzeni Neriman'la mektuplaşmalarının yer aldığı birincinin yerini ikincide yine bir kuzen -Oya- tarafından yazılmış mektup alır. Bu ikisindeki benzer yan ise dilsel boyuttaki örtüşmedir. Oya'ya hitap eden mektup adeta birinci romandan kopup gelmiş izlenimi yaratır. "Ay sonunda annemle babamı iknaya geldiğimde, dizinin dinine oturup her şeyi anlatacağım. Her şey nasıl gelişti, bu noktaya nasıl gelindi, bunları öğrenmek için buluşacağımız günü bekle" (Kulin, 2021: 19-20). *Handan*'ın Oya'ya bu sözlerindeki teklifsizlik ve içtenlik ilkinde *Handan*'ın kardeş gibi gördüğü Neriman'a duyduğu sevgiyi anımsatan yaklaşımı hemen hemen modeller.

Halide Edip'in *Handan*'ında kahraman anlatıcının bakış açısı tek bir kahramanla sınırlı kalmaz. Refik Celal'le Neriman arasında, Neriman'la *Handan* arasında, Server'le Refik Cemal arasında gelip giden mektuplar, olayların ve kişi kadrosunun türlü açılardan okura yansıtılmasında etkili olur. Bu seçim bir yandan diğerleri hakkında fikir verirken öte yandan mektuptaki "ben" anlatıcının ruh dünyasını, bakış açısını okura yansıtması bakımından önemlidir. Bunun yanı sıra mektuplar, kişilerin duygu ve dü-

şüncelerinin, iç dünyalarının, kişiliklerinin dolaysız biçimde okura aktarılması gibi önemli bir işleve sahiptir. "*Handan* ve diğer karakterler tarafından yazılan mektuplar, aşk ve sevginin dünyasına atılmış bireysel bir çığlık görevi üstlenir." (Şahin, 2008: 124). Böylece farklı romanda varsıl ve çok boyutlu bir anlatım sunulur okura. Diğer taraftan Ayşe Kulin, bakış açısını başkahramanı *Handan*'la sınırlandırır. *Handan*'la baş başa kalan okur, baştan sona kadar onun çizdiği pencereden bakar her şeye ve herkese. Yine aynı *Handan*'ın kimi monologları, okuru çevreleyen bir seslenişle postmodernist anlatımı tanıtlarcasına onları kurgunun içine çeker. "Ey anneler, babalar…." (Kulin, 2021: 12), "İnanmıyorsunuz değil mi? Hatta şu satırları okurken bana deli gözüyle bakıyor olmanız da pek muhtemeldir" (Kulin, 2021: 15) diyen başkahraman bir yerde bu kurgu evreninin dışına taşarak 'düş ürünü *Handan*' ile kendi gerçekliği arasındaki karşıtlığa dikkat çeker.

Ayşe Kulin, bir asır öncesinin *Handan*'ına bu yeni anlatıda yer verirken gerçeği yansıtma duyarlılığıyla dile vurgu yapar. Ardıl olanın sözcükleri *Handan*'a yabancıdır. Onun mektuplarda betimlenen duyguları şimdide karşılığını mail sözcüğünde bulur. Muhaberat unutulmuş, haberleşme sözcüğü kanıksanmıştır. Telefon, uçak, bilgisayar ise açıklanmaya gereksinim duyulan nesnelerdir onun için. Aradaki zaman farkı ekseninde yaşanan bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler ve Osmanlı'nın Arapça, Farsça ağırlıklı söz dağarcığı dikkate alındığında bu durum olağan olmakla birlikte yazarın bu montajı inandırıcılığı sağlamaktan uzaktır.

Romanlar Arasındaki İsim Bağı

Yapıtlara verilen isimler doğrudan ya da dolaylı biçimde yazarın niyetini yansıtma işlevi üstlenirler. Yazar bu yolla okuru alımlama estetiğine dayanan bir okuma yapmaya koşullayabilir. Adıvar'da *Handan* ismi özellikle de kadın-erkek ilişkilerini sosyolojik, psikolojik, dinsel ve kültürel bağlamda ele alarak göndergesel bir anlam kazanır. Kadın izleği odağında bu isim Doğu-Batı karşıtlığı, içsel bunaltılar, dönem koşullarının somutlanması görevini üstlenir. Halide Edip'in romanlarına verdiği isimler de bu bakımdan çarpıcıdır. "Romanlarında isim ile içeriğin bir bütünlük göstermesine önem veren yazar, genellikle romanlarına ya romanın içindeki bir kadın veya erkek kahramanın adını ya da bu kadın veya erkek kahramanın yaşadığı sokağın adını verir. Sokak ve kadın ismini taşımayan romanlar, genellikle bir kadınla bir erkeğin trajik aşk macerası veya dönemin sosyal sorunlarını içerir" (Şahin, 2014: 823). Halide Edip Adıvar'ın romana ismini verdiği *Handan*, Ayşe Kulin'in kahramanı *Handan*'ın hem kendisine örnek aldığı hem de yaşamını sil baştan değiştirmesine esin kaynağı olan bir anlam taşır. "Gözlerimi açtım. Önce bembeyaz tavanı, sonra da üzerinde ağaç gölgelerinin oynaştığı duvarı gördüm. Neredeyim ben? Buraya nasıl geldim? Ne zaman geldim? Dirseğimin üzerinde doğrulup etrafa baktım. Tanımadığım bir odadayım. Kim getirdi beni bu odaya? Ne zaman getirdi ve yüzyıllık bir uykuya bıraktı ki,

OPEN ACCESS creative commons COPE

uyanışım böyle sancılı?" (Kulin, 2021: 1). Sancılı bir uyanıştır *Handan*ınki, hafızasının ihanet ettiği bir uyanış. Tatsız rüyalarla boğuşulan bir gecenin sabahı mıdır zihnini bulandıran yoksa geçmişiyle olan bağı mı? Son zamanlarda içine çekildiği karmaşık olaylar, ardından yeğeni Defne'nin göz altına alınması… İstanbul'dan uzaklaşıp Ege kasabasında sığındığı küçük otelde ayılırken zihnine nakşolan şey, unuttuklarını ve/veya unutmak istediklerini hatırlatan hastane odasıdır. Şimdi bir otel odasında olsa da hastane odasının iklimidir ruhunu ondurmayan. Karanlık odada doğrulduğunda ayağına takılan şey, bir müşterinin unutup gittiği romandır. Ancak bu sıradan bir roman değil, adını miras aldığı Halide Edip'in *Handan*'ıdır. Bir gece önce okurken yorgunluktan sızıp kaldığı romanı bu kez bitirmek ereğiyle alır eline.

Çeyrek yüzyıl ötelemeyle okuduğu romanda, Halide Edip'in *Handan*'ıyla kendi yazgısının belli yere kadar koşutluklar seyrederken bir yerden sonra farklı yöne yol alan iki yaşam öyküsüne dönüşünü "kişiler ve isimler arasındaki sırrı görmenin" (Kulin, 2021: 15) hikmetine yorar. Ona göre insanlar yalnızca ailelerine değil isimlerini taşıdıkları kişilere de benzerler. Hatta batıl inanışı, ismini oluşturan harflere kadar uzanır. Ona göre, H harfinin formu, bir araya gelemeyen iki insanı imler. Adıvar'ın *Handan*'ının Refik Cemal'e kavuşamaması gibi o da yazgısının birleşemeyeceği bir sevdayla örüleceği inancına kaptırır kendisini. Şahin, *Handan* isminin göndergesel anlamına dikkat çekerek "*Handan*, isminin aksine hayatta gülmek yerine hep üzülmüş ve hüsrana uğramıştır" ifadelerine yer verir (2008: 109). Adıvar'da yaptığı seçimlerin günahıyla sevabıyla sorumluluğunu üstlenip hatta ölümü kucaklayarak kabullenen kadın, Kulin'de başkasının yaşamına eklemlenen bir kadına dönüşür.

O, başta fark etmese de bu geçmişe yolculukta kendisine eşlik eden bir misafiri de vardır: "Hayal mahsulü *Handan*" (Kulin, 2021: 11). Önce bir fısıltıdır işittiği, ardından görüntü olur, netleşir. *Handan*'ın hayreti ve itirazları karşısında bilinmez bilinene dönüşür. Tam da romanı bitirdiği ve yollarının ayrıldığı o anda adlarıdır tekrar yollarını kesiştiren. Biri gerçek hayatta öteki romanın sayfalarında yaşasa da..."Adımın sana verildiği andan beri ortağız" (Kulin, 2021: 68) der adaşı olan *Handan*, yalnız, mutsuz ve hafızasız diğer *Handan*'a.

İki roman arasındaki en somut bağın göstergesi olan ad, rastlantısal konmuş bir isim değildir. Babaanne torununu, kendi tanımıyla zarif, güzel ve akıllı bir kadın olup herkesi kendine hayran bırakan *Handan*'la özdeşleştirmek istediğinden bu isim üzerinde ısrarcı olur. Nitekim "Çocuklara verilen isim, onlar üzerinde bilinçdışı beklenti oluşturan ebeveynlerce belirlenir" (Seeman, 1972 akt., Saklı ve Gençöz, 2020). Eski Türklerde yaşamın önemli bir geleneği olan isim koyma Türk kültür tarihinde önemli bir yere sahiptir. İsimler ebeveynlerin beklentilerinin simgesel yansımasıdır. Bir bakıma insanları tanımlayan, geçmişleri hakkında bilgi veren ve ailenin çocuğa dönük arzusunu simgeleyen bir gösterendir (Saklı ve Gençöz, 2020). Oysa o, romanı yarım bıra-

kan ve esinlendiği kahramanın kötü sonundan haberdar olmayan babaannesine içerler. Kendisinde beliren nice kötü huyları ve yaşanmışlıkları ismine mal ederek bir bakıma sorumluluğu ismini koyan babaannesi ve ilham kaynağı *Handan*'la paylaşır.

Romanlarda Tabu: Evlilik, Analık, Cinsel Özgürlük

1912'nin *Handan*'ının bir Ege kasabasındaki otelde diğeriyle bir araya gelmesi, salt iki kadının yaşadıklarının benzerliğine indirgemekten çok toplumsal dayatmalarla biçimlenen kadın kimliğini ortaya koymak, belki bir nebze de değişime kapı aralama çabası olarak açıklanabilir. Bu izleklerden biri de anaçlıktır. İki *Handan*'ın söyleşisi bir dertleşme, bir anlamda terapi işlevi görmenin yanında aynı zamanda kendi gerçeğiyle yüzleşmedir. *Handan*'ın ölen kardeşinin kızı Defne'yi evlat edindiğinde onun hayatını kendi yaşamına öncelemesi, Gezi Parkı olayları esnasında adeta bir anne anaçlığıyla onu cansiperane kollaması sohbet arkadaşı *Handan*'ın gözünden kaçmaz. "Bizim kültürümüzde kadının bir türlü kurtulamadığı anaçlık" (Kulin, 2021: 231) yorumu anne olma dayatmasının bir vurgusudur. Devamında "hayatın bütün renklerinin üzerine bir örtü çeken bu his" (Kulin, 2021: 231) ifadesi de bu adanmışlığa bir tepkisellik içerir. Çünkü o *Handan* ki "romanlarında kadın kahramanlarına fikriyatları, şahsiyetleri ve cinsellikleriyle meydan okutabilmiş" (Kulin, 2021: 232) bir yazarın, Halide Edip'in yaratımının ürünüdür.

Yüzyıllar geçse de aşınmayan türlü olgular vardır. Toplumsal inşa bu değerler üzerinde yükselirken sistemin devamlılığını sağlama işi toplumsal düzlemde sessiz anlaşmalarla bu olgular üzerinde kendini var eder. Annelik de bunlardan biridir. İster bireylerin yüklediği anlam olsun ister dinin üreme olgusuna verdiği önemle atfedilen değer olsun sonuçta annelik rolü zamanın, toplumsal yaşamın döngüsü karşısında değişime direnç gösteren bir konumla var oluşunu sürdürmüştür. Türkülerle, şiirlerle, geleneksel değerlerin içine yedirilen ve yüceltilen, aynı zamanda biyolojik var oluşu nedeniyle dişi olanla bütünleşen annelik, eril düzenin baskısı karşısında kadının konumunda ne ölçüde belirleyicidir? Biyolojik cinsiyete hapsedilen annelik toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sacayaklarından biri midir? Tersinden bakıldığında anne olamayış, kadının hem erkek hem de hemcinsleri karşısında bir yenilgi midir? Feminist yaklaşımların ilgisini çeken bu konu kurgu evreninde bir izleğe dönüşerek özellikle kadın yazarlarca görünür kılınırken pek çok romanında kadını merkeze alan Ayşe Kulin de kahramanını bu "eksiklik"le yüzleştirir ve kadının anne olamayış travmasını *Handan*'la ete kemiğe büründürür. Haşim'in açtığı boşanma davası karşısında karısının tepkisiz kalışını çocuğu olmayışı nedeniyle kadının "kusurlu olmasına" (Kulin, 2021: 25) bağlayan *Handan*, aynı yazgıyla yüzleşerek adeta kefaretini öder. Bu yazgı aynı zamanda kadının rolünün anneliğe indirgenmesi ve bunun yokluğuyla mücadele edenin bir hiçe dönüşmesi karşısında yazarın taraf olup kahramanına ödettiği bir bedel olarak da yorumlanabilir. İlk karısından çocuğu olmadığı gerekçesiyle ayrılmayı tercih eden erke-

OPEN ACCESS creative commons COPE

ğin yenisi karşısında aldığı tutum ise bilinenin yinelenmesidir. Zorunlu olarak çocuk "ereği"nin aradan kalkmasıyla "yan yana akan ama suları hiç birleşmeyen iki çeşme gibi" (Kulin, 2021: 51) olan kadın ve erkekle yazar; erkeğin kayıtsızlığını, kadının yalnızlığını *Handan*'ın bakış açısından okura sunarken bir yerde kadının sarsıntısı da okura duyumsatılır.

Halide Edip'te evlilik kavramı ile ilgili ilk izlenim Refik Cemal ve Neriman'ın ilişkisi üzerinden verilir okura. Görücü usulüyle gerçekleşen bu evlilikte çift ilk defa nikâhtan sonra bir araya gelir. O dönemin geleneksel yapısında kadın-erkek ilişkilerinin sınırlı olduğu bir toplumda bu evlilik biçimi oldukça olağandır. Refik Cemal nikâhtan sonra gittiği evde Cemal Bey'le birlikte eşi Sabire Hanım ve iki kızıyla karşılanır. Artık aile olduğu bu insanlara ancak üstünkörü bakabilir. "Bu kadınlara ancak sathi bir nazarla bakabildim" (Adıvar, 2019: 13) der Refik Cemal. Tutucu, kapalı bir toplum yapısı bu ifadede kendini gösterir.

Romanda bir başka tabu ise evliliğin kutsallığına ve gerekliliğine yapılan atıfla ortaya çıkar. "Zaten anneler yüreklerinin en derininde kızları için diploma değil koca isterlerdi" (Kulin, 2021: 37). Handan'ın annesinin tutumunu özetleyen bu ifade, Adıvar'da Sabire Hanım'da karşılık bulur. Geleneklere bağlı Sabire Hanım, özellikle kız çocukları için eğitimin vakit kaybı olduğu düşüncesindedir. Kadının asli görevinin evlilik üzerine kurulu olduğu düşüncesi Sabire Hanım üzerinden yansıtılır okura. O, *Handan*'dan söz açılınca konuyu evliliğe getirir. Neriman, "*Handan* yeni on yedi yaşına girdi. Henüz tahsili bitmedi. Hiç olmazsa evlenmek için yirmi yaşında olmalı." (Adıvar, 2019: 59) dediğinde ise eğitimini tamamlamanın gereksizliğini savunur. Bu yaştaki bir kızın koca düşünmemesinin acayip olduğunu, yirmi yaşında evlenilemeyeceğini söyler. Sabire Hanım kendisinin on dördünde, büyükannesinin on ikisinde evlendiğini açıklarken annesinin kendisinden altı ay büyük evlenmiş olmasını ise üzüntüyle karşılar. "Zavallı anneciğim benden altı ay büyük evlendiydi" (Adıvar, 2019: 59).

Evliliğe atfedilen değer iki roman arasında neredeyse bir asra yaklaşan zamana karşın gelenekseli temsil eden kahramanlar aracılığıyla değişime direnç gösterir. Toplumdaki çok katmanlı bakış açısı evlilik, ayrılık konularındaki görüş farklılıklarını ortaya koyarken hem Adıvar'da hem de Kulin'in romanında geleneğin karşısında özgür yaşama kapı aralayan kahramanlarla karşımıza çıkar. Ancak bu serbest yaşam, cinsel özgürlük ilkinde Hüsnü Paşa üzerinden modellenirken ikincisinde *Handan* merkeze alınarak Haşim ve diğer kahramanlarla çeşitlenir. Bu aşamada iki yazarın, kadın kahramanların yasak aşk ve cinsellik üzerinden verdiği iletiyi hem yazarların kendi ideolojilerini esere yansıtmaları hem de ilki Osmanlı'nın son demleri ikincisi Cumhuriyet Dönemi'nde yazıldığı dikkate alındığında eserleri dönemin sosyolojisi çerçevesinde değerlendirmenin zorunluluğu ortaya çıkar.

Halide Edip, üç devreye ayrılabilecek yazarlık döneminin *Handan*'ın da içinde

yer aldığı ilk devresinde kadının buhranlarını işler. "Halide Edip Adıvar'ın romanlarındaki aslî kadın kahramanlar genellikle güçlü, idealist, eğitimli ve moderndir. Aşk ve evliliğin kutsallığına inanan kadınlar, yuvalarına sadık ve fedakârdırlar" (Şahin, 2018). *Handan* da romanda dişiliği, güzelliğinden ziyade bu özellikleriyle ön plana çıkmıştır. *Handan* eşine bağlılık göstermek için çırpınan, Refik Cemal'e duyduğu aşkı sonuna kadar kendisine dahi inkâr eden bir kahraman olarak Halide Edip'in "püriten ahlak anlayışı"nı (Enginün, 2007:269) destekleyen bir kahramandır. Bu açıdan bakıldığında yazar, hemcinslerini yüceltecek özellikler aramaktadır. Yazar idealize ettiği kadın kahramanlar aracılığıyla Türk kadınının nasıl olması gerektiğini açıklar. Adıvar'ın diğer taraftan idealize ettiği bu kadın kahramanın karşısına sadakatsizliğini normalleştiren, eve ne zaman dönerse dönsün karısının onu bekleyerek sadakatsizliği sineye çekmesi gerektiğini düşünen ve Refik Cemal'in deyimiyle kadını "güzel ve iştiha-amiz dakikalarında yenecek, koklanacak ve başka zamanlar ihmal edilecek bir meyve, bir çiçek" (Adıvar, 2019: 36) gibi gören Hüsnü Paşa'yı konumlandırarak evlilik ilişkisinde "erkeğin de nasıl olmaması" gerektiğini okuyucuya anlattığı söylenebilir.

Romanda aşk ve sevgi izleği iki başkişinin de ardından koştukları, bulmayı düşledikleridir. "Aşk, insanın varlığını büyüten ona dünyayı anlamlı kılmasını sağlayan bir edimdir. Sevgi ise aşkın dünya ayaklarının bastığı yerdir)" (Şahin, 2008: 115). Her iki romanda da aşk ve sevgi ihanet kavramı üzerinden anlamlandırılır. Halide Edip, yasak aşk izleğinde Osmanlı kadınını korumak adına olasılıkla Hüsnü Paşa'nın birlikte olduğu kadınları yabancı uyruklular arasından seçer. Diğer taraftan, Ayşe Kulin'de *Handan*'ın evliliğe adımı, evlilik dışı birliktelik yaşadığı Haşim'den hamile kalmasıyla olur. Ötekinin aksine daha cesur bir tercihle hem kadını hem erkeği aldatan-aldatılan olarak konumlandırırken böylece aldatma olayını toplumda yansısını bulan şekilleriyle gösterir. Aldatılan ama sineye çeken, gönlü yasak aşka düşen ancak arzusuna gem vuran ilki karşısında ikincisinin erkeklerle ilişkisi daha özgürdür. Ancak şunu da vurgulamakta yarar vardır ki Fatma Erdem'in yaptığı bir röportajda yazar dörtlemenin diğer kitaplarında yani Gizli Anların Yolcusu, Bora'nın Kitabı ve Dönüş'ü bir erkeğin sesiyle yazdığını belirtirken ihanet olayını kocasını bir başka kadına kaptıran kadın bakış açısıyla anlattığını ifade eder. Ancak kocasını bir erkeğe kaptırmış kadının duygusunun ne olduğunu merak etmesi onu *Handan*'da İlhami'yi odağına almaya itmiştir (URL-1). Romana diğerlerinden farklı olarak yerleştirilen bu aldatma olayı dışında Defne ve Gezi Parkı olayları da eklemlenmiştir.

Handan'ın evliliğin kutsiyetine olan inancı, Refik Cemal'in Neriman'a olan bağlılığı birbirlerine duyumsadıkları aşkla sınanır. *Handan*, Refik Cemal'den uzak durmak için kendisiyle çok savaşır. Ancak Neriman'a ihaneti ve işlediği günahın utancıyla yaşadığı buhran onu kaçınılmaz sona, ölüme kadar sürükler. Burada yazarın kahramanına uygun gördüğü son rastlantısal değil tümüyle bilinçli bir seçimdir. Bu yönüyle top-

OPEN ACCESS creative commons COPE

luma ve en başta da aile, millî kimlik ve benliğin koruyucusu olarak gördüğü kadına biçim ve yön verdiği anlaşılmaktadır. "Halide Edip Heyula ve *Handan*'da olduğu gibi bütün romanlarında evlilik dışı ilişkileri hoş görmez ve bunlara ancak zihin kontrolünün ortadan kalkması hallerinde rıza gösterir" (Enginün, 1986: 59-60). Yazarın toplumsal duyarlılıkları göz önünde bulundurup töreye uygun olarak kadının temiz ahlakını koruduğu, ölümle hatayı telafi ettiği açıktır.

Ayşe Kulin bir taraftan da kadının uğradığı bu cinsiyetçi tutumların, aşağılanmanın, değersizleştirilmenin çıkış şifresini de satır arasında ortaya koyar. Eşlerine türlü nedenlerle boyun eğen bu kadınlar için Halide Edip Adıvar'ı modeller. Halide Edip'in onbaşı rütbesiyle mücadeleye ortak olduğu Kurtuluş Savaşı'nın ardından köşesine çekilmeyip feminist çabaya omuz verdiğini anlattığı "Halide Edip olmasaydı, kadın haklarını müdafaa etmeseydi, sen şimdi zor yaşardın fikri hür, irfanı hür hayatını" (Kulin, 2021: 82) ifadesi onun günümüz kadınının serbest yaşamına katkısına not düşerek hakkını teslim eder. Elbette Halide Edip'in bu aydınlanışının şifrelerinde kendi yaşamı gizlidir. "Kızlarını Batılı-İngiliz tarzı eğitimle yetiştirmek isteyen Edib Bey gibi Halide'nin ilk eşi Salih Zeki Bey de felsefeci, modernist ve pozitivist olmasına karşın evliyken başka bir kadınla daha evlilik yapmışlardır. Babası iki eşli olan Halide asla bir evde iki kadın olmasına katlanamaz. Eşi Salih Zeki'nin çapkınlıklarına evliliği boyunca katlanmış olsa da iş üstüne kuma getirmeye gelince asla böyle bir durumu kabullenmez. Bu fikre karşı gelir ve eşinden boşanır" (Genç, 2011: 272). Yazarın özellikle kadını ön plana çıkarttığı romanlarında özyaşamından izler duyumsanır. Nitekim, Yakup Kadri de bu romanın otobiyografik nitelik taşıdığını onaylar (Enginün, 2007:92). Yazarın yapıtlarında belirgin bir nitelik taşıyan bu durum yanında normalüstü bir yapıya sahip kadın kahramanlar da oldukça dikkat çekicidir.

Toplumsal Hareket Olarak Romanda Gezi Parkı Olayları

Ayşe Kulin'in çoğu biyografik nitelik taşıyan romanlarının fonuna toplumsal olayların yansımasını yerleştirdiği bilinir. "En kurgusal metinlerde bile yapaylıktan uzak durmaya gayret ederim'' (Kulin'den akt. Yeşilçiçek, 2010: 52) fikrini *Handan* romanı destekler. Çeşitli siyasal, sosyal olaylarla yoğurduğu Gece Sesleri, Sevdalinka, Köprü, Nefes Nefese romanlarının yanına 2013 yılında yaşanan Gezi Parkı eylemlerini konu alan *Handan* romanını da eklemek gerekir.

Protesto gösterilerine katılan ve zarar gören bir eylemci yakını gözüyle olayları değerlendirirken *Handan* taraf olmaktan ziyade olaylara daha bütüncül bakan bir gözle karşıt iki taraf arasındaki çatışmayı irdeler. Başkahraman ne sağ ne sol hiçbir siyasal tarafı olmayan bir başka deyişle apolitik bir birey olarak tanıtılır. Nitekim orta yaşlarını süren *Handan* o zamana kadar sıradan bir yaşama iye bir kadın profili çizer. Buna karşın toplumsal hareketler hakkında çıkarımda bulunmaktan uzak da değildir. Ona göre bu ülke vatandaşına hep eziyet etmiş, her kesim çatışma tuzaklarından nasibini almış-

tır.

Amerika'dan döndüklerinde birkaç günlüğüne konakladıkları otel, olayların yaşandığı Taksim Gezi Parkı'nın çok yakınında olan Defne ve *Handan*, rastlantısal olarak kendilerini olayların içinde bulur. Defne'nin protestocuları hemen benimseyen sıcak tutumu karşısında *Handan*'ın tavrı kayıtsızlıktır. Hatta "Bunlardan sana ne be kızım" (Kulin, 2021: 155) diyerek yeğenini de alıkoymak ister. Ancak onu korumak isterken bir anda kendisini olayların içinde bulan *Handan*, direnişçilere destek olmasa da olayları yakından gözlemleme fırsatı bulur. Başlarda temkinli yaklaştığı ve gereksiz gördüğü hatta serseri olarak betimlediği protestoculara reva görülen tutum onu yadırgatır. Hatta çevreyi korumak için mücadele eden gençlerin savaşımının 'suç' olarak nitelenmesi karşısında duyumsadığı duygu, öfke ve şaşkınlıktır. Giderek kalabalıklaşan göstericilerle son bulmak yerine tansiyonu daha da artan olaylar *Handan*'ı isyana sürükler. O, huzurlu bir hayat sürmek için dönmüştür ülkesine. Ancak bir yılın ardından geldiği memleketinde huzur yerine onu sarmalayan kaostur. Bu bunalımlı anında *Handan*'ın sığınağı olacak kişi ise yine adaşı *Handan*'dır. Gece gözünü kırpmadığı sıkıntılı anlarında onun hayali ile hemdert olmayı arzular.

Şehrin bir yakasından öbür yakasına ağaçlar için yürüyen insanların tavrını başlarda "çocukça" bularak değersizleştiren aynı *Handan* bir süre sonra parktaki "başkaldırmayan ama boyun da eğmeyen ruhu" (Kulin, 2021: 206) sevgiyle kucaklar. Yeni Türkiye'nin mayası olarak betimlediği bu insanlar onun için "özgür, dinamik, sevecen, iyi niyetli ve adil olmaya çalışan" (Kulin, 2021: 206) insanlardır. Hatta *Handan*'a karşı eylemleri müdafaa ederken bir taraftan kullandığı dil, göstericilerle aynı safta yer aldığının kabulü ve çevre duyarlılığının bir süre sonra hayat tarzları ve kişisel özgürlüklerin korunmasına evrildiğinin de kanıtıdır.

Adıvar'ın *Handan*'ına göre kainatta her şey zincirleme olarak birbirine bağlıdır: Ağaç, eşitlik, özgürlük, analık… Düşmanla sonlanan savaş, cehalete başkaldırmayla sürdüğü sürece değerlidir. Ona göre kendisini var eden kalem de bunu yapabildiği için değerlidir. "Yazarın öz yaşamı ve yazınsal üretimleri arasında bir ilişki kurulduğunda, yapıtlarında onun ideallerinin biçimlendirdiği bir kurgu yapısının hâkim olduğu açık biçimde görülür" (Genç, 2021: 121). Roman kahramanları aracılığıyla gerçek yaşamla bağ kurmayı ihmal etmeyen yazar, kendi kuşağının iyi işlemeyen düzeni karşısında edilgen tavrı ve siyaset dışı duruşundan hayıflanan bugünkü *Handan*'a ve bütün bir topluma feyz alınacak bir modeldir.

Sonuç

Ayşe Kulin, anlatı içinde anlatıya yer vererek Halide Edip Adıvar'ın romanını zemin yaptığı aynı isimli yapıtında, kullandığı çağdaş anlatım tekniğiyle Milli Edebiyat Dönemi'nin bu önemli romancısının *Handan*'ı ve Cumhuriyet'in 70'li yıllarından

OPEN ACCESS creative commons COPE

başlayan ve yakın zamanın Türkiye'sine uzanan kendi romanı arasında kadını merkeze alarak izleksel bir ilişki kurar. Millî Edebiyat dönemi kahramanı, yeni yapıtı içerik düzeyinde belirleyici olmakla birlikte asıl amaç ilkinin başlattığı kadın sorunsalı üzerindeki çabada paydaş olabilmek üzerine kuruludur. İlkinde yazarın diğer romanlarında olduğu gibi aşk, mutsuz evlilik, ihanet çevreninde konumlandırılan kadın, ikinci romanda cinsellik, evlenmeme, çocuğu olmamakla başa çıkma, özgürlük, yalnızlık gibi konulara değinerek ilk yapıtın açtığı yolu daha da genişletme çabasını ortaya koyar. Bu izleksel farklılaşma dönemler arasındaki toplumsal ve siyasal dönüşümü ortaya koyması bakımından da değerlidir.

Her toplumda geleneksel normların sıkı sıkıya koruduğu tabular zaman içinde az ya da çok örselenir. Bu değişim çoğu kez daha esnek, özgür bir yaşama kapı aralar. Halide Edip'te cinsel istekleri ve toplumun dayattığı töreler arasında sıkışıp buhrana teslim olan *Handan* ile evlenmeden hamile kalan, eşinden ayrıldığında yaşadığı sarsıntıyı kurduğu geçici ilişkilerle telafi etmeye çalışan ikinci *Handan* arasında ortaya çıkan sonuç, benzer duygular ancak farklı tepkiselliktir. İlk kez Halide Edip'in dile getirdiği ve görünür kıldığı kadın cinsinin cinsel ihtirası, o günden bugüne yazın dünyasında bu konuya daha cesurca değinen diğer yazarlarla pekişir ve toplumsal yaşamda karşılık bulur. Nitekim kurgu, salt kurgu değil gerçeğin aynadaki yansısıdır. *Handan* bir düştür, ancak yazarı Halide Edip'i yansıtan bir düş... Ayşe Kulin bu nedenle satır arasında şimdinin kadınına kendini tanımak için Halide Edip'i okumasını, anlamasını salık verir. O, kadının cinsel özgürlüğünü kazanmasında bir kilometre taşıdır.

Onlarca yılı aşıp en karamsar anında diğerine yoldaşlık eden *Handan*, yalnızca onun içine bakmasını sağlayan bir ayna olmanın ötesinde gideceği yolu da tayin ederek tüm kadınlara yol gösterir. Gençliğinde en temel kaygısı, ailesine yakalanmadan sevgilisiyle nasıl buluşacağını düşünen, toplumsal sorunlara duyarsız kalan, şimdi ise bu amaçsızlıktan utanç duyan *Handan*'ı bu kez siyasi fikri, vizyonu olan bir kadına evrilmeye iknaya çabalar. Ayşe Kulin'le Halide Edip'in fikirsel yoldaşlığı tam da burada örtüşür. Kurtuluş Savaşındaki rolü ve sonrasında yapıtlarıyla düşünsel devrimin izlerini sunan Halide Edip'in beklentisi Ayşe Kulin'de karşılık bulur. Kulin, toplumsal bir harekete yaptığı atıfla kadını bir taraftan toplumsal duyarlılığa davet ederken diğer yandan bu mücadelenin tamamlanması için modern ülkenin kurulmasında güçlü, kişilikli, vizyoner, aşka boyun eğmeyen kadınıyla bugünün kadınına rol model sunar.

KAYNAKÇA

Adıvar, H. E. (2019). *Handan* (27.Basım). Can Yayınları.

Aktaş, Ş. (2000). *Roman sanatı ve roman incelemesine giriş*. Akçağ Yayınları.

Aktulum, K. (2000). *Metinlerarası ilişkiler* (2. Basım). Öteki Yayınevi.

----------. (2011). *Metinlerarasılık/göstergelerarasılık*. KanguruYayınları.

Babacan, M. (2006). Mektuplardan oluşan iki roman: *Handan* ve mektup aşkları. *Hece Dergisi Mektup Özel Sayısı*, 114-115-116, 216-221.

Dereli, B. (2010). *Mektup-roman ve kadın yazarlar: Fatma Aliye, Halide Edip Adıvar ve Şükufe Nihal Başar* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Enginün, İ. (1986). *Halide Edip Adıvar* (1. Baskı). Kültür Bakanlığı Yayınları.

----------. (2007). *Yeni Türk edebiyatı araştırmaları* (6. Basım). Dergâh Yayınları

Genç, H. N. (2011). Yaşamlarına sığmayan iki kadın: Halide Edib ve George Sand. *Frankofoni Ortak Kitap*, 23, 255-280.

----------. (2021). Mantıktan idealize edilmiş kadın imgesine: Halide Edip'in Çaresaz'ı. *Folklor/Edebiyat*, 27(106), 113-128.

Karataş, E. (2012). Mektup roman tekniği ve Türk romanından iki örnek: Mektup aşkları ve kedi mektupları. *Turkish Studies*, 7(4), 2173-2192.

Kefeli, E. (2002). *Anlatım tekniği olarak mektup.* Kitabevi Yayınları.

Korkmaz, F. (2017). Metinlerarası ilişkilerin klasik retorikteki kökeni üzerine bir araştırma. *Hikmet*, 3(7), 71-88.

Kulin, A. (2021). *Handan* (19. Basım). Everest Yayınları.

Moran, B. (2005). *Türk romanına eleştirel bir bakış I.* İletisim Yayınları.

Saklı Demirbaş, Y. ve Gençöz, F. (2020). İsim Ne Söyler: Nitel Bir Araştırma. *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi*, 7 (2), 229-248.

Şahin, V. (2008). Kurmaca tekniği bakımından Halide Edip Adıvar'ın "*Handan*" romanı. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 99-126

----------. (2014). *Bilge kadının aynadaki yüzü (Halide Edip Adıvar'ın romanlarında yapı ve izlek).* Akçağ Yayınları.

----------. (2018). Romanla kimlikleşen bir yüz: Halide Edib Adıvar ve edebi yaratımları. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-8.

Yeşilçiçek, V. (2010). *Ayşe Kulin'in hayatı, sanatı, eserleri* [Yayınlanmamış Doktora Tezi].

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İnternet Kaynakları

URL-1: https://fatmaerdem.com/2017/06/16/ayse-kulin-ile-*Handan*-roportaji-23-12-2014/ (son erişim: 22.11.2021)

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Özel Eğitim Öğretmen Adaylarının Çevrim İçi Öğrenmeye Yönelik Hazır Bulunuşluk Düzeylerinin İncelenmesi

An Investigation of the Level of Readiness for Online Learning among Special Education Pre-Service Teachers

Engin KARADUMAN*
Mürşet ÇAKMAK**
Nihat KAVAN***

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: **Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья**

Atıf / Citation / Цитата

Karaduman, E., Çakmak, M. ve Kavan, N. (2022). Özel eğitim öğretmen adaylarının çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeylerinin incelenmesi. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (30), 198-224.

Karaduman, E., Çakmak, M., & Kavan, N. (2022). An investigation of the level of readiness for online learning among special education pre-service teachers. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (30), 198-224.

10.29228/kesit.55021

Geliş/ Submitted/ Отправлено:	18.12.2021
Kabul/ Accepted/ Принимать:	11.03.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный:	25.03.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

* Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Türkiye, engin.karaduman@beun.edu.tr
** Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye, mursetcakmak@artuklu.edu.tr
*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Düzce Üniversitesi, Türkiye, nihatkavan@gmail.com

KESİT AKADEMİ DERGİSİ
ISSN: 2149-9225
The Journal of Kesit Academy

Özel Eğitim Öğretmen Adaylarının Çevrim İçi Öğrenmeye Yönelik Hazır Bulunuşluk Düzeylerinin İncelenmesi [1]

An Investigation of the Level of Readiness for Online Learning among Special Education Pre-Service Teachers

Dr. Öğr. Üyesi Engin KARADUMAN
Dr. Öğr. Üyesi Mürşet ÇAKMAK
Nihat KAVAN

Öz: Bu araştırmanın amacı özel eğitim öğretmen adaylarının çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeylerinin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli ile yürütülmüştür. Araştırmanın evrenini üniversitesi öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklemini ise özel eğitim öğretmenliği okumakta olan 53'ü kız, 27'si erkek olmak üzere 80 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma verilerinin toplanmasında Türkçeye uyarlama çalışması yapılan Çevrim İçi Öğrenmeye Yönelik Hazır Bulunuşluk Ölçeği (ÇÖHBÖ) kullanılmıştır. Ölçek; beşli likert tipi, 18 madde ve "Bilgisayar ve İnternet Kullanımı Öz Yeterliği, Kendi Kendine Öğrenme, Öğrenen Kontrolü, Öğrenme Motivasyonu ve Çevrimiçi İletişim Öz Yeterliği" olmak üzere beş alt boyuttan oluşmaktadır. Araştırma verileri salgın sürecinden ötürü çevrim ortamda katılımcılara sunulan form aracılığıyla toplanarak SPSS programı ile analiz edilmiştir. Araştırma verilerinin Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı ölçeğin tümü için .898 olarak bulunmuştur. Araştırma bulguları sonucunda özel eğitim öğretmen adaylarının çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeylerinin cinsiyet, mezun olunan lise türü, kardeş sayısı, kullanılan cihaz türü, internet süresi değişkenleri açısından farklılaşmadığı; sınıf düzeyi, yerleşim yeri çevresi, ailenin ekonomik geliri değişkenleri açısından farklılaştığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çevrim içi, özel eğitim, öğretmen adayı, uzaktan eğitim.

---

[1] "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'nun 29.05.2014 tarih ve 2014/08-13 sayılı onayı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Katkı Oranı Beyanı: %40-%35-%25. Sorumlu Yazar: Nihat KAVAN

[1] Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. This study was prepared with the approval of Zonguldak Bulent Ecevit University Human Research Ethics Committee. Author Contributions: %40-%35-%25. Corresponding Author: Nihat KAVAN

Abstract: The goal of this study is to analyze the readiness levels of special education pre-service teachers for online learning. In this study, surveys were used as one of the descriptive research models of quantitative research methods. Students at the university level are the subjects of the research. Study participants consist of 80 students, 53 girls and 27 boys, studying special education. Researchers collected data using the Readiness Scale for Online Learning, which has been adapted for Turkish. There are 18 five-point Likert type items on the scale. Researchers collected data via a form offered to participants in the online environment due to the pandemic process and then analyzed them using SPSS. This research data score was found to have a Cronbach Alpha internal consistency coefficient of .898 for the whole scale. Based on the research findings, it was determined that pre-service special education teachers' readiness levels for online learning did not differ based on their gender, type of high school graduation, number of siblings, type of device used, or amount of online time. There are however differences between the variables related to the year in the university, the university territory, and the socioeconomic status of the parents.
Keywords: Online learning, special education, pre-service teachers, distance learning.

GİRİŞ

COVID-19 salgını eğitim öğretim ortamlarında büyük değişikliklere ve dönüşümlere neden olmuştur. Dünya çapında 1,2 milyar öğrencinin öğrenim gördüğü yüz yüze dersler iptal olmuş ve öğrenciler okul dışında kalmışlardır (Li ve Lalani, 2020). Üniversitelerde yer alan bütün unsurlar, özellikle öğrenciler ve öğretim üyeleri bu dönüşüm sürecinden etkilenmişlerdir (Chung, Subramaniam ve Dass, 2020). Bu dönüşüm sürecinin sonuçlarından birisi de eğitimcilerin öğrenme ortamlarını çevrim içi dersler olarak düzenlemeleri olarak gerçekleştirmesidir (Bao, 2020).

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişim ile doğru orantılı olarak çevrim içi öğrenme dünya genelinde yaygın bir kullanım alanına sahip olmuştur. Bu yaygın kullanma istatistiki olarak bakıldığında çevrim içi eğitimlerin 2025 yılına kadar 350 milyar dolarlık bir büyüklüğe kavuşacağı öngörülmektedir (Li ve Lalani, 2020). Ama bu hızlı gelişmelere özelikle çevrim içi etkinliklerdeki pedagojik yapılara, öğrenci beklentilerini karşılamada ve iletişim sistemlerinin altyapısal olarak uygunluğuna birçok okul hazırlıksız yakalandı (Hood, 2020). Çevrim içi öğrenmede öğrenci ve öğretmen alışkanlıkları da değişime uğramıştır.

Çevrim içi bir derste öğretmenin, öğrencilerin davranışlarını doğrudan gözleme şansı azdır ve öğrenciler genel olarak kendi öğrenmeleri üzerinde öz düzenleme becerilerini kullanarak ilerleme sağlarlar (Hidayat ve Hamrat, 2020). Bu değişiklikler eğitim programları için yüz yüze eğitimi tek bir olanak olmaktan çıkartarak çevrim içi eğitim programlarını bir seçenek ve destekleyici bir unsur olarak ortaya çıkarmıştır (Artman-Meeker, Rosenberg, Badgett, Yang ve Penney, 2017). Çevrim içi öğrenmenin avantajları

OPEN ACCESS creative commons COPE

arasında, öğrenenin kendi hızında çalışmasını sağlayacak materyalleri sunması, yüz yüze eğitime göre düşük maliyetli olması, coğrafi olarak her bölgeye ulaşılabilme fırsatı sunması, eğitim veren kişilerin uzaktan destek verebilmeleri sayesinde zamandan kazanç fırsatı sunması, öğrenenlerin çevrim içi içerikleri kendi zaman ve rahatlıklarına göre izleme fırsatı yakalamaları olarak sıralanabilir (Ayvazo, Inbar-Furst ve Meadan, 2021). Ayrıca çevrim içi öğrenmenin geleneksel olarak yürütülen eğitim ve öğretim faaliyetlerinden farklı olarak ders içeriklerinin genel olarak videolar aracılığıyla aktarıldığı veya birçok kişinin internet erişimi üzerinden bağlantıya geçerek öğrenme deneyimini yakalamaya çalıştığı bir uygulama olarak görülmektedir (Ergüney, 2015). Benzer şekilde COVID-19 salgını sürecinde de eğitimin sürdürülebilir olması ve kesintiye uğramaması adına kolay bir yöntem tercihi olmasından dolayı çevrim içi öğrenmenin başvurulan bir yol olduğu düşünülmektedir (Demir ve Özdaş, 2020). Bu bağlamda düşünüldüğünde çevrim içi eğitimin gerek zorunlu hâllerde gerekse de zorunlu hâller dışında eğitim ve öğretim faaliyetlerinin sürdürülebilirliği açısından önemli bir seçenek hâline geldiği ifade edilebilir.

Özel eğitim alanında eğitim veren üniversiteler programlarını hazırlamada ve uygulamada öğretmen adaylarının özel gereksinimli öğrencilere uygulayacakları ders planlarını etkin bir şekilde hazırlayabilecekleri bir eğitim sürecinden geçirmelerine dikkat ederler (Ayvazo vd., 2021). Çünkü özel eğitim öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının özel gereksinimli öğrencilerin öğretim planlarını hazırlarken bilimsel süreçleri ve etkinliği kanıtlanmış öğretim yöntem ve teknikleri kullanmaları bakımından önemli roller üstlenirler (Schles ve Robertson, 2017).

Özel eğitim alanında öğretmen adaylarının yetiştirilmesinde son yıllarda teknolojinin de verdiği imkânlar neticesinde çevrim içi öğretimin kullanımı hızla artmaktadır (Ayvazo vd., 2021). Çevrim içi öğrenme ortamları öğrencilere ve öğretmenlere ders materyallerine erişebilme uygunluğu (Poole, 2000), kendi hızlarında öğrenebilme (Chizmar ve Walbert, 1999) ve iletişim kurma gibi olanaklar sunmaktadır (Wei ve Chou, 2020). Sayılan bu avantajların yanında öğrencilerin çevrim içi öğrenmeye hazır bulunuşluğunu dikkate alarak ders planlarını hazırlamak, eğitimciler için zorluk seviyesi yüksek bir süreçtir (Bovermann, Weidlich ve Bastiaens, 2018). Çevrim içi öğrenme ortamlarının hem müfredat açısından hem de öğrenen üzerinde etkin olabilmesi için öğrenenlerin çevrim içi öğrenmeye hazır olması gerekir. Bu nedenle öğrencilerin hazır bulunuşluklarının sürekli olarak incelenmesi daha etkili derslerin planlanmasında önemli bir unsurdur (Hung, Chou, Chen ve Own, 2010). Çevrim içi hazır bulunuşluk bileşenleri bilgisayar öz yeterliliği, internet öz yeterliliği, çevrim içi iletişim öz yeterliliği, kendi kendine öğrenme, öğrenen kontrolü, çevrim içi öğrenmeye yönelik motivasyon olarak belirtilmektedir (Hung vd., 2010).

Çevrim içi öğrenmeye yönelik motivasyon bileşeni; öğrencilerin yüz yüze eği-

timin yerine çevrim içi öğrenme ortamlarını tercih etmeleri, öğrencilerin öğrenme için elektronik ortamda iletişimi kullanmaları özellikle de internet ve bilgisayar destekli iletişimde kendilerini yeterli ve güvende hissetmeleri, kendi kendilerine öğrenme ortamlarına dâhil olma becerilerinin olması olarak tanımlanmıştır (Warner ve Sarojni, 1998). Kendi kendine öğrenme bileşeni, öğrencilerin öğrenme ihtiyaçlarını belirleyebildikleri, öğrenme için hedefler oluşturabildikleri, bu hedeflere yönelik insan ve materyal kaynaklarını etkin olarak belirleyebildikleri, stratejiler seçebildikleri, uygulayabildikleri ve değerlendirebildikleri bir süreç olarak tanımlanmıştır (Knowles, 1975). Öğrenen kontrolü bileşeni, öğrencilerin kendi öğrenmeleri üzerinde kontrol hakları olması ve bunun neticesinde kendi öğrenme deneyimlerini ve süreçlerini yönetme yetkinliklerinin olmasıdır (Shyu ve Brown, 1992). Bilgisayar öz yeterliliği bileşeni araştırmacılar tarafından bilgisayardaki basit komutları yerine getirmekten çok verilen bir görevi yerine getirmek için bir kişinin yazılım kullanarak analiz yetkinliğini etkin olarak kullanabilme algısı olarak ifade edilir (Compeau ve Higgins, 1995). Bilgisayar öz yeterliliği bileşenine benzer olarak internet öz yeterliliği bileşeni ise internet ile ilgili dosya yükleme ve indirme gibi basit görevler yerine bir kişinin internet ile ilgili karşılaştığı problemi çözme yetkinliğini ifade eder (Eastin ve LaRose, 2000). Çevrim içi iletişim öz yeterliliği bileşeni için öğrencilerin kendi aralarında ve eğitimcilerle aralarındaki iletişimde kendilerini yeterli hissedecekleri ortamların oluşturulması ve aynı zamanda soru sormaya teşvik edildikleri çevrim içi eğitim süreçlerinin tasarlanması gerekliliğinden bahsedilmiştir (McVay, 2000; Roper, 2007).

Bu araştırmanın amacı özel eğitim öğretmen adaylarının çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeylerini incelenmektir. Bu amaca bağlı olarak aşağıda verilen alt problemlere cevap aranmıştır. Özel eğitim öğretmen adaylarının çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeyleri arasında "Bilgisayar ve İnternet Kullanımı Öz Yeterliği (BİÖ), Kendi Kendine Öğrenme (KKÖ), Öğrenen Kontrolü (ÖK), Öğrenme Motivasyonu (ÖM) ve Çevrimiçi İletişim Öz Yeterliği (ÇİÖ)" alt boyutları açısından;

1. Cinsiyet,
2. Sınıf düzeyi,
3. Mezun olunan lise türü,
4. En çok yaşanılan yerleşim yeri,
5. Kardeş sayısı,
6. Ailenin ekonomik geliri,
7. Çevrim içi öğrenmede kullanılan cihaz türü,
8. Günlük kullanılan internet süresi arasında anlamlı bir fark var mıdır? Alt problemlerine cevap aranmıştır.

OPEN ACCESS creative commons COPE

YÖNTEM

Bu bölümünde araştırmanın desenine, evren ve örneklemine, veri toplama araçlarına, verilerin toplanması sürecine ve verilerin analizine yer verilmiştir. Araştırma için Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulundan 30.03.2021 tarih ve 126 protokol numarası ile onay alınmıştır.

Araştırmanın Deseni

Bu araştırmada nicel araştırma yöntemlerinin betimsel araştırma modellerinden olan tarama modeli kullanılmıştır. Betimsel araştırma modelleri bir vaka ya da durumu mevcut yapısıyla ortaya koymayı hedefleyen modellerdir (Creswell, 2009). Tarama modeli ise katılımcıların bir konu hakkındaki görüşlerinin, ilgi, beceri, yetenek ve tutumlarının belirlenerek daha büyük örneklemler üzerinden yürütüldüğü araştırmalardır (Büyüköztürk, 2015).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise 2020-2021 eğitim öğretim yılının bahar döneminde Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi özel eğitim öğretmenliği bölümünde 1, 2, 3 ve 4. sınıfında öğrenimine devam eden öğretmen adayları oluşturmaktadır (N=80). Öğretmen adaylarına ilişkin demografik veriler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Öğretmen Adaylarına İlişkin Demografik Veriler

Değişken	Alt Değişken	f	%
Cinsiyet	Kadın	53	66,3
	Erkek	27	33,7
Sınıf Düzeyi	1. Sınıf	27	33,8
	2. Sınıf	18	22,5
	3. Sınıf	15	18,8
	4. Sınıf	20	25
Mezun Olunan Lise Türü	Anadolu Lisesi	33	41,25
	İmam Hatip Lisesi	8	10
	Düz Lise	18	22,5
	Meslek Lisesi	15	18,75
	Öğretmen Lisesi	6	7,5
En Çok Yaşanılan Yerleşim Yeri	İl	30	37,5
	İlçe	36	45
	Kırsal	14	17,5
Kardeş Sayısı	1	16	20
	2	8	10
	3	12	15
	4	8	10
	5	33	41,25
	Kardeş Yok	3	3,75
Aile Ekonomik Geliri	AEG≤1500	8	10
	1500<AEG≤3000	36	45
	3000<AEG≤5000	24	30
	AEG>5000	12	15

Tablo 1 (devamı): Öğretmen Adaylarına İlişkin Demografik Veriler

Çevrim İçi Eğitimde Kullanılan Cihaz	Bilgisayar	25	31,25
	Telefon	55	68,75
Günlük İnternet Kullanım Süresi	1-3 Saat	30	37,5
	4-6 Saat	33	41,25
	7 Saat ve Üzeri	17	21,25

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu ve Hung ve diğerleri (2010) tarafından geliştirilip İlhan ve Çetin (2013) tarafından Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılan "Çevrim İçi Öğrenmeye Yönelik Hazır Bulunuşluk Ölçeği (ÇÖHBÖ)" kullanılmıştır. ÇÖHBÖ "bilgisayar ve internet özyeterliği", "özgüdümlü öğrenme", "öğrenen kontrolü", "öğrenme için motivasyon" ve "çevrim içi iletişim özyeterliği" olmak üzere beş alt boyuttan ve 18 maddeden oluşmaktadır. ÇÖHBÖ beşli likert tipi "Kesinlikle Katılmıyorum", "Katılmıyorum", "Kararsızım", "Katılıyorum", "Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde derecelendirilmiştir.

Veri toplama aracının tümü ve alt boyutları için elde edilen Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı sırası ile; ölçeğin tümü için .898, BİÖ= .813, KKÖ= .754, ÖK= .536, ÖM= .700 ve ÇİÖ= .786 olarak bulunmuştur.

Veri Toplama Süreci

Veri toplama sürecinden önce araştırmanın yürütülebilmesi için gerekli kurumlardan etik kurul onayı ve araştırma izni alınmıştır. Salgın sürecinde olunması ve derslerin uzaktan eğitim şeklinde yürütülmesinden dolayı araştırma verilerini toplamak için "Çevrim İçi Öğrenmeye Yönelik Hazır Bulunuşluk Ölçeği (ÇÖHBÖ)" maddeleri Google Form olarak hazırlanıp öğretmen adaylarına sanal ortamda sunulmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırma verileri toplandıktan sonra elde edilen veriler IBM SPSS 25.00 programı ile analize tabi tutulmuştur. Veri analizi aşamasında frekans ve yüzde dağılımları ile birlikte t-testi, tek yönlü ANOVA ve Scheffe analiz tekniği kullanılmıştır.

BULGULAR

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemini oluşturan "Özel eğitim öğretmen adaylarının çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeyleri arasında cinsiyet değişkeni açısından farklılık var mıdır?" sorusuna ilişkin bulgular Tablo 2'de sunulmuştur.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Tablo 2: Cinsiyete İlişkin T-Testi Sonuçları

Alt Boyut	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	SS	SD	t-test	p	Anlamlı Fark
BİÖ	Kadın	53	3,47	.97	78	-.988	.326	Yok
	Erkek	27	3,69	.85				
KKÖ	Kadın	53	3,81	.36	78	.736	.464	Yok
	Erkek	27	3,76	3,68				
ÖK	Kadın	53	3,53	.73	78	.589	.557	Yok
	Erkek	27	3,41	.72				
ÖM	Kadın	53	4,05	.66	78	-1,807	.075	Yok
	Erkek	27	4,33	.60				
ÇİÖ	Kadın	53	3,91	.86	78	-1,712	.091	Yok
	Erkek	27	4,23	.63				

*: p<.05

Tablo 2 verileri incelendiğinde özel eğitim öğretmen adaylarının çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeyi ölçeği alt boyut görüşlerinin cinsiyet t-testi sonuçlarına göre:

BİÖ alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması kadın öğretmen adaylarında X=3,47, erkek öğretmen adaylarında da X=3,69'dur. Puanlar arasındaki bu fark anlamlı değildir [t(78)=-.988; p>.05)].

KKÖ alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması kadın öğretmen adaylarında X=3,81, erkek öğretmen adaylarında da X=3,76'dır. Puanlar arasındaki bu fark anlamlı değildir [t(78)= .736; p>.05)].

ÖK alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması kadın öğretmen adaylarında X=3,53, erkek öğretmen adaylarında da X=3,41'dir. Puanlar arasındaki bu fark anlamlı değildir [t(78)=.589; p>.05)].

ÖM alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması kadın öğretmen adaylarında X=4,05, erkek öğretmen adaylarında da X=4,33'dür. Puanlar arasındaki bu fark anlamlı değildir [t(78)= -1,807; p>.05)].

ÇİÖ alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması kadın öğretmen adaylarında X=3,91, erkek öğretmen adaylarında da X=4,23'dür. Puanlar arasındaki bu fark anlamlı değildir [t(78)= -1,712; p>.05)].

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemini oluşturan "Özel eğitim öğretmen adaylarının çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeyleri arasında sınıf düzeyi değişkeni açısından farklılık var mıdır?" sorusuna ilişkin bulgular Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: Sınıf Düzeyine İlişkin ANOVA Sonuçları

Alt Boyut	Sınıf	N	Ort.	SS	Varyans Kaynağı	K.T.	SD	K.O.	F-test	p	Anlamlı fark
	1. Sınıf	27	2,92	.95	Gruplar arası	16,140	3	5,380	7,615	.000	1→2
	2. Sınıf	18	3,79	.78	Grup içi	53,692	76	.706			1→3
BİÖ	3. Sınıf	15	3,77	.86	Toplam	69,832	79				1→4
	4. Sınıf	20	3,98	.68							
	Toplam	**80**	**3,54**	**.94**							
	1. Sınıf	27	3,51	.66	Gruplar arası	5,823	3	1,941	4,153	.009	1→4
	2. Sınıf	18	3,88	.78	Grup içi	35,517	76	.467			
KKÖ	3. Sınıf	15	3,56	.81	Toplam	41,340	79				
	4. Sınıf	20	4,17	.47							
	Toplam	**80**	**3,77**	**.72**							
	1. Sınıf	27	3,20	.69	Gruplar arası	3,716	3	1,239	2,445	.070	Yok
	2. Sınıf	18	3,66	.72	Grup içi	38,494	76	.507			
ÖK	3. Sınıf	15	3,46	.90	Toplam	42,210	79				
	4. Sınıf	20	3,71	.53							
	Toplam	**80**	**3,48**	**.73**							
	1. Sınıf	27	4,02	.63	Gruplar arası	1,053	3	.351	.808	.493	Yok
	2. Sınıf	18	4,26	.57	Grup içi	33,022	76	.434			
ÖM	3. Sınıf	15	4,06	.84	Toplam	34,075	79				
	4. Sınıf	20	4,27	.59							
	Toplam	**80**	**4,15**	**.65**							
	1. Sınıf	27	3,64	.82	Gruplar arası	6,762	3	2,254	3,837	.013	1→4
	2. Sınıf	18	4,18	.81	Grup içi	44,648	76	.587			
ÇİÖ	3. Sınıf	15	4,04	.75	Toplam	51,410	79				
	4. Sınıf	20	4,36	.64							
	Toplam	**80**	**4,02**	**.80**							

Tablo 3 verileri incelendiğinde özel eğitim öğretmen adaylarının çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeyi ölçeği alt boyut görüşlerinin sınıf düzeyi ANOVA testi sonuçlarına göre:

BİÖ alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması sırası ile 1. sınıfta okuyan öğretmen adaylarında X̄=2,92, 2. sınıflarda X̄=3,79, 3. sınıflarda X̄=3,77 ve 4. sınıflarda da X̄=3,98'dir. Puanlar arasında gözlenen bu farklılık ise anlamlıdır [F(3,76)=7,615; p<.05)]. Bu anlamlı farklılığın kaynağını bulmak için Scheffe testi analizi yapılmıştır (Tablo 4).

Tablo 4. BİÖ Alt Boyutu Görüş Puanlarının Scheffe Testi Sonucu

Sınıf	Sınıflar	Ortalamalar Arası Fark	Standart Hata	p
	2.	-.87037*	.25576	.013
1.	3.	-.85185*	.27067	.025
	4.	-1,05741*	.24797	.001

Tablo 4 BİÖ alt boyutu görüş puanlarının Scheffe testi sonucu incelendiğinde 1. sınıf öğretmen adayları ile 2, 3 ve 4. sınıfta okuyan öğretmen adayları arasında anlamlı bir farkın olduğu tespit edilmiştir. Bu anlamlı fark 2, 3 ve 4. sınıf öğretmen adayları lehindedir.

OPEN ACCESS creative commons COPE

KKÖ alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması sırası ile 1. sınıfta okuyan öğretmen adaylarında X̄=3,51, 2. sınıflarda X̄=3,88, 3. sınıflarda X̄=3,56 ve 4. sınıflarda X̄=4,77'dir. Puanlar arasında gözlenen bu farklılık ise anlamlıdır [F(3,76)= 4,153; p<.05)]. Bu anlamlı farklılığın kaynağını bulmak için Scheffe testi analizi yapılmıştır (Tablo 5).

Tablo 5. KKÖ Alt Boyutu Görüş Puanlarının Scheffe Testi Sonucu

Sınıf	Sınıflar	Ortalamalar arası fark	Standart hata	p
1.	2.	-.37037	.20802	.373
	3.	-.04148	.22014	.998
	4.	-.65148*	.20168	.020

Tablo 5 KKÖ alt boyutu görüş puanlarının Scheffe testi sonucu incelendiğinde 1. sınıf öğretmen adayları ile 4. sınıfta okuyan öğretmen adayları arasında anlamlı bir farkın olduğu tespit edilmiştir. Bu anlamlı fark 4. sınıf öğrencileri lehinedir.

ÖK alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması sırası ile 1. sınıfta okuyan öğretmen adaylarında X̄=3,20, 2. sınıflarda X̄=3,66, 3. sınıflarda X̄=3,46 ve 4. sınıflarda X̄=3,71'dir. Puanlar arasında gözlenen bu farklılık ise anlamlı değildir [F(3,76)= 2,445; p>.05)].

ÖM alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması sırası ile 1. sınıfta okuyan öğretmen adaylarında X̄=4,02, 2. sınıflarda X̄=4,26, 3. sınıflarda X̄=4,06 ve 4. sınıflarda X̄=4,24'tür. Puanlar arasında gözlenen bu farklılık ise anlamlı değildir [F(3,76)=1,053; p>.05)].

ÇİÖ alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması sırası ile 1. sınıfta okuyan öğretmen adaylarında X̄=3,64, 2. sınıflarda X̄=4,18, 3. sınıflarda X̄=4,04 ve 4. sınıflarda X̄=4,36'dır. Puanlar arasında gözlenen bu farklılık ise anlamlıdır [F(3,76)=3,837; p<.05)]. Bu anlamlı farklılığın kaynağını bulmak için Scheffe testi analizi yapılmıştır (Tablo 6).

Tablo 6. ÇİÖ Alt Boyutu Görüş Puanlarının Scheffe Testi Sonucu

Sınıf	Sınıflar	Ortalamalar arası fark	Standart hata	p
1.	2.	-.54321	.23323	.153
	3.	-.40247	.24683	.452
	4.	-.72469*	.22612	.021

Tablo 6 ÇİÖ alt boyutu görüş puanlarının Scheffe testi sonucu incelendiğinde 1. sınıf öğretmen adayları ile 4. sınıfta okuyan öğretmen adayları arasında anlamlı bir farkın olduğu tespit edilmiştir. Bu anlamlı fark 4. sınıf öğretmen adayları lehinedir.

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt problemini oluşturan "Özel eğitim öğretmen adaylarının çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeyleri arasında mezun olunan lise türü değişkeni açısından farklılık var mıdır?" sorusuna ilişkin bulgular Tablo 7'de

sunulmuştur.

Tablo 7: Mezun Olunan Lise Türüne İlişkin ANOVA Sonuçları

Alt Boyut	Lise Türü	N	Ort.	SS	Varyans Kaynağı	K.T.	SD	K.O.	F-test	p	Anlamlı Fark
BİÖ	Anadolu Lisesi	33	3,40	1,06	Gruplar arası	7,024	4	1,756	2,097	.090	Yok
	İmam Hatip Lisesi	8	2,95	.80	Grup içi	62,808	75	.837			
	Düz Lise	18	3,59	.74	Toplam	69,832	79				
	Meslek Lisesi	15	3,91	.86							
	Öğretmen Lisesi	6	4,05	.61							
	Toplam	**80**	**3,54**	**.94**							
KKÖ	Anadolu Lisesi	33	3,75	.76	Gruplar arası	1,629	4	.407	.769	.549	Yok
	İmam Hatip Lisesi	8	3,67	.70	Grup içi	39,711	75	.529			
	Düz Lise	18	3,86	.75	Toplam	41,339	79				
	Meslek Lisesi	15	3,60	.72							
	Öğretmen Lisesi	6	4,16	.32							
	Toplam	**80**	**3,77**	**.72**							
ÖK	Anadolu Lisesi	33	3,42	.83	Gruplar arası	1,677	4	.419	.776	.545	Yok
	İmam Hatip Lisesi	8	3,37	.57	Grup içi	40,533	75	.540			
	Düz Lise	18	3,74	.58	Toplam	42,210	79				
	Meslek Lisesi	15	3,35	.82							
	Öğretmen Lisesi	6	3,55	.27							
	Toplam	**80**	**3,48**	**.73**							
ÖM	Anadolu Lisesi	33	4,30	.51	Gruplar arası	3,336	4	.834	2,035	.098	Yok
	İmam Hatip Lisesi	8	3,65	.80	Grup içi	30,739	75	.410			
	Düz Lise	18	4,00	.71	Toplam	34,075	79				
	Meslek Lisesi	15	4,26	.70							
	Öğretmen Lisesi	6	4,12	.68							
	Toplam	**80**	**4,15**	**.65**							
ÇİÖ	Anadolu Lisesi	33	4,01	.75	Gruplar arası	2,995	4	.749	1,160	.335	Yok
	İmam Hatip Lisesi	8	3,50	.95	Grup içi	48,415	75	.646			
	Düz Lise	18	4,05	.71	Toplam	51,410	79				
	Meslek Lisesi	15	4,24	.92							
	Öğretmen Lisesi	6	4,11	.77							
	Toplam	**80**	**4,02**	**.80**							

Tablo 7 verileri incelendiğinde özel eğitim öğretmen adaylarının çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeyi ölçeği alt boyut görüşlerinin mezun olunan lise türü ANOVA testi sonuçlarına göre:

OPEN ACCESS creative commons COPE

BİÖ alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması sırası ile Anadolu lisesinden mezun olan öğretmen adaylarında X̄=3,40, imam hatip lisesinden mezun olan öğretmen adaylarında X̄=2,95, düz liseden mezun olan öğretmen adaylarında X̄=3,59, meslek lisesinden mezun olan öğretmen adaylarında X̄=3,91 ve öğretmen lisesinden mezun olan öğretmen adaylarında X̄=4,05'tir. Puanlar arasında gözlenen bu farklılık ise anlamlı değildir [F(4,75)=2,097; p>.05)].

KKÖ alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması sırası ile Anadolu lisesinden mezun olan öğretmen adaylarında X̄=3,75, imam hatip lisesinden mezun olan öğretmen adaylarında X̄=3,67, düz liseden mezun olan öğretmen adaylarında X̄=3,86, meslek lisesinden mezun olan öğretmen adaylarında X̄=3,60 ve öğretmen lisesinden mezun olan öğretmen adaylarında X̄=4,16'dır. Puanlar arasında gözlenen bu farklılık ise anlamlı değildir [f(4,75)=.769; p>.05)].

ÖK alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması sırası ile Anadolu lisesinden mezun olan öğretmen adaylarında X̄=3,42, imam hatip lisesinden mezun olan öğretmen adaylarında X̄=3,37, düz liseden mezun olan öğretmen adaylarında X̄=3,74, meslek lisesinden mezun olan öğretmen adaylarında X̄=3,35 ve öğretmen lisesinden mezun olan öğretmen adaylarında X̄=3,55'tir. Puanlar arasında gözlenen bu farklılık ise anlamlı değildir [f(4,75)=.776; p>.05)].

ÖM alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması sırası ile Anadolu lisesinden mezun olan öğretmen adaylarında X̄=4,30, imam hatip lisesinden mezun olan öğretmen adaylarında X̄=3,65, düz liseden mezun olan öğretmen adaylarında X̄=4,00, meslek lisesinden mezun olan öğretmen adaylarında X̄=4,26 ve öğretmen lisesinden mezun olan öğretmen adaylarında X̄=4,12'dir. Puanlar arasında gözlenen bu farklılık ise anlamlı değildir [F(4,75)=2,035; p>.05)].

ÇİÖ alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması sırası ile Anadolu lisesinden mezun olan öğretmen adaylarında X̄=4,01, imam hatip lisesinden mezun olan öğretmen adaylarında X̄=3,50, düz liseden mezun olan öğretmen adaylarında X̄=4,05, meslek lisesinden mezun olan öğretmen adaylarında X̄=4,24 ve öğretmen lisesinden mezun olan öğretmen adaylarında X̄=4,11'dir. Puanlar arasında gözlenen bu farklılık ise anlamlı değildir [F(4,75)=1,160; p>.05)].

Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın dördüncü alt problemini oluşturan "Özel eğitim öğretmen adaylarının çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeyleri arasında en çok yaşanılan yerleşim yeri değişkeni açısından farklılık var mıdır?" sorusuna ilişkin bulgular Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8: En Çok Yaşanılan Yerleşim Yerine İlişkin ANOVA Sonuçları

Alt Boyut	Yerleşim Yeri	N	Ort	SS	Varyans Kaynağı	K.T.	SD	K.O.	F-test	p	Anlamlı Fark
BİÖ	İl	30	3,72	.94	Gruplar arası	3,210	2	1,605	1,855	.163	Yok
	İlçe	36	3,55	.95	Grup içi	66,622	77	.865			
	Kırsal	14	3,14	.81	Toplam	69,832	79				
	Toplam	**80**	**3,54**	**.94**							
KKÖ	İl	30	3,87	.67	Gruplar arası	1,142	2	.571	1,094	.340	Yok
	İlçe	36	3,78	.76	Grup içi	40,197	77	.522			
	Kırsal	14	3,52	.69	Toplam	41,340	79				
	Toplam	**80**	**3,77**	**.72**							
ÖK	İl	30	3,81	.62	Gruplar arası	5,028	2	2,514	5,206	.008	İl→İlçe
	İlçe	36	3,29	.71	Grup içi	37,182	77	.483			
	Kırsal	14	3,28	.78	Toplam	42,210	79				
	Toplam	**80**	**3,48**	**.73**							
ÖM	İl	30	4,16	.76	Gruplar arası	.225	2	.112	.256	.775	Yok
	İlçe	36	4,18	.59	Grup içi	33,850	77	.440			
	Kırsal	14	4,03	.59	Toplam	34,075	79				
	Toplam	**80**	**4,15**	**.65**							
ÇİÖ	İl	30	4,23	.78	Gruplar arası	2,193	2	1,096	1,715	.187	Yok
	İlçe	36	3,90	.83	Grup içi	49,217	77	.639			
	Kırsal	14	3,85	.72	Toplam	51,410	79				
	Toplam	**80**	**4,02**	**.80**							

Tablo 8 verileri incelendiğinde özel eğitim öğretmen adaylarının çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeyi ölçeği alt boyut görüşlerinin en çok yaşanılan yerleşim yeri ANOVA testi sonuçlarına göre:

BİÖ alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması sırası ile il merkezinde yaşayan öğretmen adaylarında X̄=3,72, ilçe merkezinde yaşayan öğretmen adaylarında X̄=3,55 ve kırsal alanlarda yaşayan öğretmen adaylarında X̄=3,14'tür. Puanlar arasında gözlenen bu farklılık ise anlamlı değildir [F(4,77)=1,855; p>.05)].

KKÖ alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması sırası ile il merkezinde yaşayan öğretmen adaylarında X̄=3,87, ilçe merkezinde yaşayan öğretmen adaylarında X̄=3,78 ve kırsal alanlarda yaşayan öğretmen adaylarında X̄=3,52'dir. Puanlar arasında gözlenen bu farklılık ise anlamlı değildir [F(4,77)=1,094; p>.05)].

ÖK alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması sırası ile il merkezinde yaşayan öğretmen adaylarında X̄=3,81, ilçe merkezinde yaşayan öğretmen adaylarında X̄=3,29 ve kırsal alanlarda yaşayan öğretmen adaylarında X̄=3,28'dir. Puanlar arasında gözlenen bu farklılık ise anlamlıdır [F(4,77)= 5,206; p<0,05)]. Bu anlamlı farklılığın kaynağını bulmak için Scheffe testi analizi yapılmıştır (Tablo 9).

OPEN ACCESS creative commons COPE

Tablo 9. ÖK Alt Boyutu Görüş Puanlarının Scheffe Testi Sonucu

Yerleşim Yeri	Yerleşim Yerleri	Ortalamalar Arası Fark	Standart Hata	p
İl	İlçe	.51481*	.17178	.014
	Kırsal	.52540	.22492	.072

Tablo 9 ÖK alt boyutu görüş puanlarının Scheffe testi sonucu incelendiğinde yerleşim yeri olarak il merkezinde yaşayan öğretmen adaylarında ile ilçe merkezinde yaşayan öğretmen adayları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu anlamlı fark il merkezinde yaşayanlar öğretmen adayları lehinedir.

ÖM alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması sırası ile il merkezinde yaşayan öğretmen adaylarında X̄=4,16, ilçe merkezinde yaşayanlarda X̄=4,18 ve kırsal alanlarda yaşayanda X̄=4,03'tür. Puanlar arasında gözlenen bu farklılık ise anlamlı değildir [F(4,77)=0,256; p>.05)].

ÇİÖ alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması sırası ile il merkezinde yaşayan öğretmen adaylarında X̄=4,23, ilçe merkezinde yaşayanlarda X̄=3,90 ve kırsal alanlarda yaşayanda X̄=3,85'tir. Puanlar arasında gözlenen bu farklılık ise anlamlı değildir [F(4,77)=1,715; p>.05)].

Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın beşinci alt problemini oluşturan "Özel eğitim öğretmen adaylarının çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeyleri arasında kardeş sayısı değişkeni açısından farklılık var mıdır?" sorusuna ilişkin bulgular Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10: Kardeş Sayısına İlişkin ANOVA Sonuçları

Alt Boyut	Kardeş Sayısı	N	Ort	SS	Varyans Kaynağı	K.T.	SD	K.O.	F-test	p	Anlamlı Fark
BİÖ	1	16	4,00	.89	Gruplar arası	5,946	5	1,189	1,377	.243	Yok
	2	8	3,54	1,16	Grup içi	63,886	74	.863			
	3	12	3,47	1,01	Toplam	69,832	79				
	4	8	3,66	.59							
	5	33	3,29	.90							
	Kardeş Yok	3	3,88	1,01							
	Toplam	**80**	**3,54**	**.94**							

Tablo 10 (devamı): Kardeş Sayısına İlişkin ANOVA Sonuçları

KKÖ	1	16	3,78	.81	Gruplar arası	1,665	5	.333	.621	.684	Yok

	2	8	3,67	.50	Grup içi	39,675	74	.536		
	3	12	4,10	.59	Toplam	41,339	79			
	4	8	3,70	.54						
	5	33	3,68	.78						
	Kardeş Yok	3	3,80	1,03						
	Toplam	**80**	**3,77**	**.72**						
	1	16	3,68	.82	Gruplar arası	3,299	5	.660	1,255	.293
	2	8	3,12	.88	Grup içi	38,911	74	.526		
	3	12	3,63	.75	Toplam	42,210	79			
ÖK	4	8	3,25	.46						
	5	33	3,43	.64						
	Kardeş Yok	3	4,00	1,00						
	Toplam	**80**	**3,48**	**.73**						
	1	16	4,14	.70	Gruplar arası	1,314	5	.263	.593	.705
	2	8	4,37	.50	Grup içi	32,761	74	.443		
	3	12	4,25	.53	Toplam	34,075	79			
ÖM	4	8	4,12	.51						
	5	33	4,03	.75						
	Kardeş Yok	3	4,50	.5						
	Toplam	**80**	**4,15**	**.65**						
	1	16	4,08	.87	Gruplar arası	2,209	5	.442	.664	.652
	2	8	4,12	.85	Grup içi	49,201	74	.665		
	3	12	3,91	.75	Toplam	51,410	79			
ÇİÖ	4	8	3,91	.75						
	5	33	3,95	.83						
	Kardeş Yok	3	4,77	.19						
	Toplam	**80**	**4,02**	**.80**						

Tablo 10 verileri incelendiğinde özel eğitim öğretmen adaylarının çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeyi ölçeği alt boyut görüşlerinin kardeş sayısı ANOVA testi sonuçlarına göre:

BİÖ alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması kardeş sayısına bağlı olarak sırası ile 1 kardeşi olan öğretmen adaylarında X̄=4,00, 2 kardeşi olanlarda X̄=3,54, 3 kardeşi olanlarda X̄=3,47, 4 kardeşi olanlarda X̄=3,66, 5 kardeşi olanlarda X̄=3,29 ve kardeşi olmayanlarda X̄=3,88'dir. Puanlar arasında gözlenen bu farklılık ise anlamlı değildir [F(4,77)=1,377; p>.05)].

KKÖ alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması kardeş sayısına bağlı olarak sırası ile 1 kardeşi olan öğretmen adaylarında X̄=3,78, 2 kardeşi olanlarda X̄=3,67, 3 kardeşi olanlarda X̄=4,10, 4 kardeşi olanlarda X̄=3,70, 5 kardeşi olanlarda

OPEN ACCESS creative commons COPE

X=3,68 ve kardeşi olmayanlarda X=3,80'dir. Puanlar arasında gözlenen bu farklılık ise anlamlı değildir [F(4,77)=.621; p>.05)].

ÖK alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması kardeş sayısına bağlı olarak sırası ile 1 kardeşi olan öğretmen adaylarında X=3,68, 2 kardeşi olanlarda X=3,12, 3 kardeşi olanlarda X=3,63, 4 kardeşi olanlarda X=3,25, 5 kardeşi olanlarda X=3,43 ve kardeşi olmayanlarda X=4,00'dır. Puanlar arasında gözlenen bu farklılık ise anlamlı değildir [F(4,77)=1,255; p>.05)].

ÖM alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması kardeş sayısına bağlı olarak sırası ile 1 kardeşi olan öğretmen adaylarında X=4,14, 2 kardeşi olanlarda X=4,37, 3 kardeşi olanlarda X=4,25, 4 kardeşi olanlarda X=4,12, 5 kardeşi olanlarda X=4,03 ve kardeşi olmayanlarda X=4,50'dir. Puanlar arasında gözlenen bu farklılık ise anlamlı değildir [F(4,77)=.593; p>.05)].

ÇİÖ alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması kardeş sayısına bağlı olarak sırası ile 1 kardeşi olan öğretmen adaylarında X=4,08, 2 kardeşi olanlarda X=4,12, 3 kardeşi olanlarda X=3,91, 4 kardeşi olanlarda X=3,91, 5 kardeşi olanlarda X=3,95 ve kardeşi olmayanlarda X=4,77'dir. Puanlar arasında gözlenen bu farklılık ise anlamlı değildir [F(4,77)=.664; p>.05)].

Altıncı Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın altıncı alt problemini oluşturan "Özel eğitim öğretmen adaylarının çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeyleri arasında ailenin ekonomik geliri (AEG) değişkeni açısından farklılık var mıdır?" sorusuna ilişkin bulgular Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 11: AEG'ye İlişkin ANOVA Sonuçları

Alt Boyut	AEG	N	Ort	SS	Varyans Kaynağı	K.T.	SD	K.O.	F-test	p	Anlamlı Fark
BİÖ	AEG≤1500	8	2,54	.99	Gruplar arası	11,062	3	3,687	4,768	.004	AEG≤1500→ 3000<AEG≤5000
	1500<AEG≤ 3000	36	3,49	.82	Grup içi	58,770	76	.773			
	3000<AEG≤5000	24	3,86	.88	Toplam	69,832	79				AEG≤1500→ AEG>5000
	AEG>5000	12	3,75	.96							
	Toplam	**80**	**3,54**	**.94**							
KKÖ	AEG ≤ 1500	8	3,27	.70	Gruplar arası	5,144	3	1,715	3,601	.017	AEG≤1500→ AEG>5000
	1500<AEG≤ 3000	36	3,66	.73	Grup içi	36,195	76	.476			
	3000<AEG≤5000	24	3,86	.70	Toplam	41,340	79				
	AEG>5000	12	4,23	.45							
	Toplam	**80**	**3,77**	**.72**							

Tablo 11 (devamı): AEG'ye İlişkin ANOVA Sonuçları

ÖK	AEG≤1500	8	3,54	.75	Gruplar arası	2,279	3	.760	1,446	.236	
	1500<AEG≤ 3000	36	3,30	.59	Grup içi	39,931	76	.525			
	3000<AEG≤5000	24	3,63	.87	Toplam	42,210	79				
	AEG>5000	12	3,69	.71							
	Toplam	**80**	**3,48**	**.73**							
ÖM	AEG≤1500	8	3,84	.84	Gruplar arası	2,168	3	.723	1,721	.170	
	1500<AEG≤ 3000	36	4,07	.60	Grup içi	31,907	76	.420			
	3000<AEG≤5000	24	4,37	.55	Toplam	34,075	79				
	AEG>5000	12	4,12	.79							
	Toplam	**80**	**4,15**	**.65**							
ÇİÖ	AEG≤1500	8	3,41	.81	Gruplar arası	5,357	3	1,786	2,947	.038	AEG≤1500→ 3000<AEG5000
	1500<AEG≤ 3000	36	3,92	.82	Grup içi	46,052	76	.606			
	3000<AEG≤5000	24	4,30	.65	Toplam	51,410	79				AEG≤1500→ AEG>5000
	AEG>5000	12	4,13	.84							
	Toplam	**80**	**4,02**	**.80**							

Tablo 11 verileri incelendiğinde özel eğitim öğretmen adaylarının çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeyi ölçeği alt boyut görüşlerinin aile ekonomik geliri ANOVA testi sonuçlarına göre;

BİÖ alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması AEG olarak sırası ile AEG ≤1500 olan öğretmen adaylarında X̄=2,54, 1500<AEG≤3000 olanlarda X̄=3,49, 3000<AEG≤5000 olanlarda X̄=3,86 ve AEG>5000 olanlarda X̄=3,75'tir. Puanlar arasında gözlenen bu farklılık ise anlamlıdır [F(4,77)=4,768; p<.05)]. Bu anlamlı farklılığın kaynağını bulmak için Scheffe testi analizi yapılmıştır (Tablo 12).

Tablo 12. BİÖ Alt Boyutu Görüş Puanlarının Scheffe Testi Sonucu

AEG	AEG'ler	Ortalamalar Arası Fark	Standart Hata	p
AEG≤1500	1500<AEG≤3000	-.94907	.34372	.063
	3000<AEG≤5000	-1,31944*	.35900	.006
	AEG>5000	-1,20833*	.40138	.035

Tablo 12 ÖK alt boyutu görüş puanlarının Scheffe testi sonucu incelendiğinde AEG olarak AEG≤1500 olan öğretmen adayları ile 3000<AEG≤5000 ve AEG>5000 arasında olan öğretmen adayları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu anlamlı fark 3000<AEG≤5000 ve AEG>5000 olan öğretmen adayları lehinedir.

KKÖ alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması AEG olarak sırası ile AEG≤1500 olan öğretmen adaylarında X̄=3,27, 1500<AEG≤3000 olanlarda X̄=3,66, 3000<AEG≤5000 olanlarda X̄=3,86, ve AEG>5000 olanlarda X̄=4,23'tür. Puanlar arasında gözlenen bu farklılık ise anlamlıdır [F(4,77)=3,601; p<.05)]. Bu anlamlı farklılığın kaynağını bulmak için Scheffe testi analizi yapılmıştır (Tablo 13).

Tablo 13. KKÖ Alt Boyutu Görüş Puanlarının Scheffe Testi Sonucu

OPEN ACCESS creative commons COPE

AEG	AEG'ler	Ortalamalar Arası Fark	Standart Hata	p
	1500<AEG≤3000	-.39167	.26974	.553
AEG≤1500	3000<AEG≤5000	-.59167	.28174	.229
	AEG>5000	-.95833*	.31499	.032

Tablo 13 KKÖ alt boyutu görüş puanlarının Scheffe testi sonucu incelendiğinde AEG olarak AEG≤1500 olan öğretmen adayları ile AEG>5000 arasında olanlarla anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu anlamlı fark AEG>5000 olan öğretmen adayları lehinedir.

ÖK alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması AEG olarak sırası ile AEG≤1500 olan öğretmen adaylarında X̄=3,54, 1500<AEG≤3000 olanlarda X̄=3,30, 3000<AEG≤5000 olanlarda X̄=3,63 ve AEG>5000 olanlarda X̄=3,69'dur. Puanlar arasında gözlenen bu farklılık ise anlamlı değildir [F(4,77)=1,446; p<.05)].

ÖM alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması AEG olarak sırası ile AEG≤1500 olan öğretmen adaylarında X̄=3,84, 1500<AEG≤3000 olanlarda X̄=4,07, 3000<AEG≤5000 olanlarda X̄=4,37 ve AEG>5000 olanlarda X̄=4,12'dir. Puanlar arasında gözlenen bu farklılık ise anlamlı değildir [F(4,77)=1,721; p<.05)].

ÇİÖ alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması AEG olarak sırası ile AEG≤1500 olan öğretmen adaylarında X̄=3,41, 1500<AEG≤3000 olanlarda X̄=3,92, 3000<AEG≤5000 olanlarda X̄=4,30 ve AEG>5000 olanlarda X̄=4,13'tür. Puanlar arasında gözlenen bu farklılık ise anlamlıdır [F(4,77)=2,947; p<.05)]. Bu anlamlı farklılığın kaynağını bulmak için Scheffe testi analizi yapılmıştır (Tablo 14).

Tablo 14. BİÖ Alt Boyutu Görüş Puanlarının Scheffe Testi Sonucu

AEG	AEG'ler	Ortalamalar Arası Fark	Standart Hata	p
	1500<AEG≤3000	-.50926	.30426	.098
AEG≤1500	3000<AEG≤5000	-.88889*	.31779	.007
	AEG>5000	-.72222*	.35530	.046

Tablo 14 ÇİÖ alt boyutu görüş puanlarının Scheffe testi sonucu incelendiğinde AEG olarak AEG≤1500 olan öğretmen adayları ile 3000<AEG≤5000 ve AEG>5000 arasında olan öğretmen adayları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu anlamlı fark 3000<AEG≤5000 ve AEG>5000 olan öğretmen adayları lehinedir.

Yedinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın yedinci alt problemini oluşturan "Özel eğitim öğretmen adaylarının çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeyleri arasında çevrim içi öğrenmede kullanılan cihaz türü değişkeni açısından farklılık var mıdır?" sorusuna ilişkin bulgular Tablo 15'te sunulmuştur.

Tablo 15: Çevrim İçi Öğrenmede Kullanılan Cihaz Türüne İlişkin T-Testi Sonuçları

Alt Boyut	Kullanılan Cihaz	N	$\bar{X}$	SS	SD	t-test	p	Anlamlı Fark
BİÖ	Bilgisayar	25	4,00	.93	78	3,064	.003	Bilgisayar→ Telefon
	Telefon	55	3,33	.87				
KKÖ	Bilgisayar	25	3,98	.59	78	1,787	.078	
	Telefon	55	3,67	.76				
ÖK	Bilgisayar	25	3,72	.85	78	1,952	.055	
	Telefon	55	3,38	.64				
ÖM	Bilgisayar	25	4,29	.58	78	1,291	.201	
	Telefon	55	4,08	.68				
ÇİÖ	Bilgisayar	25	4,21	.79	78	1,449	.151	
	Telefon	55	3,93	.80				

Tablo 15 verileri incelendiğinde özel eğitim öğretmen adaylarının çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeyi ölçeği alt boyut görüşlerinin çevrim içi öğrenmede kullanılan cihaz türü t-testi sonuçlarına göre:

BİÖ alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması bilgisayar kullanan öğretmen adaylarında X̄=4,00, telefon kullananlarda X̄=3,33'tür. Puanlar arasında görülen bu fark bilgisayara kullanan öğretmen adayları lehinedir [t(78)=3,064; p<.05)].

KKÖ alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması bilgisayar kullanan öğretmen adaylarında X̄=3,98, telefon kullananlarda X̄=3,67'dir. Puanlar arasındaki bu fark anlamlı değildir [t(78)=1,787; p>.05)].

ÖK alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması bilgisayar kullanan öğretmen adaylarında X̄=3,72, telefon kullananlarda X̄=3,38'dir. Puanlar arasındaki bu fark anlamlı değildir [t(78)=.1,952; p>.05)].

ÖM alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması bilgisayar kullanan öğretmen adaylarında X̄=4,29, telefon kullananlarda X̄=4,08'dir. Puanlar arasındaki bu fark anlamlı değildir [t(78)=1,291; p>.05)].

ÇİÖ alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması bilgisayar kullanan öğretmen adaylarında X̄=4,21, telefon kullananlarda X̄=3,93'tür. Puanlar arasındaki bu fark anlamlı değildir [t(78)=1,449; p>.05)].

Sekizinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın sekizinci alt problemini oluşturan "Özel eğitim öğretmen adaylarının çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeyleri arasında günlük kullanılan internet süresi değişkeni açısından farklılık var mıdır?" sorusuna ilişkin bulgular Tablo 16'da sunulmuştur.

Tablo 16: Günlük Kullanılan İnternet Süresine İlişkin ANOVA Sonuçları

OPEN ACCESS creative commons COPE

Alt Boyut	Günlük Kullanılan İnternet Süresi	N	Ort.	SS	Varyans Kaynağı	K.T.	SD	K.O.	F-test	p
BİÖ	1-3 Saat	30	3,20	.84	Gruplar arası	6,310	2	3,155	3,824	.026
	4-6 Saat	33	3,67	.86	Grup içi	63,522	77	.825		
	7 Saat ve Üzeri	17	3,90	1,08	Toplam	69,832	79			
	Toplam	**80**	**3,54**	**.94**						
KKÖ	1-3 Saat	30	3,80	.77	Gruplar arası	.047	2	.024	.044	.957
	4-6 Saat	33	3,74	.69	Grup içi	41,292	77	.536		
	7 Saat ve Üzeri	17	3,77	.73	Toplam	41,340	79			
	Toplam	**80**	**3,77**	**.72**						
ÖK	1-3 Saat	30	3,52	.65	Gruplar arası	.439	2	.219	.404	.669
	4-6 Saat	33	3,40	.78	Grup içi	41,771	77	.542		
	7 Saat ve Üzeri	17	3,58	.78	Toplam	42,210	79			
	Toplam	**80**	**3,48**	**.73**						
ÖM	1-3 Saat	30	4,10	.72	Gruplar arası	.246	2	.123	.280	.756
	4-6 Saat	33	4,14	.62	Grup içi	33,829	77	.439		
	7 Saat ve Üzeri	17	4,25	.61	Toplam	34,075	79			
	Toplam	**80**	**4,15**	**.65**						
ÇİÖ	1-3 Saat	30	3,93	.80	Gruplar arası	1,217	2	.608	.933	.398
	4-6 Saat	33	3,97	.80	Grup içi	50,193	77	.652		
	7 Saat ve Üzeri	17	4,25	.81	Toplam	51,410	79			
	Toplam	**80**	**4,02**	**.80**						

Tablo 16 verileri incelendiğinde özel eğitim öğretmen adaylarının çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeyi ölçeği alt boyut görüşlerinin günlük kullanılan internet süresi ANOVA testi sonuçlarına göre:

BİÖ alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması günlük kullanılan internet süresi olarak sırası ile 1-3 saat arasında olan öğretmen adaylarında $\bar{X}$=3,20, 4-6 saat arasında olanlarda $\bar{X}$=3,67 ile 7 saat ve üzeri olanlarda $\bar{X}$=3,90'dır. Puanlar arasında gözlenen bu farklılık ise anlamlıdır [$F(2,77)=3,824$; $p<.05$)]. Bu anlamlı farklılığın kaynağını bulmak için Scheffe testi analizi yapılmıştır (Tablo 17).

Tablo 17: BİÖ Alt Boyutu Görüş Puanlarının Scheffe Testi Sonucu

Günlük Kullanılan İnternet Süresi	Günlük Kullanılan İnternet Süreleri	Ortalamalar Arası Fark	Standart Hata	p
1-3 Saat	4-6 Saat	-.47677	.22912	.122
	7 Saat ve Üzeri	-.70196*	.27573	.045

Tablo 17 BİÖ alt boyutu görüş puanlarının Scheffe testi sonucu incelendiğinde günlük kullanılan internet süresi 1-3 saat arasında olanlar ile 7 saat ve üzerinde kullanan öğretmen adayları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu anlamlı fark 7 saat ve üzerinde kullanan öğretmen adayları lehinedir.

KKÖ alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması günlük kullanılan in-

ternet süresi olarak sırası ile 1-3 saat arasında olan öğretmen adaylarında X̄=3,80, 4-6 saat arasında olanlarda X̄=3,74 ile 7 saat ve üzeri olanlarda X̄=3,7'dir. Puanlar arasında gözlenen bu farklılık ise anlamlıdır [F(2,77)=.044; p>.05)].

ÖK alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması günlük kullanılan internet süresi olarak sırası ile 1-3 saat arasında olan öğretmen adaylarında X̄=3,52, 4-6 saat arasında olanlarda X̄=3,40 ile 7 saat ve üzeri olanlarda X̄=3,58'dir. Puanlar arasında gözlenen bu farklılık ise anlamlıdır [F(2,77)=.404; p>.05)].

ÖM alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması günlük kullanılan internet süresi olarak sırası ile 1-3 saat arasında olan öğretmen adaylarında X̄=4,10, 4-6 saat arasında olanlarda X̄=3,44 ile 7 saat ve üzeri olanlarda X̄=4,25'tir. Puanlar arasında gözlenen bu farklılık ise anlamlıdır [F(2,77)=.280; p>.05)].

ÇİÖ alt boyutu görüş puanlarının aritmetik ortalaması günlük kullanılan internet süresi olarak sırası ile 1-3 saat arasında olan öğretmen adaylarında X̄=3,93, 4-6 saat arasında olanlarda X̄=3,97 ile 7 saat ve üzeri olanlarda X̄=4,25'dir. Puanlar arasında gözlenen bu farklılık ise anlamlıdır [F(2,77)=.933; p>.05)].

SONUÇ VE TARTIŞMA

Özel eğitim öğretmen adaylarının çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeyi ölçeği alt boyut görüşlerinin cinsiyete göre farklılaşmadığı görülmüştür. Ancak ölçeğin BİÖ, ÖM ve ÇİÖ alt boyutlarında erkek öğretmen adaylarının, KKÖ ve ÖK alt boyutlarında da kadın öğretmen adaylarının aritmetik puan üstünlükleri olduğu saptanmıştır. Çakır ve Horzum (2015) tarafından yapılan çalışmada ise çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk öz yönelimli öğrenme boyutunda kadın öğretmen adayları lehinde anlamlı bir farklılık, Sakal (2017) tarafından yapılan çalışmada da lisans düzeyinde eğitim alan erkek öğrenciler lehinde çevrim içi iletişim öz yeterliliği boyutunda anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Kabaran, Altıntaş ve Göçen Kabaran (2016) tarafından yapılan araştırmada ise öğretmen adaylarının eğitsel internet kullanım öz yeterlik inançları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Dikmen, Akyıl ve Akçay (2021) sınıf öğretmenleri ile yaptıkları çalışmada cinsiyete göre, öğretmenlerin bilgisayar kullanımı öz yeterlik algısında anlamlı bir farkın olmadığını ifade etmiştir. Ancak Demir ve Eren (2021) tarafından yapılan çalışmada ise üniversite öğrencilerinin bilgisayar öz-yeterliği, internet öz-yeterliği, çevrim içi iletişim öz-yeterliği boyutlarında erkekler lehinde; kendi kendine öğrenme boyutunda ise kadınlar lehine anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur. Yine Çatana Kuleli (2018) yaptığı çalışmada da çevrim içi iletişim öz yeterliği alt boyutunda erkek öğretmen adayları, öz güdümlü öğrenme alt boyutunda da kadın öğretmen adayları lehinde anlamlı farklılık elde edilmiştir. Bu verilerden anlaşılacağı üzere çalışılan örneklem türüne bağlı olarak lisans düzeyinde öğrenim görmüş veya görmekte olan katılımcıların çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır

OPEN ACCESS creative commons COPE

bulunuşluk düzeylerinin cinsiyetle benzer yönde eğilim gösterebilen bir sonucunun olmadığı görülmektedir. Bu noktada bu sonucun aydınlatılabilmesi için daha detaylı çalışmalara ihtiyaç duyulacağı açıktır.

Özel eğitim öğretmen adaylarının çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeyi ölçeği alt boyut görüşlerinin sınıf düzeyine göre sonuçlarının BİÖ, KKÖ ve ÇİÖ'de farklılaştığı görülmüştür. BİÖ alt boyutunda 1. sınıfta okuyan öğretmen adayları ile 2, 3 ve 4. sınıf öğretmen adayları görüşleri arasında anlamlı farklılaşmaktadır. Bu farklılık 2, 3 ve 4. sınıf öğretmen adayları lehinedir. Hem KKÖ hem de ÇİÖ alt boyutlarında da 1 ve 4. sınıf öğretmen adayları arasında 4. sınıflar lehinde anlamlı olarak görüş farklılaşması elde edilmiştir. Çatana-Kuleli (2018), Alsancak Sırakaya ve Yurdagül (2016) yaptıkları çalışmada da öğretmen adaylarının bilgisayar–internet öz yeterliği hazır bulunuşluk boyutunda 1 ve 4. sınıfta okuyanlar arasında 4. sınıflar lehinde anlamlı bir farklılık elde edilmiştir. Genel olarak üniversite öğrencilerinin ilk sınıftan son sınıfa doğru okudukları bölümlere açısından akademik ilgi, tutum, yeterlik, başarı vb. artması beklenen bir sonuçtur. Ancak araştırma kapsamındaki birinci sınıfta okuyan öğrencilerinin çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeylerinin diğer sınıflarda okuyan öğrencilerden anlamlı şekilde farklılaşması da manidardır. Nitekim araştırmanın yapıldığı tarih aralığı COVID-19 salgın sürecine denk gelmekle beraber yaklaşık 3 dönem boyunca üniversite öğrencilerin çevrim içi olarak ders gördükleri bilinmektedir. Birinci sınıfta öğrenim gören üniversite öğrencilerinin çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeylerinin düşük olmasının süreç boyunca almış oldukları eğitimin niteliğinde bir zayıflığa neden olup olmadığı tespit edilmesi önemlidir.

Özel eğitim öğretmen adaylarının çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeyi ölçeği alt boyut görüşlerinin mezun olunan lise türüne göre sonuçları incelendiğinde anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Konak (2021) yaptığı çalışmada da lisans öğrencilerinin çevrim içi öğrenme hazır bulunuşluk düzeylerinin mezun oldukları lise türüne göre anlamlı bir farklılık göstermediğini elde etmiştir. Benzer şekilde Korkmaz, Çakır ve Tan (2015) yaptıkları çalışmada üniversite öğrencilerinin e-öğrenme sürecine ilişkin hazır bulunuşluk düzeyleri incelendiğinde mezun olunan lise türünün anlamlı bir farklılaşmaya neden olmadığını elde etmiştir. Bu verilerden hareketle özel eğitim öğretmen adaylarının da mezun olunan lise türlerinden elde ettikleri çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk eğitsel davranışlarını ayrıştırmadığı düşünülmektedir.

Özel eğitim öğretmen adaylarının çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeyi ölçeği alt boyut görüşlerinin en çok yaşanılan yerleşim yeri sonuçları incelendiğinde; ÖK alt boyutunda il ve ilçe merkezlerinde çalışan öğretmen adayları arasında il merkezinde çalışan öğretmen adayları lehinde anlamlı bir fark elde edilmiştir. Bu noktada il merkezlerinde ikamet eden öğretmen adaylarının kendi öğrenme süreci-

ne yön verme, ihtiyaçları doğrultusunda çevrim içi öğrenme materyallerini etkili kullanmada daha etkili davrandıkları söylenebilir. Ancak yine de eldeki sonuçlarla bu verileri yorumlamak biraz güçtür. Çünkü yaşanılan yerleşim yerlerinin doğal olarak bireye sağladığı bazı koşulları olduğu bilinmektedir. Zira burada beklenen anlamlı farklılığın belki de kırsalda en çok yaşayan öğretmen adayları ile diğerleri arasında olması beklenebilirdi.

Özel eğitim öğretmen adaylarının çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeyi ölçeği alt boyut görüşlerinin kardeş sayısı açısından sonuçları incelediğinde hiçbir alt boyutta anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Özel eğitim öğretmen adaylarının kardeşlerinin olup olmaması veya birden fazla kardeşe sahip olmasının çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeylerinin anlamlı olarak etkilememektedir. Ancak BİÖ alt boyutunda 1 kardeşi olan, KKÖ alt boyutunda 3 kardeşi olan, ÖK, ÖM ve ÇİÖ alt boyutlarında kardeşi olmayan özel eğitim öğretmen adaylarının çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeyinin fazla olduğu görülmektedir. Çevrim içi öğrenme sürecinde bireysel olarak kullanılan kaynakların öğretmen adaylarının bazı alt boyutlarda hazır bulunuşluk düzelerini arttırdığı söylenebilir. Bu durum özel eğitim öğretmen adaylarının kişisel cihazlarında daha fazla vakit geçirmesinden kaynaklı olduğu düşünülebilir.

Özel eğitim öğretmen adaylarının çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeyi ölçeği alt boyut görüşlerinin aile ekonomik geliri açısından sonuçları incelediğinde; BİÖ, KKÖ ve ÇİÖ alt boyutlarında anlamlı farklılar tespit edilmiştir. BİÖ alt boyutunda AEG≤1500 ₺ olan öğretmen adayları ile 3000<AEG5000 ve AEG>5000 öğretmen adayları arasında anlamlı bir fark elde edilmiştir. Bu anlamlı fark 3000<AEG5000 ve AEG>5000 öğretmen adayları lehinedir. Hem KKÖ ve hem de ÇİÖ alt boyutlarında AEG≤1500 ve AEG>5000 olan öğretmen adayları arasında anlamlı bir farklılık elde edilmiştir. Bu anlamlı farklılık ise AEG>5000 olan öğretmen adayları lehinedir. Bundan hareketle öğretmen adaylarında AEG arttıkça ekonomik kaygılarının azaldığı düşünülmektedir. Zira yapılan bir araştırmada aile gelirinin artması ile çocukların teknoloji sahipliği ve teknolojiye erişebilmeleri daha mümkün hâle gelebildiği ifade edilmiştir (Kayri ve Günüç, 2016). Bir başka çalışmada ise evinde internete bağlı bilgisayarı bulunan öğrencilerin evinde bilgisayarı bulunmayan ya da internete bağlı bilgisayarı olmayan öğrencilere göre internette bilişsel durumlarında anlamlı olarak farklılaştığı bulunmuştur (Ersun vd., 2012). Bu bağlamda öğretmen adaylarının bir bilgisayar ve internet ağına sahip olmaları ve çevrim içi olarak daha fazla iletişim kurdukları söylenebilir. Böylece öğretmen adaylarının kendi kendine öğrenme süreçlerini zenginleşebileceği düşünülmektedir.

Özel eğitim öğretmen adaylarının çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeyi ölçeği alt boyut görüşlerinin çevrim içi öğrenmede kullanılan cihaz türü

OPEN ACCESS creative commons COPE

sonuçlarına göre sadece BİÖ alt boyutunda anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Bu anlamlı farklılık çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeyi için bilgisayar kullananlar lehinedir. Genel olarak bilgisayar ve telefonlar günlük hayatımızda etkisini gittikçe arttırdığı görülmektedir. Her ne kadar zaman zaman iki cihaz da ortak işler kullanılsa da temel birbirinden fiziki ve fonksiyonel olarak farklılık gösterebilmektedir. Çevrim içi öğrenme sürecinde de iki cihaz türü de kullanılabilmektedir. Ancak genellikle telefonların bilgisayarlara göre çevrim içi öğrenmede kullanımının bazı sınırlılıkları olabilir. Örneğin Maniar, Bennett, Hand ve Allan (2008) yaptıkları çalışmada cep telefonu ekran boyutunun video tabanlı öğrenme üzerindeki etkisini araştırmıştır. Araştırma katılımcılarının m-öğrenme hakkında olumlu bir genel görüşe sahip olduklarını ve video izlemenin konu alanı bilgilerini önemli ölçüde artırdığını göstermiştir. Fakat büyük ölçüde video tabanlı materyale dayanan bir mobil öğrenme ortamı, ortalama bir cep telefonu gibi küçük ekranlı bir mobil cihazda görüntülenirse, öğrenme deneyiminin etkinliği engellenebileceği ifade edilmiştir. Yani ekran boyutunda bir küçülme oldukça eğitimin niteliğinde de sınırlamaları getirebilir. Benzer bu nedenlere bağlı olarak öğretmen adaylarının çevrim içi öğrenme sürecinde bilgisayarı tercih ettikleri ve bu durumun da bilgisayar ve internet kullanım öz yeterliliğini olumlu yönde etkileyebileceği söylenebilir.

Özel eğitim öğretmen adaylarının çevrimi içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeyi ölçeği alt boyut görüşlerinin günlük kullanılan internet süresi açısından sonuçlar incelendiğinde sadece BİÖ alt boyutunda anlamlı farklılık görülmüştür. Bu anlamlı farklılık ise 1-3 saat ile 7 saat ve üzerinde günlük internet kullanan öğretmen adayları arasında 7 saat ve üzerinde internet kullananlar lehindedir. Alsancak Sarıkaya ve Yurdugül (2016) yaptıkları çalışmada öğretmen adaylarının BİÖ alt boyutunda günlük ortalama 1 saat, 1-4 ve 4-8 saat arasında internet kullananlar arasında anlamlı bir farkın olduğunu tespit etmiştir. Bu fark günlük ortalama internet kullananlar lehindedir. Çatana Kuleli (2018) yaptığı çalışmada öğretmen adaylarının çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık elde edememiştir. Ancak bilgisayar ve internet öz yeterliği alt boyutunda haftalık olarak ortalama internet kullanma süresi en fazla olan öğretmen adaylarının ortalama görüş puanının en çok olduğu bulunmuştur. Bu verilerden yola çıkarak günlük/haftalık kullanılan internet kullanımının bilgisayar ve internet öz yeterliği düzeyini arttırabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Alsancak Sırakaya, D. ve Yurdugül, H. (2016). Öğretmen adaylarının çevrimiçi öğrenme hazır bulunuşluluk düzeylerinin incelenmesi: Ahi Evran Üniversitesi Örneği. *Journal of Kirsehir Education Faculty, 17*(1), 185-200.

Artman-Meeker, K., Rosenberg, N., Badgett, N., Yang, X., & Penney, A. (2017). The effects of bug-in-ear coaching on pre-service behavior analysts' use of functional communication training. *Behavior Analysis in Practice, 10*(3), 228–241. https://doi.org/10.1007/S40617-016-0166-4

Ayvazo, S., Inbar-Furst, H., & Meadan, H. (2021). Technology-based model to support and enhance field experience in special education training programs in Israel. Researchgate.Net. https://doi.org/10.33423/jhetp.v21i9

Bao, W. (2020). COVID-19 and online teaching in higher education: A case study of Peking University. *Human Behavior and Emerging Technologies, 2*(2), 113–115. https://doi.org/10.1002/hbe2.191

Bovermann, K., Weidlich, J., & Bastiaens, T. (2018). Online learning readiness and attitudes towards gaming in gamified online learning – a mixed methods case study. *International Journal of Educational Technology in Higher Education, 15*(27). https://doi.org/10.1186/s41239-018-0107-0

Büyüköztürk, Ş. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri.* Pegem Akademi.

Chizmar, J. F., & Walbert, M. S. (1999). Web-based learning environments guided by principles of good teaching practice. *Journal of Economic Education, 30*(3), 248-259. https://doi.org/10.1080/00220489909595985

Chung, E., Subramaniam, G., & Dass, L. C. (2020). Online learning readiness among university students in Malaysia amidst Covid-19. *Asian Journal of University Education, 16*(2), 45–58. https://doi.org/10.24191/AJUE.V16I2.10294

Compeau, D. R., & Higgins, C. A. (1995). Computer self-efficacy: Development of a measure and initial test. MIS Quarterly: *Management Information Systems, 19*(2), 189–210. https://doi.org/10.2307/249688

Creswell, J. W. (2009). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage Publications.

Çakır, Ö. ve Horzum, M. B. (2015). Öğretmen adaylarının çevrimiçi öğrenmeye hazır bulunuşluk düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama, 11*(1), 1-15.

Çatana Kuleli, S. (2018). *Öğretmen adaylarının çevrimiçi öğrenmeye hazırbulunuşluk düzeyleri ve bilgi işlemsel düşünme becerilerinin değerlendirilmesi* [Yüksek lisans tezi]. Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demir, F. ve Özdaş, F. (2020). Covid-19 sürecindeki uzaktan eğitime ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi, Salgın Sürecinde Türkiye'de ve Dünyada Eğitim*, 273-292. https://doi.org/10.37669/milliegitim.775620

OPEN ACCESS creative commons COPE

Demir, S. ve Eren, E. (2021). Üniversite öğrencilerinin çevrimiçi öğrenmeye hazırbulunuşluk düzeylerinin incelenmesi. *Anadolu University Journal of Education Faculty, 5*(2), 144-163. https://doi.org/10.34056/aujef.852145

Dikmen, G., Akyıl, E. ve Akçay, A. O. (2021). Sınıf öğretmenlerinin bilgisayar ve internet kullanımı öz yeterlik algılarının incelenmesi. *Uluslararası Liderlik Eğitimi Dergisi, 1*(1), 16-25.

Eastin, M. S., & LaRose, R. (2000). Internet self-efficacy and the psychology of the digital divide. *Journal of Computer-Mediated Communication, 6*(1). https://doi.org/10.1111/J.1083-6101.2000.TB00110.X/4584219

Ergüney, M. (2015). Uzaktan eğitimin geleceği: MOOC (Massive open online course). *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 4*(4), 15-22.

Ersun, A., Şahin Köze, B., Muslu, G., Beytut, D., Başbakkal, Z. ve Conk, Z. (2012). Hemşirelik yüksekokulu öğrencilerinde internet kullanımı ile sosyal destek sistemi arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi, 20*(2), 86-92.

Hidayat, D. R., & Hamrat, N. (2020). *Psychometric properties and construct validity of online learning readiness scale (OLRS) Indonesian version*. Proceedings-2020 6th International Conference on Education and Technology, ICET 2020, 97–101. https://doi.org/10.1109/ICET51153.2020.9276592

Hood, N. (2020). *Learning from lockdown: What the experiences of teachers, students and parents can tell us about what happened and where to next for New Zealand's school system*. The Education Hub.

Hung, M. L., Chou, C., Chen, C. H., & Own, Z. Y. (2010). Learner readiness for online learning: Scale development and student perceptions. *Computers & Education, 55*(3), 1080–1090. https://doi.org/10.1016/J.COMPEDU.2010.05.004

İlhan, M. ve Çetin, B. (2013). Çevrim içi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluk ölçeği'nin (ÇÖHBÖ) Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama, 3*(2), 72-101.

Kabaran, H., Altıntaş, S. ve Göçen Kabaran, G. (2016). Öğretmen adaylarının eğitsel internet kullanım öz-yeterlik inançları ile akademik öz-yeterlik inançları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi, 2*(1), 1-11.

Kayri M. ve Günüç S. (2016). Yüksek ve düşük sosyoekonomik koşullara sahip öğrencilerin internet bağımlılığı açısından incelenmesi. *Addicta, 3*(2), 165-83.

Knowles, M. S. (1975). *Self-Directed learning: A guide for learners and teachers*. Association Press, 291 Broadway, New York.

Konak, S. (2021). Lisans öğrencilerinin çevrim içi öğrenmeye hazırbulunuşluk düzeyi ve demografik özellikleri arasındaki ilişki: ESOGÜ turizm fakültesi örneği. *Journal of Hospitality and Tourism 3*(1), 55-67.

Korkmaz, Ö., Çakır, R. ve Tan S. S. (2015). Öğrencilerin e-öğrenmeye hazır bulunuşluk ve memnuniyet düzeylerinin akademik başarıya etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD), 16*(3), 219-241.

Li, C., & Lalani, F. (2020). *The COVID-19 pandemic has changed education forever*. This is how. World Economic Forum Blogs. https://www.weforum.org/agenda/2020/04/corona-virus-education-global-covid19-online-digital-learning/ adresinden 20 Ekim 2020 tarihinde erişilmiştir.

Maniar, N., Bennett, E., Hand, S., & Allan, G. (2008). The effect of mobile phone screen size on video based learning. *JSW, 3*(4), 51-61.

McVay, M. (2000). *Developing a web-based distance student orientation to enhance student success in an online bachelor's degree completion program*. Unpublished practicum report presented to the Ed. D. Program, Nova Southeastern University, Florida.

Poole, D. M. (2000). Student participation in a discussion-oriented online course: A case study. *Journal of Research on Computing in Education, 33*(2), 162–177. https://doi.org/10.1080/08886504.2000.10782307

Roper, A. R. (2007). How students develop online learning skills. *Educause Quarterly, 30*(1), 62. https://er.educause.edu/-/media/files/article-downloads/eqm07110.pdf

Sakal, M. (2017). Çevrimiçi öğrenmede öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeylerinin demografik özelliklerine göre incelenmesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, 18*(39), 81-102.

Schles, R. A., & Robertson, R. E. (2017). The role of performance feedback and implementation of evidence-based practices for preservice special education teachers and student outcomes: A review of the literature. *Teacher Education and Special Education, 42*(1), 36–48. https://doi.org/10.1177/0888406417736571

Shyu, H. S., & Brown, S. W. (1992). Learner control versus program control in interactive videodisc instruction: What are the effects in procedural learning. Researchgate.Net.

Warner, D., & Sarojni, C. (1998) Readiness of VET clients for flexible delivery including on-line learning. Voced.Edu.Au. Retrieved November 25, 2021, from https://www.voced.edu.au/content/ngv:35337

Wei, C. H., & Chou, C. (2020). Online learning performance and satisfaction: Do perceptions and readiness matter? *Distance Education, 41*(1), 48–69. https://doi.org/10.1080/01587919.2020.1724768

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Çocuk Hakları ve Eğitimi Dersinin Üniversite Öğrencilerinin Çocuk Haklarına İlişkin Tutumlarına Etkisi

The Effect of Child Rights and Education Course on the Attitudes of University Students about Children's Rights

Emine Merve USLU*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: **Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья**

Atıf / Citation / Цитата

Uslu, E. M. (2022). Çocuk hakları ve eğitimi dersinin üniversite öğrencilerinin çocuk haklarına ilişkin tutumlarına etkisi. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (30), 225-241.

Uslu, E. M. (2022). The effect of child rights and education course on the attitudes of university students about children's rights. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (30), 225-241.

10.29228/kesit.56809

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 07.01.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать: 02.03.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.03.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

*Öğr. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye, merveuslu@comu.edu.tr

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Çocuk Hakları ve Eğitimi Dersinin Üniversite Öğrencilerinin Çocuk Haklarına İlişkin Tutumlarına Etkisi[1]

The Effect of Child Rights and Education Course on the Attitudes of University Students about Children's Rights

Öğr. Gör. Emine Merve USLU

Öz: Araştırma Çocuk Hakları ve Eğitimi" dersinin üniversite öğrencilerinin çocuk haklarına ilişkin tutumlarına etkisinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubunu Çocuk Gelişimi bölümü 2. Sınıf örgün öğretim ve ikinci öğretim öğrencilerinden seçkisiz örneklem yöntemi ile belirlenen toplam 101 kişi oluşturmuştur. Çalışma öntest-sontest kontrol gruplu deneme modelinde gerçekleştirilmiştir. Model gereğince, deney/kontrol grupları belirlenmiş; her iki grup için Kahraman Kepenekçi'nin 2006 yılında geliştirdiği "Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği (ÇHTÖ)" kullanılmıştır. Deney grubundaki çocuklara 14 hafta süresince Çocuk Hakları ve Eğitimi dersi verilmiştir. Eğitimin ardından deney ve kontrol gruplarına eğitim öncesi uygulanan ölçme aracı son test olarak tekrar uygulanmış, veriler analiz edilerek değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre oluşturulan deney/ kontrol gruplarının üniversite çocuk haklarına ilişkin tutum ölçeğinden aldıkları öntest puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde bir farklılık olmadığı belirlenmiştir ($p<.05$). Çocuk haklarına ilişkin Çocuk Hakları ve Eğitimi ders uygulamasından sonra deney ve kontrol gruplarının çocuk haklarına ilişkin tutum ölçeğinden aldıkları sontest puan ortalamaları arasında deney grubu lehine anlamlı düzeyde farklılık bulunmuştur ($p<.05$).

Anahtar Kelimeler: Çocuk hakları, çocuk hakları ve eğitimi, çocuk haklarına ilişkin tutum.

---

[1] "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Bilimsel Araştırma Etik Kurulu'nun 25.11.2021 tarih ve 20/33 sayılı onayı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. This study was prepared with the approval of Çanakkale Onsekiz Mart University Graduate Education Institute Scientific Research Ethics Committee.

Abstract: The research was conducted to examine the effect of the "Children's Rights and Education" course on the attitudes of university students towards children's rights. The study group consists of a total of 101 students from the Department of Child Development, 2nd grade formal education and secondary education. The study was carried out in the experimental model with pretest-posttest control group. According to the model, experimental and control groups were determined; For both groups, the " Children's Rights Attitude Scale (ÇHTÖ)" developed by Kahraman Kepenekçi in 2006 was applied. Children in the experimental group were given Child Rights and Education course for 14 weeks. After the training, the measurement tool applied to the experimental and control groups before the training was applied again as a post-test, and the data were analyzed and evaluated. According to the results of the research, it was determined that there was no significant difference between the pretest mean scores of the experimental and control groups in the attitude scale towards children's rights at the university ($p<.05$). After the Child Rights and Education course on children's rights, there was a significant difference in favor of the experimental group between the posttest mean scores of the experimental and control groups from the attitude scale towards children's rights ($p<.05$).
Keywords: Children's rights, children's rights and education, attitude towards children's rights.

Giriş

Değişen, gelişen ve hızla yenilenen çağdaş dünyada ülkelerin, toplumların demokrasi anlayışı ve insan hakları hakkındaki uygulamaları gelişmişlik düzeylerini göstermektedir. Toplumları oluşturan temel unsur insandır. İnsanı sorumluluklarının bilincinde, demokratik hak ve özgürlüklere saygılı, yaşadığı topluma uyum sağlayan bireyler olarak yetiştirmek eğitim ile gerçekleşebilecektir. Toplumsallaşma sürecinde eğitim ile kazanılan değerler ve çevreden edinilen kurallar ile şekillenen insan, demokrasi ve insan hakları kültürünü kazanan vatandaş olarak toplumsal örgütlenmeye katkı sağlayacaktır. İnsanın merkezinde bulunduğu, demokrasi ve insan haklarına dayalı yönetim anlayışının hâkim olduğu toplumlarda insan hak ve özgürlüklerin eğitim ile kazandırılması önemli görülmektedir. Demokrasi ve insan hakları bilinci doğuştan getirilen özelliklerden olmayıp; bu bilincin topluma rehberlik edecek bir eğitim ile kazanılması eğitimin en önemli hedeflerinden sayılabilir. Demokrasi ve eğitim birbirini etkileyici ve birbirinden doğrudan etkilenen karşılıklı etkileşime dayanan iki unsurdur (Selvi, 2004). Demokrasinin toplumsal kabulü ve uygulamasında eğitim ön koşul niteliği taşımaktadır. Bununla birlikte eğitim belirlenen hedeflerine demokrasinin hâkim olduğu toplum ve toplumlarda daha işlevsel olarak ulaşabilmektedir.

Demokratik yaşam bilincini kazanmış, hak ve özgürlük anlayışına sahip birey-

lerden oluşan toplumlarda, geleceğin mimarı olan çocukların hak ve özgürlüklerine daha fazla önem verildiği bilinmektedir. İhtiyaçları doğrultusunda kendi haklarının farkında olan çocuk, buradan yola çıkarak kendisinden başka diğer insanların da haklarına saygılı olmayı öğrenir. Çocukların kendi sahip oldukları hakları bilmeleri ve sahip oldukları hak ve özgürlükleri yaşantı olarak uygulamaya koymaları eğitim ile kazandırılabilecek hedeflerdendir. İnsan haklarının önemli bir boyutunu oluşturan çocuk hakları ve çocuk haklarının öğretilmesi ve toplumsal olarak kabul görerek sosyal hayat içinde uygulamaya dönüştürülmesi çocuk hakları eğitiminin en temel özellikleri olarak sayılabilir (Peker Ünal, 2010).

Nitelikli eğitim, insanı bir bütün olarak ele alarak bireyin bilişsel becerilerini geliştirirken karakter ve kişilik gelişimi de desteklemeli; iyi vatandaş olma yolunda değerleri kazandırılmalıdır (Turupçu ve Gültekin Akduman, 2015). Okullarda planlı çalışmalar şeklinde yürütülerek gerçekleştirilen çocuk hakları eğitimi daha küçük yaşlardaki kişilere olduğu kadar üniversite düzeyinde eğitim alan öğretmen adaylarına ve öğretmenlere de düzeylerine uygun şekilde verilmelidir. Öğretmenler planlı etkinlikler ve örtük öğrenme sağlayarak öğrencilerine olumlu yaşantılar sağlamaktadırlar. Eğitim programları doğrultusunda planlı etkinlikler ile öğrenme sağlayan öğretmen asıl olarak sahip olduğu tutum ve davranış örüntüleri ile öğrenciler üzerinde kalıcı izler bırakmaktadır. Demokrasi, insan hakları ve insan haklarının temelini oluşturan çocuk haklarını davranış olarak benimsemiş ve yaşantı haline dönüştürmüş bir öğretmenin sınıf ortamında yetiştireceği öğrenciler; demokrasi, hak ve özgürlüklerin yanı sıra diğer insanların haklarına da saygı gösteren insanlar olacaktır.

Çocukların kendi haklarını bildikleri ve diğerlerinin haklarına saygı gösterdikleri çocuk hakları sözleşmesinde yer alan çocuk haklarının tüm boyutlarını içine alacak nitelikte uygulamaya koyulmalıdır. Bir sınıf ortamının oluşması için öğretmen, öğretmen adayı ve öğrenci topluluğu ile etkileşim içinde bulunan tüm eğitimcilerin sorumluluğu altındadır. Başöğretmen M. Kemal Atatürk'ün *"Çocuklarımızı inandıklarını savunmaya, düşüncelerini çekinmeden açıkça ifade etmeye bununla beraber başkalarının düşüncelerini de saygı beslemeye alıştırmalıyız."* sözü; konu ile ilgili ufuk açıcı niteliktedir. Hak ve özürlüklerin benimsenerek demokrasi anlayışının içselleştirilmesinde öğretmenlerin sorumluluklarını da açıkça ifade etmektedir. Öğretmenlerin sorumlulukları arasında çocukların haklarına ilişkin bilinç oluşturmak, haklarını yaşantısı içinde anlamlı hale getirebilmek, uygulamaya dönüştürebilmek ve hak ihlalleri karşısında uygun tepki geliştirmelerine destek olarak öğrenmeleri sağlamalarına katkı sağlamaktır. Çocuk hakları, sınıf içi uygulamalardan başlamak üzere sosyal yaşamın içinde yer alması gereken değerler arasındadır. İnsan hakları bilincini bir kültür haline getirerek tüm dünya çapında yaygınlaştırmak, insan hak ve hürriyetine, barışa hoşgörü ve eşitlik anlayışı ile eğitim ve bununla birlikte haklarının temelini oluşturan çocuk haklarını merkeze

OPEN ACCESS creative commons COPE

almalıdır (United Nations, 2012). Eğitim sürecinde merkeze alınan çocuk özellikle erken çocukluk döneminin insan gelişiminin kritik dönemden biri olduğu düşünüldüğünde bu dönemde çocuk hakları, demokrasi ve insan hakları ile ilgili verilecek kavram ve değerlendirme bilgi boyutunda isteğe geçerek yaşantı haline gelecek niteliğe dönüştürülmesi önemlidir (Bennett, 2007).

Araştırmada üniversite öğrencilerinin almış oldukları çocuk hakları ve eğitimi dersinin öğrencilerin çocuk haklarına yönelik tutumunu etkileyip etkilemediğini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- Öğrencilerin çocuk haklarına yönelik tutumları nasıldır?
- Öğrencilerin çocuk hakları ve eğitimi dersi almadan önce çocuk haklarına ilişkin tutumları arasında bir ilişki var mıdır?
- Çocuk hakları ve eğitimi dersi alan ve almayan öğrencilerin çocuk haklarına ilişkin tutumları arasında bir ilişki var mıdır?
- Öğrencilerin çocuk hakları ve eğitimi dersi almadan önce ve aldıktan sonra çocuk haklarına ilişkin tutumları arasında bir ilişki var mıdır?

Araştırmanın Önemi

Bireyin toplumsal haklarının bilincinde olarak toplumun bir parçası olması, toplumsal yapı içinde daha özgüven sahibi, verimli ve üretken bir kişilik gelişimine olanak sağlar. Güçlü, toplumsal düzenin bir parçası olmaktan mutlu olan insan, sosyal yaşamda etkili bir role bürünür. Kişinin kendi çevresinden başlayarak iş yaşamında, kendi yaşam alanında ve toplum içinde olumlu, üretken ve uyum içinde iletişim kurabilen kişiler kendi toplumlarına ve dolayısıyla tüm dünyaya yarar sağlamayı amaçlayan evrensel bir dünya insanına dönüşür. Bu süreçte kişiler üzerinde en büyük etkilerden birine sahip olan tüm kademelerden oluşan eğitim süreci insan hak ve sorumluluklarının kazandırılmasında en büyük etkendir.

Küçük yaşlardan itibaren kendi hak ve sorumluluklarını öğrenebilen ve bu doğrultuda gelişim gösterebilen bireyler daha güçlü karakter gelişimi sağlayarak daha iyi vatandaş olma yolunda ilerler. Eğitim ile kazandırılabilen hak ve sorumluluklar küçük yaştaki çocuklara okullarda öğretmenlerin planladığı etkinlik ve çalışmalar ile kazandırılabilir. Eğitimcinin çocuğun yaşına ve önbilgi seviyesine uygun olarak belirlediği çalışmalar küçük yaşlardan başlayarak ileri yaşlara doğru kalıcı öğrenmelere dönüşür. Çocuk hakları eğitiminin uygun şekilde tasarlanarak planlanmasında etkili olan kişiler bu alanda görev alan eğitimcilerdir. Bu sebeple eğitimcilerin de çocuk hakları ve öğretimine ilişkin uygun öğrenmeleri ve deneyimlerinin bulunması gereklidir. Okul öncesi yaş grubu ile çalışan Çocuk Gelişimi bölümü öğrencilerinin alan ile ilgili tutumlarının belirlenerek, hak ve sorumlulukların öğretimine yönelik uygulamaların

gerçekleştirilmesi bu sebeple önemli görülmektedir. Sürecin vazgeçilmez bir öğesi konumundaki eğitimciler ve eğitimci olma yolunda ilerleyen üniversite öğrencilerinin çocuk hakları ve öğretimine ilişkin farklı uygulamalar ile karşılaşmaları ve bu uygulamaların etkilerinin tespit edilmesi alanda var olan ihtiyacın belirlenerek, çeşitli eğitimler ile istenilen niteliklerin kazandırılmasında etkili olacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Yapılan araştırma "Çocuk Hakları ve Eğitimi" dersinin üniversite öğrencilerinin çocuk haklarına yönelik tutumları üzerindeki etkisini incelemek için yapılan nicel araştırma yöntemlerinden ön-test/ son-test kontrol gruplu yarı deneysel bir çalışmadır. Araştırmada deney ve kontrol grupları yansız atama yoluyla belirlenmiş olup, nicel araştırma yaklaşımlarından tek gruplu ön test- son test deneysel desen kullanılmıştır (Cohen, Manion & Marison, 2007; Fraenkel & Wallen, 1996; Gay & Airasian, 2000;).

Belirlenen zaman dilimi içerisinde yapılan uygulamanın etkisinin araştırma öncesinde; uygulama yapılmadan ve uygulamadan sonra yapılan ölçümlerin birbirleriyle kıyaslanması ile yapılmaktadır (Cohen, Manion & Marison, 2007). Çocuk gelişimi bölümü 2. Sınıf öğrencilerinden çalışma grubu oluşturulmuş. Araştırmada belirlenen çalışma grubuna 14 hafta süren haftada 3 saat Çocuk Hakları ve Eğitimi dersi verilmiştir. Çocuk haklarına ilişkin tutumu ölçmek, mevcut anlayışı ortaya çıkartmak için ön test uygulanmıştır. Çocuk gelişimi öğrencileri ile gerçekleştirilen deneysel uygulamadan sonra ön testteki veri toplama aracı ile tekrar son test uygulanmıştır ve veriler elde edilmiştir. Çalışma grubuna uygulanan ön test ve son-test sonuçları değerlendirerek uygulanan Çocuk Hakları ve Eğitimi dersinin etkililiği ortaya konulmuştur.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 51 deney grubunda bulunan öğrenci, 50 kontrol grubunda bulunan, çocuk gelişimi bölümü 2. Sınıf örgün öğretim ve ikinci öğretim öğrencisi toplam 101 kişi oluşturmaktadır. Araştırma öncesinde üniversite öğrencileri çocuk haklarına ilişkin herhangi bir eğitim almamıştır.

Veri Toplama Aracı

Çocuk Hakları ve Öğretimi dersinin, üniversite öğrencilerinin Çocuk Hakları ile ilgili tutum ve davranışlarına etkisini incelemek için ön test ve son test olarak Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Çalışmada Kahraman Kepenekçi'nin 2006'da geliştirdiği "Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği (ÇHTÖ)" uygulanmıştır. Ölçek tek faktörden ve 22 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısının .85, yarı test güvenirlik katsayısının ise .77 olarak hesaplanmıştır.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Uygulama Süreci

Çocuk Gelişimi ön lisans ikinci sınıf öğrencilerine Çocuk Hakları ve Eğitimi dersi haftada üç saat olmak üzere 14 haftalık zaman diliminde uygulanmıştır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi kapsamındaki maddeleri tam olarak benimsenmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Çocuk haklarına ilişkin maddelerin Çocuk Gelişimi bölümü okuyan öğrenciler tarafından drama, oyun etkinlikleri ve farklı yöntemler ile ele alınmasına dayanan çalışmalar kapsamında ders içerikleri düzenlenmiştir. Çocuk hakları yaşama, bakım, gelişim özellikleri, korunma ve katılım hakları boyutları hakkında gruplamalar yapılarak bu gruplara uygun etkinlikler düzenlenerek uygulanmıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın ilk aşamasında üniversite öğrencileri deney ve kontrol grubu olarak ayrılmış; iki gruba da ön test niteliğinde Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği uygulanmıştır. 2020-2021 eğitim öğretim yılında Çocuk Hakları ve Öğretimi dersini aldıktan sonra Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği belirlenen gruplara son test olarak tekrar uygulanmış, ölçümlere ilişkin veriler elde edilmiştir. Bu çalışma Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Bilimsel Araştırma Etik Kurulu'nun 25.11.2021 tarih ve 20/33 sayılı onayı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Analizi

Çocuk Hakları ve Öğretimi dersinin çocuk gelişimi öğrencilerinin çocuk haklarına ilişkin tutumlarına etkisini incelemek için uygulanan "Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği" aracılığı ile ulaşılan veriler SPSS-23 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizi ön test- son test kontrol grubu deseni kapsamında gerçekleştirilmiştir.

Çocuk haklarına İlişkin Tutum Ölçeği ile (ÇHTÖ) ulaşılan verilerin hangi istatistiki analiz ile tahlil edileceğine karar vermek için verilerin ön test ve son test puanları için normallik değerleri incelenmiştir. Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği ön test ve son test ölçümünden elde edilen puanların analizi için İlişkisiz (Bağımsız) örneklemler için T testi ve İlişkili (Bağımlı) örneklemler için t Testi kullanılmıştır. Deney ve kontrol gruplarının ölçek puanlarının birbirleri ile farklılıklarını ortaya koymak için ilişkisiz ölçümler için Tek Yönlü Varyans Analizi (One Way Anova) ve Tamhane's T2 testi yapılmıştır.

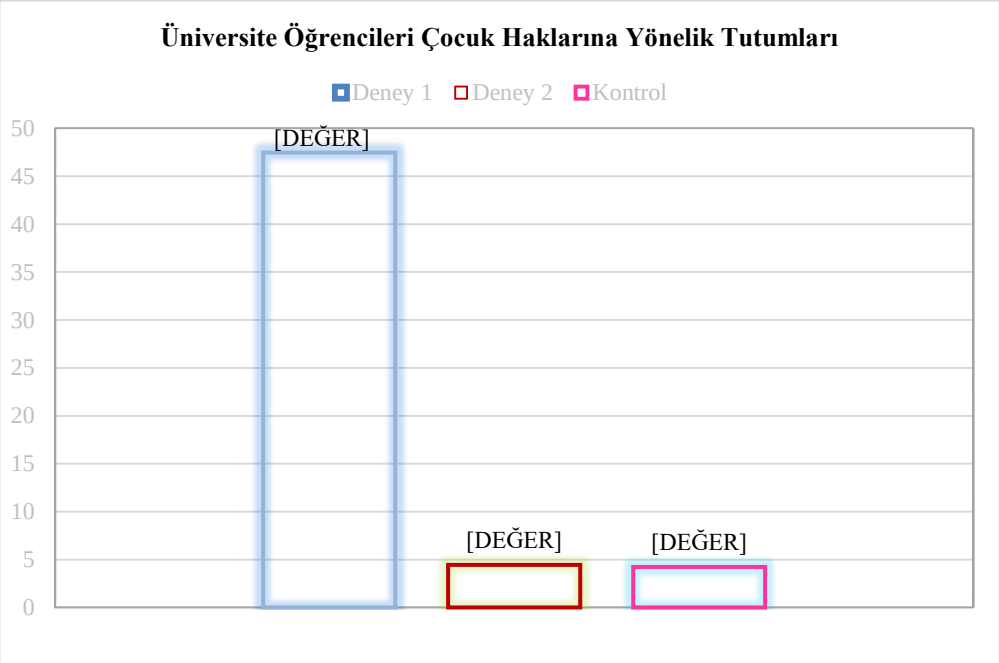
Tablo 1: Öğrencilerin Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeğinden Aldıkları Puanlara Yönelik Kurtosis ve Skewness Değerleri

	N	Kurtosis	Skewness
Ölçek Puanları	152	0.945	-0.961

Tablo 1 incelendiğinde ölçek puanlarının (+1.5)-(-1.5) değer aralığında normal dağılım gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır (Tabachnick & Fidell, 2003). Buna göre ÇHTÖ ön test ve son test analizlerine yönelik İlişkisiz (Bağımsız) örneklemler için t Testi ve ilişkili (bağımlı) örneklemler için t Testi kullanılmıştır.

Bulgular

Üniversite öğrencilerinin çocuk haklarına yönelik tutumlarını belirlemek için deney 1, deney 2 ve kontrol gruplarının ölçek puan ortalamaları hesaplanmıştır. Aşağıdaki şekilde belirtilmiştir.

Şekil 1: Üniversite Öğrencilerinin Çocuk Haklarına Yönelik Tutumları

Üniversite öğrencilerinin çocuk haklarına ilişkin tutumları incelenmiştir. Yapılan analizlerde çocuk hakları ve eğitimi almadan önce Deney 2 grubunun Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği' nden almış oldukları toplam ölçek puan ortalamaları ($\bar{X}$=4.22); Kontrol grubunun almış olduğu puan ortalamaları ($\bar{X}$=4.39) şekilde belirlenmiştir. Deney I grubu Çocuk Hakları ve Eğitimi dersi aldıktan sonra Çocuk Haklarına İlişkin tutum Ölçeği' nden almış oldukları puan ortalamasının ($\bar{X}$= 47.45) Deney 2 ve Kontrol grubunun puan ortalamalarından daha yüksek olarak belirlenmiştir.

Tablo 2' de üniversite öğrencilerinin çocuk hakları ve eğitimi dersinin, çocuk haklarına yönelik tutumlarının incelendiği Deney 1, Deney 2 ve Kontrol 2 gruplarına ait ortalama, standart sapma, medyan, olasılık, çarpıklık ve basıklık değerleri yer almaktadır.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Tablo 2: Betimsel Analiz Tablosu

Gruplar	Ortalama	Standart Sapma	Medyan	Olasılık	Çarpıklık	Basıklık
Deney 1	47.45	25.88	47.00	669.933	.002	-1.136
Deney 2	4.44	.08	4.45	.007	.000	1.509
Kontrol	4.22	.18	4.22	.003	-.564	.820

Çocuk Hakları ve Eğitimi dersinin Çocuk Gelişimi öğrencilerinin çocuk hakları tutumları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla ön test ve son test şeklinde uygulanan "Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği" nden elde edilen verilere yönelik yapılan analizlerin sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Çocuk hakları ve eğitimi dersi almadan önce deney 1 ve kontrol grupları arasında anlamlı ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla t-Testi uygulanmıştır. Tablo 3' de sunulmuştur.

Tablo 3: Deney ve Kontrol Gruplarının "Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği" Ön test Puanları Arasındaki Farklılıkları Görmek İçin Yapılan İlişkisiz (Bağımsız) Örneklemler İçin t-Testi

Ölçüm	N	$\bar{X}$	S	sd	t	P
D1	51	4.16	0.21	99	-1.42	0.157
K	50	4.22	0.18			

Tablo 3'e göre deney ve kontrol gruplarının ölçek puan ortalamalarının arasında istatistiki olarak anlamlı fark olup olmadığını belirlemek için yapılan ilişkisiz (bağımsız) örneklemler için t-Testi sonuçları incelendiğinde; öğrencilerin "Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği" deney 1 ($\bar{X}$= 4.16) ve kontrol ($\bar{X}$= 4.22) gruplarının ön test ölçek puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olmadığı ortaya çıkmıştır [F (99)= -1.42, $p<0.01$]. Bulguya göre deney ve kontrol gruplarının Çocuk Hakları ve Eğitimi ders uygulaması öncesi çocuk haklarına ilişkin tutumları benzerdir.

Deney grubunun ders almadan önce ve ders aldıktan sonra çocuk haklarına ilişkin tutumun farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla deney 1 ve deney 2 gruplarına t-Testi uygulanmıştır. Tablo 4 te sunulmuştur.

Tablo 4: Deney Grubu "Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği" Ön Test Son Test Puanları Arasında Fark Görmek İçin Yapılan İlişkili (Bağımlı) Örneklemler İçin t-Testi

Ölçüm	N	$\bar{X}$	S	sd	t	p
D1	51	4.16	0.21	50	-9.060	0.000*
D2	51	4.44	0.18			

*p<.05

Tablo 4 incelendiğinde öğrencilerin ölçek puan ortalamalarının anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek adına yapılan ilişkili (Bağımlı) örneklemler için t testi sonuçlarına göre deney grubunun Çocuk Hakları ve Eğitimi dersi öncesi ($\bar{X}$= 4.16) ve sonrası ($\bar{X}$= 4.44) ön test ve son test puanları ortalamaları arasında anlamlı fark görülmüştür [F(50)=9.06, p<0,01]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (d=1.26) bu değer; farkın çok büyük olduğunu ifade etmektedir (Green & Salkind, 2005, s.157). Bu durum söz konusu öğrenci grubu üzerinde Çocuk Haklarına ilişkin yapılan uygulamanın öğrencilerin çocuk haklarına ilişkin tutumlarına istatistiki olarak etkili olduğu belirlenmiştir.

Deney ve kontrol gruplarının çocuk haklarına ilişkin tutumları arasında istatistiksel olarak fark olup olmadığını belirlemek amacıyla t-Testi uygulanmıştır, Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Deney ve Kontrol Gruplarının Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği Son Test Puanları Arasında Farkları Görmek İçin Yapılan İlişkisiz (Bağımsız) Örneklem t-Testi Sonuçları

Ölçüm	N	$\bar{X}$	S	sd	t	p
D2	51	4.44	0.08	99	7.56	0.000*
K	50	4.22	0.18			

*p<.05

Tablo 5 incelendiğinde iki grubun "Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği" nden elde edilen verilerin son test puanları ile yapılan ilişkisiz örneklemler için t-Testi sonuçlarına göre grupların uygulama sonrasında Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği son test puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı olarak farklılaştığı belirlenmiştir [F(99)= 3.662, p< .05]. Deney 2 grubunun ölçek puan ortalamasının ($\bar{X}$= 4.44) Kontrol grubu puan ortalamasından ($\bar{X}$= 4.22) yüksek olduğu belirlenmiştir. Buna göre Çocuk Hakları ve Eğitimi dersinin öğrencilerin çocuk haklarına ilişkin tutumları üzerinde anlamlı etkisinin olduğu belirlenmiştir.

Deney 1, Deney 2 ve Kontrol grupları arasında istatistiksel fark olup olmadığını belirlemek amacıyla Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Tablo 6 da sunulmuştur.

Tablo 6: Çalışma Grubunun Ön Test- Son Test Puanlarının ANOVA Sonuçları

Varyans	Kareler toplamı	Kareler Ortalaması	Sd	F	p	Fark Gruplar
Gruplar Arası	45.110	2.148	21	4.959	0.000*	D2- D1
Gruplar içi	55.884	0.433	129			D2- K
Toplam	100.993		150			

*p<.05

OPEN ACCESS creative commons COPE

Tablo 6 incelendiğinde Öğrencilerin ön test- son test puan ortalamaları arasında anlamlı fark olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan analiz sonucunda ön test-son test puan ortalamaları arasında anlamlı fark olduğu ortaya çıkmıştır [F(4.959)= 4.96, p<.05]. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ölçek puan ortalamaları arasında istatiksel olarak anlamlı fark gözlenmiştir. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için yapılan Tamhane's T2 testi sonuçlarına göre Deney 2 grubunun ölçek puan ortalamasının (X̄=4.44); Kontrol (X̄=4.22) ve Deney 1 (X̄=4.16) gruplarından daha fazla olduğu belirlenmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Çocuk hakları ve eğitimi dersinin, üniversite öğrencilerinin çocuk haklarına ilişkin tutumlarını olumlu yönde etkilediği belirlenmiş; çocuk hakları ve eğitimi dersini alan öğrencilerin çocuk haklarına yönelik tutum ölçek puan ortalamalarının dersi almayan öğrencilerin ölçek puan ortalamalarından daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çocuk Hakları ve Eğitimi dersi uygulamalarının öğrencilerin çocuk hakları eğitiminde önemli bir yeri olduğu ve çocuk haklarının öğretmen ve öğrenci tüm kesimler için farkındalık geliştirmeye katkı sağladığı belirlenmiştir. Çocuk hakları eğitimi uygulamasından sonra yaşama, bakım, gelişim, koruma ve katılım boyutları ile çocuk haklarına ilişkin tutumlarının olumlu yönde gelişim gösterdiği ortaya çıkmıştır. Çocuk hakları eğitimi ile ilgili uygulamaya konan Çocuk Hakları ve Eğitimi dersi çocuk haklarını; sadece öğretim boyutunda ele almayan bunun yanında haklara saygı ve hakların hayata geçirildiği demokratik bir sınıf ortamı oluşturmak amacıyla tasarlanmış bir uygulamadır.

Üniversite öğrencilerinin deney ve kontrol grubu olmak üzere; çocuk haklarına ilişkin tutumlarının benzer olduğu belirlenmiştir. Uygulama öncesinde ile çocuk hakları ile ilgili herhangi bir eğitim almamış öğrenciler arasından seçilen deney grubuna çocuk hakları ve eğitimi verilmiştir. Uygulama sonrasında elde edilen verilere göre deney ve kontrol grubu arasında çocuk haklarına ilişkin tutumun istatistiksel olarak farklılaştığı belirlenmiştir. Üniversite öğrencilerinin ölçek puan ortalamalarının deney grubu lehine değişim gösterdiği ortaya çıkmıştır. Çocuk hakları eğitiminin uygulandığı deney grubunda öğrencilerin çocuk hakları ile ilgili tutumlarının olumlu gelişiminde; yapılan ders içi etkinlikler ile çocuk haklarının hayata geçirilip yaşantı haline gelmesini sağlayacak örnek durumlara dönüştürülmesinin önemli bir yeri olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında uygulamaya yönelik öğrencilerin olumlu görüşleri uygulanan öğretim sürecinin etkili olduğu sonucunu ortaya koymaktadır.

Demokrasi ve insan hakları adına, ideal vatandaş yetiştirme anlayışına dayanan eğitim sistemi küçük yaştan itibaren haklarını bilen, haklarını yaşantı haline getiren ve diğer kişilerin haklarına saygılı olan insan yetiştirme amacını taşımaktadır. Alanda yapılan çocuk hakları ve demokrasi ilişkisini inceleyen yapılan çalışmanın sonuçlarıyla benzer nitelikteki Kent Kükürtçü (2019), çocuk hakları eğitiminin öğrencilerin demok-

ratik davranışlarında anlamlı fark oluşturduğu sonucuna varılmıştır. Öztürk (2017), çocukların sağlıklı gelişimi için temel hakları hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlayacak nitelikte eğitimin gerekliliği ve önemini ele almıştır. Tomanovic (2003), çocuk hakları ile ilgili verilen eğitimin, çocuklarda özerklik, karar verme bilinci, düşüncelerini özgürce ifade edebilme ve etkili iletişim kurabilme becerilerine etkisi incelenmiştir; farklı sosyoekonomik yapıya sahip aileler ile yapılan araştırmada çocuk hakları eğitimi alan aileler ve bu ailelerin çocuklarının bahsi geçen becerilerinin olumlu yönde artış gösterdiği sonucuna varılmıştır. Lake (2011), çalışmasında ise ailenin çocuklarına verdiği karakter eğitimi ile çocuk hakları bilinçleri arasındaki ilişki incelemiştir. Aile üyeleri ve çocuklar ile yapılan görüşmeler ile elde edilen sonuçlara göre ailelerin çocuk haklarına ilişkin tutumlarında ve uygulamalarında çocuk haklarının katılım boyutunun göz ardı edildiği ifade edilmektedir. Çalışma sonuçlarına benzer olarak Ayhan (2021), çalışmasında okul öncesi yaş grubundaki velilere çocuk haklarına ilişkin program uygulanmış program uygulanan ailelerin çocuk hakları ilişkin tutumlarının olumlu olarak arttığı sonucuna ulaşmıştır. Yine ailelerle yapılan çalışmalarda çocuk haklarına yönelik eğitimlerin arttırılarak ailelerin katılımlarının arttırılması gerektiği, ailelerin geçmiş süreçte aldıkları eğitimlerin yetersiz olduğu, alınan eğitimlerle çocuk haklarına ilişkin tutumların olumlu yönde değişebileceğini savunan birçok çalışma bulunmaktadır (Dinç, 2015; Kılıçgün ve Oktay, 2011; Kızılırmak ve Ersoy, 2015; Washington, 2010; Akyüz, 2018). Özellikle çocuk haklarına ilişkin toplumsal olarak verilen önemin artırılmasına yönelik çalışmaların artırılması bu alanda gerçekleştirilen eğitimler ve uygulamalar ile sağlanabilecektir. Buradan hareketle çocukların erken yaşlardan itibaren haklarını sistemli bir şekilde öğrenebildikleri yerler okullarıdır (Dinç, 2015; Özmen, Kaymak Özmen ve Yalçın, 2010). Toplumda haklarını bilen ve başkalarının haklarına saygılı olan, sorumluluklara duyarlı demokratik yaşam anlayışını kazanmış bireyler yetiştirmek için hakların küçük yaşlardan itibaren bilinç düzeyinde ve uygulama boyutu da göz ardı edilmeden kazandırılması önemlidir.

Alan yazında yapılan birçok araştırma bu doğrultuda erken yaşlarda çocuk hakları öğretimi ile başlayan sürecin kişinin kendisinin ve toplumun diğer üyelerinin haklarını bilen ve saygı gösteren bireyler olarak yetişmesinde önemli yeri olduğunu ortaya koymaktadır (Karaman Kepenekçi, 2006; Kop ve Tuncel, 2010; Kor, 2013; Özdemir Uluç, 2008).

Covell & Howe, (1999) ile Kahraman Kepenekçi ve Baydık'ın (2009) çocuk hakları eğitim programının etkililiğini araştırdıkları çalışma sonuçlarını değerlendirdiğinde, eğitimin çocuk haklarına ilişkin farkındalık ve bilinç düzeyinde olumlu yönde artışa sebep olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine benzer amaçlar doğrultusunda 9-14 yaş grubu öğrenci ile gerçekleştirilen çocuk hakları ile ilgili çalışmada öğrencilerin çocuk haklarına ilişkin bilgi düzeylerinin yeterli seviyede olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bir-

OPEN ACCESS creative commons COPE

leşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi kapsamında yer alan maddelerin birçok araştırmaya konu edinerek, bu alanda da birçok çalışma yürütülmüştür. Yapılan çalışmalarda öğrencilerin haklarından haberdar olduğu fakat içerik olarak detaylı bilgiye sahip olmadıkları ortaya çıkmıştır (Alderson, 2000; Çoban Sural, 2018; Hareket ve Yel, 2017; Karcı, 2016). Farklı bir çalışmada okul öncesi öğretmen adaylarının almış oldukları materyal tasarım dersi kapsamında çocuk haklarına yönelik pano hazırlamışlardır. Hazırlamış oldukları çalışmalarda çocuk haklarına yönelik olumlu tutumlarının arttığı ve çocuk haklarına yönelik farkındalıklarının arttığı ortaya çıkmıştır (Bilir Seyhan ve Arslan Cansever, 2017).

Üniversite öğrencilerinin çocuk hakları tutumlarının Çocuk Haklarına dair hazırlanmış uygulamalar ve eğitimler ile olumlu yönde arttığı sonucuna ulaşılan çalışmalar alan yazında yer almaktadır (Campbell & Covell, 2001Pourrajab, Fallahi, Rahpaymaelizehee & Rabbani, 2014;). Çocuk haklarının uygulanması ve öğretilmesi aşamasında önemli rolü olan öğretmenler ve öğretmen adaylarının çocuk hakları eğitimi almalarının çocuk hakları farkındalık düzeyini arttırdığını ortaya koyan çalışmalar yapılmıştır. Ezer ve Ulukaya Öteleş (2020); Kor (2013), Pilatin ve Ahmetoğlu (2020); çalışmalarında eğitim fakültesi öğrencilerinin çocuk haklarına ilişkin tutumları incelemiştir. Tutumlarının olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmalardan farklı olarak Doğan, Torun ve Akgün (2014) üniversite öğrencilerinin çocuk hakları dersi alıp almamaya ilişkin herhangi bir farklılık olmadığını belirlemiştir.

Neslitürk, 2007'de yaptığı araştırmada üniversite öğrencilerinin çocuk haklarına ilişkin tutumları belirlemek amacıyla yaptığı görüşme sonuçlara göre çocuk haklarının, çocuk hakları sözleşmesi maddeleri ve bu maddelerin boyutlarının tam anlamıyla bilinmediği ortaya çıkmaktadır. Özmen, Kaymak Özmen ve Yalçın (2010) de araştırmasında üniversite öğrencilerinin çocuk hakları konusunda bilgilendirme ve eğitim alma istekleri olduğunu ifade etmiştir. Cassidy, Bruner & Webster (2014), yaptıkları çalışmada öğretmen adaylarının insan hakları ve dolayısıyla çocuk haklarına ilişkin bilinç düzeyleri incelenmiştir, çalışmada üniversite eğitimi süresince insan hakları ve çocuk haklarına ilişkin eğitimin önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Çocuk haklarına dair farkındalık geliştirilmesinde çocuklar ile ilgili hazırlanan televizyon yayınlarının incelendiği çalışmalar alan yazında yer almaktadır (Warrier & Ebbeck. 2014).

Alana ilişkin yapılacak çalışmalarda çocuk hakları eğitimi, farklı ders içerikleri etkinlikler (oyun, drama vb.) ve atölye çalışmaları düzenlenerek gerçekleştirilebilir. Farklı yöntem teknik ve içerik hazırlanarak oluşturulan çocuk haklarına ilişkin dersler ve eğitimler uygulanarak bunların etkililiği araştırılabilir. Üniversitede farklı bölümlerde okuyan öğrenciler ile çocuk hakları eğitimi ve bu eğitimin öğrencilerin çocuk hakları üzerindeki tutumu incelenebilir.

KAYNAKÇA

Akyüz, E. (2018). *Çocuk hukuku: çocukların hakları ve korunması* (6. Baskı). Pegem Akademi.

Alderson, P. (2000). School students‟ views on school councils and daily life at school. *Children Society*, 14 *(2), 121–134.* doi:10.1111/j.1099-0860.2000.tb00160.x

Ayhan, M. (2021). *Okul öncesi eğitime devam eden çocukların ebeveynlerine yönelik hazırlanan çocuk hakları programının ebeveynlerin çocuk hakları tutumuna etkisi* [Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Bennett, J. (2007). Early childhood education, democracy and citizenship. *Asia Pacific Journal Of Research İn Early Childhood Education*, 15 (3), 63-79.

Bilir Seyhan, G. ve Arslan Cansever, B. (2017) Öğretmen adaylarının çocuk haklarına ilişkin algılarının materyal tasarım ve görüşleri çerçevesinde incelenmesi, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 4* (1), 98-119.

Campbell, K. & Covell, R. (2001). Children's rights education at the university level: An effective means of promoting rights knowledge and rights-based attitudes. *The International Journal of Children's Rights*, *9*(2), 123-135.

Cassidy, C., Brunner, R., & Webster, E. (2014). Teaching human rights? All hell will break loose! Education. *Citizenship and Social Justice*, 9 (1), 19-33.

Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2007). Research Methods in Education (6th ed.). Routhledge.

Covell, K. & Howe, R. B. (1999). The impact of children's rightseducation: A Canadian study. *International Journal of Children's Rights*, *7* (2), 171-183.

Çoban Sural, Ü. (2018). *Kamu ilkokullarında öğrenim gören 4. sınıf öğrencilerinin çocuk haklarına ilişkin görüşleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Dinç, B. (2015). Okulöncesi eğitim kurumuna devam eden çocukların ebeveynlerinin çocuk hakları eğitimi konusundaki görüşleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi - Journal of Qualitative Research in Education*, 3 (1), 7-25.

Doğan, Y., Torun, F., ve Akgün, H. (2014). Okul öncesi öğretmen adaylarının çocuk haklarına ilişkin tutumlarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *International Journal of Human Sciences*, 11 (2), 503-516.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Ezer, F. ve Ulukaya Öteleş, Ü. (2020). Çocuk haklarına yönelik tutumun belirlenmesi: nicel bir araştırma. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (37), 48-58.

Fraenkel, J. R., & Wallen, N. E. (1996). *How to design and evaluate research in education* (3th ed). Mc Graw Hill Higher Education.

Gay, L. R., & Airasian, P. (2000). *Educational research competencies for analysis and application* (6th Edition). Merrill an imprint of Prentice Hall.

Green, S. B. & Salkind, N.J. (2005). *Using SPSS for Windows and Macintosh: Analyzing and Understanding Data* (4th Edition) Pearson.

Haraket, E. (2018). *Eğitim hukuku bağlamında çocuk hakları eğitimi bir eylem çalışması* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Hareket, E. & Yel, S. (2017). Which perceptions do we have related to our rights as child? Child rights from the perspective of primary school students. *Journal of Education and Learning*, 6 (3), 340-349.

Kahraman Kepenekçi, Y. (2006). A study of university students‟ attitudes towards children‟s rights in Turkey. *The International Journal of Children"s Rights*, 14 (3), 307–318. doi:10.1163/157181806778458095.

Karaman Kepenekçi, Y. ve Baydik, B. (2009). Zihin engelliler öğretmen adaylarının çocuk haklarına ilişkin tutumları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 42 (1), 329-350.

Karcı, Y. (2016). *İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin çocuk hakları konusunda farkındalık düzeylerini belirleyen faktörler* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Kaymak Özmen, S. ve Yalçın, T. (2011). İlköğretim öğrencilerine yönelik çocuk hakları eğitimi. *1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi Yetişkin Bildirileri Kitabı-1*, (ss. 285-289).

Kent Kükürtçü, S. (2019). *Çocuk hakları ve demokrasi eğitiminin çocukların demokratik davranışlarına etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Kesayak, Y. (2018). *Ailede Çocuk haklarının uygulama düzeylerine ilişkin ebeveyn görüşleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kılıçgün, M. Y. ve Oktay, A. (2011). Çocuk haklarına yönelik ebeveyn tutum ölçeğinin geliştirilmesi ve standardizasyonu. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31 (1), 1-22.

Kızılırmak, K. ve Ersoy, Ö. A. (2015). İlkokul birinci sınıfa devam eden çocukların annelerinin çocuk haklarına yönelik tutumlarının incelenmesi (Ankara Örneklemi). *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimler Fakültesi Dergisi.* 1 (2), 523-541.

Kor, K. (2013). *Okul öncesi öğretmenlerinin çocuk hakları konusundaki görüşlerinin belirlenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Kop, Y. ve Tuncel, G. (2010). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çocuk haklarını algılamaları. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 6 (1), 106-124.

Lake, K. (2011). Character education from a children's rights perspective: an examination of elementary students' perspectives and experiences. *International Journal of Children's Rights*, 19 (4), 679-690.

Neslitürk, S (2007) Okul öncesi öğretmeni adaylarının çocuk haklarının öğretimine ilişkin görüşleri. *Eğitimde Kuram ve Uygulama* 3 (2), 245-257.

Özdemir Uluç, F. (2008). *İlköğretim programlarında çocuk hakları* [Yayımlanmamış doktora tezi], Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özmen, A., Kaymak-Özmen, S., ve Yalçın, T. (2010). Prospective teachers' knowledge level and knowledge needs about children rights issue. *Procedia - Social and Behavioral Sciences,* (9), 81-86.

Öztürk, A. (2017). Çocuk hakları ve eğitimine psikolojik bir bakış, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 33 (18), 429-451.

Peker Ünal, D.(2010). *İlköğretim öğretmenlerine yönelik web tabanlı çocuk hakları eğitim programı* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Pilatin, G. ve Ahmetoğlu, E. (2020). Okul öncesi öğretmen adaylarının çocuk haklarına ilişkin tutumlarının incelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 39 (3), 117-136.

Pourrajab, M., Fallahi, B., Rahpaymaelizehee, Sh., & Rabbani, M. (2014). The Knowledge of teachers about rights of children to Reducing child abuse in homeless students. *journal of educational, Health and Community Psychology*, 3 (1), 1-5.

Selvi, K. (2004). Dünyada ve Türkiye'de insan hakları eğitimi. *Eğitim ve Bilim,* 29 (132), 72-77.

Tabachnick, B.G. & Fidell L.S.(2013). *Using Multivariate Statistics (6 ed.)* Pearson.

Tomanovic, S. (2003). Negotiating children's participation and autonomy within families. *International Journal of Childrens Rights,* 11 (1), 51-71.

Turupçu, A. ve Gültekin Akduman, G. (2015). Okul öncesi eğitim ve çocuk hakları. Uyanık Balat, G. (Ed.) *Okul öncesi eğitime giriş* (ss. 235-252). Nobel Akademik Yayıncılık.

United, N. (2012). *Human rights education in primary and secondary school systems: a self-assessment guide for governments.* New York.

Warrier, S. & Ebbeck, M. (2014). Children's rights: television programmes aired in Singapore. *Early Child Development and Care*, 184 (1), 138-148.

Washington, F. (2010). *5-6 Yaş grubu çocuklarına uygulanan aile katılımlı çocuk hakları eğitimi programının etkililiğinin incelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

İslam'ın Toplumu İnşâ Sürecinde Vefâ

Loyalty in the Process of Building Islam's Society

Mekki SOLMAZ*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: **Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья**

Atıf / Citation / Цитата

Solmaz, M. (2022). İslam'ın toplumu inşâ sürecinde vefâ. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (30), 242-261.

Solmaz, M. (2022). Loyalty in the process of building Islam's society. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (30), 242-261.

10.29228/kesit.55740

Geliş/ Submitted/ Отправлено:	31.12.2021
Kabul/ Accepted/ Принимать:	11.03.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный:	25.03.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

*Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye, mekkisolmaz70@gmail.com

KESİT AKADEMİ DERGİSİ
ISSN: 2149-9225
The Journal of Kesit Academy

İslam'ın Toplumu İnşâ Sürecinde Vefâ[1]

Loyalty in the Process of Building Islam's Society

Dr. Mekki SOLMAZ

Öz: İnsanoğlu temiz ve fıtrata uygun bir şekilde yaratılmıştır. Bu nedenle, fıtrata sadık kalmaları gerektiği üzerinde durulmuştur. İnsanın dünyadaki bütün çabası yaratılışta lütfedilen fıtratı koruma üzerine olmalıdır. Zira insanoğlu dünyada yaptıklarıyla, işledikleriyle, hal ve hareketleriyle, niyet ve kalbiyle insandır. Fıtrata dair tüm öğretileriyle, niyet ve ameliyle insan unvanını elde eder ki bu da onun eşref-i mahlûkat olma özelliğinden kaynaklanmaktadır. Dünyadaki her şey insana emanettir. Emaneti korumamak ise uygun bir davranış değildir. İyi bir mümin olmamızın temel unsurlarından biri vefâdır. Günahlar ile müminliğimizi bozmak, haramlara yeltenmek, affı geciktirmek, mağfireti terketmek, yani vefâlı olmamızı engelleyecek işlerle iştiğal etmek müminliğimize karşı en büyük vefâsızlıktır. İmanımızı muhafaza etmek, onu haramlarla karartmamak, niyeti sağlam ve samimi tutmak yaratana karşı sadakat, samimiyet ve vefâdır. İnsanoğluna yakışan en güzel takı ve en ulvi armağan vefâ, samimiyet, sadakat ve merhamet yüklü bir inanca sahip olmak dolayısıyla hesap gününde sağlam bir iman ile huzura varıp bahtiyar olabilmektir. Bu nedenle vefâ, insanoğlunu özel kılan, üstün bir merhaleye ve mertebeye çıkaran en önemli ilkelerden biridir. Hangi erdemden ve hangi değerden bahsedilirse bahsedilsin muhakkak vefâ duygusu orada olacaktır. Vefâ yoksa müminin mümin olma özelliğinin bir yönü hep eksik olacaktır. Vefâlı olmak aynı za-manda erdemli olmaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, toplum, inşa, süreç, değer, vefâ.

Abstract: Mankind was created cleanly and in accordance with his nature. For this reason, it was emphasized that they should remain loyal to their nature. All these struggles and efforts in the world include the aim of pre-

[1] "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article.

serving the nature and innocence stated in creation. Because human beings are human with their actions, attitudes and actions, intention and heart. He acquires the title of human with all his teachings about fitra, his intentions and his deeds, which is due to his characteristic of being an asref-i creature. Our body is entrusted to us. Failure to protect him is disloyalty. The heart is the most fundamental element of our being human. It is disloyalty to the heart to strangle him with sins, to attempt unlawful things, to delay forgiveness, not to ask for forgiveness, and therefore to darken the heart. Keeping the heart immaculate, not polluting it, keeping the intention firm and sincere is loyalty, sincerity and fidelity to the heart and its creator. The most beautiful jewelry and the most sublime gift befitting human beings is to carry a heart full of fidelity, sincerity, loyalty and compassion, and therefore to be at peace with a sound and peace-filled heart on the day of reckoning and be happy. That is why fidelity is one of the most important principles that make human beings special and raise them to a superior stage and rank. Whatever virtue and value are mentioned, the feeling of loyalty will definitely be there. If there is no loyalty, the believer's characteristics of being a believer are lacking. Being loyal is also being virtuous.
Keywords: Commentary, society, construction, create, value, fidelity.

Giriş

Vefâ hem dinî hem de millî açıdan önemli olan değerlerdendir. Bu sebeple, vefâdan yoksun olan milletlerde; kendini yalnız hissetme, değersiz bulma, güvensiz bir hale bürünme gibi olumsuz duygular ve bu duygulara bağlı olarak hem bireysel hem de toplumsal sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu tür olumsuzluklardan kurtulmanın çaresi gerek bireysel gerekse toplumsal yaşantıda hem dinî hem de milli değerleri yaşatmak ve sağlam kişiliklere haiz nesiller yetiştirmektir.

Vefâ, toplumda hızla unutulmakta olan ve gün geçtikçe de kaybolmaya yüz tutmuş önemli ahlakî değerlerdir. Bunu tekrar insanlara kazandırmak ve canlı tutmak son derece önemlidir. Bu nedenle öncelikle vefânın ne olduğunu başta gençler olmak üzere toplumun her kesiminin hafızalarına iyice yerleştirilmesi gerekmektedir.

1. Vefâ'nın Kavramsal Çerçevesi

İyilikleri unutmamak, hatırda tutmak, verilen sözü tutmak ve sadakat göstermek, yeminini yerine getirmek, tamlık, yeterlilik, sebat ve tamama erişmek anlamlarına gelen vefâ (Cevheri, 1979: 6/2526; İsfahâni, trs.: 878), insanları yücelten ulvî bir haslettir. Vefâ sözcüğü aynı zamanda sevgi ile birlikte kullanılmış, sevgide sebat etme, sevgide durma, sevgide bağlılık şekillerinde tanımlanmıştır (Türkçe Sözlük, 1988: 2/1555). Vefâ, bir taraftan cahiliye devrindeki manasını muhafaza ederken diğer taraftan, ona yeni ve ulvi bir anlam katarak dinî bir yön kazandırmıştır.

Kur'ân'da ise, ahd, akd ve ölçü kavramları ile beraber kullanılmaktadır (el-Enʿâm 6/152; el- A'râf 7/85; Hûd 11/85; eş-Şuarâ 26/181; et-Tevbe 9/111). "*ahdimi yerine getirin ki ben de yerine getireyim*" (el-Bakara 2/40), "*Akitlerinizi yerine getirin*" (el-Mâide

OPEN ACCESS creative commons COPE

5/1), "*Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin*."(en-Nahl 16/91). Bu ayetlerde kullanılan " و ف ي" kökünden türeyen kelimelerin hepsi ahde ve akde vefâ anlamına gelmektedir. Zira ticari işlemlerindeki ahit ve akit, "sözünde durmayı" ve "yapılan anlaşmalara uymayı" gerektirmektedir. Vefâ kavramı aynı zamanda "saygı gösterme ve değer verme" anlamlarını da içermektedir. Zira, insan değer verip bununla birlikte saygı gösterdiği hususları koruyup yerine getirir (İbn Manzûr, 2010: 6/4884).

Vefâ, müminin hayatında mümini tanımlayan önemli hususlardan bir tanesidir. Nasıl emin insan mümin ise, vefâlı olmak ta bu eminliğin ve müminliğin gereğidir. Vefâ müminin, vefâsızlık ta münafığın bir vasfıdır. Vefâ değer vermek, yapılanı unutmamaktır. İyiliği hatırlamak ve hatırlatmaktır. Aynı zamanda incinmemektir. Kötülükleri gördüğünüzde onları önceleyip zikretmek demek değildir. Bilakis güzellikleri hatırlayarak veya hatırlatarak kötülükleri engellemek ve örtmektir. Mevlana'nın ifadesiyle, "*hataları örtmede gece gibi olmak*" (Mevlana, 2008: 1/384) demektir. Bireysel ve toplumsal ilişkilerde yaşanan vefâsızlık güven bunalımına dönüşür.

İnsanoğlu, sosyal bir varlıktır. Sosyal ilişkilerin sağlıklı bir şekilde kurulabilmesi için ise güzel hasletlere sahip olunması gerekir. Yaşanılan modern dönemde bireysel ve toplumsal ilişkilerde vefâ yerine bencillik ve menfaat duyguları öne çıkmıştır. "Biz" duygusunu bırakıp "ben" duygusunu önceleyen, sadece kendini düşünüp başkasını dikkate almayan bir yaklaşım değerler yozlaşmasıdır. Vefâsızlık aynı zamanda yaşadığımız asrın bireysel ve toplumsal hastalığıdır. İnsanların arasını bozan ve dostlukları bitiren büyük bir illettir. Bu yüzden, yaşadığımız dijital çağın insanı, konuştuğuna, yazdığına, mesajlarına, düşündüklerine, ahlakına hatta fısıltılarına bile çok ama çok dikkat etmelidir. Zira iletişim imkanları ile dünyanın iyice küçüldüğü bir çağda söze sadakat göstermek, vefâ ahlakındandır.

Eğer negatif şeyler veya kötülükler aranırsa/ aramak istenirse, çok şey bulunabilir/görülebilir. Ama vefâ, bunu engelleyen ve bu bağlamda iyilikleri önceleyen kötülükleri de erteleyen, öteleyen ve örten bir husus/unsurdur. Dolayısıyla vefâ, müminlerin vasıflarındandır. Kendini Müslüman olarak addedip, el-emin olarak kendini ifade edenlerin yoludur.

Mukaddes dinimiz İslam bu vesileyle nankörlük gibi olumsuz vasıflardan, kötülerden ve kötülüklerden uzak durulmasını, hep iyi olana yönlenmesini, geçmişte yaşanılan güzelliklerin unutulmamasını ve dolayısıyla bu güzellikleri yaşatan insanlara karşı da vefâlı olunmasını, kötülüğe karşı kötülükle karşılık verilmemesini istemektedir. Zira bu tür olumsuz vasıflardan uzak durmak birey ve toplumlarda iç huzuru meydana getirmektedir. Yaşanılan çevrede nankörlük ve vefâsızlığın ne kadar arttığından söz edilse de bu iki vasfın insanlık tarihi kadar eski olduğunu, Hz. Peygamber'den önceki peygamberlerde ve daha da eskiye gidilecek olursa Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın Allah'a karşı itaatsizlikleri diğer bir deyişle vefâsızlıkları sebebiyle işledikleri günah ve akabinde nedamet duyarak tövbe edip kulluğun en üst merhalesine ulaş-

tıkları, oğulları Habil ile Kabil'in yaşadıkları bu hususa birer örnek teşkil etmektedir.

2. Vefâ ve İlişkili Kavramlar

Vefâ, affedicilik unsuru ile yakın ilişki içerisindedir. Zira affediciliği besleyen en önemli unsur, vefâkârlıktır ki bu da hem insanlar arası lişkilerde hem de insan ile yaradanı arasındaki ilişkilerde söz konusudur. Kul, ruhlar âleminde yaradanına verdiği söze (el- A'râf 7/172-173) bağlılık ile kulluk bilincine ulaşmaktadır.

Vefâ, sadâkat ile de yakın bir ilişki içerisindedir. Sadâkat ise, his ve duygularda sağlamlık, niyette dürüstlük, söz ve davranışların doğru ve gerçeğe uygun olmasıdır (Çağrıcı, 2013: 37/98). Vefâ sadâkatı, sadâkat ta vefâyı besler.

Vefâ, sevgi ve kardeşlik duyguları ile de yakın bir ilişki içerisindedir. Birbirinden nankörlük ve dolayısıyla vefâsızlık görmeyen kişiler arasında güven, sevgi, saygı ve kardeşlik duyguları pekişecek, bunun neticesinde de barış, güven ve huzur olguları toplumun tüm kesimlerinde en üst bir seviyede gerçekleşecektir. Hz. Peygamber bunu şöyle ifade etmiştir: "*Sizden biriniz kendisi için arzu ettiği şeyi, kardeşi içinde arzu etmedikçe iman etmiş olamaz.*"(Buhârî, İmân, 7).

Vefâ, dürüstlük, bağlılık, içtenlik, içten bağlılık ve sadakatli hareket ve davranışları geçmişiyle beraber yâd etmektir. Vefâyı eskiye bağlılık olarak görmek, eskilere has bir meziyet olarak telakki etmek, önceki zamanlara ait bir duygu, hareket ve davranış olarak addetmek haksızlıktır.

Vefâ, insanın içine yerleştirilen ve paha biçilmez/biçilemez bir cevherdir. Aynı zamanda bu cevherle mücehhez bir haslettir. İnsanları dünya huzuruna kavuşturan, cennetin lezzetlerine ve nimetlerine ulaştıran en önemli bir reçetedir.

Vefâ, dost ve ahbapların kalbinde ve gönlünde ışıyan yuvadır. Bireyler ve toplumlar arasındaki nezakettir. Fertlerin gönüllerinde nakşedilmiş zerafettir. Bireylerin ve toplumların alışkanlıklarına cevher katan meziyettir. Yolun sonunu billurlaştıran, dostluğa erdiren güzel hasletlerdendir.

Vefâ, aile ve akrabalara ihtimam göstermektir. Dostlara kadirşinas olmaktır. Ahbaplara minnettar kalmaktır. Ahsen-i takvim olarak yaratılan insanı, insan olduğu için koşulsuz sevmektir. Vatanına, memleketine, devletine ve hepsinden en önemlisi dinine sürekli ve hep daha ileriye gidecek bir bağlılıkla bağlanıp sarılmaktır.

Vefâ, değer, erdem ve fazilet yüklü bir hissediştir. Uğruna ölmek/ölebilmektir. Hayatta olmanın da bedelini hatırlamak/hatırlatmaktır. Ömürle ötelere gidebilme gerçeğini unutmamaktır. Güzel duygulara, hal ve hareketlere, davranış, tavır ve tutumlara sadakattir. Unutmaya, unutulmaya, unutmamaya ve unutulmamaya direnmektir.

Vefâ, aslında beraber yürünecek bir yoldur. Gönüllü ve karşılıksız yapılan sevgidir. Kalp ile buluşma sanatıdır. Yürek ile buluşabilme kabiliyetidir. Yürünen/yürünmesi gereken yol, metot ve usullerin; çekilen eziyet ve cefaların yüküne adı yazılmış olan bir yolculuktur. Ferağattır, fedakârlıktır, özveridir, adanmışlıktır, samimiyettir, ihlastır, gönüller kazandırandır, en güvenilir limandır ve her şeyden önemlisi sadakattir.

Vefâ, hatırlama, hatırlatma, sevgi ve muhabbetle harekete geçebilme eylemidir.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Ferhat'ın dağlara olan azmidir. Kerem'in çilelere koşusudur. Kullanılıp atılmayan ve atılamayan önemli ve müstesna bir meziyet ve güzel bir haslettir. Sahiden ve gerçekten sevmektir. Sevgiyi yaratan, sevgisini ihsan eden Rabbine muhabbet beslemektir. Yaşadığını bilmektir. Verdikleri ve bahşettikleri nimetlere minnettar kalmaktır. Kısacası, Rabbini Rab ve ilah olarak kabul etmektir.

Vefâlı insan, üstün insandır. İyiliğe emek veren insandır. Gerçeklerin ve hakikatlerin iyiliklerde gizlendiğini bilen insandır. Kötüyü ve kötülüğü, sahteyi ve sahteliği bırakıp iyiye ve iyiliğe, gerçeğe ve gerçekliğe yönelen ve kadrini bilen insandır. Bitmeyen ve tükenmeyen iyilikleri yaşayan ve yaşatan insandır.

Vefânın, ilk iman eden Müslümanların çektikleri çilelere, katlandıkları zahmetlere ve yaşadıklarına bakıldığı zaman, kişinin malından, canından, sevdiğinden, doğduğu memleketinden hatta yardan geçmeyi bile beraberinde getiren önemli bir duygu olduğu görülecektir.

Türkçede vefâ sözcüğü ile ahde vefâ kastedilmektedir. Zira Arapçada "و ف ي" sözcüğü tek başına kullanıldığında "ifa etmek, yapmak, uymak, uygulamak ve yerine getirmek" anlamındadır. "ahd" sözcüğü ile de, "sözü yerine getirmek, anlaşmaya uymak, anlaşmanın gereğini yapmak, sözünde durmak, özü ve sözü bir olmak" anlamındadır. Bu sebeple, Türkçede "vefâ" kelimesi yalnız değil de "ahde vefâ" şeklinde kullanılmaktadır. Bunun içindir ki, "vefâ göstermek" tabiri, "ahde vefâ göstermek" anlamını içermektedir. Ancak "ahde vefâ göstermek" tabiri ile, "vaadini yerine getirmek" tabiri arasıra birbirinin yerine kullanılısa bile, bu iki tabir çoğu kere birbirini tamamlayan iki ayrı manayı ifade etmektedir. Bu sebeple, büyüklerin kullanmış olduğu "ahde vefâ kula, vaadi yerine getirmek Allah'a" ifadesi, "*Ahdime vefâ gösterin ben de ahdinize vefâ göstereyim.*" (el-Bakara 2/40) Âyetinde kul ile Allah arasında karşılıklı bir ahid değil; bilakis, "kulun ahdi, Allah'ın ise vaadi" söz konusu edilmiştir. Bu şu demektir: Eğer kul, Allah'a verdiği sözleri tutarsa, görevlerini ifa ederse, vazifelerini yerine getirirse, kul olduğunun bilincinde olursa ve o minval üzere hayatını idame ettirirse, Allah da ona vadettiği sözleri yerine getirir, onu rahmetine gark eder ve onu ebedi bir hayata erdirir.(Elmalılı, 1982: 1/ 334).

Câhiliye devrinde yüksek erdemlerden biri olan vefâ, çoğunlukla aralarında kan bağı olan kişiler arasında geçerliydi. Bu tür erdemlerin ilahî ve uhrevî bir yönü yoktu. Sadece riya, gösteriş ve dünyevî gayelere yönelik olup kabileler arasında rekabet ve övünç unsuru olarak telakki edilirdi (Izutsu, 1991: 126). Hz. Peygamber'e risalet öncesi "el-Emin" sıfatının câhiliye toplumu tarafından verilmesi, onların böyle bir erdemi yüceltmelerinden kaynaklanmaktadır (Müsned, 1997: 3/425). Bu yüzden, toplumda sözünde durmayanları ilelebet rezil ve rüsva etmek için çarşı ve meclislerde adlarına sancaklar dikilerek teşhir edilir, bundan dolayı da toplumda ahde vefa göstermeyen kusurlu bir şahıs olarak tanınırdı (Zengin, 2016: 61)

Kur'ân'ın nüzulünden sonra vahyin ışığında şekillenen ve en ulvi bir mertebeye çıkan vefâ gibi ahlaki değerler, o dönemde ve sonrasında da gerek bireylerin gerekse toplumların huzurlu ve müreffeh bir hayat sürmelerini sağlamakla beraber genel

anlamda arzu edilen iyilik, güzellik, birlik ve beraberliğin de temel taşlarını oluşturmuştur. Dolayısıyla İslam öncesi Arapların tamamınca sahip olunması gereken bir erdem olarak görülmüştür (Zengin, 2016: 67).

3. Vefâ ve Vefâkârlık

Vefânın iki türünden söz edilebilir. Bunlardan en önemlisi Allah'a vefâ, diğer de insanlara karşı vefâdir. Öncelikle kişinin yaradanına vefâsı, ardından da başta Hz. Peygamber olmak üzere tüm mahlûkata, camiye ve ibadete olan vefâsı kısaca irdelenecektir.

3.1. Kişinin Yaradanına Olan Vefâsı

Vefânın en önemlisi "kişinin yaratanına olan vefâsı"dır. Mahlukatın Halıkına olan vefâsıdır. Vefâ, elest bezminde verilen söze sadakattir. O söz ki, eda edilen her namazda okudunan Fatiha Suresi ile tahiyyatta getirilen kelime-i şahadet ile ve sık sık tekrar edilen kelime-i tevhit ile ikrar edilen kulluk sözüdür. Bu söz şahsiyet sınavının başlangıcı olarak telakki edilmekte ve aynı zamanda yeryüzünde her türlü iyilik ve güzelliğin yaygın hale gelmesi için bireyin tüm gücüyle çalışma sözü ve kararlığı olarak değerlendirilmektedir. Verilen her söze vefâ, sadakat ve bağlılık gerekmektedir. Söze bağlılığın mükâfatı ise Kur'ân'da şöyle zikredilmektedir: "*Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir.*"(el- Fetih 48/10).

Allah ile kullar arasındaki sözleşmeyi, taahhüdü ve vaadi, her daim hatırladığına dair davranışlar sergilemek, bununla beraber tüm vakitlerde şükürle ve zikirle Allah'ı anmak ve O'na olan sevgisini ve muhabbetini izhar etmek de vefâdır. Hani elest bezminde Allah Teâlâ ruhlar aleminde "*Ben sizin rabbiniz değil miyim*?" demişti ya? Bütün ruhlar da "*Kalu bela*", "*Sen bizim Rabbimizsin*" demenin karşılığıdır vefâ. Yaratılanın yaradanı, Rab olarak kabul etmesidir vefâ. Yoktan var eden Allah'ı Allah olarak bilmektir vefâ. O sözü hatırlamanın tezahürüdür vefâ, o sözün gereği gibi davranmanın adıdır vefâ. Müslümanca bir hayat yaşamaktır vefâ. Mümince bir hayat yaşamaktır vefâ. Allah'ın emirlerini ifa etmektir vefâ. Rabbine karşı kulluk görevini yerine getirmektir vefâ. er-Ra'd suresinde Allah müminlerin vasıflarını zikrederken: **الَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَلَا يَنْقُضُونَ الْمِيثَاقَ** "*Onlar, Allah'a verdikleri sözü yerine getiren ve sözleşmeyi bozmayanlardır.*"(er-Ra'd 13/20) diyerek vefâyı müminlerin sıfatı olarak zikrediyor. Dolayısıyla "mümin olmak", "vefâlı olmak" demektir. "Vefâlı olan kişi" demektir. Bu yüzden vefâlı olan kişi Müslüman; Müslüman da vefâlı olarak addedilmektedir.

Kişinin kendisini Allah'ın yanında bulması da vefâdır. "*Kullarım, beni senden sorarlarsa, (bilsinler ki), gerçekten ben (onlara çok) yakınım. Bana dua edince, dua edenin duasına cevap veririm.*"(el-Bakara 2/186) Âyetinde belirtildiği üzere Allah her zaman kullarının yanındadır, onları görür, korur ve gözetir, seslerini işitir, tüm ahvalini bilir, çaresiz ve yetersiz kaldığı anda terennüm edecek bir dua kadar yakın olduğunu ifade ederek bu vefâ duygusuna dikkat çekmiştir. Zira dua, kulun; acizliğini, Rabbinin de engin kudretini bilmesine, aynı zamanda kulluk bilincine varmasına, sınırlarını görmesine ve Allah'a münacaatta bulunup destek aramasına vesile olur. Dua aynı zamanda bir iyi niyet göstergesidir. Allah'ın yanında da her bir iyi niyet göstergesinin karşılığı vardır.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Allah kişinin kalıbına değil, suretine değil, kalbine ve siretine bakar. Bundan dolayı da O'nu azmine, niyetine ve kastına göre yargılar. Kısacası elest bezminde Allah'a verilen ahde vefâ gösterilmesi, dünyada mümin bir kul olarak yaşamaya, ahirette ise kurtuluşa erip nimetlere kavuşmaya vesile olacaktır.

3.2. Kişinin Peygamberine Olan Vefâsı

Vefânın ikinci bir boyutu var ki o da müminin peygamberine olan vefâsıdır. Peygamberi anmak ve O'nu sevmek vefâdır. O'nu şiirle ve resimle anlatmak, düşünmek ve tefekkür etmek, gece gündüz hayal etmek, yaşadığı ortamı düşünmek, tefekkür etmek peygamberin hayatına olan bir vefâdır. Bu konuda çok örnekler vardır ama sadece muhabbete vesile olsun diye Alvarlı Muhammed Lütfi'nin bir dizesi zikredilebilir:

Felekde hasılı insan isen bir canı incitme
Günahkar olma fahr-i alem-i zi-şanı incitme (Alvarlı, 2011:474)

İnsanları incitmemek, günahlardan uzak olmak, günahları işlememek te Allah'a olduğu kadar Hz. Peygamber'e de vefâdır.

İnsanların Hz. Peygamber'e vefâ borcu vardır. Mekke'nin fethi sırasında Medine'li ensar Hz. Peygamber'in artık doğduğu, büyüdüğü ve yetiştiği Mekke'ye yerleşeceği konusunda endişelenmiş, Hz. Peygamber de bu endişelerini duyunca Ensar'a hitaben; "*Ey Ensar, ben size, sizin memleketinize hicret ettim, hayatım da ölümüm de sizinledir.*" (Müslim, Cihâd ve siyer, 86.) Diyerek en büyük bir vefâ örneğini sergilemiştir. Burada Hz. Peygamber'in zor zamanlarda kendisine destek olan, evini açan, canını koruyacakları hususunda kendisine güvence veren Ensar'ın iyiliklerini unutmamış, doğup büyüdüğü ve yetiştiği Mekke'yi terk edip onlarla beraber Medine'ye dönmüş, hitabında da belirttiği üzere ölümüne kadar onlarla beraber kalmıştır. Ümmetini karanlıklardan aydınlığa çıkarma konusunda vesile kıldığı ve kâmil insan olma vasfına erdirdiği peygamberine müminleri ümmet olmakla müşerref kılan Allah, "*Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.*"(el-Kalem 68/4) Buyurarak ahlakını övdüğü, ve "*(Resûlüm!) Hayatın hakkı için onlar, sarhoşlukları içinde bocalıyorlardı*."(el-Hicr 15/72) Diyerek hayatına yemin ettiği bir peygambere karşı vefâlı olmak ne güzel bir haslettir. Vefâ, üzerinde hakkı olanlara karşı verilen bir karşılık olarak talakki ediliyorsa, yaratılanların içinde üzerinde en çok hakkı olan Hz. Peygamber'e vefâ göstermek birinci sırada olmalıdır. Zira insanlar içinde üzerinde en çok hakkı olan kişi Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'dir. Bu nedenle Allah'tan gayri vefâ gösterilecek biri varsa o da Hz. Peygamber'dir. Dolayısıyla en büyük vefâsızlık da Allah'a ve Hz. Peygamber'e olan vefâsızlıktır. Allah'a ve peygamberine iman etmek nasıl vefâ olarak telakki ediliyorsa onlara itaat de vefâ olarak değerlendirilmektedir. Zira Allah âyet-i kerimede şöyle buyurur: "*Kim peygambere itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur.*"(en-Nisâ 4/80) Hz. Peygamber de bir hadislerinde şöyle buyurur: "*Bana itaat eden, Allah'a itaat etmiştir. Bana isyan eden de Allah'a isyan etmiştir.*"(Müslim, İmâre, 33). Hz. Peygamber'e vefâ, verilen sözleri tut-

maktır. Bununla beraber ahitleri yerine getirmektir. Yerine getirilmeye en layık olan ahitler ise, başta Allah'a sonra da Hz. Peygamber'e verilen ahitlerdir. Hz. Peygambere olan vefâ, O'nun bıraktığı emanetlere sımsıkı sarılmak ve o emanetlerin gereğini yapmak aynı zamanda onlara göre hayatı idame etmekle mümkündür. En büyük emanet ise Kur'ân-ı Kerîm ve sünnetidir. Bu iki emanete sahip çıkmak, onları korumak, onlara karşı yapılan saldırıları göğüslemek ve mucibince hareket etmek onlara en büyük vefâdır. Mümin, Kur'ân-ı Kerîm'in kendisine nazil olduğu Hz. Peygamber'e vefâ göstererek Kur'ân'ı okumalı, anlamalı, hayatına yansıtmalı, yaşamalı ve yaşatmalıdır. Zira Kur'ân vazgeçilmez olduğu gibi sünnet de vazgeçilmezdir. Sünnete ittiba etmek; O'nu okumak, anlamak, hayatına yansıtmak, yaşamak ve yaşatmaktır. Sünnete ittiba etmek; " *Benim sünnetimi ihya eden, beni sevendir.*"(Tirmizî, İlim, 16) diyen Hz. Peygamber'i sevmektir, O'nu yaşamak ve yaşatmaktır. O'nu yaşamak ve yaşatmak O'na vefâdır. Sünnetin değerlendirmeye alınmadığı ortamlarda onu savunmak ve ihya etmek O'na vefâdır. "*Kur'ân Allah'ın kelâmı ancak sünnet beşer sözüdür.*" Diyen kişilere karşı sünneti savunmak ve ihya etmek O'na vefâdır. "*Her kim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.*"(Müslim, Nikâh, 5) Hadisi gereği sünnetten yüz çevirmek ve onu küçümsemek ona karşı en büyük vefâsızlıktır. Âyetler ve Hadisler varken bunları bırakıp bid'at ve hurafelerin peşinden gitmek te Allah'a ve Hz. Peygamber'e vefâsızlıktır. Bundan dolayıdır ki, Allah'ın ve Hz. Peygamber'in tevdi ettiği emanetlere sahip olmak bir sorumluluk ve aynı zamanda vefâ borcudur. Sahabe bu emanetlere nasıl sahip çıkmışsa müminlerin de aynı ruhla sahip çıkması gerekmektedir.

3.3. Kişinin Mahlûkata Olan Vefâsı

Müminlerin vefâsı sadece bunlara bağlı olmaz. İnsanlara ve mahlûkata da vefâsı vardır. Vefânın en güzel örneği de kişinin iyilik gördüğü kimseye teşekkür etmesidir. Teşekkür etmek kişinin karşıdaki insana "*Ben senin bana yaptığın iyiliği biliyorum, farkındayım, teşekkür ederim*" demektir, o iyiliğin boşa gitmemesi demektir. vefâ, o iyiliğin farkında olduğunun en büyük nişanesidir.

Kişinin özrünü ifade edebilmesi de vefâdır. İnsan hata edebilir, hata ettiğinde "*Ben hata yaptım özür dilerim*" diyerek özrünü ifade etmesi de vefâdır. Güzellikleri hatırlayıp onu anmak ta vefâdır. Hz. Peygamber, evine misafirliğe gelen bir kadının otutması için minder sermek istemiş ancak minder bulamayınca kaftanını sermişti. Kızı Hz. Fatıma olayı biraz garipseyip sormuştu: "*Mümin olmayan bir kadına niye böyle davranıyorsun*?" Hz Peygamber de "*O benim gözümün nuru Hatice'min arkadaşıdır.*" Diye cevap veriyordu. Hz. Peygamber'in bu hareketinden kişinin sevdiklerinin dostlarına da vefâ göstermesi gerektiği anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in öz annesine, süt annesine, amcasına ve hepsinden en önemlisi eşi Hz. Hatice'ye olan bağlılıkları da en büyük vefâ örnekleridir. Önceki peygamberleri kardeş olarak zikretmesi, onların hatıralarına saygı duyup duyarlı olması, onları hayırla anması ve sık sık zikretmesi, selamet temennileri, salat ve selam ederken onları da özellikle zikretmesi, peygamberlere olan sadakati ve vefâsından başka bir şey değildir.

OPEN ACCESS creative commons COPE

İnsanlar yaradılışta kardeştir çünkü hepsi Hz. Âdem'in çocuklarıdır. Dolayısıyla insanların kurtuluşu için çalışmak ta bu insanlara vefâdır. Hz. Cebrail'in Hz. Peygamber'e gelerek "*Ey Allah'ın Resulü sen iste ben bütün bu insanları helak edeyim*" isteminden sonra Hz. Peygamber Hz. Cebrail'e şöyle diyordu: "*Ben insanları helâk etmek için değil, ancak helâkten kurtarmak için geldim. Olur ki bunların neslinden zamanla bir tek de olsa Müslüman çıkar*." Bu da Hz. Peygamber'in kendi ümmetine olan vefâsıdır. O'nun tebliğ görevine olan bağlılığıdır. Tebliğ görevini kendisine tevdi eden Rabbine olan vefâsıdır. Zaman kazanmaları, tefekkür etmeleri, düşünmeleri ve tebliğe cevap vermeleri adına Hz. Peygamber'in insanlara olan vefâsıdır.

Bazen bazı şeyleri gündeme getirmemek ve dillendirmemek de vefâdır. Örneğin Hz. Ömer'in Müslüman olmadan önce kılıçlarını kuşanarak Hz. Peygamber'i öldürmeye giderken Hz. Peygamber'in bunu Müslümanlığından sonra hiç zikretmemesi de yine bir vefâ örneğidir. Müslüman olduktan sonra, yıllar geçti, hayatı boyunca Hz. Peygamber Hz. Ömer'e hiçbir zaman "*Ya Ömer hatırlıyor musun sen beni öldürmeye gelmiştin ya*" (İbn Hişam, 4/440) hiç demedi, işte bu da peygamberin vefâ örneklerinden en önemlisidir. Bu, büyük bir vefâdır. Bu, dostluğa vefâdır.

Hz. Peygamber'in zamanındaki tüm sahabelerin isimleri bilinmemektedir. Mesela, Uhud Savaşı'nda okçular tepesinde Hz. Peygamber'in sözünü dinlemeyerek tepeyi bırakıp ganimete koşan sahabelerin kim olduğu bilinmemektedir. Bazen onları zikretmemek, onları söylememek, onları toplumda dillendirmemek te bir vefâdır. Aynı zamanda dostluğa vefâdır. Ailelerinin onları bilmemesi de onlara bir vefâdır. Hz. Peygamber'in onları sahabe toplumunda dillendirmemesi de en büyük bir vefâ örneğidir.

Uhud harbinde Hz. Peygamber'e yapılan saldırılar, dişinin kırılması, dudağının yarılması, alnının yarılması, kan revan içinde kalması, toplumda peygamberin şehit oluşunu bile yayan küffara karşı Hz. Peygamber'in Uhutla ilgili olarak "*Uhudu severiz uhud da bizi sever*"(Buhârî, Cihâd, 71; Müslim, Hacc, 504) demesi de büyük bir vefâ örneğidir, sadece insanlara değil uhud dağına olan vefâyı Hz. Peygamber ne güzel ifade etmiştir. Daha bunun ötesinde vefâ var mıdır? Hz. Peygamber'in bir dağa olan vefâsı! İnsanların birbirlerine olan vefâsı malum bir vefâdır da Hz. Peygamber'in Uhud dağına olan vefâsı ise anlamaya ve anlatılmaya değer bir vefâ örneğidir. Bundan ötürüdür ki toplumda yaşayan herkes "vefâlı insan", "vefâlı dost", "vefâlı mümin", "vefâlı Müslüman" ve "vefâlı arkadaş" olma adına gayret göstermelidir.

3.4. Kişinin Camiye Vefâsı

365 gün günde 5 defa Allah ile buluşulan yere bağlılık bir vefâdır. Bu, bir annenin evladına göstermiş olduğu bir vefâ gibidir. Bu vefânın asla ihmal edilmemesi gerekir. Bu aynı zamanda din görevlisinin görevini ifa ederken ne kadar kadirşinas ve ne kadar zorluk içerisinde oluşunun bir göstergesidir.

Din görevlisi bu görevi, camide yapıyor. Bu da mekana vefâdır. Cami, toplanılan yer, ibadet edilen yer, Allah'ın evidir.

Cami, kuşatan demektir. Bundan ötürü cami sevilmeli ve ibadetler camide ya-

pılmalıdır. Bu duyguya erişilirse camiye vefâ gösterilmiş demektir. Ama eğer kişinin camiye karşı başta hayatında sonra da gönlünde dışlama ve ötekileştirme var ise o zaman camiye vefâsızlık gösterilmiş olur. Hiç bir caminin "bana gelme" ya da "bu yaşın altında içeri girme" ya da "şöyle değilseniz gelme" dediği duyulmuş mudur? Bazı mekânlara "girilmez" ya da "şu şartlarda girilir" diye şartlar belirlenir, ama camide böyle şartlara rastlanılmaz. Camiye girmenin tek şartı var: temiz olmak şartıyla Allah'a yönelmektir.

Hz. Peygamber'e verilip ama diğer peygamberlere verilmeyen en önemli husus; O'na ve ümmetine tüm kâinatın mescit kılınmasıdır. İnsanların camiden dışlanması demek, caminin ruhunun anlaşılmaması demektir. Vefânın anlaşılmaması demektir. "*Yeryüzü bana mescit ve temiz kılındı*"(Buhârî, Salât, 56; Müslim, Mesâcid, 3) Hadisi bütün arzın bir mescit, ibadet mekânı, temsil mekânı ve değerli olduğunun bir göstergesidir. فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ "*Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır.*"(el-Bakara 2/115) Nereye dönülürse dönülsün, dönüş Allah'adır. Allah'ı aramak için başka yerlere bakmaya gerek yoktur. Nerede olursak o bizimle beraberdir. Namaz adeta müminlere "*gel seni cennete götüreyim*" der. Hz. Peygamber'in namaz için "*gözümün nuru*"(Ahmed b. Hanbel, Müsned, 111, 128, 199) demesi boş bir söylem değildir. Bundan dolayıdır ki namaz değerlidir, namazın kılındığı yer olan cami de ondan dolayı değerlidir.

Topluma vefâlı olunması gerekir. Camiler topluma vefâlıdır, zira cami hiçbir ayrım yapmadan insanları kabul eder. Cuma günü herkesi bağrına basar. Cami içinde amir-memur, makam-mevki ve rütbe hiçbirinin değeri yoktur. Herkes Allah'a bağlılığı ve takvası oranınca Allah'a yakınlık göstermektedir. Camide hiyerarşik bir yapı yoktur. Zira Allah'ın huzurunda O'na kulluk edilmektedir. Kullukta hiyararşik bir sistem yoktur. Hiyerarşik oluş ancak takvada ve Allah'a olan bağlılıktadır. Camiler topluma vefâlıdır. Birliği ve beraberliği sağlar. Cami toplumun her anında vardır. Gün olur ibadet yeri, gün olur evi olmayanlara ev olmuştur, gün olur toplumun yaralarına merhem olmuştur, gün olur afetler anında barınak olmuştur. İşte bunda dolayıdır ki camiler vefâ yerleridir.

Tarihe vefâ noktasında tarihi camilere bakıldığında vefâ çok daha iyi anlaşılmaktadır. İmamlara vefâ gösterilmelidir. İmamlara gösterilen vefâ peygamberin makamına olan vefâdır. İmametlik kolay bir iş değildir. Herkesin vebâlini alıp insanların önüne geçmeleri kolay değildir. İmamlar namazda cemaati Allah ile görüştürüp buluştururken sorumluluk alıp mihmandarlık ediyorlar. Onlara bundan ötürü de vefâ gösterilmesi gerekiyor.

Hastalara, cenazelere, sevinçli anlara, kederli anlara, nişanlara, düğünlere, ezanlara, salalara, sünnet merasimlerine, asker uğurlamalarına, pandemi sürecinde tüm insanlığa, sosyal vefâ gruplarına, yangın ve afetlerde vatandaşlarıa, filyasyon ekiplerine her zaman her yerde hayatının her alanında imamları gördük. Bunları dillendirmek ve takdir etmek te elbette vefâdır. İmamlar cenaze namazlarında mevtalar için "*hakkınızı helal eder misiniz*" derler. Her namazdan sonra de cemaate "hakkınızı

OPEN ACCESS creative commons COPE

helal ediniz" derler. Zira insanların önüne geçmiş, onları Allah ile buluşturmuş, görüştürmüş, "bir hatam varsa helal ediniz" dercesine cemaate döner, sanki lisani hal ile "hakkınızı helal ediniz" derler. Dolayısıyla imam olmak ve önder olmak zor zanaattir. Cesaret ister, yürek ister, vefâlı olmak ister. İmamı sadece camiye sıkıştırmak sadece cami ile anmak onlara en büyük vefâsızlıktır.

Mihrap vazifesi Hz. Peygamber'e varis olmaktır. O'nun vazifesi devam ettirilmektedir. Hutbe okumak da, minbere çıkmak da, mihrapta namaz kılmak ta Hz. Peygamber'in vazifesini icra etmektir. "Ustanız kimdir" diye sorulduğu zaman dönüp bakılacak yer mihraptır, minberdir, kürsüdür. Mekânlar içerisinde en mahbup olan yerler nasıl camiler ise, orada görev yapanlar, orayı ibadet maksadı ile ziyaret edenler de aynı mesabededir. Şu tespit çok önem arz etmektedir: Bir hadislerinde Hz. Peygamber "*Mekânlar nezdinde en sevimli mekân Allah'ın evleri olan camilerdir.*"(Müslim, Mesacid, 288) buyuruyor.

Cami denilince sadece ibadet akla gelmektedir. Ancak bakışı farklı bir alana çekmekte fayda mülahaza edilmektedir. Cami denilince neler anlaşılmalıdır? İnsanların nikahlarına, doğumdan sonraki merasimlerine, ölümlerine, sevinçlerine, üzüntülerine ve kederlerine şahit olan bir mekândan bahsediyoruz. İbadete şahit olan bir mekândan bahsediyoruz. Çok daraldığında, buhranlar içerisine girildiğinde huzur bulunan bir mekândan bahsediyoruz. Kusuru, hatayı ve günahı işlediyip, bunları affettirmek için dua edilen bir mekândan bahsediyoruz. Camiye gidip elleri açıp Rabbine, yaradana gönlünü açıp dua edilen bir mekândan bahsediyoruz. Pişman olup dua edip bir daha günah işlememe adına nedamete şahit olan bir mekândan bahsediyoruz. Hep sessiz, vefâlı, vefâ dolu, neticede Allah'ın evi olan bir mekandan bahsediyoruz. Bu açıdan camilere bakıldığında, camilerin insanların hayatında ne kadar önemli bir görevi, ne kadar ulvi bir misyonu ifa ettiğini görebiliyoruz. Ona olan vefâyı, onlara giderek, ibadeti yaparak, sevinçlere ve üzüntülere ortak kılarak, evliliklere, doğumlara ve nihayetinde ölümlere ortak kılarak ona olan vefâ gösterilebilir. Camiye sadece ibadet odaklı ve ibadet yeri olarak bakılırsa camiye vefâsızlık gösterilmiş olur. Anne ve babaların evliliklerinde nikâhlarının kıyıldığı, çocukları doğduğunda, ismini ilk olarak terennüm ettirdikleri, kulaklarına ezan okuttukları, kamet getirdikleri ve nihayetinde hayatı boyunca nedamet ve pişmanlık gördükleri zaman gidip huzur buldukları, dua ettikleri, günahlarına tövbe ettikleri, hayatının her safhasında şahit olunan, hayatın son anı olan ölümde kendisine götürülen bir mekân olarak değerlendirildiğinde camiye vefâ borcu ifa edilecektir. Aksi takdirde camiye sadece ibadet mekânı olarak bakılırsa ona vefâsızlık gösterilmiş olacaktır.

Tarihî, selatin ve büyük camilere bakıldığında vefânın her türü görülecektir. Mesela Sultan Ahmet Camii, Selimiye Camii, vb gibi camiler tarihe şahitlik etmektedir. Ayasofya-i Kebir camisine bakıldığında orası acaba nelere şahit olmuştur? Ne medeniyetlere şahitlik etmiştir? Her şeyden en önemlisi Fatih Sultan Mehmet'e, O'nun hutbesine ve imametine şahit olmuştur. Akşemsettin'in ilmine ve irfanına şahit olmuştur. Normal bir caminin önünden geçilirken orası sadece cami olarak anılmamalıdır. İsmi "camii" olabilir ama hayatın her alanına şahit olan bir yer düşünülmeyecekse, nikahlara, doğum, mevlid ve isim verme merasimlerine, akikalara, hayatın her alanına ve so-

nunda ölümlere şahit olacak bir mekân olarak camiye bakılmalıdır. İşte o bakışlarla bakılırsa o zaman vefâ gösterilmiştir. Bütün bunlardan dolayıdır ki camiye vefâlı olunmalıdır.

Camilerin mimberlerinde bayrağın oluşu tarihe ve devlete vefâdır. Bazı camilerde bu vefâ örnekleri görülmektedir. Bazı minarelerde bayrak asılır, bu da bayrağa vefâdır. Ezan ve bayrağın aynı yerde oluşu da bu vefânın en güzel örneğini sergilemektedir. Camilerin terkedilmesi, onlarla buluşulmaması ve ibadetlerin oralarda yapmayı yaşlılık günlerine ertelenmesi, camilere en büyük vefâsızlıktır.

3.5. Kişinin İbadete Vefâsı

Camiye vefâdan sonra ibadete vefâ konusuna değinilmesi önem arz etmektedir. İbadete de vefâlı olmak lazımdır. İbadet kişinin Rabbi ile olan bağlantısıdır İbadet edildiğinde o ibadet kişiyi Rabbine ulaştırıyor ise ibadete vefâ sağlanmış demektir. Namaz kılıp camiden çıktıktan sonra da namaza devam ediliyorsa, yani sadece insanların yanında değil, insanların olmadığı bir yerde de namaza devam ediliyorsa, namaza vefâ sağlanmış demektir. Kabe'den döndükten sonra hacı olmaya devam ediliyorsa o zaman Kabe'ye vefâ sağlanmış demektir. Dini, hayatının her alanına uyarlayıp hayatına din ile devam ediyorsa o zaman dine vefâ sağlanmış demektir.

Allah insanların zaafiyetini ve tembelliğini bildiği için namazı beş vakit olarak emretmiştir. Mümini beş vakit huzuruna kabul edip camide bir araya gelmelerini, camiye olan vefâarını devam ettirmelerini istemiştir. Aynı zamanda cemaatle kılındığında buna 27 kat sevap prim vermiştir. Hz. Peygamber, camiye giderken atılan her adımda bir sevap kazanılacağını ve aynı oranda bir günah silineceğini ifade etmiş, (İbn-i Mâce, Mesâcid, 14) ondan dolayı da, camilere giderken adımların arttırılmasının kişinin faydasına olacağını buyurmuştur. Neden? Daha fazla sevap alabilmek ve daha fazla günahlarımızı silebilmek içindir.

Hz. Peygamber başta Kûba mescidi ve Mescid-i Nebevî olmak üzere kendisi bizzat ibadet olarak zikredilen ve ibadet yerlerinden olup Allah'ın evi olarak nitelendirilen mescitlerin inşasında ve imarında çalışmış, çalışmayıp oturmasını isteyen sahabeye ise aldırış etmemiştir.

Bir ibadet olarak telakki edilen mescitlerin bakımında ve temizliğinde de vefâ aranmalıdır. Şu meselede Hz. Peygamber'in vefâsı örnek olmalıdır: Mescidin temizliğini üstlenen siyahi bir kadın (Ümmü Mihcen) vefât edince akşama yakın olması nedeniyle sahabe hemen defnetmişler. Hz. Peygamber o siyahi kadını sormuş, sahabe tarafından vefât ettiği söylenmiş, niye bana haber etmediniz diyerek üzülmüş ve bizzat mezarına gidip cenaze namazını kılıp, dua edip (Buhârî, Salât, 72) ona vefâ göstermiştir. Hz. Peygamber burada Rabbine kul olan birine vefâyı gösteriyor. Oysa yaşadığımız çağda bazı insanlar camilere hizmet edenleri takdir etmiyor kendi egolarına kurban ediyorlar. Camiye gelenleri, gelmek isteyip te gelemeyenleri, gelmelerine vesile olanları, temizleyenleri, kapısını açanları ve her türlü iş ve işlemlerinden sorumlu olanları

OPEN ACCESS creative commons COPE

takdir etmiyorlar. Hz. Peygamber'in o siyahi kadına olan vefâsını unutuyorlar.

Vefâyı anlatırken Hz. Bilal'i unutmamak lazımdır. Arap toplumunda değer verilmeyen bir köle iken, Müslüman olmadan önce yüzü yerlerde süründürülüp üzerine büyük taşlar konulan bir köle iken de "Allahu Ekber" diyen Bilal'e, Hz. Peygamber, O'nun Müslümanlığından sonra o köle iken yerlerde yüzü ve gözü kanlar içinde olmasına rağmen, "Allahu Ekber" nidasını eksik etmeyişini ödüllendirip, Müslüman olduktan sonra O'nu taş olan Kâbe'nin en üstüne çıkarıp ezanı ona okutması, "Allahu ekber"i orada söyletmesi ona en büyük bir vefâ örneğidir. Yerde yüzü gözü kanlar içinde kalınca "Allahu ekber" diyene Kâbe'nin üstüne çıkarıp "Allahu ekber" dedirtmek en büyük bir vefâ örneğidir. Hz Bilal müezzinlerin seyyididir. İsmini bilmeyen yoktur. Hz. Peygamber'in vefâtından sonra Hz Bilal'in ezan okuyamaması, Hz. Peygamber'e bir vefâdır. Ezanda peygamberi hatırlaması, yutkunması O'na olan vefânın en güzel örneğidir. Hz. Bilal gibi ezan okuduğu zaman Hz. Peygamber'i düşünen bir müezzin, namaz kılmak için mihraba geçtiği zaman Hz. Peygamber'in ruhu ile ruhlanan bir imam, Hz. Peygamber'in görevini ifa ediyor oluşunun ağırlığını ve sıkletini eğer taşıyorsa o peygambere vefâ gösteriyor demektir.

4. Vefâ Örneklerinden Kesitler

4.1. Eski Peygamberlerin Hayatından Vefâ Kesitleri

Vefâ, iyilikleri unutmamak ve ona göre davranmaktır. Toplumu bir kenara iterek bireyi önceleyen, manevî değerleri bir kenara iterek maddiyatı önceleyen yaklaşımlar, vefâyı oluşturan kavramların içinin boşaltılmasına, içerdiği anlamların kaybedilmesine ve bunun neticesinde bu ulvi değerlerin hem bireylerin hem de toplumların hayatlarından silinmesine neden olmaktadır.

Vefâ, gerek bireyin gerekse toplumun güveni, huzuru, mutluluğu ve muhafazası için gerekli olan en önemli kavramlardandır.

Vefâ, pişman olmak, nedamet göstermek ve üzüntü duyabilmektir. Bundan dolayıdır ki samimi bir pişmanlık vefâ sahibi olmanın en önemli göstergelerden biridir. Hz. Âdem'in hulkiyetinden sonra ona secde etme emrini hiçe sayan şeytan, nedamet göstermemiş, Allah'a olan itaatsizlikten ötürü üzüntü duymamış, ulviyeti Allah'tan değil de özünden addederek Allah'ın kendisine verdiği nimetlere karşı vefâsızlık göstermiş, O'na itaat etmeyerek isyan etmiş, azabı hakketmiştir. (el- A'râf 7/11-18) Buna mukabil ise, Hz. Âdem acziyetini, pişmanlığını, nedametini göstererek hatasını kabul etmiş, bu vesileyle de Allah'a olan vefâsı ve samimi yakarışı sebebiyle kurtulmuştur. (el- A'râf 7/23)

Vefâ, hakkı, hakikati, sabrı ve doğruluğu tavsiye etmek; hatasında, günahında ve isyanında ısrar edenlere bile hakkı, hakikati ve doğruyu ifade etmekten vaz geçmemek, tüm uyarılara rağmen dinlemeyen bireylere ve toplumlara Allah'ın azabı inse bile Hz. Nuh gibi el uzatmaktan çekinmemektir (Hûd 11/41-43).

Vefâ, güvenmek, üzüntülere, keder ve sıkıntılara sabretmek ve bunların her bi-

rinin birer imtihan olduğunu bilmek, derdi ve kederi verenin Allah olduğunu bilerek Hz. Eyyub misali yalnız O'na sığınmak ve yalnız O'ndan yardım dilemek, (el-Enbiyâ 21/83) Hz. İbrahim misali ateşe atıldığında kendisine yardım etmek üzere gelen Cebrail'in teklifini geri çevirip sadece Allah'a güvenmek, halini ve durumunu sadece O'na havale etmek, bundan dolayı da Allah tarafından muhafaza altına alınmaktır (el-Enbiyâ 21/69).

Vefâ, saygı, hürmet, doğruyu haykırmak, doğru olandan vaz geçmemek, hakkı, hakikati en mükemmel bir şekilde ifade etmek ve aynı zamanda Hz. İbrahim misali kendisini dünyaya getiren, büyüten, yetiştiren ve her türlü fedakârlığı gösteren babasına hakkı ve hakikati inkâr etmesine rağmen en güzel söylem ve ifadelerle hitap etmek ve gönül incitmemektir (Meryem 19/42-45).

Vefâ, korkmak, endişe etmek, korumaya çalışmak, yüreğinde sevgi taşımaktır. Vefâ, Hz. İbrahim'in gördüğü rüyanın akabinde küçük bir çocuk olan İsmail'in Allah'ın emrine karşı tam manada teslim olması, bu ağır imtihanda O'na güven duyması, O'ndan gelene rıza göstermesi ve bütün bunlara rağmen bir kötülüğün dokunmayacağından emin olabilmektir (es-Saffat 37/102).

Vefâ, Hz. Yusuf misali iyilikleri unutmamak, davranışları ona göre belirlemek, sıkıntı, dert ve keder anında uzatılan ellerin ve bu bağlamda sunulan imkânların değerini bilmektir (Yûsuf 12/21-23).

Vefâ, belli bir sabır ve metanetten sonra Mısır maliyesinin başına geçen Hz. Yusuf misali kardeşlerinin kendisine yaptıkları hataları ve kötülükleri unutup onlara yardım elini uzatmak ve destek olmaktır (Yûsuf 12/92).

Vefâ, tüm yılanları bir çırpıda yutan asanın Hz. Musa'ya olan sadakatıdır. Vefâ, Hz. Yakub'un biricik evladı Hz. Yusuf'a sevdası, Hz. Yusuf'un kör kuyunun karanlığında kendisine itmi'nan ve sekinet verdiği Rabbine güvenidir. Vefâ, "halilullah" iltifatına mazhar olan ve sehaveti ile melekleri bile kendisine hayran bırakan Hz. İbrahim'in Rabbine sadakatidir. Vefâ, Hz. Meryem'in tüm iftiralara, eza ve cefaya rağmen sabır ve metanet göstererek Rabbinin esenliğine sığınmasıdır.

Kur'ân'da zikri geçen peygamber kıssalarında iki ana husus göze çarpmaktadır. Birincisi, her bir peygamberin birer kul olarak Allah'ın emir ve nehiylerine riayet ederek söz, fiil ve eylemleri ile O'na vefâ göstermeleridir. İkincisi ise, her bir peygamberin nezir sıfatları gereği öncelikle ailelerine sonra da yaşadıkları çevreye karşı gösterdikleri vefâdır.

4.2. Hz. Peygamber'in Hayatından Vefâ Kesitleri

Hz. Peygamber'in hayatında, söz ve uygulamalarında vefâ örnekleri çoktur. Hiç şüphesiz hayatındaki vefâ örnekleri O'nun doğruluğu ve emin oluşu ile ilintilidir ki bu hasletleri cahiliye devrinde Müslüman olmayanlar tarafından da tasdik edilmiştir. En önemli örneklerden birisi de yaklaşık olarak bi'setten beş yıl önce yıkılan Kâbe'nin imarından sonra Hacerü'l-Esved'i yerine koyma konusunda o dönemde Müs-

OPEN ACCESS creative commons COPE

lüman olmayanların da ittifakla Hz. Peygamber'in teklifine rıza göstermeleri olmuştur.

Cahiliye devrinde adet olduğu üzere emanetlerin güvenli kişilere bırakılması konusunda Hz. Peygamber yine başroldeydi. Müşriklerin dahi mal varlıklarını emanet olarak Hz. Peygamber'e bırakmaları, (İbn Hişam, trs.: 1/ 485) O'nun vefâsına en büyük delil olan eminliği, sadakati ve örnekliği sebebiyledir. Hicret esnasında kendisine bırakılan emanetleri sahiplerine tevdi etmek üzere Hz. Ali'yi görevlendirmesi, Rabbinden aldığı şu buyruk sebebiyledir: "*Birbirinize bir emanet bırakırsanız, emanet bırakılan kimse emaneti sahibine versin ve (bu hususta) Rabbi olan Allah'tan korksun.*"(el-Bakara 2/283).

Hz. Peygamber, sadece akrabalarına değil, komşularına, misafirlerine, toplumda yaşayan mazlumlara, garip ve gurebaya, etrafında herhangi bir şekilde yer alan herkesin hakkına ve hukukuna son derece riayet eder, bununla birlikte o insanlara karşı nezaket, zerafet, bağlılık, güven, samimiyet, iyiliksever, isar, diğergam ve hamilik gibi ulvi değerlere kaynaklık eden vefâ duygusu ile hareket eder ve bu hususta onlara en büyük örnek olurdu. O'nun bu hasletlerle bezenmesi peygamber olmadan önceki hayatında da mevcut olduğunu kendisine vahiy verildiği gün evine geldiğinde eşi Hz. Hatice tarafından; "*Yemin ederim ki Allah seni asla üzmez. Zira sen, akrabalarını gözetensin, güçsüz ve zayıfların elinden tutansın, yoksulları kayıransın, misafirleri en iyi bir şekilde ağırlayansın, mazlumlara da yardım edensin*"(Buhârî, Bed'û-l Vahiy, 3) sözleriyle ifade edilmiştir. O aynı zamanda Allah tarafından kendisine tevdî edilen tebliğ görevini ifa ederek, (el-Hicr 15/94) bu minvalde ilk etapta en yakın akrabalarını uyarmış, (eş- Şuarâ 26/214) bu görevinde Allah'ın kendisine yüklediği görevi bihakkın yerine getirmiş, kendisine tevdi edilen göreve vefâ göstermiştir.

Hicabe (Kâbe'nin bakımı, kapı anahtarlarının korunması, belli başlı zamanlarda ziyaretçilere açılması vb. gibi hizmetlerin ifa edilmesidir. Sarıçam, 2013:17/431) görevi, Mekke'nin fethine kadar Abdûddar ailesi tarafından yürtülüyordu. Kâbe'nin anahtarı bu aileden Osman b. Talha'nın annesi Sûlâfe b. Sa'd'da idi. Hz. Peygamber Kâbe'ye girmek için istediği zaman (İbn Hişam, trs.: 2/411) Osman b. Talha durumu annesine iletti ancak annesi ilk etapta vermek istememiş Osman'ın ısrarlarına dayanamayarak sadece emanet olarak verebileceğini ifade etmiş, Osman b. Talha aynı durumu Hz. Peygamber'e iletmiş, O'da, "*Allah, size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor.*"(en-Nisâ 4/58) Ayetinin gereğini yerine getirip anahtarı emanet olarak aldığı Osman b. Talha'ya geri vererek vefânın en güzel örneğini sergilemiştir.

Vefâ, Hz. Aişe'de nakledilen bir habere göre, O Hz. Peygamber'e "*Kişi ne zaman Allah'ı bilir?*" diye sorduğunda Hz. Peygamber'in, "*kendini bildiği zaman*"(Uysal, 2012: 512) cevabı toplum arasında "Rabbini bilen kendini bilir" şeklinde kullanılmaya başlanılan ve aslında "*Varlığımızın delillerini, ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz.*"(Fussilet 41/53) Âyeti ile "*Kendi nefislerinizde (varlığımla ilgili) birçok alametler vardır. Hâlâ görmüyor musunuz?*"(ez-Zariyat 51/21) ayetlerden telmih edilerek söylenilen bu

haber gereğince insanın kendisini bilmesidir. Zira zikredilen bu ayetlerde de aynı anlamlara işaret edilmektedir. Bireyin kendini bilmesi aslında elest bezminde verdiği ahde vefâ göstermesidir.

Vefâ, Hz. Peygamber'in dostu, yol arkadaşı ve ilk halifesi olan Hz. Ebubekir'e karşı beslediği dostluktur. Vefâ, dava arkadaşları olan sahabeye genelde, gençlerine de özelde gösterdiği özendir. Mekke'den hicret ederken, Akabe biatlerinde kendisine beyat eden Ensar'a duyduğu sevgidir. Kuşu ölen küçücük bir çocuğun üzüntüsüne ve hüznüne ortak olmasıdır. Mescid-i Nebevî'de eğitim gören Ashab-ı Suffe'ye beslediği karşılıksız bir iyi niyettir. Kendisinden sonra kıyamete kadar yaşayacak olan günahkâr ümmeti için af ve mağfiret dilemesidir.

Vefâ, Hz. Peygamber'in doğduğu, yetiştiği ve büyüdüğü vatan toprağı Mekke-i Mükerreme'yi hicret esnasında terk ederken arkasına dönüp hasretle ve sevgiyle ve bir o kadar da iştiyakla baktığı anda, orada çektiği o kadar acıya rağmen, kendisine uygulanan o kadar engellemelere, ablukalara ve kısıtlamalara rağmen, yapılan o kadar hakaretlere rağmen; acıların, kısıtlamaların, abluka ve hakaretlerin çekildiği o vatan toprağına muhabbetle bakarak ayrılığın ıstırabı ile veda ederken bile, doğup büyüdüğü, yetiştiği, gençliğinin en güzel hatıralarını ve anılarını yaşadığı memleketine sadakatı, bağlılığı ve muhabbetidir.

Vefâ, hicret esnasında Hz. Peygamber'e ve Hz. Ebubekir'e kılavuzluk yapan ve daha henüz İslam'ı seçmeyen Abdullah b. Ureykıt'ın; görevine karşılık alacağı ücretin, müşriklerin onların başına koydukları büyük ödülden çok çok az olmasına rağmen, isteseydi onları ele verecek halde iken, alacağı bedele rıza gösterip büyük ödülü elinin tersiyle itmesi ve vardıkları anlaşmaya rıza göstererek tarihin akışını değiştiren samimiyeti ve Müslüman olmayan bir rehberin kat kat fazlası bir bedele bozmadığı sadakatidir.

Sonuç

Yaşanılan modern ve teknoloji çağındaki insanların çoğunun gerçeklere ve hakikate olan vefâsını yitirdiğine üzülerek şahit olmaktayız. Aslında vefâ, hatırlamak/hatırlanmak, yaşadıklarının farkına varmak, yaşanılan güzel hasletleri ve meziyetleri anmak, çocuk gibi fıtrata bağlı kalabilmek, saf ve safiyetle davranmaktır. Modern zamanlarda yaşayan insanların yükü gerçekten de çok ağırdır. Zaman o kadar hızlı ve akışkan ilerliyor ki, dostlukların ve daha da kötüsü akrabalık bağlarının bir sıvı gibi ellerimizden kayıp gitmesi, gönüllerimizde ve sinelerimizde en ufak bir üzüntü bile oluşturamaması yazık edilecek bir durum almıştır. Vefânın özünü, mayasını ve harcını oluşturan değerlerin, erdem, fazilet ve meziyetlerin de aynı oranda aşınması, yıpranması, eskimesi ve yok olması da bir o kadar kaygı, üzüntü ve endişe vericidir. Vefâ bileşenleri olan dostluk, sadakat ve erdemin, söz, ahit ve peymanın, sevgi, saygı ve muhabbetin, lütuf, doğruluk ve vakarın, sabır, sekinet ve metanetin, şükür, insaf ve marifetin, dürüstlük, fedakârlık ve faziletin, en önemlisi de kulluğun yok olması insan-

OPEN ACCESS creative commons COPE

ları tedirgin etmektedir. Bütün bu huzur harçları ve özü itibariyle vefânın bileşenleri toplumdan çekildikçe insanlar da maalesef çoraklaşmaktadır. Zira vefâ, bir bakıma insanoğlunun kâinata ve yaşadığı çevreye karşı duyması gereken bir borç yüküdür. İnsan o borcunu ödedikçe değerini, haysiyetini, şerefini ve konumunu katlar, huzurunu ve mutluluğunu arttırır.

Vefâsızlığın sebep olduğu acılardan, dert ve kederlerden insanlar hep mustarip olmuştur. Yalnızlığın, değerbilmezlik ve kadirbilmezliğin kol gezdiği toplumlarda insanlar maalesef çok kolay bir şekilde sosyal ağların tuzaklarına düşmektedir. Mahremiyet sınırlarını aşan hal ve hareketler ve şahsiyet ihlalleri de maalesef intiharî girişimlere sebep olabilecek bir tarzdadır. Öyle bir hale gelindi ki insanoğlu yaptıklarını, yediklerini hatta ibadetlerini bile paylaşmaz ise kendini lanetlenmiş olarak sayacaktır. Vefâdan uzak, bilgince ve bilgece tercihler ve seçimler yapmaktan uzaklaşarak işin manevî boyutunu da hiçe sayıp sadece maddi yönünü ve geçici yanlarını ön plana çıkarmanın en yoğun yaşandığı bir dönemi yaşamaktayız. Hakikatlerin ve gerçeklerin terk edildiği ve dolayısıyla eğlenmenin hakikate dönüştüğü ve hakikat olarak görüldüğü bir zamandayız. Bundan dolayıdır ki vefâ, hatıralarına ihanet etmek istemeyen, gerçekleri olduğu gibi gören, hatırlayan, unutmayan ve kalbine yakışan solmayan bir güldür.

İnsanların böyle devasa ve büyük sorunlarla, dertler, sıkıntılar ve problemlerle kuşatıldığı bu modern dönemin en büyük sorunu ve problemi, vefâsızlık gibi zaafların kriz olarak hayatı kuşatmasıdır. Çevre sorunlarından ekonomik sıkıntı ve problemlere, sosyal meselelerden asosyal meselelere ve krizlere, içerisinde bulunduğumuz pandemi sürecinde salgın hastalıklardan bireysel ve dolayısıyla toplumsal bunalımlara kadar modern ve teknoloji hastası olan dünyanın yaşadığı sosyal ve siyasal krizlerin temelinde derin, karışık, ağır ahlak ve medeniyet krizleri vardır. Dolayısıyla insanlık vefâsızlık ta dahil olmak üzere söz konusu bu acı gerçeklerle yüzleşmeden hiç bir bireysel ve toplumsal sorunu çözemeyecektir.

Bugün bireyler, toplumlar ve aileler arasında ortaya çıkan huzursuzlukların, tatsızlıkların, kavgaların, ayrılık ve yıkımların en önde gelen sebeplerden biri vefâ ve sadakat duygularının yok olmasıdır. Vefâ duyguları zedelenince, sadakat ortamı kaybolunca, erdem ve faziletler yok olunca, güven ve buna bağlı olarak değer verme duyguları da zayıflamaktadır. Modern ve teknoloji çağını yaşadığımız bu zamanda aile bağlarının zayıflaması ve buna bağlı olarak sosyal ilişkilerin yozlaşması, sadakat, ihlas ve samimiyet duygularının zedelenmesi gibi hususlarda gerek yazılı, gerek görsel, gerekse de sosyal ortamlarında paylaşılan gelişigüzel yayınların ve bir o kadar da sorumsuz içeriklerin ciddi ve büyük bir payı vardır. Bununla birlikte gelişigüzel ortamlarda bile aile mahremiyetlerinin bir reytinge dönüşme veya dönüştürülme çabalarını taşıyan acımasız ve korkunç yayınların payı çok büyüktür.

Yaşanan olaylar ve kırılmalarla insanların yaratanı ile olan ilişkileri zayıflamış

ve yara almıştır. Dolayısıyla insanın gaye, hedef ve sorunları derinleşmiştir. Yaratan, yaşatan, rızıklandıran, nimet veren, merhamet eden, şefkat, kudret ve rahmetiyle muamele eden yüce bir yaratıcının varlığı göz ardı edilince yaşanılan topluma vefâsızlık gösterilmiş, neticesinde de insanlar arasındaki sorumluluk duygusu ikinci plana itilmiş, Rabbine karşı hesap verme bilinci kaybolmuş, vefâ ve sorumluluk duygusu bitme noktasına gelmiştir. Zira Allah, insanları ahsen-i takvim sırrına erdirerek üstün özelliklerde ve meziyetlerde yaratmış, her türlü güzellikle donatmış ve kâinatın olmazsa olmazı kılmıştır. Dolayısıyla Rabbine vefâyı kaybeden insanoğlu, yeryüzüne geliş gayesi ve hedefini şaşırmış, neticesinde de vahim bir aldanış ile dünyaya aldanmış, ahireti unutmuş ve fıtratın gereğini ifa edememiştir. Bugün milyonlarca insanı korku ve ümitsizlik girdabına sürükleyen devasa küresel problemler, sorunlar, savaşlar ve salgınlarla karşı karşıya gelen insanoğlu bir ahlak krizi yaşıyorsa fıtratın gereğini yapamayışındandır. Bütün bu olumsuz tablolar; vefâ, sorumluluk, hak, hukuk, hakkaniyet, adalet ve güzel ahlak gibi ulvi değerlerin ihmal edilişinin tabii bir sonucudur. Bu da insanlararası ilişkilerde vefâ, samimiyet, emanet ve güzel ahlak gibi salih amelleri yeniden ve en güçlü bir şekilde gözden geçirmenin elzem olduğunu göstermektedir. İnsanoğluna düşen inancı ile barışmak, Allah'ın koyduğu yasalara harfiyen uymak ve hayatını ona göre idame etmektir. Yeryüzü tüm özellikleri, güzellikleri ve hususiyetleriyle insanlara emanettir. Dünya insanların evi ve yurdudur. İnsanların dünyada bulunuş gayesi de yeryüzünü imar ve ıslah etmektir. Hayatı herkes ve her şey için daha güzel ve daha yaşanır bir hale getirmeye çalışmaktır. Ancak insan, kendisini yaratana bağlı, özüne, ruhuna ve mayasına vefâlı, yaşadığı toplum ve cemiyete sorumlu, Allah'ın kâinata ve doğaya koyduğu kanun ve nizama sadık kalırsa kulluk görevlerini yerine getirmiş olacaktır. Dünyayı iyilik, vefâ, sadakat, ihlas, samimiyet ve dürüstlük değiştirecektir

Ne mutlu iyiliğin, güzelliğin ve vefânın hâkim olduğu bir dünyanın inşâsı için çalışan vefâkâr bireylere!

KAYNAKÇA

Alvarlı, M. (2011). *Hulâsatü'l-hakâyık.* Damla Yayınevi.

Cevherî, İ. (1979). *es-Sihâh*. Dâru'l-İlm lilmelayin.

Çağrıcı, M. (2013). "Sıdk", *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi*. TDV Yayınları.

Elmalılı, M.(1982). *Hak dini Kur'an dili.* Eser Neşriyat ve Dağıtım.

İbn Hişam, A.(trs.). *es- Siretu'n-nebeviyye*. Turâsu'l-İslâmi.

İbn Manzûr, C. (2010). *Lisanul- Arab.* Darü Sadır.

İsfahânî, R.(trs.). *el-Müfredât fi ğarîbi'l-Kur'ân*. Dâru'l- Ma'rife.

Izutsu T. (1991). *Kur'an'da dini ve ahlaki kavramlar*. Pınar Yayınları.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Mevlana, C. (2008), *Mesnev*i. Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları.

Müslim, H. (1992). *el- Camiu's-sahih*. Çağrı Yayınları.

Müsned, A. (1997). *el- Müsned*. Müessesetu'r- Risale.

Sarıçam, İ. (2013). Hicabe. TDV Yayınları.

Türkçe Sözlük. (1988), TDK Yayınları.

Uysal M. (2012). *Tasavvuf kültüründe hadis*. Ensar Yayınları.

Zengin, F. (2016). Cahiliye Araplarında bazı iyi ahlâk örnekleri ve sebepleri üzerine bir değerlendirme, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(2), 53 – 69. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ifd/issue/28831/538908

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Hayat Ağacı Motifinin Türk Dokumacılık Sanatına Yansımaları

Reflections of the Tree of Life Motif on Turkish Weaving Art

Dilek TÜM CEBECİ*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: **Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья**

Atıf / Citation / Цитата

Tüm Cebeci, D. (2022). Hayat ağacı motifinin Türk dokumacılık sanatına yansımaları. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (30), 262-286.

Tüm Cebeci, D. (2022). Reflections of the tree of life motif on Turkish weaving art. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (30), 262-286.

10.29228/kesit.57430

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 29.01.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать: 14.03.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.03.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

*Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, Türkiye, dilektum@marmara.edu.tr

KESİT AKADEMİ DERGİSİ
ISSN: 2149-9225
The Journal of Kesit Academy

Hayat Ağacı Motifinin Türk Dokumacılık Sanatına Yansımaları[1]

Reflections of the Tree of Life Motif on Turkish Weaving Art

Dr. Öğr. Üyesi Dilek TÜM CEBECİ

Öz: Tekstil sanatları içinde çok önemli bir yeri olan dokumalar sembolik motifler açısından oldukça zengin bir kaynak teşkil etmektedirler. İnsanoğlunun yaşamında köklü bir geçmişe sahip olan hayat ağacı motifi de farklı tarihi dönem ve kültürlerin ortak sembollerinden biri niteliğinde olmuştur. Antikçağdan günümüze insanoğlunun yaşadığı toplumdaki inandığı şeyleri imgeleştirme çabası ile çeşitli sembollere başvurarak anlamlandırmıştır. Hayat ağacı sembolü de pek çok toplumun mitolojisinde farklı betimlemelerde kullanılmıştır. Orta Asya'dan Anadolu'ya, Türk kavimleri arasında hayatın ve sonsuzluğun simgesi olarak görülmüştür. Biçimsel özellikleri ile ilgili çeşitli yorumlar yapılmıştır. Kimi zaman ölümsüzlüğü kimi zamanda yaşam döngüsünü veya bereketi simgelediği düşüncesiyle binlerce yıldır sembolik bir biçimde anlamlandırılmıştır. Türk dokumacılık sanatında ise hayat ağacının farklı formları ile çeşitli materyal ve teknikler kullanılarak üstün dokumaları yapılmıştır. Özellikle kumaş dokuma sanatı ile kilim ve halı dokuma sanatlarında kullanılan hayat ağacı motifi çoğunlukla kompozisyonların ana temasını oluşturmuştur. Bu araştırmada tekstil dokuma sanatında kullanılan hayat ağacı motifleri araştırılmıştır. Literatür taraması ile farklı dokuma türlerinde (mekikli, düz, havlı dokuma) kullanılan hayat ağacı motifinin orijinal niteliklere sahip olan eserleri incelenmiştir. Çalışmanın amacı Türk dokuma sanatında kullanılan hayat ağacı motifinin Türk kültür tarihi içindeki yeri ve önemini vurgulamaktır. Çalışmada geleneksel Türk motifin maddi kültür ürünlerine ilişkin mirasın belgelenmesi hedeflenmiştir. Bu çerçevede dokuma sanatında kullanılan hayat ağacını betimleyen bitkiler ve kompozisyon özellikleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tekstil, dokuma, motif, kültür, hayat ağacı.

---

[1] "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article.

Abstract: Weavings, which have a very important place in textile arts, constitute a very rich source in terms of symbolic motifs. The tree of life motif, which has a deep-rooted history in human life, has also become one of the common symbols of different historical periods and cultures. From ancient times to the present, he has made sense of the things that mankind believes in the society in which he lives, by using various symbols. The tree of life symbol has also been used in different descriptions in the mythology of many societies. It has been seen as a symbol of life and eternity among Turkish tribes from Central Asia to Anatolia. Various comments have been made regarding its formal features. It has been symbolically interpreted for thousands of years, sometimes with the idea that it symbolizes immortality and sometimes the cycle of life or fertility. In Turkish weaving art, on the other hand, superior weavings were made by using different forms of the tree of life and various materials and techniques. The tree of life motif, which is used especially in the art of fabric weaving and the arts of rug and carpet weaving, has mostly formed the main theme of the compositions. In this research, tree of life motifs used in textile weaving art were investigated. With the literature review, the original features of the tree of life motif used in different weaving types (shuttle, flat, pile weaving) were examined. The aim of the study is to emphasize the place and importance of the tree of life motif used in Turkish weaving art in Turkish cultural history. In the study, it is aimed to document the heritage related to the material cultural products of the traditional Turkish motif. In this context, plants depicting the tree of life used in the art of weaving and their compositional characteristics were examined.
Keywords: Textile, weavig, motif, culture, tree of life.

Giriş

Türk dokuma geleneği Orta Asya'da başlayarak Selçuklular, Beylikler ve Osmanlı dönemi ile çok zengin teknik ve motif özelliklerine sahip olmuştur. Bu dokumaların bir bölümü ise günümüze kadar gelebilmiştir (Deniz, 2000: 2001). Maddi değerler içerisinde kumaş, kilim ve halı dokumacılığı somut olmayan kültürel miras açısından köklü Türk tarihinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu anlamda dokumacılık sanatlarında kullanılan motifler, Türklerin duygu ve düşüncelerini iplikler vasıtasıyla görsel sanata dönüştürdüğü kültür öğeleri olarak tanımlanmaktadır (Karataş, 2018: 216). Ayrıca motifler iletişim aracı olarak sembollerden türetilir ve kompozisyon ve anlatım düzeni içinde yer alan en küçük birimi teşkil ederler (Erbek,1987: 6). Semboller düşünceyi doğuran özlerinde anlamlar içeren ve ikinci bir anlama gönderme yapan tasvir ve kavramlar olarak nitelendirilmektedir. Mitolojiden felsefeye, dinden dile ve sanata kadar uzanan özellikleri de kapsarlar (Gürcüm ve Kaleli, 2020: 453). Mitoloji ise, düş gücünün bir ürünü olarak gerçek doğadan ve tabiattan etkilenerek yaşamda görülen formların duygu çerçevesinde aktarılmasıdır (Ögel, 2014: 596). Köklü bir geçmişe

OPEN ACCESS creative commons COPE

sahip olan hayat ağacı motifi de İnsanlık tarihinin çeşitli dönem ve kültürlerinde ortak sembollerinden biri niteliğinde olmuştur. Hayat ağacı (kutsal ağaç) motifi insanoğlunun ortak kültürel değerleri içerisinde en fazla kullanılan sembollerden biri niteliğinde görülmüştür. (Öz, 2018: 214). Yeryüzünde yaşayan en ilkel topluluklardan en gelişmiş topluluklara kadar ağaçlara çok zengin anlamlar yüklenmiştir, Ayrıca ağaçlarla ilgili oldukça geniş bir inanış oluşturularak çeşitli mit ve efsaneler ortaya çıkmıştır (Ağaç ve Sakarya, 2015: 3). Pek çok toplumun mitolojisinde farklı betimlemelerde kullanılmıştır. Biçimsel özellikleri ile ilgili çeşitli yorumlar yapılmıştır. Kimi zaman evreni, kimi zaman yaşamı kimi zamanda yaşam ve ölüm arasındaki döngüyü tanımlamak için betimlenmiştir (Martynov,1988: 13). Ağaç kültüyle ilgili inançlar ve efsaneler İslamiyet'ten önce ve İslamiyet'ten sonra da devam etmiştir (Çoruhlu, 2020: 182).

Dünya kültürlerinde yüzyıllar boyunca ağaca farklı roller verilmiştir., Varlığı, canlılığı, yaşamı ve bereketi simgelediğine inanılmıştır (Çevik,1999: 335). Yaşayan gerçekliğin ve sürekli tekrarlanan hayatın dışa vurumu olarak da anlamlandırılmıştır (Eliade, 2003: 317). Türk kültüründe de özel bir yeri bulunmaktadır. Ağacın kökleri ile yeraltında, gövdesi ile yeryüzünde ve ışığa doğru yönelen yaprakları ile de gökyüzünü temsil ettiği düşüncesi mevcuttur. Bu durum evrenin üç katını birleştirerek kozmik alemler arasında geçişler sağlayarak köprü bağlantısının kurulduğu olgusuna inanılmıştır (Direkli, 2019: 19).

Hayat ağacı; eski dönemlerden günümüze kadar Türk toplulukları tarafından hayatın ve sonsuzluğun sembolü olarak irdelenmiştir. Ağacın oluşumu ile insanoğlu kendi hayat süreci arasında yaşadığı coğrafyada bir benzerlik olduğunu keşfederek bir bağ ve ilişki kurmuştur. Bu inanışın sonucu olarak Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar farklı Türk toplulukları arasında yaşam alanlarında ve mezarlıkların çevrelerinde ağaç dikmenin kutsal bir görev olduğu düşünülmüştür (Arslan, 2014: 60).

Erbek'e göre; ağaç, tek tanrıya inanan tüm kutsal dinlerin ortak temasıdır. Ölümsüzlük getirdiğine inanılan meyvesi, ağacı bekleyen iblisin Havva'yı ağacın meyvesini yemeye ikna ettiğinde tüm ölümlülere yasaklanmıştır. Bunun sonucu olarak insanoğlu, bütün umutlarını hayat ağacı ile simgeleyerek ölümden sonraki hayata bağlamıştır. Hayat ağacını sembolize eden bitkiler incelendiğinde ise daha çok selvi, (servi), palmiye, hurma, zeytin, nar, incir, kayın ve meşe gibi farklı kültürlerde farklı bitkiler kullanıldığı görülmüştür. Bazı hayat ağaçlarında kuş motifleri yaygın olarak kullanılmıştır. Zamanı geldiğinde ise uçacağına inanılan kuş motiflerinin mezar taşlarında da kullanılması şüphesiz tesadüfi değildir (Erbek, 1987: 49; 1985: 30).

Hayat ağacını sembolize eden bitkileri incelediğinde; tarih boyunca pek çok toplumda ve özellikle Anadolu'da en fazla servi ağacı motifinin kullanıldığı görülmektedir. Servi; dört mevsim canlılığını koruyan, uzun boylu, dayanıklı estetik ve görselliği yüksek olan bir ağaçtır. İslam inancında önemli bir yere sahiptir. Mezarlıkları süsle-

yen selvi ebedi hayatı betimlemektedir. Selvi kimi zaman stilize edilerek kimi zamanda natüralist üslupta kullanılmıştır (Gürsu, 1988: 164). Hurma; İslam inancına göre cennette bulunan ölümsüzlüğü simgeleyen kutsal bir bitkidir. Kayın; eski Türklerin günlük yaşamlarında, çadır direklerinde, av malzemelerinde, yay, ok ve bunların kılıflarında, semer ve eyerlerinde ve yemek kaplarında ana malzeme olarak kullanmıştır. Nar ise; pek çok kültürde bereket sembolü olarak betimlenmiştir (Serin, 2002: 8).

Bu araştırmada Türk dokuma sanatında kullanılan hayat ağacını betimleyen bitkiler ve kompozisyon özellikleri incelenmiştir. Bu çerçevede seçilen kumaş, kilim ve halı dokuma örneklemlerinde hayat ağacı motifinin Türk kültür tarihi içindeki yeri ve önemini örneklerle vurgulayarak kültür ürünlerine ilişkin mirasın belgelenmesi hedeflenmiştir.

Materyal ve Yöntem

Çalışmanın materyalini hayat ağacı motifi ve bu motifin Türk dokuma sanatındaki yansımaları içermektedir. Araştırmada yüzyıllarca sembol niteliğinde kullanılmış olan hayat ağacını simgeleyen motifler incelenmiştir. Bu kapsamda incelenen araştırmanın literatüründe kumaş, kilim ve halı dokumacılığı kapsamında, hayat ağacı motifli 30 adet dokuma çalışması, örneklemi oluşturmuştur.

1. Dokuma Sanatı

Dokuma işlemi; birbirine dik iki iplik sistemi ile tekstil yüzeyini oluşturmaktır. Dokuma kumaşların ortaya çıkışı İ.Ö.6000 yıllarında kullanıldığına ilişkin arkeolojik bulgular mevcuttur. Neolitik dönemde karbonlaşmış biçimde bulunan en eski dokuma kumaş kalıntılarına Anadolu'da yapılan kazılarda rastlanmıştır. Konya'nın 152 km. güneydoğusunda bulunan 1962 yılında Çatalhöyük'te yapılan kazı çalışmalarında İ.Ö. 6000 yıllarında (neolitik dönem) ilişkin olan atkı ve çözgülerden oluşmuş dokuma parçaları bulunmuştur. Dokumacılık Anadolu'da sürekli bir gelişim göstermiştir. 1937'de Mersin civarlarındaki Yümüktepe'de yapılan kazılarda İ.Ö. 2800 dolaylarında taştan oluşturulmuş tezgâh ağırlıkları ve dokuma tezgahının dikey olarak dayandığı duvar izleri bulunmuştur. Ayrıca pişmiş toprak, taş ve kemikten yapılmış ağırşaklar ve boynuzdan yapılmış iğne mekiklere de rastlanmıştır. Ağırşakların incelenmesinde bir bölümünün yün için bir bölümünün de keten için kullanılmış olabileceğini göstermektedir. Alacahöyük kazılarında bulunan ve bakır çağına ilişkin olan altın başlı gümüş kirman dokumacılık aletleri ise diğer bulgulardır. Hititler dönemine ilişkin yapılan kazılardan itibaren tarihsel süreçte pek çok dönemde dokumacılığın toplum içinde saygın bir yerinin olduğu ifade edilmiştir (Dölen, 1992: 275-276). Türk dünyasının kozmolojisi incelediğinde 1064 tarihinden itibaren Oğuz Türklerinin Ani'ye girmeleri ile başlangıç olarak nitelendirilebilecek İslam döneminde, Anadolu Türk sanatında önemli üslup ve eserler meydana getirilmişlerdir. Türk sanat tarihi, Türk insanının

OPEN ACCESS creative commons COPE

kimliği açısından değerlendirildiğinde Avrasya, Afrika kıtasının kuzey bölgeleri ile Suriye ve Irak'ta, Proto-Türk (ön Türk) devirlerinden bu yana geçmişte var olan ve günümüze kadar bütün Türk devlet ve topluluklarının sanatsal ve kültürel faaliyetlerinin bir bütün olarak değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu çerçevede Türk dokuma sanatları Türklerin yayıldığı alanlarda (Avrasya bölgesinde) çeşitli eserlerin muhafaza edildiği kurgan geleneğinin de ne kadar büyük önem taşıdığını göstermektedir (Çoruhlu, 2015: 242- 243).

Nitekim Asya Kurganlarının büyük oranda buzlanması neticesinde buzun, defin odalarına sızması ile çöl sıcağına karşı koruması ve beraberinde birçok halı ve dokuma örneğinin bir bütün veya parça halinde günümüze kadar getirebilmiştir (Harvey, 1997: 7). Dünyaca tanınan Proto-Türk ve Türk dönemlerine ait keşfedilerek envanterleri oluşturulmuş birçok kurgan bulunmaktadır. Özelikle Truva bölgesi'ndeki Arjan I ve II kurganı, Rusya Federasyonu'nda otonom bölge olan dağlık Altay bölgesinde arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılan ve en meşhurları olarak bilinen Pazırık kurganlarıdır. Moğolistan'daki Berel, Katanda Noin Ula, Oğuz kurganı, Kostronskaya gibi pek çok mevcut kurgan bulunmaktadır. Ayrıca henüz arkeolojik kazıları yapılmamış olan birçok kurganında varlığı da bilinmektedir. Kurganların içerisinde birçok eşya ve nesnenin yansıra dokuma materyallerde çıkarılmıştır. Bu dokumaların özellikle Türk devirlerinde üretildiğini teknik, estetik, renk, damga, simge, motif ve kompozisyon açısından incelendiğinde ise Türk kökenli oldukları saptanmıştır. Az da olsa ufak farklılıkların ise Türk topluluklarının yayıldığı alanlardaki farklı kültürler ve birtakım ikonografik etkilerden kaynaklandığı saptanmıştır. (Çoruhlu, 2015:244- 246).

En önemli bulgu ise Rudenko ve Gryaznov'un 1929 yılında ortaya çıkardıkları 5. Pazırık kurganıdır. Çıkarılan halı incelendiğinde teknik açıdan mükemmel sıklıkta olduğu görülmüştür. Ustalıkla düzenlenmiş renk, desen ve kompozisyonlara sahiptir. İkonografik anlam açısından ise Anadolu Türk halılarının atası olarak bilinmektedir. Bu çerçevede Türklerin dokumacılıkta, iplik yapımı ve boyamacılıkta ne kadar ileri seviyede olduğunu göstermesi açısından önemli bir örnektir. Böyle bir eser kumaş dokumacılığında da ulaşılmış olan seviyeyi göstermesi açısından değerlendirilebilir (Görgünay Kırzıoğlu, 1995: 132).

Dokuma sanatına ilişkin pek çok örnek Orta Asya'dan bu yana süregelen Anadolu'daki yerleşim yerlerinin ortak bağı ile devam etmiştir. Selçuklu ve Osmanlı devrinde ihtişamlı teknik gelişmelerle kompozisyon ve motiflerin oluşturulduğu değerli eserler mevcuttur (Durul, 1977: 9; Yetkin, 1974: 9). Türk dokuma sanatı incelendiğinde Türk sanatının Orta Asya'dan gelen kökeninden itibaren Selçuklu ve Osmanlı dönemine ilişkin süreç içinde dünya mirası niteliğinde pek çok orijinal eser bulunduğu anlaşılmaktadır.

2. Dokumacılık Sanatında Hayat Ağacı Motifleri

Bu bölümde sırasıyla kumaş dokuma sanatında, kilim dokuma sanatında ve halı dokuma sanatında hayat ağacı motiflerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

2.1. Kumaş Dokuma Sanatında Hayat Ağacı Motifleri

Türk dokuma sanatında hayat ağacı motifi en fazla kullanılan sembollerden biri olma niteliğini taşımaktadır. Türk toplulukları arasında hayatın ve sonsuzluğun simgesi niteliğinde betimlenmiştir. Ağacın oluşumu ile insanoğlu kendi hayat süreci arasında yaşadığı coğrafyada bir benzerlik olduğunu keşfederek bir bağ ve ilişki kurmuştur. Bu inanışın sonucu olarak Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar farklı Türk toplulukları arasında yaşam alanlarında ağacın kutsal olduğu düşünülmüştür. (Arslan, 2014: 60). Hayat ağacı pek çok formda karşımıza çıkmaktadır (Fotoğraf 1). Örneğin selvi, (servi) palmiye, hurma, incir, nar, zeytin, kayın ve meşe ağaçları hayat ağacını betimlemek için kullanılmıştır (Erbek, 1987: 49; 1985: 30). Ayrıca söğüt, salkım, asma, gül, bahar açmış ağaçlar, çınar, elma, incir gibi ağaçlarda farklı dönemlerde hayat ağacı sembolü niteliğinde tanımlanmıştır (Yurteri ve Ölmez, 2015: 1445).

Fotoğraf 1: Hayat ağacı motifleri, (Erbek, 1988: 23-24).

(Fotoğraf 2) Londra Victoria Albert Müzesinde bulunan 11. yüzyıl sonlarına ait Selçuklu ipek kumaş parçası bugüne kadar kalan nadir örneklerden biridir. Kompozisyon özellikleri açısından incelendiğinde büyük dolgular içinde ağaç formu ve iki yanında grifon formları oluşturulmuştur. Büyük Selçuklulardan sonra kumaş sanatının gelişmesi Anadolu Selçuklularında 'da hızla devam etmiştir. Selçuklu kumaşları ile Osmanlı kumaşları arasında kalan Anadolu beylikleri dönemine ait kumaşlar konusunda ise bir görüş beyan etmek zordur. Ancak 15. yüzyıl ile Türk kumaşlarının gelişimi değerlendirilip takip edilebilmiştir. Osmanlı padişahlarının giymiş oldukları kıyafetler ve bu kıyafetlerin bohçalar içinde saklanması geleneği ile Türk kumaşlarının çok değerli ve kıymetli koleksiyonu Topkapı sarayında muhafaza edilmiştir. Bu koleksi-

OPEN ACCESS creative commons COPE

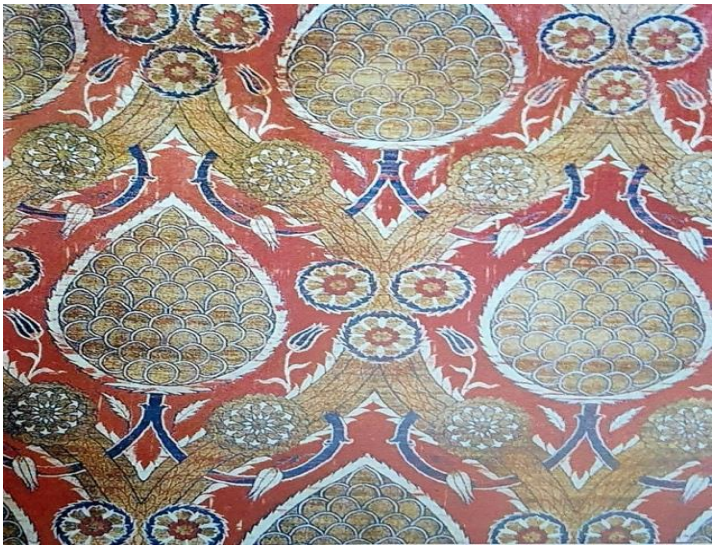
yon, dünyanın en zengin Türk kumaş ve kadifeleri koleksiyonudur. Diğer önemli koleksiyonlarda, Konya Mevlâna Müzesi, Edinburg Royal Scotch Müzesi, Londra Victoria Albert Müzesi, Paris Museum of Fine Arts Lyon gibi dünyaca sayılı önemli müzelerde bulunmaktadır (Aslanapa, 1993: 358-359).

Fotoğraf 2: Selçuklu ipek kumaşı (Aslanapa, 1993: 359).

16. yüzyıl Osmanlı kumaş dokumacılığının en parlak olduğu dönemini yaşamıştır ve birçok şehir dokuma merkezi haline getirilmiştir. Dokumada kullanılan motifler ise daha çok bitkisel üslupla oluşturulmuştur (Salman, 2016: 46).

(Fotoğraf 3) 16. yüzyıl sonuna ait kemha kumaş örneğinin ana temasında çam kozalakları tasarlanmıştır. Bu kozalaklar sarı kılaptanla dokunmuştur. Etrafında dalgalı bantlar ve üzerlerinde rozet çiçekler bulunmaktadır, çevresinde ise bitkisel formlar oluşturulmuştur (Salman, 2011: 119).

Fotoğraf 3: 16. yüzyıl sonu Osmanlı kemha kumaşı (Salman, 2011: 119)

(Fotoğraf 4) TSM. bulunan 16. yüzyıl son dönemine ait 1. Ahmet'in çocukluk kaftanı, kemha kumaştan oluşturulmuştur. Madalyonların içerisinde simetrik olarak tasarlanan ilkbahar çiçekleriyle ve dallarıyla donatılmış, ağaç figürü görülmektedir. Bu desenlendirme 16. Yüzyılın ortalarında Kanuni Sultan Süleyman döneminde nakkaş başı Karamemi tarafından tasarlanmıştır. Kemha kumaşın nadir ince bir örneğidir. Olağanüstü dokuma tekniğinde oluşturulan kumaşta malzeme olarak; yün, ipek, altın, gümüş ve metalik iplikler kullanılmıştır (Gürsu, 1988: 84).

Fotoğraf 4: 1.Ahmet'in çocukluk kaftanı kemha kumaş, 16. yüzyıl sonu, TSM. 13/967, (Salman, 2011: 126).

(Fotoğraf 5) TSM. de bulunan 17. yüzyılın ilk yarısına ait 1. Ahmet'e ait olan bir diğer çocukluk kaftanı da dönemin zengin ve ihtişamlı bir örneğidir. Kırmızı zemin üzerinde oval madalyon deseni tüm yüzeyde olağanüstü biçimde tasarlanmıştır. Bu madalyonların merkezinde ortada altın telle dokunan çam kozalağı servi ağacı biçiminde oluşturulmuştur. En dışında beyaz ipekli çerçevede hilal, yıldız ve kozalak motifi ince bir dal üzerinde tasarlanmıştır. Çevresinde ise natüralist (doğal) bir üslupla lale ve karanfil desenlerinin konservatif biçimde çerçevelendiği görülmektedir (Salman, 2011: 128; Gürsu, 1988: 113-114).

OPEN ACCESS creative commons COPE

Fotoğraf 5: 1.Ahmet'in çocukluk kaftanı kemha kumaş, 17. yüzyıl ilk yarısı, TSM. 13/216, (Salman, 2011: 127).

(Fotoğraf 6) TSM. de bulunan 15X15 cm. olan bölüm kemha kumaş bir bohçaya aittir. Tekli madalyon içerisinde realistik (gerçeğe uygun) palmiye ağacı tasarımı yer almaktadır. Ana zeminde yakut renkli iplikler ve desenlerde yaldızlı metalik iplikler kullanılmıştır (Gürsu, 1988: 114-115).

Fotoğraf 6: Kemha kumaş, 17. yüzyıl ilk yarısı, TSM. 13/1740, (Gürsu, 1988:123).

(Fotoğraf 7) 180x130 cm. ebatlarında, 66.7 cm. tezgâh eninde dokunmuş örtü örneği 17. yüzyılın ilk yarısına aittir. Yuvarlak madalyon içerisinde damla şeklinde selvi ağacı, lale ve karanfil motifleriyle tasarlanmıştır (Atasoy vd., 2001: 149).

Fotoğraf 7: 17. yüzyılın ilk yarısı, Mevlâna Müzesi Konya, Env. No:597, (Atasoy, vd., 2001: 150).

(Fotoğraf 8) 17. yüzyılın ilk yarısına ait olan kemha kumaş örneğinde oval madalyonlarla birlikte tüm zemin üzerinde stilize hurma ağacı ile tasarlanmıştır. Dokumada yün, ipek ve metalik iplikler kullanılmıştır (Gürsu, 1988:115).

Fotoğraf 8: Kemha kumaş, 17. yüzyıl ilk yarısı, Keir koleksiyon, (Gürsu, 1988: 123).

(Fotoğraf 9) 17. yüzyıla ait çatma kumaş örneğinde madalyon içerisinde stilize edilmiş hurma ağacı desenleri karanfil ve lale motifleriyle tasarlandığı görülmektedir (Gürsu, 1988: 132).

OPEN ACCESS creative commons COPE

Fotoğraf 9: Çatma kumaş, 17. yüzyıl ilk yarısı, Benaki Müzesi, (Gürsu, 1988: 132).

(Fotoğraf 10) 17. yüzyıl Sultan 1. Mahmut'a ait ipekli şalvar, zeminde krem renk ve açık kırmızı renkte servi motifi ve barok tesirli yaprak dolgular yer almaktadır. Servi motiflerinin iki yanında rokoko üslubunda kıvrımlı dal formları bulunmaktadır (Öz, 1951: 67).

Fotoğraf 10: İpek şalvar, 18. yüzyıl ikinci yarısı, TSM.,13/571, (Gürsu, 1988: 170).

(Fotoğraf 11) 18. yüzyılın ikinci yarısına ait çatma kumaş, kompozisyonda vazo içerisinde servi ağaçları ve bitkisel motifler (lale, karanfil) kullanılmıştır (Gürsu, 1988: 156).

Fotoğraf 11: Çatma kumaş,18. yüzyıl ikinci yarısı, Victoria and Albert Müzesi, 98-1878, (Gürsu, 1988: 156).

(Fotoğraf 12) 17. yüzyıl sonuna ait kemha kumaşta dilimli madalyon motifi kullanılmıştır. İçlerinde paralel olarak düzenlenmiş servi (çam) ağacı motifleri yer almaktadır. Dokumada gümüş metalik, yün ve ipek iplikleri kullanılmıştır (Gürsu, 1988: 135).

Fotoğraf 12: Kemha kumaş, 17 yüzyıl sonu, Victoria and Albert Müzesi, 835-1904 (Gürsu, 1988: 145).

OPEN ACCESS creative commons COPE

2.2. Kilim Dokuma Sanatında Hayat Ağacı Motifleri

Ölümsüzlük sembolü olarak nitelenen hayat ağacı formu kilimlerde çoğunlukla orta zeminde veya bir mihrap içerisinde konumlandırılmıştır. Genellikle, bitkisel formlarla veya kuş, koç boynuzu, ejderha, kurt gibi motiflerinin yanı sıra tarak, el, nazarlık motifleriyle de birlikte kullanıldığı görülmüştür.

(Fotoğraf 13) Malatya bölgesine ait kilim örneğinde orta zeminde mihrap içerisinde hayat ağacı formu görülmektedir. Çevresindeki bordürlerde bitkisel formlar yer almaktadır.

(Fotoğraf 14) Tekirdağ bölgesine ait bir başka kilim örneğinde orta zeminin tüm yüzeyinde hayat ağacı motifinin merkezi kompozisyonu oluşturduğu ve çevresinde geometrik desenli bordürlerle çerçevelendiği görülmektedir.

Fotoğraf 13: Türk ve İslam Eserleri Müzesi, (Erbek, 1987: 50). **Fotoğraf 14.** Vakıflar Halı Müzesi, (Erbek, 1987: 50).

(Fotoğraf 15) Balıkesir yüncü bölgesi kilimi incelendiğinde tüm yüzeyde koç boynuzu oluşumu ile stilize edilmiş hayat ağacı motifi ve kuş motifi ile çerçevelenmiş bölümü görülmektedir.

Fotoğraf 15: 18. yy. 135x160 cm. Vakıflar Halı Müzesi, Envanter No: 8171, (Erbek,1988: 18).

(Fotoğraf 16) 18. yüzyıl Gümüşhane, Bayburt yöresi kiliminde orta zeminde mihrap içi ve dışında hayat ağacı motifinin farklı stilize edilmiş kompozisyonları görülmektedir.

Hayat ağacının üzerindeki kuşlar yaşam ve ruhu, mihrabın üstündeki ejderha motifi de hayat ağacını koruduğu düşüncesi ile sembolize edilmiştir (Erbek,1988: 40).

(Fotoğraf 17) 18. yüzyıl Gümüşhane bölgesi seccade kilim örneğinde hayat ağacı motifi orta zeminde bereket ve mutluluğu temsil eden elibelinde motifi ile birlikte kullanılmıştır (Erbek, 1988: 41).

Fotoğraf 16: 18.yüzyıl, 138x173 cm. Vakıflar Halı Müzesi, Envanter No: 812 (Erbek,1988: 40), **Fotoğraf 17:** 18.yüzyıl, 170x214 cm, Vakıflar Halı Müzesi, Envanter No: 310 (Erbek,1988: 41).

OPEN ACCESS creative commons COPE

(Fotoğraf 18) 18. yüzyıla ait Tekirdağ, Şarköy yöresi kilim örneğinde tüm orta zeminde stilize hayat ağacı motifi ve insan ömrünü sembolize eden bu motifle birlikte kuş teması kullanılmıştır. Ağacın üzerindeki kuşlar her an uçabilecek şekilde tanımlanmış olup ejderha motifi ise hayat ağacını koruyucu nitelikte kullanılmıştır (Erbek, 1988: 96).

Fotoğraf 18: 18.yüzyıl, 185x265 cm. Etnegrofya Müzesi, Envanter No: 16349, (Erbek,1988: 96).

(Fotoğraf 19) 19. yüzyıla ait Konya bölgesi seccade kilimi. Hayat ağacı motifi kuş ve ejderha motifleriyle birlikte kullanılmıştır. Ölümsüzlüğü ve sürekliliği temsil etmekte olan hayat ağacı motifi üzerindeki kuşlar yaşamı sembolize etmektedir. İç bordürde ise bereket ve gücü temsil eden elibelinde ve koç boynuzu motifleriyle kompozisyon oluşturulmuştur (Erbek, 1988: 78).

(Fotoğraf 20) 20. yüzyıl Konya bölgesine ait kilim örneğinin orta zemininde mihrap üzerinde hayat ağacı sağ ve sol yanda da simetrik olarak tasarlanmıştır. Kuş, ejderha, nazarlık, göz, tarak ve kurt motifleri koruma amaçlı kullanılmıştır (Erbek, 1988:81).

Fotoğraf 19: 19. yüzyıl, 90x160 cm., Vakıflar Halı Müzesi, Envanter No: 9122, (Erbek,1988: 78)., **Fotoğraf 20:** 20. yüzyıl, 140x185 cm., Türk İslam Eserleri Müzesi, Envanter No: 1713 (Erbek,1988: 81).

(Fotoğraf 21) 20. yüzyıla ait Kars bölgesinin seccade kilim örneğinde hayat ağacı üç ayrı iç bordür içerisinde farklı geometrik motiflerle düzenlenmiştir. Hayat ağacının sol ve sağ yanında ibrikler, aynı zamanda kuş, ejderha, elibelinde motifleriyle zenginleştirilmiş bir kompozisyon mevcuttur. Hayat ağacının yanındaki ibrik motifiyle de çocuk özlemine ilişkin vurgu yapılmıştır (Erbek, 1988: 54).

Fotoğraf 21: 20. yüzyıl, 140x185 cm. Türk İslam Eserleri Müzesi, Envanter No: 1737, (Erbek,1988: 54).

OPEN ACCESS creative commons COPE

2.3. Halı Dokuma Sanatında Hayat Ağacı Motifleri

Halı dokumacılığında kullanılan hayat ağacı motifi döneme ve bölgeye göre farklı kompozisyonlar içerisinde kullanılmıştır. Genellikle orta zeminde, kimi zaman bir nişin veya kimi zamanda bir mihrabın içinde tasarlanmıştır. Stilize ve realist üsluplara rastlamak mümkündür.

(Fotoğraf 22) Hayat ağacı motifli marby halısı. 15. yüzyılın birinci yarısı olarak tarihlendirilen hayvan figürlü halılarda görülmüştür. Marby halısı olarak isimlendirilen örnekteki halı, Türk mitolojisi ile ilgili ikonografik figürlerin yer alması bakımından önemlidir. Kompozisyonda orta zemin iki dikdörtgene bölünmüştür. Sekizgen formların içinde stilize edilen ağacın her iki yanında yer alan ve birbirine yüz yüze resmedilip dokunmuş iki kuş figürü bulunmaktadır. Ağacın dalları stilize ifadeyle bir suya aksetmiş gibi tasarlanmıştır. (Yetkin, 1974: 29).

Anadolu Türk halılarının çoğunda görülen kare içinde çokgenle gösterilmiş düzenlemede merkez vurgulaması yapılarak dünyanın eksenini ifade eden "dünya ağacı" üzerindeki kuşlarla betimlenmiştir (Çoruhlu,2016: 114). Dünya ağacında farklı hayvansal figürlerinde kullanıldığı örnekler mevcuttur. Ayrıca karenin dört kısmında yer alan üçgen boşluklarda muska motifine benzetilmektedir (Çoruhlu, 2015: 248-249).

Fotoğraf 22: Marby halısı, 15. yüzyıl, İsveç-Stockholm, Stantens Historisca Müzesi. Envanter No: 17786. (İnalcık, 2008: 38).

(Fotoğraf 23) 17.yüzyıa ait Ladik halısında hayat ağacı motifi üç bölümlü orta

zeminde mihrap nişi içerisinde iki adet simetrik hurma ağacı formunda bulunmaktadır (- Katalog 4, 1998:).

Fotoğraf 23: 17. yy Ladik halısında hayat ağacı (Türk El Dokuması Halılar Katalog 4: 1998).

(Fotoğraf 24) Konya bölgesi kavak yöresine ait halı örneğinde hayat ağacı motifi iki ana bordürden sonra orta zeminde mihrap üzerinde stilize bir üslupta yer almaktadır. Orta zemini çevreleyen bordürlerde de bitkisel formlar kullanılmıştır.

Fotoğraf 24: 18.yüzyıl, Kavak yöresi halısı hayat ağacı Envanter No 11377/460 (İzzet Koyunoğlu Müzesi, Konya).

OPEN ACCESS creative commons COPE

(Fotoğraf 25) 19. yüzyıla ait Hereke İpek seccade halısı incelendiğinde hayat ağacı motifi orta zeminde yer alan niş içerisinde natüralist üslupta simetrik iki adet selvi motifi formunda kullanılmıştır. Selvi motiflerini ayıran orta zeminde de bitkisel üslupla oluşturulmuş ve üzerindeki yapraklar natüralist bir biçimde tasarlanmıştır. Seccadeyi çevreleyen bordürde ise bitkisel ve geometrik formlar yer almaktadır. Aynı zamanda Hereke halıları ve seccadeleri Türk ve Dünya dokuma tarihinde malzeme, teknik, motif ve kompozisyon açışımdan önemli bir yer edinmiştir.

Fotoğraf 25: 19. yüzyıl, Hereke ipek seccade hayat ağacı, Moskova Şark Sanatları Devlet Müzesi, (Nekrasova, vd. 1997). **Fotoğraf 26:** Milas halısı hayat ağacı motifi, model no: 0123.

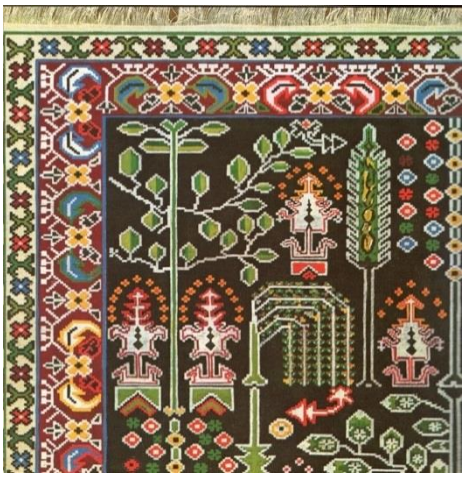
(Fotoğraf 26) Milas halısı örneğinde hayat ağacı motifi tütün yapraklarından oluşan orta zemin ve halıyı çerçeveleyen tüm bordür bölümünde natüralist üslupta kullanılmıştır (Balcı, 2012: 45-46). Milas halılarının önemli bir özelliği de Türkmenler tarafından 11. yüzyılda bölgeye getirilmesidir. Bu durumun sonucu olarak halıcılık geleneğinin yöre kültürü ile birleştirilip harmanlanması ve beraberinde kendine özgü renk, motif biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Etikan ve Ölmez, 2018: 547).

Fotoğraf 27: 19 yy. Manisa -Kula halısı, 132x193 cm., (Turkish Handwoven Carpets, Katalog 5, 2006: model no 0593)., **Fotoğraf 28:** 19 yy. Malatya halısı, 100x200cm., (Turkish Handwoven Carpet, Katalog 5, 2006: model no 0526).

(Fotoğraf 27) Manisa bölgesi Kula yöresi halısında mihrap içerisinde stilize üslupla hayat ağacı motifi tasarlamıştır. Mihrabın üzerinde koç boynuzu motifi bulunmaktadır. Çevresinde bitkisel motifler ve bordürde su yolu motifi ile çerçevelenmiştir (-Katalog 5, 2006: 0593). Kula halıları aynı zamanda mihraplı kompozisyonları ile dönemin en ihtişamlı grubunu (tek mihraplı ve çift mihraplı) oluşturmaktadır (Anmaç, 1999: 16).

(Fotoğraf 28) Malatya yöresine ait halıda hayat ağacı formu orta zeminde üç bölüm olarak ayrılan dikdörtgen formlar içerisinde stilize bir üslupla tasarlanmıştır. Elibelinde motifi ile bölümlere ayrılan hayat ağacının sol ve sağ taraflarına göz motifi oluşturulmuştur. Halının tüm çevresinde yer alan bordür kısmında ise bereket ve su yolu motifleri ile çerçevelenmiştir (-Katalog 5, 2006: 0526).

Fotoğraf 29: Niğde yöresi, hayat ağaçı motifli halı detayı, Taşpınar, Nazmiye Metin dokuması, (Durul, 1997: 32), **Fotoğraf 30**: Niğde yöresi servili halı detayı. (Durul, 1997: 34).

OPEN ACCESS creative commons COPE

(Fotoğraf 29) Niğde yöresine ait halı dokumasının detay görselinde stilize hayat ağacı formu iç göbekteki kompozisyonda bölümlenerek tasarlanmıştır. (Durul, 1997: 32). (Fotoğraf 30) 20.yy. Niğde yöresine ait selvili halı dokuma örneği, aynı zamanda mihrapsız seccade olarak da kullanılmıştır. Bitkisel bezemelerle oluşturulan tasarımda iç bordürün ardından göbek kısmında hayat ağacı, selvi formunda zemin içinde bölümlenerek oluşturulmuştur (Durul, 1997: 34).

Sonuç

Dokuma sanatında kullanılan motifler, sembolik motifler açısından oldukça zengin bir kaynak teşkil etmektedirler. Geçmişten günümüze kültürel değerler içerisinde kullanılan bitkisel motifler kompozisyon ve anlatım düzeni içinde önemli anlamlar barındırırlar.

Köklü bir geçmişe sahip olan hayat ağacı motifi de birçok uygarlığın tarihi dönemlerinin ve kültürlerinin ortak sembollerinden biri olarak görülmüştür. Bu sembol, mitolojiden, felsefeye, dinden, dile ve çeşitli sanat alanlarında kullanılmıştır. Türk kültüründe ve inanç sisteminde ise hayat ağacı motifinin özel bir yeri bulunmaktadır. Farklı betimlemelerle kullanılmakla birlikte en çok hayatın ve sonsuzluğun simgesi olarak görülmüştür.

Türk tekstil sanatında hayat ağacı formlarını incelediğinde; halı, kilim dokumacılığında, düz dokuma kumaş sanatlarında yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Bitkisel motifler Türk süsleme sanatında sonsuz bir kaynak olmuştur. Özellikle hayat ağacı motifi, doğa alıntılarından daha çok kendine özgü biçimde stilize edilmiştir. Kimi zaman doğal (natüralist) formlarda, kimi zaman stilize (anti natüralist) formlarda dokuma sanatlarında uygulanmıştır.

Hayat ağacını betimleyen bitkiler incelendiğinde ise; Selvi, palmiye, hurma, kayın, meşe, ve tütün yaprağı uygulamalarda kullanılmıştır. Dokuma sanatlarında en fazla selvi ağacı motifinin kullanıldığı görülmüştür. Selvi; dört mevsim canlılığını koruyan, uzun boylu, dayanıklı estetik ve görselliği yüksek olan bir ağaç olarak betimlenmiştir. Hurma; İslam inancına göre cennete bulunan ölümsüzlüğü simgeleyen bir bitkidir. Tütün yaprağı bereketi simgelemektedir. Kayın; Eski Türkler günlük yaşamda ana malzeme olarak kullanmışlardır. Tüm bu hayat ağacı motiflerine farklı kullanım alanlarında rastlanmıştır. Araştırma kapsamında taranan eserlerde otuz eser incelenmiştir. Bu eserlerde ise;

Kumaş dokuma sanatında incelenen örneklerde (ipek, kemha ve çatma kumaş) hayat ağacı formunun tekli madalyon veya dilimli madalyonlar içerisinde (palmiye, hurma, selvi) ve motifin içinde ve çevresinde özellikle lale, karanfil, bahar dalları ve bitkisel üsluptaki çiçeklerle birlikte tasarlandığı görülmüştür, genellikle doğal (natüralist) üslup göze çarpmaktadır.

Kilim dokuma sanatında incelenen örneklerinde ise genellikle orta zeminde kompozisyonun bütününde veya mihrap içerisinde ya da mihrap üzerinde stilize bir üslupla tasarlanmıştır. Genellikle, hayat ağacı motifinin bitkisel formlarla veya kuş, koç boynuzu, ejderha gibi motiflerle ya da tarak, ibrik el, nazarlık ve elibelinde motifleriyle de birlikte kullanıldığı görülmüştür

Halı dokuma sanatında incelenen örneklerde de hayat ağacı motifi doğal ve stilize üslupta yüzey tasarımında kullanılmıştır. Özellikle hayat ağacını betimleyen; selvi, palmiye ve tütün yaprağı orta zeminde, mihrap veya niş içerisinde halıyı çerçeveleyen dış bordürde tasarlanmıştır. Aynı zamanda dokuma tekniklerini kompozisyon ve motif açısından değerlendirildiğinde tekniğin sınırları çerçevesinde doğal bir üslup ya da stilize bir üslupta uygulamaların oluşturulduğu gözlemlenmiştir. Motifler dokumacılık sanatının çok değerli yapı taşlarını oluşturmaktadır. Bu anlamda milli kültürümüzün tanıtımında önemli bir rol oynayarak geleneksel motiflerin tanıtılması, yaşatılması, korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Ağaç, S. ve Sakarya, M. (2015). Hayat ağacı sembolizmi, *İnternational Journal of Cultural and Social Studies,* 1, 3.https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/253501

Anmaç, E. (1999). Kula halılarında kullanılan motifler. *Erdem, Halı Özel Sayısı, 10*(28), 16. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/687940

Arslan, S. (2014). Türklerde ağaç kültü ve hayat ağacı, *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 1*(1), 60. https://doi.org/10.20860/ijoses.27650

Aslanapa, O. (1993). *Türk sanatı*. Remzi Kitapevi Yayınları.

Balcı, N. (2012). Türk halı sanatında mitolojik kaynaklı bazı motifler, *Ariş Dergisi*. 8, 45-46. https://doi.org/10.34242/akmbaris.2019.38

Atasoy, N.; Denny, W. B.; Mackie, L.W. & Tezcan H. (2001). *İpek Osmanlı dokuma sanatı*. TEB İletişim ve Yayıncılık.

Çevik, N. (1999). Hayat ağacı'nın Urartu kült törenlerindeki yeri ve kullanım biçimi, *AnadoluAraştırmaları,*(15),335.https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/12676

Çoruhlu, Y. (2016). Türk dünyası halı ve düz dokuma yaygılarında kozmolojik ve simgesel anlamı olan bazı motif, şekil ve düzenlemeler üzerine düşünceler, *Azerbaycan Xalçaları, 6*(20), 114.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Çoruhlu, Y. (2015). İç Asya kurganlarından çıkarılan halı ve dokuma materyallerinin anadolu Türk halı ve dokuma sanatları bakımından önemi, *Selçuk Mülayim Armağanı Sanat Tarihi Araştırmaları*. Geleneksel Sanatlar Derneği, Lale Yayınları, 242-246.

Çoruhlu, Y. (2020). *Türk mitolojisinin ana hatları.* Ötüken Neşriyat Yayınları.

Deniz, B. (2000). *Türk dünyasında halı ve düz dokuma yaygıları.* Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Direkli, F. (2019). Türk motiflerinde hayat ağacı, *Folklor Halkbilimi Dergisi*, *9*(82), 19. https://folklorkurumu.org.tr/dergi/folklor-dergisi-82-sayi/

Dölen, E. (1992). *Tekstil tarihi*. Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Yayınları.

Durul, Y. (1997). *Yörük kilimleri Niğde yöresi.* Ak Yayınları.

Eliade, M. (2003). *Dinler tarihine giriş*. Kabalcı Yayınları.

Erbek, G. (1985). *Anatolische motive von Çatalhöyük bis heute*. Alman Kültür Merkezi Yayınları.

Erbek, G. (1987). *Anatolian motıfs from Çatalhöyük to the present*. Alman Kültür Merkezi Yayınları

Erbek, G. (1988). *Kilim Catalogue* No1. Selçuk A.Ş. Ana Basım Yayınları.

Etikan, S. ve Ölmez, F. N. (2018). Milas halıları arasında farklı bir desen, kabuksuz halıları, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11*(59),547. http://dx.doi.org/10.17719/jisr. 2018.2660

Görgünay Kırzıoğlu, N. (1995). *Altaylardan Tuna boyuna Türk dünyasında ortak motifler.* Türksoy Yayınevi.

Gürcüm, B. H. ve Kaleli, D. (2020). Kültür ekseninde hayat ağacı sembolü, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 13*(72), 453. http://dx.doi.org/10.17719/jisr.10950

Gürsu, N. (1988). *The art of Turkish weaving designs through the ages*. Redhouse Yayınları.

Harvey, J. (1997). *Tradational textiles of central asia*. Thames and Hodson.

İnalcık, H. (2008). *Türkiye tekstil tarihi üzerine araştırmalar.* İş Bankası Kültür Yayınları.

Karataş, M. (2018). Türk dünyasının ortak dili yanışlar (nakışlar), *Yeni Türkiye Dergisi,* 99, 216.

Martynov, A. I. (1988). The solar cult and the tree of life. *Arctic Anthropology*, *25*(2), 13.

Nekrosava, N.P. & Kınayeva K.G. (1997). *Moskova şark sanatları devlet müzesi Türk, Azeri ve Türkmen seccadeleri*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.

Ögel, B. (2014). *Türk mitolojisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Öz, C. (2018). Kültürel süreklilik bağlamında Antikçağdan günümüze kutsal ağaç veya hayat ağacı. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*,*11*(56), 214. http://dx.doi.org /10.17719/jisr.20185638993

Öz, T. (1951). *Türk kumaş ve kadifeleri.* M.E.B. Yayınları.

Salman, F. (2011). *Türk kumaş sanatı.* Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Salman, F. (2016). Osmanlı'da ihtişamın sembolü kumaşlar, *Hometextile Dergisi*,*5*(90), 46.

Serin, A.Y. (2002). Türk inanç geleneğinde hayat ağacı örgesinin kullanım şekli ve günümüze uyarlaması, *Altıncı Şehir Dergisi*, 8.

Yetkin, Ş. (1974). *Türk halı sanatı*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yurteri, S.ve Ölmez, F. N. *Türk dokumalarında ağaç motifi,* https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/YURTERİ-Sultan-ÖLMEZ-Filiz-Nurhan-TÜRK-DOKUMALARINDA-AĞAÇ-MOTİFİ.pdf (Erişim tarihi: 15.07.2020).

…….. (1998). *Türk el dokuması halılar.* Katalog 4, T.C. Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları.

……..(2006). *Turkish handwoven carpets.* Katalog 5, T.C. Kültür Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü Yayınları.

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Manisa Yazma Eser Kütüphanesinde Bulunan 2818 Envanter Numaralı En'am-ı Şerif'in Süsleme Özellikleri

Ornamentation Features of En'am-i Sharif with Invention Number 2818 in the Manisa Manuscript Library

Hüseyin ELİTOK*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: **Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья**

Atıf / Citation / Цитата

Elitok, H. (2022). Manisa yazma eser kütüphanesinde bulunan 2818 envanter numaralı En'am-ı Şerif'in süsleme özellikleri. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (30), 287-306.

Elitok, H. (2022). Ornamentation features of En'am-i Sharif with invention number 2818 in the Manisa manuscript library. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (30), 287-306.

10.29228/kesit.57826

Geliş/ Submitted/ Отправлено:	13.02.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать:	15.03.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный:	25.03.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

***Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Türkiye, huseyin.elitok@atauni.edu.tr**

KESİT AKADEMİ DERGİSİ
ISSN: 2149-9225
The Journal of Kesit Academy

Manisa Yazma Eser Kütüphanesinde Bulunan 2818 Envanter Numaralı En'am-ı Şerif'in Süsleme Özellikleri [1]

Ornamentation Features of En'am-i Sharif with Invention Number 2818 in the Manisa Manuscript Library

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ELİTOK

Öz: Türklerin İslamiyet'e gösterdikleri derin saygının bir ifadesi olarak kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere Esmâü'n Nebî, Delâ'ilü'l-Hayrât, Hilye-i Şerîfeler gibi dini içerikli metinlerin özellikle estetik bir kaygıyla yazılmasında hassasiyet göstermişlerdir. Bu hassasiyetin doğal bir neticesi olarak hattın yanında yazma eser bezemeciliğinde tezhip, ebru, minyatür ve cild sanatları da gelişerek devam etmiştir. En güzel hatlarla yazılan ve bezenen bu eserlerin içerisinde En'âm-ı Şerîf'ler kendine has bir yere sahiptir. En'âm-ı Şerîf'ler, yalnızca En'âm Sûresi'nin olduğu kitaplar halinde ya da Müslümanların sıkça okuduğu Yâsîn-i Şerif, Mülk Sûresi gibi diğer bazı sûrelerle ve ayrıca dua metinleriyle beraber de kaleme alınmışlardır. Hem hattın hem de kitap bezemeciliğinin nadide eserlerinden olan En'âm-ı Şerîf'ler, insanların yanında taşıyabileceği kadar küçük ebatlarda olduğu gibi daha büyük ebatlarda da karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada bahsedilen sanat alanlarındaki haiz olduğu önem sebebiyle Manisa Yazma Eser Kütüphanesinde Bulunan 2818 Envanter Numaralı En'am-ı Şerif, incelenmiş ve dönemi içerisindeki yerinin tespiti için farklı kütüphane ve koleksiyonlarda bulunan eserlerle mukayese edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Manisa, En'am-ı Şerif, yazma eser, hat, tezhip, cilt.

Abstract: As an expression of the deep respect that Turks show to Islam, they showed sensitivity in writing religious texts such as Asmaun Nabi, Dala'il al-Khayrat, Hilye-i Sharif, especially our holy book, the Qur'an, with an aesthetic concern. As a natural result of this sensitivity, besides the calligraphy, ornamentation, marbling, miniature and bookbinding arts con-

[1] "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article.

tinued to develop in the ornamentation of manuscripts. Among these works, which are written and ornamented with the most beautiful calligraphy, En'âm-i Sharifs have a unique place. En'am-i Sharifs were written in the form of books containing only the Surah En'am or together with some other surahs such as Yasin Sharif and Surah Mulk, which Muslims often read, and also with prayer texts. En'am-i Sharifs, which are among the rarest works of both calligraphy and book ornamentation, appear in larger sizes as well as in sizes that are small enough for people to carry with them. Due to the importance it has in the fields of art mentioned in this study, En'am-i Sharif with Inventory Number 2818 found in the Manisa Manuscript Library was examined and compared with the works found in different libraries and collections in order to determine its place in the period.
Keywords: Manisa, En'âm-ı Sharifs, hand-writing, manuscript, calligraphy, illumination, binding.

Giriş

Türk İslam Sanatında Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere Esmâü'n Nebî, Delâ'ilü'l-Hayrât, Hilye-i Şerîf gibi birçok dini içerikli metinlerin yanı sıra ilmi ve edebi muhteviyatlı metinler de hat, tezhip, ebru, minyatür ve cild sanatlarının en naif örnekleri ile karşımıza çıkmaktadır. Bu eserler içerisinde En'âm-ı Şerîf'ler, ayrı bir öneme sahiptirler. En'am, lügatte *"Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan ayet ve sureleri kapsayan dini yazma ve/ya dua kitabı"* manasıyla açıklanmaktadır (Devellioğlu, 2010: 251). En'âm-ı Şerîf'ler, yalnızca En'âm Sûresi'nin olduğu kitaplar halinde ya da Müslümanların sıkça okuduğu Yâsîn-i Şerif, Mülk Sûresi gibi diğer bazı sûrelerle ve ayrıca dua metinleriyle beraber de kaleme alınmışlardır (Işık, 1995: 7; Yılmaz, 2004: 86). En'am, sûre manası olarak *"tevhid inancı, peygamberliğin ve yeniden dirilişin açık delilleri, batıl inanışların belgeleri, eti yenen ve yenmeyen hayvanlarla ilgili helal ve harama dair hükümlerini kapsamaktadır"* şeklinde izah edilir. (Işık, 1995: 169). En'âm-ı Şerîf hakkında A. Yılmaz şu bilgileri kaydetmektedir (Yılmaz, 2004: 86):

> *"… Hattatlarca sıkça yazılan dini yazma eserlerden biridir. Fazileti hakkında bazı hadisler nakledilmektedir. Bu sebeple En'âm Sûresi (Hüccet Sûresi), okunmasında manevi feyz umulan bir sûre sayılmış ve müstakil bir kitap halinde Türk ince zevk ve üslubuna göre yazdırılması, tezhip ve teclid ettirilmesi âdet haline gelmiştir. Böylece Türk-İslam Sanatının örneklerinden biri daha verilmiştir.*
>
> *En'âm taşımak bir gelenekti, çok küçük boyda yazılanları ve tezhiplenenleri, işlemeli altın-gümüş kutularda muhafaza edilir ve taşınırdı. Bu adet günümüzde pek görülmemektedir."*

En'âm-ı Şerîf 'ler, Delâ'ilü'l Hayrât gibi Kur'ân-ı Kerîm'den sonra en çok yazılan ve okunan kitaplardır (Taşkale-Gündüz, 2020: 64). En'âm-ı Şerîf veya En'âm adı anılagelen bu yazmaların çoğunda Esmâü'l- Hüsnâ ve Esmâü'ün Nebî de yazılmıştır

(Taşkale-Gündüz, 2020: 64). Hem hattın hem de kitap bezemeciliğinin nadide eserlerinden olan En'âm-ı Şerîf'ler, insanların yanında taşıyabileceği kadar küçük ebatlarda olduğu gibi daha büyük ebatlarda da karşımıza çıkmaktadır. Çalışmaya konu olan eser Manisa Yazma Eser Kütüphanesi'nde korunan 2818 Envanter Numaralı En'am-ı Şerif'tir[2]. İncelenen eser tezyini açıdan kendi dönem özelliklerini yansıtmasının yanı sıra klasik dönemin devamı niteliğindedir.

Manisa Yazma Eser Kütüphanesi

Tarihi geçmişi yüzyıllar öncesine uzanan Manisa Yazma Eser Kütüphanesi bünyesinde kültürel, tarihsel ve sanatsal değeri yüksek Arapça, Farsça ve Osmanlıca 8 binden fazla yazma ve 9 binden fazla basılı eser bulunmaktadır. Bu eserler içerisinde Geleneksel Türk Sanatlarımızdan olan hat, tezhip, cilt, ebru ve minyatür sanatlarının seçkin örneklerini görmek mümkündür (Alparslan, 2018: 785-786).

Manisa Yazma Eser Kütüphanesinde korunan yazma eserler, bazı önemli kütüphanelerin bünyesinde muhafaza edilerek günümüze kadar gelebilmiştir. 1445 yılında II. Murat tarafından sarayın içinde inşa edilen kütüphanelerden sonra Fatih Sultan Mehmet zamanında yapılan ve bazı ilavelerle büyütülen sarayın içinde kurulan bu kütüphaneye *"Fatih Kütüphanesi"* adı verilmiştir (Güney, 2013: 2; Alparslan, 2018: 786). Sultan II. Bayezid devrinde (1481-1512) sancak beyi olan Şehzade Şehinşah'ın annesi Hüsnüşah Sultan tarafından yaptırılan Manisa Hatuniye Cami içerisinde bir kütüphane kurulmuştur. Kütüphanede 401 cilt yazma bulunduğu ve oğlu Şehinşah'ın bu kütüphaneye 140 ciltlik bir koleksiyon hediye ettiği bilinmektedir (Güney, 2013: 2; Alparslan, 2018: 786). Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Ayşe Hafsa Sultan tarafından 1520-1566 yılları arasında Manisa'da yine iki kütüphane kurulmuştur. Bunlardan ilki *"Sultan Cami"* içindeki kütüphanedir. İkincisi ise tıp mektebi vasfını taşıyan "*Manisa Darü'ş-şifâsı"* içinde kurulmuş olan hastane kütüphanesidir (Güney, 2013: 2, Alparslan, 2018: 786). Bahsi geçen kütüphanede 1658 tarihli deftere göre 311 adet kitap bulunmaktadır (Güney, 2013: 2). Hafsa Sultan, bu kuruma şiir, edebiyat, tarih, tıp alanlarında yaklaşık olarak 952 adet yazma kitap koleksiyonu vakfetmiştir. Sultan III. Murad zamanında inşa ettirilen diğer önemli kütüphanelerden biri de *"Muradiye Cami Kütüphanesi"*dir (Güney, 2013: 2; Alparslan, 2018: 786). Muradiye Cami Kütüphanesini 1806 yılında Karaosmanoğulları'ndan Hacı Ahmet Ağanın oğlu Hüseyin Ağa yaptırmıştır (Karagöz, 1974: 83; Güney, 2013: 3). Kütüphane Muradiye camiine yakın olması dolayısıyla "*Muradiye Kütüphanesi*" olarak anılmaktadır (Karagöz, 1974: 83). Muradiye Camii içerisinde bulunan yazmalar ile bazı koleksiyonlar bu kütüphaneye devredilmiştir. Manisa'daki vakıf koleksiyonları da *"Muradiye Kütüphanesi"*nde toplanmıştır (Güney,

[2] 2818 Envanter Numaralı En'am-ı Şerif'in Manisa Eser Kütüphanesi Koleksiyonundaki envanter numarası son düzenleme ile 45HK12908 olarak güncellenmiştir.

OPEN ACCESS creative commons COPE

2013: 3; Alparslan, 2018: 786). Yine Kara Osmanzade Eyüp Ağa kendi şahsına ait koleksiyonun bulunduğu bir kütüphane kurmuştur. Kütüphane Fatih Sultan Mehmed'in kölesi ve Şehzade Mustafa'nın sofracı-başısı Çeşnigîr Sinan Çelebinin yaptırmış olduğu cami yanında inşa ettirildiği için *"Çeşnigîr Kütüphanesi"* adı verilmiştir (Güney, 2013: 3; Alparslan, 2018: 786). 19. yüzyılda Manisa'daki Nişancı Paşa Mekteb-i Sibyanı'nda kurulan diğer bir kütüphane, *"Nişancı Paşa Kütüphanesi"*dir (Güney, 2013: 3). Kütüphane 1922'de Yunanlılar tarafından tamamen yıkılmış, içerisindeki tüm eserler zarar görmüştür (Güney, 2013: 3; Alparslan, 2018: 786).

Manisa Valisi Dr. Lütfi Kırdar'ın teşebbüsü ile 1939 yılında inşa edilen kütüphaneye toplanan ve tasnif edilebilen yazma ve basma kitaplar 1945 yılında taşınmıştır (Güney, 2013: 3; Alparslan, 2018: 786). Anafartalar Mahallesi Cumhuriyet Caddesi'nde bulunan kütüphane *"Genel Kitaplık"* adı ile açılmış, daha sonra adı *"Manisa İl Halk Kütüphanesi"* olarak değiştirilmiştir. Yukarıda bahsi geçen kütüphanelerden ve yöreden toplanan, aynı zamanda vakıf yolu ile elde edilen el yazma ve basma kitaplar bir araya getirilerek Bu kütüphanede toplanmıştır. Halk arasında ismiyle *"Kitapsaray"*, olarak bilinen bina, okuyucularına hizmet vermenin yanı sıra yazma eserlerin korunup saklanmasına imkân sağlamıştır (Güney 2013: 3; Alparslan, 2018: 786-787).

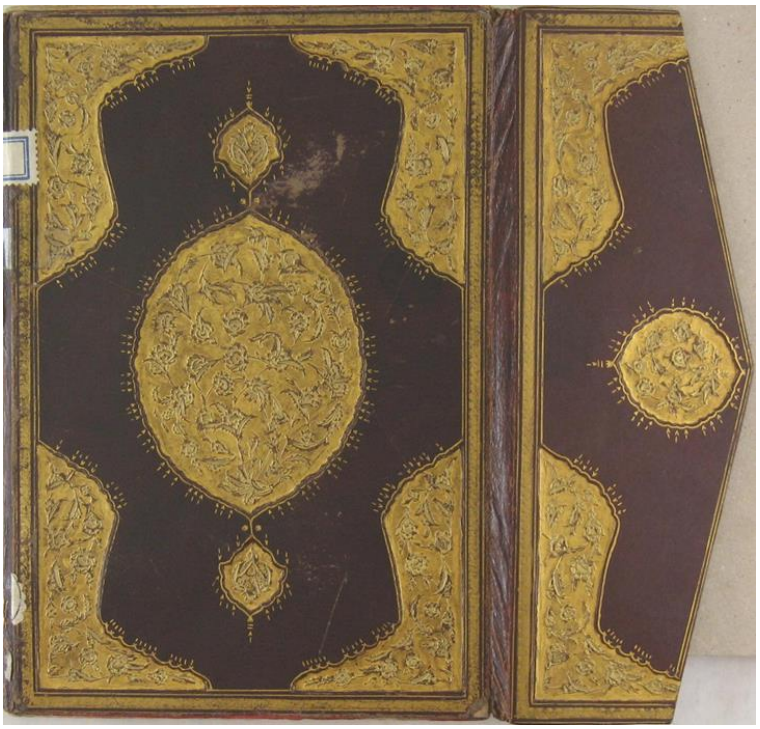
Yazma eserler 1945 yılından 2012 yılına kadar Manisa İl Halk Kütüphanesindeki depolarda korunmuş, ancak kütüphanede yer alan değerli yazmaların saklanması ve korunması için yeni bir binaya gereksinim duyulmuştur. Bu sebeple, Manisa Valiliğine ait olan ve 1926 yılında inşa edilen Hıdıroğlu Konağı restore edilmiş ve Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde yer alan yazma eserler buraya taşınmıştır (Güney, 2013: 3). Manisa İl Genel Meclisinin 11.04.2013 tarih ve 88 sayılı kararıyla, 25 yıllığına Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığına tahsis edilmiştir. Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı tarafından bu bina içerisinde; depo alanları, okuyucu salonları, sergi salonu gibi gerekli birimlerin tesis edilmiş ve Manisa İl Halk Kütüphanesinde yer alan yazma eserler buraya taşınmıştır. Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, Haziran 2013 tarihinde faaliyet göstermeye ve araştırmacılara hizmet vermeye başlamıştır. 2017 yılsonu itibariyle, kütüphanede 8 bin 159 yazma eser, 9 bin 171 matbu eser, 1 milyon 560 bin 320 dijital kopya bulunmakla beraber, fiziksel temizlik uygulanan eser sayısı 8 bin 160 adettir. 6093 Sayılı Yasa gereği Bakanlığa bağlı kütüphane ve müzelerden devir yoluyla 49 adet el yazması eser devir alınmış, 1 adet eser ise satın alma yoluyla temin edilmiştir. Ayrıca, 8 bin 50 adet eser sayısallaştırılmıştır (Alparslan, 2018: 786-787).

Zengin bir koleksiyona sahip kütüphane bünyesinde tıp, edebiyat, astroloji, dinî bilimler, tasavvuf, fıkıh, kelam gibi çeşitli konularda yazma eserler bulunmaktadır. Kitaplar gerek muhtevası, gerekse geleneksel sanatlar açısından kıymete değerdir (Güney, 2013: 3-4).

Manisa Yazma Eser Kütüphanesinde Bulunan En'am-ı Şerif'in Özellikleri

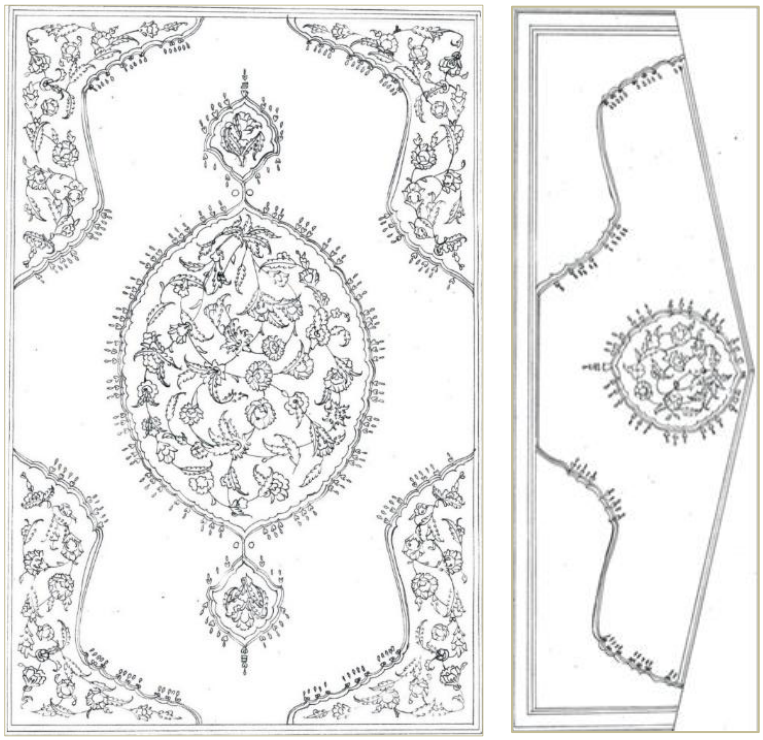
ENVANTER NO	: 2818
ESER TÜRÜ	: En'âm-ı Şerîf
BULUNDUĞU YER	: Manisa Yazma Eserler Kütüphanesi
KOLEKSİYON	: ?
TARİHİ	: ?
HATTATI	: ?
MÜZEHHİP	: ?
YAZI TÜRÜ	: Nesih
DİLİ	: Arapça
VARAK SAYISI	: 32
SATIR SAYISI	: 7
BOYUT	: Kâğıt: 20.5x14.5 cm
KÂĞIT ÖZELLİĞİ	: Çay rengi, Aharlı, Dokulu
TEZHİPLİ SAYFALAR	: Sûre Başı, Güller, Duraklar, Beyne's-sütûr

Eserin Cildi

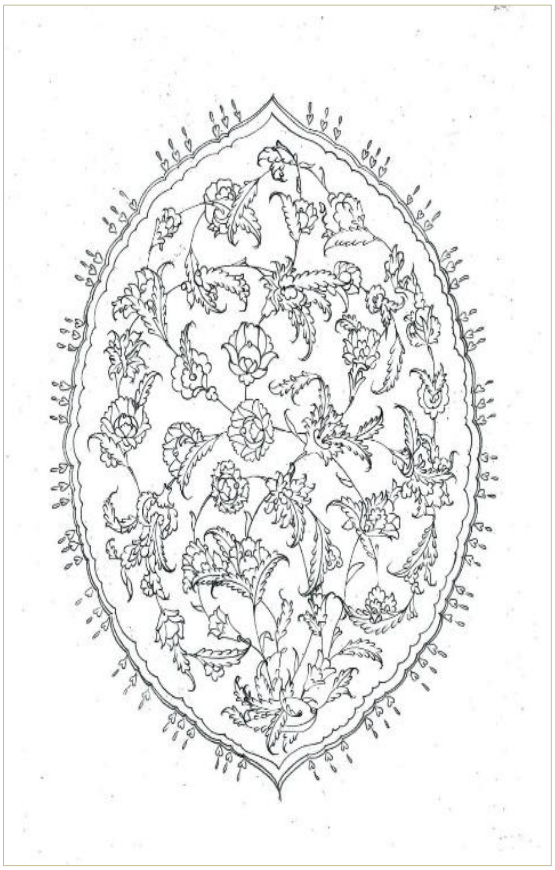

Görsel 1. Eserin Miklepli Cildi

OPEN ACCESS creative commons COPE

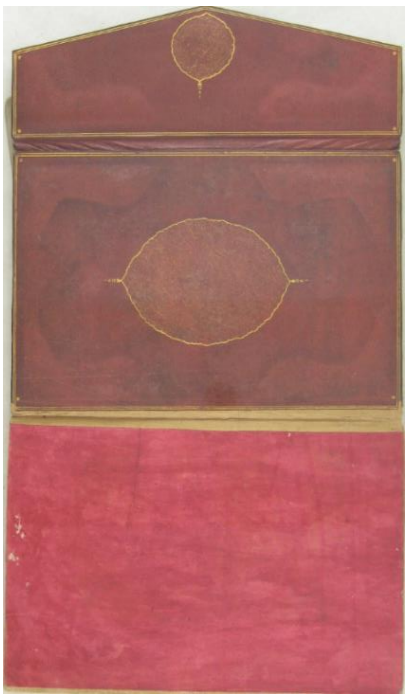

Çizim1. Eserin Miklepli Cild Çizimi

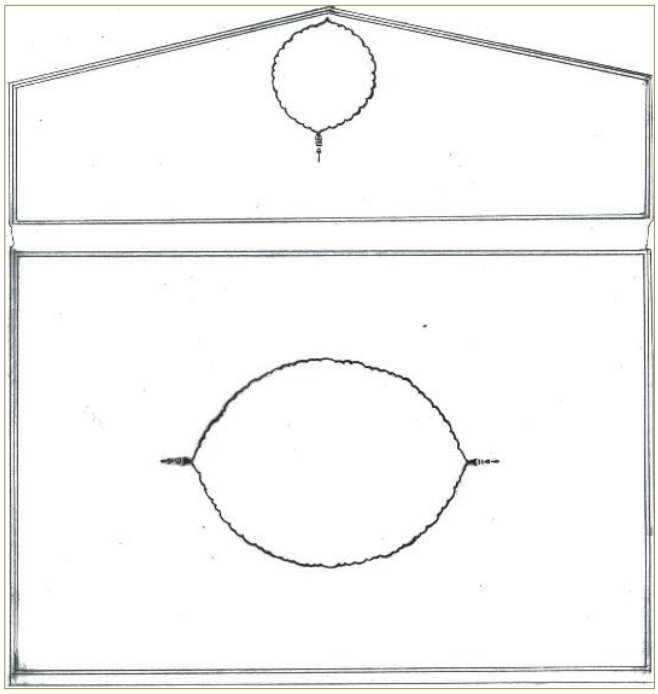

Çizim 2. Cildin Şemse Detay Çizimi

Eserin cildi koyu kahverenginde deri olup Klasik Türk Cildi tarzında yapılmış mülemma şemseli cilttir. Cildin ortasında beyzi formda şemse ve şemsenin iki ucunda salbekler ve dörtkenarda köşebent tezyinatı uygulanmıştır. Altın zeminli şemsenin serbest olarak tasarlanmış ve zer-ender-zer tekniğinde uygulanmıştır. Desen, hatayi, penç, gonca ve hançer yapraklarından oluşturulmuştur. Şemsenin etrafı altın dendanlarla çevrelenmiş ve yine altınla dendanların üzerine eşit aralıklarla 3'erli küçük basit tığlar uygulanmıştır. Salbeklerin içleri de yine aynı teknikte tezyin edilmiştir. ½ oranında simetrik olan salbeklerde hançer yapraklar ve hatayi motifinden bezeme yapılmıştır. Dendanlı kenarlarda yine basit tığlar bulunmaktadır. Şemse ile köşebent arasındaki kısım boş bırakılmıştır. Dörtkenarda yer alan köşebentler kendi içlerinde serbest tasarlanmış ve aynı teknikte uygulanmıştır. Motif olarak çok dilimli hançer yapraklar, hatayiler, gonca ve pençler kullanılmıştır. Hançer yaprakların sırt kısımlarındaki yarım penç ve goncalar deseni tamamlamıştır. Cildin dörtkenarı altın zeminli (S) biçimli zencerek ile çerçeve içine alınmıştır. Zencereğe iki kenardan altın cetvel çekilmiş ve tezyinat sonlandırılırmıştır. Cildin sertap kısmına süsleme yapılmamıştır. Cildin miklebi şemse ve köşebentlerle aynı mantıkta bezenmiş olup orta kısımdaki şemse kapaktakine göre daha küçük ve daha yuvarlaktır. Miklebin iki kenarında dış kısımlara ikili 1 mm'lik altın cetveller çekilmiştir (Görsel 1).

Görsel 2. Cild İç Kapak

Çizim 3. Cild İç Kapak Çizimi

Cildin iç kapak rengi alt-üst kapakla aynı olup diğer kapak açık bordo renkte ve mukavvadan yapılmıştır. Deri olan kısmın ortasında beyzi formda yapılan şemseye zer-efşân tekniğinde bezeme yapılmıştır. Şemsenin etrafı altın dendanlarla çevrelenmiş ve iki ucu basit tığlarla uzatılmıştır. Şemsenin etrafı tamamen boştur. Dörkenara ikili

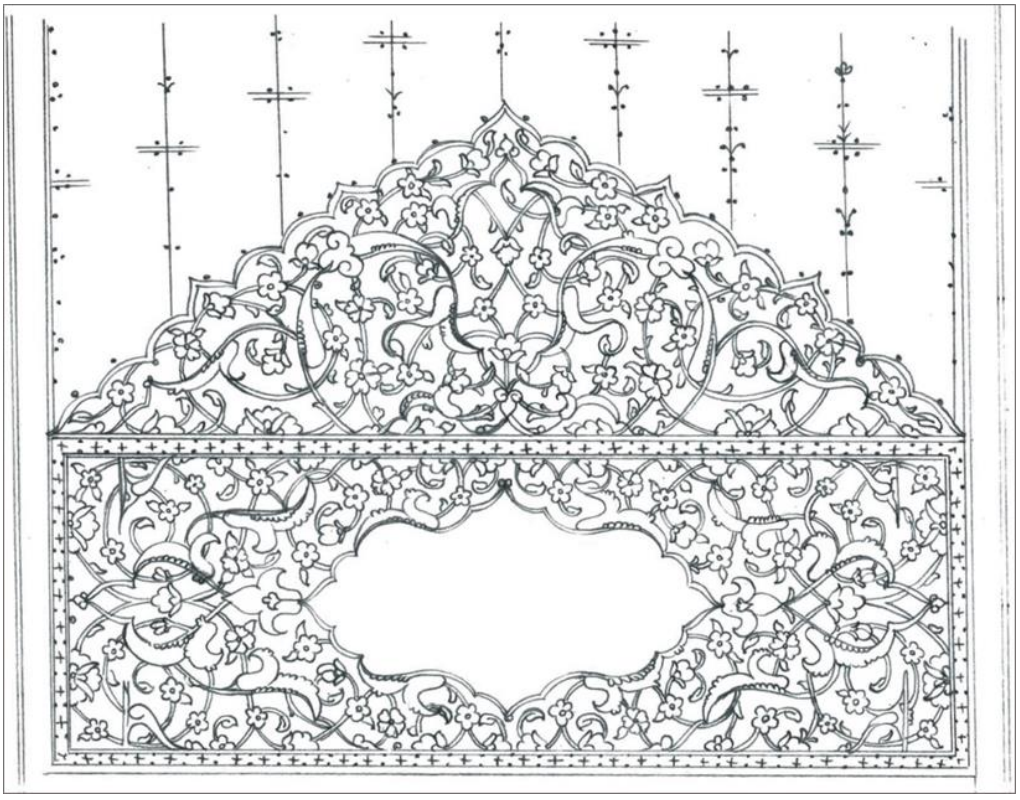

OPEN ACCESS creative commons COPE

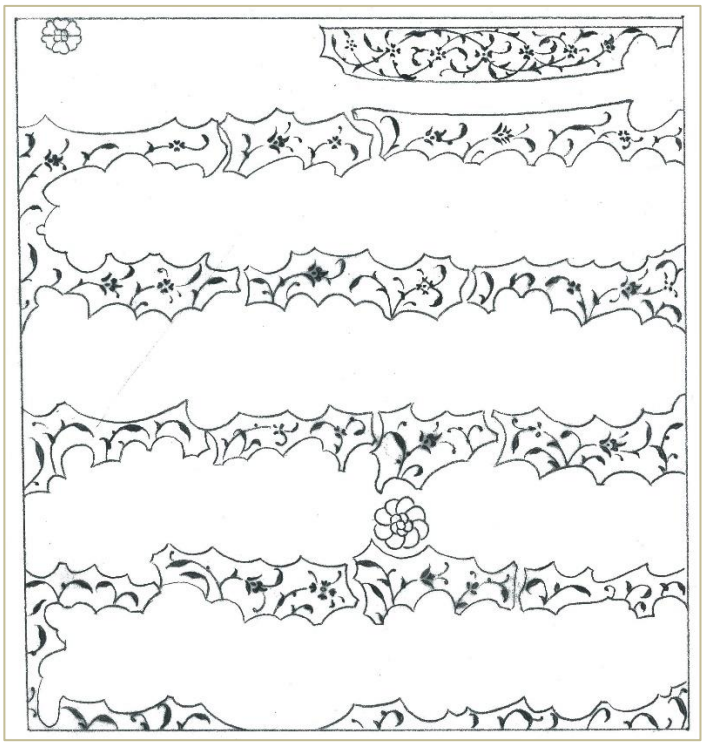
altın cetveller çekilmiştir. Miklep kısmında yapılan şemse yine aynı teknikte uygulanmış olup daha yuvarlak ve daha küçük ebatlardadır. Miklebin etrafına yine ikili 1mm'lik cetvel çekilerek tezyinat sonlandırılmıştır (Görsel 2).

Sûre Başı

Görsel 3. Eserin Sûre Başı

Görsel 4. Eserin Sûre Başı ve Beyne's-sütûr Çizimi

Eserin 2b sayfasında sure başı tezhibi yer almaktadır. Nesih hattıyla ve is mürekkebiyle yedi satır üzere yazılan eserin yazı alanı beyne's-sütûr tekniğinde bezenmiştir. Altın zemin üzerine negatif teknikte ve siyah renkte serbest olarak uygulanan desende hatayi grubu motifler ile yapraklar kullanılmıştır.

Yazı alanının üst kısmında yatay dikdörtgen biçimli tezhipli kısım bulunmaktadır. Orta kısımdaki yazı alanı sıvama altın olup boş bırakılmıştır. Yazı alanı zerender-zer tekniğinde rumi ve dendanlarla çevrelenmiştir. Yazı alanı iki taraftan altın tepeliklerle köşelere bağlanmıştır. ¼ oranında simetrik olan desende rumiler yardımıyla paftalar oluşturulmuştur. Köşeler altın zeminli iç kısımlar laciverttir. Altın zemin içerisindeki yarım ortabağ rumilerin içleri siyahtır. Motif olarak hatayi grubu motifler, rumi ve yapraklar kullanılmıştır. Motiflerde renk olarak pembe, açık mavi, beyaz, turuncu ve sarı tercih edilmiş ve ayrıca motiflere tonlama yapılmıştır. Tezyini alan dörtkenardan lacivert zemin üzerine beyaz renkte yapılan (+,-) biçimli kenar suyu bezemesiyle çerçeve içine alınmıştır. Kenar suyunun iki kenarına 1'er mm'lik altın cetveller çekilmiştir.

Mihrabiye formunda yapılan tezyini kısım ½ oranında simetrik olarak tasarlanmıştır. Ayırma rumiler yardımıyla paftalar oluşturulmuştur. Lacivert ve altın zeminlerden oluşan desende yine hatayi grubu motifler, rumi ve yapraklardan tasarım yapılmıştır. Motiflerde renkler başlık kısmı ile aynı olup tonlama yapılmıştır. Tezyini kısım altın ve lacivert renkteki havalı dendanlar sınırlandırmıştır. Tığlar tek tip olup

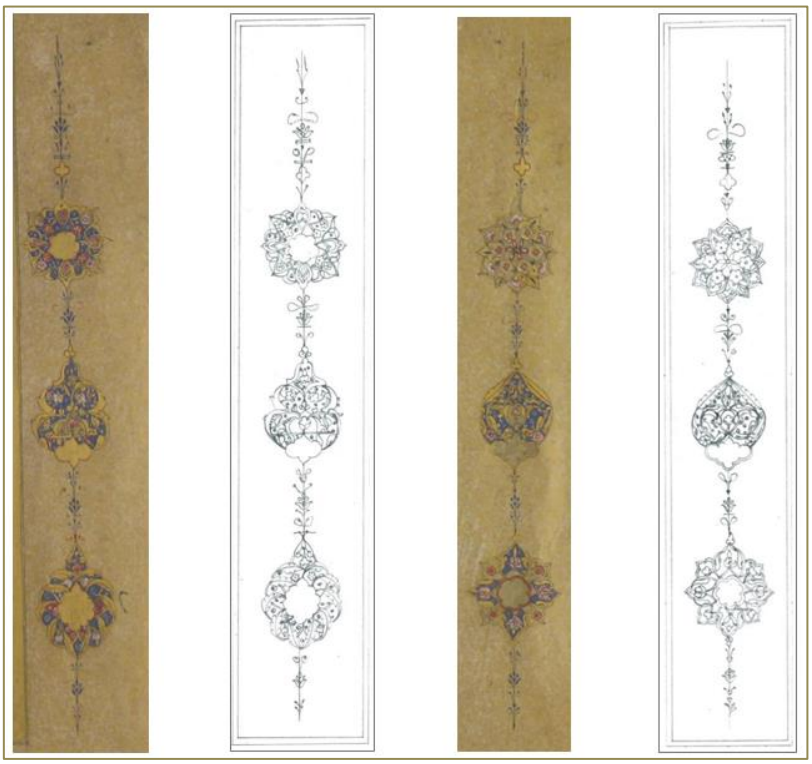

OPEN ACCESS creative commons COPE

lacivert ve kırmızı renkte negatif teknikte uygulanmıştır. Sûre başı tezyinatı üç kenardan 5 mm'lik altın cetvel ve iki kenarına çekilen 1'er mm'lik cetvellerle sonlandırılmıştır (Görsel 3).

Görsel 4. En'am-ı Şerifin Metin Kısmı (3. Varak)

Güller

Görsel 5. Gül (2b Varağı) Çizim 5. Gül (2b Varağı) Görsel 6. Gül (3a Sayfası) Çizim 6. Gül (3a Sayfası)

Eserde 15 çeşit gül yapılmıştır. Üçlü ve ikili güller ayrıca hesaplandığında 21 farklı tasarım söz konusudur. 2b varağında bulunan gül, tek iplik tığ üzerine yapılmış olan güllerden altta olanın tam ortasında sıvama altın zeminli beyzi yazı alanı boş bırakılmıştır. Yazı alanının etrafı dendanlarla çevrelenmiştir. Beyzi formda olan gül merkezden çıkan altın rumilerle bir alttan bir üstten bağlanarak oluşturulmuştur. Geçme şeklinde uygulanan Rumilerin içlerindeki boşluk lacivert zeminleri meydana getirmiştir. Ayrıca dört küçük zemin kırmızıdır. Motifler pembe, turuncu ve beyazdır. Gül alt ve üst kısımda devam eden tığlara tepelikle bağlanmıştır (Görsel 5).

2b varağının ortasındaki gülde yazı alanı alt kısımda ve altın zeminli olup boş bırakılmıştır. Yazı zeminin üstünden çıkan altın rumiler helezonlarla iki kenarda gül sınırını oluşmaktadır. Ortabağ ruminin zemini altın, diğer kısımlar laciverttir. Pembe ve turuncu renkte penç ve goncalardan oluşturulan desende motiflere tonlama yapılmıştır. Ayrıca lacivert zemindeki boşluklar beyaz renkte noktalarla doldurulmuştur (Görsel 5).

2b varağının üst kısmındaki gül, ayırma ve ortabağ rumilerden yıldız formunda tasarlanmıştır. Ana motifler altın rumilerdir. Ortadaki boş yazı alanı dendanlarla çevrelenmiştir. Lacivert zemine ve rumilerin içlerine pembe ve turuncu renkte penç motifi yerleştirilmiştir. Yine zemindeki boşluklar beyaz noktalarla doldurulmuştur. 2b varağındaki üçlü gülde tığlar lacivert olup negatif teknikte gonca ve tirfillerle yapılmıştır (Görsel 5).

3a varağında üçlü gül yapılmıştır. Alt kısımdaki gül ayırma rumiler ile sekiz köşeli yıldız formundadır. Altın rumiler zer-ender-zer tekniğinde uygulanmıştır. Rumilerin içleri altın ve lacivert zeminlidir. Her bir zeminde turuncu ve pembe motifler kullanılmıştır. Siyah renkte tahrir çekilen rumilere ayrıca tohumlar yapılmıştır (Görsel 6).

3a varağının ortasındaki gül beyzi formda, alt kısımda altın zeminli ve dendanlı yazı alanı ile üst kısımda rumi ve hançer yapraklarla oluşturulmuştur. Orta kısımdaki rumi zeminiyle birlikte altındır. Rumilerin haricinde simetrik olan desende pembe renkte iki adet penç kullanılmıştır. Ana zemin lacivert olup boşluk kısımları beyaz noktalarla doldurulmuştur (Görsel 6).

3a varağının üst kısmındaki gül altın dendanlarla yine yıldız formunda yapılmış olup altılı penç ve gonca motiflerinden desen oluşturulmuştur. Pençlerde sarı, goncalarda pembe renk kullanılmış ve motiflere tonlama yapılmıştır. Zeminler boş bırakılmıştır. Tığ diğerleriyle aynıdır.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Görsel 7. 3a

Görsel 8. 4a

Görsel 9. 5B

Görsel 10. 6b

Görsel 11. 10a

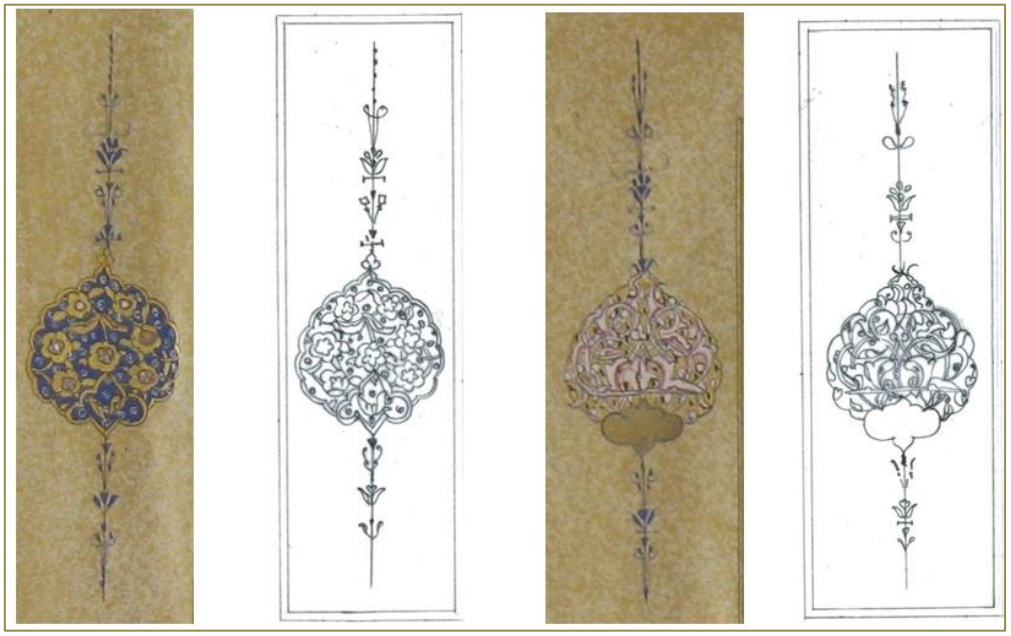
Görsel 12. 21 a

Eserin 3a varağında altın zemin üzerine beyzi (oval) formda ve tekli olarak tasarlanan gülde altın zeminli yazı alanı alt kısımda boş bırakılmıştır. Bezeme pembe renkte üç gül ve bir gonca gül ile yoğun yeşil yapraklardan natüralist üslupta oluşturulmuştur. Güllerde ve yapraklarda açık ve koyu renklerde tonlama yapılmıştır. Siyah renkte dendanlarla çevrelenen gülün tığları alt kısımda kısa üst kısımda uzundur. Tığlar lacivert renkte ve negatif teknikte yapılmış olup gonca, penç ve tirfillerden oluşturulmuştur (Görsel 7).

Eserde bulunan 5 adet gül aynı üslup ve teknikte bezenmiştir. 3b, 4a, 5b, 6b (Görsel 7, 8, 9, 10, 11) ile 21a (Görsel 12) varağındaki ikili gülün üst kısmındaki gül aynı özelliklerdedir. Güllerde yapılan çiçeklerdeki küçük değişikler dışında bir fark yoktur. 10a varağındaki gülde diğerlerinden farklı olarak çiçeklerde turuncu renk uygulanmıştır.

21a varağındaki ikili güllerden alt kısımda olan diğerlerinden tamamen farklıdır. Hatayi motifinden tasarlanan gülün gövdesi, tohum kısmı ve yaprakların arasındaki rumiler altın, yapraklar açık lila rengindedir. Rumi biçimli yaprakların kenarlarına ve iç kısımdaki hançer yapraklara tohum ve ayrıca tonlama yapılmıştır. Güldeki tığlar diğerleriyle aynı özelliklere sahiptir (Görsel 12).

OPEN ACCESS creative commons COPE

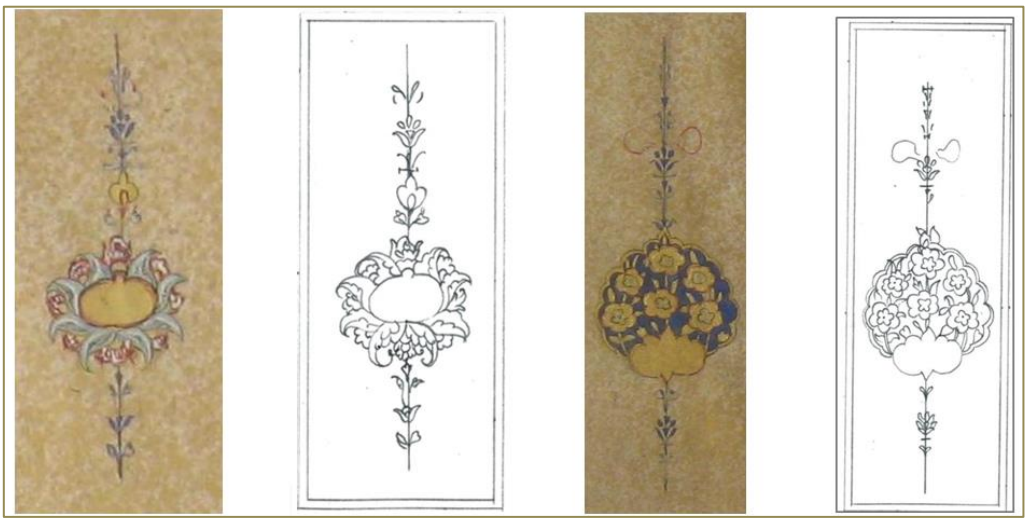
Görsel 13. 7a

Görsel 14. 8a

7a varağında beyzi formda yapılan gülde yazı alanı bulunmamaktadır. Lacivert zemin üzerine tek tip altın penç notifleri ve yapraklarla tasarım oluşturulmuştur. Motiflerin arasındaki boşlukları doldurmak amacıyla beyaz renkte noktalar uygulanmıştır. Motiflerin orta kısımları açık kahverengindedir. Gül, 1 mm'lik altın dendanlarda çevrelenmiştir. Alt ve üst kısımdaki tığlar diğer güllerdekilerle aynıdır (Görsel 13).

8a varağında bulunan gül beyzi olarak rumi motiflerinden tasarlanmıştır. Alt kısımdaki altın yazı alanı boştur. ½ oranında simetrik tasarlanan rumiler açık pembe renkte uygulanmıştır. Rumilere tohum atılmış ve tonlama yapılmıştır. Tığlar yine diğer güllerle aynıdır (Görsel 14).

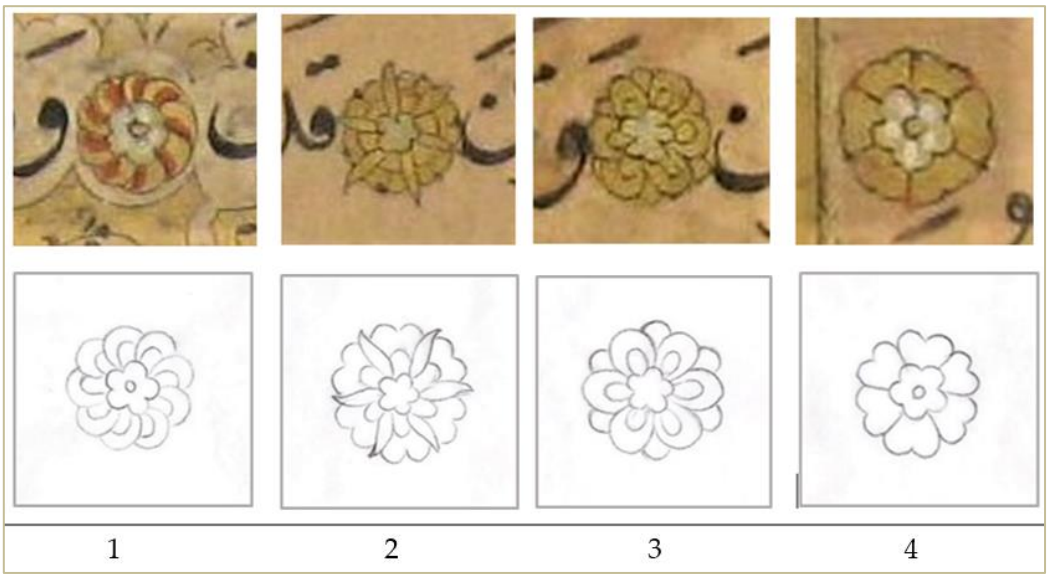
Görsel 15. 23b

Görsel 16. 32a

23b varağında hatayi motifinden tek gül tasarlanmıştır. Hatayinin gövde kısmı altın olup yazı alanı olarak boş bırakılmıştır. Yapraklar açık yeşil, tohum kısımları turuncu renktedir. Hatayi motifine ayrıca tonlama yapılmıştır. Tığlar diğerleriyle aynı özelliklere sahiptir (Görsel 15).

32a varağı 7a ile benzerlik gösterse de tasarım tamamen farklıdır. Beyzi formdaki gülün yazı alanı alt kısımda altın zeminli olup boş bırakılmıştır. Lacivert zemin üzerine tek tip penç motiflerinden ve üç iplik üzerine desen kurgulanmıştır. Altın pençler ve basit yapraklar deseni oluşturmuştur. Zemin laciverttir. Altın dendanlar gülün etrafını çevreleyerek sınırlandırmıştır. Tığlar yine diğer güllerle aynıdır (Görsel 16).

Görsel 17. En'âm-ı Şerîf'in Durak Gülleri

Eserde 4 çeşit durak gülü mevcuttur. 1. sıradaki yuvarlak rüzgar gülü formunda dokuz yapraklı olarak yapılmıştır. Ortasındaki penç altın ve sade olup diğer yapraklara turuncu renkte tonlama yapılmışıtr. 2. durak gülü altı yapraklı penç motifidir. Altınla zer-ender-zer tekniğinde uygulanmış ve yaprakları sivridir. 3. durak gülü yine altı yapraklı ve yuvarlak formdadır. İkinciyle aynı teknikte uygulanmıştır. 4. durak altı yapraklı olarak ve yapraklar kalp şeklinde yapılmıştır. Yine zer-ender-zer tekniğinde uygulanmıştır (Görsel 17).

Değerlendirme ve Karşılaştırma

Türk-İslam Sanatında hat, tezhip, ebru, minyatür ve cild sanatlarının en güzel örnekleri yazma eserlerde karşımıza çıkmaktadır. En'âm-ı Şerîf'ler bu yazmalar içinde kendine müstena bir yere sahiptir. İncelenen En'âm-ı Şerîf de bu anlamda döneminin özelliklerini yansıtmasıyla dikkat çeken bir eserdir. Eser, süsleme özelliklerinin tahlili yanı sıra farklı kütüphanelerden eserlerle mukayese edilerek dönemi içerisindeki yeri-

OPEN ACCESS creative commons COPE

nin tespitine çalışılmıştır.

Eserin cildi Klasik Türk Cildi tarzında yapılmış mülemma şemseli cilttir. Beyzi formda yapılan şemse ve şemsenin iki ucunda salbekler ile dörtkenarda köşebent tezyinatı form olarak klasik dönemde yapılan eserlerle aynı özelliklere sahiptir. Tasarımda kullanılan özellikle hançer yaprak ve hatayi grubu motiflerin biçimsel özelliği ve uygulanma şekli klasik üslubun sonraki yüzyıllarda da devam ettirildiğinin kanıtıdır.

Eserin cildinde görülen klasik dönem özelliklerinin devamlılığı tezhibinde de kendisini göstermektedir. Eserin 2b varağında sure başı tezhibi zemin boyalı olarak klasik üslupta yapılmıştır (Görsel 3). Tasarımdaki kurgu dahil özellikle kullanılan motifler ve renkler bakımından klasik üsluba atfedilebilir. Tığlardaki sadelik de bu bağlamda kendini göstermektedir. Eserin sure başı tezyinatı Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesinde bulunan Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonuna ait 1601 tarihli ve 00001 envanter numaralı Kur'ân-ı Kerimin 344b varağında bulunan sure başı ile tasarım ve renk yönünden benzer özelliklere sahiptir. Lacivert ve altın zeminin kullanımı, siyah zeminli kısımlar da olmak üzere motif renklerindeki benzerlikler ilk bakışta görülmektedir (Görsel 26).

Eserin gülleri dönem ve üslup açısından cild ve sure başı tezyinatından farklılıklar göstermektedir. Çoğunlukla natüralist üslupta yapılan güller 18. ve 19. yüzyıllara atfedilebilir (Görsel 7, 8, 9, 10, 11, 12). Eserde zemin boyalı klasik tezhip tekniğinde yapılan güller (Görsel 5, 6, 13, 16) mevcut olmasına rağmen desende görülen tek tip motif kullanımı 18. ve 19. yüzyıl örnekleriyle büyük benzerlik göstermektedir.

En'âm-ı Şerîf'in 23b varağındaki gül, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesinde bulunan Halet Efendi Koleksiyonuna ait 6 envanter numaralı eserin gülü ile tasarım açısından aynı özelliklere sahip olmakla beraber renkler değişmiştir. Hatayi motifinden tasarlanan gülün yanı sıra tığlardaki tepelik formları da bire bir benzerlik göstermektedir (Görsel 19). Aynı benzerlik yine bahsi geçen kütüphanedeki Çorlulu Ali Paşa Koleksiyonuna ait 3 Envanter numaralı Kur'ân-ı Kerimin gülünde görülmektedir. 1708 tarihli eserin gülü de renklerin yanı sıra küçük farklılıklarla benzerlik gösterir (Görsel 20).

Yazmanın 2b varağında bulunan üçlü gülün ortasındaki gül (Görsel 5), Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesinde bulunan Laleli Koleksiyonuna ait 1704 tarihli Kur'ân-ı Kerimin gülü ile kompozisyon ve renleriyle benzerlik gösterir (Görsel 22). 32a varağında bulunan gül (Görsel 23), ise Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesinde bulunan Çelebi Abdullah Koleksiyonuna ait 00001 envanter numaralı 1750 tarihli Kur'ân-ı Kerimin gülü ile form ve renkleriyle büyük benzerlik söz konusudur (Görsel 24).

Görsel 18. En'âm-ı Şerîf 23b Gülü

Görsel 19. S.K. Halet Efendi Koll. 16, Kur'ân-ı Kerim Gülü

Görsel 20. S.K. Çorlulu Ali Paşa Koll. 3, Kur'ân-ı Kerim Gülü (M.1708)

Görsel 21. En'âm-ı Şerîf'in 2a Varağı Gülü

Görsel 22. S.K. Laleli Koll. 6 Kur'ân-ı Kerim Gülü (M.1704)

Görsel 23. En'âm-ı Şerîf'in 2a Varağı Gülü

Görsel 24. S.K. Çelebi Abdullah Koll. 00001 Kur'ân-ı Kerim Gülü (M.1750)

OPEN ACCESS creative commons COPE

Görsel 25. En'âm-ı Şerîf'in Sure Başı

Görsel 26. S.K. Fazıl Ahmed Paşa Koll. 00001 Kur'ân-ı Kerimin 344b Varağı Sure Başı (M.1601)

Sonuç

Türk-İslam Sanatında Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere dini, ilmi ve edebi muhteviyatlı metinlerde hat, tezhip, ebru, minyatür ve cild sanatlarının en naif örnekleri görmek mümkündür. Dini yazmalar içerisinde önemli bir yere sahip olan eserlerden biri de hiç şüphesiz ki En'âm-ı Şerîf'ler'dir. Hem hat sanatının hem de kitap bezemeciliğinin nadide eserlerinden olan En'âm-ı Şerîf'ler, insanların yanında taşıyabileceği kadar küçük ebatlarda olduğu gibi daha büyük ebatlarda da karşımıza çıkmaktadır. Çalışmaya konu olan eser büyük ebatlı olup yazı ve tezyinat açısından incelenmeye değer bulunmuştur. Eser, Manisa Yazma Eser Kütüphanesinde 2818 envanter numarası ile kayıtlıdır. İncelenen eserin hattatı ve müzehhibi hakkında bilye rastlanmamıştır.

Yazıldığı yüzyılın tezhip özelliklerine göre bezenen En 'am- ı Şerif'te cilt, sûre başı tezhibi, beyne's-sütûr ve güller tezyin edilmiştir. Eserin mülemma şemseli cildinde uygulanan özellikle hançer yaprak ve hatayi grubu motiflerin biçimsel özelliği ve uygulanma şekli Klasik Türk Cildi tarzının bir devamıdır. Benzer bir devamlılık yazmanın tezhibinde de görülür. Tasarımdaki kurgu dahil olmak üzere kullanılan motifler ve renkler yine Klasik Dönemin 18. yüzyıldaki uygulamalarıdır.

En'am- ı Şerif'in gülleri ise dönem ve üslup açısından cild ve sure başı tezyinatından farklılık gösterir. Eserin çoğunlukla natüralist üslupta yapılan gülleri 18. ve 19. yüzyıllara atfedilebilir. Klasik üslupta zemin boyalı tezhip tekniğinde yapılan güller olmasına rağmen tek tip motif kullanımı 18. ve 19. yüzyıla işaret eder. En'am- ı Şerif'in klasik dönemle olan benzerlikleri ve farklılıkları değerlendirme ve karşılaştırma bölümünde detaylarıyla birlikte izah edilmiştir. Bahsedilen bu hususiyetler dikkate alındığında eserin Klasik Dönem özelliklerini devam ettirmekle beraber daha sonraki zaman diliminde karşılaşılacak olan ve 18. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanan natüralist üslubun da ilk örneklerinden biri olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Alparslan, E. (2018). Türk cilt sanatında "çeharkuşe ciltlerin" incelenmesi. *Ulakbilge*, 6 (25), 783-800.

Devellioğlu, F. (2010). En'âm. *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat* (26. Baskı). Aydın Kitabevi Yayınları.

Güney, G. (2013). Manisa yazma eser kütüphaneleri ve Manisa yazma eser kütüphanesindeki bazı Mushaf-ı Şerif yazmalarının ciltleri. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (Manisa Özel Sayısı)*, 11(3), 1-21.

Işık, E. (1995). En'âm Sûresi. *TDVİA* (C. 11, ss. 169-170). Türkiye Diyatet Vakfı.

Karagöz, S. (1974). *Manisa ili kütüphaneleri*. Ayyıldız Matbaası.

Taşkale, F-Gündüz, H. (2020). Hat ve tezhip sanatlarında Esmâü'ün-Nebî. *Lale Kültür, Sanat ve Medeniyet Dergisi*, 1(1), 64-72.

Yılmaz, A. (2004). *Türk tezhip sanatları tabir ve ıstılahları*. Damla Yayınevi.

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

S-300 / S-400 Füzelerinin Entegre İstihbarat Analizi

Integrated Intelligence Analysis of S-300 / S-400 Missiles

Andaç KARABULUT*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: **Araştırma Makalesi/ResearchArticle/НаучнаяСтатья**

Atıf / Citation /Цитата

Karabulut, A.(2022). S-300 / S-400 füzelerinin entegre istihbarat analizi. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (30), 307-323.

Karabulut, A.(2022). Integratedintelligence analysis of S-300 / S-400 missiles.*TheJournal of Kesit Academy*, 8 (30), 307-323.

doi 10.29228/kesit.57271

Geliş/ Submitted/Отправлено:	13.01.2022
Kabul/ Accepted/Принимать:	10.03.2022
Yayın/Published/ Опубликованный:	25.03.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır.Thisarticlewascheckedby Intihal.net. ЭтастатьябылапроверенаИнтихал.нет
Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. Thisarticle is underthe Creative Commonslicense.
Этопроизведениедоступнополицензии Creative Commons.

*Dr.,Bağımsız Araştırmacı, Türkiye, andac.karabulut@hotmail.com

KESİT AKADEMİ DERGİSİ
ISSN: 2149-9225
The Journal of Kesit Academy

S-300 / S-400 Füzelerinin Entegre İstihbarat Analizi[1]

Integrated Intelligence Analysis of S-300 / S-400 Missiles

Dr. Andaç KARABULUT

Öz: Balistik füzeler tarihsel süreç zarfında devletlerin güç algısında önemli bir faktör oluşturmuştur. Savaşların kıtalararası yayılması ve her zaman bir güvenlik algısı içerisinde olması devletleri güç arayışı içerisine itmiştir. Özellikle kıtalar arası, hava savunma sistemleri gibi durumlarda önemli rol üstlenen füze sistemleri için devletler her yıl ciddi yatırımlar yapmaktadır. Aynı zamanda ülkeler arasında diplomatik ilişkiler için de bir araç haline gelmektedir. ABD ve NATO hedef ülkelerin konvansiyonel savaş ekipmanlarının durumunu belirlemek için bilimsel olarak kullanmaktadır. Bu durum aynı zamanda istihbarat olgusuna bilimsel bir nitelik kazandırmaktadır. Entegre istihbarat analiz yöntemi de bu doğrultuda hem konvansiyonel savaş ekipmanlarının potansiyelini belirleme de hem de hedef ülkenin askeri yapısında açık kaynak istihbarat niteliği taşıyan veriler sunmaktadır. 21. Yüzyılda devletler için hava savunma sistemleri hem diplomatik açıdan hem de savunma politikaları açısından önemli bir yere sahip olmuştur. Hava savunma sistemleri kadar sisteminin menşei, uluslararası sistemi etkilemektedir. Savunmacı realizm çerçevesinde değerlendirildiğinde S-300 ve S-400 hava savunma sistemleri devletler için önemli bir savunma argümanı oluştursa da diplomatik açıdan diğer ülkeler bunu tehdit olarak algılayabilmektedir. Türkiye'de konuyla ilgili yeterli akademik araştırma yapılmadığı ve literatür oluşmadığı için, bu çalışma ile literatüre katkı sağlanması hedeflenmektedir. Özgünlük iddiasında olan bu çalışmanın, istihbarat ve entegre istihbarat alanındaki çalışmalara kaynak teşkil etmesi amaçlanmaktadır. Füze sistemlerinin tarihsel gelişimi açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışma da istihbarat kavramı ve entegre istihbarat analizinin tanımı ve önemi yapılmıştır. Çalışmanın devamın da entegre istihbarat analizi Rus S-300 ve S-400 füze savunma sistemleri üzerinde örneklendirilerek çalışılmıştır. Çalışma varsayımı: entegre istihbarat analizi çerçevesinde S-400

[1] "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Statements of "COPE-Code of Conductand Best PracticesGuidelinesforJournalEditors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article.

füze sistemlerinin stratejik, operasyonel, taktik ve teknik açıdan, S-300 füze sistemine göre daha güvenilir. Çalışma Türkiye'de teorik olarak çok az literatür de yer alması sebebi ile önem arz etmektedir. Ancak S-300 ve S-400 füze sistemleri üzerinde hiç çalışılmaması sebebi ile çalışma ilk özelliğine sahiptir. Bu çalışma ile birlikte istihbarat ve entegre istihbarat alanındaki çalışmalara kaynak teşkil edecektir.

Anahtar Kelimeler: İstihbarat, balistik füze, güvenlik, uluslararası ilişkiler, uluslararası güvenlik.

Abstract: Ballistic missiles have been an important factor in the power perception of states throughout the historical process. The intercontinental spread of wars and the fact that they always have a sense of security have pushed states to seek power. Every year, governments make serious investments for missile systems, which play an important role in intercontinental situations such as air defense systems. It also becomes a tool for diplomatic relations between countries. The USA and NATO approach with scientific approaches to determine the status of conventional war equipment of target countries. This situation also gives the phenomenon of intelligence a scientific quality. In this direction, the integrated intelligence analysis method provides data that both determine the potential of conventional war equipment and open source intelligence in the military structure of the target country. In the 21st century, air defense systems have had an important place for states both in terms of diplomatic and defense policies. The origin of the system, as well as the air defense systems, affects the international system. Although the S-300 and S-400 air defense systems constitute an important defense argument for the states when evaluated within the framework of defensive realism, other countries may perceive it as a threat from a diplomatic point of view. The study will be carried out with a literature review. In the study, the importance of missile systems in the world was mentioned. The historical development of missile systems has been tried to be explained. In the study, the concept of intelligence and the definition and importance of integrated intelligence analysis were made. In the continuation of the study, integrated intelligence analysis was studied exemplification on the Russian S-300 and S-400 missile defense systems. Working assumption: S-400 missile systems are strategically, operationally, tactically and technically more reliable than S-300 missile system within the framework of integrated intelligence analysis. The study is important because there is very little theoretical literature in Turkey. However, it has the first feature of working because it has never been studied on the S-300 and S-400 missile systems. Together with this study, it will be a source for studies in the field of intelligence and integrated intelligence.

Keywords: Intelligence, ballistic missile, security, international relations, international security.

Giriş

Soğuk savaş dönemi ile birlikte devletlerin güç arayışı klasik güvenlik anlayışı çerçevesinde değişmiştir. II. Dünya Savaşında önem kazanan atom bombası ve sonrasında füzyon, taktik bombaları ile bu bombaları kıtalar arası nakli, ulaşımı veya hedefe gönderilmesinin önemi sebebi ile dikkatler füze sistemleri üzerine odaklanmıştır.

Balistik füzeler uzun, orta ve kısa menzilli, karadan ve denizden atılabilen olarak sınıflandırılmaktadır. Buna ek olarak savunma ve saldırı yönünde de çeşitlilik arz etmektedir. Ancak uluslararası sistemde, devletlere karşı caydırıcılığı ön planda olan balistik füze sistemlerinin: 1. menzilinin uzun olması, 2. başlığına kimyasal, biyolojik ve/veya nükleer başlıkların entegre edilmesi sebebi ile hassasiyetle irdelenmektedir.

Türkiye ise balistik füze sistemlerinin uluslararası konjonktürde önemi arttığı zaman zarfından *(1990 sonrası dönem)* bu teknolojik gelişmeye sadece NATO bünyesinde adapte olabilmiştir. Türkiye ilk balistik füze denemesini 2001 yılında gerçekleştirebilmiştir. Uluslararası alanda devletlerin önemli bir güç aracı olan bu teknolojik sistem, Türkiye tarafından bağımsız bir proje olarak hayata geçirilmeye çalışılmaktadır.

Türkiye'nin T-Loramids adı verdiği bu bağımsız projede uzun ve orta mesafede; buna bağlı olarak yüksek irtifada hava savunması sağlayacak teknik özelliklere sahip bir proje olarak kamuoyunda ve literatürde yer almıştır (Seren, 2015: 46).

Suriye iç savaşında mevcut rejime yardım için Rusya'nın, muhalif güçlere ve Suriye hava savunması için Suriye'ye S-400 Balistik Füzelerin bir türevi olan BUK-M2 ve Pantsir-S hava savunma füze sistemini konuşlandırmıştır. Bu sebeple klasik güvenlik anlayışının bir tezahürü olan "balistik füzeler"in önemi, kamuoyunda tekrardan tartışılmaktadır (Sabah, 28.11.2015, Sputnik, 10.11.2021). Suriye hava savunmasını geliştirmek isteyen Rusya, Suriye'nin Tartus deniz üssüne S-400 hava savunma sistemi konuşlandırmıştır (Yolcu, 2017: 5-10).

Çalışmanın ilk bölümünde balistik füze sistemlerinin uluslararası alandaki önemine değinilecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde entegre istihbarat analizinin teorik açıklaması ve S-300/S-400 hava savunma sistemleri üzerinde örneklemi üzerinde incelenecektir. Rus S-300 ve S-400 hava savunma bu çalışma literatür taraması ve basında yer alan haberler doğrultusunda Rusya S-300 ve S-400 hava savunma sistemlerinin entegre istihbarat analiz yöntemi ile incelenecektir.

1. Uluslararası Sistemde Balistik Füzelerin Önemi

Balistik füzeler konvansiyonel patlayıcı, kitle imha silahları ve güçlü savaş başlıklarını uzak menzillere iletebilen teknolojik bir sistemdir. Bu teknolojik sistem 150 ile 300 km menzile sahip olduğu gibi 5.500 ile 10.000 km menzile sahiptir. Balistik füze sistemlerine ve türevlerine sahip olan devletler çok fazladır. Yunanistan'dan Vietnam'a

OPEN ACCESS creative commons COPE

kadar pek çok ülke, balistik füze ve türevlerine sahiptir. Ancak çalışmanın bu bölümünde ABD'nin 1980 öncesindeki balistik füze türlerine, Kuzey Kore, Çin ve Japonya'nın sahip olduğu balistik füzelere ve balistik füzelere karşı yürütmüş olduğu politikalara değinilecektir (Kibaroğlu, 2012: 184).

Balistik füzeler çeşitlilik kazanmaktadır. Kara'dan atışı gerçekleşebilen füze sistemleri olduğu gibi, deniz altı veya gemiler ile atışı gerçekleşebilen füze sistemleri de mevcuttur. Örneğin NATO'da yer alan CSS-5 mod 4/DF-21 D kodu ile yer alan balistik füzeler karadan denize atılabilmektedir. Buna karşın Çin Halk Cumhuriyeti, DF-21 Balistik füzelerini geliştirerek denizden karaya gönderilebilen sistem çerçevesinde kullanmayı hedeflemektedir (Malkoçoğlu, 2015: 15).

1955 yılında ise Sovyetler Birliği denizaltı balistik füze sistemi teknolojisine ağırlık vermiştir. Buna karşılık dönemin Almanya devleti A-4 adı verilen denizaltı balistik füzelerini geliştirmiştir. Bu gelişmelere bağlı Amerika 1.380 mil (2220 km) UGM-27 balistik füzesini geliştirmiştir (Adcock, 1993: 8).

Geçen zaman ile birlikte ABD Polaris A1, Polaris A-2, Polaris A-3, Poseidon, Trident I ve Trident II adlarında çeşitli menzillere sahip balistik füze teknolojisini üzerinde çalışmıştır. Sonar ve uydu sistemleri denizaltıları tespit etmektede zorlandığı için balistik füzeler özellikle denizaltılara entegre edilmiştir. Sovyetler Birliği'nin kıtalararası SS-20 füzesinin, Soğuk Savaş döneminde NATO'nun 5 bin tankla yapabileceği konvansiyonel olası saldırısına karşı önlem olarak geliştirdiği belirtilmektedir (Spinardi, 1994: 2; İşyar, 2008: 24).

Soğuk Savaş ile birlikte kutuplara ayrılan Doğu-Batı bloğu, güç mücadelesini ilerletmek için nükleer güce başvurmuştur. ABD ve SSCB'nin 1980'lerin sonunda toplamda 50 bin nükleer silahının olduğu belirtilmektedir. Yeni nükleer teknoloji olası bir uluslararası kriz neticesinde "nükleer savaş"a sebep olabileceği gibi "nükleer silah"ın tehdit olarak algılanmasından dolayı krizin artmasını engelleyebileceği varsayımını da düşündürmüştür (Spinardi, 1994: 3).

Soğuk Savaş döneminde, balistik füzeler önem arz etmiş olsa da, stratejik ve caydırıcılık faktörü olarak da irdelenmiştir. Ancak 21.yy'da devletlerarası balistik füze kullanımına sık olarak rastlanılmamaktadır. Son 30 yılda ise İran-Irak Savaşında, Afganistan İç Savaşında, Yemen Savaşında, 1991 ve 2003 Körfez savaşında, Rusya'nın Çeçenistan ve Gürcistan savaşında balistik füzelerin kullanıldığı belirtilse de kullanılan balistik füze adedi net olarak bilinememektedir. Ancak balistik füzelerin ilk örneği olan Hitler'in "intikam silahı" olarak adlandırdığı V-1 ve V-2 balistik füzelerinden 9 bin adedi, 13 Haziran 1944 yılında Belçika ve Fransa'dan, İngiltere'ye ateşlenmiştir (Spinardi, 1994: 3; Seren, 2015: 13).

1998 yılında ise Kuzey Kore tarafından Japonya'ya tehdit etmek amacıyla

Taepodong-1 Balistik füzesi fırlatılmıştır. Bu duruma ek olarak Pyongyang yönetimi Aralık 2012 tarihinde de balistik füze denemesinde bulunmuştur. Günümüzde ise 100 adet Nodong-1 füzesinin Kuzey Kore askeri envanterinde olduğu tahmin edilmektedir (Swaine, 2001: ix; Paper, 04.02.2016).

Çin Halk Cumhuriyeti'nin ise 4 bin 750 km'lik CSS-3,12 bin ila 13 bin km mesafeli CSS-4 füzeleri mevcuttur. Bunlara ek olarak Beijing'de yer alan orta ve kısa mesafeli anti-balistik füzeleri yer almaktadır. Bu füze sistemlerinin Japonya'ya karşı geliştirildiği belirtilmektedir (Swaine, 2001: ix; Euro News, 09.05.2015).

20. ve 21. yüzyılın önemli güç unsuruna dair teknolojik yeniliklerde bulunan Çin Halk Cumhuriyeti de kıtalararası balistik füze sistemleri DF-3A (CSS-2), DF-4 (CSS-3), DF-5A (CSS-4), DF-21A(CSS-5) ve bunlara müteakip 5 adet karadan, 2 adet denizden ateşlenebilen balistik füzeleri mevcuttur.

Çin Halk Cumhuriyeti ve Kuzey Kore'nin, Japonya'ya karşı balistik füze çalışmaları, Japonya'nın, çevresindeki sularda ve hava sahasındaki Faaliyetlerini hızla artırması gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Bu sebeplerle Japonya savunma bütçesini 2002 yılından sonra arttırmıştır (Paper, 04.02.2016).

1.2. Rusya Hava Savunma Füze Sistemleri Teknik Analizi: S-300PMU3 / S-400 Trumf

Rusya'nın askeri geçmişini şekillendiren unsurun SSCB'nin olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Bu doğrultularda modern Rusya, askeri gücünü SSCB'den miras edinmiştir. Soğuk Savaş öncesi ve Soğuk Savaş döneminde edindiği tecrübe neticesinde savaş sistemlerinin seyri ve etkisinin değiştiğinin her daim farkında olan Rusya, bu doğrultularda balistik füze çalışmalarına önem vermiştir.

Rusya askeri sistemlerini geliştirirken siber çalışmalara önem vermektedir. Siber çalışmaların gelişmesinin Rus hava savunma sistemlerini doğrudan etkilediği belirtilmektedir (Thomas, 1999: 1) .

Resim.1. RayonBaykonur Uzay Araştırmaları Merkezi 26.07.2018

Kaynak: (Karabulut, 2019: 192)

OPEN ACCESS creative commons COPE

Rusya uluslararası alanda ortak olarak füze çalışmalarında bulunmaktadır. Örneğin, Rusya ve Kazakistan arasında füze çalışmaları gerçekleşmektedir. Hem savunma hem de uzay araştırmaları için gerçekleştirilen bu ortak girişim Kazakistan Astana'ya 15 km mesafede RayonBakonur Uzay Araştırma üssünde gerçekleşmektedir (Karabulut, 2019: 192).

Tablo.1. Rusya Balistik Füze Sistemleri

	Type	Range (km)	Payload (kg)	Status
SS-1 Scud	SRBM	300+	1,000	In service
SS-19 Stiletto	ICBM	10,000	43,500	3 deactivated
SS-21 Scarab	SRBM	120	482	In service
SS-24 Scalpel	ISBM	10,000	40,500	Modernized; 1 warhead
SS-25 Sickle	ICBM	10,500	1,000	In service; 1 warhead
SS-27 Topol M	ICBM	10,500	?	In production
SS-N-20 Sturgeon	SLBM	8,300	2,270	In service
SS-N-20 Sturgeon	SLBM	8,300	1,360	In service

SRBM = Short-range ballistic missile, up to 1,000 km (620 mi.); MRBM = Medium-range ballistic missile, 1,001–3,000 km (621-1,860 mi.); IRBM = Intermediate-range ballistic missile, 3,001–5,500 km (1,861–3,410 mi.); ICBM = Intercontinental ballistic missile, 5501+ km (3411+ mi.); SLBM = Submarine launched ballistic missile.
SOURCE: CRS Report, p. 8.

Kaynak: (Swaine, 2001:18)

II. Dünya savaşı döneminde Rusya Generali MarshalYakovlev, düşük tahripli bir askeri unsurdan ziyade yeni teknolojiye sahip askeri bir teknolojiye ihtiyaç duymuştur. Bu doğrultularda Alman V-2'lerinin kopyası olan 7 ile 17 km arasında mesafesi değişen R-1 (Raketa-1) füzesini askeri envanterlerine geçirmiştir (1948). SSCB askerleri R-1 Füzesini ilk olarak da Kasım 1950'de denemiştir. 1980'lerde Sovyet lider NikitaKhryshchev, geliştirilen balistik füzelere nükleer başlık entegre edilmesi gerektiğini belirtmesinin ardından R-11M Rus balistik füzelerine nükleer başlık entegre edilmiştir (Zaloga, 2006: 4-11).

Uluslararası alanda balistik füze teknolojisinin gelişmesi R-1 ile başlayan balistik füze sistemi, gelişmiş versiyonları ile devam etmiştir. Mobiliteye önem veren Rusya, çalışmalarına FROG-7 ve SS-21 Scarab füzeleri ile devam etmiştir. S-400 hava savunma sistemi projesi ise 1990'larda Rusya tarafından başlatılmıştır. İlk test ise Astrahan'da gerçekleşmiştir. Buna bağlı olarak S-300 PMU-1 hava savunma sistemi 1999 yılında 48N6E füzesi ile fırlatma rampasına entegre edilmiştir. S-400 sistemleri 1999 yılında hava savunma sisteminde kullanılmak üzere güncellenmiştir (Zaloga, 2000: 5-6).

S-400 füzeleri Rusya'nın *teknik ve finansal problemler* sebebi ile geliştirilmesine ara verilmiştir. Bu sebepler doğrultusunda 2000 yılında Rusya hava savunma envanterinde S-400 yerine S-300 savunma sistemi yeralmıştır. 2005 yılında Rus Korgeneral AytechBizhev, S-400 sistemlerinin hava savunma gücünde test edileceğini belirtmiş, üretimi durdurulan S-300 hava savunma sistemlerinin yerini S-400'ler almıştır (Zaloga,

2000: 5-6; Global Security, 20.04.2015) .

Sovyetler Birliğinin çöküşünden sonra S-400 hava savunma sistemi iki adımda tamamlanmıştır. S-300 PMU-2 hava savunma sisteminin radar ve elektronik alt yapısı, fırlatma/ateşleme rampasının gelişmesi S-400 hava savunma sisteminin hayata geçirilmesinde önem arz etmiştir. Bunlara ek olarak 9M96E ve 9M96E2 başlıklarını taşıyabilmektedir. Ayrıca 9M96E ve 9M96E2 teknolojisinin S-400 hava savunma sistemine entegre edilmesi ile 400 km mesafede etkili menzile sahip olmuştur. S-400'ün geliştirilmesindeki ikinci adım ise GRAVE STONE (Mezar Taşı) adı verilen radar sisteminin entegresi ile gerçekleşmiştir (Global Security, 20.04.2015).

Stratejik olarak hareket kabiliyeti yüksek olan S-300 hava savunma sistemleri, güncellenebilen özelliği ile önem arz etse de maliyet oluşu ve 30 bin metre irtifa sahibi olması sebebi ile dezavantaja sahiptir. Rusya'nın S-300 ve S-400 hava savunma sistemlerini bir devlete karşı kullanma tecrübesi de olmamıştır. Ancak Rusya tarafından muhtelif zamanlarda farklı balistik füze denemeleri gerçekleşmiştir.

S-300'ler literatürlerde ne kadar başarılı olarak nitelendirilse de kamuoyunda yer alan bilgiler bu durumun tam tersini belirtmektedir. 1978 Yılında üretimine başlanan ve daha sonrasında 2013 yılında üretimine son verilen S-300 füzeleri, 2000 yılında Rusya'da deneme atışı yaparken rampadan ayrıldıktan kısa bir süre sonra düşmüştür. Bu duruma örnek teşkil edecek diğer bir olay ise Çin'in S-300 füzesi deneme atışında gerçekleşen başarısız denemesi, S-300 hava savunma sistemi güvenilirliğinin sorgulanmasına sebep olmuştur (Habertürk, 17.10.2012).

Tablo.2. S-300PMU3 Hava Savunma Sistem Özellikleri

Kısa – Orta Menzilli Füze Sınıfı
Hava Savunması Amaçlı Üretilmiştir
Hedef Vuruş Kabiliyeti Yüksek
Yarı Aktif Radar Sistemi
Kara ve Deniz'den Ateşlenmesi Mevcut
Ağırlık: 1400-1500 kg / Yükseklik: 7.1 m
Menzil: 120-600 km / İrtifa: 30.000 metre
Maliyeti: Yüksek
Kullanım Tecrübesi: Yok
Üretim Durumu: Durduruldu

Kaynak: (BBC, 04.09.2013)

S-300'ler teknik özellik açısından gelişmiş hava savunma sistemlerine sahiptir. Radarları aynı anda birden çok hedefi takip edip aynı anda birden çok hedefe kilitlenme yeteneğine sahiptir. Sistem beş dakika gibi kısa bir zamanda atışa hazır hale getirilmesi mümkündür (Global Security, 09.02.2016).

2018 yılında İngiltere ve Fransa'nın, Suriye'ye gerçekleştirdiği füze saldırılarına

OPEN ACCESS creative commons COPE

karşı. S-125, S-200, Buk ve Kvadrat hava savunma sistemleri ile önlediği belirtilmektedir. Fransa ve İngiltere, 103 adet kruz füzesi kullanırken, Suriye'deki hava savunma sistemleri bu saldırıda 71 kruz füzesini imha etmiştir (Sputnik, 14.04.2018).

Tablo.3. S-400 Hava Savunma Sistem Özellikleri

Orta Menzilli Füze Sınıfı
Hava Savunması Amaçlı Üretilmiştir (S-300 Güncel Versiyonu)
Hedef Vuruş Kabiliyeti Yüksek
İleri Düzey Radar Sistemi
Kara ve Deniz'den ateşlenmesi mevcut
Ağırlık: 1850 kg / Uzunluk: 7.5 metre
Menzil: 400-600 km / İrtifa: 56.000-60.000 metre
Maliyeti: Yüksek
Kullanım Tecrübesi: Yok

Kaynak: (Güven ve Velidi, 2019: 217-274)

S-400 hava savunma sistemi hedefleri; AWACS erken uyarı uçakları, hayalet uçak, sinyal karıştırıcı uçaklardır. Ayrıca balistik füzelere karşı antibalistik füze olarak da kullanılmaktadır. S-400'lerin füzesinin hızı 4.8 km/saniye (17280 km/saat) aynı hızda hareket eden hedefleri vurmasını sağlar. S-300 sisteminde kullanılan 64N6 ve 76N6 radarlarının gelişmiş bir türevi olan 96L6'dır. Bu doğrultularda gelişmiş alt yapıya sahiptir (Giles, 2015: 2-10; Global Security, 09.02.2016) .

S-300 PMU3 (SA-10) olarak yeni jenerasyonda güncellenmiş ancak üretimi durdurulmuştur. S-300 hava savunması yerine, S-400 hava savunma sistemi sadece hava savunma sistemi olarak kullanılacağı belirtilmektedir. Suriye'nin elinde bulunan SU-24M hava savunma sistemleri yerine Suriye'ye konuşlandırılan S-400 hava savunma sistemleri Türk F-16'larına karşı konuşlandırıldığı belirtilmektedir. Bu doğrultularda S-400 hava savunma sistemlerinin potansiyel hedefi Görsel.4'de belirtilmektedir (Giles, 2015: 2-10).

Rusya'nın üretmiş olduğu balistik füzelere karşın kullanım tecrübesi de bu denli önem arz etmektedir. Örneğin; Rusya, DAEŞ ile mücadele ettiğini açıklasa da Türkmenlere karşı gerçekleştirmiş olduğu askeri operasyonlara Balistik Füze kullandığı kamuoyunda ifşa edilmiştir. 2016 yılının Ocak ayında Halep'in Azez ilçesine Rus menşeili Balistik Füze düşmesi kamuoyunda da yer almıştır (Hürriyet, 30.01.2016).

2. Teorik Açıdan Entegre İstihbarat Analizi

İstihbarat sistemleri ölçeklerine göre sınıflandırılmaktadır. Stratejik istihbarat, taktik ve teknik istihbarat, operasyonel istihbarat ve entegre istihbarat ölçeklerine göre sınıflandırılan istihbarat analiz türleridir. Ancak bu çalışmada entegre istihbarat analizi

çerçevesinde Rus S- 300 ve S-400 hava savunma sistemleri analiz edilecektir.

İngilizce ve Fransızca "intelligence" kelimesi ile ifade edilen ve anlamı "akıl, zeka" olan istihbarat kelimesi, Türkçede sözlük anlamı haber almak olarak belirtilmektedir. Türk dil kurumu istihbarat kavramını " Bilgi toplama, haber alma" olarak açıklamıştır. İstihbarat kelimesi, Arapça "istihbar","haber" ve "bilgi alma" kelimesinin çoğuludur. İstihbarat her zaman gelecek için kesin doğru analizler üretmese de, gelecek ile ilgili genel bir çerçeve çizerek senaryo üretebilir. Oysa bu verilerin değerlendirilmesinde karar alıcı "Ölçülmüş belirsizlikler içinde yaşamaktansa, sahte kesinlikler içinde yaşamayı" tercih etmektedir. Üstelik istihbaratçıların çoğu kez siyasi ve askeri karar alıcıların "Kassandra kompleksi " ile de uğraşmak zorundadırlar. İstihbarat; ham olan bilginin işleyişi sonucunda ortaya çıkan ürün istihbarattır. Bu doğrultularda istihbarat için "analiz" ise önemli bir faktördür (Özdağ, 2011: 150-157, Karabulut, Karabulut, 2013: 33; Karabulut, 2014: 240-241).

Eski ABD deniz subayı olan ve CIA vaka memuru olan Robert David Steele, açık kaynak istihbaratın mimarları arasındadır. Entegre İstihbaratın fikir babası olarak kabul edilen Robert David Steele, Entegre İstihbarat analiz yönteminin faydalı bir istihbarat modellemesi olduğunu ABD deniz kuvvetlerine kabul ettirmiş ve deniz kuvvetlerinde uygulamıştır. Bu şekilde NATO ve ABD askerleri için istihbarat eğitmenliği yapmıştır. Aynı zamanda Robert David Steele, ABD'de ayrı bir "entegre istihbarat topluluğu" kurulması gerektiğini savunmuştur. (Steele, 2010: 42, SupporttheGuardian, 19.06.2014).

Steele göre, stratejik, operasyonel, taktik ve teknik istihbaratların aynı araştırma konusu üzerinde çalışması sonucunda toplanan istihbaratın tek elde birleştirilmesi *entegre istihbarat* sürecini ortaya çıkarır. Çünkü potansiyel operasyon bölgelerine ait sivil ve coğrafik faktörler arasındaki ilişki ve buna bağlı olarak elde edilen bulgular test edilir nitelikte olmuştur. Bu durum aynı zamanda savaş esnasında düşman konvansiyonel silahlarının yeteneklerini ve kabiliyeti hakkındaki potansiyeli ortaya çıkarmaktadır. Bu doğrultuda Steele, tablo.3'deki modellemeyi, model üst düzey analiz konsepti olarak belirtmiştir. (Steele, 1999: 5-6; Steele, 2006: 65; Özdağ, 2011: 157).

Tablo.3. Entegre İstihbarat Analiz Konsepti

	Askeri	**Sivil**	**Coğrafik**
Stratejik	**Sürdürülebilirlik:** zaman ve mekân üzerinde operasyonlarını sürdürmek yeteneği	**Müttefikler:** Stratejik Dış İlişkiler	**Yer**: malzemelerin kaynağı yada Stratejik jeopolitik konumu
Operasyonel	**Durumu:** Askeri Miktarı/ Miktar	**İstikrar:** Ön koşullar	**Kaynaklar:** Öz idamesini verebilecek iç doğal kaynaklar

OPEN ACCESS creative commons COPE

Taktik	**Güvenilirlik:** Mevcut yetenekleri eğitim ve bakım etkisi	**Psikoloji:** uyum ve faaliyetlerini etkileyen Uluslararası grup dinamikleri	**Arazi Yapısı:** Hareketlilik
Teknik	**Öldürücülüğü:** Etkililiği	**Altyapı:** Ulaştırma, Güç ve İletişim	**Atmosfer:** Uluslararası iklim etkileyen sistem performansı

Kaynak: (Steele, R. D., 1999: 5-6)

Tablo.4'de yer alan modellemeye örnek olarak ise ABD'nin önde gelen istihbarat teşkilatlarının analistlerinin genel tartışmasından sonra, Suriye'de yer alan MCIA Sovyet T-72 tanklarının, yüksek sınıflandırmada yer aldığı sonucuna varıldı. Bu doğrultularda sadece öldürücülüğünün yüksek olduğu kabul edilmiştir. Askeri eğitimin taktik seviyede güvenilir olduğu ancak tankların uzun süre depolarda bulunması sebebi ve parçalarının tedarik edilememesi sebebi ile tehdit seviyesinin düşük olduğu belirtilmiştir. Tankların coğrafik olarak dağınık kalması operasyonel düzeyde de tehdit durumunu düşük kılmıştır (Steele, 1999: 59-60).

Bu doğrultularda Suriye'de yer alan MCIA Sovyet T-72 tanklarının Entegre İstihbarat Analizi çerçevesinde değerlendirildiğinde Tablo.5'deki nihai veriler ortaya çıkacaktır:

Tablo.5. MCIA Sovyet T-72 tanklarının Entegre İstihbarat Analiz Sonucu

Stratejik Açıdan	Düşük Seviyede Sürdürülebilirlik
Operasyonel Açıdan	Orta Seviyede Kullanılabilirlik
Taktik Açıdan	Düşük Seviyede Güvenilirlik
Teknik Açıdan	Yüksek Seviyede Öldürücülük

Kaynak: (Özdağ, 2011: 158).

Tablo.5'e göre Suriye'de yer alan MCIA T-72 Tankları yedek malzeme tedarik etmemesi; stratejik açıdan uzun süreli operasyonda bulunmaması, Tank'ın hareket kabiliyetinin orta-düşük seviyede olması; öldürücülük açısından yüksek seviyede olduğu sonucuna varılmaktadır (Steele, 1999: 6-7; Özdağ, 2011: 158).

2.1. Entegre İstihbarat Analizi Çerçevesinde S-300PMU3

Suriye'deki iç savaşın neden olduğu yeni jeopolitik durum, bölgedeki istikrarsızlık ile Türkiye'nin iç güvenliği üzerindeki etkisi artmıştır. Bu duruma bağlı olarak Türkiye, sınır güvenliğini artırıcı bir dizi önlem alarak "sıfır tolerans politikasını" uygulamaya başlamıştır. Dolayısıyla Türkiye, Suriye sınırına yönelik güvenlik politikalarında Suriye iç savaşının gelmiş olduğu durumun da bir parçası olarak önemli ve bir ölçüde sert bir politikayı hayata geçirmiştir. Bu doğrultularda Suriye'deki iç savaş ve

terör olaylarının arttığı 2015-2016 yıllarında Türkiye, egemenlik anlayışı ve güvenlik algısı çerçevesinde pek çok ihtara rağmen hava sahasını ihlal eden Rus uçağını düşürmüştür. Bu duruma bağlı olarak Rusya, Türk uçaklarına karşı Suriye'ye S-300 hava savunma sisteminden 4 adet konuşlandırmıştır. Kamuoyunda yer alan haberler doğrultusunda Suriye'de S-300 hava savunma sistemlerine dair 4 Batarya; 50 adet füze rampası olduğu belirtilmektedir (Yakın Doğu Haber, 17.05.2013; Yeşiltaş, 2015: 101; Hacıoğlu, 10.02.2016).

Tablo.6. Entegre İstihbarat Analizi Çerçevesinde S-300PMU

	Askeri	**Sivil**	**Coğrafik**
Stratejik	**Sürdürülebilirlik:** Orta	Yüksek	Yüksek
Operasyonel	**Durumu:** Yüksek (Nicel)	**İstikrar:** Orta	**-**
Taktik	**Güvenilirlik:**Düşük	**-**	**Arazi Yapısı:** Yüksek
Teknik	**Öldürücülüğü:** Yüksek	**Altyapı:** Düşük	**-**

Stratejik açıdan, operasyonlarda hızlı şekilde aktif edilmesi *orta seviyede sürdürebilirdir*. Kaynak açısından değerlendirildiğinde yüksek maliyetli olması *güvenilirliğini düşük* kılmaktadır; NATO gibi uluslararası alandaki psikolojik etki durumunda ise *güvenilirlik yüksektir,* Ancak Suriye'nin stratejik noktalarına konuşlanması stratejik: *coğrafik olarak güvenilirliğini yüksek* yapmaktadır.

Operasyonel kategorisinde askeri açısından değerlendirildiğinde miktar olarak *güvenilirlik yüksek*; kolay taşınması ile naklinin kolay gerçekleşmesi sebepleri doğrultusunda arazi yapısı *güvenilirliği yüksektir.*

Teknik kategorisinde *öldürücülüğü yüksek* olan S-300 hava savunma sistemi, üretiminin durdurulması sebebi ile *altyapı güvenilirliği düşük* seviyededir. Ancak yeni güncelleme çalışmaları ile farklı fırlatma rampalarıyla birlikte gemi gibi deniz taşıtlarına entegresi gerçekleşse de yapılan denemelerde başarısızlığı pek çok kez kamuoyunda yer alması *alt yapı güvenilirliğini düşük* yapmaktadır.

Tablo.7. Entegre İstihbarat Analizi Çerçevesinde S-300PMU Analiz Sonucu

Stratejik Açıdan	Orta/Yüksek/ yüksek Seviyede Sürdürülebilirlik
Operasyonel Açıdan	Yüksek/Orta Seviyede Kullanılabilirlik
Taktik Açıdan	Düşük /Yüksek / Yüksek Seviyede Güvenilirlik
Teknik Açıdan	Yüksek / Düşük Güvenilirlik

Entegre istihbarat analizi çerçevesinde Suriye'ye konuşlanmış olan S-300 hava savunma sistemi analizinde ise çarpıcı sonuçlar yer almaktadır. Taktik seviyede S-300'lerin uzun süre kullanılmaması, kullanım tecrübesinin (devletlere karşı) olmaması sebebi ile *stratejik açıdan: orta-yüksek;* Rusya coğrafik olarak Hmeymim askeri üssüne konuşlandırılmıştır. Bu doğrultularda *operasyonel olarak: tehdit durumu: yüksek* olarak analiz edilmesi mümkündür. Üretim maliyetinin yüksek olması sebepleri doğrultusunda *taktiksel açıdan güvenilirlik: düşük*; S-300 füzeleri *teknik açıdan* değerlendirildiğinde

OPEN ACCESS creative commons COPE

öldürücülüğü yüksek olsa da teknolojik alt yapısı güncel olmaması sebebi ile düşük güvenilirdir.

S-300 füzesinin varyantları güncelleştirilme çalışmaları, S-400'lerin üretiminde önemli tecrübe edilmesine sebep oldu. S-300'deki eksiklikler, teknolojik iyileştirmeler gibi faktörler Rusya tarafından S-400'lere entegre edilerek geliştirildi. Bu durum da eski model olan S-300'ler Orta Doğu ülke pazarlarına hitap etmektedir.

Az sayıda S-300 hava savunma sistemlerinin caydırıcılığının yüksek olduğu ancak uygulama da yetersiz kalacağı belirtilmektedir. Bu sebeple örneğin 2015 yılında Kazakistan beş adet, Belarus 4 adet S-300 almıştır (Harmer, 2016: 1-5; MissileThreat, 13.07.2018).

2.2. Entegre İstihbarat Analizi Çerçevesinde S-400

S-300 hava savunma sistemlerinin üretiminin durdurulmasından sonra hava savunma sistemlerinin güncel ve daha gelişmiş teknolojiye sahip S-400 hava savunma sistemlerini envanterine sokmuştur. Ancak Rusya S-400 hava savunma füzelerinin herhangi bir devlet uçağını düşürdüğüne dair bilgi kamuoyunda yer almamıştır.

Teorik olarak hayalet uçak, avcı uçak, istihbarat sağlayan uçak sistemlerine karşı başarılı şekilde çalıştığı belirtilmektedir. Bu durumlara ek olarak gemi ve kara rampa sistemlerine entegre olması sebebi ile mobilete açısından gelişmiş bir yapıya sahiptir. Ayrıca anti-balistik füze olarak kullanılması güvenilirliğini üstün kılmaktadır.,

Tablo.8. Entegre İstihbarat Analizi Çerçevesinde S-400

	Askeri	**Sivil**	**Coğrafik**
Stratejik	**Sürdürülebilirlik:** Düşük	**-**	Yüksek
Operasyonel	**Durumu:** Yüksek	**İstikrar:** Yüksek	**-**
Taktik	**Güvenilirlik:**Yüksek	**Psikoloji:**Yüksek	**Arazi Yapısı:** Yüksek
Teknik	**Öldürücülüğü:** Yüksek	**Altyapı:** Yüksek	**-**

Tablo.8'de belirtildiği gibi operasyon tecrübesi olmasa da S-400'lerin kullanılan güncel teknoloji sebebi ile güvenilirliği yüksektir. Kaynak açısından değerlendirildiğinde yüksek maliyetli olması güvenilirliğini düşük kılmaktadır; Ancak Suriye'nin stratejik noktalarına konuşlanması güvenilirliğini yüksek yapmaktadır; Operasyonel açısından güvenilir olması ise miktar açısından değerlendirildiğinde yüksek olmaktadır; Yüksek irtifaka ve menzile sahip olması sebebi ile güvenilirlik yüksektir, NATO gibi uluslararası alanda psikolojik etkisi ise yüksektir; Mobilizeye sahip olması ve taşınması ile naklinin kolay gerçekleşmesi sebepleri doğrultusunda arazi yapısı güvenilirliği yüksek; öldürücülüğü yüksek olan S-400 hava savunma sistemlerinin, üretimi devam etmektedir.

Tablo.9. Entegre İstihbarat Analizi Çerçevesinde S-400 Analiz Sonucu

Stratejik Açıdan	Orta Seviyede Sürdürülebilirlik
Operasyonel Açıdan	Yüksek Seviyede Kullanılabilirlik
Taktik Açıdan	Düşük-Orta Seviyede Güvenilirlik
Teknik Açıdan	Yüksek Seviyede Öldürücülük

Tablo.9'da Entegre istihbarat analizi çerçevesinde S-400 hava savunma sistemlerinin analiz sonuçlar yer almaktadır. S-400'lerin tecrübesinin (devletlere karşı kullanma) olmaması sebebi ile *stratejik açıdan: orta;* üretim maliyetinin yüksek olması sebepleri doğrultusunda *taktiksel açıdan güvenilirlik: orta-düşük*; güncel teknolojinin kullanılması, uzun ve yüksek irtifa sebebi ile *teknik açıdan güvenilirlik: yüksek;* coğrafik olarak Suriye Lazkiye konuşlandırması sebebi ile *güvenilirlik: yüksek*tir. Bu doğrultularda *operasyonel olarak: tehdit durumu: yüksek* olarak sınıflandırılması mümkündür.

Strafor düşünce kuruluşunun yorumu göre S-400 hava savunma sisteminin özellikleri öldürücülüğü yüksek, teknolojik açıdan gelişmiş, savaş uçakları dahilinde pek çok hava unsurunu düşürme kabiliyeti vardır. Ayrıca yüksek irtifa, güncel teknoloji ye sahiptir. S-400'lerin caydırıcılığının yüksek olduğunu belirten Strafor düşünce kuruluşu Orta Doğu'da önemli bir hava savunma sistemi olduğunu belirtmektedir (Straford, 12.09.2019).

Sonuç

II. Dünya savaşı ile birlikte Hitler Almanya'sının bir ada devleti olan İngiltere'ye karşı geliştirmiş olduğu balistik füze sistemleri savaşların seyrini değiştirmiştir. Uluslararası alanda II. Dünya savaşında hem Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombası tecrübesi sonucunda atom bombalarına önem verilirken, soğuk savaş döneminde geliştirilen kitle imha füze başlıklarının kıtalar arası naklinin önemi artmıştır. Ancak ne balistik füze, ne de kitle imha silahları soğuk savaş döneminde hiç kullanılmamıştır. Ancak pek çok ülkenin envanterinde balistik füze türevi olan hava savunma sistemleri yer almaktadır.

Yakın tarihte Gürcistan, Afganistan ve Irak savaşlarında ABD'nin ve Rusya'nın balistik füze kullanma tecrübelerinin olduğu bilinse de balistik füzelerin türevleri olan anti-balistik füze, hava savunma sistemleri vd. tecrübesi henüz hiçbir devlet tarafından tecrübe edilememiştir. Bu sebeple günümüzde sadece bir baskı ve savunma aracı olarak kullanılan uzun, orta ve kısa menzilli füzeler, uluslararası sistemde caydırıcılık rolünü üstlenmiştir.

Rusya, 1978 yılında üretimini yaptığı S-300 hava savunma sisteminin başarısız denemelerinden almış olduğu tecrübeden sonra S-300 hava savunma sisteminin üretimini durdurmuştur. Daha sonrasında S-300'lerden daha güncel olan S-400 hava sa-

OPEN ACCESS creative commons COPE

vunma sistemlerinin üretimini hayata geçirmiştir. S-300 ve S-400 hava savunma sistemleri askeri politikalar açısından belirleyici bir öneme sahipken, diplomatik açıdan da ülkeler için bir yumuşak güç unsuru olduğunu söyleyebiliriz.

Çağımızda devlet politikalarında istihbaratın yeri yadsınamayacak bir öneme sahiptir. Kurumsal yapılara sahip istihbarat servisleri ülkeler hakkında veri analiz ederken bilimsel çalışmalara önem vermektedir. Entegre istihbarat analizi de bu doğrultuda ülkelerin özellikle konvansiyonel savaş ekipmanları üzerinde veri analiz etmede yardımcı olmaktadır. ABD, İsrail gibi ülkelerin istihbarat servisleri ve NATO entegre istihbarat analizine önem vermektedir. Entegre istihbarat analizi, sadece konvansiyonel savaş araç gereçlerinin öldürücülüğü hakkında veri sunmamaktadır. Caydırıcılığı ve savaş seyrini nasıl etkileyeceği hakkında veriler sunmaktadır.

Çalışmanın sonucu olarak S-300 hava savunma sistemi çağın yeni teknolojisine adapte olamadığı ve denemelerdeki başarısızlığı sebebi ile öldürücülüğü yüksek ancak kullanılabilirlik açısından düşük seviyede kabul edilmiştir. S-400 hava savunma sisteminin kullanmış olduğu radar sistemi, uzun menzili, yüksek irtifası ile hem öldürücülüğü hem de kullanılabilirlik olarak standartların üstünde bir sistem olarak kabul edilmiştir.

KAYNAKÇA

Adcock, A. (1993). *U.S. Balistic missile subs in action*. Signal Publications.

Giles, K. (2015). *Russian ballistic missile defense: Rhetoric and reality*. United States Army War College Press.

Harmer, C. (2016). *The strategic impact of the S-300ın Iran*. A Report By The Critical Threats Project of The American Enterprise Institute.

İşyar, Ö. G. (2008). Günümüzde uluslararası güvenlik stratejileri: Kavramsal çerçeve ve uygulama, *Akademik Bakış Dergisi, 2 (3)*,1-42.

Karabulut, A. (2014). *Dünya tarihinde istihbaratın önemi*: *Dünyayı yöneten güç istihbarat bilimi:* (Ed.: Sait Yılmaz). Kripto Yayın Evi.

Karabulut, A. (2019), *Güç olgusunda nükleer silahlanma Kazakistan-Kuzey Kore örneği.* Sonçağ Yayınları.

Karabulut, A. (2013). İstihbaratta propagandanın önemi. *Turan-Sam, 5(20)*,33-42.

Kibaroğlu, M. (2012). NATO'nun balistik füze savunma sistemi ve Türkiye. *Uluslararası İlişkiler Dergisi, 9 (34)*,183-204.

Malkoçoğlu, M. (2015). Geleceğin deniz harbinde kuvvet çarpanları. *Deniz Kuvvetleri Dergisi, 622*, 1-94.

Özdağ, Ü. (2011). *İstihbarat teorisi.* Kripto Yayınları.

Seren, M. (2015). Türkiye'nin füze savunma sistemi: İhale süreci, temel dinamikler ve aktörler. SETA.

Steele, R. D. (2006). *Information operations: Putting the "I" back into DIME.* Strategic Studies Institute Pub.

Steele, R. D. (1999). Virtual intelligence: conflict avoidance and resolution through information peace keeping. *The Journal of Conflic Studies, XIX (1),*69-105.

Steele, R. D. (2010). *Intelligence for earth, earth intelligence*. Network Pub.

Spinardi, G. (1994). *The US fleet balistic missile system: Technology and nuclear war*. Cambridge University Press.

Swaine, M. (2001). *Japan and baliistic missile defense*. Rand Publication.

Thomas, L. (1999). *Information technology: US/Russian perspectives and potential for military-political cooperation*. Macmillan Press.

Yolcu, F. H. (2017). *Ortadoğu güvenlik raporu 2017.* Türkiye Savunma İhracat-İthalat Raporu 2017.

Zaloga, S. (2000). *Scud ballistic missile and launch systems 1955-2005.* Osprey Publication.

Zaloga, S. (2006). *The Scud: And other Russian ballistic missile vehicles*. Concord Publications Company.

İnternet Kaynakları

Euro News (09.05.2015). Kuzey Kore'den yeni bir balistik füze denemesi, http://tr.euronews.com/2015/05/09/kuzey-kore-den-yeni-bir-balistik-fuze-denemesi/. (Erişim Tarihi. 15.03.2021).

Hacıoğlu, N. (24.06.2012). Suriye'de işte bunlar var, http://www.dha.com.tr/suriyede-iste-bunlar-var_330687.html. (Erişim Tarihi: 10.02.2016).

Hürriyet, (30.01.2016). Rusya'nın balistik füzesi Türkiye sınırındaki Azez'e düştü, http://www.hurriyet.com.tr/rusyanin-balistik-fuzesi-turkiye-sinirindaki-azeze-dustu-40047298. Erişim Tarihi: 01.02.2016.

Global Security (20.04.2015). S-400 Development history, http://www.globalsecurity.org/military/world/russia/s-400-history.htm. (Erişim Tarihi: 09.02.2016).

Global Security. S-300PMU3 / S-400 Triumf / SA-21 Growler, http://www.globalsecurity.org/military/world/russia/s-400.htm. (Erişim Tarihi: 09.02.2016).

HABERTÜRK (17.10.2012). Rusya'nın füze fiyaskosu, http://www.haberturk.com/dunya/haber/786311-rusyanin-fuze-fiyaskosu. Erişim Tarihi: 03.02.2016.

Kaskalan, F. (2013). Balistik füzeler, dho pusula dergisi, Sayı. 73, https://www.dho.edu.tr/sayfalar/00_Anasayfa/11_Pusula/73/balistik.html. Erişim Tarihi: 15.03.2021.

MillileThreat (13.07.2018). S-300, , https://missilethreat.csis.org/defsys/s-300/. Erişim Tarihi: 17.02.2021.

Milliyet (25.11.2015). Rusya o üsse S-300 ve S-400 yerleştirme kararı aldı ,http://www.milliyet.com.tr/rusya-hava-savunma-sistemli/dunya/detay/2153201/default.htm. Erişim Tarihi: 05.02.2016.

Paper, A. W. (2013). Defense of Japan, http://www.mod.go.jp/e/publ/w_paper/2013.html. Erişim Tarihi: 04.02.2016.

Sabah (28.11.2015), Rusya'nın S-400 füzeleri Lazkiye'de, http://www.sabah.com.tr/dunya/2015/11/28/rusyanin-s-400-fuzeleri-lazikiyede. Erişim Tarihi. 04.02.2016.

Stratfor (12.09.2019). Why the S-400 missile is highly effective — ıf used correctly, https://worldview.stratfor.com/article/why-s-400-s400-missile-long-range-turkey-russia-syria-effective. Erişim Tarihi: 16.03.2021.

SupporttheGuardian (19.06.2014). The open sourcer evolution is comingand it will conquer the1%-exCIAspy,https://www.theguardian.com/environment/earth-insight/2014/jun/19/open-source-revolution-conquer-one-percent-cia-spy Erişim Tarihi 16.03.2021.

Sputnik (10.11.2021). Suriye'nin elindeki Rus hava savunma sistemleri İsrail'in 6 füzesini imha etti, https://tr.sputniknews.com/20211110/suriyenin-elindeki-rus-hava-savunma-sistemleri-israilin-6-fuzesini-imha-etti-1050641335.html Erişim Tarihi: 02.03.2022.

Sputnik (14.04.2018). Rudskoy: Suriye hava savunma sistemleri 103 füzenin 71'ini önledi, https://tr.sputniknews.com/20180414/rudskoy-suriye-hava-savunma-fuze-onlendi-1033030334.html Erişim Tarihi: 02.03.2022.

Yakın Doğu Haber (17.05.2013). 4 adet S-300 bataryası Suriye'ye konuşlandırıldı, Yayın Tarihi: 17.05.2013, http://www.ydh.com.tr/HD11841_4-adet-s-300-bataryasi-suriyeye-konuslandirildi.html Erişim Tarihi: 05.02.2016.

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

İklim Değişikliği ve Küresel Isınma ile Mücadelede Yerel Yönetimlerin Rolü: Tespitler ve Öneriler

The Role of Local Governments in Combating Climate Change and Global Warming: Findings and Recommendations

Yusuf UYSAL*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: **Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья**

Atıf / Citation / Цитата

Uysal, Y. (2022). İklim değişikliği ve küresel ısınma ile mücadelede yerel yönetimlerin rolü: Tespitler ve öneriler. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (30), 324-354.

Uysal, Y. (2022). The role of local governments in combating climate change and global warming: Findings and recommendations. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (30), 324-354.

10.29228/kesit.57382

Geliş/ Submitted/ Отправлено:	25.01.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать:	12.03.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный:	25.03.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

***Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Türkiye, yusuf.uysal@dpu.edu.tr**

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

İklim Değişikliği ve Küresel Isınma ile Mücadelede Yerel Yönetimlerin Rolü: Tespitler ve Öneriler[1]

The Role of Local Governments in Combating Climate Change and Global Warming: Findings and Recommendations

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf UYSAL

Öz: Günümüzde küresel ısınma ve iklim değişikliğinin tüm canlıların geleceği için büyük bir tehdit oluşturduğu daha net ifade edilmektedir. Bu tehdit, her geçen gün mevsimlerin daha kurak geçmesi, su kaynaklarının azalması veya kuruması, buzulların hızla erimesi, deniz seviyesindeki yükselmeler ve aşırı iklim olaylarının daha sık görülmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu olumsuz tabloyla mücadelede sadece uluslararası kuruluşlar veya devletler düzeyindeki girişimlerin başarıya ulaşması oldukça güçtür. Bu nedenle, küresel ısınma ve iklim değişikliği ile mücadelenin yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, medya ve bireyler gibi tüm paydaşların da dahil olacağı bir yönetişim sinerjisi ile yürütülmesi gerekmektedir. Günümüzde iklim değişikliği ile mücadelede özellikle yerel yönetimlerin son derece önemli rollerinin olduğu genel kabul görmektedir. Çünkü bu birimler, hem iklim değişikliğinin baş sorumlusu hem de en büyük mağduru olan kentlerin yönetilmesinde yerel iradeyi temsil etmektedirler. Bu bağlamda, çalışmanın iki temel amacı söz konusudur. Birinci amaç, küresel ısınma ve iklim değişikliği ile mücadele konusunda yerel yönetimlerin rollerini araştırmak ve önemini ortaya koymaktır. Çalışmanın ikinci amacı, yerel yönetimlerin iklim değişikliği ile mücadelede daha kapsamlı politikalar belirlemelerine ve başarılı sonuçlara ulaşmalarına yardımcı olacak bazı öneriler sunmaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Veriler ise ikincil kaynak taraması yöntemi ile elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamu yönetimi, yerel yönetimler, iklim değişimi, küresel ısınma, kuraklık.

---

[1] "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article.

Abstract: Today, it is more clearly stated that global warming and climate change pose a great threat to the future of all living things. This threat emerges in the form of drier seasons, decreasing or drying up of water resources, rapid melting of glaciers, rising sea levels, and more frequent extreme climatic events. It is very difficult for initiatives only at the level of international organizations or states to be successful in combating this negative picture. For this reason, the combating against global warming and climate change should be carried out with a governance synergy that will include all stakeholders such as local governments, non-governmental organizations, media and individuals. Today, it is generally accepted that local governments have an extremely important role in the combating against climate change. Because these units represent the local will in the management of cities, which are both the main responsible and the biggest victims of climate change. In this context, the study has two main aims. The first aim is to investigate the roles of local governments in combating global warming and climate change and to reveal their importance. The second aim of the study is to offer some suggestions that will help local governments determine more comprehensive policies and achieve successful results in the fight against climate change. Qualitative research methods were used in the study. The data were obtained by the secondary literature review method.
Keywords: Public administration, local governments, climate change, global warming, drought.

Giriş

Son dönemlerde etkisi daha fazla hissedilen küresel ısınma ve iklim değişikliği konusunda yeterli adımların atılmaması veya atılan adımların yetersiz kalması nedeniyle canlılar ve ekosistem her zamankinden daha fazla tehdit altındadır. Etkili önlemlerin alınamaması durumunda yakın zamanda su miktarının azalması ve kuraklık sebebiyle tarımsal ve hayvansal üretimde ciddi düşüşlerin yaşanması, gıda sıkıntısının baş göstermesi, bazı kıyı yerleşim yerlerinin sular altında kalması ve salgın hastalıkların artması gibi birçok hayati sorunla yüzleşmek gerekecektir. Buna ilave olarak su paylaşımındaki anlaşmazlıklar nedeniyle büyük mücadelelerin yaşanması kaçınılmaz olacaktır.

Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli (IPCC)'nin son raporunda 2050'de sıcaklık artışlarının yaklaşık olarak 2,5-3°C olacağı, yüzyıl sonunda ise sıcaklık artışlarının 6°C'yi bulacağı tahmin edilmektedir. Bu ölçüde bir sıcaklık artışının oluşturacağı ekonomik, sosyal ve çevresel risklerin büyüklüğü, iklim değişikliğinin insanlığın karşı karşıya kaldığı en büyük risklerden biri olarak nitelendirilmesi için yeterli bir göstergedir. Bu nedenle iklim değişikliği konusunda uluslararası kuruluşlar ve ülkeler seviyesinde Uluslararası İnsan Çevresi Konferansı, IPCC, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS), Kyoto Protokolü ve Paris Anlaşması gibi girişimler

OPEN ACCESS creative commons COPE

hayata geçirilmiş, ortak kriterler geliştirilerek çeşitli taahhütlerde bulunulmuştur.

Bunlar gibi girişimlere rağmen iklim değişikliği ile mücadelede gelinen nokta, tehdidin ortadan kaldırılması için tatmin edici olmaktan uzaktır. Söz konusu tehditle mücadelede başarılı sonuçlar elde edilmek isteniyorsa sürecin tüm paydaşların katılımı ile yönetilmesi zorunluluğu genel olarak kabul edilmektedir. Bu paydaşlardan ilk akla gelenlerden biri kentlerin yönetilmesinde anayasalar veya yasalarla çeşitli görev, yetki ve sorumluluklar verilen yerel yönetimlerdir. Kentlerin iklim değişikliği konusundaki rolleri ve iklim değişikliğinden etkilenme düzeyleri ile yerel yönetimlerin kent yönetiminde planlama, politika üretme ve uygulama etkinliği göz önüne alındığında bu birimlerin iklim değişikliği ile mücadelenin tam merkezinde konumlanması gereken aktörler oldukları rahatlıkla söylenebilir.

5393 sayılı Belediye Kanunda belediyelere imar, su ve kanalizasyon, ulaşım, coğrafî ve kent bilgi sistemleri, çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık, şehir içi trafik, ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar ve konut gibi alanlarda tanımlanan yetki ve sorumluluklar belediyelerin iklim değişikliği ile mücadelede öncü aktörlerden biri olmaları gerekliliği ortaya koymaktadır. Ancak, yerel yönetimlerin başta maddi kaynak olmak üzere yetişmiş insan gücü, teknik donanım ve altyapı yetersizlikleri, mevzuatın bu konuda yeterince net olmaması ve yerine getirmekle yükümlü oldukları hizmetlerin öncelik sıralamasında iklim değişikliği ile mücadele konusunun zaman zaman gerilerde kalması gibi çeşitli faktörler söz konusu mücadelede yerel yönetimlerin işlerini daha fazla zorlaştırmaktadır. Yerel yönetimlerin söz konusu kısıtlarına rağmen tüm Dünya'da olduğu gibi iklim değişikliği ile mücadelede yürüttükleri faaliyetler "azaltım" ve "uyum" olmak üzer iki ana eksende devam etmektedir. Ancak, bu mücadelenin daha etkili ve verimli olarak yürütülmesinde çeşitli alanlardaki eksiklere dikkat çeken ve sürecin daha bütüncül bir yaklaşımla yönetilebilmesine yardımcı olan bazı önerilere ve tavsiyelere de ihtiyaç olduğu açıktır.

Bu bağlamda, çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde iklim değişikliği kavramsal ve tarihsel boyutuyla incelenmektedir. İkinci bölümde kent ve iklim değişikliği başlığı ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde iklim değişikliği ile mücadelede yerel yönetimlere atfedilen görev ve sorumluluklardaki artışlara, günümüzdeki durum ve yerel yönetimlerin iklim değişikliği ile mücadele yöntemlerine odaklanılmaktadır. Son bölümde ise, yerel yönetimlerin iklim değişikliği ile mücadelede daha aktif roller üstlenebilmeleri için kaynak taraması sonucu literatürden ve uygulamadan elde edilen bilgiler ışığında bazı öneriler sunulmaktadır.

1. Kavramsal ve Tarihsel Boyut

İklim, yeryüzünün belli bir yerinde veya bölgesinde uzun yıllar boyunca gözlemlenen tüm hava koşullarının ortalama durumudur. Geniş anlamda genellikle kabul

gören görüşe göre 30 yıl gibi belirli bir süre içerisinde belirli bir alandaki hava koşullarına ve atmosfer bileşenlerine ilişkin gözlemlenen sayısal değerlerin istatistiksel olarak nitelendirilmesidir (Bölgesel Çevre Merkezi, 2015: 3). İklim değişikliği ise "karşılaştırılabilir zaman dilimlerinde gözlenen doğal iklim farklılığı" ve "doğrudan veya dolaylı olarak küresel atmosferin bileşimini bozan insan faaliyetleri sonucunda iklimde görülen farklılaşma" olarak iki anlama gelmektedir (United Nations, 1992: 3). Özellikle son dönemlerde tüm canlılar için çok daha ciddi bir tehdit olarak algılanmaya ve hissedilmeye başlanan iklim değişikliği daha geniş bir tanımla, "belli bir bölgede yağış oranı ve sıcaklık seviyesi gibi hava olaylarında uzun bir süre boyunca görülen ve istatistiksel olarak anlamlı değişimler" olarak tanımlanabilir.

Tarihsel olarak bakıldığında iklim değişikliği sorunu 1980'li yıllara kadar sadece bireysel olarak bilim adamlarının ilgisini çeken ezoterik bir konu olarak kalmıştır. 1950'lerin ortasına kadar iklimbilimcilerin büyük çoğunluğu iklimin sabit olduğuna inanmaktaydılar (Kadıoğlu, 2007: 243). Ancak, günümüzde bilimsel çalışmalar Dünya tarihi boyunca yaklaşık 4,5 milyar yıldır iklim sisteminde milyonlarca yıldan on yıllara kadar değişen zaman dilimlerinde birçok değişikliğin olduğunu ortaya koymaktadır. İklim değişikliğinin temel sebebi açısından sanayi devriminden öncesindeki süreç ile sonrasındaki süreç birbirinden ayrılmaktadır. Çünkü, sanayi devrimine kadar olan süreçte yaşanan iklim değişikliklerinde belirleyici faktör doğal etmenler ve süreçler olmasına rağmen sanayi devriminden sonraki değişikliklerde temel belirleyici faktör insandır (Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2021). Bu durumun en önemli sebebini Sanayi Devriminden itibaren insanlığın fosil yakıtları kullanmaya başlamalarıyla oluşan gazların havaya salınımı oluşturmaktadır. Atmosfere salınım fazlalaştıkça havadaki karbon miktarı hızla artmaktadır. Böylece dünyadan uzaya giden sıcaklık, atmosfere salınan karbon miktarının da etkisiyle oluşan sera gazlarına takılıp geri gelmekte ve ikinci bir ısı kaynağı görevi görmektedir. Bu durum iklim değişikliğine ve sıcaklıklarda hızlı artışlara sebep olmaktadır (TC Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2016: 1).

Sanayi devrimi sonrası özellikle 1750'li yıllardan itibaren, hız kazanan insan faaliyetleri etkisiyle atmosferin kompozisyonu değişmiş, sera gazı emisyonları artmıştır. IPCC'nin 2014 yılında açıkladığı 5. Değerlendirme Raporunda (AR5), 20. yüzyılın ortalarından itibaren ortalama yüzey sıcaklıklarında gözlenen artışın yaklaşık olarak %95 gibi büyük bir bölümünün insan kaynaklı sera gazı salınımlarındaki artıştan kaynaklandığı ifade edilmektedir (IPCC, 2021). Bu konu ile ilgili başka bir çarpıcı veri ise son yüzyılda küresel ortalama sıcaklığın en az 0,8°C artması ve son 200 yıldaki en sıcak 10 yılın son 20 yılda yaşanmış olmasıdır (TC Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2016: 3).

Kentsel İklim Değişikliği Araştırma Ağı'nın (Urban Climate Change Research Network (UCCRN) 2. İklim Değişikliği Değerlendirme Raporunda (ARC3.2) 100 şehirde iklim değişiklikleri incelenmiş ve bazı sonuçlar elde edilmiştir. Buna göre, iklim

OPEN ACCESS creative commons COPE

değişikliği ve şehirlerdeki ısı adası etkileri nedeniyle dünya üzerindeki şehirlerde sıcaklıklar yükselmektedir. ARC3.2 kapsamında incelenen 100 şehirden 39'unda yıllık ortalama sıcaklıklar 1961 ila 2010 yılları arasında her 10 yıllık periyotta ortalama 0,12 ile 0,45 °C arasında artmıştır. İncelenen şehirlerdeki yıllık ortalama sıcaklıkların 2020'lerde 0,7 ile 1,5 °C, arasında, 2050'lerde 1,4 ile 3°C arasında, 2080'lerde ise 1,7 ile 4,9°C arasında artacağı değerlendirilmektedir. Söz konusu şehirlerde yıllık ortalama yağış miktarında aşırı dalgalanmalar yaşanmaktadır. Ayrıca, yağış miktarının 2020'lerde (-%7, +%10), 2050'lerde (-%9, +%15), 2080'lerde ise (-%11, +%21) arasında değişeceği tahmin edilmektedir. Son olarak, incelenen 52 kıyı kentinde deniz seviyesinin 2020'lerde 4 ile 9 cm, 2050'lerde 15 ile 60 cm, 2080'lerde ise 22 ile 124 cm arasında yükseleceği hesaplanmaktadır[2].

İklim şartlarındaki söz konusu değişim tüm dünyada olduğu gibi Akdeniz havzasında dolayısıyla Türkiye'de de kendisini hissettirmektedir. Buna göre, Türkiye'de ortalama sıcaklıklarda uzun vadede 5-6°C arasında artış ve ortalama yağışlarda ise %40'a varan bir oranda azalma beklenmektedir (TC Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2016: 3). 2015-2100 döneminde Türkiye üzerinde mevsimlik ve yıllık ortalama hava sıcaklıkları RCP4.5 senaryosuna göre 2-3.5 °C ve RCP8.5 senaryosuna göre 4-6 °C aralığında artacaktır. 2040'lı yıllardan itibaren özellikle yaz dönemi sıcaklıklarında 3 ile 5 derece arasında artışlar yaşanabileceği öngörülmektedir. Güneydoğu, Akdeniz ve Ege bölgelerinde hava sıcaklığı artışı en fazla yaz aylarında yaşanacak ve 2100'lere doğru, 4-7 °C'lik artışlar gözlenebilecektir. Karadeniz kıyıları hariç tüm Türkiye'de yıllık toplam yağışlarda 75mm - 250mm arasında azalışlar yaşanması beklenmektedir (TC Tarım ve Orman Bakanlığı, 2016: 10).

Bu istatistiki verilerin yeryüzündeki tüm canlıları ve ekosistemi çeşitli açılardan ve çeşitli seviyelerde etkilemekte olduğu ve bu etkinin her geçen yıl daha fazla hissedileceği değerlendirilmektedir. Bu durum, Dünya üzerinde suya ve gıdaya erişimde ciddi sıkıntılarla yaygın olarak karşılaşılması, salgın hastalıkların baş göstermesi ve insan sağlığına yönelik tehditlerin artması, doğal afetlerin daha sık gerçekleşmesi, bitki ve hayvan türlerinde azalışlar yaşanması ve/veya bazı türlerin yok olması ve ekosistemlerin ortadan kalkması ya da bozulması anlamına gelmektedir (Dudley vd., 2010: 14). Ayrıca, iklim değişikliğinin insan kayıpları ve yaralanmalar, kalıcı veya geçici olarak yerinden edilmiş kişilerin sayısındaki artışlar, doğrudan ve dolaylı olarak etkilenen kişilerin sayısı, binalardaki hasar veya tahrip gibi sosyal ve ekonomik etkiler açısından da kendini göstermesi beklenmektedir. Ayrıca, etkilerin altyapı, ekosistem hizmetleri, mahsuller ve tarım sistemleri, hastalıklar, psikolojik sağlık ve güvenlik duygusu, mali veya ekonomik kayıp (sigorta kaybı dahil), başa çıkma kapasitesi ve dış yardım ihtiya-

[2] URL 1

cı gibi çok sayıda konu üzerinde etkileri olacağı ön görülmektedir (Barros, 2012).

Yukarıda belirtildiği gibi Dünyanın geleceği açısından telafisi çok zor ve maliyeti çok ağır olan iklim değişimi ve bu değişimin sonuçlarının minimize edilmesi konusunda uluslar arası kuruluşlar, merkezi ve yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları gibi tüm aktörler tarafından yapılabilecek çok şey varken maalesef günümüzde olması gerektiği kadar mesafe alındığı söylenemez. Bunun temel sebebi insan faaliyetlerinden kaynaklanan iklim değişiminin bazı temel özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Levin vd. söz konusu özellikleri şu şekilde sıralamaktadır (Levin vd., 2012: 123):

1. İklim değişikliği karmaşık ve çözümünü zor bir konudur.

2. Bu konuda harekete geçmek için zaman gittikçe azalmaktadır.

3. Soruna sebep olanlar aynı zamanda soruna cevap arayanlardır.

4. Konu ile ilgili sorunları çözmeye odaklanacak merkezi bir otorite yoktur.

5. Geleneksel analitik teknikler çözümü belirleme konusunda yetersizdirler.

İklim değişikliğinin özellikleri bu konuda mesafe alınmasını güçleştirmekteyse de günümüze kadar hiçbir adım atılmadığını ifade etmek doğru değildir. Başta Birleşmiş Milletler olmak üzere uluslararası kuruluşlar tarafından veya ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde bir takım girişimler söz konusu olmuştur. Bu girişimlerin en önemlileri Birleşmiş Milletler organizasyonunda uluslararası arenada atılan çeşitli adımlar ve imzalanan anlaşmalardır.

Küresel ısınma ve iklim değişikliği tehlikesinin farkına varılması ve ciddi adımların atılması ihtiyacının hissedilmesi 1970'li yıllara rastlamaktadır. Konu ile ilgili 1972 yılında Stockholm'de gerçekleştirilen Uluslararası İnsan Çevresi Konferansı önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu konferansta çevre sorunlarının uluslararası niteliğine dikkat çekilerek çözümün de uluslararası bir işbirliği ile mümkün olabileceği vurgulanmıştır. Ayrıca, Birleşmiş Milletler Çevre Programı da (UNEP) 1972'de kurulmuştur. Bu program, çevre konusunda pek çok işbirliği adımının atılmasında önemli bir zemin oluşturmuştur (TC Dış İşleri Bakanlığı, 2022).

İklim değişikliği ile mücadele konusunda yürütülen faaliyetler özellikle 1980'lerin ortalarından itibaren artmıştır. 1988 yılında IPCC'nin kurulması o dönemde çok önemli bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. 1988 yılında Dünya Meteoroloji Örgütü (WMO) ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) tarafından oluşturulan IPCC'nin amacı iklim değişikliğiyle mücadele ve iklim değişikliğine uyum konularında idarecilere bilimsel çıktılar ışığında yol göstermek, belirli konularda özel rapor ya da teknik değerlendirmeler hazırlamaktır (IPCC, 2021). IPCC kuruluşundan itibaren periyodik olarak yayınladığı değerlendirme raporlarından (1990 FAR, 1995 SAR, 2001 TAR, 2007 AR4, 2014 AR5) sürekli olarak insan kaynaklı sera gazları salınımlarının

OPEN ACCESS creative commons COPE

artması nedeniyle iklim değişikliğinin meydana geldiğini ifade etmektedir. Bu tespit özellikle ikinci değerlendirme raporundan itibaren gittikçe daha kesin bir dille ifade etmiştir (Arıkan ve Özsoy, 2006: 57).

IPCC'nin 1990 tarihli birinci değerlendirme raporunda iklim değişikliği ile mücadele için uluslararası bir anlaşmaya gereksinim olduğu ifade edilmiştir. İki yıl süren hazırlık döneminden sonra uluslararası iklim anlaşmasının ana sözleşmesi olan BMİDÇS, 1992 yılında düzenlenen Rio Dünya Zirvesi sırasında kabul edilmiş ve 1994'de yürürlüğe girmiştir. Bağlayıcılığı olmayan bir yasal metin olarak Çerçeve Sözleşme, uluslararası iklim anlaşmasının ana hatlarına ve temel hedeflerine açıklık getirmektedir (Balaban, Özgür, Sakar, 2021: 20; Bölgesel Çevre Merkezi, 2015: 31). BMİDÇS ile başlayan süreçte oluşturulan küresel iklim değişikliği yönetişim sisteminde iklim değişikliği ile mücadelede sorumluluk öznesinin devletler olduğu belirtilmiştir(Demirci, 2014: 103).

Çerçeve Sözleşme'nin ilke ve hedeflerine bağlayıcılık kazandıran ise uzun süren tartışmalar ve bazı gelişmiş ülkelerin itirazlarına rağmen Kyoto Protokolü olmuştur. Japonya'nın Kyoto Kentinde imzalanan Protokol, Aralık 1997 yılında Kyoto'da düzenlenen BMİDÇS 3. Taraflar Konferansında (COP3) kabul edilmiş, 16 Şubat 2005'te yürürlüğe girmiştir. BMİDÇS'nin yükünü paylaşmayı amaçlayan Protokole 191 ülke ve Avrupa Birliği taraftır. ABD, Rusya, Japonya ve Yeni Zelanda ikinci taahhüt döneminde yer almamışlardır (Birleşmiş Milletler, 1998; Karakaya ve Özçağ, 2003: 1; Güneş, 2011: 70).

2015 yılı Aralık ayında Fransa'nın Paris kentinde düzenlenen 21. Taraflar Konferansı'nda, 2020 sonrası iklim değişikliği rejiminin çerçevesini oluşturan Paris Anlaşması kabul edilmiştir. 4 Kasım 2016 itibariyle yürürlüğe giren Anlaşmayı günümüzde 197 taraf ülkeden 187'si onaylamıştır (Birleşmiş Milletler, 2015).

İklim değişikliği ile mücadele konusunda uluslararası alanda atılan adımlara paralel olarak Türkiye'de de çeşitli çalışmalar yürütülmüş ve adımlar atılmıştır. Bu çalışmalardan biri Türkiye'nin 2009 yılında Kyoto Protokolüne taraf olmasıdır. Ayrıca Türkiye 2016'da Paris Anlaşmasını imzalamış ve bu anlaşma 10 Kasım 2021'de yürürlüğe girmiştir.

Bundan başka Türkiye'de Ulusal İklim Değişikliği Stratejisini hazırlanmıştır. Bu belge, Türkiye'nin iklim değişikliği ile mücadelede ulusal olarak azaltım, uyum, teknoloji, finansman ve kapasite oluşturma politikalarını belirlemektedir (TC Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2012: i). Bundan başka Türkiye, Ulusal İklim Değişikliği Eylem Planı (2011-2023), Türkiye'nin İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı (2011-2023) gibi çeşitli planlar hazırlamış ve stratejiler geliştirmiştir (TC Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019). Ayrıca, Çölleşmeyle Mücadele Ulusal Stratejisi ve Eylem Planı (ÇMU-

SEP) da kuraklık ve iklim değişikliği konusuna verilen önemi göstermesi bakımından anlamlıdır.

Türkiye'de iklim değişikliği ile mücadele konusunda yapısal reformlar da yapılmıştır. 29 Ekim 2021 tarihli ve 31643 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 85 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile "Çevre ve Şehircilik Bakanlığının" ismi "Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı" olarak değiştirilmiştir. Söz konusu kararname ile Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın merkez birimleri arasına, Meteoroloji Genel Müdürlüğü ise bağlı kuruluşlar arasına dahil edilmiştir. İklim Değişikliği Başkanlığı ise Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'na bağlı kuruluş statüsüne getirilmiştir.

Söz konusu kararname ile iklim değişikliğinin zararlı etkilerini önlemek için gerekli tedbirlerin alınması, bu konuda ülkenin şartlarına uygun politikaların belirlenmesi, kamu ve özel sektör kurum ve kuruluşları arasında iş birliği ve koordinasyonun sağlanması amacıyla İklim Değişikliği ve Uyum Koordinasyon Kurulu kurulmuştur. Geniş katılımlı bir yapıya sahip olan Kurul, 11 bakanlık, kamu kurumları, özel sektör ve çeşitli STK temsilcilerinin katılımıyla kurulmakta ve 22 üyeden oluşmaktadır. Kurul'a Türkiye Belediyeler Birliği'nin de temsilci göndermesi, böylesine önemli bir kurulda yerel yönetimlerin de temsil edilmesine imkân verilmesi açısından oldukça önemli ve isabetli bir uygulama olarak değerlendirilmelidir.

2. Kent ve İklim Değişikliği

Dünya nüfusunun yarısı kentlerde yaşamaktadır. Türkiye'de ise 2019 yılında %92,8 olan il ve ilçe merkezlerinde yaşayanların oranı 2020 yılında %93'e ulaşmıştır. Belde ve köylerde yaşayanların oranı ise %7,2'den %7'ye düşmüştür (TÜİK, 2021). Enerji talebi ve karbon emisyonları daha çok kent merkezlerinde yoğunlaştığından kentsel alanlar küresel iklim üzerindeki insan etkisini azaltmak için önemli fırsatlar sunmaktadır (Corfee-Morlot vd, 2009: 7). Başka bir deyişle, barındırdıkları çok sektörlü iş ve üretim hayatı, yoğun araç trafiği, yüksek enerji tüketimi gibi birçok faktöre bağlı olarak yüksek oranda sera gazı üretimiyle iklim değişikliğine en büyük etkiyi oluşturan kentler aynı zamanda bu etkenlerin azaltılmasında kilit bir rol oynamaktadırlar.

Ayrıca, iklim değişikliği ile aralarında çift yönlü bir ilişki bulunan kentler, hem iklim değişikliğinin baş aktörü hem de iklim değişikliğinden en çok zarar gören mağdur durumundadırlar. Söz konusu çift yönlü ilişkide ilk olarak sebep boyutu değerlendirildiğinde, kentlerde iklim değişikliğine sebep olan veya bu süreci hızlandıran nedenler arasında birçok faktör sayılabilir. Bu faktörlerin en başında kent kaynaklı fosil yakıt tüketimi ve sera gazı salınımlarının doğal sera etkisini kuvvetlendirmesi gelmektedir. Kentlerin ısı emici malzemeleri yoğun olarak barındırması, işleyen makineler ve enerji kullanan işlemler sonucu zorunlu olarak üretilen atık ısılar ve doğal bitki örtü-

OPEN ACCESS creative commons COPE

sünden yoksunluk gibi sebeplerle kent merkezleri çevre alanlara göre birkaç derece daha sıcaktır[3]. Buna ilave olarak, başta tarımsal faaliyet amaçlı olmak üzere arazilerin kullanımındaki değişimler; çimento üretiminin karbondioksit salınımına ve tarım ve katı atık düzenli depolama sahalarının metan gazı salınımlarına sebep olması; gübre kullanımı ve naylon üretiminin diazot monoksit emisyonunu, buzdolabı ve klimaların florine sera gazı emisyonlarını artırması gibi pek çok faktör kentlerin iklim değişikliğinin baş sorumlusu olmasına sebep olmaktadır(Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2021).

Bu nedenle kentler, birçok sektörde yenilenemeyen enerji kaynaklarının tüketiminden kaynaklanan sera gazı emisyonlarının oluşumunda aktif bir rol oynamaktadır. En çok sera gazı emisyonu oluşumuna sebep olan sektörlerden biri yapı sektörüdür. Binalarda ısıtma ve soğutma sistemleri aracılığıyla termal konfor sağlamak üzere tüketilen enerji, yoğun bir şekilde sera gazı emisyonuna sebep olmaktadır. Kanun koyucu kentleşmenin doğuracağı muhtemel olumsuzluklarından olan çevre sorunlarını minimize etmek amacıyla belirli büyüklükteki binalarda merkezi ısıtma sistemini zorunlu hale getirmiştir(Güler, 2019: 48). Ayrıca, kullanılan sistemler, altyapı ve ağlar ile ulaşım sektörü de emisyon oluşumunda temel sektörler arasında yer almaktadır. Bunlar gibi kentleşmenin temelini oluşturan farklı sektörler de farklı oranlarda iklim değişikliğine sebep olmaktadır (Peker ve Aydın, 2019: 4).

Tablo 1: Kentlerde Sera Gazı Etkisi İle İklim Değişikliğine Etki Eden Başlıca Sektörler

Sektör	Enerji Tüketim Kalemi	Çıktı
Yapı	Isıtma, Soğutma ve Termal konfor	Sera gazı emisyonu
Ulaşım	Özel araç yakıtları ve toplu taşıma sistemleri	
Sanayi	İmalattan ağır sanayi süreçlerine üretim basamakları	
İletişim	Görsel ve işitsel ağlar ve Kablosuz internet	
Tarım	Üretim ve ekipman için yakıt, elektrik, çiftlik aydınlatması	

[3] URL 2

Kaynak: Peker, Ender ve Aydın, Cem İskender (2019), Değişen İklimde Kentler: Yerel Yönetimler İçin Azaltım ve Uyum Politikaları, İstanbul Politikalar Merkezi Mercator Politika Notu)

İklim değişikliği ile aralarında çift yönlü bir etkileşim olan kentler bir yandan iklim değişikliği sürecini hızlandırırken diğer yandan iklim değişikliğinin oldukça zararlı ve yıkıcı etkisiyle de en güçlü bir şekilde yüzleşmek durumunda kalmaktadırlar. Bu etkiler, iklim değişikliğinin aşırı ölçeklerde gerçekleşmesiyle aşırı sıcaklık, kuraklık ve/veya çölleşme, çözülen buzulların kıyı bölgelerdeki su seviyesini yükselmesiyle kentlerin su altında kalma riski ile karşı karşıya kalmaları, hava kirliliğinin artması ve hava kalitesinin azalması, su kaynaklarının azalması ve kirlenmesi gibi birçok başlık altında toplanabilmektedir (Tablo 2) (Balaban, 2012: 23; [4]).

İklim değişikliğinin kentler üzerindeki etkilerinin en aza indirilmesi ancak yapılacak kısa, orta ve uzun vadeli planlamalar, izlenecek bazı politikalar ve bu politikaların tavizsiz bir şekilde hayata geçirilmesi ile mümkün olabilecektir. İklim değişikliği ile mücadelede kentlerin izlemeleri gereken politikalar, iklim değişikliğine sebep olan faktörlerin etkisinin minimize edilmesi olarak tanımlanabilecek "azaltım" ve iklimin değişimiyle oluşan yeni koşulların zararlarından korunmak olarak adlandırılabilecek "uyum" olmak üzere iki ana eksende değerlendirilebilir.

Tablo 2: İklim Değişikliğinin Sonuçları ve Kentlerde Oluşturacağı Etkiler

Sıcaklık Değişimi	Kentsel ısı adası oluşumu
	Soğutma ihtiyacında artış ve enerji kıtlığı
	Kentsel hava kalitesinin bozulması
	Su kalitesinin bozulması ve su ihtiyacının artışı
	Sıcaklığa bağlı olarak gerçekleşen ölümlerde artış
	Uygun standartlara sahip olmayan konutlarda yaşam kalitesinde düşüş
Yağış Rejiminde Değişme (Artan Yağış Miktarı ve Sıklığı)	Yerüstü ve yeraltı sularının kalitesinde düşüş
	Su kaynaklarının kirlenmesi ve kirli su kaynaklı hastalıklarda artış
	Katı atık depolama sorunlarında artış
	Hastalık, yaralanma ve ölüm oranlarındaki artış
	Aşırı yağış ve sel sebebiyle pek çok faaliyetin sekteye uğraması
Yağış Rejiminde Değişme (Kuraklık)	Yerüstü ve yeraltı sularının kalitesinde düşüş
	Su kaynaklarının kirlenmesi ve kirli su kaynaklı hastalıklarda artış
	Katı atık depolama sorunlarında artış
	Hastalık, yaralanma ve ölüm oranlarındaki artış
	Büyük çaplı göç hareketleri ve yeniden yerleşim ihtiyacında artışlar
	Mali ve ekonomik kayıplar
	Gıda ve su miktarının azalması sonucu kıtlığın baş göstermesi
	İklim değişikliği sebebiyle kentlere göçün (iklim mültecileri) artması
Deniz Seviyesinde	Kıyı kentlerinde ekonomik risk ve maliyetlerin artışı

[4] URL 3

OPEN ACCESS creative commons COPE

	Uzun vadede ekonomik ve sosyal gelişmeye olumsuz etkiler
	Kıyı kentlerinde altyapının zarar görmesi
	Deniz seviyesindeki yerleşim yerlerinin sular altında kalması
	Deniz kenarı bariyerlerinin hasara uğraması
	Nehir ağızlarında ve kıyı akiferlerinde tuzlanma
	Kıyılardaki yerleşim yerlerindeki nüfusun yer değiştirmesi
	Kıyı koruma ve arazi kullanım planlaması maliyetinde artış
	Erozyon ve toprak çökmesi
	Sel kaynaklı yaralanma ve ölüm riskinde artış
	Tuzlu su girişi nedeniyle tatlı su miktarında azalma

Kaynak: McCarney, P., Blanco, H., Carmin, J. ve Colley, M. (2012). Cities and Climate Change. [Rosenzweig, C., Solecki, W.D., Hammer, S.A. ve Mehrotra, S. (der.)] Climate Change and Cities: First Assessment Report of the Urban Climate Change Research Network. Cambridge: Cambridge University Press. 249-270; Prasad, Neeraj, Ranghieri, Federica. ve Shah, Fatima (2007). Climate Resilient Cities: A Primer on Reducing Vulnerabilities to Disasters. Washington: World Bank Publications, Akratan: Nuran Talu (2019), Yerel İklim Eylem Planlaması ve Türkiye Pratikleri, İklim Değişikliği Eğitim Modülleri Serisi 10; Coffee-Morlot, Jan, Lamia Kamal-Chaoui, Michael G. Donovan, Ian Cochran, Alexis Robert and Pierre-Jonathan Teasdale, (2009), Cities, Climate Change and Multilevel Governance, OECD Environmental Working Papers no:14, http://www.oecd.org/env/cc/44242293.pdf (23.01.2022).

Azaltım politikalarının hedefi enerji üretim faaliyetleri, ulaşım araçları ve sanayi tesisleri gibi kent kaynaklı sera gazı emisyon oranlarının düşürülmesidir. Kentlerin azaltım politikaları çerçevesinde enerji başta olmak üzere ulaşım, inşaat ve atık sektörleri ön plana çıkmaktadır (Talu, 2019: 9). Azaltım politikalarını şekillendiren birçok faktör söz konusudur. Bu faktörler, azaltım politikaların uygulanmasına yönelik kararlı uygulayıcılar; ulaşım, altyapı, enerji ve planlama politikası gibi kritik alanlarda belediyenin yetkinlikleri; ek mali kaynaklara erişim ve bunların dağıtımında esneklik; ulusal ve bölgesel düzeylerde etkin bir politika çerçevesinin oluşturulması; yetki alanları ve sorunlar arasındaki uyum; belediyenin ötesinde diğer ortakları dahil etme yeteneği; ağlar ve ortaklıklar tarafından oluşturulan bilgi ve kaynak kapasitesi; siyasi destek; iklim değişikliğinin yerel öneme sahip bir konu olarak yeniden değerlendirilmesi ve iklim değişikliği ile diğer yerel öncelikler arasında çatışma olmamasıdır (Bulkeley vd, 2011: 125).

Uyum politikalarının amacı ise deniz seviyesinin yükselmesi, kuraklıklar, aşırı yağışların sebep olduğu seller ve fırtınalar gibi dış etkilere kentlerin dirençli hale getirilmesi ve bu etkiler karşısında kentlerin daha hazırlıklı olmasıdır. Günümüzde iklim değişiklerine uyum, yerel yönetimlerin uygulamaya dönük stratejileri ve yol haritalarını belirlerken gözetmeleri gereken en önemli sorunların başında gelmektedir. İklim değişikliğine uyumun önemli bir basamağını iklim olaylarıyla bağlantılı krizlere daya-

nabilme kapasitesinin geliştirilmesi; yani kentsel dirençlilik oluşturmaktadır (Arısoy, 2021: 24). Azaltım politikalarıyla sera gazı emisyonlarında kayda değer düşüşler gerçekleştirilse bile iklimin önemli bir ölçüde değişmesi beklenmemektedir. Sera gazı salınımları bugün durdurulsa bile iklim değişikliğinin etkileri devam edecek, anlık ve geri dönülmez değişiklikler sıcaklık artışı ile daha da artacaktır (Algedik vd., 2016: 12). Çünkü, salınan sera gazları atmosferde biriktiği ve bunların yaklaşık %30-40'ı 1000 yıldan fazla atmosferde kaldığı için sera gazı salınımlarında radikal azaltım adımları atılsa dahi iklim değişikliği sorunu önümüzdeki yüzyılda etkisini sürdürmeye devam edecektir (Karapınar vd., 2020: 9). Bu durum, uyum stratejileri geliştirmenin kaçınılmaz bir zorunluluk olduğunu göstermektedir (Peker ve Aydın, 2019: 4).

İklim değişikliği ve kuraklık sorununun ilk akla getirdiği konulardan biri kentlerin dirençliliklerinin artırılmasıdır. Birleşmiş Milletler'in sürdürülebilir kalkınma hedefleri arasında da yer alan dirençli kentler deprem, yangın ve sonrasında şehrin göstereceği savunma mekanizmalarının yanında her türlü afete karşı zayıf noktaları tespit ederek, kapasite geliştirmeyi ve iklim değişikliği nedeniyle oluşabilecek risklerden kaynaklanacak zararların minimize edilmesini de içermektedir (TC Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2016: 4). Kentlerin dirençlerinin artırılması, imar planları başta olmak üzere kentle ilgili tüm planlarda iklim değişikliği gerçekliğinin göz önünde bulundurulması; iklim değişikliği ile ilgili kısa, orta ve uzun vadeli planların yapılması ve stratejilerin belirlenmesi; kent halkının iklim değişikliği konusunda farkındalığa ve yeterli bilinç seviyesine sahip olması; değişim ve dönüşüme açıklık ve kararlı uygulayıcılar gibi faktörlere bağlıdır.

3. İklim Değişikliği ile Mücadele ve Yerel Yönetimler

Son yıllara kadar iklim değişikliği ile mücadelede ilk olarak küresel ölçekte sera gazları ve bu gazların salınımımın azaltılması akla gelmekteydi. Bu mücadelenin merkezinde ise devletlerin olduğu hâkim düşünceydi. Ancak son dönemlerde iklim değişikliği ile mücadelede sadece devletler düzeyinde çabaların tek başına sorunu çözmede yetersiz kalacağı fikri ön plana çıkmıştır.

Bu nedenle iklim değişikliği ile mücadele bir yönetişim modeli çerçevesinde sürdürülmesi gereken faaliyetler olarak değerlendirilmektedir. Buna göre iklim değişikliği ile mücadele hem resmi hem de gayri resmi ağlara ve politika kanallarına dayanan, küresel düzeyden ulusal ve ulus altı düzeylere uzanan karmaşık ve çok merkezli bir yapıya dönüştürülmüştür (Gregorio vd., 2019: 64). Başka bir deyişle, iklim değişikliği ile mücadele bir dizi devlet dışı aktörün kentsel iklim yönetişimi temelinde karbon kontrolü, kaynak kıtlığı, dayanıklılık ve güvenlik kavramları arasında örülmüş ve giderek daha karmaşık bir hal almıştır (Bulkeley ve Betsill, 2013: 149).

Bu bağlamda, iklim değişikliği ile mücadelede "çok katmanlı yönetişimin"

OPEN ACCESS creative commons COPE

önemli bir alternatif olarak değerlendirilmesi mümkündür. Merkezi yönetimin hâkimiyetinde olmakla birlikte karar alma yetkisinin daha çok kademeli olmayan bir yapıya geçmesi, ulus devlet yetkisinin azalması ve yetkilerin önemli bir bölümünün hem aşağıya hem de yukarıya aktarılması, yetkilerin hem uluslararası hem ulusal hem de yerel yönetim birimlerince yürütülmesini ifade eden çok katmanlı yönetişimin (Atmaca, 2019: 72), mevcut kalkınma yollarındaki değişimin hızlandırılmasına ve yerel iklime uyum sağlanırken yenilikçiliğin sürdürülmesine yardımcı olması mümkündür. Daha spesifik olarak çok katmanlı yönetişim bölgesel yönetimler, proaktif mevzuat, mali teşvikler, kaynaklar, politika araçları ve sürekli ölçüm ve raporlama yoluyla uyum inovasyonunu hızlandırabilir. Çok katmanlı yönetişim yoluyla sunulan fırsatlara rağmen, yetersiz işbirliği, yerel kaynakların yetersizliği ve farklı idari kademelere ait politikaların uygulanmasındaki güçlükler gibi sorunlar başarılı ve uzun vadeli uyum planlamalarının yapılmasına engel teşkil etmektedir (Birchall vd., 2021: 2).

İklim değişikliği ile mücadelede çok katmanlı yönetişim modelinde en çok öne çıkan aktörlerden biri yerel yönetimlerdir. Bu konuda iklim değişikliğine karşı Çerçeve Sözleşmesinde devletlerin eşitlik temelinde ortak fakat farklı sorumluluklarla iklimi koruyucu tedbirler alması gerektiği belirtilmesine rağmen önemli ilerlemelerin kaydedilememesi sonucunda yerel yönetimlerin etkinliğinin artırılması gerekliliği daha çok dile getirilen bir düşünce olmuştur. Böylece, yerel yönetimler iklim değişikliğiyle ilgili çabalarda ön plana çıkmaya başlamışlardır (Demirci, 2014: 103). Bu konuda yerel yönetimlerin daha büyük sorumluluk almaları gerektiği, hatta yerel yönetimlerin katkısı olmadan iklim değişikliği ile mücadelenin kazanılamayacağı düşüncesi uluslararası arenada güçlü bir şekilde kabul görmüş durumdadır. Türkiye'de de Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, iklim değişikliğine uyuma ilişkin olarak yerel yönetimlerin desteklenmesi ve politika ve strateji geliştirme çalışmalarının sürdürülmesi gerekliliğini vurgulamaktadır (TC Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2010).

İklim değişikliği ile mücadele konusunda yerel yönetimlerin rollerinin artması son dönemlerde dikkat çeken bir gelişme olmakla birlikte, 1990'lardan itibaren yerel yönetimlerin iklim değişikliği konusundaki politikaları iki dönemde incelenebilir. 1990'ların ikinci yarısında başlayan ve "gönüllü şehircilik" olarak da adlandırılan ilk dönem kentler ile Uluslararası Yerel Çevre Girişimleri Konseyi'nin iklim ittifakı kurdukları ve "Enerji Kentler" gibi ulus üstü belediye ağ bağlarının sera gazı salınımını azaltmak için eyleme geçtikleri bir dönemdir. Yerel iklim politikalarının ikinci döneminde ulus üstü belediye yapıları hem sayı olarak artmış hem daha fazla büyüyüp gelişmiş hem de coğrafi alan olarak dünyanın farklı bölgelerini içine almıştır. Stratejik şehircilik olarak da adlandırılan bu dönemde hâkim olan "azaltım" politikasının yerine hem "azaltımın" hem de "uyumun" önemli görüldüğü bir belediye iklim politikası ortaya çıkmıştır (Demirci, 2014: 103).

İklim değişikliği ile mücadelede yerel yönetimlerin bu şekilde önemli bir aktör durumuna gelmeleri onların bazı özellikleri ile ilgilidir. İlk olarak, yerel yönetimler uyum politikaları oluşturma ve uygulama imkanlarına sahip birimlerdir. İklim değişikliğinin sonuçları asıl olarak yerel ölçekte hissedileceği için uyum politikalarının da öncelikli olarak yerel yönetimlerde oluşturulması gerekmektedir (Measham vd., 2011: 890). Ayrıca, iklim değişikliği konusu, tarım, hava, kimyasallar, kentler, enerji, sanayi, arazi ve toprak, deniz ve kıyı çevresi, doğa ve biyolojik çeşitlilik, gürültü, ulaşım, atık, su ve daha birçok farklı alanı ve sektörü ilgilendiren özelliğinden dolayı hem merkezi yönetimler hem de yerel yönetimler arasında uzun dönemli eş güdüm ve iş birliği gerektirdiğinden yerel yönetimlerin iklim değişikliği konusunda aktif olarak rol üstlenmesi bir zorunluluk olarak değerlendirilmektedir (TC Vilayetler Birliği, TC Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Türkiye Belediyeler Birliği,).

Yerel yönetimlerin iklim değişimi ile ilişkilerinin niteliği incelendiğinde iki boyutlu bir ilişkisi söz konusu olduğu görülür. Başka bir deyişle, yerel yönetimlerin iklim değişikliği ile mücadele alanındaki işlevlerini iki katmanda ele almak gerekmektedir. Buna göre, yerel yönetimler bir yandan kentsel faaliyetlerden kaynaklanan sera gazlarının kontrolü ve azaltımını sağlayan yerel politikalar üretirken diğer yandan kenti ve kentliyi iklim değişikliğinin etkilerine hazırlayan uyum politikalarını geliştirmek durumundadırlar (Mazlum, 2009: 53).

Türkiye'de yerel yönetimlerin iklim değişikliği ile mücadelede görev ve sorumlulukları doğrudan belirtilmese de 03.07.2005 tarih ve 5393 sayılı Belediye Kanununda sayılan belediyelerin görev ve sorumluluklarının önemli bir kısmı iklim değişikliği ile ya doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilidir. Buna göre, Kanun'un 14. maddesinde belediyelerin imar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı; coğrafî ve kent bilgi sistemleri; çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık; şehir içi trafik; ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar ve konut gibi pek çok konudaki hizmetleri yapacakları veya yaptıracakları belirtilmiştir.

Türkiye'de iklim değişikliği ile mücadelede yerel yönetimlerin rolü konusunda tüm yerel yönetim birimleri için geçerli olacak politika ve yöntemlerin yanı sıra yerel yönetimlerin birbirinden çok farklı politika geliştirmek zorunluluğundan da söz edilmelidir. Genel olarak Akdeniz, Karadeniz ve iç bölgelerdeki kentler birbirleri ile oldukça farklı iklim koşullarına maruz kalmakta ve iklim değişikliğinden faklı etkilenmektedirler. Örneğin Akdeniz, İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde kuraklıkla mücadele ön plandayken Karadeniz bölgesinde aşırı yağışlar ve sel felaketleri öncelikli tehdit olarak görülmektedir. Bu nedenle 5393 sayılı Kanun ile Belediyelere verilen iklim ve çevre ile ilgili görevlerden hangilerinin öncelikli olarak gerçekleştirileceği konusunda bölgesel ve yerel iklim ve çevre şartları göz önünde bulundurulmalıdır.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Yerel yönetimlerin iklim değişikliği ile mücadele ve planlamadaki rolleri yerel uyum için kilit bir öneme sahiptir. Ancak, bu konuda yerel yönetimlerin sınırlı mali kaynaklara sahip olmaları, kurumsal kapasitelerindeki yetersizlikler, bilgi eksikliği gibi faktörler iklim değişikliği ile mücadelede yönetimlerin hareket serbestisini kısıtlamaktadır (Measham vd., 2011: 890). Ayrıca, merkezi ve yerel yönetimler arasında görev, yetki ve sorumluluk konusunda ortaya çıkabilecek bazı anlaşmazlıklar ile yerel yönetimlerin çok daha öncelikli olarak değerlendirdikleri bazı alt yapı ve üstyapı yatırımları ve/veya diğer faaliyetleri bu birimlerin iklim değişikliği konusunda kendilerinden beklenen adımları atmada yetersiz kalmalarına sebep olmaktadır.

4. İklim Değişikliğiyle ile Daha Aktif ve Etkili Mücadele İçin Yerel Yönetimlerin Göz Ününde Bulundurmaları Gereken Hususlar

Mahalli müşterek ihtiyaçların karşılanması amacıyla faaliyet yürüten yerel yönetimler, günümüzün ve geleceğin en büyük sorunlarından biri olarak değerlendirilen küresel ısınma ve iklim değişikliği ile mücadelede önemli roller üstlenmek durumundadırlar. Yukarıda bahsedilen hususlar göz önüne alındığında yerel yönetimin iklim değişikliği ile mücadelede rol almaları bir seçenekten çok zorunluluktur. Yerel yönetimlerin gerçekleştirmeleri geren bu faaliyetleri çevre koruma politikaları ve planlamaları, ulaşım faaliyetlerinin düzenlenmesi, enerji üretim ve tüketimi, israfın önlenmesi, farkındalık ve eğitim programları, atık miktarının azaltılması ve atıkların geri dönüşümü, imar planlarının düzenlenmesi, yerel yönetimler bünyesinde izleme ve değerlendirme biriminin kurulması, merkezi ve yerel yönetimler arasındaki ilişkilerin yeniden ele alınması ve diğer öneriler gibi başlıklar altında incelemek mümkündür.

4.1. Çevre Koruma Politikaları ve Planlamaları

Çevre kirliliği, iklim değişikliği, çölleşme, ormansızlaşma, su kıtlığı ve küresel ısınmayla ilgili sorunlar dünya gündemindeki yerini korumakta ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için "yeşil büyüme" kavramı önem kazanmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 13). İklim değişikliğine uyumun en önemli basamaklarından biri kentlerdeki açık ve yeşil alanların planlanması ve tasarımıdır. Yeşil alanların zemin sularının toplanması, mikro-klima ve ısı adası etkilerinin azaltılması, hava kirliliği ve tozun tutulması gibi doğrudan iklimle ilişkili boyutları bulunmaktadır. Bu nedenle, Dünyanın önde gelen metropollerinin birçoğunda açık yeşil alanların sistematiği ayrı planlama başlıkları olarak ele alınmakta ve bu kentlerde yeşil alan master planı gibi çok katmanlı planlamalar yapılmaktadır (Arısoy, 2021: 25).

Bu durum iklim değişikliği ile mücadelede en önemli başlıklardan birinin çevre koruma politikaları ve planlamaları olduğunu göstermektedir. Bu nedenle yerel yönetimlerin iklim değişimiyle mücadelede çevre politikaları ve daha çok yeşil alan oluş-

turma konusunda aşağıdaki hususlara odaklanmaları gerekmektedir (McCarney vd, 2012; Talu, 2019: 8; TC Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2010; TC Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2012: 34; TC Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2016: 7-10; Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 10; Ateş ve Yavuz, 2019: 550; Trabzon Büyükşehir Belediyesi, 2019: 43; Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesi 2010-2020: 2010: 7-17; Kazancı ve Tezer, 2021: 303; Carter vd., 2015: 31; Fratini vd.,2015: 317; Zanon ve Verones, 2013: 345; Gil-Garcia vd. 2015: 72; Demirci, 2014: 110; Albayrak ve Atasayan, 2015):

- Kentsel sera gazı salınım envanteri hazırlanmalıdır.
- Kentsel iklim değişikliği eylem planı hazırlanmalı ve uygulamalıdır.
- Sera gazı indirim hedefi belirlenmelidir. Bunun için uluslararası anlaşmalar ve ulusal stratejilere paralel bir azaltım planlama takvimi oluşturulmalıdır.
- Kuraklıkla mücadele ve iklim uyum planları hazırlanmalı ve uygulanmalıdır.
- Hava, su ve toprak kalitesi sürekli ölçülmeli ve ölçüm değerlerinin mevzuatta belirlenen sınır değerler içinde olduğu izlenmeli ve belgelenmelidir.
- Kamu ve özel alanlarda çevreyle uyumlu ve bölge doğal habitatına uygun yerel bitkilerin yetiştirilmesi teşvik edilmelidir.
- Endüstriyel ve evsel kompost üretimi ve yaygınlaştırılması teşvik edilmeli ve böylece metan gazı kullanımının altyapısı oluşturulmalıdır.
- Değişen iklime uygun bitki ve hayvan türleri geliştirilmeli, çevre ve biyolojik çeşitliliğin korunması konusunda planlamalar yapılmalıdır.
- Çevre yönetimi etkin, entegre ve sürdürülebilir şekilde organize edilmeli, tüm politikalar öncelikli olarak çevreye uygunluk bakımından değerlendirilmeli ve her alanda çevre ve iklim dostu uygulamalara öncelik verilmelidir.
- İklim değişikliğinin etkilerine ilişkin senaryolar dikkate alınarak afet tehlike ve risk haritaları hazırlanmalıdır.
- Vasıflı yeşil alanların ve hizmet altyapılarının mevcudiyeti değerlendirilerek artırılma yoluna gidilmelidir.
- Kentteki ağaç ve yeşil alan envanteri çıkarılmalı, her ağaç sayılmalı ve tarihi ağaçlar koruma altına alınmalıdır.
- Yağmur suyunun kullanılabilirliğini artırmak için yeşil çatı uygulamaları yaygınlaştırılmalıdır.
- Bozulmakta ve işlevsiz hale gelmekte olan kentsel alanların yeniden kullanılmasına yönelik projelerin geliştirilmesine öncelik verilmelidir.
- Kent içinde veya yakın çevresinde tarım alanları ile ilgili düzenleme yapılarak kent-içi mini tarım planlaması yapılmalıdır. Kısıtlı da olsa sağlanacak hobi bahçeleriyle şehirli insanın toprakla tekrar buluşması sağlanmalıdır.
- Kentlerde iklim değişikliğine dayanıklı yaşam çevrelerinin oluşturulmasını amaçlayan planlar ve çalışmalar yürütülmeli, bu çalışmalara öncelikle iklim değişikliği açı-

OPEN ACCESS creative commons COPE

sından risk taşıyan bölgelerin tespiti yapılarak başlanmalı ve mekânsal planlar buna göre yapılmalıdır.

- Aşırı hava olaylarına göre arazi kullanım kararları yeniden gözden geçirilmeli, sel felaketine karşı teknik optimizasyon ve kentsel drenaj sistemleri kurulmalıdır.
- Sıcak hava dalgalarının etkili olduğu dönemlerde klima kullanamayan yoksul kesimlerin klimalı alış veriş merkezleri ve kamu tesislerine ulaşımları sağlanmalı, hareket edemeyenlere klima ve elektrik faturası için yardım edilmeli, şehrin değişik noktalarında halkın ihtiyaç duyduğu zaman girip serinleyebileceği soğuma noktaları belirlenerek halka duyurulmalıdır.
- Kentsel ısı adalarının oluşumunun engellenmesi için kentsel arazinin etkin kullanım stratejileri belirlenmelidir.
- Dere ıslahı ve erozyonun önlenmesi çalışmaları yapılmalı, taşkın koruma yapılarının inşası hızlandırılmalıdır. Bölge taşkın planları hazırlanarak il afet planlarına entegre edilmelidir.
- İklim değişikliğinin olumsuz etkileri sebebiyle bozulan su kalitesinin iyileştirilmesi çalışmaları hızlandırılmalıdır.
- İklim değişikliğinin su kaynaklarına etkileri (miktar ve kalite olarak) tespit edilerek, hassas bölgeler için uyuma yönelik uygulama önerileri geliştirilmelidir.

4.2. Ulaşım Faaliyetlerinin Düzenlenmesi

Hava kirliliğinin önemli sebeplerinden biri içten yanmalı motorlarda yanma sonucu oluşan egzoz emisyonlarıdır. Bu nedenle günümüzde sayıları her geçen gün artan içten yanmalı motorlu taşıtlar atmosfere saldıkları karbon gazlarıyla hava kalitesi açısından önemli sorunlar oluşturmaktadır. Özellikle şehirlerde taşıt sayısına bağlı olarak atmosfere oldukça yoğun bir karbon gazı salınımı söz konusu olmakta ve oluşan hava kirliğinin büyük bir bölümü içten yanmalı motorlu taşıtlardan kaynaklanmaktadır. Motorlu taşıtlardan kaynaklanan kirleticilerin özellikleri ve yoğunlukları motor tipine, motor ayarına, kullanım tarzına, yakıt bileşimine ve atmosferik şartlara bağlı olarak değişmekle birlikte motorlu taşıtlar genel olarak çevreyi egzoz emisyonu, yakıtyağ buharı, kurşun bileşikleri, asbest ve lastik tozları, aşınma, paslanma ve korozyon sonucu oluşan gaz, sıvı ve katı atıklarla kirletmektedir (Kelen, 2014: 80).

İçten yanmalı motorlarda kullanılan ve karbon oksitler, azot oksitler, kükürtlü bileşenler, hidrokarbonlar, aldehitler ve partiküller gibi çevreye son derece zararlı gazları ortaya çıkmasına sebep olan fosil yakıtlar (Borat vd., 1994), son dönemlerde yerini alternatif yakıtlara bırakma eğiliminde olsa da halen ulaşımda oldukça çok geniş bir oranda kullanılmaktadır. Kullanılan araç sayısı ve yüzölçümleri dikkate alındığında özellikle metropollerde ulaşımda kullanılan taşıtlardan atmosfere salınan gazlarla mücadele etmek yerel yönetimler için bir zorunluluktur. Bu bağlamda, yerel yönetimlerin dikkate almak durumunda oldukları bazı hususlar şu şekilde sıralanabilir (TC Çevre

ve Şehircilik Bakanlığı, 2016: 7-10; Trabzon Büyükşehir Belediyesi, 2019:43; McCarney vd., 2012; Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesi 2010-2020, 2010: 7-17; Kazancı ve Tezer, 2021: 303; Zanon ve Verones, 2013: 345; Gil-Garcia vd. 2015: 68; TC Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2010):

- Sürdürülebilir ulaşım için planlar yapılmalı, yaya ve insan odaklı bir ulaşım anlayışı geliştirilmelidir.
- Toplu taşımanın daha çok tercih edilmesi ve özel araç trafiğinin toplu taşıma araçları ile bütünleştirilmesi için uygulanabilir ve sürdürülebilir planlamalar yapılmalıdır.
- Toplu taşıma sistemleriyle bağlantılı ilave kentsel araba park alanları, yürüyen merdivenler ve bantlar, teleferik, bisiklet yolları gibi altyapı imkânları oluşturulmalıdır.
- Yayaların güvenle yürüyebilecekleri altyapı tesis edilmeli; okullar ve işyerleri gibi yaşam alanlarına erişim sağlayan yaya güzergâhları oluşturulmalıdır.
- Kent içi ulaşımda karayolu yerine mümkünse demiryolu veya denizyolu kullanımı teşvik edilmeli; metro ve hafif raylı sistemler yaygınlaştırılmalıdır.
- Bisiklet kullanımının daha çok yaygınlaştırılması için gerekli altyapı oluşturulmalı; okullar, kamu binaları, iş ve alışveriş merkezleri gibi kalabalık mekanlara bağlanan bisiklet yolları ve bisiklet parkları yapılarak bisiklet kullanımı özendirilmelidir.
- Evden çalışma teşvik edilerek trafik ve çevre kirliliğinin önlenmesine katkıda bulunulmalıdır.
- Yerel yönetim birimlerinin araç filoları ve toplu taşımada kullanılan araçlar çevre dostu araçlardan oluşturulmalı ve özellikle kent içi taşımacılıkta kullanılan araçlar ihtiyaç ve verimlilik bakımından incelenmelidir.
- Akıllı ulaşım sistemi uygulamaları geliştirilmelidir.
- Yol ağlarının geometrik ve fiziki standartlarının belirlenmesinde temel öncelik daha az yakıt sarfiyatı sağlamak olmalıdır.

4.3. Enerji Üretimi ve Tüketimi

Çağımızda enerji konusu uluslararası ve ulusal boyutta ülkelerin politika ve stratejilerinin oluşmasında en öncelikli göz önünde bulundurulan ve tartışılan başlıklardan biridir. Ancak, özellikle geleneksel yöntemlerle enerji üretebilmek için bazı doğal kaynaklar kullanılmasının atmosfere salınan gazlar ve ekosisteme verilen zararlar nedeniyle yüksek bir maliyeti de söz konusudur. Bu nedenle, enerji kaynaklarına sahip olmanın yanında şüphesiz enerji tüketimi de öncelikli bir konudur. Bu bağlamda kentlerde yaşayan insanların yerel ve ortak ihtiyaçlarını karşılamak amacında olan yerel yönetimler hem enerjinin üretiminde hem tüketiminde ve tasarrufunda hem de alternatif enerji kaynaklarından faydalanmada önemli roller üstlenebilirler. Bu yükümlüğün yerine getirilmesi için yerel yönetim birimlerinin aşağıdaki hususlara dikkat etmeleri gerekmektedir (TC Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2016: 7-10; Ateş ve Yavuz, 2019: 550; Trabzon Büyükşehir Belediyesi, 2019:42; Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesi

OPEN ACCESS creative commons COPE

2010-2020, 2010: 7-17; McCarney vd., 2012; Kazancı ve Tezer, 2021: 303; Zanon ve Verones, 2013: 345; Algedik vd., 2016: 11; TC Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2010):

- Karbon salınımı yüksek geleneksel enerji üretim yöntemleri yerine rüzgâr enerjisi, güneş enerjisi, jeotermal enerji, hidroelektrik gibi alternatif ve yenilenebilir enerji kaynaklarının oranının artırılması amaçlanmalıdır.
- Enerji verimliliğinin artırılması amacıyla yeni inşaatlara yalıtım ve aydınlatma ile ilgili kurallar getirilmeli ve bu yöndeki uygulamalar desteklenmelidir.
- Konut ve iş yerlerinde enerji tüketiminin azaltılması ve enerji tasarrufunun teşvik edilmesi amacıyla projeler geliştirilmelidir.
- Mevcut binalarda "Enerji Kimlik Belgesi" uygulamasına devam edilmeli ve ısı yalıtımı ve diğer verimlilik artırıcı uygulamalar teşvik edilmelidir.
- Eski binaların enerji verimliliği arttırılmalı, eski yapılardaki bu sistemler yenilenmelidir.
- Büyük çaplı konut projeleri ile kentsel dönüşüm projelerinde yenilenebilir enerji kaynaklarının hayata geçirilmesi sağlanmalıdır.
- Trafik işaretleri ve sokak aydınlatma sistemleri düşük enerji ile çalışabilen lambalarla değiştirilmeli ve/veya fotosellerin kullanımı gibi teknolojilerle yenilenmelidir.
- Sürdürülebilir enerji eylem planları hazırlanmalıdır.
- Yerel yönetim birimlerine ait binalarda enerji tasarrufu hedefleri belirlenmelidir.
- Belediyelerin bünyelerinde enerji verimliliği birimi kurulmalıdır.

4.4. Farkındalık ve Eğitim Programları

Günümüzde iklim değişikliğine sebep olan en önemli faktörlerin insan kaynaklı olduğu değerlendirildiğinde iklim değişikliği ile mücadelede en etkili yöntemlerden biri bireylerin bu konuda eğitilmesi ve farkındalık oluşturma bilinçlerinin yükseltilmesidir. Bu, hem uzun vadeli hem de çok boyutlu bir faaliyetler bütünü olarak anlaşılmalıdır.

İklim değişikliği ile mücadelede farkındalık oluşturma ve eğitim programlarının hayata geçirilmesi konusunda yerel yönetimler şu hususlara dikkat etmelidir (Ateş ve Yavuz, 2019: 543; Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesi 2010-2020, 2010: 7-17; Kazancı ve Tezer, 2021: 303; Gil-Garcia vd. 2015: 68; Demirci, 2014:110; Albayrak ve Atasayan, 2015):

- Okullarda çevre dersi konulması ve öğrencilerin çevreye duyarlı bir bilince sahip olmaları konusunda çalışmalar yapılmalıdır.
- Çevre eğitimi ve farkındalık oluşturmak konusunda tüm platformlarda medyanın gücünden en yüksek seviyede faydalanılmalıdır.
- Çevre ve iklim değişikliği konusunda kitap, broşür, afiş vb. çalışmalar desteklenmelidir.

- Toplumun her kesiminin çevre bilinci ile duyarlılığının artırılması temel amaç olmalıdır.
- Yetişkinlere yönelik iklim değişikliğine ilişkin farkındalık oluşturma hedefinde olan eğitimler düzenlenmelidir.
- Eğitim ve farkındalık oluşturmak amacıyla başta üniversiteler ve diğer eğitim kurumları olmak üzere işbirliği yapılmalı, bu kurumların mevcut ekipman ve eğitimci kadrolarından yararlanılmalıdır.

İklim değişikliği ile ilgili düzenlenecek farkındalık ve eğitim programlarında temel konular şu şekilde sıralanabilir:

1. Çevre ve doğa eğitimi,
2. Atıkların doğaya zararları ve geri dönüşümü halinde elde edilecek kazançlar,
3. İklim değişikliğinin nedenleri ve muhtemel sonuçları,
4. "azaltım" ve "uyum" politikaları ve uygulamaları,
5. Atık yağların lavaboya veya çöpe dökülmemesi konusunda farkındalık,
6. Temiz su israfının önlenmesi,
7. Ağaç dikmenin ve yeşil alanların genişletilmesinin önemi,
8. Enerji kullanımı ve enerjide tasarruf yöntemleri,
9. Yenilenebilir enerji kullanımının önemi,
10. Aşırı araç emisyonunun zararları, sonuçları ve ekonomik sürüş,
11. Az tüketme, yeniden kullanma, geri dönüştürme,
12. Toprak işleme, drenaj, sulama teknikleri, ilaçlama,
13. İklim değişikliğine bağlı olarak gelişmesi muhtemel doğal afetler ve korunma yolları,

4.5. İsrafın önlenmesi

Yerel yönetimler için su ve enerji başta olmak üzere kullanılan tüm kaynaklar ve araçlarda israfın önlenmesi temel amaçlardan biri olmalıdır. Bu bağlamda yerel yönetim birimleri hem kamu hizmetlerin sunulmasında bizzat yerel yönetimler tarafından kaynak kullanımında hem de kentte yaşayan bireylerin kaynak kullanımında tasarrufun öncelikli bir yaşam şekli olarak kabul edilmesi ve uygulanması için eğitici ve teşvik edici faaliyetler yürütmelidirler. Bunun için yerel yönetimler şu hususlara dikkat etmek zorundadırlar:

- Temiz suların gereksiz yere harcanmaması için çalışmalar yapmalı ve projeler geliştirilmelidir.
- Su kaçaklarının önlenmesi için çalışmalar yapılmalı ve projeler geliştirmelidir.
- Konut ve iş yerlerinde enerji tüketiminin azaltılması için çalışmalar yapmalı ve projeler geliştirmelidir.
- Su ve enerjinin kaçak kullanımının önlenmesi için çalışmalar yapılmalı ve denetimler artırılmalıdır.

OPEN ACCESS creative commons COPE

- Binaların ısı yalıtımlarının yapılması ve enerji israfının önlenmesi için çalışmalar yapmalı ve projeler geliştirmelidirler.

4.6. Atık Miktarının Azaltılması ve Atıkların Geri Dönüşümü

İnsanın yeryüzünde varoluşuyla birlikte ortaya çıkmaya başlayan atık maddeler, insan faaliyetlerinden kaynaklanan, belirli bir geri dönüşüm sürecinden geçirilmeden tekrar kullanılamayan, çevre ve insan sağlığına zararları sebebiyle istenmeyen cisimleri ifade etmektedir (Uysal, 2021: 127). Katı, sıvı ve gaz şeklinde olabilen atık maddeler ilk çağlarda doğa tarafından tekrar dönüştürülmekteydi. Ancak zamanla atıkların miktarı, çeşitliliği ve içeriği değiştikçe doğa tarafından dönüştürülmesi mümkün olamamış, birikerek çevrede oluşturdukları tahribat artmıştır. Günümüzde katı ve sıvı atıkların geri dönüşümü ve tekrar kullanımı konusunda yoğun bir çaba söz konusudur. Bu dönüşüm hem çevre tahribatının önlenmesi hem de yeniden ekonomik girdi sağlanması boyutlarıyla oldukça değerlidir.

Atıkların geri dönüşümü birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de yerel yönetimlerin öncelikli görevleri ve sorumlulukları arasında sayılmaktadır. Bu nedenle, yerel yönetimler katı ve sıvı atıkların geri dönüşümünde şu hususlara dikkat etmelidirler (Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesi 2010-2020, 2010: 7-17; Kazancı ve Tezer, 2021: 303; McCarney vd., 2012):

- Katı ve sıvı atıkların geri dönüşümü için ileri teknoloji kullanılarak geri dönüşüm ve arıtma tesisleri kurmak öncelikli amaçlardan olmalıdır.
- Atıkların cinslerine göre ayrılması konusunda teşvik edici ve bilgilendirici faaliyetler yürütülmelidir.
- Sıvı atıkların arıtılması öncelikli olarak bu atıkların çevreye verecekleri zararı azaltma veya ortadan kaldırmayı hedeflemelidir. Bu amacın yanında arıtma, arıtılan sıvıların tekrar kullanılmasını sağlamaya da imkan verecek şekilde olmalı ve tekrar kullanım sağlanmalıdır.
- Katı atık depolama süreçlerinde oluşan metan gazının ısıtma ve enerji elde etme amaçlı kullanımı sağlanmalıdır.
- Kullanılmış sıvı yağların lavabolara veya çöpe dökülmemesi için çalışmalar yapılmalı, mahallelerde belirli yerlerde kullanılmış sıvı yağ toplama varillerinin çevreyle uyumlu bir şekilde konumlandırılması sağlanmalıdır.

4.7. İmar Planlarının Düzenlenmesi

Yapılar, en temel kentsel enerji tüketim birimlerindendir. Bu nedenle, imar planlarının şekillendireceği yapı düzeni ve formu iklim değişikliği ile mücadele açısından önemli bir yere sahiptir. Coğrafi konum, yapıların yönelimi, topoğrafya ve bitkilendirme gibi faktörler yapılarda ısıtma, soğutma, havalandırma, aydınlatma, su temini gibi ihtiyaçlar için kullanılan enerji miktarına doğrudan etki etmektedir (Peker ve

Aydın, 2019: 10). Bu durum, imar planlarının iklim değişikliği ile mücadelede önemli bir araç olabileceğini ortaya koymaktadır. Ayrıca tarım alanlarının korunması ve sürdürülmesini önceleyen imar planları da iklim değişikliği ile mücadeleye destek olması ve ekosistemin korunması açısından büyük bir öneme sahiptir. Ancak Türkiye'de İmar Kanunu ile yerel yönetimlere ilişkin mevzuatın tarım alanlarının korunması ve sürdürülebilir kullanımını sağlayacak araçları yeterli düzeyde içermediğini ifade etmek gerekmektedir (Çölleşmeyle Mücadele Ulusal Stratejisi ve Eylem Planı, 2019: 31).

Yukardaki açıklamalar göz önüne alındığında imar planlarının hazırlanması ve uygulanması sorumluluğunu üstlenen belediyeler imar planları üzerinden iklim değişikliği ile mücadelede önemli katkılar sunabilirler. Bunun için belediyelerin şu hususlara dikkat etmesi gerekmektedir (Peker ve Aydın, 2019: 10; Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesi 2010-2020, 2010: 7-17; Carter vd., 2015: 4; Gil-Garcia vd. 2015: 77; TC Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2012: 85):

- İmar planları yapılırken çevre ve iklim şartları göz önünde tutulmalıdır.
- Yapı düzeni ve formu ile ilgili kararları oluşturan imar planlama süreçleri güneş ve rüzgar gibi doğal enerji kaynaklarından en üst düzeyde faydalanmayı öneren 'pasif tasarım' stratejileri göz önünde bulundurarak yapılmalıdır. Başka bir deyişle, enerji etkin mimari (pasif ısınma ve soğutma, vb.) öne çıkartılmalıdır.
- Ekolojik mimariye önem verilmeli ve teşvik edilmelidir.
- Yeni imar ve yerleşim alanları planlamaları yapılmalı ve çarpık kentleşmenin önüne geçilmelidir.
- Akıllı şehir uygulamaları geliştirilmelidir.
- Dere ve sel yatakları içinde ve kısmen de kıyı çizgileri üzerinde yapılaşmalar önlenmelidir.
- Heyelanlı ya da heyelana yatkın yamaçların yerleşim yerine dönüştürülmesi engellenmelidir.
- Atık sularının yamaca sızdırılması ve heyelanı tetiklemesi önlenmelidir.
- Sel ve deprem gibi doğal afetlere dayanıklı konut projeleri hayata geçirilmelidir.

4.8. İzleme ve Değerlendirme Birimi Kurulması

Yerel yönetimlerin bünyelerinde iklim değişikliğini ve iklim değişikliği ile mücadelede kat edilen mesafeyi izleme ve değerlendirme amacıyla yeni görev dağılımı yapmaları veya bu amaçla yeni birim kurmaları süreci bütünsel olarak yönetme ve organize etmelerinde kolaylıklar sağlayacaktır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için yerel yönetimlerin kurumsal kapasitelerinin söz konusu faaliyetleri yürütebilmesine imkan sağlayacak şekilde genişletilmesi gerekmektedir. Bu birimin görevleri şu şekilde sıralanabilir:

OPEN ACCESS creative commons COPE

1. İklim değişikliği ile ilgili küresel, bölgesel ve yerel gelişmeleri takip etmek, önemli gelişmeleri halka duyurmak,
2. İklim değişikliği ile mücadele konusunda merkezi yönetim ve yerel yönetimler ve sivil toplum başta olmak üzere tüm aktörlerce yürütülen faaliyetleri izlemek,
3. İlgili yerel yönetim biriminin iklim değişikliği ile mücadelede atması gereken adımlar konusunda önerilerde bulunmak, atılan adımlar ve bu adımların etkinlik düzeyleri hakkında raporlar hazırlamak,
4. İklim değişikliği ile ilgili çalışmalarda kurum içi ve kurum dışı ilişkileri sürdürmek,
5. Sera gazı emisyon oranları başta olmak üzere iklim değişikliği ile mücadelede kamu ve özel sektörün sorumluluklarının yerine getirilmesi konusunda denetimler gerçekleştirmek,

5.9. Merkezi ve Yerel Yönetimler Arasındaki İlişkilerin Yeniden Ele Alınması

Yerel yönetimlerin iklim değişikliği ile etkin bir mücadele yürütebilmeleri için merkezi yönetim ve yerel yönetim ilişkilerinin sınırları, yoğunluğu ve belirliliği oldukça önemli bir konudur. Bu nedenle, aşağıdaki hususlar dikkate alınmalıdır (Albayrak ve Atasayan, 2015; Corfee-Morlot vd, 2009: 11; Ateş ve Yavuz, 2019: 562):

- Türkiye'deki yerel yönetim mevzuatında yerel yönetimlere "azaltım" ve "uyum" gibi iklim değişikliği politikalarına ilişkin doğrudan sorumluluk verilmediği görülmektedir. İklim değişikliği ve küresel ısınma ile mücadelede yerel yönetimlerin görev, yetki ve sorumluluklarının sınırlarını net olarak belirleyen mevzuat altyapısı oluşturulmalıdır. Böylece, yerelin yetki belirsizliği giderilmeli ve iklim değişikliği ile mücadele etmeye yönelik yasal-yönetsel düzenleme eksiklikleri tamamlanmalıdır.
- İklim değişikliğine uyum konusunda ulusal politikalar yerel eylemi güçlü bir şekilde desteklemelidir.
- İklim değişikliği ile mücadelede yerel yönetim birimlerinin ihtiyaç duyduğu altyapı, teknoloji, donanım, işgücü ve finansman sağlanmalıdır.
- İklim değişikliği konusunda deneyler için yerel yönetimlerdeki potansiyelin kullanılması gerekmektedir. Başka bir deyişle, yerel yönetimler merkezi idareler için bir test alanı olarak kullanılmalıdır.
- İklim değişikliği konusunda kapasite oluşturmak için yerel ve ulusal makamlar arasındaki yakın işbirliği, yerel makamların iklim değişikliğine uyum sağlama maliyetlerini azaltacak ve iklim değişikliğine uyum sağlama potansiyelini artıracaktır.

5.10. Diğer Öneriler

Yerel yönetimlerin iklim değişikliği ile mücadelede daha etkin rol alabilmeleri için yukarıda sayılan önerilere ilave olarak aşağıdaki hususlar dikkate alınmalıdır (Al-

bayrak ve Atasayan, 2015: 691; Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesi 2010-2020, 2010: 7-17; Kazancı ve Tezer, 2021: 306; Fratini vd.,2015: 317; Gil-Garcia vd. 2015: 69; Algedik vd., 2016: 31; Demirci, 2014: 110; Albayrak ve Atasayan, 2015):

- İklim değişikliği ile mücadele konusundaki sorumluluk toplumun farklı kesimlerine paylaştırılmalı, aktörlerin sorumlulukları üstlenmeleri teşvik edilmelidir.
- Kamu-özel işbirlikleri kurularak iklim değişikliği ile mücadelede özel sektörün sermaye, bilgi birikimi ve tecrübelerinden faydalanılmalıdır.
- Politika üretiminde kısa vadeli yaklaşımlardan uzaklaşılarak, bilimsel veri ve değerlendirmelere dayalı uzun vadeli planlamalar benimsenmelidir.
- İklim değişikliği kapsayıcı bir politika alanı olarak kabul edilmeli ve her türlü planlama ve uygulamalarda bir ön koşul olarak değerlendirilmelidir.
- İklim değişikliğine mekânsal uyumda teknoloji kullanımı özellikle katılım mekanizmasını destekleyeceğinden ve yerel düzeydeki uygulamalarda verimliliği artıracağından e-uygulamalar geliştirilmeli.
- Yönetişim güçlendirilmeli, şeffaf ve hesap verilebilir politikalar ve karar alma süreçleri ile iklim değişikliği ile mücadele edecek aktif bir sivil toplum camiası oluşturulmalı ve bu kesimin çalışmalara katılmaları sağlanmalıdır.

Sonuç

Küresel ısınma ve iklim değişikliği, Dünya üzerinde tüm canlıların ve ekosistemin geleceğini tehdit eden en ciddi sorunlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Bu konudaki bilimsel çalışmalar sonucu ulaşılan istatistiki veriler iklim değişikliği ve kuraklıkla küresel ölçekte etkili bir mücadele politikası ve programı üretilemediği takdirde yakın gelecekte telafisi imkânsız zararların ve kayıpların söz konusu olacağını ortaya koymaktadır. Söz konusu tehditle ilgili gerek uluslararası boyutta gerekse ulusal ve yerel boyutta bazı girişimler söz konusu olmasına rağmen atılması gereken adımların ve alınması gereken mesafenin oldukça uzağında olunduğu ifade edilmelidir.

Konuyu daha trajik hale getiren ise küresel ısınma ve iklim değişikliğine yol açan sebeplerin insan faaliyetleri sonucu ortaya çıkmasıdır. Bu nedenle tüm ekosistemin geleceğini tehlikeye atan insan faaliyetlerine son verilmesi veya bu faaliyetlerin mümkün olduğunca azaltılması ele alınması gereken öncelikli konular arasındadır. Son dönemlerde konu ile ilgili olarak uluslararası bir takım anlaşmalar yapılsa da konunun sadece uluslararası kuruluşlar veya devletler boyutunda çözülemeyeceği genel kabul gören bir yaklaşımdır. Bu nedenle günümüzde iklim değişikliği ile mücadelede başarıya ulaşılabilmesi için sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetim birimleri gibi tüm aktörlerin katılımı ile bir yönetişim modeli çerçevesinde konuyu ele almak zorunludur.

Yerel yönetimlerin kuruluş amacının ortak ve yerel ihtiyaçların karşılanması olduğu ve kentlerin de bir yandan iklim değişikliğinin temel sebebi diğer yandan iklim

OPEN ACCESS creative commons COPE

değişikliğinden en çok zarar gören mağdurlar oldukları düşünüldüğünde kent yönetiminde yerel iradeyi temsil eden yerel yönetimlerin iklim değişikliği ile mücadelede ne kadar önemli bir rol alabilecekleri daha iyi anlaşılmaktadır. Mevzuatta yerel yönetimlerin iklim değişikliği ile mücadele konusunda açıkça görev ve yetkilerinden bahsedilmemesine rağmen bu birimler kentte yürüttükleri kamu hizmetlerinin her birinde küresel ısınma ve iklim değişikliği ile mücadeleyi öncelikli olarak göz önünde bulundurmak ve politikalarını bu doğrultuda şekillendirmek durumundadırlar. Ayrıca, uygulamada konunun takipçisi olmak ve yasal sınırlar içinde yürütecekleri denetim faaliyetleri ile sürece destek vermek zorundadırlar.

Yerel yönetimler küresel ısınma ve iklim değişikliği ile mücadelelerini aslında "azaltım" ve "uyum" tabirleriyle ifade edilen, çevre koruma politikaları ve planlamaları, ulaşım faaliyetlerinin düzenlenmesi, enerji üretimi ve tüketimi, farkındalık ve eğitim programlarının düzenlenmesi, israfın önlenmesi, atıkların azaltılması ve geri dönüşümü, imar planlarının düzenlenmesi, merkezi ve yerel yönetimler arasındaki ilişkilerin yeniden ele alınması, yerel yönetimlerin bünyelerinde izleme ve değerlendirme birimlerinin kurulması gibi başlıklar altında toplanabilecek hizmetlerde yerine getirebilirler. Bu başlıkların her birinde uygulanabilecek tedbirlerle yerel yönetimler iklim değişikliği ile mücadelede oldukça etkin bir konuma yükselebilirler.

Yerel yönetimler küresel ısınmadan kentin aşırı etkilenmesini ve iklim değişimi ile kentin maruz kaldığı olumsuz etkileri yönetme noktasında son derece önemli bir fırsata da sahiptirler. Bu fırsatı değerlendirme konusunda başarılı olan yerel yönetim birimleri kentlerde daha az karbon salınımı ile elde edilebilecek birçok faydayı da sağlamış olmaktadırlar. Bu faydalardan bazıları hava kirliliği ve kirlilikle ilgili hastalıkların azalması, iklim ve çevre dostu kentlerin oluşturulması, iklim değişikliğinin önlenmesi konusunda katkıda bulunma, yakıt, hammadde, enerji, su gibi kaynakların kullanımında tasarruf sağlanması, Yerel olarak istihdamın artırılması ve ekonomik kalkınmanın desteklenmesi, kent içi trafiğin azaltılması ve trafik akışının normalleşmesidir.

Yerel yönetimler bu ve benzeri faaliyetleriyle hem kent kaynaklı sera gazı salınımının önlenmesini (azaltım) hem de değişen iklim koşullarına kentin daha dirençli hale getirilmesini (uyum) sağlayabilirler. Böylece, kent için daha bütüncül bir iklim değişimi ile mücadele politikası oluşturarak kentin hem fiziksel ortamının iyileştirilmesini hem de sosyal ve ekonomik kalkınmasını sağlayabilirler.

Yerel yönetimlerin iklim değişikliği ile mücadelesinde ve iklim değişikliğine karşı kentin direncini artırmada karşılaştıkları en büyük sorunlarından biri finansman kaynaklarının yetersizliğidir. İklim değişikliği ile mücadele kaçınılmaz olarak bir maliyet getirse de bu mücadelenin uzun vadede ortaya çıkardığı fayda göz önüne alınarak söz konusu maliyete katlanılması gerekmektedir. Bu nedenle iklim eylem planlarının

etkili bir şekilde hayata geçirilebilmesi için yerel yönetimlerin bütçelerinde yeterli payı ayırmaları zorunludur. Bu konuda sorumluluk yerel yönetimlerden ziyade yerel yönetimlere kaynak aktarmada yetki sahibi olan merkezi yönetimlere düşmektedir.

KAYNAKLAR

Albayrak, A. N. & Atasayan, Ö. (2015). Yerel düzeyde iklim değişikliği farkındalığı analizi. *2nd International Sustainable Buildings Symposium*, 685-693.

Algediz, Ö., Bayar, H. İ., Biçer, B. E., Çelik, E., Keleş, M., Kocaman, H. ve Talu, N. (2016). *TBMM'nin İklim Değişikliği Politikasındaki Rolü*. Küresel Denge Derneği.

Arıkan, Y. ve Özsoy, G. (2015). *A'dan Z'ye iklim değişikliği başucu rehberi.* Bölgesel Çevre Merkezi.

Arısoy, A. (2021). Küresel iklim değişikliği ve yerel yönetimler. *Yerel İklim*, S.67, 22-28.

Ateş, H. ve Yavuz, Ö. (2019).Türkiye'de iklim değişikliği ile mücadele: mevzuat üzerinden bir değerlendirme. İçinde Aksoy Y. (Ed.), *İklim değişikliği ve kentler yapısal çevre ve yeşil alanlar* (ss. 543-567). Dakam Yayınları.

Atmaca, Y. (2019). Kentsel yönetişim. İçinde Sağır H. (Ed.), *Küreselleşme ve dönüşen kent (ss.* 63-97). Orion Yayınları.

Balaban, O. (2012). Climate change and cities: a review on the Impacts and policy responses. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 29(1), 21-44. DOI: 10.4305/METU.JFA.2012.1.2

Balaban, O., Özgür, B. ve Sakar, B. (2021). İklim değişikliği, göç ve yerel yönetimler. Yerel Yönetişim ve Göç Dizisi II.

Birchall, S.J., MacDonald, S. & Slater, T. (2021). Anticipatory planning: finding balance in climate change adaptation governance. *Urban Climate,* Volume 37, May 2021, 1-9. https://doi.org/10.1016/j.uclim.2021.100859

Birleşmiş Milletler (1998). Kyoto Protocol to the United Nations framework convention on climate change. https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-iklim-degisikligi-ve-uluslararasi muzakereler (Erişim Tarihi: 22.12.2021).

Birleşmiş Milletler (2015). Paris Agrement. https://enerji.enerji.gov.tr// Media/Dizin/EVCED/tr (Erişim Tarihi: 10.12.2021).

Borat, O, Balcı, M. ve Sürmen, A. (1994). *Hava kirlenmesi ve kontrol tekniği*. Teknik Eğitim Vakfı Yayınları.

Bölgesel Çevre Merkezi (2015). *A'dan Z'ye iklim değişikliği*. Ajanstürk Matbaacılık.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Bulkeley, H., Schroeder, H., Janda, K., Zhao, J., Armstrong, A., Chu, S.Y. & Ghosh, S. (2011). The role of institutions, governance and urban planning for mitigation and adaptation, hoornweg. İçinde D., Freire, M., Lee, M. J., Perinaz, B.-T. & Yuen, B. (ed.), *Cities and climate change responding to an urgent agenda* (ss. 125-159). The World Bank.

Bulkeley, H., & Betsill, M. M. (2013). Revisiting the urban politics of climate change, *Environmental Politics*, 22(1), 136–154. https://doi.org/10.1080/09644016.2013.755797

Carter, J.G., Cavan, G., Connelly, A., Guy, S., Handley, J. & Kazmierzak, A. (2015). Climate change and the city: building capacity for urban adaptation. *Progress in planning*, 95, 1- 66. https://doi.org/10.1016/j.progress.2013.08.001

Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü (2019). *Çölleşmeyle mücadele ulusal stratejisi ve eylem planı 2019-2030 (ÇMUSEP)*. Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü Yayınları.

Demirci, M. (2014). İklim değişikliğinin yerel bir sorun olarak inşası. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 103-114

Dudley, N., Stolton, S., Belokurov, A., Krueger, L., Lopoukhine, N., MacKinnon, K., Sandwith, T., & N. Sekhran (2010). *Natural solutions: protected areas helping people cope with climate change*, IUCNWCPA, TNC, UNDP, WCS, World Bank

Fratini, C. F., Geldof, G. D., Kluck, J. & Mikkelsen, P. S. (2012). Three points approach (3PA) for urban flood risk management: a tool to support climate change adaptation through transdisciplinarity and multifunctionality. *Urban Water Journal*, 9(5), 317-331. https://doi.org/10.1080/1573062X.2012.668913

Gil-Garcia, J.R., Pardo, T.A., Nam, T. (2015). What makes a city Smart? identifying core components and proposing an integrative and comprehensive conceptualization. *Information Polity*, 20(1), 61–87. DOI 10.3233/IP-150354

Gregorioa, M.D., Fatorelli, Leandra, F., Paavola, J., Locatelli, B., Pramova, E., Nurrochmat, D.R., May, P.H., Brockhaus, M., Sari, I. M. & Kusumadew, S. D. (2019). Multi-level governance and power in climate change policy networks. *Global Environmental Change*, 54, 64-77. https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2018.10.003

Güler, F. (2019). Merkezi ısıtma sistemlerinin uygulanmasında yaşanan sorunların kat mülkiyeti hukuku açısından sonuçları. *Yönetim Ekonomi Edebiyat İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, 4(1), 48-64. DOI: 10.24013/jomelips.567397

Güneş, Ş.A. (2011). İklim değişikliği yükümlülüklerine uygunluğun sağlanması: Kyoto Protokolü uygunluk mekanizması. *Uluslararası İlişkiler*, 8(31), 69-94.

Barros, C.B., V., Stocker,T.F. Qin, D., Dokken, D.J., Ebi, K.L., Mastrandrea, M.D., Mach, K.J., Plattner, G.-K. Allen, S.K., Tignor M. & Midgley, P.M. (2012). *Managing the risks of extreme events and disasters to advance climate change adaptation. A Special Report of Working Groups I and II of the Intergovernmental Panel on Climate Change Field*. Cambridge University Press

IPCC (2021). AR6 climate change 2021: the physical science basis, https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/ (Erişim Tarihi: 11.01.2022).

Kadıoğlu, M. (2007). *Küresel iklim değişimi ve Türkiye bildiğiniz havaların sonu*. Güncel Yayıncılık.

Karakaya, E. ve Özçağ M. (2003). Türkiye açısından Kyoto Protokolü'nün değerlendirilmesi ve ayrıştırma (Decomposition) yöntemi ile CO2 emisyonu belirleyicilerinin analizi, *II. ODTÜ Ekonomi Konferansı* (6-9 Eylül 2003), 1-32.

Karapınar, B., Özertan, G., Tanaka, T., An N. ve Turp, M.T. (2020). *İklim değişikliği etkisi altında tarımsal ürün arzının sürdürülebilirliği.* Yayın No: TÜSİAD-T/2020-03/616.

Kazancı, G., ve Tezer, A. (2021). İklim değişikliğine uyumda mekânsal planlama ve akıllı yönetişim çerçevesinde Türkiye. *Planlama,* 31(2), 302–320. doi: 10.14744/planlama.2021.87487

Kelen, F. (2014). Motorlu taşıt emisyonlarının insan sağlığı ve çevre üzerine etkileri, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 19 (1-2), 80-87

Levin, K., Cashore, B., Bernstein, S. & Auld, G. (2012). Overcoming the tragedy of super wicked problems: constraining our future selves to ameliorate global climate change. *Policy Sciences,* 45(2), 123-152. DOI: 10.1007/s11077-012-9151-0

Mazlum, S. C. (2009). Bir sosyal politika sorunu olarak küresel iklim değişikliği ve yerel yönetim politikaları. *Kamuda Sosyal Politika,* 3(9/2), 51-54

McCarney, P., Blanco, H., Carmin, J. & Colley, M. (2012). Cities and climate change. İçinde Rosenzweig, C., Solecki, W.D., Hammer, S.A. & Mehrotra, S. (der.), *Climate change and cities: first assessment report of the urban climate change research network*. (ss. 249-270). Cambridge University Press.

Measham, T.G., Preston, B.L., Smith, T., Brooke, C., Gorddard, R., Withycombe, G. & Morrison, C. (2011). Adapting to climate change through local municipal planning: barriers and challenges, *Mitigation and Adaptation Strategies for Global Change,* 16(8): 889-909. DOI: 10.1007/s11027-011-9301-2

Meteoroloji Genel Müdürlüğü (2021). *İklim değişikliği ve mevcut durum,* https://mgm.gov.tr/iklim/iklim-degisikligi.aspx, (Erişim Tarihi: 07.12.2022).

Morlot, J.C., Lamia, K.C., Michael, G. D., Ian, C., Alexis, R. & Pierre-Jonathan, T. (2009).

OPEN ACCESS creative commons COPE

Cities, climate change and multilevel governance. OECD Environmental Working Papers N° 14, 2009, OECD publishing.

Peker, E. ve Aydın, C. İ. (2019). *Değişen iklimde kentler: yerel yönetimler için azaltım ve uyum politikaları.* İstanbul Politikalar Merkezi Mercator Politika Notu.

Prasad, N., Ranghieri, F. & Shah, F. (2007). *Climate resilient cities: a primer on reducing vulnerabilities todisasters*. World Bank Publications.

Talu, N. (2019). Yerel iklim eylem planlaması ve Türkiye pratikleri, iklim değişikliği eğitim modülleri serisi 10 https://www.iklimin.org/wp-content/ uploads/egitimler/seri_10.pdf (Erişim Tarihi: 25.12.2021).

TC Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2010). *Ulusal iklim değişikliği stratejisi belgesi 2010-2020*. https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/yayinlar/2010-2020_ (Erişim Tarihi: 20.01.2022).

TC Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2010). *Türkiye iklim değişikliği stratejisi 2010-2023*. https://iklim.csb.gov.tr/strateji-belgeleri-i-305 (Erişim Tarihi: 10.01.2022).

TC Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, (2012). *Türkiye'de iklim değişikliği risk yönetimi*.

TC Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2016). *İklime dirençli kentler*. https://ipa.gov.tr/assets/uploads/files/climate_change_261217.pdf, (Erişim Tarihi:10.12.2021).

TC Dış İşleri Bakanlığı (2022**),** *Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP),* https://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-cevre-programi.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 19.01.2022).

TC Kalkınma Bakanlığı, (2013), *Dokuzuncu kalkınma planı* (2014-2018).

TC Tarım ve Orman Bakanlığı (2016). *İklim değişiminin su kaynaklarına etkisi projesi*. https://www.tarimorman.gov.tr/SYGM/Belgeler/ (Erişim Tarihi: 15.01.2022).

TC Tarım ve Orman Bakanlığı (2019). *Çölleşmeyle mücadele ulusal stratejisi ve eylem planı 2019-2030*. Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü Yayınları.

TC Vilayetler Birliği, TC Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Türkiye Belediyeler Birliği (Yıl belirtilmemiş). *AB müktesebatı ve yerel yönetimlerimizin uyumu: bir analiz çalışması.* https://www.yereldeab.org.tr/sehireslestirme/Yay%C4%B1 nlar.aspx (Erişim Tarihi: 05.01.2022).

Trabzon Büyükşehir Belediyesi (2019). *Trabzon'un sürdürülebilir enerji eylem ve iklim uyum planı*. https://www.trabzon.bel.tr/uploads/FCK_SAYFALAR/4524.pdf, (Erişim Tarihi: 02.01.2022).

TÜİK (2021). *Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları 2020*.

https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2020-37210 (Erişim Tarihi: 15.12.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). *Onbirinci Kalkınma Planı (2019-2023).*

United Nations (1992). *United Nations framework convention on climate change.* FCCC/INFORMAL/84 GE.05-62220 (E) 200705, https://www.un.org/en/climatechange, (Erişim Tarihi: 08.12.2021).

Uysal, Y. (2021). Sıvı atık kirliliği ve çözüm önerileri. İçinde Ünal, F., Kayan, A. (Ed.), *Çevre sorunları ve çözüm önerileri* (ss. 127-162). Gazi Kitabevi

Zanon, B., & Verones, S. (2013). Climate change, urban energy and planning practices: Italian experiences of innovation in land management tools. *Land Use Policy*. Volume 32, May 2013, 343-355. DOI: 10.1016/j.landusepol.2012.11.009

İnternet Kaynakları

URL-1. "Second UCCRN Assessment Report on Climate Change and Cities" https://pubs.giss.nasa.gov/ docs/2015/2015_Rosenzweig_ro02510w.pdf, (Erişim Tarihi: 20.12.2021).

URL-2. "Second UCCRN Assessment Report on Climate Change and Cities" https://pubs.giss.nasa.gov/ docs/2015/2015_Rosenzweig_ro02510w.pdf, (Erişim Tarihi: 20.12.2021).

URL-3. "Melting of the Antarctic Ice Sheet Could Cause Multi-meter Rise in Sea Levels by The End of The Millennium", https://www.eurekalert.org/ news-releases/938790, (Erişim Tarihi: 25.12.2021).

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Postmodern Sanatta Afiş Tasarımı ve Asimetri

Poster Design and Asymmetry in Postmodern Art

Mehmet Ferruh HAŞILOĞLU*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: **Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья**

Atıf / Citation / Цитата

Haşıloğlu, M. F. (2022). Postmodern sanatta afiş tasarımı ve asimetri. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (30), 355-369.

Haşıloğlu, M. F. (2022). Poster design and asymmetry in postmodern art. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (30), 355-369.

10.29228/kesit.57619

Geliş/ Submitted/ Отправлено:	11.02.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать:	17.03.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный:	25.03.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

*Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Türkiye, fhasiloglu@atauni.edu.tr

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Postmodern Sanatta Afiş Tasarımı ve Asimetri [1]

Poster Design and Asymmetry in Postmodern Art

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ferruh HAŞILOĞLU

Öz: Döngüsel bir denge üzerinde varlığını milyarlarca yıldır sürdüren bir evrende yaşıyoruz. Dolayısıyla dengenin yaşamsal önemi içerisinde yaşadığımız evrenin muhteşem döngüsünü, her alanda kendini gösteren denge unsuruyla doğrudan ilişkilidir. Denge mikro organizmadan tüm yaşam alanlarına kadar her alanda mutlak var olan bir gerçekliktir. Sonsuz evren, gezegen sistemimiz ve yaşam kaynağımız dünyamızda denge kavramı öncelikle ekolojik olmak üzere insanoğlunun oluşturduğu sanat alanlarında da vazgeçilemez bir önem arz etmektedir. İnsanın toplumsallaşma süreci içerinde denge kavramını her alanda gözlemlemek kaçınılmazdır. İnsanoğlunun toplumsallaşma ve bireyi var etme sürecinde denge unsuru gerek dinî gerekse felsefî inançlarda hep ön sırada yer alarak yaşamsal gerekliliği ve önemini hissettirmiştir. Toplumsal düzen ve karmaşanın karşısında bulunmak ve çevresel ve algısal bir düzen sağlamak amacıyla her tasarımcı tasarımında denge kavramını gözetmek zorundadır. Denge bir tasarımcının elinde kurgulanan ve toplumsal değer ve bilimsel gerçeklerin ışığında gerçekleştirilen disiplinler arası bir bakış açısı sayesinde oluşturulabilir. Denge, tasarımın, somut olarak gözükmeyen fakat bir anlayış, bir yaklaşım, bir tarz olarak tasarıma nüfuz eden bir öğe olarak hep vardır. Doğal dünyayı kurgulayan birey bir tasarım var ederken, dengeyi bilinçli ya da bilinçsiz olarak zihninde kurgular. Bu denge kimi zaman simetrik, kimi zamanda asimetrik olabilir. Bu durum tasarımcının, görsel fikir aracılığıyla ulaşmak istediği hedefe bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. Postmodern sanat anlayışında eskiden beri gelen klasik denge kurgulama anlayışının her türlü tasarımda kırıldığı gözlenmekte simetrinin yerini asimetrik bir tasarım anlayışının yer aldığı gözlenmektedir. Tasarımcı çağımız dünyasında

[1] "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article.

asimetrik anlayışın da bir gizli denge taşıdığını bilerek hareket etmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Grafik tasarım, postmodernizm, afiş, simetri, asimetri.

Abstract: We live in a universe that has existed on a cyclical balance for billions of years. Therefore, the vital importance of balance is directly related to the magnificent cycle of the universe in which we live, with the element of balance that manifests itself in every field. Balance is an absolute reality in every field from micro-organism to all living spaces. In our world, our eternal universe, our planetary system and our source of life, the concept of balance has an indispensable importance in the fields of art created by human beings, primarily ecological. It is inevitable to observe the concept of balance in every field in the process of human socialization. In the process of human being's socialization and individual creation, the balance element has always been at the forefront in both religious and philosophical beliefs, making its vital necessity and importance felt. Every designer has to observe the concept of balance in his/her design in order to be against social order and complexity and to provide an environmental and perceptual order. Balance can be created thanks to an interdisciplinary perspective, which is constructed in the hands of a designer and realized in the light of social values and scientific realities. Balance is always present as an element of design that is not seen concretely, but permeates the design as an understanding, an approach, a style. While the individual who constructs the natural world creates a design, he/she constructs the balance in his/her mind consciously or unconsciously. This balance can sometimes be symmetrical and sometimes asymmetrical. This situation may vary depending on the goal that the designer wants to achieve through the visual idea. It is observed that the classical understanding of balance construction, which has been in the postmodern understanding of art, is broken in all kinds of designs, and it is observed that an asymmetrical design understanding takes place instead of symmetry. In the world of our designer age, it is necessary to act knowing that the asymmetrical understanding also carries a hidden balance.

Keywords: Graphic design, postmodernism, poster, symmetry, asymmetry.

Giriş

Dünya genelinde 1950'lerin ardından varlık kazanmaya başlayan postmodernizm, yeni bir yaşam alanı, doğal hayatın hatırlanması ve önemi, insan hakları, değer ve inançların yeniden gün yüzüne çıkarılması daha pek çok yeni bakış açılarıyla yerleşmeye günlük hayatımızda yer almaya başlamıştır. Zaman içerisinde özelikle 1980'lerden itibaren varlık zeminini sağlamlaştıran bir akım olmuştur. Yalnızca sanat alanlarında var olan bir akım sosyal ve bireysel yaşamlarda da karşılığı bulunan toplumsal bir yapı içeren postmodernizm; yaşamla sanat arasındaki bağı da yeniden göz-

den geçirerek, sanatı kalıpsal anlayışlardan uzaklaştırmış, günlük yaşamla sanat arasındaki sınırları ortadan kaldırmayı hedeflemiştir.

"Postmodern söylem yaygın ve etkin bir biçimde, 1960'lı yıllarda, özellikle New York'ta modern sanat ve estetik anlayışına karşı bir tepki ya da radikal eleştiri olarak ortaya çıkmıştır. 1960'lı yıllarda doğan ve hızla büyük bir popülarite kazanan pop art, modernizme ya da modernist estetik anlayışına karşı postmodern tepki olarak tanımlanabilmektedir. Modern sanat ve estetik anlayışı, 1890'lı yıllardan sonra, 1960'lı yıllara kadar görsel sanatlardan, müziğe ve edebiyata kadar sanatın bütün dallarında egemen gözükmektedir. İşte pop art anlayışı ile sanatın seçkinciliğine ve yaratıcılığın özgün olması gerekliliğine kesin olarak karşı çıkılmıştır. Pop artın en önde gelen özelliği, klasik ya da modern sanattan farklı olarak konu ve mesaj ile ilgilenmesidir." (Şaylan, 2009: 114-115).

Postmodern anlayışla birlikte kalıpsallıktan uzaklaşan tasarımlarda, katı kurallar gütmeyen tasarımcılar yaptıkları afiş tasarımlarında özgün ve orijinal fikirlerini rahatlıkla ifade edebilmişlerdir.

"Günümüz afişlerinin temel hedefleri düşünüldüğü zaman iki amaca hizmet ettikleri görülmektedir. Bunlardan ilki mesaj iletmek ve bir mesaja işaret etmek, ikincisi ise bilgiyi yaymaktır. "İşaret amaçlı afiş" hipotezine dayanarak, partiler ve adayların seçim yarışındaki yerini işaret etmek amaçlı afişi kullanmaktadır. Politik afişler esas alındığında "bilgi amaçlı afiş"lerin bir diğer temel amacı, adayın, vizyon, misyon ve ideolojisini kısacası tanınırlığını arttırmaktır" (Dumitrescu, 2009: 50).

Grafik sanatında postmodern uygulamaların ilk örnekleri İsviçre'de ortaya çıkmış olsa da kısa zamanda Amerika'da yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Amerika'nın özgürlükçü, yeniliğe açık ve tüketim toplumunun her yaratıya meta olarak yaklaşımı postmodern akımın gelişip yaygınlaşmasına olanak sağlamıştır (Güzeloğlu ve Akşit, 2010: 10).

Gerçekliğin yerini imgenin aldığı, net ayrımlardansa melezlik ve pastiş anlayışının grafik tasarımda ortaya çıktığı postmodern çağda, geçmişten günümüze uzanan klişe ve klasik tasarım anlayışlarının terkedildiği gözlenmektedir. Hemen her alanda büyük anlatıları sorgulayarak şüpheyle yaklaşan postmodern akım, hızla büyüyen tüketim toplumuna yaşamsal çözüm yolları aramaktadır.

Postmodernizm, modernizmin ileri sürdüğü ilerleme düşüncesinin biçimsel yapısına bir başkaldırı olarak var olurken, geçmişi yeniden anlamlandırmaya, modernizmin dayattığı; "iyi-kötü, doğru-yanlış, güzel-çirkin" gibi birtakım kavramları yeniden sorgulamamız gerektiğini söyler. Melezlik ilkesinden dolayı hem sanatlar arasında hem de sanat ile yaşam arasındaki sıra düzen ayrımını ortadan kaldırır.

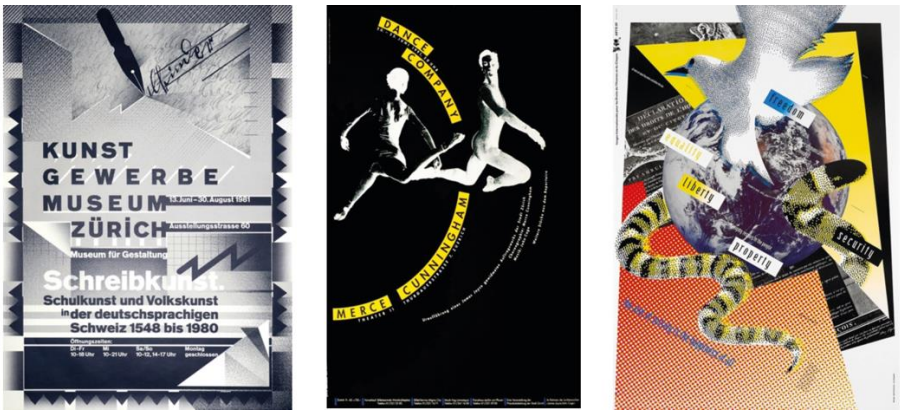

OPEN ACCESS creative commons COPE

Hayatı yeniden okumak olarak algılanması ve sorgulanması bir kavram olarak kendini dayatan bir akım olan postmodern akım; bizlere yeni bir sorgulama, yeni bakış açıları geliştirmemizi zorunlu kılmaktadır. Bu yüzden grafik tasarım bu süreçten kopuk kalmadan yeni arayışlara ve tüketim toplumunun ve postmodern kültürün gereği doğrultusunda ilerlemek zorundadır. Postmodern kültür ve akımın dayattığı çok kültürlülük ve melezleşmedir en temelinde. Afiş tasarımcı bu algının ve kültürel gerçekliğin farkında olarak tasarı sürecine girerse ancak başarı elde edebilecektir. Bu durum, çağın kültürel kodlarını okumaktan geçmektedir.

Değişen yenidünya düzeni, grafik tasarım anlayışını da temelden etkilemektedir. Tasarımcı öncelikle afiş tasarımında, postmodern anlayışın gerektirdiği teknik ve estetiği anlamalı, özümsemeli ve bu yönde tasarım geliştirmelidir. Aksi takdirde, postmodern anlayışı ıskalayarak, çağın gerisinde bir tasarım anlayıcı geliştirecektir.

Çağı okumak ve çağın gereklilikleri doğrultusunda tasarım yapmak grafik tasarımın vazgeçilmez ana ilkesidir. Grafik tasarımcı daima çağdaş olanı algılayıp ürününe yansıtan kişidir. Bu bağlamda, 1970'lerde, özellikle Amerika'da öne çıkan postmodern afiş tasarımları Basel'de Weingart ile April Greiman'ın çalışmaları incelendiğinde postmodernist ilkelerden yararlanıldığı görülmektedir. Derinliği ön plana taşıyan illüstratif fotoğraflar aracılığıyla tasarlandığı görülmektedir.

Wolfgang Weingart, tipografiyi özgürleştirip asimetrik, eğlenceli afişler yaparak postmodern afişin temelini attı. Siegfried Odermatt ve Rosemarie Tissi'nin içinde bulunduğu Zürih Tasarım grubu da yaptıkları postmodern afişlerde tipografi ve mekânı birlikte kullanarak postmodern afişlere modern bir yön verdiler.[2]

Resim 1: Yazma Sanatı-Zürih Uygulamalı Sanatlar Müzesi için afiş, Wolfgang Weingart, 1981[3], Merce Cunningham Dans Şirketi için afiş, Siegfried Odermatt ve Rosemarie Tissi, 1991[4], Uluslararası İnsan ve Vatandaş Hakları için afiş, April Greiman, 1989.[5]

[2] URL-1
[3] URL-2
[4] URL-3

Kitlesel sanat çağrışımlarından uzaklaşarak bireyselliğe önem veren postmodern tasarımlarda öznel tavırlar göze çarpmaktadır. Tasarımcı kendi öznel bakış açısından hareket ederek, kalabalıklarla iletişim kurmak eğilimi göstermez. Tasarımcı postmodern tasarımlarda kendini ifade etmek, bireysel tavırlar göstermek eğilimindedir.

1. Tasarımda Denge Simetri Asimetri

Tasarımcı; tasarımını ürettiği her üründe, yaşadığı çağın koşulları gereğince üretim yapmak zorundadır. Bu durumu en iyi açıklayan Bauhaus ekolüdür. Bu ekol; sanatın, teknoloji ve insanın dünya ilişkileriyle kurduğu düzene denge getiren, teknolojiyle sanatın ve pratik yaşamın ergonomisini kurgulayan bir çağdaş sanat yaklaşımıdır.

Günümüz dünyasının yaşadığı postmodern sanat ve kültür yapısı, bambaşka ve farklı bir toplumsal yapılanmanın ürünüdür. Bu yeni toplumsal oluşum, toplumsal alt yapı ve üst yapıda birtakım gereklilikleri zorunlu kılmaktadır. Kendini toplumsal ve sanatsal alanda var eden postmodernizm ve postmodern kültür direk ya da dolaylı olarak tasarım alanlarında da kendini ortaya çıkarmıştır.

Özellikle postmodern sanatın temel dayanağı, modern sanatın var ettiği her şeyi eleştirel bir süzgeçle yeniden gözden geçirmekle başlar. Postmodern bakış, tavır, modernin inşâ ettiği her şeye şüpheyle yaklaşır. Postmodern anlayışta esas olan, temel ilke, modernizmin var ettiği yaşam ve sanat biçimlerinin sorgulanmasıdır. Postmodern sanat anlayışı, her türlü tasarımda moderni reddederken; modernizmin değersizleştirdiği her şeye önem atfeder. Yaşadığımız çağ, modern sonrası, yani; postmodern bir çağdır. Postmodern kültür, her türlü geçmişe dair değeri tekrar önemsemektedir. Modernizmin yok saydığı, ittiği pek çok kavram; postmodernizmde yeniden önemsenmektedir. Masallar, ritüeller, büyük anlatılar hepsi postmodernizmin kucakladığı eski, ötelenen kavramlardır (Sarup, 2004: 47). Postmodernizm bu kavramları moderne karşı yeniden hayata geçirmek çabasındadır. Postmodernizm kültürel ve tarihsel bir kucaklayıcı, toplayıcı, birleştirici bir kavramdır. Günümüz çağına hükmeden postmodern bakış ve anlayış, tasarımcının dili olmak zorundadır. Modernizmin direktifleri gün geçtikçe geçersizleşmekte ve postmodern bir kültür kendini baskın biçimde hissettirmektedir. Postmodern kültür; tasarımcıya modernizmin aksine sonsuz olanaklar sunan, geçmişle ve bugünle barışık yaratıcı bakış alanları oluşturan bir akımdır. Postmodernizm veya postmodern kültür; yaşadığımız çağın her türlü alanını kapsamaktadır.

Tasarımcı modern sonrası var olan bu yapının kültürel kodlarını iyi okumak zorundadır. Bu anlamda her türlü kurgulayacağınız tasarım, bu kültürel kodlara uy-

[5] URL-4

OPEN ACCESS creative commons COPE

mak zorundadır. Yaşamakta olduğumuz hızla değişen bir dünyada tasarımcı çevresel koşulları iyi gözlemlemeli ve buna göre sonuçlar üretmelidir. Bir tasarımcının yaşadığı çevre; bir köy, bir kasaba, küçük bir il veya metropol olabilir. Bu aşamada tasarımcı bir tasarım kurgularken, hareket edeceği noktayı ve hedef kitleyi kurgulamak zorundadır. Tasarımın temel ve ontolojik meselesi; tasarımın üretildiği yer ve toplumdur. Tasarımcı, bunu dikkate almaksızın doğru bir tasarım yapamaz. Tasarımın tüm estetik ve temel öğeleri gibi denge ve uyum esasında burada ortaya çıkar. Tasarımda denge ve uyumu, kurgulayacağı tasarımda hedef kitlesi ve yaşadığı bölgeyi dikkate alarak sağlamak zorundadır. Tasarımcının tasarımda uygulayacağı her türlü öğe, mekâna ve toplumsal yapıya göre değişkenlik gösterebilir. Tasarımcı kurgusunda hedef kitle ve yaşadığı mekândan hareket etmek zorundadır.

Küçük bir kasaba için yapacağınız ambalaj tasarımı, bir metropol için yapacağınız ambalaj tasarımdan farklı olmak zorundadır. Bu sosyolojik bir gerçekliktir. Bir kasabada yaşayan insanlar hemen hemen birbirinin aynıdır. Oysa; bir metropolde bambaşka köylerden, ilçelerden ve şehirlerden gelen insanlarla karşı karşıyasınızdır.

Özellikle 20. Yüzyılın başından itibaren varlık göstermeye başlayan grafik tasarım sanatı ve onun içerisinde yer alan poster / afiş tasarımı mesaj yüklü anlamlar taşıyan bir görsel olgudur. Tasarımcı bir afiş tasarımı sürecinde kendisini mesajı doğrultusunda yönlendirecek pek çok öğe ile karşı karşıyadır. Mesajı doğrultusunda titizlikle bu tasarıma ait öğeleri seçerek tasarım sürecini başlatır. Bu öğeler; tipografiden, renk, doku, ton ve illüstrasyon gibi pek çok kavrama kadar geniş bir yelpaze içerisinde anılmaktadır. Grafik tasarımı oluşturan öğelerden biri de, afiş tasarımında asimetrik anlayıştır. Asimetrinin sağlanması, öncelikle simetrinin bilinmesiyle yani; denge kavramının farkındalığıyla mümkündür. Öncelikle tasarımcı denge kavramının afişte nasıl yer aldığını bilirse dengeyi bozacak olan asimetriye ulaşabilir.

"Bir afiş tasarımında denge oluşturmak, birleşik, uyumlu bir görünüm oluşturmak için çok önemlidir. Tasarım öğeleri dengede olmadığında, izleyici tasarımınıza bakmaktan rahatsız olabilir. Genel olarak denge oluşturmanın iki farklı yolu vardır: simetrik ve asimetrik."[6]

2. Tasarımda Denge

Tüm sanat alanları için adeta önkoşul değeri taşıyan denge kavramı tasarımın ve sanatsal yapıtların merkezinde etkin olan ve uyumlu bir ağırlık düzenlenmesi demektir. Her sanat yapıtının kompozisyonunu belirleyen ana unsurlardandır ve görsel bir uyum, eşitlik veya eşitsiz kompozisyonlarla elde edilen bir anlatım aracıdır. Bir tasarımda dengeyi; vurgu, tekrar, renk, doku, çizgi gibi diğer tasarım elemanlarıyla

[6] URL-5

sağlayabiliriz. Denge; yaşamımızın her alanında varlık gösteren bir unsurdur. Yalnızca sanat alanında kendi çevremizi incelediğimizde görürüz ki denge; ekolojiden, ekonomiye, sosyolojiden psikolojiye kadara geniş bir alana yayılmıştır.

"Fizikçilerin belirttiği şekliyle, karşı yönlerden birbirini çekmeye çalışan güçlerin oluşturduğu denge, görsel denge için de geçerlidir. Fizikte olduğu gibi, her belirli görsel düzenlemenin bir dayanak noktası ve çekim merkezi vardır" (Kılıç, 2003: 69).

Sanatın her alanında kompozisyon oluşturmada teknik ve estetik bir araç olarak bulunan denge, sanatçıya ait bir tutum, bir bakış açısı, fikir veya zihniyetin ürünüdür. Herhangi bir sanatsal tasarımda denge kurmak simetrik ve asimetrik yapı/düzen kurmakla sağlanmaktadır.

Oran ve orantısızlık, düzen ve düzensizlik, ölçü ve ölçüsüzlük kavramlarını bozan bir kavram olan denge; her türlü sanatsal yaratı ve tasarımda öne çıkan başlıca unsurlardan biridir. Grafik Tasarımda denge, tasarıma olumlu veya olumsuz katkılar sağlamaktadır. Herhangi bir sanatsal tasarımda dengeyi bozmak, vurguyu ön plana almak için yapılabileceği gibi, dengeyi sağlamak da vurgunun eşit dağılımını oluşturmak amacıyla kurgulanabilir. Tasarımda izleyicinin algısını nereye çekmek istediğiniz, kurguda sağlayacağınız dengeyle ilgilidir. Tasarımda izleyiciyi yönlendirme ve bir algı oluşturmak tasarımın temel ilkesidir ve ancak denge ve simetriyle/asimetriyle sağlanabilir. Tasarımda denge, tüm tasarım öğelerinin uyumlu birlikteliğine bağlı olan görsel hiyerarşiyle sağlanır. Bir tasarımda ön-arka plan ilişkileri ve negatif-pozitif alanlar ve zıtlıkların uyumlu birlikteliği denge, uyum ve simetriyle mümkündür.

3. Simetrik düzen

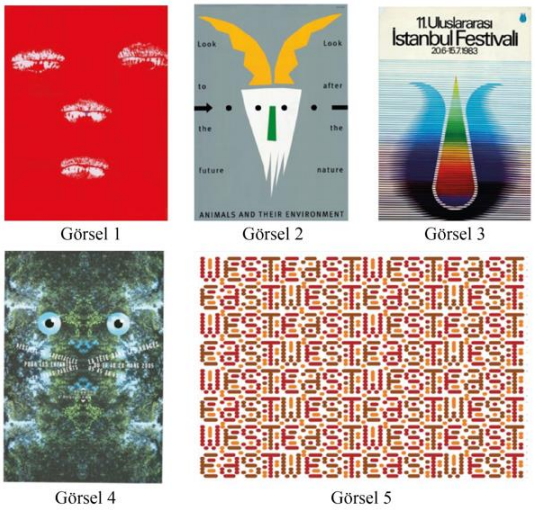
Simetrik olarak dengeli bir düzende, benzer tasarım öğeleri dikey eksenin her iki tarafında eşit şekilde hizalanır. Bu genellikle bir ayna görüntüsü efektiyle sonuçlanır.

"Gestaltizm - zihnin görsel verileri nasıl yapılandırdığını ve düzenlediğini açıklayan bir insan davranışı teorisi - insanların doğal olarak gördüğümüz şeylerden düzen yarattığını öne sürer.

Başka bir deyişle, gözlerimiz bütünlüğü ve organizasyonu arzu etme eğilimindedir. Bu bizi simetri fikrine geri getiriyor. Tanım olarak, simetrinin özünde dengeli, uyumlu bir kalite vardır ve tasarımda mevcut olduğunda sonuç, dünyanın en önemli markalarının bazılarında bulduğumuz tutarlılık, düzen ve istikrar türüdür. O halde Motorola, McDonald's ve sayısız otomobil üreticisi gibi başarılı şirketlerin logolarında simetri kullanması şaşırtıcı değil."[7]

[7] URL-6

OPEN ACCESS creative commons COPE

Görsel 1 Görsel 2 Görsel 3

Görsel 4 Görsel 5

Resim 2: Görsel 1, "Sevgi" adlı afiş,Vladimir Chaika, 1996,[8] Görsel 2, "Hayvanlar ve yaşam alanları" adlı afiş, Kari Piippo, 2001,[9] Görsel 3, 11. Uluslararası İstanbul Festivali için afiş, Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş, 1983,[10] Görsel 4, "Çocuk ve aileleri gösteri festivali" için afiş, Anette Lenz ve Vincent Perrottet, 2005,[11] Görsel 5, "...'nın duyumsadığı İstanbul" sergisi için afiş, Sinan Niyazioğlu, 2006.[12]

Görsel 1'de; Vladimir Chaika'nın insan vücudunun simetrik yapısından faydalanarak "Yüzler Afiş Serisi" için yaptığı afişte dudak izlerinden oluşmuş simetrik bir yapı görmekteyiz. Görsel 2'de; aynı şekilde Kari Piippo'nun "Hayvanlar ve Yaşam Alanları" adlı afişte, bir hayvan illüstrasyonu kullanmış, afişte tipografiyi simetrik olarak her iki tarafa koyarak hayvan yüzündeki simetriyi desteklemiştir. Görsel 3'da; 1983 yılında festivali vurgulamak için gökkuşağı renkleri kullanılarak yapılan "Uluslararası İstanbul Festivali" afişinde İstanbul'un simgesi olan laleyi kullanarak simetrik bir afiş tasarlanmıştır. Görsel 4'de; Anette Lenz ve Vincent Perrottet tarafından "7. Altın Arı, 2006 Moskova Uluslararası Grafik Tasarım Bienali" için yaptıkları tiyatro afişinde gökyüzü ve ağaçları simetrik bir yapıya dönüştürerek bir yüz meydana getirmişlerdir. Görsel 5'de ise, "Grafist10, 10. İstanbul Grafik Tasarım Günleri" kapsamında yapılan "...'nın duyumsadığı İstanbul" sergisi için Sinan Niyazioğlu'nun yaptığı afişte "east-west" kelimeleri bir örüntü halinde kullanılmış böylece her yönden bir simetri sağlanmıştır.

Eşit biçimsel yapıların tasarım düzlemine yerleştirilmesiyle oluşturulan simetrik yapıyı, dik, yatay veya diyagonal olarak kurgulayabiliriz. Herhangi bir düzlem üzerinde gerçekleştirilen simetrik tasarım, hayalî bir çizgiyle bölündüğünde iki eşit parçada var olan bir görsellik oluşturur. Her iki parça bütünü sağlayan bir yapı içer-

[8] URL-7
[9] URL-8
[10] URL-9
[11] URL-10
[12] URL-11

mektedir. Simetri çalışmalarını bilgisayar ortamında yapmak, kâğıt ve tuval gibi yüzeyde yapılan tasarımlara göre daha kolaydır. Bunun nedeni: bilgisayar ortamının sunduğu teknik olanakların ve matematiksel sapmanın olmaması gibi eşit oranda biçimlerin oluşturulmasında sunduğu pratik kullanımdır.

4. Asimetrik düzen

Herhangi bir tasarımda oluşturulmak istenen denge simetrik bir düzende değil de serbest olarak kurgulanmışsa bu dengeye simetrik denge denir. Farklı görsellerin serbest bir şekilde düzleme yerleştirilmesiyle sağlanan asimetrik denge; tasarımın çekiciliğini, haraketliliğini ve dinamizmini artırmaktadır (Civcir, 2015: 388).

Asimetrik bir düzende, tasarım elemanlarının eşit olmayan bir düzenlemeyle dengenin bozulması sağlanır. Asimetrik düzende çoğunlukla, küçüklük ve büyüklük ilişkisi üzerinden bir denge / dengesizlik arayışı söz konusudur. Genel olarak, bu tasarımlar daha zor ve karmaşıktır çünkü her bir elemanın görsel ağırlığı ve düzeninin dikkatlice değerlendirilmesi gerekmektedir. Asimetrik tasarımlar, simetrik düzenlerden daha rahat görünür.

"Asimetri, tanımı gereği, simetriden yoksundur. Dengesizlik ve düzensizlikle karakterizedir ve bu tür bir gerginlik tedirgin edici olabilir, ancak aynı zamanda son derece ilginç olabilir. Asimetri, uygulamaya bağlı olarak, gönülsüz ve neşeliden yoğun ve karamsarlığa kadar duyguları aktaran bir tür karmaşıklık taşıma eğilimindedir." (Kole, 2013).

Görsel 6 Görsel 7 Görsel 8

Resim 3: Görsel 6, Zürih Gestalt Müzesi için afiş, 2009, Görsel 7, "Nihon Buyo" adlı afiş,[13] Ikko Tanaka, 1981,[14] Görsel 8: İstanbul Mimarlık Günleri için afiş, Sadık Karamustafa, 1992.[15]

Görsel 6'da; 1940-1970 için İsviçre grafikleri ve reklamlarının bulunduğu sergi için yapılan, içinde bilgilerin yazıldığı farklı büyüklükte geometrik alanlar kullanılan afişte simetrik yapı bozularak asimetrik bir tasarım yapılmıştır. Görsel 7'de; Ikko Tanaka'nın kişisel sergisi için, batının modern tasarım anlayışını geleneksel Japon illüst-

[13] URL-12
[14] URL-13
[15] URL-14

OPEN ACCESS creative commons COPE

rasyonları ile birleştirerek yaptığı "Nihon Buyo" adlı afiş tasarımında geometrik formlar kullanarak asimetrik bir yapı oluşturmuştur. Görsel 8'de ise; Tipografinin oldukça etkili bir şekilde kullanıldığı, Sadık Karamustafa'nın "İstanbul Mimarlık Günleri" için yaptığı afişte farklı yönlerde ve büyüklükte kullandığı yazılar, afişin asimetrik bir tasarıma dönüşmesine sebep olmuştur.

Asimetri, eşitsizlik temel ilkedir. Bundan dolayı asimetrik tasarımlar, herhangi bir düzlemi birbirine eşdeğer olmayan bir etkide tasarlamaktır. Buna karşın; tasarım düzleminde yer verilen tüm görsel unsurlar arasında uyumlu bir birliktelik sağlanmalıdır. Çelişkili gibi görünse de gizli bir uyum asimetrinin özünde daima vardır. Bu uyum biçimsel olmayabilir. Kimi zaman zıtlıkların birlikteliği asimetrik tasarımın odağında yer alabilir. Asimetrik tasarımında kendi içerisinde bir uyum ve denge içerdiği unutulmamalıdır.

Asimetrik tasarımlarda görsel unsurlar arasındaki boşlukların doğru kurgulanması gerekmektedir. Tasarımda, orantı, görsel hiyerarşi, bütünlük ve vurgu gibi tasarım ilkelerini göz ardı etmeksizin kurgu yapmak gerekmektedir. Budan dolayı, birden fazla öğeyi sınırlandırılmış bir düzlemde organize etmek, asimetrik dengenin rastlantısal olmayan bir bilinçle kurgulanması demektir. Asimetrik denge açısından aynı düzlemde var olmaya çalışan öğelerin birbiriyle olan yapısal ilişkisi iyi kurgulanmazsa, boyutlar arası ilişkiye bağlı olarak orantı sorunu tasarıma yansıyabilir.

"Bir şeyi oluşturan parçaların kendi aralarında ve parçalarla bütün arasında bulunan uygunluk" (TDK, 2019: 1809) olarak tanımlanan orantı kavramı; parça-bütün ilişkisine bağlı olarak tüm görsel unsurlara ait boyut farklılıklarını birbiriyle ilişkilendirmektir. Bu noktada tasarım yüzeyindeki tüm görsel unsurlar eşit öneme sahiptir. Birbirinden farklı büyüklükte olabilen tasarım öğelerin bir arada oluşturdukları görsel ritim, asimetriye bağlı olarak yüzeyin vurgusunu güçlendiren bir etkide olmalıdır. Eğer bir tasarım yüzeyinde yer alan görsel unsurlar arasında orantıya bağlı olarak uyumlu bir ilişki kurulmaz ve bu yönde asimetrik denge iyi sağlanmaz ise, tasarımın özüne zarar verecektir. Dolayısıyla, denge açısından bir tasarım yüzeyindeki grafik öğelerin uyumlu birlikteliği, bu yüzeyde başarılı bir asimetrinin var olduğunun kanıtıdır. Asimetrinin Grafik Tasarımdaki etkinliği, ancak çok sayıda yapılan görsel araştırmalar neticesinde kavranabilir. Bu doğrultuda kare, dikdörtgen ya da daire gibi çeşitlendirilebilen farklı sınırlı yüzeylerde fazlasıyla görsel araştırma yapılmalıdır. İyi bir tasarım yetkinliğine sahip olmak, ancak böyle bir temel üzerinden şekillenebilir. Geçirilen her bir deneysel süreç, yaratıcılığınızı pekiştiren bir etkide değer taşıyacaktır. Bu değer, süreç içerisinde pek çok farklı tasarım sorununa ışık tutarak, tasarım sürecini belirleyecektir. Asimetrinin grafik tasarımdaki önemi açısından asıl olan şey; iyi bir kurgu ve yapılandırmadır. Grafik tasarımda asimetriye bağlı olarak denge, tüm tasarım öğelerinin uyumlu birlikteliğine bağlı olan görsel hiyerarşiyle sağlanır.

Herhangi bir sanatsal tasarımda yer alan siyah ve beyazın dengesi ya da zıt renklerin diğer öğelerle ilişkisi asimetri açısından sorgulanmaya ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla bir tasarım düzlemindeki ön-arka plan ilişkisi, zıtlıklar, negatif ve pozitif alanlar, renk, tipografi ya da tasarımda yer alacak illüstrasyon veya fotoğraf, asimetrik bir tasarıma gerek duyuluyorsa, rastlantısal olmayan bir bilince ve hesaba dayalı olarak kurgulanmalıdır.

İnformal veya gizli denge olarak da adlandırılan asimetri herhangi bir tasarımda saklı ve gizemli bir kompozisyon sağlar (Bone, Cayton, Ovrick, Stibson ve Wigg, 2013: 75). Postmodernizmin grafik tasarıma yansıması ile birlikte tasarım anlayışı geçmişe oranla büyük ölçüde değişkenlik göstermiştir. Artık grafik tasarımcı çağın gereklerine uygun olarak hedef kitlenin beklentilerine cevap vermek zorunda kalacaktır. Dolayısıyla tasarımcı hem çağının tanığı olarak hem de geçmiş özümsemiş bir tavırla tasarımını var edecektir. Bu bağlamda tasarımcının göz önünde bulundurması gereken genel ilkeleri kısaca aşağıdaki gibi maddelendirebiliriz.

- Afiş tasarımında asimetri; yeni dünya düzeninin anlatım dili olabilir,
- Simetrinin karşıtı olan asimetri; geçmişin bugünkü yansıması gibidir. Geçmiş değerleri asimetrik olarak kullanan tasarımcı, bugün daha değerli karşılanmaktadır.
- Modernizmin bize ön gördüğü yaşam tıkandı ve biz postmodern bir çağda yaşamaktayız. Dolayısıyla tasarımcı, geçmişi ve bugünü bir arada tasarlayan, bir potada eriten kişi olmalıdır.
- Postmodern dünya, geçmiş, bugün ve geleceğin dünyasıdır. Tasarımcı asimetrik tavrı benimseyerek bu bilinçle hareket etmek zorundadır. Asimetrik tavır, özellikle postmodern kültürün benimsediği tasarım anlayışıdır.
- Simetri; modern kültür ve sanatın sınırlayıcılığı içinde hapsolurken, asimetri bu sınırları kıran ve modernizmi reddeden bir anlayıştır.
- Birkaç yüzyıl önce resim çerçeveyle sınırlıyken, günümüzde sınırlarını aşarak sokağa, duvara ve her mekâna yansımıştır. Grafitiler bunun en iyi örneğidir. Sanatın çerçeveden çıkıp kamusal alana yansıması, değişen toplumsal yapıdaki bir göstergedir.
- Modernizmin öngördüğü kuralları ve sınırları yıkan asimetrik düzendir.

Sonuç

Özellikle II. Dünya savaşı sonrasında yaşanılan toplumsal değişimler alışıla geldik algılarımızı da temelinden sarsmıştır. Yeni bir dünya düzenini gerekli kılan pek

OPEN ACCESS creative commons COPE

çok değişim beraberinde insanlarda bir sorgulama süreci başlatmıştır. Posrmodern zamanlar olarak kabul edilen 1950 sonrası yıllarda toplumlar ve bireyler bu zamana kadar kendilerine dayatılan pek çok kavram, olgu ve değer gibi şeyleri yeniden gözden geçirmeye başlamışlardır. "İyi-kötü, doğru-yanlış, güzel-çirkin v.b." gibi pek çok kavram ve değer sorgulanmaya başlanmıştır. İnsan hayatında yüzlerce yıldır yerleşmiş olan, verili ideolojiler postmodernite ile birlikte sorgulanmaya ve değişikliğe uğramaya başlamıştır. Konvansiyonel olan, rutin olan pek çok değer, kavram, olgu masumiyetini kaybederek sorgulanmaya başlamıştır. Elbette bu durumdan sanatta üzerine düşen payı almış ve sanat anlayışımızda değişmeye başlamıştır. O zaman kadar sarsılmaz gibi gözüken sanatta denge, uyum, simetri yerini yeni bakış açılarına bırakarak yapıbozuma uğratılmıştır. Sanat çerçeveye sığamayarak çerçevenin dışına taşmak zorunda kalmıştır. Grafik tasarım da bu değişim rüzgârına kapılarak yeni arayışlara yönelmiştir. Tasarım anlayışında geleneksel olandan zaman içerisinde koparak yeni topluma yeni algı üretecek yaklaşımlar sergilenmiştir. Teknik, estetik ve yaratı yeteneğinin birleşimiyle sonuçlanan her türden grafik tasarım ürünü postmodern çağda zamanla klasik kalıpları kırarak postmodernizmin gerektirdiği sanat tavrını kullanmıştır.

Postmodernizmin temel ilkelerinden biri olan bireysellik, grafik tasarımda tasarımcının kendini ifade etme alanı olarak öne çıkmaktadır. Grafik tasarımda yeni bir bakış açısıyla kendinin gösteren postmodernizm, geleneksel, klasikleşmiş grafik tasarım yaklaşımlarından uzaktır. Bu tasarımlarda asimetrinin önem kazandığı, melez bir kurgulama ve bireysellik belirgindir.

Genel olarak, tasarım sürecinde asimetrik tavır izlemek tasarımcıya geniş anlatım olanakları sunabilir. Alışkanlık olarak gözümüz simetride bulunan düzeni aramaktadır, ancak; asimetrinin görsel etkisinin de tasarımda önemli etki alanları bulunmaktadır. Simetri; tutarlılık ve bütünlük gibi kavramları iletirken, asimetri ise; bireysel ve entrikalı bir anlatım dili içermektedir.

Tasarımda asimetri, stratejik olarak kullanıldığında, tasarımın çekiciliğini artırmaktadır.

KAYNAKÇA

Bone, R., Cayton, D., Ovrick, O., Stinson, R. ve Wigg, P. (2013). *Art fundamentals: theory and practice,* Mc Graw Hill.

Civcir, E. (2015). *Temel tasarım ve tasarım ilkeleri*. Akademisyen Kitabevi Yayınları.

Dumitrescu, D. (2009). *Spatial visual communications in election campaigns: political posters strategies in two democracies.* The Ohio State University.

Güzeloğlu, C. ve Akşit, O. O. (2010). *Grafik tasarım ve postmodernizm etkileşimi.* Yeni Düşünceler.

Kılıç, L. (1995). *Görüntü estetiği*. Kavram Yayınları.

Sarup, M. (2004). *Post-yapısalcılık ve postmodernizm* (Çev.: A. Güçlü) Bilim ve Sanat Yayınları.

Şaylan, G. (2009). *Postmodernizm.* İmge Kitabevi Yayınları.

TDK, 2019.

İnternet Kaynakları

URL-1: https://www.internationalposter.com/style-primers/post-modernist-posters/ (Erişim Tarihi: 25.01.2022).

URL-2: Yazma Sanatı-Zürih Uygulamalı Sanatlar Müzesi için afiş. https://postermuseum.com/products/schweizer-mobel-design-museum-fur-gestaltung-zurich (Erişim Tarihi: 27.01.2022).

URL-3: Merce Cunningham Dans Şirketi için afiş. http://www.designculture.it/interview/rosmarie-tissi.html (Erişim Tarihi: 27.01.2022).

URL-4: Uluslararası İnsan ve Vatandaş Hakları için afiş. https://grafagallery.com/products/greiman-april-freedom-equality-liberty-security-property (Erişim Tarihi: 27.01.2022).

URL-5: https://www.lucidpress.com/blog/6-essential-elements-graphic-design-poster (Erişim Tarihi: 29.01.2022).

URL-6: Simetri ve Asimetri. http://www.webdesignerdepot.com/2013/10/symmetry-vs-asymmetry/ (Erişim Tarihi: 30.01.2022).

URL-7: "Sevgi" adlı afiş,Vladimir Chaika, 1996. http://www.posterterritory.com/vladimir-chaika/ (Erişim Tarihi: 27.01.2022).

URL-8: "Hayvanlar ve yaşam alanları" adlı afiş, Kari Piippo, 2001. http://www.posterpage.ch/exhib/ex40_4po/ex40_4po.htm (Erişim Tarihi: 28.01.2022).

URL-9: Uluslararası İstanbul Festivali için afiş, Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş, 1983. https://www.nadirkitap.com/11-uluslararasi-istanbul-festivali-20-6-15-7-1983-kitap14168320.html (Erişim Tarihi: 29.01.2022).

URL-10: "Çocuk ve aileleri gösteri festivali" için afiş, Anette Lenz ve Vincent Perrottet, 2005. http://www.posterpage.ch/winners/gbee_06/gbee_06.htm (Erişim Tarihi: 30.01.2022).

URL-11: "...'nın duyumsadığı İstanbul" sergisi için afiş". http://gmk.org.tr/uploads/news/file-14466625602078497080.pdf (Erişim Tarihi: 01.02.2022).

URL-12: Zürih Gestalt Müzesi için afiş, 2009. https://eshop.museum-gestaltung.ch/?op=product&id=7533 (Erişim Tarihi: 30.01.2022).

URL-13: "Nihon Buyo" adlı afiş, Ikko Tanaka, 1981. https://ikkotanaka.blogspot.com/ (Erişim Tarihi: 01.02.2022).

URL-14: İstanbul Mimarlık Günleri için afiş, Sadık Karamustafa, 1992. http://gmk.org.tr/uploads/news/file-14466460941443384673.pdf (Erişim Tarihi: 01.02.2022).

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Ortaokul Öğrencilerinin Zihin Haritalarında Doğal Afetler Algısı

Perception of Natural Disasters in Mind Maps of Secondary School Students

Adem UZUN*
Mehmet Efe KAYA**
İncilay ÇOŞKUN***

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: **Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья**

Atıf / Citation / Цитата

Uzun, A., Kaya, M. E. ve Çoşkun, İ. (2022). Ortaokul öğrencilerinin zihin haritalarında doğal afetler algısı. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (30), 370-390.

Uzun, A., Kaya, M. E., & Çoşkun, İ. (2022). Perception of natural disasters in mind maps of secondary school students. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (30), 370-390.

10.29228/kesit.57727

Geliş/ Submitted/ Отправлено:	12.02.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать:	15.03.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный:	25.03.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

* Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, Türkiye, ademuzun58@hotmail.com
** Öğrenci, Sivas Bilim ve Sanat Merkezi, Türkiye, bilsem.sivas@gmail.com
*** Öğrenci, Sivas Bilim ve Sanat Merkezi, Türkiye, bilsem.sivas@gmail.com

KESİT AKADEMİ DERGİSİ
ISSN: 2149-9225
The Journal of Kesit Academy

Ortaokul Öğrencilerinin Zihin Haritalarında Doğal Afetler Algısı [1]

Perception of Natural Disasters in Mind Maps of Secondary School Students

Adem UZUN
Mehmet Efe KAYA
İncilay ÇOŞKUN

Öz: Doğal afetler, özellikle son yıllarda tüm dünyada gündemi oluşturan ve insan yaşamını etkileyen en önemli konu başlıklarından biri haline gelmiştir. Bu araştırmada, ortaokul öğrencilerinin zihin haritalarında yer alan doğal afetlerle ilgili algı düzeyleri ile görüşlerinin incelemesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma yaklaşımlarından olgubilim deseninde tasarlanan araştırmada, veri toplama aracı olarak, uzman görüşü alınarak hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile zihin haritası formundan faydalanılmıştır. Elde edilen veriler, içerik ve betimsel analiz yöntemlerine tabi tutularak incelenmiştir. Araştırmada, örneklem seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Buna göre, 2019-2020 Eğitim-Öğretim Yılı'nda Sivas'ta farklı sosyo-kültürel ve ekonomik düzeydeki okullarda 5, 6, 7 ve 8. sınıflarda toplam 160 ortaokul öğrencisi araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur. Araştırma sonucunda, öğrencilerin zihin haritalarında ifade ettikleri en yaygın doğal afetlerin başında deprem, sel, çığ ve heyelanın geldiği; bu doğal afetlerin ülkemizde sık görülmesinin öğrencilerin zihin haritalarında öncelikli yer almasında etkili olduğu; öğrencilerin doğal afetlerle ilgili bilgi sahibi olmalarında toplam 13 adet bilgi kaynağı kullandıkları; 5. ve 7. sınıf öğrencilerinin büyük çoğunluğunun doğal afetlerden korunmaya yönelik etkinliklere katıldığı; doğal afetler konusunda yapılan etkinliklerin öğrenci bilgi düzeylerini arttırdığı

[1] "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma Sivas Valiliği İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nün 18.02.2020 tarih ve 92255297-605.01-E.3586183 sayılı onayı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Katkı Oranı Beyanı: %60-%20-%20. Sorumlu Yazar: Adem UZUN

Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. This study was prepared with the approval of Sivas Governorship Provincial Directorate of National Education. Author Contributions: %60-%20-%20. Corresponding Author: Adem UZUN

ve bu durumun 5. ve 7. sınıf öğrencileri tarafından zihin haritasında daha fazla doğal afetin ifade edilmesine katkı sunduğu; öğrencilerin büyük kısmının doğal afetler sonrası meydana gelen maddi ve manevi kayıplarına karşı duyarlılık düzeylerinin "iyi" ve "çok yüksek" düzeylerde olduğu ve doğal afetlerden korunmaya yönelik çalışmalara katılmak istedikleri tespit edilmiştir. Bulgulardan elde edilen verilerden yararlanılarak, öğrencilerin doğal afetlerle ilgili bilgi, algı ve duyarlılık düzeylerine olumlu katkı sunmak amacıyla, öğretim programları düzeyinde yapılacak çalışmalar ile ilgili kişi, kurum ve kuruluşlar tarafından yapılacak çalışmalara yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler, doğal afet, zihin haritası, algı, ortaokul öğrencisi.

Abstract: Natural disasters have become one of the most important issues that occupy the agenda all over the world especially in recent years and affect human life. In this study, it is aimed to examine the wiews and the perception of natural disasters in the mind maps of secondary school students. This qualitative study was designed in the form of phenomenal research. A semi-structured interview form prepared by obtaining the expert opinion and mind map forms were used as data collection tools. The data were examined by using content and descriptive analysis methods. In the study, the criterion sampling method, which is one of the puposeful sampling methods for the sample selection, was used. The study sample consisted of a total of 160 secondary school students in the 5, 6, 7 and 8th grades from different socio-cultural and economic levels in Sivas in the 2019-2020 educational year, have established a total of 160 secondary school students. The results of the study revealed that the most common natural disasters expressed in students' mind maps were earthquake, flood, avalanche and landslide; the high prevalence of these natural disasters in our country was primarily effective in the students mind maps; the students used a total of 13 sources in learning about natural disasters; the majority of the 5th and 7th grade students participated in activities to combat against natural disasters; the activities relevant to natural disasters increased students' awareness levels and contributed to higher frequence of natural disasters on the mind maps of the 5th and 7th grade students; the majority of the students were sensitive to the material and spiritual losses that occur after natural disasters, had "good" and "very high" levels and were willing to attend the events related to natural disasters. Based on the findings, several recommendations have been made in order to increase the level of knowledge, perception and sensitivity related to natural disasters with the help of the studies to be carried out by individuals and institutions at the level of educational programs.

Keywords: Social studies, natural disasters, mind maps, perception, middle school student.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Giriş

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) tarafından afet, toplumun tamamı ya da belli bir kesimi üzerinde ekonomik, fiziksel ve sosyal kayıplara neden olan, insan faaliyetlerini kesintiye uğratan veya durduran, etkilenen insan ya da toplumların baş etme gücünün yeterli olmadığı, doğa, teknoloji ya da insan kaynaklı olaylar olarak tanımlanırken; doğal afet ise, çığ, deprem, dolu, fırtına, kuraklık, heyelan, hortum ve sel gibi oluşumu engellenemeyen, jeolojik, meteorolojik, hidrolojik, klimatolojik, biyolojik ve kaynağı dünya dışında olan tehlikelerden kaynaklanan doğa olaylarının sonuçlarına verilen genel ad olarak tanımlanmaktadır (AFAD, 2014).

Doğal Afetler kökenlerine göre;

a. Atmosferik (klimatik-meteorolojik) afetler: Kuraklık ve çölleşme, tropikal siklonlar ve kasırgalar, fırtına ve hortumlar, sel ve taşkın, dolu, yıldırım, çığ, erozyon, buzulların erimesi, buzlanma, asit yağmurları, küresel ısınma, ile aşırı yağışlar.

b. Yer kökenli doğal afetler (jeolojik-jeomorfolojik): Deprem, volkanik patlamalar, kütle hareketleri ve heyelan ile tsunami.

c. Biyolojik kökenli afetler: Salgınlar, çalı, ot ve orman yangınları, sinek, çekirge, fare gibi istenmeyen hayvanlar ile bitkilerin istilası ve aşırı otlatma şeklinde sınıflandırılmaktadır (Sever, 2019; Erkal ve Değerliyurt, 2009).

Afetler insanlık tarihi boyunca çok sık olarak görülmüş ve medeniyetlerin yok olmasına neden olacak kadar ciddi etkiler yaratmışlardır. Türkiye coğrafi konumu, jeolojik özellikleri, topoğrafik yapısı ve iklim gibi özelliklerine bağlı olarak, doğa kaynaklı afetlere maruz kalan bir coğrafyada yer almaktadır. Bu özelliklerine bağlı olarak, geçmişten günümüze Türkiye'de çok sayıda doğa kaynaklı afet gerçekleşmiş ve bu afetler gelecekte de meydana gelmeye devam edecektir (Özmen ve Gökçe, 2018; AFAD, 2018). Doğal afetlerin tehdidi altında bulunan ülkemizde ciddi boyutlarda can ve mal kaybı meydana gelmektedir. Can ve mal kaybının en aza indirilmesinin en önemli yollarından biri eğitimdir. Bu nedenle belirli bir yaştan itibaren bireylere, afet kültürünün ve afetle mücadele bilincinin verilmesi çok önemlidir. Eğitim-öğretim sürecinde özellikle ilköğretim döneminde doğal afetler konusuna yeterince yer verilmesi, doğal afetlerle mücadele de önemli bir alt yapı oluşturacaktır (Yeşiltaş, 2014: 214-215).

Coğrafyanın araştırma alanlarından birini oluşturan doğal afetlere karşı hep birlikte mücadele etmek için insanlara doğal afetler eğitiminin planlı ve sistematik bir şekilde verilmesi büyük önem taşımaktadır. Disiplinler arası bir ders olan sosyal bilgilerin yararlandığı en önemli bilgi kaynaklarından biri coğrafyadır (Öztürk ve Dilek, 2005: 21). Bu yüzden ilköğretim düzeyinde eğitim alan öğrencilerin coğrafyanın alanına giren konularla ilk tanıştıkları ders sosyal bilgilerdir diyebiliriz. Ülkemizde de bu

bağlamda Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında (MEB, 2018), doğal afetler hakkında kazanımlar yer almaktadır. Öğretim programında yer alan öğrenme alanlarına göre kazanımlar sınıf düzeylerine göre Tablo 1'de sunulmuştur:

Tablo 1: Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Doğal Afetlerle İle İlgili Kazanımlar

Sınıf Düzeyi	Öğrenme Alanı	Kazanımlar
4. Sınıf	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	SB.4.3.6. Doğal afetlere yönelik gerekli hazırlıkları yapar.
5.Sınıf	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	SB.5.3.4. Yaşadığı çevredeki afetlerin ve çevre sorunlarının oluşum nedenlerini sorgular. SB.5.3.5. Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar.
7.Sınıf	Küresel Bağlantılar	SB.7.7.4. Arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerileri geliştirir.

Tablo 1'de görüldüğü gibi Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında öğrencilerin doğal afetler hakkında bilgi sahibi olmaları amacıyla birçok kazanım yer almaktadır. Bu kazanımları içselleştirmiş bir öğrenci için; yaşadığı çevrenin ve dünyanın coğrafi özelliklerini tanıyarak insan ve doğal çevre arasındaki etkileşimi açıklayabilen, dayanışma ve işbirliğinin özellikle toplumsal sorunların çözümünde ne kadar önemli olduğunu kavrayabilen bir birey olduğunu söyleyebiliriz (Yeşiltaş, 2014: 232).

Afet öncesi ve sonrası afetle etkin mücadele kapsamında yapılan tüm çalışmaları ifade eden afet yönetimi sürecinin çok sağlıklı yürütülmesi için, insanların yaşadıkları bölgede meydana gelen doğal afetler hakkında bilgi sahibi olmaları, afetleri nedenleri ile birlikte ayrıntılı bir şekilde tanımaları ve en az düzeyde etkilenmeleri için nasıl önlem almaları gerektiğinin bilinmesi büyük önem arz etmektedir (Demirci ve Karakuyu, 2004). Bu kapsamda öğrencilerin algılarında doğal afetlerin neler olduğu hakkında bilgi sahibi olmak ayrıca doğal afetlere yönelik duyarlılık düzeylerinin incelenmesi afet yönetimi kapsamında yapılacak çalışmalara ışık tutacaktır.

Literatür taramasında, ortaokul sosyal bilgiler programında yer alan doğal afetler konularına yönelik öğrencilerin, farkındalık, bilinç düzeyleri ve görüşlerinin incelenmesi (Ursavaş, 2016); 8. sınıf öğrencilerinin doğal afetler hakkındaki bilgi düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi (Uzunyol, 2013); İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin doğal afetlerle ilgili kavramları anlama düzeyleri ve kavram yanılgıları (Kaymak, 2003); İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin doğal afetler konusu ile ilgili kavram yanılgıları (Turan ve Kartal, 2012); Coğrafya dersi öğretim programında doğal afetler (Değirmenci ve İlter, 2013); 5. sınıf öğrencilerinin doğal afetlere ilişkin bilişsel yapılarının kelime ilişkilendirme testi (KİT) aracılığıyla incelenmesi (Tokcan ve Yiter, 2017); "Doğal Afet" için kavramsal metaforların karşılaştırmalı analizi (Yazıcı ve Kalın, 2018); sosyal bilgiler öğretmen adaylarının doğal afet kavramlarına ilişkin algıları (Karakuş,

OPEN ACCESS creative commons COPE

2019) konularında çalışmalar yapıldığı, ortaokul öğrencilerinin zihin haritalarında yer alan doğal afetler algısı ile doğal afetlere yönelik duyarlılık düzeylerinin tespitine yönelik herhangi bir araştırma yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu araştırmada, sosyal bilgiler dersinde kavramların ve kazanımların öğretilmesinde kullanılan en etkili tekniklerden birisi olan zihin haritası tekniği (Tokcan, 2005; Sabancı, 2015) ile öğrencilerin algılarında hangi doğal afetlerin yer aldığı ve doğal afetlere ilişkin görüşlerinin neler olduğu hakkında incelemek yapmak amaçlanmıştır.

Bu temelde araştırma yapılmış olup, araştırmada aşağıdaki alt problem cümlelerine cevaplar aranmıştır:

- Ortaokul öğrencilerinin oluşturdukları zihin haritalarına yansıyan en önemli doğal afetler hangileridir?
- Ortaokul öğrencilerinin zihin haritalarına yansıyan doğal afetler hangi kategoriler altında toplanabilir?
- Ortaokul öğrencilerinin doğal afetlere ilişkin bilgilerinin kaynakları nelerdir?
- Ortaokul öğrencileri kendilerini doğal afetler sonrası meydana gelen can ve mal kayıplarına karşı ne kadar duyarlı hissetmektedirler?
- Ortaokul öğrencilerinin doğal afetlerden korunmaya yönelik etkinliklere katılma düzeyleri nasıldır?
- Ortaokul öğrencilerinin doğal afetlerle ilgili etkinliklere katılım sağlamada istek düzeyleri nasıldır?

Yöntem

Araştırma Modeli

Ortaokul öğrencilerinin algılarında yer doğal afetlerin hangileri olduğunu ve doğal afetlere yönelik görüşlerini incelemeyi amaçlayan bu araştırma, nitel araştırma yaklaşımından olgubilim (fenomenoloji) desenine göre tasarlanmıştır. Creswell'e (2021: 79-80) göre fenomenolojik çalışma birkaç kişinin bir fenomen veya kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerinin ortak anlamını keşfeder. Olgubilim çalışmalarında, tek bir kavram veya düşüncenin ifade edildiği, araştırılacak bir fenomene vurgu yapılmaktadır. Olgubilim araştırmalarında bilinmesi gereken temel kurallardan biri, burada incelenen deneyimlerin öneminin bireysel olarak her bir katılımcı için taşıdığı değerin ötesinde, katılımcıların deneyimlerindeki ortak yönlerin vurgulanmasının gerekliliğidir (Toprak, 2021: 32).

Çalışma Grubu

Araştırmaya katılan öğrencilerin belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme yönteminde temel anlayış önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır

(Yıldırım ve Şimşek, 2018:122). Buna göre, 2019-2020 Eğitim-Öğretim Yılı'nda Sivas Merkez İlçe'de 4 farklı eğitim bölgesinde, farklı sosyo-kültürel ve ekonomik düzeydeki okullarda, farklı düzeydeki sınıfların A ve B şubelerinde eğitim alan 5. sınıflarda 40; 6. sınıflarda 40; 7. sınıflarda 40; 8. sınıflarda ise 40 öğrenci olmak üzere toplam 160 ortaokul öğrencisi araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2: Çalışma Grubuna Ait İstatistiki Bilgiler

5		**6**		**7**		**8**		**Toplam**	
f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
40	25	40	25	40	25	40	25	160	100

Verilerin Toplanması

Öğrencilerin doğal afetlere ilişkin algı ve görüşlerinin tespitinde veri toplama araçları olarak, zihin haritası tekniği kullanılarak oluşturulan zihin haritası formu ile yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Zihin haritası formunun ilk bölümünde öğrencilerin sınıf düzeyleriyle ilgili bilgi sunacakları bölüm yer alırken, ikinci bölümde ise öğrencilerin doğal afetlerle ilgili zihin haritası oluşturacakları boş alan yer almaktadır. Zihin haritası beynin bütününü kullanmaya imkân tanıyan bir özelliğe sahip olmasının yanında, bir düşünceye bağlı fikirleri detaylandırarak ilişki kurmaya imkân tanıyan aynı zamanda da düşünmeyi özetleyen bir araç olarak tanımlanmaktadır (Tokcan, 2005: 74). Zihin haritalarının, bireylerin herhangi bir konu hakkında algı, bilgi, tutum ve düşünme gibi durumlarının tespitinde nitel bir veri toplama tekniği olarak birçok araştırmada kullanıldığı görülmektedir (Sever ve Özmen, 2019:809; Özmen, 2015:83; Şeyihoğlu vd., 2018:3). Araştırmacı tarafından yüz yüze yapılan çalışmada, öğrencilere ilk olarak zihin haritası tekniği hakkında bilgi sunularak, doğal afetler hakkında zihin haritası oluşturmaları istenmiştir. Daha sonra ise, üç uzman görüşü alınarak hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu öğrencilere dağıtılarak, öğrencilerin formda yer alan, bugüne kadar bilgi sahibi olduğunuz "doğal afetlere" ilişkin bilgileri hangi kaynaklardan öğrendiniz? Doğal afetler sonrası meydana gelen can ve mal kayıplarına karşı duyarlılık düzeyinizi belirtecek olsanız aşağıdaki seçeneklerden hangisini işaretlersiniz? Doğal afetlerden korunmaya yönelik etkinliklere katıldınız mı? Katılmak ister misiniz? Sorularını cevaplandırmaları istenmiştir. Verilerin toplanması sürecinde öğrencilere zihin haritasını doldurmaları için 20 dakika süre verilirken, zihin haritasını formunu doldurduktan yarı yapılandırılmış görüşme formu verilerek formda yer alan soruları cevaplamaları istenmiştir. Bunun içinde öğrencilere yine 20 dakika süre verilmiştir. Çalışma, bir ders saati süresinde tamamlanmıştır. Bu çalışma Sivas Valiliği İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nün 18.02.2020 tarih ve 92255297-605.01-E.3586183 sayılı onayı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Verilerin Analizi

Araştırmada zihin haritaları ile elde veriler içerik analizine tabi tutularak incelenmiştir. İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve kategoriler çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 242). İçerik analizi aşamasında ilk olarak öğrencilerin çizdikleri zihin haritalarında ortaya koydukları doğal afetlerin hangileri olduğu frenkans (f) ve yüzde (%) değerleriyle tablo halinde sunulduktan sonra, daha sonra doğal afetlere ilişkin ifadeler 3 kategori altında toplanarak, ifade edilen doğal afetlerin kategorilerle uygunluğunu belirlemek amacıyla uzman görüşüne başvuru yapılmıştır. Araştırmacının oluşturduğu kategoriler ile uzman görüşlerine göre eşleştirmeler sonucu kategoriler kararlaştırılmıştır. Araştırmanın güvenirliliği Miles ve Huberman'ın (1994: 64) formülüne (Görüş Birliği / Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı x 100) göre hesaplanmıştır. Buna göre güvenirlilik çalışmasında %96 oranında bir güvenirlilik elde edilmiştir. Nitel çalışmalarda, uzman ve araştırmacı değerlendirmeleri arasındaki uyumun %90 ve üzeri olduğu durumlarda arzu edilen düzeyde bir güvenilirlik sağlanmış olmaktadır (Saban, 2009: 288). Elde edilen veriler, tablo halinde raporlaştırılıp sayısallaştırılırken, her sınıf düzeyinde öğrencilerin yaptıkları zihin haritalarından örnekler sunularak veriler desteklenmiştir.

Yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla elde edilen verilerin ise betimsel analiz yapılmıştır. Betimsel analiz, Yıldırım ve Şimşek (2018, 240) tarafından ifade edilen dört aşama da yapılmıştır:

a. Betimsel analiz için bir çerçeve oluşturmasında, veri analizi için bir çerçeve oluşturulmuş ve bu çerçeveye göre verilerin hangi temalar altında düzenleneceği ve sunulacağı belirlenmiştir.

b. Tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi aşamasında, tematik çerçeveye göre veriler okunmuş ve düzenlenmiştir.

c. Bulguların tanımlanması aşamasında, düzenlenen veriler tanımlanarak, doğrudan alıntılarla desteklenmiştir.

d. Bulguların yorumlanması aşamasında ise, tanımlanan bulguların açıklanması, ilişkilendirilmesi ve anlamlandırılması yapılmıştır.

Araştırmada katılımcılara ait doğrudan ifadeler sunulurken kodlamalar "5S10= 5. sınıf öğrenci10, 6S45= 6. sınıf öğrenci45; 7S92= 7. sınıf öğrenci92, 8S129= 8. sınıf öğrenci129" şeklinde gösterilmiştir. Benzer ifadelerden kategoriler oluşturularak tablolar halinde sunulmuş ve sınıf sevilerine göre öğrenci ifadeleri analiz edilerek raporlaştırılmıştır.

Bulgular

Ortaokul Öğrencilerinin Zihin Haritalarına Yansıyan Doğal Afetlere İlişkin Bulgular

Araştırmanın amacı doğrultusunda ilk olarak" *"ortaokul öğrencilerinin zihin haritalarına yansıyan en önemli doğal afetler hangileridir?"* alt problemine cevap aranmıştır. Elde edilen veriler frekans (f) ve yüzde (%) değerleriyle birlikte Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: Ortaokul Öğrencilerinin Zihin Haritalarında İfade Ettikleri Doğal Afetlere Ait Frekans (f) ve Yüzde (%) Değerleri

Sıra No	Doğal Afet	5		6		7		8		TOPLAM	
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
1	Deprem	39	12,46	40	14,08	41	12,42	41	15,19	161	13,45
2	Sel	40	12,78	38	13,38	36	10,91	38	14,07	152	12,70
3	Çığ	38	12,14	37	13,03	39	11,82	34	12,59	148	12,36
4	Heyelan	32	10,22	35	12,32	31	9,39	29	10,74	127	10,61
5	Tsunami	37	11,82	28	9,86	34	10,30	21	7,78	120	10,03
6	Erozyon	31	9,90	14	4,93	21	6,36	32	11,85	98	8,19
7	Yangın	28	8,95	23	8,10	21	6,36	17	6,30	89	7,44
8	Hortum	24	7,67	20	7,04	21	6,36	19	7,04	84	7,02
9	Kasırga	17	5,43	15	5,28	15	4,55	5	1,85	52	4,34
10	Fırtına	5	1,60	16	5,63	13	3,94	10	3,70	44	3,68
11	Volkanik Patlama	12	3,83	7	2,46	10	3,03	4	1,48	33	2,76
12	Salgın Hastalıklar			1	0,35	8	2,42	6	2,22	15	1,25
13	Kuraklık	1	0,32	1	0,35	8	2,42	2	0,74	12	1,00
14	Asit Yağmuru			2	0,70	3	0,91	3	1,11	8	0,67
15	Dolu			1	0,35	4	1,21	3	1,11	8	0,67
16	Girdap	4	1,28			3	0,91	1	0,37	8	0,67
17	Yıldırım	4	1,28	1	0,35	3	0,91			8	0,67
18	Tipi					7	2,12			7	0,58
19	Böcek İstilası					3	0,91	1	0,37	4	0,33
20	Tayfun					4	1,21			4	0,33
21	Küresel Isınma							3	1,11	3	0,25
22	Meteor			2	0,70	1	0,30			3	0,25
23	Su Taşkını			1	0,35	1	0,30			2	0,17
24	Buzlanma			1	0,35					1	0,08
25	Buzulların Erimesi					1	0,30			1	0,08
26	Don					1	0,30			1	0,08
27	Ozon Tabakasının İncelmesi							1	0,37	1	0,08

OPEN ACCESS creative commons COPE

28	Rüzgar					1	0,30			1	0,08
29	Sis			1	0,35					1	0,08
30	Tufan	1	0,32							1	0,08
	TOPLAM	313	100	284	100	330	100	270	100	1197	100

Ortaokul öğrencilerinin çizdikleri zihin haritalarında en yaygın ifade edilen 30 adet doğal afet tespit edilerek, sınıf seviyelerine ait istatistik veriler frekans (f) ve yüzde (%) şeklinde Tablo 3'te yer almaktadır. Öğrencilerin zihin haritalarında en fazla belirtikleri doğal afet 161 tekrar ve %13,45 ile depremdir. Bu sorunu takiben; sel 152 tekrar ve %12,70 oranı ile; çığ 148 tekrar ve %12,36 oranı ile; heyelan 127 tekrar ve %10,61 oranı ile; tsunami 120 tekrar ve %10,03 oranı ile öğrenciler tarafından en sık ifade edilen doğal afetlerin başında gelmektedir. Zihin haritalarında öğrenciler tarafından bazıları aynı olmak üzere toplam 1197 adet doğal afetin ifade edildiği tespit edilmiştir.

Buzlanma, buzulların erimesi, don, ozon tabakasının incelmesi, rüzgar, sis ve tufanın araştırmaya katılan öğrenciler tarafından 1'er kez ifade edilen doğal afetler olduğu saptanmıştır.

Tablo 3'e göre, 5. sınıf öğrencilerinin 313; 6. sınıf öğrencilerinin 284; 7. sınıf öğrencilerinin 330; 8. sınıf öğrencilerinin ise 270 adet doğal afeti ifade ettiği görülmüştür. Ayrıca ortaokul öğrencilerinin çizdikleri zihin haritalarında en yaygın ifade edilen toplam 30 adet doğal afetten, 5. sınıflarda 15, 6. sınıflarda 20, 7. sınıflarda 25, 8. sınıflarda ise 19 çeşit doğal afet olduğu saptanmıştır.

5. sınıf öğrencilerin zihin haritalarında en fazla belirttikleri doğal afet 40 tekrar ve %12,78 oranı ile seldir. Bunu takiben; deprem 39 tekrar ve %12,46 oranı ile; çığ 38 tekrar ve %12,14 oranı ile; tsunami 37 tekrar ve %11,82 oranı ile; heyelan ise 32 tekrar ve %10,22'lik oran ile 5. sınıf öğrenciler tarafından en sık ifade edilen doğal afetlerin başında gelmektedir.

6. sınıf öğrencilerin zihin haritalarında en fazla belirttikleri doğal afet 40 tekrar ve %14,08 oranı ile depremdir. Bunu takiben; sel 38 tekrar ve %13,38 oranı ile; çığ 37 tekrar ve %13,03 oranı ile; heyelan 35 tekrar ve %12,32 oranı ile; tsunami ise 28 tekrar ve %9,86'lık oran ile 6. sınıf öğrenciler tarafından en sık ifade edilen doğal afetlerin başında gelmektedir.

7. sınıf öğrencilerin zihin haritalarında en fazla belirttikleri doğal afet 41 tekrar ve %12,42 oranı ile depremdir. Bunu takiben; çığ 39 tekrar ve %11,82 oranı ile; sel 36 tekrar ve %10,91 oranı ile; tsunami 34 tekrar %10,30 oranı ile; heyelan ise 31 tekrar ve %9,39'luk oran ile en sık ifade edilen doğal afetlerin başında gelmektedir.

8. sınıf öğrencilerin zihin haritalarında en fazla belirttikleri doğal afet 41 tekrar ve %15,19 oranı ile depremdir. Bunu takiben, sel 38 tekrar ve %14,07 oranı ile; çığ 34 tekrar ve %12,59 oranı ile; erozyon 32 tekrar ve %11,85 oranı ile; heyelan ise 29 tekrar ve %10,74'lük oran ile en sık ifade edilen doğal afetlerin başında gelmektedir.

5. sınıf öğrencileri tarafından kuraklık ve tufan; 6. sınıf öğrencileri tarafından salgın hastalıklar, kuraklık, dolu, yıldırım, su taşkını, buzlanma ve sis; 7. sınıf öğrencileri tarafından meteor, su taşkını, buzulların erimesi, don ve rüzgar; 8. sınıf öğrencileri tarafından girdap, böcek istilası ve ozon tabakasının incelmesi 1'er kez ifade edilerek en az tespit edilen doğal afetler arasında yer almaktadır.

Ortaokul Öğrencilerinin Zihin Haritalarına Yansıyan Doğal Afetlere Ait Kategorilere İlişkin Bulgular

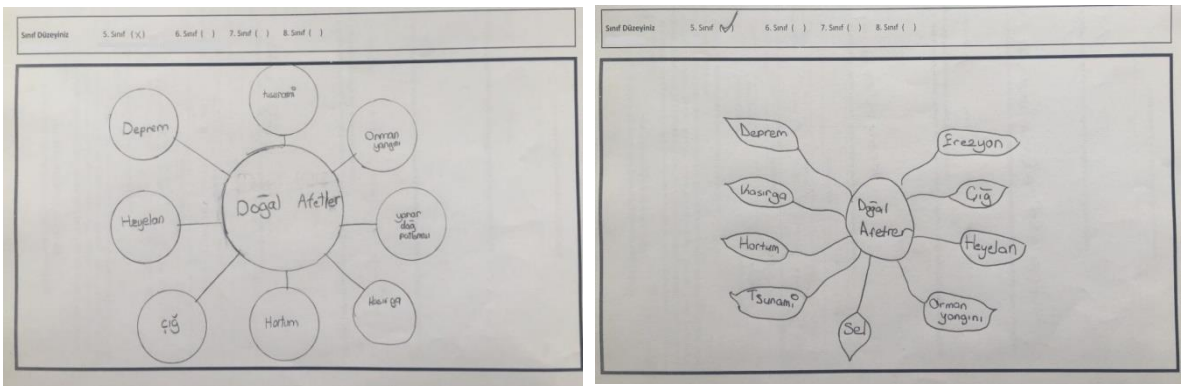
Araştırmanın ikinci alt probleminde *"ortaokul öğrencilerinin zihin haritalarına yansıyan doğal afetler hangi kategoriler altında toplanabilir?"* sorusuna cevap aranmıştır. Elde edilen veriler kategoriler şeklinde frekans (f) ve yüzde (%) değerleriyle birlikte Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4: Ortaokul Öğrencilerinin Zihin Haritalarında İfade Ettikleri Doğal Afetlere İlişkin Kategorilerin Frekans (f) ve Yüzde (%) Değerleri

Kategoriler	**f**	**%**
Atmosferik afetler	550	45,95
Yer kökenli doğal afetler	441	36,84
Biyolojik kökenli afetler	206	17,21
TOPLAM	1197	100

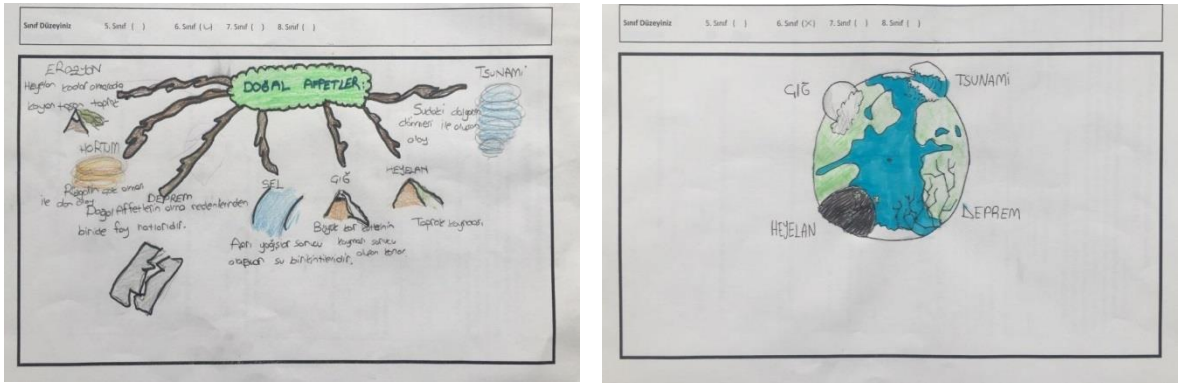
Tablo 4'e göre öğrencilerin zihin haritalarına yansıyan doğal afetlere ilişkin 3 adet kategori oluşturulmuştur. Doğal afetlerle ilgili oluşturulan kategoriler içerisinden en fazla ifade edilen doğal afetin olduğu kategori atmosferik afetler kategorisidir (f=550; %45,95). Bunu yer kökenli doğal afetler kategorisi (f=441; %36,84) takip etmektedir.

Şekil 1'de 5. sınıf, Şekil 2'de 6. sınıf, Şekil 3'te 7. sınıf ve Şekil 4'te ise 8. Sınıf ortaokul öğrencilerinin doğal afetler ile ilgili çizdikleri zihin haritalarından bazı örneklere yer verilmiştir:

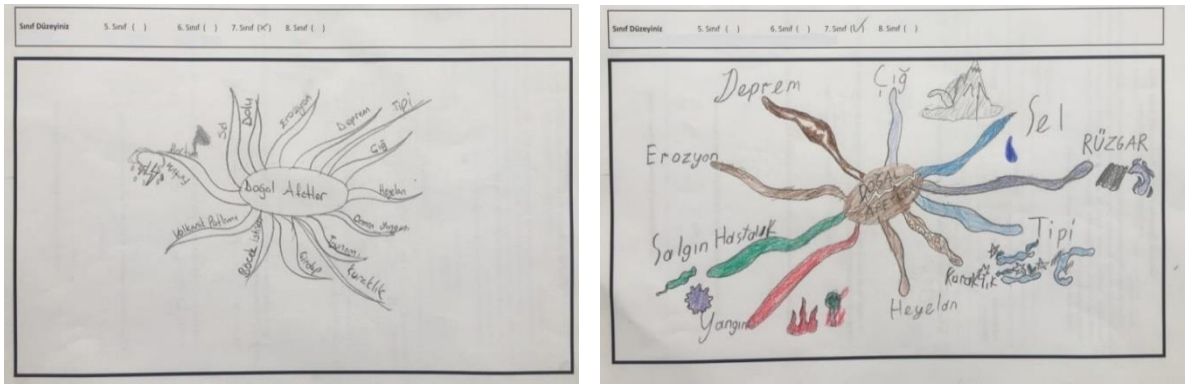

Şekil 1: 5. sınıf ortaokul öğrencilerine ait zihin haritalarından 2 örnek.

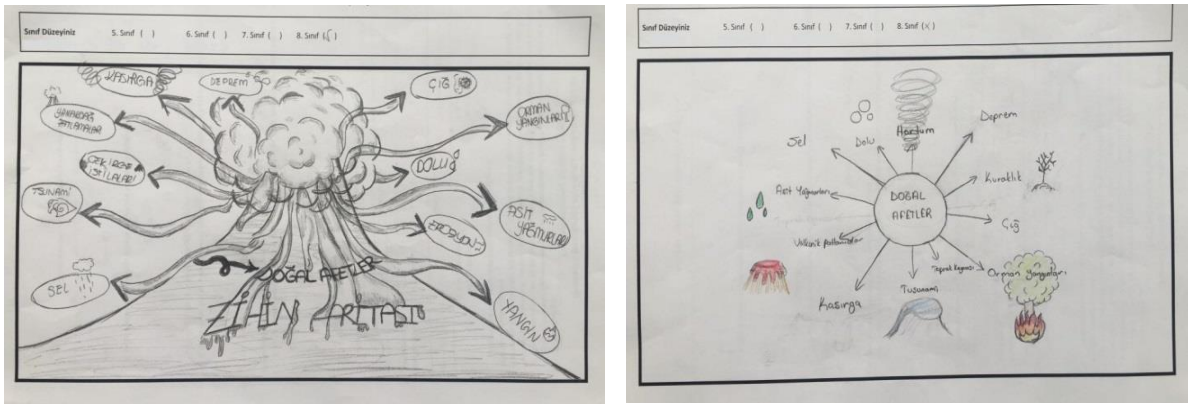

OPEN ACCESS creative commons COPE

Şekil 2: 6. sınıf ortaokul öğrencilerine ait zihin haritalarından 2 örnek.

Şekil 3: 7. sınıf ortaokul öğrencilerine ait zihin haritalarından 2 örnek.

Şekil 4: 8. sınıf ortaokul öğrencilerine ait zihin haritalarından 2 örnek.

Ortaokul Öğrencilerinin Doğal Afetlerle İlgili Bilgi Kaynaklarına Ait Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt probleminde *"ortaokul öğrencilerinin doğal afetlere ilişkin bilgilerinin kaynakları nelerdir?"* sorusuna cevap aranmıştır. Elde edilen veriler bilgi kaynakları kategorisi adı altında frekans (f) ve yüzde (%) değerleriyle birlikte Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Ortaokul Öğrencilerinin Doğal Afetlerle İlgili Bilgilerinin Kaynaklarına İlişkin Frekans(f) ve Yüzde(%) Değerleri

Sıra No	Bilgi Kaynakları	5		6		7		8		Toplam	
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
1	Eğitim Kurumları (Öğretmen, ders kitabı, okul)	31	37,35	22	25,58	23	25,27	12	14,29	88	25,58
2	Televizyon	14	16,87	27	31,40	24	26,37	21	25,00	86	25,00
3	İnternet	14	16,87	14	16,28	12	13,19	14	16,67	54	15,70
4	Diğer Kitap	7	8,43	13	15,12	6	6,59	9	10,71	35	10,17
5	Aile	8	9,64	2	2,33	6	6,59	6	7,14	22	6,40
6	Gazete	1	1,20	4	4,65	6	6,59	5	5,95	16	4,65
7	Dergi	2	2,41	1	1,16	6	6,59	5	5,95	14	4,07
8	Sosyal Medya			0		5	5,49	4	4,76	9	2,62
9	Seminer	4	4,82	0		1	1,10	1	1,19	6	1,74
10	Belgesel	1	1,20	0				4	4,76	5	1,45
11	Gözlem	1	1,20	1	1,16	1	1,10	1	1,19	4	1,16
12	Sosyal Çevre			2	2,33			1	1,19	3	0,87
13	Ansiklopedi					1	1,10	1	1,19	2	0,58
	TOPLAM	83	100,00	86	100,00	91	100,00	84	100,00	344	100,00

Tablo 5'teki verilere göre, araştırmaya katılan 88 (%25,58) öğrenci "eğitim kurumları (öğretmen, ders kitabı, okul)"nı doğal afetlerle ile ilgili bilgilerinin temel bilgi kaynağı olarak görmektedirler. Öğrencilerin doğal afetlerle ile ilgili bilgileri edinmelerinde; %25,00 oranı ile "televizyon" ikinci sırada; %15,70 oranı ile "internet" üçüncü sırada; % 10,17 oranı ile "diğer kitap" dördüncü sırada ve %6,40'lık oranla "aile" ise beşinci sırada yer almaktadır. "ansiklopedi" ise %1,19'luk oranla öğrencilerin doğal afetlerle ile ilgili bilgileri edinmelerinde en az başvurdukları kaynak olarak görülmektedir. Tabloya göre, 5. Sınıf düzeyinde eğitim alan öğrencilerin bilgi kaynaklarının başında "eğitim kurumları" gelirken; 6, 7 ve 8. Sınıflarda ise "televizyon" gelmektedir.

Ortaokul öğrencileri yarı yapılandırılmış görüşme formunda doğal afetlerle ilgili toplam 13 adet bilgi kaynağı ifade etmişlerdir. Sınıf düzeylerine göre bakıldığında, 5. sınıflarda 10; 6. sınıflarda 9; 7. sınıflarda 11; 8. sınıflarda ise 13 çeşit bilgi kaynağı olduğu saptanmıştır.

Aşağıda, ortaokul öğrencilerin doğal afetler ile ilgili bilgi kaynaklarına ilişkin açıklamalarından bazı örneklere yer verilmiştir:

5S9 : Ailemden, televizyondan, kitaplardan ve sosyal bilgiler dersimizden öğrendim.

6S58 :Televizyon haberlerinden, dergi kaynaklarından, okuldaki arkadaş ve öğretmenlerimden ve ailemden öğrendim.

7S92 : okuldaki öğretmenlerim ve ders kitaplarından öğrendim. Afetler ile ilgili detaylı bilgileri ise internetten öğrendim.

OPEN ACCESS creative commons COPE

8S125 : Televizyondan gördüğüm haberlerden birçok doğal afet öğrendim.

Ortaokul Öğrencilerinin Doğal Afetler Sonrası Meydana Gelen Can ve Mal Kayıplarına Karşı Duyarlılıklarına İlişkin Bulgular

Araştırmanın dördüncü alt probleminde, *"ortaokul öğrencileri kendilerini doğal afetler sonrası meydana gelen can ve mal kayıplarına karşı ne kadar duyarlı hissetmektedirler?"* sorusuna cevap aranmıştır. Elde edilen veriler duyarlılık düzeyi kategorisi adı altında frekans (f) ve yüzde (%) değerleriyle birlikte Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: Ortaokul Öğrencilerinin Doğal Afetler Sonrası Meydana Gelen Can ve Mal Kayıplarına Karşı Duyarlılık Düzeylerine İlişkin Frekans(f) ve Yüzde(%) Değerleri

Duyarlılık Düzeyi	5		6		7		8		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Çok Yüksek	19	47,50	20	50,00	11	27,50	8	20,00	58	36,25
İyi	16	40,00	12	30,00	20	50,00	28	70,00	76	47,50
Kısmen	5	12,50	7	17,50	7	17,50	4	10,00	23	14,38
Hiç			1	2,50	2	5,00			3	1,88
TOPLAM	40	100,00	40	100,00	40	100,00	40	100,00	160	100,00

Tablo 6'da ortaokul öğrencilerinin doğal afetler sonrası meydana gelen can ve mal kayıplarına karşı duyarlılık düzeylerine ilişkin istatistikî veriler yer almaktadır. Buna göre öğrencilerden %47,50'sinin duyarlılık düzeyinin "iyi" olduğu; %36,25'inin duyarlılık düzeyinin "çok yüksek" olduğu, %14,38'sinin "kısmen" düzeyinde olduğu, %1,88'inin ise "hiç" düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Sınıf bazında değerlendirildiğinde 5. sınıfların %47,50 ile 6.sınıfların %50,00 ile "çok yüksek", 7. sınıfların %50,00 ile 8. sınıfların ise %70,00 ile "iyi" oranında duyarlılık düzeyinde olduğu görülmektedir.

Ortaokul Öğrencilerinin Doğal Afetlerden Korunmaya Yönelik Etkinliklere Katılma Düzeylerine İlişkin Bulgular

Araştırmanın beşinci alt probleminde, *"ortaokul öğrencilerinin doğal afetlerden korunmaya yönelik etkinliklere katılma düzeyleri nasıldır?"* sorusu cevap aranmıştır. Elde edilen veriler katılım durumu kategorisi adı altında frekans (f) ve yüzde (%) değerleriyle birlikte Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7: Ortaokul Öğrencilerinin Doğal Afetlerden Korunmaya Yönelik Etkinliklere Katılma Düzeylerine İlişkin Frekans(f) ve Yüzde(%) Değerleri

Katılım durumu	5		6		7		8		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Katıldım	22	55,00	14	35,00	24	60,00	18	45,00	78	48,75
Katılmadım	18	45,00	26	65,00	16	40,00	22	55,00	82	51,25
TOPLAM	40	100,00	40	100,00	40	100,00	40	100,00	160	100,00

Tablo 7'de ortaokul öğrencilerinin doğal afetlerden korunmaya yönelik etkinliklere katılma düzeylerine ilişkin istatistikî veriler yer almaktadır. Öğrencilerin katılım düzeylerine bakıldığı zaman %51,25'inin etkinliklere katılmadığı, %48,75'inin ise etkinliklere katıldığı görülmektedir. Doğal afetlerden korunmaya yönelik etkinliklere katılımın en yüksek olduğu %60,00'lık oran ile 7. sınıf, ikinci olarak %55,00'lik oran ile 5. sınıf olduğu görülmektedir. Doğal afetlere yönelik etkinliklere en az katılımın %35,00'lik oran ile 6. sınıf düzeyinde olduğu görülmektedir.

Aşağıda, ortaokul öğrencilerin doğal afetlerden korunmaya yönelik etkinliklere katılım durumlarına ilişkin ifadelerinden bazı örneklere yer verilmiştir:

5S23: Bir aralar izciydim. Çok sayıda yangın deprem tatbikatına katıldım.

5S37: Sınıfta çök, kapan, tutun hareketlerini öğrendim.

6S55: Yangın ve depremden korunmaya yönelik etkinliklere katıldım.

6S73: Yangın ve deprem. Bu afetlerin eğitimine katıldım.

7S101:Erozyon için ağaç diktik. Yangın ve deprem tatbikatlarına katıldım.

7S92: Deprem ve yangın tatbikatlarına, depremden nasıl korunacağımızla ilgili seminere katıldım. Ağaç dikmek etkinliğine katıldım.

8S147:Okuldaki seminerlere katıldım. Tatbikatlara katıldım.

8S115: Yangın tatbikatına katıldım.

İfadelerde de görüldüğü üzere, doğal afetlerden korunmaya yönelik olarak, öğrenciler tarafından, deprem, yangın tatbikatları katılım dışında erozyonunu önlemek amacıyla ağaç dikmek etkinliklerine katıldıkları ifade edilmektedir.

Ortaokul Öğrencilerinin Doğal Afetlerle İlgili Etkinliklere Katılım Sağlamada İstek Düzeylerine İlişkin Bulgular

Araştırmanın altıncı alt probleminde, *"ortaokul öğrencilerinin doğal afetlerle ilgili etkinliklere katılım sağlamada istek düzeyleri nasıldır?"* sorusuna cevap aranmıştır. Elde edilen veriler katılım sağlama istek düzeyi kategorisi adı altında frekans (f) ve yüzde (%) değerleriyle birlikte Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8: Ortaokul Öğrencilerinin Doğal Afetlerle İlgili Etkinliklere Katılım Sağlama İstek Düzeyine İlişkin Frekans(f) ve Yüzde(%) Değerleri

Katılım Sağlama	**5**		**6**		**7**		**8**		**Toplam**	
İstek Düzeyi	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Evet	29	72,50	30	75,00	28	70,00	25	62,50	112	70,00
Hayır	8	20,00	9	22,50	12	30,00	15	37,50	44	27,50
Kararsızım	3	7,50	1	2,50					4	2,50
TOPLAM	40	100,00	40	100,00	40	100,00	40	100,00	160	100,00

OPEN ACCESS creative commons COPE

Tablo 8'de ortaokul öğrencilerin doğal afetlerle ilgili etkinliklere katılım sağlama istek düzeyine ilişkin istatistikî veriler yer almaktadır. Öğrencilerin etkinliklere katılım sağlama istek düzeyine bakıldığında %70,00'inin "Evet" seçeneğini seçtiği, %27,50'sinin "Hayır", %2,50'inin "Kararsızım" seçeneğini seçtiği tespit edilmiştir.

Sonuç

Ortaokul öğrencilerinin zihin haritalarında doğal afet algısının ve duyarlılık düzeyinin incelendiği bu araştırma sonucunda, literatür taraması ve araştırma bulgularına dayalı olarak aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Araştırmada ilk olarak ortaokul öğrencilerinin oluşturdukları zihin haritalarına yansıyan en yaygın doğal afetler saptanmıştır. Öğrencilerin zihin haritalarında ifade ettikleri en yaygın doğal afetlerin başında; deprem, sel, çığ, heyelan ve tsunami gelmektedir. Deprem, sel, çığ ve heyelanın öğrencilerin zihin haritalarında ilk sıralarda yer alması AFAD (2018) tarafından Türkiye'de Afet Yönetimi ve Doğa Kaynaklı Afet İstatistikleri adlı çalışmada olduğu gibi Türkiye'deki en sık rastlanan doğal afetler sıralamasıyla benzerlik göstermektedir. Bu nedenle en sık ifade edilen doğal afetler çerçevesinde, ortaokul öğrencilerinde ülkemizde görülen doğal afetlerle ilgili temel bir bilincin varlığından söz edilebilir. Tsunami dışında ilk beş sırada yer alan doğal afetlerden deprem, sel, çığ ve heyelanın ülkemizde sık görülmesi öğrencilerin zihin haritasında bu afetlerin öncelikli yer almasında etkili olduğu söylenebilir. Tsunaminin ise dünyada görülen ve televizyonlarda sık sık gündeme gelen bir doğal afet olmasının, öğrencilerin zihin haritalarında öncelikli afetler içerisinde yer almasında bir neden olduğu ifade edilebilir.

Öğrenciler tarafından en az ifade edilen doğal afetlerin, buzlanma, buzulların erimesi, don, ozon tabakasının incelmesi, rüzgâr, sis ve tufan olduğu tespit edilmiştir. Bu duruma göre, öğrenciler tarafından ülkemizde yani kendi çevrelerinde gördükleri ve geniş kitleri etkileyen afetler daha çok dile getirilirken, buzlanma, buzulların erimesi, don, ozon tabakasının incelmesi, rüzgâr, sis ve tufan gibi ülkemizde etkilerinin çok az görüldüğü ve yıkıcı etkilerinin çok fazla hissedilmediği doğal afetler daha az dile getirilmiş denilebilir. Bu sonuç yakın çevrenin ve etki gücüne göre olaylar hakkında bilgi sahibi olmanın önemini göstermesi açısından önemlidir.

Ortaokul öğrencilerinin çizdikleri zihin haritalarında 7. sınıf öğrencileri tarafından 330, 5. sınıf öğrencileri tarafından ise 313 adet doğal afetin ifade edildiği tespit edilmiştir. 7. ve 5. sınıfta doğal afetlerin diğer sınıf düzeylerine göre fazla ifade edilmesi, 4., 5. ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında (MEB, 2018) doğal afetler konusunda kazanımlara yer verilmesine bağlanabilir. Ayrıca görüşme formunda öğrencilere yöneltilen doğal afetlerden korunmaya yönelik etkinliklere katıldınız mı? Sorusuna 5. ve 7. sınıf öğrencilerinin büyük çoğunluğunun "katıldım" yanıtını verme-

si, yapılan etkinliklerin öğrencilerin doğal afetler konusunda bilgi düzeylerini arttırdığı söylenebilir.

Araştırmaya katılan ortaokul öğrencilerinin zihin haritalarına yansıyan doğal afetlere ilişkin oluşturulan kategoriler içerisinden en fazla ifade edilen doğal afetlerin olduğu kategorinin atmosferik afetler kategorisi olduğu tespit edilmiştir. Buna göre öğrencilerin zihin haritalarına en fazla yansıyan doğal afetlerin atmosfer kaynaklı yani iklimle ilgili ve meteorolojik karakterli afetler olduğu ifade edilebilir. Bu durum, öğrencilerin atmosfer kaynaklı doğal afetlerle gerçek yaşamda daha sık karşılaşmalarına bağlanabilir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin ifadelerine göre, öğrencilerin doğal afetler ile ilgili bilgilerinin temel kaynağını eğitim kurumlarının oluşturduğu tespit edilmiştir. Eğitim kurumlarını televizyon, internet, diğer kitap ve aile takip etmektedir. Sınıf düzeyinde incelendiğinde, 5. sınıf düzeyinde eğitim alan öğrencilerin bilgi kaynaklarının başında "eğitim kurumları" yer alırken, 6., 7. ve 8. sınıflarda "televizyon" gelmektedir. Bu bulgu ışığında, eğitim kurumları, yazılı ve görsel medya ile ailenin doğal afetlere yönelik duyarlılık oluşturmada etkin bir rol oynadığı söylenebilir. 6., 7 ve 8. sınıflarda televizyonun bilgi kaynağı olarak birinci sırada yer alması, doğal afetlerin meydana gelmesinden sonra televizyonlarda özellikle haberlerde geniş bir yer tutmasına bağlanabilir. Nitekim ülkemizin son yıllarda karşı karşıya kaldığı birçok doğal afetin televizyonlarda geniş yer bulmasının bu duruma etki ettiği ifade edilebilir. Ayrıca ortaokul öğrencilerinin yarı yapılandırılmış görüşme formunda doğal afetlerle ilgili ortaya koydukları, toplam 13 adet bilgi kaynağının olması, öğrencilerin doğal afetler hakkında bilgi sahibi olmada çok farklı bilgi kaynaklarını kullandıklarını göstermektedir.

Araştırmanın bir diğer problemi kapsamında öğrencilerin doğal afetler sonrası meydana gelen can ve mal kayıplarına duyarlılık düzeyleri tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, öğrencilerin büyük kısmının kendilerini doğal afetler sonrası meydana gelen maddi ve manevi kayıplara karşı "iyi" ve "çok yüksek" düzeylerde duyarlı olarak ifade ettikleri saptanmıştır. Bu sonuç öğrencilerin doğal afetler sonrası yaşanan kayıplar karşısında duyarlılık düzeylerinin yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Araştırmada 5. ve 7. sınıf öğrencilerin yarısından fazlasının doğal afetlerden korunmaya yönelik etkinliklere daha önce katıldığı, 6. ve 8. sınıf öğrencilerinin ise yarısından fazlasının doğal afetlerden korunmaya yönelik etkinliklere daha önce katılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Genel ortalamaya bakıldığın ise öğrencilerin yüzde olarak çoğunun etkinliklere katılmadığı görülmektedir. Bu durum, yapılandırmacı anlayışa rağmen, derslerin öğretmen merkezli anlayışa göre işlenmesinin devam etmesine, birey ve toplum olarak her an karşı karşıya kalabileceğimiz doğal afetlere karşı korunma ve önlem alma konusunda etkinliklerin hem sınıfta hem de sınıf dışında az yapılmasına bağlanabilir. Burada dikkati geçen en önemli husus ise etkinliklere "katıldım" şek-

OPEN ACCESS creative commons COPE

linde beyan veren öğrencilerin, doğal afetlerden korunmaya yönelik olarak, deprem, yangın tatbikatları katılım dışında erozyonunu önlemek amacıyla ağaç dikmek etkinliklerine katıldıkları ifade etmeleridir. Bu durum diğer afet türleri konusunda ilgili kurumların (Milli Eğitim Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı) bilgilendirici çalışmalarının yetersiz olduğunu ile ifade edilebilir.

Doğal afetler ile ilgili yapılacak etkinliklere katılım sağlamada, öğrencilerin istek düzeylerinin tespitine yönelik elde edilen bulgulara göre, araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunun, etkinliklere katılmak istedikleri görülmüştür. Bu durumda öğrencilerin, doğal afetlerden korunmaya ve doğal afetler sonrası yapılacak çalışmalarda önceden bilgi sahibi olmaya yönelik çalışmalara gönüllü olarak katılma konusunda istekli olmaları ile açıklanabilir. Ayrıca bu sonuç çerçevesinde öğrencilerin doğal afetler konusunda yeterli duyarlığa sahip oldukları ile söylenebilir.

Öneriler

Araştırmada sonucunda elde edilen bulgulardan yararlanılarak şu önerilerde bulunulmuştur:

- Ortaokul öğrencilerine doğal afetler eğitimi verilirken, öğrenci algılarında az yer tutan doğal afetlerle ilgili daha fazla bilgi sunabilir.
- Öğrencilerin doğal afetlere yönelik etkinliklere katılım düzeylerini artırmak amacıyla, uygulamalı, öğrencilerin dikkatini çekecek etkinlikler planlanarak, uygulanması önerilmektedir. Ayrıca eğitim kurumlarında ilkokul seviyesinden başlayarak bireylere kapsamlı ve zorunlu bir afet eğitimi verilmesi sağlanabilir. Bu konuda seçmeli dersler konulabilir.
- Okullarda sadece deprem, yangın ve erozyon konusunda değil, okulun bulunduğu bölgede gerçekleşme ihtimali olan doğal afetler başta olmak üzere diğer doğal afet türleri ile ilgili etkinliklerde yapılabilir.
- Öğrencilerin doğal afetlere yönelik duyarlılıklarını artırıcı ders içi (pano hazırlama, kompozisyon yazma, drama gösterimi, resim yapma gibi) ve ders dışı (AFAD, İtfaiye, Kızılay, Meteoroloji İl Müdürlüğü gibi kurumlara ziyaret) etkinlik çalışmaları yapılabilir. Ayrıca ortaokul öğrencilerinin doğal afetler konusunda algı, bilgi ve duyarlılık düzeylerini daha da artırmak amacıyla Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programına doğal afetler okuryazarlığı becerisi konulabilir.
- Zihin haritası tekniği ile ilkokul ve liselerde farklı sınıf düzeylerinde eğitim alan öğrencilerin, doğal afetlere ilişkin bilgi ve algılarının tespit edilerek, ilkokul, ortaokul ve lise öğrencilerinden elde edilen veriler karşılaştırmalı olarak incelenerek, sınıf düzeylerine göre analizinin yapılması sağlanabilir.

- Öğrencilerin doğal afetlere yönelik duyarlılıklarının davranışa dönüşüp dönüşmediği konusunda, özellikle doğal afetler sonrası öğrenci davranışlarının incelendiği farklı akademik çalışmalar yapılabilir.
- Öğrencilerin doğal afetlere yönelik algılarının farklı değişkenler (cinsiyet, yaş, sosyo-ekonomik durum vb.) açısından anket, bilgi testi, metafor, tutum ölçeği gibi farklı tekniklerle karşılaştırmalı analizi yapılabilir.
- Afet yönetimi kapsamında, öğrencilerin doğal afetlere yönelik algı ve duyarlılık düzeyleri dikkate alınarak, Milli Eğitim Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ile İç İşleri Bakanlığının öncülüğünde, illerde belediyeler, üniversiteler, il milli eğitim müdürlükleri, çevre, şehircilik ve iklim değişikliği il müdürlükleri ile ilgili sivil toplum kuruluşları ortaklaşa ve işbirliği içerisinde valiliklerin koordinesinde eğitim faaliyetleri düzenleyebilir.

KAYNAKÇA

AFAD. (2014). *Açıklamalı afet yönetimi terimleri sözlüğü.* Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.

AFAD. (2018). *Türkiye'de afet yönetimi ve doğa kaynaklı afet istatistikleri.* Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.

Creswell, J. W. (2021). *Nitel araştırma yöntemleri beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma desenleri.* (Çev.: S.B. Demir ve M. Bütün). Siyasal Yayın Dağıtım.

Değirmenci, Y. ve İlter, İ. (2013). Coğrafya dersi öğretim programında doğal afetler. *Marmara Coğrafya Dergisi, 28,* 276-303.

Demirci, A. ve Karakuyu, M. (2004). Afet yönetiminde coğrafi bilgi teknolojilerinin rolü. *Doğu Coğrafya Dergisi, 12,* 67-100.

Erkal, T. ve Değerliyurt, M. (2009). Türkiye'de afet yönetimi. *Doğu Coğrafya Dergisi,* 14-22, 147-164.

Karakuş, U. (2019). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının doğal afet kavramlarına ilişkin algılarının kelime ilişkilendirme testi aracılığıyla incelenmesi. *Cumhuriyet International Journal of Education,* 8(3), 735-751.

Kaymak, F. (2003). *İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin doğal afetlerle ilgili kavramları anlama düzeyleri ve kavram yanılgıları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

MEB. (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar).* Milli Eğitim Bakanlığı

Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis.* Sage.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Özmen, B. ve Gökçe, O. (2018). Türkiye'nin afetselliği. İçinde Şengün, H., Meydan Yıldız, S. G. ve Tezcan, B. (Ed.), *Türkiye'nin afet yönetimi sosyal, siyasal ve yönetim boyutunda* (ss.21-48). Palme Yayınevi.

Özmen, F. (2015). *Öğretmen adaylarının zihin haritalarında günümüz dünya sorunları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Öztürk, C. ve Dilek, D. (2005). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi.* Pegem A Yayıncılık.

Saban, A. (2009). Öğretmen adaylarının öğrenci kavramına ilişkin sahip olduğu zihinsel imgeler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi,* 7(2), 281-326.

Sabancı, O. (2015). Sosyal bilgilerde kavram öğretimi. İçinde Dönmez, C. ve Yazıcı, K. (Ed), *Sosyal bilgiler öğretimi* (ss.195-232). Pegem Akademi

Sever, R. (2019). Doğal afetler. İçinde Sever, R. (Ed.), *Afetler ve afet yönetimi* (ss.14-45). Pegem Akademi.

Sever, R. ve Özmen, F. (2019). Ortaokul öğrencilerinin zihin haritalarında göç kavramı algısı. İçinde Talas, M. (Ed.), *III. Uluslararası Battalgazi Bilimsel Çalışmalar Kongresi* (ss.804-819). İspec

Şeyihoğlu, A., Sever, R. ve Özmen, F. (2018). Sosyal bilgiler ve coğrafya öğretmen adaylarının zihin haritalarında günümüz dünya sorunları. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 37, 1-15.

Tokcan, H. (2015). *Sosyal bilgilerde kavram öğretimi.* Pegem Akademi.

Tokcan, H. ve Yiter, E. (2017). 5. sınıf öğrencilerinin doğal afetlere ilişkin bilişsel yapılarının kelime ilişkilendirme testi (kit) aracılığıyla incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD),* 18-1, 115-129.

Toprak, E. (2021). Olgubilim (fenomonoloji). İçinde Çelebi, M. (Ed.), *Nitel araştırma yöntemleri* (ss.31-37). Pegem Akademi.

Turan, İ. ve Kartal, A. (2012). İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin doğal afetler konusu ile ilgili kavram yanılgıları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD).* 13/3, 67-81.

Ursavaş, M. (2016). *Ortaokul sosyal bilgiler programında yer alan doğal afetler konularına yönelik öğrencilerin, farkındalık, bilinç düzeyleri ve görüşlerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Uzunyol, B. (2013). *8. sınıf öğrencilerinin doğal afetler hakkındaki bilgi düzeylerinin çeşitli*

değişkenlere göre incelenmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Niğde Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Yazıcı, Ö., Kalın, Ö. U. (2018). "Doğal Afet" için kavramsal metaforların karşılaştırmalı analizi. *e–Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi,* 5(1), 25-40. https://doi.org/10.30900/kafkasegt.396396

Yeşiltaş, N. K. (2014). Sosyal bilgiler öğretiminde afet ve deprem eğitimi. İçinde Turan, R., Sünbül, A. M. ve Akdağ, H. (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretiminde yeni yaklaşımlar-1* (ss. 214-240). Pegem Akademi.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Seçkin Yayıncılık.

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Türk Müziği Ekollerinden Kemençevî İhsan Özgen'in Acemkürdî Taksiminin Teknik Analizi

Technical Analysis of Acemkürdî Taksim of Kemencheist İhsan Özgen, One of the Schools of Turkish Music

Cüneyt ÖBEK*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: **Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья**

Atıf / Citation / Цитата

Öbek, C. (2022). Türk müziği ekollerinden kemençevî İhsan Özgen'in acemkürdî taksiminin teknik analizi. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (30), 391-405.

Öbek, C. (2022). Technical analysis of acemkürdî taksim of kemencheist İhsan Özgen, one of the schools of Turkish music. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (30), 391-405.

10.29228/kesit.57412

Geliş/ Submitted/ Отправлено:	27.01.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать:	13.03.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный:	25.03.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

***Arş. Gör., Fırat Üniversitesi, Türkiye, cuneytobek@hotmail.com**

KESİT AKADEMİ DERGİSİ
ISSN: 2149-9225
The Journal of Kesit Academy

Türk Müziği Ekollerinden Kemençevî İhsan Özgen'in Acemkürdî Taksiminin Teknik Analizi[1]

Technical Analysis of Acemkürdî Taksim of Kemencheist İhsan Özgen, One of the Schools of Turkish Music

Arş. Gör. Cüneyt ÖBEK

Öz: Türk Makam Müziğinin önemli sazlarından olan klâsik kemençenin yaklaşık bin yıllık geçmişi vardır. 19. yüzyıla kadar kaba saz takımında köçekçe, oyun havaları, tavşanca, sirto vs. gibi formlarda kullanılan bu saz, Tanbûri Cemil Bey ve Vasilâki Efendi döneminde ince saz takımına katılarak Türk Müziğinin vazgeçilmez sazları arasında yerini almıştır. Kemençe icrâcılığında kendine has tavırları ile bu sazın icrâsının gelişmesine katkıda bulunarak günümüze kadar gelmesini sağlayan birçok usta sanatkâr olduğu bilinmektedir. 20. yüzyılın ikinci yarısından sonraki dönemde Türk Mûsikîsi kemençe icracılığına ve taksim geleneğinin oluşmasına katkıda bulunan İhsan Özgen bu sazın en önemli sanatkârlarındandır. Bu araştırmanın amacı, Türk Müziği ekollerinden biri olan kemençevî İhsan Özgen'in icrâ tavrını belirleyen süslemeleri ve ifade unsurlarını belirlemektir. Araştırmanın evrenini Özgen'in taksim icrâları, örneklemini ise Acemkürdî kemençe taksimi oluşturmaktadır. Bu çalışmada Özgen'in Acemkürdî makamında yapmış olduğu kemençe taksimi notaya alınmış ve daha sonra taksimin teknik analizi yapılmıştır. Teknik analiz ile Özgen'in kemençe icrâ üslûbunu ortaya çıkaran süsleme teknikleri ve ifade unsurları analiz edilip örneklerle açıklanmıştır. Araştırma bulguları doğrultusunda; Özgen'in süsleme tekniklerini ustaca kullanıp en fazla çarpma, glissando ve vibrato tekniklerini kullandığı, kişisel motifleri taksimin farklı yerlerinde motif geliştirerek kurduğu ve kendine özgü tavrıyla Türk Müziği geleneğine bağlı bir icrâ tavrı sergilediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk müziği, İhsan Özgen, kemençe, taksim, teknik analiz.

---

[1] "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article.

Abstract: The classical kemenche, which is one of the important instruments of Turkish Maqam Music, has a history of about a thousand years. Until the 19th century, köçekçe, frolic, Tavşanca, sirto etc. were used in the coarse instrument set. This instrument, which is used in forms such as these, joined the fine instrument team during the reigns of Tanbûri Cemil Bey and Vasilâki Efendi, and took its place among the indispensable instruments of Turkish Music. It is known that there are many master craftsmen who have contributed to the development of this instrument with their unique attitudes in the performance of the kemenche and made it reach the present day. İhsan Özgen, who contributed to the performance of the Turkish music kemenche and the formation of the taksim tradition in the period after the second half of the 20th century, is one of the most important artists of this instrument. The aim of this research is to determine the ornaments and expression elements that determine the performance style of kemencheist İhsan Özgen, one of the Turkish Music schools. The universe of the research is Özgen's taksim performances, and the sample is Acemkürdî kemenche taksim. In this study, the kemenche taksim that Özgen made in Acemkürdî maqam was notated and then the technical analysis of the taksim was made. With technical analysis, the ornamentation techniques and expression elements that reveal Özgen's kemenche performance style are analyzed and explained with examples. In line with the research findings; It has been concluded that Özgen uses the ornamentation techniques skillfully, uses the most striking, glissando and vibrato techniques, develops his personal motifs by developing motifs in different parts of the taksim, and exhibits a performance style connected to the Turkish Music tradition with his unique attitude.
Keywords: Turkish music, İhsan Özgen, kemenche, taksim, technical analysis.

1. Giriş

Farsça bir terim olan kemânçe (küçük keman, küçük yay) sözcüğü dilimize kemençe olarak girmiştir. Geleneksel Türk Müziği sazları içerisinde mühim bir yere sahip olan kemençenin yaklaşık bin yıllık geçmişi vardır. Bu süre içerisinde farklı isimlerle ve şekillerde günümüze kadar geldiği bilinmektedir. "Yaylı çalgılara ilk kez 8. ve 9. yüzyıllarda rastlanıldığını belirtmektedir. 10. yüzyıldan sonra ise yaylı çalgı olarak bilinen rebaba ilk defa El-Câhiz (ö. 255/869) de rastlanılmış olsa da bu çalgının yaylı mı yaysız mı olduğu konusunda kesin bir bilgi yoktur" (Farmer, akt: Sarı, 2012: 142).

Türk Mûsikisi ve Batı Müziğinin çok eski kaynaklarında kemençe olarak bilinen çalgı rebaptır ve ismi geçtiğinde bu çalgının kastedildiği bilinmektedir. "17. yüzyılda Evliya Çelebi (ö. 1096/1685) Seyahatname'sinde kemençe ve ıklığ icracılarından bahsetmiş olsa da bu yüzyıldaki minyatürlerde ıklığ tipi dışındaki çalgılara rastlanılmamaktadır" (Sarı, 2012: 148). Evliya Çelebi, döneminin çalgıları ile çalgıcıları üstüne top-

ladığı bilgileri sıralarken İstanbul'da kemançe çalan seksen sazendegâh olduğundan bahseder fakat kemançe diye adlandırdığı sazın tanınmasına yarayabilecek herhangi bir ipucu da vermiş değildir (Aksoy, 1991: 44).

Yılmaz Öztuna kemençeyi "Rebab'ın gelişmiş şekli olarak tanımlayıp çalgının bir Türk sazı olduğunu ve eski dönemlerde bu çalgıya Kemençe-i guz (Oğuz Kemençesi) denildiğini belirtmektedir" (Öztuna, 1974). Oğuz Kemençesinin nasıl bir entrüman olduğunu görmek gerektiğini, bir de rebab ile kemençenin birbirinden farklı sazlar olduğunu belirterek, Klâsik kemençe çalgısının Türk sazı olup olmadığı konusundaki çelişkiler Levni (ö. 1145/1732)'nin minyatürlerinde kemençe yerine rebabın bulunması, şairlerimizin kemençe sözcüğünü eserlerinde kullanmaması, klâsik bestekârlarımızdan hiçbirinin de kemençeci olarak anılmıyor olmasından kaynaklandığını belirtmiştir (Menemencioğlu, 1970: 4-13).

Kemençenin Türk müziğine ne zaman girdiği ve çalgılarımız arasındaki yerinin ne zaman olduğu ile alakalı kesin bilgiler yoktur, fakat kemençenin 18. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren mûsikîmize girdiğini söylemek kaynaklarca mümkündür. Kemençe şekline Osmanlı kaynaklarında ilk defa Kemânî Hızır Ağa'nın 1749 yılında yazmış olduğu "Tefhim-ül Makamat fi Tevlid En Nagamat" kitabında rastlanılmaktadır. Ancak burada konu edilen kemençe günümüz kemençesinden daha farklı şekildedir. Bu eserde armudi biçimdeki yaylı saz resminin altında Kemân-ı Kıptî (çingene kemanı) yazılıdır. Hızır Ağa'nın bu enstrümana keman adını vermesi Osmanlıcada keman terimi yaylı çalgıların tümüne verilen isim olmasındandır (Çolakoğlu, 2008: 93).

19. yüzyıla kadar kemençe sazı genellikle çalgılı kahvehanelerde ve eğlence müziğinde icra edilen köçekçe, tavşanca ve oyun havalarında kullanılan kaba bir saz olmuştur. Kemençe mûsikîmizde Klasik Kemençe, Akdeniz Kemençesi, Fasıl Kemençesi, Armudi Kemençe, Tırnak Kemençesi ve İstanbul Kemençesi gibi farklı isimlerle de bilinmektedir. "19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kemençe Klasik Türk Müziğinde kullanılmaya başlamıştır. Bu saz fasıl, armudi ve klâsik kemençe olarak isimlendirilmektedir" (Sarı, 2012: 151).

19. yüzyılın sonlarına doğru Vasilâki Efendi (1845-1907) kemençeyi incesaz takımlarına sokmuştur. Tanbûri Cemil Bey ile birlikte bu saz önem kazanarak fasıl topluluklarının en mühim çalgılarından biri olmuştur. Kemençeci Vasilâki'den önce kemençe icracılarına yönelik bilgiler bulunmamaktadır. Ancak kaynaklara göre Türk Mûsikisinin bilinen ilk kemençe icrâcısı Tahir Ağa'dır. Tahir Ağa 19. yüzyılda saray müzisyenlerinden biridir. Fakat onunda çalmış olduğu sazın klâsik kemençe olduğu net ifade edilememektedir (Aksoy, 1991: 43).

"19. yüzyılın başlarında Vasilâki, Nikolaki ve Tanbûri Cemil Bey üç telli olan kemençe çalgısının ses alanını genişletmek maksadıyla dördüncü bir tel ilavesi yapmış-

OPEN ACCESS creative commons COPE

lardır. Fakat bu denemeler kısa süreli olmuştur" (Gunca, 2007: 13). Tanbûri Cemil Bey ve Vasilâki efendiden sonra bu sazın gelişmesine ve icrasına birçok isim katkıda bulunmuştur, bu sanatkârları; Nikolâki, Anastas, Sotiri, Kemal Niyazi Seyhun, Aleko Bacanos, Hadiye Ötügen, Fahire Fersan, Rûşen Ferid Kam, Haldun Menemencioğlu, Cüneyd Orhon ve İhsan Özgen olarak sıralayabiliriz.

Araştırmaya kaynaklık eden isim kendine has tavrı ile kendinden sonraki gelen kemençevîleri etkileyip yol gösteren ve ekol olarak kabul edilen virtüöz sanatkâr İhsan Özgen'dir.

İhsan Özgen'in Hayatı

22 Kasım 1942 yılında Urfa'da doğmuştur. Tapu memuru olan babasının amatör bir müzisyen olup birçok enstrümanı çalmasından dolayı Özgen'in ilk müzik ile tanışması küçük yaşlarda olmuştur. Ortaokul yıllarında notayı ve nazâri bilgileri öğrenmiş ve lise yıllarında okul orkestrasında viyola çalmıştır. Bu yıllarda radyodan dinlemiş olduğu Tanbûra büyük bir istek ve heyecan ile başlamıştır. Bütün bu çalmış olduğu sazlarla ilgili olarak resmi anlamda hiçbir hocası olmamıştır. Lise son sınıftayken abisi Bilgen Özgen ile mûsikî arkadaşlığı yapan İlkokul Öğretmeni Enver Sarp ile tanışmış olup kemençeye ait ilk dersleri bu hocadan öğrenmiştir. Üniversite öğreniminden sonra 1970 yılında TRT Ankara Radyosu sınavlarını kazanarak burada kemençe sanatçısı olarak çalışmıştır. 1977 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Mûsikîsi Devlet Konservatuarında öğretim görevlisi olarak başlamış ve burada tanbûr, kemençe ve lavta dersleri vermiştir.[2]

Özgen, 20. yüzyıl musiki dünyamızın son 50 yılının önemli sanatkârlarımızdan olan Necdet Yaşar, Niyazi Sayın, Mutlu Torun, Erol Deran, Cinuçen Tanrıkorur, Kâni Karaca, Alaeddin Yavaşça, Bekir Sıtkı Sezgin, Kudsi Erguner gibi hocalarla pek çok konserler ve radyo programı kayıtları yapmıştır. Yaylı çalgıları için yazdığı müzikleri, "Masterworks of Itri & Meragi, Remembrances of Ottoman Composers; Legacy Cantemir, Music in İstanbul & Ottoman Europe around 1700" gibi uluslarası CD' leri ve LP' leri yayımlanmış olup Tanburi Cemil Bey, Peşrev ve Saz Semaileri, İnspirations; Rotterdam Concert, Ege ve Balkan Dansları, Itri / Merâgi isimli CD'leri yapmıştır. Müzik yaşamı boyunca çok yönlü sanatçı kişiliği ile Rebab, Viyolonsel, Tanbur, Kemençe, Lavta gibi çalgıları büyük bir ustalıkla icra etmiş, fakat her zaman Kemençeciliği ön planda olup bu saza ayrı bir yenilik ayrı bir teknik getirerek adeta Türk musikisinin aranan solist sazı olmuştur. Özgen müziğin yanısıra yaşamı boyunca resim sanatı ile de ilgilenmiş olup, deneme türünde "Sanatı Yaşamak" ve "Avludaki Ses" isimli kitapları yazmıştır. 7 Ocak 2021 yılında yaşlılığa bağlı olarak hastalığından dolayı İstan-

[2] URL-1

bul'da vefat etmiştir.

Bu araştırmada, Özgen'in icra tavrını belirleyen süsleme teknikleri ve ifade unsurlarının somut bir şekilde ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Ekol olarak kabul edilen bu ustaların icrâ tavırlarını belirleyen özelliklerin incelenmesinin çalgı icrası gelişimine olumlu katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın problem cümlesi; İhsan Özgen'in Acemkürdî kemençe taksiminin icrâ özellikleri nelerdir? Şeklinde belirlenmiştir.

Araştırmanın alt problemleri;

1. İhsan Özgen'in Acemkürdî taksimde kullanmış olduğu süsleme teknikleri nelerdir?

2. İhsan Özgen'in Acemkürdî taksimde kullanmış olduğu ifade unsurları nelerdir?

2. YÖNTEM

Araştırma nitel bir çalışma olup İhsan Özgen'in hayatı ve icrâcılığı ile ilgili bilgilere güvenilir ve geçerli sonuçlar elde edilebilmesi amacıyla kaynak taraması ve doküman inceleme yöntemi ile ulaşılmış, elde edilen veriler ise içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir.

Bu çalışma ile İhsan Özgen'in kullanmış olduğu süsleme teknikleri, ifade unsurları ve kendine has icrâ tavrını ortaya koyan özelliklerin, Acemkürdî kemençe taksimi üzerinde yapılan ayrıntılı analizler ile somut bir şekilde ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu taksim notaya alınırken, Windows Media Player programı yardımıyla yavaşlatılıp defalarca dinlenmiş ve dikte edilen bu notalar "Finale" nota yazım programı ile bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Özgen'e ait Acemkürdî kemençe taksimi ayrıntılı olarak analiz edilirken nota üzerinde çeşitli işaretlemeler yapılmıştır. Taksimde Süsleme teknikleri ve ifade unsurlarının olduğu dizeklere numaralar verilerek örnekler gösterilmiş ve ilgili süsleme tekniği kare içerisine alınarak açıklanmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Birinci Alt Probleme Ait Bulgular ve Yorum

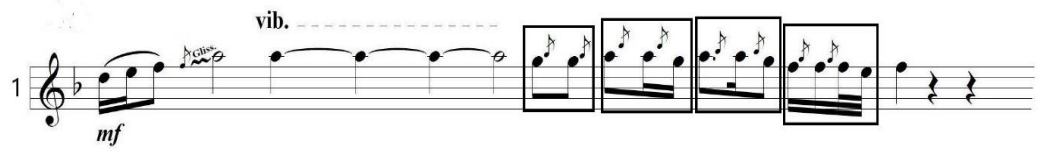
Geçmişten günümüze ustadan öğrenciye meşk yöntemiyle aktarılan süsleme teknikleri, Türk müziği tavrının vazgeçilmez unsurlarındandır. İcrâcının yeteneğine, mûsiki bilgisine ve mûsiki anlayışına bağlı olarak kullanılan bu süsleme teknikleri icrâ tavrını bozmadan kullanıldığında icrânın güzelleşmesine ve zenginleşmesine sebep olur. Süsleme teknikleri nota üzerinde küçük notalarla ve kendilerine ait özel işaretlerle gösterilirler. İhsan Özgen'in Acemkürdî taksimde kullanmış olduğu süsleme teknikleri aşağıdaki başlıklarda incelenmiştir;

OPEN ACCESS creative commons COPE

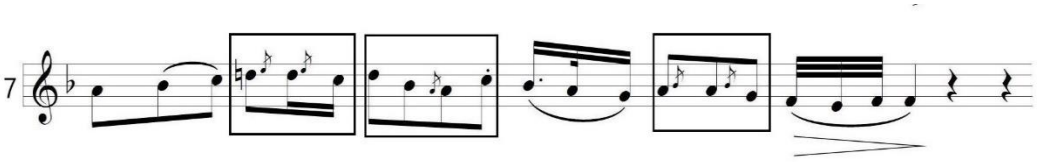
3.1.1. Çarpma

"Çarpma tekniği Türk Müziği icrasında en fazla kullanılan tekniklerdendir. Çarpmanın değerini ve zamanını hangi notadan alacağına icrâcı karar vermektedir" (Torun, 1996: 283). Çarpma süsleme tekniği üzeri çizili 8'lik nota ile gösterilir.

İhsan Özgen'in, Acemkürdî taksiminde, 18.dizek dışındaki diğer bütün dizeklerde çarpma tekniğini sıklıkla kullandığı görülmektedir.

Şekil 1: Çarpma kullanım örneği

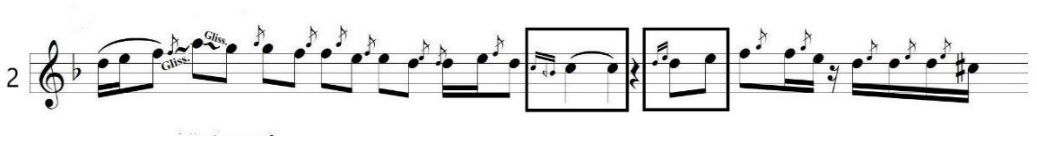

Şekil 2: Çarpma kullanım örneği

Şekil 1 ve Şekil 2'de Kare içerisine alınan kısımlarda çarpma yapılmıştır.

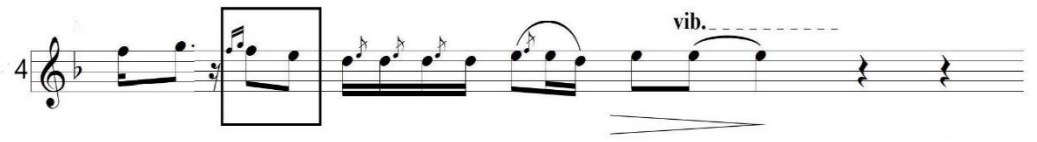
3.1.2. Çift Çarpma

Torun (1996: 288)'a göre İki notadan oluşan çarpma çift çarpma olarak adlandırılır. Bu çarpma türü, birbirine bağlı iki küçük 16'lık nota ile gösterilir. Küçük yazılmış çift notadır. Çoğunlukla çift onaltılık şeklinde yazılır.

Şekil 3: Çift çarpma örneği

Şekil 3'te kare içine alınan kısımlarda Çargâh-Segâh çift çarpmasıyla Çargâh perdesine, Nevâ-Hüseyni çift çarpmasıyla Nevâ perdesine çarpma yapılmıştır.

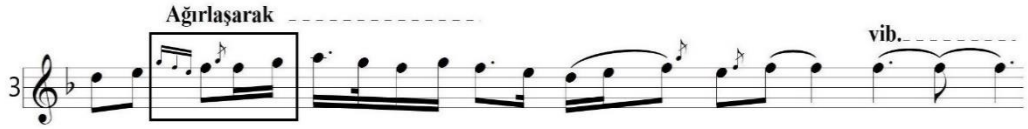

Şekil 4: Çift çarpma örneği

Şekil 4'te kare içine alınan kısımda Acem-Gerdaniye çift çarpmasıyla Acem perdesine çarpma yapılmıştır. İhsan Özgen Acemkürdî taksiminde, 2, 5, 11, 12, 13, 14 ve 17.dizeklerde çift çarpma süsleme tekniğini kullanmıştır.

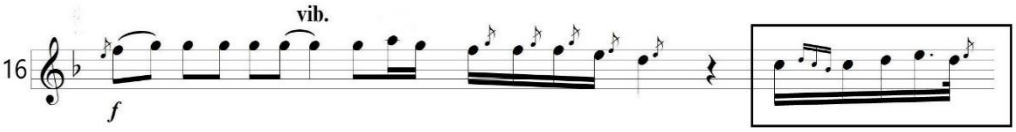
3.1.3. Üçlü Çarpma

Bu çarpma türü değerini asıl notadan önce veya sonra alan, üç tane 16'lık notanın birleşmesiyle oluşan çarpmadır. Üçlü çarpmada üç tane 16'lık nota eşit olarak icrâ edilir. Üçlü çarpmalar "grupetto" olarak da isimlendirilmektedir.

Şekil 5: Üçlü çarpma kullanım örneği

Şekil 5'te kare içine alınan kısımda acem perdesinden önce sırasıyla Gerdaniye - Acem-Hüseyni perdeleri duyularak üçlü çarpma yapılmıştır.

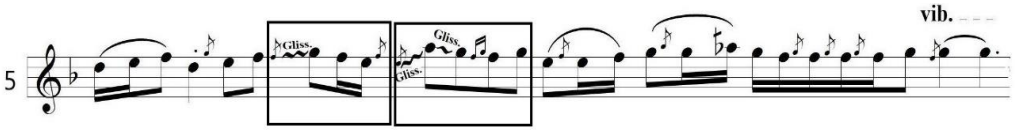

Şekil 6: Üçlü çarpma kullanım örneği

Şekil 6'da dikdörtgen içine alınan kısımda Çargâh perdesinden önce sırasıyla Nevâ-çargâh-Kürdî perdeleri duyularak üçlü çarpma yapılmıştır. Taksimde sadece 2 adet üçlü çarpma kullanılmıştır.

3.1.4. Glissando / Kaydırma

"Glissando iki ses arasının diyatonik ya da kromatik seslerle, hızlı bir hareketle doldurulmasıdır" (Yavuzoğlu, 2010: 202). Türkçe'deki karşılığı "kaydırma, kaydırak"dır (Gazimihal, 1961: 103).

"Klavye üzerinde bir perdeden diğer perdeye parmağı kaldırmadan ulaşma" (Yahya, 2005: 147). "Perdeyi basan parmağın telle ilişkisi kesilmeden (parmak kaldırılmadan), önceki ya da sonraki perde yönüne kaydırılarak ilerletilmesidir" (Gönül, 2010: 45) tanımları yapılmıştır. Glissando süsleme tekniği notaların üzerinde kırık çizgiyle ve üzerinde Gliss yazılarak gösterilmiştir. (Gliss.)

Şekil 7: Glissando kullanım örneği

Şekil 8: Glissando kullanım örneği

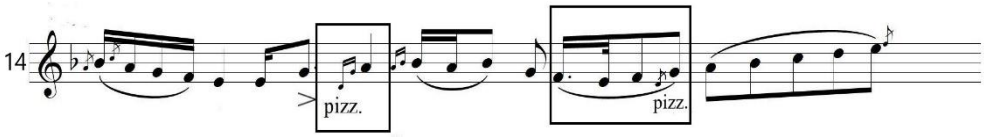
Kare içine alınan kısımlarda glissando süsleme tekniği kullanılmıştır. Şekil 7'de

OPEN ACCESS creative commons COPE

ilk kare içinde olan kısımda Nevâ teli üzerinde, 2. parmak Eviç perdesinden Gerdâniye perdesine yani tiz tarafa doğru kaydırılmıştır. Şekil 8'de kare içine alınan kısmında ise Rast teli üzerinde, 3. parmak Çargâh sesinden Nevâ perdesine yine tiz tarafa doğru kaydırılmıştır. İhsan Özgen bu taksimde 1, 2, 5, 8, 10, 11, 13, 15, 17 ve 19.dizeklerde glissando süsleme tekniğini kullanmıştır.

3.1.5. Pizzicato (Parmakla Çalmak)

Genelde sağ elin işaret parmağıyla teli çekerek yapılır ve notanın altında "pizz" kısaltmasıyla yazılarak gösterilir.

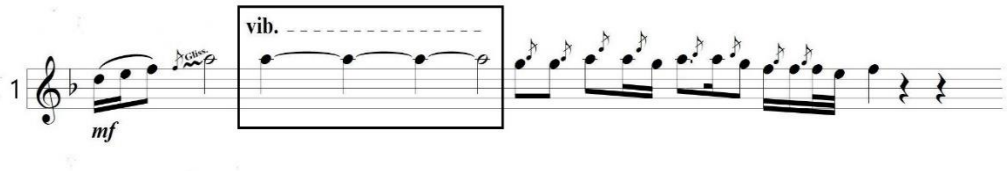

Şekil 9: Pizzicato kullanım örneği

Şekil 9'da kare içinde bulunan kısımlarda "pizzicato" tekniği kullanılmıştır. Bu taksimde, 8. 11. ve 14.dizeklerde pizzicato süsleme tekniği kullanılmıştır.

3.1.6. Vibrato

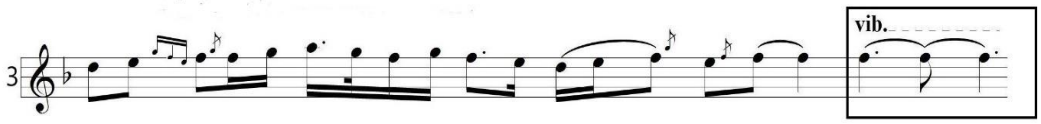
Vibrato titreşim anlamına gelir, sesin dalgalı olarak uzamasıdır. "Sesin icrası sırasında sabit perde olarak değil, frekansın yinelenen bir şekilde (saniyede 5-7 kere kadar) tizleştirilip pestleştirilmesi şeklinde gerçekleştirilir" (Zeren, 1995: 278).

Tuşede basılı konumlanan parmağın, konumlandığı noktadan ayrılmadan, ileri ve geri salınım yapmasıyla oluşur. Vibrato tekniğinde amaç basılan sesin frekansını değiştirmek değil, süsleme yapmaktır (Oran, 2004: 134). Vibrato tekniği nota üzerinde "vib." şeklinde yazılarak gösterilmektedir.

Şekil 10: Vibrato kullanım örneği

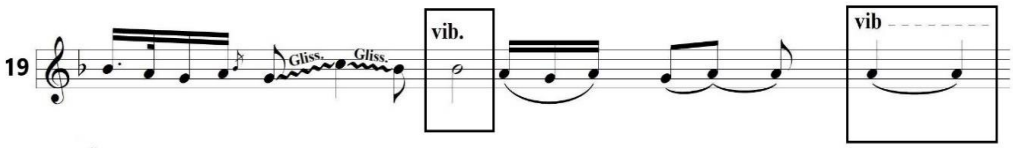
Şekil 10'da dikdörtgen içine alınan kısımda, ilk 4'lük Muhâyyer perdesinden başlayıp sondaki 2'lik Muhâyyer perdesine kadar vibrato süsleme tekniği aralıksız devam etmiştir.

Şekil 11: Vibrato kullanım örneği

Örnek 11'de dikdörtgen içine alınan kısımda, Acem perdesinden başlayıp ara-

lıksız olarak son Acem perdesine kadar vibrato süsleme tekniği devam etmiştir.

Şekil 12: Vibrato kullanım örneği

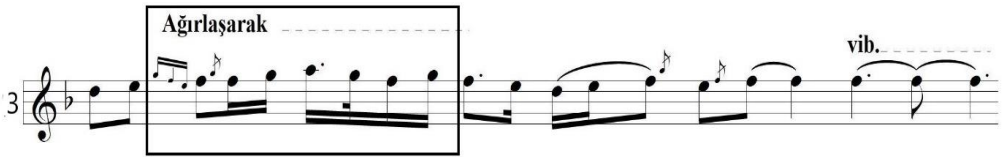
Şekil 12'de kare içindeki ilk kısımda kürdî perdesinde vibrato yapılmış, ikinci kare içine alınan kısımda ise dügâh perdesinden başlayıp sonraki Dügâh perdesinin sonuna kadar aralıksız vibrato süsleme tekniği devam etmiştir. İhsan Özgen Acemkürdî taksimin birçok dizeğinde vibrato süsleme tekniğini kullanmıştır.

3.2. İkinci Alt Probleme Ait Bulgular ve Yorum

Bu bölümde İhsan Özgen'in Acemkürdî taksiminde kullandığı ifade unsurları incelenmiştir.

3.2.1 Yavaşlayarak İcrâ

İhsan Özgen'in Acemkürdî taksimde, yavaşlayarak icrâ ettiği bölümlere rastlanmıştır. Acemkürdî taksimde yavaşlama ifadesine 3. dizekte rastlanmıştır. Yavaşlanan kısım kare içine alınıp aşağıdaki örnekte gösterilmiştir.

Şekil 13: Ağırlaşarak icrâ kullanım örneği

Özgen bu taksimde sadece 3.dizekte yavaşlama ifadesi göstermiş olup diğer dizeklerde böyle bir ifade unsuru bulunmamaktadır.

3.2.2. Staccato

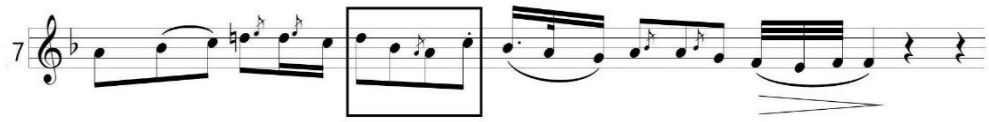
Staccato terimi İtalyanca bir kelime olup "kesik-kesik çalma" anlamına gelir. Staccato nota üzerinde nokta işareti (.) ile gösterilmektedir.

Şekil 14: Staccato kullanım örneği

Şekil 14'te dikdörtgen içine alınan kısımda Nevâ perdesinde staccato tekniği kulanılmıştır.

OPEN ACCESS creative commons COPE

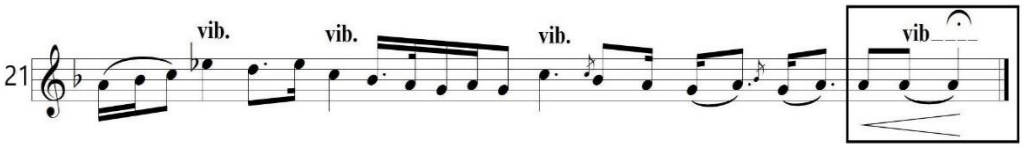
Şekil 15: Staccato kullanım örneği

Şekil 15'te kare içine alınan kısımda Çargâh perdesinde staccato tekniği kullanılmıştır. İhsan Özgen bu taksimde sadece 5 ve 7.dizekte staccato tekniğini kullanmıştır.

3.2.3. Puandorg

Akdoğu puandorgu, "taksim cümlelerinin bitişinde uzun süreli seslerin kullanılarak soluklanılması gerekir" şeklinde vurgulamıştır (Akdoğu, 1989: 30).

Uluç'a göre Puandorg, üzerine konulduğu notanın istenildiği kadar uzatılacağını gösteren işarettir (Uluç, 2006: 160). Puandorg nota üzerinde "" şeklinde gösterilir.

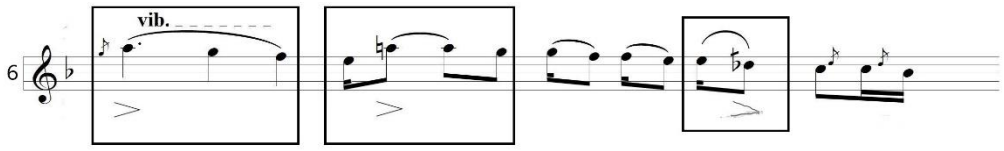

Şekil 16: Puandorg kullanım örneği

Şekil 16'da kare içine alınan kısımda en sonda bulunan Dügâh sesinde puandorg yapılmıştır. Bu taksimin sadece 21.dizeğinde puandorg tekniği kullanılmıştır.

3.3.4. Sforzando

İhsan Özgen taksim icrâsında, anlatımı zenginleştirmek için bazı ifade unsurlarından faydalandığı görülmektedir. Bazen vurgu unsurunu belirtmek amacıyla vurguyu tek nota üzerinde kullandığı anlaşılmaktadır. Sforzando, İtalyanca bir terim olup aniden sesi forteleştirmek, kuvvetlendirmek anlamına gelmektedir. Sforzando notanın altında "sfz" yazılarak veya "" işaretiyle gösterilir.

Şekil 17: Sforzando kullanım örneği

Yukarıdaki örneğin ilk kare içine alınan kısmında Şehnaz sesinde, ikinci kare içinen alınan kısımda Muhâyyer sesinde, üçüncü kare içine alınan kısımda ise Hicâz sesinde sforzando tekniği kullanılmıştır. Bu taksimin sadece 6, 14 ve 20.dizeğinde bu teknik kullanılmıştır.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Çalışmada ulaşılan teknik analizi sonuçları aşağıda açıklanmıştır.

Özgen'in Acemkürdî makamında yapmış olduğu taksimde icrâ tavrını oluşturan en önemli elemanların süsleme teknikleri, ifade unsurları ve kişisel motifler olduğu görülmektedir. Özellikle, çarpma, glissando ve vibrato Özgen icrasının temelini oluşturan en önemli süsleme tekniklerindendir. Taksimde en çok 8'lik tartımlarda tek sesli çarpma yapılmıştır. Bu çarpmalar daha çok çarpma ve çarpma glissando şeklindedir. Ayrıca bu taksimde 8 defa çift çarpma ve 2 defa üçlü çarpma yapıldığı tespit edilmiştir. Kullanmış olduğu glissandolar daha çok iki ses arasındaki çıkıcı ve inici glissando şeklindedir. Vibratoları kullanırken entonasyon bozukluğuna yol açmadan icrâ estetiğini ve dinamiğini öne çıkaran bir icrâ görülmüştür.

Özgen'in taksimde, kemençe tavrında alışılagelmiş süsleme tekniklerinin haricinde kemençe icrâcılığında görülmeyen pizzicato ve sforzando gibi teknikleri de kullandığı görülmüştür. Kesik çalma icrâsını benimsemeyip staccato tekniğini çok az kullanmıştır. Grupetto kullanımına yer verip çift ses ve arpej gibi tekniklere yer vermemiştir. Taksimde daha çok 8'lik ve 16'lık tartımdaki notaları kullandığı belirlenmiş olup sadece 3. dizeğin başında bir yavaşlama hissi uyandırdığı ve genel olarak başladığı hızda devam eden bir icrâ şekli ortaya koyduğu belirlenmiştir. Acemkürdî taksimde tiz perdelere inilmeyip kemençede parmak pozisyonu olarak sadece 1. parmak pozisyonunun kullanıldığı, ajiliteli ve kıvrak melodilerin bulunmadığı bir icrâ göstermiştir.

Taksimin ezgi yapısına baktığımız zaman ise benzer kalıpların motifi geliştirilerek ufak nota farklılılarıyla bazı dizeklerde bulunduğu tespit edilmiş ve bazı dizeklerde kendine has kişisel motifler olduğu tespit edilmiştir. Özgen bu taksiminde icrâ tavrını bozucu ve monotonluk oluşturan aşırı süslemelerden kaçınmış, kemençeye hakimiyeti ve üstün icrâ yeteneğiyle taksimde zaman zaman beklenmedik sürpriz melodi buluşları ile melodi bakımından zengin bir icra sergilediği, kendine has tavrının olduğu ve Türk Müziği geleneğine uygun icra tavrı sergilediği belirlenmiştir.

Öneriler

Özgen'in taksimlerinde nota üzerinde bulunan süslemelerin ve kurulan melodi yapılarının icrâcılarca çokça tekrar edilip çalışılarak hem tavır özelliklerinin nasıl olduğunun bilinmesi anlamında faydalı olacağı, hem de icrâcıların kendi tavırlarını oluştururken başlangıçta bu ustaları taklit ederek taksim yapma becerilerini geliştirme açısından kendilerine önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Özgen'in kemençe icrâ tavrının alandaki eğitimciler tarafından çalgı eğitimi derslerinde örnek olarak işlenip öğrencilere bu tavır özelliklerinin aktarılması gerektiği öneriler arasındadır.

OPEN ACCESS creative commons COPE

KAYNAKLAR

Akdoğu, O. (1989). *Taksim nedir nasıl yapılır.* İhlas A.Ş. İzmir Tesisleri.

Aksoy, B. (1991). *Avrupalı gezginlerin gözüyle Osmanlılarda mûsiki* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çolakoğlu, G. (2008). *Anadolu'dan Balkanlara armûdi biçimdeki kemençeler* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gazimihal, M. R. (1961). *Mûsiki sözlüğü.* Milli Eğitim Basımevi.

Gönül, M. (2010). *Nevres Bey'in ud taksimlerinin ve ud eğitimine yönelik alıştırmaların Oluşturulması* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Gunca, A. (2007). *Kemençe ney ve tanbur için orkestral yazım tekniği* [Yayımlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Menemencioğlu, H. (1970). Kemençe hakkında etüt. *Mûsikî Mecmuası*, 280, 4-13.

Oran, A. N. (2004). *Keman metodu.* Gökhan Matbaacılık ve Mücellithanesi.

Öztuna, Y. (1974). *Türk mûsikîsi ansiklopedisi.* Milli Eğitim Basımevi.

Sarı, A. (2012). *Türk müziği çalgıları.* Nota Yayıncılık.

Torun, M. (1996). *Ud metodu.* Çağlar Yayınları.

Uluç, Ö. M. (2006). *Müzik sözlüğü.* Yurt Renkleri Yayınevi.

Yahya, G. (2005). *Ud metodu*. Yurt Renkleri Yayınevi.

Yavuzoğlu, N. (2010). *Uygulamalı müzik teorisi*. İnkılâp Kitabevi.

Zeren, A. (1995). *Müzik fiziği*. Pan Yayıncılık.

İnternet Kaynakları

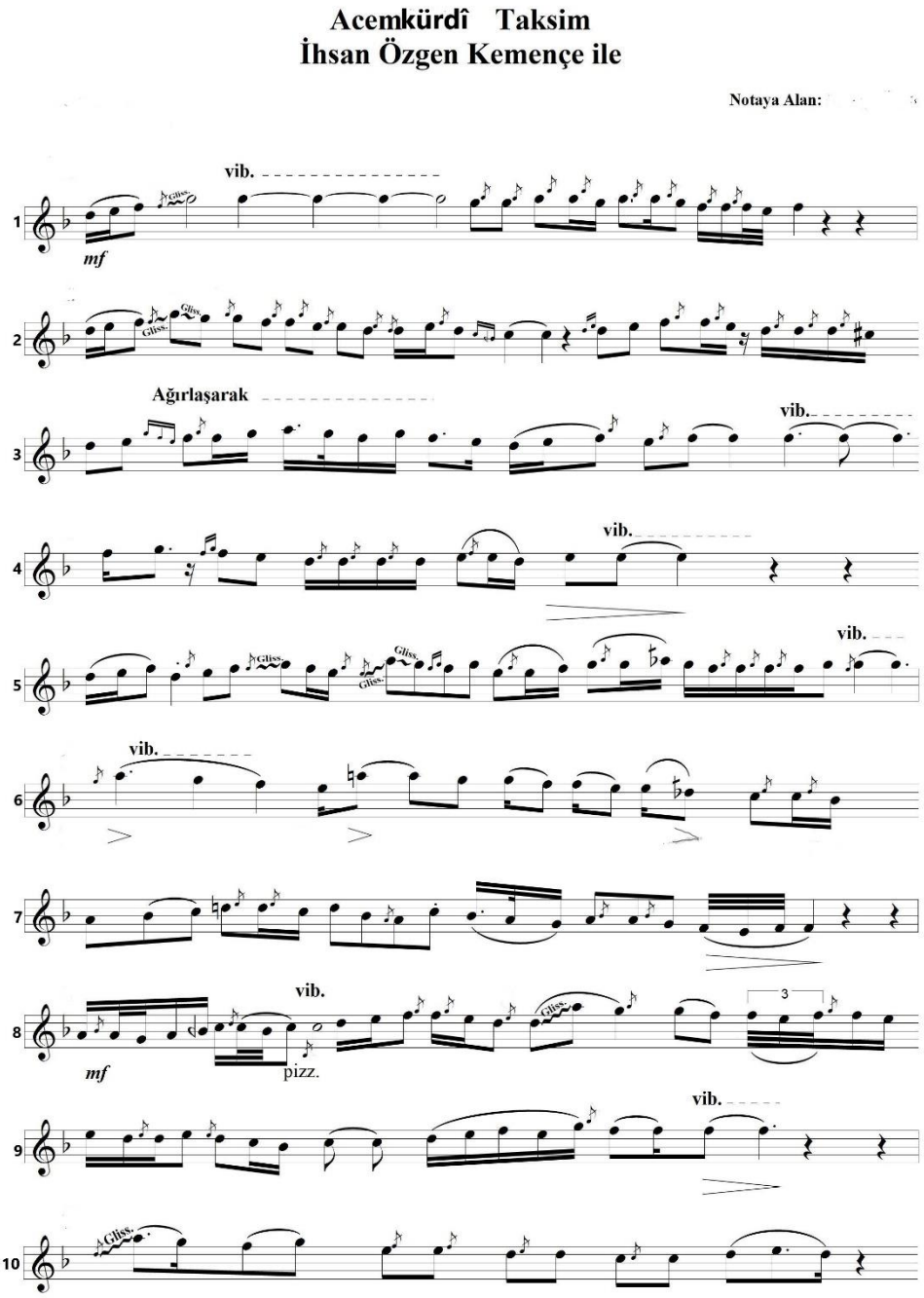
URL 1: Fikret Karakaya "Saz ve söz meclisi" https://www.youtube.com/watch?v=oLLMStccpJM Erişim Tarihi: 20.03.2021

URL 2: İhsan Özgen "Acemkürdî Taksim" https://www.youtube.com/watch?v=SyyEul6ExGA Erişim Tarihi: 13.01.2021

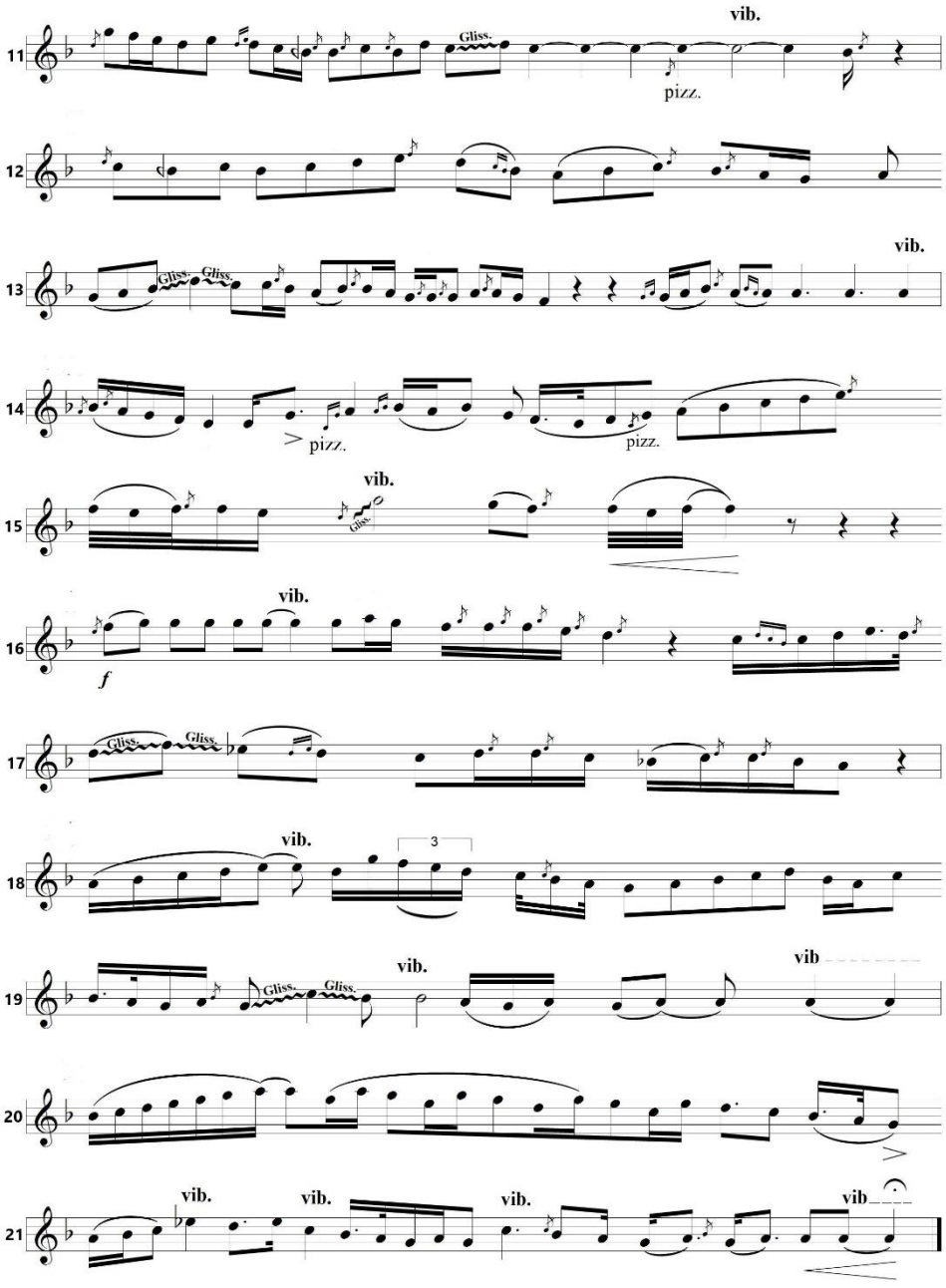
EKLER[3]

[3] URL-2

OPEN ACCESS creative commons COPE

Acemkürdî taksimin devamı 2. sayfa

11
vib.
Gliss.
pizz.
12
13
vib.
Gliss.
Gliss.
14
pizz.
pizz.
15
vib.
Gliss.
16
vib.
f
17
Gliss.
Gliss.
18
vib.
3
19
vib.
Gliss.
Gliss.
vib
20
21
vib.
vib.
vib.
vib

-2-

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Sanatta Hayvanların Varlığının Joseph Beuys'un Eserleri Üzerinden İncelenmesi

Examination of the Presence of Animals in Art through the Artworks of Joseph Beuys

Figen GİRGİN*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: **Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья**

Atıf / Citation / Цитата

Girgen, F. (2022). Sanatta hayvanların varlığının Joseph Beuys'un eserleri üzerinden incelenmesi. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (30), 406-447.

Girgin, F. (2022). Examination of the presence of animals in art through the artworks of Joseph Beuys. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (30), 406-447.

10.29228/kesit.55653

Geliş/ Submitted/ Отправлено:	27.12.2021
Kabul/ Accepted/ Принимать:	02.03.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный:	25.03.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

***Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Türkiye, figengirgin@trakya.edu.tr**

KESİT AKADEMİ DERGİSİ
ISSN: 2149-9225
The Journal of Kesit Academy

Sanatta Hayvanların Varlığının Joseph Beuys'un Eserleri Üzerinden İncelenmesi [1]

Examination of the Presence of Animals in Art through the Artworks of Joseph Beuys

Doç. Dr. Figen GİRGİN

Öz: Resim sanatı tarihinde hayvanlar ilk olarak karşımıza mağara duvarlarına yapılan çizimlerde çıkmaktadır. Bu çizimlere ilişkin çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüşlerden biri; hayvan çizimlerinin insanların doğaya üstünlük kurmalarına ve avlanmayı kolaylaştırmasına olanak sağladığı yönünde iken; diğer görüşe göre bu hayvan çizimleri, insan deneyimine eşlik eden ve uzlaştırıcı role sahip olan şamanik ritüelin bir parçasıdır. Joseph Beuys'un sanatında hayvanlarla kurduğu ilişki, mağara çizimlerine yönelik ikinci görüş ile paralellik göstermektedir. Betimsel tarama modelli bu araştırmada, literatür taraması ve incelenen eserler doğrultusunda, hayvanların sanatta nasıl ifade edildiği, Beuys'un çizimlerinde, performanslarında ve heykellerinde en fazla hangi hayvanları kullandığı ve neden bu hayvanları seçtiği sorularına cevap aranmıştır. İncelenen eserler ve yanıt aranan sorular, insan-hayvan ilişkisini ve ayrımını, hayvan varlığını ve sanattaki yansımalarını ve Joseph Beuys'un hayvanları ele alan çalışmalarının daha derinlikli analiz edilmesini sağlamıştır. Beuys'un en fazla yinelediği hayvanların; arı, geyik, keçi, koyun, tavşan ve at olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hayvanlar, Beuys'un kişisel anılarının en önemli parçalarından biridir ve onları, insan bilincini derinleştirme ve genişletme süreci için işbirlikçi olarak görür. Ruhun eşlikçisi olarak gördüğü hayvanlar sadece fiziksel varlıklarından ya da dışsal özelliklerinden dolayı değil; efsane, mitoloji, halk masalları, tarih, edebiyat, simya, Hıristiyan geleneği, antroposofi, kişisel anı-

[1] "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma Trakya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı'nın 22.12.2021 tarih ve 2021.10.19 sayılı izni çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma, IV. USVES'te sözlü olarak sunulmuştur.

Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. This study was prepared with the approval of Trakya University Social and Human Sciences Research Ethics Committee. This study presented orally in IV. USVES.

lar, çağrışım ve dilsel benzerlikler gibi unsurları ele almasında ve düşüncenin olağanüstü genişliğini ortaya koymasında yardımcı oldukları için seçilmiştir. Çizimlerinde bazen birkaç hayvanı bir arada, bazen insanla birlikte bazen ise tek başına ele almıştır. İncelenen çizimlerin büyük çoğunluğunda hayvanları dışsal özellikleri ile tanımak oldukça güçtür. Benzerliğin geri plana itildiği bu eserler, düşünce ve hayvan formunun buluştuğu, görünenin ötesini keşfetme ritüelleridir. Heykellerinin çoğunda türe benzerlik çizime oranla daha fazladır ve bazı heykel ve enstalasyonlarında nesne ve hayvan, hayvan ve insan (özellikle kadın figürü) arasında çağrışım ve dilsel benzerlikler kurmuştur. Hayvanlarla olan performansları incelendiğinde bazen ölü (tavşan gibi), bazen canlı (at, kır kurdu gibi), bazen de hayvanla ilişkili bir malzeme (bal, balmumu, keçe, yağ) kullandığı ve bazı performanslarında hayvan seslerine de yer verdiği görülmüştür. Bu performanslarda hayvan sesi, bazen sanatçının taklit ettiği yapay türde bazen ise onların performans sırasında çıkardıkları doğal sesler şeklinde yer alır.

Anahtar Kelimeler: Güzel sanatlar, Joseph Beuys, hayvan, sanat, sanatta hayvanlar.

Abstract: In the art history, animals first appear in the drawings made on cave walls. Various opinions have been put forward regarding these drawings. One of these views; while animal drawings allow people to do-minate nature and facilitate hunting; According to the other view, these animal drawings are part of the shamanic ritual that accompanies the human experience and plays a reconciliatory role. The relationship that Joseph Beuys establishes with animals in his art parallels the second view of cave drawings. In this research with a descriptive scanning model, in line with the literature review and the artworks examined; answers were sought to the questions of how animals are expressed in art, which animals Beuys used most in his drawings, performances and sculptures, and why he chose these animals. The artworks examined and the questions to be answered have provided a more in-depth analysis of the human-animal relationship and distinction, animal existence and its reflections in art, and Joseph Beuys's artworks on animals. The animals that Beuys repeated the most; It was concluded that there are bees, deer, goats, sheep, rabbits and horses. Animals are one of the most important parts of Beuys' personal memories and he sees them as collaborators in the process of deepening and expanding human consciousness. The animals he sees as companions of the soul are not only due to their physical existence or external characteristics; It has been chosen because it helps to address elements such as myth, mythology, folk tales, history, literature, alchemy, Christian tradition, anthroposophy, personal memories, associations and linguistic similarities, and to reveal the extraordinary breadth of thought. In his drawings, he sometimes depicts several animals together, sometimes with humans, and sometimes alone. In most of the analyzed drawings, it is very difficult to identify animals with their external features. These works, in which the similarity is

OPEN ACCESS creative commons COPE

pushed into the background, are rituals of discovering beyond the visible, where thought and animal form meet. In most of his sculptures, genre similarity is more than drawing, and in some of his sculptures and installations he has established associations and linguistic similarities between object and animal, animal and human (especially the female figure). When his performances with animals were examined, it was seen that he sometimes used dead (like a rabbit), sometimes alive (like a horse, coyote), sometimes a material related to animals (honey, wax, felt, oil) and included animal sounds in some of his performances. In these performances, the animal sounds are sometimes in the form of artificial sounds imitated by the artist and sometimes in the form of natural sounds they make during the performance.
Keywords: Fine art, Joseph Beuys, animal, art, animals in art.

Giriş

Hayvanlar; formları, davranış biçimleri, yaşam şekilleri, üretimleri, birbirileriyle ve diğer canlılarla ilişkileri ile mağara çizimlerinden günümüze kadar farklı biçim, tutum ve yönelimlerde farklı disiplinlerin ilgi alanlarından biridir. Hayvanlarla çevrili bir dünyada yaşıyoruz ve onlar günlük hayatımızın da vazgeçilmez parçalarıdır. İnsanın kendi dışında bir varlığı gözlemleme, tanıma, iletişim kurma isteği ya da o ana kadar kurulmuş ilişki biçimlerine yönelik sorgulamalar, hayvanın söylemin parçalarından biri olması ve ötekilik kavramını da gündeme getirir. Luce Irigaray'a göre insanlığımızın başarısı: "ötekiyle tanışmayı ve onları farklılıkları ile karşılamayı öğrenmek ve böylece kendimize ve bu ötekine sadakatle yeniden doğmakta" yatar. Bu çağrıyı gerçekleştirmemizin ölçüsü, hayvan şefkatini öğrenmiş olmamızla yani diğer hayvanların sunduğu "konuşma, sevgi, arzu paylaşımına" katılma konusundaki isteğimizle doğru orantılıdır (Calarco ve Atterton, 2004: xxv).

Hayvanın yeri hakkında doğrudan söyleyecek sözleri olmayan ancak onları yaratıcı çaba ile açıklayan ve önemli ölçüde kullanan sanatçılar da dahil olmak üzere bu türden eylemler, çağdaş sanatçıların doğaçlama estetiğinde geniş çaplı yankı uyandırmaktadır. Joseph Beuys da bu sanatçıların kuşkusuz en önemlilerinden biridir. Bu araştırmada Beuys'un çizimleri, eylemleri, performansları, kavramsal çalışmalarında en fazla kullandığı hayvanlar olan arı, tavşan, geyik, kır kurdu, keçi, kuğu, at ve koyuna yer verilmiştir. "Beuys neden bu hayvanları seçmiştir? Seçtiği bu hayvanlarla, onların varlığına ilişkin ne tür bir sorgulamaya girmiştir? Hayvanların varlığı, felsefe ve sanatta nasıl ifade edilmiştir?" sorularına cevap aranmıştır.

Hayvanların Varlığı

"Hayvan" çalışmaları veya "insan-hayvan" çalışmaları, beşeri bilimler, sosyal bilimler, biyolojik ve bilişsel bilimler içinde çok çeşitli disiplinleri içerir. Hayvan çalışmalarında disiplin farklılıklarına ve çoklu teorik yaklaşımlara rağmen, yapılan çalışma-

ların çoğu iki yapısal konuya odaklanmaktadır. Birincisi "hayvanların varlığı" ya da "hayvanlık"; diğeri ise "insan-hayvan ayrımı" üzerinedir (Calarco, 2008: 2). Hayvanların rasyonellikten yoksun olduğu ve insanlar için kaynak olarak görülebileceği yönündeki iddialar, felsefenin büyük çoğunluğuna egemen olmuştur. Aristoteles'e göre hayvanlar, en iyi şekilde bitkiler ve insanlar arasında yer almakta ve nihayetinde tamamen olmasa bile insanların hizmetine sunulmuş varlıklar olarak görülmekteydi. René Descartes'e göre ise hayvanlar (canlı ve duyum yeteneğine sahip olmalarına rağmen) makinelerden ayırt edilemez ve davranışları zihin ve benlik bilinci gibi kavramlara başvurulmadan tam olarak izah edilemez. Hayvanları düşünceden yoksun olarak tanımlar ve Descartes'e göre onları öldürmekte de herhangi bir sakınca yoktur (Calarco, 2015: 8-9). Heidegger'e göre insan sadece dünyanın bir parçası değil aynı zamanda "dünyaya sahip olma" anlamında dünyanın efendisi ve hizmetçisidir. İnsan ve diğerleri arasındaki ötekiliği kavramadaki ayrımı şu şekilde ifade eder: 1. Taş (maddi nesne)=dünyasızdır, 2. Hayvan=dünyaca yoksuldur, 3. İnsan=dünyayı oluşturandır (Calarco ve Atterton, 2004: 17). Heidegger'in hayvanlara ilişkin "dünyaca yoksul" oldukları fikri, onların bir nesneyi işlevsel bir varlıktan daha fazlası olarak kavrama yeteneğinden yoksun olduklarını ifade ederken, insan dünyayı oluşturan ve hayvanların basitçe yaptıklarından sanat yaratmaya muktedir kişi olarak görülür. Bu kavramları yıkma girişimleri bazı filozoflarca ele alınmıştır. Deleuze ve Guattari, Derrida, Nietzsche, Bataille, Cixous, Irigary ve Adorno yazılarında hayvanı eksik olan değil, sorgulayan ve meydan okuyan bir varlık olarak ele almışlardır (Aloi, 2012). Bataille, insan ve doğanın ontolojik ayrımını reddeder ve derece farklılıklarını tür ayrımlarına dönüştürmeye çalışmaz. Bununla birlikte Bataille, Heidegger gibi, insanın benzersizliğine değinir ve insanın hayvan üzerinde bir "ayrıcalık"a sahip olduğunu düşünür. Deleuze ve Guattari ise tamamen olumlu bir "hayvanlaşma" nosyonunu kesin olarak onaylar (Urpeth, 1995: 7- 13). Bu zorlu konumlandırmada sanat kilit bir role sahiptir. Ya ayırıcı ya birleştirici olacaktır (Aloi, 2012). Beuys birleştirici yaklaşımları seçen bir sanatçıdır.

Sanatta Hayvanların Varlığı

Resim sanatı tarihinde hayvanlar ilk olarak karşımıza mağara duvarlarına yapılan çizimlerde çıkar. Bu çizimlere ilişkin çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüşlerden biri; hayvan çizimlerinin insanların doğaya üstünlük kurmalarına ve avlanmayı kolaylaştırmasına olanak sağladığı yönünde iken; diğer görüşe göre bu hayvan çizimleri, insan deneyimine eşlik eden ve uzlaştırıcı role sahip olan Şamanik ritüelin bir parçasıdır. Joseph Beuys'un sanatında hayvanlarla kurduğu ilişki de mağara çizimlerine yönelik ikinci görüş ile paralellik göstermektedir.

Mağara çizimlerinden sonra romantik döneme kadar olan süreçte mağara resminin gerçek amacı ne olursa olsun, sanattaki hayvanın "Yiyecek ve Tanrı" olmak üzere iki karşıt teoriye yerleştiği görülür. Mısır sanatında Tanrıların sıklıkla hayvan başla-

OPEN ACCESS creative commons COPE

rıyla tasvir edilmesi, Yunan mitolojisinde Minotaur, Gorgon ve Sfensk örneklerindeki insan ve hayvanın hayali birleşimleri, hayvanın "Tanrı" kategorisinde görülmesinin örnekleridir. Ancak M.Ö. 186 ile M.S. 281 arasında Roma'nın ünlü halka açık hayvan kesimi eğlenceleri ile birlikte, hayvanlarla olan tutarlı ilişkimizde de bir değişim gözlemlenmektedir (Aloi, 2012). Hayvanların avlanma (mağara çizimlerindeki düşünceden farklı olarak aktivite gibi algılanan), yiyecek ve kıyafet olarak sanatta yer almaya başlaması hayvanlarla kurduğumuz ilişkideki değişimin yansımalarıdır.

20. yüzyılın başından beri sanat, tek anlamlı bir gerçeklik fikrini altüst ederken, klasik aklın emirleri altında, kapsamını sınırlayan ideolojik prangalardan kurtulmuş, algılanabilirlikle yeni bir ilişki olasılığını başlatmıştır (Suquet, 1995: 149). 1934'de Philip Johnson'ın hamamböceklerinden oluşan "America Can't Have Housing" (Amerika Ev Sahibi Olamaz) başlıklı yerleştirmesi, 1938'de Salvador Dali'nin canlı salyangozları kullandığı "The Rainy Taxi" (Yağmurlu Taksi) adlı çalışması, 1969'da Jannis Kounellis'in canlı 12 atı sergilediği "Untitled" (İsimsiz) başlıklı yerleştirmesi, hayvanın artık yüzeyin bir öğesi olarak algılanmadığı türde çalışmalardır ve bu, 20.yy izleyicisi için oldukça çarpıcı ve alışılmadık bir yeniliktir.

Steve Baker'ın da ifade ettiği gibi: "Postmodern hayvan, galeride bir anlam ya da sembol olarak değil, tüm baskıcılığıyla oradadır (Aloi, 2012). Artık "her şey birbirine bağlıdır -bitkiler, hayvanlar, dünya... insan-" (Beuys, Goldcymer ve Reithman 1982: 23; akt.: Suquet 1995: 150). Kendimize verdiğimiz "ruhsal imhadan" yavaş yavaş yeniden doğmak ve dünya içinde varlığımızı yeniden canlandırmak için bu ortak bağa dair içimizdeki sezgiyi çağırmak esastır (Beuys, Leeber 1980: 7; akt.: Suquet 1995: 150).

1970'ler boyunca ekoloji ve çevre sorunu tekil sorunlara yönelik bir politika olmaktan çıkıp, modernite ve modernleşmenin daha geniş bir eleştirisine dönüşerek derinleşir. Bu eğilim Batı Almanya'da ABD'de olduğundan daha güçlüdür. Yeni bir ekolojik duyarlılık sadece politik ve bölgesel alt kültürlerde, alternatif hayat tarzlarında, Avrupa'daki yeni toplumsal hareketlerde ortaya çıkmamış aynı zamanda Joseph Beuys gibi bazı sanatçıların da içinde olduğu sanatı birçok yoldan etkilemiştir (Huyssen, 2011: 260).

Hayvanın varlığı ile ilgili bir dizi soruyu gündeme getiren Beuys, hayvanla kurduğumuz eski alışkanlıkların yıkılmasına neden olmuştur. Hayvanlarla ilişki tarzımız etrafında dönen eski alışkanlıklar, sırayla diğer insanlarla ilişki kurma biçimimizi ve nihayetinde tüm gezegeni etkiler. Resmedilmiş ya da heykeli yapılmış hayvanlar, klasik sanatın bir direği olmuştur, ancak son yıllarda galeri alanını tam anlamıyla işgal etmişlerdir; tahnit edilmiş, formaldehit içinde veya canlı bu hayvanlarla karşılaşmalar, bir dizi yeni önemli soruyu gündeme getirdiği için geçmiş temsillerin önerdiği karşılaşmalardan tutarlı bir şekilde farklıdır. Hayvan bedeni, hayvan sesi, hayvan bakışı ve hayvan izi çağdaş sanatta yepyeni sorgulayıcı varlıklardır (Aloi, 2012).

Joseph Beuys ve Hayvanlar

Beuys, eylem ve performans sanatı, yerleştirme ve kavramsal sanat, çevre sanatı, eko-sanat gibi çağdaş sanatın hemen hemen tüm alanlarında ufuk açıcı çalışmalar yapmıştır. Sanat çalışmalarında; konuşma ve düşünceyi içeren genişletilmiş bir malzeme tanımına sahiptir (Beuys and Harlan: 2007: ix).

Beuys'un sanatında "anahtar deneyim" olarak tanımladığı kendi kişisel ya da içsel anılarını görmek mümkündür. Bazı anılar onun için oldukça güçlü bir etkiye sahiptir ve sanatının dayanak noktasını belirleyen şeyleri içerir. Hayatındaki farklı aşamaları birincil anahtar deneyimler olarak tanımlar. Bunlar arasında; bilim veya tıp yerine sanat öğrenimini sürdürme kararı, 2. Dünya Savaşı sırasında Kırım'da uçağının düşmesi ve ardından Tatarlar tarafından kurtarılması ve Nazilerin yakacağı bir yığından içlerinde heykeltıraş Wilhelm Lehmbruck'ın eserlerini içeren bir kitabın da olduğu birkaç kitap çalması yer alır (Mesch, 2017: 22).

19 Mayıs 1933'te Alman Nazi Partisi, Aşağı Ren'deki Kleve kasabasında bir okulun avlusunda kitap yakma eylemi düzenlediğinde Beuys, 12 yaşındaydı. Bu yığından kurtarmayı başardığı kitaplardan bir diğeri de zoolojik sınıflandırmanın başlangıç noktası kabul edilen Carl Linnaeus'un 'Systema Naturae'siydi (Doğa Sistemi). Seçtiği kitabın, hayvan, bitki ve minerallerin nasıl bir araya geldiği ve birbirleriyle ilişki içinde olduğunu gösteren bir kitap olması oldukça ilginçtir (Phaidon, n.d., *Joseph Beuys*...).

Yine savaş yıllarında, sanatçının eski bir biyoloji ve zooloji öğrencisi, doğa filmleri yapımcısı ve üst düzey bir subay olan Heinz Sielmann'a yakınlığı, tıp eğitiminden vazgeçmiş olsa da, doğa tarihi bilgisini geliştirmesinde ve hem biyolojik hem de fiziksel olarak doğaya derin bir saygı duymasında etkili olur (Jeffs, 2005). Sielmann ile doğa olaylarına yönelik karşılıklı keşifleri ve tartışmaları uzun yıllar devam etmiş ve Beuys sonrasında Sielmann'ın doğa filmlerinin birçoğunda ona yardım etmiş ve vahşi yaratıkları, çığlıklarını taklit ederek ustaca kameraya çekmiştir. Bu ilişki sayesinde Beuys, Avusturyalı etolog Konrad Lorenz ve diğer önde gelen biyologlarla da tanışma fırsatı bulur (Stachelhaus 1991: 19-27; akt.: Adams 1992: 26).

Çocukluğu boyunca, doğaya hem bilimsel hem de romantik olarak yoğun bir ilgi göstermiş olan sanatçı, botanik ve zoolojiye olan ilgisi ve doğa bilimlerini inceleme konusundaki arzusunu sanatına yansıtır. Yaptığı bir dizi çizimde hem mitolojiye hem de doğa bilimine ait hayvanları resmettiği görülür. Yine performanslarında görülen, hayvanların seslerini çıkarma ya da taklit etmesinin doğa film çekimleri ile bağıntısı da açıktır.

Beuys, 1947-1951 yılları arasında Düsseldorf'daki Devlet Sanat Akademisi'ndeki sanat eğitimi sırasında ve oradaki stüdyosunu 1954'te bırakana kadar, çalışma alanının

OPEN ACCESS creative commons COPE

bir köşesinde küçük bir bilimsel laboratuvarı sürdürmeye devam etmiştir. 1950'ler ve 1960'lardaki ilk yapıtlarının çoğu, özellikle hayvanlar olmak üzere, doğal ekolojilerin varlıkları veya güçleri ile ilgiliydi. Hayvanlar alemini, insan bilincini genişletme ve derinleştirmenin evrimsel süreci için bir müttefik olarak görür. At, geyik, kır kurdu, tilki, kuğu, keçi, arı, tavşan ve koyun onun çizimlerinde, performanslarında ve heykellerinde yer alır ve doğal ekolojilerin birbirine bağlı karşılıklı ilişkilerinde bulunan ilkel, dil öncesi güçleri temsil eder. Hayvanların dünyasını ele aldığı bu çalışmalarda: "doğadaki, çevredeki bağlantılı anlamlar, insanla birlikte yaşayan ve kendimizi bildiğimiz kadar az bildiğimiz yaşam biçimlerinin bağlantılı anlamları hakkında bir şeyler kastettiğini" dile getirir. Aynı zamanda Beuys, hayvanların temel varlığının, insan toplumunun şimdi yeniden ihtiyaç duyduğu unutulmuş ruhsal enerjilere erişim sağladığını hisseder (Adams, 1992: 27-30). Beuys, görünmez güçleri ifade etmek için hayvanlarla çalışma sebebini: "İnsanların unuttuğu ve büyük güçlerin büyük kişilikler olarak hayatta kaldığı başka krallığa girerseniz, bu enerjileri çok net hale getirebilirsiniz" sözleri ile açıklar (Kuani: 142; akt.: Adams 1998: 196).

Haziran 1977'de Schellmann ve Klüser ile yapılan bir röportajın ikinci bölümünde Beuys'a hayvanlara atfedilen, salt biyolojik alanın ötesine geçen ve insanın hayal gücünü harekete geçiren mitolojik anlamların bulunup bulunmadığı sorusuna sanatçı şöyle cevap vermiştir: "Günümüzde insanlar şeylerin özü hakkında çok az şey biliyorlar ve artık hayatın anlamı ve tüm dünya bağlamının anlamı hakkında fazla bir şey bilmiyorlar. Bu yüzden hayatta hiçbir anlam bulamayan, kendini öldüren o kadar çok insan var ki. Tüm bağlı anlamlar eksik. Bir hayvan örneğini kullanarak şu sorunun cevabına ulaşabilirsiniz: İnsan nedir? Nasıl kastedilmektedir? (Beuys 1997: 24; akt.: Walters 2012: 79). Burada Beuys fenomenolojide kilit bir odak noktası olan özleri ve özellikle de insan özünü gözlemleme ve anlama konusundaki ilgisine işaret eder. Bu yanıta göre sanatçı, insanların ruhsal sağlıklarını tehlikeye atan ve anlam arayışlarına boğan şeyin özleri anlama eksikliği olduğunu ima eder. Beuys, fenomenolojik bir yöntem kullanır. Bir hayvan olarak fenomeni doğrudan dış görünüşü açısından araştırmaya ilgi, ancak daha sonra insanoğlunun zihninde önceden algılanabilecek olanın ötesine geçme girişimi, sanatçının insanın iyiliği ve gerekli gördüğü özleri kurmak için bir hayvanı görme biçimidir (Walters, 2012: 79). Beuys, adeta mağara çizimlerine dönmek istercesine, insanların mit ve büyüyle olan asıl ilişkisini gün yüzüne çıkarmanın peşindedir. Modern bilim ve teknolojinin bu ilişkiyi dar bir mantık anlayışıyla örtbas ettiğine inanmaktadır ve bilimsel yöntemleri eski kuşaklardan gelen güçlü bir bilgiyle zenginleştirmek ister (Fineberg, 2014: 219).

Sanatçının hayvanlarla ilişkili çalışmalarında da etkisi görülen ve birincil anahtar deneyimlerinden bir diğeri de 2. Dünya Savaşı sırasında Kırım'da uçağının düşmesi ve ardından Tatarlar tarafından kurtarılmasıydı. Bu olayın etkileri özellikle malzeme -

yağ ve keçe- kullanımında görülür. Beuys, herhangi bir biçimde estetik olarak ele alınabilen her şeyi -yağ, keçe, ıvır zıvır, ayrıca politika- kapsayan "genişletilmiş bir sanat kavramını" savunuyordu (Saehrendt ve Kitti, 2014: 45). Bu malzemeler, sıcaklık heykellerinde karşımıza çıkar ve sonrasında sıcaklığa duyarlı malzeme arayışında balmumunun eklenmesi ile konuşma ve düşünceyi içeren ve hayvanlarla ilgili olan çalışmalarının bazılarında da yer alır.

Hayvanlara derin bir saygı duyan sanatçının kullandığı hayvanların birçoğu, çocukluğunu geçirdiği Aşağı (Lower) Ren (Rhine) köyü Kleve'de aşina olduğu türlerdir. Bazı hayvan figürleri durmaksızın tekrarlanır: "Bunlar, ruhun enkarnasyonunu ya da başka bölgelere erişimli ruhsal varlıkların dünyevi formunu temsil eden, bir var oluş düzeyinden diğerine özgürce geçen figürlerdir" (Serota 1974; akt.: Fineberg 2014: 219). Bunun yanı sıra sanatçının durmaksızın tekrarladığı figürlerden biri olan arı sadece çocukluk anılarıyla ilişkili olmasa gerek. Rudolph Steiner'ın arı kovanlarını insan toplumuyla karşılaştırmasından etkilenen Beuys, arıların bal üretimlerinin yanı sıra mükemmel bir uyum içinde çalışmaları ve birlikte yaşama biçimleriyle ilgilenmiştir. Beuys'un doğaya olan ilgisi, onu bir şaman, doğal dünya ile iletişim kurabilen ve doğanın güçlerinden yararlanabilen manevi bir lider olarak rolünü benimsemeye yöneltir. Performanslarında hem günlük yaşama hem de 2. Dünya Savaşı'nın duygusal ve sosyal yaralarını iyileştirmeye odaklanır. 1970'lerin başında, heykel, demokrasi ve yeşil politika teorilerini dünyanın dört bir yanındaki müzelerde ve sanat galerilerinde açıklar. Tebeşir çizimleri ve yazılarıyla resimlediği karatahtalar başlı başına birer sanat eseri ve bu olayların önemli kayıtları olarak kabul edilmektedir. Örneğin; Almanya'nın Bochum kentinde 1974'te verdiği "Sosyal Organizma-Bir Sanat Eseri" konulu konferansından alınan karatahta; hayvan, insan ve doğayı birbirine bağlayan dairelere ve çizgilere sahiptir ve Beuys'un daha büyük bir doğal sistemin parçası olduğumuza dair inancının açık bir göstergesidir (National Galleries Scotland, n.d., *Joseph Beuys learning*...).

Arı

Arılar tarih öncesi çağlardan beri görsel kültürün bir parçası olmuştur. "İlk insanların yaptıkları görsel arı tasvirlerini ve antik bal avcılarını Avrupa, Asya, Afrika ve Avustralya mağara duvarları resimlerinde görmek mümkündür" (Crane 2001: 12; akt.: Boynukalın 2017: 1069). Bu görsel tasvirlerin yanı sıra arılar, filozofların da ilgisini çeken hayvanlardır. Heidegger arılar üzerine birçok inceleme yapar. Görevi bal toplamak olan ve balın tamamını emdiğinde uçup giden arıya yönelik: Arı balın artık mevcut olmadığını bildiği için mi uçup gidiyor? Arının balın varlığını veya yokluğunu bu şekilde bildiğini kesin olarak kanıtlayacak bulgular var mı? sorularına cevap bulmak ve arıların bazı eylemlerinin içgüdüye dayalı olduğunu vurgulamak için hepsini emememeyecek kadar bal dolu bir kasenin önüne koyduğu bir arı ile yaptığı deneylerden birin-

OPEN ACCESS creative commons COPE

de, arının besin toplama eylemine odaklanır. Bu deneye göre arılar besin varlığını veya yokluğunu tanıyamazlar. Belki de arılar ya da en azından deneye tabi tuttuğu arının bal kasesinin yanından ayrılmasını bir tür güdümlü davranış olarak görür. Yine başka bir deneyde arının kovana gidiş geliş uçuşunun bilişe değil içgüdüye dayandığını göstermek ister. Heidegger'in deneyi ve bu doğrultudaki metinleri herhangi bir insan/hayvan sürekliliği biçimini reddetmesi bakımından güçlü bir şekilde Darwin karşıtıdır (Calarco ve Atterton, 2004: 25-26).

Rudolf Steinner, Heidegger'in arıların bazı eylemlerini güdümlülük ve güdümlü performans ile ilişkilendirmesine karşılık, arı kovanının işleyişini insanlarla karşılaştırır. Beuys'u da Heidegger'in deneylerinden ziyade Steiner'ın arılar hakkındaki dersleri etkiler. Steiner'ın arılar üzerine verdiği dersler Beuys'un çalışmalarına zengin olanaklar sunar. Steiner'ın bazı ifadelerine yer vermenin Beuys'un arılarla ilgili yaptığı çalışmaların daha iyi anlaşılacağı düşünülmektedir. Steiner: "Doğada iş başında olan ruhsal süreçleri tanımayı öğrenmemiz gerektiğini ve bunların insan yaşamı için önemli resimler sağlayabileceğini söyler" ve sözlerini şöyle sürdürür: "Şeylere tamamen doğal bir şekilde baktığımızda; doğanın tüm süreçlerinde, insan yaşamında meydana gelen bu şeylerin sembollerini ve temsillerini görebiliriz". Örnek olarak Steiner arı kovanı ve insan kafası ve vücudu arasındaki ilişkiden, arı kolonisinde yaşayan özverili bilgelik ile gelecekteki insan sosyal yaşamı arasındaki ilişkiden, kovandan ayrılan ve kovana dönen arı sürüsü ile insan reenkarnasyonu arasındaki ilişkiden söz etmiştir. Ve arı kovanının (ve kuvars kristallerinin) yapısında ifade edilen "altıgen olarak hareket eden güçler ve insan kanı, kasları ve kemiğinin inşa sürecinde aktif rol oynayanlar arasındaki ilişkiden" bahseder (Adams, 1998: 196). Beuys sanatı için yalnızca ruhsal ya da sembolik olarak daha anlamlı resimler aramıyordu. Aslında hem görsel sanatta hem de sıradan yaşamda bugün tipik olan retinal görme türü, örneğin renklerin sıcaklık boyutu ve maddi tözlerde etkin olan ruhsal hatta kutsal süreçler de dahil olmak üzere daha eksiksiz bir "görme alanındaki kuvveti" kavrama yeteneğiyle karşılaştırdı (Harlan: 21-23; akt.: Adams 1998: 198). Bu bağlamda Steiner'ın arı konferansları muhtemelen Beuys'a görsel sanat anlamında yeni yaklaşımlar sunar. Üçüncü dersinde Steiner sıcaklık, tat, koku ve kimyasal değişikliklerden kaynaklanan etkilerle yalnızca görsel deneyimi karşılaştırmıştır. Ayrıca bal, arı zehiri, oksolik asit, formik asit gibi maddeler tarafından doğada taşınan neredeyse sihirli etkileri tartışır. Tözün ardında görünmez bir biçimde iş başında olan ruhsal etkinliği vurgular. Beuys sanat eserlerini doğadaki maddelerin, bitkilerin ve hayvanların ruhsal niteliklerinin veya etkinliklerinin antroposofistik anlayışından yola çıkarak şekillendirmeye başlar. Dünyamızın iç işleyişinin normal algılama biçimleri ile algılanıp algılanamayacağını sorgular. Mantıksal, analitik düşünceden oldukça farklı olan bilme organlarının, Steiner'ın çalışmasından öğrendiği, maddi maddelerde iş başında olan güçleri, hayal gücü, ilham ve sezgi kapasitelerini kavramak için kullanılması gerektiği konusunda emindi (Ibad: 66; akt.: Adams 1998: 198).

Beuys, Steiner okumasına dayanarak, üç temel insan psikolojik faaliyetinin düşünme, hissetme ve istemenin antropolojik tanımıyla ilgili görsel formun yaratılmasına dair bir anlayış ya da ilgili bir temayı belirtmek için "dolayımlı kutupluluğu" görsel forma yani aralarında merkezi, aracı bir öğe bulunan iki zıt kutupsal eğilime uygulamanın bir yolunu aramıştır (Adams, 1998: 199).

Sıcaklık heykelleri geliştirmekten söz eden Beuys, sıcaklığa duyarlı malzeme arayışına girişir. Sıcaklığı, ayrıca insanın temel bir özelliği de olan sıcaklığı, özellikle Batı uygarlığında tek taraflı olarak egemen hale gelen rasyonel aklın soğukluğunu dengelemek için kullanır. Bu ilginin altında Steiner'ın kan dolaşımımızda taşınan sıcaklığı insanın kendisinin fiziksel temeli olarak tasvir etmesi yatıyordu. Beuys, balmumunu heykel teorisini göstermek için sanatsal bir malzeme olarak kullanmaya başlar. Çünkü balmumu ısıyla kolaylıkla şekilsiz bir sıvı haline dönüşebilir. Ancak aynı zamanda bal peteğinin geometrisinin kristalize olması gibi soğutulabilir ve belirli biçimlerde sertleştirilebilirdi (Adriani: 41; akt.: Adams 1998: 201). Ayrıca arılar tarafından belirli bir organik sıcaklığa sahip bir ortamda üretildiği için daha fazla ilgi duyar. Arıların ısıtma sürecini şöyle tanımlar: "Sıcaklık kalitesi balda var, ayrıca balmumunda ve ayrıca polen ve nektarda var, çünkü arı bitkiden mümkün olan en yüksek sıcaklık kalitesine sahip olanı tüketiyor. Çiçeğin bir yerinde, esas olarak gerçek sıcaklık sürecinin geliştiği, kokuların yaratıldığı, dağıldığı ve aslında bitkinin kendisine ait olan nektarın oluştuğu bir yerde simyasal bir süreç yaşanıyor (Adams, 1998: 201). Steiner'ın açıkladığı gibi balmumu eritme ve katılaştırma süreci, kendi bedenlerimizde ve kan dolaşımımızda bir tür balmumu ile neler olduğunu yakından yansıtır ve Beuys'un heykel teorisi nihayetinde bir insan bilinci ve yaratıcılığı teorisidir. 1947 ve 1952'de balmumundan ahşap bir taban üzerinde üç kraliçe arı heykeli yapar (Görsel 1, 2, 3). Yinelenen bu tema hakkında, "ilk ikisi kadınsı ruhsal doğurganlığın, yaratıcılığın ve geleceğe açıklığın bir işareti olarak küçük kadın figürlerini içeriyordu. Manevi gücü ve potansiyeli ifade etmek için kadın figürünü kullanma eğilimindeyim" der (Tisdall, 1979: 50). Sadece "Kraliçe Arı III" bir arıya daha fazla benziyordu. Ama o bile daha çok insani ve hatta ilahi potansiyellerle ilgili bir görüntüydü. 1950'lerde Beuys bir dizi kraliçe arı çizimi yapmıştır. Bu kraliçe arıların hepsi çok güçlü organik bir şeye sahip olduğu için onun ilgi alanını oluşturmaktaydılar. "Ortada formların yayıldığı ve sonra tekrar çevrelediği bir tür kalp noktası var. Aslında tamamen organik bir resim" diye ifadelendirir (Ibid: 44; akt.: Adams 1998: 202). Beuys ayrıca kraliçe arılarını onların çırpınan kanatlarının kalp merkezinin etrafında hareket eden hareketli bir haç gibi görünebildiği, başkalarına teslim olan sevginin sembolleri olarak tasvir eder. Bu hem Steiner'ın ilk derste arı kovanının aşkla ilişkisine yaptığı vurguyu hatırlatıyor hem de Beuys'un başka bir antroposofik öğesine işaret ediyor. Sanatçı, sanat kariyerinin başında bronzdan bir dizi haç yapmış ve haç işaretini çalışmalarında önemli bir unsur olarak kullanmıştır. Bir yandan haçı modern bilimsel dünya görüşünün cisimleşmiş dört kareli, mekan-zaman

OPEN ACCESS creative commons COPE

koordinat bilinciyle ilişkilendirir. Öte yandan haçı ya da en azından gül haçı, genişletilmiş Mesih anlayışıyla tanımlar (Adriani: 47-48; akt.: Adams 1998: 203).

Görsel 1: Joseph Beuys, Kraliçe Arı 1, 1952 Ahşap, balmumu, pişmiş toprak 34.3x34,9x7,5 cm[2]

Görsel 2: Joseph Beuys, Kraliçe Arı 2 1952, Ahşap, balmumu, 27x35x7,5 cm[3]

Görsel 3: Joseph Beuys, Kraliçe Arı 3, 1952, Ahşap, balmumu, 27x35x7,5 cm[4]

Görsel 4: Joseph Beuys, Kraliçe Arı 3, 1958,Altın ve Bronz, 14,4x9,6 cm[5]

Beuys'un en çok ilgi duyduğu hayvanlardan biri olan arılar, yaşamı boyunca eserlerinde yer almıştır. Sanat okulundayken "Kraliçe Arılar" adlı bir dizi çizim yapan sanatçı, onların bal üretimine hayranlık beslemenin yanı sıra birlikte yaşama ve çalışma biçimleri nedeniyle arıları sosyalizmin bir sembolü olarak görür (Tate, n.d., *Joseph Beuys*...). Ayrıca onların ısı yardımıyla biçimsiz balmumundan düzgün biçimli petekler yapabilmelerine de hayranlık duyar. Kolektif bir çalışmayla ve toplu ısı organizasyonuyla küre biçiminde bir kovan oluşturabilme gizil güçleri Beuys'un tekil plastik sanattan çoğul sosyal plastik sanat fikrine geçmesinde de etkili olmuştur (Paust 2005: 17; akt.: Merdaner 2016: 42-43).

[2] URL-1
[3] URL-2
[4] URL-3
[5] URL-4

Görsel 5: Joseph Beuys, Arıların Yaşamından[6], 1954, Kağıt üzerine suluboya, 50,2 × 68,5 cm

Görsel 6: Joseph Beuys, Bal Pompası, 1977[7]

Beuys belki de en çok performansları, enstalasyonları ve heykelleri ile tanınır; ancak o, her şeyden önce fikirlerle ilgilenen bir sanatçıydı. Hem doğal hem de sosyal dünyanın nasıl işlediğine dair fikirlerini en kolay şekilde çizimlerinde ifade etmiştir. Onun için çizim bir düşünme biçimiydi (National Galleries Scotland, 2016). Binlerce çizim üretti, fikirlerinden bazılarını daha da derinleştirdi, ayrıntılarla yeniden ele aldı, bazı çizimleri ise sonrasında yapacağı heykellerin taslakları oldu. Hayvanlara yönelik yaptığı bu çizimler, dünyayı nasıl gördüğüne ilişkin önemli ipuçları verir.

Steiner'ın etkisini görebileceğimiz başka bir çalışması da Bal Pompası'dır (Görsel 6). Beuys, Steiner'ın kültür, hukuk ve ekonomiyi birleştiren felsefesini karakterize eden toplumun üçlü doğasını, kendi kavramsal çerçevesine açıkça dahil etmiştir (Montagnino, 2018).

Bal, farklı madde biçimleri arasındaki bir dizi aktarımın ürünüdür: bitkiden hayvana, hayvandan minerale, mineralden onu yiyeceğe dönüştüren insana. Öyleyse bal, yapısı mutlak bir organizasyon modeli olan bir toplum imajını temsil eder. Bu unsur, "Bal Pompası" adlı yerleştirmede görülür. Beuys, Fridericianum Müzesi'nin merdiven boşluğuna, binanın bodrumundan çatı katıda kadar şeffaf tüpler aracılığıyla bal pompalayan ve tekrar aşağıya gönderen bir motor yerleştirir. Adeta tüm binayı, tüm sanat tapınağını kapsayan eksiksiz bir dolaşım sistemi söz konusuydu, sanki bu bina bir arı kovanı, eşsiz bir toplumsal bedendi: motor kalbin görevini görürken bal da sembolik olarak kanın yerine geçiyordu. Documenta'nın yüz günü boyunca, "demokrasinin doğrudan örgütlenmesi" ne ilişkin çeşitli temaları tartışmış ve isteyen ziyaretçilere bal ikram etmiştir. Bu eylem, arılar tarafından üretilen balla bağ kurmayı gösteren basit bir ritüel değildir. Bu yerleştirme Steiner'ın antropomorfik yaklaşımıyla ilintilidir. Kalp hareketle temsil edilirken, irade makinede vücut bulur ve baş da tavan arasında toplanan bal ile ilişkilendirilir (Ramirez, 2000: 85-87).

Beuys'un çizimlerinde, heykellerinde ve yerleştirmelerinde karşımıza çıkan arılar, galeride bir kır kurduyla birlikte gerçekleştirdiği performansındaki gibi fiziksel olarak ortamda değildir. Arılar, bal ve balmumu gibi malzeme kullanımı ve Steiner'ın

[6] URL-5
[7] URL-6

OPEN ACCESS creative commons COPE

verdiği derslerle ilişkili olan ve sembolik anlamları ile eserlerinde yer alır. Arılara yönelik yapılan çalışmalarda her ne kadar onlar, sanatçıyla ya da izleyicilerle doğrudan bir temasa sahip olmasalar da varlıklarını ve baskın güçlerini hissetmek mümkündür.

Tavşan

Tavşan, Beuys'un 'ruhun enkarnasyonu veya diğer bölgelere erişimi olan ruhsal varlıkların dünyevi formu' olarak gördüğü hayvanlardan biridir ve onun çok sayıda çiziminde, heykelinde ve performansında yer alır (Galerie Thaddaeus Ropac, 2018). Diğer hayvanların yanı sıra tavşanı da çeşitli şamanist fikirleri temsil etmek için kullanır. Doğaya eşdeğer olan hayvan, ilkel olanı temsil eder. Olağanüstü bir içgüdü ve yönelim duygusu tarafından yaratılan muazzam bir enerji kaynağı anlamına gelir; bu, insanın çoktan kaybetmiş gibi göründüğü bir özelliktir. Bunu yaparken, sanatçı kendini tavşanın da dahil olduğu birkaç türle sınırlandırır (Ketterer Kunst, n.d.). Beuys tıpkı Leonardo Da Vinci gibi doğayı gözlemlemiş ve ondan aldığı ilhamı çizimlerine yansıtmıştır. "Bazen çizim çok geleneksel görünüyor, bu doğru... Bazen çizimimde geçmişten bir karakter bulabilirsiniz; ama yine de, sadece geleneği takip etseydim ve içinde başka bir unsur, başka bir hayat olmasaydı, çizimi yapmazdım diye düşünüyorum. Sanırım çizimimde geleneksel çizimlerde bulamayacağınız bazı unsurlar var" sözleri ile sadece geleneği takip etmediğini de vurgular (Rose, 1993: 23).

Görsel 7: Joseph Beuys, Klan, 1958, Kağıt üzerine yağlıboya ve suluboya, 20,7 × 28,5 cm[8]

Görsel 8: Joseph Beuys, Astral Kimyasal Tanrıça, 1974, Kağıt üzerine çizim, 25,3 x26 cm[9]

Klan (Görsel 7) adlı bu çizimde bir tavşanın belirgin uzun kulaklarına sahip bir grup (veya klan) figür yer alır. Tavşan, Beuys'un eserlerinde geyikle birlikte sıkça tekrarlanan bir hayvandır. Geyik vücudun üst (ve erkek) kısmına; tavşan ise vücudun dişi/ alt kısmına bağlanır. Tavşan aynı zamanda dünya ve toprak ile de bağlantılıdır. Onun yer altında kazarken dünyayı şekillendirmesini insanın düşünce süreciyle karşılaştırır (Tate, n.d., *Joseph Beuys, Clan*…).

Çizimlerinin çoğu sadece kurşun kalemden oluşur. Klan'da olduğu gibi bazı çi-

[8] URL-7
[9] URL-8

zimlerinde de suluboya kullanır. Bu teknik akışkan malzemelerden oluşan bir çizim karakteri ortaya çıkarmasına olanak sağlar. Yine genellikle yüzeyde kimyasal reaksiyonlar uygular. Bunun dışında bazen kendi kanı ya da tavşan kanını da çizimlerinde kullanır. Beuys, aksiyon ve performansın kendisini düzenli çizim yapmaktan kurtaran ilk biçim olduğunu ve çizime olan ilgisinin artık başka bir şeye aktarıldığını dile getirir (Rose, 1993: 21-23). Bu çizimlerin yanı sıra kuşkusuz tavşanla ilişkili en önemli ya da en çok bilinen çalışması 1965'te Schemela Galeri'sinde gerçekleştirdiği "Ölü Bir Tavşana Resimleri Nasıl Anlatırsınız" (Görsel 9) adlı performanstır. Beuys'tan önce tavşan müthiş bir gerçeklikle Albrecht Dürer'in 1502 tarihli çiziminde, ardından 1720'lerin sonlarından 18.yy ortalarına kadar Chardin'in resimlerinde karşımıza çıkar. Beuys'un bu performansındaki tavşanın ölü olması, onu resimlerinin birçoğunda tavşan cesedini öne çıkaran Chardin'e yaklaştırıyor.

Chardin'in kürkünün canlılığı, tipik olarak ayağından çivi ile duvara tutturulan tavşanın vücudunun cansızlığına meydan okur. Chardin'in resminde ölümlü ve ölümsüz, ilahi ve ruhani, dünyevi ve maddesel tasvir edilir. Chardin'in resmettiği ölüm izleyiciyi duygusal olarak etkiler ama Beuys kelimenin tam anlamıyla bir tavşan cesedine dokunur. Beuys elinde tuttuğu tavşanın bilinçsiz olduğunu göz ardı eder, açıklamaları ölümün sağırlığını görmezden gelir. Tavşana dokunmak, kulağına fısıldamak, ıstırabını dindirmek (zaten ölümün serbestliğinde başarılmış olan) onu okşamak, kelimenin tam anlamıyla ellerini ima etmek, isteksiz ama suç ortağı ellerinin ara sıra hangi rolü oynadığını sormaktaki ısrarı; ölüm ve gecikmiş özür eylemidir (Wegel, 2012: 2-5). Wegel'e göre (2012: 5): "Beuys savaş sırasında güçsüzlüğü kabul etmeyi reddeden başarısız biriydi ve elleri canlandırma değil, ölüm getiren eller olmuştu ve dokunuşu yumuşamış olsa da tavşanı (ne de insan nüfusunu) hayata döndüremedi. Beuys'un jesti özür dilemenin ötesine geçer. Seyirci için Beuys'un sözleri duyulmaz sadece gösterinin görüntüsü kalır. Beuys, izleyicinin tavşanla semiyotik yerine dil öncesi bir çağrışım aracılığıyla özdeşleşmesini sağlar. Cohen'in deyişiyle, "mesele hissetmektir, hissetmek yaşamdır". La Mettrie'ye göre konuşmadan daha temel olan "duygu dili...acı, üzüntü, isteksizlik, korku, cesaret, boyun eğme, öfke, haz, sevinç, şefkatin tüm ifadeleri insan ve hayvanlar için ortaktır. Beuys'un tavşanı hem onun hayvanı hem de tarihsel ötekini temsil ediyor, insan-doğa ikilisini ve Alman izleyici için Holokost'ın o tarihi mezbahasını çağrıştırıyor. Beuys'un tavşanla ilk teması, yani fiziksel dokunuş, La Mettrie'nin duygu dilidir. Beuys tavşanın ayağını her resmin yüzeyine dokundurur. Tavşan, Beuys'un bu resimlerde algıladığı önemi yanlış anlayabilirmiş gibi her bir görüntüyü açıklamaya devam eder (Wegel, 2012: 5-7).

Ölü tavşan performansı, biyolojik ölümün hafızaya ve iletişime, konuşulana ve hissedilene bir son vermemesi gerektiğini iddia eder. "Bütün şeyler birbirine bağlıdır... bitkiler, hayvanlar, dünya... insan". (Goldcymer and Reithman 1982: 23; akt.: Suquet

OPEN ACCESS creative commons COPE

1995: 150). Beuys'a göre bize kalan insanlığın zamansız mirasına ne katkıda bulunacağımızı belirlemektir (Wegel, 2012: 9).

"Uygulamalı Gramatoloji" teorisi ile tanınan Greg Ulmer, öğretmenin bir performansçı ya da aktör gibi önceden başka bir yerde mevcut olan bilginin veya disiplinin yalnızca bir aktarıcısı olarak, sınıfın da bu bilginin yalnızca bir dekoru ya da sahnesi olarak temsil edildiği karşıtlık yapısını unutmasını ileri sürer. Beuys'un çalışmalarını dikkatle inceleyen Ulmer özellikle onun yağ ile yaptığı çalışmalarda, yağın süreç içindeki değişimi ve izleyicilerin tepkilerinin sonucu süreç odaklı bir yapıt ile karşılaşıldığı vurgusunu taşır. Yine onun altın ve balla kapladığı yüzü ile ölü bir tavşana resimleri anlatmasında da Beuys'un performansındaki nesne değil süreç olarak kavrama konusundaki ısrarı ve soyut teoriyi ve yorumu reddinin, tiyatro, teori ve yorumla birlikte gittiğini ifade eder (Connor, 2015: 196-197).

Görsel 9: Joseph Beuys, Ölü Bir Tavşana Resimleri Nasıl Anlatırsınız[10], 1 Ocak 1965, Performans, Schemela Galeri, Düsseldorf

Görsel 10: Joseph Beuys, Şef, Fluxus Şarkısı-Performans[11]

Beuys bu performansına ve performansında kullandığı tavşana ilişkin şöyle bir açıklamada bulunur:

> "*Tavşanın doğum ile doğrudan bir ilişkisi vardır...Bana göre tavşan vücut bulmanın sembolüdür. Tavşan insanın sadece zihinsel olarak yaptığını gerçek dünyada yapar: Kendisini kazar, bir yapı kazar. Dünya içinde kendinde vücut bulur ve bu kendi başına önemlidir. Veya ben öyle anlıyorum onu. Başıma bal sürerek kuşkusuz düşünce ile ilgili bir şey yapıyorum. İnsanın kabiliyeti bal üretmek değil, düşünmektir. Düşünceler üretmektir. Şüphesiz bal, canlı bir madde olduğu için düşünmenin ölümsel karakteri bu yolla yeniden yaşamsal hale gelmektedir...*" (Adriani vd. 1979: 132; akt.: Merdaner

[10] URL-9
[11] URL-10

2016: 89).

Kelimenin tam anlamıyla maddenin içine giren tavşan, şimdi yaşayan sezgisel düşünce tarafından bilgilendirilmesi gereken materyalist bilim düşüncesini temsil ediyordu. Bu da Beuys'un bu performansında başını örten balın organik maddesi ve ruhsal dönüşümün altınıyla sembolize edilir. Ölü tavşanla konuştuğunda, kendisinin (tüm insanları temsil eden) dışsallaştırılmış bir parçasıyla konuşarak, artık kendi dışında "nesne" olarak var olan ölü şeyi (soyut düşünceyi) yeniden canlandırıp bütünleştirdi. Aynı zamanda, ölü bir tavşan bile Beuys'a bazı inatçı rasyonel insanlardan daha fazla sezgi gücünü korumuş gibi görünüyordu. Beuys'a göre: "Bir hayvana açıklama yapma fikri, hayal gücüne hitap eden bir dünya ve varoluşun gizliliği duygusunu taşıyordu". Balın kaynağı olan arı kovanı, insanlar ve doğal dünyanın geri kalanı arasındaki hiyerarşik olmayan uyum için ihtiyaç duyulan sosyal sıcaklığın ve kapsayıcı işbirlikçi bilincin vücut bulmuş haliydi. Beuys'un keçe, balmumu, jelatin ve yağ kullanımı, hepsi bir düzeyde bu ekolojik enerji referanslarıyla ilgilidir ve aynı zamanda anlamı, dünyanın daha temel "heykelsi" kuvvetlerine ve biçimlendirici enerjilerine yayar (Reithmann: 176; akt.: Adams 1992: 30). Burada toplumsal aydınlanmayı yaratma konusunda resmin sınırlarını eleştirmektedir. Bu performans aynı zamanda sanatta açıklamaların yersizliğiyle ve ruhun mantıklı olmayan dünyası ile iletişime geçmekle ilgilidir. Bal onun için yaşam gücü içerir ve yaratıcılığın ürünleri için bir metafordur. Arıların bal üretme süreci doğurganlık ve dönüşüm düşüncesini akla getirir ve sanatçının obje üretici değil ama bir ezoterik bilgi aracısı olarak yaratıcı gizemiyle paralellik ortaya koyar (Fineberg, 2014: 222).

Beuys tarafından organik maddelerden "ağırlıksız maddelere" (elektrik, manyetik sıvılar veya sesler gibi) kadar kullanılan malzemelerin tümü bir durumdan diğerine geçişler, mutasyonlar taşır. Beuys'un materyalleri aslında, dönüştürücü kapasiteleri her zaman hem fiziksel hem de metaforik olarak iki yönlü bir okumaya uygun olan "tözsel enerjilerdir" (Verspohl 1989: 41; akt.: Suquet 1995: 154). Yağ, bal, balmumu ve jelatin, Beuys tarafından en çok kullanılan organik maddelerden bazılarıdır. Bu maddeler, kendi özgül ısıları ile belirli bir ortamın arasındaki etkileşim yoluyla, şekle sahip olmak ya da olmamak, genişleme ve büzülme arasında salınım yapabilir. Bununla birlikte, Beuys bu maddeleri, bir dizi dönüşüm yoluyla maddenin sürekli dağılımına/reformuna dayalı olarak, yaşam sürecinin görünmez özelliklerini somutlaştırdıkları için, yalnızca simgesel değerleri için seçiyor görünmektedir. Isı, metamorfozların anası, yaşamın vektörü ("ısı=yaşam") olarak görünür: harekete ve enerjilerin serbest dolaşımına asimile edilir (Suquet, 1995: 154).

Tersine, soğuk, madde ile çevresi arasındaki alışverişlerin yavaşladığını gösterir. Metamorfoz, hareketlilik, hareket, değiş tokuş dolayısıyla enerji anlamına gelir. Bu akışkanlık olmadan, ne doğanın düzeninde ne de insan kavrayışlarının düzeninde ya-

OPEN ACCESS creative commons COPE

ratıcılık olmazdı. "Resimler Ölü Bir Tavşana Nasıl Açıklanır" eylemi bununla ilgilidir: başı bal ve altın varak ile kaplı Beuys "kollarında ölü bir tavşan tutar ve onunla iletişim kurar... ve 'sessizlik'" (Wiegand vd. 1986: 15; akt.: Suquet 1995: 154). Balın "kalorifik karakteri" sayesinde, "zihinselleştirmenin ölümcül tehlikesi" tarafından taşlaştırılan düşünce, metaforik olarak canlandırılır: bal, "düşünce sürecinin sıvılaşmasına" neden olur ve ona bir akışkanlık verir (Tisdall, 1979: 97). Bal, "tüm çevreden, bitkilerden, minerallerden ve güneşten gelen bir öz gibidir" (Ibid: 44; akt.: Suquet 1995: 154). Terimin simya anlamında, özler "maddi olmayan güçlere sahip maddelerdir" (Whiteside vd. 1966: 219; akt.: Suquet, 1995: 154), eylemleri dönüşümler getiren bir "spiritus vitae"dir (yaşam ruhu); örneğin altın, eylemi ateşinkine benzer bir "yaşam ruhu" içerir. Beuys, başını altın ve balla kaplayarak, düşüncenin yüceltilmesi anlamını açıkça taşıyan bir tür simyasal hareketi yeniden icat eder. Ayrıca, Beuys için tavşan "simyasal dönüşümün bir işareti"ni temsil eder (Beuys 1974: 266; akt.: Suquet 1995: 154).

Beuys'un performansında yer alan elektrik telleri "yeniden yaratma" ruhu içinde, uygun bir biçime getirilebilen yaşam akışı fikriyle ilişkilidir. Taburesinin altına yerleştirilen kemikler, "hayati ilkenin kemiklerde tanımlanmasına ilişkin arkaik gelenekler" ve onlardan "diriliş" ile bağlantılıdır (Suquet, 1995: 56).

Ses, "maddi gerçeklikleri hareket ettirme" gücüne sahip bir "enerji taşıyıcısıdır" (Tisdall, 1979: 95). Beuys'un "Şef Fluxus Şarkısı" (Görsel 10) ya da "Resimleri Ölü Bir Tavşana Nasıl Anlatırsınız" gibi eylemlerde aktarmaya çalıştığı şey budur; Belirsiz sesler çıkararak aynı zamanda "sözlü diyaloğun enerji diyaloğuna dönüşümünü" (Ibid: 235; akt.: Suquet 1995: 158) ve bu dönüşümde kazanılan ruhsal nüfuzu önerir (Suquet, 1995: 158).

Sanatçı "Ölü Bir Tavşana Resimleri Nasıl Anlatırsınız" performansından bir yıl önce gerçekleştirdiği "Şef Fluxus Şarkısı"nda, dokuz saat boyunca tavşan kürkünden yapılmış bir keçeye sarılı durmuştur. Keçe rulonun her iki ucunda iki ölü tavşan yer alır ve sanatçı aynı zamanda taklit geyik çığlıkları çıkarır. Bu ve buna benzer çalışmalar, diğer yaşam formlarının enerjilerini eyleme çağırma girişimleriydi. Ya da Tisdall'ın (1979: 97) da ifade ettiği gibi bu eylemler onun: "insan semantiğinin ötesindeki iletişim seviyelerine" doğru kaymasına izin veriyordu. Beuys'a göre ise o, herhangi bir dışsal sosyal ve çevresel değişim için gerekli olan içsel benliğin dönüşümüne yardımcı olmak için kendi türünün anlambilimini kapatmaya çalıştı. Beuys, insanın diğer canlılara karşı sorumluluğunun bir parçası olarak konuşamayan hayvanlar adına konuşmaya çalıştığını, hatta tüm hayvanları 1967'de kurduğu Alman Öğrenci Partisi'ne dahil ettiğini söylemiştir (Adams, 1992: 30).

Beuys, "*Şef Fluxus Şarkısı"nda kesinlikle göçebelerin yankısı vardır*" "*Ve Berlin'in o bölgesinin hala harap durumundaki sokaklarına yayılan geyik sesleriyle ilgili Avrasyalı bir şey...Şef her şeyden önce önemli bir ses yapıtıdır. En çok yinelenen ses genizden gelir ve bir*

geyiğin seslenişi gibi boğuktur: Ö ö...Bu, çok eskilere uzanan, ilkel bir sestir" (Fineberg, 2014: 220) der ve şöyle devam eder: "Yaptığım sesler bilinçli olarak hayvanlardan alınmıştır. Bunu, insanın ötesinde, diğer varoluş biçimleriyle temas kurmanın bir yolu olarak görüyorum. Bu, farklı yeteneklere sahip diğer türlerdeki işbirlikçiler arasında enerji üreticilerinin ölçeğini genişletmek için sınırlı anlayışımızın ötesine geçmenin bir yolu" (Tisdall, 1979: 95).

"Şef Fluxus Şarkısı", sanatçının bedenini, psikolojik olarak şarj edilmiş bir heykel materyali olarak kullandığı expresyonist bir ritüeldir. Keçenin içindeki mikrofonla Beuys, kendine göre tavşanlar ve geyiğin çağrısıyla ilgili sesler çıkarır, hoparlörler bu sesleri galerinin içine ve dışına sokağa taşır. Bunun yanı sıra bu hayvanların çağrılarıyla karşıtlık olacak şekilde teyplerden düzensiz aralıklarla modern müzikler çalınmıştır. (Fineberg, 2014: 220). Beuys'un kendisinin de Tisdall'a ifade ettiği gibi: "heyecandan yoksun kaldığınız ve belirli bir klostrofobi ya da acı duygusu olmaksızın dokuz saat boyunca aynı pozisyonda durduğunuz bir ortamda panik olmadan kalabilmek ciddi bir durumdur" (Tisdall, 1979: 95). Böyle eylemler, yorumlamadan ziyade sanatçının derinden deneyimlediği ve dönüştürücü eylemlerdir.

Beuys'un çalışmasında, bir mekanı tecrit etme ihtiyacı, genellikle eylemin gerçekleşeceği sahne alanını betimlerken, farklı düzeylerde açığa çıkar. Örneğin, "Şef Fluxus Şarkısı" eylemini gerçekleştirdiği yer, mekanın köşelerinde yağ takozları ile önceden düzenlenmiştir. Beuys'un eylemlerinin gerçekleştiği boşlukların keskin açılarını düzeltmek için kullanılan yağ kamaları üretimi ile eylem başlamıştır. Ona göre, bu açılar, "hepsi dik açının kombinasyonları üzerine inşa edilmiş kare odalarımızda, kare binalarımızda ve kare şehirlerimizde tezahür ettiği şekliyle, mevcut toplumumuzun temel taşı olan insan zihninin en mekanik eğilimini sembolize ediyor. Geniş anlamıyla, dik açı, kültürümüzün, bilimimizin ve yaşam süreçlerimizin mineralize edilmiş koordinasyon sistemini temsil eder" (Tisdall, 1979: 72). Beuys, bir boşluğu yağla çizerek ya da işaretleyerek, onu dik açının ölümcül "uygulayıcı ustalığından" çıkardı: Kararsız bir madde olarak yağ, sıvıdan (sıcak) katı (soğuk) duruma geçebilir ve mimarilerin hareketsiz katılığı tersine çevrilebilir. Hareket alanını yağla hazırlamak demek, onu ısıtmak, ona yaşamın hareket etme olanağını katmak demekti. Beuys'un her iki performansında da görülen keçe, yalıtmak amacıyla sıklıkla kullandığı malzemelerden biriydi. Sıkıştırılmış kürklerden yapılmış, eğrilmemiş veya havsız, dengesiz bir malzeme olan keçe, ideal "hareket eden yalıtkan" olarak görünür: sıcaklığı korur, yine de nefes alır, yalıtır, ancak kendi yaşamı ve hareketi vardır. Bir rahim gibi, gebelik alanını korur. Beuys'un izleyicilerini içine attığı sarsıcı deneyimin ve malzemelerle yaptığı çalışmanın tek bir amacı var: bizi en yoğundan en maddi olmayana, metalden sese tüm maddeyi canlandıran "dönüşüm ilkesine" uyandırmak; başka bir deyişle, bizi kendimiz de dahil olmak üzere her şeyin temel esnekliğine uyandırmaktır. Hayvan ve insan,

OPEN ACCESS creative commons COPE

yaşam ve ölüm, cennet ve dünya arasında özgür bir düşünce açılımı sunar (Suquet, 1995: 151-155).

Altın, "Ölü Bir Tavşana Resimleri Nasıl Anlatırsınız" adlı performansından sonra bir bazalt taşı ve kağıt üzerine resmedilen başka bir tavşan çiziminde karşımıza çıkar. "Tavşan Taşı" (Görsel 11) adlı çalışmada tavşan kabaca yontulmuş bir bazalt taşı üzerine altın rengi sprey boya ile boyanmıştır. Ortaçağ sanatında gördüğümüz altın rengi fon, burada figüre hizmet etmek yerine onu açığa çıkarıyor. Aynı zamanda mitolojik bir hayvan da olan tavşan, altın renginin sembolik gücü ile birleşiyor.

Görsel 11: Joseph Beuys, Tavşan Taşı, 1982, Altın sprey boya ile bazalt, 45,72x49,53x123,19 cm[12]

Görsel 12: Joseph Beuys, Altın Tavşan, 1982, Kart üzerine altın bronz, 60,5x44 cm[13]

Altın ve tavşanın bu birleşimi ilk olarak 1982'de Documenta VII'deki sanat etkinliğinde görülür. Beuys bu etkinlikte, Çar Korkunç İvan'ın altın tacının bir kopyasını eriterek onu güneş küresi olan bir barış tavşanına dönüştürür. Bu eylemden sonra altın rengi tavşan onun "Hasenstein" (Tavşan Taşı) ve Goldhase (Altın Tavşan) (Görsel 12) örneğinde olduğu gibi birçok eserinde ana figür olarak yerini alır (Ketterer Kunst, n.d.).

Geyik

Alman halk geleneğinde karşılaşılan geyik, Beuys'un çalışmasında ruhsal bir varlık, Kelt mitolojisinde "ruhun eşlikçisi" ve çarmıha gerilmiş İsa'nın göstergesi olarak özel bir anlam kazanır. Geyik erkekliğin geleneksel bir sembolüdür. Ancak doğanın döngüsel doğurganlığını yansıtan boynuzlarını yılda bir kez dökmesi onun kadınsı bir yön ile birleştirilmesini de sağlar (Galerie Thaddaeus Ropac: London Ely House, n.d., *Joseph Beuys Utopia*…).

[12] URL-11
[13] URL-12

Görsel 13: Joseph Beuys, Geyik Başı, 1954[14]

Görsel 14: Joseph Beuys, Dişi Geyik, 1948, Ağaç Baskı, 16,5x35 cm[15]

Görsel 15: Joseph Beuys, Parlak Işıklı Geyik Sandalyesi, 1957-71, 139x96,3 cm, Yağlı boya, grafit ve maskeleme bandı[16]

Görsel 16: Joseph Beuys, Geyiğe Işık Huzmesiyle Yıldırım Çarpması, 1958/85, Enstalasyon, Guggenheim Bilbao Müzesi[17]

Geyik de diğer hayvanlar gibi birçok çiziminde karşımıza çıkar. "Parlak Işıklı Geyik Sandalyesi" (Görsel 15), Beuys'un kağıt üzerinde büyük ölçekli bir kolajıdır. Kolaj, birbirine birleştirilmiş iki parça lekeli, krem renkli kağıttan oluşur. Ana alt bölümde geyik sandalyesi ana hatları ile çizilirken, geometrik olarak kareyi andıran kağıt içine sandalyenin arka formunu da anımsatan ampule benzer bir form en üste yerleştirilmiştir.

Kolajın buruşuk ve gelişigüzel görünümüne rağmen, dikkatli ölçüm ve planlamayı gösteren soluk kurşun kalem izleri vardır. Kolajın her iki bölümünde de koyu gri renkte yağlıboya kullanılmıştır. İki bölüm şekil zemin ilişkisini tersine çevirir. Sandalyenin arka formu ile benzer olan ampul şekli, renkli arka plana karşı kağıdın kendi rengidir, geyik sandalyesi ise kağıdın düz arka planına karşı koyu griye boyanmıştır.

[14] URL-13
[15] URL-14
[16] URL-15
[17] URL-16

OPEN ACCESS creative commons COPE

Geyik sandalyesinin yarı soyut, biyomorfik silueti, hayvanın kendisi ile kolaylıkla ilişkilendirilemez. Sadece sandalyenin bacaklarının eğrisi bir çift boynuzu akla getirebilir. Beuys için geyik, her sanat eserinde özdeş ve tanınabilir bir şekilde temsil edilen bir figür veya ikon olmaktan ziyade, sanatçının eklektik medya ve malzeme yelpazesinde farklı biçimler alan ve diğerleriyle melez bir yapı oluşturabilen değişken bir varlıktır. Burada geyik sandalye ile birleşerek farklı bir biçim alır. Bu kolaj, Beuys'un doğada aydınlık ve karanlığın sembolizmiyle ilgili olarak ikiliğe olan ilgisini, siyah ve beyaz tonlarına yakın pozitif ve negatif alanlar olarak yan yana getirir (Straine, 2011).

Bu kolajda, ampulü andıran ve ışığa olan vurgu, bir yıl sonra yapacağı "Geyiğe Işık Huzmesiyle Yıldırım Çarpması" (Görsel 16) adlı yerleştirmede şimşek olarak karşımıza çıkar. "Geyiğe Işık Huzmesiyle Yıldırım Çarpması", tüm odayı kaplayan büyük ölçekli bir yerleştirmedir. Eser, bronz ve alüminyumdan yapılmış nesnelere ve elementlere dayalı "Yıldırım", "Boothia Felix", "Keçi", "Geyik" ve "İlkel Hayvanlar" olmak üzere beş farklı heykelden oluşur. Anlam katmanlarıyla kaplı olan bu yerleştirme özünde, doğadaki dramatik bir anı canlandırıyor: Bir yıldırım (büyük, asılı heykel) yere çarparak bir geyiği aydınlatıyor (yansıtıcı alüminyumdan yapılmış). Bir keçi (üzerinde kazma bulunan metal bir araba) ve solucan benzeri ilkel hayvanlar (zemine saçılmış koyu bronz dışkı formları) vardır. Kuzey Manyetik Kutbu'nun ilk kurulan yeri olan Kuzey Kanada'daki yarımadayı ima eden Boothia Felix ise üstünde kübik bir kütle ve bunun üzerinde duran küçük bir pusula olan metal bir tripod ile yer alır (Anonim, n.d., *Joseph Beuys*…). Hem manyetik kutup referansı hem de şimşek çakması dünyanın doğal enerjilerini ima eder (Bastian 1986: 18; akt.: Adamou 2016).

Yerleştirmenin en büyük formu ve en göze çarpanı, bronzdan yapılmış uzun üçgen bir form olan 'Yıldırım'dır. Güçlü bir şimşeği temsil eden heykel, odanın tavanına yakın bir yerde bulunan bitişik iki duvara tutturulmuş metal bir kirişten sarkan bir demir çubuktan asılıdır. "Geyiğe Işık Huzmesiyle Yıldırım Çarpması", Beuys'un 1982'de Berlin'de Martin-Gropius-Bau'nun iç avlusunda Zeitgeist: Uluslararası Sanat Sergisi için yaptığı atölye çalışmasından nesnelere dayanmaktadır. Sanatçının 1986'daki zamansız ölümünden önceki son büyük eserlerinden biri olan Geyik Anıtları, Beuys'un 'Sosyal Heykel'e olan inancını hayvanların güçlü sembolizmi ve karşıt güçlerin uzlaştırılmasıyla birleştiren birçok temel kaygısının simgesidir. Zeitgeist sergisinin ardından, bu çalışma diğer öğelerle kurduğu etkileşimle birlikte başka bir yerleştirme olarak karşımıza çıkıyor (Galerie Thaddaeus Ropac: London Ely House, 2018).

Bu yerleştirme, sanatçının ilk ve temel güçlere olan saplantısını dile getiriyor: toprak, hayvanlar, dışkı ve ölüm. Sanatçı bu efsanevi sembolik anlatının insan tanığıdır (Dailey, n.d.). Bu yerleştirmede geyik, ahşap bacaklar üzerinde duran annesine ait bir ütü masasıyla temsil edilirken; yerleştirmedeki diğer bir hayvan olan keçi; üç tekerlekli araba ile temsil edilmiştir. Arabanın tepesine, kil kalıntıları olan bir kazma yerleştiril-

miştir. Bu heykel, bu nesneler topluluğunun silüeti ile keçiyi temsil eder. Tüm bu basit nesneler, çağrıştırıcı hale gelerek başka anlamlara bürünürler. Bu enstalasyonda bronz döküm olan diğer objelerin aksine, 'Geyik' alüminyum dökümdür. Malzemenin göreceli parlaklığı, bu elemanın ani bir yıldırım çarpmasıyla aydınlatıldığı izlenimini yaratır. Özellikle iletken metalin geyikte kullanılmış olması, evrenden sembolik olarak enerji çekmenin ruhun bir şefi olarak görülen geyiğe verilmiş olmasından kaynaklanıyor olabilir. Geyik, Germen mitolojisindeki tanrıların hayvanıdır ve sanatçıya göre, "sıkıntı ve tehlike zamanlarında" ortaya çıkan ve "yaşamın sıcak pozitif unsurunu" olduğu gibi getiren "yönlendirici ve koruyucu işaretlerden" biridir ve "ruhsal güçlere ve iç görüye sahip" tir (Adamou, 2016).

Bastian'a göre bu yerleştirme, "beklenen ölümlülük, çürüme ve yıkımın görüntülerini aktarır... çünkü tüm geçici yaşamın izleri bu çevrede donuk bir şekilde parlayan bir soğukluk, geri dönüşü olmayan kaderin izdüşümü için yer açar" (Bastian 1986: 11; akt.: Adamou 2016).

Kır Kurdu

Sık tekrarlanan bir figür olmamasına karşın, kır kurdu canlı bir hayvanla birlikte gerçekleştirdiği en ünlü çalışmalarından biridir. Daha önce de bir hayvanla, tavşanla, performansları olmuştu. Ancak tavşan canlı değildi. Beuys, Kounellis'in canlı atlarla yaptığı yerleştirmesini daha da ileri götürür. Toplumun sağlığı için ritüeller gerçekleştiren ve kendini modern bir şaman olarak gören Beuys'un, gerçekleştirdiği bu ritüeller zaman zaman fiziksel acı ya da fiziksel rahatsızlık duyabileceği türdendi. "Şef Fluxus Şarkısı"nda uzun süre keçe ruloya sarılı halde durması, "Amerika'yı Seviyorum Amerika Da Beni" (Görsel 17) adlı performansında galeride yine keçeye sarılı halde ve tuhaf pozisyonlarda durması, benzer hareketleri defalarca tekrarlaması ve uzanması örnek olarak verilebilir.

Sanatçı gerçekleştirdiği diğer performanslarındaki gibi burada da adeta modern bir şaman figürü olarak karşımıza çıkar. Şaman sıradan ölümlülere yasaklanmış yolculuklara çıkmak ve insan zihninin tasavvur edemeyeceği varlıkların derinliklerini keşfetmek için transa girebilen kişi olarak yer alır. Vahşi bir hayvan katmanı şamanik aura ile birlikte yaratıcı bir dürtü oluşturmak adına birleştirilir. Beuys performansta kullandığı hayvana ilişkin: "Kır Kurdu, eserde sadece mekanda sunulan öğelerden biri olarak yer almakla kalmadı, bunun yerine hayvanın sanatçıya daha da yaklaşmasını sağladığı özgürlük üretiminde önemli bir işbirlikçi oldu" der. Hayvan çok katmanlı tarihsel ve psikoanalatik bağlamsal izi sayesinde, istikrarsız bir varlık, bir arabuluculuk yaratısı haline gelir, ancak işin dizimsel yapısı içinde aynı zamanda sanatın atalarını da temsil eder. Kır kurdu, Beyaz Avrupalılar tarafından bir haşere olarak kabul edilmiş ve bu nedenle Kızılderili kültürlerinin yok edilmesine benzer bir süreçle yok edilmiştir. Kır kurdunun varlığı, tarihsel ve kültürel bir anlamlandırma ağıyla son derece karışıktır.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Nihayetinde "Kır Kurdu: Amerika'yı Seviyorum Amerika Da Beni" adlı performans; insan ve hayvan arasındaki metafizik karşılaşmanın diğerini etkilediği ve bu etkileşim sonucunda ortaya çıkan türler arası ilişkiyi gölgede bırakma tehdidinde bulunan siyasi provokasyon ve tarihsel gönderge yüklü okumalar sunuyor (Aloi, 2012).

Kızılderili kültürlerinin yok edilmesine değinen bu performansın gerçekleştiği süreç, antropolojik araştırmalara ilginin de oldukça yoğun olduğu zamanlardır. Beuys bu ilgiyi ve kendisinin eski kültürlerle kurduğu bağı şöyle açıklar: "Beni her şeyden çok ilgilendiren, manevi dünyadan fiziksel dünyaya geçişin antropolojik sürecidir. Bugünlerde insanlar, eski kültürlerin davranışlarıyla, Hopi Kızılderililerinin günlük yaşam kalıplarıyla ve tüm bu şeylerle ilgilenen Lévi-Strauss gibi antropologlardan çok sık söz ediyor... Antropolojik araştırmalara olan bu ilgi yaygındır. Ama bazen bu sadece bir tür gerilemedir, eski kültürlere geri döner. Benim ilgim asla geçmişe, eski kökenlere dönmek değildi. Her şeyin materyalist bakış açısıyla belirlendiği, her şeyin doğa bilimleri modeli doğrultusunda ilerlediği şu andaki kültürümüzdeki insanlara eski kültürlerden bir örnek vermekle ilgileniyordum. Eski kabile davranışlarıyla pek ilgilenmiyorum... Bu şaman modelini ya da eski kültürlerden görüntüleri ya da çok eski, ilkel kültürlerden davranış fikirlerini çok sık kullanmamda bir çelişki var gibi görünüyor... Onları aslında eski kültürlerin bir parçası olan daha geniş bir dünya anlayışını vermek için kullanıyorum (Rose, 1993: 18).

Görsel 17: Joseph Beuys, Kır Kurdu: Amerika'yı Seviyorum Amerika da Beni, Mayıs 1974, Performans, René Block Galeri, New York[18]

René Block Galerisi'nde gerçekleşen bu performans, izleyicileri sadece sanat eserinin kendisi ile değil aynı zamanda doğal ve manevi dünyalarla olan ilişkimiz üzerine düşünmeye de davet eder. Kızılderililerin tarihsel yabancılaşmasının temsilcisi olarak öne sürülen ve vahşi doğaya karşı saygısızlığı ve takdir eksikliğini vurgulayan bu performans, bu yabancılaşmada dönüşümün ve iyileşmenin bir canlandırmasıdır.

[18] URL-17

"Amerika'yı Seviyorum Amerika Da Beni" türler arası bir karşılaşmadır. Sanatçı bu performansta neden kır kurdu kullandığını da şöyle açıklar: "*Eğer insanların unuttuğu muazzam güçlerin büyük kişilikler olarak yaşamayı sürdürdüğü diğer aleme girerseniz bu enerjileri çok belirgin hale getirirsiniz...Kır kurdunun ruhu o kadar muazzamdır ki onun ne olduğunu ve gelecekte insanlık için ne yapabileceğini insanoğlu anlayamaz*" (Kuoni 1993: 144; akt.: Merdaner 2016: 57). Kır kurdu her ne kadar hayvan olarak sembolik olsa da aynı zamanda performans boyunca iletişimde olduğu bir figürdür. Bakışlarındaki etkileşimler, Beuys'un toplumdan yabancılaşma duygularını ve kendi mitolojisini hayvana yansıtması için alan sağlamıştır ve aynı zamanda hayvan öznelliği üzerine insan yansıması için de olanak sağlar. Performansta Beuys'un kır kurduna odaklandığı görülüyor. Küçük John (kır kurduna verilen isim) da Beuys'a kendi tarzında cevap veriyor. Galeri, insan-hayvan türünün karşılaştığı bir mekan haline geliyor. Beuys, küçük John ve biz izleyiciler arasındaki dinamiklerle galeri kafesi, kutsal bir mekanın yeniden inşası haline gelir (Sutton, 2017). Ancak performansın gerçekleştiği galeride zincir bir bağlantı bariyeri, sanatçıyı ve kır kurdunu bir gün boyunca galeriyi ziyaret eden insanlardan ayırmaktadır. İzleyiciler belirsiz bir şekilde kafese konulurken, başkahramanlar olan sanatçı ve kır kurdu için özgür alan belirlenmiştir (Baker, 2000: 151).

Sutton, Beuys'un Küçük John'a karşı olan ilişki biçiminin doğal olmadığını, hayvanlar ve doğaya yönelik Batı sosyal normlarının etkili olduğunu ileri sürer. Performansın önceliğinin de Beuys'un baskın mesajını iletmesine verildiğini ifade eder. Küçük John yarı evcil bir hayvandı. Eğer tamamen vahşi bir kır kurdu olsaydı sanatçı ile bu denli etkileşime girmezdi. Alanını güvenceye alma ve ardından Beuys ile oyun oynama isteğini davranışları ile gösterir. Küçük John izleyici gibi eserin birlikte yaratılmasında rol oynar. Beuys'un kendisinin de ifade ettiği gibi kır kurdu, galeri mekanındaki dekorlardan biri olarak yer almadı, bunun yerine insanın anlamayacağı şeye yaklaşmak için hayvanın sanatçıyı etkinleştirdiği, özgürlük üretiminde önemli bir işbirlikçi oldu (Sutton, 2017). Beuys insan ve hayvanın bu karşılaşmasında: "rollerin hemen değiş tokuş edildiğini" öne sürer. Başlangıçta ritüelleşmiş eylemler döngüsü tarafından yapılandırılsa da Beuys durum üzerindeki kendi kontrolünün sınırlarının dışına çıkıyordu ve kır kurdu ile özgürlüğün üretiminde önemli bir işbirlikçi oluyordu (Baker, 2003: 149). Beuys, Küçük John'a diyalog için bir alan sunarken, hareketleri ve sembolik muhasebeleri aracılığıyla insan ile hayvan arasındaki sınırların çizilmesi için bir olanak tanırken, yine de bu diyaloğu ve fiziksel alanı aynı eylemler aracılığıyla kontrol ediyor. Ancak Küçük John bireyselliği ve failliği içinde nesnelleştirmeye ve soyutlamanın salt bir sembolü veya tanımlanmasına meydan okur. Küçük John ve Beuys arasındaki karşılaşmalar gerçek ve fiziksel içkinlik, potansiyel ve oluş alanlarıdır. Bu bir dönüşüm işidir (Sutton, 2017).

Performansı başından sonuna detaylı değerlendirmenin bir galeri ortamında

OPEN ACCESS creative commons COPE

insan-hayvan karşılaşmasının ve birlikte geçirdikleri sürecin nasıl olduğunu anlamak adına yararlı olacağı düşünülmektedir. Performansın başına dönüldüğünde kır kurdunun, Beuys'tan önce galeride yerini aldığı ve kameralarla izlendiği bilinmektedir. Beuys önce onu koklamasına izin verdiği keçe battaniye ile içeri girer. Ayrıca performansa ait fotoğraflarda görülmese de ona ikramda bulunur. Birazını ona, birazını saman yığınına doğru fırlatır. Küçük John, Beuys'un tekliflerine karşılık oldukça ikircikli bir tutum sergiler. İlk karşılaşmalarında gelen kişinin kim olduğundan emin olmadığı için kuyruğunu bacaklarının arasına alırken; ikramlar sonrasında battaniye ve Beuys'un eldivenleri ile oyun oynama davranışı sergiler (Sutton, 2017). Kır kurdunun bu davranışı Nietzsche'nin şu sözlerini akla getiriyor: "Hayvan, dostlarının ve düşmanlarının hareketlerini değerlendirir, onların özelliklerini ezbere öğrenir, kendilerini onlara hazırlar: belirli bir türün bireylerine karşı savaşı kesin olarak reddeder ve aynı şekilde belirli bir türe yaklaşma biçimlerinden de tahminde bulunabilir. Hayvan türlerinin barışçıl ve uzlaşmacı niyetleri vardır (Calarco and Atterton, 2004: 4). Ancak belki sanatçı onun oynama isteğini anlayamadığı için küçük John sıkılır. Sonrasında "para ve gücün uyguladığı tiranlığı" ve "para ve ekonominin küçültülmüş ve yıkıcı yorumunu, yalnızca fiziksel malların üretimine dayanan inorganik bir saplantıyı" temsil etmek için konulan Wall Street dergisini koklar (Kuoni: 142-143; akt.: Adams 1992: 32). Ardından pencereden dışarı bakar. Bazen de kameraya bakan kişinin farkındaymışçasına bakışını oraya yönlendirir. Beuys'un üçgen çanı çalması ile birlikte tekrar sanatçıyla ilgilenmeye başlar. Beuys, üçgeni ve eldivenleri yerdeki battaniyeye doğru fırlatır. Kır kurdu, bir eldiven alır, onu koklar. Tekrar ağzına alır. Performansın yaklaşık 15 dakikasında Beuys'un keçe battaniyelerden birine sarılması ve kır kurdunun battaniyeyi çektiği görülür. Beuys tahta bastonunu battaniyeden uzatır ve bu arada kır kurdu, yanal hareketler ve yavaş kuyruk sallamaları ile oyun davranışları sergiler. Sonrasında tekrar ilgisizleşmesi, battaniyeyi çekmesi, uyuması, Beuys'un battaniyeyi açıp ayağa kalkması, eldivenleri tekrar kır kurduna fırlatması ve onun dikkatini çekmek için bastonu yere vurması gibi durumlarla performans devam eder. Performansın büyük döngüsü keçe ve eldivenlerle Beuys'un galeri kafesinden ayrılması ve kır kurdunun artık eylemde yer almaması ile son bulur. Performansta kır kurdunun dışında eldivenler ve keçe dikkati çekici diğer öğelerdir. Bunlar Beuys için maske, bariyer ve geçiş için dönüştürücü malzemeler olarak işleve sahiptir (Sutton, 2017). Kahverengiye boyanmış ve defalarca fırlatılmış olan bir çift eldiven, renk kullanımı ile heykelsi form arzusunu yansıtırken; biçimleri sanatçının ellerini ima eder. Beuys'un açıklaması şu şekildedir: "Kahverengi eldivenler, ellerimi ve insanların elleriyle sahip olduğu hareket özgürlüğünü temsil ediyor. Her şeyi en geniş yelpazede yapma, herhangi bir sayıda araç ve gereç kullanma özgürlüğüne sahiptirler. Çekiç kullanabilir veya bıçakla kesebilirler. Yazabilir veya formları şekillendirebilirler. Eller evrenseldir ve insan elinin önemi budur... Bir kartalın veya köstebeğin pençeleri gibi belirli bir kullanımla sınırlı değildir.

Yani eldivenleri küçük John'a atmak, ona oynaması için ellerimi vermek anlamına geliyordu" (Tisdall: 28-30; akt.: Baker 2003: 151). Beuys'un bu sözleri Heidegger'in insan elinin önemini vurguladığı ve insan eli ile hayvan pençesi arasındaki farka değindiği şu sözleri anımsatıyor: "İnsan eli tuhaf bir şeydir. Yaygın görünüşe göre el, bedensel organizmanın bir parçasıdır. Ancak elin özü, kavrayabilen bir organ olması sebebiyle asla belirlenemez ve açıklanamaz. Maymunların da kavrayabilecek organları vardır ama elleri yoktur. El tüm kavrayan organlardan -pençeler veya dişler- sonsuz derecede farklıdır, bir öz uçurumu ile farklıdır (Calarco and Atterton, 2004: 19). Sanatçı hayvana bir şey verir ve vermeyi seçtiği şey elleridir. Yaratıcılık çağrışımları taşırlar (heykel formuna yönelik irade) ve hayvanın oynamasını sağlarlar. Hayvandan başka bir şeye yani insana doğru bir jest yapmak için yeterlidirler (Baker, 2003: 151). Performansta yer alan diğer bir öğe olan üçgenin harmonik titreşimlerine bir türbinin dönen uyumsuzluğunun kaydedilmiş sesi eşlik eder. Bu birliktelik, işitsel olarak uyumlu kutsal doğa ve yabancılaşmış ve sanayileşmiş dünyanın ikilemini sunar (Sutton, 2017).

Keçi

Beuys'un farklı bir dünyanın biçime ve dile gelmez özelliklerini yansıtmak istediği çizimleri temsili deneyimlerle açıklanamayacak kadar gizemliydi. Keçi çizimlerinde de görüldüğü gibi amacı doğanın dışsal görünümlerini sunmak değil, başka alemlerin veya gizil güçlerin varlığını sezdirmektir (Paust 2005: 13; akt.: Merdaner 2016: 56). Beuys çizimlerinin gizil güçlerle ilişkisini şöyle açıklar: "Bir çizim, çalışmamda ilk görünen form, düşüncenin ilk görünen formu, görünmeyen güçlerden görünene geçiş noktasıdır. İster düz ister yuvarlak olsun, ister karatahta gibi sağlam olsun, ister kağıt, deri, parşömen gibi esnek bir şey olsun ya da ne tür bir yüzey olursa olsun bir yüzeye indirilen, gerçekten özel bir düşünce türüdür (Rose, 1993: 17).

Görsel 18: Joseph Beuys, Keçi, 1951, Kağıt üzerine kalemle çizim, 6,6x6,9 cm[19]

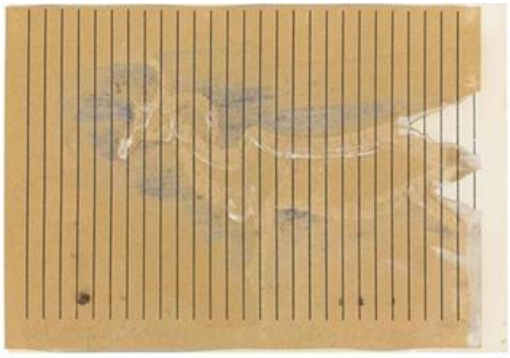

Görsel 19: Joseph Beuys, Keçi, 1952, Kağıt üzerine kalemle çizim, 6.8 x 15 cm[20]

[19] URL-18

OPEN ACCESS creative commons COPE

Oldukça gizemli görünen ve formun anlaşılmasının zor olduğu bu çizimleri sanatın birincil dürtüsü olarak görür. Çizim onun için modern yaşamda insanoğlunun değişen zihniyetinin bilincine, antropolojik düşünceye yaklaşmanın bir yoludur. Bir çizim, bütüne, insanlığın ve sosyal düzenin ne anlama geldiğine tam olarak yaklaşmanın ideal bir yoludur. Çizimleri; görünür, somutlaşmış düşünceler olarak görür (Rose, 1993: 17).

Görsel 20: Joseph Beuys, Keçi, 1955, 20.3 x 29.2 cm, Kağıt üzerine suluboya[21]

Görsel 21: Joseph Beuys, Keçi, 1958/1982, 49x72x93 cm, Üç tekerlekli araba, demir kazma, kil[22]

Bazen ucuz bir kağıt parçası bile, fikirlerini ve hayallerini gerçekleştirmek için yeterlidir. Bu çizimlerin çoğu, sonrasında tekrar tekrar dönülüp, değerlendirilebilecek ve eylemleri, heykelleri, yerleştirmeleri ve kavramsal çalışmaları için bir öncelik teşkil edebilecek ya da başvurulacak kaynaklar haline gelir. Bunun en güzel örneklerinden biri de "Bir Şimşek Çakmasında Geyik" yerleştirmesinde de gördüğümüz üç tekerlekli bir arabanın üzerine yerleştirdiği kazma gibi basit nesnelerle bir hayvan formu olan keçiyi çağrıştırdığı 1958 tarihli çalışmasıdır (Görsel 21).

Kuğu

Kuğu, çocukluğundan beri hayran olduğu ve kuşkusuz çizimlerinde en çok yer verdiği figürlerden biridir. Diğer hayvan çizimlerinin, sonrasında farklı materyaller ya da düzenlemeler için başvurulan birer kaynak olarak görüldüğüne değinilmişti. Oysa yapılan araştırmada kuğunun sadece çizimlerinde yer aldığı görülmüştür.

Beuys'un kuğuya olan ilgisi, kuğularla ilgili ortaçağ efsanelerinin anlatıldığı ve yatak odasının penceresinden bir kalenin çatısındaki altın bir kuğu heykelini görebildiği çocukluğuna kadar uzanabilir. Büyük bir altın kuğu heykeli, memleketi Kleve'deki Schwanenburg Kalesi'nin tepesinde yer alıyordu ve Beuys, yatak odasının penceresinden onu görülebiliyordu (Tate, n.d., *Joseph Beuys, Pregnant*...). Benzerlik anlamında do-

[20] URL-19
[21] URL-20
[22] URL-21

ğaya keskin bağlılıktan uzak olan bu kuğu çizimleri kendi yaşamının izlerini taşır.

Kuzey Avrupa mitolojisi ve folkloruna ilgisi bu çizimlerde arkeolojik bir karakter ile açığa çıkar (Fineberg, 2014: 219). Kuğu da diğer hayvanlar gibi, hem çocukluğunu geçirdiği yer hem de öteki dünya ile doğrudan bir ilişkiyi sembolize ettiği için önemlidir.

Görsel 22: Joseph Beuys, Kuğu ile Hamile Kadın[23], 1959, Kağıt üzerine yağlıboya ve suluboya, 27,6 × 21,4 cm

Görsel 23: Joseph Beuys, Kuğu, 1980, 36x27 cm[24]

Lekesel anlayışta çizilen iki çizimden soldakinde (Görsel 22) beyaz minik kuğu, koyu renkteki kadının karnında adeta sakince yüzüyor. Sanki o, hamile kadının vücudundaki ceninin yerini almış gibi görünüyor. Sembolik çizimlerinde kadın figürünü erkek figürüne oranla daha fazla kullanır ve bu figürler burada da olduğu gibi çoğunlukla profilden gösterilir. Çizim, erkek ve dişi unsurları, kuğu boynunun fallik doğasıyla birleştirir. Kadının meme ucu ile kuğunun başı arasında benzerlik görülür. Sanatçı bu çizimde dile olan ilgisiyle birlikte, Almanca hamile kadın (Schwangere) ve kuğu (Schwan) kelimeleri arasındaki benzerliği de kullanır (Tate, n.d., *Joseph Beuys, Pregnant*...).

[23] URL-22
[24] URL-23

OPEN ACCESS creative commons COPE

Görsel 24: Joseph Beuys, Zeka, 1965, Kağıt üzerine çizim, 25,4x25,6 cm.[25]

Kuğunun karşımıza çıktığı başka bir çizim olan "Zeka" da (Görsel 24) kuğunun dışında farklı hayvanlar da görülür. Solda, mekanik bir görünüme sahip garip dikdörtgen kanatlarla eşleştirilmiş uzun bacakları ile bir kuş yer alır. Üstteki şekil, uzanmış kanatları temsil etmek için yatay bir çizgi ile bir kuşun vücudunun şematik bir çizimidir. Gövdenin altında uzanan, bir arının parçalı gövdesine benzeyen uzun bir şekil görülür. Kuğu ise sağ altta bir çift olarak yer alır (Tate, n.d., *Joseph Beuys, Intelligentia*...).

At

At da tavşan gibi çizimlerinin yanı sıra performanslarında da kullandığı hayvanlardan biridir. 1956 tarihli çizimde (Görsel 25) at Beuys'un çizmeyi sevdiği hayvanlardan bir diğeri olan koyun ile görülür. Yer yer kurşun kalem izlerinin görüldüğü çizimde geleneksel malzeme kullanımının yanı sıra renk için kimyasal çözelti uygulanmıştır. İki figür de detaydan ve benzerlikten uzak lekesel anlayışta resmedilmiştir.

[25] URL-24

Görsel 25: Joseph Beuys, Arka Plandaki Koyun ile At, 1956,Kağıt üzerinde kimyasal çözelti ve grafit, 13 × 19 cm.[26]

Görsel 26: Joseph Beuys, Iphigenia/Titus Andronicus, 1985, Film üzerinde pozitif ve negatif, kahverengi boya ile damgalanmış fotoğraf, cam, demir, çerçeve, 71x55x4,5 cm.[27]

Görsel 27: Joseph Beuys, Iphigenia[28]

"Iphigenia/Titus Andronicus" adlı fotoğraf (Görsel 26), Beuys'un 29-30 Mayıs 1969'da Frankfurt'ta Experimenta 3'te gerçekleştirdiği Iphigenia/Titus Andronicus eylemini göstermektedir. Eylem sırasında, Beuys, Goethe'nin 'Iphigenia' oyununun metnini bir hoparlörden okurken 'Iphigenia' ve Shakespeare'in 'Titus Andronicus' oyununu okuyan iki oyuncunun önceden kaydedilmiş sesi sahneye aktarılır. Görüntünün üst kısmında, sahnede sanatçının arkasında duran beyaz bir at görülüyor. At, mikrofonla-

[26] URL-25
[27] URL-26
[28] URL-27

OPEN ACCESS creative commons COPE

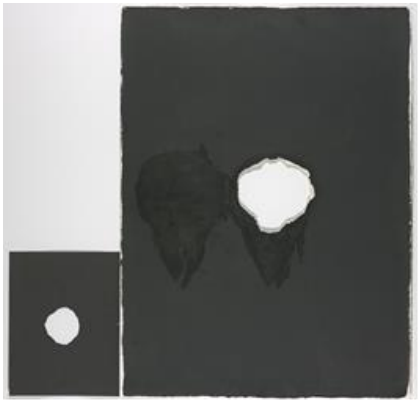
ra bağlı bir metal levhanın üzerinde duruyordu ve toynaklarını her sürttüğünde ses yankılanarak artıyordu. Sanatçı, fotoğrafın alt kısmında da görüleceği üzere, sahnede dolaşarak sesler çıkarır ve bir çift zil çalar. Eylem, doğa ve kültür dünyalarını birleştirmeyi amaçlıyordu (National Galleries Scotland, n.d., *Joseph Beuys, Iphigenia*...).

Iphigenia mitini ve dramasını kullanmasının sebebi bireyin özgürlüğüne ve yaratıcılığına dikkat çekmek içindi. Shakespeare'in 'Titus Andronicus'u, bu performans bağlamında aşırı şiddet ve zulmüyle Nazi suçlarını anımsatır. Goethe'nin 'Iphigenia Tauris'i ile bağlantılı olan Iphigenia, kardeşi Orestes'i sevgisi ve bağışlayıcılığıyla kurtarır. Peter Handke, Die Zeit gazetesi için yazdığı bir incelemede (13 Haziran 1969 tarihli sayı): "Olay ilerledikçe (...) at, sahnede dolaşan adam ve hoparlörlerden gelen sesler o kadar fazla olur ki arzulanan bir ideal olarak adlandırılabilecek canlı bir resim haline gelir" diye bahseder. Beuys'un "Titus Andronicus/Iphigenia"sı, performans sanatı türünün kendisini klasik tiyatrodan yeni kurtarmaya başladığı bir dönemde yaratılan, yakın sanat tarihinin tartışmasız en ikonik eserlerinden biridir (Thaddaeus Ropac, n.d., *Joseph Beuys: Iphigenie*...).

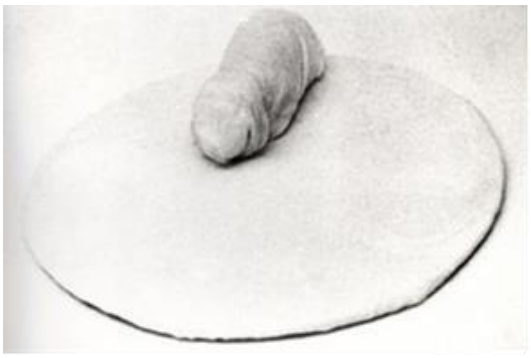
Koyun

Koyun, çizimleri ve heykellerinin yanı sıra keçe ve yağ malzeme kullanımıyla da karşımıza çıkar. Şekilsiz bir kütle olan yağ, ısıyla değişir ve keçenin ise hayvan kılı olarak başladığı yolculuk, birleştirme ve sıkıştırma işlemleri ile belirli bir biçime (battaniye, şapka, palto, vb.) dönüşmesi ile sonlanır.

Sanatçının keçe ve yağ ile ilişkisi birincil anahtar deneyimlerinden biri olan Kırım üzerinde uçağının düşmesine dayanır. Tatarların kaza sonrası kendisinin vücudunu yağla ovarak keçeye sarıp iyileştirdiklerini söylemesi oldukça kuşkulu da olsa, onun yaşamöyküsündeki en çarpıcı hikayelerden biri haline gelir. Bu hikayenin kuşkulu olmasının sebebi, Tatarlar'ın Stalin tarafından kazadan önce bölgeden sürülmüş olduğu bilgisidir. Beuys'un anlattığı bu hikayede, ölmüş ya da ölüme yaklaşmış olmaktan ziyade, yeniden dirilmiş olma iddiası çok daha önemlidir. Dolayısıyla Lucie-Smith'e göre sanatçının kendini İsa'nın reenkarnasyonu olarak görmesi hiç de şaşırtıcı değildir (Lucie-Smith, 2004: 316). Beuys, bu kazaya ilişkin Tisdall'a: "Bunun olumlu tarafı yeni bir yaşamın başlangıcı olmasıydı. Tüm bunlar iyileştirici bir süreçti. Benim için bu, sanatçının, bir dönemin travmalarına işaret etmek ve iyileştirme sürecini başlatmak için oynayabileceği rolü fark ettiğim zamandı" der (Tisdall, 1979: 21).

Görsel 28: Joseph Beuys, 2 Koyun Kafası[29], 1961-75, Kağıt üzerine yağlıboya ve yağ, 75,5 × 77,44 cm.

Görsel 29: Joseph Beuys, Kardaki Koyun, 1952[30]

Pozitif negatif ilişkisinin görüldüğü "2 Koyun Kafası" çiziminde (Görsel 28), iki koyun başı büyük dikdörtgen koyu plana yerleştirilir. Çalışmanın bir kısmı yağlı boya, diğer kısmı yağlı boya ve yağ ile boyanmış iki parçalıdır. Beuys, eylemlerinde ve heykellerinde bir madde olarak yağı sıklıkla kullanmasına rağmen, malzemenin doğası gereği çizimlerinde daha az yer verir. Yağı, çoklu kullanımları olan simyasal bir malzeme olarak görür. Yağ, bir besin ve yakıt kaynağı olabileceği gibi, sıcaklığı ve yaratıcı ilkeyi de temsil eder. Beuys bu çalışmaya dayanarak yağı çoklu bir anlatımla kullanmıştır (Tate, n.d., *Joseph Beuys, 2 Sheep's*...).

Beuys'un "Kardaki Koyun" adlı çalışması (Görsel 29) ise çizimlerinde olduğu gibi bir sanatçının düşünce süreçlerinin izlerine benzer bir etki yaratır. Beuys'un "Kardaki Koyun"u, Baudrillard'ın boğulan arabası gibi dikkatimizi çekme gücüne sahiptir, ancak dünyayı netleştirme veya basitleştirme gücüne sahip değildir. Temsil düzeyinde olmadığı gibi soyut bir çalışma da değildir. Kelimelerle kurduğu ilişki onun sanatını modernizmden ayıran önemli nedenlerden biridir. Çalışmaları, çoğunlukla, şeyin ve söylemin statüsünün karşılıklı olarak harekete geçirildiği ana dayanır. Gazlı bez ve tahta, bir koyun ve kar yanılsamasını taklit ettiğinden, kelimeler (başlıklar şeklinde) düşünceyi taklit eder. Beuys, genel olarak kavramsal sanatın yaptığı gibi, sanatın söylemsel yanını vurgular ve bu, saf soyutlamadan sanat ve teorinin birbirine yaklaştığı ve sonunda birbirini kapsayabileceği yere doğru önemli bir adımdı (Coulter, 2008).

Sonuç

Beuys sanata, hatırlama yoluyla geçmişle bağlantı kurma becerisini içeren kolektif deneyimi geri kazanmanın bir aracı olarak yaklaşmıştır. Performanslarında ritüe-

[29] URL-28
[30] URL-29

OPEN ACCESS creative commons COPE

lin yönlerini keşfederken, aşkınlık anını veya bireysel teolojik kurtuluş anını dile getiren daha önceki bir ritüel deneyim biçimiyle bağlantı kurmak ister (Mesch, 2017: 15).

Hayvanlarla gerçekleştirdiği çalışmalar, çağdaş sanatta büyük yankı uyandırmış aynı zamanda hayvan etiğinin dikkate alınmasında da etkili olmuştur. Hayvanlara; çizimlerinde, performanslarında, heykellerinde, kavramsal çalışmalarında yer vermiştir. Beuys'un sanatsal çalışmalarında yer verdiği hayvanlar: arı, geyik, keçi, tavşan, koyun, kır kurdu, at, kuğu ve yarasadır. Literatür taraması sonucu ulaşılan eserler incelendiğinde; bu hayvanlardan kır kurdu ve atı performanslarında canlı; tavşanı ise ölü olarak kullandığı görülmüştür. Arı, geyik, keçi, koyun, kuğu ve yarasanın canlı ya da ölü olarak yer aldığı performansına rastlanılmamıştır. Diğer hayvanlara oranla yarasaya çalışmalarında daha az yer vermiştir. Kendisinin de ifade ettiği gibi 1980'e kadar daha çok çizim yapmış olduğundan, hayvan çizimleriyle de yoğunluklu olarak bu tarihe kadar olan süreçte karşılaşılmıştır.

Çizimler, çoğunlukla onun diğer çalışmalarına bir temel olarak arka planda yer alır. Çizimlerinin toplam sayısı bilinmemekle birlikte on bin sayfayı aştığı kabul edilmektedir. Onun için nefes almak kadar önemli olan çizim, sohbetleri, gezileri, gösterileri gibi hayatının her alanına sızmıştır. 1950'ler boyunca çizim yapmak, başlıca uğraşlarından biridir. 1960'ların ortalarında çizim pratiği, performansa doğru kaymıştır. Çizimlerine verdiği önem kendi dünyasının otobiyografisiyle tutarlıdır. Bu çizimlerin olduğu defterler bir günlük gibi incelendiğinde, onunla en yakından bağlantılı eserler olduğu görülecektir. Beuys'un hayvanları da içine alan çizimlerine bakıldığında; hem tekniğin Alman sanat geleneğindeki yeri hem de başyapıttan çok fikre değer veren Marcel Duchamp ve Dada'dan çağdaş kavramsalcılara uzanan modernizm çizgisinde bir değerlendirmede bulunduğu görülür. Bu çizimlerde simya, Hıristiyan geleneği, antroposofi, folklor, edebiyat ve bilim tarihini oluşturan unsurlar yer almaktadır. Tüm bunlar onun sanatının yöntemlerinin altında yatan düşüncenin olağanüstü genişliğini ortaya koyuyor. 1951'de Düsseldorf Akademisi'nden ayrıldıktan sonra dikkat çekici çizimler ile sonuçlanan bir izolasyon sürecine girer. Kişisel bir ifade geliştirmek için on yıla yakın bir zaman harcamıştır. Akademik eğitimin işlevselciliğini bir kenara bırakarak, çizimlerinde ruhun diğer alemlerine giden bir yol aramıştır. Kağıt üzerine sulubo-ya, mürekkep, yağlıboya ve kurşun kalemle yapılan bu hayvan çizimlerinde araştırdığı konu ve fikirleri kayıt altına almıştır. Beuys'un bu yıllarda çalıştığı yoğunluk, seleflerinin sanatının çok azında görülecek düzeydedir. 1950'lerde başladığı bu yoğun çizim sürecini uzun bir hazırlık dönemi olarak tanımlar ve bu süreç, kabile kültürlerinin yanı sıra birçok dinde görülen zorunlu arınma dönemini çağrıştırır. Düsseldorf Akademisindeyken eğitmeninin tarzında hayvanlar çizen Beuys'un, 1951'den sonraki çizimlerinde hem ikonografisi hem de ifade anlayışındaki değişim görülür (Temkin, 1993: 27-29).

Çizimlerinde bazen birkaç hayvanı bir arada, bazen insanla birlikte bazen ise tek başına ele almıştır. İncelenen çizimlerin büyük çoğunluğunda hayvanları dışsal özellikleri ile tanımak oldukça güçtür. Benzerliğin geri plana itildiği bu eserler, düşünce ve hayvan formunun buluştuğu, görünenin ötesini keşfetme ritüelleridir.

Koyun gibi çiftlik hayvanlarının yerel dünyası, Kuzey efsanesinin krallığına kayarken, formun katı geometrik analizi de yerini serbest çizime bırakır. Bu çizimlerinde sembolik anlamlarla yüklü Kelt, Hıristiyan veya Greko-Romen'in yanı sıra Cermen kökenli kuğu, geyik ve arılardan oluşan bir hayvanat bahçesi geliştirmiştir. Bunlar efsane ve halk masallarının hayvanlarıdır. Bu çizimlerde yer almalarının sebebi fiziksel varlıklarından ziyade efsanevi güçleridir (Temkin, 1993: 33). Beuys bu hayvanları "ruhun enkarnasyonunu ya da başka bölgelere erişimli ruhsal varlıkların dünyevi formunu temsil eden, bir var oluş düzeyinden diğerine özgürce geçen figürler" olarak görür (Serota 1974; akt.: Fineberg 2014: 219). Nasıl ki Caspar David Friedrich'in resimlerinde engin manzara önünde dağların tepesinde duran figürler, dünyevi ve uhrevi arasında uzlaştırıcı bir rol üstleniyorsa, Beuys'un hayvanları da sanatçıya benzer anlamda hizmet eden uzlaştırıcı bir role sahiptir.

Onun sanatında ele aldığı hayvanlar, bir sanatçının keskin doğa gözleminin sonucunda sadece dışsal özellikleri ile tanımlanan varlıklar değildir. Örneğin onunla en yakından özdeşleştirilen hayvanlardan biri olan geyik, Kuzey ormanının geleneksel amblemi, Alman efsanesinde önemli bir hayvandır ve Kelt efsanesinde ruhun eşlikçisi, Hıristiyan geleneğinde ise çarmıha gerilmiş İsa'nın sembolüdür ve çalışmalarında genellikle şehit görünümünde, yaralı veya iskelet olarak yer alır. Bu yalnız sahneler ruhsal yenilgi hikayeleri olarak okunabilir. Çizimlerinde geyiğin ölümü "ihlal ve yanlış algılamanın sonucu" olarak ele alınır (Lieberknecht 1972: 17; akt.: Temkin, 1993: 33).

Kişisel anılarıyla en fazla bağıntılı olan hayvan ise kuğudur. Ancak çocukluk anılarında edindiği yerin yanı sıra kuğu, İskandinav ve Cermen mitinde de önemli bir yere sahiptir ve halk masallarında genellikle yaşam ve ölüm alemlerini birbirine bağlayan dişil bir güç olarak öne çıkar (Ware 1981; akt.: Temkin, 1993: 34). Kuğu ile ilgili yaptığı ilk çizimler incelendiğinde başlarda daha natüralistik bir eğilimde olan bu çizimlerin sonraları daha rahat, akışkan ve soyut bir görünüme doğru kaydığı görülür.

Arılar ise kuğu gibi onun için yerel bir özelliği paylaşmasalar da yüzyıllardır hayranlık uyandıran ve birçok eski kültürde ilahi kabul edilen canlılardır. Bunun yanı sıra arıları seçmesinin sebebi, onu fazlasıyla etkileyen Rudolf Steiner'ın arıların yaşam şekilleri, hücre petekleri oluşturma süreçleri, insan vücudunda meydana gelenlerle kurduğu paralelliği içeren konferans okumalarıdır. Arılarla ilgili yaptığı çizimlerin çoğunda bal rengi kullanır. Arılardan önce kadın figürlerinde de kullandığı beize so-

OPEN ACCESS creative commons COPE

lüsyonu, hem rengi hem de akıcı yapısı ile arıların ürettiği balın akışkanlığı ve sıcaklığı ile özdeşleşir. Aynı zamanda çalışmalarının bazılarında arı ve kadın figürü benzerliği de kraliçe arı ve Venüs arasındaki eski özdeşleşmeyi hatırlatır (Temkin, 1993: 34). 1950'lerdeki çizimlerinde hayvanlar ve diğer figürler ne gökte ne de yerdedir, belirsiz bir bölgede yaşarlar. Benzer bir şekilde bir yere ait olma, bir yerde olmaya ilişkin belirsizlik bu zamanlarda çizdiği manzaralarda da görülür.

Beuys'un hayvanlarla kurduğu diğer bir ilişki empati ifadesinde açığa çıkar. Sıklıkla hayvanlara insani duygu kapasitesi vermiştir. Bu durum belki de "Kır Kurdu: Amerika'yı Seviyorum Amerika Da Beni" adlı performansının temeli olan 1951 tarihli erken dönem çizimlerinden biri olan "Can Çekişen Doğada Kurt" (Wolf in Bleeding Nature) adlı çizimde kendi depresyonu ile kuşatılan kurtta görülür. 1960'ların sonlarına doğru kağıt üzerine yaptığı çizimleri yeni karakter ve roller üstlenmeye başlar. Bazıları heykellerinin dramatizasyonu, hareket halindeki eserler gibi görünürken bazıları ise eylem ve performansları için planlardır. Bunlar da tıpkı önceki çizimleri gibi parça parçadır ve bireyseldir (Rose, 1993: 103).

1960'ların ortalarında çizim hareketi ile vücut hareketi arasında bağlantı kurarak eylem veya performanslara başlamasıyla birlikte çizime olan ilgisi de başka bir alana kayar. Eylemlerinde kendini, şaman, şifacı, rahip gibi çeşitli biçimlerdeki bir sanatçı olarak yeniden şekillendirir. Zihnindeki tasarıyı aktardığı çizimlerindeki rolü canlandırır. Kendi bedenini dahil ettiği bu performanslarda insan doğası ve hayvan doğası arasındaki değişimi gözler önüne serer. Rose'a göre (1993: 99): "Jungçu tarzda, olgunlaşmamış, bireysel bilinçdışı ile mitsel olanı birleştirerek sayısız uygarlığın kolektif dürtüsünün güç ve şifa fantezilerinin uygulayıcısı işlevini üstlenen kişi rolüne bürünür.

Hayvanlarla olan performansları incelendiğinde bazen ölü (tavşan gibi), bazen canlı (at, kır kurdu gibi), bazen de hayvanla ilişkili bir malzeme (bal, balmumu, keçe, yağ, tavşan kanı) kullandığı görülmüştür. Yine hayvanlar, sesleriyle de performanslarında varlıklarını gösterir. Bunlar, sanatçının taklit ettiği yapay sesler olabildiği gibi hayvanların performans sırasında çıkardıkları doğal sesler de olabilir.

Hayvanlarla olan çalışmalarında dikkat çeken diğer bir unsur ise çağrışım ve benzerliktir. Nesneler bilinen anlamlarından ya da işlevselliklerinden koparılarak, başka bir türe bürünürler. Bir geyiğin ahşap bacaklar üzerinde ütü masası; keçinin üç tekerlekli bir araba üzerinde duran kazma; koyunun gazlı bez ve tahta ile temsil edilmesi gibi. Benzerlik ise kelimeler arasındaki benzerliğin görsel benzerliğe taşınması ile ortaya çıkmakta. Almanca kuğu kelimesi ile hamile kadın kelimesi arasındaki benzerliğin görsel bir söylem diline bürünmesi gibi. Tabii buradaki benzerlik sadece dilsel değildir. Aynı zamanda iki figürün bazı dışsal özellikleri arasında da benzerlik kurulmuştur.

Sonuç olarak hayvanlar mitolojiye, farklı kültürlere, doğa bilimlerine, antropolojiye, edebiyata, tarihe ilgi duyan Beuys için hem çocukluğunu geçirdiği yere ait anıları çağrıştırıcı bir bağlantı içerdiğinden hem de görünenin ötesindekini keşfetmesinde aracı oldukları için oldukça önemli bir yere sahiptir. Hayvanlar; sesleri, bedenleri, izleri, bakışları, davranışları, yaşam biçimleri ile Beuys'un sanatında malzeme, form ve düşünce doğrultusunda yer alan figürlerdir. Bu çalışmalar, bir sanatçının doğanın öznelerini kendine mal edip detaylandırdığı ve onların salt biçimlerini taklit ettiği türden değil, kendi yarattığı doğa ile görünen doğanın ötesine geçme isteği ve bir aşkınlık halinin izleridir.

KAYNAKÇA

Adamou, N. (2016). Joseph Beuys Lightning with Stag in its Glare 1958–85. *Tate, Art&Artists*. https://www.tate.org.uk/art/artworks/beuys-lightning-with-stag-in-its-glare-l02180 (Erişim tarihi: 12.11.2021).

Adams, D. (1992). Joseph Beuys: pioneer of a radical ecology. *Art Journal, Art and Ecology*, 51 (2), 26-34.

Adams, D. (1998). From quenn bee to social sculpture the artistic alchemy of Joseph Beuys. Rudolf Steiner (Lectures by). In *Bees: with an afterword on the art of Joseph Beuys*. (pp. 187-214). (Translated by T. Braatz). Anthroposophic Press.

Anonim. (n.d.). *Joseph Beuys lightning with stag in its glare*. https://massmoca.org/event/joseph-beuys-lightning-with-stag-in-its-glare/ (Erişim tarihi: 12.11.2021).

Baker, S. (2000). *The postmodern animal*. Reaktion Books.

Baker, S. (2003). Sloughing the human. In Wolfe, C. (Ed.) *Zoontologies: the question of the animal*. (pp.147-164). University of Minnesota Press.

Beuys, J. & Harlan, V. (Eds.). (2007). *What is art?: conversation with Joseph Beuys* (Translated by M. Barton and S. Sacks). Clairview Books.

Boynukalın, R. (2017). Performans sanatçısı olarak arılar ve enstalasyon olarak kovanlar. *Ulakbilge*, 5 (13), 1067-1089, DOI: 10.7816/ulakbilge-05-13-05

Calarco, M. & Atterton, P. (Eds.). (2004). *Animal philosophy: essential readings in continental thought*. Continuum.

Calarco, M. (2008). *Zoographies: the question of the animal from Heidegger to Derrida*. Columbia University Press.

Calarco, M. (2015). *Thinking through animals: identity, difference, indistinction*. Stanford

OPEN ACCESS creative commons COPE

University Press.

Connor, S. (2015). *Postmodernist kültür: Çağdaş olanın kuramlarına bir giriş* (Çev.: D. Şahiner). Yapı Kredi Yayınları.

Coulter, G. (2008). A way of proceeding: Joseph Beuys, the epistemological break and radical thought today. In *Kritikos: An international and interdisciplinary journal of postmodern cultural sound, text and image*. Vol. 5. https://intertheory.org/gcoulter.htm (Erişim tarihi: 16.11.2021).

Dailey, M. (n.d.). Joseph Beuys, Blitzschlag mit Lichtschein auf Hirsch (Tximista oreina argituz). *Gugghenheim*. https://www.guggenheim.org/artwork/10858 (Erişim tarihi: 12.11.2021).

Fineberg, J. (2014). *1940'tan günümüze sanat: varlık stratejileri* (Çev.: S. Atay-Eskier, G. Erinç Yılmaz). Karakalem Kitabevi Yayınları.

Galerie Thaddaeus Ropac: London Ely House. (n.d.). *Joseph Beuys utopia at the stag moments, 17 April- 16 June 2018*. https://ropac.net/exhibitions/76-joseph-beuys-utopia-at-the-stag-monuments/ (Erişim tarihi: 12.11.2021).

Huyssen, A. (2011). Postmodernin haritasını yapmak. İçinde Küçük, M. (Der.), *Modernite versus postmodernite* (ss. 231-261). (Çev.: M. Küçük). Say Yayınları.

Jeffs, P. (2005). Love of nature led Beuys to new artistic language. *Nature* 435**,** 413 https://doi.org/10.1038/435413b

Ketterer Kunst. (n.d.). *Joseph Beuys*. https://www.kettererkunst.com/details-e.php?obnr=111000649&anummer=381 (Erişim tarihi: 12.11.2021).

Lucie-Smith, E. (2014). *20.yüzyılda görsel sanatlar* (Çev.: E. Kılıç, B.Kovulmaz ve O. Akınhay). Akbank Yayınları.

Merdaner, E. (2016). *Joseph Beuys: Sanatı ve felsefesine bir bakış*. Tekhne Yayınları.

Mesch, C. (2017). *Critical lives: Joseph Beuys*. Reaktion Books Ltd.

Montagnino F. M. (2018). Joseph Beuys' rediscovery of man–nature relationship: a pioneering experience of open social innovation. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*. 4(4), 50. https://doi.org/10.3390/joitmc4040050

National Galleries Scotland. (n.d.). *Joseph Beuys learning resource*. https://www.nationalgalleries.org/art-and-artists/features/joseph-beuys-learning-resource (Erişim tarihi: 12.11.2021).

National Galleries Scotland. (2016). *Artist rooms: Joseph Beuys a language of drawing*. https://www.nationalgalleries.org/exhibition/artist-rooms-joseph-beuys-language-drawing (Erişim tarihi: 12.11.2021).

National Galleries Scotland. (n.d.). *Joseph Beuys, Iphigenia/Titus Andonicus.* https://www.nationalgalleries.org/art-and-artists/68836/iphigenia-titus-andronicus (Erişim tarihi: 16.11.2021).

Phadion. (n.d.). *Joseph Beuys goes back to his childhood*. https://ca.phaidon.com/the-art-book/articles/2012/october/29/joseph-beuys-goes-back-to-his-childhood/ (Erişim tarihi: 12.11.2021).

Ramírez, J. A. (2000). *The beehive metaphor: from Gaudí to Le Corbusier*. (Translated by A. R.Tulloch). Reaktion Books.

Rose, B. (1993). The drawings of Joseph Beuys. *MoMA, Winter – Spring*, 13, 16-23.

Rose, B. (1993). Joseph Beuys and the language of drawing. Temkin, A. & Rose, B. (Eds.), In *Thinking is form: the drawings of Joseph Beuys*. (pp.73-119). Thames and Hudson.

Temkin, A. (1993). Joseph Beuys: life drawing. In Temkin, A. & Rose, B. (Eds.), *Thinking is form: the drawings of Joseph Beuys*. (pp.27-72). Thames and Hudson.

Saehrendt, C. ve T.Kitti, S. (2014). Bunu *ben de yaparım: modern sanat kullanma kılavuzu*. (Çev.: Z. Aksu Yılmazer). Ayrıntı Yayınları.

Straine, S. (2011). Joseph Beuys, brightly-lit stag chair 1957–71. *Tate, Art&Artists.* https://www.tate.org.uk/art/artworks/beuys-brightly-lit-stag-chair-ar00697 (Erişim tarihi: 12.11.2021).

Suquet, A. (1995). Archaic thought and ritual in the work of Joseph Beuys. *RES: Anthropology and Aesthetics, Autumn*, 28, 148-162.

Tate. (n.d.). *Art&Artists, Joseph Beuys, clan*, 1958. https://www.tate.org.uk/art/artworks/beuys-clan-ar00107 (Erişim tarihi: 12.11.2021).

Tate. (n.d.). *Art&artists, Joseph Beuys, 2 sheep's heads 1961-75*. https://www.tate.org.uk/art/artworks/beuys-2-sheeps-heads-ar00647 (Erişim tarihi: 16.11.2021).

Tate. (n.d.). *Art&artists, Joseph Beuys from the life of the bees, 1954*. https://www.tate.org.uk/art/artworks/beuys-from-the-life-of-the-bees-ar00635 (Erişim tarihi: 12.11.2021).

Tate. (n.d.). *Art&artists, Joseph Beuys, ıntelligentia 1965*. https://www.tate.org.uk/art/artworks/beuys-intelligentia-ar00668 (Erişim tarihi: 16.11.2021).

Tate. (n.d.). *Art&artists, Joseph Beuys, pregnant woman with swan, 1959*.

OPEN ACCESS creative commons COPE

https://www.tate.org.uk/art/artworks/beuys-pregnant-woman-with-swan-ar00114 (Erişim tarihi: 12.11.2021).

Thaddaeus Ropac. (n.d.). *Joseph Beuys: Iphigenie 14 October 2012-23 February 2013*. https://ropac.net/exhibitions/240-joseph-beuys-iphigenie/ (Erişim tarihi: 16.11.2021).

Tisdall, C. (1979). *Joseph Beuys*. Guggenheim Museum.

Urpeth, J. (1995). Becoming-animal: Heidegger, Bataille, Deleuze/Guattari. (Unpublished draft paper). University of Greenwich.

Walters, V. (2012). *Joseph Beuys and the Celtic wor(l)d: a language of healing*. LIT Verlag.

Wegel, K. L. (2012). Beuys and Chardin: on immortality and inheritance. *Body Text*, 1 (1), 125-138.

İnternet Kaynakları

URL-1: "Joseph Beuys, Kraliçe Arı 1". http://chaudron.blogspot.com/2012/06/beuys-queen-bee.html (Erişim tarihi: 16.10.2021).

URL-2: "Joseph Beuys, Kraliçe Arı 2". http://chaudron.blogspot.com/2012/06/beuys-queen-bee.html (Erişim tarihi: 16.10.2021).

URL-3: "Joseph Beuys, Kraliçe Arı 3". http://chaudron.blogspot.com/2012/06/beuys-queen-bee.html (Erişim tarihi: 16.10.2021).

URL-4: "Joseph Beuys, Kraliçe Arı 3". http://chaudron.blogspot.com/2012/06/beuys-queen-bee.html (Erişim tarihi: 16.10.2021).

URL-5: "Joseph Beuys, Arıların Yaşamından". https://www.tate.org.uk/art/artworks/beuys-from-the-life-of-the-bees-ar00635 (Erişim tarihi: 12.11.2021).

URL-6: "Joseph Beuys, Bal Pompası". http://mathildejansenstories.com/joseph-beuys/ (Erişim tarihi: 16.11.2021).

URL-7: "Joseph Beuys, Klan". https://www.tate.org.uk/art/artworks/beuys-clan-ar00107 (Erişim tarihi: 12.11.2021).

URL-8: "Joseph Beuys, Astral Kimyasal". https://www.tate.org.uk/art/images/work/AR/AR00125_9.jpg (Erişim tarihi: 16.11.2021).

URL-9: "Joseph Beuys, Ölü Bir Tavşana Resimleri Nasıl Anlatırsınız". URL-9: http://blanchardmodernart.blogspot.com/2013/12/art-since-1965.html (Erişim tarihi: 17.10.2021).

URL-10: "Joseph Beuys, Şef, Fluxus Şarkısı". http://www.frenchandmichigan.com/reading/joseph-beuys-and-martin-kippenberger (Erişim tarihi: 16.11.2021).

URL-11: "Joseph Beuys, Hasenstein". https://www.thebroad.org/art/joseph-beuys/hasenstein?page=6 (Erişim tarihi: 12.11.2021).

URL-12: "Joseph Beuys, Altın Tavşan". https://www.artsy.net/artwork/joseph-beuys-goldhase-3 (Erişim tarihi: 12.11.2021).

URL-13: "Joseph Beuys, Geyik Başı". URL-13: https://meganlevacy.wordpress.com/2010/02/24/joseph-beuys-drawings-and-watercolors/ (Erişim tarihi: 16.11.2021).

URL-14: "Joseph Beuys, Dişi Geyik". http://www.artnet.com/artists/joseph-beuys/hirschkuh-g--ccqZjgVjFMG9_Iq6GAA2 (Erişim tarihi: 16.11.2021).

URL-15: "Joseph Beuys, Parlak Işıklı Geyik Sandalyesi". https://www.tate.org.uk/art/artworks/beuys-brightly-lit-stag-chair-ar00697 (Erişim tarihi: 12.11.2021).

URL-16: "Joseph Beuys, Bir Şimşek Çakmasında Geyik". https://www.guggenheim.org/artwork/10858 (Erişim tarihi: 12.11.2021).

URL-17: "Joseph Beuys, Kır Kurdu: Amerika'yı Seviyorum Amerika da Beni". https://www.wikiart.org/en/joseph-beuys/i-like-america-and-america-likes-me (Erişim tarihi: 17.10.2021).

URL-18: "Joseph Beuys, Keçi, 1951". http://www.artnet.com/artists/joseph-beuys/ziege-y2TAUnf2IyDr_3GfYjWDWw2 (Erişim tarihi: 16.11.2021).

URL-19: "Joseph Beuys, Keçi, 1952". https://www.lempertz.com/en/catalogues/lot/1156-1/279-joseph-beuys.html (Erişim tarihi: 16.11.2021).

URL-20: "Joseph Beuys, Keçi, 1955". http://www.artnet.com/artists/joseph-beuys/ziege-goat-Aa70f2t3Seqy7QdBChlAwg2 (Erişim tarihi: 16.11.2021).

URL-21: "Joseph Beuys, Keçi, 1958/1982". https://ropac.net/exhibitions/239-joseph-beuys-hirschdenkmaler/works/artworks10031/ (Erişim tarihi: 12.11.2021).

URL-22: "Joseph Beuys, Kuğu ile Hamile Kadın". https://www.tate.org.uk/art/artworks/beuys-pregnant-woman-with-swan-ar00114 (Erişim tarihi: 12.11.2021).

URL-23: "Joseph Beuys, Kuğu". https://www.auktionshaus-stahl.de/en/article/82937-joseph-beuys-swan (Erişim tarihi: 12.11.2021).

OPEN ACCESS creative commons COPE

URL-24: "Joseph Beuys, Zeka". https://www.tate.org.uk/art/artworks/beuys-intelligentia-ar00668 (Erişim tarihi: 16.11.2021).

URL-25: "Joseph Beuys, Arka Plandaki Koyun ile At". https://www.phillips.com/detail/joseph-beuys/UK010212/145 (Erişim tarihi: 16.11.2021).

URL-26: "Joseph Beuys, Iphigenia/Titus Andronicus". https://www.nationalgalleries.org/art-and-artists/68836/iphigenia-titus-andronicus (Erişim tarihi: 16.11.2021).

URL-27: "Joseph Beuys, Iphigenia". https://ropac.net/exhibitions/240-joseph-beuys-iphigenie/ (Erişim tarihi: 16.11.2021).

URL-28: "Joseph Beuys, 2 Koyun Kafası". https://www.tate.org.uk/art/artworks/beuys-2-sheeps-heads-ar00647 (Erişim tarihi: 16.11.2021).

URL-29: "Joseph Beuys, Kardaki Koyun". https://intertheory.org/gcoulter.htm (Erişim tarihi: 16.11.2021).

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Mutluluk Değil Sevincin İzinde: Mustafa Kutlu'nun "Hayat Güzeldir" Hikâyesi

In Pursuit of Joy, Not Happiness: Mustafa Kutlu's story "Hayat Güzeldir"

Ferda ZAMBAK*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: **Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья**

Atıf / Citation / Цитата

Zambak, F. (2022). Mutluluk değil sevincin izinde: Mustafa Kutlu'nun "Hayat Güzeldir" hikâyesi. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (30), 448-458.

Zambak, F. (2022). In pursuit of joy, not happiness: Mustafa Kutlu's story "Hayat Güzeldir". *The Journal of Kesit Academy*, 8 (30), 448-458.

10.29228/kesit.55760

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 31.12.2021
Kabul/ Accepted/ Принимать: 11.03.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.03.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

***Doç. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Türkiye, ferdazambak@gmail.com**

KESİT AKADEMİ DERGİSİ
ISSN: 2149-9225
The Journal of Kesit Academy

Mutluluk Değil Sevincin İzinde: Mustafa Kutlu'nun "Hayat Güzeldir" Hikâyesi[1]

In Pursuit of Joy, Not Happiness: Mustafa Kutlu's story "Hayat Güzeldir"

Doç. Dr. Ferda ZAMBAK

Öz: Mustafa Kutlu'nun 2011 yılında yayımlanan yirmi bir hikâyeden oluşan Hayat Güzeldir kitabındaki "Hayat Güzeldir" hikâyesi, "sevinç" duygusunun izleriyle okurunu baş başa bırakır. Hikâye, adı belirtilmeyen ana karakterin geçirdiği bir trafik kazası sonucu kendini ve yaşamı yeniden fark edişi üzerine kuruludur. Kişide var olan fakat ortaya çıkarılmayı, hatırlanmayı bekleyen "sevinç" duygusu kavramsal olarak "mutluluk"tan ayrılan özellikleriyle hikâyenin kurgusuna yerleşir. Ayrıca Kutlu'nun hikâyelerinde mutluluk yerine daha çok sevinç ya da sevinmek kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir. Fakat "Hayat Güzeldir" hikâyesinin özellikle "sevinç"in beslendiği kaynak ve bakış açılarıyla uyumlu kurgusu, onu "sevinç" ve "mutluluk" kavramlarının karşıt anlam aralıklarından incelemeyi gerekli kılmıştır. Hikâyede adı belirtilmeyen ana karakterin yaşadığı bir trafik kazası sonucu kırmızı bir gelincikle burun buruna gelme anıyla başlayan olay örgüsü, onun yaşamı ve kendisini yeniden fark etme yolculuğunun başlangıcı hâline gelir. Ayrıca kent ile tabiat yaşamının belirgin farklılıklarını da okura sezdirmeyi ihmal etmeyen kurgu, temel karşıtlıklarını tabiat-kent ve sevinç-mutluluk üzerine inşa eder. Bu bağlamda hikâye, bir kısırdöngü içerisinde yaşanan mutluluk arayışının, "sevinç"i giderek gölgeleyen ve kişiyi hayatın hakikî güzelliklerinden mahrum eden bir tükenişe doğru sürükleme riskini dolaylı olarak ifade etmiş olur. Çalışmada hikâyenin tematik vurgusunun yoğunlaştığı "sevinç"in görünümlerine, anlamlarına ve özünde kesintiye uğramayan, sadece fark edilmeyi bekleyen yapısına yakından bakılacaktır. Mutluluğun ise geçici, kırılgan ve sürek-siz özellikleriyle "sevinç"in tabiattan, duygusal örüntülerden, içsel ve manevî deneyim alanlarından beslenen yapısı açıklanarak anlatıcının kitaba adını

[1] "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article.

veren hayat güzeldir vurgusunun çoğalan anlamları ve iletileri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Türk edebiyatı, Mustafa Kutlu, "Hayat Güzeldir", sevinç, mutluluk.

Abstract: The story "Hayat Güzeldir" in Mustafa Kutlu's book "Hayat Güzeldir", which consists of twenty-one stories published in 2011, focuses on the feeling of "joy." It is based on the story of the main character's, whose name is not given in the story, rediscovery of self after a traffic accident. The feeling of "joy," which is already there within the person waiting to be discovered and remembered, is embedded throughout the story with its conceptual differences from "happiness." It is also noteworthy that the words 'joy' and 'enjoyment' are used instead of the word 'happiness' in Kutlu's stories. Furthermore, the storyline of "Hayat Güzeldir," especially in harmony with the sources and perspectives related to "joy," makes it necessary to examine it from the perspective of opposite meanings of "joy" and "happiness." The plot, starting with the moment when the main character, whose name is not mentioned in the story, comes face to face with a red poppy as a result of a traffic accident, is the beginning of the main character's journey to rediscovery of life and self. In addition, the storyline, incorporating elements of the distinctive differences between urban and natural life, is built on the dualities of nature-city and joy-happiness. In this regard, the story indirectly asserts that the risk in pursuit of happiness, lived in a vicious circle, leads to exhaustion that gradually overshadows "joy" and deprives one of the true beauties of life. In this study, the appearances and meanings of "joy," on which the theme of the story focuses, and its structure, uninterrupted in its essence, waiting to be discovered, will be examined in detail. On the other hand, with the temporary, fragile, and discontinuous characteristics of happiness, the structure of "joy" that is strengthened by nature, emotional patterns, and inner and spiritual experiences will be analyzed, and the multiplying meanings and messages of the narrator's emphasis on Hayat Güzeldir, the name of the book, will be discussed.
Keywords: Contemporary Turkish literature, Mustafa Kutlu, "Hayat Güzeldir", joy, happiness.

Giriş

Kutlu'nun "Hayat Güzeldir" adlı hikâyesi, okurlarına "sevinç"in ve "mutluluk"un birbirinden farklı olduğunu sezdiren, insanın hayatta mutluluktan ziyade sevincin izini sürmesinin ona huzur getireceğini yansıtan bir içeriğe sahiptir. Anlatıcı, kişinin yaşamında saklı olan sevinci keşfedebilmesi için onu doğaya ve hemen yanı başındakilere bakması gerektiğinin altını çizer. Çünkü sevinç hikâyede kişinin tam da hayatı ve kendisini sorguladığı, ölümle burun buruna geldiği veya kaybetmenin eşiğine yaklaştığı zamanlarda fark ettiği ya da hatırladığı bir duygu olarak okurun karşısına çıkar. Nitekim sevinç, ulaşılması imkânsız veya ortaya çıkabilmesi için öznelere/nesnelere ihtiyaç duyan bir içeriğe sahip değildir. Eugenio Borgna *Ruhun Yalnızlığı*

OPEN ACCESS creative commons COPE

adlı kitabında mutlulukla sevincin kardeş olmakla birlikte her birinin kendine has bir alana, zamansallığa ve anlam ufkuna sahip olduğunu belirterek şöyle devam eder: Rainer Maria Rilke mutluluğun duygusal karşıt gerçekliğinin mutsuzluk olduğunu söyler, sevinçte ise bu yoktur. Mutluluk insanların içine dalar, mutluluk kaderdir; sevinci ise insanlar kendi içlerinde filizlendirirler, sevinç kalbin üzerindeki güzel bir mevsimdir sadece; sevinç insanların erkinde olan en büyük şeydir. Sevinç ve mutlulukta, zamanın öznel, içsel deneyimi birbirinden farklıdır: Birinde zaman, gelecekten şimdiki zamana, şimdiki zamandan geçmişe sonsuz bir şekilde akar; diğerinde ise zaman unutulur, zamanın üstündeymişçesine hissedilir. Sevinç, içimizde, psikolojik ve varoluşsal nedenlerden bağımsız bir şekilde doğar. Ayrıca sevince, gülümsemeden ve gözyaşından başka bedensel ifade biçimleri eşlik etmez: (hani neredeyse) bedensiz ve metafizik bir duygulanımdır; oysa mutluluk ve mutsuzluk hayat hikâyemizde vücut bulmuş duygulardır ve genellikle bedenin ifade diliyle, yaşayan bedenle bütünleşir. Sevinç ruhumuzda gizlenir, su gibidir, görünmezdir; mutluluk ise, tıpkı mutsuzluk gibi, dünyeviliğin izlerini taşır (Borgna, 2020: 82). Mutluluğun kimi zaman dünyevîliğin izlerini taşıyan ve bu yüzden daha somut göstergelerle ilişkili içeriği onu açıklanmaya daha uygun bir kavram hâline getirmiştir. Oysa sevincin öznelerin/nesnelerin dışında zamanı aşmaya ve sonsuzluğa varmaya çalışan hâli, onun içeride ve çoğu kez örtük yaşanmasını sağlar. Bu yüzden sevinç mutluluk gibi ele avuca sığmaz, ne zaman kayıp gideceği ya da geleceği belli olmayan hâllerin uzağındadır. Ayrıca "sevinç"i anlamaya çalışmanın yolunun "mutluluk"u anlamaya çalışmaktan geçtiğini belirtmek gerekir. Zygmunt Bauman'a göre itiraz beklemeksizin güvenle, mutluluk hakkında söylenebilecek bir şeyler elbette vardır: Mutluluk, arzulanacak ve değer verilecek iyi bir şeydir ya da mutlu olmak, mutsuz olmaktan daha iyidir. Ancak bu iki gevezelik, mutluluk hakkında sağlam bir temele dayalı olarak özgüvenle söylenebilecek tek şeydir. "Mutluluk" kelimesini içeren bütün diğer cümlelerin münakaşa çıkaracağı kesindir. Dışarıdan bir gözlemci açısından, birinin mutluluğunu bir başka kişinin korkusundan ayırt etmek pekâlâ güç olabilir (Bauman, 2021: 41). Eugenio Borgna, Bauman'ın mutluluğun uçucu olan semantik ve varoluşsal özelliklerine ilişkin söylediklerini zayıf bulur. Mutluluğun barındırdığı belirsizlikler karşısında kavramı yalnızlıkla olan ilişkisi bağlamında derinleştirmeye çalışır ve mutluluğun içsel bir deneyim olarak kimi zaman sevince yaklaştığını ifade eder. Borgna'ya göre Augustinus'un tabiriyle içselliğimizin derinliklerine inildiğinde mutluluk bireysel ve hedonist yaşam biçimiyle köklü bir şekilde ilintili olan maddi zenginliklerin arayışından bir hayli ayrı düşen anlam ufuklarına yol alır. Mutluluğu anında kişisel tatmin olarak yaşama şeklinin duygusal uzantısı, derin ve kalıcı değil, zayıf ve süreksiz, uçucu ve temelsiz olur. Oysa öyle mutluluklar vardır ki, kolay kolay un ufak olmazlar. Kaybedilseler, gözden yitirilseler bile, kuyruklu yıldızlar misali, ışıltılı ve silinmez izleriyle yaşamayı sürdürürler. Bu mutluluklar, her ıstırap ve acıdan, her özlem ve kaygıdan, zaman zaman da her türlü dünyevilikten kurtuluşla tezahür eder. Yalnızlıkla, içsel yalnızlıkla, yaratıcı yalnızlıkla beslenen ve başkalarının mutluluklarından mutlu deneyimlerinden sevinç duyan mutluluklardır bunlar. Zaman zaman, sevinçten uzak düşmeyen mistik deneyimlerle birleşirler, sıklıkla ise aşkınlığı ve içsel, kökten temelleri kavranmış olan, varoluşsal tatmin taşıyan deneyimlerdir (Borgna, 2020: 85-89). Görüldüğü üzere Borgna mutluluğun kişinin elinden kayıp gidebilen, uçucu bir deneyim olarak değil sevince yaklaşan, içimizde

derinlerde kök salmasına izin verebileceğimiz bir şekilde yaşanabileceğini vurgular. Fakat bunu gerçekleştirebilmek için mutluluğu dünyevî ya da maddi olanda aramayı değil manevî/mistik olanla temellendirebilmeyi hatta onu yaratıcı yalnızlık ile besleyebilmeyi teklif eder. Sevince yaklaşan bu görüntüsüyle mutluluk, içsel bir deneyim olarak kişinin belleğinde yer edebilen ve bazen ansızın, beklenmedik bir sarsıntı ya da fark edişle hatırlanabilen hatta bir ıstırap ya da özlemden de filizlenebilen bir duygu hâline gelecektir.

"Hayat Güzeldir" hikâyesi, içeriğinden önce başlığıyla sevincini keşfetmeyi başarmış ve yaşamı sadece bazı anlarıyla değil bütünüyle güzeldir olarak tanımlayan bir bakış açısını okuruna sezdirir. Hikâye, adı belirtilmeyen bir adamın trafik kazası geçirmesi ve kazayı nasıl yaptığını anlamaya çalışması ile başlar: "Hatırlamıyor. Direksiyon hâkimiyetini kaybetti. Bir an. Zaten hayat bir andır. Şarampole yuvarlanmaya başlayınca ellerini yüzüne kapadı ve kelime-i şehadet getirmeye başladı. Bir takla. İki takla. Üçüncüde her yer karardı" (Kutlu, 2021: 49). Yaşam ile ölüm arasındaki eşikte gidip gelmiş olan ana karakterin gözlerini açtığında "arabanın açık camından neredeyse içeri girmeye çalışan bir gelincik"i (Kutlu, 2021: 49) fark etmesi, hikâyeye hâkim olan sevinç duygusunun ilk belirtileri olarak okunmalıdır. Ölümle burun buruna gelen karakterin hâlâ hayatta olduğunun göstergesi olan gelincik, hikâyede bir çiçek olmanın ötesinde kişinin sevinci keşfetmesine aracılık edecek olan manevi bir yolculuğu başlatır. Gelinciğin kırmızı rengi ile karakterin şakağından akan kanın birlikte tasvir edilişi anlatıcının doğa, insan ve yaşam arasındaki bağlantıya dair kuvvetli bir uyaran oluşturmak istemesiyle yakından ilgilidir. Nitekim kırmızı kocaman gelinciği gören ana karakter, hayatta olmanın sevinci hatta şükrü ile elinde olmadan gelinciğe gülümseyecek ve hafızasını tazeleyebilecektir. Fiziksel acısını da umursamamaya hatta hissetmemeye başlayacaktır: "Beynin, zihnin, hafızanın unsurları ağır ağır birleşti; artık düşünebiliyordu. Şarampole yuvarlanmıştı işte. Hiç kıpırdamadan vücudunu dinledi. Şakağından yanağına doğru ılık bir şey akıyordu. Elini attı. Kan. İrkildi. Parmaklarıyla sildi, kanın geldiği yeri yokladı. Birşey yok, şakağı çarpmış, artık nereye çarpmışsa, kanamış, önemli değil, acımıyor bile" (Kutlu, 2021: 50). Burada karakterin hem hayatta olduğunu fark etmesi hem de yaşamda olmanın âdeta bir hediyesi olarak sunulan gelincikle burun buruna gelinmesi, her durumda kişinin acıyı unutup sevince yöneleceği anlamına gelmez. Kişinin sevince neden olan unsurları fark edebilmesi için doğanın ve hayatın ona sunduklarından ilham almayı bilmesi ve buna dair bir belleği oluşturabilmiş olması önem kazanıyor. Sevinç, her ne kadar içimizde uyuklayan ve filizlenmeyi bekleyen bir tohum gibi düşünülse dahi onu keşfetmek ve uçucu, belleksiz bir mutluluk olarak yaşamaktan kendimizi alıkoymak o kadar kolay olmayacaktır. Bu yüzden insanın tabiat ile kurduğu bağlantının yoğunluğu dolayısıyla yapay olanla arasına koyduğu mesafe, sevinci keşfedebilmenin önemli adımlarından biri hâline gelir. Çünkü tabiat yaşamın döngüsünün daha iyi anlaşılmasına ve ondan ilham alarak kişinin kendini yenilemesine imkân tanır. Nitekim hikâyede görüldüğü üzere hayatın güzelliği ilk önce tabiatta fark edilmiştir: "Bahar patlamış, her yan yeşil. Başını kaldırınca şarampolün ortasında bir erik ağacı gördü. Her yanı bembeyaz çiçeğe kesmiş, sanki gelinlik giymiş. İnsan bakmaya doyamıyor. Onun üzerinde mavi gök ve bulutlar. Bir kuş öttü. Aynı kuş bir daha öttü. Tâ aşağılarda akan derenin şırıltısı duyuldu. 'Yarabbi hayat ne kadar güzel.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Ama bizim gözümüz kör, kulağımız sağır. Ancak dara düştüğümüzde, paçamız sıkıştığında görüyoruz bu güzellikleri. Bu ne kadar nimet! Bunların hangi birine şükretmeli? Etrafımda olanlara mı, hayatta kaldığıma mı?'" (Kutlu, 2021: 51) Ayrıca Necip Tosun'un ifade ettiği üzere Kutlu'nun öykülerinin odağında tabiat vardır. Tabiat onun öykülerinin bir uvertürü, bir yan öğesi olmaktan çok, asli unsuru, öznesi, kahramanıdır. Kutlu, söyleyeceği pek çok şeyi tabiatın diliyle izah eder. Benzetmeleri, yakıştırmaları, örnekleri hep tabiattan seçer. Ona göre güzellik, masumiyet, sadelik sadece ve sadece tabiattadır. Kutlu'ya göre tabiatta kutsal bir düzen ve hikmetler vardır. Bazen farkına vardığımız bazen varamadığımız bir uyum, ritim ve masumiyet. Elbette dinginlik ve sükût. Bu yüzden insanın yaratılış gayesine uygun bir yaşam tarzı için tabiattan kopmaması gerekir. Şüphesiz öykülerdeki 'tabiata gel' çağrısı bir anlamda modernizmin çocuklarına 'kendine gel' çağrısıdır. Kitaba, Tanrı'ya dön uyarısıdır. Tanrı'nın yarattığı uyuma dön çığlığı (Tosun, 2021: 84-85). Sevinç duygusuna süreğenlik veren, onu hazzın ve coşkunun kesintiye uğrayan, her an parçalanıp yok olmaya hazır duraklarından uzaklaştıran özelliği ise maneviyat ya da bir başka deyişle anlam arayışıdır. Sevinci mutluluktan ayıran en belirgin özellik ise kişinin tamamlanabilmek, inanmak ya da teselli bulabilmek adına öze/içeriğe dair keşfettiği ya da onlara yüklediği değerleri muhafaza edebilme yetisini gösterebilmesidir. Kişiye âdeta ruhunda tutunabileceği sarsılmaz bir yer vadetmesinden öte sevinç, Kutlu'nun hikâyelerinde kendine değil tabiata bakarak kendini ve yaşamı keşfetme serüveni olarak işlenir. Hikâyelerinde bunu Allah'a ve onun yarattığı uyuma dönebilmek olarak okura yansıtır.

"Hayat Güzeldir" hikâyesinde ölümün eşiğinden dönmüş karakterin gördüğü güzellikler karşısında bildiği bütün şükür dualarını okuması, sevincin ihtiyaç duyduğu manevî temellerin ifadeleri olarak okunmalıdır. Tabiatın her mevsim kendini yenileyen, yaşam ve ölüm döngüleriyle barındırdığı ahenkli yapısı, insana ilham ve güç verdiği gibi insana Allah'ı ve şükrü hatırlatan hâliyle hikâyeye dâhil edilir. Turan Karataş'ın belirttiği üzere yazara göre selamete kavuşmak Allah'ı bilmekle, O'na yakın olmakla mümkündür. İnsana düşen birincil görev, yaşadığı sürece Allah'ı unutmamaktadır. İliklerimize kadar malı olduğumuz bu dünyaya müstağni olmak; dünyanın ısrarla sevdirdiklerinden uzak durabilmek; bizi dört bir yanımızdan kuşatmış olan bu dünyadan vazgeçebilmek, insana düşen büyük görevdir. Kutlu, hikâyeler boyu bunu anlatır durur. Bu tutum, aynı zamanda kendimizi bulabilmenin, kendimiz kalabilmenin yoludur (Karataş, 2013: 318).

Tabiatın İçinden Sevince Doğru

Hikâyede ana karakterin yuvarlandığı şarampolde gördüğü gelincik vasıtasıyla tabiatı fark etmesi, bir yandan onun şehir hayatının keşmekeşine kendisini kaptırmış bir karakter olduğunu sezdirir. Takla atmış arabanın içerisinden gelincikle burun buruna gelme anı, karakterin doğaya bir başka deyişle kendine dönüş anıdır: "Kır havasını derin derin içine çekti. Bildiği şükür dualarını okudu. Demek vadesi yetmemiş, daha göreceği günler var. Üç yaşına giren oğlu Emre var, karısı Şükran var. 'Bu yaştan sonra bize şehir yeri yaramaz oğlum, varın siz gidiverin. Ananla biz yol gözleriz, bayramdan bayrama görüşürüz, yazları bekleriz' diyen köyde kalmış anası ile babası var. Arkadaşlar, akrabalar, yapılacak işler, alınacak eşyalar, ödenecek borçlar, gidilecek

yerler, söylenecek sözler var. Dünya bu. Cenab-ı Hak bunlarla uğraşalım, ama esas itibarı ile kendisine ibadet edelim, iyi bir kul olalım diye yaratmış insanoğlunu. Lakin nefsin orduları bu hakikate varmak için çıktığımız seferde yolumuzu kesiyor. Şeytan bizi bir eşyadan ötekine fırlatıyor, gaflet perdesi gözümüzden kalkmıyor"(Kutlu, 2021: 51-52). Hikâyede şehir ve köy hayatının farklılıkları gösterilerek, modernizmin sevinci yerinden edip yerine dünyevî zevklere, hırslara bağlı geçici mutluluklar ikame ettiği okura hatırlatılır. Nitekim Kadriye Alev'e göre Kutlu hikâyelerinde tabiat, sadece bir tasvir öğesi olmaktan öte bozulmamışlığın simgesidir. O, aynı zamanda tabiatı köy ve kent sorunsalını ortaya koymak için temel bir öğe olarak kullanır. Kent yaşamı ve bu yaşamın getirdikleri insanı tabiattan uzaklaştırır. Tabiattan uzaklaştıkça insan kendi saflığından ve varoluş gerekçesinden uzaklaşır (Alev, 2013: 67). Nitekim hikâyenin ana karakteri şehre göç etmekle kendisini aslında sonu gelmez bir koşuşturmacanın içinde uzun bir müddet kaybolmuş hissetmiştir. Anlatıcının okura gösterdiği gibi insanın durmaya ve anlık da olsa bir çiçekle göz göze gelmeye ihtiyacı vardır. "Çünkü Kutlu'ya göre tabiat üzerinde sadece insanların değil bütün canlıların hakkı vardır. Dünya onlar olmadan anlamını kaybedecek, hepsinden önemlisi insan kendi türünü kendi eliyle yok edecektir. Yapılması gereken her canlının hakkını gözeterek tabiata uyumlu 'dengeli bir hayat' tarzı tesis etmektir. Geleneksel hayat bu dengeyi korumaya çalışarak aslında günümüz insanına bir anlamda yol göstermiştir"(Çoruk, 2013: 43).

Hikâyede ana karakterin kendine ve sürdürdüğü hayata ilişkin gerçekliği fark etmesi, sadece gelincikle değil ölümle burun buruna geldiği anda ortaya çıkar. Onun "Düşünmeli, sağlam kararlar almalı, Azrail etrafta dolaşıyor ne olur, ne olmaz" (Kutlu, 2021: 52) derken ihmal ettiğini hatırladığı ibadetleri, inancın yaşam sevincini bulmak noktasında önemli bir olgu olarak vurgulandığını bir kez daha gösterir. Ayrıca "Ramazandan Ramazana; cumadan cumaya kıldığı namazı bütün yıla beş vakit yaymaya karar verdi. Yaşı geldi geçiyor. Fakiri doyurmalı, garibi giydirmeli. Hz. Peygamber'in ahlâkı ile davranmaya niyet etti. Ve tabii şu kazayı sağ-salim atlattığı için bir de kurban kesecekti" (Kutlu, 2021: 52) şeklindeki ifadeler, "sevinç"in hem Allah'a ibadet ve şükürle yakından ilgili olarak alımlandığını gösterir hem de kavramın yardım ve paylaşmakla çoğalıp yayılan, süreğenlik kazanan yapısına dair gönderimlerdir. Bunların yanı sıra sevincin "almak", "kazanmak" ya da "sahip olmak" eylemleriyle değil "vermek", "bağışlamak" ve "paylaşmak" eylemleriyle daha yakın ilişki içerisinde olduğunu belirtmek gerekir. Simone Weil'a göre ise kusursuz sevinç, bizzat sevinç duygusunu dışlar, çünkü nesneyle dolu olan ruhta, 'ben' demek için hiçbir köşe kalmamıştır. Bu yüzden kusursuz sevinci hayal etmek neredeyse imkânsızdır. Çünkü sevinç, küçük de olsa onu uyaran birtakım öznelere, nesnelere ihtiyaç duyar (Weil, 2019: 62). Sevinci mutluluktan ayıran en önemli özelliği onu harekete geçirecek olan unsurların daha çok uyarıcı özellikler göstermesi ve kişinin istek ya da amaçlarına odaklı olmamasıdır. İçselleştirilmemiş mutluluğun ise çok çabuk yitirilebilecek özellikleri, özünde onun mutsuzlukla yan yana durduğunun bir göstergesidir. Fakat Simon Weil'a göre sevinç, gerçeklik duygusunun tamlığı anlamına gelirken mutsuzluk ise bizi mümkün olduğuna inanmadığımız şeyi gerçek olarak tanımaya zorlar (Weil, 2019: 110). Bu bağlamda sevinç ve mutsuzluk gerçeklikten beslenir. Sevincin kişinin gerçeklikle kurduğu yakın ilişkinin ürettiği bir duygu durumuna işaret etmesi, onu hem kişinin içinde köklenip

OPEN ACCESS creative commons COPE

filizlenebilen bir duygu hâline getirirken hem de gerçeklikle bağlantıyı koparmadan ıstırap duyulabilmesine imkân tanır. Nitekim Weil'e göre ıstırapla sevincin ilişkisi açlıkla besin arasındaki ilişki gibidir. Istırabın içinde gerçekliği bulmak için, sevinç yoluyla gerçekliğin ilhamına sahip olmuş olmak gerekir. Yoksa yaşam az çok kötü bir düşten başka bir şey değildir (Weil, 2019: 113).

Ana karakterin kendi yaşamına dair hakikati tabiatta bulması, ihmal ettiğini düşündüğü ibadetlerini hatırlaması hikâyenin geri kalan kısımlarında okura yeniden hatırlatılır. Yardımına çağırdığı Hacı Nurettin'in "Bir kurban ve epeyce sadaka gerekir" (Kutlu, 2021: 53) cümlesine karşılık "Merak etme niyetlendim zaten" (Kutlu, 2021: 53) şeklinde diye fısıldaması, aslında kişinin geçmiş yaşam alışkanlıkları ya da çevresinde var olan fakat kente göçle birlikte ihmal edildiği sezdirilen manevi değerlere dair bir gönderimdir. Kentin gürültüsü ve baş döndürücü hızı içerisinde kişilerin tabiattan ve onlara kendi hayat gerçekliklerini hatırlatacak içsel yolculuklardan mahrum kaldıklarını fark etmeleri, çoğu kez onları sarsarak durduracak bir olayla karşı karşıya kaldıkları zamanlarda gerçekleşiyor. Nitekim ana karakterin kentin keşmekeşi içinde kaybolduğunu fark ederek sevincini yeniden bulması ancak burnunun dibine kadar gelen bir gelinciği görmeme ihtimali ortadan kalktığında ve geçirdiği trafik kazasıyla yaşamın özlemini duyduğu hayat kadar ölüme de çok yakın olduğunu idrak ettiğinde gerçekleşiyor. Yaşar Şimşek'in ifade ettiği üzere Kutlu'nun eserlerinde zengin imgelem dünyasında kuşlar ve çiçekler başat varlıklar olarak öne çıkmasına hatta onların üzerinden tabiatın canlılığına, hayatın güzelliğine dikkat çekilmesine (Şimşek, 2018: 139) rağmen, bu hikâyede gelincikle karşılaşma anının sarsıcı bir deneyimle gerçekleşmesi, kişinin sevincini yeniden keşfetmesini sağlar. Ayrıca Kutlu'nun hikâyelerinde okurun çok sık karşısına çıkan kentleşme sorunu hikâyede anlatıcının açık bir şekilde ifade ettiği bir mesele olmamakla birlikte ana karakterin kendi gerçekliğinden uzaklaşmasının nedeni olarak gösterilir. Ayşe Koçak Işık'a göre Kutlu'nun hikâyelerinde kentli insanlar genellikle olumsuz bir profil oluşturmaktadır. Modernleşmeyle birlikte toplumsal değişimin ve yozlaşmanın etkisinde olan kentli insan para odaklı bir yaşam sürmektedir. Para unsurunun hâkim olduğu insan zihninde geleneksel kodlar zamanla kaybolmaktadır. Kentin yaşam şartları da bu minvalde yaşamaya itmektedir ve kentli insan pragmatik ve bireysel bir yaşamı benimsemektedir (Işık, 2013: 67). Hikâyede adı verilmeyen ana karakterin kentte yaşayabilmek deneyimiyle kendi gerçekliğinden uzaklaşan hâli, onu hayatın sevinç ve şükranlarından da uzaklaştırmıştır. Anlatıcıya göre sevinci oluşturan unsurlardan bir diğeri de kişinin sevdiği insanlarla ailesiyle bir arada olabilmesidir. Bir arada olmanın ve paylaşabilmenin gücü, kişiyi varoluşsal açıdan bütünlüğe ulaştırabilme potansiyelini barındırdığından anlatıcıya göre yaşanan sevinci de arttıran bir etkiye sahiptir. Örneğin ana karakterin eve varacakları sırada oğlu Emre'yi hatırlaması ve ona çikolata almak için yolda arabayı durdurması, karısı Şükran ile Emre'nin onu kapının önünde beklediklerinin ifade edilmesi gibi ayrıntılar, anlatıcının okura vermek istediği aile birliğinin ana karakterde oluşturduğu sevincin bir fotoğrafı gibidir: "Bacağının acısına aldırmadan normal biri gibi yürüdü. Topallamak istemiyor, karısına ve oğluna gülümsüyordu. Şükran fazla dayanamadı, zaten gözü yaşlı takımındandı. Şıpıdık terliklerle koşup boynuna sarıldı. 'Geçmiş olsun canım, geçmiş olsun. Çok ağrın var mı?' (…) Emre yetişmişti. Bahattin onu kaldırıp baba-

sının kucağına verdi. Emre'nin koltuk değneğinin farkında olacak hali yoktu. Hemen elini babasının ceketinin iç cebine daldırıp çikolatayı yakaladı. Çıkardı ve her zaman yaptığı gibi babasını yanağından öptü. Babası ona tek kolu ile daha bir sarıldı. Yüzünü, gözünü öptü, kokladı. Çocuk kokusu. Kendi oğlu. İşte hayat" (Kutlu, 2021: 55). Sevilen, güven duyulan insanlarla bir arada olmak, yalnız olmaya nazaran kişinin hayattaki akışını düzenleyen, hayatta kalma umudunu ve isteğini arttıran durumlardır. Mihaly Csikszentmihalyi'ye göre insanı korkutan şeyler arasında insan etkileşiminin sağladığı akışın dışında bırakılmak vardır. Çünkü insanlar diğer insanların yanında kendilerini tam olarak hissederler. Yazının icadından önceki birçok kültürde yalnızlık o kadar katlanılmaz bir şey olarak düşünülmüştür ki insan asla yalnız olmamak için büyük çaba harcar; sadece cadılar ve şamanlar kendi başlarına zaman geçirirler. Görmezden gelinen insan ise yavaş yavaş depresyona girer ve kısa süre sonra kendi varoluşundan şüphe etmeye başlar. Bazı toplumlarda dışlanmanın nihai cezası ölümdür: Artık kimse ona dikkat etmediğinden tek başına bırakılan insan zaten ölü olduğunu kabul etmeye başlar; yavaş yavaş vücuduyla ilgilenmeyi bırakır ve sonunda ölür. 'Yaşamakla' ilgili Latince ifade inter hominem esse idi ve bu doğrudan çevirisiyle 'insanlar arasında olmak' anlamına geliyor; 'ölmek' ise inter hominem esse desinere'dir ve bu da 'insanlar arasında olmamak' olarak çevrilebilir (Csikszentmihalyi, 2021: 238). Görüldüğü üzere, insanın diğer insanlarla etkileşiminin son derece önemli olduğu hayatta, kişinin diğer insanlarla güvenilir ve sevgi dolu bağlantılar geliştirebilmeleri âdeta sırrı kendilerinde saklı olan sevincin kaynağına yaklaşmaları anlamına gelmektedir. Sevinci keşfetmenin yolu bu bağlamda kendi özünü, hakiki ihtiyaç ve amaçlarını tanımaktan geçiyor. Hatta Zygmunt Bauman'ın belirttiği üzere gözlemciler, insan mutluluğu için önemli şeylerin yaklaşık yarısının hiçbir fiyatı olmadığını ve mağazalardan satın alınamayacağını ileri sürüyor. Eldeki nakdiniz ve krediniz ne olursa olsun, bir alışveriş merkezinde, sevgi ve dostluğu aile hayatının zevklerini, sevdiklerinizle ilgilenmekten ya da sıkıntıdaki bir komşuya yardım etmekten gelen tatmini, iyi yapılan bir işte elde edilen özsaygıyı, hepimizde ortak olan 'zanaatkârlık yeteneğini' tatmin etmeyi, iş arkadaşları ve ilişki kurduğunuz diğer insanların takdir, sempati ve saygısını bulamazsınız (Bauman, 2021: 14). Sevince nazaran geçici, kırılgan ve süreksiz bir yapı gösteren mutluluğu meta alışverişlerinde aramak, kişiyi sonunda tatminsizliğe ve mutsuzluğa götürürken sevinci de arayıp bulunandan ziyade kişinin manevi ve duygusal hayatında var olanları fark etmek ve geliştirmekle ilişkili olduğunu belirtmek gerekir.

Hikâyede ana karakterin ailesiyle olan kuvvetli bağları, geçirdiği kazadan sonra oğluna yeniden sarılarak "işte hayat" demesi ve hayatın anlamını, sevincini bu sarılış üzerinden tanımlaması, sevincin kişinin yaşamındaki duygusal örüntüler ile süreğenlik kazandığının bir diğer göstergesidir. Sevinç bu bakımdan mutluluk gibi bir anda mutsuzluğa dönüşme potansiyelini taşıyan bir niteliğe sahip değildir. Çünkü mutluluk çoğu kez piyasanın hızlıca üretip tükettiği nesnelere, kişiye o an cazip ve çekici gelen şeylere sahip olma durumuyla ilişkili algılanır. Oysa Bauman'a göre piyasalar mutluluk düşünü, yaşamın büsbütün tatmin edilmesi görüşünden, bu yaşama ulaşmakta gerekli olduğuna inanılan zenginlik arayışına çevirerek mutluluk arayışının asla bitemeyeceğini varsayar. Arayışın hedefleri inanılmaz bir hızla birbirinin yerini alır. Eğer arayış, ilan edilen amacına ulaşırsa mutluluk arayanlar izlenen hedeflerin hızlı bir şe-

OPEN ACCESS creative commons COPE

kilde kullanımdan kalkarak şaşaalarını, cazibelerini ve ayartma kudretlerini kaybedeceğinin ve terk edilip benzer bir talihe maruz kalmaya mahkûm başka 'yeni ve geliştirilmiş' hedeflerle, defalarca, yer değiştirmesi gerektiğinin tam anlamıyla farkına varırlar (Bauman, 2021: 19). Görüldüğü üzere mutluluğu gelip geçici ve çabuk tüketilen bir duygu olmaktan kurtarabilmek ve her defasında yeniden yoksunluk hissiyle kuşatılmamak için kişinin mutluluğun peşinde değil sevincin yanı başında olduğunu fark etmesi gerekiyor. Nitekim hikâyede hayatın güzelliğinin tabiatta, ailede, insan ilişkilerinde, ilahi olanda ve O'na şükürde olduğunu fark eden ana karakter aslında sevincin insanın uzağında değil evinde, sevdiklerinin yanında olduğunu hatırlar: "Evinin sıcak, güvenli kucağında; eşinin ve evladının yanı başında, çok şükür sağlıklı ama ölümden dönmüş bir adam olarak kahvesinden höpürtülü bir yudum aldı. Oh, be!.." (Kutlu, 2021: 56). Bu bağlamda Kutlu'nun sadece "Hayat Güzeldir" hikâyesinde değil, aynı adlı kitabındaki hikâyelerinde mutluluk yerine daha çok "sevinç" ve "sevinmek" kelimelerini kullanmayı tercih etmesi bir tesadüf olarak düşünülmemelidir. Kitaptaki "Karga", "Çiğdem Güzeli", "Şafak Pembesi", "Caney", "Rüzgârın Oğlu", "Son İki Yaz" hikâyelerinde bu durum göze çarpar. Ayrıca Kutlu'nun *Sevincini Bulmak* adlı kitabında "Rahmetli Prof. Dr. Ayhan Yücel ağabeyin 'Sevincini Bulmak' adlı bir deneme kitabı var. Bu isim elinizdeki esere çok yakıştığı için kullanıldı" (Kutlu, 2020: 5) ifadeleri, onun "sevinç" kelimesinin anlam dünyasıyla kurduğu yakın ilişkinin göz ardı edilmesine neden olmamalıdır. Çünkü Kutlu hikâyelerinde "sevinç" duygusuna bilinçli olarak yakın durmayı tercih ederek okurlarına bir yandan modern hayatın açmazlarıyla ilgili yol gösterir diğer yandan onları geçici mutluluk vaatlerinin peşinde tükenip gitmelerine âdeta engel olmak ister.

Sonuç

Hikâye, hayatın güzelliğini fark etmenin ya da onu yaşanabilir anlamlı bir bütün olarak algılamanın yolunun kişinin içindeki sevinci keşfetmekle gerçekleşeceğini vurgular. Anlatıcının hikâye boyunca ana karakterin yaşamına dair fark ettiği gerçeklikler içsel bir aydınlanmayı ya da bir başka ifadeyle bakışın içeriye, duygular alanına yönelmesini sağlamıştır. Nitekim modern yaşamda bakış'ın daha çok vitrinlerde ya da kentin kalabalık sokaklarında gezinmesi kişiye etkisi bir süre sonra geçip gidebilecek bir mutluluk vadederken az sonra yerine geçebilecek mutsuzluğu, tatminsizliği öngörememe tehlikesini barındırır. Bu yüzden mutluluk çoğu kez uçucu, kırılgan ve süreklilik göstermeyen bir deneyim olarak yaşanır. Anlatıcının ana karakter etrafında mutluluğun değil "sevinç" duygusunun anlam ve kaynaklarına gönderimde bulunması hatta mutluluk yerine sevinç kelimesini kullanmayı tercih etmesi hikâyeyi sevincin izinde okumayı gerekli kılar. Bu okuma biçimi Kutlu'nun *Hayat Güzeldir* kitabındaki diğer öykülerin de anlam dünyasını çoğaltacak bir bakışı okura sunar. "Sevinç", üretim ve tüketim çarklıların arasındaki meta alışverişine umut bağlamayan, doğanın kendi içindeki ahenginden ve yaşam döngüsünden ilham alarak insana var oluşunu hatta yaradılışının sırrını fark ettiren bir duygu olarak okurun karşısına çıkar. Bu yüzden anlatıcı hayatta olmayı ve sevinebilmeyi, önce ölümle sonra da kırmızı bir gelincikle burun buruna gelen bir adam üzerinden anlatmıştır. "Sevinç" kimi zaman yalnızlığın kimi zaman acı ve ıstırabın içinden yeniden doğan ve bunun için özne ve nesnelere ihtiyaç duymayan bir kavramdır. Bu yüzden "Hayat Güzeldir"de sevincini bulmak, maddi

dünyanın her gün yerine bir yenisini koyduğu metalarla değil kişinin duygusal bağları, paylaşımları, sahip olduğu manevî değerleri ve şükür etmesini bilen taraflarıyla gerçekleşebilecek bir durumdur. Hikâyedeki gelincik metadan uzaklaşarak insanın tabiata yakın olması gerektiğinin bir ifadesi hâline gelirken anlatıcı manevi olanı, yaradılışı fark etmenin bir yolu olarak da okurlara tabiatı işaret etmiş olur.

KAYNAKÇA

Alev, K. (2013). *Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde dünya algısı.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bauman, Z. (2021). *Yaşam sanatı* (Çev.: Akın Sarı) (6. Basım). Ayrıntı Yayınları.

Borgna, E. (2020). *Ruhun yalnızlığı* (Çev.: Meryem Mine Çilingiroğlu) (6. Baskı). Yapı Kredi Yayınları.

Csikszentmihalyi, M. (2021). *Mutluluk bilimi* (Çev.: Barış Satılmış) (8. Baskı). Buzdağı Yayınevi.

Çoruk, A. Ş. (2013). Mustafa Kutlu Üzerine Bazı Dikkatler. *Aynanın Sırrı Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri* (haz.: M. Fatih Andı, Bahtiyar Aslan), Küçükçekmece Belediyesi Kültür Yayınları, s. 39-44.

Işık Koçak, A. (2013). *Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde modern kentli insanın bunalımları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karataş, T. (2013). Mustafa Kutlu'nun kısa hikâyelerindeki ileti. *Aynanın Sırrı Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri* (haz.: Prof. Dr. M. Fatih Andı, Yrd. Doç. Dr. Bahtiyar Aslan), Küçükçekmece Belediyesi Kültür Yayınları, s. 317-321.

Kutlu, M. (2020). *Sevincini bulmak* (6. Baskı). Dergâh Yayınları.

Kutlu, M. (2021). *Hayat güzeldir* (22. Baskı). Dergâh Yayınları.

Şimşek, Y. (2018). Hayat Güzeldir Eseri Bağlamında Mustafa Kutlu Hikâyesinde Kuş ve Çiçek İmgesi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 13/1, s. 123-140. http://dx.doi.org/10.19129/sbad.348

Tosun, N. (2021). *Türk öykücülüğünde Mustafa Kutlu* (2. Baskı). Dergâh Yayınları.

Weil, S. (2019). *Yer çekimi ve inayet* (Çev.: M. Mukadder Yakupoğlu). Doğu Batı Yayınları.

OPEN ACCESS creative commons COPE

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Günümüz Resim Sanatında Soyut Uygulamalar | Abstract Art in Contemporary Painting

Emel GÜRAY*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: **Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья**

Atıf / Citation / Цитата

Güray, E. (2022). Günümüz resim sanatında soyut uygulamalar. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (30), 459-481.

Güray, E. (2022). Abstract art in contemporary painting. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (30), 459-481.

10.29228/kesit.57261

Geliş/ Submitted/ Отправлено:	12.01.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать:	11.03.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный:	25.03.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

***Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye, emelerkann@gmail.com**

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Günümüz Resim Sanatında Soyut Uygulamalar[1]

Abstract Art in Contemporary Painting

Dr. Öğr. Üyesi Emel GÜRAY

Öz: Soyut Sanat, 1900'lerin başı yani Modernizm'den başlayarak günümüze kadar gelebilmiş bir sanatsal ifade yöntemidir. Bilindiği üzere Soyut Sanat'ın asıl amacı duyguların dış dünyanın gerçekliğinden bağımsız bir şekilde yüzeyde ifade edilmesidir. Sanatçılar özgün olabilme noktasında kendileri ile özdeşleşen biçim ve renk kullanma yöntemleri sayesinde iç dünyalarına yaptıkları yolculuğu ve keşfettiklerini dışarıya aktarabilme imkânına sahip olmuşlardır. Bu farklılık arayışının bir devrin kapanıp diğerinin açılması ve gelişmesine önemli katkıları olmuştur. Bu makalenin amacı resimde soyut ifade yöntemlerinin günümüzde geliştirilen yeni teknikler ve malzeme çeşitliliği doğrultusunda hangi noktalara gelebildiğini araştırmaktır. Soyuta hem biçim hem de içerik bakımından yeni yaklaşımlar sunan Paulina Cerda, Henri Wagner, Alex Kuznetsov, Justin N. Kim, Diane Burko, Nat Bowen, Aythamy Armas, Erin Newell Bird, Mathieu St-Pierre, Sabato Visconti ve Refik Anadol'un çalışmaları incelenerek konuya açıklık getirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sanat, soyut sanat, modern sanat, güncel sanat, dijital sanat.

Abstract: Abstract Art is a method of artistic expression that has survived to the present day since it began to take shape with Modernism in the early 1900s. As it is known, the main purpose of Abstract Art is to express emotions on the surface independently of the reality of the outside world. Artists have had the opportunity to convey their journey to their inner world and what they have discovered, thanks to the methods of using form and color that are identified with them at the point of being original. This search for difference has made important contributions to the closing of one

[1] "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article.

era and the opening and development of another. The aim of this article is to investigate the extent to which abstract expression methods in painting can reach in line with the new techniques and material diversity developed today. The works of Paulina Cerda, Henri Wagner, Alex Kuznetsov, Justin N. Kim, Diane Burko, Nat Bowen, Aythamy Armas, Erin Newell Bird, Mathieu St-Pierre, Sabato Visconti and Refik Anadol who offer new approaches to abstraction in terms of both form and content, are examined and the subject is clarified will be brought in.
Keywords: Art, abstract art, modern art, contemporary art, digital art.

Giriş

Resim sanatında soyut eğilimlerin ortaya çıkmasının modernizmin bir sonucu olduğu söylenebilir. Modernizmin temelinde bireyselleşme ve özne olma fikri yatar. Bireyselleşme eğilimi sonucu farklılaşma yoluna giden sanatçı, kendini alışılmışın dışında biçimler ile ifade etme gereği duyar. Yaşamdan yansımaları konu edinen mimetik anlayışın aksine, sanatın kendi iç gereksinimleri doğrultusunda ne olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır.

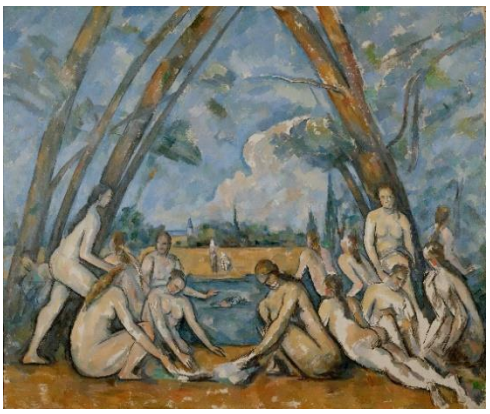
Bu çalışmanın amacı resim sanatında soyut ve soyutlamanın ortaya çıkış süreci ile günümüzde hangi noktalara gelindiğini karşılaştırarak yorumlamaktır. Yöntem olarak ise nitel araştırma yönteminden faydalanılmıştır. İlk soyut sanat örneklerinin günümüz örnekleri ile kurduğu ilişkilerin hem içerik hem de teknik olarak geçirdiği evreler sanat örnekleri ve dönemler irdelenerek anlaşılmaya çalışılacaktır. Konu ile ilgili olarak basılı kitaplar başlıca olmak üzere, eser görsellerine ulaşma konusunda internet kaynaklarından yararlanılmıştır.

Sanatta soyuta varma noktaları araştırıldığında öncelikle soyutlama aşamasından geçildiği görülmektedir. Daha da öncelere gidilecek olursa İzlenimcilik Akımı sonrası süreçte üretilen resimlerin soyuta ulaşmada ilk örnekler oldukları söylenebilir. Vincent Van Gogh, Paul Cezanne, Pablo Picasso, Henri Matisse ve Paul Gauguin gibi sanatçıların bu konuda öncü çalışmaları bulunmaktadır. Rengi bilimsel bir yaklaşımla çözümlemeye çalışan sanatçılar, özellikle formu bozarak dış dünyayı alışılmışın dışında resmetme amacı ile hareket ederler (Leger, 2014:100). Örneğin Vincent Van Gogh'un "Starry Night (Yıldızlı Gece)" adlı tablosunda manzara resminin gerçeğe en yakın şekilde resmedilmesinin yerine ritmik fırça darbelerinin yüzey üzerinde yarattığı hareket önemsenmiştir (Görsel 1). Paul Cezanne'nin "The Bathers (Yıkananlar)" adlı tablosunda ise, insan figürlerinin özellikle bozuk bir anatomi ile resmedilerek derinlik yanılsaması kaygısının giderek ortadan kalkmaya başladığı görülür (Görsel 2). Soyutlama sürecinde somutun dışlandığı gibi bir algı oluşmuş olsa da aslında somutluk olmadan soyuta varmak pek olanaklı değildir. Bu durumu Rudolf Arnheim şu şekilde ifade etmeye çalışır:

"Somut ve soyut terimleri hiçbir şekilde deneyim parçalarını iki kavanoza ayırmaya yaramaz. Bu terimler karşıt anlamlı sözcükler olmadıkları gibi birbirlerini dışlayan topluluklara da gönderme yapmazlar. Somutluk, fiziksel yada zihinsel, tüm şeylerin bir özelliğidir ve bu şeylerin birçoğu, soyutlamalar olarak da kullanılabilir" (Arnheim, 2021:179).

Görsel 1: Vincent Van Gogh, Starry Night, 1889[2]

Görsel 2: Paul Cezanne, The Bathers, 1898-1905[3]

Soyutlamacı anlayışta ortaya konulan yapıtta biçimsel olarak gerçek dünyanın izlerini taşıyan ifadelere rastlanabilirken, tamamen soyut bir yaklaşımla gerçekleştirilmiş olan yapıtlarda bu benzerlik görünüşte olmasa da içerik olarak anlatılmak istenen şeyin duygulanımı yansıtılmaya çalışılmaktadır. Bu durumda yine de gerçekliğin tamamen terk edilemediği noktasına varılabilir ve bu ilişki kurma sistemi, sanatçının hareket alanını arttırmaktadır. Modern düşünce ile gelişen bu serbest hareket alanı sayesinde soyut sanat, yeni bir deney alanı olarak içindeki sınırsız potansiyeliyle sanatçıların önünde açılan bir kapı olmuştur.

Modernizm ve Soyut

Modernizm sadece sanatta değil, bilim, felsefe, psikoloji, sosyoloji ve daha birçok alan için önemli dönüm noktalarından biridir. Mimesis olarak bilinen, dünyaya ait gerçekliğin birebir kopyalandığı, hatta aslından daha da görkemli bir şekilde betimlendiği köklü bir sanat anlayışına karşılık, form, renk ve soyutlama anlayışı yerleşmeye başlamıştır (Maleviç, 2021: 10). Buna göre sanatın konuları ve odak noktaları değişmiş, o güne dek sanatta göz ardı edilen ne varsa merkezi konumlara alınmaya başlanmıştır. Estetik haz ve bu hazzın kaynağı ise, gerçeğe en çok benzeyeni aramaktan öte, öze ulaşma çabası olarak görülmeye başlanmıştır (Worringer, 2017: 18-19).

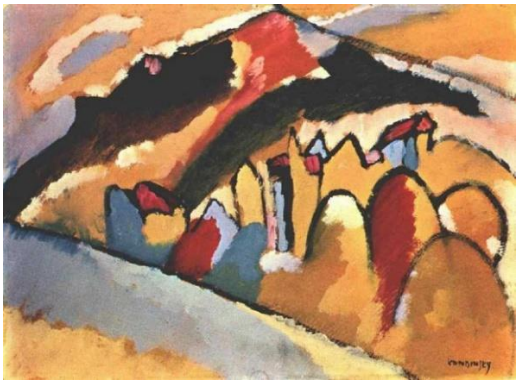
Soyut Sanat'ın ilk örnekleri 1900'lerin başında Wassily Kandinsky, Theo Van

[2] URL 1
[3] URL 2

OPEN ACCESS creative commons COPE

Doesburg, Kazimir Maleviç, Piet Mondrian ve çağdaşları öncülüğünde şekillenmiştir. Özellikle Kandinsky "Sanatta Ruhsallık Üzerine" adlı kitabı ile konu hakkında derinlemesine açılımlarda bulunur:

> "Bugünün sanat formlarıyla dününkiler arasındaki bu iki benzerliğin birbirine kıyasla bambaşka oldukları hemen anlaşılacaktır. Tamamen dışsal olan birincinin geleceği yoktur. İçsel olan ikincisi ise geleceğin tohumlarını içinde taşımaktadır. Ruhu uzun süre avcunda tutmuş olan materyalizm kötü bulunup bir kenara bırakılıyor, aklanmış ve çilesini doldurmuş ruh şimdi yeniden ortaya çıkıyor. Korku, neşe, keder gibi, önceki döneme özgü karışık duygular artık sanatçıyı cezbetmeyecek. Sanatçı henüz adı bulunmamış daha ince duygularını uyandırmaya çalışacak. Kendisi karmaşık ve görece daha duyarlı bir yaşam sürecek, eserleri de hissetme yeteneğine sahip izleyicilere kelimelerle anlatılamayacak yüce duygular verecek" (Kandinsky, 2020: 30).

Görsel 3: Wassily Kandinsky, Autumn, 1909[4]

Görsel 4: Wassily Kandinsky, On White II, 1923[5]

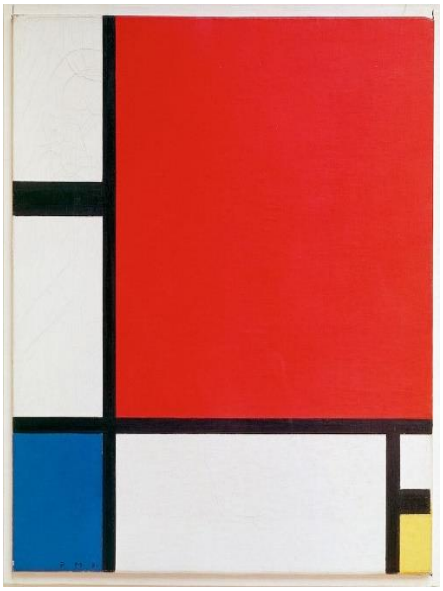
Kandinsky'nin 1909 tarihli "Autumn (Sonbahar)" adlı tablosunda sıradan bir sonbahar manzarasını en sade formlar ile resmettiği görülür (Görsel 3). Sanatçı soyuta varma noktasında öncelikle soyutlama aracılığıyla dış dünyanın gerçekliğinden tamamen kopmadan resmetmeyi denemiştir. Herhangi bir formun karmaşık dış görünüşünü, temelde yatan kare, dikdörtgen ve daire gibi geometrik formlara indirgemiştir. Bu etki karşısında ise Görsel 4'te görüldüğü gibi tamamen geometrik biçimler ve renkler ile oluşturduğu kompozisyonları ortaya çıkmıştır. Kandinsky'e göre bu biçimsel öğelerin ardında tamamen soyut bir yapıya sahip olan müzik öğeleri bulunmaktadır. Örneğin müzik enstrümanlarından çıkan seslerin resimde çeşitli çizgi kalınlıklarına karşılık geldiğini ifade etmektedir (Kandinsky, 2021: 92-93). Ayrıca ritm,

[4] URL 3
[5] URL 4

denge, uyum gibi anlatım öğeleri de müzik ve resmin ortak faydalandığı öğelerdir. Müzikte enstrümanların uyum içinde birbirini desteklemesi, soyut resimde kompozisyon kurgulanırken seçilen biçim ve renklerin uyumuna benzemektedir.

Görsel 5: Kazimir Maleviç, Black Square, 1915[6]

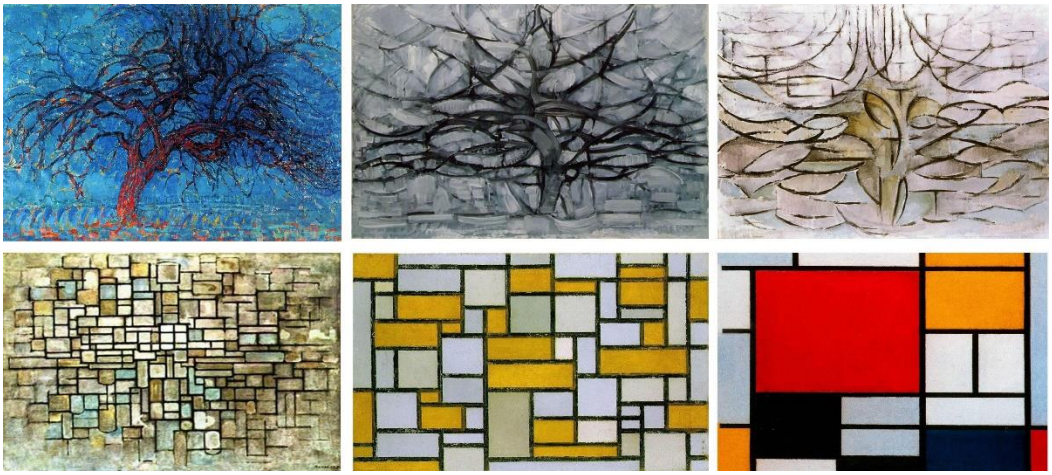
Görsel 6: Piet Mondrian Composition II in Red, Blue, and Yellow, 1930[7]

Kazimir Maleviç son resim olarak da adlandırdığı "Black Square (Siyah Kare)" adlı çalışmasıyla resmin ve resim yapma eyleminin sıfır noktasına vardığını göstermeye çalışır (Görsel 5). "Kare eşittir his, beyaz zemin eşittir bu hissin ötesindeki boşluk." diyerek siyah kareyi nesnesiz duygunun ifade edildiği ilk form olarak tanımlar (Maleviç, 2021: 67). Sadece siyah bir kare ile karşı karşıya gelen izleyici için bu düşünceyi anlayabilmek zor olsa da, zaten Maleviç'in amacı zihni zorlamaktır.

Piet Mondrian'ın çalışmalarında da ana renkler ile yatay ve dikey çizgilerin birleşimlerinden meydana gelen geometrik kompozisyonlar öne çıkmaktadır (Görsel 6,7). Görsel 7'de görüldüğü gibi, ele aldığı ağaç konusu öncelikle soyutlama aşamasından geçerek, gittikçe yatay ve dikey çizgilerden ibaret soyut bir kompozisyona dönüşmüştür. Bir nesnenin ya da doğada bulunan herhangi bir görüntünün en yalın haline odaklanılarak, bütünün içinde var olan ayrıntılar ve ana hareket vurgulanmak istenmiştir.

[6] URL 5
[7] URL 6

OPEN ACCESS creative commons COPE

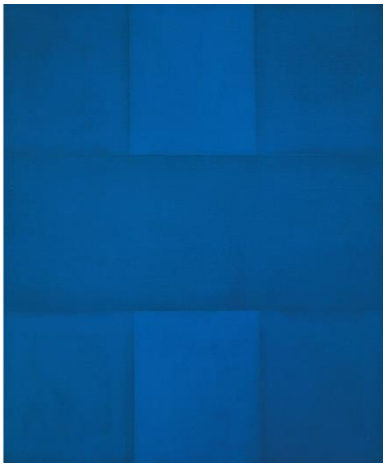

Görsel 7: Piet Mondrian, Ağaç Soyutlamaları ve Soyut Kompozisyonlar, 1910-1930[8]

Kinestezi anlayışını da benimseyen bu sanatçılar, formları duygulandırıcı ya da bizde derin duygu durumları oluşturdukları için kullanır (Gece, 2021:38). Soyut ve soyutlamanın öne çıkmaya başladığı bu dönemde okültizm ve teozofi gibi anlayışlar da toplum içinde yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Okült sözcüğü zihnin idrak edemediği ve edemeyeceği şey; anlayışın veya bilinen gerçeklerin sınırları ötesindeki şey anlamına gelmektedir (Eliade, 2019: 67). Bu anlayışlar sanatçıların da ilgisini çekmiş, özellikle gizemcilik ve bilinmeyenin keşfi gibi konulara yoğunlaşılmıştır. Yüzeyde renk oyunları, geometrik ve çizgisel uygulamaların nedeninin bu felsefi düşünce ile benzer özellikler taşıdığı düşünülmektedir. Sanatçının yaratmış olduğu kurgu dış dünyadan hiçbir iz taşımadığı için, ancak sanatçı ne yaptığı hakkında açıklamada bulunduğu sürece anlaşılabilir olmaktadır. İlk anda sadece renkler ve biçimlerle baş başa kalan seyirci için bu süreç zorlu da olsa, giderek sanat yapıtının şekillenmesinde önemli rolü olan bir konuma erişmesine yardımcı olmuştur. Soyut sanat ve sonrasındaki dönemlerde, özellikle Kavramsal Sanat'ın temellerinin atılmasında bu geçiş aşamasının etkili olduğu söylenebilir. Çünkü giderek sanat yapıtının maddesel gerçekliği geri plânda kalmış, bununla birlikte düşünsel süreci de önemsenmeye başlanmıştır.

Mark Rothko, Ad Reinheardth, Robert Motherwell gibi sanatçılar soyut resmi boyut meselesi ve yine Kandinsky ve çağdaşlarında olduğu gibi ruhsal karşılıklarıyla yorumlamaya devam etmişlerdir (Görsel 8,9).

[8] URL 7

Görsel 8: Ad Reinheardth, Blue, 1952[9]

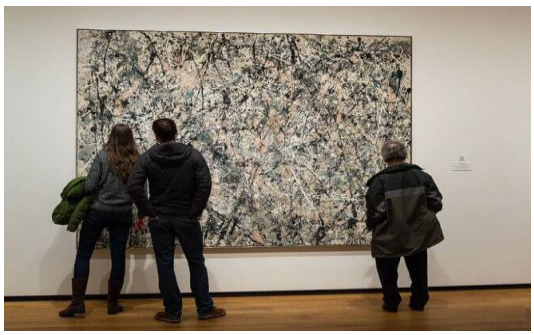

Görsel 9: Mark Rothko, Rothko Chapel, 1971[10]

Rothko'nun soyut sanatın içeriğine ilişkin yaptığı yorumlar dikkat çekicidir. Soyut sanatın düşünsel süreçte önem arz ettiğini vurgulayan sanatçı bu durumu şu şekilde açıklamaya çalışır:

> "Soyut sanat anekdot kadar ya da tanıdık nesneler kadar aşikâr bir içerikten faydalanmayabilir ancak bir şekilde deneyimimize hitap eder. Aşinalık duyumuza hitap etmek yerine başka bir kategoride işlemektedir basitçe. Mekân ve şekiller arasındaki tanıdık ilişkilerle ilgili olan soyut deneyimimize hitap eder ve kendi anekdotu vardır. Her ilişki bir anekdota işaret eder ama burada sözünü ettiğimiz anekdot insan eylemlerine odaklanan küçük öykü değil tüm ilgi unsurları tek ve birleşik bir sonuç uğruna bir araya getiren felsefi anlatıdır" (Rothko, 2020:156-157).

Görsel 10-11: Jackson Pollock, Number One (Lavender Mist), 1950[11]

Amerikan Soyut Dışavurumculuk Akımının ve resimde soyut uygulamaların en önemli sanatçılarından Jackson Pollock, rengi belli biçimlerin belirlediği alanlar içine

[9] URL 8
[10] URL 9
[11] URL 10-11

sığdırma geleneğinin dışında ele almıştır. Rengin yüzey üzerinde serbest salınımı, birbiri içine geçmesi gibi eylemlerle yarattığı çalışmalarında ilk anda kaotik bir renk kompozisyonu şeklinde yorumlanabilecek çalışmaların derinine inildiğinde, sanatçı olma ve boyama eylemlerinin iç içe geçtiği anlaşılmaktadır (Görsel 10,11). Buna göre Pollock, modern soyut sanatçılardan farklı olarak yaratım sürecini bir ritüel şeklinde değerlendirmektedir. Sanat tarihçisi ve eleştirmen James Elkins, Pollock hakkında yaptığı tespitlerde bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

> "Kandinsky hem kendisi hem de izleyicileri için resimlerinin renklerle ve biçimlerle ne yaptığını açıklayan detaylı hikayeler yarattı. Ama her zaman düzen ürettiği iddiasındaydı: kullandığı renklerin belirli fikirlerin dışavurumları olmalarını veya düzenlediği biçimlerin çeşitli kuvvetleri ve hareketleri ifade etmelerini sağlıyordu. Diğer sanatçılar materia primayı geliştirmekten ziyade, tüm vahşiliğiyle görünür kılmaya çalıştılar. Jackson Pollock'un tuvallerini duvara yapıştırmak yerine yere koymaya başlamasının birkaç nedeni var. Bu, akademik resme ve her türlü şövale resmine karşı bir başkaldırı eylemiydi. Sanki varlık sebebi sadece derinlik yanılsaması üretmekmiş gibi resmi bir pencere olarak görmek isteyen kök-lü arzuyu bastırmaya yardımcı oldu" (Elkins, 2021:120-121).

Amerikan Soyut Dışavurumculuk ile aynı dönemlerde ortaya çıkmış olan Art Informel (Taşizm) Akımının soyut ve soyutlamanın üç boyutlu malzemeler ile yorumlanması konusunda yenilikçi önerileri olmuştur. Bu hareket ile postmodern dönemin soyuta bakış açısının şekillendiğini söylemek mümkündür. Antoni Tapies, Alberto Burri ve Jean Dubuffet öncülüğünde şekillenen sanat akımında esas olan fikir, doğada kendiliğinden var olan renklerin ve biçimlerin soyut kompozisyonlarıdır (Görsel 12,13).

Görsel 12: Alberto Burri, Sacco a Bianco, 1953[12]

Görsel 13: Antoni Tapies, Terra Sobre Tela, 1970[13]

[12] URL 12
[13] URL 13

Postmodernizm ve Günümüz Sanatında Soyut

Postmodernizm ve günümüz sanatında soyutun ne anlama geldiği konusuna gelinecek olursa, dönemin öncü düşünürlerinden Jean Baudrillard her türlü gerçekliğin sanatın içine çekildiğini, sanat ve yaşam arasındaki ayrımların kalktığını söyleyerek sanatın konusunun gerçeklik algısı üzerinden şekillendiğini şu cümlelerle ifade etmiştir:

> "Soyutlama, benzerliğe dayalı figüratif maskeden kurtulup nesnedeki analitik hakikate ulaşmak istemiştir. Soyutlama adı altında her nedense giderek daha yoğun bir gerçekliğe, nesneye ait "birincil yapıların" açıklanmasına, başka bir deyişle gerçekten daha gerçek görünen bir şeylere doğru gidilmiştir. Buna karşın sanat genel bir estetikleştirme adı altında bütün gerçekliğe el koymuştur" (Baudrillard, 2004:104).

Buna göre dünyaya ait gerçek görüntüler ve bu gerçeklikten bağımsızlaşmak isteyen soyut görüntüleri birbirine karıştırarak yorumlamak mümkündür. Bu yaklaşım doğrultusunda hareket eden sanatçılar gerçek ve kurgunun yarattığı görsel etkiye dikkat çekmek istemişlerdir. Alışıldık yöntemlerin dışında elde edilen renk algısı, izleyicinin sanat yapıtı ile olan ilişkisini de dönüşüme uğratmaktadır.

Bu durum Minimalizm Akımında belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir. Frank Stella, Sol Lewitt, Donald Judd, Dan Flavin gibi sanatçılar endüstriyel malzemeler ile şekillendirdikleri çalışmalarında toplumun geçirmekte olduğu endüstriyel dönüşümü vurgulamak istemişlerdir. Renk sadece yüzeye yayılan iki boyutlu düzlemle sınırlı kalmayıp üç boyutlu objeler üzerinde konumlanarak mekân üzerinde bilinenin aksine bir harekete sahip olur (Görsel 14, 15, 16). Buna göre havada asılı halde ya da sonsuza doğru giden bir yapı ile kurgulanan sanat çalışmaları ortaya çıkmaya başlar. Greenberg'in savunduğu ve dönemin popüler estetik algısına göre yüzeyin yassılığının vurgulandığı, yani üçüncü boyut ve yanılsama meselesinden tamamen uzakta kalan bir sanat eseri düşüncesi hâkimdir (Batur, 1997:358). Bu düşüncenin etkilerinin azalmasıyla birlikte sanat yapıtının etki alanı ve sınırları daha da genişlemeye başlamıştır. Örneğin renk algısının sadece yüzeye sürülen boya olarak değil, doğal ya da mekanik kaynaklar üzerinden de elde edilmeye başlandığı görülür. Gökyüzünün kendi maviliği ya da florasan lambanın mekânda bıraktığı etkiler gibi alternatif arayışlar ön plana çıkmaya başlamıştır (Görsel 16).

OPEN ACCESS creative commons COPE

Görsel 14: Frank Stella, Empress of India, 1965[14]

Görsel 15: Donald Judd, İsimsiz, 1991[15]

Görsel 16: Dan Flavin, Red, Yellow and Blue Fluorescent Light,1964[16]

Güncel örneklere gelindiğinde ise soyut sanat bağlamında geçirilen bütün bu evrelerin neredeyse bir sentezi olarak görülebilecek bir yönelimden söz edilebilir. Yeni arayışlar içinde olan sanatçılar malzeme bağlamında yaşanan gelişmeleri olumlu bir şekilde değerlendirirler.

[14] URL 14
[15] URL 15
[16] URL 16

Görsel 17: Paulina Cerda, İsimsiz, 2021[17]

Görsel 18: Paulina Cerda, Transfer Between Portals, 2019[18]

Paulina Cerda'nın soyut kurgulamalarında boya zaman zaman boyutlanmaktadır. Boyanın yüzey üzerinde serbest biçimde yayılımı, geometrik kurgulamalar ve serbest akıtmalar şeklinde gerçekleştirdiği çalışmalarında kompozisyonun dinamik yapısı dikkat çekmektedir. Boyanın boyutlanmasının ise sanatçının son dokunuşlarında ortaya çıktığı görülür. Fırça darbesi ya da boya sıçramalarını gölgelendirme yoluyla boyutlandırmaya çalışır. Yüzeyde görünür şeffaf katmanlar yaratarak rengin de bir hacmi olabileceği fikrini düşündürür (Görsel 17,18). Ayrıca sanatçı çoğunlukla Jackson Pollock'un üretme ritüeline benzer bir şekilde çalışmaktadır. Atölyesinin zeminine serdiği tuval bezi üzerine boya akıtma işlemi ile başlayarak aşama aşama çalışmasını sonlandırır. Cerda, üretiminin son aşamasında ayrıntılandırma ve boyutlandırma işlemlerine ağırlık verdiği için, bu noktada Pollock'un yönteminden ayrılmaya başlar.

Görsel 19: Henri Wagner, İsimsiz, 2021[19]

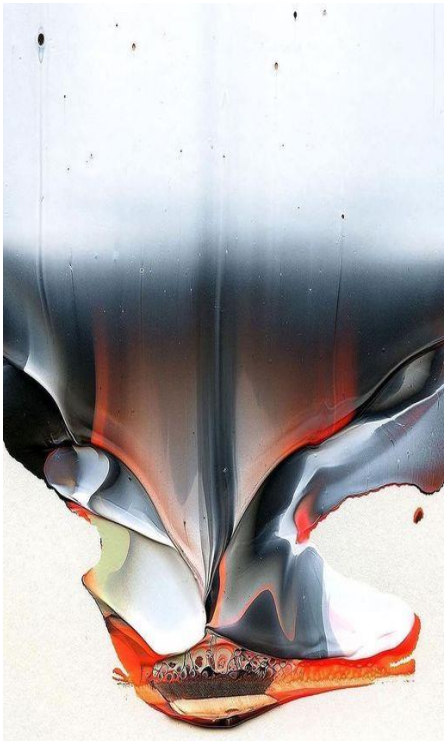

Görsel 20: Henri Wagner, İsimsiz, 2021[20]

[17] URL 17
[18] URL 18
[19] URL 19
[20] URL 20

OPEN ACCESS creative commons COPE

Henri Wagner, Cerda'nın renk katmanlarına boyut kazandırma meselesini şeffaf pleksiglass plâkalar aracılığıyla ifade etmeye çalışır. Boyama yüzeyi olarak kullanılan şeffaf plakalar renklendirme eyleminden sonra ardı ardına konumlandırıldığında ortaya çok boyutlu bir çalışma çıkar. Sanatçı şeffaflıktan faydalanarak yüzeyin boyanmayan kısımlarında kalan boşlukları görünür kılmak istemiştir. Bir bakıma ise boyama yüzeyi önerisi olarak farklı bir alternatif geliştirdiği söylenebilir. Öndeki plâkanın arkadaki plâka üzerine düşen gölgesi, kompozisyonda ön arka ilişkisinin kurgulanması gibi konulara yenilikçi bir bakış açısı getirmektedir. (Görsel 19,20).

Görsel 21: Alex Kuznetsov, Unicus 33, 2016[21]

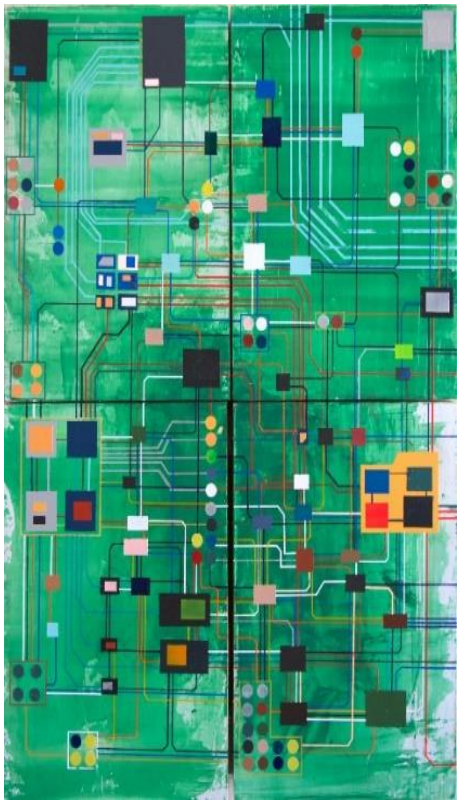
Görsel 22: Alex Kuznetsov, İsimsiz, 2019[22]

Alex Kuznetsov'un çalışmalarında da bir renk katmanı yaratma durumu ve yorumu söz konusudur. Sanatçı ıslak boya zemin üzerine dijital fotoğraf baskı tekniği uygulamıştır. Yüzeyde sanatçı tarafından seçilen herhangi bir portre fotoğraf görünürken arka planda renkli boya katmanları gizlenmektedir. Görsel 22'de görüldüğü gibi sanatçı yüzey üzerine müdahale etmeden önce bir fotoğraf olarak algılanan çalışma, birden soyut bir çalışmaya dönüşür. Sanatçının birkaç müdahalesi ile dönüşüme uğrayan çalışma, aslında birden fazla görünüme sahip olduğu için değişken bir yapıya da sahiptir.

[21] URL 21
[22] URL 22

Görsel 23: Justin N. Kim, A Story of A Small Town, 2021[23]

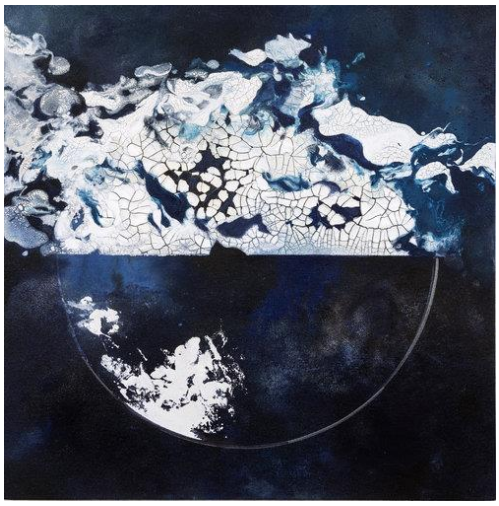

Görsel 24: Justin N. Kim Purpose Of A System, 2020[24]

Justin N. Kim ve Diane Burko'nun çalışmalarında ise harita ve meteorolojik görüntülerin soyutlamalarından faydalanılmıştır (Görsel 23,24). Dünyanın uzaktan nasıl göründüğü fikrini de içinde taşıyan çalışmaların çıkış noktası gerçek görüntülerin farklı bir bakış açısıyla yorumlanmasıdır. N. Kim'in çalışmalarında elektronik devreler ve insan yaşamı arasında kurulan bağlantılar öne çıkar. Görsel 23'de cadde ve sokak görüntülerinin sadece renk ve biçimsel olarak simgeleştirilmesi söz konusuyken, Görsel 24'te görülen çalışmada elektronik bir devre biçiminde ele alınan yaşam alanı tasarlanmaya çalışılmıştır. Diane Burko ise küresel ısınma konusunu incelediği çalışmalarında yeryüzünün meteorolojik görüntülerini kullanır. Bu görüntülere belli bir mesafeden bakıldığında gerçek dünyaya ait oluşumların giderek soyut görüntülere dönüştüğü görülür (Görsel 25,26).

[23] URL 23
[24] URL 24

OPEN ACCESS creative commons COPE

Görsel 25: Diane Burko, Sphere 4, 2019[25]

Görsel 26: Diane Burko, Unprecedented, 2021[26]

Nat Bowen'in çalışmalarında ise reçine ile boya karışımları sayesinde oluşturulan canlı renk katmanlarının yüzeye uygulandığı görülmektedir. Sanatçı çalışmalarını moda tasarımı alanında da değerlendirmektedir. Rengin psikolojik etkilerine odaklanan sanatçının "Love Bubble" adlı çalışması Mark Rothko'nun "Sarı, Kırmızı, Turuncu" serisi ile benzer bir kompozisyona sahiptir (Görsel 28). Sanatçı bir bakıma o dönemin soyut dışavurumcu sanatçılarının uyguladığı devasa boyutlu renk çalışmalarını boyanın yapısını değiştirerek kurgulamıştır. Yüzeyde ince bir tabaka halinde kullanılmasına alıştığımız boyanın kütlesel varlığı vurgulanmış, aynı zamanda Rothko ve Maleviç'in fikirlerine de güncel bir yorumda bulunulmuştur (Görsel 26,27).

Görsel 27: Nat Bowen, Black Hole, 2019[27]

Görsel 28: Nat Bowen, Love Bubble, 2020[28]

[25] URL 25
[26] URL 26
[27] URL 27
[28] URL 28

Aythamy Armas'ın çalışmalarında çizimin en temel aşamaları konu edilmiştir. Görsel 29 ve 30'da görüldüğü gibi devasa bir karalama şeklinde tasarlanan çalışmalar, sanki başka bir çalışmadan alınan kesitlerin büyütülmüş hali gibi görünmektedir. Sanatçı bir sanat yapıtının gözden kaçırabileceğimiz ayrıntılarını vurgulayarak görme eylemi üzerine düşündürmeye çalışmıştır.

Görsel 29: Aythamy Armas, İsimsiz, 2021[29]

Görsel 30: Aythamy Armas, İsimsiz, 2021[30]

Görsel 31: Erin Newell Bird, Phil in Zanzibar 1&2, 2020 [31]

Görsel 32: Erin Newell Bird, Bird of Paradise, 2021[32]

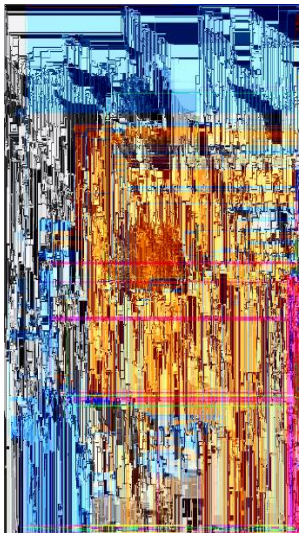
[29] URL 29
[30] URL 30
[31] URL 31
[32] URL 32

OPEN ACCESS creative commons COPE

Erin Newell Bird'ün çalışmalarında "waterprinting" olarak bilinen dilimize su baskısı olarak çevirebileceğimiz bir teknik kullanılmıştır. Geniş su tanklarının yüzeyine ince bir tabaka halinde uygulanan renkli baskı katmanı, geleneksel ebru yapım tekniğine benzer bir şekilde kâğıt ya da tuval yüzeyine transfer edilmiştir. Çalışmalarının resim ve fotoğraf arasında bir duruş sergilediğini ifade eden sanatçı, kendi bedeni ve doğadaki görüntülerden faydalandığını ifade eder.[33] Bu yaklaşım hibrit bir görünüme sahip olan günümüz toplum yapısı ile de örtüşmektedir. İnsanın özünde bulunan doğa ile iç içe olma halini, soyut sanatsal etkiler aracılığıyla anlatmaya çalışarak, bir bakıma insanı kendi özüne yaklaştırmaya çalışmıştır (Görsel 31,32). Bu durumun soyut sanatın varmak istediği noktalardan biri olduğu da düşünülürse, sanatçının soyut anlatımın özüne dikkat çekici bir katkıda bulunduğu söylenebilir.

Görsel 33: Mathieu St-Pierre, Screenshot, 2021[34]

Görsel 34: Mathieu St-Pierre, Coeur de la Joconde, 2017[35]

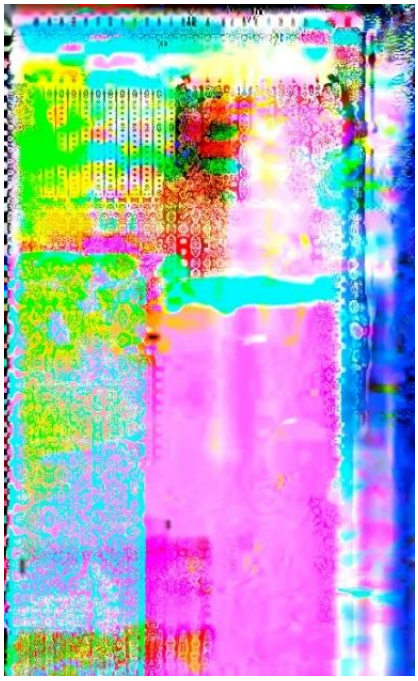
Dijital çağın görme biçimlerinin bir sonucu olarak ekran görüntülerine odaklanan bazı sanatçılar ise bir bakıma soyut sanata katkı sağlamışlardır. Bu tür çalışmalar kullanılan malzemenin boya olmayışından dolayı resimsel etki yaratma bağlamında değerlendirilebilir. Mathieu St-Pierre ve Sabato Visconti'nin bu konuda örnek çalışmaları bulunmaktadır. Glitch Art, yani Hata Sanatı olarak da adlandırılan bu alanda çalışan sanatçılar boya malzemesi yerine bozulmuş dijital görüntülerden faydalanarak yüzeyde yaratılan renk oyunlarını dijital alanın imkânlarıyla kurgularlar. Renk patlamaları ve parçalanmaları şeklindeki oluşumların ardında gerçek görüntüler de bulunmaktadır (Görsel 33, 34, 35, 36). St. Pierre'nin çalışmalarının birçoğunda ise hareket halindeki görüntülerin yavaşça bozulmaya baş-

[33] URL 33
[34] URL 34
[35] URL 35

ladığı ve tamamen soyutlaştığı görülür (Görsel 33). İnsan ya da manzara görüntülerinin bilgisayar destekli programlar aracılığıyla bozulması soyut etkilerin yaratılmasında ilk başvurulan kaynaklardandır.

Görsel 35: Sabato Visconti, My Synthetic Autumn, 2018-19[36]

Görsel 36: Sabato Visconti, Snow Codec Databending Studies, 2016[37]

Bu örneklerin güncel soyut uygulamalar bağlamında önem arz ediyor olmasının en ayırt edici sebebi, dijital tabanlı bir program yardımıyla üretiliyor olmalarıdır. Bu döneme gelene kadar üretilen soyut uygulamalar sanatçının fiziksel eyleminin etkili bir şekilde kullanılması sonucu ortaya çıkmıştır. Nicolas Bourriaud bu durumu şu şekilde ifade etmeye çalışır:

> "Bildiğimiz bütün imgeler fiziksel bir eylemin ürünüdür, işaretler çizen elden bir kameranın yönetilmesine varana dek: Sentez görüntüler ise, var olmak için özneleriyle analojik bağlarının olmasına hiç ihtiyaç duymazlar. Çünkü fotoğraf fiziksel bir etkinin, üzerinde çalışılmış kaydıdır, oysa dijital resim, bir bedenin hareketinin değil, bir hesaplamanın sonucunda ortaya çıkar" (Bourriaud, 2005:111-112).

[36] URL 36
[37] URL 37

OPEN ACCESS creative commons COPE

Görsel 37: Refik Anadol, Quantum Memories, 2019[38]

Dijital hesaplar ya da kodlamaların sanatsal bağlamda ele alınması sonucu hem hareketli hem de sabit görüntülerden oluşan tek boyutlu ya da çok boyutlu çalışmalar ortaya çıkmıştır. Günümüzde de etkin bir şekilde kullanılan bu çalışmaların varacağı noktalar merak uyandırıcı ve ilham verici niteliktedir.

Dijitalleşmenin görsel sanatlara performatif özellikler kattığını savunan düşünür Boris Groys'a göre dijital verilerin görselleştirilmesi durumu, yorumlayıcının öznel görüşü ile şekilleneceği için, ortaya orijinal bir üretimden ziyade değişken bir performans ürünü çıkmaktadır. Performatif üretimde ortaya çıkan sonucu görebilmek için öncelikle onun icra edilmesi gerekmektedir (Groys, 2017:123-125). Bu durumda görünmez haldeki kodların bilgisayar programında bir araya getirilmesi sonucu ortaya anlamlı bir görüntü çıkmaktadır. Refik Anadol'un çalışmaları bu durumu örneklemektedir. Görsel'37 deki çalışmada hareket halindeki dijital görüntüler seyircinin deneyimine sunulmuş, mekân ve sanat yapıtı ile kurduğu öznel deneyim vurgulanmıştır.

Sonuç

İncelenen çalışmalarda görüldüğü gibi soyut sanat günümüzde de etkisini sürdürmektedir. Ortaya çıktığı zamanlardan itibaren içerik ve ulaşmak istediği hedefler bağlamında değişen zamanın ruhuna ayak uydurmuştur. Günümüzde kullanılan malzemeler çeşitlenmiş, görme biçimleri değişikliğe uğramış ve sanatçı tanımı değişmiştir. Soyut sanatın iç gerçekliği de bu değişime ayak uydurmak zorunda kalmıştır.

[38] URL 38

İlk Soyut Sanat örnekleri çoğunlukla yüzeyde çizgi ve boyanın olanaklarına odaklanmıştır. Günümüz örnekleri ise soyutu ifade etme konusunda yeni plastik öğeler ve dijitalleşme gibi görüntü estetiklerini kullanarak farklılaşmıştır. Özellikle dijitalleşmenin yarattığı biçimler genel anlamıyla sanatın, konumuz bağlamında ise soyut sanatın gidebileceği noktalar hakkında önemli veriler sunar. Örneğin sanat yapıtının dijital ortamda dolaşıma girmesi ve yaratım sürecinin de bu duruma uyum sağlaması sonucu NFT, Online Sergi, Ağ Sanatı gibi yönelimler ortaya çıkmıştır. Bu türden uygulamalar sanat yapıtı ya da önerisine ulaşma sürecini hızlandırır. Bunların yanı sıra malzeme olarak boya, tuval ya da herhangi bir fiziksel tekniğin yerini alabilecek sınırsız bir kullanım alanına sahiptir.

Çalışma kapsamında resim alanında yaşanılan gelişmeler ele alınmaya çalışılmıştır ancak soyut denildiğinde sadece resim değil heykel, enstalasyon, sahne sanatları ve daha birçok sanatsal alanın da bu disiplin içinde şekillendiğini belirtmek gerekir.

Soyut sanatın bir bakıma sanatçı için bir keşif alanı olduğu söylenebilir. Bu keşif alanlarını çözümlemek ya da çözümlememek sanatçının tercihine kalmıştır. Çünkü merak uyandırmak ve belki de ortaya koyduğu düşünceyi izleyicinin yorumuna bırakmak ister. Bu yorumlama süreci sanat eserini dönemler boyu yaşatacağı için önemlidir.

Günümüzde sanatçının soyut ifade yöntemlerini tercih etmesinde soyut ifadenin sanatçı bireyi özgürleştirici etkisinin katkısı büyüktür. "Sanat için sanat" fikri belki de saf sanatsal ifadenin tercih edilen düşünme ve uygulama yöntemlerinden biri olmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

Arnheim, R. (2021). *Görsel düşünme* (Çev: R. Öğdül). Metis Yayınları

Batur, E. (1997). *Modernizmin serüveni.* Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık

Baudrillard, J. (2005). *Şeytana satılan ruh ya da kötülüğün egemenliği* (Çev: O. Adanır). Doğu Batı Yayınları

Bourriaud, N. (2005). *İlişkisel estetik* (Çev: S. Özen). Bağlam Yayıncılık

Eliade, M. (2019). *Okültizm, büyücülük ve kültürel modalar* (Çev: C. Soydemir). Doğu Batı Yayınları

Elkins, J. (2021). *Nedir resim: yağlıboya resmi simya terimleriyle anlamak* (Çev: E. Erlevent Kence). Hayalperest Yayıncılık

Gece, Ş. (2020). *Modern ve postmodern dönemlerde soyut sanat felsefesi.* Cem Yayınevi

OPEN ACCESS creative commons COPE

Groys, B. (2017). *Akışta: internet çağında sanat* (Çev: E. Kılıç). Koç Üniversitesi Yayınları

Kandinsky, W. (2020). *Sanatta ruhsallık üzerine* (Çev: G. Ekinci). Altıkırkbeş Yayın

Kandinsky, W. (2021). *Nokta ve çizgiden yüzeye* (Çev: F. Karaküçük). Simurg Art Yayınları

Leger, M. (2014). *Resmin işlevleri* (Çev: A. Tümertekin). Janus Yayıncılık

Maleviç, K. (2021). *Nesnesiz dünya-süprematizm manifestosu* (Çev: T. Kapan). Ketebe Yayıncılık

Rothko, M. (2020). *Sanatçının gerçekliği sanat felsefesi* (E. B. Alpay). Hayalperest Yayıncılık

Worringer, W. (2017). *Soyutlama ve özdeşleyim* (Çev: İ. Tunalı). Hayalperest Yayıncılık

İnternet Kaynakları

URL 1: "Vincent Van Gogh, Starry Night", https://www.vincentvangogh.org/ (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2021)

URL 2: "Paul Cezanne, The Bathers", https://en.wikipedia.org/wiki/The_Bathers (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2021)

URL 3: "Wassily Kandinsky, Autumn", https://www.wassilykandinsky.net/ (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2021)

URL 4: "Wassily Kandinsky, On White II", https://www.wassilykandinsky.net/ (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2021)

URL 5: "Kazimir Maleviç, Black Square", https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Kazimir_Malevich (Erişim Tarihi: 16 Ekim 2021)

URL 6: "Piet Mondrian, Composition II in Red, Blue, and Yellow", https://tr.wikipedia.org/wiki/Piet_Mondrian (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2021)

URL 7: "Piet Mondrian, Ağaç Soyutlamaları ve Soyut Kompozisyonlar", https://i0.wp.com/i.pinimg.com/ornals/15/da/ee/15daee145703be164019738a00adf7c6.jpg?w=1140&ssl=1

URL 8: "Ad Reinheardth, Blue," https://www.artsy.net/artist/ad-reinhardt (Erişim Tarihi: 19 Kasım 2021)

URL 9: "Mark Rothko, Rothko Chapel", https://www.mark-rothko.org/rothko-chapel.jsp (Erişim Tarihi: 19.11.2021)

URL 10-11: "Jackson Pollock, Number One (Lavender Mist)", https://www.jackson-

pollock.org/lavender-mist.jsp (Erişim Tarihi: 21 Eylül 2021)

URL 12: "Alberto Burri, Sacco a Bianco," http://www.artnet.com/artists/alberto-burri/ (Erişim Tarihi: 5 Kasım 2021)

URL 13: "Antoni Tapies, Terra Sobre Tela", https://fundaciotapies.org/en/ (Erişim Tarihi: 5 Kasım 2021)

URL 14: "Frank Stella, Empress of India", http://www.artnet.com/artists/frank-stella/ (Erişim Tarihi: 11 Ekim 2021)

URL 15: "Donald Judd, İsimsiz", https://juddfoundation.org/artist/art/ (Erişim Tarihi: 11 Ekim 2021)

URL 16: "Dan Flavin, Empress of India", http://www.artnet.com/artists/dan-flavin/ (Erişim Tarihi: 11 Ekim 2021)

URL 17: "Paulina Cerda, İsimsiz ", https://www.saatchiart.com/paulinacerda (Erişim Tarihi: 11 Ekim 2021)

URL 18: "Paulina Cerda, Between Portals", https://www.saatchiart.com/paulinacerda (Erişim Tarihi: 11 Ekim 2021)

URL 19: "Henri Wagner, İsimsiz", https://vvovva.com/inspire/henri-wagner/ (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2021)

URL 20: "Henri Wagner, İsimsiz", https://vvovva.com/inspire/henri-wagner/ (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2021)

URL 21: "Alex Kuznetsov, Unicus 33", https://www.alexkuznetsov.org/artworks/ (Erişim Tarihi: 17 Ekim 2021)

URL 22: "Alex Kuznetsov, İsimsiz", https://www.alexkuznetsov.org/artworks/ (Erişim Tarihi: 17 Ekim 2021)

URL 23: "Justin. N. Kim, A Story of A Small Town", https://www.jnkim.org/#/map/ (Erişim Tarihi: 12 Eylül 2021)

URL 24: "Justin N. Kim, Purpose Of A System", https://www.jnkim.org/#/map/ (Erişim Tarihi: 12 Eylül 2021)

URL 25: "Diane Burko, Sphere 4", https://www.dianeburko.com/ (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2021)

URL 26: "Diane Burko, Purpose Of A System", https://www.dianeburko.com/ (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2021)

URL 27: "Nat Bowen, Black Hole", https://natbowen.com/back-to-light-saatchi-gallery (Erişim Tarihi: 12 Eylül 2021)

URL 28: "Nat Bowen, Love Bubble", https://natbowen.com/back-to-light-saatchi-gallery (Erişim Tarihi: 12 Eylül 2021)

URL 29: "Aythamy Armas, İsimsiz", https://aythamyarmas.com/selected-pieces-2020/ (Erişim Tarihi: 22 Eylül 2021)

URL 30: "Aythamy Armas, İsimsiz", https://aythamyarmas.com/selected-pieces-2020/ (Erişim Tarihi: 22 Eylül 2021)

URL 31: "Erin Newell Bird, Phil in Zanzibar 1&2", https://erinbird.art/shop/p/phil-in-zanzibar-2-waterprint (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2021)

URL 32: "Newell Bird, Bird of Paradise", https://erinbird.art/shop/p/bird-of-paradise-2021, (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2021)

URL 33: "Erin Newell Bird, https://erinnewellbird.art/ (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2021)

URL 33: "Mathieu St-Pierre, Screenshot", https://www.mathieustpierre.com/ (Erişim Tarihi: 18 Ekim 2021)

URL 34: "Mathieu St-Pierre, Coeur de la Joconde", https://www.mathieustpierre.com/ (Erişim Tarihi: 18 Ekim 2021)

URL 35: "Sabato Visconti, My Synthetic Autumn", https://www.sabatobox.com/ (Erişim Tarihi: 18 Ekim 2021)

URL 36:"Sabato Visconti, Snow Codec Databending Studies", https://www.sabatobox.com/ (Erişim Tarihi: 18 Ekim 2021)

URL 37: "Refik Anadol, Quantum Memories, https://refikanadol.com/works/quantummemories/ (Erişim Tarihi: 20.01.2022)

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Perakende Balık Satış Yerlerinde Çalışanların Demografik ve Sosyo-Ekonomik Durumu: Adıyaman İli Örneği

Demographic and Socio-Economic Status of Employees in Retail Fish Places: Example of Adıyaman Province

İlkan Ali OLGUNOĞLU*
İsmail UKAV**
Engin ARTAR***
Mine Perçin OLGUNOĞLU****

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: **Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья**

Atıf / Citation / Цитата

Olgunoğlu, İ. A., Ukav, İ., Artar, E. ve Olgunoğlu, M. P. (2022). Perakende balık satış yerlerinde çalışanların demografik ve sosyo-ekonomik durumu: Adıyaman ili örneği. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (30), 482-496.

Olgunoğlu, İ. A., Ukav, İ., Artar, E., & Olgunoğlu, M. P. (2022). Demographic and socio-economic status of employees in retail fish places: Example of Adıyaman Province. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (30), 482-496.

10.29228/kesit.56774

Geliş/ Submitted/ Отправлено:	05.01.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать:	14.03.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный:	25.03.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

* Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Türkiye, ilkanali@yahoo.com
** Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Türkiye, iukav@adiyaman.edu.tr
*** Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, Türkiye, eartar@adiyaman.edu.tr
**** Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Türkiye, molgunoglu@adiyaman.edu.tr

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Perakende Balık Satış Yerlerinde Çalışanların Demografik ve Sosyo-Ekonomik Durumu: Adıyaman İli Örneği [1]

Demographic and Socio-Economic Status of Employees in Retail Fish Places: Example of Adıyaman Province

Doç. Dr. İlkan Ali OLGUNOĞLU
Doç. Dr. İsmail UKAV
Dr. Öğr. Üyesi Engin ARTAR
Doç. Dr. Mine Perçin OLGUNOĞLU

Öz: Bireylerin beslenmesinde su ürünlerinin ayrı bir yeri vardır. Protein ihtiyacının karşılanmasında son derece önemli olan su ürünleri kaynakları, Türkiye'nin ekonomik potansiyeli kapsamında ekonomik birimler açısından katma değer yaratan önemli bir gelir kaynağı konumundadır. Bu çalışmada, Adıyaman ve ilçelerinde (Kâhta, Besni, Gölbaşı) üreticiler ile tüketiciler arasında aracı konumunda olan perakende balık satış yerlerinde çalışanların sosyo-ekonomik verileri araştırılmış, sektörde çalışanların sorunlarının tanımlanması ve beklentilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışma sürecinde toplamda 15 tane balık satış yerinde, % 50'si ilkokul, % 20'si ortaokul, % 20'si lise ve % 10'u üniversite mezunu olan, toplam 20 kişiyle yüz yüze görüşme sağlanarak 23 adet soruyu içeren anket uygulanmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistik yöntemler kullanılmıştır. Araştırmada ankete katılanların % 55'inin ya işyerinin sahibi ya da ortağı durumda olan çalışan olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonunda, Adıyaman ili ve ilçelerinde perakende balık satış faaliyetinin sezonluk bir iş

[1] "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma, Adıyaman Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'nun 01.03.2021 tarih ve 01/03/2021-70 sayılı onayı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma, Adıyaman Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje No: KMYOMAP/2021-0002. Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sunmuştur. Sorumlu Yazar: İsmail UKAV

Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. This study was prepared with the approval of Adıyaman University, Social and Human Sciences Ethics Committee. This study was supported by Adıyaman University Scientific Research Projects Unit. Project No: KMYOMAP/2021-0002. Author Contributions: The authors contributed equally to the study. Corresponding Author: İsmail UKAV

kolu olduğu, çalışanların % 50'sinin işinden memnun olmadığı ayrıca, sektörde çalışanların hafta sonu da dâhil olmak üzere günde ortalama 10-12 saat süreyle çalıştığı belirlenmiştir. Bunun yanında Adıyaman'daki balık satış işletmelerinde çalışanların sosyo-ekonomik düzeylerinin yetersiz olduğu belirlenmiştir. Sektörün gıda güvenliği ve gıda güvencesi kapsamında kaliteli ürün ve hizmet sunabilmesi yönünden çalışanların uygun iş ortamı ve standartlarının oluşturulmasının bir zorunluluk olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyo-ekonomik, Adıyaman, su ürünleri, perakende satış yerleri, çalışan.

Abstract: Fisheries have a special place in the diet of individuals. Fisheries resources, which are extremely important in meeting protein needs, are an important source of income that creates added value for economic units within the scope of Turkey's economic potential. In this study, the socio-economic data of the employees in the retail fish stores that act as an intermediary between the producers and the consumers in Adıyaman and its districts (Kâhta, Besni, Gölbaşı) have been investigated, and it has been aimed to define the problems of the employees in the sector and to determine their expectations. For this purpose, face-to-face interviews were conducted with a total of 20 people, 50% of whom were primary school graduate, 20% secondary school graduate, 20% high school graduates and 10% university graduate, in 15 fish sales outlets during the study period, and a questionnaire containing 23 questions was applied. Descriptive statistical methods have been used in the analysis of the data. In the research, it was determined that 55% of the respondents were either the owner or the partner of the workplace. At the end of the research, it was determined that the retail fish sales business in Adıyaman province and in its districts is a seasonal business and 50% of the employees are not satisfied with their jobs. It has been determined that the employees in the sector work for an average of 10-12 hours a day, including weekends. In addition, it has been determined that the socio-economic levels of the employees in the fish sales enterprises in Adıyaman are insufficient. It has been revealed that it is a necessity to create suitable work environment and standards for the employees in terms of providing quality products and services within the scope of food safety and food security.

Keywords: Social-economic, Adıyaman, fishery products, retail sail, employees.

Giriş

Artan dünya nüfusunun besin ihtiyacının karşılanması bakımından su ürünleri kaynakları oldukça önemli bir potansiyel durumundadır. Birleşmiş Milletler gelecek 20 yıl içerisinde insanların hayvansal protein ihtiyaçlarının yaklaşık %20'sinin su ürünlerinden karşılanacağını bildirmiştir. Bireylerin kaliteli ve dengeli beslenmesinde önemli

OPEN ACCESS creative commons COPE

rolü olan su ürünleri, yüksek protein ve düşük karbonhidrat değeri, kolay sindirilebilirliği, zengin mineral, vitamin ve yağ asitleri ile bünyesinde esansiyel olan aminoasitleri içermesi gibi özellikleriyle ön plana çıkmaktadır (Olgunoğlu vd., 2014; Artar ve Olgunoğlu, 2018; Olgunoğlu ve Olgunoğlu 2020).

Ülkemizin ekonomik faaliyetlerinden biri olan tarım sektörünün, alt sektörü konumunda olan ve yüksek katma değere sahip su ürünleri; avcılık ve yetiştiricilik faaliyetleri ile ekonomik bakımdan önemli bir gelir kaynağıdır. 2020 yılı itibariyle 785.811 ton olan toplam tatlı su ürünleri üretiminin (avcılık ve yetiştiricilik) 201.157 tonu ihraç edilmiş ve 1.063.840.880 $ döviz kazancı elde edilmiştir (TÜİK, 2021). Yine su ürünlerinin bireylerin dengeli ve sağlıklı beslenmesindeki bilinen yaygın öneminin yanı sıra, taze veya işlenerek tüketime sunulması ve sanayiye hammadde sağlaması neticesi istihdam yaratan iş kolları arasında olması bakımından, sosyo-ekonomik alanda da önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir (Doğan, 2002; Çağlak vd., 2018; Arslan ve Yıldız, 2021). Bu önemine karşın su ürünleri sektörü, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin tarımsal yapısı içerisinde bitkisel ve hayvansal üretim kapsamında daha az gelişme göstermiş durumdadır. Bu durum, GAP Bölgesi içerisinde yer alan Adıyaman İlinde daha çarpıcı bir şekilde gözlenmektedir. Oysa Adıyaman, tarıma elverişli arazileri ve hayvancılığı yanında, doğal gölleri (Gölbaşı, İnekli, Azaplı ve Abdulharap), akarsuları ((Besni Akdere Çayı (59 km), Keysun Çayı (45 km), Çakal Çayı (37.5 km), Birimşe Çayı (35 km), Eğriçay (32 km), Kalburcu Çayı, Şepker Çayı, Çat Deresi, Gürlevik Deresi ve Halya Deresi (41 km)) ve önemli derecede üretim potansiyeline sahip Atatürk Baraj Gölü ile önemli su kaynaklarına sahip bir ilimizdir (Aslan, 2016). Adıyaman bu potansiyeli değerlendirerek tatlı su balıkçılığı üretiminde ülke genelinde ilk sıralara çıkmıştır. Adıyaman'daki tatlı su balığı üretim tesislerinde genel olarak 11 balık türü yetiştiriciliği yapılmaktadır. Adıyaman, Türkiye'de sazan üretiminde 3. sırayı almaktadır. Ayrıca, %5,8 üretim payı ile kefal ve %4,9'luk üretim payı ile yayın balığı Adıyaman'ın Türkiye genelinde söz sahibi olduğu önemli balık türleri olarak göze çarpmaktadır (İpekyolu Kalkınma Ajansı, 2019).

Türkiye'de iç sularda avlanan ve toplamda 33.119 ton olan su ürünleri avcılık miktarına Adıyaman ili, 245 ton ile katkı sağlamakta; iç sularda toplamda 128.236 ton olan yetiştiricilik miktarına ise katkısının 192 ton olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla, Atatürk Baraj Göl alanının (817 km^2) %61'lik kısmının (51.150 hektar) bulunduğu Adıyaman, tarım ve hayvancılığının yanı sıra, tatlı su ürünleri üretimiyle toplam üretime katkısı olan ve bu anlamda yarattığı istihdam ile de öne çıkmaya çalışan, 632.459 nüfuslu gelişmekte olan bir ilimizdir (Aytekin, 2009; Olgunoğlu vd., 2009; Bayhan vd., 2014, Artar ve Olgunoğlu, 2018; TÜİK, 2021). Bu bağlamda, su ürünleri üretimine olan katkısı ve gelişimi de göz önünde bulundurulduğunda, Adıyaman ilinde, balıkçılık sektöründe yapılacak sosyo-ekonomik araştırmaların önemli olacağı düşünülmektedir.

Dolayısıyla yapılan bu çalışmanın temel amacı, perakende balık satış sektöründe çalışanların sosyo-ekonomik durumunu ortaya koyan göstergeler yardımıyla mevcut durumu değerlendirerek, sektörün zayıf ve güçlü yönlerini ortaya koymak, gelecekte yönetimsel olarak belirlenecek stratejilere ve yapılacak düzenlemelere kaynak oluşturmaktır (Topçuoğlu vd., 2016; Şahin ve Özekinci, 2020). Bu çerçevede ülkemizde, çeşitli illerde ve bölgelerde farklı balıkçılık sahalarında çalışanların, demografik ve sosoekonomik yapılarındaki durumların ortaya koyulabilmesi adına yapılmış, çeşitli tezlere ve birçok araştırmaya rastlamak mümkündür. Örneğin Yağlıoğlu (2013), Akçakoca (Batı Karadeniz) balıkçılarının sosyo-ekonomik analizine ilişkin bir çalışma ile Buruç ve Kızak (2018) Bitlis'te su ürünleri yetiştiriciliği yapan işletmecilerin sosyo-ekonomik durumunu belirleyebilmek amacıyla benzer çalışmalar yürütmüşlerdir. Doğan ve Yıldız (2008) ise yaptığı bir çalışmada Marmara Bölgesinde alabalık işletmelerinde çalışanların sosyo-ekonomik yapısını incelemiştir. Yine bir başka çalışmada, Doğan ve Gönülal (2011) Gökçeada (Ege Denizi) balıkçılarının sosyo-ekonomik yapılarını incelemiştir. Özen (2006) Tekirdağ balıkçılığının sosyo-ekonomik durumuna ilişkin; Altınışık (2006) Çanakkale balıkçılığının sosyo-ekonomik durumuna ilişkin çalışmalar ortaya koymuştur. Şahin ve Özekinci (2020) yine Çanakkale'de (Kuzey Ege) faaliyet gösteren küçük ölçekli balıkçılığın sosyo-ekonomik durumunu belirlemeye çalışmıştır. Güngör vd., (2014) İstanbul'un Marmara Denizi sahil şeridindeki ilçe ve beldelerde faaliyetlerini sürdüren tekne sahiplerinin sosyo-ekonomik durumlarını araştırmışlardır. Bu sahada, az da olsa benzer çalışmalar, su ürünleri perakende sektöründe çalışanların sosyo-ekonomik durumlarını belirlemek amacıyla da yürütülmüştür (Çağlak vd., 2018; Onay ve Sağlam, 2020). Bu çalışma, üreticiler ile tüketiciler arasında aracı konumunda olan balık satış yerleri sahipleri ve çalışanların (perakendeci) sosyo-ekonomik durumlarının belirlenip, sorunlarının tanımlanması varsa beklentilerinin belirlenmesi adına Güneydoğu Anadolu Bölgesi genelinde ve Adıyaman özelinde bir ilk olacaktır.

Sonuç olarak, bu ve benzeri çalışmalardan çıkacak sonuçların bilinmesi, yeni pazar bölümleri ve fırsatlar yaratacağına inanılmaktadır. Yine çalışmada elde edilen sonuçların, çeşitli kamu ve tüzel kuruluşlar için toplumsal veriler ve ekonomik göstergeler açısından katkılar sağlayacağı da düşünülmektedir. Özellikle bu katkıların, kamu ve/veya tüzel kuruluşlarca verilecek destekler ve çeşitli muafiyetler ile yasal uygulamalarda yapılacak düzenlenmeler hususunda olabileceği öngörülmektedir (Atılgan vd., 2012; Çağlak vd., 2018).

Materyal ve Metot

Araştırmanın ana materyalini Adıyaman merkez, Kâhta, Gölbaşı ve Besni ilçelerindeki (Şekil 1) sabit perakende balık satış yerlerinde çalışanların demografik ve sosyo-ekonomik özelliklerini belirleyen veriler oluşturmaktadır.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Şekil 1. Adıyaman ili ve ilçeleri

Araştırmada veriler, çalışmayı yürüten araştırmacılar tarafından 2021 yılı Kasım-Aralık ayları içerisinde perakende balık satış yerlerine gidilerek (Adıyaman merkez, Kâhta, Besni ve Gölbaşı), soru-cevap şeklinde yüz yüze görüşme yöntemiyle, çalışanlardan kendilerine göre en uygun cevabı vermeleri istenerek sağlanmıştır. Görüşmede demografik ve sosyo-ekonomik yapıyı ortaya koymaya yönelik ve çalışmanın amacına uygun olarak hazırlanmış, açık ve kapalı uçlu toplam 23 adet soruyu içeren (Çizelge 1) anket uygulanmıştır. (Veri toplama sürecinde iş yeri sahibinden izin alınamamasından dolayı iki iş yerinde çalışanlara ait 3 adet anket, araştırmanın dışında tutulmuştur).

Anket dâhilinde yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiksel metotların (ortalama, frekans) yanı sıra niteliksel verilerin karşılaştırılmasında SPSS paket programı vasıtasıyla Ki-Kare testi kullanılmıştır.

Çizelge 1. Demografik ve sosyo-ekonomik anket soruları

Demografik ve Sosyo-Ekonomik Sorular
1. Cinsiyet
2. Yaşınız
3. Memleketiniz
4. Medeni durumunuz
5. Öğrenim durumunuz
6. Eşiniz çalışıyor mu?
7. Çocuk sayınız
8. Sigara kullanıyor musunuz?
9. Sosyal güvenliğiniz var mı? (SGK, Yeşil kart vb.)
10. İş yerindeki statünüz
11. Sektördeki iş deneyiminiz
12. Maaş (Ücret durumunuz)
13. Ek geliriniz var mı?
14. Eviniz için kira ödüyor musunuz?

15. Otomobiliniz var mı?
16. Günlük çalışma süreniz nedir?
17. Hafta sonları çalışıyor musunuz?
18. Yıllık izin kullanıyor musunuz?
19. Balıkçılığı seçme nedeniniz nedir?
20. İşinizden memnun musunuz?
21. Aynı ücretle başka bir işte çalışır mısınız?
22. Hobiniz var mı?
23. En önemli sorununuz nedir?

Araştırma Bulguları ve Tartışma

Yapılan çalışmada; balık satış yerlerine ait sayılar, çalışanların ilçelere, yaşa, statüye, öğrenim durumuna ve sektörel deneyime göre dağılımları çizelgeler oluşturarak analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Anket çalışması ile, Adıyaman merkezde 7, Kâhta'da 5, Besni'de 2 ve Gölbaşı'nda 1 tane olmak üzere toplam 15 tane perakende satış yerinde, 20 kişiyle görüşme sağlanarak, çalışanlara ait yüzde (%) dağılımlar Çizelge 2'de verilmiştir. Buna göre çalışanların % 55'i Adıyaman'da istihdam edilirken, diğerleri Kahta, Besni ve Gölbaşı'ndaki işletmelerde çalışmaktadırlar.

Çizelge 2. Adıyaman ili ve ilçelerinde bulunan perakende balık satış yerlerine ait sayılar ve ankete katılan çalışanların % dağılımları

İl ve İlçeler	Perakende Balık Satış Yeri Sayı	Çalışan sayısı	%
Adıyaman (Merkez)	7	11	55
Kâhta	5	6	30
Besni	2	2	10
Gölbaşı	1	1	5
Toplam	**15**	**20**	**100**

Balık satış yerlerinde ankete katılan çalışanların tamamının (%100) erkeklerden oluştuğu tespit edilmiştir. Bu durum, Adıyaman'da bu iş kolunda kadınların istihdamda hiç yer almadıklarını göstermektedir. Araştırmada ankete katılan çalışanların %85'inin memleketlerinin Adıyaman olduğu (Adıyamanlı olmayanlar arasında ikisi Suriye uyruklu, biri Gaziantepli) belirlenmiştir.

Adıyaman merkez ve ilçelerindeki balık satış yerlerinde çalışanların yaşları, Çizelge 3'te verildiği şekilde dağılım göstermiştir.

Çizelge 3. Çalışanlara ait yaş dağılımı

Yaş Grupları	Frekans	%
20 yaş altı	-	-
21-30 yaş arsı	6	30
31-40 yaş arası	3	15
41-50 yaş arası	7	35

OPEN ACCESS creative commons COPE

51 ve üzeri	4	20
Toplam	**20**	**100**

Çizelge 3'te görüldüğü gibi çalışmada 20 yaş altı gruba rastlanmamıştır ve çalışanların çoğunluğunun 40 yaşının üzerinde (%55) olduğu; %35 ile çoğunluğun 41-50 yaş aralığında dağılım gösterdiği ve yaş ortalamasının 39.6 olduğu belirlenmiştir. 20 yaşından küçük çalışan olmaması, bu grubun eğitim sürecinin devam ettiği şeklinde yorumlanabilir. Sektörde çalışanların genellikle 40 yaş ve üstü olması, gençlerin bu mesleği benimsemediklerini göstermektedir.

Çalışanların işyerindeki statüsüne ait bilgiler Çizelge 4'te verilmiştir.

Çizelge 4. Çalışanların iş yerindeki statü dağılımı

Statü	Frekans	%
İşçi (Ücretli-Aylıklı)	9	45
İşyeri Sahibi ve Çalışan	7	35
Ortak ve Çalışan	4	20
Toplam	**20**	**100**

Çizelge 4'te görüldüğü gibi araştırmada, çalışanların işyerindeki statüsünün yarıdan fazlasının (%55), işyeri sahibi ve çalışan veya ortak çalışan durumunda olduğu tespit edilmiş ve herhangi bir ücret karşılığı çalışmadığı belirlenmiştir. Çalışanların medeni durumları bakımından %85'inin evli ve ortalama dört çocuğa sahip oldukları, %95'inin eşlerinin herhangi bir işte çalışmadığı tespit edilmiştir. Bu durum yörenin geleneksel aile yapısına (çalışmayan eş ve çocuk sayısı fazla) uygun sonuçlar olarak ortaya çıkmıştır. Yapılan istatistiksel analizle çalışanın işyerindeki statüsü ile eşlerinin çalışma durumları arasındaki ilişki anlamlı bulunmamıştır ($P>0.05$). İşyeri sahibi ve çalışanı veya ortak ve çalışan durumunda olanların %45.45'inin işyerlerine kira ödemediği, mülkleri olduğu belirlenmiştir. Ankete katılanlardan ücret karşılığı çalışanların (işçi) aylık asgari ücretin üzerinde gelir elde ettikleri ancak %88.89'unun sezonluk olarak çalıştırıldıkları, sezon süresinin 7 ile 8 ay arasında olduğunu belirtmişlerdir. Bu da Adıyaman'da balıkçılığın, balık satış sektöründe ücretli olarak çalışanlar açısından düzenli bir iş olmadığı, sezonluk bir iş kolu olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Ayrıca yine çalışanların tamamının balıkçılık sezonunda, balıkçılık dışında herhangi bir ek gelire sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir. Araştırmada ücretli ve sezonluk olarak çalışanların (işçilerin), balıkçılık sezonu dışındaki yaz aylarında farklı işlerde (otel, turistik yerler, inşaat v.b) çalıştığı belirlenmiştir.

Ankete katılan tüm çalışanlar arasında %35'inin sigara içmediği, %35'inin otomobile sahip olduğu ve %40'ının ev için kira ödemediği tespit edilmiştir. Çalışanlar arasında ücretli çalışanların (işçi) hiçbirinin otomobile sahip olmadığı, %77.78'inin ev için kira ödemek zorunda olduğu ortaya çıkmıştır. Ankete katılan iki Suriye uyruklu

çalışan dışında diğer çalışanların (%90) SGK ya da yeşil kart niteliğinde bir sosyal güvenceye sahip oldukları belirlenmiştir.

Çalışanların %50'sinin işinden memnun olduğu ve aynı ücretle başka bir iş buldukları takdirde işlerini (mesleklerini) değiştirmeyecekleri ortaya çıkmıştır. Memnun olanların işyerindeki statüleri incelendiğinde ise; beşinin işyeri sahibi ve çalışan, dördünün ortak ve çalışan, birinin ücretli çalışan (işçi) olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak balık satış yerlerinde aylıklı bir ücret karşılığı çalışanların %88.89'unun işinden memnun olmadığı, memnun olanların ise %81.82'sinin işyerinin sahibi ve çalışanı veya ortağı durumunda olduğu belirlenmiştir. Yapılan istatistiksel analizle çalışanının işyerindeki statüsü ile mutluluk arasındaki ilişkisi anlamlı bulunmuştur ($P<0.05$)

Çalışma süresi açısından çalışanların %30'unun (6 kişi) günlük 12 saatin üzerinde, geriye kalanların ise (%70) ortalama günde 10-12 saat süreyle çalıştığı, ayrıca çalışanların tamamının hafta sonları da dâhil olmak üzere çalıştığı ve işyerlerini açık tuttukları belirlenmiştir. Özetle sektörde günlük 8 saat düzenli bir mesai kavramının olmadığı görülmektedir. Yapılan istatistiksel analizle günlük 8 saat üzerindeki mesainin çalışanın işyerindeki statüsü ile ilişkili olmadığı belirlenmiştir ($P>0.05$)

Ankete katılan çalışanların %85'inin herhangi bir hobiye sahip olmadıkları belirlenmiştir. Ancak %15'nin boş zamanlarında gezdiği, TV izlediği, balık avladığı, futbol oynadığı ve kitap okuduğu belirlenmiştir.

Balık satış işinin Adıyaman ve ilçelerinde ücretli olarak çalışanlar için sezonluk bir iş kolu olmasından dolayı yıllık izin gibi kavramların söz konusu olmadığı, iş yeri sahibi ve çalışan veya ortak çalışan açısından ise (tatile çıkma gibi) düzenli bir yıllık izin yapma alışkanlıklarının kazanılmış olmadığı belirlenmiştir. Yapılan istatistiksel analizle düzenli bir yıllık izin kullanma alışkanlığı ile çalışanın işyerindeki statüsü arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($P>0.05$).

Sektörde, çalışanlar tarafından, tatil veya kullanılan tüm izinlerin balıkçılık sezonu dışında zorunluluktan kaynaklı bir izin şeklinde olduğu tespit edilmiştir.

Ankete katılan çalışanların öğrenim durumlarına ait bilgiler Çizelge 5'te verilmiştir.

Çizelge 5. Çalışanlara ait öğrenim durumları

Mezuniyet	Frekans	%
İlkokul	10	50
Ortaokul	4	20
Lise	4	20
Ön lisans	-	-
Lisans	2	10
Toplam	**20**	**100**

OPEN ACCESS creative commons COPE

Çizelge 5'te görüldüğü gibi balık satışı ile iştigal edenlerin yarısının (%50) ilkokul mezunu olduğu tespit edilmiştir. Çalışanlarda ön lisans mezununa rastlanmaz iken, ücretli olarak çalışanlardan ikisinin (%10) lisans mezunu olduğu ve işe yeni başlamış olduğu (1 yıldan az) belirlenmiştir. İlkokul ve ortaokul mezunu çalışanların oranının yüksek olması bu işkolunu düşük eğitimli insanların tercih ettiğini göstermektedir.

Çalışanların sektördeki çalışma sürelerine ait bilgiler Çizelge 6'da verilmiştir.

Çizelge 6. Çalışanların sektördeki deneyimi

Çalışma Süresi	Frekans	%
1 yıldan az	2	10
1-5 yıl arası	2	10
6-10 yıl arası	-	-
10 yıldan fazla	16	80
Toplam	**20**	**100**

Çizelge 6'da görüldüğü gibi çalışanların %80'inin bu sektörde 10 yılın üzerinde bir iş deneyimine sahip olduğu; 10 yıldan fazla deneyime sahip olan çalışanların % 68.8'nin iş yeri sahibi ve/veya ortak çalışan ve yaş ortalamasının 40'ın üzerinde olduğu, %31.2'sinin ise ücretli çalışanlar ve yaş ortalamasının ise 40'ın altında olduğu belirlenmiştir. Yapılan istatiksel karşılaştırmayla sektörde çalışanların statüsünün, deneyim süresi ve yaş ortalamalarıyla olan ilişkisi anlamlı bulunmuştur ($P<0.05$). Ankete katılanlardan; ücretli çalışanların balıkçılığı seçme nedenlerinin %11.11'i meslek gereği olduğunu belirtirken, %88.89'unun, mecburiyet ya da işsizlik kaynaklı bir tercih olduğunu, sahibi ve/veya ortak çalışanlardan %45'inin mesleğin aileden geldiğini, %65'inin ise ticaret olarak iş seçimindeki tercihinden kaynaklı olduğunu belirtmişlerdir. Sonuç olarak Adıyaman ili ve ilçelerinde balık satış işinin daimî bir iş niteliği taşımadığı bilinse dahi, özellikle ücretli çalışanlar açısından, bireylerin geçimlerini sağlayabilmek amaçlı zorunlu tercih ettikleri bir iş kolu olduğunu göstermektedir. Özellikle de işçi olarak lisans mezununu bünyesinde barındırması bunu destekler nitelikte bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Son olarak ankete katılan ücretli çalışanlar açısından en önemli sorunların başında işin daimî olmamasından kaynaklı yaşanan maddi sıkıntılar olduğu belirlenmiştir. Buna çözüm olarak ücretlerin artırılması gerektiği çalışanlar tarafından ifade edilmiştir.

İşyeri sahibi ve çalışanı veya ortak ve çalışanı pozisyonunda olanların en önemli sorunlarının başında ise; vergilerin, kiraların ve elektrik fiyatlarının yüksekliği, hammadde temininde sürekliliğin sağlanmaması, baraj balığının yetersizliği, balık fiyatlarında istikrarsızlık ve zaman zaman soğuk zincirde yaşanan sıkıntıların geldiği

belirlenmiştir.

Onay ve Sağlam (2020) Ankara'nın Keçiören ilçesindeki balık satış yerlerinde çalışanların sosyo-ekonomik analizlini yaptıkları çalışmada, işletmelerin bazılarının sezona bağlı olarak faaliyetlerini sürdürdüklerini, çalışmamamızdakine benzer şekilde ara vermek durumunda olduklarını ve balık satışının ortalama 6 ay sürdüğünü tespit etmişlerdir. Söz konusu araştırmacılar, işletmelerde çalışanların %20'sini kadın olarak belirtirken, az sayıda da olsa işletme sahiplerinin balıkçılık dışında başka faaliyet alanıyla da ilgilendiklerini (kuyumcu, çiftçi, market) bildirmişlerdir. Yaptığımız çalışmada elde edilen sonuçlarda balıkçılık sezonun 1-2 ay daha uzun olmasının Atatürk Baraj Gölü'nün taşıdığı balıkçılık potansiyeli ile balıkçılığa yapmış olduğu katkıdan kaynaklı olduğu düşünülmektedir. 2018 yılı itibariye %18.7'lik oran ile Türkiye genelinde kadın istihdamının en düşük bölgesinin Güneydoğu Anadolu Bölgesi olduğu göz önünde bulundurulduğunda (Can ve Eyidiker, 2019) sektörde kadın istihdamının olmaması bölgesel bir durumun sonucu olduğu düşünülmektedir. Yine Onay ve Sağlam (2020) tarafından yapılan çalışmada iç kesimlerdeki (denizden uzak) bölgelerimizde balıkçılığın üniversite mezunlarınca tercih edilmediği, buna karşın sahil kesimlerinde balıkçılık faaliyetlerinin daha yoğun olması nedeniyle sektörde üniversite mezunlarına rastlamanın mümkün olduğu belirtilmiştir. Adıyaman ilinin de benzer şekilde iç kesim bölgelerimiz arasında yer almasına karşın, sektörde düşük oranda da olsa (%10) üniversite mezununa rastlanmasının bölgedeki işsizlikten kaynaklı bir durum olduğunu düşündürmektedir. Nitekim Güneydoğu Anadolu Bölgesinin işsizlik oranı bakımından Türkiye'nin en yüksek bölgesi durumunda (Can ve Eyidiker, 2019) ve Adıyaman ili; işgücüne katılma oranı ve istihdam oranı bakımından Türkiye ortalamasının altında bulunmaktadır (Tatar ve Bozan, 2016).

Su ürünleri perakende satış yerlerinde sosyo-demografik özellikleri ortaya koymaya yönelik Samsun vd. (2017)'nin Ordu ve Giresun illerinde yaptığı çalışma ile yine Samsun vd. (2019) tarafından Yozgat ve Kırşehir illerinde, 17 çalışanla yaptığı bir çalışmada, sektörde 11 yılın üzerinde deneyimi olan çalışanların yüzde oranları sırasıyla %42.86 ve %47.06 olarak bildirilmiştir. Böylece sektörde çalışanlarda uzun süreli iş deneyiminin görülebilmesinin mümkün olduğu ve çalışmamızın da bu sonuçlarla uyum içerisinde olduğu görülmektedir. Yine çalışmamızla benzer bir başka sonuç Samsun vd. (2017); Samsun vd. (2019) tarafından yukarıda bahsi geçen her iki araştırmada da bildirilmiş; sektörde 20 yaş grubu altında çalışan rapor edilmemiştir. Çalışanların yaş dağılımının çoğunlukla 41-50 yaş grubu aralığında seyrettiği bildirilmiştir. Samsun vd. (2019) tarafından Yozgat ve Kırşehir illerinde sektörde kadın çalışanın rapor edilmemesi, çalışmamızın araştırmacıların bulgularıyla uyum içerisinde olduğunu göstermektedir.

Yücel (2006) ve Doğan (2009), balıkçıların sosyo-ekonomik durumuna ilişkin

OPEN ACCESS creative commons COPE

yaptığı araştırmalar ile Bayhan vd. (2014)'nın Adıyaman'daki balıkçılığa ilişkin yaptıkları çalışmada, sosyal güvencesi olmayan balıkçılara rastlandığını ve bu durumun balıkçılıkta yaşanan sorunların arasında yer aldığını bildirmişlerdir. Yaptığımız çalışmada Suriye uyruklu vatandaşlardan kaynaklı sosyal güvence eksikliği, bahsi geçen araştırmacıların söz konusu yıllarda yaptıkları ve balıkçılık sektöründe sorun olarak bildirdiği duruma paralellik göstererek benzer sorunları halen devam edebilme ihtimali olduğunu göstermektedir.

Su ürünleri perakende satış yerlerinde sosyo-demografik özellikleri ortaya koymaya yönelik Çağlak vd. (2018) tarafından Rize'de yapılan bir başka çalışmada, çalışanların memnuniyet oranı %56.66 olarak bildirilmiştir. 2020 yılı TÜİK verilerine göre Türkiye memnuniyet oranının %48.2 olduğu da göz önünde bulundurulduğunda, Adıyaman perakende balık satış yerlerinde çalışanların memnuniyet oranının Türkiye ortalaması üzerinde olduğu, araştırmacılar tarafından sektör için rapor edilen değere de yakın değerde olduğu bulunmuştur. Yine Çağlak vd. (2018) aynı çalışmada sektörde çalışanların %84'lük kesiminin evli olduğunu bildirmiş; TÜİK tarafından 2020 yılında kaba evlenme hızının en yüksek olduğu ilin, binde 7.14 ile Adıyaman olduğu rapor edilmiştir. Çalışmada elde ettiğimiz bulgular TÜİK verilerine ve araştırmacıların sonuçlarına göre paralellik göstermiştir. Çağlak vd. (2018) sektörde çalışanların %60'ının maaşını yeterli bulmadığı, %40'ının da ek iş yaptığını bildirmiştir. Yaptığımız çalışmada ücretli çalışanların en önemli sorunlarının maddi sıkıntılar olduğunu bildirmesi araştırmacıların sonuçlarına paralellik sağlamaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Çalışma sonucunda Adıyaman'da perakende balık satış işletme çalışanlarının demografik ve sosyo-ekonomik özellikleri olarak; tamamının erkeklerden oluştuğu, kadınların istihdamda yer almadıkları, ilkokul ve ortaokul mezunu oranının yüksek olduğu, yaş grubunun ağırlıklı olarak 40'ın üzerinde olduğu, gençlerin mesleği tercih etmedikleri, sezonluk faaliyet olduğu, balıkçılık dışında herhangi bir ek gelire sahip olmadıkları, uzun çalışma sürelerinin olduğu, ücret karşılığı çalışanların %88.89'unun işinden memnun olmadığı, otomobil ve konut sahipliğinin düşük olduğu ortaya çıkmıştır.

Bunun yanında çalışmada Adıyaman'da balık satış faaliyetinin küçük ölçekli sektörü durumunda olduğu, dolayısıyla yoğun bir istihdam yaratamadığı gibi, kalıcı bir istihdamı da sağlayamadığı belirlenmiştir. Sektörde günümüzde dahi sosyal güvencesi olmayan çalışanın istihdamı yanında, çalışanda yeşil karta bağlı güvencenin devam ettiriliyor olması, balıkçılıkta geçmişte var olan sosyal güvence sorunun belki bir süre daha gelecekte de devam edeceğini düşündürmektedir. Bunun yanında bu işle uğraşanların çoğunluğunun kiralık veya mülkiyeti kendilerine ait büyük çapta olmayan dükkânlarda, kendi geçimlerini sağlamak üzere çalıştıkları görülmektedir. Bu bağ-

lamda taze/soğutulmuş veya dondurulmuş balık pazarlama veya perakende satış işinin aileden miras olarak kalan veya ticari tercih niteliği taşıyan bir iş kolu olduğu ortaya çıkmıştır.

Adıyaman merkez ve ilçelerinin denizden uzak oluşu nedeniyle;

- Denizel su ürünlerinde hammaddede sürekliliğin sağlanamaması,
- Baraj balığının talebe tam olarak cevap verememesi,
- Elektrik fiyatlarının yüksek oluşu nedeniyle özellikle yaz dönemlerinde soğuk hava depolarının efektif olarak kullanılamaması,
- Özellikle nakliyat maliyetlerinin fiyatlarda dalgalanma yaratması gibi sebeplerden dolayı iş sezonluk bir iş halini almış durumdadır.

Sonuç olarak, Adıyaman'da balık satış faaliyetinde bulunanların sosyo-ekonomik yapılarının düzeyinin yetersiz olduğu gözlenmiştir. Dolayısıyla gıda güvenliği ve gıda güvencesi açısından son derece önemli olan bu iş kolunun istenilen düzeyde kaliteli ürün ve hizmet sunabilmesi amacıyla çalışanların uygun iş ortamı koşullarının ve standartlarının yaratılması bir zorunluluk olmaktadır

Teşekkür

Bu çalışmanın değerlendirilmesinde önemli katkılar sağlayarak anketleri cevaplayan işletme sahiplerine ve çalışanlarına teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Altınışık, S. (2006). *Çanakkale ili deniz balıkçılığının sosyo-ekonomik durumu ve pazarlama yapısı.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C. Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Arslan, G., ve Yıldız. P.O. (2021). Türkiye su ürünleri sektörüne genel bakış. *Menba Kastamonu Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi Dergisi*, 7(1), 46-57.

Artar, E., ve Olgunoğlu, İ.A. (2018). Adıyaman'da Gökkuşağı Alabalığı (*Oncorhynchus mykiss*) Üretiminde Mevcut Durum ve Geleceği. *ADYÜTAYAM*, 6(2), 67-72.

Aslan, H. (2016). Adıyaman Valiliği (2016) Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü *Adıyaman İli 2015 Yılı Çevre Durum Raporu Adıyaman-* 2016 123s. https://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/editordosya/Adiyaman2015.pdf (Erişim Tarihi: 12.12.2021).

Atılgan, K.Ö., Oskay C., ve Çiçek, E. (2012). Tüketicilerin gıda perakendeciliğinden memnuniyetlerine göre bölümlendirilmesi: Bölümler arası demografik ve sosyoekonomik farklılıkların incelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi,* 14(1), 163-177.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Aytekin, B. (2009). *Adıyaman ilinin kalkınmasında öncü sektörler ve yerel dinamikler*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C. İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bayhan, Y.K., Korkmaz S., ve Olgunoğlu, M.P. (2014). Adıyaman ili balıkçılığının mevcut durumu ve sorunları. *Yunus Araştırma Bülteni*, 4, 37-46.

Buruç, O., ve Kızak, V. (2018). Bitlis ilinde su ürünleri yetiştiriciliği yapan işletmecilerin sosyo-ekonomik analizi. *Menba Su Ürünleri Fakültesi Dergisi*, 4(2), 1-6.

Can, Y., ve Eyidiker, U. (2019). Türkiye'de kadın istihdam profilinin istatistiksel bölgeler arasındaki farklılıklarının incelenmesi. D. K. Dimitrov(Ed.), *XIII. IBANESS İktisat, İşletme ve Yönetim Bilimleri Kongreler Serisi* – (ss. 846-861).Tekirdağ-Güz / Türkiye, 05-06 Ekim 2019.

Çağlak, E., Karslı, B., Gürdal, A.A., ve Kara, B. (2018). Rize ilindeki su ürünleri perakende satış yerlerinde çalışanların sosyo-ekonomik durumu. *Anadolu Çevre ve Hayvancılık Bilimleri Dergisi*, 3(1), 34-41.

Doğan, K. (2002). Su ürünleri sektörünün, tarım sektörü içindeki yeri ve önemi. Tarım İstanbul TKB İstanbul İl Müdürlüğü Yayın Organı. 80, 8-12.

Doğan, K., ve Yıldız, M. (2008). Marmara Bölgesi gökkuşağı alabalığı (*Oncorhynchus mykiss)* İşletmelerinde çalışanların sosyo-ekonomik analizi. *İstanbul Üniversitesi Su Ürünleri Dergisi*, 23,17-27.

Doğan, K. (2009). İznik Gölü (Bursa) gümüş balığı avcılığı yapan tekne sahibi balıkçıların sosyo-ekonomik analizi. *Journal of Fisheries Sciences*, 3(1), 58-67.

Doğan, K., ve Gönülal, O. (2011). Gökçeada (Ege Denizi) balıkçılığı ve balıkçıların sosyo-ekonomik yapısı. *Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi*, 2(3), 57-69.

Güngör, H., Güngör. G., ve Benli K. (2014). İstanbul ili (Marmara Denizi sahil şeridi) deniz balıkçılığında faaliyette bulunan tekne sahiplerinin sosyo-ekonomik yapıları. *XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi* 3-5 Eylül 2014, Samsun.

İKA (İpek Yolu Kalkınma Ajansı) (2019) *Adıyaman Kalkınma Stratejisi ve Eylem Planı*, https://www.ika.org.tr/dokumanflipbook/adiyaman-kalkinma-stratejisi-ve-eylem-plani/505 (Erişim Tarihi: 12.12.2021).

Şahin, E., ve Özekinci, U. (2020). Küçük ölçekli balıkçılığın sosyo-ekonomik durumu, Çanakkale (Kuzey Ege), Türkiye. *Çanakkale Onsekiz Mart University Journal of Marine Sciences and Fisheries*, 3(1), 19-26.

Olgunoğlu, İ.A., Bayhan, Y.K., Olgunoğlu, M.P., Artar E., ve Ukav, İ. (2014). Adıyaman ilinde balıketi tüketim alışkanlıklarının belirlenmesi. *Gıda Teknolojileri Elektronik Dergisi*, 9(1), 21-25.

Olgunoğlu, İ.A., Artar E., Olgunoğlu, M.P., ve Korkmaz, S. (2009). Adıyaman ili balık avcılığı durumu ve avcılığı yapılan ekonomik balık türleri. *Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 13(2), 29-34.

Olgunoğlu, İ.A., ve Olgunoğlu, M.P. (2020). Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesinde balık tüketimine genel bir bakış. *ADYÜTAYAM*, 8(1), 17-23,

Onay M., ve Sağlam, N.E., (2020). Keçiören (Ankara) İlçesi balık satış işletmelerinde çalışanların sosyo-ekonomik analizi. *Anadolu Çevre ve Hayvancılık Bilimleri Dergisi*, 5 (3), 325-329. DOI: https://doi.org/10.35229/jaes.751673

Özen, S.Ş. (2006) *Tekirdağ İli Deniz Balıkçılığının Sosyo-Ekonomik Durumu ve Pazarlama Yapısı*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. T.C. Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Tatar, M., ve Bozan, Ö.F. (2016). Adıyaman Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü, işgücü piyasası araştırma raporu 80s. https://media.iskur.gov.tr/14992/adiyaman.pdf

Topçuoğlu, A., Oral, İ.O., & Demir, M. (2016). Ardahan ilinin sosyo-ekonomik yapısının görünümü. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3, 131-142.

TUİK (2020) https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yasam-Memnuniyeti-Arastirmasi-2020-37209 https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2020-37211 (Erişim Tarihi: 29.11.2021)

TUİK (2021). Türkiye İstatistik Kurumu, istatistik veri portalı, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Su-Urunleri-2020-37252 (Erişim Tarihi: 10.11.2021).

Samsun, S., Sağlam N.E., ve Sağlam, C. (2017). Ordu-Giresun illeri su ürünleri işleme ve satış yerlerinde çalışan personelin hijyen ve sanitasyon bilgisi. *Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi*, 7(1), 76-84

Samsun, S., Sağlam N.E., ve Demir, H. (2019). Yozgat-Kırşehir illerinde su ürünleri perakende satış yerlerinde çalışan kişilerin hijyen ve sanitasyona ilişkin bilgi ve uygulama düzey. *Eskişehir Teknik Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi C- Yaşam Bilimleri ve Biyoteknoloji*. 8(1), 6-11. DOI: 10.18036/aubtdc.409936

Yağlıoğlu, D. (2013). Akçakoca (Batı Karadeniz) balıkçılığın ve balıkçıların sosyo-ekonomik analizi. *Ormancılık Dergisi*, 9(1),35-42.

Yücel, Ş. (2006). Orta Karadeniz Bölgesi balıkçılığı ve balıkçıların sosyo-ekonomik durumu. *E.Ü. Su Ürünleri Dergisi*, 23, (1/3), 529-532.

OPEN ACCESS creative commons COPE

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Öğretmen Adaylarının Problem Çözme Süreçlerinin İncelenmesi

Examination of Pre-Service Teachers' Problem Solving Processes

Kübra YILMAZ*

Oben KANBOLAT**

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: **Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья**

Atıf / Citation / Цитата

Yılmaz, K. ve Kanbolat, O. (2022). Öğretmen adaylarının problem çözme süreçlerinin incelenmesi. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (30), 497-527.

Yılmaz, K. ve Kanbolat, O. (2022). Examination of pre-service teachers' problem solving processes. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (30), 497-527.

doi 10.29228/kesit.45535

Geliş/ Submitted/ Отправлено:	29.07.2020
Kabul/ Accepted/ Принимать:	14.03.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный:	25.03.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

*Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, Türkiye, kubradumlupinar@gmail.com

**Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Üniversitesi, Türkiye, okanbolat@erzincan.edu.tr

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Öğretmen Adaylarının Problem Çözme Süreçlerinin İncelenmesi[1]

Examination of Pre-Service Teachers' Problem Solving Processes

Kübra YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi Oben KANBOLAT

Öz: Araştırma; okul öncesi, sınıf ve ilköğretim matematik öğretmen adaylarının problem çözme süreçlerini incelemek amacıyla yapılmıştır. Nitel araştırma yaklaşımlarından durum çalışması modelinin kullanıldığı araştırmanın çalışma grubunu Doğu Anadolu'da orta ölçekli bir ilde bulunan Eğitim Fakültesinde 2018-2019 eğitim-öğretim yılının bahar döneminde eğitim görmekte olan 19 okul öncesi, 20 sınıf ve 20 ilköğretim matematik öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri, araştırmacı tarafından geliştirilen 'Problem Çözme Süreci Formları' (PÇSF) aracılığıyla elde edilmiştir. Araştırmada betimsel analiz yöntemi kullanılmış olup yapılandırılmış problem çözme süreci formları ile elde edilen veriler araştırmacı ve bir uzman tarafından hazırlanan değerlendirme ölçütleri yardımıyla değerlendirilmiştir. Problem çözme alanda çok önemli bir isim olan George Polya'nın problem çözme basamakları esas alınarak okul öncesi öğretmen adayları, sınıf öğretmen adayları ve ilköğretim matematik öğretmen adaylarının problem çözme süreçleri ayrıntılı bir şekilde incelemektir. Polya'nın problem çözme basamaklarından ilki olan problemi anlama basamağında sınıf öğretmen adaylarının; problemin çözümü basamağında okul öncesi öğretmen adayları ile sınıf öğretmen adaylarının; son olarak çözümün değerlendirilmesi basamağında ise genel olarak okul öncesi öğretmen adaylarının, sınıf öğretmen adaylarının ve ilköğretim matematik öğretmen adaylarının çoğunun sorun yaşadığı görülmüştür. Araştırma sonuçları doğrultusunda problemin sonucu yerine problemim çözüm sürecine önem verile-

[1] "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışmanın nicel araştırma safhası 2018-2019 yılında yapıldığı için etik kurul onayı gerekmemektedir. Bu çalışma, birinci yazarın yüksek lisans tezinden türetilmiştir. Katkı Oranı Beyanı: %60-%40. Sorumlu Yazar: Kübra YILMAZ

Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article. This study is derived from the first author's master's thesis. Author Contributions: %60-%40. Corresponding Author: Kübra YILMAZ

bilir. Ayrıca lisans programlarında problem çözme ve problem çözme öğretimi içerikli derslerin sayısı arttırılabilir ve içeriği zenginleştirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Matematik, eğitim bilimleri, matematiksel problem çözme, öğretmen adayı, Polya'nın problem çözme basamakları.

Abstract: This research is performed in order to examine the problem solving processes of preschool, elementary school and secondary school mathematics teacher candidates. Case study model that one of the qualitative research approaches is used for the working group which consist of 19 preschool teacher candidates, 20 elementary school teacher candidates and 20 secondary school mathematics teacher candidates in the 2018-2019 spring term in the Faculty of Education in a city of Eastern Anatolia. The data is obtained through 'Problem Solving Process Forms' (PSPF) developed by researcher. Descriptive analysis method was used in the research and the data obtained through structured problem solving process forms were evaluated by means of evaluation criteria prepared by the researcher and an expert. The problem solving processes of preschool, classroom and primary school mathematics teacher candidates are examined in detail, based on the problem solving steps of George Polya, a very important name in the field of problem solving. In the step of understanding the problem, which is the first step of the Polya's problem solving method, the elementary teacher candidates; in the step of solving the problem, preschool teacher candidates and elementary school teacher candidates; lastly, in the step of evaluating the solution, preschool, elementary school and secondary school mathematics teacher candidates have been found to have difficulty. In accordance with the research results, emphasis can be placed on the process of solving the problem rather than the outcome of the problem. Morover it is recommended to add a course including problem solving and teaching of problem solving content in the undergraduate program.
Keywords: Maths, Educational sciences, Mathematical problem solving, teachers candidate, Polya's problem solving steps.

Giriş

Dünya globalleşirken ve var olan sorunlara yenileri eklenirken insanların bu durumu görmezden gelmesi mümkün değildir. Değişen dünya düzeni ve gelişen teknolojiye ayak uydurabilmek için insanlar eskisinden daha fazla eğitime ihtiyaç duymakta olup bu amaçla toplumlar eğitim sistemlerinde sürekli yenilikler yapmaktadırlar. Bu yeniliklerin başını çektiği iki bilim dalı ise fen bilimleri ve matematiktir. Öyle ki hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler fen ve matematik bilimine diğer eğitim bilimlerine nazaran daha çok odaklanmışlardır (Sözbilir, 2012). Yaşanan gelişmeler neticesinde "ülkemizde 2004 yılında uygulamaya konulan yeni ilköğretim matematik öğretim programıyla; eğitim sistemimiz davranışçı yaklaşımdan "yapılandırmacı" yaklaşıma doğru geçiş yaşamıştır" (Kal, 2013:1). Bu doğrultuda 2005-2006 yıllarında ilköğ-

retim matematik öğretim programında akıl yürütme, problem çözme, problem kurma ve bunları ilişkilendirme gibi üst düzey zihinsel becerilerin kazanılmasının önemi vurgulanmaktadır (MEB, 2005). Milli Eğitim Bakanlığı 2013 yılında yayınladığı matematik öğretim programı vizyonunda; "Hayatında matematiği kullanabilen, problem çözebilen, çözümlerini ve düşüncelerini paylaşabilen, ekip çalışması yapabilen, özgüven duyabilen ve matematiğe yönelik olumlu tutum geliştiren bireyler yetiştirilmesi büyük önem taşımaktadır" ifadesi yer almaktadır. Diğer ülkeler gibi ülkemizde de problem çözme konusuna gereken önem verilmiş ve öğrencilerin problem çözme yeteneğinin geliştirilmesi; yeni programın vizyonu ve temel hedefleri arasında sayılmıştır (MEB, 2018). Problem çözmeye dair literatürde var olan tanımlarından bazılarını şöyledir. Problem çözme; problemin tanınması ve çözüm için bilgi toplanması, uygun çözüm yolunun bulunması ve bunun uygulamaya konulması ile elde edilen sonucun değerlendirilmesi sürecinin tamamıdır (Evre, 2015). Benzer şekilde problem çözme; eleştirel bakış açısına sahip olmayı gerektiren bir beceri olup bu becerinin ilkokul düzeyinde kazandırılması amaçlanır (MEB, 2019).

Problem çözmeyi bir konu veya sonuç olarak ele alma yerine onu bir süreç olarak görmeli ve matematik eğitimi sağlamlaştırılarak problem çözme becerisi geliştirilmelidir (Özgen ve Pesen, 2010; Özdemir, 2012). Problem çözme sürecinde öğrenciler; matematiksel bilgiyi doğru kullanma, çözümle ilgili hipotez geliştirme, sonucun doğruluğunu kontrol etme, değişik çözüm yolları üretme, eleştirel düşünme gibi becerileri de geliştirmektedirler (MEB, 2013). Aynı zamanda problem çözme becerisi ile planlama becerisi yakından ilişkili olduğu için öğrencilerin iyi birer problem çözücü olmaları için planlama alanında güçlü olmaları gerekmektedir (Ataman, 2018).

Problem sanıldığının aksine matematiğe özel olmayan genel bir kavramdır ve sözlükteki anlamı teoremler veya kurallar yardımıyla çözülmesi istenen sorun, durumdur (TDK, 2020). Bir durumun problem teşkil etmesi için; o durumun yeni olması, çözümün bilinmiyor olması ve bireyin önceden edindiği bilgi ve yaşantılar yardımıyla çözülebilir olması gerekmektedir (Yıldızlar, 2018). Yazgan ve Arslan (2017)'a göre ise problem, çözüm gerektiren ancak var olan bilgilerle çözümün hemen belirlenmesinin güç olduğu durumdur. Matematiksel problem ise çözümünün önceden bilinmediği, önceki öğrenmeler ve bilgilerle akıl yürütme becerilerinin kullanılması gereken durum olarak tanımlanmaktadır (MEB, 2013). Genel olarak problemler; çözümüne ve çözüm için gereken düşünmeye göre sınıflandırıldığında rutin ve rutin olmayan problemler olarak ikiye ayrılır (Yazgan, 2007). Rutin problemler; kişinin problem durumuyla karşılaştığında zorlanmadan önceki öğrenmelerinde kullandığı yöntemleri uygulayarak çözülebileceği, çoğunlukla dört işlem becerilerinin kafi geldiği problemlerdir (Yazgan, 2007; Bayazit, 2013). Rutin olmayan problemler ise belirli bir yöntemle çözülemeyen, aritmetik işlem becerilerinin kullanılması gereken problemlerdir (Artut ve Tarım,

OPEN ACCESS creative commons COPE

2006).

Okul öncesi dönem, çocuğun gelişimi ile edinilen becerilerin ileriki yaşantısına etkisi açısından önemlidir ayrıca kişiliğin şekillendiği kritik bir dönemdir (Kandır ve Orçan, 2009; Aysu ve Aral, 2016). Günümüzde problem çözme süreci okul öncesi dönemde başladığı için öğrencilere problem çözme konusunda rehberlik edecek olan öğretmenlerin; problem çözme süreci hakimiyeti önemlidir. Öğretmenler problem çözme sürecinde öğrencileri için uygun yaşantılar sunmalı ve onlara iyi model olmalıdırlar (Gürşimşek vd., 2009). Problem çözme üzerinde çalışan önemli bir isim olan George Polya (1957), problem çözümünde başarının artırılabilmesi için problemin belli adımlarla çözülmesi gerektiğini belirtmektedir. Polya'nın problem çözmeye yönelik 4 adımlı yönteminin aşamaları şöyledir;

1. Problemin Anlaşılması
2. Problemin Çözümü İçin Bir Plan Yapılması
3. Çözüm İçin Planının Uygulanması
4. Sonucun Doğru Olup Olmadığının Kontrol Edilmesi.

Matematik eğitiminde yaşanan köklü değişiklikler doğrultusunda matematik eğitimcilerinin birçoğu eğitim hedeflerine ulaşılmasında "problem çözme"nin önemli olduğu ve matematik eğitiminin öncelikli amacı olması gerektiği konusunda hemfikirdir (Charles ve Lester, 1985: 18; Aktaran: Karataş ve Güven, 2004). Bu hedefe ulaşmada öğretmenin rolü büyüktür. "Matematik eğitiminin önemli bir parçası olan problem çözmeye yönelik öğrencilere eğitim veren öğretmenlerin bu konuda donanımlı olması ve problem çözme sürecine uygun öğrenme ortamları tasarlayabiliyor olması her anlamda problemlerini çözebilen bireyler yetiştirmek açısından önemlidir. Çünkü öğretmenin sahip olduğu problem çözme yaklaşımına ve bilgi düzeyine bağlı olarak öğrencilerin problem çözmeye ilişkin kazanımları ve becerileri şekillenecektir" (Ersoy ve Güner, 2014:171). Ceylan vd. (2012), problem çözme becerisi yüksek olan öğretmenlerin eğitim verdikleri öğrencilerin problem çözme becerilerine katkı sağlayacağını düşünmektedirler.

Kişiler deneyimlerine, geçmiş yaşamlarına, öğrendikleri kavram ve bilgilere dayanarak problem durumu için çözümler ararlar (Çavaş ve Çavaş, 2016). İyi birer problem çözücü yetiştirmenin temellerinin atıldığı lisans sürecinde öğretmen adaylarının problem çözme sürecini nasıl deneyimledikleri önemlidir. Çünkü öğretmenlerin kaliteli eğitim verebilmesi; onların iyi eğitim almalarına ve bu konuda yeterince desteklenmelerine bağlıdır (Seferoğlu, 2001). Alan yazın incelendiğinde okul öncesi dönemde problem çözme becerisinin farklı eğitim programları ile geliştirilebilir bir beceri olduğunu ifade eden çalışmalar görülmektedir (Aksüt, 2015; Şahin ve Ömeroğlu, 2017).

Okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve ortaöğretim programlarında problem çözme becerilerinin geliştirilmesinin önemine vurgu yapıldığı görülmektedir (MEB 2018). Problemle ilk karşılaşılan yıllarda onlara rehberlik edecek öğretmenlerin bu konuda donanımlı olmaları gerekir. İlgili literatür incelendiğinde öğretmenlerin öğrencileri için rol model olduğundan dolayı iyi birer problem çözücü olması gerektiğine dair birden fazla araştırma mevcuttur (Eryılmaz ve Akdeniz, 2013; Toksoy ve Akdeniz, 2017).

Ülkemizde problem çözme süreciyle alakalı, öğretmen adaylarının problem çözme durumlarına ait birçok çalışma yapılmasına karşın Polya'nın problem çözme basamakları esas alınarak okul öncesi, sınıf ve ilköğretim matematik öğretmen adaylarının bir arada olacak şekilde problem çözme süreçlerinin incelendiği araştırmalara pek rastlanmadığı görülmüştür. Dolayısıyla çalışmanın alan yazında var olan bu boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle gerçekleştirilen araştırmanın amacı Polya'nın problem çözme basamakları esas alınarak okul öncesi, sınıf öğretmeni ve ilköğretim matematik öğretmeni adaylarının problem çözme süreçlerini ayrıntılı bir şekilde incelemektir. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın alt problemleri aşağıdaki gibidir:

1. Öğretmen adaylarının problemi anlama basamağı süreçleri nasıldır?

1.1. Okul öncesi öğretmen adaylarının problemi anlama basamağı süreçleri nasıldır?

1.2. Sınıf öğretmen adaylarının problemi anlama basamağı süreçleri nasıldır?

1.3. İlköğretim matematik öğretmen adaylarının problemi anlama basamağı süreçleri nasıldır?

2. Öğretmen adaylarının problemin çözümü basamağı süreçleri nasıldır?

2.1. Okul öncesi öğretmen adaylarının problemin çözümü basamağı süreçleri nasıldır?

2.2. Sınıf öğretmen adaylarının problemin çözümü basamağı süreçleri nasıldır?

2.3. İlköğretim matematik öğretmen adaylarının problemin çözümü basamağı süreçleri nasıldır?

3. Öğretmen adaylarının problemin çözümünün değerlendirilmesi basamağı süreçleri nasıldır?

3.1. Okul öncesi öğretmen adaylarının problemin çözümünün değerlendirilmesi basamağı süreçleri nasıldır?

3.2. Sınıf öğretmen adaylarının problemin çözümünün değerlendirilmesi basamağı süreçleri nasıldır?

OPEN ACCESS creative commons COPE

3.3. İlköğretim matematik öğretmen adaylarının problemin çözümünün değerlendirilmesi basamağı süreçleri nasıldır?

YÖNTEM

Araştırmada kullanılan model, araştırma aşamaları, katılımcılar, veri toplama süreci, pilot çalışma ile ilgili bilgiler ve veri analizi süreçleri ayrıntılı olarak ifade edilmektedir.

Araştırmanın Modeli

Okul öncesi, sınıf ve ilköğretim matematik öğretmen adaylarının problem çözme süreçlerinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen araştırmada nitel yaklaşım benimsenmiş olup, durum çalışması deseni türü olan bütüncül çoklu durum deseni tercih edilmiştir. Araştırmada okul öncesi, sınıf ve ilköğretim matematik öğretmen adaylarının problem çözme süreçlerinin incelenmesi durumu derinlemesine açıklanmaya çalışıldığından dolayı durum (örnek olay) çalışması kullanılmıştır (Karasar, 2005; Glesne, 2012; Creswell, 2013). Öğretmen adaylarının problem çözme süreçleri farklı öğretmen adayı grupları (okul öncesi, ilkokul ve ortaokul öğretmen adayları) için ele aldığından ötürü de bütüncül çoklu durum deseni kullanılmıştır (Karasar, 2005; Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Araştırmanın Aşamaları

Araştırma sürecinde izlenen aşamalar şu şekildedir;

1. Alan Gözlemlerinin Gerçekleştirilmesi: Araştırmacı aynı zamanda bir öğretmendir. Dolayısıyla ilköğretim matematik öğretiminde problem çözme öğretimin öneminin farkındadır ve problem çözme öğretim sürecinde öğretmen-öğrenci boyutunda yaşanan zorlukları deneyimlemiştir. Mevcut sorunlardan yola çıkarak öğretmenlerin problem çözme öğretimi alanındaki mesleki gelişim süreçlerine odaklanmıştır.

2. Problem Çözme Öğretimi İle İlgili Literatürün Taranması: Problem çözme öğretimi, problem çözmeyi etkileyen faktörler, problem çözmede öğretmenin rolü, öğretmenlerin problem çözmeyi öğretme bilgisi gibi konularda inceleme yapılmıştır.

3. Problem Durumunun Belirlenmesi: İlgili literatür tarandığında problem çözme eğitiminin okul öncesi dönemde başladığının ve bu dönemden itibaren öğretmenlerin problem çözme süreçlerine nasıl rehberlik ettiklerinin önemli olduğu tespit edilmiştir. Öğretmenlerin ise problem çözme öğretimi bağlamında eğitimlerinin lisans dönemine dayandığı gerçeğinden yola çıkarak okul öncesi, sınıf ve ilköğretim matematik öğretmen adaylarının problem çözme öğretim süreçlerinin incelenmesine karar verilmiştir.

4. Pilot Çalışmanın Gerçekleştirilmesi: Uzman görüşü alınarak öğretmen aday-

larının problem çözme süreçlerini betimlemek amacıyla problem çözme öğretimi ve rutin olmayan problem örnekleriyle ilgili gerçekleştirilen literatür taraması neticesinde rutin olmayan problemlerin kullanılması kararı alındı**.** Bu doğrultuda matematik eğitimi alanında 4 uzmanın görüşüyle seçilen 2 rutin olmayan problemi içeren problem çözme süreci formu geliştirildi ve 50 dk. (1 ders saati)'lık süreyle matematik öğretimi II dersine devam eden üçüncü sınıf öğretmen adaylarına uygulandı. Pilot çalışma sonucunda;

- Formun öğretmen adaylarının problem çözme süreçlerini incelemek amacıyla kullanılabilir olduğu yargısına ulaşılmıştır.
- Esas uygulama da ne kadar süre verileceği tespit edilmiştir.

5. Verilerin Toplanması: Pilot çalışmada öğretmen adaylarının problem çözme deneyimleri düşünülmüş olup aynı zamanda uzman görüşüne başvurularak seçilen 4 adet rutin olmayan problem iki ayrı oturum (50 dk.) halinde her branşa ait öğretmen adaylarına ayrı olmak üzere uygulanmıştır ve veriler araştırmacı tarafından toplanmıştır. Öğretmen adayları formu doldururken katılımcılara herhangi bir yardımda bulunulmamış ve soruları cevaplandırılmamıştır. Öğretmen adayları formları ana bilim dallarına ait sınıflarında tamamlamışlardır.

6. Verilerin Analizi: Araştırmada yapılandırılmış problem çözme süreci formları (PÇSF) ile elde edilen veriler araştırmacı ve bir uzman tarafından hazırlanan değerlendirme ölçütleri yardımıyla değerlendirilmiştir.

7. Araştırmanın Rapor Haline Getirilmesi: Araştırmacı tarafından süreç raporlaştırılmıştır.

Okul öncesi, sınıf ve ilköğretim matematik öğretmen adaylarının problem çözme süreçlerinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen araştırmada nitel yaklaşım benimsenmiş olup, durum çalışması deseni türü olan bütüncül çoklu durum deseni tercih edilmiştir.

Katılımcılar

Araştırma, Doğu Anadolu'da orta ölçekli bir ilde bulunan Eğitim Fakültesinde 2018-2019 bahar yarıyılında, okul öncesi öğretmenliği programında öğrenim gören 19 öğretmen adayı, sınıf öğretmenliği programında öğrenim gören 20 öğretmen adayı ve ilköğretim matematik öğretmenliği programında öğrenim gören 20 öğretmen adayı ile gerçekleştirilmiştir. Öğretmen adaylarının kimliklerini gizli tutmak için isimler Ö1, Ö2, Ö3, Ö4… şeklinde kodlanmıştır. Araştırmada katılımcılara gerektiği takdirde ulaşabilme ve uygulamayı ideal bir şekilde gerçekleştirebilme gibi gerekçelerle elverişli örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Elverişli örneklemede araştırmacı, ulaşılması kolay olan öğelere yönelir (Güler vd., 2013).

OPEN ACCESS creative commons COPE

Gönüllük esasına dayanan uygulama için sürece dahil olan katılımcılar, araştırmanın gerçekleştirildiği yarıyılda matematiği öğretmeye yönelik derslere (okul öncesi öğretmenliği programı öğrencileri, matematik eğitimi dersine; sınıf öğretmenliği programı öğrencileri, matematik öğretimi II dersine ve ilköğretim matematik öğretmenliği programı öğrencileri ise özel öğretim yöntemleri II dersine) devam etmektedirler. Başlangıçta araştırmaya 30 okul öncesi öğretmen adayı, 30 sınıf öğretmen adayı ve 30 ilköğretim matematik öğretmen adayı katılmıştır. Ancak verilerin iki ayrı zaman diliminde toplanmasından ötürü her iki uygulamaya birden katılan öğretmen adayı sayısı, 19 okul öncesi öğretmen adayı, 20 sınıf öğretmen adayı ve 20 ilköğretim matematik öğretmen adayı şeklindedir.

Verilerin Toplanması

Bu bölümde verilerin toplanması için izlenen yol ayrıntılı bir şekilde okuyucuya sunulmaktadır.

Yapılandırılmış Problem Çözme Formları

Veriler araştırmacı tarafından geliştirilen 'Problem Çözme Süreci Formları (PÇSF) aracılığıyla elde edilmiştir. Öncelikle problem çözme ve öğretimi ile ilgili tez, makale, kitap ve internet kaynaklarını incelenerek matematiksel problem havuzu oluşturulmuştur. Derlenen problemler; rutin olmayan problem türüne ait olması, günlük hayatla ilişkili olması, farklı çözüm yolları içermesi gibi özellikleri sahip olan sekiz tane problem seçilmiştir. Seçilen bu problemler matematik eğitimi alanında uzman üç akademisyenin görüşüne sunulmuş ve uzman görüşleri doğrultusunda uygulama için dört adet problem seçilmiştir. Seçilen her bir problem için PÇSF (PÇSF I, PÇSF II, PÇSF III, PÇSF IV) oluşturulmuştur. PÇSF Polya'nın problem çözme süreci basamakları (problemin anlaşılması, problemin çözümü için plan yapılması, çözüm planının uygulanması ve sonucun doğruluğunun kontrol edilmesi basamakları) dikkate alınarak doldurulmuştur. (Ek-2., Ek-3., Ek-4., Ek-5.).

Pilot Çalışma

Seçilen iki adet rutin olmayan problem 50 dk. süre verilerek otuz sınıf öğretmenliği üçüncü sınıf öğrencisine uygulanmıştır. Pilot uygulamadan faydalanarak;

- ✓ Gerçek uygulamada dört adet soruyu iki farklı oturumda uygulamaya karar verilmiştir.
- ✓ Her bir oturumun süresi 50 dk. olarak belirlenmiştir.
- ✓ Formdaki yönergelerin öğretmen adayları tarafından doğru algılanıp algılanmadığına bakılmıştır ve yönergeler üzerinde son düzenlemeler yapılmıştır.
- ✓ Verilerin analizinin nasıl yapılacağına karar verilmiştir.

Veri Toplama Süreci Ve Verilerin Analizi

Araştırmada veriler, her bir problem durumu için ayrı ayrı hazırlanan problem çözme süreci formları kullanarak elde edilmiştir. Öğretmen adayları bir hafta arayla iki ayrı oturumda gerçekleştirilen veri toplama sürecinde her bir oturumda iki adet problem çözme formu verilmiştir. Öğretmen adayları oturum başlangıcında bir formu doldurup, teslim edip, ardından ikinci formlarını doldurmuşlardır.

Araştırmada betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz; araştırmada elde edilen verilerin önceden belirlenmiş kategorilere göre özetlendiği ve yorumlandığı bir yaklaşımdır ve bahsi geçen kategoriler araştırma soruları veya görüşme sürecinde yer alan sorulardan oluşabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Betimsel analizde veriler belirlenen kodlarla başlıklar halinde düzenlenir ve özetlenerek elde edilen bulgular yorumlanır. Bahsi geçen kodlar; araştırma sorularına cevap oluşturabilecek parçaların genel adıdır. Kodlama sürecinde, daha önceden belirlenen ve araştırmanın probleminde yer alan tanım ve kavramlara göre gruplama yapılır. Böylece önemli kısımlar belirtilir ve veri özetlenmiş olur. Araştırmada yapılandırılmış problem çözme süreci formlarının puanlaması araştırmacı ve problem çözme öğretimi alanında bir uzman tarafından ortak karar prosedürü ile yürütülmüş böylece analiz güvenirliği sağlanmaya çalışılmıştır. Problem çözme süreci formlarında yer alan dokuz adet soru öncelikle ayrı ayrı incelenmiştir. Yapılan incelemeler ışığında formda yer alan 'Problemi okuyunuz ve özetleyiniz.' şeklindeki birinci soru ve 'Sizce problemde önemli ifadeler nelerdir? Yazınız.' şeklindeki ikinci soruya verilen cevaplar benzer olması nedeniyle 'Problemin özetlenmesi' kategorisi kapsamında değerlendirilmiştir.

Formda yer alan tüm sorular aşağıdaki gibidir.

Problemin anlaşılması;

- Problemin özetlenmesi
- Problemde verilenlerin yazılması
- Problemde istenilenlerin yazılması
- Problemde eksik ya da fazla bilginin fark edilmesi kategorileri şeklinde

Problemin çözüm süreci;

- Çözüm için plan yapılması (stratejinin belirlenmesi)
- Planın uygulanması (stratejinin uygulanması) kategorileri şeklinde

Problemin çözümünün değerlendirilmesi;

- Sonucun ifade ettiği durumun yazılması

OPEN ACCESS creative commons COPE

- Sonucun doğruluğunun belirlenmesi
- Çözüm için alternatif yöntem belirlenmesi kategorileri şeklinde analiz edilmiştir.

Yukarıda bahsi geçen her kategori için verilen cevapların analizi aşağıda verilen şekilde yapılmıştır. Katılımcıların verdiği cevaplar "Doğru", "Kısmen Doğru", "Yanlış" olarak kategorize edilmiştir.

1) Problemin Özeti

D: İstenenlerin eksiksiz ve tam olarak yazılması

K.D: İstenenlerin bazılarının yazılması veya genel bir ifade kullanılması

Y: Herhangi bir şeyin yazılmaması/boş bırakılması veya alakasız cümlelerin yazılması

2) Problemde Verilenler

D: Problemde verilenlerin tam ve eksiksiz olarak yazılması

K.D: Problemde verilenlerin bir kısmının yazılması ya da genel ifadelerin kullanılması

Y: Problemlerde verilenlerin yazılmaması veya alakasız ifadelerin yazılması

3) Problemde İstenenler

D: Problemde istenenlerin tam ve eksiksiz olarak yazılması

K.D: Problemde istenenlerin bazılarının yazılması veya genel bir ifade kullanılması

Y: Herhangi bir şeyin yazılmaması/boş bırakılması veya alakasız cümlelerin yazılması

4) Eksik veya Fazla Bilginin Yer Alması

D: Eksik/fazla bilginin belirtilmesi ve bu ifadelerin tam olarak yazılması

K.D: Sadece eksik veya fazla bilginin belirtilmesi (var/yok gibi)

Y: Eksik veya fazla bilginin yanlış belirtilmesi veya boş bırakılması

5) Plan Yapılması

D: Problemin çözümü için plan yapılması ve uygulanması

K.D: Problemin çözümü için plan yapılması ama uygulama yapılmaması

Y: Herhangi uygun bir planın olmaması ya da boş bırakılması

6) Planın Uygulanması (Çözüm)

D: Problemin tam ve doğru çözülmesi

K.D: Problemin kısmi ya da eksik çözülmesi

Y: Problemin çözümünün olmaması

7) Sonucun İfade Ettiği Durum

D: Sonucun tam olarak ne ifade ettiğinin yazılması

Y: Sonucun tam olarak ne ifade ettiğinin yazılmaması

8)Sonucun Doğruluğunun Belirlenmesi

D: Sonucun doğru olduğunun belirlenmesi ve ispatlanması

K.D: Sonucun doğru olduğunun belirtilmesi

Y: Sonucun doğru olup olmadığının belirtilmemesi

9) Çözüm İçin Farklı Bir Yöntem

D: Çözüm için farklı bir yöntem belirtilmesi ve problemin bu yöntemle çözülmesi

K.D: Çözüm için farklı bir yöntemin belirtilmesi

Y: Çözüm için farklı bir yöntemin belirtilmemesi

Bulgular

Araştırmanın verilerine göre okul öncesi, sınıf ve ilköğretim matematik öğretmen adaylarına ait bulgular ve tablolar aşağıda verilmiştir.

Problemin Anlaşılması Sürecinde Okul Öncesi Öğretmen Adayı Davranışlarına İlişkin Bulgular

Okul öncesi öğretmeni adaylarının problemin anlaşılması basamağında; problemin özetlenmesi, problemde verilenlerin ifade edilmesi, problemde istenenlerin ifade edilmesi ve problemde eksik ya da fazla bilginin ifade edilmesi ile ilgili frekans ve yüzde değerleri Tablo 1'de yer almaktadır.

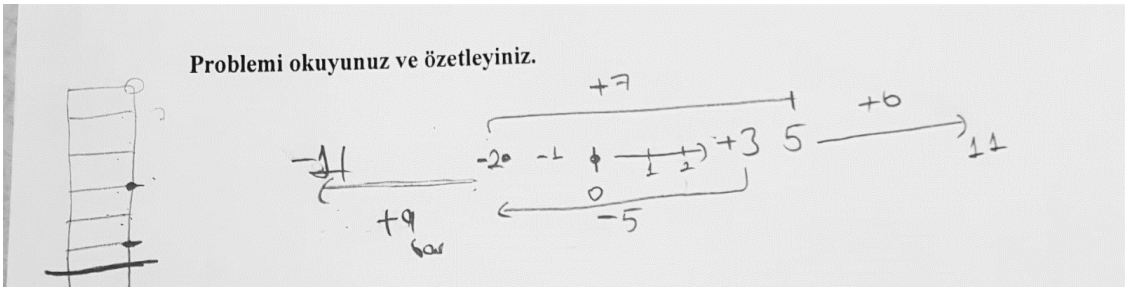
Tablo 1. Problemin Anlaşılması Basamağında Okul Öncesi Öğretmen Adayı Davranışları

	Davranış	Doğru		K. D.		Yanlış	
		f	%	f	%	F	%
Problemin Anlaşılması	Problemin özetlenmesi	20	26	47	62	9	12
	Verilenlerin ifade edilmesi	15	20	45	59	16	21
	İstenenlerin ifade edilmesi	66	87	7	9	3	4
	Eksik ya da fazla bilginin ifade edilmesi	33	43	0	0	43	57
Problemin anlaşılması basamağı		134	44	99	33	71	23

OPEN ACCESS creative commons COPE

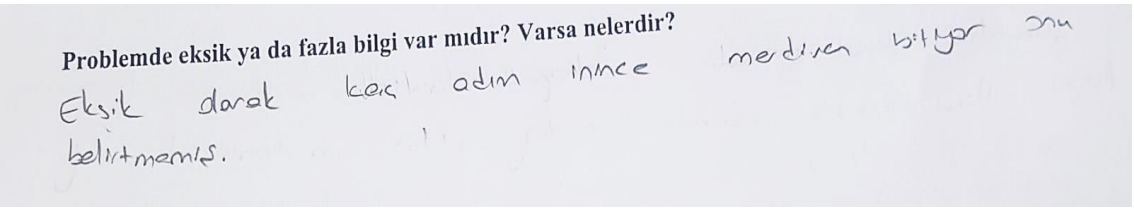
* K.D.: Kısmen Doğru

Tablo 1'de görüldüğü üzere okul öncesi öğretmen adayları problemi %62 oranında kısmen doğru özetlemişlerdir. Problemin kısmen doğru olarak özetlendiği çözümlerin bir kısmında öğretmen adayları problemi şekil çizerek özetlemişlerdir, bu durumun bir örneği "temizlik işçisi" problemine verilen yanıt olup Şekil 1.'de gösterilmiştir.

Şekil.1

Tablo 1'e göre öğretmen adayları problemlerde verilenlerin ifade edilmesi aşamasına verdikleri cevapların %59'u kısmen doğrudur, problemde istenilenlerin ifade edilmesi aşamasına verilen cevapların ise %87'si doğrudur. Öğretmen adaylarının problem durumunda eksik ya da fazla bilginin tespit edilmesinde yanlış cevap verilenlerle doğru cevap verenlerin oranlarının (sırasıyla %57, %43) birbirine yakın olduğu ve kısmen doğru kategorisinde yanıt olmadığı görülmektedir. Problemi cevaplayan bir öğretmen adayının temizlik işçisi probleminde verilen tüm bilgilerin yeterli olmasına rağmen basamak sayısı ile ilgili bilginin eksik olduğunu ifade edişi aşağıda görülmektedir.

Şekil.2

Tablo 1 incelendiğinde okul öncesi öğretmen adaylarının problemin anlaşılması basamağında kendilerinden istenen bilgileri büyük oranda doğru (%44) yanıtladıkları görülmektedir.

Özetle, okul öncesi öğretmen adaylarının problemin özetlenmesi ve verilenlerin ifade edilmesi aşamasını çoğunlukla kısmen doğru olarak tamamladıkları; problemde istenilenleri çoğunlukla doğru ifade ettikleri ve problemdeki eksik ya da fazla bilgiyi çoğunlukla yanlış olarak tespit ettikleri ifade edilebilir.

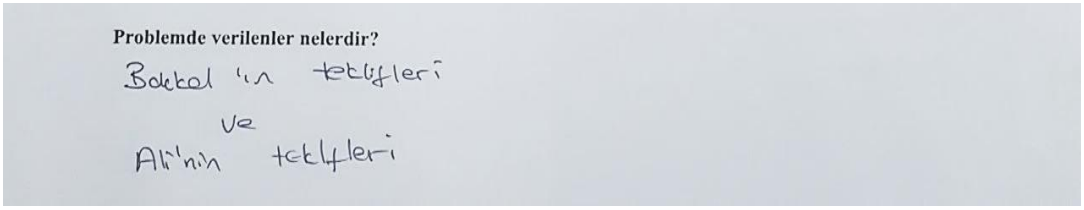
Problemin Anlaşılması Sürecinde Sınıf Öğretmeni Adayı Davranışlarına İlişkin Bulgular

Sınıf öğretmeni adaylarının problemin anlaşılması basamağında; problemin özetlenmesi, problemde verilenlerin ifade edilmesi, problemde istenenlerin ifade edilmesi ve problemde eksik ya da fazla bilginin ifade edilmesi ile ilgili frekans ve yüzde değerleri Tablo 2' de sunulmuştur.

Tablo 2. Problemin Anlaşılması Basamağında Sınıf Öğretmen Adayı Davranışları

	Davranış	Doğru		K.D		Yanlış	
		f	%	f	%	f	%
Problemin Anlaşılması	Problemin özetlenmesi	11	14	56	70	13	16
	Verilenlerin ifade edilmesi	14	17	51	64	15	19
	İstenenlerin ifade edilmesi	40	50	20	25	20	25
	Eksik ya da fazla bilginin ifade edilmesi	40	50	0	0	40	50
Problemin anlaşılması basamağı		105	33	127	40	88	27

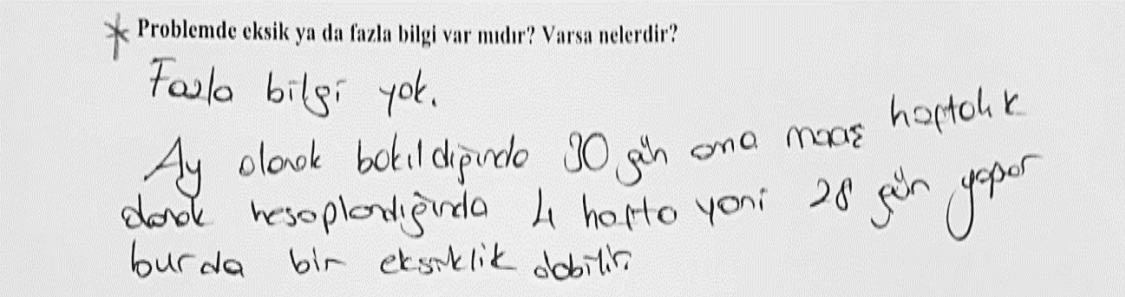
Tablo 2'de görüldüğü gibi sınıf öğretmeni adayları; problemleri çoğunlukla (%70) kısmen doğru özetledikleri belirlenmiştir. Problemin kısmen doğru olarak özetlendiği çözümlerin büyük bir kısmında öğretmen adayları problemde yer alan sayısal verileri kullanmadan durumu anlatan ifadelere odaklanmıştır. Yine tablo 2'ye göre sınıf öğretmen adayları, problemlerde verilenlerin ifade edilmesi aşamasını %64'lük oranda kısmen doğru olarak yanıtladıkları tespit edilmiştir. Problemde verilenlerin ifade edilmesi aşamasının kısmen doğru olarak tamamlandığı çözümlerde öğretmen adayları bu bölümü kısa özetler halinde cevaplamıştır. Bir öğretmen adayının "Erdal bakkal" problemine verdiği cevap bu duruma örnektir ve aşağıda yer almaktadır.

Şekil.3

Tablo 2'ye göre öğretmen adaylarının vermiş olduğu cevapların yarısında (%50) problemde istenilenleri doğru bir şekilde ifade edildiği ve problem durumunda eksik ya da fazla bilgiyi tespit etmede doğru cevap verilenlerle (%50) yanlış cevap verenlerin(%50) oranlarının eşit olduğu görülmektedir. Bir öğretmen adayının "Erdal bakkal" problemine ilişkin eksik ya da fazla bilgiyi ifade etme aşamasında verdiği doğru cevap aşağıda örneklendirilmiştir.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Şekil.4

Tablo 2 incelendiğinde sınıf öğretmen adaylarının problemin anlaşılması aşamasını çoğunlukla kısmen doğru tamamladıkları görülmektedir.

Özetle, sınıf öğretmen adayları, problemin özetlenmesi ve verilenlerin ifade edilmesi aşamasını çoğunlukla kısmen doğru, problemde istenilenleri çoğunlukla doğru ve problemdeki eksik ya da fazla bilginin tespitinde ise doğru ve yanlış cevapların oranının eşit olduğu söylenebilir.

Problemin Anlaşılması Sürecinde ilköğretim Matematik Öğretmeni Adayı Davranışlarına İlişkin Bulgular

İlköğretim matematik öğretmeni adaylarının problemin anlaşılması basamağında; problemin özetlenmesi, problemde verilenlerin ifade edilmesi, problemde istenenlerin ifade edilmesi ve problemde eksik ya da fazla bilginin ifade edilmesi ile ilgili frekans değerleri Tablo 3'te sunulmuştur.

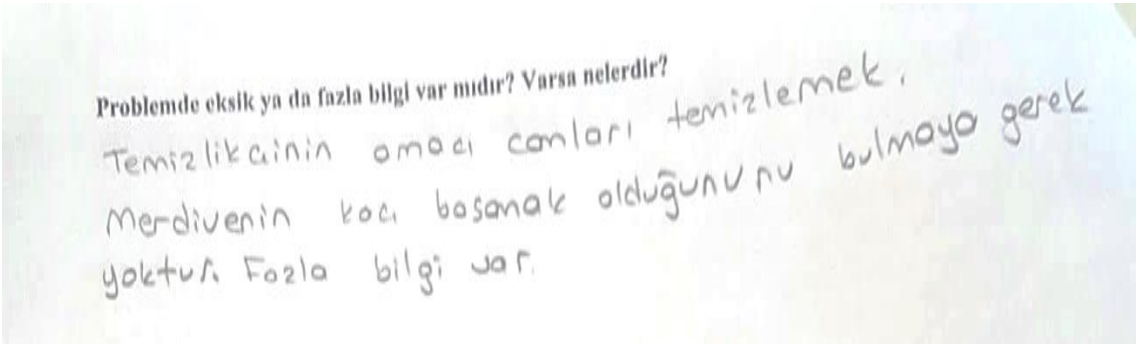
Tablo 3. Problemin Anlaşılması Basamağında İlköğretim Matematik Öğretmen Adayı Davranışları

	Davranış	Doğru		K.D.		Yanlış	
		f	%	f	%	f	%
Problemin Anlaşılması	Problemin özetlenmesi	40	50	37	46	3	4
	Verilenlerin ifade edilmesi	33	41	45	56	2	3
	İstenenlerin ifade edilmesi	65	81	13	16	2	3
	Eksik ya da fazla bilginin ifade edilmesi	37	46	0	0	43	54
	Problemin anlaşılması basamağı	175	55	95	30	50	15

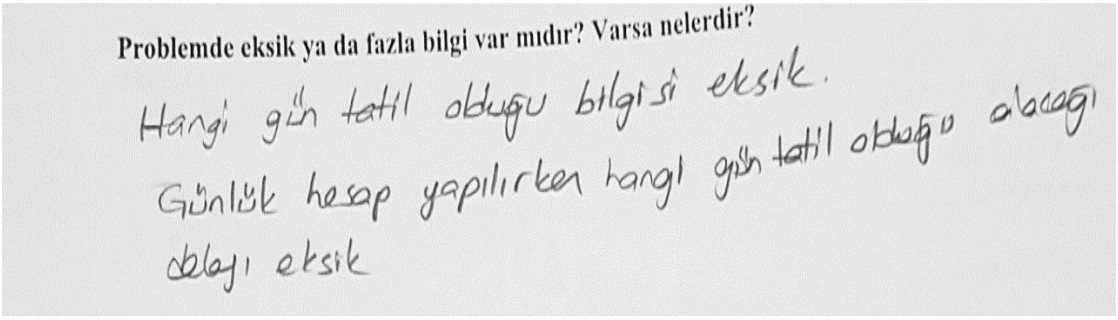
K.D.: Kısmen Doğru

Tablo 3'ten anlaşıldığı gibi ilköğretim matematik öğretmen adayları problemi çoğunlukla (%50) doğru bir şekilde özetlemiştir. Ayrıca öğretmen adaylarının bir kısmı (%56) problemde verilenleri kısmen doğru olarak, çoğunluğu ise (%81) problemde istenilenleri doğru olarak tamamlandığı ve problem durumunun eksik ya da fazla bilgi içerip içermediğine dair ifadelerine göre ise doğru (%46) ve yanlış (%54) cevap oranla-

rının birbirine çok yakın değerler olduğu görülmektedir. Öğretmen adaylarının cevapları doğrultusunda bu bölümde bazı çözümlerde fazla bilgi yanılgısı yer alırken bazı çözümler de ise eksik bilgi yanılgısı yer almaktadır. Verilen cevaplardan bazıları aşağıda gösterilmiştir.

Şekil.5

Şekil.6

Özetle, ilköğretim matematik öğretmen adaylarının problemin özetlenmesi aşamasındaki doğru cevapları ile kısmen doğru cevapların sayısı yaklaşık olarak eşittir. Problemde verilenleri çoğunlukla kısmen doğru, problemde istenilenleri ise çoğunlukla doğru olarak tamamlarken problemdeki eksik ya da fazla bilgiyi çoğunlukla yanlış olarak tespit ettikleri ifade edilebilir.

Problemin Çözümü Sürecinde Öğretmen Adayı Davranışlarına İlişkin Bulgular

Bu bölümde okul öncesi, sınıf ve ilköğretim matematik öğretmen adaylarının problem çözme sürecinin ikinci basamağı olan "problemin çözümü için plan yapılması" sürecinde ve üçüncü basamağı olan "çözüm için planın uygulanması" sürecinde sergiledikleri davranışlar ayrı alt başlıklar halinde öğretmen adayı yanıtlarından alıntılar yaparak sunulmuştur.

Problemin Çözümü Sürecinde Okul Öncesi Öğretmen Adayı Davranışlarına İlişkin Bulgular

Okul öncesi öğretmeni adaylarının problemin çözümü sürecinde; problemin

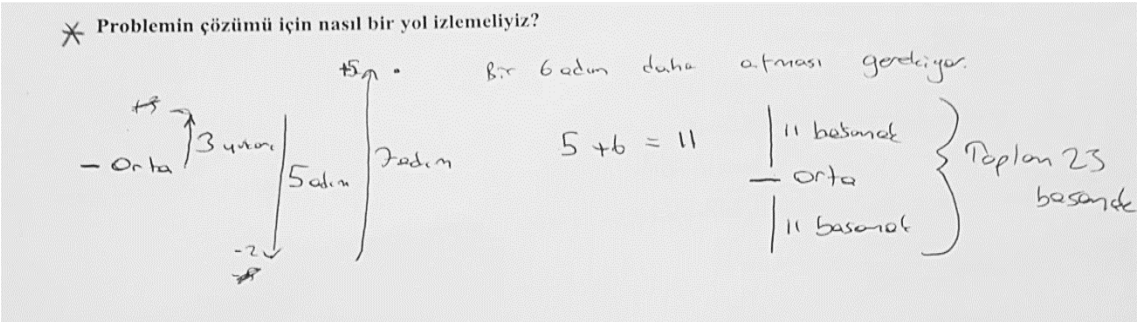

OPEN ACCESS creative commons COPE

çözümü için plan yapılması ve çözüm için planın uygulanması ile ilgili sürecindeki davranışlarına dair veriler frekans ve yüzde değerleri Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Problemin Çözümü Sürecinde Okul Öncesi Öğretmen Adayı Davranışları

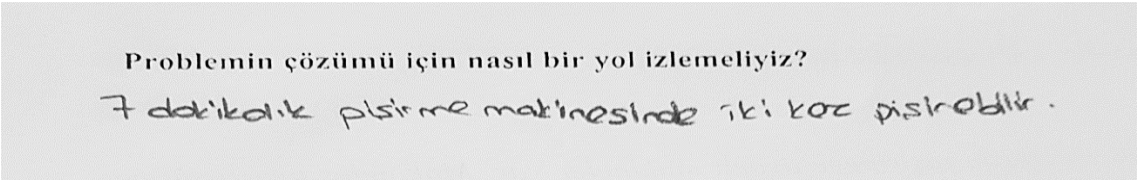
Problemin Çözümü	Davranış	Doğru		K. D.		Yanlış	
		f	%	f	%	f	%
	Problemin çözümü için plan yapılması	30	39	18	24	28	37
	Çözüm için planın uygulanması	18	24	25	33	33	43
	Problemin çözümü basamağı	48	41	47	31	61	28

Tablo 4'te görüldüğü üzere okul öncesi öğretmen adaylarının problemin çözümü için plan yapılmasının istendiği bu aşamada yanıtların %24'ünde uygulanacak stratejinin adı belirtilmiş ya da neler yapılacağından bahsedilmiş olduğundan ötürü kısmen doğru olarak anılmıştır. Adayların büyük kısmı (%39) doğru cevaplar verirken diğer bir kısım ise (% 37) yanlış cevaplar vermiştir. Bir öğretmen adayının "temizlik işçisi" problemi için belirlediği plan ve bu plana ait görsel doğru durumuna örnek olarak şekil.7'de sunulmuştur.

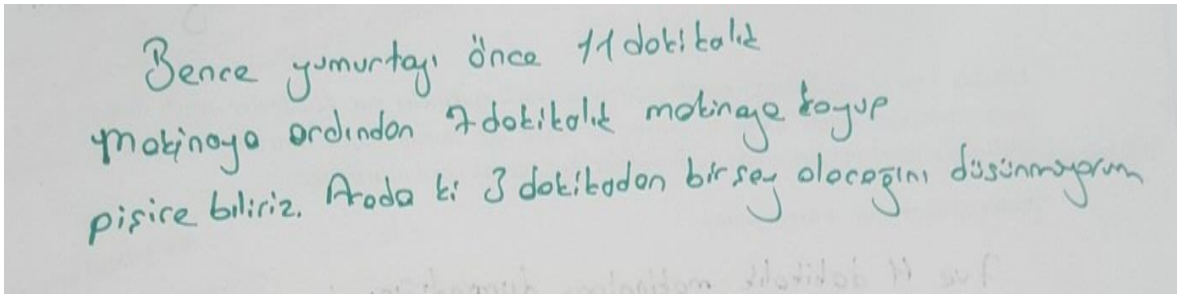

Şekil.7

Aşağıda bir öğretmen adayına ait "yumurta" problemine uyguladığı ve yanlış olarak nitelendirilen plan verilmiştir.

Şekil.8

Tablo 4'ten faydalanarak okul öncesi öğretmen adaylarının problemin çözümü için planın uygulanması aşamasında vermiş oldukları yanıtların %24'ünün yapılan plan doğrultusunda problemleri doğru olarak cevaplandırdığı, %33'ünün kısmen doğru yanıtlar verdikleri ve %43'ünün ise bu kısmın boş bırakıldığı ya da yanlış planlama neticesinde yanlış çözümlere ulaşıldığı görülmektedir. Bu bağlamda "yumurta" problemine verilen ve yanlış olarak nitelendirilen bir yanıt şekil.9'da sunulmuştur.

Şekil.9

Özetle, okul öncesi öğretmen adaylarının problemin çözümü için plan yapılması aşamasını (%39) oranda doğru cevaplarken çözüm için planı uygulama basamağını (%43) oranda yanlış cevaplamıştır. Okul öncesi öğretmen adaylarının problemin çözümü sürecinde kendilerinden istenen bilgileri çoğunlukla doğru yanıtladıkları görülmektedir.

Problemin Çözümü Sürecinde Sınıf Öğretmeni Adayı Davranışlarına İlişkin Bulgular

Sınıf öğretmeni adaylarının problemin çözümü sürecinde; problemin çözümü için plan yapılması ve çözüm için planın uygulanması davranışlarına ilişkin frekans ve yüzde değerleri Tablo 5'te sunulmuştur.

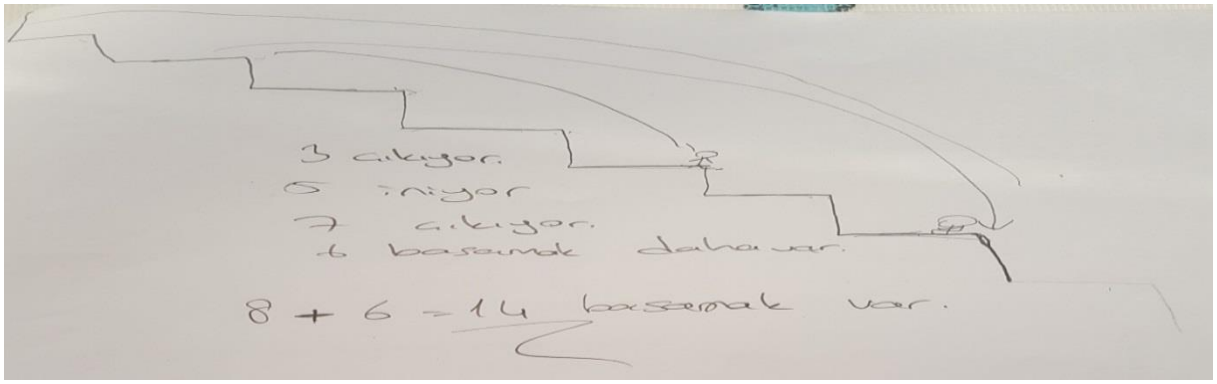
Tablo 5. Problemin Çözümü Sürecinde Sınıf Öğretmen Adayı Davranışları

	Davranış	Doğru		K. D.		Yanlış	
		f	%	f	%	f	%
Problemin Çözümü	Problemin çözümü için plan yapılması	33	41	15	19	32	40
	Çözüm için planın uygulanması	11	14	26	32	43	54
Problemin çözümü basamağı		44	27	41	26	75	47

K.D.: Kısmen Doğru

Tablo 5'te görüldüğü gibi sınıf öğretmeni adaylarının problem için doğru planı belirleme yüzdeleri (%41) ile problem için yanlış plan belirleme yüzdelerinin (%40) birbirine çok yakın olduğu görülmektedir. Ayrıca sınıf öğretmen adaylarının yanıtlarının %14 oranında uygun planın belirlenmesi ve beraberinde problemin doğru cevaplanması ile süreç tamamlanmışken %32 oranında uygun stratejinin belirlenmesine rağmen eksik işlem ya da işlem hatası içeren çözümler sebebiyle yanlış sonuçlara ulaşılmıştır. %54 oranında ise problemin çözümü için herhangi bir planın uygulanmadığı, bu kısmın boş bırakıldığı ya da yanlış planın uygulanmasıyla yanlış cevaplar verildiği görülmektedir. Bu doğrultuda "temizlik işçisi" problemine verilen yanıt aşağıda sunulmuştur.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Şekil.10

Özetle, sınıf öğretmen adaylarının problemin çözümü için plan belirleme aşamasına verdikleri doğru cevapların oranı (%41) ile yanlış cevapların oranı (%40) yaklaşık eşittir. Problemin çözümü için belirlenen planın uygulanması aşamasında ise çoğunlukla yanlış cevaplar (%54) vermişlerdir. Problemin çözümü basamağı %47'lik oranda yanlış olarak tamamlanmıştır.

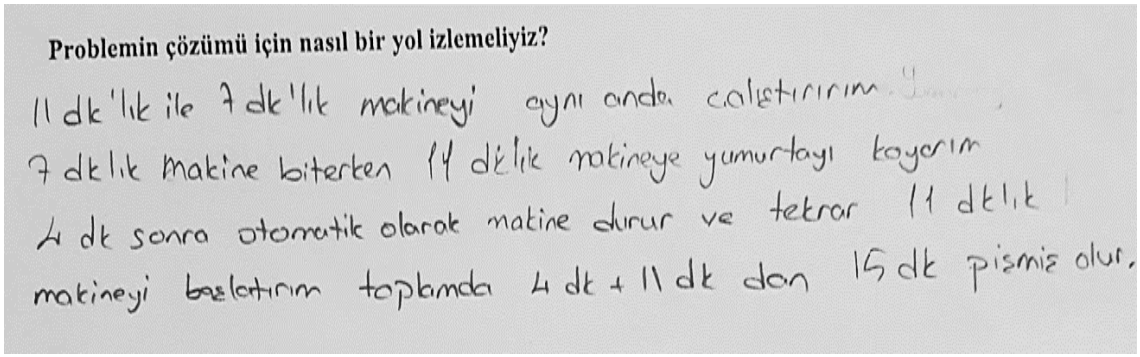
Problemin Çözümü Sürecinde ilköğretim Matematik Öğretmeni Adayı Davranışlarına İlişkin Bulgular

İlköğretim Matematik öğretmeni adaylarının problemin çözümü sürecinde; problemin çözümü için plan yapılması ve çözüm için planın uygulanması davranışlarına ilişkin frekans ve yüzde değerleri Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Problemin Çözümü Sürecinde ilköğretim Matematik Öğretmen Adayı Davranışları

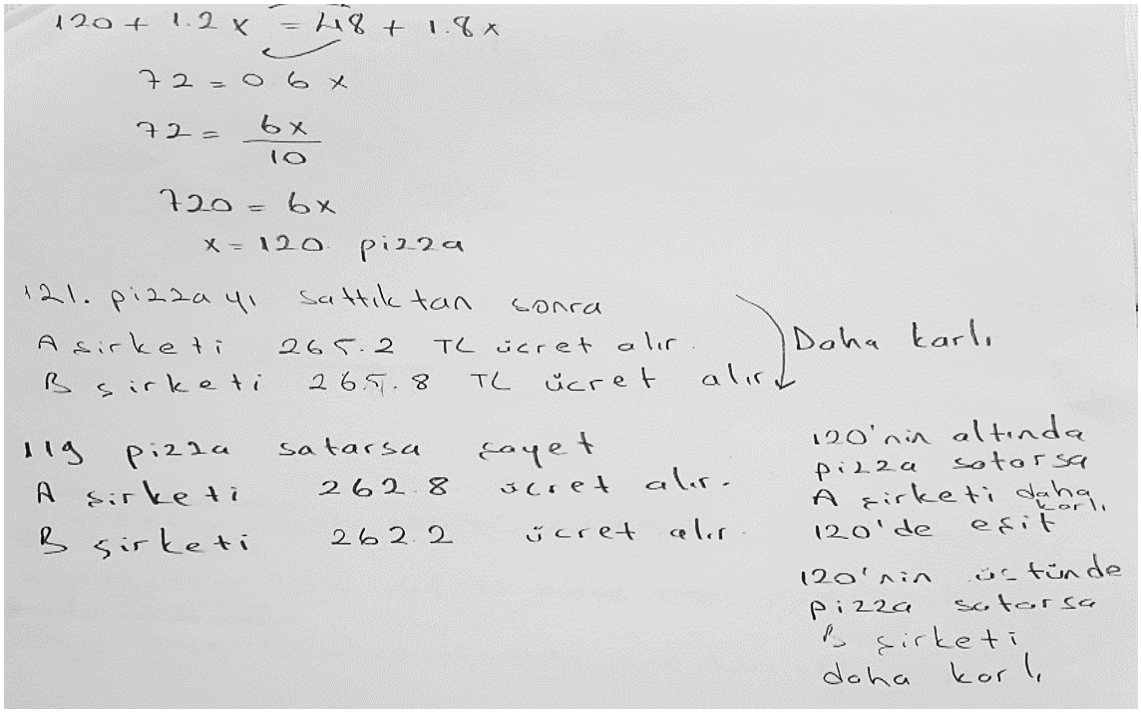
	Davranış	Doğru		K. D.		Yanlış	
		f	%	F	%	f	%
Problemin Çözümü	Problemin çözümü için plan yapılması	65	81	11	14	4	5
	Çözüm için planın uygulanması	43	54	28	35	9	11
Problemin çözümü basamağı		108	68	39	24	13	8

Tablo 6'ya göre ilköğretim matematik öğretmen adaylarının problemlerin çözümü için plan yapılması aşamasındaki ifadeleri incelendiğinde % 81 oranında çözüme yönelik doğru planlamanın yapıldığı görülmektedir. Buna karşın öğretmen adaylarının yanıtlarının sadece 4 tanesinde ya yanlış plan belirlenmiş ya da herhangi bir plan belirlenmemiştir. Öğretmen adaylarının çözümlerinin %14'ü ise kısmen doğru olarak nitelendirilmiştir. Problemin çözümü için doğru planı yapan bir öğretmen adayının "yumurta" problemine ilişkin ifadeleri aşağıda sunulmuştur.

Şekil.11

Tablo 6'daki bilgilerden faydalanarak ilköğretim matematik öğretmen adaylarının problem çözme için plan yapma aşamasını %54 oranında doğru olarak, %35 oranında kısmen doğru, %11 oranında ise yanlış olarak cevaplandırdıkları görülmektedir. Doğru olarak kabul edilen bir cevap şekil 12'de verilmiştir.

Şekil.12

Özetle, ilköğretim matematik öğretmen adaylarının problemin çözümü basamağında hem problemin çözümü için plan yapma aşamasında hem de problemin çözümü için planı uygulama aşamasında çoğunlukla doğru cevaplar verdikleri görülmüştür.

Problemin Çözümünün Değerlendirilmesi Sürecinde Öğretmen Adayı Davranışlarına İlişkin Bulgular

Bu bölümde okul öncesi, sınıf ve ilköğretim matematik öğretmen adaylarının

OPEN ACCESS creative commons COPE

problemin çözümünün değerlendirilmesi aşamasında; sonucun ifade ettiği durum, sonucun doğruluğunun belirlenmesi ve çözüm için alternatif yöntem belirlenmesi olmak üzere üç başlık olarak incelenmiştir.

Problemin Çözümünün Değerlendirilmesi Sürecinde Okul Öncesi Öğretmen Adayı Davranışlarına İlişkin Bulgular

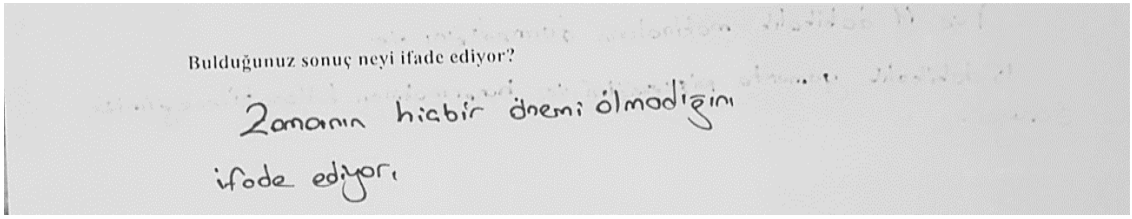
Okul öncesi öğretmeni adaylarının problemin çözümünün değerlendirilmesi basamağında; sonucun ifade ettiği durumun belirlenmesi, sonucun doğruluğunun belirlenmesi ve çözüm için alternatif yöntem belirlenmesi ile ilgili frekans ve yüzde değerleri Tablo 7' de sunulmuştur.

Tablo 7. Problemin Çözümünün Değerlendirilmesi Sürecinde Okul Öncesi Öğretmen Adayı Davranışları

	Davranış	Doğru		K. D.		Yanlış	
		f	%	F	%	f	%
Problemin Çözümünün Değerlendirilmesi	Sonucun ifade ettiği durum	25	33	0	0	51	67
	Sonucun doğruluğunun belirlenmesi	2	3	41	54	33	43
	Çözüm için alternatif yöntem belirlenmesi	3	4	19	25	54	71
	Çözümün değerlendirilmesi basamağı	30	13	60	26	138	67

K.D.: Kısmen Doğru

Tablo 7'de görüldüğü gibi okul öncesi öğretmen adaylarının sonucun ifade ettiği durum için verilen cevapların %33'ü doğru ve %67'si yanlış/ilgisiz olarak nitelendirilmektedir. Bir öğretmen adayına ait "yumurta" problemine verilen ve yanlış olarak kategorize edilen cevabı şekil.13'te gösterilmiştir.

Şekil.13

Tablo 7'ye göre okul öncesi öğretmen adaylarının buldukları sonucun doğruluğunun belirlenmesi aşamasında verilen cevapların %3' ünde ispata dair doğru bilgiler yer almış ve uygulanmıştır. Çözümlerin %54'ünde çözümün doğruluğuna ilişkin bilgiler tam/eksik verilmiş fakat bu bilgilerin uygulamasına dair veriye rastlanmamış olup %43'ünde ise ya "emin olmadıklarını" ifade ettikleri ya da herhangi bir eylemde bulunmadıkları tespit edilmiştir. Okul öncesi öğretmen adaylarına ait cevaplarının

%4'ünde alternatif yöntem belirlendiği ve bu yöntemle uygulama yapıldığı, %19'unda sadece alternatif yöntemin varlığı belirtilip herhangi bir uygulama yapılmadığı görülmüştür. Yanı sıra cevaplarının çoğunda (%71) ya herhangi bir alternatif yöntemden bahsedilmeyerek bu aşama boş bırakılmış ya da bilmiyorum/bulamadım gibi ifadeler kullanılmıştır.

Özetle, okul öncesi öğretmen adaylarının sonucun ifade ettiği durumu genellikle (%67) yanlış cevapladıkları, sonucun doğruluğunun belirlenmesi aşamasına çoğunlukla (%54) kısmen doğru veya yanlış (%43) cevaplar verdikleri görülmektedir. Yine çözüm için alternatif yöntemin belirlenmesi aşamasında cevapların %71'inin yanlış olduğu saptanmıştır. Okul öncesi öğretmen adaylarının problemin çözümünün değerlendirilmesi basamağındaki aşamaları çoğunlukla yanlış cevaplarla tamamladıkları tespit edilmiştir.

Problemin Çözümünün Değerlendirilmesi Sürecinde Sınıf Öğretmen Adayı Davranışlarına İlişkin Bulgular

Sınıf öğretmeni adaylarının problemin çözümünün değerlendirilmesi basamağında; sonucun ifade ettiği durumun belirlenmesi, sonucun doğruluğunun belirlenmesi ve çözüm için alternatif yöntem belirlenmesi ile ilgili frekans ve yüzde değerleri Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. Problemin Çözümünün Değerlendirilmesi Sürecinde Sınıf Öğretmen Adayı Davranışları

	Davranış	Doğru		K. D.		Yanlış	
		f	%	F	%	f	%
Problemin Çözümünün Değerlendirilmesi	Sonucun ifade ettiği durum	25	31	0	0	55	69
	Sonucun doğruluğunun belirlenmesi	4	5	40	50	36	45
	Çözüm için alternatif yöntem belirlenmesi	2	2	15	19	63	79
Çözümün değerlendirilmesi basamağı		31	13	55	23	154	64

K.D.: Kısmen Doğru

Tablo 8'de sınıf öğretmeni adaylarının problemin sonucunun ifade ettiği durum için yalnızca %31 oranında doğru yanıtlar; %69 oranında ise ya yanlış/ilgisiz yanıtlar verdikleri ya da problemin sonucunun bulunamadığından bahsettikleri tespit edilmiştir. Sınıf öğretmen adaylarının verilen problemler için buldukları sonucun doğruluğunun belirlenmesine yönelik verilen cevapların %5'inin doğru ve uygulanabilir olduğu, yanıtların %45'inin yanlış, ilgisiz açıklamalar içerdiği ve yine yanıtların %50'sinin ise problemin doğruluğunun nasıl ispatlanacağına ilişkin bilgilere sahip olduğu ancak herhangi bir uygulamanın bulunmadığı görülmüştür. Son olarak sınıf öğretmen aday-

OPEN ACCESS creative commons COPE

larına ait cevapların %2'sinde problemin çözümüne alternatif başka bir çözümden bahsederek uygulama yaptıkları, %19'unda sadece alternatif çözümün adından bahsettikleri, %79'unda ise ya yanlış olarak kabul edilen bilmiyorum/bulamadım/olabilir/belki gibi ifadelerin kullanıldığı ya da alternatif çözümden bahsedilmeyerek bu sorunun boş bırakıldığı görülmüştür.

Özetle, sınıf öğretmen adaylarının sonucun ifade ettiği durumu genellikle (%69) yanlış (%69) cevapladıkları; sonucun doğruluğunun belirlenmesini kısmen doğru (%50) veya yanlış (%45) olarak cevapladıkları tespit edilmiştir. Yine çözüm için alternatif yöntemin belirlenmesinde ise cevapların %79'unun yanlış olduğu belirlenmiştir. Sınıf öğretmen adaylarının problemin çözümünün değerlendirilmesi aşamasındaki soruları çoğunlukla yanlış cevapladıkları tespit edilmiştir.

Problemin Çözümünün Değerlendirilmesi Sürecinde İlköğretim Matematik Öğretmen Adayı Davranışlarına İlişkin Bulgular

İlköğretim matematik öğretmeni adaylarının problemin çözümü sürecinde; Sonucun ifade ettiği durum, sonucun doğruluğunun belirlenmesi ve çözüm için alternatif yöntem belirlenmesi sürecindeki davranışlarına dair veriler frekans ve yüzde değerleri Tablo 9' da sunulmuştur.

Tablo 9. Problemin Çözümünün Değerlendirilmesi Sürecinde İlköğretim Matematik Öğretmen Adayı Davranışları

	Davranış	Doğru		K. D.		Yanlış	
		F	%	f	%	F	%
Problemin Çözümünün Değerlendirilmesi	Sonucun ifade ettiği durum	54	67	0	0	26	33
	Sonucun doğruluğunun belirlenmesi	7	9	57	71	16	20
	Çözüm için alternatif yöntem belirlenmesi	5	6	23	29	52	65
Çözümün değerlendirilmesi basamağı		66	28	80	33	94	39

K.D.: Kısmen Doğru

Tablo 9'da görüldüğü problemlerin çözümünün ifade ettiği durumu betimleme aşamasında ilköğretim matematik öğretmen adaylarının cevaplarının %67'sinin doğru, %33'ünün ise yanlış olduğu görülmüştür. Sonucun doğruluğunun belirlenmesi aşamasında ise verilen yanıtların büyük çoğunluğunun (%71) kısmen doğru olduğu belirlenmiştir. İlköğretim matematik öğretmen adaylarının çözümlerinin %65'inde probleme alternatif çözüm yolu önerisi olmadığı ancak sadece % 6'sında alternatif çözümden bahsedilip ona dair uygulama yapıldığı tespit edilmiştir.

Özetle, ilköğretim matematik öğretmen adaylarının sonucun ifade ettiği duru-

mu genellikle (%54) doğru olarak cevaplandırdıkları; problemin sonucunun doğruluğunun belirlenmesi aşamasına ise çoğunlukla (%71) kısmen doğru yanıtlar verdikleri ve problemin çözümü için alternatif yöntemin belirlenmesinde ise %65'lik oranla alternatif çözüm üretemedikleri yani yanlış cevaplar verdikleri ifade edilebilir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışma okul öncesi, sınıf ve ilköğretim matematik öğretmen adaylarının problem çözme süreçlerinin; Polya'nın problem çözme adımları doğrultusunda problemin anlaşılması, problemin çözümü ve problemin çözümünün değerlendirilmesi olmak üzere 3 temel başlık altında incelenmiştir.

Problemin Anlaşılması Basamağının Genel Değerlendirilmesi

- Okul öncesi öğretmen adaylarının problemi anlama basamağında kendilerine sunulan problemlere verdikleri cevapların neredeyse yarısının (%44) doğru olduğu belirlenmiştir. Çözümler incelendiğinde %62'lik yanlış cevap oranıyla problemi özetlemede sıkıntı yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Problemi özetlerken sorun yaşayan okul öncesi öğretmen adayları problemde verilenleri ise çoğunlukla (%59) kısmen doğru olarak, problemde istenilenleri ise büyük oranda (%87) doğru yanıtladıkları görülmüştür. Son olarak okul öncesi öğretmen adaylarının problemde eksik ya da fazla bilginin ifade edilmesi aşamasında çözümlerinin sadece %43 oranının doğru ifadelere tamamlandığı bilgisine rastlanmıştır.

- Sınıf öğretmen adaylarının problemi anlama basamağında kendilerine sunulan problemlere verdikleri cevapların %40'ı doğrudur. Çözümler incelendiğinde problemi özetleme aşaması için verilen cevapların %70'inin kısmen doğru olduğu, problemde verilenlerin yazılması aşamasında ise çözümlerinin %64'ünün kısmen doğru olduğu tespit edilmiştir. Problemde istenilenlerin yazılması aşamasında ise öğretmen adaylarının yanıtlarının yarısı (%50) doğru olup problemde eksik ya da fazla ilginin varlığının ifade edilmesi aşamasında ise çözümlerinin yarısı doğru ifadelerle doluyken diğer yarısında yanlış ifadeler yer aldığı görülmüştür.

- İlköğretim matematik öğretmen adayları problemi anlama basamağında kendilerine sunulan problemlere verdikleri cevapların sadece %55'i doğrudur. Adayların çözümleri incelendiğinde problemi çoğunlukla (%50) doğru ve (%46) kısmen doğru olarak özetledikleri; problemde verilenlerin yazılması aşamasında ise yanıtların yarısından fazlasının (%56) kısmen doğru doğru olduğu görülmüştür. Problemde istenilenlerle ilgili yanıtlarının tamamına yakınında (%81) ; problemde eksik ya da fazla bilginin belirlenmesi aşamasında ise çözümlerin %46'sında doğru ifadeler yer almaktadır. İlköğretim matematik öğretmen adaylarının bir kısmı bu bölümde eksik bilginin yanı sıra ziyadesiyle fazla bilgi oluşundan bahsetmişlerdir.

Problemin anlaşılması basamağı genel olarak değerlendirilirse, ilköğretim ma-

OPEN ACCESS creative commons COPE

tematik öğretmen adaylarına ait çözümlerin %55'inin doğru olduğu, okul öncesi öğretmen adaylarının çözümlerinin %44'lük bir kısmının doğru olduğu, sınıf öğretmen adaylarının ise çözümlerinin ise sadece %33'ünde doğru ve tam olduğu görülmüştür. Matematiği öğretme ve problem çözme adına sorumlulukları daha fazla olan sınıf öğretmen adaylarının, problemin anlaşılması basamağında okul öncesi öğretmen adaylarına göre daha düşük başarıda olması önemli ve üzerinde durulması gereken bir durumdur. Bu durumun sebebinin sınıf öğretmeni adaylarının problemde istenilenleri ifade etmede diğer öğretmen adayı gruplarına göre daha az başarılı olmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. İlköğretim matematik öğretmeni adaylarının problemin özetlenmesi basamağında; okul öncesi öğretmen adaylarının ise problemde istenilenlerin ifade edilmesi basamağında diğer öğretmen adaylarına göre doğru yanıtlarının daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak problemi anlama basamağında okul öncesi, sınıf ve ilköğretim matematik öğretmen adaylarının eksikliklerinin olduğu ve bu durumun onların problemi çözme başarılarını olumsuz yönde etkilediği görülmüştür. İlgili literatürde Saleh vd.; (2017)'ın çalışmalarında gözlemledikleri problemin yeteri kadar anlaşılmaması durumunda öğrencilerin problem çözme sürecinde hata yaptıkları bulgusuyla paralellik göstermektedir. Problemi anlama basamağı öğretmen adaylarının problemi anlama basamağında nerede ne gibi eksikliklerin yaşandığını daha net görebilmek amacıyla problemin özetlenmesi, verilenlerin yazılması, istenenlerin yazılması, eksik-fazla bilgi durumunun varlığı olmak üzere 4 alt gruba ayrılmıştır. Böylece süreç derinlemesine gözlenmiş olup problem çözme konusunda nitelikli öğrenciler yetiştirmeleri beklenen öğretmen adaylarının eksiklikleri tespit edilmiştir. Bulunan sonuç alan yazında bazı araştırmacılara ait çalışmalar ile desteklemektedir. Örneğin Arsal (2009) ve Naser (2008) yaptıkları çalışmalarda problemi okuyan kişinin var olan problemi kendine ait cümlelerle yeniden oluşturmasının; problemi anlama ve çözüm bulma adına kritik bir davranış olduğu sonucuna varmışlardır. Bazı araştırmacılar da problemde verilenlerin ve istenenlerin doğru olarak belirtilmesinin problemin anlaşılması ve çözümün planlanması için gerekli olduğunu belirtmişlerdir. (Arsal, 2009; Baykul, 2009).

Problemin Çözümü Basamağının Genel Değerlendirilmesi

- Okul öncesi öğretmen adaylarının problemin çözümü basamağında kendilerine sunulan problemlerin çözümlerinin %41'nin doğru olduğu görülmüştür. Verilen cevaplar doğrultusunda problemin çözümü için doğru plan belirleyenlerin oranı (%39) ile doğru plan belirleyemeyenlerin oranının (% 37) birbirine çok yakın olduğu; son olarak okul öncesi öğretmen adaylarına ait problem çözümlerinin yarıya yakınının (%43) yanlış olduğu görülmüştür.

- Sınıf öğretmen adaylarının problemin çözümü basamağında kendilerine sunulan problemlerin çözümlerinin %47'sinin yanlış olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Veri-

len cevaplar doğrultusunda problemin çözümü için doğru plan belirleyenlerin oranı (%41) ile doğru plan belirleyemeyenlerin oranının oranının (%40) neredeyse aynı olduğu; son olarak sınıf öğretmen adaylarına ait problem çözümlerinin yarısından fazlasının (%54) yanlış olduğu tespit edilmiştir.

- İlköğretim matematik öğretmen adaylarının problemin çözümü basamağında kendilerine sorulan problemlerin çözümlerinin %68'nin doğru olduğu görülmüştür. Verilen cevaplar doğrultusunda problemin çözümü için doğru plan belirleyenlerin oranı %81'dir. Son olarak ilköğretim matematik öğretmen adaylarına ait problem çözümlerinin %54'ünün doğru olduğu belirlenmiştir.

Problemin çözümü basamağı genel olarak değerlendirilirse, İlköğretim matematik öğretmen adaylarına ait çözümlerin %68'nin doğru olduğu, okul öncesi öğretmen adaylarının çözümlerinin %41'nin doğru olduğu, sınıf öğretmen adaylarının çözümlerinin ise %27'sinin doğru olduğu sonucuna ulaşılır. Sınıf öğretmen adayları problemin çözümüne yönelik uygun stratejiyi belirlemede %41'lik başarı sağlarken okul öncesi öğretmen adayları %39'luk başarı sağlamışlardır. Buna karşın; stratejinin uygulanması aşamasında ise okul öncesi öğretmen adayları %24'lük başarı gösterirken sınıf öğretmen adayları %14'lük başarı göstermişlerdir. İlköğretim matematik öğretmen adaylarının probleme uygun strateji belirlemede (%81) okul öncesi ve sınıf öğretmen adaylarına nazaran daha fazla oranda doğru cevaba sahiptirler. Bunun sebebinin problem çözmeye yönelik daha fazla deneyimli oldukları düşünülmektedir. Problemin çözümü basamağında genel bağlamda öğretmen adaylarının çoğunluğunun problemi tam olarak anlayamadıkları ya da yanlış anladıkları, bu yüzden de problem için doğru stratejiyi seçemedikleri kanısına varılmıştır. Yanı sıra bazı öğretmen adaylarının da doğru stratejiyi seçmiş olsalar dahi planı uygulama aşamasında yaptıkları hatalar sebebiyle doğru sonuca ulaşamadıkları tespit edilmiştir. Alan yazında, Ersoy ve Güner'in (2014) yapmış olduğu araştırma sonucunda doğru stratejiyi seçmenin doğru sonuca ulaşmak anlamına gelmediği durumu yukarıda bahsi geçen ifadeleri desteklemektedir.

Problemin Çözümünün Değerlendirilmesi Basamağının Genel Değerlendirilmesi

- Okul öncesi öğretmen adayları problemin çözümünün değerlendirilmesi basamağında kendilerine sunulan problemlerin çözümlerinin %13'ünün doğru olduğu görülmüştür. Verilen cevaplar doğrultusunda sonucun ifade ettiği durumun %67 oranında yanlış yazıldığı ya da hiç cevap yazılmadığı bilgisine ulaşılmıştır. Sonucun doğruluğunun belirlenmesinde ise öğretmen adaylarına ait çözümlerin 2 tanesinin doğru olduğu ve son olarak verilen problemlerin çözümü için alternatif bir yöntem bulma aşamasında cevapların sadece %4'ünün doğru olduğu görülmüştür.

OPEN ACCESS creative commons COPE

- Sınıf öğretmen adayları problemin çözümünün değerlendirilmesi basamağında kendilerine sunulan problemlerin çözümlerinin%13'nün doğru olduğu görülmüştür. Verilen cevaplar doğrultusunda sonucun ifade ettiği durumun %69 oranında yanlış yazıldığı ya da hiç cevap yazılmadığı bilgisine ulaşılmıştır. Sonucun doğruluğunun belirlenmesinde ise öğretmen adaylarına ait çözümlerin %5'nin doğru olduğu ve son olarak verilen problemlerin çözümü için alternatif bir yöntem bulma aşamasında cevapların sadece %2'sinin doğru, %79'unun ise yanlış olduğu görülmüştür.

- İlköğretim matematik öğretmen adayları problemim çözümünün değerlendirilmesi basamağında kendilerine sunulan problemlerin çözümlerinin %28'nin doğru olduğu görülmüştür. Verilen cevaplar doğrultusunda sonucun ifade ettiği durumun %67 oranında doğru cevaplandırıldığı görülmüştür. Sonucun doğruluğunun belirlenmesinde ise öğretmen adaylarına ait çözümlerin %9'unun doğru olduğu ve son olarak verilen problemlerin çözümü için alternatif bir yöntem bulmada konusunda ise cevapların %6'nın doğru olduğu tespit edilmiştir.

Problemin çözümünün değerlendirilmesi basamağı genel olarak değerlendirilirse, okul öncesi öğretmen adaylarının verdiği cevapların %64'ünün yanlış olduğu, sınıf öğretmen adaylarının verdiği cevapların %67'sinin yanlış olduğu ve ilköğretim matematik öğretmen adaylarının ise verdiği cevapların %39'unun yanlış olduğu sonucuna ulaşılır. Bu sonuçlar neticesinde okul öncesi, sınıf ve ilköğretim matematik öğretmen adaylarının bu bölümde zorluk yaşadıkları kanısına varılmıştır. Problemin sonucunun ifade ettiği durumun yazılması aşamasında ilköğretim matematik adaylarının yanıtlarının %67' sinin doğru olduğu, okul öncesi öğretmen adaylarının yanıtlarının %33'ünün doğru olduğu ve sınıf öğretmen adaylarının yanıtlarının ise %31'nin doğru olduğu tespit edilmiştir. Problemin sonucunun doğruluğunun ifade edilmesi ve çözüm için alternatif yöntem bulunması aşamasında üç öğretmen adayı grubun nadiren doğru yanıtlar verdiği görülmüştür. Genel olarak öğretmen adaylarının problemin çözümünün değerlendirilmesi basamağına gereken önemi ve zamanı vermedikleri düşünülmektedir. Bu durumu destekleyen pek çok çalışma vardır (Arslan ve Altun, 2007; Arıkan ve Ünal, 2012; Brad, 2011; Crisostomo, 2010; Oğraş, 2011).

Öğretmen adaylarının problem çözme becerilerini geliştirmeleri yönünde istenen hedeften uzak oldukları, özellikle problemi anlama ve çözümün değerlendirilmesi basamaklarında yetersizlikler yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu sebeple okul öncesi dönem ve ilköğretim döneminin tüm basamaklarında rutin olmayan problemlerin anlaşılması ve çözülmesi çalışmalarına daha fazla yer verilebilir. Bu doğrultuda seçilecek problemlerin gerçek hayatla matematiği birleştirerek öğrencilerde merak uyandıracak tarzda olabilir. Bu şekilde problemin sonucundan ziyade problem çözmenin her basamağına özen gösterilecektir. Yanı sıra problem çözme sürecinde öğrencilerine rehberlik edecek öğretmenler farklı bakış açılarına sahip olabilir ve bunu öğrencilerine de yansı-

tabilirler. Öğrencilere sonucu belli olmayan problemler ya da birden fazla çözümü olan problemlerin sorulması onların ufkunu açacaktır. Öğretmen adayları ve öğretmenler problem çözme becerilerinin gelişmesi amacıyla hizmet içi eğitimlerle kendilerini geliştirebilirler. Polya'nın problem çözme sürecine ait tüm basamakların üzerinde daha fazla durulması bu basamakların daha kalıcı olmasını sağlayabilir. Son olarak öğretmenler için problem çözme ve problem çözme stratejilerine yönelik daha fazla kaynak ve öğretim materyalleri hazırlanması önerilebilir.

KAYNAKÇA

Aksüt, P. (2015). *5-6 yaş okul öncesi çocuklarına problem çözme becerisinin kazandırılmasında etkinlik temelli fen öğretim uygulamalarının etkisinin incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Altun, M. (2010). *İlköğretim 2.kademe matematik öğretimi,* (7.Baskı). Alfa Aktüel Yayıncılık.

Arıkan, E. E. ve Ünal, H. (2012). Farklı profillere sahip öğrenciler ile çoklu yoldan problem çözme. *Bülent Ecevit Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi,* 1(2), 76-84.

Arsal, Z. (2009). Öz düzenleme öğretiminin ilköğretim öğrencilerinin matematik başarısına ve tutumuna etkisi. *Eğitim ve Bilim,* 24(152), 3-14.

Arslan, Ç. ve Altun, M. (2007). Learning to solve non-routine mathematical problems. *İlköğretim Online,* 6(1), 50-61.

Artut, P. D. ve Tarım, K. (2006). İlköğretim öğrencilerinin rutin olmayan sözel problemleri çözme düzeylerinin çözüm stratejilerinin ve hata türlerinin incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 15(2), 39-50.

Aysu, B. ve Aral, N. (2016). Okul öncesi öğretmenlerinin öğrenme merkezleri hakkındaki görüş ve uygulamalarının incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi,* 24(5), 2561-2574.

Ataman, M. (2018). *Açılın ben öğretmenim.* Elma Yayınevi.

Bayazit, İ. (2013). İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin gerçek-yaşam problemlerini çözerken sergiledikleri yaklaşımlar ve kullandıkları strateji ve modellerin incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri,* 13(3), 1903-1927.

Baykul, Y. (2009). *İlköğretimde matematik öğretimi (1-5. Sınıflar)* (9.Baskı). Pegem.

Brad, A. (2011). A study of the problem solving activity in high school students: strategies and self regulated learning. *Acta Didactica Napocensia*, 4(1), 21-31.

Ceylan, R., Bıçakcı, M. Y., Aral, N. ve Gürsoy, F. (2012). Okul öncesi eğitim kurumunda

OPEN ACCESS creative commons COPE

çalışan öğretmenlerin problem çözme becerilerinin incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(1),* 85-98.

Creswell, J. W. (2013). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4nd ed.). Sage.

Crisostomo, A. (2010). Students' conceptual understanding and problem solving difficulties in physics using a concept based problem solving strategy. *The International Journal of Learning*, 17(6),165-174.

Çavaş, B. ve Çavaş, P, H. (2016). Ş. S. Anagün ve N. Duban (Ed.). *Fen bilimlerinde öğrenme öğretme süreci.* Fen Bilimleri Öğretimi.

Evre, D. (2015). Çocuklarda problem çözme becerileri.

https://didim.yonderkoleji.com/upload/dosyalar/PDR_BULTEN_SAYI_23_ŞUBAT_2015_COCUKLARDA_PROBLEM_COZME_BECERILERI.pdf. Son erişim tarihi: 09.05.2020

Ersoy E. ve Güner, P. (2014). Matematik öğretimi ve matematiksel düşünme. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi,* 3(2), 102-112.

Ersoy, E. ve Güner, P. (2014) Problem çözme öğretimi ve matematiksel düşünme. *XI. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi Bildiri Özetleri Kitapçığı.*171-172.

Eryılmaz, S. ve Akdeniz, A.R. (2013). 10. Sınıfta yer alan "Kuvvet ve hareket" ünitesiyle ilgili problemleri çözerken öğretmenlerin sergiledikleri adımlar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 28(3), 166-181.

Glesne, C. (2012). *Nitel araştırmaya giriş* (Çev.: A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu). Anı Yayıncılık.

Güler, A., Halıcıoğlu, M.B. ve Taşğın, S. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Seçkin Yayıncılık.

Gürşimşek, I., Çetingöz, D., ve Yoleri, S. (2009). Okul öncesi öğretmenliği öğrencilerinin bilişüstü farkındalık düzeyleri ile problem çözme becerilerinin incelenmesi. http://www.eab.org.tr/eab/2009/pdf/217.pdf. Son erişim tarihi:9.08.2020

Kal, F. M. (2013). *Matematiksel modelleme etkinliklerinin ilköğretim 6.sınıf öğrencilerinin matematik problemi çözme tutumlarına etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kocaeli Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Kandır, A. ve Orçan, M. (2009). Alt ve üst sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerin beş-altı yaş çocuklarının erken öğrenme becerilerinin bazı değişkenler yönünden incelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim,* 2(1), 1-13

Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi.* Nobel.

Karataş, İ. ve Güven, B. (2004). 8. Sınıf öğrencilerinin problem çözme becerilerinin belirlenmesi: bir özel durum çalışması. *Milli Eğitim Dergisi*, 163.

Mayer, R.E. (1990), Problem Solving. In M.W.Eysenck (Ed.), *The Blackwell Dictionary of Cognitive Psychology (*284-288), Basil Blackwell.

Montague, M., Warger, C. & Morgan, T. H. (2000). Solve it! Strategy instruction to improve mathematical problem solving. *Learning Disabilities Research & Practice,* 15, 110-116.

Milli Eğitim Bakanlığı (2005). *İlköğretim matematik dersi 6-8. Sınıflar öğretim program ve kılavuzu.* MEB Yayınları.

Milli Eğitim Bakanlığı (2013). *Ortaokul Matematik Dersi 5-8. Sınıflar Öğretim Programı ve Kılavuzu*. MEB Yayınları.

Milli Eğitim Bakanlığı (2013). *Okul Öncesi Eğitimi Programı, MEB Temel Eğitim Genel Müdürlüğü.* Ankara.

Milli Eğitim Bakanlığı (2018). *Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Matematik Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar).* MEB yayınları.

Milli Eğitim Bakanlığı (2019). *İlköğretim Türkçe öğretim programıı.*

Naser, T. (2008). *Problem çözme becerilerini değerlendirmede alternatif yöntemler ve ilköğretim matematikte örnek uygulama.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

Oğraş, A. (2011). *İlköğretim öğretmenlerinin matematiksel problem çözme aşamalarını ve üstbilişsel düşünme becerilerini uygulama süreçlerinin değerlendirilmesi.* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gaziantep Üniversitesi.

Özgen, K. Ve Pesen, C. (2010). Probleme dayalı öğrenme (Pdö) yaklaşımı ile işlenen matematik dersinde öğrencilerin problem çözme becerilerinin analizi. *Milli Eğitim Dergisi*, 186, 27-37.

Özdemir, Ş. (2012). *İlköğretim matematik öğretmeni adaylarının çoklu temsiller kullanılarak problem çözme algılarının açınsanması.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi, Enformatik Anabilim Dalı.

Polya, G. (1957). *How to solve ıt. A new aspect of mathematical method,* Princeton.

Saleh, K., Yuwono, I., As'ari, A. R. & Sa'dijah, C. (2017). Errors analysis solving problems analogies by Newman procedure using analogical reasoning. *International Journal of Humanities and Social Sciences,* 9(1), 17-26.

Seferoğlu, S. S. (2001). Sınıf öğretmenlerinin kendi meslekî gelişimleriyle ilgili görüşle-

OPEN ACCESS creative commons COPE

ri, beklentileri ve önerileri. *Milli Eğitim Dergisi*, 149, 12-18.

Sözbilir, M., Güler, G. ve Çiltaş, A. (2012). Türkiye'de matematik eğitimi araştırmaları: Bir içerik analizi çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12, 565-580.

Şahin, H. ve Ömeroğlu, E. (2017). Psikososyal gelişim temelli eğitim programının ana sınıfına devam eden çocukların problem çözme becerilerine etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(1), 233-24.

TDK. "Problem" https://sozluk.gov.tr/?kelime. Son Erişim Tarihi: 04.04.2020

Toksoy S. E. ve Akdeniz A.R. (2017) Öğrencilerin problemleri çözüm süreçlerinin ipucu destekli problem çözme aracı ile belirlenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32, 185-208.

Yazgan, Y. (2007). Dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinin rutin olmayan problem çözme stratejileriyle ilgili gözlemler. *İlköğretim Online*, 6(2), 249-263.

Yazgan, Y. ve Arslan, Ç. (2017). *Matematiksel sıra dışı problem çözme stratejileri ve örnekleri.* (2. Baskı). Pegem.

Yıldırım A. ve Şimşek H. (2013) *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* (9. Baskı). Seçkin Yayıncılık.

Yıldızlar, M. (2018). *Yapılandırmacı öğretimde matematik problemlerini çözebilme yöntemleri.* Pegem Akademi.

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Osmanlıca Sinema Sürelilerinin Tespiti, Arşiv Araştırması ve Dijitalizasyonu

The Identification, Archive Research and Digitalization of the Cinema Periodicals Written in Ottoman Turkish

Ülhak ÇİMEN*
Ömer ALANKA**
Fatih DEĞİRMENCİ***

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: **Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья**

Atıf / Citation / Цитата

Çimen, Ü., Alanka, Ö. ve Değirmenci, F. (2022). Osmanlıca sinema sürelilerinin tespiti, arşiv araştırması ve dijitalizasyonu. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (30), 528-542.

Çimen, Ü., Alanka, Ö., & Değirmenci, F. (2022). The identification, archive research and digitalization of the cinema periodicals written in Ottoman Turkish. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (30), 528-542.

10.29228/kesit.57266

Geliş/ Submitted/ Отправлено:	13.01.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать:	12.03.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный:	25.03.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

*Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Türkiye, ulhakcimen@gmail.com
**Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Türkiye, masalya@hotmail.com
***Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Türkiye, f.degirmenci@atauni.edu.tr

KESİT AKADEMİ DERGİSİ
ISSN: 2149-9225
The Journal of Kesit Academy

Osmanlıca Sinema Sürelilerinin Tespiti, Arşiv Araştırması ve Dijitalizasyonu [1]

The Identification, Archive Research and Digitalization of the Cinema Periodicals Written in Ottoman Turkish

Doç. Dr. Ülhak ÇİMEN
Doç. Dr. Ömer ALANKA
Dr. Öğr. Üyesi Fatih DEĞİRMENCİ

Öz: Türk toplumunda sinemanın yaygınlaşmasında önem arz eden iki konu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi sinema salonlarının sayısının artması, ikincisi ise tematik sinema sürelilerinin çoğalmasıdır. Sinema sürelilerinin sinemaya ilişkin içerik oluşturmaları ve bu içerikleri İstanbul'dan Anadolu'ya yaymaları halk tarafından sinema salonlarının açılmasına yönelik yoğun talebi beraberinde getirmiş ve nihayetinde İstanbul haricinde İzmir, Ankara, Bursa, Konya, Kayseri gibi illerde de sinema salonları açılmıştır. Osmanlı'da Arap harfleriyle yazılı ilk Türkçe sinema sürelileri 1914 yılında basılmıştır. Birinci Dünya Savaşının başlamasıyla birlikte bu sürelilere ara verilmiş ve Cumhuriyetin ilanına müteakip bu sürelilerin sayısı artmıştır. Bu çalışmada erken dönem sinema sürelileri yayıncılığını (1914-1928) oluşturan eserler önce literatür taramasıyla tespit edilmiş daha sonra bu eserler arşiv araştırması neticesinde dijitalize edilerek daha sonra yapılacak çalışmalar için hazır hale getirilmiştir. Bu çalışmada sinema sürelileri künyelerinde yazılı olan şekliyle ele alınmıştır. Yani süreli; kendisini dergi olarak tanıtıyorsa dergi, gazete olarak tanıtıyorsa gazete şekliyle künyeleme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlıca, sinema sürelileri, arşiv taraması, dijitalizasyon, künyeleme.

---

[1] "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir. Bu çalışma, Atatürk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenen 9566 ID/SAB-2021-9566 kodlu proje ile üretilmiştir. Katkı Oranı Beyanı: %40-%30-%30. Sorumlu Yazar: Ülhak ÇİMEN

Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article. This study derived from the project code 9566 ID/SAB-2021-9566 supported by Atatürk University Scientific Research Projects Unit. Author Contributions: %40-%30-%30. Corresponding Author: Ülhak ÇİMEN

Abstract: There are two important issues in becoming popular of cinema in Turkish society. One of them is the increase in the number of movie theaters , the other one is the increase of the periodicals related to thematic cinema. That the periodicals related to cinema produced content on cinema and spread the content from İstanbul to Anatolia resulted in huge demand of people about opening movie theaters and the movie theaters were opened eventually in the cities such as İzmir, Ankara, Bursa, Konya, Kayseri in addition to İstanbul. The first Turkish cinema periodicals written through Arabic letters in the Ottoman Empire were published in 1914. The periodicals were suspended with the start of the First World War and the number of the periodicals increased after the proclamation of the Rebuplic. In this study, first of all, the works forming the publishing of early cinema periodicals (1914-1928) were identified via literature review. Later, the works were digitized after the archive research and were made ready for future studies. In this study, the cinema periodicals were discussed as written on their tags. In other words, if the periodical identified itself as a magazine, it was tagged as a magazine. If the periodical identified itself as a newspaper, it was tagged as a newspaper.
Keywords: Ottoman Turkish, cinema periodicals, archive review, digialization, tagging.

Giriş

Sinema sürelileri bilinenin aksine ülkemizde çok geç dönemlerde ortaya çıkmamıştır. Augustus ve Louis Lumiere kardeşler 1895 yılında sinematograf cihazıyla ilk filmlerini Avrupa'da çektikten hemen sonra 1896 yılında ülkemizde de (Yıldız Sarayı'nda) sinema gösterimleri yapılmıştır (Özön, 2010: 18). 1897 yılında ise Sigmund Weinberg'in çabalarıyla Galatasaray'da bulunan Sponeck Birahanesi'nde film gösterimleri gerçekleştirilmiştir (Özuyar, 2004: 20). Sinemayı bu açıdan değerlendirdiğimizde ülkemize sinemanın Amerika'dan değil Avrupa'dan geldiği görülmektedir. Sinemanın ülkemize Avrupalılar vasıtasıyla gelmesi, sektörün gelişmesinde Avrupalıların mutlak etkisini beraberinde getirmiştir. 1914 yılına kadar sinema filmleri Avrupalılar tarafından çekilmiş ve toplum bu filmlere büyük ilgi göstermiştir (Kaplan, 1996: 656-657). Sinema salonlarının açılması, gösterimler, broşürler, tanıtım faaliyetleri vb. diğer durumlar Avrupalılar tarafından gerçekleştirildikten sonra 1914 ve sonrasında Türkler tarafından işletilen sinema salonları açılmış (Milli Sinema), Türk filmleri çekilmeye başlamış (Manaki Kardeşler), Türkler tarafından filmler çekilmiş (Ayastefanos'taki Rus Abidesinin Yıkılışı), müteakibinde ise yazılı basının sinemaya ilgisi bu sektörün gelişmesine katkı sağlamıştır (Şahin, 2017: 223-227). İlk Türkçe sinema sürelilerinin 1914 yılında ortaya çıkması Türklerin idaresinde salonların açılmasıyla ilişkilidir.

"Dolayısıyla 1914 senesi hem ilk Türk salonlarına hem de ilk Türkçe sinema gazetelerine tanıklık eder. Nitekim Türk Sineması aynı (Türk Sineması) isimli salonun, Ferah Ferah Ti-

OPEN ACCESS creative commons COPE

yatrosu'nun, Sinema Müdafaa-i Milliye Cemiyeti salonlarının, Sinema Haberleri ise Ali Efendi Sineması'nın organıdır" (Odabaşı, 2018: 320). Yani 1914 yılı hem ilk Türk sinema salonlarına hem de sinema sürelilerine tanıklık etmiştir. Sinemanın Osmanlı Devleti'nde yaygınlaşmasında sinema sürelilerinin mutlak katkısının yanı sıra broşür, el ilanı, fotoğraf vb diğer basılı yayınlar da kısmen etkili olmuştur (Temel, 2015: 778).

Evren; (1995: 35) süreli yayınlarda ilk sinema haber içeriğine 18 Aralık 1896 yılında basılan gazetelerde rastlandığını belirtmektedir. Gazete haberleri, D.Henri Sinemasının açılmasına ilişkindir ve bu sinemada gösterilen/gösterilecek *Çarın Paris'e Gelişi* filmi okuyuculara aktarılmıştır. Sinema filmlerinin geniş halk kitlelerine ulaşmasında ve gelişmesinde süreli yayınların önemine özellikle dikkat çekmek gerekmektedir (Onaran, 1981: 6). Çünkü 20. yüzyılın başında tebaanın önemle takip ettiği kitle iletişim araçlarının başında süreli yayınlar gelmekteydi. Sinema sürelileri aracılığıyla halk sinemayı içselleştirmiş ve böylelikle sinema kültürü gelişim göstermiştir (Temel, 2013: 21; Şahin, 2017: 234). Açık film veya sinema salonu gösterimleriyle yetinmeyen tebaa, sinema sürelilerinde artistler ve sinema haberleri ile ilgili ayrıntılı haberleşe ulaşarak ilgisini sürekli canlı tutmuştur.

Zamanla tebaanın sinemaya olan ilgisinin artması, sinemaya yeni anlamlar yüklenmesi ve sinemanın bağımsız bir kitle iletişim aracı olarak kabul görmesi, Osmanlı basınını bu anlamda yenilikler yapmaya zorlamıştır. İzleyici sadece sinema salonunda gördükleriyle yetinmemeye başlamış ve bu teknolojinin ayrıntılarından haberdar olmak istemiştir. Bu anlamda Osmanlı Devleti'nde sinemanın ilk dönemlerinde ortaya çıkan sinema sürelilerinin seyircilerin meraklarını gidermek ve bir şekilde seyircilere bilgi vermek amacıyla ortaya çıktıkları söylenebilir (Özuyar, 2008: 13). Lakin günlük sürelilerde görülen sade dil tercihi zamanla yerini ağır ama aynı zamanda daha akıcı bir dile bırakmıştır (Demir, 2016: 74-75).

Şüphesiz 1.Dünya Savaşının başlaması tüm alanlarda olduğu gibi tematik alanlarda yayın yapan sürelilerin yayın hayatına devam etmesinde olumsuz bir durum yaratmıştır. Kısacası tematik yayınların kesintiye uğramasından sinema sürelileri de nasibini almıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra sinema temalı yayınlar ve yayın içerikleri genişlemiştir. Sinema ve sinema gazeteciliğinin gerçek değerini bulabilmesi film merkezci yaklaşımın etkisinden uzaklaşılması ve doğrudan birinci el kaynaklara ulaşılması ile mümkün olabilmektedir (Özen, 2009: 7,42). Bu çalışma ile birinci elden kaynaklara ulaşılması mümkün hale gelmiştir. Yine bilindiği gibi Cumhuriyetin ilanına müteakip Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde Harf İnkılabı gerçekleşmiş ve birçok araştırmacı Latin harflerine uyum sağlayarak Osmanlıca ile olan ilişkisini kesmiştir. Bu durum iletişim ve basın tarihinde geçmişe yönelik eserlerin yeterince incelenememesine yol açmıştır. İletişim alanında yapılacak çalışmaların bu hassasiyeti göz önünde bulundurmalarının büyük bir eksikliği gidereceği düşünülmektedir (Alemdar, 2001:

262-264).

1-Çalışmanın Amacı ve Gerekçesi

Osmanlıca basılan gazete ve dergilerin tam sayıları bilinmemekte buna gerekçe olarak da arşivlere erişimdeki problemler gösterilmektedir (Evren, 1984: 136). Bunun yanı sıra arşivlerin dijitalize ettiği sürelilerin haricinde ayrıntılı bir çalışma; yani fiziksel arşiv taraması yapılmamıştır. Bundan dolayı eksik sayılar gibi birçok konu araştırma ve değerlendirmeyi beklemektedir (Yılmaz, 2021: 307). Bu çalışmada Osmanlıca basılmış gazete ve dergilerin tespit edilmesi, eksik sayılara erişilmesi ve bu eserlerin dijitalize edilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda yapılan ön araştırmada, Osmanlıca basılan (1914-1928) sinema gazeteleri ve dergilerinin arşivlerden çıkarılmayan sayılarının olduğu tespit edilmiştir. Ortaya çıkan verilerin dijitalleştirilmesi nihayetinde, sonuçlara bağlı olarak çalışmanın daha sonraki araştırmalara da yol göstermesi hedeflenmektedir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde basılan gazete ve dergilerin tematik özellikler taşıdığı yapılan çeşitli araştırmalardan anlaşılmaktadır. Bu tematik alanlarda basılan Osmanlıca sürelilerin çoğunun arşiv taramalarının yapılarak bilim dünyasına kazandırıldığı görülmektedir. Osmanlıca sinema sürelilerinin de bilim dünyasına kazandırılması gerekliliği gerekçesiyle bu çalışmada hareket edilmiştir.

1-1 Çalışmanın Konusu ve Kapsamı: Sinemanın Osmanlı Devleti'nin son döneminde ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk döneminde gelişmesinde yazılı basının (özellikle gazete ve dergilerin) fazlasıyla etkili olduğu düşünülmektedir. Osmanlı Devleti'nde sinema sürelilerinin yayılmaya başlaması halkın bu tematik alana ilgisini de artırmıştır. Bu öngörüden hareketle çalışmamızın konusunu Osmanlıdaki sinema temalı gazete ve dergilerin başlangıcından (1914) Harf İnkılabına (1928) kadar geçen süre içerisindeki arşiv taraması oluşturmaktadır.

Literatür taramasından elde edilen bilgilere göre Osmanlı Devleti dönemindeki ilk sinema sürelilerinin 1914 yılında basıldığı anlaşılmaktadır. Çalışmamız 1914-1928 yılları arasında basılan sinema temalı gazete ve dergileri kapsamaktadır. Çalışmada sinema ile alakalı diğer yayınlar da (kitap, broşür, ilan, reklam, afiş vb.) tespit edilerek dijitalize edilmiştir.

1-2 Çalışmanın Önemi: Odabaşı'ya (2017: 13) göre, Osmanlıca sinema sürelileri birçok konuda arşiv belgelerinin yerine geçebilmektedir. Çünkü bu süreliler o dönemin toplumunun kültürel, iktisadi, sosyal ve siyasi özellikleri hakkında bilgiler aktaran belge niteliğindedir (Yılmaz, 2021: 307). Bu çalışma o dönemin toplumsal yaşamını, halkın ilgisini, entelektüel yatkınlığını vb. kültürel birikimini sinema sürelileri üzerinden ortaya koyması bağlamında önemli görülmektedir. Arşiv taraması neticesinde ortaya çıkan sürelilerin transkripsiyonunun yapılması bu anlamda büyük bir eksikliği

OPEN ACCESS creative commons COPE

giderecektir.

1-3 Çalışmanın Özgün Değeri ve Hipotezleri: Osmanlı Devleti her ne kadar gazetecilik faaliyetlerine Avrupa ülkelerine göre geç başlamış olsa bile 20. yüzyılda gazetelerde tematik içeriklere bol miktarda rastlanmaktadır. Sinema gazete ve dergileri bu tema içerisinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Osmanlıca basılan bu süreli yayınlar akademik alana geniş kapsamlı biçimde taşınmadığından ve transkripsiyonları yapılmadığından o dönemdeki tebaanın sinemaya olan ilgisi ve süreli yayın sahiplerinin bu ilgiyi ne şekilde ele aldıkları tam olarak bilinmemektedir. Osmanlı Devleti'nin son dönemi ve Cumhuriyetin ilk dönemi (1928 Harf İnkılabına kadar) arasında Arap harfleriyle Osmanlıca basılan sinema sürelilerinin (gazete, dergi vb.) arşiv araştırması sonucunda dijitalize edilmesiyle hem gazetecilik hem de sinema alanındaki büyük bir boşluğun giderildiği düşünülmektedir.

Hipotez 1: Arşivlerde dönemin kültürel, toplumsal, sanatsal atmosferini yansıtabilecek mahiyette Osmanlıca sinema sürelileri ile ilgili materyaller mevcuttur.

Hipotez 2: Arşivlerdeki söz konusu materyallerin tek çatı altında toplanması ile ilgili önemli bir eksiklik vardır.

1-4 Çalışmanın Yöntemi: Çalışmada önce literatür taraması yapılarak Osmanlıca sinema sürelilerini değerlendiren kaynaklara erişildi. Bu kaynaklar geniş ve bütünsel şekliyle ele alınarak literatürün genişletilmesi sağlandı. Gerekli literatür taraması tamamlandıktan sonra arşiv taraması yöntemi ile tespit edilen Osmanlıca sinema gazete ve dergilerinin geniş kapsamlı bir araştırması yapıldı. Yapılan ön çalışmada en fazla sayıda Osmanlıca sinema sürelilerinin muhafaza edildiği yerler ve özel koleksiyonlar (Milli Kütüphane (Ankara), Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi (Ankara), TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) (Ankara) ,İBB Atatürk Kitaplığı (İstanbul), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı (İstanbul) , Seyfettin Özege (Erzurum), Hakkı Tarık Us (İstanbul), Taha Toros (İstanbul), Ziya Gökalp Yazma Eser Kütüphanesi (Diyarbakır) tespit edildi ve bu mekanlarda imkanlar ölçüsünde arşiv araştırması yapıldı. Arşiv araştırması neticesinde dijital arşivde eksik olduğu belirlenen sayılar ilgililere bildirildi ve taramalar yapıldıktan dijital arşive eklenmeleri sağladı. Ayrıca taramanın mümkün olmadığı durumlarda fotoğraf makinesi ile çekimler yapıldı ve ilgili sürelilerin dijitalizasyonu yapıldı.

2-Osmanlıca Sinema Sürelileri ve Künye Bilgileri

Osmanlı Devleti'nde tebaanın zamanla sinemaya olan ilgisinin artması içeriğin salt sinemadan oluştuğu yayınları da beraberinde getirmiştir. 1914 yılında yayın hayatına başlayan süreliler yayın hayatlarına son verdikten sonra 1923 yılına kadar içeriğini sadece sinemanın oluşturduğu sürelilere rastlanmamıştır. Lakin bu dönemde içeriği sadece sinemadan oluşmayan lakin kısmi anlamda sinema içerikleri (yazı, resim ve

fotoğraf) paylaşan Temaşa, Dergâh ve Yarın isimli sürelilere literatürde rastlanmaktadır.

İlk dönem sinema sürelilerinin ya Osmanlıca ya da Osmanlıca-Fransızca karışımı içeriklerden oluştuğu görülmektedir. Özuyar (2008:9), Arap harfleriyle çıkan sinema dergileri hakkında ulaşılabilen ve ortaya çıkarılabilen en eski tarihli sinema sürelisinin 1914 yılında basılmaya başlayan *Sinema* gazetesi olduğunu ortaya çıkarmıştır. Arşiv araştırmalarını geliştiren Odabaşı ise (2018:97; 2019:317) 1914 yılında 5 sürelinin imtiyaz almak için müracaat ettiklerini ve bu sürelilerin ruhsat aldıklarını belirtmektedir. Odabaşı'na göre bu süreliler 3 Mayıs'ta *Türk Sineması*, 7 Mayıs'ta *Sinematograf*, 24 Mayıs'ta *Ferah*, 15 Temmuz'da *Sinema Haberleri* ve yine aynı gün 15 Temmuz'da *Sinema*'dır. Odabaşı, 3 Mayıs 1914 tarihinde ruhsat alan *Türk Sineması* sürelisi ile 15 Temmuz 1914 tarihinde ruhsat alan *Sinema Haberleri* sürelisini arşiv araştırmalarında tespit ederek alan yazındaki büyük bir eksikliği gidermiştir. Bu bilgiye göre Osmanlıca çıkan ilk süreli yayın 3 Mayıs 1914 tarihinde ruhsat alan *Türk Sineması*'dır.

1914 yılında basılan süreliler aslında ülkemizde sinema sürelilerinin oldukça hem erken dönemde ortaya çıktığını hem de insanların sinemaya var olan ilgilerinin fazla olduğunu göstermektedir. Sinemanın ilk dönemlerinde halkın sinemaya var olan ilgisi Osmanlı Devleti'nde rekabeti de meydana getirmiş; salon ve gişeler ilk önce tanıtım faaliyetlerini genişletmek için el ve duvar ilanlarına müracaat etmişlerdir. Zaman sonra bu tanıtım faaliyetleri gazete ve dergilerde de yer bulmaya başlamıştır. Aşağıda erken dönem (1914-1928) sinema sürelilerinin künyelenmesi gösterilmektedir:

1-Türk Sineması: Türk sinema yayıncılığını başlatan Türk Sineması Salonu'nun yayın organıdır. Tespit edilen en eski Arap harfleriyle yazılı Türkçe sinema sürelisi olan Türk Sineması gazetesinin ilk sayısı, 7 Mayıs 2014 tarihinde (Rumi 24 Nisan 1330) basılmıştır. İlgili sayının kapağında *"Sinematografa ait mevaddan bahseder ve şimdilik haftada iki defa neşrolunur"* ifadesi bulunmaktadır (Odabaşı, İ.A., 2019: 339). Gazete pazartesi ve perşembe günleri okuyucuya sunulmaktaydı. Sürelinin yazışma adresi Tramvay Caddesi, mahal-i mahsus, Sirkeci'dir. Sürelinin imtiyaz sahibi ve mesul müdürü Raif Mehmet Bey'dir. Osmanlıca Türkçesi ve Fransızca basılan gazete resim, makale, film hikâyesi, haber, haber-reklam vb. içerik yayımlamıştır. Odabaşı (2019), gazetenin 3 nüshasını tespit etmiş lakin bu gazeteleri nereden bulduğunu makalesinde belirtmemiştir. Yapılan arşiv araştırmasında ilgili sürelilere rastlanmamıştır.

2- Sinematograf: Bu süreli 7 Mayıs 1914 tarihinde ruhsat almak için ilgili mercilere müracaat etmiştir. Sinematograf Ceridesi'nin imtiyaz sahibinin Mesrob Efendi, sorumlu müdürünün Süleyman Tevfik [Özzorluoğlu] Bey olduğu belirtilmiştir (Odabaşı, İ.A., 2019: 319). Sürelinin imtiyazı alınıp çıkarılmamış olması da ihtimal dâhilindedir (Yılmaz, 2021:316). Literatürde bahsedilen Sinematograf sürelisine ise arşivlerde henüz rastlayan olmamıştır (Evren, 1993: 27).

OPEN ACCESS creative commons COPE

3-Sinema Haberleri: Ali Efendi Sineması'nın yayın organı olan bu gazete sinema yayıncılığının ilk ve en önemli örneklerinden birisidir. Odabaşı (2018: 97), o dönemde ismi Başbakanlık Osmanlı Arşivleri olan kurumda bu sürelinin 9 Aralık 1914 (26 Teşrinisani 1330 Rumi) tarihli 67 numaralı sayısına erişmiştir. İlgili sayının kapağında "*Sinemaya ait şuûndan bahseder ve haftada üç defa neşrolunur gazetedir"* ifadesi bulunmaktadır. Gazetenin yayın içim imtiyaz alım zamanının 15 Temmuz 1914 olduğu ve haftada 3 kere basıldığı göz önünde bulundurulduğunda ilk basım zamanının da temmuz ayının ortalarına gelmesi kuvvetle muhtemeldir. Gazetenin sahibi ve müdürü Mehmet Kemal Seden Bey'dir. Fiyatı 5 kuruş olan gazetenin adresi Babıali Caddesi, basım yeri ise Keteon Bedrosyan Matbaası'dır (Odabaşı, 2018: 99). Ali Efendi Sineması'nın bülteni görünümünde olan gazete ilan, reklam, sinema programı ve sinema yayıncılığı hakkında kısa yazılar yayımlamıştır. Gazetenin asıl önem kazanan durumu Ayastefanos filmi hakkında bilgi aktaran birincil kaynak olması durumudur.

4-Sinema: Ülkemizde günümüze ulaşan en eski tarihli sinema gazetelerinden bir diğeri 1914 yılında yayın hayatına başlayan ve haftada 3 kez yayınlanan *Sinema* isimli gazetedir (Demir, 2016: 97). Literatür taramasında derginin sadece 5 Şubat 1915 (23 Kânûn-ı sânî 1330) tarihinde yayımlanan 62.sayısının var olduğu belirtilmektedir (Özuyar, 2008: 13). Derginin sahibinin kim olduğu belli olmamakla birlikte sorumlu müdürü A. Cemil, idare yeri ise Cağaloğlu Daire-i Mahsusa'dır. Zarafet matbaasında basılan gazete sadece Osmanlıca basılmıştır. Gazetenin kapağında ayrıca *"Haftada üç kere neşrolunur fenni ve sına-i gazetedir"* ifadesi bulunmaktadır. Yayın hayatına 1914 yılında başlayan bu gazetenin kaç sayı ile ne kadar süre ile yayın yaptığı tam olarak bilinmemektedir. Milli Kütüphane arşivinde derginin 5 Şubat 1915 (23 Kânûn-ı Sânî 1330) tarihinde yayımlanan 62.sayısına erişilerek dijitalizasyonu yapılmıştır. Gazetenin periyodik yayın yaptığı göz önünde bulundurulursa ilk sayısının 1914 yılında basılması kuvvetle muhtemeldir (Temel, 2013: 54).

5-Ferah: Ülkemizde günümüze ulaşan en eski tarihli sinema gazetelerinden bir diğeri 1914 yılında yayın hayatına başlayan ve haftada 3 kez yayınlanan *Ferah* isimli gazetedir (İstanbul, 2019: 31). Literatür taramalarında kendisinden çok az bahsedilen gazete Feridun Fazıl Tülbentçi özel koleksiyonundan temin edildikten sonra kütüphane arşivlerine dahil edilmiştir. Sadece 11 Şubat 1915 tarihli (29 Kânûn-ı sânî 1330) 57. sayısına erişebildiğimiz gazetenin sahibi Kavakibizade Selahaddin Bey'dir. Gazetenin sorumlu yazı işleri müdürlüğünü İbrahim Halid yapmıştır. Gazete, Bâbıâli Caddesi'ndeki Sancakiyan Matbaasında Osmanlıca basılmaktaydı. Gazete sinemayla ilgili ilk süreli yayınlardan biri olma özelliğini taşımaktadır. Gazetenin kapağında *"Tiyatro ve sinematograf ve sına-i nefiseden bahseder ve haftada üç defa neşrolunur gazetedir"* ifadesi bulunmaktadır. Gazete daha çok sinema programlarının tanıtımını yapma hususunda ön plana çıkmaktaydı. Gazete kapandıktan sonra uzunca bir süre ülkemizde sinema süre-

lisi yayımlanmamıştır (İstanbul, 2019: 34).

6-Sinema Postası (Le Courrier du Cinema): Gazete yayın hayatına 1923 yılında başlamıştır (Çetinkaya, 2014). Gazetenin sahibi ve müdürü Hikmet Nazım Beyefendi, başyazarı ise Vedat Örfi Beyefendidir. Gazete, 20.08.1887'de kurulan Kâğıtçılık ve Matbaacılık Osmanlı Anonim Şirketi tarafından basılmaktaydı. Literatürde sürelinin günümüze ulaşan yegâne sayısının 15 Aralık 1923 tarihli nüshası olduğu belirtilmiştir (Çakır, 1997: 35). Yine Şahin (2017: 231), ikinci ve sekizinci sayıların tespit edildiğinden bahseder (Şahin, 2017: 231). Lakin yapılan arşiv taramasında derginin 2. sayısına da erişilmiştir. Sinema Postası gazetesi Cumhuriyet döneminin ilk sinema gazetesi olması nedeniyle son derece önem arz etmektedir. Gazete Fransızca ve Osmanlıca ortak dil içerik basımı yapmıştır. Gazetenin kapağında "İdare hanesi: Bab-ı Ali'de Ebu Suud Caddesinde Daire-i Mahsusa-Telefon: İstanbul 1975" ifadesi bulunmaktadır. Genellikle gazetenin ilk sayfasında gösterimde olan filmlerin afişleri; devam eden sayfalarda ise daha sonra gösterime girecek filmlerin afişleri yer almaktaydı. Sinema konusunda afiş, çeviri, köşe yazısı, haber, biyografi ve duyurular gazetede ağırlıklı olarak yer almaktaydı.

7-Sinema Yıldızı: Gazete, yayın hayatına 12 Haziran 1924 (Haziran 1340, Rumi) yılında başlamıştır ve ilk sayısı ilgili tarihte çıkmıştır. Gazete, haber ve içeriklerini Arap harfleriyle yazılan Osmanlıca yayınlardan oluşturmuştur. Gazetenin sorumlu müdürü, Türk edebiyatının mihenk taşlarından biri olan Mehmet Rauf'tur. İstanbul-Matbaa-i Amedî'de basılan gazetenin kendinden önceki sinema sürelilerinden daha sistemli olduğu anlaşılmaktadır. Gazete dünya sinemasındaki gelişmelerin yanı sıra Türkiye'deki ve Anadolu'daki sinema faaliyetlerini okuyucularına aktarmaktaydı. Okuyucularından geri dönütler almak için anket çalışması yapan gazete yazışma adresi olarak İstanbul-Matbaa-i Amedî adresini kullanmıştır. Gazete, içeriğinde sadece nitel içeriklere değil istatistik gibi nicel analizlere de yer vermiştir. Gazetenin kapağında tarih, kupon bilgisi ve idareci bilgileri yer almaktadır. Gazete; deneme, makale, fotoğraf ve röportajlara bolca yer vermekteydi. Gazetenin diğer ayırt edici özelliği dönemin önemli yabancı artistlerinin fotoğraflarını kapaklarında bulundurmasıdır. Örneğin 1. sayısının kapağında *Meşhur Sinema Yıldızlarından: Aynes Ayres*, 3. sayısının kapağında *Meşhur Sinema Yıldızlarından Doris Din* ve 4. sayısının kapağında *Meşhur Sinema Yıldızlarından Suzan Yanketi* fotoğrafları bulunmaktadır. Yine gazete sinemanın yedinci sanat olarak belirmesini haberleştirmesiyle ön plana çıkmıştır (İstanbul, 2019: 40). Gazetenin ilk 4 sayısına arşiv taramasında erişilmiştir. Gazetenin daha sonra sayı yayımlayıp yayımlanmadığı bilinmemektedir.

8- Opera-Sine (Opera-Cine): 1924 yılında açılışı yapılan Opera Sineması'nın haftalık yayını olan Opera-Sine dergisi ilk sayısını 4 Aralık 1924 tarihinde yayımlamıştır. Derginin sahibi ve sorumlu müdürü Opera Sineması'nın ortaklarından biri olan

OPEN ACCESS creative commons COPE

Osman Mazhar Beyefendi'dir. Başmuharriri Vedat Arif Beydir. Dergi Arap harfleriyle yazılan Osmanlıca ve Fransızca içeriklere yer vermiştir. Derginin idaresi Beyoğlu Opera Sineması'nın Daire-i Mahsusa kısmında gerçekleşmekteydi. İkinci sene idare Hayyar Han numara 73, Galata'dan yapılmıştır (Yılmaz, 20121:319.) Dergi Opera Sineması ile var olan bağlantısı nedeniyle daha çok ilgili sinemada gösterilen veya gösterilecek filmlerin tanıtımını yapmaktaydı. Eleştiri, tefrika, tanıtım, afiş ve fotoğraflara ağırlık veren derginin arşivlerde birinci ve ikinci yıla ait toplam 4 sayısına erişilebilmiştir. Derginin kapağında *"Opera Sinemasının Haftalık Mecmua-Beyoğlu'nda Opera Sinemasında Daire-i Mahsusa"* ifadesi bulunmaktadır. Dergi kendi döneminde uyguladığı sinema kuponu uygulamasıyla da indirimli sinema bileti alma konusunda öncü konumunda yer almıştır. Opera-Sine sürelisi Türk sinema dünyasında 1924'e kadar Türkiye'de çekilen filmlerin isimlerini yayımlamıştır. Dergi haberine göre bu filmler: Binnaz, Esrarengiz Şark, İstanbul'da Facia-ı Aşk, Cariye, Bican Efendi, Boğaziçi Esrarı, Ateşten Gömlek, Sözde Kızlar, Leblebici Horhor ve Kız Kulesi Faciası'dır.

9-Sinema Rehberi: 1924 yılında yayın hayatına başlayan gazetenin literatürde haftalık basıldığı iddia edilmektedir. Arşiv araştırmasında tespit ettiğimiz sürelinin künyesinde "her gün intişar eder" ibaresi bulunmaktadır ve gazetenin günlük olarak basıldığı görülmüştür. Yine literatürde birinci sene 14., 18. ve 20. sayılarından bahsedilen gazetenin yapılan arşiv taramasında belirtilen sayıların haricinde 15.,16. ve 17. sayılarına erişilerek dijitalizasyonu yapılmıştır. Gazetecinin içeriklerinde sadece Arap harfleriyle yazılan Osmanlıca içerikler vardır. Gazetenin sahibi, sorumlu müdürü vb diğer bilgilere ulaşılamamıştır. Lakin 21 Nisan 1924 tarihli basımda derginin mesul müdürünün Cemal Nadir Beyefendi olduğuna dair bir ibare bulunmaktadır. Gazetenin basım yeri Bab-ı Ali Caddesinde Mâruf Kitaphanesi, Daire-i Mahsus'tur. Derginin kapağında *"Tiyatro, spor, sinema vesaireden bahis memleketin mâruf ticaret evlerini halka tanıtan gazetedir"* ifadesi bulunmaktadır. Gazete resim, haber, tanıtım, ilan, reklam, afiş ve makale içeriklerine yer vermiştir.

10-Mudhike: Literatürde bu dergiden sınırlı biçimde bahsedildiği görülmektedir. Dergi birinci baskısını 17 Kanuni evvel 1340-Rumi (17 Aralık 1924) tarihinde yapmıştır. Derginin literatür taramasında 3 nüshasına denk gelinmiştir. Bu dergilerin dijitalizasyonu yapılmıştır lakin derginin künye bilgilerinin dergide yazılı olmadığı anlaşılmıştır. Sürelinin idare yeri Yerebatan'da Emniyet Sandığı karşısında Amedi Matbaasında Daire-i Mahsusa'dır. Derginin ilk sayısının kapağında *"Bu nüshada kaarilere kura ile elli bedava abone tevzi edilecektir" ibaresi"* mevcuttur. Fiyatı her yerde 5 kuruş olan derginin abonman posta ücreti dahil olarak seneliği 250 kuruştur. Dergi fotoğraf, makale, afiş, karikatür ve denemelere ilişkin sadece Osmanlıca yazılı içerikleri Neşbin Matbaasında basarak yayımlamıştır. Yapılan arşiv araştırmasında derginin ilk üç sayısı tespit edilmiştir. Derginin ilk üç sayı haricinde baskı yapıp yapmadığı bilinmemekte-

dir.

11-Sinema Mihveri: 11 Mart 1926 yılında ilk sayısını yayımlayan derginin imtiyaz sahibi Cevat Rıza Bey'dir. Yıllık abone fiyatı yurttaşlar için 380 kuruş, yurt dışı için ise 480 kuruştur. Derginin kapağında *"Perşembe günleri çıkar sinema ve tiyatro mecmuasıdır"* ibaresi mevcuttur. Derginin iç kapağında künye bilgilerinde mesul müdürün Necip Bey; basım yerinin ise Bab-ı Ali Cağaloğlu Yokuşu Numara 17 Metanet Matbaası olduğu belirtilmiştir. Yine iç kapakta *"Mesleğimize ait yazılara sayfalarımız açıktır"* belirteci ile dışarıdan gönderilecek sinema içerikli yazılara yer verileceği belirtilmiştir. Dergi Arap harfleriyle yazılı Osmanlıca içeriklere yer vermiştir. Dergi Almanya ve Fransa muhabirleri atayarak Avrupa sinemasındaki gelişmeleri yerinde incelemek istemiştir (Özuyar, 2008: 37). Dergide fotoğraf, makale, deneme, biyografi, resim ve ilan gibi sinema içeriklerine rastlanmıştır. Yapılan arşiv araştırmasında derginin sadece ilk sayısı tespit edilerek dijitalizasyonu yapılmıştır.

12- Film Mecmuası (Le Film): 20 Aralık 1925 yılında Film Mecmuası ismini kullanan dergi ikinci sene adını değiştirerek *Film* adıyla süreli yayınını devam ettirmiştir. Derginin mesul müdürü E. Kemal Bey, başyazarı Ekrem Reşit Beydir, fiyatı ise 5 kuruştur. Derginin kapağında *"Münhasıran sinema cereyanlarını takip eder haftalık temaşa mecmuasıdır"* ibaresi bulunmaktadır. Fransızca ve Osmanlıca yazılı içeriklere yer veren derginin dağıtımı Şehzadebaşı, Cemaliye Kırtasiyesinden yapılmaktaydı. Dergide afiş, fotoğraf, tanıtım, reklam, röportaj, makale, biyografi ve diğer sinema içeriklerine (haber, soru-cevap, deneme vb) yer verilmekteydi (Doğan, 2018: 22). Türk sinema sürelilerinde ilk müstehcen fotoğrafa bu sürelide denk gelinmiştir (Özuyar, 2001: 3). Literatürde sınırlı sayılarından bahsedilen derginin yapılan arşiv araştırmasında toplamda 21 sayısına erişilerek dijitalizasyonu yapılmıştır. Dergi taşradaki sinema faaliyetlerine aşırı önem göstermesiyle ön plana çıkmıştır.

13-Artistik-Sine (Artistik-Cine): 4 Teşrini Sani (Kasım) 1926 tarihinde ilk sayısını yayımlayan derginin ilk sayısının kapağında *"Şeyhin oğlu filminde Rudolph Valentino"* yazmaktadır. Yine derginin kapağında *"Haftalık şark ve balkan sinema mecmuası"* ibaresi bulunmaktadır. Derginin satış fiyatı 10 kuruştur. Derginin müdürü ve imtiyaz sahibi Pierre Sarıyan'dır. Mesul Müdürü Leon Andonyan, sermuharriri Antuvan Pol, idare memuru Anton p. Setol, tercümanı ise Ragıp Rıfkı Bey'dir. Her hafta perşembe günleri neşrolan derginin idarehanesi Beyoğlu El Hamra Çarşısı 22'dir. Derginin ilk sayfasında *"Artistik Sine-Büyük bir güzellik müsabakası tertip edecektir. Şeraiti gelecek nüshamızdadır"* ibaresi yer almaktadır. Dergide Osmanlıca ve Fransızca içerikler bulunmaktadır. Dergi fotoğraf, ilan, resim, makale, röportaj vb sinema içeriklerine yer vermekteydi. Derginin 9 Mart 1927 tarihinde basılan 15. sayısı, idare memuru Anton P.Setöl'ün Muhsin Ertuğrul ile yaptığı uzunca bir röportaja yer vermesi nedeniyle önemli görülmektedir (Özuyar, 2008: 41). Yapılan arşiv araştırmasında derginin toplam

OPEN ACCESS creative commons COPE

16 sayısına erişilerek dijitalizasyonu yapılmıştır.

14-Musavver Türk Sineması (Cine-Turc): Artistik-Sine dergisinin devamı olarak görülen Türk Sineması veya Musavver Türk Sineması dergisi ilk sayısını 5 Mayıs 1927 tarihinde basmıştır ve derginin satış fiyatı 10 kuruştur. Derginin müdürü mesulü ve sahibi imtiyazı Ragıp Rıfkı Bey; müdürü Pol Saryan; idare müdürü Antoni Setol ve sermuharriri Antuan Pol'dur. Her hafta perşembe günleri neşrolunan derginin seneliği 3.5 Türk Lirası, ecnebi memleketler için ise 2.5 dolardır. Sürelinin idarehanesi, Galata Körükcü Başı Hane Numara 12'dir. Derginin ilk sayısının kapağında *"Michel Strogoff'un başlıca mümessilleri"* yazısı yer almaktadır. Kapağın alt tarafında ise Şampuan Cemil reklamı yer almaktadır. Bu reklamda "*Saçların dökülmesine katiyyen mani olup, baştaki kepekleri tamamıyla izale eder. Saçları ipek gibi yumuşatır ve parlatır, her yerde satılır"* ifadesi yer almaktadır. Dergi, Osmanlıca ve Fransızca sinema içeriklerine yer vermiştir. Fotoğraf, resim, ilan, reklam, makale ve röportaj içerikleri dergide yer almaktadır (Doğan, 2018: 22). Yapılan arşiv araştırmasında derginin 4 sayısı tespit edilerek dijitalizasyonu yapılmıştır.

Sonuç

Sinemanın ve sinema sürelilerinin Osmanlı Devleti'nde gelişimine bakıldığında görülen durum şudur: Sinema ülkelerde ve imparatorluklarda kendisine bir merkez seçmiş ve o merkezin belli bir yerinde ilerleme sağlamıştır. Ülkemizde sinema ve sinema sürelilerinin gelişime baktığımızda merkezin İstanbul olduğu görülmektedir (Scognamillio, 2008: 1). Yine tarihsel gelişimde Beyoğlu'nun (Pera) öne çıktığı görülmektedir. Bu durumda yabancıların ve azınlıkların çoğunlukla bu bölgede ikamet etmelerinin ve iş yeri sahip olmalarının büyük bir etkisi söz konusudur.

Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirilen sinema gösterimleri sinema sürelilerinin çoğalmasına neden olmuştur. 1914 yılında basılmaya başlayan sinema sürelileri ise sinemasının tanıtımında ve yaygınlaşmasında son derece etkili olmuştur.1914 yılında tematik yayın yapan sinema sürelilerine savaş nedeniyle bir süre ara verilse bile Cumhuriyet döneminde sinemanın giderek yaygınlaşması bu sürelilerin hem sayı bağlamında hem de içerik bağlamında gelişmesine zemin hazırlamıştır. Sürelilerin basım dönemleri incelendiğinde görülen durum şudur: Sürelilerin büyük bir kısmı (9 tanesi) 1923 ile 1927 yılları arasında basım yapmıştır. Bu dönem ülkemize ilk önemli sinema filmlerinin (Muhsin Ertuğrul dönemi) çekildiği döneme denk gelmektedir.

Osmanlıca sinema sürelilerine ilişkin literatür incelendiğinde Latin harflerinin kabul edildiği 3 Kasım 1928 tarihine kadar 14 sinema sürelisinden bahsedildiği anlaşılmaktadır. Bu 14 süreliden *Sinematograf* isimli süreliye arşiv araştırmasında herhangi bir erişim olmamıştır. İlgili süreli haricinde ki *Türk Sineması* sürelisine ise arşiv araştırmasında denk gelinmemiştir. *Sinema Haberleri, Sinema, Ferah, Sinema Postası, Sinema*

Yıldızı, *Opera-Sine*, *Sinema Rehberi*, *Mudhike*, *Sinema Mihveri*, *Film Mecmuası*, *Artistik-Sine* ve *Musavver Türk Sineması* isimli sürelilerin ise en az bir sayısına erişilerek dijitalizasyonu yapılmıştır. Bunun haricinde içeriğinde kısmen sinema içeriğine yer veren *Temaşa*, *Dergah ve Yarın* isimli sürelilere de denk gelinmiştir. Lakin kısmi içerik nedeniyle bu sürelilerin dijitalizasyonu yapılmamıştır.

Yapılan çalışmada her ne kadar transkripsiyon yapılmasa bile arşivlerde dönemin kültürel, toplumsal, sanatsal atmosferini yansıtabilecek mahiyette Osmanlıca sinema sürelisinin olduğu (toplam 65 sayı) tespit edilmiştir. Yine farklı kurumlarda farklı sinema sürelilerin var olduğu ve bu sürelilerin tek bir çatı altında toplanması ile ilgili önemli bir eksiklik olduğu anlaşılmıştır. Tespit edilen süreliler tespit edildikleri kütüphanenin dijital arşivine dahil edilmiştir. Bunun haricinde bu sürelileri bütünsel olarak temin etmek Atatürk Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projeleri Koordinasyon Birimi ile irtibata geçebilirler.

Yapılan çalışma neticesinde beklenen yaygın etki aşağıda gösterilmiştir:

1- Osmanlıca sinema gazete ve dergilerinin dijitalize edilmesi daha sonra yapılacak çalışmalar için öncü olacaktır.

2- Arşiv araştırması sonucunda dijitalize edilen Osmanlıca sinema sürelileri daha sonra gerçekleşecek transkripsiyon için son derece önemlidir.

3- Çalışmada arşivlerden elde edilen diğer materyaller (afiş, ilan, broşür, fotoğraflar vb.) farklı çalışma alanlarına katkı sunacaktır. (Yapılan arşiv araştırmasında sinema ile ilgili 25 sayfalık *"Nasıl Sinema Yıldızı Olabilirsiniz"* isimli bir kitaba, broşürlere, kimlik kartlarına, tüzüklere, albümlere, planlara ve fotoğraflara erişilerek dijitalizasyonu yapılmıştır).

Aşağıda tespit edilen sinema sürelileri tablolaştırılarak gösterilmiştir:

Tespit Edilen Sürelinin Adı	**Tespit Edilen Sürelinin Yayın Yılı**	**Tespit Edilen Sürelinin Sayısı**
Sinema Haberleri	1914	- 1. Sene 67 Numara
Sinema	1915	- 1. Sene 62 Numara
Ferah	1915	- 1. Sene 57 Numara
Sinema Postası	1923	- 1. Sene 2/6/8 Numara
Sinema Yıldızı	1924	- 1. Sene 1/2/3/4 Numara
Opera-Sine	1924 1925	- 1. Sene 3 Numara - 2. Sene 1/3/6 Numara
Sinema Rehberi	1924	- 1. Sene 14/15/16/17/18/20 Numara
Mudhike	1924	- 1. Sene 1/2/3 Numara
Sinema Mihveri	1926	- 1. Sene 1 Numara
Film Mecmuası (Le Film)	1925	- 1. Sene 4 Numara (Film Mec-

OPEN ACCESS creative commons COPE

	1926 1927 1928	muası) - 1. Sene 1/2/3/4/5/13/16/17/18/19 Numara - 2. Sene 3/5/6/7/8/11/14 Numara - 3. Sene 1/3/4 Numara
Artistik-Sine (Artistik-Cine)	1926 1927	- 1. Sene 1/2/3/5/6/7/8 Numara - 2. Sene 9/10/11/13/14/15/16/19/22 Numara
Musavver Türk Sineması (Cine-Turc)	1927 1928	- 1. Sene 1 Numara - 2. Sene 3/8/26 Numara

(1914-1928 Yılları Arası Basılan ve Arşiv Araştırmasında Tespit Edilen Sinema Sürelileri)

KAYNAKÇA

Çakır, H. (1997). Osmanlıca olarak çıkan sinema dergileri. *İletişim Fakültesi Dergisi, 5,* 35-48.

Çetinkaya, T.(2014). Türkiye'de sinema dergilerinin tarihine hızlı bir bakış. Türk Sinema Araştırmaları. (Çevrimiçi: https://www.tsa.org.tr/tr/yazi/yazidetay/18/turkiye-de-sinema-dergilerinin-tarihine-hizli-bir-bakis) Erişim Tarihi: 10.10.2021

Demir, K. (2016). Osmanlı'da dergiciliğin doğuşu ve gelişimi (1849-1923). *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *9*, 71-112.

Doğan, Z.N. (2018). *The making of a cinema culture through cinema magazines in early republican Turkey (1923-1928): The business, stars, and audience.* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Şehir Üniversitesi İnsan ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Evren, B. (1984). Başlangıcından günümüze Türkçe sinema dergileri. İçinde Evren, B. (Ed.), *Türkiye'de Dergiler ve Ansiklopediler (1849-1984)* (ss.135-148). Gelişim Yayınları.

Evren, B. (1993). *Sinema dergileri.* Korsan Yayınları.

Evren, B. (1995). *Sigmund Weinberg sinemayı Türkiye'ye getiren adam.* Milliyet Yayınları.

İstanbul, O. (2019). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk sineması ve tarih (1918-1950).* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

Kaplan, Y. (1996). Turkish cinema. In Ed. Geoffrey N.S.(Ed.), *The Oxford History of World Cinema* (pp. 656-661). United States by Oxford University Press..

Odabaşı, İ. A. (2017). *Milli sinema: Osmanlı'da sinema hayatı ve yerli üretime geçiş.* Dergâh Yayınları.

Odabaşı, İ.A. (2018). Ayastefanos filmi hakkında yeni bilgiler ve sinema haberleri gazetesi. *Müteferrika, 53 (1),* 93-104.

Odabaşı, İ.A. (2019). Osmanlı'da sinema yayıncılığı ve bilinen ilk Türkçe sinema gazetesi: Türk Sineması. *Journal of Universal History Studies (JUHIS),* 2(2), 317-350. https://doi.org/10.38000/juhis.649673

Onaran, A. Ş. (1981). *Muhsin Ertuğrul'un sineması.* Kültür Bakanlığı Yayınları.

Özen, E. (2009). Özön'ün paltosundan kurtulmak. *İletişim Araştırmaları, 7 (1.2),* 13-47.

Özuyar, A.(2001). Osmanlıca sinema dergileri. *Sinema Dergisi (1)1,* 1-5.

Özuyar, A. (2004). *Babıâli'de sinema.* İzdüşüm Yayınları.

Özuyar, A . (2008). *Sinemanın Osmanlıca serüveni.* De Ki Basım Yayım Ltd. Şti.

Özön, N. (2010). *Türk sineması tarihi (1896-1960).* Doruk Yayınları.

Scognamillio, G. (2008). *Cadde-i Kebir'de sinema.* Agora Kitaplığı.

Şahin, E. (2017). Osmanlı'dan erken Cumhuriyet'e dergiler ışığında sinema. İçinde K. Bulak, S. Eğe (Ed.), *6. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-III* (ss.219-235). İlmi Etüdler Derneği. 219-235.

Temel, M. (2013). *Başlangıçtan 1928'e Türkiye'de sinema ve sinema sergileri.* [Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi]. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Temel, M. (2013). Sinemanın Osmanlı'da yaygınlaşmasında sinema dergilerinin rolü. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 8 (40),* 777-793.

Yılmaz, A. (2021). Bir erken dönem sinema süreli yayınları retrospektifi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi.19 (37),* 305-356.

OPEN ACCESS creative commons COPE

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

İşletmelerin Girişimcilik Yönelimiyle İhracat Yönelimi Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi: Kuyumculuk Sektörü Üzerine Bir Araştırma

Evaluation of the Relationship between Entrepreneurial Orientation and Export Orientation of Enterprises: A Research on the Jewelry Sector

Mehmet SAĞLAM*
Mehmet Fatih SARI**

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: **Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья**

Atıf / Citation / Цитата

Sağlam, M. ve Sarı, M. F. (2022). İşletmelerin girişimcilik yönelimiyle ihracat yönelimi arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi: Kuyumculuk sektörü üzerine bir araştırma. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (30), 543-569.

Sağlam, M. & Sarı, M. F. (2022). Evaluation of the relationship between entrepreneurial orientation and export orientation of enterprises: A research on the jewelry sector. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (30), 543-569.

10.29228/kesit.57433

Geliş/ Submitted/ Отправлено:	29.01.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать:	14.03.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный:	25.03.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

* **Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Türkiye, msaglam@ticaret.edu.tr**
** **Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Türkiye, mfatih.sari@istanbulticaret.edu.tr**

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

İşletmelerin Girişimcilik Yönelimiyle İhracat Yönelimi Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi: Kuyumculuk Sektörü Üzerine Bir Araştırma[1]

Evaluation of the Relationship between Entrepreneurial Orientation and Export Orientation of Enterprises: A Research on the Jewelry Sector

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet SAĞLAM

Mehmet Fatih SARI

Öz: Bir işletme sahibinin girişimci profili ve çalışanların girişimcilik algılarının ihracata yönelmede önemli bir faktör olduğu kabul edilmektedir. Girişimcilik yönelimi yüksek olan işletmeler, uluslararası pazara yönelik girişimsel süreçlerini tasarlarken pazardaki rakiplerine karşı daha sürdürülebilir rekabet avantajı elde edecektir. Bu çalışmada kuyumculuk sektöründe ihracat yapan küçük ve orta ölçekli işletme sahiplerinin girişimcilik yönelimi algılarının ihracat yöneliminde nasıl bir değişim yarattığı araştırılmıştır. İstanbul Maden ve Metaller İhracatçı Birlikleri (İMMİB) tarafından e-posta ile gönderilen listeden, ihracat karı diğerlerine göre daha yüksek olan 7 tanesi seçilmiş ve bu işletmelerin sahipleri ile görüşülmüştür. Verilerin toplanmasında yarı yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bilgiler MaxQDA2020 nitel veri analiz programı ile analiz edilerek sonuçlar özetlenmiş ve bu sonuçlara ilişkin yorumlara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik yönelimi, ihracat yönelimi, kuyumculuk sektörü.

---

[1] "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma, İstanbul Ticaret Üniversitesi Etik Kurulu'nun 25.11.2021 tarih ve E-65836846-044-202493 sayılı onayı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Programında birinci yazar danışmanlığında yürütülen yüksek lisans tez çalışmasından ikinci yazar tarafından üretilmiştir. Katkı Oranı Beyanı: %50-%50. Sorumlu Yazar: Mehmet Fatih Sarı

Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. This study was prepared with the approval of İstanbul Ticaret University Ethics Committee. This study was derived from the second author's master's thesis which is in preparation. Author Contributions: %50-%50. Corresponding Author: Mehmet Fatih SARI

Abstract: It is accepted that the entrepreneurial profile of a business owner and the entrepreneurial perception of the employees are an important factor in export orientation. Businesses with a high entrepreneurial orientation will gain a more sustainable competitive advantage against their competitors in the market while designing their entrepreneurial processes for the international market. In this study, it has been investigated how the entrepreneurial orientation perceptions of small and medium-sized business owners exporting in the jewelry sector create a change in export orientation. From the list sent by the Istanbul Minerals and Metals Exporters' Association (IMMIB) by e-mail, 7 of them with higher export profits were selected and the owners of these enterprises were interviewed. Semi-structured interview technique was used in data collection. The information obtained as a result of the study was analyzed with the MaxQDA2020 qualitative data analysis program, and the results were summarized and comments on these results were included.
Keywords: Entrepreneurial orientation, export orientation, jewelry sector.

Giriş

Uluslararası pazarlarda işletmelerin tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin arttığı ve hızlı rekabette etkin bir varlık gösterebilmek için etkili rekabet stratejileri uygulamalarının son derece önem arz ettiği bir ortamda girişimcilik farklı bir boyut kazanmıştır. İhracata yönelen girişimci işletmelerin, uluslararası pazarlarda istenilen başarıya ulaşmaları için işletme stratejilerini geliştirmeleri ve kendilerine stratejik bir yol haritası çıkartmaları gerekmektedir.

Değişimi ve yeniliği benimseyen, risk alabilen girişimci işletmeler rakiplerine karşı sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmektedirler. Değişen pazar şartlarına uyum sağlayan ve ürün geliştirme faaliyetleri yürüten işletmeler girişimcilik yönelimine sahiptirler. Girişimcilik algısı yüksek olan işletmeler, kaynaklarını bir fırsat oluşturacak şekilde bir araya getirme ve uluslararası pazar fırsatlarını belirleme konusunda rakiplerine göre daha başarılı olmakta ve bu özelliklerinden dolayı amaçlarına kolay bir şekilde ulaşmaktadırlar (Koçoğlu, 2013).

İhracatçı işletmelerin Türkiye'nin büyümesine olan katkısı oldukça fazladır. Türkiye için stratejik bir sektör olarak değerlendirilen mücevher sektöründe girişimcilik faaliyetlerine bu anlamda büyük önem verilmektedir. İstanbul Maden ve Metaller İhracatçı Birlikleri (İMMİB) aracılığıyla Kuyumcukent'te kurulan değerli taş kesim atölyesi buna örnek teşkil etmektedir. Ar-ge, inovasyon ve katma değerli üretim bağlamında yapılan bu girişim sayesinde ithal girdilerin azaltılması ve birim başına ihracat karlarının artırılması amaçlanmaktadır. Mücevher sektöründe katma değer üreten işletmeler, ülke ihracatında özel bir öneme sahiptir. Türkiye ihracatının en değerli ürünü sayılabilecek olan mücevherin, kilogram başına ihracat değerinin artırılması nokta-

sında mücevher sektörü lokomotif bir sektör olma özelliği taşımaktadır (Anadolu Ajansı, 2020).

Mücevher ihracatı yapan işletmelerin yurtdışı satışlardan elde edilen karın yüksek olmasından dolayı gerek ülke ekonomisine katkı sağlamak, gerekse dünya pazarından daha fazla pay alınmasını sağlamak ve istihdamı genişletmek için ihracata yönelmeleriyle birlikte girişimcilik eğilimi göstermelerinin ihracata yönelmelerinde önemli bir etkisi var mıdır sorusu da merak konusudur.

Bu kapsamda hazırlanan araştırmada girişimcilik yönelimi algısının ihracat yöneliminin bağımsız bir belirleyicisi olduğunu incelemek için oluşturulan araştırma sorusuna yanıt aramak amacıyla mücevher sektöründe ihracat yapan işletme sahipleriyle görüşülmüş ve saha çalışması yapılmıştır. Bu amaçla hazırlanan çalışmada mücevher ihracatı yapan işletmelerin girişimcilik yöneliminin belirlenmesi ve daha sonra ihracat yönelimiyle arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi ele alınmıştır.

Girişimcilik Yönelimi

Lumpkin ve Dess'e (1996) göre girişimcilik yönelimi bir işletmenin risk alma düzeyi, yenilikçi düşünceye sahip olması ve rakiplerine karşı sergilediği saldırgan hamleler olarak tanımlanabilir. Girişimcilik yönelimi, işletme kaynaklarının yeni bir kombinasyonuyla dönüşüm sürecini ifade eder (Lumpkin ve Dess, 1996; akt. Ejdys, 2016).

Covin ve Slevin (1988) konuya başka bir açıdan yaklaşarak girişimcilik yönelimi kavramını "üst yönetimin iş ile ilgili riskler almaya, kendi firmalarının rekabet üstünlüğü elde etmesi için değişime ve yeniliğe açık olmaya ve rakipleriyle agresif bir şekilde rekabet etmeye ne kadar eğilimli olduklarının" bir göstergesi olarak tanımlamıştır (Covin ve Slevin, 1988; akt. Wójcik-Karpacz, 2016). Aslına bakılırsa girişimcilik yönelimi, işletmelerin mevcut ya da yeni ürünleriyle dış pazarlara açılırken uyguladıkları işletme stratejilerini doğrulayan ve karar verme süreçlerini etkileyen etkenleri inceleyen bir olgudur.

İşletmeler var olan ya da yeni rakipleriyle rekabeti sürdürebilmek ve onlardan daima bir adım önde olabilmek için verdikleri mücadelede stratejik değerlendirmelerin sonucunda girişimcilik yöneliminin önemini kavramışlardır. Bu kavrayış tabi ki bazı sorunların ortaya çıkışıyla kendini göstermiştir. Rakiplerin sayısında meydana gelen hızlı artış, pazarda oluşan güvensizlik, yenilenme ihtiyacı ve küreselleşmenin hızlanması buna örnek gösterilebilir. Alışılagelen pazarlama tekniklerinin yetersizliği, yeni ürün geliştirme faaliyetlerinin yapılmaması, tanıtım ve reklam harcamalarında azalma, mevcut pazarlarda yeniliğe ihtiyaç duyulduğunu kanıtlar niteliktedir. Bu durum ise işletmeler açısından girişimcilik yöneliminin ne kadar büyük bir önem arz ettiğini ortaya koymaktadır (Akıncı, 2019).

OPEN ACCESS creative commons COPE

Yeni ürün geliştirme faaliyetleri yürüterek kısa sürelerde iyi karlar elde etmek olanaklı değildir. Bu bağlamda girişimcilik faaliyetleri yürütmek finansal riskleri göze almayı gerektirir. Yenilikçilik, kısa vadede negatif sonuçlar doğuracak uzun vadede ise rekabet avantajı yaratarak ortalamanın üzerinde yüksek karlılık getirecektir. Bundan dolayı da işletmenin gücü artacaktır (Guth ve Ginsberg, 1990: 8; akt. Yılmaz, 2019).

Girişimcilik yönelimi algısının yüksek oluşunun bir sonucu olarak girişimciler, uluslararası pazarlarda proaktif bir duruş sergileyerek fırsatları diğer rakiplerinden daha çabuk fark eder, yeni ürünlerle ve teknolojilerle rakiplerine karşı rekabet üstünlüğü sağlarlar. Bunlarla birlikte stratejik düşünceye sahip olmalarından dolayı geliştirdikleri stratejilerle yeni işlerde başarılı sonuçlar elde etmektedirler (Beğendik, 2013: 116-118; akt. Koyuncu, 2017).

Girişimcilik Yöneliminin Boyutları

Lumpkin ve Dess (1996) girişimcilik yöneliminin boyutlarını yenilikçilik, risk alma, proaktiflik, rekabetçi agresiflik ve özerklik olmak üzere 5 boyutta ele almıştır.

Yenilikçilik

Yenilikçilik, farklı çalışmalarda girişimcilik yöneliminin en önemli boyutu olarak belirtilmiştir (Drucker, 1985; akt. Lumpkin ve Dess, 1996). Lumpkin ve Dess (1996) ’e göre yenilikçilik ″yeni ürün/hizmetlerin tanıtılmasında yaratıcılığı ve deneyleri ve yeni süreçlerin geliştirilmesinde yenilik, teknolojik liderlik ve Ar-Ge’yi destekleme isteğini‟ yansıtmaktadır. Günümüzün iş ortamında kuruluşlar, pazarlara sunulan yeni ürün ve hizmetlerle elde edilen yüksek pazar payı, yüksek satış geliri ve yüksek finansal performans nedeniyle kendilerini her zamankinden daha fazla yenilikçi olmaya zorlamaktadır (Zehir, vd., 2016). Yöneticilerin teşvik etmesi gereken önemli bir yönelim olarak ortaya çıktığı için girişimciler arasında yaratıcılık ve yenilikçilik girişimci yöneliminin önemli bir itici gücü olarak kabul edilir (Hoque, vd., 2018).

Risk Alma

Risk alma bir kişinin belirsiz sonuçları olan bu tür projelere yatırım yapma isteğidir (Lumpkin ve Dess, 1996). Yönetimin yeni projelere yatırım yaparak, kredi alarak, iş ölçeğini genişleterek, yeni pazarlara girerek, yeni ürünler başlatarak, mevcut süreçleri yeniden icat ederek, yeni çalışanlar işe alarak risk alabileceğini ileri sürmektedir (Swink, 2003). Suarez’e (1994) göre bir organizasyonun kapatılması da risk alma olarak kabul edilebilir. Bunun altında kalan neden bir kuruluşun kapanış operasyonlarının gelecek zamanda örgütün zarara uğrayabileceğini ve bu kayıpların operasyonların derhal kapatılmasıyla önlenebileceğini düşünmesidir.

Proaktiflik

Proaktiflik, fırsat arayan bir davranıştır, rakiplerin önünde yeni ürün veya hizmetlerin sunulmasını içeren ileriye dönük bir bakış açısıdır ve gelecekteki talep beklentisiyle hareket ederek çevreyi değiştirmek ve şekillendirmektir (Lumpkin, vd., 2009; akt. Le Roux ve Bengesi, 2014).

Bir firmadaki girişimci proaktiflik düzeyi, özellikle sınırlı kaynaklara ve Ar-Ge yeteneğine sahip küçük ve orta ölçekli işletmelerin büyük şirketlerle sürdürülebilir bir şekilde rekabet edebilmesi için değişen bir pazarda ne ölçüde hayatta kalacağına karar verir (Eggers, vd., 2013). İleriye dönük bir yaklaşım ve olumlu bir zihniyet, firmanın mevcut teknikleri kullanmasına veya pazar yerinde yaklaşan değişimin üstesinden gelmek için gelişmiş bilgiyi elde etmesine yardımcı olabilir (Wang, vd., 2015).

Rekabetçi Agresiflik

Rekabetçi agresiflik, firmaların pazar yerinde zaten var olan rekabetçi eğilimlere ve taleplere nasıl tepki verdiğini ifade eder (Lumpkin ve Dess, 2001). En önemli özelliği, kendini daha iyi konumlandırmayı veya rakiplerin tehditlerini aşmayı amaçlayan mücadeleci tutum veya tepkidir (Boohene, vd., 2012). Rekabetçi agresiflik fiyat savaşı, üstün ürünlerin piyasaya sürülmesi, pazardaki rakiplere agresif tepki ve bilginin sömürülmesi şeklinde olabilir (Hussain, vd., 2015). Rekabetçi agresifliği başka bir açıdan tanımlamak gerekirse stratejik düşünceyle rakiplerin hamlelerine karşı beklenmedik bir hamle yaparak rakip işletmelerin stratejilerini tek seferde devre dışı bırakan yeni bir savunma stratejisi geliştirmektir.

Özerklik

Özerklik, pazar fırsatlarının peşinde koşarken kendi kendine yönlendirilen eylemlerde bulunma yeteneği ve isteği olarak tanımlanır. Özerk yönelim, firmaların yeni pazarlara yeni ürün veya hizmetler sunmak için hızlı ve kendine güvenen kararlar vermelerini sağlar (Li, vd., 2009). Özerklik, bir iş konsepti veya vizyonu oluşturmaya ve onu tamamlamaya yönelik bir birey veya ekip tarafından yapılan bağımsız bir eylem olarak tanımlanmaktadır (Lumpkin ve Dess, 1996).

İhracat Yönelimi

Grondin ve Grondin (1994) uluslararası ölçekte ifade edilmeye çalışılan bir tanım olarak ihracat yönelimini, uluslararası pazarlar tarafından sunulan fırsatlar ve işletmeleri risk almaya teşvik eden uluslararası bir düşünce yapısı olarak tanımlamaktadır (Acquaye, 2018).

İhracat, bir devletin ekonomisi ve işletmeler açısından büyük bir öneme sahiptir. Bir devletin kalkınması ve toplumu oluşturan bireylerin yaşam kalitesinin iyileşmesi o devletin işletmelerinin yaptığı ihracata bağlıdır. Günümüz koşullarında ihracat,

OPEN ACCESS creative commons COPE

gelişmiş ya da gelişmekte olan devletlerde küçük ve orta ölçekli işletmelerin, dünya ticaretinin gelişmesine katkı sağlamasıyla önem arz eden ve devlet politikalarıyla desteklenen faaliyetler bütünüdür. İhracat, sürdürülebilir kalkınmanın ve büyümenin gerçekleştirilmesinde önemli bir etkendir. Devlet ekonomisini, dışarıya açık hale getirmektedir. Ayrıca ihracat, iktisadi kaynakların etkin bir şekilde dağılımını sağlarken işletmelerin de kaynaklarını ve kapasitelerini etkin ve verimli bir şekilde kullanmalarına olanak sağlamaktadır (Paçaman, 2010).

Onlarca yıldır büyümenin muhasebeleştirilmesinde ihracata yönelmenin önemi hakkında bir tartışma vardır (Dollar, 1992). Son zamanlarda Rajan (2010) gelişmekte olan ekonomiler için ihracata odaklanmanın yararlarını inceleyerek "hem verimsiz işletmeleri disipline etmenin hem de ürün pazarını genişletmenin yolu, ülkenin ileri gelen işletmelerini ihracata teşvik etmektir. Bu sayede işletmeler sadece uluslararası pazar payı elde edebilecek cazip maliyetli rekabetçi ürünler ortaya koymakla kalmaz aynı zamanda daha geniş uluslararası pazarlara açılmaları onlara ölçek ekonomileri sağlar. Ayrıca, artık iç pazarın büyüklüğüyle sınırlı olmadıkları için karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları ürünleri seçebilmektedirler" şeklinde açıklama yapmıştır (Rajan, 2010: 58; akt. Weede, 2012). Bu anlamda ihracata yönelmek, ihracatta başarı sağlayan işletmelerin pazardaki konumlarını güçlendirmelerine ve uluslararası itibar kazanmalarına neden olmakta, ihracat pazarlarında ayrıcalıklar elde etmelerine olanak tanımaktadır.

İhracata Yönelten Etkenler

Uluslararasılaşma sürecinde pazar açısından işletmeleri uluslararası pazarlara yönelten etkenler arasında; pazarın iktisadi yapısı, ihracat yapılan ülkeye olan siyasi veya coğrafi yakınlık, bankaların sunduğu finansal olanaklar, işletmelerin belirledikleri uluslararası pazarlara giriş stratejilerinin ortalamanın üzerinde gelir sağlaması ve rekabet ortamının olması, ihracat yapılan ülkeyle siyasi veya kültürel olarak benzeşim veya yakınlık derecesi gösterilebilir. Bu etkenler işletmeleri uluslararası pazarlara açılmaya yöneltmektedir. Uluslararası pazarlar ihracat yapan işletmeler için birçok fırsatlar barındırdığı gibi aynı zamanda birçok tehlikeyi de bünyesinde barındırmaktadır. Bu nedenle işletme sahipleri, uluslararası pazarlara giriş sürecinde tedbirli olmalı ve doğru bir pazar araştırması yapıldıktan sonra pazara giriş kararı verilmelidir. Aynı zamanda da hedef pazarda karşılaşılacak risklere karşı önceden önlem alınmalıdır (Güçlü, 2013).

Günümüz dünyasında işletmeler, büyümek ve gelişmek için uluslararası pazarlara açılma gereği duymakta ve uluslararası pazara giriş stratejilerinden en az risk içeren ve esnek olan ihracatı daha fazla tercih etmektedirler. İşletmelerin, uluslararası pazarlara girişlerinde en temel unsur rekabet etme istekleridir. Bunlarla birlikte bir işletmenin saygınlık kazanması, teknolojik değişim, yenilikçi ürünler, ölçek ekonomileri, ürün yaşam eğrisi, ürün ve pazar dengesizlikleri gibi etkenler de işletmelerin ulus-

lararası pazarlara giriş kararlarını etkilemektedir (Damlayıcı, 2020). Ayrıca, yönetici özellikleri açısından dil becerileri, ihracat deneyimleri, demografik özellikleri ve girişimcilik yönelimleri de işletmelerin ihracata yönelmelerinde önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Sağlam, 2019).

Kuyumculuk Sektörü

"Mücevherat/kuyumculuk ağırlıkla hammaddesi değerli metallerden ve taşlardan oluşan malzemeyi işlemek suretiyle her türlü takı ya da süs eşyası üreten ticari faaliyetlerin tümünün adıdır. Kuyumculuk denildiği zaman akla ilk etapta altın gelmektedir. Zira kuyumculukta hammadde olarak en çok kullanılan değerli metal altındır. Ancak sektör sadece altın değil, gümüş gibi diğer değerli metalleri de kullanmaktadır. Kuyumculuk sektörünü sadece ticari bir sektör olarak görmemek gerekir. Sektör bir sanat icra etme yeteneğine ve potansiyeline sahiptir. Sanatsal yaratıcılık sektör için çok önemli olduğundan her zaman rekabet yeteneği taşıyan bir sektördür. Kuyumculuk sektörünün tanımı ve analizi birkaç sözcükle ifade edildiği [tahmin edildiği] gibi hiç kolay değildir. Kullanılan değerli taş ve metalin ağırlığına ve değerine göre ürün birkaç tarife pozisyonunda yer alabilmektedir" (Adıgüzel ve Eyiler, 2017).

Kuyumculuk sektöründe işletmeler, ihracatlarını geliştirebilmek için Kosgeb desteklerinden yararlanmaktadır. Kosgeb'in işletme geliştirme destek programı sayesinde işletmelerin uluslararası pazarlarda rekabet etme gücü artırılmakta, kurumsallaşması ve markalaşması sağlanmakta, ihracat pazar payları artırılmakta ve ihracat kapasiteleri geliştirilmektedir. Kobi Finansman Destek Programı ile girişimci işletmelere finansal destek verilerek işletmelerin üretim kapasitelerinin artırılması, kalite ve standartlarının yükseltilmesi ve uluslararası düzeyde rekabet etme gücüne sahip olmaları hedeflenmektedir (Kosgeb, t.y.).

Araştırma Metodolojisi

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmada yarı yapılandırılmış mülakat tekniğiyle, ihracatçı işletmelerin ihracat yöneliminde değişim yaratan girişimcilik algılarının belirlenmesi ve işletme sahiplerinin girişimcilik yönelimi algılarının bir sonucu olarak işletme süreçlerini, uygulamalar ve karar verme faaliyetlerini tasarlarken nasıl bir strateji izlediği anlaşılmaya çalışılmış ve ihracata yönelmede girişimcilik yöneliminin etkisinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Araştırmanın sonuçları yurt içinde alım gücünün düşmesiyle birlikte, ihracata yönelmeyi düşünen işletmeler için kuyumcu imalat atölyelerinde üretilen işlenmiş takıların alımına yönelik iç talebin azalması ve yurtdışı satışlardan elde edilen karın yüksek olmasından dolayı gerek ülke ekonomisine katkı sağlamak gerekse dünya pazarından daha fazla pay alınmasını sağlamak açısından yol gösterici olacağı düşüncesiyle

OPEN ACCESS creative commons COPE

önem arz etmektedir.

Araştırmanın Anakütlesi ve Örneklem Seçimi

Araştırmanın anakütlesini İstanbul Maden ve Metaller İhracatçı Birlikleri (İMMİB) üyesi olan ve Türkiye genelinde özellikle de Kuyumcukent ve Vizyonpark'taki mücevher ihracatı yapan ihracatçı işletmeler oluşturmaktadır. İstanbul Maden ve Metaller İhracatçı Birlikleri (İMMİB)'den alınan 2021 yılı verilerine göre 887 adet mücevher ihracatı yapan kuyumcu işletmesi bulunmaktadır. Çalışma bağlamında amaçlı örnekleme ile bu işletmeler arasından ihracat karı diğerlerine göre en yüksek olan 7 işletme seçilmiştir.

Veri Toplama Teknikleri ve Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak mülakat tekniği kullanılmış ve mülakatlar yüzyüze gerçekleştirilmiştir. Mülakat, yarı yapılandırılmış çerçevede yürütülmüş ve 1 soruya verilen yanıtların alt soruları oluşturularak gerçekleştirilmiştir. Mülakat öncesinde işletme sahipleriyle telefonda görüşülerek randevu alınmıştır ve kendileriyle bire bir iletişim kurulmuş ve görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Veri Analiz Yöntemi

Araştırma kapsamında katılımcılara "Girişimcilik yönelimi, işletmenize ne anlamda bir katkı sağlamakta ve işletmenizin ihracat yöneliminde nasıl bir değişim yaratmaktadır?" sorusu yöneltilmiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Etik Kurulu/Komitesinden 25/11/2021 tarihli E-65836846-044-202493 sayılı karar ile alınmıştır.

Verilerin analizinde MaxQDA2020 nitel veri analiz programı ile içerik analizi gerçekleştirilmiştir. İçerik analizinde birbirine benzeyen veriler, belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilmekte ve okuyucunun anlayabileceği biçimde düzenlenerek yorumlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013:259). Çalışmada katılımcılardan elde edilen verilerden yorumlayıcı içerik analizi yoluyla öncelikle kodlar belirlenmiştir. Sonrasında kodlardan kategoriler ve kategorilerden de temalar oluşturulmuştur. Katılımcıların soruya verdikleri yanıtlardan oluşturulan temalar bulgular kısmında sunulmuştur. (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Araştırmanın Modeli ve Sınırlılıkları

Bu araştırma nitel bir yaklaşımla gerçekleştirilmiş olup girişimcilik ve ihracat olgularının analizinin yapılması için nitel yorumlayıcı araştırma modeli kullanılmıştır. Bu model "bir metni anlayabilmek için önce parçaların anlaşılması, parçaların anlaşılması için ise metnin tamamının anlaşılması gerekir" ilkesine dayanmaktadır. Çalışmanın amacına uygunluk sağlanması bakımından çalışmada içerik analizi yöntemi uygulanmış ve nitel araştırma deseni kullanılmıştır (Dönmez, 2018). Veri toplama aracı ola-

rak açık uçlu tek sorudan oluşan mülakat formu kullanılmıştır.

Araştırma kapsamında görüşülen işletme sahiplerinden araştırmaya konu oluşturacak sektörel bilgi alınmaya çalışılmıştır. Ancak konuyla ilgili işletme sahipleri soruyu yanıtlarken net bir bilgi paylaşımı yapmaktan kaçınması ihtimali nedeniyle konunun anlaşılırlığı katılımcıların görüşleriyle sınırlandırılmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Girişimcilik yönelimi, işletmenize ne anlamda bir katkı sağlamakta ve işletmenizin ihracat yöneliminde nasıl bir değişim yaratmaktadır? sorusuna yanıt aramak üzere gerçekleştirilen bu araştırmada nitel bir çalışma yapılarak temalardan kategoriler, daha sonra bu alt kategorilerden kodlar oluşturulmuştur. Bu tema, kategori ve temalar katılımcıların verdiği yanıtlara göre aşağıdaki Tablo 1'de gösterildiği gibi özetlenmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Araştırma Sorusuna Verdiği Yanıtlara Göre Oluşturulan Tema, Kategori ve Kod Sınıflandırmaları

Tema		Kategori	Kodlar	K	K	K	K	K	K	K
Girişimcilik yöneliminin katkıları	Şirkete yönelik katkılar	Finansal katkılar								
			İşletmeye yeni gelir kaynağı sağlaması			1				
			İşletme gelirlerinin artması			1				
			İşletmenin satış potansiyelinin artması					1		
		İşletme hedefleri/ Vizyon								
			İşletmenin gelişmesi		1					1
			İşletmenin başarıya ulaşması			1				

OPEN ACCESS creative commons COPE

			Müşteri portföyünün oluşturulması/Gerçek alıcıya ulaşma					1	1	
			Yenilikçilik						1	1
		Ar-Ge yatırımı								
			İşletmeye yenilik katması				1			
			Yeni modellerin tasarlanması		1	1		1		
			Yeni ürünlerin üretimi		1					
			Yeni teknolojilere ayak uydurmak			1				
			Yeni makinaların alınması	1	1					
		Üretime yönelik katkılar								
			Yeni makinaların alınması	1	1					
			Pazarın talep ettiği ürünlerin belirlenmesi					1		
			Talebe yönelik üretim yapılması					1		
			Yeni ürünlerin üretimi		1					
			Üretimin artması/			1			1	

			kolaylaşması							
			İş gücünün artması	1						
			Çalışan sayısının artması	1						
			Üretimdeki sorunlarının çözülmesi							1
		Satış ve pazarlamaya yönelik katkılar								
			Satılabilir ürün yelpazesinin belirlenmesi					1		
			İş ya da ticaret hacminin artması	1				1		
	Sektörün gelişimine yönelik katkılar	Pazara yönelik katkılar								
			Yeni pazarların bulunması			1				1
			İhracat potansiyelinin artması		1			1		
			Pazar payının büyümesi	1				1	1	
		Rekabet gücü								
			Uluslararası piyasada rekabet gücünün artması		1					
			Yerel rakip-			1				

OPEN ACCESS creative commons COPE

			lerle rekabet etmek							

Girişimcilik yöneliminin katkıları

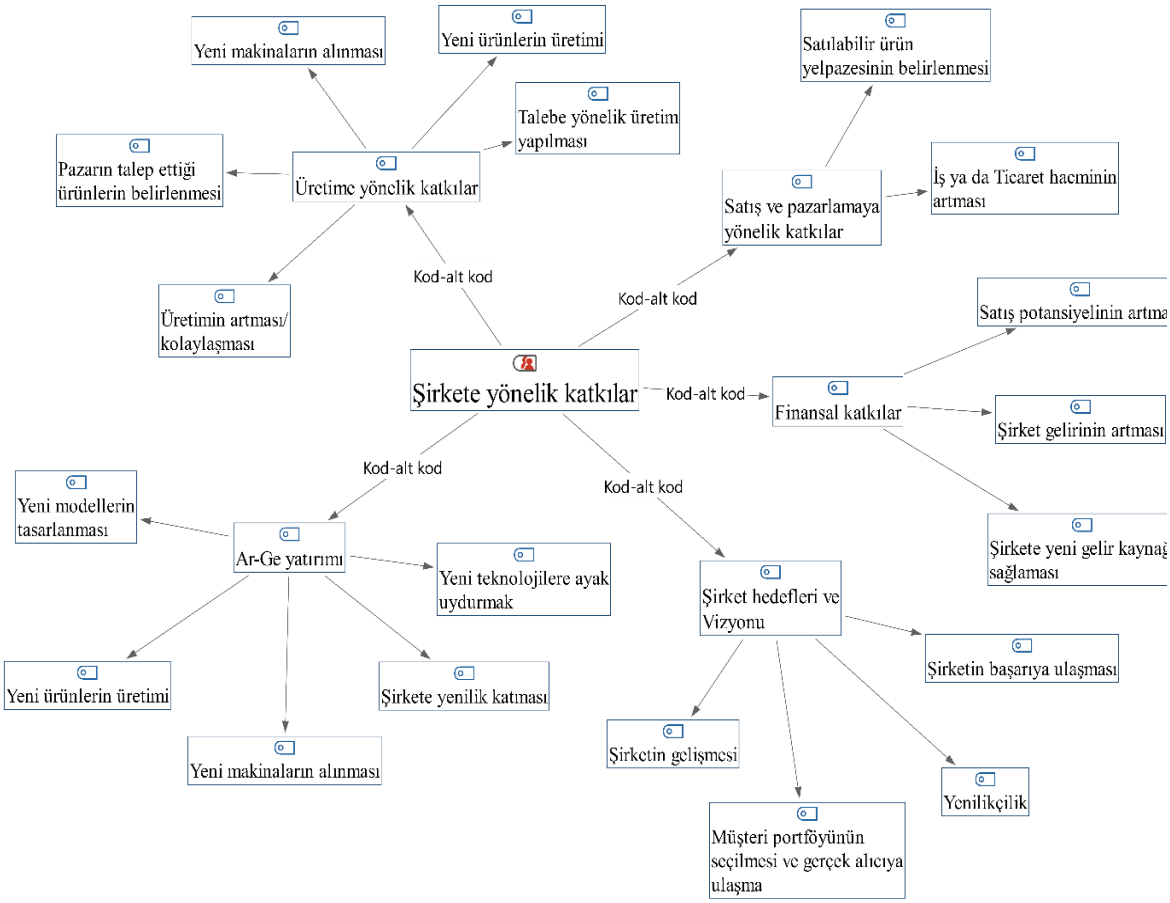
Katılımcılara "Girişimcilik yönelimi, işletmenize ne anlamda bir katkı sağlamakta ve işletmenizin ihracat yöneliminde nasıl bir değişim yaratmaktadır?" sorusu yöneltilmiştir. Bu şekilde girişimcilik yöneliminin katkıları ve ihracat yöneliminde yarattığı değişimin detaylı olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Katılımcıların yanıtları ve sorunun içeriği doğrultusunda "Girişimcilik yöneliminin katkıları" başlığı tema adı olarak belirlenmiştir. Katılımcıların bu başlık altında verdikleri yanıtların kelime bulutu Şekil 1'de verilmiştir.

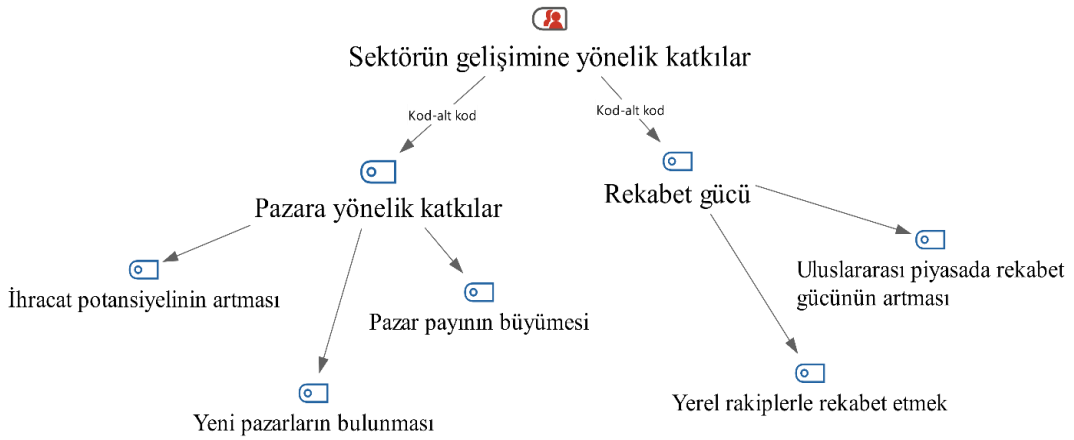

Şekil 1. Katılımcıların Girişimcilik Yönelimine İlişkin Verdikleri Yanıtlara Ait Kelime Bulutu

Katılımcıların verdikleri yanıtlar doğrultusunda girişimcilik yönelimi teması altında "Şirkete yönelik katkılar" ve "Sektörün gelişimine yönelik katkılar" olmak üzere iki kategori belirlenmiştir. Ana kategorilere ilişkin kod bölüm temelli hiyerarşik kod-alt kod modeli Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Girişimcilik Yöneliminin Katkıları Konusu Hakkındaki Görüşlerinin Kodlu Bölüm Temelli Hiyerarşik Kod Alt Kod Modeli

Katılımcıların görüşleri doğrultusunda girişimcilik yöneliminin katkıları teması altında "Şirkete yönelik katkılar" kategorisi altında "Finansal katkılar", "Şirket hedefleri ve vizyonu", "Ar-Ge yatırımı", "Üretime yönelik katkılar" ve "Satış ve pazarlamaya yönelik katkılar" şeklinde 5 kod oluşturulmuştur. Ayrıca "Sektörün gelişimine yönelik katkılar" kategorisi altında "Pazara yönelik katkılar" ve "Rekabet gücü" şeklinde iki kod oluşturulmuştur. Çalışmada belirlenen kod- alt kod modelleri farklı başlıklar al-

OPEN ACCESS creative commons COPE

tında aşağıda verilmiştir.

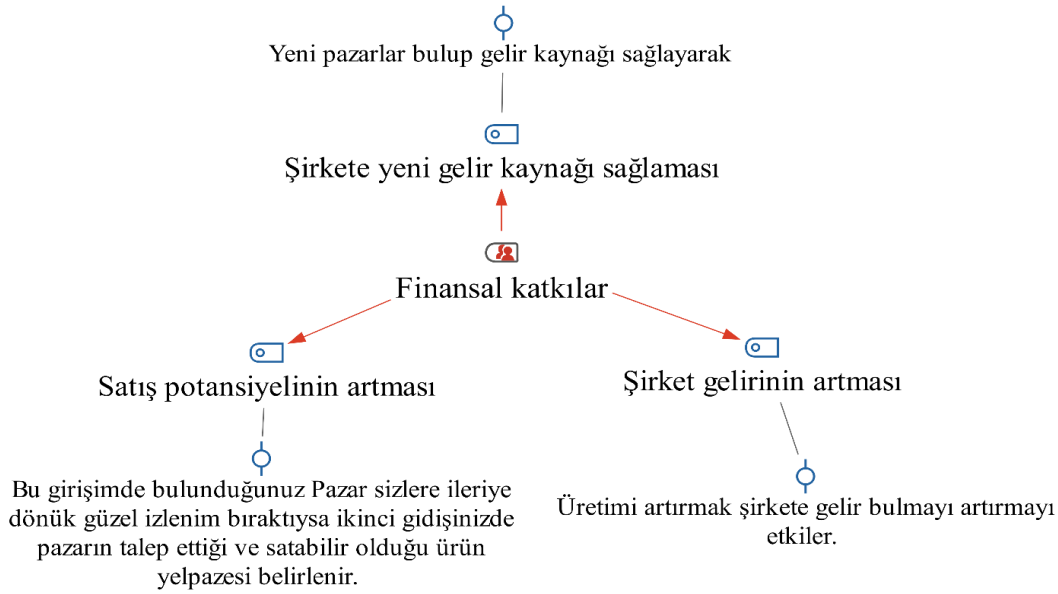
Şirkete Yönelik Katkılar

Çalışmada şirkete yönelik katkılar kategorisi altında belirlenen kodların kod-alt kod bölümleri modelleri alt başlıklar şeklinde verilmiştir.

Finansal katkılar

Katılımcıların "Girişimcilik yönelimi, işletmenize ne anlamda bir katkı sağlamakta ve işletmenizin ihracat yöneliminde nasıl bir değişim yaratmaktadır?" sorusuna verdikleri yanıtlardan "Şirkete yönelik katkılar" kategorisi altında kodlanan "Finansal katkılara" yönelik görüşleri kod-alt kod bölümleri modelleri Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Finansal Katkılar Konusundaki Görüşleri Hakkındaki Kod-Alt Kod Bölüm Modeli

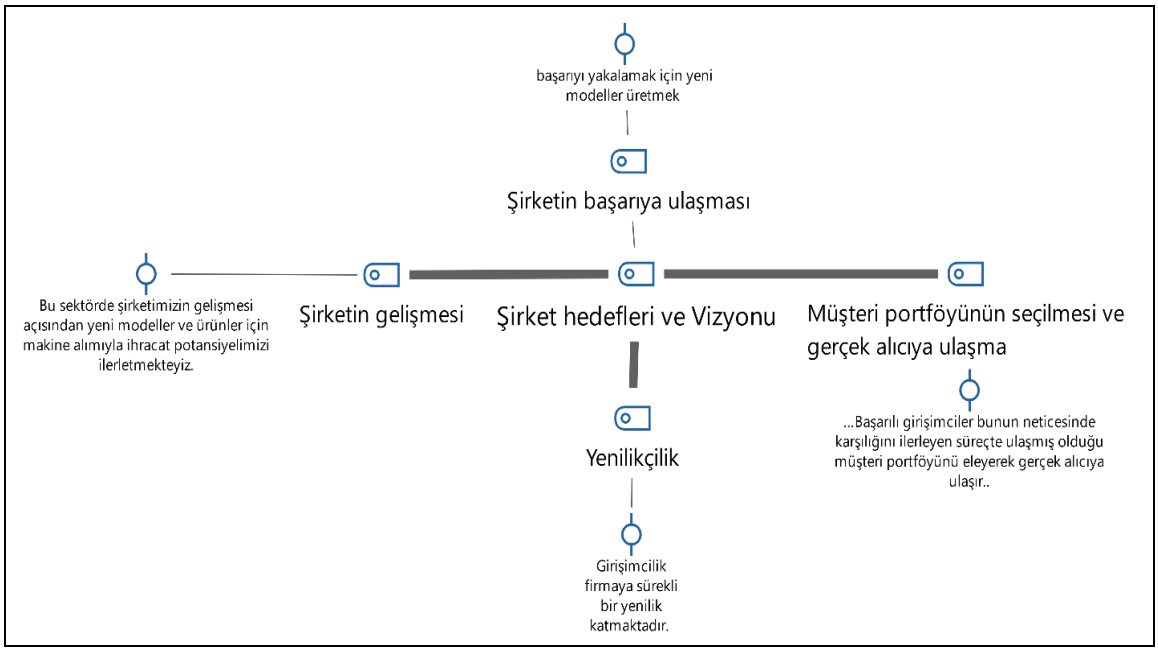

Katılımcıların "Finansal katkılar" kategorisine ilişkin görüşleri incelendiğinde, F3 girişimcilik yöneliminin şirkete yönelik katkılarından bahsederken "*….yeni pazarlar bulup gelir kaynağı sağlayarak…*" diye belirttiği görüşünde girişimcilik yöneliminin şirkete yeni gelir kaynağı sağladığını vurgulamıştır. Ayrıca F3 "*…üretimi artırmak şirkete gelir bulmayı artırmayı etkiler…*" diye belirttiği görüşünde girişimcilik yöneliminin şirkete yeni gelir kaynağı sağladığını ifade etmiştir.

Katılımcılarda F5 girişimcilik yöneliminin şirkete yönelik katkılarından bahsederken "*…bu girişimde bulunduğunuz pazar sizlere ileriye dönük güzel izlenim bıraktıysa ikinci gidişinizde pazarın talep ettiği ve satabilir olduğu ürün yelpazesi belirlenir…*" şeklinde belirttiği görüşünde girişimcilik yöneliminin satış potansiyelini arttırdığına vurgu yapmıştır.

Şirket hedefleri ve vizyonu

Katılımcıların "Girişimcilik yönelimi, işletmenize ne anlamda bir katkı sağlamakta ve işletmenizin ihracat yöneliminde nasıl bir değişim yaratmaktadır?" sorusuna verdikleri yanıtlardan "Şirkete yönelik katkılar" kategorisi altında kodlanan "şirket hedefleri ve vizyonuna" yönelik görüşleri kod-alt kod bölümleri modelleri Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların Şirket Hedefleri Ve Vizyonu Konusundaki Görüşleri Hakkındaki Kod-Alt Kod Bölüm Modeli

Katılımcıların "şirket hedefleri ve vizyonu" kategorisine ilişkin görüşleri incelendiğinde, F6 girişimcilik yöneliminin şirkete yönelik katkılarından bahsederken "*…tabi ki en büyük katkıyı markalaşma ve piyasa payımızı yükseltme olarak görüyoruz…*" şeklinde belirttiği görüşünde şirketin gelişmesine yönelik katkıların olduğunu ifade etmiştir.

Katılımcılardan F6 "*…başarıyı yakalamak için yeni modeller üretmek…*" şeklindeki görüşünde girişimcilik yöneliminin şirkete yönelik katkılarının şirketin başarıya ulaşmasına katkıları olduğunu belirtmiştir.

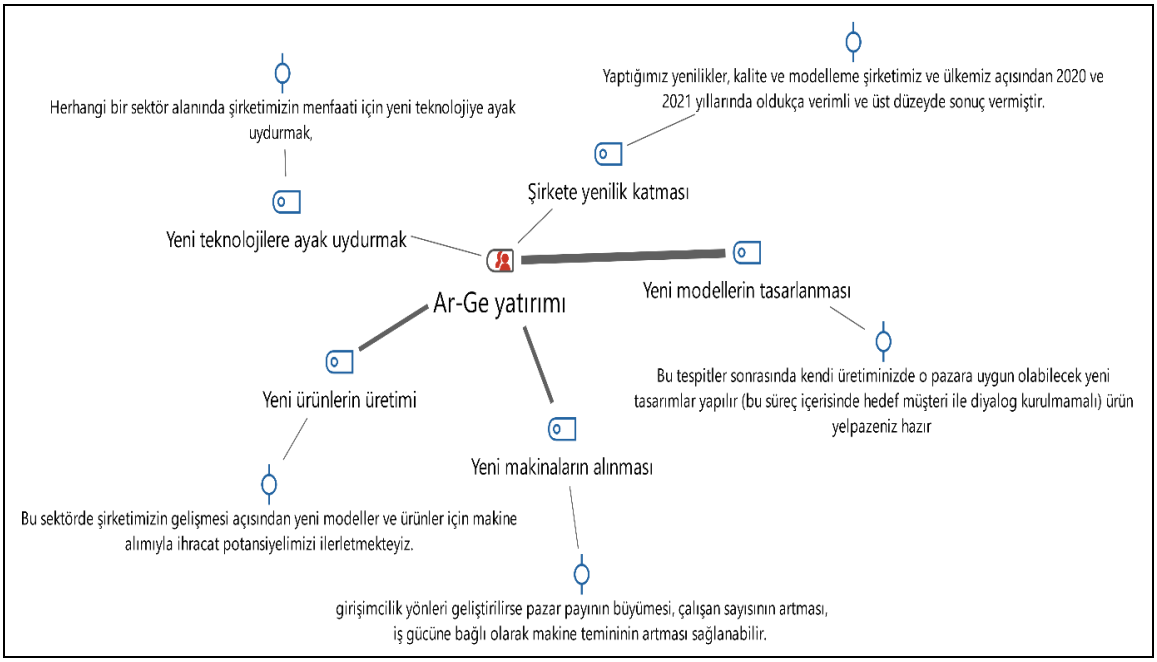
Katılımcılardan F6 "*…üretim için daha kolay yollar ve çözümler bulmayı sağlamaktadır. Bu etkenler ihracatı da etkilemektedir. İhracatta yeni pazarlar bulmayı ve üretilen yeni ürünleri daha etkili bir biçimde müşteriye sunum yapmayı sağlamaktadır…*" şeklindeki görüşünde girişimcilik yöneliminin şirkete yönelik katkılarının müşteri portföyünün seçilmesi ve gerçek alıcıya ulaşması noktasında katkıları olduğunu belirtmiştir. Ayrıca F6 katılımcısının diğer bir görüşünde "*…girişimcilik firmaya sürekli bir yenilik katmaktadır…*" diyerek girişimcilik yöneliminin şirkete yönelik katkılarının yenilikçilik olduğunu ifade etmiştir.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Ar-Ge yatırımı

Katılımcıların "Girişimcilik yönelimi, işletmenize ne anlamda bir katkı sağlamakta ve işletmenizin ihracat yöneliminde nasıl bir değişim yaratmaktadır?" sorusuna verdikleri yanıtlardan "Şirkete yönelik katkılar" kategorisi altında kodlanan "Ar-Ge yatırımı" yönelik görüşleri kod-alt kod bölümleri modelleri Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Katılımcıların Ar-Ge Yatırımı Konusundaki Görüşleri Hakkındaki Kod-Alt Kod Bölüm Modeli

Katılımcıların "Ar-Ge yatırımı" kategorisine ilişkin görüşleri incelendiğinde, F4 girişimcilik yöneliminin şirkete yönelik katkılarından bahsederken "*…yaptığımız yenilikler, kalite ve modelleme şirketimiz ve ülkemiz açısından 2020 ve 2021 yıllarında oldukça verimli ve üst düzeyde sonuç vermiştir…*" şeklinde görüşünü ifade etmiştir.

Katılımcılardan F5 "*…pazar sizlere ileriye dönük güzel izlenim bıraktıysa ikinci gidişinizde pazarın talep ettiği ve satabilir olduğu ürün yelpazesi belirlenir…*" şeklindeki görüşünde girişimcilik yöneliminin yeni modellerin tasarlanmasına yönelik katkıları olduğunu belirtmiştir.

Katılımcılardan F3 "*…başarıyı yakalamak için yeni modeller üretmek…*" şeklindeki görüşünde girişimcilik yöneliminin yeni modellerin üretimine yönelik katkıları olduğunu belirtmiştir. Ayrıca F3'ün bir diğer görüşünde "*…herhangi bir sektör alanında şirketimizin menfaati için yeni teknolojiye ayak uydurmak…*" sözleriyle girişimcilik yöneliminin yeni teknolojilere ayak uydurma konusunda katkıları olduğunu belirtmiştir.

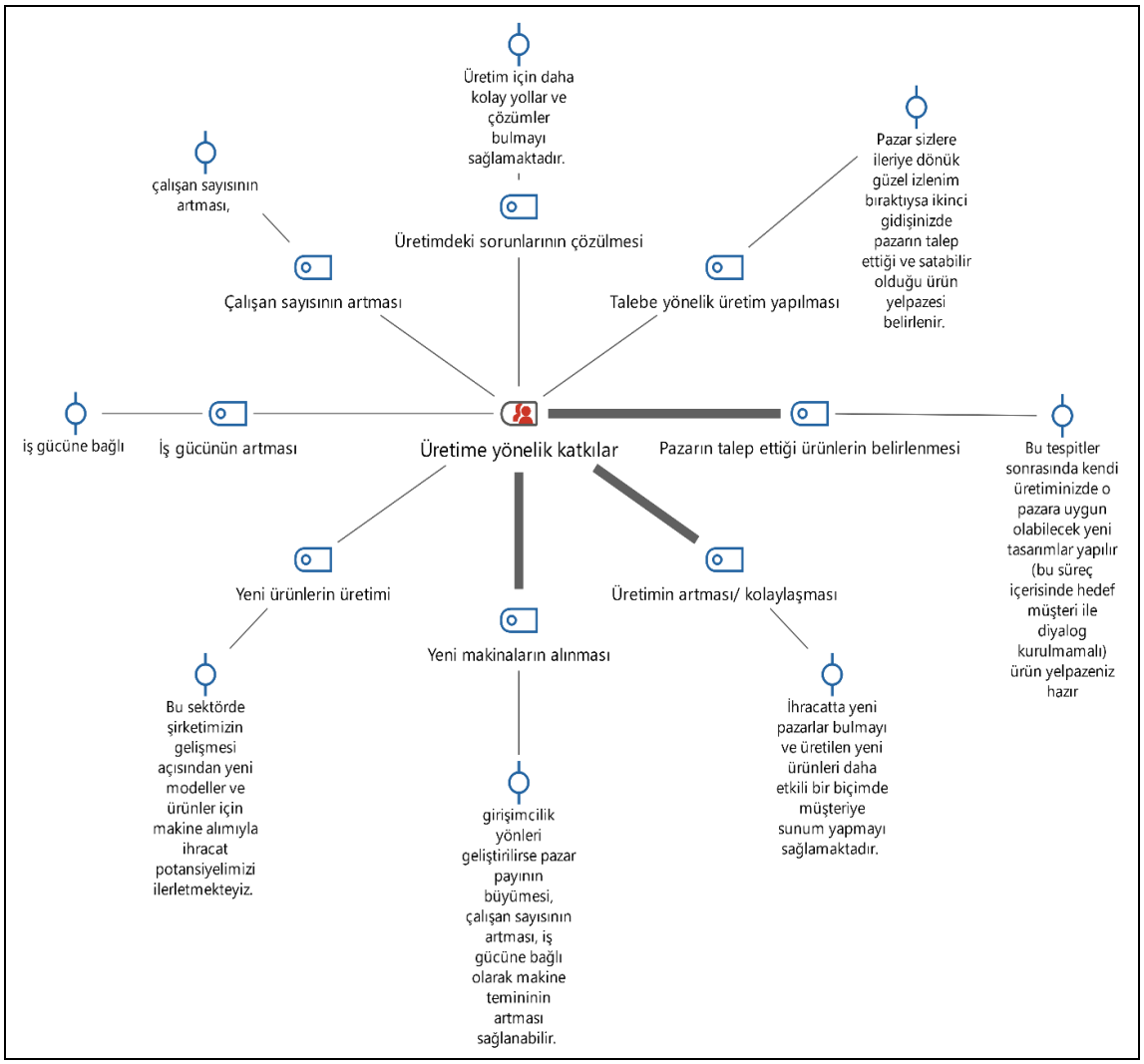
Katılımcılardan F1 "*…girişimcilik yönleri geliştirilirse pazar payının büyümesi, çalışan sayısının artması, iş gücüne bağlı olarak makine temininin artması sağlanabilir…*" şeklindeki

görüşünde girişimcilik yöneliminin yeni makinaların alınmasına yönelik katkıları olduğunu ifade etmiştir.

Üretime yönelik katkılar

Katılımcıların "Girişimcilik yönelimi, işletmenize ne anlamda bir katkı sağlamakta ve işletmenizin ihracat yöneliminde nasıl bir değişim yaratmaktadır?" sorusuna verdikleri yanıtlardan "şirkete yönelik katkılar" kategorisi altında kodlanan "üretime yönelik katkılar" yönelik görüşleri kod-alt kod bölümleri modelleri Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Katılımcıların Üretime Yönelik Katkılar Konusundaki Görüşleri Hakkındaki Kod-Alt Kod Bölüm Modeli

Katılımcıların "Üretime yönelik katkılar" kategorisine ilişkin görüşleri incelendiğinde, F1 girişimcilik yöneliminin şirkete yönelik katkılarından bahsederken "…*girişimcilik yönleri geliştirilirse makine temininin artması sağlanabilir*…" şeklindeki görüşünde girişimcilik yöneliminin yeni makinaların alınmasına yönelik katkıları oldu-

OPEN ACCESS creative commons COPE

ğunu belirtmiştir.

Katılımcılardan F5 "…*bu tespitler sonrasında kendi üretiminizde o pazara uygun olabilecek yeni tasarımlar yapılır*…" şeklindeki görüşünde girişimcilik yöneliminin pazarın talep ettiği ürünleri belirlemeye yönelik katkıları olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bir diğer görüşünde "…*pazar sizlere ileriye dönük güzel izlenim bıraktıysa ikinci gidişinizde pazarın talep ettiği ve satabilir olduğu ürün yelpazesi belirlenir*…" şeklindeki görüşünde girişimcilik yöneliminin talebe yönelik üretim yapılmasına katkıları olduğunu belirtmiştir.

Katılımcılardan F2 "…*bu sektörde şirketimizin gelişmesi açısından yeni modeller ve ürünler için makine alımıyla ihracat potansiyelimizi ilerletmekteyiz*…" şeklindeki görüşünde girişimcilik yöneliminin yeni ürünlerin üretimine yönelik katkıları olduğunu ifade etmiştir.

Katılımcılardan F7 "…*ihracatta yeni pazarlar bulmayı ve üretilen yeni ürünleri daha etkili bir biçimde müşteriye sunum yapmayı sağlamaktadır*…" şeklindeki görüşünde girişimcilik yöneliminin üretimin artması / kolaylaşmasına yönelik katkıları olduğunu ifade etmiştir.

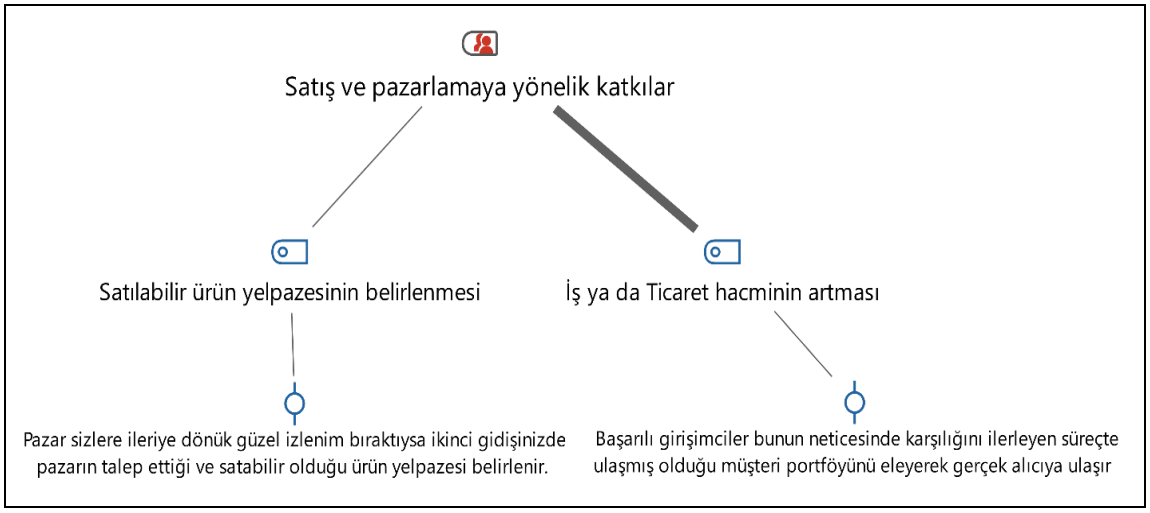
Katılımcılardan F7 "…iş gücüne bağlı…" şeklindeki görüşünde girişimcilik yöneliminin iş gücünün artmasına yönelik katkıları olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bir diğer ifadesinde "…*üretim için daha kolay yollar ve çözümler bulmayı sağlamaktadır*…" sözleriyle ifade ettiği görüşünde girişimcilik yöneliminin üretimdeki sorunların çözülmesine yönelik katkıları olduğunu belirtmiştir.

Katılımcılardan F1 "…iş gücüne bağlı…" şeklindeki görüşünde girişimcilik yöneliminin iş gücünün artmasına yönelik katkıları olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bir diğer görüşünde "…*iş gücüne bağlı*…" şeklindeki ifadesinde girişimcilik yöneliminin iş gücünü artırmasına yönelik katkıları olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte "…*çalışan sayısının artması*…" şeklindeki ifadesinde girişimcilik yöneliminin çalışan sayısının artırmasına yönelik katkıları olduğunu belirtmiştir.

Satış ve pazarlamaya yönelik katkılar

Katılımcıların "Girişimcilik yönelimi, işletmenize ne anlamda bir katkı sağlamakta ve işletmenizin ihracat yöneliminde nasıl bir değişim yaratmaktadır?" sorusuna verdikleri yanıtlardan "Satış ve pazarlamaya yönelik katkılar" kategorisi altında kodlanan "üretime yönelik katkılar" yönelik görüşleri kod-alt kod bölümleri modelleri Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Katılımcıların Satış Ve Pazarlamaya Yönelik Görüşleri Hakkındaki Kod-Alt Kod Bölüm Modeli

Katılımcıların "Satış ve pazarlamaya yönelik katkılar" kategorisine ilişkin görüşleri incelendiğinde, F5 girişimcilik yöneliminin şirkete yönelik katkılarından bahsederken "*…pazar sizlere ileriye dönük güzel izlenim bıraktıysa ikinci gidişinizde pazarın talep ettiği ve satabilir olduğu ürün yelpazesi belirlenir…*" şeklindeki görüşünde girişimcilik yöneliminin satılabilir ürün yelpazesinin belirlenmesine yönelik katkıları olduğunu belirtmiştir.

Katılımcılardan F1 "*…bu tip gelişmeler kendi sektörü olduğu kadar başka sektörlerde de ciddi iş hacminin artması anlamına gelir…*" şeklindeki görüşünde girişimcilik yöneliminin iş ve ticaret hacminin artmasına yönelik katkıları olduğunu ifade etmiştir.

Şirketin Gelişimine Yönelik Katkılar

Çalışmada şirketin gelişimine yönelik katkılar kategorisi altında belirlenen kodların kod-alt kod bölümleri modelleri alt başlıklar şeklinde verilmiştir.

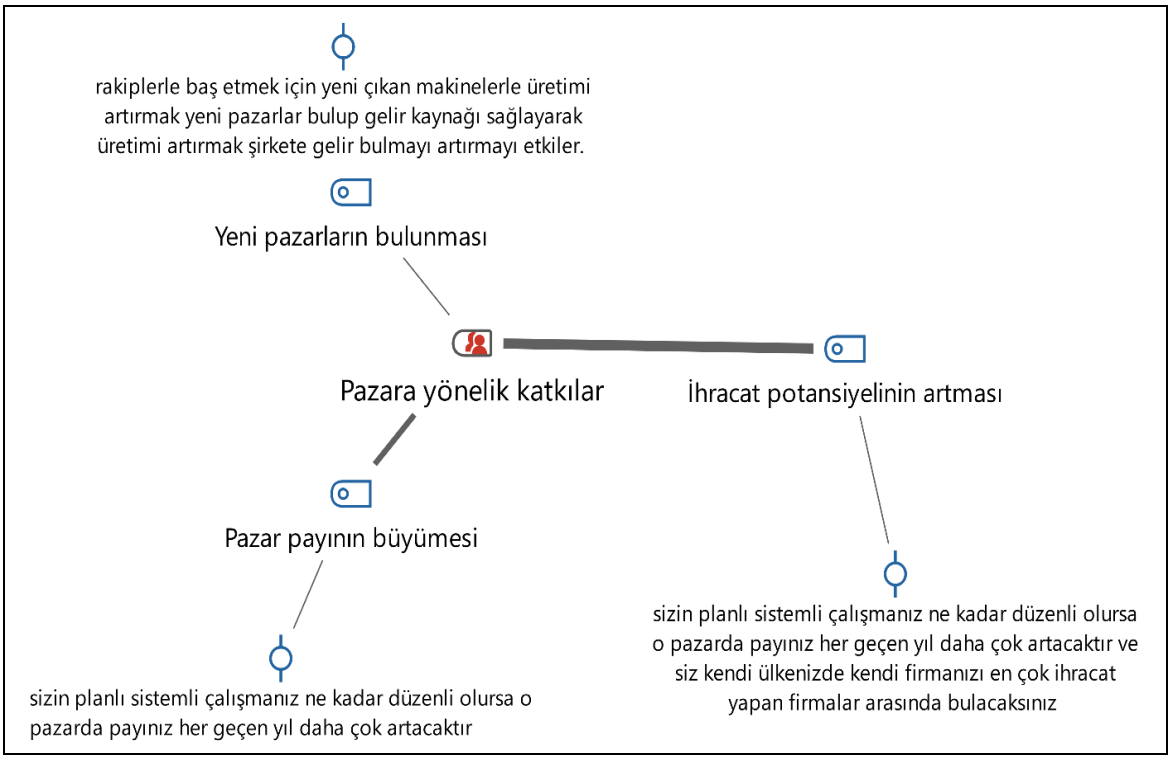
Pazara yönelik katkılar

Katılımcıların "Girişimcilik yönelimi, işletmenize ne anlamda bir katkı sağlamakta ve işletmenizin ihracat yöneliminde nasıl bir değişim yaratmaktadır?" sorusuna verdikleri yanıtlardan "Şirketin gelişimine yönelik katkılar" kategorisi altında kodlanan "pazara yönelik katkılar" ilişkin görüşleri kod-alt kod bölümleri modelleri Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Katılımcıların Pazara Yönelik Katkılar Konusundaki Görüşleri Hakkındaki

OPEN ACCESS creative commons COPE

Kod-Alt Kod Bölüm Modeli

Katılımcıların "pazara yönelik katkılar" kategorisine ilişkin görüşleri incelendiğinde, F3 girişimcilik yöneliminin şirkete yönelik katkılarından bahsederken "*…rakiplerle baş etmek için yeni çıkan makinelerle üretimi artırmak yeni pazarlar bulup gelir kaynağı sağlayarak üretimi artırmak şirkete gelir bulmayı artırmayı etkiler…*" şeklindeki görüşünde girişimcilik yöneliminin yeni pazarların bulunmasına yönelik katkıları olduğunu belirtmiştir.

Katılımcılardan F2 "*…bu sektörde şirketimizin gelişmesi açısından yeni modeller ve ürünler için makine alımıyla ihracat potansiyelimizi ilerletmekteyiz…*" şeklindeki görüşünde girişimcilik yöneliminin ihracat potansiyelinin artmasına yönelik katkıları olduğunu ifade etmiştir.

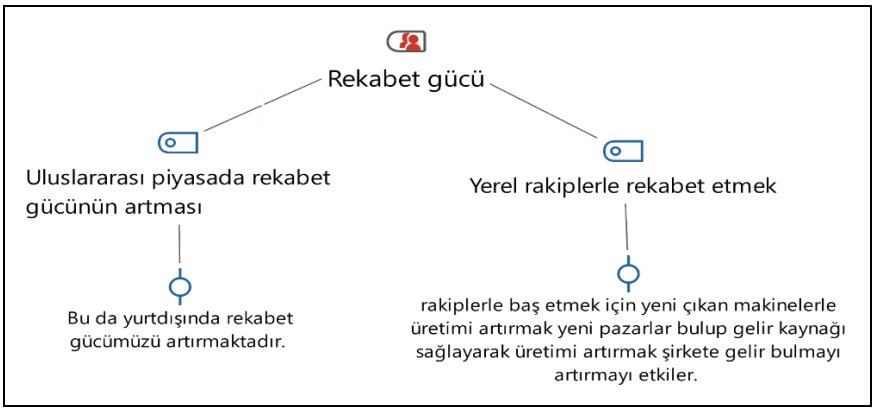
Katılımcılardan F5 "*…sizin planlı sistemli çalışmanız ne kadar düzenli olursa o pazarda payınız her geçen yıl daha çok artacaktır…*" şeklindeki görüşünde girişimcilik yöneliminin pazar payının büyümesine yönelik katkıları olduğunu ifade etmiştir.

Rekabet gücü

Katılımcıların "Girişimcilik yönelimi, işletmenize ne anlamda bir katkı sağlamakta ve işletmenizin ihracat yöneliminde nasıl bir değişim yaratmaktadır?" sorusuna verdikleri yanıtlardan "şirketin gelişimine yönelik katkılar" kategorisi altında kodlanan "rekabet gücü" ilişkin görüşleri kod-alt kod bölümleri modelleri Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Katılımcıların Pazara Yönelik Katkılar Konusundaki Görüşleri Hakkındaki

Kod-Alt Kod Bölüm Modeli

Katılımcıların "rekabet gücü" kategorisine ilişkin görüşleri incelendiğinde, F2 girişimcilik yöneliminin şirkete yönelik katkılarından bahsederken "…*bu da yurtdışında rekabet gücümüzü artırmaktadır*…" şeklindeki görüşünde girişimcilik yöneliminin uluslararası piyasada rekabet gücünün artmasına yönelik katkıları olduğunu belirtmiştir.

Katılımcılardan F3 "…*rakiplerle baş etmek için yeni çıkan makinelerle üretimi artırmak yeni pazarlar bulup gelir kaynağı sağlayarak üretimi artırmak şirkete gelir bulmayı artırmayı etkiler*…" şeklindeki görüşünde girişimcilik yöneliminin yerel rakiplerle rekabet etmeye yönelik katkıları olduğunu ifade etmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmada tema olarak belirlenen [girişimcilik yöneliminin katkıları] iki ana kategori olarak işletmeye yönelik katkılar ve sektörün gelişimine yönelik katkılar olmak üzere iki grupta toplanmış, birincil olarak işletmeye yönelik katkılarından [finansal katkılar] alt kategorisi de "işletmeye yeni gelir kaynağı sağlaması, işletme gelirlerinin artması, işletmenin satış potansiyelinin artması" şeklinde kodlar olarak ele alınmıştır. Benzer şekilde [işletme hedefleri/vizyon] alt kategorisi de "işletmenin gelişmesi, işletmenin başarıya ulaşması, müşteri portföyünün oluşturulması / gerçek alıcıya ulaşma, yenilikçilik" olarak [ar-ge yatırımı] alt kategorisi de "işletmeye yenilik katması, yeni modellerin tasarlanması, yeni ürünlerin üretimi, yeni teknolojilere ayak uydurmak, yeni makinelerin alınması" olarak [üretime yönelik katkılar] alt kategorisi de "yeni makinelerin alınması, pazarın talep ettiği ürünlerin belirlenmesi, talebe yönelik üretim yapılması, yeni ürünlerin üretimi, üretimin artması / kolaylaşması, işgücünün artması, çalışan sayısının artması, üretimdeki sorunların çözülmesi" olarak [satış ve pazarlamaya yönelik katkılar] alt kategorisi de "satılabilir ürün yelpazesinin belirlenmesi, iş ya da ticaret hacminin artması" şeklinde kodlar olarak ele alınmış olup ikincil olarak sektörün gelişimine yönelik katkılarından [pazara yönelik katkılar] alt kategorisi de "yeni pazarların bulunması, ihracat potansiyelinin artması, pazar payının büyümesi" olarak [rekabet gücü] alt kategorisi de "uluslararası piyasada rekabet gücünün artması, yerel rakiplerle rekabet etmek" şeklinde kodlar olarak ele alınmıştır.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Çalışma sonucundan hareketle girişimcilik yöneliminin işletmelerin ihracata yönelmelerinde doğrudan ve dolaylı olarak katkı sağladığı, katkı sağlayan faktörlerin de işletmeye yönelik katkılar ve sektörün gelişimine yönelik katkılar olmak üzere iki grupta toplandığı belirlenmiştir. Bu durum girişimcilik yöneliminin, ihracat yöneliminde yarattığı farklı katkıların bir sonucu olarak gösterilebilir.

Çalışmada ulaşılan sonuçlara benzer olarak, Danışman ve Sökmen (2007) yaptıkları çalışmada küçük ve orta ölçekli işletmelerde ihracat yönelimini örgütsel etkenler arasında daha çok hangileri belirlemektedir sorusuna yanıt aramışlar ve araştırmalarında birçok etken arasından özellikle girişimci kişiliğin ve işletme yeteneklerinin küçük ve orta ölçekli işletmelerin ihracatında büyük bir önem arz ettiğini ortaya koymuşlardır (Danışman ve Sökmen, 2007).

Altuntaş vd. (2015) çalışmalarında incelemeye aldıkları işletmelerin uluslararası girişimcilik yönelimleriyle ihracat pazar yönelimleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bu amaçla yaptıkları araştırmada "işletmelerin girişimcilik özellikleriyle ihracat yaptıkları pazarlarda elde ettikleri başarılar arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığına" cevap aramışlardır. Araştırma bulgularına göre bu şirketlerin yurtdışı pazarlara açılırken yaptıkları girişimlerin, ihracata olumlu etkisinin olduğu görülmüştür (Altuntaş vd., 2015). Çalışma kapsamında daha önceden yapılan bu çalışmalar bu makale çalışmasıyla benzer sonuçlar göstermiştir.

Uluslararası pazarlarda başarıya ulaşmayı hedefleyen ihracatçı işletmelerin pazardaki rakiplerine oranla daha avantajlı duruma gelmeleri için işletme planlarını girişimcilik yönelimi temelinde belirlemeleri gerekmektedir. İhracatçı işletmelerin başarılı olmalarının temel unsurlarından biri doğru bir işletme planı yaparak yeni pazar oluşturma ve pazara kaliteli ürünler sunma istekleridir. Doğru bir işletme planı işletmenin pazardaki konumunu güçlendirecektir. İşletme planını doğru belirlemek bu sebepten dolayı önem arz etmektedir. Hedef pazara uygun nitelikte belirlenen bir işletme planı pazar büyümesi yavaşlasa bile işletmenin gelirlerinde artışa yol açacaktır.

İhracatçı işletmelerin, ihracattaki başarısının en temel belirleyicilerinden biri de girişimcilik algılarıdır. Girişimcilik algısına sahip bir işletme sahibi, sürekli gelişime açıktır. Bir bakıma işletme sahibinin göstereceği girişimcilik performansı ihracat başarısında kilit noktadır. Aynı zamanda işletmenin iyi bir vizyonunun ve işletme stratejisinin olması hedeflerine ulaşmasını sağlayacaktır.

Bu bağlamda hazırlanan çalışma sonuçlarına bakılırsa işletme sahiplerinin girişimcilik algılarının ihracat yöneliminde değişime yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca doğru bir işletme planıyla ve ürün kalitesine önem verilerek pazara girildiğinde ihracatın arttığı gözlenmiştir. Araştırma kapsamında seçilen 7 işletmenin ihracattaki başarısının ortak noktası müşteriye nasıl yaklaşılacağını iyi bilmeleridir. Bu işletmele-

rin ihracat yönelimlerini belirleyen unsurlar arasında ülke içinde alım gücünün düşmesiyle birlikte iç talepte yaşanan daralmanın işletmelerin satış gücünü azaltması, işletmelerin ülke ekonomisine katkı sağlamayı istemeleri ve büyüme hızının artması için gerekli olan nitelikli eleman ihtiyacı, yüksek üretim potansiyeline ulaşan işletmelerin üretim fazlasını satmak için yeni pazar arayışlarına girmesi, ülke içindeki satışlarda gerek ödeme sorunlarıyla karşılaşılması gerekse kuyumculuk sektöründe tarafların anlaşmalarının hukuki sonuç doğuracak bir belgeye dayalı olmayıp karşılıklı güvene dayalı olmasından kaynaklanan riskler ayrıca yurtdışı satışlardan elde edilen gelirlerinin yüksek olması ve bu işletmelerin dünyada prestij elde edecek nitelikte donanıma sahip olması gösterilebilir.

Gelecekte yapılacak çalışmalarda, araştırma kuyumculuk sektörünün alt kollarını da kapsayacak daha bütünsel bir yaklaşımla ele alınabilir. Daha fazla sayıda ihracatçı işletmenin sorumlularıyla iletişim kurularak sektöre daha geniş bir açıdan bakılabilir.

İşletme sahipleriyle yapılacak görüşmelerde kuyumculuk sektörünün sorunları üzerinde durularak literatüre katkı sağlayacak yeni bir çalışma yapılabilir. Kuyumculuk fuarlarına ziyaretçi olarak katılarak veri toplama amacıyla tek seferde tüm endüstriyi(üreticiler, toptancılar, tedarikçiler, perakendeciler, tasarımcılar) bir arada görme fırsatına sahip olunabilir.

Nitel araştırma soruları derinleştirilerek konuya yeni bir bakış açısı kazandırılıp ilgili literatürdeki boşluk doldurulabilir.

KAYNAKÇA

Acquaye, J. A. (2018). *Export orientation and export performance: The role of marketing capabilities and brand orientation* [Unpublished Doctoral Dissertation]. University of Ghana.

Adıgüzel, M. ve Eyiler, R. Y. (2017). *Dünyada ve Türkiye'de altın, gümüş ve mücevherat sektörü rekabet analizi.* İstanbul Ticaret Odası.

Akıncı, K. (2019). *Çalışanların girişimcilik yönelimi algıları ile liderlik davranışı arasındaki ilişkinin havalimanı işletmeciliği sektöründe araştırılması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Altuntaş, G., Sözüer, A., ve Semercioöz, F. (2015). Uluslararası girişimcilik ile ihracat pazar performansı arasındaki ilişki: Türkiye'deki ihracatçı işletmeler örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 16 (1), 65-78.

Beğendik, B., (2013). *Küresel doğan işletmelerin uluslararasılaşma sürecine etki eden girişim-*

OPEN ACCESS creative commons COPE

cilik yönelimi boyutları ve girişimci özellikleri. [Yayımlanmamış doktora tezi], Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Boohene, R., Marfo-Yiadom, E., & Yeboah, M. A. (2012). An empirical analysis of the effect of entrepreneurial orientation on firm performance of auto artisans in the cape coast metropolis. *Developing Country Studies, 2*(9), *77-86.*

Covin, J. G., & Slevin, D. P. (1988). The influence of organization structure on the utility of an entrepreneurial top management style. *Journal of Management Studies*, 25(3), 217-234.

Damlayıcı, Ö. (2020). *Ofis mobilya sektörünün Türkiye ekonomisindeki yeri ve önemi: 2014 2017 Türkiye analizi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Danışman, A., ve Sökmen, A. G. (2007). Girişimci özellikleri ve firma niteliklerinin ihracat performansına etkisi: Kobi'ler üzerinde bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16*(1), 213-230.

Dollar, D. (1992). Outward-oriented developing economies really do grow more rapidly. *Economic Development and Cultural Change,* 40(3), 523-544.

Dönmez, H. (2018). *Olimpiyat geometri soruları ile LYS geometri sorularının bloom taksonomisi ile karşılaştırılması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Drucker, P. (1985). *Innovation and Entrepreneurship*. Harper and Row.

Eggers, F., Kraus, S., Hughes, M., Laraway, S., & Snycerski, S. (2013). Implications of customer and entrepreneurial orientations for SME growth. *Management Decision*, 51(3), 524-546.

Ejdys, J. (2016). Entrepreneurial orientation vs. innovativeness of small and medium size enterprises. *Journal of Engineering, Project, and Production Management*, 6(1), 13-24

Grondin, D., & Grondin, C. (1994). The export orientation of Canadian female entrepreneurs in New Brunswick. *Women in Management Review, 9*(5), 20-30.

Guth, W. D., & Ginsberg, A. (1990). Guest Editors' Introduction: Corporate Entrepreneurship. *Strategic Management Journal*, 11, 5–15.

Güçlü, İ. (2013). *İşletmelerin uluslararasılaşma sürecinde ihracat stratejileri ve bir araştırma* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hoque, A. S. M. M., Siddiqui, B. A., Awang, Z. B., & Baharu, S. M. A. T. (2018). Explo-

ratory factor analysis of entrepreneurial orientation in the context of Bangladeshi small and medium Enterprises (SMEs). *European Journal of Management and Marketing Studies, 3(2),*81-94.

Hussain, J., Ismail K. & Akhtar, C. S. (2015). Linking entrepreneurial orientation with organizational performance of small and medium sized enterprises: a conceptual approach. *Asian Social Science,* 11(7), 1-10.

Koçoğlu, M. (2013). *Çalışanların örgütlerine yönelik girişimcilik yönelimi algıları, örgüt desteği, kariyer tatminleri ve işten ayrılma niyetleri arasındaki ilişkinin incelenmesi: Otomotiv sektöründe bir araştırma* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Koyuncu, Ü. (2017). *Kültürel zeka ve girişimcilik yönelimi arasındaki ilişki: Laleli pazarındaki mikro ölçekli işletmeler üzerine bir araştırma* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Le Roux, I., & Bengesi, K. M. (2014). Dimensions of entrepreneurial orientation and small and medium enterprise performance in emerging economies. *Development Southern Africa,* 31(4), 606-624.

Li, Y. H., Huang, J. W., & Tsai, M. T. (2009). Entrepreneurial orientation and firm performance: The role of knowledge creation process. *Industrial Marketing Management*, 38(4), 440-449.

Lumpkin, G. T., & Dess, G. G. (1996). Clarifying the entrepreneurial orientation construct and linking it to performance. *Academy of Management Review,* 21(1), 135–172.

Lumpkin, G. T., & Dess, G. G. (2001). Linking two dimensions of entrepreneurial orientation to firm performance: the moderating role of environment and life cycle. *Journal of Business Venturing*, 16, 429-451.

Lumpkin, G.T, Cogliser, C.C., & Schneider, D.R, (2009). Understanding and measuring autonomy: An entrepreneurial orientation perspective. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 47–69.

Paçaman, H. E. (2010). *Türkiye'deki işletmeler için ihracatın önemi, sorunları ve çözüm önerileri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Rajan, R. G. (2010). *Fault lines: How hidden fractures still threaten the world economy.* Princeton University Press.

Sağlam, M. (2019). Firma ve yönetici özelliklerine göre ihracat performans düzeylerinin incelenmesi: İstanbul ili ihracatçı firmalar üzerine bir araştırma. *Yıldız Social Sci-*

OPEN ACCESS creative commons COPE

ence Review, 5(1), 85-102.

Swink, M. (2003). Completing projects on-time: how project acceleration affects new product development. *Journal of Engineering and Technology Management*, 20(4), 319-344.

Suarez, J. (1994). *Closure rules, market power and risk-taking in a dynamic model of bank behavior*: LSE Financial markets group.

Wang, K. Y., Hermens, A., Huang, K. P., & Chelliah, J. (2015). Entrepreneurial orientation and organizational learning on SMEs innovation. *International Journal of Organizational Innovation*, 7(4), 71-81.

Weede, E. (2012). *Liberty in comparative perspective: China, India and the West*. Towards a worldwide index of human freedom, 189-241.

Wójcik-Karpacz, A. (2016). The researchers proposals: What is the entrepreneurial orientation. *Managing Innovation and Diversity in Knowledge Society Through Turbulent Time*, 247-255.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, B. (2019). *Örgüt ikliminin girişimcilik yönelimine etkisinde dışadönüklüğün ılımlaştırıcı rolü ve bir araştırma* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zehir, C., Gurol, Y., Karaboga, T., & Kole, M. (2016). Strategic human resource management and firm performance: The mediating role of entrepreneurial orientation. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *235*, 372-381.

İnternet Kaynakları

Anadolu Ajansı, 2020, 15 Eylül). Mücevher İhracatının Liderleri Ödüllendirildi, https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/mucevher-ihracatinin-liderleri-odullendirildi/1974142 (Erişim tarihi: 21.11.2021).

KOSGEB, (t.y.). İşletme Geliştirme Destek Programı, https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/destekdetay/6798/isletme-gelistirme-destek-programi (Erişim tarihi: 29.12.2021).

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Kamu Diplomasisi Bağlamında Sportif Etkinliklerin Sunumu: 4. Dünya Göçebe Oyunları Tanıtım Filmi Analizi

Presentation of Sports Activities in the Context of Public Diplomacy: 4th World Nomad Games Promotion Film Analysis

Yelda KORKUT*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: **Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья**

Atıf / Citation / Цитата

Korkut, Y. (2022). Kamu diplomasisi bağlamında sportif etkinliklerin sunumu: 4. dünya göçebe oyunları tanıtım filmi analizi. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (30), 570-590.

Korkut, Y. (2022). Presentation of sports activities in the context of public diplomacy: 4th world nomad games promotion film analysis. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (30), 570-590.

10.29228/kesit.57364

Geliş/ Submitted/ Отправлено:	24.01.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать:	13.03.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный:	25.03.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

***Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Türkiye, yelda.korkut@atauni.edu.tr**

KESİT AKADEMİ DERGİSİ
ISSN: 2149-9225
The Journal of Kesit Academy

Kamu Diplomasisi Bağlamında Sportif Etkinliklerin Sunumu: 4. Dünya Göçebe Oyunları Tanıtım Filmi Analizi[1]

Presentation of Sports Activities in the Context of Public Diplomacy: 4th World Nomad Games Promotion Film Analysis

Dr. Öğr. Üyesi Yelda KORKUT

Öz: Karşılıklı iletişim ve etkileşim esasına dayanan Kamu diplomasisi, başka devletler ve halklar üzerinde sempati oluşturmak için kültür, eğitim, spor gibi yumuşak güç unsurlarından yararlanmaktadır. Bir yumuşak güç unsuru olarak dil, din, ırk ve ideoloji farklıkları gözetmeyen spor etkinlikleri ve organizasyonları evrensel olarak çekici bir aktivitedir. Son yıllarda spor diplomasisi ülke imajını korumak, spor etkinlikleri aracılığıyla siyasi mesajlar göndermek ve kamuoyu oluşturmak gibi hedefler için uluslararası ilişkilerde belirgin bir şekilde kullanılmaktadır. Orta Asya'daki geleneksel sporların ve Türk Kültürü'nün yaşatılması amacıyla yapılan uluslararası bir organizasyon olan "Dünya Göçebe Oyunları" bu bağlamda önemli bir etkinliktir. Spor etkinliklerinin duyurulması ve tanıtımında kitle iletişim araçları ve bu araçlarda yayınlanan tanıtım filmleri önemli rol oynamaktadır. Dünya Göçebe Oyunları'nın dördüncüsü 2022 yılında Türkiye'nin Bursa iline bağlı İznik İlçesinde yapılacaktır. Çalışmada, organizasyonun tanıtımı için çekilen Dördüncü Dünya Göçebe Oyunları tanıtım filmi gösterge bilimsel analiz yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamu diplomasisi, yumuşak güç, spor diplomasisi, 4. dünya göçebe oyunları, gösterge bilimsel analiz.

Abstract: Public diplomacy, which is based on mutual communication and interaction, makes use of soft power elements such as culture, education and sports to create sympathy for other states and peoples. As a soft power element, sports events and organizations that do not discriminate against language, religion, race and ideology are universally attractive. In recent

[1] "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article.

years, sports diplomacy has been used prominently in international relations for goals such as protecting the image of the country, sending political messages through sports events and creating public opinion. The "World Nomad Games", an international organization held for the purpose of keeping traditional sports and Turkish Culture alive in Central Asia, is an important event in this context. Mass media and promotional films published in these tools play an important role in the announcement and promotion of sports events. The fourth of the World Nomad Games will be held in 2022 in Iznik, a province of Bursa, Turkey. In the study, the promotional film of the Fourth World Nomad Games, which was shot for the promotion of the organization, was analyzed using the semiotic analysis method.
Keywords: Public diplomacy, soft power, sports diplomacy, 4th world nomad games, semiotic analysis.

Giriş

Günümüzde devletler resmî ilişkilerini yürütmek dışında toplumlarla da iletişim-etkileşim olanağı sağlayan, geleneksel diplomasiye nazaran uzun soluklu ve daha kalıcı olan kamu diplomasisini kullanmaktadır. Kamu diplomasisi, ülkelerin sahip olduğu değerleri dünyaya daha iyi anlatabilme esasına dayanmaktadır.

Demokratik siyasetin temelini oluşturan yumuşak güç ise; başkalarının tercihlerini şekillendirme yeteneğine dayanmaktadır. Aynı zamanda baştan çıkarma ve cezbetme yeteneği olan yumuşak güç, çekici bir güçtür. Kaynaklar açısından yumuşak güç kaynakları, bu tür bir cazibe yaratan varlıklardır (Nye, 2008: 95).

Spor diplomasisi, kamu diplomasisinin bir alt kategorisi olarak son yıllarda yumuşak güç unsuru olarak kullanılmaktadır. Sınırların ötesindeki insanlara hitap etme yetenekleriyle spor, birçok devletin siyasi hedeflerini gerçekleştirmeleri bakımından önemli bir araç haline gelmektedir. Spor diplomasisini, bölgesel ve ötesinde devletlerin siyasi etkisinin yayılması için benzersiz bir şekilde cazip kılan şey, evrensel olarak çekici bir aktivite olarak sporun sahip olduğu; ulusal sınırları, dil engellerini, ideolojik ve dini farklılıkları ortadan kaldıran özellikleridir.

Büyük güçlerin dışişlerinde kullandıkları bir araç olarak spor diplomasisi, soğuk savaş dönemine kadar uzanmaktadır. Günümüzde uluslararası spor organizasyonları düzenlemek, spor dünyasının ünlü isimlerini kanaat önderi olarak konumlandırmak, ülke imajını korumak veya spor etkinlikleri aracılığıyla siyasi mesajlar göndermek spor diplomasisinin uluslararası ilişkilerde daha belirgin daha resmi bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Spor etkinliklerinin tanıtımında kullanılan kitle iletişim araçları, kamu diplomasisinin önemli araçlarından biri olarak; ikna etme, kanaat oluşturma ve yönlendirme gücüne sahiptir (Özkan, 2015: 19). Gelişen teknolojiler ile beraber spor etkinliklerinin duyurulmasında, tanıtımında haber, reklam ve tanıtım

OPEN ACCESS creative commons COPE

filmi olarak rol alan içerikler, geleneksel kitle iletişim araçlarının yanı sıra yeni medya ortamlarında da yayınlanmaktadır.

Çalışmanın kavramsal çerçevesi; kamu diplomasisi, yumuşak güç ve spor diplomasisi kavramları ekseninde oluşturulmuştur. Çalışmanın uygulama bölümünde, 2014 yılında ilk kez Kırgızistan'da düzenlenen, dördüncüsünün Türkiye'de yapılması kararlaştırılan ve bir sosyal ağ olan YouTube'da yayınlanan "Dördüncü Dünya Göçebe Oyunları" tanıtım filmi analiz edilmiştir. Tanıtım filmi, gösterge bilimsel analiz kullanılarak çözümlenmiştir.

1. Kamu Diplomasisi

Devlet idaresinin ana siyasi faaliyetlerinden biri olan diplomasi, devletlerin güç kullanmaya başvurmak yerine, müzakere, etki ve ikna yoluyla çıkarlarını ilerletmelerini ve dış politika hedeflerini güvence altına almalarını ifade etmektedir. Bir başka ifade ile diplomasi, devletlerin kendi amaçlarını uygulamak, korumak maksadı ile elinde bulunan güç öğelerini yönetmesi olarak tanımlanmaktadır (Viotti ve Kauppi, 2001: 105).

Kamu diplomasisi, geleneksel diplomasiden yöntem ve araçları açısından farklı olsa da yeni bir kavram değildir. Kavramın kökeni propaganda, imaj oluşturma ve ulus markalama gibi faaliyetler olarak Antik Yunan ve Roma'ya kadar uzanmaktadır. Yakın tarihte ise ikinci Dünya Savaşında radyonun propaganda amaçlı kullanılması; soğuk savaş döneminde ABD'nin Rock'n Roll, Hollywood filmleri, Blue Jeans ve Coca Cola'yı sosyalist ülkelere kendi yaşam tarzını benimsetmek için kullanması örnek olarak gösterilmektedir (Yılmaz ve Kılıçoğlu, 2017: 88).

Geleneksel diplomasi, hükûmetlerden hükûmetlere doğru gerçekleşen ilişkiler sonucu meydana gelmektedir. Kamu diplomasisi ise, hükûmetlerin küresel kamuoyları ile iletişime geçerek başka toplumları bilgilendirmesi, etkilemesi ve ilgi çekmesine yönelik faaliyetlerini içermektedir.

Kamu diplomasisinin, yabancı kamuoyunu bilgilendirmek, oluşturulmak istenilen etkiyi artırmak, yanlış anlaşılmanın önüne geçmek ve toplumlararası diyalog için zemin oluşturmak gibi hedefleri bulunmaktadır. İletişim ve etkileşime dayanan kamu diplomasisi, karşılıklı sempati oluşturmak için kültür, eğitim, spor vb. gibi yumuşak güç unsurlarından yararlanmaktadır.

Wang (2006: 43)'a göre Kamu diplomasisi üç ana hedefi kapsamaktadır:

- Ulus devletlerin amaç ve politikalarını desteklemek.
- Değerlerini ve ideallerini iletmek.
- Ülkeler ve halklar arasında ortak anlayış ve karşılıklı güveni geliştirmek.

İnan (2012: 65)'a göre; başka ülkelerin ihtiyaçlarını, kültürlerini ve insanlarını

anlamak; bakış açılarını paylaşarak, olumsuz algıları düzeltmek ve ortak paydada buluşmak kamu diplomasisinin başlıca hedefleri arasında yer almaktadır.

Kamu diplomasisi, üst kavram olarak birçok diplomasi türünü geniş bir şemsiye altında toplamaktadır (İnan, 2012: 63). Kamu diplomasisinin kültür-sanat, spor, eğitim, teknoloji gibi birçok uygulama alanı mevcuttur. Deprem diplomasisi, sağlık diplomasisi, yangın diplomasisi, spor diplomasisi, futbol diplomasisi, sanat diplomasisi, kültür diplomasisi, dijital diplomasi gibi farklı diplomasi türleri de literatürde yer almaktadır.

Kamu diplomasisinin ortaya çıkmasında önemli etkenlerden biri de "medya"dır. Medya, toplumun siyasal açıdan olgunlaşmasında, demokratik davranışlarda bulunmasında, karar verme sürecinde ve doğru etkilenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Aydemir, 2018: 33). Kamu diplomasisi aktörlerinin kullanacağı etkin araçlardan biri olan medya, etkili bir şekilde kullanılmalıdır. Çünkü yazılı, görsel, işitsel ve dijital medya, hedeflenen ülke ve halklarına ulaşabilmek, ülkeyle ilgili olumlu bir imaj ve itibar oluşturmak ve bunları sürdürebilmenin en hızlı ve etkili yolu olmaktadır.

2. Yumuşak Güç

Kamu diplomasisi kavramı, yumuşak güç kavramı ile doğrudan ilişkilidir. Kamu diplomasisi kavramı, yumuşak güç kavramına göre daha dar kapsamlıdır; çünkü yumuşak güç kullanımı ile ilgili kurum ve faaliyetler kamu diplomasisi adı altında yer almaktadır (Yılmaz ve Kılıçoğlu, 2018: 14).

Güç; devletlerin askerî, ekonomik ve teknolojik yetenekleri şeklinde tanımlanırken (Gilpin, 1981: 18) yumuşak güç; askerî güç kullanmadan başkalarının tercihlerini cazibe yolu ile şekillendirerek istenileni yapmalarını sağlamak olarak tanımlanmaktadır. Yumuşak güç kavramını alana kazandıran Nye, bu gücün demokratik siyasetin ana unsuru olduğunu ifade etmektedir. O'na göre davranışsal acıdan yumuşak güç cezbetme gücüdür, kaynaksal açıdan ise söz konusu cazibeyi oluşturan değerleri ifade etmektedir (Nye, 2017: 26).

Kalın (2011: 8) yumuşak gücü, istenileni zorlama veya ödeme yapmadan cazibe yoluyla elde etme yeteneği olarak ifade etmektedir. Bu, ikna edici kanıtlar ve rasyonel politikalar kullanarak karşı tarafı razı etmekle mümkün olmaktadır. Önemli olan yumuşak gücün ana unsurları olan güvenirlik ve ikna yeteneğini kullanabilmektir.

Sert ve yumuşak güç kavramları arasındaki ana fark şu şekilde ifade edilebilir. Sert güç, esas olarak doğrudan ve genellikle zorlayıcı yöntemler olan somut güç kaynaklarına dayanırken yumuşak güç, ulusları diğer uluslara sevdiren çeşitli politikalar ve eylemler yoluyla dolaylı ve zorlayıcı olmayan yöntemlere dayanmaktadır. Bu açıdan sert güç, yumuşak güce nazaran daha büyük bir çıkar çatışmasını ifade etmektedir (Gallarotti, 2011: 28). Yumuşak güç ise, hedef ulusların, yumuşak güç uluslarının yap-

OPEN ACCESS creative commons COPE

malarını istediklerini gönüllü olarak yapmalarını güven ve uyum içerisinde sağlar. Bu nedenle, yumuşak güç sürecinde çok daha az çıkar çatışması bulunmaktadır.

Bir ülkeye yumuşak güç avantajı sağlayan parametreler çeşitli boyutlarla ölçülmektedir (Snow ve Cull, 2020: 5):

- Bir ulusun, küresel haber medyasında konuların nasıl çerçevelendiğini etkileyebilecek birden fazla iletişim kanalına erişimi olduğunda,
- Kültür ve fikirler egemen küresel normlarla eşleştiğinde,
- Bir ülkenin güvenilirliği yerel ve uluslararası davranışlarla artırıldığında.

Bu bağlamda kitle iletişim araçları önemli bir kanal olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazılı, işitsel, görsel ve günümüzde internet tabanlı olsun oluşturulan içerikler, bir ülkenin küresel boyutta kendini ifade etme ve diğer toplumları etkilemesi açısından kamu diplomasisinin vazgeçilmez araçlarıdır.

Nye (2008: 96)'a göre; bir ülkenin yumuşak gücü öncelikle üç kaynağa dayanmaktadır. Bu kaynaklar; bir ülkenin kültürü, siyasi değerleri ve dış politikalarıdır. Yumuşak güç olarak tanımlanan; bilim, sanat, spor, kültür, eğitim gibi unsurları ustalıkla kullanan ülkeler, önemli bir cazibe merkezi haline gelmektedir (Özkan, 2012: 9). Türkiye bu bağlamda birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, önemli bir tarihi birikimi olan ve stratejik konumu göz önüne alındığında değerli bir cazibe merkezidir. Ülkeler, şehirler ve topluluklar sporu; sosyal, politik ve finansal hedeflere ulaşmak ve ülkenin imajını iyileştirmek için kamu diplomasisi ve markalaşma amacıyla kullanmaktadırlar. Bu anlamda sporda uluslararası teşhir, kültüre odaklanma ve barışçıl değerler, ülkelerin uluslararası hedeflerine ulaşmak ve kamu diplomasilerini geliştirmek için yumuşak güç kullanmalarını önceleyen faydalı bir araç haline gelmektedir.

3. Spor Diplomasisi

Kamu diplomasisinin bir alt kategorisi olan spor diplomasisi uluslararası ilişkilerde yeni bir gelişme değildir. Spor, birçok dalıyla dünya nüfusunun geniş bir kesimine ulaşma, yaş, cinsiyet, kültür veya sosyal geçmişle sınırlandırılmayan kitlelere yönelik tutku ve ilgi uyandırma gücüne sahiptir. Bu nedenle spor, ülkelerin sıklıkla diplomatik amaçlarla kullandığı çekici bir araç olmaktadır (Ushkovska ve Petrushevska, 2015: 89). Bir yumuşak güç aracı olarak spor, ülkeler tarafından hem iç hem de uluslararası politika hedeflerine ulaşmak için yaygın olarak kullanılmaktadır. Uluslararası spor müsabakaları, ulusların, bölgelerin ve şehirlerin kimliklerini, değerlerini ve markalarını hedeflenen kitle ile paylaşmaları için giderek daha ideal bir araç olarak algılanmaktadır (Pigman ve Rofe, 2014: 1096).

Spor diplomasisi, spor ile ilgilenen kitlenin kazanılması bakımında da oldukça

önemlidir. Çünkü spor bir ülkeye ait davranış kalıplarını, centilmenliği, nezaket ve misafirperverliğini yabancı halklara anlatabilme imkânı bulduğu etkili bir alandır (Sancar, 2012: 208). Bu bağlamda spor diplomasisi, ülkelerin kamu algısını iyileştirmede, siyasi nüfuzunu geliştirmede, kültür ve değerlerinin yayılmasını sağlamada ve barışı teşvik etmede önemli bir katkı sunmaktadır.

Özellikle son yıllarda sayısı giderek artan spor ve spor organizasyonları, sert güç kaynaklarına alternatif veya tamamlayıcı olarak diplomatik hedeflere ulaşmak için kullanılan önemli bir yumuşak güç unsuru haline gelmektedir. Yumuşak güç unsuru olarak sporu kullanmak; ulus inşa etme, morali artırma ve bir dizi diplomatik kaygıyı azaltmayı sağlamaktadır. Bunun yanı sıra devletlerin siyasi etkilerini yaymaları için evrensel olarak çekici bir aktivite olarak kullandıkları sporun; ulusal sınırları, dil engellerini, ideolojik ve dini farklılıkları aşan özellikleri, spor diplomasisinin uygulanması bakımından uygun bir zemin hazırlamaktadır.

Özbey, Doğan ve Çolakoğlu (2021: 111)'na göre spor, devletlerarası barışı, yardımlaşmayı ve sağduyuyu arttıran bir araç olmanın yanı sıra kendini tanıtma, uzun vadeli ilişkiler kurma ve devam ettirme, hayranlık oluşturma ve bunları geliştirme olanağı da sunmaktadır. Kamu diplomasisinin en önemli unsurlarından bir tanesi olarak görülen spor, uluslararası ilişkilerde kendi çıkarlarını koruma çerçevesinde büyük bir öneme sahiptir.

Kamu diplomasisi aracı olarak yumuşak güç unsuru olan spor diplomasisinin etkin ve verimli kullanılması başka toplum ve ülkeler tarafından tanınma, cazibe merkezi haline gelme ve olumlu imaj oluşumuna katkı sağlamaktadır. Sadece olumlu bir algılama için değil aynı zamanda küresel boyutta oluşan olumsuz imaj algılarının pozitif yönde dönüştürülmesine de olanak tanımaktadır.

Dünya Göçebe Oyunları'nın Türk toplumlarının ve Türkiye'nin diğer ülkeler nazarındaki imajı bağlamında katkısı büyük olacaktır. 2014 yılında ilk kez Kırgızistan'da yapılan organizasyon, Covid-19 salgını nedeniyle ertelenmiştir. Organizasyonun 2022 yılında Türkiye'de yapılması planlanmaktadır.

4. Dünya Göçebe Oyunları

Dünya göçebe oyunları, Türk kültürünün ve Orta Asya'daki geleneksel spor dallarının yaşatılması ve tanıtılması amacı ile düzenlenen uluslararası bir yarışmadır. 2012 yılında Bişkek'te gerçekleşen 2. Türk Keneşi zirvesinde Kırgızistan'ın önerisiyle ilk kez 2014 yılında yapılmıştır. Uluslararası bu organizasyona Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan, Özbekistan, Türkiye, Tacikistan, Rusya, Afganistan ve Amerika Birleşik Devletleri katılmaktadır.

9-14 Eylül 2014 yılında ilk kez düzenlenen etkinlik, Kırgızistan'ın Issık-Göl bölgesinde, 9 farklı dalda 19 ülkeden 771 sporcunun katılımı ile gerçekleştirilmiştir. 3- 8

OPEN ACCESS creative commons COPE

Eylül 2016 yılında ikincisi düzenlenen etkinliğe, farklı dallarda 62 ülkeden 1200 sporcu katılmıştır (Maksüdünov, Dyıkanov, ve Ünal, 2018: 815). Üçüncü Dünya Göçebe Oyunları, 2-8 Eylül 2018 tarihlerinde Kırgızistan Issık Göl Bölgesi'ne bağlı Çolpon-Ata şehrinde yapılmıştır (Orçan, 2018: 561). Organizasyona kökbörü, mangala, kemik fırlatma, ok atışı, kartal ve şahinle avcılık ve bilek güreşi gibi geleneksel 37 spor dalında, 74 ülkeden bin 986 sporcu katılmıştır. Her iki yılda bir düzenlenen Dünya Göçebe Oyunlarına her organizasyonda katılım sayısı giderek artmaktadır.

Dünyanın önemli spor ve kültür organizasyonları arasında yer alan Dünya Göçebe Oyunlarının ilk üçü Kırgızistan'da yapılmıştır. 2020 yılında dördüncü Dünya Göçebe Oyunlarının Türkiye'de yapılması kararlaştırılmıştır. Türkiye'de Bursa'nın İznik ilçesinde gerçekleştirilecek olan organizasyon, Covid-19 salgını nedeni ile önce 2021'e ardından 2022 yılına ertelenmiştir.

Türkiye'de dördüncüsü düzenlenecek olan Dünya Göçebe Oyunları için İznik Yeşil Cami avlusunda bir lansman düzenlenmiştir. Bu programa: Gençlik ve Spor Bakanı Mehmet Muharrem Kasapoğlu ile Dünya Etnospor Konfederasyonu Başkanı Bilal Erdoğan, Türk Konseyi Genel Sekreteri Bağdat Amreyev, Turizm Bakan Yardımcısı Serdar Çam, Geleneksel Spor Dalları Federasyonu Başkanı Hakan Kazancı, Bursa Valisi Yakup Canbolat, Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı Alinur Aktaş'ın yanı sıra milletvekilleriyle çok sayıda davetli katılmıştır. Devlet yetkililerinin katıldığı lansmanda, 4. Dünya Göçebe Oyunları için çekilen tanıtım filmi ilk kez gösterilmiştir. Tanıtım filmi Youtube'da youtube.com/watch?v=4UqGqfRdIFs linkiyle yayınlanmaktadır.

5. Göstergebilimsel Çözümleme

Eski Yunancadaki semeion sözcüğüne dayanan göstergebilim terimi, farklı dillerde semiotik, semioqute, semiologie ve semiotics kelimeleri ile karşılık bulmaktadır (Erkman Akerson, 2019: 49). Gösterge, görünen ve görünen altında yatan bir gerçekliği ifade etmektedir. İnsanlık tarihi içerisinde ya da kültürel farklılıklara göre değişikliğe maruz kalan göstergeleri göstergebilim incelemektedir. Lottman (2012: 13)'a göre toplumdaki bilgi aktarımı sürecinde nesne, fenomen ya da kavramların fiziksel anlatımı gösterge olarak tanımlanabilmektedir. Göstergebilim, kendi dışında bir şeyi ifade eden ve ifade ettiği bu şeyin yerini alabilen nesne, olgu, biçim vb. şeklinde olan göstergeleri inceleyen ve bahsi geçen göstergelerin kullanım pratiklerini araştıran bilimdir (Fiske, 1996: 62). Bu tanıma ek olarak Rifat (1998: 112) göstergebilimin gerek uygulama gerek kuramsal açıdan günümüzde farklılaştığına dikkat çekmektedir. Bu bakımdan göstergebilim yalnızca gösterge ve bilim ile ilişkili değil; aynı zamanda anlamla, anlamlandırmayla ve anlamın üretilmesiyle ilişkili bir süreç olarak kabul edilmelidir.

Saassure'a göre gösterge ikili bir yapıdır: gösteren ve gösterilenden oluşur. Bu ilişkiyi soyut ve somut üzerinden açıklayan Saussure, gerçekte var olan somut bir kav-

ram ya da nesnenin zihnimizde soyut bir şekilde var olduğundan bahsetmektedir. Şayet zihnimizdeki bu soyut kavram ya da nesneyi dışa vurmamız gerekirse somut bir kavrama ihtiyacımız olacağından söz eder. O'na göre zihnimizdeki soyut kavram gösterilen, somut dışa vurum biçimi ise gösterendir (Erkman Akerson, 2019: 89-90). Saussure (1998: 79) gösterilen ile göstergenin ilişkisini ise nedensiz olarak tanımlamaktadır. Bu nedensizliği ise "kardeş" kavramı üzerinden açıklar. Kardeş kavramının gösteren vazifesi üstlenen k-a-r-d-e-ş harflerinin söz dizimi ile bir bağlantısı yoktur. Bu diziliş farklı dillerde farklı şekilde yapılabilmektedir. Bu bakımdan gösteren, dillerin söz dizimi kurması bağlamında özgürken; kendisini kullanan dilsel topluluklar bakımından özgür bir seçim değildir. Göstergebilim araştırmacısı Pierce ise göstergeyi Saussure'dan farklı olarak ikili değil, üçlü bir yapı olarak incelemektedir. Bu üçlü model, gösteren/temsil eden, gösterge biçimi/yorum ve göstergenin oluşturduğu anlam/nesne olarak ele alınmaktadır (Yaylagül, 2015: 23).

Pierce göstergeleri kategorize ederken üç başlık belirlemiştir: Birinci başlık altında nitel, tekil ve kurallı gösterge; ikinci başlık altında sözcebirim, önerme, kanıt içeren gösterge; son başlıkta ise sembol, ikon, indeks göstergeler olduğunu ifade etmiştir. Bu üç gösterge türü bugün simge, görüntüsel gösterge ve belirti olarak ifade edilmektedir (Aktulum, 2004: 5). Simge türündeki göstergeler gösteren ile gösterilenin ilişkisiz olduğu türdür. Buna örnek olarak diller, alfabeler ya da ulusların alfabeleri gösterilebilir. Görüntüsel göstergeler, gösterenin gösterileni taklit ettiği ya da benzediği türe verilen addır. Örneğin portreler ya da ses efektleri gibi. Belirti türündeki göstergeler ise, nedensiz değil anlamlı göstergelerdir. Örneğin sigara dumanı, gök gürültüsü, baş ağrısı, telefon çalması, termometre vb. (Yaylagül, 2015: 24). Üç türde ele alınan bu göstergeler kişiler tarafından farklı algılanabileceği gibi sözel olmayan göstergeler de sözel olarak aktarılabilmektedir. Chandler (2002: 38-39)'a göre bir kişi tarafından sembolik olarak görülen gösterge bir başkası tarafından ikonik, diğer bir kişi tarafından ise belirti olarak görülebilmektedir. İkonografik gönderim de kendi içerisinde iki türe ayrılmaktadır: ikon ve karikatür. İkon, saygı gösterilen bir şeyi imgelerken; karikatür, hakaret içermektedir. Tarihi süreç içerisinde ise ikonlardan sembollere bir geçiş gözlenmiştir. Bugün küresel olarak sembolik göstergelerin kuşatması altında olduğumuz ise bir gerçektir.

Kodlar: Kodlar en basit ifadeyle simgelerin birleşimidir. Nitekim dilin kendisi de bir koddur. Ancak çevrede dil gibi formal olmayan kodlar da mevcuttur. Örneğin bir film sahnesinde çekim açıları, bir romanda ana karakterin sunuluş biçimi gibi. Ancak kişiler kodları yorumlamak için ekstra çaba harcamamaktadır. Bu kodlar kişinin doğduğu andan itibaren çevresini anlamlandırmasıyla kümülatif olarak oluşmaktadır (Yaylagül, 2015: 26-27). Chandler (2002: 149-150) kodları üç başlık altında toplamaktadır:

OPEN ACCESS creative commons COPE

- Toplumsal Kodlar: Kıyafetler, dokunma, jest, mimik, renk seçimi, oyun veya ev eşyaları toplumsal kodlar olarak değerlendirilir. Bu kodlar, toplumdan topluma değişkenlik gösterebilmektedir.
- Metinsel Kodlar: Matematiksel ifadeler, sinema, tiyatro, heykel, öykü, roman ve radyo içerikleri metinsel kodlardır.
- Yoruma Dayalı Kodlar: Bu tür kodların yorumlanabilmesi için belli bir dünya görüşüne sahip olmak ya da o kodların üretildiği kültür veya toplumu tanımak gerekmektedir. Farklı kültür veya toplumlara ait kodlarla tanışmanın en kolay yolu ise o kültür veya topluma ait filmleri izlemek ya da kitapları okumak olabilir. Örneğin; ölüm sonrası veya doğum ile kişilerin benimsedikleri tavırlar, o kültürün kodları ile ilişkilendirilebilir. Bu sebeple kodlayan ve kod açımlayanın ortak kültürel geçmişlerden gelmesi kodların anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır.

Saussure kodların çözümlenebilmesi için bir bütünü oluşturmak amacıyla karşılıklı olarak birbirine bağlı öğelerin bir düzen oluşturduğunu ve buna da dizge dendiğini ifade etmektedir. Bir cümle kurmak amacıyla sınırlı bir listeden öğeler seçilmektedir. Bu öğenin yerini alabilecek birime ise dizi (paradigma) denmektedir. Dizilerin art arda sıralanması ile dizim (sentagma) oluşturulmaktadır. Dizimdeki sözcüklerin dizilişi ise anlamsal açıdan birbiri ile uyumlu olmak zorundadır (Erkman Akerson, 2019: 97-98).

Artzamanlılık- Eşzamanlılık: Dizgelerin yapısal özellikleri belli bir zaman içerisinde geçerliliğini koruyabilmektedir. Bu bakımdan Saussure (1998: 98-99)'a göre dizge yalnızca belli bir zaman içerisinde incelenebilmektedir. Zaman içerisinde değişime maruz bırakılan dizgeler temel yapı özelliklerinden bağımsız bir hale bürünememektedir. Basit ses değişiklikleri esasen dilin yapısını da değiştirebilmektedir. Bu da dünya görüşünde büyük değişimleri beraberinde getirmektedir. Saussure, dizgenin belli zaman kesitinde ve bir bütün olarak ele alınmasına eş zamanlı inceleme adını verirken; farklı zaman dilimlerinde dizgelerin karşılaştırılarak incelenmesine, daha öz bir ifadeyle tarihsel olarak incelenmesine, artzamanlı inceleme adını vermektedir.

Düzanlam-Yananlam: İletişim çalışmaları ile bağlantılı olarak değinilmesi gereken bir diğer nokta da sinemada göstergelerin ele alınış biçimidir. Göstergebilim araştırmacıları, 1950'li yıllardan bugüne kadar devam eden sinema çalışmalarında sinemanın bir dili olduğuna değinmişler; yazılı ve sözlü dil anlayışının yeniden tanımlanması gerektiğini belirtmişlerdir (Monaco, 2005: 154). Sinemada anlamı inşa eden göstergeler Barthes'ın da ifade ettiği gibi düzanlam ve yananlam olarak incelenebilmektedir. Düzanlam filmde gösterilen ne ise onu anlamaktır. Burada ifade edilmek istenen filmi gösterildiği gibi alımlamak ve gösterilenin ardında başka anlamlar aramamaktır. Yananlam ise gösterilenin altında yatan mesajı anlamaya çalışmaktır (Erkman Akerson, 2019: 173). Barthes'ın bu tanımından da hareketle yönetmenin kullandığı teknik özel-

likler ve kamera açıları da göz önünde bulundurulduğunda, sinemanın kendine özgü bir anlam biçimi ve yan anlamları olduğu kabul edilmektedir.

Dizi-Dizim: Göstergebilim araştırmacısı Saussure'a göre göstergebilimde dizisel ve dizimsel iki düzlem vardır (Erkman Akerson, 2019: 62). Sinema alanında yapılan çalışmalarda da dizisel ve dizimsel boyut önem teşkil etmektedir. Dizisel boyut, seçimle alakalıdır. Burada yönetmenin seçimine göre aynı türden göstergeler kullanılmaktadır. Dizimsel boyut ise seçilen göstergelerin anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde sıralanmasıdır. Bu boyut çekim esnasında gerçekleşmekte ve kurgu aracılığıyla bir araya getirilmektedir (Agocuk, 2014: 9).

Mit-Metafor-Metonim: Mit kavramı, bir toplumun sahip olduğu köklü inançları açıklayan ve nesilden nesile aktarılan göstergeler ve sembolleri açıklamaktadır (Belber, 2017: 110). Metafor kavramı, bir kavramı anlatmak için ona benzetilen başka bir kavramı eğreti olarak kullanmaktır (Guiraud, 2016: 146). Metonim ise gösterilmeyen bir şeyi anlatmak için ona ait bir özelliğin, ya da bir parçasının gösterilmesi olarak ifade edilmektedir.

6. Yöntem

İletişim çalışmaları bağlamında göstergebilim, iletişimi süreç olarak ele ala doğrusal bir model değil; iletişim sürecinde farklı anlamları da ortaya koyabilen yapısal bir modeldir. Bu bakımdan göstergebilim, ortaya konulan bir anlamın yapılandırılış biçimini göstergelerin düzenlendiği kodlar ve bu kodları oluşturan kültürü derinlemesine inceler. (Sivas, 2011: 529). Alıcı yerine "okur" terimini kullanan yaklaşımda, okurun kendi duygu, düşünce ve deneyimlerinden hareketle metni anlamlandırması beklenmektedir (Fiske, 1996: 62-63).

Çalışmada Youtube'da yayınlanan Dördüncü Dünya Göçebe Oyunları tanıtım filmi, göstergebilim analiz yöntemi ile çözümlenmektedir. Tanıtım filmleri, bir ülkenin sosyo-kültürel yapısını aktarması nedeni ile önemli bir görev üstlenmektedirler. Bu bağlamda ülkemiz için önemli olan 4. Dünya Göçebe Oyunları tanıtım filminde yer alan unsularının belirlenmesi, bu mesajların doğru iletilip iletilmediğinin saptanması nedeniyle çalışma önem taşımaktadır. Çalışma kapsamında oluşturulan araştırma soruları şöyledir:

- Tanıtım filmi göstergebilimsel açıdan nasıl bir anlam ifade etmektedir?
- Tanıtım filminde ülkemize ait hangi özellikler vurgulanmaktadır?
- Tanıtım filminde hangi kültürel unsurlar yer almaktadır?
- Tanıtım filminde vurgu yapılan spor dalları nelerdir?
- Tanıtım filminde hangi destinasyonlar yer almaktadır?

OPEN ACCESS creative commons COPE

7. Bulgular ve Analiz

Çalışmada, göstergebilimsel analiz kullanılarak 4. Dünya Göçebe Oyunları tanıtım filmi analiz edilmektedir. Bu kapsamda öncelikle tanıtım filmine ait bilgiler aşağıda verilmektedir.

Filmin Konusu: Filmde Dünya Göçebe Oyunları ve bu spor etkinliğine ev sahibi yapacak olan İznik tanıtılmaktadır.

Süresi: 3 dakika 46 saniye.

Yapım Şirketi: Ankara Prodüksiyon ve Reklam Ajansı

Söz/Görüntü İlişkisi: Filmde ağırlıklı olarak söz ve görüntü kullanılmıştır.

Coğrafi Kapsamı: Uluslararası tanıtım filmidir.

Kapsamı: Türkiye'nin resmi kurumlarının desteğiyle tanıtım filmi yapıldığından kurumsal bir filmdir.

Hedef Kitlesi: Tanıtım filminin hedef kitlesi yabancı ülkeler ve özellikle Türki Cumhuriyetlerdir. Kullanılan dil Türkçedir.

Gösteriminde Kullanılan Medya: İnternet ve sosyal paylaşım sitesi olan YouTube'da gösterilen bir tanıtım filmidir.

Anlatım Türü ve Formatı: Dolaylı, abartılı ve destansı bir anlatım üslubu yer almaktadır. Tarihi bilgi verme ve tanıtım formatı görsel ve sözel unsurlar ile desteklenmektedir.

Filmde Anlatılmak İstenen: Film Dünya göçebe oyunlarının Türkiye'de ve İznik'te yapılacağını anlatmaktadır. İznik'in Türk ve dünya tarihi açısından önemine, kültür unsurlarına, tarihi dokusuna ve doğal güzelliklerine ait unsurlar gösterilerek hem Türk kültürü ve tarihi değerleri hem de İznik'in bir cazibe merkezi olma değeri ön plana çıkarılmaktadır.

Film Seslendirme Metni: "Duy! Tarihinin büyüklüğü ile dörtnala sana yaklaşan atalarının, analarının, köklerinin sesini duy. Gör! Cihana emsal olmuş medeniyetinin bir ok misali gelecek hedefini nasıl bulduğunu gör. Bil, gücünü toprağından almış nice karayağız delikanlının yaşatmak ve ilerletmek için nasıl da dimdik ayakta kaldığını bil. Duyduğumuz, gördüğümüz, bildiğimiz her şey bize geçmişimizden hediye. Çocuklarımızı büyüten, dirilişimize rehber olan birer hediye. Şimdi o kutlu hediyelere layık olabilmek adına yüzden fazla ülke ve birliktelik için atan milyonlarca kalp İznik'te Dünya Dördüncü Göçebe Oyunlarında. Zorluklarla mücadelenin hikâyesi, oyunlar göçerken taşınan kültür oldu. Bizleri geliştiren spor oldu. Vazgeçmemenin adı oldu. Sonunda hayatın ta kendisi oldu. Hayatı yeniden okumak, hikâyemize daha güzel sayfalar eklemek, bağlarımıza daha sıkı düğümler atmak için birbirimiz ile yarışmaya baş-

lıyoruz. Burası İznik. Verimli toprakları ile onlarca medeniyete ev, binlerce yıllık kültüre beşik olmuş, tarihe ulu çınar gibi kök salmış bir hayat ağacı. Adına sikkeler basılan, savaşlar verilen altın şehir. Roma döneminde Hristiyanlığın simgesi, halen Hristiyanlığın üç önemli şehrinden biri. Selçuklu Devleti'nin temel noktası, Anadolu'nun ilk Türk başkenti, 1331'de feth edilen Osmanlı'nın doğum yeri. Şimdi heybetli tarihinin izleri arasında şehir surlarının güven veren büyüklüğünde yeniden yükselişimize koşuyoruz. Yeşil Cami'nin güzelliğinde bir araya geliyoruz. Ayasofya Cami'nin dinler arası değerinde saygıyla mücadeleyi başarıyoruz. Süleyman Paşa Medresesinde çalışkanlığı, sular altındaki Bazilikasında keşfetmeyi öğreniyoruz. İnancın yapıları ve doğanın inanılmazlığı ile göçebeliğin bize kattığı sarsılmaz birlikteliği buluşturuyoruz. Üç yıl boyunca Dünya göçebe oyunlarına muazzam bir ev sahipliği yapmış göçebeliğin özündeki değerleri yaşatmayı başarmış kardeşimiz Kırgızistan'ın ardından, bu kez İznik'te Dördüncü Dünya Göçebe Oyunlarında sizleri ağırlamaktan gurur duyuyoruz".

Dizi-dizim: "Neyzen, ellerinde Türk bayrağı olan atlılar, kilim dokuyan yöresel kıyafetli kadınlar, at üzerinde ciritçi, Türk bayrağı, oba, deniz, yeniçeri askeri, at üzerinde ok atan kadın, ok atan asker, at üzerinde kökbörü oyunu, eski Türk beylik sancakları, orta Asyalı yöresel kıyafetli kadın, dalgalanan Türk bayrağı, elinde kılıç tutan çocuk, yöresel kıyafetli halkoyunu oynayan kadın, kafasına kurt postu takan ve saz çalan orta Asyalı, çadırda düğün, seyirciler karşısında oynanan oyun, dörtnala koşan at, oyun alanı, güreş alanına yürüyen çocuklar, kepenek giyen adam, köpek, Türk bayraklı fes giyen şerbetçi, ok atan peçeli kadın, yöresel kıyafetli gülümseyen kadın, dönen semazenler, kilim dokuyan yöresel kıyafetli kadın, gökyüzüne ok atan kalabalık, çini motifli cami, Türk bayrağı-deniz ve şehir manzarası, İznik çarşısı, İznik manzarası, orman, zeytin ağaçları, dalında zeytin, tarihi yapılar, tarihi mekânda İznik yazısı, çini işlemeli Türk bayraklı saat kulesi, animasyonla yerleştirilmiş yeniçeri askeri ve şehir surları, animasyonla yerleştirilmiş at üzerinde okçu ve yeşil cami animasyonla yerleştirilmiş elinde Türk bayrağı tutan atlı ve Ayasofya cami, animasyonla yerleştirilmiş okçu ve Süleyman Paşa medresesi, animasyonla yerleştirilmiş yöresel kıyafetli kadın ve Bazilika, tarihi mekânda animasyonla yerleştirilmiş güreşçiler, dikili taş, tarihi mekânların genel görüntüleri, Kırgız askeri heykeli, İznik gölü, günbatımı, Dördüncü Dünya Göçebe Oyunları İznik/Türkiye yazısı ve amblemi, Gençlik ve Spor Bakanlığı- Dünya Etnospor Konfederasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti Spor Dalları Federasyonu logoları" bunlar birer dizi iken bu unsurların bir araya gelmesi ile ortaya çıkan tanıtım filmi dizimdir.

Artzamanlılık-Eşzamanlılık: Çekimlerin yapıldığı açık ve kapalı mekânlar, çekimlerin renkli olması, doğal ve yapay ışık kullanımı, at üzerinde farklı halklardan insanların olması, tarihi mekânlar, kilim dokuyan kadınlar, ok atan kadın ve erkekler, Türk bayrağı ve İznik gölünün gösterilmesi gibi unsurlar hep belli diziler içinden seçi-

OPEN ACCESS creative commons COPE

lip, eşzamanlı bir dizimi oluşturmaktadır. Bu tanıtım filminin kurgusunda seçilen karelerin dizimi ise artzamanlı bir dizimi oluşturmaktadır.

Kodlar: Filin ilk saniyesinde neyzenin ney çalarken gözlerini kapaması huzurun kodudur. Film içerisinde hemen hemen her görüntüde yer alan Türk bayrağı bağımsızlığın kodudur. Film içerisinde at, semazen, kilim dokuma, çini işleme, çadır, geleneksel kıyafetler, savaşçı kıyafetleri, savaşçı aksesuar ve silahları Türk kültürüne ait kodlardır. Ezan sesi ile beraber gösterilen cami İslamiyet'i ve ibadethaneyi simgeleyen dini kodlardır. Filmde Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine ait bayraklar da kullanılarak bağımsızlık kodu oluşturulmuştur.

Görsel 1: Filmin Kodlarına Ait Kareler

Düzanlam-Yananlam: Tanıtım filmi, 6. saniyeye kadar neyzen tarafından çalınan ney görüntüsü ile başlamaktadır. Bu, görüntünün düz anlamını oluşturmaktadır. Neyzenin gözlerini kapatarak çalması, ney sesinin huzur verici sesini ifade eden yananlamdır. 8. saniyede elinde Türk bayrağı bulunan atlı, görüntünün düzanlamıdır. Türk toplumlarında atın savaş aracı olarak kullanıldığı ve elde bayrak tutarak kazanı-

lan zafer görüntünün yananlamıdır. 11. saniyede Türk bayrağı asılı çadır içerisinde kilim dokuyan kadınlar ve 1. dakika 29. saniyede kilim dokuyan kadınlar görüntünün düzanlamını ifade eder. Çadır içerisinde bir yaşam alanı gösterilmesi, Türk toplumlarının göçebe kültürüne sahip olduklarına dair bir yananlamdır. Ayrıca kilim dokuyan kadınlar Türk toplumunda çalışan, üreten kadınları açıklayan bir yananlamdır. 13. saniyede Türk bayrağı ve göl kenarında oba görüntüsü, görüntünün düzanlamıdır. Eski Türk toplumlarının göçebe hayatına sahip olmaları ise yananlamdır. 19. saniyede at üzerinde ok atan başı açık yerel kıyafetli kadın ve 1. dakika 23. saniyede ok atan kadın görüntülerin düzanlamıdır. Eski Türk toplumlarında savaşlarda kadınların da at üzerinde ok atarak yer almaları görüntünün yananlamdır. 25. saniyede ok atan, kılıç kuşanan eski Türk askeri görüntünün düzanlamıdır. Savaşçı ruhlu Türk askerinin attığı ok ile hedef alması onun gücü ve azmi görüntünün yananlamıdır. 33. saniyede at üzerinde oyun oynayan atlılar görüntünün düzanlamıdır. Eski Türk toplumlarında oynanan geleneksel oyunların at üzerinde oynandığı ise görüntünün yananlamdır. 45. saniyede gökyüzünde dalgalanan Türk bayrağı görüntünün düzanlamıdır. Türk bayrağının dalgalanması, bağımsızlığın ve özgürlüğün simgesi olarak yananlama sahiptir. 51. saniyede elinde kılıç sallayan çocuğun ve 1. dakika 12. saniyede güreş meydanına doğru ilerleyen çocukların gösterilmesi görüntünün düzanlamıdır. Kılıç kullanma ve güreş sporunun Türk kültüründe çocukluk dönemlerinde başladığı, bu spor dallarının genç nesillere aktarılması ise görüntünün yanamlamını ifade etmektedir. 55. saniyede elinde çubuk olan at üzerinde giden adam görüntünün düzanlamıdır. Geleneksel spor dallarından biri olan cirit sporu ise yananlamdır. 57. saniyede elinde tahta kaşık ile halkoyunu oynayan gülen kız ve 1. dakika 25. saniyede geleneksel kıyafetli gülümseyen kadın görüntünün düzanlamıdır. Eski Türk toplumlarında kadınların sadece savaşan ve üreten kadın olarak yer almadıkları aynı zamanda kültürel mirasın önemli öğelerinden biri olan halkoyunlarını oynayan mutlu, huzurlu ve geleceğe ümitle bakan kadınlar oldukları ise yananlamdır. 1. dakika ve 1.dakika 11. saniyeye kadar yer alan farklı halklardan olan kafasına kurt postu takan ve saz çalan orta Asyalı, çadırda düğün yapan insanlar, seyirciler karşısında atlı oyun oynayanlar görüntülerin düzanlamıdır. Görüntülerde yer alan farklı halklardan insanlar ise eski Türk toplumlarının ortak kültürel unsurlara sahip olduklarını ve bir arada yaşadıklarını ifaden bir yananlamdır. 1. dakika 27. saniyede dönen semazenler görüntünün düzanlamıdır. Kıyafetlerindeki beyaz renk saflığı, temizliği ifade eder ve görüntünün yananlamı ilahi doğuştur.

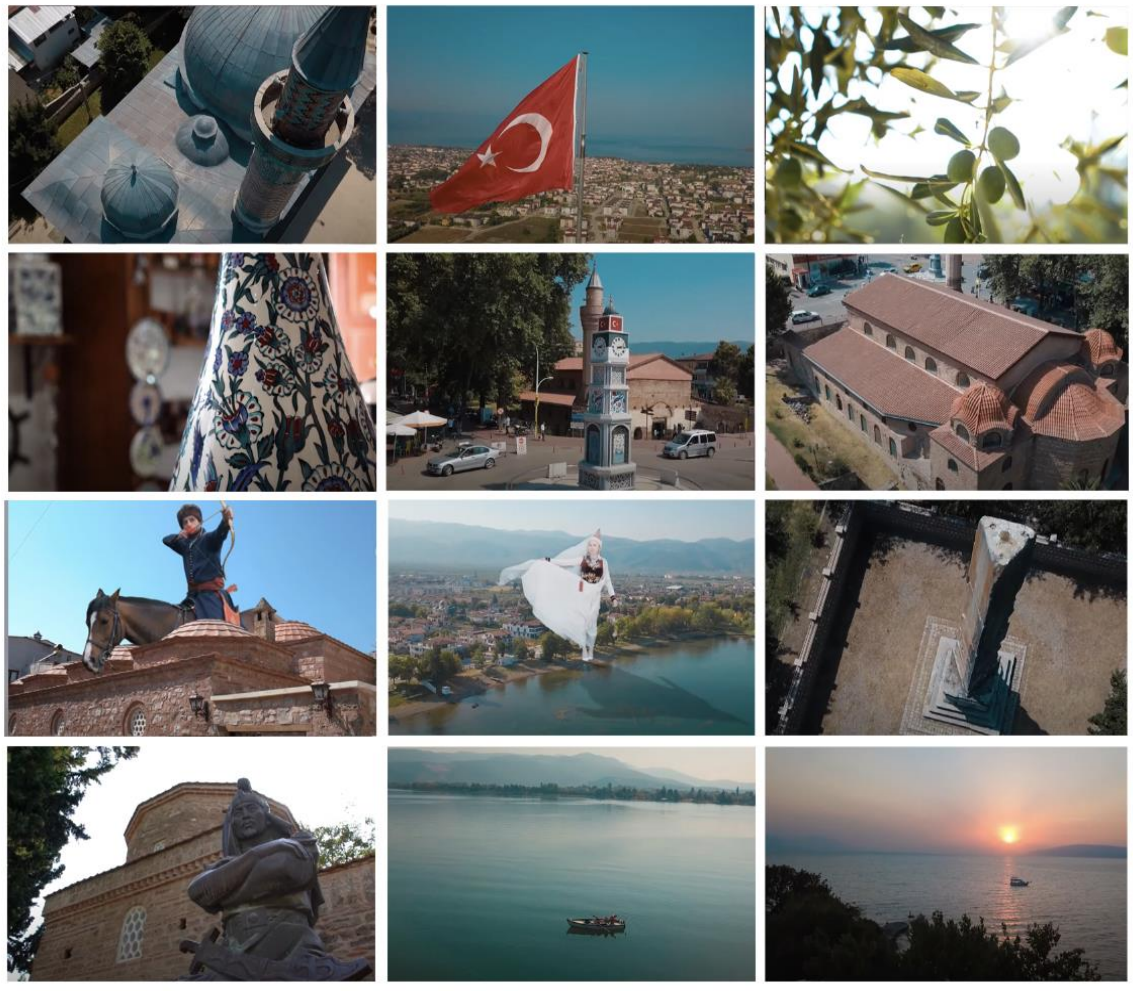

OPEN ACCESS creative commons COPE

Görsel 2: Filmin Düzanlam/Yananlamına Ait Kareler

1. dakika 33. saniyede çini motifli cami görüntünün düzanlamıdır. Ezan sesi ile beraber verilen görüntünün yananlamı ise İslamiyet ve ibadethanedir. 1. dakika 43. saniyede Türk bayrağı-deniz ve şehir manzarası, İznik çarşısı, İznik manzarası görüntünün düzanlamıdır. Göl kenarında yeşillikler içerisinde canlı bir hayata sahip olan İznik görüntünün yananlamıdır. 2. dakikada yer alan orman ve zeytin ağacı görüntünün düzanlamıdır. Orman ve yeşil huzuru, verimli toprakları, zeytin ağaçları ve zeytin görüntüsü barışı ifade eden yananlamdır. 2. dakika 30 saniye ve 3. dakika 20. saniyeler arasında yer alan saat kulesi, şehir surları, Yeşil cami, Ayasofya cami, Süleyman Paşa medresesi, Bazilika, tarihi mekânda anime edilen güreşçiler ve dikili taş görüntünün düzanlamıdır. Bu tarihi mekânların, medeniyetlerin beşiği olan ve tarihi bir önem arz eden Anadolu'nun ilk başkenti İznik'in önemi görüntülerin yananlamıdır. 3. dakika 23. ve 3. dakika 28. saniyede yer alan Kırgız askeri ve heykeli görüntünün düzanlamıdır. İznik'te bulunan Kırgız türbesinin önündeki heykelin gösterilmesi ile eski Türk top-

lumlarının Türk topraklarında yaşamış olmaları görüntünün yananlamıdır. Filmin son karesinde gösterilen İznik gölü görüntünün düzanlamıdır. Mavi rengin hâkim olduğu İznik gölünün huzuru, dinginliği, barışı ve güvenli bir ortamı ifade etmesi ise görüntünün yananlamıdır. Kapanış jeneriğinde dördüncü Dünya Göçebe Oyunları İznik/Türkiye yazısı ve amblemi, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Dünya Etnospor Konfederasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti Spor Dalları Federasyonu logoları görüntünün düzanlamıdır. Bu etkinliğin, iş birliği yapılan kurumlar tarafından organize edildiği ise görüntünün yananlamıdır. Ayrıca kullanılan çekim teknikleri, yananlam oluşturmada katkı sağlamaktadır. Türk bayraklı atlıların, semazenlerin, ok atan kadının ve Kırgız türbesinin önündeki asker heykelinin alt açıdan çekimi; yüceliğin ve üstünlüğün bir göstergesi olarak bu görüntülerin yananlamıdır.

Görsel 3: Filmin Düzanlam/Yananlamına Ait Kareler

Mitler: Tanıtım filminde hemen hemen her karede kullanılan bayrak, bağımsızlığa ve özgürlüğe ait bir mittir. Semazenlerin kıyafetlerindeki beyaz renk, saflığı ifade

OPEN ACCESS creative commons COPE

eden bir mittir. Orta Asya toplumlarının en önemli kültürel sembollerinden biri olan at, özgürlüğü ifade eden bir mittir.

Metafor-Metonim: Tanıtım filminde huzuru, barışı ve özgürlüğü ifade etmek için dörtnala koşan at, tasavvufu ifade etmek için ney ve semazenler, bağımsızlığı ve hâkimiyeti ifade etmek için bayrak, barışı ve kutsallığın tasvirinde zeytin ağacı ve dalında zeytin, birlikteliği ve bağların güçlendirilmesini ifade etmek için kilim dokuma gibi metaforlar kullanılmıştır. Filmde geçmişi ve tarihi ifade etmek için kullanılan tarihi mekânlar metonimlerdir.

Sonuç

Çağımızda ülkelerin kamuoyunda olumlu algılanmalarında, güven, saygınlık ve itibar gibi unsurlar önem taşımaktadır. Bu unsurlara sahip ülkeler, politikalarını başka ülke ve toplumlara daha kolay anlatabilmekte, nüfuz edebilmekte ve cazibe merkezi haline gelebilmektedirler. Kamu diplomasisi bağlamında yumuşak güç unsuru olarak ele alınan sportif etkinliklerin düzenlenmesi ve bu organizasyonların yine kamu diplomasisinin önemli bir aracı olarak kitle iletişim araçlarında sunumu, ülkelerin imajları üzerinde olumlu katkılar sağlamaktadır. Bu doğrultuda çalışmada, YouTube'da yayınlanan Dördüncü Dünya Göçebe Oyunları Tanıtım filmi analiz edilerek filmin göstergebilimsel açıdan nasıl bir anlam ifade ettiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Yapılan film analizi sonucunda araştırma sorularına karşılık gelen görüntüler tespit edilmiştir. Ülkemizin geçmişi, verdiği zorlu mücadele, toplumsal yapısı, dini, tarihi ve kültürel zenginlikleri tanıtım filminde vurgulanmaktadır. Geleneksel atlı oyunları, çini işlemeciliği, dokumacılık, hayvancılık, mevlevilik, geleneksel kıyafetler, sosyal ve kültürel özellikler olarak filmde gösterilmektedir. Filmde geleneksel oyunlar olarak Kırgız kökbörü oyunu, okçuluk, cirit ve güreş yer almaktadır. Helenistik Çağ, Roma, Bizans ve Osmanlı yerleşim alanı olan İznik, birçok medeniyete ve kültüre ev sahipliği yapmıştır. Bu anlamda önemli bir kültür ve tarihi barındırmaktadır. Şehir surları, Yeşil Cami, Ayasofya Cami, Süleyman Paşa Medresesi, Kırgızlar Türbesi, Dikilitaş, Bazilika, Nikaia Antik kenti, İznik Gölü gibi destinasyonlar tanıtım filminde gösterilmektedir.

Özkan'ın ifadesi ile kamu diplomasisi, ülkelerin anlamlı hikâyeler oluşturarak bu mesajları hedef kitlelere ulaştırma becerisidir (Özkan, 2015: 23). Dördüncü Dünya Göçebe Oyunları tanıtım filminde, yumuşak güç unsuru olan spor etkinliği aracılığıyla Türk kültür ve tarihi adına anlamlı bir hikâyenin oluşturulduğu görülmektedir. Tanıtım filmi seslendirme metni, kullanılan müzikler, tarihi ve kültürel mirasa ait görüntüler, Türk kültür ve tarihini 3 dakika 46 saniye içerisinde fazlasıyla yansıtmaktadır. Organizasyonun yapılacağı İznik, Anadolu'nun ilk Türk başkenti olarak hem ülke tarihinde hem de Vatikan'ın kutsal kabul ettiği şehirlerden biri olarak dünya tarihinde

önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda filmde İznik ilçesinin tarihi önemi, tarihi mekânları, kültürel unsurları ve doğal güzelliklerine ait görüntüler müzik ve seslendirme metni ile desteklenerek İznik'in bir cazibe merkezi olduğu yeniden üretilmektedir.

Önemli bir kamu diplomasisi potansiyeline sahip bir ülke olarak Türkiye, Dördüncü Göçebe Oyunlarına ev sahibi olma noktasında büyük bir çaba göstermiştir. Bunda Türkiye'nin Orta Asya Türk kültürü üzerindeki etkisi, ülkenin jeopolitik konumu, tarihi ve kültürel alt yapısı ile özelde İznik'in dinler ve medeniyetler açısından ifade ettiği anlam etkili olmaktadır. Film, kamu diplomasisi bağlamında Türk kültür ve tarihine ait unsurların tanıtımı niteliğini taşımakla beraber aynı zamanda Türk halklarının birlikteliğinin gösterilmesi açısından da önemli mesajlar içermektedir.

KAYNAKÇA

Agocuk, P. (2014). Amarcord filmi özelinde göstergebilimsel film çözümlemesi ve anlamlandırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7*(31), 7-18.

Aktulum, K. (2004). Göstergebilim. *Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi, 5*(7), 1-12.

Aydemir, E. (2018). *Kamu diplomasisi.* Kalkedon Yayınları.

Belber, B. G. (2017). Göstergebilimsel analiz yönetemiyle turizm tanıtım filmi analizi. *I. Uluslararası İpekyolu Akademik Çalışmalar Sempozyumu Tam Metin Kitabı* (ss. 103-116).

Chandler, D. (2002). *Semiotics: The basics.* Routledge.

De Saussure, F. (1998). *"Cours de linguistique generale"* (Çev.: B. Vardar). Multilingual Yayınları.

Erkman Akerson, F. (2019). *Göstergebilime giriş.* Bilge Yayıncılık.

Fiske, J. (1996). *İletişim Çalışmalarına giriş* (Çev.: S. İrvan). ARK.

Gallarotti, G. M. (2011). Soft power: What it is, why it's important, and the conditions for its effective use. *Journal of Political Power, 4*(1), 25-47.

Gilpin, R. (1981). *War and change in world politics.* Cambridge University Pres.

Guiraud, P. (2016). *Göstergebilim* (3. Baskı) (Çev.: M. Yalçın). İmge Kitabevi.

İnan, E. (2012). Kamu diplomasisi ve halkla ilişkiler ekseni. İçinde A. Özkan, & T. Öztürk Ersoy. (Ed.), *Kamu diplomamasisi* (ss. 63-70). Tasam Yayınları.

Kalın, İ. (2011). Soft power and public diplomacy in Turkey perceptions. *Journal of International Affairs, 16*(3), 5-23.

Lotman, Y. M. (2012). *Sinemada göstergebilimi* (3. Baskı). (Çev.: O. Özügül). Nirengi Kitap.

Maksüdünov, A., Dyıkanov, K., & Ünal, A. (2018). Dünya göçebe oyunlarının Kırgızistan açısından önemi: uzman görüşlerine dayalı bir araştırma. *Uluslararası Orta Asya Sempozyumu*, (s. 812-823).

Monaco, J. (2005). *Bir film nasıl okunur? Sinema dili, tarihi ve kuramı.* (Çev.: E. Yılmaz). Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık.

Nye, J. (2017). *Yumuşak güç* (2.Baskı). (Çev.: R. İnan Aydın). BB101 Yayınları.

Nye, J. S. (2008). Public diplomacy and soft power. *The Annals of the American Academy of Poitical and Social Science, 616*(1), 94-109.

Orçan, M. (2018). Milli kimlik inşası bakımından dünya göçebe oyunları: Kırgızistan örneği. *Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları III Sempozyumu Tam Metin Kitabı* (ss. 574-558). Manas: Kırgızistan- Türkiye Üniversitesi Yayınları.

Özbey, Ö., Doğan, D., & Çolakoğlu, T. (2021). Kamu diplomasisi aracı olarak spor diplomasisi. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi, 12*(1), 105-115.

Özkan, A. (2015). *21. yüzyılın stratejik vizyonu kamu diplomasisi ve Türkiye'nin kamu diplomasisi imkanları.* Stratejik Rapor.

Pigman, G. A., & Rofe, J. S. (2014). Sport and diplomacy: An ıntroduction. *Sport in Society, 17*(9), 1095-1097.

Rifat, M. (1998). *XX. Yüzyılda dilbilim ve göstergebilim kuramları 1. tarihçe ve eleştirel düşünceler.* YKY Yayınları.

Sancar, G. A. (2012). *Kamu diplomasisi ve uluslararası halkla ilişkiler.* Beta Yayınları.

Sivas, A. (2011). Göstergebilim ve sinema ilişkisi üzerine bir deneme. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(21), 527-538.

Snow, N., & Cull, N. J. (2020). *Routledge handbook of public diplomacy.* Routledge.

Ushkovska, M., & Petrushevska, T. (2015). Spor diplomacy:Development and practice. *Research in Kinesiology, 43*(1), 89-93.

Ünal, U. (2017). *Kamu diplomasisi* (2. Baskı). Gazi Kitabevi.

Viotti, P., & Kauppi, M. (2001). *International relations and world politics: Security, economy, identity.* Prentice Hall.

Wang, J. (2006). Public diplomacy and global business. *Journal of Business Strategy*, 41-49.

Yaylagül, Ö. (2015). *Göstergebilim ve dilbilim.* Hece Yayınları.

Yılmaz, A. N., & Kılıçoğlu, G. (2017). Avrupa Birliği'nin yumuşak güç kullanımı ve diğer ülkeler üzerindeki olumlu etkisi. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8*(15), 83-118.

Yılmaz, A. N., & Kılıçoğlu, G. (2018). *Yumuşak güç ve kamu diplomasisi üzerine akademik analizler.* Nobel Yayıncılık.

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

20. Yüzyıl Sözlükçülerinden Ahmed Vâhid Moran'ın *A Condensed Dictionary English-Turkish* Adlı Sözlüğünde Erkeklere Özgü İfadeler Üzerine

About Men's Expressions in *A Condensed Dictionary English-Turkish Dictionary* of Ahmed Vâhid Moran, One of the 20th Century Lexicographer

Murat AKSAKALLI*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: **Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья**

Atıf / Citation / Цитата

Aksakallı, M. (2022). 20. Yüzyıl sözlükçülerinden Ahmed Vâhid Moran'ın A Condensed Dictionary English-Turkish adlı sözlüğünde erkeklere özgü ifadeler üzerine. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (30), 591-601.

Aksakallı, M. (2022). About men's expressions in a condensed dictionary English-Turkish dictionary of Ahmed Vâhid Moran, one of the 20th century lexicographer. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (30), 591-601.

10.29228/kesit.57478

Geliş/ Submitted/ Отправлено:	02.02.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать:	13.03.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный:	25.03.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

***Dr., Bağımsız Araştırmacı, Türkiye, murataksakalli62@gmail.com**

KESİT AKADEMİ DERGİSİ
ISSN: 2149-9225
The Journal of Kesit Academy

20. Yüzyıl Sözlükçülerinden Ahmed Vâhid Moran'ın *A Condensed Dictionary English-Turkish* Adlı Sözlüğünde Erkeklere Özgü İfadeler Üzerine[1]

About Men's Expressions in a Condensed Dictionary English-Turkish Dictionary of Ahmed Vâhid Moran, One of the 20th Century Lexicographer

Dr. Murat AKSAKALLI

Öz: Türk dilinin tarihi dönemlerinde Divânu Lügati't-Türk'ten başlayarak birçok sözlük yazılmış, Tanzimat Dönemi itibariyle Batılı yöntemlerle sözlükler hazırlanmaya başlanmıştır. Batılı yöntemlerle hazırlanmış iki dilli sözlükler içerisinde, İngilizceden Türkçeye hazırlanmış sözlüklere bakıldığında, ilk olarak Sir James William Redhouse görülmektedir. Redhouse'un açtığı bu yolda, Ahmed Vâhid Moran devam etmiştir. Bu bağlamda, Ahmed Vâhid'in 1924 yılında tamamlamış olduğu *A Condensed Dictionary English-Turkish* adlı sözlüğü, önem arz etmektedir. Birçok malzemenin bulunması açısından zengin ve donanımlı olan bu sözlükte, "erkek" için de çeşitli ifadeler yer almaktadır. Bu çalışmada, İngilizceden Türkçeye hazırlanmış olan bu sözlükte, İngilizce madde başlarına karşılık olarak verilmiş "erkek"lere özgü Türkçe sözcükler, çeşitli yönlerden incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sözlük, sözlükçülük, Ahmed Vâhid Moran.

Abstract: In the historical periods of the Turkish language, many dictionaries have been written, starting with Divânu Lügati't-Türk. As of the Tanzimat Period, dictionaries began to be prepared with Western methods. Among the bilingual dictionaries prepared by western methods, when looking at the dictionaries prepared from English to Turkish, Sir James William Redhouse is seen firstly. After Redhouse, Ahmed Vâhid Moran seems to have continued. In this respect, A Condensed Dictionary English-

[1] "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir. Bu çalışma, "Ahmed Vâhid (Moran)'in sözlükçülüğü ve a Condensed Dictionary English–Turkish'e göre Türkçenin söz varlığı" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article. This work is derived from the author's doctoral dissertation.

Turkish, completed by Ahmed Vahid in 1924, is important. This dictionary, which is rich in many aspects, also includes various expressions for “man”. In this study, Turkish words related to men, with their English equivalents, have been examined from various aspects.
Keywords: Dictionary, lexicography, Ahmed Vâhid Moran.

1. Giriş

Sözlükler, geçmişten günümüze bir dilin gelişimini, değişimini, kısacası çağlar boyu seyrini, taşıdıkları malzeme açısından ortaya koyan dil hazineleridir. Sözlükler bu açıdan, dil malzemesinin yok olmasını önlemiş ve gelecek kuşaklara aktarma işlevini de görmüştür.

11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud tarafından Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla yazılmış olan *Divânu Lugâti't-Türk* ile başlamış olan Türk sözlükçülüğü, farklı coğrafyalarda hazırlanmış sözlüklerle zenginleşmiştir. Karahanlı Türkçesi sahasında yazılmış olan *Divânu Lugâti't-Türk* adlı sözlüğün sonrasında, Harezm Türkçesinde yazılmış *Mukaddimetü'i-Edeb* ile *Hilyetü'l-İnsân ve Halbetü'l-Lisân (İbni Mühennâ Lugatı)* da Türk sözlükçülüğünün ilk ürünlerindendir. Geniş coğrafyaya yayılmış Kıpçak Türkçesi ise sözlükçülük bağlamında sahip olduğu eserlerle daha fazla dikkat çekmektedir. Kuzey ve Güney olarak ikiye ayrılan Kıpçak Türkçesinin sözlükçülük bakımından en zengin olanı Güney (Memlük) Kıpçak Türkçesidir. Öte yandan Ali Şir Nevâî'nin eserlerinin anlaşılabilmesi için yazılmış birçok sözlüğün yer aldığı Çağatay Türkçesi de sözlükçülük açısından Türk dilinin zengin dönemidir. Anadolu sahasına gelindiğinde ilk olarak Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılmış olan Hindûşah Nahcivanî'nin *Sıhâh-ı Acemiyye* adlı sözlüğü karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı döneminde ise sözlükçülük açısından önemli gelişmeler yaşanmıştır. Daha çok, Arap ve Fars sözlükçülüğüne göre düzenlenmiş olan sözlüklerin görüldüğü ve sözlük çevirilerinin yapıldığı bu döneme kadar Batılılaşma ile birçok alanda olduğu gibi sözlükçülük alanında da yenilikler yaşanmış, 1901 yılında Şemseddin Sâmi tarafından yazılmış olan *Kâmus-ı Türkî* ile Türk sözlükçülüğünde, artık Batılı ilke ve yöntemlerle hazırlanmış sözlükler görülmeye başlanmıştır. Çoğunlukla Türkçe sözlüklerin görüldüğü bu dönemde, iki dilli sözlükler arasında Ahmed Vâhid Moran'ın sözlükleri dikkatleri çekmektedir. Onun ilk sözlüğü, 1924 yılında tamamlamış olduğu *A Condensed Dictionary English-Turkish*'tir.

Türk sözlükçülüğünde, ilk olarak Sir James William Redhouse tarafından hazırlanmış İngilizce-Türkçe sözlükten sonra, 1924 yılına gelindiğinde ilk İngilizce - Türkçe sözlük yazarı olan Ahmed Vâhid Moran'ın *A Condensed Dictionary English-Turkish* adlı sözlüğü görülmektedir. Söz varlığı açısından 20. yüzyıl Türkçesi ile ilgili önemli malzemeler sunan bu sözlüğün bir diğer önemli noktası, 1928 yılında gerçekleştirilen Harf Devrimi'nden önce yazılmış olmasıdır. Birçok veri sunması bakımından önemli olan bu sözlükte, erkeklere özgü ifadeler ele alınmıştır.

Erkeklere özgü kavramlarla veya ifadelerle ilgili çalışmalara bakıldığında, daha çok kadın ve erkeğe ilişkin ifadeler, birlikte ele alındığı görülmektedir. Ayrıca, farklı disiplinlerde toplumsal cinsiyet bağlamında çalışmalar da yapılmıştır. Erkeklere özgü ifadelerle ilgili doğrudan yapılmış çalışmalar ise sınırlıdır. İlk olarak, 1999 yılında Muhsine Börekçi ve Leyla Tercanlıoğlu tarafından yapılmış *Türkçe ve İngilizcede Dil ve Cins İlişkisi Üzerine Bir Deneme* başlıklı çalışmada, Türkçe ve İngilizcedeki cinsiyete ilişkin ifadeler, karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Her iki dile ait cins olgusunun farklı düzlemlerde incelendiği bu çalışmada, her iki cinsiyetin her iki dilde nasıl kullanıldıkları aktarılmıştır.

Bilindiği gibi, kadın ve erkeğe dair çalışmalar, farklı disiplinlerde de yapılmıştır. 2006 yılında, Menekşe Pınar Güden tarafından yapılmış *Dilde Cinsiyet Ayrımcılığı: Türkçenin İçerdiği Eril ve Dişil İfadeler Bakımından İncelenmesi* başlıklı yüksek lisans tezinde, iki gazetenin köşe yazılarından hareketle cinsiyetçi ifadeler tespit edilerek eril ve dişil ifadeler incelenmiştir. Bu çalışmada, Türkçenin ne derece cinsiyetçi bir dil olduğunun ortaya çıkarılması hedeflenmiş olsa da bu çalışma, erkek ve kadına dair birçok ifadenin yer alması bakımından önem arz etmektedir.

2015 yılında Caner Kerimoğlu ile Gökçe Doğan tarafından yapılmış *Türkçede Cinsiyet Görünümleri ve Çağrışımsal Cinsiyet* başlıklı çalışmada, Türkçedeki en belirgin cinsiyet görünümlerinin sözlüksel cinsiyet olduğu vurgulanmış, bazı sözcüklerin de belirgin cinsiyet çağrışımlarına sahip olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, Türkçenin büyük oranda eril çağrışımlara sahip sözcüklerden oluştuğunun tespiti de yapılmıştır.

Yine 2015 yılında, G. Songül Ercan ile Özge Can tarafından yapılmış *Deyimlerin Edimbilimsel Olarak Ulamlaştırılmasına İlişkin Bir Öneri: Türkçede "Erkek"e Gönderimde Bulunan Deyimler* başlıklı çalışmada, Türkiye'de en yaygın kullanılan üç deyim sözlüğünde erkeklere gönderimde bulunan deyimler üzerine çalışılmıştır. Bu üç sözlükte erkeğe gönderimde bulunan deyimler, çizelge biçiminde karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Şu ana kadar erkeklere özgü ifadeler üzerine yapılmış çalışmalar arasında, doğrudan bu konuyla ilgili yapılmış çalışma, 2020 yılında tamamlanmış bir yüksek lisans tezidir. Özlem Özdemir tarafından yapılmış *Türkçe Sözlük'te Kadın ve Erkekle İlgili Sözler* başlıklı çalışmada, her iki cinsiyete dair sözler, türlerine göre sınıflandırılmıştır. Bu çalışmada, 2011 basımı *Türkçe Sözlük*'te erkek için 957 söz kullanıldığı ortaya konulmuştur. 368 söz ise hem kadın hem erkek için kullanıldığı tespit edilmiştir.

2. Ahmed Vâhid Moran ve *A Condensed Dictionary English-Turkish*

2.1. Ahmed Vâhid Moran'ın Hayatı

Diğer adıyla Ahmed Vahdeddin Bey, 22 Ekim 1881 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. 14 Mart 1900 tarihinde, Heybeli Ada'daki Deniz Harp Okulu'na girmiş

OPEN ACCESS creative commons COPE

ve iki yıl sonra, 27 Mart 1902 tarihinde mühendis olarak ilk görev yeri olan Selimiye Kışlası'na atanmıştır. Çeşitli yerlerde, çeşitli görevlerde bulunmuş Ahmed Vâhid, 11 Mayıs 1915'te ise kurmay yüzbaşılığa yükseltilerek 6 Temmuz 1915'te 2. Daire'ye "Maaşât ve Tahsisât Şube Müdürü" olarak atanmıştır. Kısacası, 1909'dan 1915'e kadar geçen 6 yıl içinde dokuz farklı yerde farklı görevlerde bulunmuştur (Tuncer, 2012: 44).

Memuriyet hayatının son zamanlarında, hem annesi hem de kendisi çeşitli hastalıklar yaşamıştır. 11 Nisan 1925'te atandığı Erkân-ı Harbiye 1. İstihbarat Dairesi Başkanlığı görevini yürütürken aynı yılın sonunda emekli olmuştur. Aile hayatı da iyi yürümediği için emekli olduktan yaklaşık 7 yıl sonra Aişe Mualla Hanım'dan boşanmıştır. Ayrılık öncesi, Vickers Armstrong adlı bir İngiliz mühendislik firmasının Türkiye temsilcisi olarak çalışmaya başlamış olan Ahmed Vâhid Bey, ikinci evliliğini yapmıştır. Meşhur Akçura ailesinden Müfide Akçura ile evlenmiş, bu evliliğinden Yıldız, Tosun ve İnci adlı üç çocuğu dünyaya gelmiştir (Tuncer, 2012: 45-46). Bu çocuklardan en büyüğü olan Yıldız Hanım (Yıldız Moran Arun), Türkiye'nin ilk kadın ressamı ve Özdemir Âsaf'ın eşidir (Aksakallı, 2021: 61)

Ahmed Vâhid Bey, hem öğrencilik hem de memuriyet hayatında oldukça çalışkan ve başarılı biriydi. Askerlik, onun hayatına fazlasıyla şekil vermiş, onu dakik ve disiplinli bir insan hâline getirmiştir. Yaptığı görevlerde birçok başarıya imza atmış olan Ahmed Vâhid Bey, 14 Eylül 1945'te vefat etmiştir (Tuncer, 2012: 46).

2.2. *A Condensed Dictionary English-Turkish*

İlk defa, 1924 yılında basılmış olan ve İngilizceden Türkçeye olan *A Condensed Dictionary English-Turkish*, Ahmed Vâhid'in ilk sözlüğüdür. Bu sözlük, Sir James William Redhouse'un yazmış olduğu sözlüklerden sonra bir Türk tarafından yazılmış ilk sözlük olma özelliği taşımaktadır. Sözlüğün kapağında Arap harfli *"İngilizce-Türkçe Mükessif Lügat"* başlığı vardır. Buna karşılık olarak İngilizce *"A Condensed Dictionary English-Turkish"* başlığı atılmıştır (Aksakallı, 2021: 61).

Kâğıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi tarafından 1924 yılında İstanbul'da basılmış olan bu sözlüğün içindekiler bölümüne bakıldığında, sözlükten öte bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Yaklaşık kırk bin İngilizce madde başını içeren bu sözlük, içeriği bakımından oldukça zengin olup İngilizce kelimelerin öğretilmesinin dışında, çeşitli ölçü ile ağırlık birimlerini ve çeşitli işaretlerle semboller ve de dil bilgisel unsurlarını da aktarmayı amaçlamıştır. İngilizce açıklama ve tariflerin de yer aldığı dizin öncesi bölümde, sözlükte kullanılan kısaltmalar, "ef'âl-i gayr-ı kıyasiye" olarak belirttiği İngilizcedeki irregular verbs, yani düzensiz fiiller, Türkçe açıklamalar ile Türkçe mukaddime yer almaktadır. Cumhuriyet'in ilk yıllarına ait olan bu sözlük, içinde barındırdığı birçok unsur sebebiyle bir kılavuz ve bir gramer kitabı olarak da düşünülebilir (Aksakallı, 2021: 62-63).

Dizin (lügat, sözlük) sonrası, İngilizce kullanılan kısaltmalar, rumuz ve işaretler yer almıştır. Ardından da İngilizce reçetelerde yer alan Latin harfli tabirler ile en son kısımda para birimleri ile altın ve gümüşle ilgili unsurlar, ölçü ve ağırlıklar ile ilgili bilgiler verilerek tamamlanmıştır (Aksakallı, 2021: 72).

Latin temelli yeni Türk alfabesinin kabul edildiği 1928 yılına dört yıl kala, yani 1924 yılında yayımlanmış olan bu eserde yapılan açıklamalar, hem Latin hem Arap harfleriyle yapılmıştır. İngilizce yapılan açıklamalara ek olarak Arap harfli Türkçe açıklamaların yer aldığı sözlükte Latin harfleriyle ilgili bilgiler verilerek bunların Türkçe sözcüklere uygulanmasıyla ilgili birtakım açıklamalar da eklenmiştir (Aksakallı, 2021: 72).

Eser, tür olarak iki dilli genel bir sözlüktür. Çok hacimli bir sözlük olmayıp yoğunlaştırılmış anlamına gelen "condensed" (mükessif) ifadesini taşımaktadır. Sözlüğün giriş kısmında yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, Türk öğrencilerin kullanması, temel olarak amaçlanmıştır. İngilizceyi hakkıyla öğretmek iddiasında bulunulduğu için sadece sözlük değil, düzensiz fiillerden ölçü ve ağırlıkların, para birimlerinin ve çeşitli rumuz, sembol ve de işaretlere kadar birçok unsurun yer aldığı çok yönlü bir eserdir (Aksakallı, 2021: 73).

Madde başlarının Türkçe karşılıklarının hem Arap harfli hem de Latin harfli biçimlerinin verildiği sözlükte, sözcüklerin köken bilgisi yer almamıştır. Sözcüklerin kullanım alanı, madde içlerinde de verilmiş, Arap harfli biçimleri de yine madde içlerinde yer almıştır (Aksakallı, 2021: 73).

Bahriyeli bir binbaşı olan Ahmed Vâhid, iyi bildiği İngilizceyi öğretebilmek için titiz bir çalışma ortaya koymuştur. Sözlükte uyguladığı yöntem hakkında verdiği bilgilerle de eserin iyi anlaşılmasını hedeflemiş ve bir sözlükten öte bir eser ortaya koymuştur. 20. yüzyılda, İngilizceden Türkçeye hazırlanmış bir sözlük olarak, sunduğu veriler açısından Türk sözlükçülüğünde önemli bir yeri vardır. Çünkü, 19. yüzyılda Sir James William Redhouse'tan sonra modern bir anlayışla hazırlanmış olup İngilizce öğrenmek isteyenlerin hizmetine sunulmuştur. Ahmed Vâhid, sonraki yıllarda sözlük çalışmalarına devam etmiş, bu sözlüğün bir diğer baskısını 1931 yılında yapmıştır. 1945 yılında ise Türkçeden İngilizceye bir sözlük hazırlamış; ancak sonraki çalışmaları için ömrü yetmemiştir (Aksakallı, 2021: 74).

3. *A Condensed Dictionary English-Turkish* Adlı Sözlükte Erkeklerle İlgili İfadeler

İngilizceden Türkçeye 1924 yılında tamamlanmış olan bu sözlükte geçen erkeklere özgü ifadelerin bazıları, madde başı olmakla birlikte bazıları ise madde içinde geçen ifadelerdir. Sözlükte kaynak dil İngilizce, hedef dil ise Türkçe olduğu için sözcükleri sıralarken İngilizce sözcüklere karşılık verilen Türkçe sözcükler ile başlanmıştır.

OPEN ACCESS creative commons COPE

âbey (ağabey): Sözlükte, "elder brother" sözcüğü karşılığında verilmiş olan bu sözcük, Moğolca "aka" dan gelen ağa ile Eski Türkçede "beg" olan bey sözcüğü ile birleşik isim oluşturmuştur. Büyük erkek kardeş anlamına gelen bu sözcük, adı geçen sözlükte "ğ" harfinin kullanımının söz konusu olmadığı sözcüklerde, önceki sesli harfin uzun kullanıldığı görülmektedir.

adam: Sözlükte erkeğe özgü ifadelerin karşılığında en fazla kullanılmış olan sözcüklerden biridir. Sözlükte; "agent, body, chap, factotum, fellow, he, jack, man, person, wight" karşılıklarında verilmiş olan bu sözcük, Arapça kökenli "adem" sözcüğünden evrilmiştir. Sözlükte, insanoğlu manasından ziyade, erkeğe özgü bir sözcük olarak kullanıldığı görülmektedir.

agha (ağa): Moğolca "aka" gelen ağa sözcüğü sözlükte "agha, groom, yeoman" karşılığında verilmiş olup köy ağası, çiftçi, damat gibi erkeklere özgü anlamlar içeren sözcükler olarak kullanılmıştır.

agha baba (ağababa): Sözlükte "grand father" karşılığında verilmiş olan Moğolca ve Türkçeden birleşik bir isim olan bu sözcük, büyük baba, dede anlamlarında kullanılmıştır.

aghalar (ağalar): Moğolca kökenli sözcüğe Türkçe çokluk eklenerek sözlükte, gönüllü süvari alayı, çiftçilik, çiftçi sınıfı gibi anlamlar içeren "yeomanry" karşılığında verilmiştir.

beuyük birâder (büyük birader): Sözlükte ağabey sözcüğü için de kullanılmış olan "elder brother", Türkçe ve Farsçadan oluşmuş birleşik isim olan büyük birader için de kullanılmıştır.

beuyük peder (büyük peder): Sözlükte "agha baba" için kullanılmış olan "grand father", Türkçe ve Farsçadan oluşmuş birleşik isim için de kullanıldığı görülmektedir.

bey: Türkçe sözcük olan bey, sözlükte madde başı olarak da yine "bey" olarak verilmiştir.

bey efendiler (beyefendiler): Madde başı olarak "gentleman" karşılığında verilmiş olan Türkçe ve Yunancadan oluşmuş bu birleşik sözcük, çokluk eki ile verilmiştir.

birâder/birâderler/birâderiniz: "Brother" karşılığında verilmiş Farsça kökenli birader, üç biçimde verilmiştir. Bunlardan sadece "birâderiniz" sözcüğü "your brother" karşılığında verilmiştir.

efendi: Yunanca aféndis sözcüğünden evrilmiş olan efendi sözcüğü sözlükte, "effendi, employer, gentleman, laird, lord, master, mister, sahib, sir, squire" madde baş-

ları/madde içleri karşılığında verilmiş olup sözlükte, erkeklerle ilgili en çok geçen sözcüktür.

efendiler: Sözlükte erkekle ilgili en çok kullanılan "efendi" sözcüğü, çokluk biçimiyle "gentleman" sözcüğü karşılığında da verilmiştir.

erkek: Erkeklerle ilgili sözcükler içinde bizzat "erkek" sözcüğünün de hatırı sayılır bir yeri vardır. Sözlükte, "cock, he, male, man, masculine, virile" karşılıkları için kullanılmış olup Türkçe bir sözcüktür.

erkek chojouq (erkek çocuk): Türkçe birleşik isim olup "boy" sözcüğü karşılığında verilmiştir.

gentilmen (centilmen): *Türkçe Sözlük*'te iyi arkadaşlık eden, saygılı, görgülü, kibar (erkek) anlamında kullanılmış olan Latince kökenli İngilizce centilmen sözcüğü, "gentleman" karşılığında kullanılmış olup günümüzde erkekler için kullanılan bir sıfattır.

güvey (güvey/güveyi): Sözlükte, "bride groom" karşılığında verilmiş olan bu sözcük Eski Türkçe "küdegü" sözcüğünden evrilmiş olup "damat" anlamında kullanılmıştır.

lord (lort): İngilizce sözcük olup babadan oğula geçen bir asalet unvanı olup yine "lord" karşılığında kullanılmıştır.

lord jenâblaru (lort cenapları): Madde içi "your lordship" birleşik sözcüğü karşılığında verilmiş İngilizce ve Arapçadan oluşmuş bir tamlamadır.

merd (mert): Sözlükte "man" karşılığında kullanılmış olan Farsça kökenli mert sözcüğü yiğit, sözüne güvenilir erkekler için kullanılmaktadır.

ôl (oğul): Eski Türkçeden beri takip edilebilen bu sözcük erkek evlat anlamındaki "son" karşılığında verilmiştir.

ôlan (oğlan): Sözlükte "boy, kid" sözcüklerinin karşılığında verilmiş olan "oğlan" sözcüğü, kökeni tartışmalı olan "-an" çokluk ekini almış olmasına rağmen daha sonra tek bir erkek çocuk için kullanılmaya başlanmıştır.

pederim: Sözlükte madde içi "my father" karşılığında kullanılmış olan Farsça kökenli bir sözcüktür.

prens: Fransızca bir sözcük olan prens sözlükte "czarevitch, infante, maharajah, prince, rajah" sözcüklerine karşılık olarak verilmiştir.

qoja (koca): Türkçe olan bu sözcük, sözlükte "husband, man" sözcükleri karşılığında kullanılmıştır.

qont (kont): Fransızca kökenli olup erkeklere has soyluluk unvanıdır. Sözlükte "count,

OPEN ACCESS creative commons COPE

earl" sözcükleri karşılığında kullanılmıştır.

sir (sire/sör): Sözlükte erkeklere ait en ilginç sözcük olarak düşünülebilir. Madde başı "sire" olarak verilen sözcüğe bakıldığında ata, peder, bir şeyin babası olmak gibi anlamlar içermektedir. Sözcüğün karşılığında ise "sir" verildiği için asalet unvanı ile karıştırılabilir. Ancak, buradaki İngilizce sözcük "sir" değil "sire" olduğu için ata, peder vb. gibi anlamlar taşımaktadır. Tabii bahsedilen iki sözcük de nihayetinde erkeklere özgü ifadelerdir.

zevj (zevc): Sözlükte "consort, husband, man" karşılıklarında verilmiş olan Arapça kökenli sözcüktür. Zevc sözcüğünden ziyade, günümüzde kadınlara has "zevce" sözcüğünün yaygın kullanımı görülmektedir.

4. Sonuç

20. yüzyılda yazılmış iki dilli sözlükler içerisinde önemli bir yeri olan ve birçok veri sunan *A Condensed Dictionary English-Turkish* adlı sözlükte erkeğe özgü 27 sözcük vardır. İngilizceden Türkçeye hazırlanmış olan bu sözlükte, madde başı ve madde başı ile ilişkili olan erkeğe özgü sözcüklerin 7'si birleşik yapıdadır: âbey (ağabey), agha baba (ağababa), beuyük birâder (büyük birader), beuyük peder (büyük peder), bey efendiler (beyefendiler), erkek chojouq (erkek çocuk), lord jenâblaru (lort cenapları). Diğer sözcükler ise basit yapıdadır.

Ahmed Vâhid Moran'ın *A Condensed Dictionary English-Turkish* adlı sözlüğünde bu sözcükler, İngilizce madde başına karşılık olarak verildiği için, yani İngilizceden Türkçeye olduğu için İngilizceye karşılık verilen bazı sözcüklerin sözlük birim olmadığı, çekimlenmiş olduğunu görülmektedir. Erkeklerle ilgili bu sözcüklerin iyelik ekli ve çokluk ekli biçimlerinin de görüldüğü bu sözcüklerin türetme açısından yapısında bir değişikliğe yol açmadığı için basit ve birleşik yapılarda olduğu görülmektedir.

Köken bilgisi açısından bakıldığında 7 adetle en fazla Türkçe sözcükler görülmektedir. Diğer sözcüklere bakıldığında 3 Farsça, 3 İngilizce; Arapça, Fransızca, Yunanca ve Moğolcadan ise 2 sözcük yer almıştır:

Türkçe: bey, ôl (oğul), ôlan (oğlan), qoja (koca), güvey (güvey/güveyi), erkek, erkek chojouq (erkek çocuk).

İngilizce: lord (lort), sir (sire/sör), gentilmen (centilmen)

Farsça: birâder/birâderler/birâderiniz, merd, pederim

Arapça: adam, zevj (zevc)

Fransızca: prens, qont (kont)

Yunanca: efendi, efendiler

Moğolca: agha (ağa), aghalar (ağalar)

Birleşik yapıdaki sözcüklere bakıldığında sıfat tamlaması yoluyla oluşmuş birleşik isimler görülmektedir. Sadece bir adet isim tamlaması yoluyla oluşmuştur:

Türkçe+Farsça: beuyük birâder (büyük birader), beuyük peder (büyük peder)

Türkçe+Yunanca: bey efendiler (beyefendiler)

Moğolca+Türkçe: âbey (ağabey), agha baba (ağababa)

İngilizce+Arapça+Türkçe: lord jenâblaru (lort cenapları)

Erkeklerle ilgili sözcüklerin kullanım sıklığına bakılacak olursa, adam ve efendi sözcükleri 10 defa; erkek sözcüğü 6 defa; prens sözcüğü 5 defa; agha (ağa) ve zevj (zevc) sözcükleri ise 3'er defa geçmektedir. Birâder, qoja (koca), qont (kont), ôlan (oğlan) sözcükleri ise 2'şer defa kullanılmıştır. Diğer sözcüklerin ise bir defa kullanıldığı görülmektedir.

Ahmed Vâhid Moran'ın sözlüklerinin 20. yüzyılın ilk yarısının Türkçesi için önemli veriler sunduğu bilinmelidir. *A Condensed Dictionary English-Turkish* adlı sözlüğün eldeki verilere göre Redhouse'un sözlüğünden sonra yazılmış ilk İngilizce-Türkçe sözlük oluşu, yazıldığı dönemde Türkçenin söz varlığı açısından onu daha da önemli hâle getirmektedir. Türkçeden Türkçeye yazılmış sözlüklerin sayısında artışın görüldüğü 20. yüzyılda, iki dilli sözlük olması da bu sözlüğü ayrı bir yere koymaktadır. Ayrıca, yeni Türk alfabesinin kabul edildiği 1928 yılı öncesine de ait olması, merak uyandırmaktadır. Bu bağlamda, 20. yüzyılın ilk yarısı için erkeklere özgü ifadelerin bu sözlüğe göre neler olduğuna dair yapılmış olan inceleme neticesinde karşımıza çıkmış sözcükler ortaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

Aksakallı, M. (2021). *Ahmed Vâhid (Moran)'in sözlükçülüğü ve A Condensed Dıctıonary English-Turkish'e göre Türkçenin söz varlığı* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Börekçi, M. ve Tercanlıoğlu, L. (1999). Türkçe ve İngilizcede dil ve cins ilişkisi üzerine bir deneme. *A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 12, 31-51.

Ercan, G. S. ve Can, Ö. (2015). Deyimlerin edimbilimsel olarak ulamlaştırılmasına ilişkin bir öneri: Türkçede "erkek"e gönderimde bulunan deyimler. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*. 1, 63-83.

Güden, M. P. (2006). *Dilde cinsiyet ayrımcılığı: Türkçenin içerdiği eril ve dişil ifadeler bakımından incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi,

OPEN ACCESS creative commons COPE

Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kerimoğlu, C. ve Doğan, G. (2015). Türkçede cinsiyet görünümleri ve çağrışımsal cinsiyet. *Türklük Bilimi Araştırmaları,* 38, 143-178.

Özdemir, Ö. (2020). *Türkçe Sözlük'te kadın ve erkekle ilgili sözler* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TDK (2005). *Türkçe Sözlük*.

Tuncer, H. (2012). Yitik bir hazinenin peşinde Ahmed Vâhid Bey ve lügati. *Yedikıta Dergisi*, 42-47.

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Coğrafi Faktörlerin Aden Körfezi'ndeki Deniz Haydutluğu Eylemlerine Etkisi

The Effect of Geographical Factors on Privilege Actions in the Gulf of Aden

Murat ÇINAR*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: **Değerlendirme (Derleme)/ Review/ Обзорная Статья**

Atıf / Citation / Цитата

Çınar, M. (2022). Coğrafi faktörlerin Aden Körfezi'ndeki deniz haydutluğu eylemlerine etkisi. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (30), 602-634.

Çınar, M. (2022). The effect of geographical factors on privilege actions in the Gulf of Aden. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (30), 602-634.

10.29228/kesit.55779

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 03.01.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать: 12.03.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.03.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

***Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, Türkiye, muratcinar7633@gmail.com**

KESİT AKADEMİ DERGİSİ
ISSN: 2149-9225
The Journal of Kesit Academy

Coğrafi Faktörlerin Aden Körfezi'ndeki Deniz Haydutluğu Eylemlerine Etkisi [1]

The Effect of Geographical Factors on Privilege Actions in the Gulf of Aden

Dr. Öğr. Üyesi Murat ÇINAR

Öz: Deniz taşımacılığı, uluslararası ticaretin belkemiğini oluşturmaktadır. Küresel ticaretin hacim olarak yaklaşık yüzde 80'i ve değer olarak yüzde 70'inden fazlası deniz yoluyla taşınmaktadır. Deniz haydutluğu 1990'lı yıllarda Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte Afrika kıyılarında artış göstermiştir. Afrika kıyılarında gerçekleşen silah, uyuşturucu, insan kaçakçılığının yanı sıra deniz haydutluğu gibi yasadışı eylemler bölgesel ve küresel ticaret rotalarının güvenliğini ciddi şekilde etkilemektedir. Deniz haydutluğu eylemlerinin gerçekleştiği bölgelerin sahip olduğu coğrafi (fiziki, siyasi, beşerî ve ekonomik) özellikler eylemlerin yoğunluğunu etkilemektedir. Jeopolitik ve jeostratejik açıdan Aden Körfezi, dünya ticaret rotaları içerisinde büyük bir öneme sahiptir. Somali'de 1990'lı yıllardan bugüne kadar yaşanan sorunlar bölgenin sahip olduğu coğrafi özellikler ile birleşerek Aden Körfezinde deniz haydutluğu eylemlerinin artmasına neden olmuştur. Tarama modelinde betimsel bir araştırma olan bu çalışmanın amacı, coğrafi faktörlerin Aden Körfezi'nde deniz haydutluğu eylemleri üzerindeki etkilerini incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya, deniz ticareti, deniz haydutluğu, Aden Körfezi, Afrika.

Abstract: Maritime transport is the backbone of international trade. About 80 percent of global trade by volume and more than 70 percent by value is transported by sea. Piracy has increased on African coasts in the 1990s with the end of the Cold War. In addition to the smuggling of weapons, drugs and people on the African coast, illegal acts such as piracy seriously affect the security of regional and global trade routes. The geographical (physical, political, human and economic) characteristics of the regions where piracy actions take place affect the intensity of the ac-

[1] "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir. Bu makalenin özeti 10-12 Ekim 2021 tarihinde Ankara'da gerçekleştirilen 4. Uluslararası Piri Reis Dil, Tarih, Coğrafya Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article. The abstract of this article was presented as an oral presentation at the 4th International Piri Reis Language, History and Geography Congress on October 10-12, 2021 in Ankara.

tions. In terms of geopolitical and geostrategic aspects, the Gulf of Aden has a great importance in the world trade routes. The problems experienced in Somalia since the 1990s, combined with the geographical features of the region, have led to an increase in piracy in the Gulf of Aden. The aim of this study, which is a descriptive study in the survey model, is to examine the effects of geographical factors on piracy activities in the Gulf of Aden.
Keywords: Geography, maritime trade, piracy, Gulf of Aden, Africa.

Giriş

Geçmişten bugüne güvenlik kavramı hem bireyler hem de devletler için vazgeçilmez bir öncelik olmuştur. Soğuk Savaş, Körfez Savaşları ve 11 Eylül saldırılarının oluşturduğu tehditler bölgesel olmaktan ziyade küresel boyutta sonuçlara yol açmıştır. Küresel sonuçları itibariyle birçok alanda etkili olan bu gelişmeler özellikle deniz ticaret güvenliğinin öncelikli hale gelmesine neden olmuştur. İnsanların yakın zamana kadar romanlarda okuduğu ve filmlerde izlediği deniz haydutlarının gerçekleştirdiği saldırıların dünyanın farklı coğrafyalarında tezahür etmesi, küresel ticaretin can damarı olarak nitelendirilebilecek rotalarda ticaretin sürdürülebilirliğini ve güvenliğini tehdit eden önemli bir olgudur.

Deniz taşımacılığı, uluslararası ticaretin ve küresel ekonominin belkemiğidir. Hacimce küresel ticaretin yaklaşık yüzde 80'i ve değer olarak küresel ticaretin yüzde 70'inden fazlası deniz yoluyla taşınmaktadır[2].

Günümüzde deniz güvenliği, denizlerdeki zararlı faaliyetlerin tespit edilmesini, risklerin önlenmesini, zararlı faaliyetlerin hafifletilmesini veya buna yanıt verilmesini içermektedir[3]. Deniz haydutluğu, şiddet içeren organize bir suçtur (Khondaker vd., 2013). Günümüzde deniz haydutları, gemilerle taşınan kargoya el koymakta ve mürettebatını fidye karşılığında rehin tutarak bundan kazanç sağlamaya çalışmaktadırlar (Hallwood ve Miceli, 2015). Modern deniz haydutluğu eylemleri son 30 yıldır dünya genelinde yaygın bir şekilde görülmektedir. Haydutluk eylemleri çoğunlukla Aden ve Gine Körfezi, Karayipler, Güney Çin Denizi, Latin Amerika'nın nehir ve limanları ile Singapur ve Malezya'yı çevreleyen sularda yaşanmaktadır (Şekil 1).

Aden Körfezi; Hint Okyanusu, Umman Denizi, Kızıldeniz, Süveyş Kanalı ve Akdeniz arasında jeopolitik ve jeoekonomik açıdan önemli bir ticaret rotasıdır. Ortadoğu petrollerinin taşınmasındaki önemi nedeniyle Aden Körfezi, dünya ekonomisinin can damarıdır. Bu ticaret rotası dönem dönem Afrika kıyılarında gerçekleşen silah, uyuşturucu, insan kaçakçılığının yanı sıra deniz haydutluğu gibi yasadışı eylemlere sahne olmaktadır. Deniz haydutluğu eylemleri bölgesel ve küresel ticaret rotalarının güvenliğini ciddi şekilde tehdit etmektedir. Özellikle Somali topraklarında yaşanan

[2] URL-1
[3] URL-2

OPEN ACCESS creative commons COPE

siyasi, ekonomik, sosyal ve askeri alanlarda yaşanan olumsuz gelişmelerin Aden Körfezi'nde haydutluk eylemlerine kaynaklık yaptığı görülmektedir.

Somali yakın tarihin önemli çatışma bölgelerinden birisidir. Bu çatışmaların yoğunlaştığı dönemlerde Aden Körfezinde deniz haydutluğu eylemlerinin arttığı görülmektedir. Ticaret rotalarının önemli geçiş bölgelerinden birisi olan Aden Körfezini kullanan ticari gemiler, Somali'de yaşanan çatışmaları finanse etmek isteyen grupların haydut saldırılarına maruz kalmaktadır. Bu durum bölgede seyrüsefer yapan ticaret gemileri için bölgeyi giderek daha tehlikeli hale getirmektedir. Özellikle Mogadişu ve Cibuti gibi büyük limanlar bu dönemlerde hedef olarak alınmıştır (Cronjé , 2010).

Afrika kıtasındaki ülkelerde gerçekleşen askeri darbeler, iç savaş ve kabile çatışmalarının yoğunlaştığı 1970'ler ve 1980'lerde kıta kıyılarında haydutluk eylemleri görülmesine neden olmuştur (Konstam, 2005). Somali 1991'den beri işleyen bir hükümete sahip değildir ve ülke iç savaşlarla harap olmuş durumdadır. Somali'deki iç savaş sırasında merkezi hükümetin gücünü kaybetmesi ile Somali Sahil Güvenlik Kuvvetleri dağılmıştır. Somali karasularının savunmasız kalması üzerine uluslararası balıkçı tekneleri Somali karasularında yasadışı olarak balık avlamaya başladılar. Ayrıca önemli ticaret rotası üzerinde bulunması nedeniyle bu rotayı kullanan ve gemiler de bu güvenlik zafiyetini kullanarak çevreye zararlı atıklarını atıkları Somali kıyılarına boşaltmaya başlamıştır. Yaşanan olumsuz gelişmeler balık stokunun erozyona uğramasına neden olmuştur. Karasularını koruyacak bir sahil güvenlik ve dünya sahnesinde davasını bastıracak hiçbir hükümeti veya otoritesi olmayan balıkçılar meseleleri kendileri çözmeye karar verdiler. Silah satın aldılar ve yabancı balıkçılardan vergi almak için yola çıktılar. "Vergileri" bir gemiyi kaçırıp fidye için alıkoymaktı[4]. Bu insanlar artık kanunsuz bir devleti ele geçiren savaş ağaları ve silahlı çeteler tarafından haydutluk yapmaları için ödenen balıkçılara dönüşmüştür[5]. Bu eylemlerden önemli miktarda kazanç elde etmeye başlayan haydutlar bir süre sonra diğer ticaret gemilerine saldırmaya başlamışlardır.

Somali kıyılarındaki korsanlığın 1990'ların başında ortaya çıktığı ve genellikle Barre rejiminin çöküşüyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Suudi Arabistan'a giden bir kargo gemisinin ele geçirilmesi ve üç Filipinli mürettebatın Somalili saldırganlar tarafından öldürülmesiyle ilgili bölgede kaydedilen ilk haydutluk olayı, Somali devletinin çöküşünün ortasında 12 Ocak 1991'de meydana gelmiştir (Pham, 2010). Ancak diğer haydutluk eylemleri ile ilgili raporlar incelendiğinde yasadışı avlanma ve zehirli atıklarla denizlerin kirletilmesine karşı bir savunma ve koruma biçimi olarak ortaya çıktığını ileri sürülmektedir. Korsanlık saldırıları 1990'lardan 2001 yılına kadar istikrarlı bir

[4] URL-3
[5] URL 4

şekilde artmıştır (Murphy, 2011).

2008'den itibaren, Aden Körfezi ve Doğu Afrika kıyılarındaki daha geniş Hint Okyanusu bölgesi, haydut saldırıları için dünyanın en tehlikeli suları haline gelmiştir. 2011 yılında, Somali ve Aden Körfezi açıklarında 238 haydutluk olayı meydana geldi ve bu dünya çapındaki haydutluk olaylarının yarısından fazlasını oluşturmaktaydı (Tablo 1).

Tablo 1: Aden Körfezi ve Çevresinde 2007-2021 Yılları Arasında Gerçekleşen Saldırıların Yıllara ve Ülkelere Dağılışı[6].

Aden Körfezi	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021[2]	TOP.
Eritre	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Aden Körfezi[1]	13	92	117	53	37	13	6	4	-	1	3	1	-	-	1	341
Kenya	4	2	1	-	1	1	1	-	2	2	1	-	1	-	-	16
Madagaskar	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Mozambik	3	2	-	-	-	2	2	1	1	1	2	2	3	4	1	24
Kızıldeniz[1]	-	-	15	25	39	13	2	4	-	-	1	-	-	-	-	99
Somali[1]	31	19	80	139	160	49	7	3	-	1	5	2	-	-	-	496
Tanzanya	11	14	5	1	-	2	1	1	-	-	-	-	-	-	-	35
Arap Denizi[1]	4	-	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7
Hint Okyanusu[1]	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Umman[1]	3	-	4	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	9
Yemen	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	3	-	-	-	-	4
Aden Toplamı	71	129	224	220	238	80	19	13	3	6	16	5	4	4	2	1034
Dünya Toplamı	263	293	410	445	439	237	264	245	249	191	180	201	162	195	68	3842

[2]. Ocak – Haziran 2021 tarihlerini kapsamaktadır.

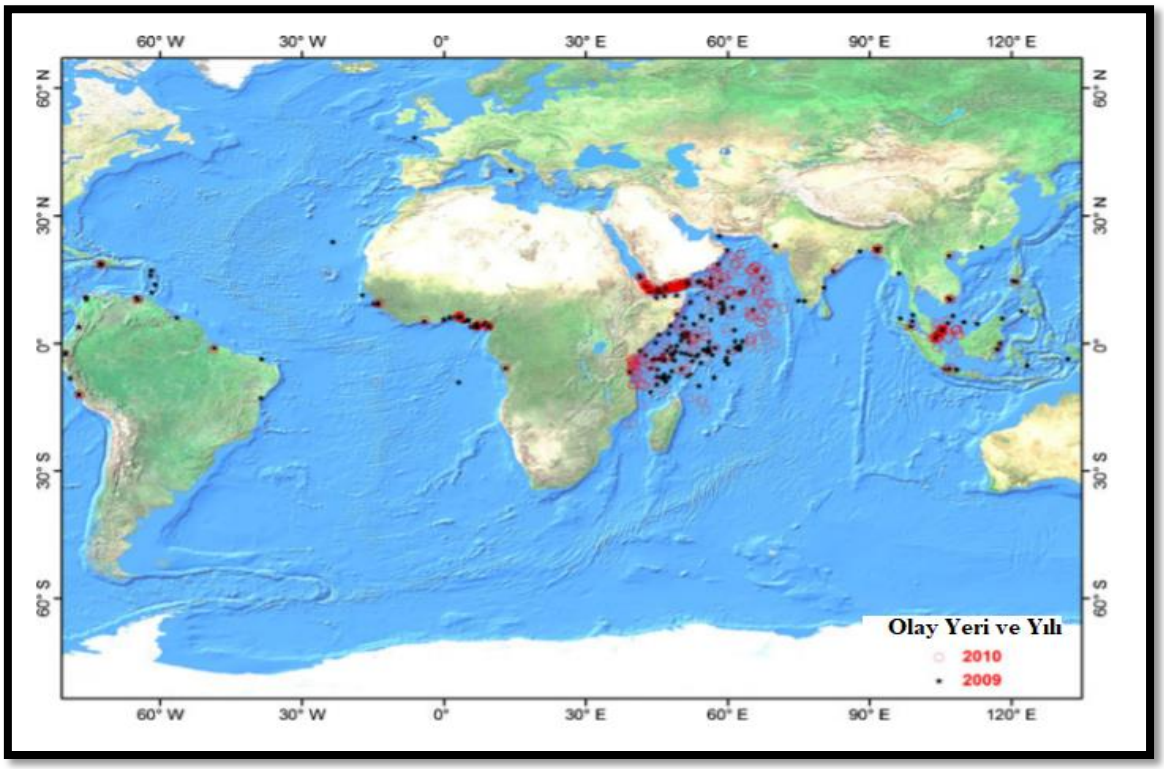
Deniz haydutluğu eylemleri 2007'den itibaren 2011 yılına kadar önemli artış göstermiştir. 2009 ve 2010 yıllarında gemi ve denizcilere karşı yapılan haydut saldırılarının gerçekleştiği lokasyonlar Harita 1 gösterilmiştir. Harita incelendiğinde özellikle Aden Körfezi'ndeki haydut saldırılarının dünyanın diğer bölgelerine göre daha fazla olduğu görülmektedir. Aden Körfezi'nin sahip olduğu coğrafi özellikler örgütlü suç grupları tarafından gerçekleştirilen eylem riskini artırmaktadır.

Somali kıyılarında gerçekleşen deniz haydutluğu eylemleri, uluslararası denizcilik faaliyetleri, deniz güvenliği, sigorta ve diğer maliyetlerde 2011 yılında tahmini olarak 6,6 milyar dolara mal olmuştur[7]. Bir süre saldırılar Aden Körfezi'nde gerçekleşmiş, ancak daha sonra haydutlar eylem menzillerini artırarak ve Hint Okyanusu'nda

[6] URL-5
[7] URL-6

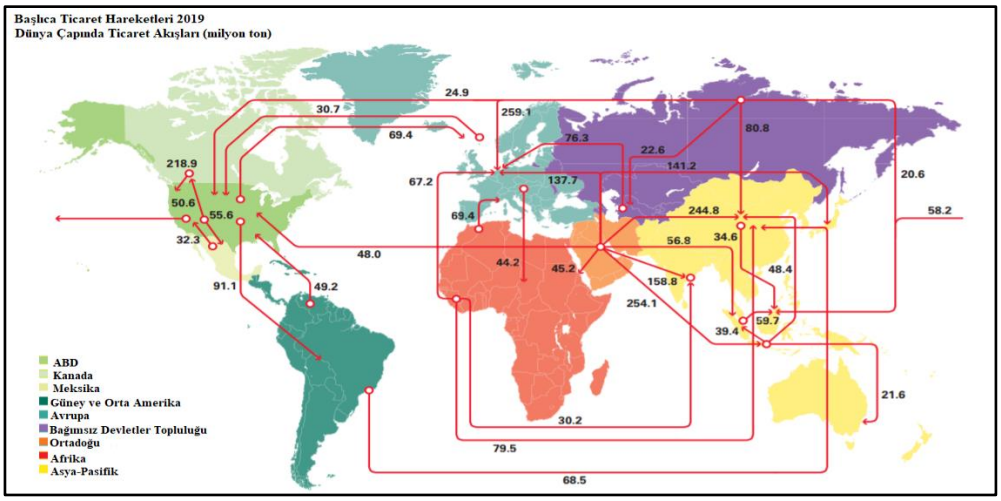

OPEN ACCESS creative commons COPE

farklı bölgelerdeki (Şekil 3) gemilere saldırmaya başlamışlardır[8].

Şekil 1: 2009-2010 Yıllarında Deniz Haydutluğu Eylemlerinin Gerçekleştiği Lokasyonlar (Khondaker vd., 2013).

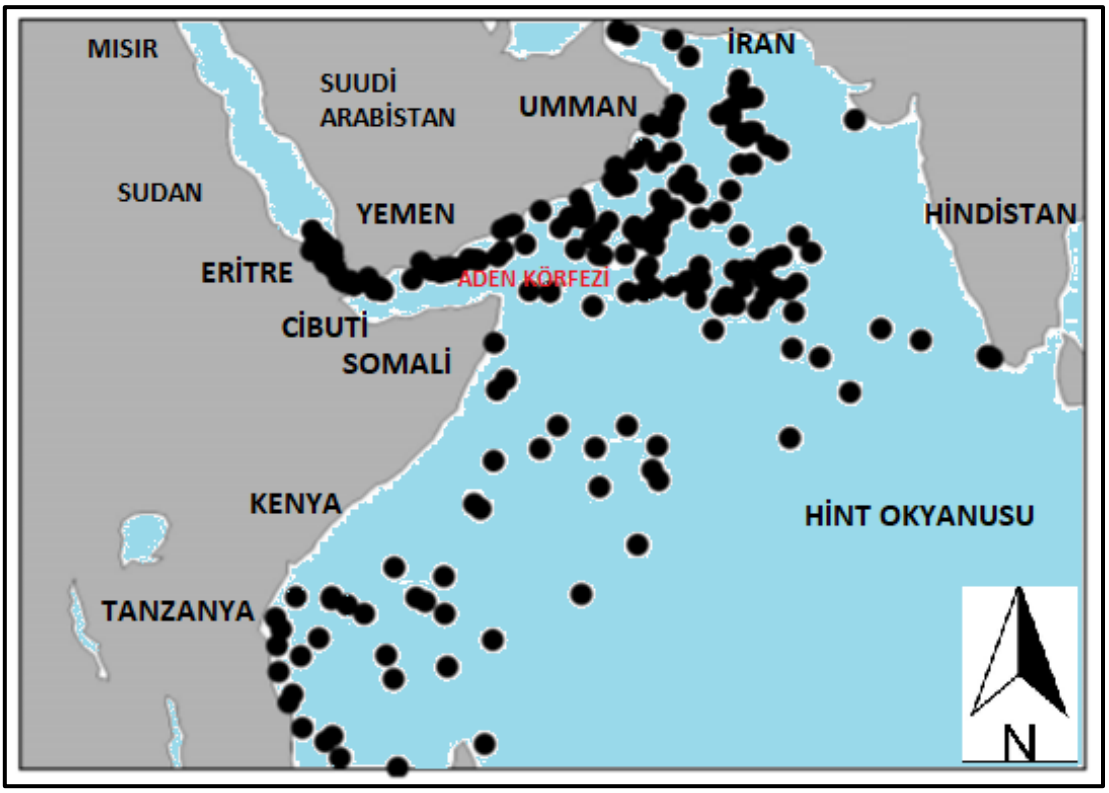
Dünya petrol üretiminin önemli bir kısmının gerçekleştiği Ortadoğu'nun uzun zamandır bir çatışma ve savaş bölgesi olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Şekil 2 incelendiğinde, 2019 yılında dünya üzerinde gerçekleşen ham petrol ticaretinin büyük bir kısmının bu bölgeden gerçekleştiği ve taşınan petrolün önemli bir kısmının Aden Körfezi üzerinden taşındığı görülmektedir.

[8] URL-7

Şekil 2: Dünya Petrol Ticareti Akış Haritası[9]

Uluslararası deniz trafiğini takip eden Marine Traffic web sitesinden alınan uydu fotoğrafının bulunduğu Şekil 7 incelendiğinde Ortadoğu petrollerinin önemli bir kısmının tankerler ile denizler üzerinden taşındığı (kırmızı renk) görülmektedir. Deniz yolları ile taşınan petrol ve doğalgazın tüketici ülkelere ulaşabilmesi için birçok deniz, körfez, kanal ve boğazı geçmesi gerekmektedir. Bu bölgelerde deniz güvenliğinin sağlanamaması durumunda birçok ülkede sanayi faaliyetleri durma noktasına gelecektir. Deniz ortamını güvende tutmak küresel güvenliğin dolayısıyla küresel ekonominin önemli bir bileşenidir. Dünya üzerinde birçok ülkenin ekonomisi denizlere bağımlıdır. Ülkeler hammadde ihtiyaçlarını denizler üzerindeki ticaret rotalarından sağlarken aynı zamanda ürettikleri ürünleri de pazarlara bu yollarla taşımaktadırlar. Uluslararası enerji ticareti verileri incelendiğinde küresel enerji güvenliğinin denizlerin güvenliği ile doğrudan bağlantılı olduğu görülmektedir (Şekil 2). Dünya üzerinde ekonomik refahın önceliklerinden birisi denizlerin güvenliğinin sağlanması ve iyi yönetilmesine bağlıdır.

Şekil 3: 2011 Yılında Aden Körfezi ve Çevresinde Gerçekleşen Deniz Haydutluğu Saldırılarının Konumları (Dabrowski ve Villiers, 2015).

Deniz haydutluğu eylemlerinin gerçekleştiği bölgeler incelendiğinde bu bölgelerin sahip olduğu fiziki, siyasi, beşerî ve ekonomik coğrafya özelliklerin bu eylemlerin

[9] URL- 8

OPEN ACCESS creative commons COPE

ortaya çıkması ve sürdürülmesinde etkili olduğu görülmektedir.

Çalışmanın Amacı

Uluslararası ticaret ve küresel ekonomiye büyük zararlar veren haydut saldırılarının öngörülmesi ve önlenmesi deniz taşımacılığı için önemlidir. Bu çalışmada fiziki, siyasi, beşerî ve ekonomik coğrafya faktörlerinin Aden Körfezi'nde deniz haydutluğu eylemleri üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Materyal ve Metot

Bu çalışma, tarama modelinde betimsel bir araştırmadır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırmalara uygun bir modeldir (Karasar, 2014). Betimlemeli çalışmalar genelde verilen bir durumu aydınlatmak, standartlar doğrultusunda değerlendirmeler yapmak ve olaylar arasında olası ilişkileri ortaya çıkarmak için yürütülürler. Bu tür araştırmalarda asıl amaç incelenen durumu etraflıca tanımlamak ve açıklamaktır. Arseven (2001)'e göre; Bu tip araştırmalar, olgular hakkında sistemli ve düzenli bilgiler elde edilerek yapılır. Betimleyici bir araştırmada herhangi bir durumun varlığı veya yokluğu ortaya koyulmaya çalışılır. Betimleyici araştırmaların sonuçları, tablo, grafikler yorumlanır ve değişkenler arasında korelasyonun varlığı veya yokluğu saptanır, biçiminde açıklamıştır.

Çalışmanın materyalinde alan yazın taramasının yerli ve yabancı kaynaklar detaylı olarak taranmıştır. Kartografik malzemeler kaynakçada belirtilen web adreslerinden alınarak düzenlenmiş ve çalışmada kullanılmıştır.

Korsanlık ve Haydutluk Kavramları

Deniz korsanlığı ve deniz haydutluğu ilk bakışta karıştırılan iki ayrı kavramdır. Korsanlık ve deniz haydutluğu hem süreç hem de sonuçlar açısından farklı nitelik ve hukuki sonuçları olan kavramlardır. Bu iki kavram bilim insanları, devletler ve çeşitli kuruluşlar tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu iki kavram arasında uzun süre herhangi bir ayrım yapılmamıştır. Bu nedenle çoğu zaman bu iki kavram birbirinin yerine kullanılmıştır. Bu iki kavramın yanlış kullanımı günümüzde akademik çevrelerden medyaya ve halka kadar birçok alanda devam etmektedir.

İngilizcedeki karşılığı "privateer" kelimesi olan korsan, bir hükümetin, özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda, denizdeki düşman gemilerine saldırmasına veya el koymasına izin verilen bir kişi veya gemi personelidir[10].

[10] URL-9

Korsanlık, savaşta, kişilere ait bir geminin, savaşa taraf olan kendi devletinden müsaade (izin) belgesi alarak, diğer düşman devlete karşı savaşa katılması ve bu eylemlerinde savaş hukuku kurallarına bağlı olmasıdır. Korsan gemi, özel bir gemi olması ve özel kişilerin idaresinde bulunmasıyla savaş gemilerinden ayrılırken; devlet adına savaşmak için resmî izin belgesi alması ve saldırı eylemlerini bu izne dayanarak yapması onları deniz haydutlarından ayırmaktaydı. Korsan, yapmış olduğu bu hizmetlerine karşılık, izin belgesini taşıdığı devletten bir ücret yerine, ele geçirdiği ganimetten büyük bir hisse alırdı. Korsan gemisinin mürettebatı düşman tarafından ele geçirildiğinde, haksız fiil işlememiş olmak şartıyla, savaş esiri olarak kabul edilirdi. Korsanlık, 16 Nisan 1856 Paris kongresinde içerisinde Osmanlı İmparatorluğunun da yer aldığı ülkeler tarafından kabul edilen beyanname ile yasaklanmıştır (Meray, 1963).

Hukuki açıdan değerlendirildiğinde deniz haydutları ve deniz korsanları arasındaki farklılık gerçekleştirdikleri eylem biçimine göre değil, kim adına eylem yaptıklarına göre değişmektedir. Aslında deniz haydutları ve deniz korsanları aynı tür suçlar işlemekteydi. Ancak deniz haydutları organize suç örgütü gibi kendi namına suç işlemektedir. Ancak deniz korsanları bu eylemleri bir izin veya antlaşmaya dayanarak bir devlet adına yapmaktadır. Deniz haydutları başlarına buyruk bir şekilde suç işlerken korsanlar çoğu zaman devlet kontrolünde eylem yapmaktaydı.

Deniz haydutluğu, genel olarak, devletle hiçbir bağlantısı olmaksızın, devlet dışı aktörlerin veya özel şahısların kendilerine veya örgütlerine ait gemi ve vasıtalarla başka gemilere, bu gemilerdeki yüke, mallara ve insanlara karşı, menfaat sağlamak için yaptıkları, şiddet içeren saldırma dâhil, hukuk dışı tüm fiillerdir (Evin, 2012).

Deniz haydutluğu terimi gemiyi ele geçirmeyi, batırmayı, gemiye zarar vermeyi, gemi adamlarını ve yolcuları öldürmeyi ve yaralamayı, kaçırmayı, köle etmeyi, yüke el koymayı, yükü tahrip etmeyi, her çeşit zarar vermeyi kapsamaktadır. Deniz haydutluğu uluslararası bir suç olarak kabul edilmektedir. Deniz haydutları "hostis humani generis" yani insanlığın düşmanı olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle deniz haydutluğu yapan gemiciler, bayrağını taşımakta olduğu devletin korunmasından yararlanamazlar. Bütün devletlerin kovuşturmasına ve zorlamasına açık bir durumda bulunurlar. Herhangi bir devlet, açık denizde, deniz haydutlarına ait bir gemiyi durdurabilir, arayabilir, yakalayabilir ve kendi mahkemelerinde yargılayabilir (Meray, 1963).

Geçmişten Bugüne Aden Körfezi

Tarih kitapları, günümüz siyasi coğrafyasının denizler üzerindeki mücadeleler neticesinde şekillendiğini örnekler vererek yazmaktadır. Denizlere kıyısı olan devletlerin geçmişten bugüne güç analizi yapıldığında bu devletlerin, güçlerinin doruklarına donanmalarının en güçlü olduğu dönemlerde ulaştıkları görülecektir. Öyle ki kara

OPEN ACCESS creative commons COPE

ordularının kaderini çoğu zaman donanmalar belirlemiştir. Denizler, devletler için kimi zaman bir tampon bölge vazifesi görmüşken devletlerin gücünü kaybettiği dönemlerde ise önemli bir tehdit olarak ortaya çıkmıştır. Denizleri jeopolitik perspektiften değerlendiren ülkeler kendi çağlarının egemen devletleri olmuşlardır. Bu devletler politik stratejilerini belirlerken sahip oldukları donanmaların gücü devletlerin bu politikalarını gerçekleştirebileceklerini gösteren bir güvenceydi. 16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu, 19. Yüzyılda Britanya İmparatorluğu, 20. Yüzyılda ABD bu yüzyıllarda elde ettikleri güçlerini donanmalarına borçludur.

Aden Körfezi bulunduğu konum itibariyle sadece bugün değil tarih boyunca devletlerin hakimiyet mücadelesinin önemli coğrafyalarından birisi olmuştur. Aden Körfezinin tarihini sadece kendi sınırları içerisinde değerlendirmek körfezin önemini anlatmakta eksik kalacaktır. Batı ile Doğu arasındaki ticaretin başlaması ile Aden Körfezi, Baharat Yolu'nun en önemli rotalarından birini oluşturmuştur. Bu nedenle Aden Körfezi'nin bağlantılı olduğu çıkış ve varış limanlarının bulunduğu bölgelerde yaşanan gelişmelerin Aden Körfezindeki ekonomik, siyasi, sosyal ve askeri gelişmeleri etkilediği görülmektedir. Asya ve Avrupa'da yaşanan birçok gelişme Aden Körfezi tarihinde önemli izler bırakmıştır.

Aden Körfezi, eski çağlardan beri dünya ticaretinin bir parçası olmuştur. Arap ve Hintli denizciler mevsimlik muson rüzgarlarından yararlanmışlardır. Bu süreçte Antik Yunanlılar da bu yolculuğu yapmışlardır. Romalı denizciler, Mısır'ın fethinden sonra Asya'ya giden Kızıldeniz rotasını kullanmaya başlamışlardır. O zamanlar Erythraean Denizi (Eritre Denizi'nin antik dönemdeki adı), Kızıldeniz'in yanında Aden Körfezi ve Hint Okyanusu'nu da kapsamaktaydı. Bu dönemde Afrika Boynuzunu geçen tüccarlar, Afrika kıyılarına devam etmek veya Hindistan'a gitmek için Aden Körfezini kullanmaktaydılar. Bu ticaret yolu tüccarlar için hem hızlı hem de kazançlıydı[11].

Aden Körfezi, birkaç yüzyıl boyunca, Antik Yunan ve Roma gezginlerinin zamanından başlayarak Kızıldeniz'in bir uzantısı olarak görüldü. Aden Körfezi'ni modern adıyla bildiğimiz halde, bu ona verilen oldukça yeni bir isimdir. Körfeze adını veren Aden, Yemen kıyısındaki büyük liman kentidir. Yunan fetihleri sırasında İran ve Hindistan'ın alt kısmına ulaşmak için, Körfez uygun bir yol olarak keşfedildi. Bölge, Tadjoura Körfezi (Cibuti) ve Kızıldeniz ile Erythraean Denizi'ne dahil edildi. Körfezdeki birkaç küçük ada, kendilerine verilen Yunanca isimlerin hala konuşma dilindeki versiyonlarını taşımaktadır. Persli Darius ve Makedonyalı Büyük İskender gibi fatihler bu rotayı izlediler. Bu döneme ait haritalarda, Aden Körfezi'nden Erythra-

[11] URL-10

ean Denizi'nin bir uzantısı olarak bahsedilmektedir[12]. Bu tarihlerde Somali'nin kuzey-batısındaki Berbara şehri, Arap ülkeleri, Hindistan, Uzak Doğu ve Avrupa arasında bir ticaret merkezi haline gelmiştir. Bu durum, Körfez'in Arap coğrafyacı ve kaşifler (Abu'l-Fida ve İbn Macid) tarafından "Berbara Körfezi" olarak adlandırılmasına yol açmıştır. Aden limanın gelişmesinin ardından körfeze bu limanın adı verilmiştir[13].

Osmanlı İmparatorluğunun denizlerdeki gücünü kaybetmesi yıkılış sürecinin başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Osmanlı Devleti ile Haçlı donanmaları arasında gerçekleşen 1571 yılında İnebahtı Deniz Savaşında Osmanlı Devleti yenilerek önemli bir prestij kaybına uğramıştır. Sokullu Mehmet Paşa donanmayı tekrar inşa ettirse de eski ihtişamlı günlere bir daha dönülememiştir. Bu durum zaman içerisinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Kızıldeniz, Aden Körfezi ve Hint Okyanusu üzerindeki siyaseti ve egemenliği üzerinde etkili olmuştur.

Yavuz Sultan Selim Döneminde Mısır'ın, Kanuni Döneminde Irak'ın ele geçirilmesi Kızıldeniz ile Basra Körfezinin Osmanlı için jeostratejik önemini artırmıştır. Osmanlı Devleti, 1517'de Memlüklüler'e karşı kazandığı Ridaniye savaşı ile Mısır'ı imparatorluk topraklarına katmış böylece sınırlarını Hint Okyanusu'na açılan Kızıldeniz kıyılarına kadar ulaştırmıştır (Özbaran, 2004). Bu coğrafyanın fethinden sonra Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında özellikle denizlerde büyük çaplı savaşlar başlamıştır. Bu dönemde Osmanlı coğrafyacıları, kara ve deniz coğrafyasına ilişkin yaptıkları çalışmalarla, bu bölgeye yönelik Osmanlı yönetiminin politikalarını şekillendirecek bilgiler elde etmiş ve devleti bu doğrultuda yönlendirmişlerdir. Osmanlılar, jeopolitik konumu gereği sadece Baharat Yolu ile ilgilenmişlerdir. Bu yol, Mısır ile Suriye eyaletleri başta olmak üzere Osmanlı egemenliği altında bulunan birçok bölgenin ticarî kazancı açısından büyük bir önem arz etmekteydi. Bu sebeple Osmanlılar, Baharat Yolu üzerinde denetimi ele geçirmek isteyen Portekizlilerle, Kızıldeniz'de uzun bir süre mücadele etmişlerdir (Demir ve Kılıç, 1999). Portekizliler, Kızıldeniz'den Endonezya'ya kadar olan bölgeyi kontrol etmeyi ve yüzyıllar boyunca Doğu Akdeniz üzerinden yapılan baharat ticaretinin yönünü değiştirmeyi amaçlıyorlardı. Bu amaçla Aden Körfezi girişinde bulunan Sokotra Adası gibi bölgedeki bazı stratejik noktaları ele geçirerek Hint Okyanusu ticaretinin kontrolünü ellerine almışlardı. Bu dönemde Asya'dan Avrupa'ya yapılan ticarette Aden, Süveyş ve İskenderiye ile Hürmüz-Basra ticaret yolunun üzerinde yer alan Trablusşam ve Halep önemli bir konumdaydı. Deniz yoluyla Hindistan ve diğer Asya ülkelerinden gelen ticari mallar, bölgede bulunan limanlar vasıtasıyla Akdeniz üzerinden Avrupa'daki limanlara gönderilmekteydi (Ünver, 2012).

Osmanlı ile Portekiz arasında Hint Okyanusu ve çevresindeki denizler ile kör-

[12] URL-11
[13] URL-12

OPEN ACCESS creative commons COPE

fezlerin egemenliğine sahip olmak amacıyla büyük bir mücadeleler yaşanmıştır. Osmanlı, Basra ve Kızıldeniz kıyılarında amaçladığı biçimde bir deniz hakimiyetini sağlayamamıştır. Osmanlı, Akdeniz'de büyük bir donanmaya sahip olmasına karşın savaş gemilerini herhangi bir kanal ve boğaz olmaması nedeniyle Kızıldeniz'e dolayısıyla Aden Körfezi ve Hint Okyanusu'na geçirememiştir. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nun Kızıldeniz kıyısında bulunan Süveyş kentine gemi yapımı için tersane inşa etmesine neden olmuştur. Bölgede, Osmanlı ile Portekiz arasındaki mücadele uzun yıllar devam etmiştir. Osmanlılar ile yaptıkları mücadele sırasında Portekizliler, Aden Körfezi ve çevresinde rahat hareket edememişlerdir. Bu durum Portekizlilerin ticari faaliyetlerine önemli darbe vurmuştur. Ancak zaman içerisinde Portekizliler sahip oldukları gemicilik teknolojisi sayesinde başarılı olmuşlar, Hint Okyanusu ve Aden Körfezindeki hakimiyetlerini pekiştirmişlerdir.

Uzun süren savaşlar neticesinde hem Portekizliler hem de Osmanlılar oldukça yıpranmışlardır. Bu süreçte Portekizlilerin zayıflaması nedeniyle 1593 yılında Hollanda ve Britanya donanmaları Aden Körfezi'nden geçen ticaret rotasının denetimini ele geçirmişlerdir (Demir ve Kılıç, 1999). Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerine kadar Kızıldeniz'in doğu kıyılarında (Arabistan Yarımadası) süren hâkimiyet batı kıyılarında (Afrika) daha karmaşık bir durum arz etmiştir. Karmaşıklığın nedeni batı kıyılarının sahip olduğu coğrafi özelliklerinin yanında Somali, Cibuti ve Habeşistan gibi bölgelerin kontrol edilmesinin zorluğudur. Karmaşıklık bu kıyılardan iç bölgelere geçildikçe daha fazla artmıştır (Akay, 2012).

İspanya, Portekiz, Hollanda, İngiltere ve Fransa gibi sömürgeci devletler, Coğrafî Keşifler neticesinde hakimiyet kurdukları Asya ve Afrika kıtasındaki doğal kaynakları değerlendirmiş ve bu bölgelerdeki zengin kaynakları kendi ülkelerine Aden Körfezi üzerinden taşımışlardır. Bu nedenle bu bölgenin güvenliği aynı zamanda bu ülkelerin zenginliğinin teminatıydı.

Gürdeniz'e göre "Denizleri güvenlikleri için derinliğine savunma alanı, emperyalist emelleri için güç intikal alanı, hizmet ve mal mübadelesi için ulaştırma ortamı alanı ve bilimsel/teknolojik ilerlemeler için meydan okuma alanı olarak kullanabilen uluslar hegemonya sahibi olarak öne çıkmışlardır. Denizci devletler önce sanayi toplumu, sonra bilgi toplumu aşamalarını başarı ile gerçekleştirerek günümüzün refah toplumlarını oluşturmuşlardır"[14].

Güney Afrika'da sömürgesi bulunmayan Fransa, Doğu Afrika'da da Süveyş Kanalı'nın açılmasından (1869) sonra stratejik önemi artan Afrika Boynuzunda bulunan bugünkü Cibuti topraklarına (Fransız Somali'si) sahipti. İtalya, Afrika'daki sö-

[14] URL-13

mürgecilik faaliyetlerine geç başlamıştır. Önce 1889'da Kızıldeniz kıyısındaki Eritre topraklarına yerleştiler; sonrasında 1893 yılında Somali'nin güneydoğundaki kıyıları ele geçirdiler. Bu dönemde Etiyopya demiryolunun inşa edilmesinden sonra nüfusu hızlı bir şekilde artan Cibuti önemli bir ticaret şehri olmuştur. Bu sahil kesimi, iki tarafında bulunan İngiliz ve İtalyan Somali'si topraklarından ayrılmış ve 1896 yılında Fransız Somali'si (Cibuti) adını almıştır. Somali Cumhuriyeti, 1 Temmuz 1960 tarihinde İngiliz ve İtalyan Somali'sinin birleşmesi ile kurulmuştur (Ünver, 2012).

Somali, Soğuk Savaş döneminde SSCB'ye yakın politikalar izlemiştir. Afrika kıtasında sömürgeci devletlerin egemenliğinden sonra bağımsızlığını kazanan devletler bu süreçte siyasi, ekonomik, beşerî birçok sorun yaşamışlardır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra bu sorunlar devam etmiş 1990 yılına gelindiğinde ise Somali gibi birçok Afrika devletinde bozulmalar ve düzensizlikler görülmeye başlamıştır. Kuraklık gibi doğal afetlerin; kıta genelinde AIDS/HIV gibi salgın hastalıkların; devletlerin içinde yaşanan iç savaşlar ve bunların hem çatışma hem silahlanma hem de mülteci sorunu olarak çevre devletlere yansımasının; yabancı ülke ve kuruluşlardan alınan borçlar, birçok ülkenin diktatörler tarafından yönetilmesi ve halkın ulusal kimlikten ziyade geleneksel kimliklerine bağlılıklarının devam etmesi sonucunda Somali gibi birçok Afrika ülkesi ekonomik ve siyasi olarak güçlü olamamışlardır. Zayıf yapıya sahip bu devletler başarısız olmaya ve çökmeye başlamışlardır (Young , 1997).

Somali'de, 1991'de başlayan iç savaş nedeniyle ülke kıyılarında önemli bir güvenlik kaybı yaşanmıştır. Somali'de devletin denetiminin yokluğundan yararlanan başka devlet veya aktörler, Somali'ye ait kontrolsüz topraklar ve kıyılarda istedikleri gibi hareket etmeye başlamışlardır. Somali kıyılarında, yabancı balıkçı gemileri yasadışı bir şekilde avlanmaya başlaması geçimini bu kıyılardan sağlayan Somalili balıkçıların zor duruma düşmesine neden olmuştur. Bunun yanı sıra, yabancı ülkelerin nükleer atıklarını Somali sahillerine boşaltması neticesinde denizdeki ekolojik denge bozulmuş ve balıkçılığı olumsuz şekilde etkilemiştir. 2004 yılında Somali kıyılarında yaşanan tsunami felaketi sahil boyunca yerleşim bölgelerini etkilemiştir. Bu nedenle kıyılardaki biyolojik çeşitlilik ve denge zarar görmüş, sahil boyunca yayılan nükleer atık ve diğer zararlı maddeler kirliliğe ve çeşitli hastalıklara neden olmuştur. Dört yıllık kuraklıktan sonra yaşanan tsunami felaketi temiz su kaynaklarının da kirlenmesine yol açmıştır. Bu felaket sırasında çok sayıda ev yıkılmış ve birçok insan hayatını kaybetmiştir (UNEP, 2008).

Kıyılarda denetimin olmaması nedeniyle Somali halkı, ülke kıyılarının güvenliğini sağlamak için kendi içerisinden Merkez Somali Sahil Güvenliği, Gönüllü Ulusal Sahil Güvenliği, Somali Denizcileri gibi oluşumlar kurmuşlar ve kendi tekneleri ile Somali sahilleri denetlemeye çalışmışlardır. Bir süre sonra Somalili balıkçılar yasadışı avlanan yabancı ülkelere ait balıkçı gemilerine saldırmaya başlamışlardır. Rehin tutu-

OPEN ACCESS creative commons COPE

lan gemi ve personellerden elde edilen fidye gelirinin yüksek olması bir kazanç kapısı olarak görülmüştür. Bu durum sonradan petrol tankerleri, kargo gemileri, yardım malzemeleri taşıyan gemiler, lüks yatlar ve seyahat gemilerine saldırıları başlatmıştır. Özellikle 2008 ile 2009 yıllarında Somali kıyıları ve Aden Körfezinde deniz haydutluğu saldırılarında önemli artışlar yaşanmış bu durum sonra ki yılda da devam etmiştir (Gilpin, 2009).

Aden Körfezi gibi küresel ticaret ve uluslararası güvenlik için stratejik bir bölgede bu olayların yaşanması üzerine birçok ülke ile birlikte BM ve NATO gibi uluslararası örgütler çeşitli güvenlik tedbirleri almak zorunda kalmıştır.

Aden Körfezi'nin Coğrafyası

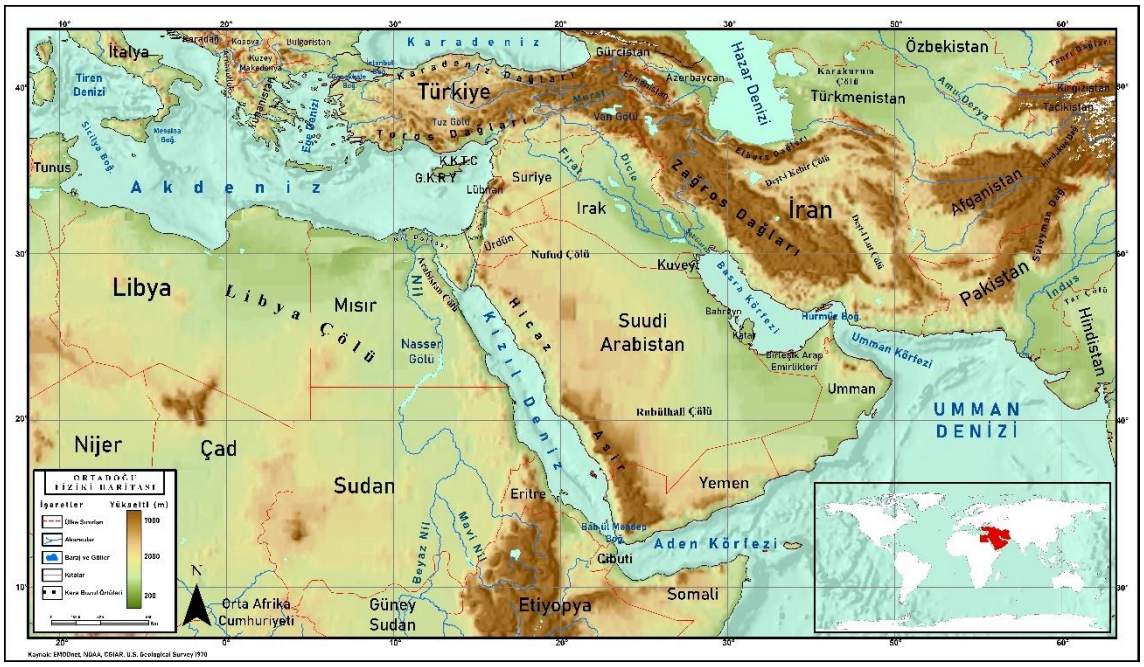
Aden Körfezi, Kızıldeniz ile Umman Denizi arasında doğal bir deniz bağlantısı oluşturan derin su havzasıdır. Yemen'in güneyindeki Aden liman şehrinin adı ile adlandırılan Körfez, Arabistan kıyıları ile Afrika Boynuzu arasında yer almaktadır.

Körfezin doğusunda Umman Denizi, batısında Cibuti, güneyde Yemen'e ait Sokotra adası ve Afrika Boynuzu ülkelerinden Somali bulunmaktadır. Batıda Cibuti kıyılarına sokulan, coğrafi dağılımı nedeniyle tamamen benzersiz deniz faunası ve florasına ev sahipliği yapan Tadjoura Körfezi ise Aden Körfezinin batı kıyılarını oluşturmaktadır. Körfez, kuzeybatıda Bab ül Mendep Boğazı ile Kızıldeniz, Süveyş Kanalı ve Akdeniz'e, doğusunda bulunan Umman Denizi ile Hint Okyanusuna bağlanmaktadır. Körfez Hint Okyanusu ile Akdeniz arasında kritik bir rota üzerinde bulunmaktadır.

Somali, bir gergedan boynuzuna benzemesi nedeniyle, Etiyopya ve Cibuti'yi de içine alan, yaygın olarak Afrika Boynuzu olarak adlandırılan bölgenin ucunu işgal etmektedir. Kıyı şeridi, balıkçılık ve ticaret yoluyla ülke ekonomisinin korunmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ancak, ülke ekonomisi diğer alanlarda kayda değer bir üretime sahip değildir[15]. Somali kıyıları, Hint Okyanusu'nun kuzey-batı kıyı şeridinin bir bölümünü oluşturur ve Yemen'in bir parçası olan Sokotra Adaları'na en yakın sahil şeridi dir. Kıta sahanlığı 32.500 km²'ye yayılmıştır. Doğu sahil şeridi ise Kenya'ya dokunarak Somali'nin kuzey doğusundan güney-batısına kadar uzanır (Carbone ve Accordi, 2000). Kuzey kıyısı, Aden Körfezi boyunca, batıda Cibuti sınırından başlamaktadır. Kumlu plajlar, kayalık uçurumlarla doludur ve kuzey sahilinde resif yoktur. Ras Caseyr, kuzey ve doğu kıyılarının birleştiği engebeli bir burundur. Ras Caseyr'in güneyinde, Ras Hafun Burnu doğuya doğru uzanmaktadır. Buradan küçük girintili bir dizi kumlu plajla güneye Hint Okyanusu kıyısına uzanır. Mogadişu'dan Kenya sınırına kadar uzanan güney şeridi boyunca, mercan resifleri,

[15] URL-14

doğal limanlardan yoksun kıyıya bir engel oluşturmaktadır. Hint Okyanusu'nun bir girişi olan Aden Körfezi, Somali'nin kuzeyinde yer alır ve ülkeyi Yemen'den ayırır. Kızıldeniz'e ve Süveyş Kanalı'na çıktığı için Aden Körfezi, özellikle petrol gemileri için çok önemli bir nakliye (Şekil 7) hattıdır[16].

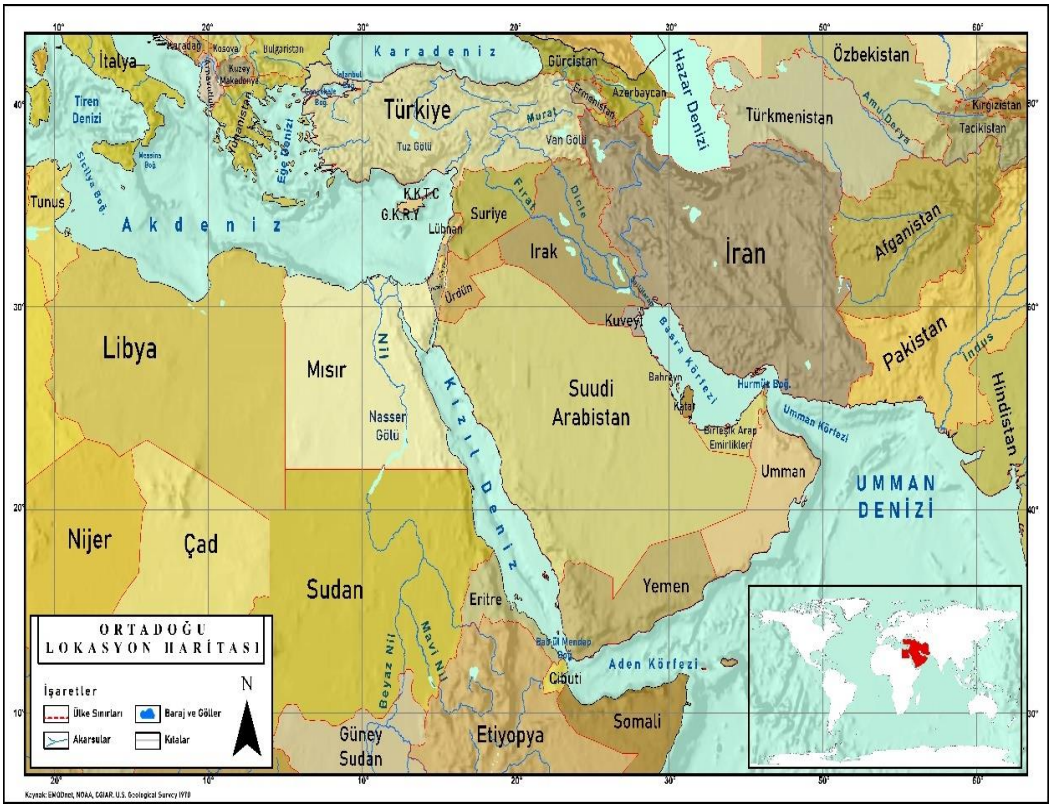

Şekil 4: Aden Körfezi ve Çevresinin Fiziki Haritası

Aden Körfezi'ne kıyısı olan Somali, Afrika'nın en doğusunda yer alan bir ülkedir. Ülke, Ekvator'un hemen güneyinden kuzeye doğru Aden Körfezi'ne kadar uzanır. Sahraaltı Afrika ile Arabistan ülkeleri ve güneybatı Asya arasında önemli bir jeopolitik konuma sahiptir. Somali'nin sahip olduğu 3.025 kilometrelik sahil şeridi, Afrika anakarasının en uzun sahil şerididir. Bu sahil şeridi Somali'ye önemli deniz kaynaklarını bahşetmektedir. Bu kıyılar, Hint Okyanusu'ndaki en önemli büyük deniz ekosistemlerinden birine sahiptir. Somali'nin sahip olduğu bu zenginlik, aşırı avlanma, iklim değişikliği, mangrov tahribatı ve tehlikeli atıklar nedeniyle tehdit altındadır[17].

[16] URL-15
[17] URL-16

OPEN ACCESS creative commons COPE

Şekil 5: Aden Körfezi ve Çevresinin Lokasyon Haritası

Kızıldeniz ve Aden Körfezi, Akdeniz'den Hint Okyanusu'na ve Pasifik'e uzanan küresel su yolları ağında kritik bir bağlantıyı temsil etmektedir. Kızıldeniz'in deniz ticaretindeki merkezi konumu ve dar boğazları, onu yüzyıllardır jeopolitik ilginin bir konusu haline getirmiştir. Ancak son yıllarda, Kızıldeniz ve Afrika Boynuzu eşi görülmemiş bir jeopolitik rekabete sahne olmaktadır. İnsanlar ve devletler bu dar denizde nesiller boyunca etkileşime girerken, küresel eğilimler - artan eşitsizlik ve göç, değişen güç merkezleri, popüler demokrasi talepleri ve deniz ticaretinde yaşanan büyük rekabet-bu bölgedeki sınırları daha önce hiç olmadığı kadar bulanıklaştırmaktadır (Vertin, 2019).

Tarih boyunca "Aden Körfezi ve çevresi" stratejik suyolu/tıkanma noktası üzerinde bulunması nedeniyle farklı devletlerin egemenlik mücadelesine sahne olmuştur. Bu suyolunu egemenliği altında tutan devletler ekonomik ve askeri güç kapasitesi bakımından rakiplerine oranla daha avantajlı bir konum elde etmek suretiyle politik güç kapasitelerini artırmaya önem vermişlerdir. Tarihsel olgular değerlendirildiğinde bir nevi denizlerde yaşanan tedhiş faaliyeti olan korsanlık/deniz haydutluğu faaliyetleri, bölge üzerinde kontrolü ele geçirmek isteyen devletler tarafından bölgede hükümran olan güçlerin politik güç kapasitelerini etkisizleştirmek için kullanılmıştır (Demir T. , 2019).

Aden Körfezi'ndeki Deniz Haydutluğuna Coğrafyanın Etkisi

Aden Körfezinde gerçekleşen haydutluk eylemleri incelendiğinde deniz haydutlarının büyük bir kısmının Somali vatandaşı oldukları görülmektedir. Somali devletinin sahip olduğu fiziki, beşerî, ekonomik ve siyasi coğrafya özellikleri bu eylemlerin ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. Aden Körfezine kıyısı olan diğer devletlerde sahip oldukları coğrafi özellikler nedeniyle deniz haydutluğu eylemleri için uygun ortama sahiptirler.

Fiziki Coğrafyanın Etkisi

Dünya'da bazı suyollarının sahip oldukları coğrafi özellikler ve bölge ülkelerinin siyasal istikrarsızlığı nedeniyle deniz haydutluğuna elverişli olduğu görülmektedir. Dar suyolları, adacıklar gibi coğrafi şartlar, gemiciler için tehlike arz ederken haydutlar için büyük avantaj sağlamaktadır. Tarih boyunca Aden Körfezi, Kızıldeniz, Nijerya kıyıları, Batı Afrika, Malakka ve Singapur Boğazı ve Güney Çin Denizi yüksek risk barındıran alanlar olmuştur (Topal, 2010).

Aden Körfezi'nin coğrafyası, bazı yönlerden çevresindeki topografyadan farklıdır. Aden Körfezi'nin ortalama derinliği 500 metre civarında (Şekil 8), en derin noktası ise 5,5 (Alula Fartak Çukuru) kilometredir. Bu kadar derin bir su altı vadisine rağmen ortalama derinliğin, komşu Kızıldeniz gibi (490 m.) düşük olduğu görülmektedir. Bunun temel nedeni, Körfez'in deniz yatağının birkaç milyon yıl öncesine kadar deniz seviyesinin üzerinde olmasıdır. Zamanla, Buz Devri'nin sona ermesiyle bağlantılı olarak yükselen su seviyeleri ile bölge yavaş yavaş sular altında kaldı. Körfez, Tadjoura Açması'na doğru daraldıkça çok sığ hale gelmektedir. Körfez, Yemen ve Somali'ye ait çok sayıda ada ile doludur. Körfez'deki ortalama tuzluluk, komşu Kızıldeniz'den çok daha azdır. Körfez'de tuzluluğu etkileyen faktörler arasında muson rüzgarları ve deniz akıntıları bulunmaktadır[18].

Aden Körfezi, kuzeyde Yemen, güneyde Somali ve doğuda Arap Denizi ile dünyanın en karışık coğrafyası olan Ortadoğu'da yer almaktadır. Dünyanın en önemli ve dar boğazlarından birisi olan Bab-ül Mendep Boğazı ile Kızıldeniz'e bağlanır. Süveyş Kanalı'nın inşa edilmesiyle boğazın önemi artmıştır. Akdeniz ve Doğu Asya arasındaki bağlantının bir bölümünü oluşturan büyük stratejik ve ekonomik öneme sahiptir. Boğazın Arapça adı, daha önce deniz yolculuklarında yaşanan olaylar ve tehlikelerden dolayı "gözyaşı kapısı" adlandırılmıştır[19].

[18] URL-17
[19] URL-18

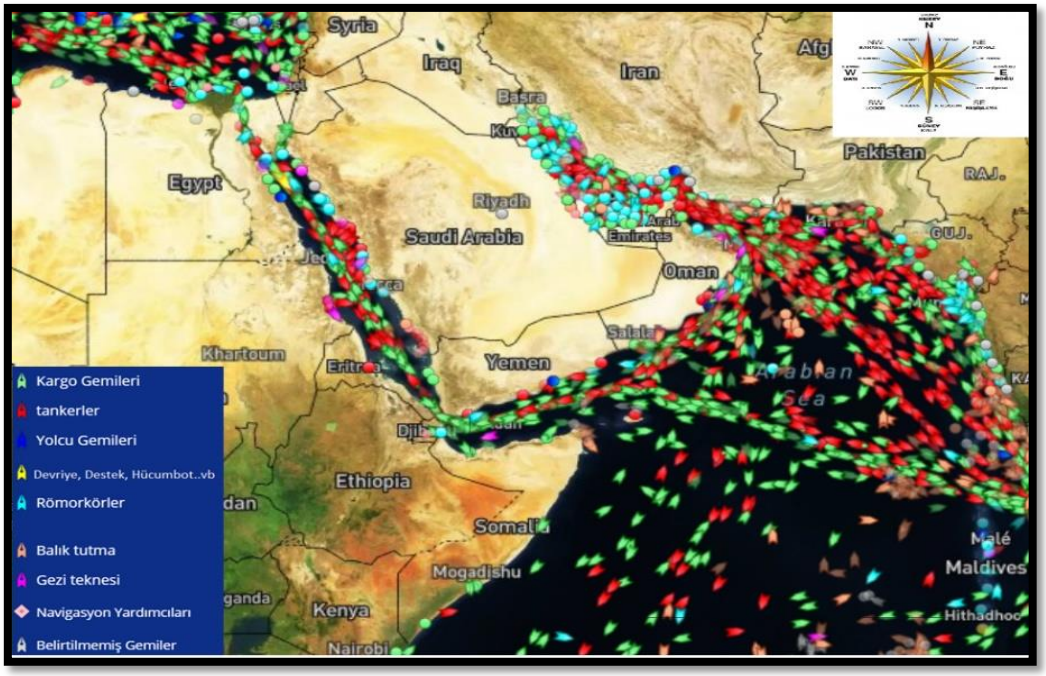

OPEN ACCESS creative commons COPE

Şekil 6: Aden Körfezi ve Çevresinin Uydu Fotoğrafı[20].

Boğazın girişinde yer alan Yemen'e ait olan Perim Adası, Kızıldeniz'in girişinde stratejik öneme sahip önemli bir adadır. Perim Adası, 32 km (20 mil) genişliğindeki Bab ül Mendep Boğazını ikiye böler. Büyük Boğaz ile Afrika kıyılarının ortalama genişliği 17 km'dir. Ada ile Asya Kıtası (Arap Yarımadası) arasında yer alan Küçük Boğaz'ın yaklaşık genişliği 2.5 ila 5 km'dir. Bu bölgede güçlü ve düzensiz gelgit akışları gerçekleşmekte bu durum gemilerin seyrini tehlikeli hale getirmektedir. Perim adası civarında, özellikle Küçük Boğazda sık sık gemi kazaları olmakta ve bölge çok sayıda gemi enkazı bulunmaktadır (Hakim, 1980). Bab ül Mendep boğazın dar olmasının yanında Perim adasının sahip olduğu konum nedeniyle bölgede sefer yapan ticaret gemileri yavaşlamak zorunda kalmaktadır. Hızını azaltan gemiler nedeniyle boğaz önündeki deniz trafiğinde yoğunluk yaşanmaktadır. Bu durum gemileri haydut saldırılarına karşı hedef haline getirmektedir (Şekil 7).

[20] URL-19

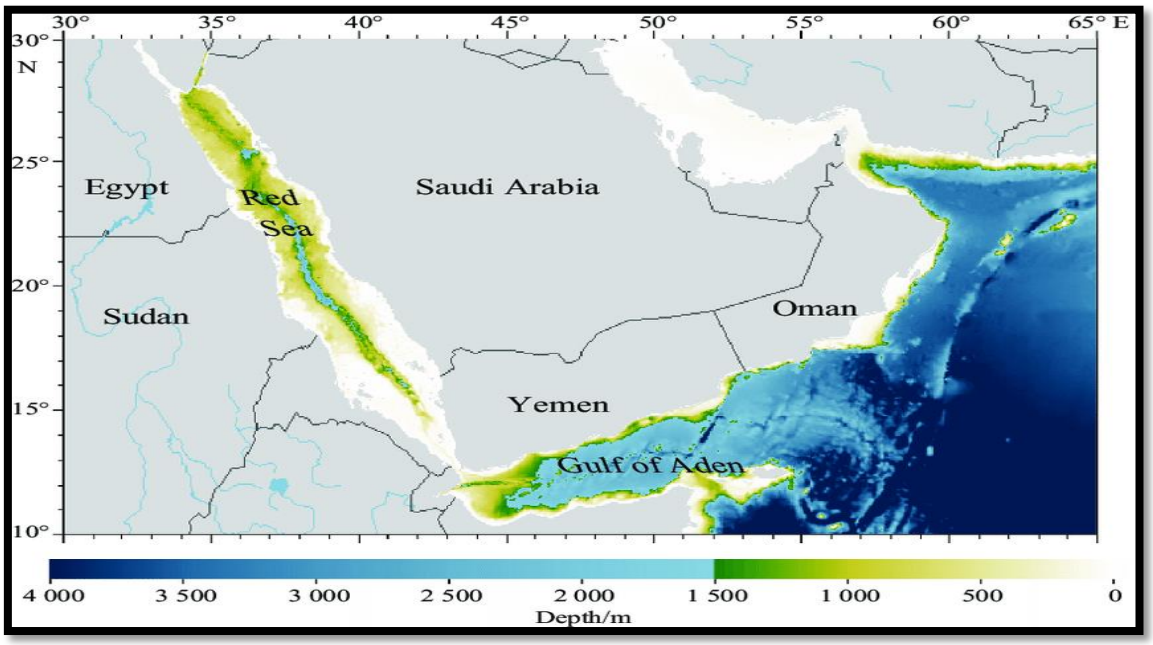

Şekil 7: Aden Körfezi'ndeki Ticaret Gemilerinin Yoğunluğunu Gösteren Uydu Fotoğrafı (14.09.2021)[21].

Kızıldeniz çevresinde yaşayanlar mercan kayalıklarını "Şap" diye adlandırmaktadır. Kızıldeniz, kıyılarında mercan kayalıkları bulunması nedeniyle "Şap Denizi" olarak bilinmektedir. Günümüzde "şapa oturmak" ifadesi, bu denizin kıyıya yakın sığ sularında seyreden gemilerin sık sık mercan kayalıklarına oturmasından kaynaklanmıştır. Bugün de özellikle Hint Okyanusu'ndan Kızıldeniz'e girişte sık rastlanan mercan kayalıkları (Şekil 4) bölge civarında deniz ulaşımını olumsuz şekilde etkilemektedir[22]. Bölgede gemiler güvenli geçiş için hızlarını azaltmaktadır. Bu durum haydut saldırılarına ortam hazırlamaktadır.

[21] URL-20
[22] URL-21

OPEN ACCESS creative commons COPE

Şekil 8: Aden Körfezi'nin Batimetri Haritası (Alkawri ve Gamoyo, 2014).

Aden Körfezi'nin iklimine sıcak ve aşırı kurak koşullar hakimdir. Bölge tersine muson yağmurlarına maruz kalmaktadır. Kuzey Hint Okyanusu ve Aden Körfezi üzerindeki rüzgarlar, muson döneminde yazdan kışa doğru yön değiştirmektedir. Kış (NE) musonu sırasında (Ekim-Mayıs) Arap Denizi üzerindeki hâkim rüzgâr kuzeydoğudan Aden Körfezi'nde doğuya, güneydoğudan Bab ül Mendep Boğazı'na ve Güney Kızıldeniz'e doğru dönmektedir. Yaz musonu (Haziran-Eylül) sırasında kuvvetli rüzgarlar, Aden Körfezi, Umman Denizi ve Güney Kızıldeniz üzerinden gelmektedir. Umman Denizi ve Aden Körfezi üzerinde mevsimsel olarak tersine dönen muson rüzgarları, denizin yüzey tabakasında mevsimsel olarak tersine dönen bir sirkülasyona neden olmaktadır (Morcos ve AbdAllah, 2012). Aden Körfezi'nde, kuzeydoğudan esen kış rüzgarları, yüzey sularının özellikle Bab ül Mendep'e doğru hareket etmesine neden olur. Afrika kıyıları boyunca ters yönde zayıf bir akıntı ve Aden Körfezi'nin orta kesiminde bir siklonik girdap oluşturmaktadır (Seriy, 1968). Yaz mevsimi boyunca, kuvvetli muson rüzgarları, yüzey suyunun Aden Körfezi'nden Umman Denizi'ne doğru hareket etmesine neden olur. Bu durum Aden Körfezi'nin orta kesiminde bir antisiklonik girdap oluşmasına yol açar (Stirn, 1985). Muson mevsiminin sona ermesi ile körfezde deniz yüzeyi sakinleşmektedir. Denizlerdeki bu sakinlik haydutların gemilere yaptıkları saldırıları artırmaktadır[23].

[23] URL-22

Şekil 9: Kızıldeniz ve Aden Körfezi'ndeki mercan resiflerinin dağılış haritası, (Kotb ve Zeid, 2009).

Somali'nin sahip olduğu iklim koşulları halkın ekonomik koşulları üzerinde de etkili olmaktadır. Bazı dönemlerde yaşanan kuraklıklar; yazın doğu ovalarında sık sık meydana gelen toz fırtınaları; yağışlı mevsimde can ve mal kaybına neden sel felaketleri, Somali'de yoksulluk içinde yaşayan insanların hayatını zorlaştırmaktadır. Tarihsel olarak, ülkede gıda güvenliğinin sağlanamamasının yanında bazı dönemlerde yaşanan aşırı kuraklık ülke genelinde önemli sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. En son kuraklık nedeniyle ülkede yaklaşık çeyrek milyon insan yerinden edilmiştir. Yetersiz mevsimsel yağışlar nedeniyle yaklaşık 2,8 milyon insanın gıdaya muhtaç olduğu tahmin edilmektedir[24]. Somali, Afrika'nın en az gelişmiş ülkelerinden birisidir. Temel altyapının mevcudiyeti söz konusu olduğunda Somali, diğer Afrika ülkelerinin gerisinde kalmaktadır. Ülke nüfusunun yaklaşık yarısının temiz içme suyuna erişme imkânı bulunmaktadır. Bu oran kırsal alanlara gidildikçe önemli ölçüde azalmaktadır[25].

[24] URL-23
[25] URL-24

OPEN ACCESS creative commons COPE

Özellikle Somali'de beşerî, ekonomik ve siyasi etkenlerin ortaya çıkardığı yoksulluk ve çatışma ortamının, bölgenin fiziki coğrafya özellikleri ile bir araya gelmesi deniz haydutluğunun artmasına yol açmıştır. Bab ül Mendep Boğazının darlığı, Kızıldeniz'de mevcut olan mercan ada ve kayalıkları, deniz akıntıları ve muson rüzgarları gibi coğrafi faktörler bölgedeki ticaret gemilerinin hızlarını azaltmalarına neden olmaktadır. Bu durum bölgede deniz trafiğinin yoğunlaşmasına ve gemilerin deniz haydutlarının saldırılarına karşı savunmasız hale gelmesine neden olmaktadır (Şekil 3).

Beşerî ve Ekonomik, Siyasi Coğrafyanın Etkisi

Aden Körfezi, yakın tarihe kadar deniz haydutluğu eylemleri nedeniyle dünyanın en tehlikeli deniz yolları arasında kabul edilmektedir. Haydutluğun ortaya çıkmasında, 1991 yılında Somali'de yaşanan iç savaş nedeniyle merkezi hükümetin gücünü kaybetmesi etkili olmuştur. Bu dönemde Somali Devlet rejiminin otoritesini kaybetmesi neticesinde yaşanan iç savaşın Aden Körfezi üzerinde çeşitli sonuçları olmuştur. Bunlar içerisinde ön plana çıkan önemli sonuçlardan birisi deniz haydutluğudur.

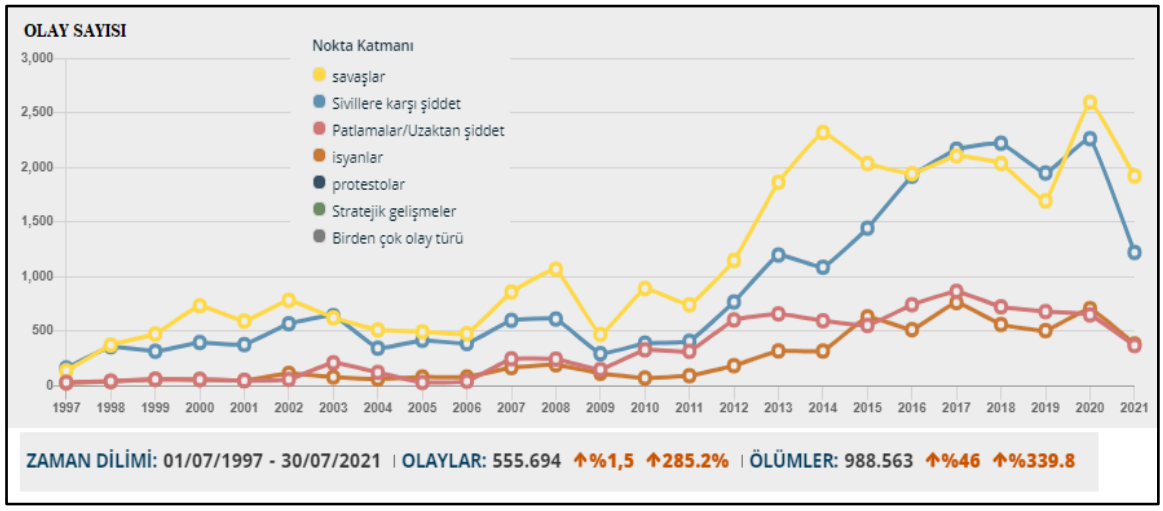
Deniz haydutluğu eylemlerinin beşerî, ekonomik ve siyasi birçok nedeni ve sonucu bulunmaktadır. Bu nedenlerin içerisinde genç ve işsiz nüfusun yüksekliği, doğum oranlarının fazlalığı, kişi başına düşen gelirin azlığı, refah düzeyinin düşüklüğü, yoksulluğun yaygınlığı, yolsuzluğun önlenememesi, güvenlik teşkilatlarının yetersizliği, devlet otoritesinin eksikliği (Tablo 1-2), siyasi çatışma ve iç savaşlar (Grafik1-2) gelmektedir. Aden Körfezine kıyısı olan ülkelerin bazılarında bu nedenlerin tamamı görülürken bazılarında bir kısmı görülmektedir. Aden Körfezi ve Hint Okyanusuna uzun bir kıyısı olan Somali bu nedenlerin hemen hemen tamamının olduğu bir ülkedir.

Aden Körfezi ve çevresindeki ülkelerin günümüzdeki beşerî, ekonomik ve siyasi verileri incelendiğinde birçok ülkenin dünya ortalamasının çok gerisinde kaldığı görülmektedir(Tablo1). 1990'ların başında devlet otoritesinin yok olmasıyla ortaya çıkan dramatik durum özellikle Somali ve Yemen'de iç savaşa yol açmıştır. Yokluk ve sefaletle karşı karşıya kalan insanlar otoritenin yokluğu, coğrafi konum ve diğer etkenler nedeniyle deniz haydutluğu eylemlerine başlamışlardır.

Tablo 2: Aden Körfezi Çevresindeki Ülkelerin Beşerî ve Ekonomik Verileri[26].

Ülke	Küresel Barış Endeksindeki Sırası (2021) (163 Ülke)	Kişi Başına Düşen Gelir 2020 (Dolar)	Dünya Yolsuzluk Sıralaması (180 Ülke)	İşsizlik Oranı (%)	Fakirlik Sınırının Altındaki Nüfus (%)	Kadın Başına Doğum Sayısı	24 yaş ve Altı Nüfus Oranı (%)
Mısır	126	3.547	117	10.4	32.5	3.23	51.63
Sudan	153	595	174	17.7	46,5	4.66	62.95
Kenya	116	1.838	124	3.0	36.1	3.36	59.16
Tanzanya	58	1.076	94	2.2	26.4	4.45	62.46
Mozambik	103	448	149*	3.4	46.1	4.89	65.48
Madagaskar	70	495	149*	1.9	1.8	3.7	58.92
Eritre	136	642	160	7.4	50	3.65	58.79
Cibuti	106	3.425	142	11.6	21.1	2.17	50.29
Somali	158	309	179	13.1	73	5.41	62.19
Yemen	162	824	176	13.4	48.6	3.1	60.42
Umman	73	15.343	49	5	-	2.73	37.50
Suudi Arabistan	125	20.110	52	8.2	-	1.95	40.22
İran	141	2.282	149*	11.0	18.7	1.93	37.47

Şekil 10 ve 11 ile Tablo 1'deki veriler karşılıklı olarak incelendiğinde Doğu Afrika genelinde ve Somali özelinde toplumsal tehdit oluşturan olay sayısının aynı zaman diliminde deniz haydutluğu eylemlerinin sayısı ile paralellik gösterdiği görülmektedir.

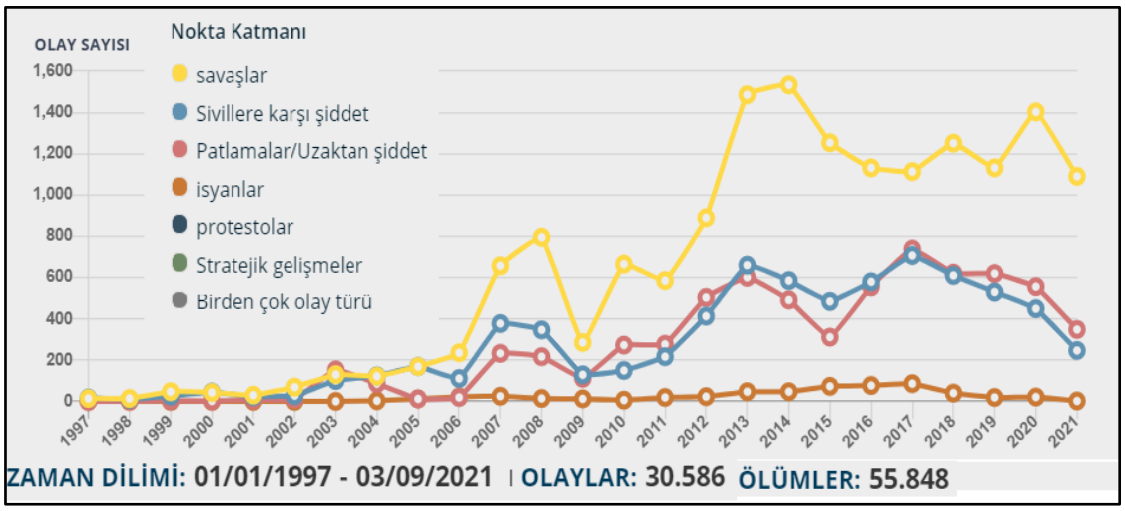

Şekil 10: Doğu Afrika 1997-2021 Yılları Arasında Gerçekleşen Olaylar[27].

[26] URL-25,26,27,28,29

[27] URL-30

OPEN ACCESS creative commons COPE

Şekil 11: Somali'de 1997-2021 Yılları Arasında Gerçekleşen Olaylar[28]

Aden Körfezinde saldırı yapan haydutların çoğu yoksul gençlerden oluşmaktadır[29]. 2010 yılında Somali hükümeti tarafından yakalanan 40 zanlı ile ilgili yayınlanan resmi liste incelendiğinde, 32 kişinin (%80'ni) Somali'nin güney çatışma bölgelerinde doğduğu, sadece 8 kişinin (%20'si) daha istikrarlı kuzey bölgesinden geldiği tespit edilmiştir (URL-32). Bu tespit işsizlik ve yoksulluğun zirve yaptığı bölgelerde gençlerin zengin olabilmek amacıyla haydutluğa başladığını göstermektedir. Deniz haydutları genellikle denizdeki beceri ve bilgileri nedeniyle haydut saldırılarının beyni olarak kabul edilen yerel balıkçılar, iç savaşın eski milisleri ve GPS cihazlarını kullanabilen kişilerden oluşmaktadır. Hallwood ve Thomas, Somalili deniz haydutlarının amaçlarının para kazanmak olduğu ve bu nedenle haydutluk suçunu işlediklerine inanmaktadır. Buna karşın bazı haydutların ise Somalilerin menfaatlerini ve onurlarını korumak amacıyla hareket ettiklerini de ifade etmektedirler (Hallwood ve Miceli, 2015). Bazı araştırmalarda, yoksulluk, gelir ve sosyoekonomik koşullar gibi faktörlerin Aden Körfezi'ndeki haydutluk eylemlerinin ana nedenleri içerisinde yer aldığı belirlenmiştir. Örneğin, Modarress…vd., askeri güçlerin özellikle sahil güvenlik birimlerinin nitel ve nicelik açısından yetersiz olmasının (Tablo 3) yanında Aden Körfezi'nde artan deniz ticaretinin, insan ve silah kaçakçılığının haydut saldırılarının artmasına katkıda bulunduğunu tespit etmiştir (Modarress vd., 2012). Khondaker…vd. göre, deniz haydutluğunun temel nedenlerinin coğrafi konuma, sosyoekonomik koşullara, ahlaki değerlere, siyasi ve ekonomik istikrara bağlı olarak büyük ölçüde değiştiğini tespit etmiştir (Khondaker vd., 2013). Daxecker ve Prins, askeri kapasite, nüfus büyüklüğü, kıyı şeridinin uzunluğu, ticaret hacmi ve devlet kırılganlığı gibi faktörlerin haydut saldırılarıyla istatistiksel olarak ilişkili olduğunu tespit etmiştir (Daxecker ve Prins, 2015). Marlow

[28] URL-30
[29] URL-31

ise, düzenleyici yaklaşımlara ve haydutluğun denizcilik endüstrisi üzerindeki etkisine özellikle dikkat etmiştir ve güvenlik önlemlerinin etkin bir şekilde yönetilmesi gerektiğini savunmaktadır (Marlow, 2010). Mejia vd., 1996 ve 2008 yılları arasında haydutluk eylemlerindeki değişiklikleri ve işleyiş biçimlerini araştırarak haydut saldırılarının organize olduğunu ve değişen konum kalıpları gösterdiğini bulmuştur. Ayrıca, yoksulluk ve siyasi istikrarsızlık haydutluğun temel nedenleri olarak bulunmuştur (URL-33). Geçmişte Aden Körfezi ve çevresindeki ülkelerin geçmiş dönemde sahil güvenlik birliklerinin yetersiz olması nedeniyle haydutluk eylemlerinin önlenemediği görülmektedir. Uluslararası deniz gücünün müdahalesi ile haydutluk eylemleri azalmış olsa da günümüzde bölge ülkelerinin sahil güvenlik birimlerinin yetersiz olduğu Tablo 3'de görülmektedir.

Tablo 3: Aden Körfezi ve Çevresindeki Ülkelerin Deniz Güçleri [30]

Ülke	Fırkateyn	Korvet	Denizaltı	Sahil Güvenlik Gemisi	Ticaret Filosu	Liman Terminal Sayısı	Kıyı Uzunluğu (Km)	Savunma Bütçesi (Milyar $)
Mısır	9	7	8	50	393	11	2.450	10
Sudan	0	0	0	10	17	1	853	4
Kenya	0	0	0	7	24	2	536	1.1
Tanzanya	0	0	0	10	337	2	1.424	0.68
Mozambik	0	0	0	8	29	3	2.470	0.11
Madagaskar	0	0	0	9	28	4	4.828	0.12
Eritre	0	0	0	18	9	2	2.234	0.20
Somali	0	0	0	11	4	2	3.025	0.60
Yemen	0	2	0	15	34	3	1.906	1.0
Umman	0	5	0	12	51	5	2.092	7.5
Suudi A.	7	4	0	9	374	5	2.640	48.5
İran	6	3	29	20	785	4	2.440	14.1

Pristrom vd., (2013), 1994 ve 2009 yılları arasında en fazla saldırıya uğrayan gemiler dökme yük gemileri, tankerler, genel kargo gemileri, düşük friborda sahip gemiler (denizcilikte bir geminin veya deniz aracının su üstünde kalan kısmı) ve hızı 15 deniz milinin altında olan gemilerin haydutluğa karşı savunmasız olduğunu tespit etmiştir. Psarros vd. (2011)'ne göre, haydut saldırılarının başarı oranın en yüksek olduğu gemi türü petrol tankerleridir. Bunu genel kargo gemileri, dökme yük gemileri, konteyner gemileri ve kimyasal tankerlerinin takip ettiğini tespit etmişlerdir. Okeahalam ve Otwombe (2016) başarılı olarak nitelendirilen saldırıların çoğunlukla askeri güvenlik kapasitesinin zayıf olduğu bölgelerde, limanlara yakın bölgeler ve ülkelerin karasularında özellikle gemilerin demirlendiği zamanlarda gerçekleştiğini tespit etmişlerdir.

Haydut saldırıları 2007'lerden itibaren artmaya başlamıştır. Aden Körfezi ve çevresindeki saldırılar 2011 yılında 238 saldırı ile zirveye ulaşmıştır. Aynı yıl sadece

[30] URL-34

OPEN ACCESS creative commons COPE

Somali'de gerçekleşen haydut saldırılarının sayısı 160'tır. 2007-2021 yılları arasında en fazla saldırı toplam 496 saldırı ile Somali kıyılarında gerçekleşmiştir. Ancak Somali kıyıları dışında Aden Körfezi, Hint Okyanusu, Kızıldeniz, Arap Denizi ve Umman'da gerçekleşen saldırıların Somalili haydutlar tarafından yapıldı kabul edilmektedir. Uluslararası toplumun ortak çabası ile sağlanan kapsamlı askeri ve deniz desteği neticesinde ticaret rotasının güvenliği büyük oranda istikrara kavuşmuştur. 2012- 2021 arasında haydutluk eylemleri hızlı bir şekilde azalmaya başlamıştır. 2020'de Somali'de hiçbir saldırı kayıtlara geçmemiştir. 2020 yılında Aden Körfezi ve Mozambik'te 1'er saldırı kayıtlara geçmiştir (Tablo 1). Afrika'nın doğu kıyısındaki Aden Körfezi'nde alınan uluslararası tedbirler neticesinde saldırılar azalırken, batı kıyısında bulunan Gine Körfezinde saldırılar artmıştır.

Aden Körfezi'nde gerçekleşen deniz haydutluğu eylemleri dünyanın dikkatinin bu bölgede yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bölgenin dünya deniz ticaretindeki önemi nedeniyle birçok ülke ticari kaygılarla bölgedeki mücadeleye askeri destek vermiştir. Deniz haydutluğunu engellemek amacıyla uluslararası toplum birçok alanda iş birliğine gitmiştir. Bu bölgede güvenliği sağlamak amacı ile Birleşik Deniz Kuvvetleri (CMF) oluşturulmuştur. CMF, dünyanın en önemli denizcilik hatlarından bazılarını kapsayan yaklaşık 3,2 milyon mil karelik uluslararası sularda güvenlik, istikrar ve refahı teşvik etmek için var olan çok uluslu bir deniz ortaklığıdır. CMF'nin ana odak alanları terörizmi yenmek, haydutluğu önlemek, bölgesel iş birliğini teşvik etmek ve güvenli bir deniz ortamını teşvik etmektir. Üç görev gücünden oluşan CMF içerisinde Türkiye'nin de yer aldığı 34 ülke donanmasının çeşitli birimlerinden oluşan deniz birliği devriye gezmek için deniz kuvvetlerini Aden Körfezi'ne yerleşti[31]. Bölgede, deniz haydutluğu ile mücadelede amaçlanan hedeflere ulaşmak amacıyla özellikle istihbarat ve koordinasyon faaliyetlerinin iyileştirilmesine yönelik gayretlere ağırlık verilmiştir. Bütün bu iş birliği çalışmalarıyla bölgedeki deniz haydutluğu eylemleri durma noktasına gelmiştir (Toker, 2015).

SONUÇ

Deniz haydutluğu, farklı suç davranışları, işleyiş biçimleri ve hedeflerden oluşan karmaşık bir olgudur. Deniz haydutluğu geleneksel olarak deniz güvenliği için ciddi bir tehdit olmuştur ve denizcilik endüstrisi ve küresel ekonomi için haydutluk risk değerlendirmesi ve önlenmesi büyük önem arz etmektedir.

Aden Körfezi fiziki coğrafya özellikleri açısından değerlendirildiğinde deniz haydutluğu eylemlerinin gerçekleşmesine uygun bir coğrafi ortama sahiptir. Umman Denizi'nden Kızıldeniz'e doğru hareket eden ticaret gemileri Bab ül Mendep Boğazın-

[31] URL-35

da boğazın daralması, Kızıldeniz'de mercan kayalıklarının varlığı, deniz akıntıları ve muson rüzgarları nedeniyle hızlarını azaltmak durumunda kalmaktadırlar. Bu durum haydutların ticaret gemilerine saldırmalarını kolaylaştırmaktadır.

Aden Körfezi'nde özellikle Somali açıklarında 2007 yılından 2011 yılına kadar artarak devam eden gemi kaçırma eylemleri, Somali'nin içinde bulunduğu istikrarsızlık ile yakından ilişkilidir. Aden Körfezi'nin sahip olduğu siyasi, beşerî ve ekonomik coğrafya özellikleri de deniz haydutluğunun ortaya çıkmasında önemli etkiye sahiptir. Somali'de en önemli geçim kaynağı hayvancılıktır. Kişi başına düşen yıllık gelir dünya ortalamasının çok altındadır. Ülkede ekonomik istikrarın olmaması, genç nüfus, işsizlik ve doğum oranlarının yüksek olması, yolsuzluk ve yoksulluk sorunun yıllardır çözülememesi deniz haydutluğunu besleyen kaynaklar olarak ortaya çıkmaktadır. Yoksulluk, şiddet olayları, az gelişmişlik, kirlilik, yolsuzluk, yönetişim eksikliği bölgede deniz haydutluğunun gelişebileceği bir iklim oluşturmaktadır.

Aden Körfezi'nde deniz haydutluğunun kalbi olan Somali, son yıllarda birçok alanda önemli reformlar gerçekleştirmiştir. Bu reformların büyük bir kısmı uluslararası destek neticesinde olmuştur. Deniz haydutluğu ile mücadele etmek için oluşturulan uluslararası oluşumların mücadelesiyle Günümüzde, Aden Körfezi'nde deniz haydutluğu eylemlerinin sayısı önemli oranda azalmıştır. Buna karşın Somali'de geçmişten bugüne var olan sorunlar henüz çözüme kavuşturulamamıştır.

Aden Körfezi'nin kuzeyinde bulunan Yemen günümüzde siyasi çatışma ve iç savaşın yaşandığı bir ülkedir. Yemen'de yaşananlar deniz haydutluğu açısından potansiyel oluşturmaktadır. Bölgede uluslararası gücün görevinin bitmesi durumunda yeni haydutluk eylemlerine kaynaklık etmesi muhtemeldir.

Aden Körfezi ve çevresinde yaşanan çatışma ve iç savaşların etkileri sadece bölge ile sınırlı kalmamakta küresel sonuçlar doğurmaktadır. Aden Körfezi'nde yaşanan haydutluk eylemleri aslında kıyı ülkelerinde yaşanan dramatik olayların denize yansımasıdır. Yansıyan bu durum küresel ticaretin güvenliği açısından büyük bir tehdit olarak değerlendirilebilir. Tarihi kaynaklar, deniz haydutluğunun ortadan kaldırılmasının çok zor olduğunu göstermektedir. Buna karşın deniz haydutluğu, bölgesel ve uluslararası mücadele ile büyük oranda azaltılabilir. Geçmişe göre Aden Körfezinde deniz haydutluğu eylemlerinde özellikle 2013'ten bu yana önemli azalmalar görülmektedir. Ancak bu veriler bakarak bölgede deniz haydutluğunun sona erdiği şeklinde yorumlanmamalıdır.

Haydutlukla mücadele önlemlerinin sürdürülebilirliği ve Somali topluluklarının direncini artırmak ve haydutluğun yeniden canlanmasını önlemek için denizlerde alınan önlemlerin yanı sıra karada da çeşitli önlemlerin alınması gerekmektedir. Mücadelenin başarıya ulaşması siyasi, ekonomik ve beşerî anlamda istikrarlı bir yapıya

OPEN ACCESS creative commons COPE

sahip birleşik bir Somali devletine bağlıdır. Somali'nin istikrarı ve güvenliği için yabancı donanmaların varlığına ve uluslararası desteğe ihtiyaç duyduğu bir olgudur. Somali başta olmak üzere Aden Körfezine kıyısı olan ülkelerin deniz güvenliğini sağlayabilecek yeterliliğe kavuşana kadar uluslararası deniz kuvvetlerinin bölgede görevi devam etmelidir. Uluslararası toplumun kapsamlı bir şekilde bölge ülkelerine askeri, ekonomik ve siyasi anlamda desteği devam etmelidir. Günümüze kadar devam eden yardımlar kısa vadeli başarılar sağlamış olsa da uluslararası toplumun desteğinin azalması durumunda Aden Körfezindeki haydutluk eylemleri artış göstermesi muhtemeldir.

Somali'de deniz haydutluğuna neden olan etkenlerin ortadan kaldırılması, günümüz küresel ticaret güvenliği de göz önüne alındığında Somali devletine bırakılamayacak kadar önemlidir. Somali başta olmak üzere Aden Körfezi'ne kıyısı olan ülkelerde yoksulluk, işsizlik, iç savaş ve çatışmalar, siyasi gerginlikler, yönetişimden kaynaklanan zayıflıkların ortadan kaldırılmasının yanında adli yaptırımların artırılması, adalet ve kolluk sisteminin güçlendirilmesi ve deniz güvenliğini sağlayacak unsurların sahip olduğu altyapının güçlendirilmesi önem arz etmektedir. Özellikle Somali'deki siyasi istikrarın sağlanması ile oluşacak huzurlu ortam yasadışı faaliyetlere karşı ekonomik alternatifler sağlayacaktır. Aden Körfezi'nde günümüzde azalmış olsa da devam eden haydutluk eylemleri Somali'de var olan krizin bir sonucu olduğu dikkatlerden kaçmamalıdır. Somali'yi dolayısıyla Aden Körfezi'ni haydutluktan kurtarmak için yerel sorunları çözebilecek meşruiyete sahip siyasi yapılar desteklenmelidir. Bölgede sürdürülebilir kalkınmanın öncelikli hale gelmesi, hayvancılık dışında farklı ekonomik alternatiflerin hayata geçirilmesi istikrarlı bir gelire sahip insanların varlığını sağlarken siyasi gruplar arasındaki var olan çatışmaların sona erdirilmesi haydutluk eylemlerinin azalmasına hatta sona ermesine imkân verecektir. Fiziki, beşerî, ekonomik ve siyasi coğrafya ile ilişkili temel nedenler başta olmak üzere haydutluğa neden olan sorunlar çözüme kavuşturulmadığı sürece haydutluk eylemlerinin tekrar ortaya çıkacağı bir olgudur.

KAYNAKÇA

Akay, T. (2012). XX. Yüzyıl başlarında Kızıldeniz'de korsanlık ve Osmanlı Devleti'nin almış olduğu tedbirler. *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi*, 377-391.

Alkawri, A., & Gamoyo, M. (2014). Remote sensing of phytoplankton distribution in the Red Sea and Gulf of Aden. *Acta Oceanologica Sinica*, 33(9), 93-99.

Arseven, A. (2001). *Alan araştırma yöntemi.* Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Carbone, F., & Accordi, G. (2000). "The Indian Ocean coast of Somalia". Marine Pollution Bulletin., 141-159.

Cronjé , D. (2010). *The pirates of Somalia maritime bandits or warlords of the high seas?* Stellenbosch University.

Dabrowski, J., & Villiers, J. (2015). Maritime piracy situation modelling with dynamic Bayesian networks. *Information Fusion*, 116-130.

Daxecker, U., & Prins, B. (2015). *The new barbary wars: forecasting maritime piracy.* Foreign Pol. Anal., 23-44.

Demir , R. ve Kılıç, M. (1999). *Târîh-i Hind-i Garbî'de Hint Okyanusu, Kızıldeniz ve Süveyş Kanalı ile ilgili düşünceler.* Yeni Türkiye Yayınları.

Demir, T. (2019). Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze Aden Körfezi'nin jeopolitiği ve korsanlık faaliyetleri. 1st Istanbul International Geography Congress Proceedings Book (s. 1127-1138). İstanbul Üniversitesi.

Evin, B. (2012). Uluslararası hukukta deniz haydutluğu kavramı ve şiddet faktörü. *Güvenlik Bilimleri Dergisi,* 119-151.

Gilpin, R. (2009). *Counting the costs of Somali piracy, .* United States Institute of Peace Working Paper, 6-7.

Hâkim, A. (1980). *The middle eastern states and the law of the sea (contemporary ıssues in the Middle East).* Syracuse University Press.

Hallwood, C. & Miceli, T. (2015). *Maritime piracy and its control: an economic analysis.* Palgrave Macmillan.

Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemi.* Nobel.

Khondaker, A., Rahman, S. & Khan, R. (2013). Dynamics of piracy in maritime transportation. *Journal of Transportation Security volume* 6, pages 193–207, https://doi.org/10.1007/s12198-013-0111-5

Konstam, A. (2005). *The history of pirates.* Mercury Books.

Kotb, M. & Zeid, M. (2009). *Guidelines for compensation following damage to coral reefs by ship or boat grounding.* PERSGA.

Marlow, P. (2010). Maritime security: an update of key issues. *Maritime Policy & Management*, 37:7, 667-676. https://doi.org/10.1080/03088839.2010.524734

Meray, S. (1963). Bazı Türk andlaşmalarına göre korsanlık ve deniz haydutluğunun yasaklanması. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* , 105-188.

Modarress, B., Ansari, A. & Thies, E. (2012). The effect of transnational threats on the security of Persian Gulf maritime petroleum transportation. *Journal of Transportation Security*, 5, 169–186. https://doi.org/10.1007/s12198-012-0090-y

Morcos, S. & AbdAllah, A. (2012). Oceanography of the Gulf of Aden: John Murray–Mabahiss expedition 1933–1934 revisited. *The Egyptian Journal of Aquatic Research*, 77-91.

Murphy, M. (2011). The water of Africa: piracy in the African littoral. *Journal of the Middle East*

and Africa, 65-83.

Okeahalam, C. & Otwombe, K. (2016). Socioeconomic development and the risk of maritime piracy. *Journal of Transportation Security*, 9(3) https://doi.org/10.1007/s12198-016-0171-4

Özbaran, S. (2004). *Yemen'den Basra'ya sınırdaki Osmanlı.* Kitap Yayınevi.

Pham, J. (2010). Putting Somali piracy in context. *Journal of Contemporary African Studies*, 28:3, 325-341, https://doi.org/ 10.1080/02589001.2010.499233

Pristrom, S. vd (2013). A study of maritime security and piracy. *Maritime Policy & Management*, 675-693. https://doi.org/10.1080/03088839.2013.851461

Psarros, G. vd. (2011). On the success rates of maritime piracy attacks. *Journal of Transportation Security*, 4, 309 (2011). https://doi.org/10.1007/s12198-011-0073-4

Seriy, V. (1968). Peculiarities of seasonal variations in hydrological condition in the Gulf of Aden. *The Egyptian Journal of Aquatic Research*, 38 (2), https://doi.org/10.1016/j.ejar.2012.12.001

Stirn, J. (1985). *Oceanographic conditions, pelagic productivity and living resources in the Gulf of Aden.* In IOC/UNESCO

Toker, T. (2015). Aden Körfezi, Hint Okyanusu ve Somali açıklarında icra edilen deniz haydutluğu ile mücadele faaliyetleri kapsamında istihbaratın yeri. *Harp Akademileri Komutanlığı / Stratejik Araştırmalar Enstitüsü.*

Topal, A. (2010). Uluslararası hukukta deniz haydutluğu ve mücadele yöntemleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 59 (1), 99 – 130, https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000001595

UNEP. (2008). *UNEP post-tsunami recovery activities 2004-2007*. Kenya: United Nations Environment Programme.

Ünver, M. (2012). *Sömürgecilik tarihi.* İstanbul Üniversitesi.

Vertin, Z. (2019). *Red Sea geopolitics: six plotlines to watch.* Brookings Doha Center .

Young , C. (1997). *The African colonial state in comparative perspective.* Yale University Press.

İNTERNET KAYNAKLARI

URL-1 : " UNCTAD" *Review of maritime transport 2018*. Cenevre: United Nations Conference on Trade and Development. https://unctad.org/webflyer/review-maritime-transport-2018, (Erişim Tarihi: 12.09.2021).

URL-2: "MCC" Maritime coordination centre, guardianship of aotearoa New Zealand's maritime Waters: https://www.transport.govt.nz/assets/Uploads/Report/MaritimeSecurityStrategy.pdf, (Erişim Tarihi: 12.09.2021).

URL-3:"Somali pirates' rise linked to illegal fishing and toxic dumping" https://theworld.org/stories/2012-03-16/somali-pirates-rise-linked-illegal-fishing-and-toxic-dumping , (Erişim Tarihi: 05.09.2021).

URL-4: "Washington Times" https://www.washingtontimes.com/news/2009/apr/11/somali-pirates-a-far-cry-from-buccaneers-of-old/, (Erişim Tarihi: 02.09.2021).

URL-5: "ICC commercial crime services." https://www.icc-ccs.org/index.php/piracy-reporting-centre/live-piracy-report, (Erişim Tarihi: 02.09.2021).

URL-6: "Dryad Global" https://dg.dryadglobal.com/indian-ocean-maritime-piracy-in-somalia (Erişim Tarihi: 01.09.2021).

URL-7: "BBC" http://news.bbc.co.uk/2/ hi/africa/7735507.stm, (Erişim Tarihi: 02.09.2021)

URL-8 "Statistical Review of World Energy 2020" https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html (Erişim Tarihi: 02.09.2021).

URL-9: "Cambridge Dictionary" https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/privateer , (Erişim Tarihi: 10.09.2021).

URL-10: "Gulf of Aden" New World Encyclopedia. (https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Gulf_of_Aden#History , (Erişim Tarihi: 15.09.2021).

URL-11: "Menon, A. Gulf Of Aden facts you must know. marine ınsight" https://www.marineinsight.com/know-more/10-gulf-of-aden-facts-you-must-know/, (Erişim Tarihi: 15.09.2021).

URL-12: "Momin, A.Vasco da Gama's voyage to India and the Ibn Majid connection". https://iosminaret.org/vol-13/issue15/Vasco_da_Gama_and_Ibn_Majid_Connection.php, (Erişim Tarihi: 11.09.2021).

URL-13: "Jeopolitik, savunma ve güvenlik perspektifinde Türk deniz gücü." Gürdeniz, C. https://21inciyuzyilicinplanlama.org/wp-content/uploads/2016/08/Cem-Gurdeniz-4.-Sunum.pdf (Erişim Tarihi: 10.09.2021).

URL-14: Metz, H., "Somalia: a country study." GPO for the Library of Congress. http://countrystudies.us/somalia/33.html , (Erişim Tarihi: 11.09.2021).

URL-15: "Nations Encyclopedia". https://www.nationsencyclopedia.com/geography/Slovenia-to-Zimbabwe-Cumulative-Index/Somalia.html , (Erişim Tarihi: 01.09.2021).

URL-16: UNEP. "Somalia: the richness of Somalia's marine and coastal resources:" https://www.unep.org/nairobiconvention/somalia-richness-somalias-marine-and-coastal-resources , (Erişim Tarihi: 10.09.2021).

URL-17: "10 Gulf Of Aden Facts You Must Know" Marine Insight. https://www.marineinsight.com/know-more/10-gulf-of-aden-facts-you-must-know/, (Erişim Tarihi: 05.09.2021).

URL-18: "Gulf of Aden" Britannica. https://www.britannica.com/place/Gulf-of-Aden, (Erişim Tarihi: 16.09.2021).

URL-19: "Harita Genel Müdürlüğü küre uygulaması." https://www.harita.gov.tr/, (Erişim Tarihi: 13.01.2021).

URL-20: "Marine Traffic." https://www.marinetraffic.com/en/ais/home/centerx:57.8/centery:18.6/zoom:4 , (Erişim Tarihi: 14.09.2021).

URL-21: "İslam Ansiklopedisi". https://islamansiklopedisi.org.tr/kizildeniz , (Erişim Tarihi: 10.09.2021).

URL-22: "Pirate attacks expected to pick up in Gulf of Aden, Indian Ocean:" https://www.voanews.com/a/pirate-attacks-expected-to-pick-up-in-gulf-of-aden-indian-ocean-103548044/155876.html, (Erişim Tarihi: 03.09.2021).

URL-23: "CIA. Food insecurity" https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/somalia/#people-and-society , (Erişim Tarihi: 15.09.2021).

URL-24: "UNICEF: Water, sanitation and hygiene" https://www.unicef.org/somalia/water-sanitation-and-hygiene#_ftn1 , (Erişim Tarihi: 15.09.2021).

URL-25: "GDP per capita (current US$) - Sub-Saharan Africa" https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?end=2020&locations=ZG&start=1960&view=chart (Erişim Tarihi: 08.09.2021).

URL-26: "CIA" (2021). https://www.cia.gov/the-world-factbook/ (Erişim Tarihi: 22.08.2021).

URL-27: "Vision of Humanity" https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2021/06/GPI-2021-web-1.pdf , (Erişim Tarihi: 03.09.2021).

URL-28: "Borgen Project" https://borgenproject.org/tag/poverty-in-somalia/ (Erişim Tarihi: 11.09.2021).

URL-29:"Transparency International. Corruptıon perceptıons Index" https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/nzl , (Erişim Tarihi: 08.09.2021).

URL-30: "Acled" https://acleddata.com/dashboard/#/dashboard , (Erişim Tarihi: 15.09.2021).

URL-31: "Deperani, J. Somalia report" https://www.somaliareport.com/index.php/post/1586 (Erişim Tarihi: 15.09.2021).

URL-32: "Voa Somali" https://www.voasomali.com/a/magacyada-maxaabiis-ku-xiran-seychelles-99096239/1249862.html , (Erişim Tarihi: 15.09.2021).

URL-33: (Mejia , M., Cariou, P. & Wolff, F.; Piracy in shipping. the blackwell companion to maritime economics, 346-351.) https://hal.archives-ouvertes.fr/file/index/docid/470616/filename/LEMNA_WP_201014.pdf (Erişim Tarihi: 13.01.2021).

URL-34: "Globalfirepower. African military strength" https://www.globalfirepower.com/countries-listing-africa.php (Erişim Tarihi:

12.08.2021).

URL-35: "Cusnc Navy. U.S. Naval Forces central command" https://www.cusnc.navy.mil/Combined-Maritime-Forces/ , (Erişim Tarihi: 10.09.2021).

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Kırsal yerleşmelerin dönüşümü: Gümüşhane'nin Kale Bucağı örneği

Transformation of Rural Settlements: The Case of Gümüşhane's Kale

Vedat ŞAHİN*
Sedat ŞAHİN**

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: **Değerlendirme (Derleme)/ Review/ Обзорная Статья**

Atıf / Citation / Цитата

Şahin, V. ve Şahin, S. (2022). Kırsal yerleşmelerin dönüşümü: Gümüşhane'nin Kale Bucağı örneği. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (30), 635-649.

Şahin, V. & Şahin, S. (2022). Transformation of rural settlements: The case of Gümüşhane's Kale. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (30), 635-649.

10.29228/kesit.57456

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 01.02.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать: 14.03.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.03.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

*Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Türkiye, v.sahin29@hotmail.com
**Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, Türkiye, sedatsahin90@hotmail.com

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Kırsal yerleşmelerin dönüşümü: Gümüşhane'nin Kale Bucağı örneği [1]

Transformation of Rural Settlements: The Case of Gümüşhane's Kale

Doç. Dr. Vedat ŞAHİN
Sedat ŞAHİN

Öz: Son yüzyıl içinde dünya yerleşim yerlerinde hızlı bir değişim yaşanmıştır. Kırsal sahlardaki nüfus hızla şehirlere inmeye başlamış, kırsal alanda yaşayan ve geleneksel geçim ile yaşamını sürdüren insan sayısı azalmıştır. Bu açıdan bir vadi içinde yer alan ve geçmişte bucak iken günümüzde köye dönüşen Gümüşhane'ye bağlı Kale önemli bir örnek oluşturmaktadır. Güvenliği sağlama amacına yönelik sarp bir kaleye sahip olan köyün çevresinde engebe oldukça fazladır. Yeryüzü şekilleri civar köylerde tarım ve hayvancılığın küçük sahalarda yapılmasına ancak olanak vermektedir. Bu nedenle coğrafya şartları büyük bir yerleşimin gelişmesine ve geçimini devam ettirmesine olanak verecek düzeyde değildir. Bu çalışmada Kale köyünün değişen şartlar nedeniyle, yerleşim yeri dokusu ve nüfusunda meydana gelen durum incelenmiştir. Çalışma esas olarak belge taraması ve coğrafi arazi çalışmalarıyla elde edilen bilgilere dayanmaktadır. Sonuç olarak Kale bucağına bağlı köylerin insanlarının büyük şehirlere doğru göç etmesi neticesinde Kale'ye ticaret için gelen nüfus azalmış ve ticaret fonksiyonunu yitirmiştir. Bu durumlara bağlı olarak Kale bucağının nüfusu hızla azalmıştır. Günümüzde bir köy olan Kale civarındaki köylerde öğrenci azlığı nedeniyle okullar kapanmıştır. Diğer yandan yaz mevsiminde başka şehirlerden gelen köylüler, kış mevsiminde tekrar gitmektedir. Ancak yaz mevsiminde gelenler de alışveriş için başta Gümüşhane merkez olmak üzere yakın çevredeki şehirlere gittiklerinden Kale'de öneli bir canlılık görülmemektedir.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya, kırsal yerleşim, köy, Gümüşhane, Kale bucağı.

---

[1] "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir. Katkı Oranı Beyanı: %50-%50. Sorumlu Yazar: Vedat ŞAHİN

Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article. Author Contributions: %50-%50. Corresponding Author: Vedat ŞAHİN

Abstract: In the last century, there has been a rapid change in world settlements. The population in the rural areas has started to move to the cities rapidly, and the number of people living in the rural areas and living with a traditional livelihood has decreased. In this respect, Kale village of Gümüshane province, which was located in a valley and turned into a village from a subdistrict in the past, constitutes an important example. There is a lot of roughness around the village, which has a steep castle to provide security. Landforms only allow agriculture and animal husbandry to be done in small areas in the surrounding villages. For this reason, the geographical conditions are not at a level that will allow a large settlement to develop and maintain its livelihood. In this study, the situation in the settlement texture and population of Kale village due to the changing conditions was examined. The study is mainly based on the information obtained through document scanning and geographical field studies. As a result, with the migration of the people of the villages of the Kale subdistrict towards the big cities, the population coming to the Castle for trade decreased and lost its commercial function. Depending on these situations, the population of Kale subdistrict decreased rapidly. In the villages around Kale, which is a village today, schools were closed due to the lack of students. On the other hand, villagers coming from other cities in the summer season go again in the winter season. However, there is no significant liveliness in the Kale, as those who come in the summer season go to the nearby cities, primarily Gümüşhane, for shopping.
Keywords: Geography, rural settlement, village, Gümüşhane, Kale subdistrict.

Giriş

Yerleşme, dar anlamda oturulan yer veya barınak anlamına gelse de geniş anlamda yararlanılan çevreyi ve ekonomik faaliyetleri de içine alır (Taş, 2016). Bu çerçevede yerleşme coğrafyası, yerleşmelerin şekillerini, fonksiyonlarını, coğrafi dağılışlarını ve bunların nedenlerini araştırır. Dolayısıyla bir yerleşim incelenirken onun sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklerinin coğrafyaya göre nasıl şekillendiği araştırılarak, tarihi süreç de göz önünde bulundurulmak suretiyle ortaya konur (Doğanay, Özdemir ve Şahin, 2012). Yerleşme, insanın yaşam ve eylemlerini oluşturduğu sahayı kapsar. Nüfus bakımından şehirlere göre nispeten az ve işbölümünün gelişmediği yerler ise kırsal yerleşme olarak adlandırılır (Geray, 2011).

Kırsal yerleşmeler içinde eski adı ile nahiyeler önemli bir yer tutar. Nahiye yerine günümüzde "bucak" kullanılmakta, küçük yer, civar, çevre ve belde anlamlarına gelmekle birlikte, idari taksimat açısından, kazadan daha küçük köyden ise büyük olan yerleşme merkezi manasına gelmektedir (Lugat, 2021). Bucak, belli bir coğrafi sahadaki köy ve kasabaları içeren idari bir tabirdir ve burada bucak müdürü en yüksek mülki amirdir. Ancak 1970'li yıllardan sonra bucak müdürleri atanmadığından, zamanla bu-

caklar bu fonksiyonlarını yitirmiş, bucağa bağlı köyler ise doğrudan ilçelere bağlanmıştır (Özçağlar, 1996). Bu nedenle günümüzde bucakların işlevleri sona ermiştir (Özçağlar, 2005).

Bir yerleşmenin bugünkü coğrafi görünümünü anlayabilmek için mekanın geçmişinin incelenmesi gerekir ki bu da coğrafya biliminin çevre-insan etkileşimi içinde temel bir yer tutar (Gümüşçü, 2016). Son yüzyıl içinde dünya yerleşim yerlerinde hızlı bir değişim yaşanmıştır. Bazı ülkeler kısmen daha önce bu süreci yaşamıştır. Bununla birlikte sanayileşme ve şehirleşme, yerleşimlerin yapısal ve nüfus bakımından hızla değişime uğramasına neden olmuştur. Kırsal sahalardaki nüfus hızla şehirlere inmeye başlamış, kırsal alanda yaşayan ve geleneksel geçim ile yaşamını sürdüren insan sayısı azalmıştır. Önce yakın şehir merkezlerine yönelen nüfus, sonra büyük şehirlere yönelmiş ve aşırı nüfuslanmış şehirlerin doğmasına neden olmuştur.

Kırsal yerleşimlerde nüfus kaybı ile birlikte ekonomik hayatın şekli önemli ölçüde farklılaşma göstermiş ve konutların yapısından yaşam biçimine kadar birçok unsurun yeni şartlara uyum sağlamasını beraberinde getirmiştir. Bu durum gerek Türkiye'de gerekse Japonya, Brezilya, Arjantin, Almaya, Fransa ve İngiltere'de böyle gerçekleşmiş, örneğin Avrupa'da Endüstri devriminden sonra, kırsal bölgelerden, fabrika ve madencilik bölgelerine işgücü hareketleri olmuş, nüfus ve yerleşmelerin yeniden şekillenmesine neden olmuştur (Özgür, 2011). Benzer durum Japonya'da da gerçekleşmiştir. 1950'de Japonya'nın kır nüfusu %62 oranında iken, 2010 yılında kırsal nüfusun genel nüfusa oranı yaklaşık %5'e düşmüştür (Özşen, 2016).

Diğer yönden son yüzyıl içinde yerleşim yerileninin konut özelliklerinde önemli değişimler yaşanmıştır. Bu açıdan modern ev malzemelerinin kullanılmasından önce, konutlar için genel olarak yakın çevreden temin edilen odun, taş ve toprak gibi malzemenin yoğun olarak kullanılması söz konusudur (Denker, 1977). Dolayısı ile bir ev bulunduğu bölge ve egemen kültürü hakkında çok şey ortaya koyar. Ayrıca evlerin fonksiyonları ve planları da toplumsal değerler ve ekonomik ihtiyaçlar hakkında bir izlenim vermektedir. Günümüzde de bu durum özelliğini kısmen korumaktadır (Tümertekin ve Özgüç, 2016). Sıcaklık ve yağış gibi klimatik unsurlar insanları konutlarında yetiştirdikleri ürünlere kadar çok sayıda hususu belirleyici olmaktadır.

Türkiye 1950'li yıllardan sonra çok hızlı bir toplumsal değişim ve dönüşüm yaşamıştır. Ancak bir yerleşim yerinin dönüşümünü tam olarak anlayabilmek için nüfus ve göç istatistiklerinin incelenmesi gereklidir (Şahin, 2020). Bu bağlamda belirtmek gerekir ki 1950'lerden sonra Türkiye'de kendini gösteren sanayileşme hamleleri ve dolayısı ile şehirlerde iş olanaklarının artması, kırsalda ise makineleşmeye bağlı olarak işgücüne duyulan ihtiyacın azalması ve tarımın ekonomik olarak istenilen ölçülerde getiri sağlamaması şehirlere göçü hızlandırmıştır (Güreşçi, 2014). Bu durum Gümüşhane ve buraya bağlı olan Kale için de geçerli olmuştur.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Bu çalışmada Gümüşhane'ye bağlı Kale bucağının yerleşim yeri dokusu süreç ve nüfus açıdan ele alınmış, yaşanan değişim ve dönüşüm açıklanmıştır. Bu bağlamda Tanzimat öncesi döneme ait sancak ve kazaların sınırlarını belirlemekte güçlük çekilmektedir. Bununla birlikte Kâtip Çelebi'nin (1609-1657) Cihannüma adlı eserinde Erzurum eyaleti kısmında bir kaza olarak Gümüşhane yer alırken, sonraki dönemlerde Gümüşhane'nin nahiyeleri Kovans (Kale bucağı) ile Yağmurdere, Erzurum'a bağlı birer kaza şeklinde gösterilmiştir. Tanzimat'tan sonra ise yeni düzenlemelerle Gümüşhane, Erzurum'dan ayrılmış ve Trabzon Eyaletine bağlı bir liva halini almıştır (TÜİK, 2013). 1924'te il olan Gümüşhane'nin bir bucağı Kale olmuştur (Kuran, 1991).

Yöntem

Çalışmada esas olarak belge araştırması kullanılmışsa da arazi çalışmalarıyla elde edilen bilgilere de yer verilmiştir. Bu bağlamda çalışmada öncelikle literatür taraması yapılmıştır. Başta Gümüşhane Halk Kütüphanesi olmak üzere çeşitli kütüphanelerin katalogları incelenmiş ve ilgili eserlerden yararlanılmıştır. Ayrıca internet ortamında yayınlanmış dizinlerden başta TR dizin ve Ebscohost olmak üzere çeşitli indekslerde araştırma yapılmış, Turcademy ve Hiperkitap elektronik veri tabanlarındaki kaynaklar gözden geçirilmiştir. İstatistik verileri için TÜİK verilerinden yararlanılmıştır.

Çalışmada Kale köyü ve civar köylere coğrafi arazi çalışması amaçlı olarak gidilmiştir. Ayrıca yerel basında çıkan Kale köyü ve çevresindeki yerelleşmelere ait gazeteler taranmış ve kullanılmıştır.

Bulgular

Gümüşhane iline bağlı olan ve buradan yaklaşık 23 km uzaklıkta bulunan Kale (eskiden bucaktı) bir vadi içinde yer alıyor olup, tarihte geçit yolları üzerinde yer alması nedeniyle varlığını sürdürmüştür. Gümüşhane dağlık bir arazi yapısına sahip olduğu gibi, Kale köyü çeviresi de topografik olarak engebeli bir yapı gösterir. Gümüşhane arazisinin Zigana dağı, Köse dağı ve Vavuk dağları arasında kalmasına bağlı olarak Kale köyü de yüksek ve dağlar arasında yer alan bir depresyonda yer almaktadır. Kale köyü yerleşiminde yüksekti 1400 m. civarında olmakla birlikte çevredeki zirvelerde yükselti yer yer 2200 m.'yi aşmaktadır.

Kale yerleşimi içinde geçerli olan; bir coğrafi ünitede köy kurulurken genel olarak bir yol kavşağında olması, su bulunması, güvenlik veya benzeri şartların sağlanması ve geçim için tarıma elverişlilik gibi hususların yanında civar köylere göre daha merkezi konumda olanlarda haftanın belli günleri pazarlar kurulduğu da görülür (Aliağaoğlu, Uğur, 2016). Kale köyünün yerleşimine temel etki eden bu unsurlar olmasıyla birlikte topografik şarlar da önemlidir. Bu açıdan tarihte güvenliği sağlama ve savunma amaçlı 35 kale yapılmış olan Gümüşhane'de, bu sarp kalelerden bir tanesi Kale

köyünde yer almaktadır (GİTN, 1995). Köy de ismini bu kaleden almaktadır. Ancak Kale köyünün eski adı Kovanstır. Kovans (Koğans) eskiden Nahiye merkezi olarak Osmanlı kaynaklarında geçmektedir. Burada yer alan Keçikalesi, doğu ve batı yönünde yüksek ve güçlü kulelerle desteklenmiş ve çok dik bir kayalığa taş malzeme kullanılarak inşa edilmiştir (Uslu, 1990).

Doğu Karadeniz bölgesinde her ne kadar dağınık yerleşmeler görülse de, su kıtlığına, doğal çevre şartlarına, su, yol ve güvenliğe bağlı olarak Kale bucağı ve çevresinde toplu yerleşmeler gelişmiştir. Köyler çoğunlukla vadi boylarında olmak üzere bazen yamaçlarda kurulmuştur. Ancak belirtmek gerekir ki Kale köyü çevresinin engebesinin fazla olması, tarım ve hayvancılığın küçük sahalarda yapılması dışında büyük yerleşim yerlerinin oluşmasına coğrafi olarak olanak vermemiştir. Zira topografik olarak önemli bir düzlüğün bulunmaması büyük bir nüfusun geçimine olanak vermez. Zaten bu çevrede büyük yerleşim yerlerinin gelişmemesinin ve sadece yol güvenliği bakımından sarp kalelerin yapılmasının nedeni de budur. Kale, bulunduğu yer itibariyle merkezi bir noktadır. Ancak nüfus bakımından daima kırsal yerleşme özelliklerini taşımış ve şehir yerleşmesine dönüşememiştir.

İnsanın yaşam mekânı olan evlerin yapısı, coğrafi bölgenin şartlarına uyum sağlar (Özey, 2012). Genel olarak Gümüşhane çevresi evlerinin özelliğini yansıtan Kale evleri, iklim şartları, yapı malzemesi, ekonomik durum ve topografik şartların özelliklerini yansıtır. Gümüşhane çevresinde kışların kar yağışlı olması ve yaz hariç yağışların görülmesi evlerin Kale ve çevre köylerinde çatılı yapılmasına neden olmuştur. Kale ve çevresindeki köylerde genel olarak bir tane cami yer almaktadır. Kale köyünde yer alan cami, dış ve içyapısı ile oldukça hoş bir mimariye sahiptir. Diğer yandan özellikle 2000'li yıllardan sonra artış gösteren Kale ve çevre köylerindeki yeni yapılanmalar modern bina özelliklerini yansıtmaktadır. Özellikle yaz ayları döneminde kalmak için gelen köylülerin önemli bir bölümü emeklilerden oluşmaktadır. Günümüzde iki veya üç katlı yazlık tarzı evlerin artış gösterdiği görülmektedir. Kale merkezinde insan sayısına bağlı olarak dükkânların yanı sıra, bir sağlık ocağı ve kahve yer almaktadır. Evlerin cepheleri köy merkezinde genel olarak ana yola cephedir. Çevrede bulunan diğer evler ise güneş ve manzara dikkate alınarak konumlandırılmıştır. Eskiden kullanılan taş, kerpiç ve ahşap malzemelerin yerini günümüzde demir ve beton almıştır (Şenel, 2002). Evlerin çatıları genel olarak 15-25 cm kadar duvardan dışarıya çıkmıştır. Eski evlerde ise genel olarak dış cephede sıva malzemesi olarak saman karışımlı çamur kullanılmıştır. Hızlı göç nedeniyle evlerin terk edilmesi ve tavanlarının üzerlerinin çaltı ile kaplanmamasına bağlı olarak 1980'li yıllardan sonra çok sayıda ev yıkılmıştır.

Kale köyün çevresinde dönemlerinin özelliklerini yansıtması bakımından Roma ve Bizans'a ait eserlerin yanında Beylikler devri ve Osmanlı hâkimiyetine ait tarihi yapılar yer almaktadır (San, 1993). Diğer yandan 1642'de Kovans kazasında, Kovans ka-

OPEN ACCESS creative commons COPE

lesi hariç olmak üzere, 82 köy ve 3 mezra yer almaktadır. 16 yüzyılda ise Kovans nahiyesinde 75 köy ve 21 mezra yer almaktadır. Bu çerçevede Hur-ı Süfla köyünde, köy sakinlerinden başka, yakın iki köyden dört adet çiftçi de bulunmaktadır. Bu çiftçilerden biri Moc, diğer üçü ise Hur-ı Ulya köylerinde kayıtlı kişilerdir. Nüfusu olmayan Süle köyünde ise çiftçi olarak on kişi bulunmaktadır. 1642'de Koğansa bağlı nüfus barındıran 40 yerleşmede yalnız Müslümanlar, 6 yerleşmede ise (Meri, Lari, Bankal, Bandarlak, Baş Ağasar, Moç) yalnız gayrimüslimler bulunmaktadır. Geri kalan yerleşmelerde ise hem Müslüman hem de gayrimüslimler yer almaktadır (Demir, 2012).

Tarihi yol güzergâhında ve dar bir geçit noktada kurulmuş olan Kale yerleşim yeri, geçmişte yörenin ticaret güvenliği açısından önemini ortaya koymaktadır (GGR, 2012). Tarihte çeşitli yönetimler altına giren bölge, yedinci asır sonlarına doğru Sasani ve Bizans mücadelesi nedeniyle Kral Jüstinyen tarafından kalenin kuvvetlendirilmesi ve bazı yerlerinin onarılması önemini göstermektedir (SG, 1997). Günümüze kadar kalenin gelmesi sağlam yapısını, bu çevre açısından önemli olduğundan harabe haline gelmemesi için gerekli tedbirlerin alındığını göstermektedir.

Kale çevresindeki köylerden 1970'li yıllarda özellikle Almanya olmak üzere Avrupa ülkelerine işçi göçü olmuştur. Bu bağlamda Gümüşhane'den 1974 yılı sonlarına kadar yaklaşık 10 bin kişi göç gitmiştir (Zaman, Doğanay, 2011). Diğer yandan 1979 yılına kadar bucak özelliğini koruyan Kale, köye dönüşmesiyle birlikte buraya bağlı köyler Gümüşhane merkeze bağlanmıştır (Demir, 2012).

Kale köyünün nüfus gelişimi Gümüşhane'yle benzer özellikleri yansıtır. 1985 yılında 176.835 olan Gümüşhane nüfusu bu tarihten sonra önemli göçler vermeye başlamış, 1990'a gelindiğinde nüfusu 8,62 oranında azalarak 169.375'e düşmüştür. Kale köyünün nüfus da benzer şekilde azalmıştır. Bu bağlamda Gümüşhane'de 1950'de 230.944 olan nüfusun, köy nüfus oranı %90,71'tir. Dolayısıyla köylerde 185.052 kişi yaşarken, şehir nüfusu sadece 18,942 kişidir. 1990'a gelindiğinde ise köy nüfus oranı %65,17 olmuştur. 2013 yılına gelindiğinde şehrin nüfus 141,412 olurken bu nüfusun %50'si bucak ve köylerde yaşamaktadır. 2008- 2009 döneminde Gümüşhane'de net göç hızı - ‰ 13,37 olurken, 2012-2013 döneminde +‰39.8 oranıyla Türkiye genelinde Gümüşhane nüfusu en yüksek oranda artan il olmuş, buna karşılık doğum oranları Türkiye ortalamasının çok altında gerçekleşmiştir. İlkokul düzeyinde net okullaşma oranı %92,44'e yükselmiştir (TÜİK, 2013). Bu bağlamda Gümüşhane'de öğrenci sayıları da bir taraftan gittikçe azalırken, eğitimli sayısı artış göstermiştir. 1994'te Gümüşhane merkeze bağlı köylerde 59 okul ve 1,496 öğrenci varken, şehir merkezinde 18 okul ve 7,698 öğrenci yer almaktaydı. İlçelerle birlikte ele alındığında 1994 'te Gümüşhane'de 313 okul ve 26,557 öğrenci yer almaktaydı. Ancak 1994 ile 1996 yılları arasında göç nedeniyle 14'ü merkeze bağlı köylerde olmak üzere, 55 okul öğrenime kapanmıştır. Buna karşılık köylerden il ve ilçe merkezlerine göç nedeniyle Gümüşhane merkezde 2 tane

olmak üzere, 6 okul öğrenime açılmıştır. Ancak Gümüşhane köylerinde yaşanan bu demografik dönüşümde gittikçe düşen nüfus artış hızının da payı vardır. Nitekim 1994'te il genelinde ‰ 17.5 olan nüfus artış hızı 1996'da ‰ 10,9'a düşmüştür (SG, 1997).

Gümüşhane merkez çevresinde görülen göçerin temel sebebi, topografyaya bağlı olarak arazi azlığı ve iklim şartlarının sert olmasından dolayı nüfusun bulundukları ortamdan yeterince geçimlerini temin edememeleridir (Atalay, 1991). Kale bucağındaki köylerde de nüfusun boşalması ve büyük kentlere veya dış ülkelere çalışma amaçlı gitmesi söz konusudur. Kırsal kesimden ilçe merkezlerine olan göç, şehirsel nüfus oranını artırırken, dışarıya olan yoğun göç kırsal nüfus sayısını azaltmıştır (Özey, 1991; Kök, 1991).

Köyde demografik dönüşüm ve göçle birlikte tarım ve hayvancılıkla uğraşan sayısı azalmıştır. Çevre köylerin Pazar kurulduğu gün, bir ticaret merkezi haline dönüşen Kale bucağı gittikçe bu özelliğini yitirmiş ve köylerden tarım, gıda ve hayvancılık için gelenlere bir uğrak yeri olma özelliğini kaybetmiştir. Türkiye'de görülen ekonomik ve sosyal hayatın değişimine bağlı olarak yaşanan hareketlilik Kale köyünde de kendini göstermiştir. Özellikle eskiden yürüme mesafesinde olması nedeniyle Kale'ye hayvanları ile ürünlerini getirenler, önce yerel minibüslerle, sonra özel taksilerin yaygınlaşmasıyla başta Gümüşhane olmak üzere daha uzaktaki merkezlere gitmeye başlamıştır. Değişen şartlara bağlı olarak köy her ne kadar Gümüşhane-Erzurum yolu kıyısında yer alsa da otobüslerin uğrak yeri olmaması nedeniyle ekonomik bir getirisi olmamaktadır.

Hem Kale köyünde hem de çevredeki köylerin çoğunda su evlerde yer almaktadır. Elektrik ve yol sorunları bulunmamakla birlikte bir kaçı hariç köylerin yolları genel olarak asfalt değildir.

Günümüzde Kale köyünde ilköğretim okulu olmakla birlikte çevre köylerde öğrenci azlığına bağlı olarak ilkokullar kapanmıştır. Örneğin bir zamanlar Gökdere köyünde 2 tane olan ilkokul günümüzde göç nedeniyle kapanmıştır. Daimi olarak ikamet eden 11 haneye ait çocuklar ise yatılı olarak Gümüşhane'deki yurtlarda kalarak eğitim görmektedir. Günümüzde Kale'de 1 tane olan ilköğretim okulu ve 1 tane İHL ortaokulu yer anlamaktadır. Bunlardan ilkokulda 2021-2022 öğretim döneminde 35 öğrenci, ortaokulda 39 öğrenci eğitim görmektedir (MEB, 2022).

Kale bucağı çevresinden göç sadece Cumhuriyet dönemi veya 1970'li yıllardan sonrasına ait olmayıp, Osmanlı Devleti zamanında da çeşitli göçler olmuştur. Örneğin 1840'larda Kale Köyü çevresindeki Rum ailelerden göçler olmuştur. Yine 1861'de Kovans Nahiyesi Rumluk bölgesindeki köylerden 270 civarında Rum aile tarım maksadıyla köylerinden göç etmiştir. Bunlar içinde Kovans Nahiyesi çevresindeki köyler olan

OPEN ACCESS creative commons COPE

Zimon'dan 14, Tandırlık 34, Sobran 9, Niv 6, Gedesi 4 ve Pençirge 3 olmak üzere toplam 70 kişi Gümüşhane'nin yakın çevreside yer alan Kelkit ve Bayburt köylerine göç etmiştir (Saylan, 2016). Diğer yönden 1904 (1320) Trabzon Salnamesinin Gümüşhane Sancağı verilerde, Kovans nahiyesinde (Kale bucağı) bir tekke bulunmaktadır (Şimşek, 2010). Ayrıca Müslüman çocukların gittikleri 17 tane okullarda 454 kişinin kayıtlı olduğu görülmektedir. Rumlara ait 3 okulda 33 çocuk ve Ermenilere ait 1 okulda 40 çocuk öğrenci yer almaktadır. Aynı dönemde 3 müderris ve 11 hatibin yer aldığı Kale nahiyesi ve bağlı köylerinde 9 kilise ve 10 rahip yer almaktadır. Müslümanlara ait 3 mescit, 13 cami, 1 medrese ve 16 imam yer almaktadır. Aynı dönemde Kale nahiyesine bağlı 37 köy olup bunların hane olarak; Müslüman 1,128 kişi, Rum 215 ve Ermeni 435 kişi olmak üzere toplam 2778 kişi yaşamaktadır. Bunların hane bazında dağılımları ise Müslüman 835, Rum 80 ve Ermeni 136 hanedir. Bu dönemde yer alan köylerin hane sayısı, nüfusu ve etnik yapısı tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: 1877 tarihinde Kale Bucağı (Kovans nahiyesi) hane ve etnik yapıya göre nüfusu

Köy Adı	Hane	Müslüman Sayısı	Rum Sayısı	Ermeni Sayısı	Köy Adı	Hane	Müslüman Sayısı	Rum Sayısı	Ermeni Sayısı
Tekke Köyü	105	331	-	-	Sargın kaya (Tahnıs)	20	65	-	-
Işıkdere köyü	32	-	85	-	Tamzı	13	31	-	-
Bahçecik	32	70	-	-	Keçikaya Köyü (Çukut)	13	39	-	-
Yeniyol köyü (Meyhazer)	9	26	-	-	Kale köyü	18	45	-	-
Arzular köyü (Sobran)	20	43	27	-	Süle	30	65	-	-
Kaba köy (kabakilse)	30	75	-	-	Gökdere köyü (Hur-ı süfla)	19	53	-	-
Dölek	48	114	-	-	Mübah köyü	4	10	-	-
Erdemler köyü (Arapdere)	18	45	-	-	Akgedik köyü (Zimon)	51	85	-	-
Ballıca köyü (Edişe)	12	23	-	-	Çatıksu (Yanşin)	24	19	-	-
Kaletaş köyü	15	27	-	-	Araplı köy (Niv)	94	118	-	86
Sögütağıl	23	49	-	-	Pençirge	25	57	-	53
Ardıç	9	25	-	-	Taşkesen (Hınzeverek)	27	25	-	42
Akhisar (Ağsar)	15	39	-	-	Gedesi	20	35	-	25
Demirören (Temüryeran)	11	23	-	-	Çayırözü köyü (Ağunsos)	33	149	-	-
Tandırlık köyü	37	23	75	-	Aslandede köyü	35	115	-	-

						(Kaan)				
Güvercinlik	10	25	-	-		Yazyurdu (Çakmas)	42	30	-	44
Kocayokuş (Tarhanas)	24	52	-	-		Mutlu köy (Varişna)	56	101	-	-
Çalık köyü	15	42	-	-		Çakırözü köyü (Cebre)	7	20	-	-
Yenice köyü	6	23	-	-		Demirözü köyü (Kısanta)	58	-	-	22

Kaynak: Sam, 1993.

Tablo 1'de 1877'de Kale bucağına bağlı 1060 hane yer almaktadır. Bunlarda 1786 Müslüman, 187 Rum ve 272 Ermeni yaşamaktadır. Bu köylerden bazıları daha sonra Kale bucağından ayrılmıştır. Köylerde nüfusun büyük kısmını Müslümanlar oluşturmaktadır. Ancak Işıkdere tamamen Rumlardan oluşurken, Tandırlık'ta Rum sayısı Müslüman'dan fazladır. Ayrıca Pençirge, Taşkesen ve Yazyurdu'nda Ermeni sayısı fazladır. Bununla birlikte Dermirözü'nde sadece Ermeni vardır.

Kale bucağının nüfus zaman içinde önemli değişimlere uğramıştır. Aşağıda 1935 nüfus sayımına göre Kale bucağına bağlı köylerin nüfusları tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Kale Bucağı (Kavans Nahiyesi) 1935 nüfus sayımı

Köy adı	Erkek	Kadın	Toplam	Köy adı	Erkek	Kadın	Toplam
Kale (N. M)	198	199	397	Kabakilise	273	338	611
Akcahisar	139	158	297	Kaletaş	97	100	197
Akhisar	83	84	167	Kılınçveren	44	42	86
Akpınar	126	116	242	Lorikas	88	73	161
Arapdere	110	172	282	Maç	38	65	103
Arduç	53	61	114	Subran	230	298	528
Aşağı Hur	204	313	517	Söğütağıl	129	142	271
Biyalı	88	114	202	Süle	150	186	336
Çalık	135	141	276	Tahnis	110	122	232
Çukut	122	136	257	Tamzi	91	103	194
Demirveren	108	108	216	Tandırlık	45	57	102
Dölek	174	246	420	Tanera	36	36	72
Duymadık	81	92	173	Tarhanas	158	183	341
Geçit	115	121	236	Veyserni	217	288	505
Güvercinlik	69	81	150	Yenice	102	110	212
İdişe	76	112	188	Yukarı Hur	105	127	232
Işkillas	104	110	214	Zimon	264	363	627
				Toplam	**4 162**	**4996**	**9158**

Kaynak: Genel Nüfus Sayımı; Gümüşhane Vilayeti, 1935. Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, İstanbul: Hüsnütabiat Basımevi, 1937

Modern bir nüfus sayımıyla verilerin elde edildiği 1935 nüfus sayımına göre Kale bucağı ve köylerinde 4162 erkek, 4996 kadın olmak üzere toplam 9158 kişi yaşa-

OPEN ACCESS creative commons COPE

maktadır. Nüfus sayılarından anlaşılacağı üzere köylerde önemli bir canlılık söz konusudur. Bu tarihten günümüzde kadar nüfus artış oranları dikkate alındığında köylerin göç sonucunda boşaldığı görülmektedir. Bu dönemde köyler içinde sadece Tanera ve Kılınçveren köylerinin nüfusları 100 kişinin altındadır.

Kale ve çevre köylerin 2007'den sonraki nüfus sayıları da dikkat çekicidir. Tablo 3'te Kale bucağı köylerinin 2007-2020 arasındaki nüfusları gösterilmiştir.

Tablo 3: Kale bucağı köylerinin nüfusları, 2007-2020

Köy Adı	2007 Yılı Nüfus	2010 Yılı Nüfus	2015 Yılı Nüfus	2020 Yılı Nüfus	Köy Adı	2007 Yılı Nüfus	2010 Yılı Nüfus	2015 Yılı Nüfus	2020 Yılı Nüfus
Akçahisar	65	83	62	73	Kale	207	69	56	83
Akgedik	117	113	111	167	Kaletaş	57	74	59	77
Akhisar	41	48	41	57	Keçikaya	53	11	24	41
Akpınar	15	36	42	63	Kılıçören	2	52	61	67
Arduç	27	62	34	40	Kocayokuş	71	36	41	57
Ballıca	82	83	77	79	Nazlıçayı	42	55	81	68
Beyçam	34	60	50	89	Pehlivantaşı	33	33	16	46
Çalık	72	59	54	50	Sargınkaya	11	135	102	109
Demirören	34	26	33	63	Sarıçiçek	146	108	92	107
Dölek	149	140	131	115	Söğütağıl	28	72	95	74
Düğünyazı	2	14	15	27	Süle	73	39	55	87
Duymadık	27	43	31	49	Süngübayır	23	25	23	16
Erdemler	35	99	104	88	Tandırlık	14	18	21	30
Geçitköy	17	62	52	58	Yayladere	29	122	123	139
Gökdere	66	92	107	120	Yenice	69	35	57	60
Güvercinlik	17	27	29	47	Yitirmez	45	62	38	78
Kabaköy	244	233	238	218	**Toplam**	**1947**	**2226**	**2155**	**2542**

Kaynak: TÜİK, 2021. ADNKS.

Tablo 3'te görüldüğü gibi 2007 yılında 1947 olan nüfus, 2010'da 2226'ya çıkmış, 2015'te 2155 ve 2020'de 2542 kişi olmuştur. 2020 verilerine göre bunlar içinde en kalabalık köyler 218 ile Kabaköy ve 167 kişi ile Akgediktir. Bunlardan sadece 7 tanesinde nüfus 100 kişiden fazladır.

Kale çevresindeki köylerin nüfuslarında artış veya azalış yönünde bir standart koymak zordur. Bununla birlikte 2007-2020 verileri karşılaştırıldığında genel olarak nüfusta bir artış vardır. Ancak Çalık, Dölek, Kabaköy, Kale, Keçikaya, Kocayokuş, Sarıçiçek, Süngübayır ve Yenice'de kısmi bir azalma vardır. Bununla birlikte nerdeyse bütün köylerde yaz mevsiminde nüfus artış göstermektedir. Bu bağlamda bazı köyler

yer değiştirmiş veya nüfusu kalmadıktan sonra yeniden canlandırılmıştır. Örneğin Güvercinlik Köyü üç kez yer değiştirmiş ve son olarak Gümüşhane-Bayburt yolunda Vavuk Dağı geçidi üzerinde yerine taşınmıştır. Akhisar köyü ise Osmanlı döneminde eski yerinden yaklaşık 2 km yukarıda yer alan su ve orman bulunan araziye taşınmışa da 1972'de seller nedeniyle bugünkü yerine taşınmıştır. Yitirmez köyü gibi bazı köylerde ise eski dönemlere ait kilise kalıntıları halen durmaktadır.

Kale köyünde günümüzde halen işletilen bir kireç fabrikası bulunmaktadır. 1978 yılında üretime başlayan fabrika bir dönem kapalı kaldıktan sonra 2006'da tekrar açılmıştır (İHA, 2006). Ancak kireç fabrikasından çıkan dumanlar halkın tepkisine neden olmakta ve çevreye zarar verdiği ifade edilmektedir (HaberGlobal, 2021; Aydın, 2021).

Sonuç

Gümüşhane merkeze bağlı Kale Köyü, çeşitli medeniyetlerin hâkim olduğu bir bölgede yer almaktadır. Özellikle 1970'li yıllardan sonra hızlanan göç ve şehirleşme ile birlikte kırsal yerleşmeler de değişime uğramıştır. Döneminin teknik ve mimari özelliklerini yansıtan köy yerleşimleri de gerek kullanılan imar malzemesi gerekse kullanım şekli bakımından değişime uğramaktadır.

Tarih boyunca ilk yerleşmelerin temel fonksiyonları arasında ticaret önemli bir yer tutmuştur. Nitekim Kale Köyü diğer köylerden farklı olarak haftalık periyodik pazarın kurulduğu günlerde insanların gelerek mallarını sattığı ve mal satın aldığı bir merkez konumundadır. Zira ulaşım şartları çok fazla gelişmediği 1950'li yıllar öncesinde şehrin bu fonksiyonu Kale'de insanların geçim sağlamlarında kısmi bir rol üstlenmiştir. Bu yönü ile Kale, kendi etki alanındaki çevre köylerin bir nevi ticaret merkezidir. Buraya insanlar kendi yetiştirdikleri tarımsal ürünleri, ağaç ve odun gibi orman ürünlerini, hayvanları ve hayvansal ürünlerin alış verişini yapmak için gelmekteydiler. Pazar kurulduğu gün Kale'nin en hareketli ve canlı günüdür.

Kale bucağına bağlı köylerin insanlarının büyük şehirlere doğru göç etmesi neticesinde Kale'ye ticaret için gelen nüfus azalmış ve ticaret fonksiyonunu yitirmiştir. Ayrıca gelişen ulaşım olanakları nedeniyle her köye Gümüşhane merkezine giden minibüslerin çalışmaya başlaması Kale'ye giden sayısını hızla azaltmış, şahsi otomobile sahip olanların sayısının artması da artık Kale'den bir ihtiyaç temin etme gerekliliğini ortadan kaldırmıştır. Diğer yönden tarımsal gelirin Kale köyü ve civar köyler için kârlılığını yitirmesi, büyük şehirlerin iş bakımından cazip imkânlar sunması karşısında tarımdan ve hayvancılıktan geçim sağlamak oldukça düşük seviyelere inmiştir. Bu durumlara bağlı olarak Kale bucağının da nüfusu hızla azalmıştır.

OPEN ACCESS creative commons COPE

KAYNAKÇA

Aliağaoğlu, A. ve Uğur, A. (2016). *Şehir coğrafyası.* Nobel Akademik Yayıncılık.

Atalay, İ. (1991). *Genel iktisadi ve beşeri coğrafya.* Yenicağ Basım-Yayım.

Aydın, U. (2021). "Gümüşhane'nin Kale köyü sakinleri kireç fabrikasından şikâyetçi". https://ankahaber.net/haber/detay/gumushanenin_kale_koyu_sakinleri_kirec_fabrikasindan_sikayetci_54361 (Erişim Tarihi: 08. 01. 2022)

Demir, A. (2012). 1642 tarihli avarız defterine göre Koğans kazası. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 11 (2), 505 -529. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/223345

Denker, B. T. (1977). *Yerleşme coğrafyası: kır yerleşmeleri*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Doğanay, H., Özdemir, Ü. ve Şahin, İ. F. (2012). *Genel beşeri ve ekonomik coğrafya*. PegemAkademi.

Geray, C. (2011). *Dünden bugüne kırsal gelişme politikaları*. Phoenix.

GGR, (2012). *Gümüşhane gezi rehberi.* Gümüşhane Valiliği yayınları.

GİTN, (1995). *Gümüşhane il turizm envanteri.* Ekspres Ofset.

Gümüşçü, O. (2016). *Tarihi coğrafya*. Yeditepe Yayınları.

Güreşçi, E. (2014). *Kırsal göç, tarım ve toplum üzerine köşede kalan yazılar*. Semerci Yayınları.

HaberGlobal, (2021). "Gümüşhane'nin Kale köyü sakinlerinin fabrika dumanı tepkisi: kanserojen madde kullanımı iddiası". https://haberglobal.com.tr/gundem/gumushane-nin-kale-koyu-sakinlerinin-fabrika-dumani-tepkisi-kanserojen-madde-kullanimi-iddiasi-132965 (Erişim Tarihi: 25. 12. 2021)

İHA, (2006). İhlas Haber Ajansı. Gümüşhane Kale Kireç Fabrikası'nda, Nimsan Kireç Sanayi A.ş. ile beklenen ortaklığın tamamlanmasıyla yeniden üretime başlandı. https://www.haberler.com/gumushane-gumushane-kale-kirec-fabrikasi-uretime-haberi/ (Erişim Tarihi: 04.12.2021)

Kök, R. (1991). Gümüşhane'nin demografik Yapısı ve Kaynak göçünün nedenleri. İçinde N. Ü. Karaaslan (Ed.), *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu Tam Metin Kitabı* (ss. 209-214).

Kuran, E. (1991). Cumhuriyet devrinde Gümüşhane'nin Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Gelişmesi. İçinde N. Ü. Karaaslan (Ed.), *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu Tam Metin Kitabı* (ss.23-27).

Luggat, (2021). "Luggat: Osmanlıca Türkçe sözlük". https://www.luggat.com/nahiye/1/1 (Erişim Tarihi: 18.12.2021)

MEB. (2022). "İl Milli Eğitim Müdürlükleri, Gümüşhane merkez; okullar ve diğer kurumlar". https://www.meb.gov.tr/baglantilar/okullar/?ILKODU=29&ILCEKODU=1, (Erişim Tarihi: 09.01.2022)

Özçağlar, A. (1996). Türkiye'nin idari coğrafyası bakımından köy, bucak, ilçe, il ve belde kavramları üzerine düşünceler. *D.T.C.F. Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 12, 7-24.

Özçağlar, A. (2005). Türkiye'de mülki idare bölümlerinin idari coğrafya analizi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 3(1), 1-25. ttps://doi.org/10.1501/Cogbil_0000000053

Özey, R. (1991). Gümüşhane ve çevresindeki kırsal yerleşmelerin başlıca coğrafi sorunları ve çözüm yolları. İçinde N. Ü. Karaaslan (Ed.), *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu Tam Metin Kitabı.* (ss. 307-383).

Özey, R. (2012). *Beşeri bölgeler coğrafyası.* Aktif Yayınevi.

Özgür, E. M. (2011). *Nüfus coğrafyası.* Ankara üniversitesi Yayınları.

Özşen, T. (2016). *Japon modernleşmesine kırsaldan bakış*. İstanbul: Nobel Yayın.

San, S. Ö. (1993). *Trabzon salnamelerinde Gümüşhane sancağı*. Gümüşhane: Gümüşhane Valiliği Yayınları.

Saylan, K. (2016). XIX. Yüzyılda Gümüşhane sancağında yaşanan gayrimüslim göçleri. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi,* 20, 275-292. doi: 10.18220/kid.14022

SG (1997). *Sayılarla Gümüşhane.* Ekspres Ofset.

Şahin, V. (2020). *Temel nüfus coğrafyası.* Aktif Yayınevi.

Şenel, V. (2002). *Gümüşhane evleri.* Celepler Matbaacılık.

Şimşek, S. (2016). Osmanlı döneminde Gümüşhane'de tasavvuf, sufiler, şairler ve tekkeler. İçinde M. Nazır ve K. Saylan (Ed.*) Gümüşhane Tarihi; İl Oluşunun 85. Yılında Gümüşhane Tarihi ve Ekonomisi Sempozyumu Tarih Bildirileri Tam Metin Kitabı* (ss. 303-339). https://kutuphane.gumushane.edu.tr/media/uploads/kutuphane/files/gumushane_tarihi.pdf

Taş, B. (2016). *Türkiye'nin kırsal yerleşmeleri.* İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

TÜİK. (2013). *Seçilmiş göstergelerle Gümüşhane, 2013*. Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

OPEN ACCESS creative commons COPE

TÜİK. (2021). www.tuik.gov.tr; https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr (Erişim Tarihi: 03.01. 2022)

Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2016). *Beşeri coğrafya: insan, kültür, mekân*. İstanbul: Çantay Kitapevi.

Uslu, G. (1991). Gümüşhane'nin tarihçesi ve turistik değerleri. İçinde N. Ü. Karaaslan (Ed.), *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu Tam Metin Kitabı*. (ss. 143-153).

Zaman, S. & Doğanay, S. (2011). Şehir coğrafyası açısından bir inceleme: Gümüşhane. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 6 (3), 245-286. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/223345

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Faşizm Sanatının Toplumlar Üzerindeki Aynılaştırma Etkisi

The Homogenizing Effect of Fascist Art on Societies

Nesibe Hilal ÇAMAĞAÇ*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: **Değerlendirme (Derleme)/ Review/ Обзорная Статья**

Atıf / Citation / Цитата

Çamağaç, H. H. (2022). Faşizm sanatının toplumlar üzerindeki aynılaştırma etkisi. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (30), 650-662.

Çamağaç, H. H. (2022). The homogenizing effect of fascist art on societies. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (30), 650-662.

10.29228/kesit.54952

Geliş/ Submitted/ Отправлено:	12.12.2021
Kabul/ Accepted/ Принимать:	11.03.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный:	25.03.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

***Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye, hcamagac@gmail.com**

KESİT AKADEMİ DERGİSİ
ISSN: 2149-9225
The Journal of Kesit Academy

Faşizm Sanatının Toplumlar Üzerindeki Aynılaştırma Etkisi [1]

The Homogenizing Effect of Fascist Art on Societies

Nesibe Hilal ÇAMAĞAÇ

Öz: Faşizm dediğimiz ideoloji tamamıyla kitle psikolojisini ele almaktadır ve kitleleri yönlendirmek adına eylemlerde bulunmaktadır. Faşizmi sanat bağlamında ele aldığımızda sanat toplum içindir mantığıyla hareket edildiğini görmekteyizdir. Sanat var olan ideolojinin toplum tarafından kabul görmesi için kusursuz şekilde tasarlanmıştır. Sinemada gösterilen filmlerden, yapılan müziklerin tonlamalarından, insanı eyleme geçirme hareketi sağlamasına kadar tamamen bir propaganda örneği teşkil etmektedir. Faşizmin öncülerinden olan A. Hitler, Mussolini gibi liderler bu propaganda sanatını kendi toplumları üzerinde çok güzel şekilde uygulamayı başarmışlardır. Söylenilen marşlardan, sloganlara kadar, izletilen sinema filmleri, tiyatro gösterileri ve daha birçok sanatsal alanda kendilerini sanata yön verme daha doğrusu kendileri ne düşünüyorlarsa toplumu da o alanda yönlendirme faaliyeti olarak düşünmüşlerdir. Sanat faşizmde tamamen bireysellikten uzak herkesin aynı şeyleri düşündüğü, herkesin aynı şeyleri anladığı ve algıladığı devletin her şeyin üzerinde tutulduğu bir eylem haline bilinçli şekilde dönüştürülmüştür. Toplum izlediği filmlerden de dinlediği müzikten de liderlerinin en yüce kişi olduğuna ve lider ne düşünürse doğrunun o olduğu şeklinde bir propaganda sanatı ile karşı karşıyadır. Yani sanat yoluyla bir toplumun fikir, algı ve anlam dünyası nasıl değiştirilir, nasıl etkilenir faşizm ideolojisindeki sanat bunun en büyük örneğini teşkil etmektedir. Sanat araç haline getirilerek insanlar üzerindeki etkisi artırılmaya çalışılmıştır. Sanatın insanları etkileme misyonu siyaset bilimi ile birleşerek tamamen stratejik bir hal almıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyaset bilimi, psikoloji, faşizm, propaganda, sanat, toplum, yönetmek.

---

[1] "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir. Bu çalışma, IV. USVES'te sözlü olarak sunulmuştur.

Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article. This study presented orally in IV. USVES.

Abstract: The ideology we call fascism completely deals with mass psychology and takes actions in order to direct the masses. When we consider fascism in the context of art, we see that art is for society. Art is perfectly designed for the existing ideology to be accepted by the society. It constitutes an example of propaganda, from the films shown in the cinema, the toning of the music made to the act of mobilizing people. Leaders such as A. Hitler and Mussolini, who are among the pioneers of fascism, have succeeded in applying this art of propaganda on their own society very well. From the marches sung to the slogans, the movies, theatrical performances, and many other artistic fields, they thought of directing themselves in art, or rather, directing the society in that field, whatever they think. In fascism, art has been consciously transformed into an action that is far from individuality, where everyone thinks the same, everyone understands and perceives the same things, and the state is held above everything else. The society is faced with the art of propaganda that their leader is the supreme person, from the movies they watch and the music they listen to, and whatever the leader thinks is the truth. In other words, how a society's world of ideas, perception and meaning is changed through art is affected. Art in the ideology of fascism is the biggest example of this. It has been tried to increase the effect on people by making art a tool. The mission of art to influence people has become completely strategic by combining with political science.

Keywords: Political science, psychology, fascism, propaganda, art, society, to manage.

Giriş

Faşizm ideolojisi, 1. Dünya savaşı sonrasındaki dönemi kapsayan ve İtalya'da Musssolini önderliğinde ortaya çıkan bir ideolojidir. Faşizmin birey- toplum anlayışı biraz daha farlılıklar arz etmektedir. Faşizmde bireyin iradesi diye bir kavram yoktur. En üstün kavram ulus-devlet kavramıdır ve bireyler, gruplar, sınıflar hepsi bu ulus kavramına bağlıdır. Devlet her şeyin üstünde gelir mantığıyla hareket edilmektedir ve bu her alanda da kendini açık bir şekilde göstermektedir. Faşizm ideolojisi daha sonralarda ise Almanya da Hitler önderliğinde yaşatılmıştır. Hitler yeni bir parti kurmuştur ve bu partinin adı Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi yani Nazizim'dir. İtalya'daki faşizm ile nazizim arasında temel farklar bulunmaktadır. İkisi de devlet eksenli olmakla beraber Nazi Partisi aryan ırkının saflığının ve üstünlüğünün fikrine dayanmaktadır ve antisemitizmi hedeflemektedir. (Tok,2015: 213-216) İtalyan Faşizmi, akıldan ziyade, inanç ve duygulara hitap etmekte ve eyleme dayanmaktadır, ayrıca mitleri, sembolleri, ritüelleri, marş ve sloganları yoğun bir şekilde kullanmakta böylece kitleleri mobilize ederek kendisine çekebilmektedir. (Çelikçi ve Kakışım, 2013: 95). Faşizmde her şey devlet içindir mantığı hâkimken Nazizimde her şeyin üzerinde ırk, millet gelmektedir. Alman ırkının üzerinde hiçbir şey yoktur ve Alman ırkı feda edilemez anlayışı hâkim-

OPEN ACCESS creative commons COPE

dir.

Siyaset dediğimiz kavram birçok alanla etkileşim halinde olan ve birçok alanı da etkileyen, yakından ilgilendiren bir kavramdır. Sanat bu alanların en başında gelmektedir. İnsanlar her zaman ideolojik bir arayış içerisinde olmuşlardır bundan dolayı da kendilerine sunulan ideolojik aygıtlarla hareket etme arzusu içinde bulunmuşlardır. Sanat ise insanlara bu ideolojileri benimsetebilmek için tam bir biçilmiş kaftandır. Hayatımızın her alanında sanata dair izler görmemiz ve bunu toplumlara sanat aracılığıyla iletmemiz, aktarabilmemiz en etkili ve kolay yoldur. İdeoloji olarak faşizm, sanatı kendi kitlelerini etkiyebilmek adına kullanan en önemli ideolojidir.

Faşizm, sanatı tamamen bir propaganda üzerine oluşturmuştur ve yaptığı propagandalar ile insanlar üzerinde aynı etkileri bırakabilmeyi, aynı şeyleri düşündürüp hissettirmeyi ve böylece bireysel düşünme yetisi denen kavramı ortadan kaldırarak 'tek tipli' bir toplum meydana getirmek istemektedir. Meydana getirdiği propaganda sanatıyla ise önemli kitlelere ulaşabilmiştir. Özellikle 2.Dünya Savaşı sürecine girildiği dönemde sanatın en güçlü propaganda araçlarından biri olarak kullanıldığı görülmektedir. Birinci ve ikinci Dünya Savaşı ve süresince yapılan propagandalar ise, halkın olağandışı durumları normal gibi kanıksaması, savaş koşullarına uyum sağlaması ve önceliklerini savaşın gerekliliklerine göre değiştirmesi gerektiği mesajlarını iletmektedir. Propagandacılar bu amaca ulaşmak için savaşı hali hazırdaki popüler kültürün içerisine yerleştirip geleneksel görsel şifreleri kullanarak tasvir etmişlerdir. Bu yüzden asker toplama afişleri sıklıkla reklâmlara veya film afişlerine benzer biçimde tasarlanmış ve propaganda filmlerinde sinema oyuncuları, şarkıcılar, sporcu kişilikler kullanılarak savaş girişiminin resmi mesajlarının yayılmasını sağlamaya çalışmışlardır. (Korkmaz ve Arıkan, 2018: 25-38). Bunun sonucunda sanatçılar sokakta sanatı ve siyaseti sanat üzerinden okumaya başlamışlar ve sanatın bizzat siyasetin kendisi olduğunu öne sürmüşlerdir (Bozdağ, 2015: 95-127).

Faşizm propagandalarında akılcı yaklaşımdan çok bireylerin inanç ve duyguları üzerinden hareket edilmiştir. Kullanılan propagandalarda devlet yapısı yüceltilmektedir. Devleti savunan, devletin yanında olan bir toplum yapısı yaratılmaya çalışılmaktadır. Faşizm önderin duygu ve düşünceleri etrafında şekillenen bir ideolojidir. Faşizmde liderin söylediği her şey toplum tarafından emir ve itaat olarak algılanır ve mutlaka yerine getirilmeye çalışılır. Lider herkesin aynı şeyi düşünmesini, algılamasını ve eyleme geçirmesini istemektedir propagandaların da en nihai amacı budur. Sanatı amaç olmaktan çıkararak araç haline getirmek ve sanat aracılığıyla insanlar üzerinde kalıcı ve aynı etkiler yaratabilmek. Bu kalıcı etkileri ise bireysellikten tamamen uzak 'aynılaştırılmış' bir toplum yapısı oluşturabilmek adına yine kendi çıkarları doğrultusunda yön vermek önceldir. Faşizm sanatın her alanında etkin kullanım göstermiştir.

Müzikte bunların en başında gelmektedir. Kullanılan müziklerde tonlama, ritim, ezgi gibi pek çok unsur göz önünde bulundurularak insan duygularını harekete geçirecek şekilde tasarlanmıştır. Domenach yapmış olduğu çalışmasında marşların, bireylerin kitle içerisinde erimesine, ortak bir bilinç yaratılmasına geniş ölçüde yardımcı olduğuna, ayrıca marşların grup olarak söylenmesi ile birliktelik duygusunun pekiştirilmesinin sağlandığına dikkat çekmiştir (Domenach,1995: 74). Kitleleri etkilemek o kadar önemli hale gelmiştir ki Almanya da o dönem kurulan ve başında Dr. Joseph Goebbels'in bulunduğu Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı, İtalya' da ise Faşist Müzisyenler Sendikası kurulmuştur. Müziğin insanların üzerindeki etkileyici gücü propaganda faaliyetlerinde kullanılmasının en önemli nedenlerindendir. İtalyan Faşizm anlayışında müzikle yapılan propagandalar da bireylerin düşüncelerini kontrol altında tutmak, devlete itaat eden çoğunluklar yaratmak hedeflenmiştir. İtalyan Faşizm politikalarında müziksel propagandalarda kültür birliğine dil ve tarih birliğine dayalı bir milliyetçilik söz konusudur (Doğan Karaburun, 2019: 230-235).

Nazi Almayasında ise Hitler önderliğinde sanata farklı bir bakış açısı sergilenmiştir, insanlığın kültürel mirası olan sanata karşı yıkıcı olunmuştur. Nazilerin kendi amaçları için, işgal ettikleri yerlerde öncelikle müzeleri ve sanat galerilerini yağmaladıkları ve birçok sanat eserini, özellikle modern sanat eserlerini yakıp yok ettikleri ya da bu eserleri ortadan kaldırmak için onları kendi değerlerinden çok daha düşük değerlere sattıkları bilinmektedir. Hitler, özellikle Picasso, Van Gogh, Gustav Klimt gibi birçok ressamın tablolarını ve önemli birçok başka sanat eserini yozlaşmış olarak görür ve onların böyle olduklarını göstermeye çalışır. Bu sanatçıların eserlerini yozlaşmış şekilde görmesinin en temel nedenlerin birisi bu sanatçıların Yahudi kökenli olmasıdır. Bu eserlerin bir kısmını ortadan kaldırır, bir kısmının ise 1937 yılında Münih'te bir sergide sergilenmesini sağlar. Amaç; onları kötülemek, onlarla alay etmektir. Söz gelimi, burada sergilenen resimlerin altlarına Hitler küçümseyici yazılar yazmış ve resimler bu yazılarla sergilenmiştir. Bunun yanı sıra Naziler, sanatın özerkliğine karşı çıkmışlardır ve kimi sanatçılar mevcut ahlak görüşüne uymayan sanat eserleri ortaya koydukları için suçlanmış ve yargılanmıştır. (Erkek, 2019: 102). "Yozlaşmış Sanat" (Entartete Kunst) sergisinde 700'den fazla modern sanat eseri sadece alay etmek ve kötülemek amacıyla sergilenmiştir. Modern çalışmalar yapmış yaklaşık yüz sanatçının çoğu özel koleksiyonlardan el konulmuş eseri, düzensiz ve genellikle çerçevelenmeden asılmış, resimlerin kenarlarına devlet müzelerinin resimleri almak için ödediği fiyat etiketleri yapıştırılmış, duvarlara modern eleştirmen ve sanatçıların resimler hakkındaki demeçleri yazılmıştır. Tüm bunlara Hitler'in resimler için yazdığı küçümseyici altyazılarla, dışavurumcu sanatın müstehcen, saçma, kutsal olgulara saygısız ve Afrika sanatına dayanan zencileştirici kökenleri olduğunu belirten sloganlar eşlik etmiştir (Altun, 2010: 35).

OPEN ACCESS creative commons COPE

Görsel 1: Dejenere Sanat Sergisi [2]

Görsel 2: Dejenere Sanat Sergisi-2[3]

Görsel 3: Dejenere Sanat Sergisi-3[4]

Ancak bütünüyle sanata karşı olmamışlardır ve bazı sanat eserlerini yüceltmişlerdir. Mesela, Hitler, Linz'de bir müze kurmuştur ve faşizmi yüceltecek sanat eserlerini buraya toplayarak kitlelere sunmuştur.

[2] URL- 1
[3] URL-2
[4] URL-3

Görsel 4: Führer Müseum[5]

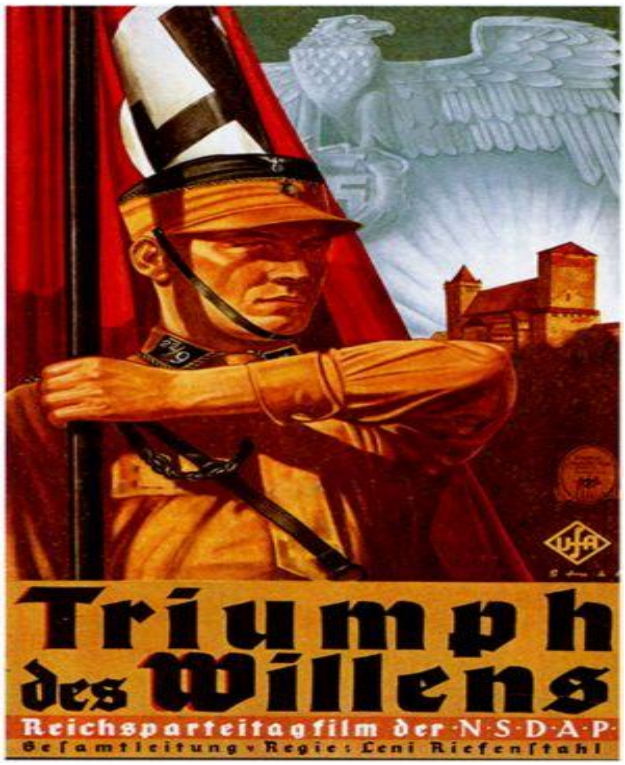
Görsel 5: Führer Müseum-2[6]

Hitler'in bu dönemde kendi iktidarını sağlamlaştırmak ve devamını sağlamak için, kitleleri etkilemek ve onlara yön verebilmek için başta radyo olmak üzere medyayı ve sanatı kullandığı bilinmektedir. Sovyetlerde 1920'lerin başlarından itibaren gelişmeye başlayan devrim sinemasının hem de Charlie Chaplin'in yaptığı filmlerin kitleler üzerindeki büyük etkisinin farkındadır. Bu nedenle hem kendi iktidarını hem de faşizmi yüceltmek için kurduğu Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı bünyesinde sinemaya da el atar ve oyunculuğundan etkilendiği yönetmen olan Leni Riefenstahl'a üç belgesel siparişi verir. Bu filmler sırasıyla; İnancın Zaferi, İradenin Zaferi, Özgürlük Günü: Ordumuz adlı filmlerdir (Erkek, 2019: 103). Özellikle İradenin Zaferi filmi propaganda sanatını tam anlamıyla yansıtan bir film olmuştur. İradenin Zaferi filmin açılış sahnesinde Hitler Nürnberg'e ve oradan dünyaya "vahiy" getiren, bulutların içinden geçerek cennetten inen bir elçi olarak sunulur. Film Hitler'in Tanrının Nazi Partisinin doğuşuna ve zaferine önceden karar verdiğini ilan etmesiyle ve 'Hitler Almanya'dır ve Almanya Hitler'dir' ifadesiyle zirvesine çıkar. Wagner ve milliyetçi şarkı-

[5] URL-4
[6] URL-5

OPEN ACCESS creative commons COPE

lar filmdeki duygusal etkiyi arttırır. Kamera Hitler'i yüceltmek için alt açıdan, Nazi ordusunun görkemini yansıtmak için üst açıdan çekim yapar. Kurgu özenli ve ritmiktir. İradenin Zaferi filmi ise, Propaganda Bakanı Goebbels'in "uygar siyasi propagandanın "yaratıcı bir sanat" olduğu düşüncesini haklı çıkarırcasına, tamamıyla propaganda sanatının inceliklerini ortaya sermekte ve "Bütün Zamanların En İyi Propaganda Filmi" unvanını hak etmektedir. (Altun, 2010: 30-31). Filmde verilmek istenen mesaja baktığımızda Alman ırkı yüceltilmiştir ve Hitlerin Almanya için önemine vurgu yapılmıştır. Hitler o kadar kutsaldır ki filmde vahiy getiren bir peygamber figürü olarak yansıtılmıştır. Film en sonunda 'Hitler Almanya'dır' sözü ile zirveye çıkarılmıştır ve halkı için lidere yüklenen misyon açıktır. Lideri ne derse inanacak, itaat edecek söylediği her şeyi sorgulamadan yerine getirecek aynılaştırılmış bir toplum yapısı meydana getirilmek istenmektedir. Sinema aracılığıyla da bu insanlara başarılı bir şekilde aktarılmıştır.

Görsel 6: İradenin Zaferi Film Afişi[7]

[7] URL-6

Görsel 7: İradenin Zaferi Filminden Bir Sahne[8]

Özellikle Goebbels, nasyonal sosyalist toplumun ideal portresini sinema aracılığıyla sunmaya çalışmıştır. Goebbels sinemalarda Nazizm ideolojisini kitlelere benimsetmede, kısa haber programı tarzında haftalık olarak yayınlanan Alman Haftaya Bakış (Die Deutsche Wochenschau) programlarını da hazırlatmıştır. Bir nevi bugünkü haber programları niteliğinde olan bu programlar sinemalarda film tadında Alman kamuoyuna sunulmuş, özelikle Hitler'in karizmatik liderliği ve Alman ordusunun ihtişamı programlarda sıkça yer almıştır. Naziler özellikle önem verdikleri genç kitleler üzerinde ideolojilerini yaymada sinemaya yoğun bir şekilde yönelmişlerdir. Gençlerin sinemaya olan tutkusundan yararlanarak, propaganda ve eğlenceyi bir araya getiren harika bir araç olarak gördükleri sinemayı nasyonal sosyalist öğretilerin vurgulanmasında etkin olarak kullanmışlardır (Tanyeri Mazıcı ve Çakı, 2018: 258).

Kitleler üzerinde o dönem itibariyle kullanılan en önemli propaganda araçlarından birisi de afişlerdir. Propaganda afişleri özellikle kitlelerin dikkatini çekmek ve onlara kısa süre içerisinde verilmek istenen ana mesajı nakletmek için kullanılıyordu. Bunun yanında propaganda posterleri kitlelere yeni gelişen olayları anlatmak ve hatta kitleleri belli bir konuda eğitmek ve bilinçlendirmek amacıyla da kullanılmaktaydı. Savaşlarda propaganda afişlerinin kullanıldığı ülkeler kendi toplumunu yüceltirken, düşmanlarını ise korkunç veya tam tersi gülünç bir şekilde topluma yansıtmaktaydılar. Propaganda afişleri ekseriyetle kitlelerin en sık bulunduğu sokaklardaki, binalardaki ve halka açık yerlerdeki duvarlara yapıştırılmakta ve periyodik aralıklarla yeni afişler ile değiştirilmekteydi. Yoldan geçen kişiler, birkaç saniyelik zaman ayırarak baktıkları propaganda afişlerindeki bir resim, bir kelime veya bir sözden verilmek istenen ana mesajı algılayabilmekteydi. Özellikle savaş döneminde yapılan propaganda afişlerinde

[8] URL-7

OPEN ACCESS creative commons COPE

kullanılan resimler profesyonel ressamlara yaptırılmaktaydı. Nitekim, afişlerde kullanılan resimlerin profesyonelliği, afişin değerini dolaylı olarak da kitleler üzerindeki ikna gücünü etkileyebilmekteydi (Çakı, 2018: 256-257). Gördüğümüz üzere kullanılan propaganda afişleri ile sanat sokağın her köşesinde halkla iç içe, halkın istediği an bilgi sahibi olacağı şekilde konumlandırılmıştır. Sanat insanlara baktıkları zaman bireysel hazlar, farklı düşünceler yaratan, hissettiren bir bağlam olmaktan çıkmış herkesin baktığı zaman bilgi aldığı ve 'aynı şeyleri' algıladığı toplumsal bir araç haline getirilmiştir ve insanlar üzerinde algı yönetimi gayet başarılı şekilde uygulanmıştır.

Görsel 8: "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği" Konulu Propaganda Posteri[9]

Görsel 9: Asker Toplama Afişi [10]

[9] URL-8
[10] URL-9

Sonuç

Gördüğümüz üzere faşizm ideolojisi kendi fikir ve algı dünyasını yaratabilmek adına sanatın pek çok alanında faaliyetlerde bulunmuştur. Kendi fikirlerine uymayan sanat eserlerini yok etmek, yağmalamak, küçük düşürücü şekilde seyirce ile buluşturmak bu yolda ilk basamak olmuştur. Sonrasında sanat propaganda haline getirilerek bireysellikten tamamen uzaklaştırma yoluna gidilmiştir, faşizmin temelini oluşturan lider ve devlet üstünlüğü ele alınarak toplumda sanat aracılığı ile toplumsallık, toplumsal birlik kavramı yaratılmaya çalışılmıştır. İçeresinde bulunulan savaş döneminde tek çıkış yolunun faşizm olduğu ve liderleri ne derse doğru olan ve yapılması gereken şeyin lideri takip etmek olgusu olduğu kitlelere sanat yoluyla aşılanmaya çalışılmıştır ve başarılı sonuçlarda elde edilmiştir, böylece kitleler üzerine 'aynılaştırma' misyonu yüklenmiştir.

Toplum bireysellikten tamamen uzaklaştırılmış ve sanat aracılığı ile insanlar üzerinde aynı algıların, aynı düşüncelerin, aynı eylemlerin yapıldığı bir duruma dönüşmüştür. Sanatın, sanat misyonu tamamen göz ardı edilerek toplumlar için bir araç halini almıştır. Bu açıdan ele aldığımızda 'sanat, sanat içindir' anlayışının yanı sıra 'sanat, toplum içindir' algısı ile hareket edilmiştir ve sanat topluma istenilen şeyleri dayatmak adına araç haline getirilmiştir.

Faşist ideoloji toplumlara sinema, mimari, heykel, müzik, afiş, poster, sanat sergileri gibi sanatın pek çok alanı ile kitleleri bir araya getirmiş ve insanları sanat aracılığıyla etkilemeyi başarmıştır. Sanatı çok iyi kullanarak kitlelere benimsetmek istediği fikirler, ideolojik aygıtlar ve lidere itaat konusunda bir araç haline getirmiş ve uygulama da başarılı sonuçlar elde etmiştir.

Baktığımızda sanatın dalı olarak resim, mimari, sinema, müzik gibi pek çok başlık gerçekten de sanatı yansıtmakta mıdır sorusunu kendimize sordurmaktadır. Sanat belli amaçlar gütmeden, bireysel çalışıldığı zaman sanat olmaktadır. Faşist rejimde kullanılan sanat dallarının hepsinde kasıtlı bir amaç bulunmaktadır. Bireylere bu amaçlar benimsetmek istenmiştir ve sanatın buradaki amacı bireysellik olgusunu tamamen yok ederek toplu şekilde hareket edilmeye ulaşılmak istenmesidir. Sanat liderin istediği tüm olguları bireylere aktarmak ve bu uğurda bireyden toplum denilen kavrama geçişini kolaylaştırmak için araçsallaştırılan bir yapı halini almıştır. Sonuç olarak faşizm ideolojisi sanatı, kitleleri etkilemek adına etkili bir propagandanda aracı haline getirmiştir. Sanat, siyaset bağlamında etkili şekilde kullanılmıştır ve kitleler üzerinde de başarılı sonuçlar elde edilmiştir.

OPEN ACCESS creative commons COPE

KAYNAKÇA

Altun, S.U. (2010). Hitler Almanyası'nda sanat ve propaganda. *Sanat Tasarım Dergisi*, 1(5), 30-35.

Bozdağ, L. (2015). Çağdaş sanat ve siyaset dönüşümüne yeniden bakmak "politikanın estetize hali". *Eğitim Bilim Toplum, 13(52),* 95-127.

Çakı, C. (2018). Nazi Almanyası etkisindeki İtalyan Sosyal Cumhuriyeti'nin propaganda posterleri üzerine inceleme. *Selçuk İletişim*, *11*(2), 256-257.

Çelikçi, A.S., ve Kakışım, C. (2013). İtalyan Faşizmi ve tarihsel gelişimi. *Anemon Muş Alpaslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 1(2), 95.*

Doğan Karaburun, D., (2019). Faşizm propagandasında müziğin rolü: Mussolini İtalyası örneği. *Folklor/Edebiyat, 25(97),* 230-235.

Domenach, J.M. (1995). *Politika ve propaganda* (Çev.: T. Yücel). Varlık.

Erkek, F. (2019). *Walter Benjamin'de sanat, estetik ve politika ilişkisi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Korkmaz, F. D. ve Arıkan, H. (2018). Sanat siyaset ilişkisi bağlamında politik imge. *Journal of Arts,* 1(2), 25-38.

Tanyeri Mazıcı, E., ve Çakı, C. (2018). Adolf Hitler'in korku çekiciliği bağlamında kamu spotu reklamlarında kullanımı. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(3), 258.

Tok, N. (2015). Siyasal idelojiler. İçinde (Ed. Çetin H.), *Siyaset Bilimi* (213-216). Orion Kitapevi.

İnternet Kaynakları/Internet Resources

URL-1 "Dejenere Sanat Sergisi". https://oldmag.net/wp-content/uploads/2016/03/Entartete-Kunst-.jpg (Erişim Tarihi 22.03.2016).

URL- 2 "Dejenere Sanat Sergisi-2". https://manifold.press/images/content/manifold-ea-08-entartete-kunst.jpg (Erişim Tarihi 28.04.2017).

URL-3 "Dejenere Sanat Sergisi-3".https://www.themagger.com/wp-content/webpc-passthru.php?src=https://images.themagger.net/wp-content/uploads/2021/02/postkarte-heinrich-hoffmann-ausstellung-%E2%80%9Eentartete-kunst-mit-max-beckmanns-der-strand-archiv-haus-der-kunst-munchen.-633x435.jpg&nocache=1 (Erişim Tarihi 26.02.2021).

URL-4 "Führer Müseum".https://voxeurop.eu/wp-content/uploads/2020/04/hitler-exhibition.jpg (Erişim Tarihi 15.10.2010).

URL-5 "Führer Müsum-2https://i2.wp.com/arsizsanat.com/wp-content/uploads/2018/02/aaa_howethom_44930.jpg?resize=810%2C529 (Erişim Tarihi 06.02.2018).

URL-6 "İradenin Zaferi Film Afiş"i https://upload.wikimedia.org/wikipedia/tr/9/96/Triumph_des_Willens_EN_afi%C5%9F.jpg (Erişim Tarihi 26.04.2016).

URL-7 "İradenin Zaferi Filminden Bir Sahne". https://ozlemkaraca.files.wordpress.com/2019/01/jjn-e1546780952893.jpg?w=720 (Erişim Tarihi 06.01.2019).

URL-8 "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Konulu Poster". https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcQQGjbT7IwKxfuK4qLYo4ZAYAJSDlCWGFzv-A&usqp=CAU (Erişim Tarihi: 23.01.2018).

URL-9 "Asker Toplama Afişi". https://cdn.karar.com/gallery/2015/07/1501004/jointhearmy.jpg (Erişim Tarihi 02.07.2015).

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

"Sözlükselleşme: Genel Sözlükler İçin Sözlük Birim Seçimi" Adlı Eser Üzerine

About of the "Lexicalisation: Lexeme Selection Criterion for General Dictionaries" Named Book

Nazmi ALAN*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: **Kitap Kritiği/ Book Review/ Обзор Книги**

Atıf / Citation / Цитата

Alan, N. (2022). "Sözlükselleşme: Genel sözlükler için sözlük birim seçimi" adlı eser üzerine. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (30), 663-668.

Alan, N. (2022). About of the "Lexicalisation: Lexeme selection criterion for general dictionaries" named book. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (30), 663-668.

10.29228/kesit.57500

Geliş/ Submitted/ Отправлено:	04.02.2022
Kabul/ Accepted/ Принимать:	12.03.2022
Yayın/ Published/ Опубликованный:	25.03.2022

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

***Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Türkiye, nazmi_alan@hotmail.com**

KESİT AKADEMİ DERGİSİ
ISSN: 2149-9225
The Journal of Kesit Academy

"Sözlükselleşme: Genel Sözlükler İçin Sözlük Birim Seçimi" Adlı Eser Üzerine[1]

About of the "Lexicalisation: Lexeme Selection Criterion for General Dictionaries" Named Book

Dr. Öğr. Üyesi Nazmi ALAN

"Sözlükler milletlerin aynasıdır."

Sözlükler insanlığın kültür yaşantısında yer etmiş önemli bir eser türüdür. Son yıllarda sözlükbilim alanıyla ilgili yapılan çalışmaların sayısındaki artış, bu alana akademik ilginin arttığını göstermektedir. Ele alacağımız eser de Türkçe sözlükbilim çalışmalarına örnek teşkil etmekte ve Türkiye'de sözlükbilim alanında kitap düzeyindeki çalışmaların az olması bu kitabı incelemeye değer kılmaktadır.

Eser; *i. Temel Kavramlar, ii. Türkiye'de ve Avrupa'daki Sözlükçülerin Sözlük Birim Seçimi Ölçütlerine Yönelik Bir Araştırma, iii. Sözlük Birim Seçimini Etkileyen Faktörler, iv. Sözlük Birim Seçimi Ölçütleri, v. Sözlük Birim Seçimi Ölçütleri Uygulama Örnekleri* olmak üzere toplam beş bölümden oluşmaktadır.

Eserin Temel Kavramlar bölümünde genel sözlükler için yapılan tanımlar verilerek tartışılmış, çalışmanın belki de en temel kavramı olan "sözlük birim" ele alınarak sınırları çizilmiştir. Bu noktada yazar, alan yazındaki tanımları sunmayla yetinmemiş kendi özgün tanımlarını sunmayı da yeğlemiştir. Son yıllarda kimi çalışmalarda ön plana çıkan "sözlükselleşme" terimi kapsamlı bir şekilde ele alınmış, yine bu kitabın kapsamındaki sözlükselleşme tanımı ile ne kastedildiği açık bir tanımlama ile ortaya konulmuştur. Sözlükselleşme tanımının sözcükbilim, biçimbilgisi, psikodilbilim, söz-

[1] "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article.

Bozkurt, F. (2017). Sözlükselleşme: Genel Sözlükler İçin Sözlük Birim Seçimi. İstanbul: Kesit Yayınları, 1. Baskı, 280 s., ISBN: 9786059408394

lükbilim gibi çalışma alanlarında nasıl tanımlandığını göstermesi de ilgi çekicidir.

Bu bölümde son yıllarda daha sıkça duyduğumuz yeni öge (neologism) terimi oldukça geniş bir alan yazın taraması ve açıklayıcı görsellerle sunulmuştur. Bir süreç olan sözlükselleşmenin anlık oluşum, yeni öge, yerleşikleşme gibi safhaları ayrı ayrı başlıklar olarak incelenmiştir. Özellikle yerli alan yazının yabancı alan yazınla karşılaştırılarak verilmesi yeni öge kavramını çok net olarak ortaya koymuştur.

Eserin ikinci bölümü olan Türkiye'de ve Avrupa'daki Sözlükçülerin Sözlük Birim Seçimi Ölçütlerine Yönelik Bir Araştırma bölümünde yazar araştırmanın modeli, araştırma alanı, verilerin toplanması, çözümlenmesi gibi konularla ilgili bilgiler vermektedir. Özellikle bu bölümde yazar, nitel bir araştırmanın tüm basamaklarını ayrıntılarıyla tek tek sunmuştur. Yazarın bu araştırmayı yapabilmek için Türkiye'nin, Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Dil Derneği Türkçe Sözlük, Ötüken Türkçe Sözlük gibi en büyük genel sözlükleri hazırlayan editör, yazar gibi kişilerle yüz yüze iletişim kurarak araştırmayı gerçekleştirdiği bilgisine ulaşıyoruz. Bir bakıma yazar, araştırma için sahaya nasıl indiğini ve görüşmeler gerçekleştirdiğini anlatmaktadır.

Öte yandan yazarın, Avrupa'daki tespit ettiği ve iletişim sağladığı genel sözlükler de daha ilginç. Zira yazar, Oxford İngilizce Sözlüğü, Longman Çağdaş İngilizcenin Sözlüğü, Il Devoto ve Oli İtalyan Dilinin Söz Varlığı, Dil Ofisi Sözlüğü, İspanyol Dilinin Sözlüğü gibi o dillerin en büyük sözlüklerini hazırlayan kişilerle de iletişim kurmuş ve onlara genel sözlükleri hazırlarken sözlük birim seçiminde nelere dikkat ettikleri sorusunu yöneltmiştir. Yazar Avrupa'dan 15 genel sözlük hazırlayıcısına ulaşmıştır. Yazarın ifadesiyle "Araştırma kapsamında bazı Avrupa ülkelerinde resmî olarak aynı dilin konuşulduğu (Örneğin Vatikan bağımsız bir Avrupa ülkesi olmasına rağmen Vatikan'da konuşulan resmî dil İtalyancadır.) göz önünde bulundurularak Almanya, Arnavutluk, Avusturya, Belçika, Bosna Hersek, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hırvatistan, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Makedonya, Malta, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, Sırbistan, Slovakya, Yunanistan olmak üzere 33 Avrupa ülkesi araştırmanın örneklemi olarak belirlenmiştir. 33 Avrupa ülkesindeki genel dil sözlükleri yer yer araştırmacının o ülkeye mensup öğrencilerinin, arkadaşlarının, önceden tanıdığı meslektaşlarının yardımı ile yaptığı araştırmalarla yer yer de araştırmacının o ülkelerin dilinde İnternet ve kütüphane veri tabanlarının araştırmalarıyla belirlenmiştir." Kapsam düşünüldüğünde bu sürecin oldukça meşakkatli olduğu açıktır.

Makale, kitap, bildiri gibi bilimsel raporları incelemesine rağmen sözlük hazırlayıcılarının sözlük birim seçimi konusunda nasıl hazırladıklarını kendilerine sorarak nitel bir araştırma yapmayı tercih eden yazar, esasen ana amacının sözlük birim seçi-

mini saptamak olduğunu belirtse de mevcut şartlarda sözlük hazırlayıcılarının sözlük birim seçimini etkileyen etkenlerle ilgili çeşitli bilgiler de elde ettiğini belirterek esere 3. bölüm olarak Sözlük Birim Seçimini Etkileyen Faktörler bölümünü eklemiştir. Bu bölümde sözlük birim seçiminin bilimsel disiplinle yapılabilmesi için nelere dikkat edilmesi gerektiği irdelenmiştir.

Kitabın 4. bölümü olan Sözlük Birim Seçimi Ölçütleri aslında eserin çekirdek noktasını oluşturmakta. Zira kitabın yarı adını aldığı bölüm burası. Yazar, ana araştırma sorusunu burada yedi alt başlık altında, görüşmelerden ve dokümanlardan elde ettiği veriler ışığında sunmakta. Aslında Temel Kavramlar bölümünde anlattığı alan yazın taramasındaki eserlerde bulamadığı birçok sorunun cevabını burada bulmakta. Bu durum ise yazarın, sözlük birim seçimi sorunsalı için geleneksel olarak sadece kitap, makale, bildirilerdeki bilgi ile yetinmeyip sözlükbilim sahasına fiziken inmesinin mantıklı bir karar olduğunu göstermekte. Zira sadece basılı materyallerden oluşan kaynaklardan bir sonuca ulaşmayacağı 3. ve 4. bölümlerde net olarak ortaya çıkmaktadır.

Kitabın 5. ve son bölümü ise "Sözlük Birim Seçimi Ölçütleri Uygulama Örnekleri". Bu bölüm ilginç bir bölüm çünkü önceki bölümlerde doküman ve görüşmelerden elde ettiği bilgilerle model çizen yazar, modelin işlerliğini teste tabi tutmuştur. Yani yazar eserini sadece kuramsal bir sunumda bırakmayarak uygulamaya da dönüştürmüştür. Ayrıca yazar aslında kuramsal olarak elde ettiği bilgilerin uygulamada nasıl çalıştığını ve bir bakıma da araştırmada elde ettiği sonucun sorunsuz olarak nasıl çalıştığını ispat yoluna gitmiştir. Ayrıca Sonuç bölümünde elde ettiği sonuçlara değinmiş, Öneriler bölümünde ise çalışmadan elde ettiği bilgilerden yola çıkarak genel sözlük hazırlayıcılarına birkaç başlık altında tavsiyelerde bulunmuştur.

Ferdi Bozkurt'un 2016 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk ve Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda "Genel Sözlükler İçin Sözlük Birim Seçimi" adı altında doktora tezi olarak sunduğu ancak birtakım düzenlemelerle "Sözlükselleşme: Genel Sözlükler İçin Sözlük Birim Seçimi" adında kitaplaştırdığı bu çalışmanın farklı yönleri mevcut. Öncelikle dil araştırmalarında nitel araştırmanın bu biçimde kullanılması ezberleri bozmakta. Çeşitli çalışmaları taradığımızda dil çalışmalarında rastladığım görüşmelere ve doküman analizine dayalı neredeyse tek eser Bozkurt'un kitabı. Ayrıca yöntemin basamak ve özelliklerini tek tek ve ayrıntılı sunması da kendisinden sonraki araştırmacılar için kanımca büyük bir hizmet durumunda.

Çalışmanın başka güçlü bir yönü ise sözlük hazırlayıcıları ile ilgili yaptığı araştırması için yazarın ulusal düzeyle yetinmeyip Türkiye'nin dışına çıkıp Avrupa'ya ulaşması da çok önemli. Zira bugün Dünya'nın en büyük ve iyi sözlüklerini hazırlayan kişilerin kendi dillerinden yaptıkları işin ayrıntılarını öğrenmek bakış açısını genişletmekte.

OPEN ACCESS creative commons COPE

Kitabın dikkat çeken diğer bir yanı ise şekil ve tablo sayısı. İçindekiler bölümünü incelerken eserde 16 şekil ve 53 tablo olduğu göze çarpmaktadır. İlk bakışta özellikle tablo sayısı hayli fazla gözükmekte ancak kitabı okumaya başladığınızda şekillerin ve tabloların kimi zaman zihni yoran ya da kafa karıştıran bilgileri görselleştirerek kolaylaştırdığınızı anlamaktasınız. Özellikle tablolar sıkıcı yığın bilgileri daha anlaşılır kılmaktadır.

Sonuç olarak, okunduğunda uzun bir süreç ve emek marifetiyle ortaya çıkmış bir çalışma olduğunu daha ilk sayfalardan anlayacağınız "Sözlükselleşme: Genel Sözlükler İçin Sözlük Birim Seçimi" adlı kitap sadece sözlükbilim araştırmacılarının değil, sözcükbilim, biçimbilgisi, anlambilim, Türkçe öğretimi gibi alanlarda çalışan araştırmacılara da hitap eden bir özelliğe sahiptir.

OPEN ACCESS creative commons COPE

